

MAGYAR
ORSZÁGGYŰLÉSI EMLÉKEK.

TIZENEGYEDIK KÖTET.

(1605—1606.)

MONUMENTA HUNGARIAE HISTORICA.

MAGYAR
TÖRTÉNELMI EMLÉKEK.

KIADJA

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

TÖRTÉNELMI BIZOTTSÁGA.

HARMADIK OSZTÁLY.

MAGYAR ORSZÁGGYŰLÉSI EMLÉKEK.

BUDAPEST.

1899.

MONUMENTA COMITIALIA REGNI HUNGARIAE.

MAGYAR
ORSZÁGGYŰLÉSI EMLÉKEK.

A M. TUD. AKADÉMIA TÖRT. BIZOTTSÁGA

MEGBIZÁSÁBÓL SZERKESZTI ÉS

TÖRTÉNETI BEVEZETÉSEKKEL ELLÁTJA

DR. KÁROLYI ÁRPÁD

RENDES TAG.

TIZENEGYEDIK KÖTET.

1605—1606.

BUDAPEST.

1899.

•

I.
A MEGHIUSULT
POZSONYI ORSZÁGGYÜLÉS
1605. JANUÁRJÁBAN.

AZ 1605. VÍZKERESZTI MEGHIUSULT POZSONYI ORSZÁGGYŰLÉS.

I.

(Mátyás főherczeg országgyűlést óhajt Bocskay pártja ellen. A magyar tanács, Szuhay, a magyar és bécsi kamarák pártolják ez eszmét, de ez utóbbi ellenzi, hogy az országgyűlés általános insurrectiót határozzon el. Mátyásnak a kir. meghívókat megelőző levelei az országgyűlés dolgában a rendekhez. Császári biztosok az országgyűlésre. A prágai udv. kamara és Erdély meghívásának kérdése. A király az országgyűlést 1605. január 6-ra hirdeti ki.)

Bocskay István támadásának kezdetén két kemény csapás érte a vallásszabadság s a nemzeti jogok visszavívására fölkelte magyarság ügyét. Mátyás főherczeg Kassa bevétele után belátta a keletről fenyegető veszély aggasztó voltát s hamarosan megjelent Esztergom alatt, hogy az ott táborozó Bástat Bocskay ellen, s pedig minél nagyobb erővel való indulásra rábeszélje. S noha Rudolf csak 4000 gyalogost és 1000 lovast akart Bocskay ellen Bástá alá adni («welche dann den Meineidigen — mondja Mátyás — nur ein Frühstück gewest wären»), az együtt levő császári sereg zömét ellenben a török ellen óhajtá operáltatni: Mátyásnak nagy fáradtsággal s nem csekély jutalom ígérete fejében¹⁾ sikerült Rudolf akarata daczára rábírní az olasz fővezért, hogy a lázadó magyarok ellen »9400 ép erős német gyalog és 5000 lovas élén« induljon meg.²⁾ Ezzel az akkori időkhöz

¹⁾ Mátyás főherczeg levele öcséséhez Miksa főherczeghez 1604. nov. 18. Innsbrucki helytart. ltár. Ered.

²⁾ U. o. és a főherczeg 1605. január 9-iki levelének melléklete. Ugyanott.

már nagyon szépnek mondható hadi erővel verte meg Básta november 14-én Osgyán mellett a 4000 hajdú s nem sokkal több fölkelő paraszt élén vele farkasszemet néző Németh Balázst (a kit aztán lábánál fogva fölakasztatott)¹⁾ s ezzel vonula tovább Bocskay felé. Az Edelény melletti ütközetben szép hadi erejével Básta Bocskayt is hátrálásra készítetvé s ez a két fegyvertény, úgy látszott egy darabig, meg fogja könnyíteni a lázadás lecsillapítására irányuló törekvéseket.

Mert égető szükségnek tartá Mátyás főherczeg, a magyar király helyettesítője, hogy Bocskay támadásának minél gyorsabban végét lehessen vetni. Hiszen lángban állott az egész akkori Felső-Magyarország, vagyis az egész Tiszán túli és Tiszán inneni vidék; ez a láng, mint a nádasfüdelű ház tetején a belédugott csóva tüze, az akkori közlekedési viszonyokat tekintve, hihetetlen gyorsasággal harapózott tovább, Básta serege pedig a kettős, mondjuk pyrrhusi győzelem után félig meztelen, éhező hadi néppé zsugorodott össze,²⁾ míg Bocskay hadai, bár gyakorlatlan elemekkel, de mégis megdagadtak.

A katolikus német fejedelmek segélyében, a kiket Rudolf leveleivel fölkeresett,³⁾ nem valami sokat bízott Mátyás, és nem sikerült Rudolfnak épen ez időtájt az a terve sem, hogy a magyar fölkelőket Lengyelország felől is megtámadva, két tűz közé szorítsa. A krakói várnagyot szemelte ki Rudolf e szerepre, Makoviczát ígérve neki díjúl, ha a császár költségére, talán épen azon a 100.000 frton, melyet a spanyol követ, a magyar lázadás veszélyes voltaira való tekintettel, a csász. miniszterek rábeszélésére, 4 óra adott vala kölcsön⁴⁾ mintegy 5000 emberrel hátba támadja Bocskayt. A castellán e fölszólítást a lengyel királylyal kö-

¹⁾ Mátyás Miksához. 1604. nov. 22. Fred. u. o.

²⁾ Mátyásnak írja Básta ezt, mint ezt Mátyás aztán öcsésével Miksa főherczeggel 1605. január 9-iki levelének mellékletében tudatja Ugyanott.

³⁾ A pápa prágai nuncziusának jelentése, 1605. január 10. — Fred. Római Borghese-ltár.

⁴⁾ Uguncioni flórenczi követ jelentése a nagyherczeghez, Prága 1604. nov. 29. Fred. flórenczi államltár.

zölte is: de mivel a lengyel tanácsurak attól való féltükben, hogy a törökökkel háborúba keverednek, királyuk hajlamával ellenkezőleg, a krakói várnagy e diversióját nem engedték meg: hát az egész dologból nem lőn semmi sem.¹⁾

Égető szükség volt hát, mondom, a forradalmi mozgalmat lecsendesíteni, míg az még nagyobb mérveket nem ölt s e célból Mátyás első sorban az országgyűlés kihirdetésére gondolt.

Régi szokás szerint a mindig kéznél lévő, állandó collegiális hivatalnál, a magyar kamaránál keresett Mátyás mindenekelőtt jó tanácsot, de fölszólítá a magyar királyi tanács tagjait, föl külön Szuhayt is, véleményök nyilvánítására.²⁾

A magyar kamara, talán a nyílt forradalomban ellene emelt vádak erkölcsi nyomása alatt, sokkal határozottabban és alkotmányosabb érzülettel mint rendesen szokta tenni, az országgyűlésnek haladék nélkül való kihirdetését javasolta s noha jól ismerte a prágai udvari viszonyokat, tudta, hogy ott az elhatározással mily soká késlekednek, tudta, hogy a kamara közvetítésével elküldeni szokott meghívók kézhez juttatására a nehéz közlekedési viszonyok miatt mindig hosszabb idő kell, most pedig a belháború miatt még több idő lesz szükséges: még sem habozott november 19-én kelt javaslatában az országgyűlés határnapjául december 13-kát, vagy legkésőbbben december 21-két ajánlani.

Ettől az egy impracticus javaslatától eltekintve, rövid és velős fölterjesztésén meglátszott a gyakorlat embereinek esze járása. Mert a javaslat az országgyűlés egyedüli céljául a forradalom lecsillapítását tűzte ki, minden egyéb dolgot (s pedig nem csupán a szokásos »usque ad pacatiora tempora« üres frázissal) békés idők beálltára hagyandónak tartván. A kamara nézete szerint az országgyűlés tanácskozásának első pontját az a kérdés volt volna képezendő, vajjon fegyverrel vagy békealkudozással kelljen-e a lázadó-

¹⁾ Ugyanaz november közepéről. U. o.

²⁾ Mátyás főherczeg e levelei nincsenek meg, de megvannak s jelen előadás alapját képezik a rájuk beküldött véleményes jelentések.

kat ¹⁾ lecsendesíteni? Az esetre, ha a rendek véleménye szerint az első út volna célravezetőbb, vagy a második úton teendő kísérletek meghiúsulnának, a kamara általános, személyes fölkelés kihirdetését hozta javaslatba oly módon, hogy a fölkelő királyi tábor Básta hadseregével egyesülve induljon a »lázadók« ellen. A nagyobb pénzszükséglet, kiadás-többlet daczára mindamellett nem tartá jónak a magyar kamara, hogy a király ezen az országgyűlésen a mondott két pont letárgyalása után nagyobb adót kívánjon mint a mult diétán, mert — mint igen helyesen jegyzé meg — az ország állapota tavaly óta nem jobbra, hanem rosszabbra változott.

Jó volna különben — így szólt végül a kamara — ha addig is, míg a királyi meghívó-levelek Prágából megérkeznek, Mátyás főherczeg az egyes megyéket és főurakat fölkeresné leveleivel, hogy a kihirdetendő országgyűlésre előre készüljenek s így a kir. meghívók vétele után tüstént, minden haladék nélkül, képesek legyenek az országgyűlésre megjelenni.²⁾

A magyar kamara javaslatától függetlenül, de ugyanezt ajánlá Mátyás főherczegnek a Pozsonyban összeült, csekély számban együtt levő magyar kir. tanács is, midőn az országgyűlésnek január elsejére való egybehívását javasolta. Csakhogy a magyar tanács a főherczegnek egyes kérdő pontjaira ³⁾ kimerítőbben adott, bő és terjedelmes, az egész »lázadást« és annak genesisét fölölélő választ s ezenkívül a helytartó s kalocsai érsek Pethe Márton öcscsét, hetesi Pethe Lászlót, a mezei magyar seregek felső-magyarországi főkapitányát, a magyar tanács Bécsbe is fölküldé, hogy ott a főherczegnek még részletesebben adja elő a forradalom okait, mint azt a magyar tanács előttünk fekvő irata teheti vala. A magyar tanács véleménye, mint mondom, szintén az országgyűlés összehívásában culminált, sőt azt tartá, hogy

¹⁾ Készakarva használom e nem bizelgő elnevezést, megkülönböztetvén a »fölkelőket«, a törvényesen kihirdetett insurrectióban résztvevőket, a Bocskay zászlói alatt fölkelte magyarságtól.

²⁾ Lásd: *Irományok* I. sz.

³⁾ Melyek, mint fentebb megjegyzém, hiányzanak.

az a Prágába indítandó magyar küldöttség is, melynek eszméjét Mátyás főherczeg a magyar tanács előtt a végből pendíté meg, hogy ott a királyi udvarban elzárkózva élő, öccse sürgetéseire alig vagy épen nem hajtó császár-királyt ¹⁾ Bocskayval szemben erélyesebb lépésre, a tervek régiójából a tettek mezejére nógassa, hogy — mondom — még ez a küldöttség is alkotmányyszerűen csak az országgyűlésből küldhető ki. De mindenekelőtt arra fekteté a fősúlyt, hogy a király a pápát, a spanyol királyt, sőt az összes keresztyén-séget segélyadásra szólítsa föl Bocskay támadása ellen, mert ha a lázadók a törökkel, a moldvaiakkal, az oláhokkal s Erdélylyel szövetkeznek, az általuk gyújtott tűz könnyen veszélyessé válhatik az egész keresztyénségre. Mikor azonban a magyar tanács habozás nélkül ajánlá az erőszak útját a lázadók »legyűrésében«, himezés nélkül kimondá egyszersmind azt is, hogy épen nem csuda, ha a forradalom oly meg-lepő arányokban terjed. Hiába kérte annyi országgyűlés a nép nyomorának könnyítését, a katonaság s egyes biztosok kegyetlenkedései megszüntetését. Vegyük hozzá ezekhez a jogtalan vagyonszerzéseket, a felső-magyarországi kapitányok törvénytelen lépéseit — meg azt, hogy a felső-magyarországi rendek már Gálszécsen óvást emeltek a 22. articulus ellen, és együtt lesznek — úgymond a magyar tanács — azon okok, melyek miatt a forradalom kitört.

S ha ez okok mellé a lázadók a maguk felhívásaiban azt is hozzátették, hogy az osztrák ház ki akarja irtani a magyart az élő nemzetek sorából: hát ő felsége tisztelesen az egybehívandó rendeket meggyőzni ez állítás hamis voltáról és arról, hogy ő és házabeli elődei inkább irtózatossal pénzáldozatokkal s más fejedelmek segélye kinyerésével védtek és védik a magyar nemzetet a török ellen, a mit az

---

¹⁾ Nem lehet célja e bevezetésnek (bármennyi új adat állana is írója rendelkezésére) részletesen fejtegetni Rudolf kedélyhangulatát, betegségét s ebből eredő viszonyát Mátyáshoz. Elég, ha egyszerűen ráutalok Stieve nagy munkájára (Die Politik Baierns 1591—1607.), a legjobb és legmegbízhatóbb adatok e rémítő labirintusára s a kutatói és történetkritikai szorgalom e példányképére, melynek azonban címéhez édes kevés köze van.

előbbi magyar királyok nem tudtak tenni. Ép így ki kell mutatni a rendek előtt, hogy a lázadás közvetlen oka a vallásiüldözés nem lehet, mert ő felsége senkit sem akar a kath. hitre erővel téríteni s csak oly templomot adott vissza Kassán is régi rendeltetésének, mely amúgy is a sz. korona peculiumához tartozott.¹⁾

Igyekeztek hát a király a rendek hajlamát az országgyűlésen azzal a kötelező ígérettel megnyerni, hogy az ország törvényeit és szabadságait meg fogja tartani. Ez lesz a leghbiztosb út a forradalom terjedésének meggátlására. Hasson e mellett a rendek lelkére a király még annak előadásával is, hogy egyéb országaiban szintén támadtak mozgalmak, még pedig a paraszt nép körében. a papság s a nemesség ellen, a melyeket ő felsége hamar elnyomott és a melyekben, ha ő felsége gondoskodásából el nem nyomatnak volna, a földesurakat irtotta volna ki a lázadó parasztság. Végre nem habozott a magyar tanács ama csekély erkölcsi alappal bírni, de a kor fölfogásában, fidelitás és infidelitás fogalmai közti köz- és magánjogi különbségben nyugvó argumentumra is rámutatni, hogy a rendeket, a híveket, jutalmazza, illetőleg megjutalmazni ígérje a király a hűtlenek elkobzandó javaiból, mint azt Ferdinánd és elődei hason esetekben cselekedték.

A várak és városok megerősítése, a császári sereg élelmezése a »lázadók« ellen szintén bele volt a magyar kir. tanács orvosi receptjébe foglalva, noha az erre szükséges eszközök kimutatásáról gondoskodni, — hisz' nem is tehette — nem tartá szükségesnek.²⁾

¹⁾ Az az argumentum, melyet már a kassai eset alkalmából, a Magy. Országgy. Eml. X. kötetéből ismerünk, nem lehet meglepő katholikus kir. tanácsosok (plane papiak) szájából. Érdekesebb az, hogy protestáns emberek is azt állíták, hogy éppen nem a vallás miatt fogtak fegyvert a magyarok. Ily értelemben írtak Rudolfnak Kolonics Sigfrid és más luth. vallású ezredek, a kiknek leveleit Rudolf aztán elküldö a prot. német fejedelmekhez. A pápai nunczius jelentése Prágából 1605. január 17. Ered. Római Borghese-ltár.

²⁾ *Irományok* II. sz. — Ez az igen fontos okirat még nevezetesh a Bocskay támadása történetének, mint a szóban forgó országgyűlésnek szempontjából.

A magyar tanácssal és a magyar kamarával egyetértve ez utóbbinak elnöke, a lázadók által annyira gyűlölt Szuhay püspök is az országgyűlés kihirdetése mellett nyilatkozott s ennek határnapjául az 1605. évi vízkeresztjét, azaz január 6-dikát ajánlotta. De ellenkezőleg az elnöksége alatti collegialis testülettel a személyes általános fölkelés kívánását az országgyűlésen épen nem javasla, mert az, úgy mond, veszélyessé válhatik. Indítványozta azonban azt, hogy a király az országgyűléstől a kir. seregnek a jobbágyok által élelemmel való ellátását kérje, de túlságos áldozatot ne követeljen, nehogy a kedélyek még jobban elkeseredjenek s a csász. sereg háta mögött újabb fölkelés támadjon. Szerinte legfeljebb azt határozhatná el az országgyűlés, hogy a mágnások és nemesek álljanak készen a király fölhívására fegyverhez nyulandók, mikor aztán a híveknek a lázadók javait ígérhetné jutalmul a király.¹⁾ Adót Szuhay szerint is elég volna annyit kívánni e vízkereszt-i országgyűlésen, mint a mennyit a mult, 1604-dik évi megajánlott.²⁾

Hosszasan, de nagyon szépen és jóleső, higgadt alapos-sággal foglalkozik a magyar tanács iratával a bécsi udvari kamara véleményes fölterjesztése Mátyás főherczeghez s arra az eredményre jut, hogy tűrhető föltételek alatt békés úton volna a legjobb a lázadást lecsillapítani s mint ennek a megoldásnak egyik eszközét helyesli a magyar országgyűlésnek 1605. január 6-dikára való egybehívását és azt, hogy a gyűlés tanácskozásainak tárgya más ne is legyen.

S mivel a bécsi kamara egészséges nézete szerint a felső-magyarországi rendek nehezen fognának Pozsonyban megjelenni, azt indítványozza, hogy ugyanazon czélból mint Pozsonyba, hirdessen ott fönn is valahol Básta által a király részleges országgyűlést.

¹⁾ Szuhay itt még a magyar tanács előterjesztésében a jogtalan vagyonekborzásokat emlegető passus ellen is protestál. A mi e részben történt, mondja, az a törvények alapján történt, ha hibás valaki, hát hibásak a törvények és azok a bírák, a kik a kamarai pörökben ítéltek. Itt első sorban Illésházyra czéloz Szuhay. Lásd ily című művet: »Illésházy István hűtlenségi pöre.«

²⁾ Lásd *Irományok* III. sz.

Jellemző a bécsi kamara iratában a megokolás, mely-lyel, ép úgy mint Szuhay, az általános személyes fölkelésnek az országgyűlés által való kimondatása tervét elveti. Azt hiszi, hogy az országgyűlés meg se szavazná, hogy magyar magyar ellen harczoljon. De meg egy erre irányuló királyi előterjesztésnek az a látszata lenne a magyarok előtt, mintha »ezt a nemzetet készakarva szándékoznók egymás ellen uszítani s pedig a czélból, hogy a fegyverrel egymást emésztsze, egymást irtsa ki.«¹⁾ S föltéve, hogy az országgyűlés mégis megszavazná az általános fölkelést, akkor is attól lehetne félni, hogy a magyarok, mint »testvérek, a kik egymást közönségesen úgy is nevezik s a mint nagyobbbrészt egy valásúak, úgy a németek elleni gyűlöletben is egyvetértők, egymáshoz fognának csatlakozni s fegyvereiket' aztán, lázadók és törvényes fölkelők, közös erővel a németek ellen fordítanák.«²⁾ Ez a nézet oly általános és meggyökerezett volt az osztrákok, sőt az aulicus érzelmű magyarok lelkében, hogy annak nemcsak Mátyás főherczeg nem habozott kifejezést adni öccséhez, Miksa főherczeghez küldött bizalmas embere által,³⁾ hanem egyes félénk vagy túlloyalis magyar főurak is — neveiket nem tudjuk — kérő levelekben inték az uralkodót, hogy a magyar várakból a magyar őrséget vitesse ki s rendeljen helyette mindenüvé németet.⁴⁾ Az általános, személyes fölkelés kívánsága helyett hát legjobb volna magukra a rendekre bízni, mondá a kamara, mit hajlandók a

¹⁾ »Als ob man diese Nation mit Fleiss aneinander hetzen wollt, damit sie sich mutuis armis selbst conficierten und aufrieben.« *Irományok* IV. 31.

²⁾ »Dass sie tamquam fratres, wie sie communiter einander nennen und die mehreren theils tam similitudine religionis quam odio adversus Germanos enig sein und übereinstimmen, sich miteinander conjungiren und ihre Waffen gegen die Teutschen wenden mochten.« Ugyanott.

³⁾ »Der Kolonitsch . . . bittet auch umh Hülff und kann nicht genugsamb schreiben von der vorhandenen grossen Gefahr, auch dass er schier niemandem trauen dürfe . . .« 1605. január 9. Innsbrucki helytt. levéltár.

⁴⁾ A pápai nunczius jelentése Prágából 1605. január 17. Ered. Római Borghese-ltár.

jelen veszélyes időkben, a jelen esetben, melyhez hasonló még meg nem értek, a maguk és jobbágyaik oltalmára a lázadók ellen megszavazni s ha csak kevés áldozatra volna hajlandók, a gyűlés folyamán többet lehetne tőlük követelni.

Végül azt az igen természetes indítványt tette a bécsi kamara, hogy Bocskay támadásának kezdete — persze úgy, ahogy azt Pethe László s a magyar tanács¹⁾ kifejté s a miből persze az látható, hogy Bocskay ellen nagyon is jogos alapon járt el Belgiojoso — necsak a királyi meghívó-levelekben, hanem magában a kir. propositióban is illő módon és irányban fejtsék ki; mert az ország rendei ebből fogják megismerni a Bocskay »üriügyei« hamis voltát.²⁾

..... Míg ekként a veszély tűzhelyéhez közelebb lakó s gondosabb Mátyás főherczeg császári és királyi bátyja tudta nélkül tevő meg az elmondott lépéseket a magyar országgyűlés összehívása ügyében, a prágai tanácsosok is rá tudták bírni az elzárkózott Rudolfot, hogy öccsét az előkészületekkel megbízza.³⁾ Bizonyos önérzettel jelentheté hát a királynak Mátyás, midőn e megbízást kézhez vette, hogy ő arra, a mit a fölség akar, már jó előre gondolt s beküldvén Prágába a hozzá beérkezett véleményes fölterjesztéseket, oda nyilatkozott, hogy véleménye szerint január 6-dika volna az országgyűlés legalkalmasb terminusa, mert addig, ha a meghívók gyorsan szétküldetnek, a rendek mind összeseregkelhetnek s különösen a felsőmagyarországiak nem élhetnek azzal a kifogással, hogy azt későn kapták meg s így a ki hív közöttük, az meg is jelenik. Mellékelé a kir. meghívó fogalmazását is, nehogy az udvarnál ezzel is késlekedjenek. Azt azonban a király tetszésére bízta, vajjon a lázadás kezdetének és okainak előadása már a regalisokba bele kerüljön-e, vagy csak a propositióba vétessék föl? Arra való tekintettel pedig, hogy a magyar rendek szokás szerint a kitűzött terminusra még úgy sem lesznek együtt, a veszély

¹⁾ Lásd *Irományok* II. sz.

²⁾ *Irományok* IV. sz.

³⁾ Rudolf e levele hiányzik.

parancsolta sietséggel január 6-dikára Alsó-Ausztria rendjeinek is gyűlést hirdetni javasolta a főherczeg.¹⁾

Ugyanazon a napon, deczember 5-én, midőn Mátyás e jelentése kelt, be sem várva kir. bátyja jóváhagyását, hanem a köztük levő különös viszonymál fogva s támaszkodva Rudolf főntebb említett levelére, Mátyás, a magyar kamara tanácsa szerint, az ország rendeit is megkereste fölszólító leveleivel.

A király, — úgymond a főherczeg a fölszólító »mandatumok«-ban — 1605. január 6-dikára országgyűlést fog hirdetni a Bocskay lázadása lecsendesítésére s a török háború folytatására czélzó tanácskozások és határozatok végett s ez országgyűlésre a meghívókat mielőbb szétküldendi. De addig is, míg e regalisok a rendek kezeihez jutnak, kötelességének tartja a »király megbízásából« a rendeket eleve inteni, hogy követeket addig megválasszák, hogy azok az országgyűlésen idejében megjelenhessenek. Teszi azt azért, mert a kir. meghívók megérkezése után talán már késő volna a kellő lépések megtétele a megyékben.²⁾ S hogy ennek a forma szerint tulajdonkép alkotmányellenes mandatumnak, melynek idegenszerűségét a főherczeg maga is mintegy érezni látszott, nagyobb hatást, nagyobb erőt adjon. megtöltotta s megszigorította azt a még törvényes kir. meghívókban sem oly szigorú alakban szokásos záradékkal: »Secus sub poena perpetuae notae infidelitatis nullatenus facturi.«³⁾

Ez a záradék különösen megnyerte a prágai udvari kamara tetszését, mely, mint eddigelé többször volt alkalman az előző kötetekben kiemelni, a titkos tanácscsal együtt nemcsak a pénzügyek terén volt a legfőbb politikai hatóság. Tetszett a kamarának mindaz, a mit Mátyás a magyar országgyűlés dolgában eddigelé tőn s csak az ellen emelt kifogást, hogy a főherczeg az alsó-ausztriai tartományi gyűlést

¹⁾ *Irományok* V. sz.

²⁾ *Irományok* VI. sz. Katona, Hist. crit. 28., 284. és Kovachich, Vestigia 759.

³⁾ A kir. meghívókban a záradék rendes formája: »secus sub poena decreti non facturi«.

is január 6-dikára hirdette ki; mert úgy vélekedett a kamara: ha a magyarok ezt megtudják, azt fogják mondani, hogy a főherczeg egy ugyanazon napon egyszerre két helyen — Bécsben és Pozsonyban — nem lehet s így ürügyül használhatják föl arra, hogy Pozsonyban meg se jelenjenek. Szokás szerint ugyancsak a prágai udv. kamara tőn javaslatot azon egyének felől, a kiket a magyar országgyűlésre Mátyás főherczeg mellé tanácsosokul,¹⁾ segédekül nevezne ki a főltség. Ezek most báró Molart Ernő alsó-ausztriai helytartó (kit esetleg öccse Molart János volt helyettesítendő), b. Breuner Sigfried, alsó-ausztriai kamarai elnök. Krenberg és Altensteig csász. tanácsosok voltak. A kir. meghívókat illetőleg azt vélte a prágai kamara, hogy a támadás kezdetének előadása belőlük kihagyandó volna, de a proposíciókban annál bővebben kellene e kérdéssel foglalkozni. A mi úgy is történt,

Még csak egy, a prágai udv. kamara szerint igen fontos kérdés volt hátra a meghívók kiállításánál.²⁾ Az, vajjon Erdély rendeit is meghívják-e az ország gyűlésére? . . . . Erdélyt nem kell meghívni: ez vala a prágai kamara véleménye. S indokolása megérdemli, hogy bővebben foglalkozunk vele.

Erdélyt — így szól a megokolás — ő felsége a saját maga s az örökös tartományok pénzén szerezte meg hódítás útján, s mint fegyverjogon szerzett tartományba szándéka volt oda külön kormányt, számára külön udv. cancelláriát állítani. Ha már most mégis meghívná Erdélyt a magyar országgyűlésre: a rendek Erdélyre is azt a teoriát állítanák föl, a mit Füleki, Szécsen, Dévény, Palánka, Drégely, Nógrád várakra fölállítottak, hogy t. i. ő felsége azt az ország számára hódította vissza. Ezért első sorban azt kellene elhatároznia ő felségének, vajjon Erdélyt Magyarországba akarja-e keblezni, vagy pedig családja számára megtartani?

¹⁾ »Assistenzrätbe« a hivatalos kifejezés.

²⁾ Csak jegyzetben említem meg, hogy a kir. meghívók nyomtatását a prágai udv. kamara nem helyeslé, mert attól tartta, hogy ez az »újítás« (mint a hogy addig csakugyan nincs is egyetlen nyomtatott meghívó) a »lázasodóknak« gyanúsításokra fog alkalmat szolgáltatni.

S ez utóbbi esetben kormányzót akar-e oda küldeni (akár valamelyik főherczeg személyében) vagy hűbérül akarja-e ez országot családja valamelyik tagjának adni? . . . A prágai kamara, midőn Erdély meghívását a magyar országgyűlésre ellenzé, abban a nézetben volt, hogy Erdély *alhűbér*¹⁾ legyen, oly módon, hogy a fejedelem, a kit a császár oda teszen, alhűbérét az osztrák háztól nyerje, az osztrák ház pedig a hűbért a magyar királytól, mint főhűbérúrtól kapja.²⁾

Nem tudom megállapítani, hogy a prágai kamara e javaslatát elfogadta-e a király (a mi t. i. Erdély meghívását illeti)? A királyi meghívók, melyek különben szövegükben a mondott kamara tanácsa szerint készültek, december 14-ikén keltek,³⁾ egy egykorú összeállítás szerint 41 megyének és Fejérmegye solti járásának, Horvát- és Szlavonország rendleinek, Erdély rendleinek, 12 főpapnak, 8 ország zászlósának, 46 főúrnak, 2 apátnak, 1 prépostnak, s a túróczi jezsuita conventnek, 8 káptalannak, 9 »egregius« hivatalnoknak, 6 protonotariusnak és a causarum directornak, 7 özvegy mágnásnének; 16 királyi városnak, Modor, Szent-György, Bazin és Debreczen kiváltságos városoknak, meg a 7 bányavárosnak valának elküldendőik.⁴⁾ Lehet azonban, hogy az elküldés alkalmával Erdély rendei kimaradtak. A regalisokban a király hivatkozott Mátyás december 5-iki iratára s a gyűlést 1605. január 6-ikára. Pozsonyba tűzte ki. Tárgyaiul a Bocskay támadása ügyét s a török háború kérdését nevezte meg s jelzé, hogy maga helyett Mátyás főherczegét küldi a rendek közé a szokásos teljhatalommal.⁵⁾

¹⁾ Afterlehen.

²⁾ *Irományok* VII. sz.

³⁾ Kovachichnál, Supplem. ad Vest. december 16-iki keletű.

⁴⁾ *Irományok* XV. sz.

⁵⁾ *Irományok* VIII. sz. Kovachich, Supplem. ad Vest. III. 329.

II.

(A megürült országos főméltóságok betöltése; a kisebb zászlós urak rangja. — A kir. előterjesztés, melyben a rendkívüli viszonyok nem találnak méltánylásra. — Mátyás az országgyűlésre erős katonai födözetet sürget, de még a kir. meghívók szétküldéséről sem kap tudósítást. — Zavar a megyékben Mátyás előző levelei, a kir. meghívók késése s a hajduk portyázásai miatt. — A rendek csekély számban gyűlekeznek. Föliratuk Mátyáshoz. Mátyás nem akar Pozsonyba menni, hanem általános fölkelést kíván; ezt a magyar tanács ellenzi, de az országgyűlés megtartását sürgeti. A rendek nagy része távozik. Rudolf kénytelen az országgyűlést békésebb időkre halasztani.)

Régi, bevett usus volt, legalább a Habsburg-házbeli királyok uralkodása óta, a megürült országos méltóságokat országgyűlések alkalmával tölteni be. A szokásnak a kormányra nézve előnyös voltát tagadni nem lehet; azok, a kiket a királyi kegy kitüntetett, az országgyűlésen már (az akkori fölfogás szerint) erkölcsi kötelességből is vagy egyenest pártolták a kormány intenióit, vagy, a mennyiben függetlenebb gondolkodású férfiak voltak, legalább közbenjárókul engedték magukat, a legtöbb esetben sikerrel, fölhasználtatni a kormány és az ellenzék között. Ezenkívül még azzal a haszonnal is járt a méltóságoknak országgyűlés alkalmával való osztogatása, hogy a királyt az együtt ülő rendek előtt, mint a kegyek, a kitüntetések és jutalmazások élő forrását, kútfejét, mint érdemes alattvalói fölhasználatára gondoló fejedelmet, gyermekei előmenetelét szívéen viselő atyát tünteté föl.¹⁾ A patriarchalis gondolkozású, mélyen monarchikus érzelmű magyar nemes előtt a király e tényei nagy súlylyal nagy jelentőséggel bírtak s a mint ép ez időtájt nagy politikai sérelmet látott abban, hogy a király a rá háramlott nemesi birtokokat nem adományozza tovább másoknak, ép

---

¹⁾ Ez nem üres frázis tőlem; ezt egész komolyan így fogták föl s a királytól e hasonlatokkal követelték a rendek.

úgy megkívánta, hogy a megüriült főméltóságokkal, akár volt reális értékük, akár nem, érdemes egyének, vagy a tradícióhoz híven, érdemeket szerzett családok utódai díszíttessenek föl. Jól tudta ezt az udvar, s a szerint cselekedett is; hiszen a kegyosztás, a kitüntetés politikája annál nagyobb hatással bírt, minél több tanúja volt annak jelen együtt és egyszerre.

Ebből az elvből indult ki 1604. végén is az udvar, midőn az országgyűlés előkészítésével egyidejűleg Mátyás főherczeg és (a titkos tanács fölszólítására) Himmelreich prágai¹⁾ udvari (cancelláriai) magyar titkár megtették javaslatukat a betöltendő tisztségek tárgyában. A zászlósúrak sorában ugyanis Nádasdy Ferencz, a törökverő hős, a »fekete bég« halálával a kir. ajtónállók főmesterének tiszte megüriült, aztán Illésházy »hütlensége« miatt a főudvarmesteri hivatalt is betöltetlennek tekintették. Himmelreich az előbbi állásra Thurzó Györgyöt ajánlotta, noha azt Mátyás Kolonics Sigfriednek helyezé kilátásba. Mind a két úr protestáns volt ugyan, de Himmelreich megjegyzé, hogy katolikus alig van s a ki van is, fiatal, pedig: »baronatus officia consiliariatui sunt coniuncta« s a kir. tanácsosi tiszte mégis csak érettebb kort kíván.²⁾ Ha Thurzó főajtónálló lenne, helyébe a kir. étekfogók főmestere Forgács Zsigmond, mostanában katolikus hitre tért főúr lehetne s annak helyébe főpohárnokmester Battyányi Ferencz, ha ugyan — mondja Himmelreich, — meg nem vetné; míg végre a főudvarmesteri méltóságot Dóczy András, Miksa főherczeg kamarása nyerhetné el vagy Listhius János, mind a kettő katolikus. Erre a főudvarmesteri hivatalra azt jegyzi meg Himmelreich: »siquidem fere postremum in ordine est.« Ebből és abból az ajánlatából, hogy Thurzó György és Forgács Zsigmond, a kik eddig is zászlósúrak voltak, elő-

¹⁾ Prágai, mondom. Mert addig, míg a király (Rudolf) Prágában resideált, Bécsben is volt mindig egy magyar titkár Ernő vagy Mátyás főherczegek mellett. Épen most (lásd Irományok XI. sz.) indítványozá Mátyás, hogy Nagymihályi Ferencz kamarai titkárt nevezze már ki a király a bécsi udvarhoz Mátyás mellé magyar titkárnak.

²⁾ *Irományok* XIV. sz.

léptetésben reszesíttessenek, igen érdekes tanúlságot vonhatunk le. Közjogunk szerint t. i. a kisebb zászlósúri méltóságok viselői rangban kineveztetésük ideje után következnek. Így határozta azt el az 1687: X. tv.-czikk, midőn kimondá, hogy az országgyűlésen a nádor, az országbíró, a bán és a főtárnokmester után a többi zászlósok »juxta prioritatem collationis regiae« (a sort a pozsonyi gróf s a koronaörök zárván be) bírjanak előbbkelő üléssel egymás után. Ez a sorrend, mint látjuk, a XVII. század elején *nem volt ismeretes, hanem csak azóta formálódott, hogy a külön magyar királyi udvar megszűntével a traditio e részben teljesen elmosódék* s csak ezután határozott úgy, mint ép most mondom, az 1687-iki országgyűlés, hogy a súrlódásokat a rangigénylők közt megszüntesse. Még a XVII. század elején, midőn Himmelreich, a vén cancelláriai titkár, az alig fél-századdal előtte megszűnt külön magyar királyi udvar hagyományait jól ismeré, *a kisebb zászlósúri méltóságok rangban így következtek egymás után: főajtónálló, főétekfogó, főpohárnok és végre főudvarmester.* Csak innen magyarázható meg, hogy Thurzó, a főétekfogó-mester töri magát a főajtónálló-mesteri tisztért, mint Himmelreich írja a titkos tanácshoz, s innen van, hogy Himmelreich abbeli kételyének ad kifejezést, vajjon a hatalmas és büszke Battyányi Ferencz, az utolsó előtti zászlósúri méltóságot, a főpohárnokságot, nem fogja-e visszautasítani.¹⁾

A királyi tanács tagjául Himmelreich Dóczy Andrást vagy Listhius Jánost, aztán Czobor Mihályt és Révay Pétert ajánlá a nagyságosok és Lippay János personalist meg Hosszútóthy Istvánt a nemesek közül, kiemelvén, hogy nem messze Pozsonytól tartózkodnak s mindig valamennyien kéznél lehetnek. Ezenfelül egy jó csomó főispáni állás is üresedésben vala. A trencsénmegyeire Mátyás főherczeg Thurzó Györgyöt ajánlá a királynak már a lázadásra való tekin-

¹⁾ Himmelreich ez érdekes irata *Irományok* XIV. sz. Mivel a főlovászmesterről s a főkamarásról ez iratban nincs szó, talán nem tévedek, ha azokat helyezem a kisebb zászlósúrak legéjére, persze a nélkül, hogy tudnám, melyik volt e kettő közül az előbbkelő.

tettel is, mint ámbár nem katolikus,¹⁾ de az ország és trón szolgálatában érdemeket szerzett férfit.²⁾ Gömörmegye főispánjául a főherczeg Molart János ezredest, hadi tanácsost ajánlá, mint új indigenát; míg ellenben Himmelreich a jó urat inkább a komárommegyei főispánságra ajánlotta, mert Komárom parancsnoka vala. Torna vármegyére Mágocsy Ferencz, mint Torna vára ura, szintén praedestinálva volt, hasonlókép Zalára a fiatal Zrínyi Miklós, a szigetvári hős unokája, mint a kinek atyja is e megye főispánja volt és mint ki a katolikus vallástól nem idegen. Míg ellenben a sopronyi főispánságra katolikus ember hiányában nem tudott kit javaslatba hozni a jó Himmelreich.³⁾

Egyidőben ezekkel, az udvar szemeiben oly fontos kérdésekkel Mátyás főherczeg beküldé Rudolfnak a kir. előterjesztés tervezetét,⁴⁾ részint a néhány év óta lábra kapott szokást követve ebben is, részint attól félván, hogy, ha a prágai udvarra bízza az előterjesztés elkészítését, az ottani viszonyok miatt az nagyon is sokáig fog majd húzódni.

Tekintettel arra, hogy, mint Bocskay támadása kezdetén is tapasztalható volt, a fizetett és fölesküdtött magyar katonaság (hajdúság) a király zászlóit ellagyva Bocskayhoz szegődött, arra figyelmezteté Mátyás a királyt, hogy a propositióban hadi nép helyett okvetetlenül pénz-adót kérjen; aztán pedig a hajdúk ellen a kir. előterjesztésben szigorú rendszabályokat hozzon javaslatba.⁵⁾ Ez utóbbira egyébként a magyar tanács tette figyelmessé a főherczeget, midőn november 20-iki előterjesztésében kiemelte, hogy a hajdúkat a törvény üldözi, tartásukat a törvény eltiltja és mégis maga a király, a királyi kapitányok és némely főurak a törvény

¹⁾ Az év eleje óta minden tisztségnél első sorban azt nézték, katolikus-e az illető? V. ö. »A huszonkettedik articulus« című kis munkámat.

²⁾ Mátyás a királyhoz. *Irományok* XI. sz.

³⁾ Ugyanekkor reményt nyújtottak Lépes Bálint aradi prépostnak a tinninai püspökségre és Ergelski Ferencz zágrábi prépostnak a bosznaiakra.

⁴⁾ Ez, sajnos, nincs meg.

⁵⁾ *Irományok* IX. sz.

ellenére tartának s tartanak hajdúkat szolgálatukban, a minek kárát ő felsége s az ország most vallja, mert íme Bocskay a kimélt s ki nem irtott hajdúkkal kezdte meg lázadását.¹⁾

A kir. előterjesztést, mely 1605. január 2-ikán kelt, vízkereszt előtti napon küldé meg készen kidolgozva a király Mátyás főherczegnek,²⁾ teljes hatalmat adván neki, hogy mindazt, a mi a végre szükséges, hogy az országgyűlési rendek Bocskay támadásának minden igaz ok és alap nélkül való voltát belássák, nekik a replicában előadja, ha a kir. propositió bevezetése őket erről meg nem győzné.

Mert az előterjesztésben a fősúlyt erre fekteté a király. Dagályos, de mégis döcögős, darabos és a különben szokásos melegség nélkül szürkölködő irályban (mely sem Nagymihályi Ferencznek, ha az ő fogalmazta tervezetet fogadták el, se Himmelreichnek, ha az ő műve, becsületére nem válik) azt fejtegette itt Rudolf, hogy az ország érdekében mennyit fáradozott ő s mit mindent nem tőn az ő közbenjárására a német birodalom és az egész keresztyénség s hivatkozott azokra, a kik két év előtt, a rendek végzéséből, a török biztosokkal a béke kedvéért beszélgetésre jöttek egybe Pesten, hogy a török-béke tisztességes föltételek alatt való megkötése is mennyi gondot okozott nekik. S midőn a békéből nem lőn semmi, midőn a török kénytelen volt a mult év (1604) őszén a király győzelmes serege előtt csúfsággal elvonulni Esztergom alól: e győzelmes sereget Bocskay perfid támadása megakadályoztatta diadalútjában, sőt föl-oszlatta azt, úgy, hogy most az ország, a hívek védelmére ismét új erőre, új seregére van szükség, melyről a lázadók nem átalják azt állítani, hogy az az ország szabadságai elnyomására fogna fordíttatni. Az előterjesztés aztán Bocskay támadása jellemzésének fordul; kemény szavakban ecseteli az ő és hajdúi hitszegését; erősen szemére hányja, hogy Básta haderejét, mely a török ellen volt küzdendő, a keresz-

¹⁾ *Irományok* II. sz.

²⁾ *Irományok* XIX. sz. Egyszersmind elküldé a király a prágai udv. kamara és a haditanács véleményét is. Az előbbi I. *Irományok* VII. sz.; az utóbbi, sajnos, nincs meg.

tyénség és az ország közös és pótolhatatlan kárára, lebilincselte, parályzálta. S bár — az oszgyáni és edelényi győzelmek hatása alatt — erős reménye van a királynak, hogy a derék Básta meg fogja a magáét tenni; mindazáltal a lázadás sikeresebb elnyomása s a török elleni, immár 13 esztendő s háború nyomatékosabb folytatása czéljából kötelességének tartá ő felsége, hogy a rendeket az országgyűlésre s pedig a szokott határnapoknál hamarabb hívja egybe. Mindazok iránt, a kik a gyűlésen való megjelenésükkel a trónhoz való köteles hűségüket kimutatják, soha meg nem szűnő, ki nem apadó kegygyel fog viseltetni a király s kéri is őket, hogy e hűségben ezutánra is maradjanak meg.

És itt rátér a kir. előterjesztés arra a megszokott, letaposott útra, melyen az udvari hivatalok eszejárását a rendes időkben láttuk mindeddig haladni.

Kér minden ház után 2—2 frt adót; kitűzi ez adófizetés terminusait a szokásos módon. Intézkedik az adófizetés módozatairól, a visszaélések megszüntetéséről. Az adószedők számadásait, a hátralékokat szintén szokás szerint kiemeli. Kivánja a közmunkákról szóló régebbi törvényczikkek megújítását s a közmunkák kiosztásának, különösen a mult évi roham alatt lerontott esztergomi bástya figyelembe vételét. Mert az 1604. évi termés bő vala, zabot és rozsot követel a portáktól, szintén a szokás szerint; élelemszállításra és az ágyúk, löszerek vontatására fuvart kíván. Nem feledkezik meg a katonaság kalauzolásához szükséges polgári biztosokról. Kivánja az általános vagy részleges fölkelést, a fölkelő nép beküldését szept. 15-ére stb. stb. Egy szóval úgy halad a kir. propositió a maga rendes schemája szerint, mintha 1604. őszén semmi különös nem történt volna.

Sehol egy melegebb szó, sehol egy lelkesítőbb fölhívás. sehol egy biztató ígéret azokhoz, a kik még a király iránti hűségben nem ingadoznak, a kik még a nyugalom, a törvényes állapotok helyreállítását reménylik, a kik védelmet, a kik segítséget várnak koronás királyuktól; pedig az egész nyugoti Magyarország, még az egész ország fele ragaszkodik a trón árnyék-birtokosához! Nem tartalmaz az egész előterjesztés egyetlen egy mondatot, mely az ország törvényei,

a nemzet jogai, a lelkiismeret kívánalmai tiszteletben tartását, a visszaélések megszüntetését ígérné, hogy a híveket annál biztosabban, annál szorosabban lánczolja törvényes urukhoz, hogy bennük támaszt nyerjen az ingadozó trón mellé; hogy a kétkedőkbe, a tántorgókba hitet, reményt, bizalmat öntsön, hogy az eltérteket, a lázadókat, az ország meggyült bajai orvoslásának kilátásba helyezése, a szentséges, a megszeghetetlen királyi szó kimondása által a király hűségére ismét visszatérítse, s a fölvert fegyvert, Bocskay kardját, a hajdúság puskáit az ellen a török ellen irányoztassa, a kit. — minekutána számban elfogyasztá, hatalomban megalázá, a fejlődésben századokra megakasztá s tán örök időkre a jelentéktelen nemzetek sorába taszította le előkelő polczáról a magyart, — a reménytelenségnek, az elkeseredésnek, a kétségbeesésnek érthető politikája, mint szabadítót volt kénytelen a rákosi találkozás, 1605 óta, üdvözölni.

De ha már elmulasztá a kir. előterjesztés ezeket az ethikai eszközöket igénybe venni, legalább mutatta volna meg a király a híven maradtaknak, hogy mit és hogyan szándékozik tenni az uralma alatti országrész védelme, a belháború lecsillapítása végett. Alkudozni fog-e Bocskayékkal? s ha igen: mik és minők vezérelvei? Vagy erőszakot alkalmaz az erőszak ellen s minő intézkedések várhatók tőle ebben az esetben? . . . A kir. propositio mind e kérdésekre nem felel s valóban inkább komikus, mint elszomorító, hogy akkor, midőn az ország lángban áll, nem tud okosabbat tenni a kormány, mint a szokásos, föltételes insurrectió behívását kívánni január végén — szeptember második felére!! Hogy *addig* mi történik? azt persze a jó isten tudja. Ehhez az ólomlábu gyorsasághoz vatóban méltó a kir. propositio befejezése, melyben arra kéri Rudolf a rendeket, hogy a veszély közepette, a mely miatt az országgyűlést is ily szokatlan korai időre hívta egybe, ne sokat vitatkozzanak, hanem mindjárt első válaszfölratukban fogadják el a kir. előterjesztés pontjait.¹⁾

¹⁾ *Irományok* XVIII. sz. — A pápai nunczius ugyan azt írja Prágából 1605. január 3-án: »Sua M^{te} ha con diligenza fatto estrahere

Minél restebb, mozdulatlanabb volt azonban Prágában a beteg kedélyű király, annál jobban, annál erősebben égette Mátyás főherceget a türelmetlenség s a tehetetlenség kínzó tudata, szemben Bocskay meg követői aktív és fenyegető lépéseivel. Mátyás az országgyűléstől sokat várt, legalább eleintén, s szeretne volna azt a kellő időben meg is kezdeni. De egyúttal azt óhajtá, hogy erős fedezett mellett, megbízható hadi erő oltalma alatt jelenhessen meg Pozsonyban kir. bátyja személye képviselőjében. Erre inté őt egész udvara, de különösen Kolonich Siegfried, a bizalmatlan félmagyar úr. Ez intelmek s izgalmak behatása alatt küldözgeté leveleit kir. bátyjához, melyek közül kiváltkép érdekes az, a melyet éppen a magyar országgyűlés megnyitására kitűzött napon, január 6-ikán írt Rudolffhoz.¹⁾ Élénk színekkel ecseteli ebben a veszélyt, mely a magyar forradalom részéről az osztrák házat fenyegeti, hogy fölrázza bátyját megfoghatlan tétlenségéből. Azt beszél, írja neki, hogy a morvaországi »szlovákok« is Bocskay felé vonzódnak, őt akarják királyokul és Bocskay nyíltan hirdeti, hogy eleget koptatta ő a prágai utcák kövezetét s csak úgy tudja, mint bárki más, hogy a koronákat hol tartják, hol őrzik. Az országgyűlés képes volna megállítani Bocskayt; de ide a főhercegnek erős fedezet kell, mert a magyarok el vannak keseredve, a német elleni gyűlölet nagy lánggal lobog kedélyükben; s ha nincs erő, a mire a főherceg támaszkodhatnék, még valami szégyen fog Pozsonyban rajta esni, sőt Bécsben is baj keletkezhetik, ha nincs katonaság, míg a főherceg távol van onnét, mert Bécsben is »titkos praktikák« folynak. Okvetlen szükséges hát a katonaság, a melynek oltalma alatt, a mint a rendek együtt lesznek, Pozsonyban megjelenhessen a főherceg a maga tanácsosaival.

Míg a főherceg a pozsonyi úthoz szükséges pénzre és katonaságra hiába várt, sőt a kir. meghívók kiküldését

---

dalle diete così antiche come moderne di Ungaria molti particolari, tanto spettanti alla religione come all' autorità del rè, per fondar bene le sue propositioni» (ered. Római Borghese-ltár); de minderről hallgat az előterjesztés.

¹⁾ *Trományok* XX. sz.

is kétszer megsürgette: ¹⁾ azalatt a prágai udvarnál semmi más nem történt, mint az, hogy a magyar cancellária, — anélkül azonban, hogy Rudolf érdemesnek tartotta volna öccsével, kir. személye designált képviselőjével, ezt tudatni, — a meghívókat végre-valahára szétküldötte.

Szükség is volt erre már nagyon. Mert az éjszaknyugati megyék közt nagy zavart keltett Mátyásnak az országgyűlést tudató (deczember 5-iki) leirata. Nem merték hinni, hogy csakugyan lesz az országgyűlésből valami, sőt az a hír terjedt el közöttük, hogy a király meghalt. S midőn e hírt közöttük Thurzó György megczáfolni igyekezett, kijelenték, hogy, ha a törvény kívánta kir. meghívót meg nem kapják, a főherczeg leiratára még nem fognak az országgyűlésre követet választani. ²⁾ Kivételt csak a mindig engedelmes bányavárosok tőnek, a melyek nemcsak hűségükről siettek biztosítani Mátyást, hanem azt is tudatták, hogy a mint a viszonyok engedik s a bányavárosok felé közeledő, sőt Béla-bányát már el is foglalt hajdúk miatt lehetséges, bár későn, de okvetlen meg fognak az országgyűlésen jelenni. ³⁾

S minél tovább haladt az idő: a kilátások annál kedvezőtlenebbeké váltak. Bocskay hívei és hadai mind mélyebben nyomultak nyugat és éjszaknyugat felé. Thurzó Miklós és a nyitrai püspök már azt kérdék, közvetlen az országgyűlés határnapja előtt, a főherczegtől, hogy ők is megjelenjenek-e Pozsonyban, mert távollétük alatt a környéket a lázadók megszorongathatnák, s az egész vidék kénytelen volna magát megadni nekik. Sőt tudatták, hogy a megyei követek elutazása is bajos. ⁴⁾ Egy-két nap mulva hasonló kérdést intézett Thurzó György is Bicséről a főherczeghez, a maga és a környékbeli főurak nevében s egyenest figyelteté Mátyást, hogy a főurak távollétét, mint jó alkalmat, a lázadók okvetlen ki fogják zsákmányolni s ezért mindenképp szükség volna azon időre, míg ők kötelességük szerint Pozsonyban megjelennek, valakit a főherczegnek az éjszaknyu-

¹⁾ *Irományok* XI. és XIII. sz.

²⁾ *Irományok* X. sz.

³⁾ *Irományok* XII. és XVI. sz.

⁴⁾ *Irományok* XX. sz.

gati megyékbe küldeni, a ki föntartsa a király tekintélyét a Korpona megadása után megrémült éjszaknyugati megyékben.¹⁾

Mindamellett kis számmal ugyan, de mégis lassankint gyűlni kezdtek az ország rendei kevéssel a kitűzött terminus után Pozsonyban, hűségöket a király iránt megmutatandók. A helytartó és különösen Lippay személynök, — a kiket Mátyás a rendek gyülekezéséről való jelentésekkel megbízott ²⁾ — január 10-ikén már jelentheté a főherczegnek, hogy Pozsony, Nyitra, Bars, Trencsén és Mosony megyék, az esztergomi, a pozsonyi, az egri káptalan, Sopron, Pozsony, N.-Szombat, Szakolcza, Trencsén sz. k. városok, Sz.-György és Modor városok, aztán a távol maradt Erdődy Tamás és Pálffy István (Aranyossy Pál), az özvegy Pálffy Miklósné (Csúthy Gáspár) és Balassa Menyhértne (Petron János) követei, továbbá ~~Bay~~ Mihály kir. hivatalos, Amadé Mihály propalatinusi vicegerens, Keresztúry András, személynöki protonotarius és Szombathelyi György kir. táblai ülnök már Pozsonyban vannak.³⁾

A hónap folyamán az elősorolt rendekhez csatlakoztak még Erdődy Tamás tárnokmester, Istvánffy Miklós, a nádori tiszt bírói helytartója s Thurzó Miklós és Kristóf a főurak közül, Pókay Benedek, mint a távollévő bán követe, a győri és a szépesi káptalan s a jezsuiták turóczi prépostságának, a 7 bányavárosnak és Bazinnak követei, aztán Somogyi István a kir. ügyek igazgatója, Vizkelethy Tamás, alországai bíró, Szerdahelyi Mihály, országbírói protonotarius, Bossányi János és Ujfalussy János táblai ülnökök.⁴⁾

Az első, a mit a Pozsonyban már megjelent rendek még január hó közepe előtt, a főherczeg lejövetelére s az

¹⁾ *Irományok* XXI. sz.

²⁾ *Irományok* XX. sz.

³⁾ *Irományok* XXII. és részben XXIX. sz. — Mily zavaros fejtelenség uralkodott: mutatja Lippaynak az a tudósítása, hogy a szokás ellenére lakásokról a követek etc. számára senki sem gondoskodék. s mivel — úgymond Lippay — ez a főajtónállómester tiszte lett volna (a ki, mint föntebb íram, már nem élt), hát a helytartó e gondot nem akarja magára venni a főherczeg különös parancsa nélkül.

⁴⁾ *Irományok* XXIX. sz.

országgyűlés megnyitására várván, tenni jónak látták, egy fölirat vala Mátyáshoz, melyben gyors segélyt, gyors oltalmat kértek a Bocskay-pártiak ellen. Hangsúlyozták ebben az iratban, hogy a »lázadók« eleintén a vallási zaklatásokat használták ürügyül erőszakoskodásaiknál; de kitűnt, hogy a mozgalom valóságos »lázadás«; mert katolikust és nem-katolikust egyaránt a maguk pártjára igyekeznek vonni; senkinek vallása felől nem kérdezősködnék, senki elé vallása miatt szabályokat nem írnak, sőt Bocskay még a katolikus papokat is, a kik hozzá csatlakoznak, hitlevelekkel biztosítja. Így történt, mondják a rendek, hogy a lázadás oly gyorsan tudott terjedni mindenfelé. Ezért vagy fegyverrel kellene ellenük, de szintén gyorsan, eljárni vagy ugyancsak gyorsan békealkudozás által kell őket útjukban megállítani, már akár a főherczeg, akár a helytartó, akár a magyar tanács veszi is kezeibe az alku fonalát a király nevében. Ők, a rendek, megnyugosznak abban is, ebben is, s ha ő felsége a fegyver útjára lép: úgy mindenekelőtt Kolonich Siegfriedet támogassa néhány német ezreddel, míg a király seregei Básta alatt összegyűlnek és összpontosíttatnak. Szükséges azonban, hogy e sereg az ártatlanokat, a híveket megkimélje. Az idegen, a német ezredek küldése sürgetését, mely az eddigi országgyűlések végzéseivel homlokegyenest ellenkezett, azzal indokolák a rendek, hogy Bars, Nyitra, Pozsony és más megyék összes nemessége kész a király hűsége mellett személyesen insurgálni, de fél jobbágyaitól s azért kellene az idegen katonaság, hogy ettől tartva, a jobbágyság valami zendülést ne kezdjen a földesurak hátuk mögött, addig, míg ezek a »lázadók« ellen harcolnak. Azonban sietni, gyorsan tenni: ez a fő, nehogy Bocskayék a törökkel egyesüljenek s kitavasodjék.¹⁾

A pozsonyi rendek ezen irata azonban — daczára csaknem hyperloyalis tartalmának s daczára annak, hogy törhetlen hűségüket erősen hangsúlyozta, — nem találta Mátyás főherczeget oly hangulatban, mely az országgyűlés megtartásának nagyon kedvező volt volna.

¹⁾ *Frományok* XVII. sz.

Igaz, hogy naponkint többen jelenték neki is, a helytartónak is, hogy a lázadás miatt bajos, szinte lehetetlen az országgyűlésre menniök; hogy jobb és a közjóra nézve sokkal hasznosabb, ha otthon maradnak, Bocskay hajdúi s portyázói ellen védekezni. Öt felső-magyarországi megye plane egyenest oda küldött Eperjesre Bástához, kérvén a fővezért, hogy mentse ki őket a király s a főherczeg előtt, mert ők a lázadás miatt követeket Pozsonyba épenséggel nem fogják útnak indítani. Mátyás főherczeg lelkében kétely támadt, vajjon azzal a kis töredékkal, mely Pozsonyban összegyűl, hozhat-e kötelező határozatokat, hozhat-e rendszabályokat a forradalom terjedése ellen s egyáltalán elérheti-e a czélt, mely miatt az országgyűlés egyelhivatott, hogy t. i. az ország rendének impozáns többsége tiltakozzék Bocskay föllépése ellen, biztosítsa a királyt hűségéről s így mindenekfölött erkölcsi erővel készítse megállásra a diadalmasan előbbre nyomuló forradalmat? A főherczeg lelkében, mondom, kétely támadt; tanácsosai nem ok nélkül kezdték az olyan törpe, csonka országgyűlést, a minőre kilátás nyílt. perrhorrescálni, melyben az a maroknyi ember ott Pozsonyban egy igazi országgyűlésnek csak parodiája volna. Azonkívül maga Pozsony fekvése sem nyújta többé biztonságot Bocskay gyorslábú hadai ellen. Sőt mi több, még valami pestis tünetei is jelentkezni kezdtek Pozsonyban. Mátyás főherczeg előadta a dolgok állását Rudolfnak s azt hiszem, nem minden maliczia nélkül való dolog volt tőle, hogy kir. bátyjától kért miheztartás végett parancsot és tanácsot.¹⁾ Meghagyta azonban egyúttal Pethe érseknek s helytartónak is, hogy a magyar tanács ülésében vesse föl a kérdést, vajjon lemenjen-e a főherczeg Pozsonyba? vagy pedig czélszerűbb a közjóról más helyen, vagy éppen más úton-módon (tehát nem országgyűlésen) gondoskodni?

Mikor Pethe a főherczeg e parancsát megkapta, a magyar királyi tanács összes tagjai közül rajta kívül csak Szuhay egri s Náprága a választott erdélyi püspök voltak jelen. De a három főpap a nehéz időkben megemberelte magát.

¹⁾ *Irományok* XXIII. sz.

Annak, a ki, mint e sorok írója, az ez időbeli magyar királyi tanács oly sok silány operatumát, oly sok színtelen — ha akarom vemhes, ha akarom nem vemhes — véleményét volt alkalma átolvasni s így tán jogot szerzett magának ezt a testületet lelkéből vilipendálhatni, szinte jól esik, ha néha néha fölcsilámlani lát egyik-másik »opinio«-ban férfias hangot, férfias nézetet. Így most is a három főpap közös votumában. Nem tanácsolják, hogy a lázadás miatt az országgyűlést más városba tegye át a főherczeg; ez nem volna »oly nagy-lelkű fejedelemnek generozitásához méltó!« A lázadók ezzel csak újból vérszemet kapuának, a híveket pedig félelem szállaná meg. Hiszen maga a főherczeg tudatta, hogy a segélyseregek útban vannak, császári gyalog és lovas hadak.¹⁾ Ezenkívül tudják a tanácsosok, hogy Nyitramegye 1000, Trencsénmegye 500 embert, Pozsonymegye pedig pénzbeli segílyt ígért és küld Kolonichnak. Meg kell hát várni ezen vállalat eredményét, mely a bányavárosok körüli csekély számú hajdúságot el fogja riasztani s úgy e városokat, mint a környékbeli főurakat és megyéket, a kik most országgyűlésre nem jöhetnek, a nyomás alól föl fogja szabadítani. Viselje hát türelemmel a főherczeg az országgyűlés halasztását s ő maga is február elseje előtt ne jöjjön le.²⁾ Időközben a dolgok fejlődése megmutatja, mit kell tovább tenni. A kir. meghívók addig a veszélyben forgó megyékhez is eljutnak, a rosszszélműek titkos áskálódásai nyilvánosságra fognak kerülni, a kir. tanácsosok is össze fognak addig vergődni, az északi szél a kóros levegőt meg fogja tisztítani s a főherczeg akkor nagyobb biztonsággal jöhet le Pozsonyba.³⁾

Ettől azonban a főherczegnek már minden kedve, úgy látszik, teljességgel elment. Nemcsak környezete, hanem még Kolonich is Komáromból mind azt javasolta neki, hogy a forradalom ily előrehaladt stadiumában a fegyver s nem a tanácskozás a döntő s különösen sürgette Kolonich a du-

¹⁾ Ez, persze, nem volt igaz; mert hiába sürgeté ezt a főherczeg a császárnál. De mindamellett bizalomgerjesztőül, bátorítóul írta ezt »bona fide« Mátyás.

²⁾ A kir. tanács e votuma január 14-én kelt.

³⁾ *Irományok* XXIV. sz.

nántúli megyék fegyverre hívását, az általános népfölkelés kihirdetését s a hadi tanács ott Bécsben Kolonich javaslatát nyomatékosan helyeselte.

A főherczeg hát még egyszer a magyar tanács fejéhez Pethe helytartóhoz fordult s egyúttal egy csomó insurrectio-nális mandatumot küldött hozzá, meghagyván neki, hogy a dolgok állását Kolonichsal is, ki ekkor Pozsonyban volt, megbeszélje, s ha véleményük összhangzó, hirdesse ki az általános fölkelést, a mi természetesen egyértelmű volt az országgyűlés elhalasztásával; mert ha a fölkelés ki lesz hirdetve, mint a főherczeg helyesen jegyzé meg, akkor az országgyűlésre senki sem fog megjelenni.¹⁾

A magyar tanács Pozsonyban lévő tagjai azonban, — a mondott három főpap és Lippai János kir. személynök, továbbá a magyar kamara tanácsosai, a kikkel Pethe a főherczeg leiratát közölte, — nem javasolták a fölkelés kihirdetését. Véleményük szerint attól lehele tartani, hogy a Bástá fizetetlen katonáinak dúlásai miatt amúgy is elkeseredett földnépe, ha táborba gyűl, fegyverét földesurai s a király ellen fordítja; mert — s ez a jellemző — úgyis azt hiszi, hogy a katonaság nem annyira a lázadók lecsendesítésére, mint inkább a nép zaklatására van bent. És ez, mondja Pethe, nem is csuda, mert Bástá vallonjai hihetetlen módon garázdálkodnak épen ő felségei hívei ellen. Az országgyűlés eszméjét nem szabad hát elejteni, hanem jelenjen meg a főherczeg február elején. Ebből látható leszen a királynak és a főherczegnek igaz jó akarata. A főherczeg aztán a jelenlevő rendekkel tanácskozáván, bizonyos megállapodások jöhetnek létre közöttük, melyek segélyével a lázadás még mindig elfojtható lenne.²⁾

A rohamosan fejlődő események azonban a magy. kir. tanácsot s a helytartót pár nap múlva arra kényszeríték, hogy férfias szívóssággal védelmezett álláspontjukból, az országgyűlés sürgetésétől, meghátráljanak. A nyitrai, a váci püspökök, több mágnás és több megye, bár attól tartottak,

¹⁾ *Irományok* XXV. sz.

²⁾ *Irományok* XXVII. sz.

hogy, ha nem jönnek az országgyűlésre, ellenük a főherczegi s a királyi udvarban gyanú támad, azért mégsem mentek Pozsonyba. Thurzó György Bicsén szintén Mátyás egyenes parancsát várta.¹⁾ Slavoniából egyre-másra jött a kérdezősködés a helytartónál: lesz-e, nem lesz-e diéta? de a követek nem érkeztek meg. A Pozsonyban már együtt lévő rendek némely része engedelmet kért és nyert a helytartótól a távozásra, hogy otthon hagyott családját, birtokát védje meg a hajdúk netáni portyázásai ellen; másrészt s pedig épen a hivatali személyek, mint pl. Vízkelety, Szerdahelyi, Bossányi egyenest tiltakoztak Pethe előtt, hogy az ő birtokaikba az ellenség már beütött s nekik családjaik biztosítása végett a helyszínen kell leniök. Mások ismét azon ürügy alatt távoztak, hogy, ha a többiek elmennek, nekik sincs mit keresniök Pozsonyban, noha megígérték, hogy a mint a helytartó tudatja velük Mátyás főherczeg Pozsonyba érkezését, ők is azonnal vissza fognak jönni.

Mindez arra bírta a helytartót s a magyar tanácsot hogy az országgyűlés férfias sürgetésétől elálljon, s míg egyrészt a mind rohamosabban fejlődő forradalommal szemben a békés alkudozás útját ajánlja Mátyás főherczegnek, másrészt magára a főherczegre bízza a kérdés eldöntését, legyen-e ily körülmények közt országgyűlés, vagy ne legyen? ²⁾

Ezt a kérdést pedig az alatt a király Prágában eldöntötte.

Akár Mátyás főherczeg nyugtalanító hírekkel teljes levelei január 12-ről s január 22-éről,³⁾ melyekben kir. bátyjával azt tudatta, hogy a rendek csekély számban vannak Pozsonyban együtt, hogy a legtöbb megye nem fog követet küldeni, hogy a főurak a király érdekében jobbnak vélik otthon ülni s a védelmet szervezni a hajdúk ellen, mintsem az országgyűlésre menni, s hogy inkább fölkelést kellene hirdetni, mint országgyűlést tartani stb., akár — mondom — e levelek, akár pedig maguk az események arra bírták

¹⁾ *Irományok* XXVIII. sz.

²⁾ *Irományok* XXIX. sz.

³⁾ *Irományok* XXIII. és XXV. sz.

Rudolfot, hogy magyar királyi tanácsának hozzá beküldött votumai ellenére is szinte meglepő gyorsasággal határozzon ez országgyűlés sorsa felől.

Január 25-én kelt királyi leveleiben — melyeket azonban csak 3 nap múlva küldött el öccsének ¹⁾ — az országgyűlést kedvezőbb időkre halasztja el s tekintettel a rendek birtokait és családjait fenyegető veszélyre, megengedi, hogy most haza térjenek.²⁾ Megparancsolja azonban, hogy otthon a lázadás terjedésének tehetségek szerint útját állják s készen várják, hogy őket az elhalasztott országgyűlésre újból behívja. Addig pedig a felső-magyarországi rendeket — kiáltó szó a pusztában — arra utalja, hogy Bástának, — az alsó-magyarországiakat ³⁾ arra, hogy Kolonichnak, mint dunáninneni főkapitánynak, végre a dunántúliakat arra, hogy Mátyás főherczeg parancsainak engedelmeskedjenek.⁴⁾

Ez volt formaszerű eltemetése ennek a halva született országgyűlésnek.

¹⁾ E napi leiratának fogalmazványa a bécsi áll. ltárban; jegyzethen az *Irományok* XXVI. számához.

²⁾ A pápai nunczius 1605. január 24-iki jelentésében (római Borghese-ltár) így indokolja a magyar országgyűlés eloszlatását: »La dieta die Ungheria non si farà per hora, perchè non sarebbe sicuro negotio il congregar querele, come succede etiandio in tempo di pace!«

³⁾ A Dunán innen való kerület értendő.

⁴⁾ *Irományok* XXVI. sz. Kovachich, Suppl. ad Vest. III. 331.

ORSZÁGGYŰLÉSI IROMÁNYOK.

I.

1604. november 19.

A magyar kamara tanácsosainak véleménye az 1605. elejére egybehivandó országgyűlés teendői felől.

Serenissime princeps etc.

Fidelitatis et fidelium servitorum nostrorum in gratiam Stis V. humilimam subiectionem. Quo tempore ratione pacandi regni huius statibus et ordinibus diaeta indicanda sit, et quid in ea proponi debeat, mandat benigne S. V. per litteras suas 15. die huius editas, et hesterna die nobis reditas, ut habita matura consultatione Sm V. humiliter informare debeamus.

Postquam igitur in subitaneis periculis subitanea remedia adhibenda sint, conferemus quo citius eo melius, ac si prius fieri non posset, ad festum tamen beatae Lucia virginis et martyris quod ad 13. proxime venturi mensis Decembris incidet, vel si forte propter brevitatem temporis regnicolae qui mandatis Cae M. convocandi erunt, cum etiam ad eorum expeditionem tempore aliquo opus sit, ad illum diem convenire non possent, ad diem divo Thomae sacrum, hoc est ad 21 eiusdem mensis Decembris promulgandum esse; ubi tandem si regnicolae convenerint in hoc rerum regni huius perturbato statu, omissis interim aliis minutioribus, quae minus ad regni conservationem spectant et quae pacato dei beneficio regno facilius emendari poterunt, tria potissimum puncta proponenda et a regnicolis postulanda humiliter existimaremus.

Primo ut deliberetur quo pacto rebellibus et seditiosis istis obviandum sit, et qualiter tumultus iste sedari debeat; armisne vel per tractatum.

Secundo quod si forte per tractatum componi non posset ut personaliter et viritim insurgant, et castra castris comitis Georgii Bastha iungant ac contra rebelles et seditiosos cum eodem militent.

Tertio ut illam dicam offerant, quam sub praeterita diaeta obtulerunt; maiorem enim illos dare non posse certum est, cum ex eo tempore res regni huius non feliciores, sed deteriores potius evaserint. Atque haec ad praedictum benignum Sis. V. mandatum paucis humiliter perscribere habuimus. Pro lucrando autem tempore donec regales literae Praga reportatae fuerint, quibus diaeta ista publicabitur, censeremus humilime status et ordines regni literis V. Sis requirendos esse, ut cum S. V. ad alterum praeonominatorum dierum S. M^m diaetam indicturam benigne existimet, interim donec regalibus litteris id ipsis regnicolis intimabitur, sese ita parent, ut ad terminum constitutum certo et sine ulla excusatione dietae interesse possint. In reliquo Deus opt. max. conservet V. S. diutissime incolumem. Posenii 19. Novembris anno 1604.

S. V.

fideles servitores

Camerae Hung. consilarii:

Caspar Heölgy m. p.

Joan. Volckart Widmer m. p.

Nicol. Perekedy m. p.

Fran. Loranth m. p.

(Egykorú hiv. másolata a bécsi udv. kam. Itárában.)

II.

1604. november 20.

A Bécsbe hívott magyar tanácsosok véleményes jelentése Mátyás főherceghez az 1605. elejére tervezett országgyűlésen a Bocskay támadása ellen teendő intézkedések tárgyában.

Serenissime princeps et domine domine clementissime.

Orationum devotarum ac servitiorum nostrorum in gratiam S. V^{ae} demissam oblationem. Decreto articulisve V. Sis super praesenti tumultu patriaeque incendio remediando acceptis desiderassemus ex animo in tam ardua et qua gravior nostro aevo non extitit causa frequentiore dominorum utriusque ordinis consiliariorum potiorumque regni civium numerum adesse ac pro communi non solum Hungariae sed totius reipublicae christianae salute ac permansione consilia capere. Verum cum id temporis angustia ac perturbatus rerum status minime patiatur, nos S. C. R^{que} Mis D. N. clementissimi fideles capellani et consilarii ad benignam S. V^{rae} requisitionem comparentes, tenui nostro suffragio deesse noluimus.

Inprimis autem nostro reliquorumque fidelium S. Mis nomine S. V^{rae} gratias agimus immortales quod tam pia solitudine et paterna cura in reliquias afficti huius regni Hungariae afficiatur et quemadmodum hactenus in omnibus belli fortunaeque eventibus utramque aleam magnanimiter sustinuit et clementer semper astitit, ita in his quoque procellis non desistat, sed pessumdandi tumultus et sopiendae factionis studio ad conservationem publice salutis accendatur.

Quemadmodum autem tempestas maris iussu Servatoris nostri cessavit, [ita] ut praesenti malo auxilio Vestrarum Maiestatum de potestate coelitus accepta succurratur, per sacra coelestium civium numina MM. VV. clavem et habenas christianitatis tenentes obsecramus, dignentur eam rationem inire et cum summo pontifici sanctissimo domino nostro, rege Hispaniarum caeterisque regibus et principibus tempestive tractare, interea vero ex suis Regnis et provinciis

vicinioribus auxiliares manus colligere, ut, si exercitum VVrum MMtum per dominum Bastam deductum (quod dominus deus avertere dignetur) periclitari contingeret, recenti propinquiorum auxilio impetus factiosorum reprimi possit: ineunte autem vere generalis expeditio adhibitis quoque externis subsidiis contra teterrimam hanc insurrectionem instrui possit. Considerandum nam magnopere est, inspiratam hanc perduellionem tantopere se extendere ut nisi mature succurratur iunctis Turcarum Tartarorum Transalpinorum Transylvanorum coeterorumque tumultuariorum hominum viribus et armis non solum regno Hungariae sed vicinis quoque regnis et provinciis imo toti christianitati periculum imminere. Hungaria namque pluribus fortaliciis munita quae tot centenis annis crudelem potentissimae domus Ottomannicae impetum sustinuit, si inundantium factiosorum strepitu opprimeretur: Austria, Moravia et reliqua vicina regna in provinciae robore structurarum minus cultae, impetum hostium cohibere difficulter poterunt. Advertendum quoque est et stinctum cacodaemonis iniquam belli conspirationisque causam inspirantis obcoecatos hominum animos ita inflammarī ut ex levi occasione ortum incendium in perniciem multarum provinciarum in dies augeatur ac plurimos in exitium trahat, prout ex praesenti calamitatis narratione ab origine repetita, ut V. S. uberius intelliget, aperte liquet; alioquin id ipsum S. V. postulante ex relatione generosi domini Ladislai Pethe de Hethes campestris exercitus S. Mis partium regni superioris capitanei, qui semper domino generali astitit et aliorum fidedignorum hominum diversisque litteris et fassionibus servitorum precipuorum sic contigisse deprehenditur.

Circa initium mensis Septembris dum haidones ad Tömösvarum profugis Transylvanis profligatis ampla retulissent spolia, vestis inferior Gabrielis Bethleni, qui praetensum waivodatam Transylvaniae Stephano Bochkay tanquam cognato cessit, ad manus haidonum in Kereki degentibus sorte devenerat, in cuius sacco ibidem in Kereki dum spolia distribuerentur, officialis Stephani Bochkay cartulam deprehendit cum superscriptione tali: Copia litterarum ad dominum Bochkay datarum, quae factionis eius iam antea

cum Turca inceptae argumenta laud obscura continebant. Hanc scripturam confestim subtractam dum legerit, animadvertit dominum suum Bochkaium cum rebellibus Transylvanis et vezirio Turcarum conspirationem habere ac principatum Transylvaniae ambire. Praemonet illico per litteras Bochkaium tunc in arce Zathmar cum domino Krauzenek de pecunia mutuanda tractantem. ut domum se recipiat ac inauspicatam rem intelligat. Nec mora advolat, rem considerat, conscientia illum stimulat, diversa consilia captat ac praeconceptam malitiam animo volvit. Dum haec fiunt, accipit litteras domini generalis cum exercitu S. Mis ad Rakomaz castra metantis ut ad capienda pro publico patriae commodo consilia ac suscipienda contra Turcas expeditione cum aliis regnicolarum praecipuis illuc se conferat. Bochkay mali animi conscius litteras praetacti Gabrielis Betlem ad manus domini generalis pervenisse ideoque se accersiri ut comprehendatur ratus, in arcem suam Solyomkw pergit, ubi cum captivo suo nomine Ibrahim noctem totam tractando potitandoque transigit servitoribus stupentibus. Convocat deinde precipuos familiares, proponit se apud generalem esse proditum metuereque periculum, non confidere suis arcibus, sed fuga sibi salutem querere optareque ipsorum suffragium quo potissimum confugere debebat. Illi fidei christianae fidelitatisque memores sedulo cohortantur ut ad dominum generalem confestim properet innocentiam suam detegat, si vero noxae conspirationis conscius est, ad gratiam S. Mis naturaliter clementissimi delinquentibus parcentis confugiat. Respondet sibi constare consuetudinem aulicam, in qua educatus sit et diu Pragense pavementum calcavit: prius homines captivari, bonis privari et tum demum sententiari. Recenset exempla Stephani Josicae vindictae causa decollati, Sigismundi Sarmasaghi innocenter cruciati, Dionisii Banffy absque ullo iuridico regni processu per d. Ericum Lassotam lustrationum magistrum captivati ac bonis omnibus ademptis 13 millibus florenorum per se depositorum muletati. Alios similiter casus in hoc Hungarico regno hisce temporibus expertos, confiscationem occupationemque bonorum, iura indirecta (?) promissionem arcis Therebes per decretum S. Mis

sibi factam frustratam. nullam esse remunerationem sed cuncta venalia. Haec et alia quamplurima proferens asserit se Giulam ad Turcas inde in castra ad Vezirium (cuius saluum conductum iam haberet) tendere utque servitores ipsum sequantur, sedulo hortari; servitores frustra dehortari, conceptam opinionem et pertinaciam sequi constituit. Franciscus Zekell praefectus et Stephanus frater affinis eiusdem Bochkay ad amussim et exactius rem considerantes publicaeque magis quam privatae commoditati studentes domino Konezin vice capitaneo Waradiensi, detecto dolo aperiunt, ille fraudis magnitudine incitatus arcem Zent Job recipit ubi 40000 tallerorum Gabrielis Haller deprehendisse dicitur, inde Kereki adoritur. Unde pulsus, auxilium domini generalis implorat, qui auspiciatam consequendarum arcium et bonorum occupationem nactus, omnes militum S. Mis nervos contra hostes expediendos nulli rem pateficiendo contra Bochkaium subito movit ac confestim cum mille ducentis equitibus in Adoryan contendit, reliquam exercitus partem ad Rakomaz relictam, ubi manifestam etiam Kerekiensium rebellionem animadverterit, in auxilium obsidionis avocavit. De isto motu Bochkay edoctus clanculum haydones sub silentio noctis admonet, se penes ultimum huius anni articulum causa religionis a generali (prout ex literis Blasiorum¹⁾ postea apparuit) gentem Hungaricam ad exterminium persequi et alia similia exaggerando, in suam pertraxit sententiam et ex eo tempore praetextus etiam religionis increbuit et passim inter populum spargi caepit ut tanto magis proditorem suam tegeret. Vana persuasione recuperandae libertatis plebeos homines per milites S. Mis dira perpeccos largitionibus et stipendiis promissis, licet pridie stipendium S. Mis perceperint. ita inflamavit, ut nocte eadem Silesitas ac Petzianos milites generalem cum artolaria subsequentes invaserunt et crudeliter trucidârunt. Iniquo hoc successu elati ulterius saevire occaeperent (!), dominum generalem cum copiis cesareanis Waradino inclusum circumvallarunt, reliqua confinia et praesidiarios sollicitarunt, in horas numero

¹⁾ T. i. Németh Balázs és Lippay Balázs.

rebellium adaucto. Dum sic d. generalis periclitaretur, industria iamfati domini Ladislai Pethe per diversos viarum anfractus Thokaium cum exercitu perductus est, ubi ante (!) Tibisco traiecto Rascianorum 1200 et equites Hungaros Cassovienses et Kallovienses ultra Tibiscum relictos et deficere nolentes nefarii haydones crudeliter iugulârunt. Dominus generales et reliqui qui superfuere Cassoviam versus tendunt; deliberata civium malitia eos non intromittit, velocitas perduellium ac pernecitas equorum terrore subito cuncta miscet pallentes homines reddit, congestum regni exercitum ad Zikzo relictum perturbat et dispergit ac obvios quoque iureiurando in suum trahunt consortium, a damnis miserae plebi inferendis magnopere abstinentes, vana recuperandae libertatis specimine allecta plebs confluit, nomina dat et caeteris ansam defectionis praebet. Multiplicatus siccine numerus rebellium nefario Bochkay et antesignanis haydonum occasionem ulterius serpendae malitiae dedere. Cassovienses venienti Bochkay portas reserârunt, gratulabundi exceperunt et eorum exemplo reliquae etiam civitates liberae defecerunt.

Narrata nefandae rebellionis origine ad articulos per V. Sm propositos respondendum est.

Ad primum.

Malitia et pretensiones Bochkay ex suprascriptis constant; qualiter autem Transylvanos ac superioris regni incolas vana persuasione recuperandae libertatis pristinae, excutiendi iugi, tollendarum calamitatum, afflictionum ac religionis praetextu allicuerit, id ex scriptis rebellium per comitatus, civitates et dominos divulgatis manifestum est, nec dubitandum est, impium Bochkay clandestinam conspirationem cum suis complicibus antea habuisse, quae pro opportunitate temporis iam erupit. Partium regni superiorum incolas tanquam haereticos et novarum rerum cupidos tam subito consensisse mirum non est. In omnibus namque diaetis calamitatem ac miserias suas a diversis militibus et commissariis illatas lamentantes, nullum relevamen sentire, sed graviora semper mala perpessa esse clamitârunt.

Hoc loco animadvertendum venit: octavo die Septembris conventiculum comitatuum ac civitatum partium regni superiorum in oppido Galzech fuisse celebratum ubi de bonorum occupationibus conquesti articulo ultimo anni presentis manifeste contradixerunt et se in religione defensuros coram domino generali protestati sunt, ex qua conspiratione ad defectionem inclinati facilius Rochkayo adhaeserunt, quemadmodum copiam illius conventiculi antequam hi motus exorti fuissent, ego locumtenens ex Scepusio transmissi. Dignetur V. S. benigne recordari Rm D. electum episcopum Transylvaniensem, magnificum dominum Petrum Revay, Joannem Joo et reliquos legatos nomine totius regni pro refoecillandis afflictis Hungaris gravaminum mole oneratis anno praeterito Pragam ad S. Mm expeditos eoque nomine V. Sti in omnibus diaetis supplicatum fuisse, quoties per varios Vestrarum MMtum fideles damna iniurias oppressiones, direptiones, raptus foeminarum ac virginum, effractiones ecclesiarum et enormia quaeque per insolentes milites patrata cum lachrymabili comitatuum protestatione V. Sti perscripta sunt. Regnicolae omnes passim ingeminant, et pleno ore clamitant ardenti tot annis bello insolentiam militum, artes et practicas conquirendae pecuniae, bonorum occupationes innovationes varias, gravamina semper adaucta, milites ex publica regni contributione conductos Hungaris non concreditos, generales capitaneos legum et iurium regni ignaros illegitime procedere, patrias leges turbare, inconsuetas executiones facere, regnicolas exacerbare et absque delectu indigne tractari. Oportunitatem vero modernae defectionis quae summa est et nutantes ad insurrectionem concitavit, conductionem haidonum esse, cum fideles S. Mis subditi articulos superinde sancitos firmiter observantes sub nota perpetuae infidelitatis tanquam homines leves et flexibiles tenere destiterunt, generales vero et alii VVrum MMum capitanei et quidam privati statibus frustra reclamantibus conduxerunt. nobilibus neglectis inertes et plebeios ad arma vocantes et insolentius eorum ansam praebentes.

Hoc loco possent multa proferri quae iam antea cum in publicis regni diaetis tunc etiam privatis scriptis satis

superque recensita sunt quae usque adeo regnicolas exacerbant, ut impatientiae signa propediem prae se ferre viderentur. Incondita rusticorum multitudo talibus persuasionibus per impium Boczkay allecta novitati gaudet et haydonum pervicaciam turmatim sequitur.

Quod ad praesidia attinet praesidarii S. Mis. tam Germani quam Hungari cur defecerint, ipsi norunt et examini V. Stis subiacent.

Ad secundum.

Falsitas litterarum per factiosos divulgatarum ut statibus et ordinibus regni (in quo multum consistit) appareat proposita ipsorum argumenta diluenda sunt. Nunquam etenim domum Austriacam inclytam tanquam pios et benignos principes depredationes vastationemque regni multo minus exterminium gentis Hungaricae ut haydones falso praetendunt cupivisse aut militibus vel levem occasionem aut permissionem praebuisse comperitur, quin potius tot annorum spacio (quod priores reges et principes non fecêre) immensis sumptibus continuis tam propriis quam externorum auxiliorum armis assidua cura et sollicitudine contra ferocem potentemque hostem etiam cum vitae discrimine forti animo belligerando regnum Hungariae et Hungaros iuxta conservare non delere voluisse. Religionis etiam praetextus, ut in superiori declaratum est, nullum ipsis ansam defectionis praebuit: neminem enim VV. MM. in conscientia laeserunt, armis ad catholicam fidem non coëgerunt, praedicatores concionatores non abegerunt, templa quedam non aliena sed sacræ coronae propria et peculia pristino vigori restituerunt. Frivola itaque esse ex arteque diabolica promanasse, quae impie praetendunt et defectionem execrandam religionis specie tegere nituntur, quae his similibusve argumentis refutari mentibusque regnicolarum eradicari debebunt.

Ad tertium.

Cum non constet quid in conventiculo Cassoviensi per factiosos sit propositum multominus quid conclusum, domini consilarii de re incerta consulere haud possunt quid sit

statuendum? maxime vero cum Boczkay adiunctos sibi habeat chahuzos turceicos quibuscum consilia communicat et exinde manifestam reddit suam proditionem. Sed cum iam VV. MM. initium contra rebelles triumphii benedictione divina habeant iuxta successum rerum ampliora consilia capere et in noxios animadvertere poterunt.

Ad quartum.

Maiestas caesarea atque regia. Vestra Serenitas domini nostri clementissimi cum certa promissione conservandae libertatis legum ac iurium regni, assecuratione tollendorum gravaminum, remuneratione benefactorum mitigent animos regnicolarum, alias enim tot quaerelae supplicationes per legatos et in publicis regni comitiis frustra iteratae ingeminant. Declarandum esse videtur non solum in Hungaria sed aliis quoque regnis et provinciis tales motus rusticorum exortos fuisse et ab eisdem tam statui ecclesiastico quam etiam magnatibus et nobilitati exitium minitatum fuisse, sed solers principum primatumque ingenium vesaniae inconditae multitudinis ita occurrit ut cum exigua exercitatorum militum opera (sicuti et nunc factum est) disiecti colla subdere et iuxta cuiuslibet munia officium praestare potestatique a deo ordinatae subiici debuerunt. Quod si isti invaluisse nihil antiquius habebant quam nobilitatem dominosque terrestres e medio tollere.

Ad quintum.

Dignum et necessarium esse censent domini consilarii congregationem statibus et ordinibus regni Posonium ad diem primum Januarii futuri anni aut qui terminus vestris maiestatis visus fuerit indicare; verum priusquam regales S. Mis Pragae expediantur (sine quibus convocari nequeunt) dignetur V. S. de facto ad omnes status et ordines scribere eosque paterne hortari ut ad diem locumque praefixum paratos se exhibeant acceptisque regiis literis absque ulla mora confluant de communi salute ac permansione patriae consultaturi.

Proponendi sunt articuli presentes et reliqua scripto nostro comprehensa, subnectendo benefacta cuiuslibet S. Mtem

condigna remuneratione recognituram et quemadmodum Ferdinandus imperator faelicissimae recordationis eiusque praedecessores reges infidelium bona fidelibus gratis distribuerunt et abalienata ecclesiarum bona restituerunt ac talibus beneficiis sediciones conpescuerunt, ita S. quoque M^m exemplo progenitorum praedecessorum suorum clementer facturam.

Ad sextum.

Civitatis praesidia imponere consultum non videtur sed ut eae pro commeatu conservando et ultimo plebis militumque refugio conserventur utilius esse censetur, ea tamen cautela ut cives liberarum civitatum coram me locumtenente praesentibus etiam pro testimonio et cohortatione aulicis commissariis alicuius auctoritatis iuramento adstringantur in extrema necessitate milites VVrum MMtum in civitates se recepturos, ne idem contingat quod Cassoviae, unde dominum generalem cum adiunctis militibus post cladem excluderunt. Existimarem autem magnificum dominum Joannem à Molard cum aliquo sibi adiuncto constituendum qui tanquam artolariae magister arces et civitates in iisque munitiones perlustrare et de necessariis providere posset. Praesidiis vero firmanda videntur haec loca: Thrinchinium, Nittria, Wywar, Suran, Likava, Lewa, Vetus Zolium, Wigles, montanae civitates et alia periculo viciniora. Ut autem populus ab impetitione seductioneque haydonum securior reddi possit, muniendi essent aliquot passus et loca commodiora in quae cum suppellectili et commeatu se recipere possent. Supra gratuitos labores totus comitatus Nitriensis ad fortificandam Nitriensem civitatem superiorem cohortandus. Circa Vagum fluvium in comitatu Trinchiniensi similes passus intercludendi essent, ex quibus impetus incursantium reprimi et hae partes conservari possent. Priusquam tamen necessitas postulet, arcibus talia praesidia non esse imponenda.

Ad septimum.

Merito et tempestive scribendum est ad comitatus viciniores qui ad requisitionem domini comitis Bastae et generalis capitanei cum ea assecuratione ne victualia absque

praetio diripiantur, haut dubie praestabunt et si transitum habuerint securum sufficienti comneatu exercitum non destitui. Requirendi etiam sunt comitatus ut subsidia et auxiliares copias ad dominos generales comitem Bastam ac Kolonich in maiori quo possunt numero si necessitas postulaverit expediant, publicam propriamque salutem defensuri. Ad comitatus vero regni superiores quia omnes viae et passus sunt interclusi, mandata palam mittendi non est modus, sed per clandestinos tabellarios praetacti domini comes Basta et Kolonich id praestare poterunt. Jam vero quia dominus Basta illuc processit, de omnibus S. Vram sciet informare.

Ad octavum.

De nuntiis pro implorando auxilio ad S. Mtem mittendis priusquam congregatio regnicolarum fiat, nihil cum ista paucitate nostra concludere possumus. Interea tamen dignabitur V. S. calamitatum ac miseriarum nostrarum abunde gnara M. Suam per litteras requirere, et auxiliares copias pro publico totius christianitatis commodo, tam contra rebelles quam hostes naturales implorare; eius enim interventus nostram supplicationem praecellit et maioris est virtutis ac energiae.

Haec pro ingenii nostri tenuitate ad requisitionem propositosque articulos V. Sti demisse respondenda habuimus. Eandem suppliciter orantes dignetur modum adinvenire ne caedes et effusio sanguinis christiani alterutri parti exitium pariat communique hosti hoc anno confuso ansam ulterius saeviendi praebeat.

Dum haec in consilio conclusa fuissent optata dissipati tumultus perduellium haydonum fama nos exhilaravit. Demisse tamen S. Vram obsecramus; dignetur domino comiti Bastae caeterisque dominis capitaneis scripto iniungere, ne insontes cum sontibus persequantur et in fervore militari superiorem Hungariam milites vastent, diripiant et tanquam Transylvaniam exhauriant sed mitius tractent; alias enim arces et confinia comneatu praesidio et auxiliis destituentur et copias militares sedemque belli sicut ex Transylvania ita ex superiori quoque Hungaria propter inopiam ad has pro-

vincias transferri necessarium erit, cum maximo VVrum MMtum incommodo. Haec tamen prout et alia omnia acri S. Vrae iudicio benignoque arbitrio demisse subiicimus. Quam dominus deus ad florentes annos conservet nobis incolumen ac multis contra hostes victoriis triumphantem. Viennae die 20. Novembris anno 1604.

Serenitatis Vestrae

Humiles capellani ac perpetui servitores

S. C. R. que Mis

huc Viennam convocati consilarii Hungari

(Hivatalos s egykorú mása a bécsi udv. kamarai ltárban.)

III.

1604. (november 29. előtt).

Szuhay véleménye az országgyűlési teendők s a kamara által foganatosított birtokkobbzások ügyében.

Opinio domini Stephani Suhay.

Ad litteras camerae Hungaricae S. C. et R. Mtis de proponendis articulis in futura diaeta nihil fere habeo quod addam.

Ad terminum tamen et diem quem dicta camera praefigendum existimat quod attinet, non videtur mihi absurda eius hac in parte opinio si necessitas et usus consideretur; quia tamen temporis nimia angustia et brevis, itineris Pragensis longinquitas ac dominorum regnicolarum longe dissita habitatio ulterius tempus requirint, idcirco ad festum epiphaniae diem comitiorum prorogandum esse censerem.

Ut viritum omnes contra rebelles et perduelles penes dominum comitem Basta insurgant, ob plurima incommoda suadere non est tutum. Potius expetendum ut coloni comiteatu, vectura et aliis servitiis castra iuvent idque eo moderamini ne et hi exacerbati deficiant et a tergo novum tumultum excitent. Magnates tamen et nobiles quisque iuxta facultates suas et pro sua fidelitate atque permansione ad exercitum S. Mtis praesto sint et si per tractatum res com-

poni nequeat, etiam armis deo adiuvante dirimatur, et tandem infidelium bona fidelibus donentur.

Dica si eadem impetrabitur quae anno hoc data est sufficiet. et id quidem ut rusticitas tanto magis in officio contineatur.

Consultationi vero dominorum consiliariorum Hungaricorum ego quoque interfui, nec est quod quicquam in contrarium dicere possim. Ubi tamen tum sub Bochkay, tum sub statuum nomine confiscationes et occupationes bonorum ac practicas conquirendae pecuniae domini consilarii commemorant. distinguere debebant, a quibus ille et iurene an iniuria facta sunt. Nam in his partibus nostris indicta causa nihil eorum actum est. Domina Catherina Palfi quod portionem suam, quae illi offerebatur acceptare noluerit, sed neque iura sua producere voluerit et nihilominus C. Mis expressum mandatum fuerit ut bona omnia mariti sui una quasi hora occupentur, camerae Hungaricae id vitio verti non debet. Item sentiendum in defectu domini Dobonis de quibus tantum cum S. M^{te} feliciter transactum est.

Causae fiscales aut recentibus articulis aut veteribus promotae sunt, nec quicquam non authore iudice actum est secundum publica regni decreta. Ideo ipsa potius decreta condemnanda essent. At cur ea ipsimet regnicolae sanxerunt? et cur iudices secundum ea iudicarunt?

Spectabilis et magnificae dominationis vestrae

Servitor deditissimus

Stephanus Szuhay m. p.

(Egykorú hiv. másolat a bécsi állami levéltárban s az udvari kamara levéltárában.)

IV.

1604. november 29.

A bécsi udvari kamara véleménye az egybehivandó magyar országgyűlés, a Bocskay támadása s az ezekre, vonatkozó egyéb véleményes jelentések felől.

Hofkammer-Gutachten des hungerischen Landtags de anno 1605.

Auf der fürstl. Durchlaucht Herrn Matthia Erzherzogen zu Oesterreich unsers genädigsten Herrn der hinterlassenen Hofkammer unlängst zugefertigtes Decret, die Haltung des hungerischen Landtags und was den Ständen bei jetzigem gefährlichem und betrübten Stand fürzutragen betreffend, hat sie, die Hofkammer, alsbald, von der hungerischen Kammer Gutachten darüber abgefordert und da dasselbige von denen Kammer-Räthen alda in Abwesen der Herrn Praefecti hiebei sub A.¹⁾ einkommen, solches wie auch hernach der Herrn hungerischen Rätb verfasste, und ihr der Hofkammer diese Tag communicierte Relation und Gutachten ²⁾ gleichfalls ermelten Herrn Praefecto ³⁾ so noch alhie gewest, umb sein ferners Bedenken zukommen lassen.

Und ist erstlich aus gedachter Kammerräthe Schreiben zu sehen, was massen sie der Meinung seind, dass den Ständen in künftigen Landtag, so ihres Erachtens bei ietzi-ger gefährlicher Zeit und darzu gehörigen Eil auf Luciae oder doch Thomae auszuschreiben, folgende drei Puncten zu proponieren und zu begehren sein möchte.

Erstlichen dass die Stände berathschlagen möchten auf was Weis und Weg der Rebellen und Widerwärtigen zu begegnen und wie dieser Tumult zu stillen mit Gewalt oder vermittels einer Vergleichung.

Zum andern da derselb in der Güte nit hinzulegen, dass die Ständ personaliter et viritim insurgiern und sich

¹⁾ L. az I. sz. a. iratot.

²⁾ L. a II. sz. a. iratot.

³⁾ Szuhay.

mit dem Herrn Basta coniungiern, auch neben ihm wider die Rebellen streiten wolten.

Drittens, dass sie die under jungstem Landtag bewilligte Dica, weil sie die Ständ und Underthanen nach Gelegenheit deren seithero erlittenen Zustand an Vermugen nit zu, sondern abgenommen haben, wiederumb bewilligen und reichen, dann auch dass I. f. D.¹⁾ zu Gewinnung der Zeit bis die litterae regalis oder Landtags ausschreiben von Prag kommen die Ständ gnädigist und alsbald vermahlen wollten, auf einen oder den andern abbemelten Tag gewisslich zu erscheinen und darüber nit auszubleiben. Über welches obgedachter Herr Cammerpraefectus sub B.²⁾ soviel vermeldet, was den Termin zu Haltung des Landtags anlangt, dass zwar gut wäre, denselben bei jetzig erforderenden höchsten Not auf's allerehist anzustellen, weil aber die durch die Cammer benannte beide Termin gar zu kurz und die Ständ weit entsessen, so möchte solcher Landtag auf triumph Regum ausgeschrieben werden.

Dass mählich viritim oder in der Person wider die Rebellen neben dem Herrn Basta insurgiern und aufstehn sollte, sei vieler Ungelegenheiten halber nit zu rathen, sondern vielmehr zu begehren, dass die Underthanen dem Läger mit Proviant, Führen und anderweg helfen, doch auch mit solcher Moderation, damit dieselben nit etwa auch abfallen und zu Rücken einen neuen Tumult erwecken.

Die Herrn und von Adl sollten ein jeder seinem Vermugen und schuldigen Treu nach sich bei I. M.³⁾ Kriegsvolk befinden, und da dieser Tumult nit in der Güte verglichen werden könnte auch mit ihren Waffen zu Dämpfung desselben helfen und dass I. M. alsdann die bona infidelium den fidelibus conferieren und schenken wollten.

Da ein gleiche Dica, wie diess Jahr bewilligt erlangt werden kunt, wurde es darmit genug sein, dardurch dann auch die Paurschaft desto besser in officio zu erhalten wäre

¹⁾ Ihre fürstl. Durchlaucht (t. i. Mátyás főherczeg). E rövidítést ezentúl nem oldom föl.

²⁾ L. a III. sz. a. iratot.

³⁾ = Ihrer Majestät, t. i. Rudolf.

Wegen der hungernischen Räth Gutbedunken meldet er, Praefectus, weil er selbst darbei gesessen, dass er nichts Bedenklichs darwider zu vermelden wisse, indem aber under der Boczkay und der Ständ Namen die Confiscationes et occupationes honorum, item die Practicae conquirendae pecuniae durch ermelte Räth angezogen werden, da hätten sie sollen unterscheiden, von wem dergleichen, und ob es mit oder wider Recht geschehen. sintemal man sich, dass dergleichen hervorn in Niderhungern wider Recht und indicta causa geschehen, nit zu erindern hätte; dass die Frau Hlieshazin ihre angebottene Portion nit annehmen, noch ihre Jura oder Gerechtigkeiten fürbringen wöllen. und I. K. M.¹⁾ nichts destoweniger seine des Hlieshazy Güter gleichsam auf ein Stund einzuziehen bevohlen haben, dass künne der Kammer in diesem und andern gleichmässigen Fällen nit zu argem gedeutet werden; die causa fiscalis seien in Kraft und nach Ausweisung theils der jungen, theils der alten Constitutionen und Articl geführt und nichts darinnen nisi autore iudice gehandelt wurde. sonsten und da hierin unrecht gehandelt, würden die publica decreta, so von den Ständen gesetzt und die iudices so nach denselben geurtheilt, zu condemniren sein.

So nun die Hofkammer auch ihrestheils jetzigen leidigen und hochbetrubten Stand des gemeinen Wesens ansiehet, findet sie leider denselben also beschaffen, dass es zwar nit wohl übler sein kunnt und doch darbei ferner zu besorgen. da Gott der Allmächtig nit sondere Mitl schickt, dass es noch ärger (welches sein göttliche Allmacht gnädiglich abwenden wöllen) werden möcht. Denn wie dieser oberhungerischer Tumult und Aufstand für sich selbst überschwär und höchst gefährlich, der welcher nit allein der Verlust [von] Oberhungern, sondern auch Siebenbürgen und der Walachei, wo nit zugleich Niederhungern (da es Gott nit sonderlich verhüt und vermittelt) nach sich ziehen möcht: also und umb soviel grösser und gefährlicher ist dieses Ubl, weil I. K. M. mit dem Erbfeind dem Türken noch in wäh-

---

¹⁾ Ihre kais. Majestät (= Rudolf).

rendem Unfrieden und Continuirung des offenen Kriegs stehn, auch also sich diess Unwesen und schreckliche Brunst bereit in das türkische Kriegwesen, in dem diese meineidige Rebellanten die Türken und Tartern zu hilf genommen und bei sich haben sollen, geflochten und ein gemeines noch schrecklichers, ja fast unauslöschlichs Incendium daraus werden will. Und obwohl höchlich zu wüntschen gewest wäre, das man den schon lange Zeit tractierten und hochgewüntschten Friedstand mit dem Erbfeind auf dessen selbst so starkes inständigs Anhalten vor diesem schliessen hätte mugen; dieweil aber derselb nunmehr bei dieser dem Feind angenehmen und erwünschten Gelegenheit leider je weiter von uns fliehen und anderst nit als durch schwere ungleiche Conditiones zu erlangen sein, I. M. auch, wie einem jedem Potentaten so mächtig der auch sei, ganz schwär, ja unmöglich fallen wird, neben dem Intestinis, iisque gravissimis motibus zugleich [wider] einen auswärtigen zumahl so mächtigen Feind, als den Türken auszustehn und demselben Widerstand zu thun, so haben demnach I. K. M. bei diesen beiden höchst beschwärlichen Übln fürnämlich dahin zu sehen und sich müglichist zu bearbeiten, dass am ersten diese innerliche Unruh und Tumult, es sei durch was Mitl es wöll, gestillt und gedämpft werde, sintemahl I. M. sonsten hernach an diesen Rebellen viel heftigere und eiferigere Feind als an den Türken selbst, haben wurden, inmassen sie es bereit im Werk erweisen. Solche Dämpfung muss nun aintweder mit dem Schwert, oder durch gutliche Vergleichung geschehen. Mit dem Schwert ein solch Werk zu richten, will nit allein einem langwierigen kostbaren, sondern auch fast unmöglichen Wesen gleich sehen, weil die Rebellen bereit leider zuweit überhand genommen, und nit ein sondern so viel Stätt, Häuser und Vestung in Händen haben, im Land daheimb sein, vast alles von Proviant, Geschutz, Munition und anderm in ihrem Gewalt, ihnen noch täglich mehr Volk zulaufft, auch sie den Türken an der Hand und bei ihnen haben; da entgegen die Unserigen ausser der Stätt und Vestung zu dieser rauen Winterszeit sich in dem Feld ohne Kleid, Proviant, Geld und andere Noth-

durften erbärmlich behelfen müssen, und da es ihnen gleich gegen einem Haufen der Rebellen glücken, doch dieselben mehr und fast unzählbar sind, so die Unserige ausharren, ja auch mit Abstrickung der Proviant gleichsam aushungern können. Sollte es dann, da Gott vor sei, unserm Kriegsvolk im Treffen einmahl misslingen und fählschlagen, so ist es alsdann nit allein umb Oberhungern, Siebenbürgen und die Walachei geschehen, sondern es werden auch diese meineidige Rebellen sonst ihren Anhang, den Türken desto freieren Pass und Zugang auf Niederhungern und die Bergstätt dardurch erlangen; umb welchen Ursachen und des sonsten darauf beruhenden äussersten Verderbens willen dann der Hofkammer gehorsamen Ermessens die Güte keineswegs auszuschlagen noch zu underlassen, sondern durch alle glimpffliche Mitl und Weg neben dem Schwert in der Hand zu tentieren und zu versuchen. Solcher Tractat aber müsse nit allein alsbald auf Glaubensbrief mit dem Boczkay, sondern weil sich derselb wie verlauten will, albereit zu weit gegen dem Türken eingelassen und verbunden, auch nit wol wieder zurück kann, mit dem andern fürnemsten Rebellen fürgenommen werden und sie durch allerhand Persuasionen, Verheiss- und Vertröstung von ihnen abwendig zu machen, auch ihnen dieses fürnemlich stark einzubilden sein: ob sie wohl vermeinten und durch den Boczkay, welcher wie man eigentlich wisse, von guter Zeit her mit den Türken pactiert und conferiert hab, dahin beredt worden wären, dass sie under diesem Erbfeind ihre Freiheiten haben und ihre Nation under demselben wieder erhebt oder in pristinam libertatem restituirt werden soltea, dass doch solches weit fehl und nit allein wider die herkommene Erfahrung, sondern auch die Vernunft selbst, dass nämlich der Turk, so der Christen und des christlichen Glaubens natürlicher abgesagter Erb- und Ertzfeind, den Christen guets ginnen oder sie bei ihren Freiheiten bleiben lassen sollt; sie die Gegentheil, solten etwas umb sich und ansehen in was Stand ihre benachbarte Länder als Griechenland, Thracia, Bulgaria, Servia, Rascia, Bosnia, Peloponnesus und andere sich schon lange Jahr hero befinden. Welche Länder alle Anfangs

zu dem türkischen Imperio meisttheils durch die vermeinte Hofnung, sie bei ihren Freiheiten und ihrer Religion zu lassen, gelockt worden und sich desto lieber darunder ergeben haben; sei die Gegentheil. Solten darneben auch ferner gedenken oder sich aus den weltkundigen Historien und Geschichten erindern, in was flore und Wohlstand berührte Länder, sunderlich Graecien vor Jahre, ehe die Türken und Barbari darein kommen, gestanden und vor allen Kunigreichen in der ganzen Welt mit Reichthumb, Pracht und allerlei Wohlhust herrlich und ansehnlich gewest und wie schandtlich hergegen dieselben bei der Türkn Zeit und Inhabung deformiert, verfinstert und verwüst, die küniglichen fürstliche adliche und andere fürnehme Geschlechter gänzlich ausgerottet und alles den Paurn und Slaven gleich gemacht. Zwar die Religion oder aber (?) kaum ein Schein oder Schatten darvon ihnen gelassen, oder doch auch durch Benehmung der Kirchen und Schulen also underdrückt werden, dass weder der gemeine Mann, noch ihre Geistlichen schier selbst nit wissen was sie glauben, noch Rechenschaft ihres Glaubens geben können und welches das grösst und erschrecklichst ist, dass denen Christen in benennten und andern dergleichen Landen ihre Kinder sowohl erwachsen als unerwachsen zum Zehent und in ander Weg genummen und zur mahometischen Abgötterei gezogen, welche hernach der Christen selbst ärgste Feind und Verfolger werden. Und weil es diesen, wie allen andern christlichen Landen so der Zeit under dem Türken sein, also wie jetzo erzählt und ohne dass gnugsam ein Tag ergangen ist, so hetten sie die Gegentheil für sich und ihre Nachkommen, ungeacht wie gut und süss es ihnen der Boczkay und die Türken anjetzo machen möchten, künftig keines andern noch bessern zu gewarten; dann obwohl ihnen nachberührter Boczkay das Exempl mit Siebenbürgen hinstellen möcht, welches zwar, als es vorige Jahr bei der Weyda Zeiten under des Turken Protection gewest, in ziemlicher Nähe gestanden und der Adl, wie auch andere bei ihrem Stand und Würden gelassen worden, so hat es doch mit diesem Land, als welches umb und umb mit dem Gebürg beschlossen und der Feind

ob er's wohl öfters sunderlich vor dem Friedbruch gegen Hungern gesucht, mit hinein penetrieren kunnen, weit ein andere Gelegenheit als mit Oberhungern, welches allerseits offen, und weil der Feind bereit zuvor einen guten oder den meisten Theil daran sunderlich mit Temesvar, Giulia, Zolnok und Erlau innen hat, kann er sich der übrigen Festung und Stätt, zumahl sie die Gegentheil ihn selbst dahin wahren und zulassen, desto leichter bemächtigen und dieselben kunftig mit Türken besetzen, auch also sie die Gegentheil sampt den Ihrigen und ihren Nachkommen allgemach gänzlich under sein Joch und Servitut bringen und bezwingen.

Diese und andere dergleichen Motiven und Argumenta wären den fürnehmsten Rebellanten durch einen Tractat (welcher in allweg bei ihnen zu suchen) und durch darzu gebräuchlich etlicher ihnen nit unangenehmen Personen doch, wie gemeldt, auf habende Glaubenbrief zu insinuieren und sich sunderlich dahin zu befehlen, damit zwischen ihnen und dem Boczkey ein Separation oder Trennung gemacht wurde, und weil der eine Rädfführer der Nemeth Balasch noch gefangen sein solle, gegen welchem zwar seiner unbefugten Meimeidigkeit und Verdienst nach ein sonders exquisitum supplicium und Leibestraf billich furzunehmen; die- weil aber jetzigem Wesen mit Hinrichtung seiner Person wenig geholfen, sondern die andern Hajduken nur desto schwieriger und verbitterter hierdurch gemacht, auch darzu verursacht werden möchten, dergleichen gegen den gefangenen Teutschen, ihrem Bedrohen nach zu retalÿren und zu erwidern, so sollte demnach die Hofkammer gehorsamst nit für unrathsam halten, diesem Nemeth solches alles, was droben angedeüt mit mehrerer Ausführung und gutem Glimpfen einzubilden und ihm daneben die Hoffnung der Lediglassung gegen Leistung einer Jurament wider I. M. weiter nit zu dienen und Angelobung seiner Wiederstellung zu machen, dergestalt, dass er mit den andern Hajdukken und deren Häuptern gemeinem Vatterland und ihnen selbst zu Ruh und Bestem auf leidliche billiche Mittel einer Vergleichung neben andern Personen, so ihnen zuzuordnen tractiern und ein guter Mittler sein solt, dardurch dann höf-

fentlich der Rebellanten erhitzte Gmüeter nit wenig erkühlt und gestillt; wie dann nit allein er Nemeth, der Lippay Balasch und die andern Furnehmen auf den Fall guter Verricht- und Vergleichung von I. M. wegen allergnädigster Verzeih- und Begnadung, auch Vorsehung ihrer Personen mit Obristen oder dergleichen Bevelchen, Dignitäten und Gütern, sondern auch alle Heydukken in gemein eines gleichmässigen Perdons wie nit weniger dessen vertröstet werden möchten, dass I. K. M. sie und die ganze hungerische Nation bei ihnen von I. M. und dero hochlöblicher Vorfahren den Königen in Hungern habenden Privilegien, Freiheit und Gerechtigkeiten nit allein allergnädigst handhaben und schützen, sondern auch dieselben amplificiern und vermehren wollten. Und diss kürzlich von der innerlichen Unruh, soviel sich ungefährlich bei dem noch anstehenden zweiflig- und ungewissen Ausschlag des Glücks davon discurriern und schreiben lässt, dass dann der Allmächtig durch ferner glückliche Victorien (darumben sein Allmacht höchlich zu bitten) zu einem bessern Stand schicken thät, so wurde alsdann die Zeit und Gelegenheit selbst weitere Wegweiss geben, wie gegen diesen Rebellen zu procedieren und ob sie, hindangesetzt der gütigen Tractation zu der wohlverdienten Straf zu ziehen; allein vermeint sie, die Hofkammer, gehorsam, Ihr f. D. sollten in omnem eventum und alsbald vorangeregten Tractat (da Sie anderst gnädigst darwider kein Bedenken) ins Werk zu setzen dem Herrn Basta bevelhen, auch ihme hierin von I. M. wegen völligen Gwalt zu schliessen geben.¹⁾

Was aber die Continuirung des offenen Kriegs gegen den Erbfeind belangt, da erachtet die Hofkammer dass solche, es wird gleich dieser Tumult gestillt oder nit, allen Ansehen, ja auch der Vernunft nach wie obgemeldt, I. M. derzeit zu prosequieren und ferner auszustehen (es were denn dass dieselb andere Mitl hätten so der Hofkammer

¹⁾ Itt a lap szélén ezek állnak még: »weil sich hierin nit wohl ein gewisse Instruction auf die Vergleichungsartiel stellen kann, noch sich die Sach propter periculum morae hin und wieder umb Bescheid und Resolution remittieren lässt«.

unbewust) unmöglich sein wirdet; dann da gleich, wie gehört, liess oberhungarisch und siebenbürgisch Wesen wider zu Ruhe gebracht, so ist doch nit wohl möglich dass dieser verzweifelten Rebellen infflammirte Gemüther sobald wiederumb gedämpft und ihnen so weit zu trauen sein solt, dass sie nit wieder bei des Erbfeinds ankommender Macht oder auch durch einen schlechten Wind und leichte occasion suscitirt und aufgebracht, dardurch alsdann das letzte ärger als das erst werden möcht. Dann die Hofkammer ihres theils nit siehet, woher die Mittel und das Geld zu fernerer Continuirung des Kriegs bei dieser expirirten oder bereit allerdings verwiesenen Reichshilfen und dem wissentlichen Mangl ander Mitl zu nehmen und woher da noch dienende und zum wenigen Theil bezahlte Kriegsvolk zu Feld und auf den Gränzen künfftig ihre Bezahlung haben, zu geschweigen worauf ein neues Heer auf künfftigs Jahr angenommen und erhalten oder auch woher die Proviant, zumal in Oberhungern und Siebenbürgn, so nunmehr ausgezehrt und verwüst, genunnen; — ja da gleich das Geld und Proviant vorhanden wäre, wo und wannenher ein tauglichs Kriegsvolk sunderlich von Teutschen (weil es numehr den Hungern, wie auch der unbändigen Wallonen halber gross Bedenken) geworben werden solt, denn Sr Mt Land über das, so sie bereit so lange Zeit und in die 13 Jahr her geleistet, schwärlich etwas mehres leisten noch den Last allein ausstehen werden können. Einen neuen Reichstag auszuschreiben wurde besorglich, weil sich die nächste Bewilligungsjahr noch nit geendet, vergebens oder doch, daselbst allerlei Ursachen und Ungelegenheiten halber, wenig zu erlangen sein. Was sich auf der frembden Potentaten Hilfen zu verlassen und wie ungewiss, schlecht und langsam derselben Hergehn, das hat bisher die Erfahrung geben. Da nun weiters Unheil und gemeines augenscheinlichs Verderben und Verlust der übrigen Lande verhütet werden soll, hielte die Hofkammer nochmals wie zuvor alweg für das nächste und nothwendig dass endlich ein fried auf was leidliche Weg es immer sein kann mit dem Feind geschlossen und destwegen ehst wiederumb ein Tractat angestellt wurde, dann

man etlich Jahr her gesehen und erfahren, dass man bei solchem Krieg nit allein nichts oder wenig mit unserer Kriegsmacht gewinnen, sondern, da uns gleich das Glück etwas geben, das selbig neben dem unsäglichen überschwenklichen grossen Kriegsunkosten und jämmerlicher Verderbung der armen Leut (welche Schädn und Beschwärmussen für sich selbst unaussprechlich auch schier gegen Gott und dem höchsten unverantwortlich) wiederumb verloren werden, diesorts zu geschweigen, das nit etwo durch das unbezahlte und gegen den Underthanen iber die Massen grassierende Kriegsvolk ein neuer Aufstand anderorts erweckt und dadurch den Landen der Garaus gemacht werden möcht.

Was dann ferner insonderheit die durch die Hungerrisch Kammer angedeüte Puncten, so in der Landtags-Proposition einzubringen anreicht, da ist der erste durch die jetzt ausgeführte Deduction bereit erläutert.

Der andere: *ut Regnicolae personaliter et viritim contra Rebelles insurgant*, ist nit allein bedenklich zu proponiern, sondern auch diess darbei zu besorgen, nebn dem solches einmal bei den Ständen nit zu erhalten, dass nämlich die Ungern wider einander insurgieren und streiten sollten, dass es auch bei ihnen das Ansehen gewinnen wurde, als ob man diese Nation mit Fleiss an einander hetzen wollt, damit sie sich *mutuis armis* selbst conficierten und aufrieben; und gesetzt da gleich solche *Insurrectio* durch sie verwilligt, so wäre sich doch vielmehr dabei zu befahren, dass sie *tanquam fratres*, wie sie *communitur* einander nennen, und die mehrern theils *tam similitudine religionis quam odio adversus Germanos* enig sein und übereinstimmen, sich mit einander *coniungiren* und ihre Waffen gegen den Teutschen wenden möchten. Derowegen dann die Hofkammer viel lieber gehorsam erachten wolt dass man den Ständen ohne *Specificierung* der suchenden Hilf und *Contribution* in ihrer selbst *Deliberation* und *Discretion* stellet, was sie bei jetziger höchsten und bei Menschen Gedenken nit in Hungern erhörten so grosen Gefahr für ein Hilf, damit ihnen den Ständen selbst geholfen und sie bei ihren Gütern und Underthanen wider die Insolenz der Rebellen erhalten

werden möchten, freiwillig decernieren und bewilligen wollen. Wie dann auch nach Gelegenheit da ihre Oblation zugering sein wurde, darauf repliciert werden künfte. Mit welchem nun der dritte Punct gleichfalls erklärt.

Im übrigen und so viel der Herrn Hungern Räth Gutachten belangt, weiss die Hofkammer ihres theils auch nichts Bedenklichs darwider zu vermelden, und erachtet vor allen Dingen ein Nothdurft sein, dass die *Narratio facti et originis huius tumultus*, wie dieselb durch sie die Räth *ex relatione Domini Ladislai Pethe ad longum* erzählt, weil etwo de illius certitudine nit zu zweiffen und demselben nach die Execution gegen dem Boczkay nit unbillich fürgenommen worden, nit allein in den Regalibus oder Landtags-Ausschreiben, sondern auch in der Proposition certo ordine et cum discretione inseriert und eingebracht, damit also die, den Ständen und dem gemeinen Pofel eingebillete ungleiche oder falsche Opinion wegen anderer spargierten Ursachen benommen, und sie cognito rei fundamento desto leichter ad obsequium suae maiestatis wiederumb gebracht werden mugen.

Andere Sachen so nit salutem publicam concernieren, vermeint die Hofkammer gleichfalls bei diesem Landtag beiseits zu stellen und auf ein andere gelegsamere Zeit zu verschieben sein. Die sich dann auch letztlich wegen des Termins oder Ausschreibung vielberuhrten Landtags auf *Trium regum* mit dem Herrn hungerischen Kammer praefecto vergleichen thut. Daneben zu mehr höchstermelter Ihrer f. D. oder K. M. allergnädigsten Gefallen stellend, weil die Ständ aus Oberhungern schwärlich gehn Pressburg erscheinen werden: ob sie allda ehender und vor oder doch neben dem andern einen andern Landtag ausschreiben und denselben durch den Herrn Basta, inmassen diese Jahr her in Siebenbürgen geschehen, halten lassen wollen. etc. Actum Wien den 29. Novembris 1604.

Hätirat: Zu handn der kais. Hofexpedition.

(Ered. a bécsi udv. kamarai ltárban.)

V.

1604. december 5.

*Mátyás főherczeg Rudolf királyhoz a magyar országgyűlés
kijelentéséről: 1605. január hatodikára Pozsonyba.*

Allerdurchleuchtigster etc.

Gnedigster freundlicher, geliebter herr und bruder. Euer kaiserlichen maiestät schreiben wegen ehister haltung deren an jezo herzu nahenden landtag in Hungarn und Österreich hab ich gehorsamlich wol empfangen und noch vor denselben zu meiner beschechnen allhero kunft aus dem christlichen veldlager gleicher gestalt für ein sondere hohe notturft befunden, dass solliche landtag umb deren angezognen ursachen willen in die leng nit diffiriert sondern mit ehestem anzustellen hab. Derowegen noch ehe euer kaiserliche maiestät angedeuttes schreiben mir zukommen, bereits dise sachen zu beratschlagen auf die gebuerlichen ratsmittel, wie auch den Hungerischen rethen communiciert und abgeben und allererst von denselben ihr aller mainung bekommen.

Sovil nun den Ungarischen landtag betrifft ist gleichwol die Hungarische camer der mainung, dass sollicher ad diem D. Lucae vel Thomae sacrum, die Hungerischen und der Kriegsrat aber auf den ersten Januarii, die hofcamer auf den heiligen drei konig tag in die statt Presburg zu legen. Obwoll nun ser guet und auch höchst von nöthen war, dass gemelter Ungarischer landtag umb der hierin angefuerten motiva und ursachen wegen des Oberungerischen aufstands sovil muglichen auf das ehiste zu befuerdern. Weillen aber der durch die Hungerische camer benente termin all zu kurz, die stend in der cron Hungern weit endsessen, deenen villeicht euer kaiserlichen maiestät regales so pald nit geandwortet werden möchten, darmit die Oberhungerischen ihr aussen bleiben hiedurch nit zu entschuldigen dörfen, also hab ich der hofcamer meinung nach, weillen sie von des Kriegs und der Hungerischen rath opinion nur ezliche wenig tag von einander, gefallen lassen, und bis euer maiestät regales hernach kommen, end-

zwischen auf der Hof und Hungerischen camer also auch des kriegsrat und der Hungerischen rat einhelliges guetachten auf die mir beschehne hereinbestellung, die gewinnung der zeit und darmit die Hungarischen stend zu ihrem aussen bleiben kain entschuldigung haben, auch gesehen werde wer fidelis gewesen oder nit sei, durch absonderliche schreiben, wie euer kaiserliche maiestät hiebei in copi zuemphangen gedachten Hungarischen stenden endlichen in sonderheit zugeschriben und dass euer kaiserliche maiestät ihro disen tag zum landtag gnedigist gefallen, die regales auch darauf schicken lassen und si darauf ohne entschuldigung und aussenbleiben gewisslichen erscheinen auch ihre sachen darnach richten und anschicken sollen, mit mehrerem angedeut und ihnen herinneret, so hoffentlichen euer kaiserliche maiestät es auch also gnedigist darbei bleiben und die regales darauf mit chisten anfertigen lassen werden.

Neben disem aber dieweillen der rät andeutung nach wol zu besorgen, die Hungerischen stend mechten ihrem gebrauch insistiren und so gleich auf den ausgeschribnen tag nit alle erscheinen, sondern noch ezliche tag hierüber verziehen, in wellicher zeit vorhero auch die Unterensische proposition in meinem noch aldasein beschehen möcht, hab ich gleichmessige erinnerungs patenten an die Unterensische stend ausfertigen lassen und denselben darin zu verstehen geben, weillen der 1 Januarii (darauf die hofcamer gangen) etwas zu kurz und weitter dann auf trium regum diser landtag zu verschieben wegen des Ungerischen landtags und anderer hierbei versierenden grossen ungelegenheiten willen hochbedenklichen und derowegen am besten furkommen, dass des kriegsrats meinung nach auch sollicher landtag ad festum trium, inhalt der andern copie hiebei, ausgeschriben werde, dass sich die Unterenserischen stend endzwischen ebenmässig darzu gefasst machen und in beruitschaft halten sollen, darmit sie auf euer maiestät gnedigistes ausschreiben, wan die wider erhoffen etwens spetter als ander mallen den ständen zukünnen, sie nichts weniger schon gefast weren und gleich auf solche ausgeschribne zeit bei sollichem landtag gewisslicher erscheinen.

So nun über ain oder ander erinnerung euer kaiserlichen maiestät bedenken und die zeit deroselben zu abbreviiren oder zu verlengern gedenken, wird es ein grosse notturft sein, dass ich dessen zeitlichen erinnert und die correctur oder revocation hierin zeitlichen auch beschelhen müge.

Wegen des Oberensischen ist derselbige landtag albeegen nach den Hungarischen gehalten worden. Es stehet aber zu euer kaiserlichen maiestät gnädigstem gefallen auf wellichen tag si denselben anzustellen ist entschlossen. Je eher aber derselbige darauf folgt, je besser es auch sein wurde.

Sonst die merita der propositionen und was darauf zu stellen anlagend, bin ich gleich in derselben werk, das sie verfasst werden, und sollen euer kaiserlichen maiestät in einem und andern mit elhistem, sovil es nur sein kan mein vernern bericht und guetachten neben gemelten propositionen empfangen.

Euer kaiserlichen maiestät thue' ich mich hiemit zu kaiserlichen gnaden und bruederlichen hulden und treuen untertenig gehorsamist bevelhen, Geben in der statt Wien, den fünften Tag Decembris, des 1604-ten Jahres.

Post scriptum.

Darmit sich euer kaiserliche maiestät in den einkommen berichten und guetachten wegen der zeit angedeuter landtag selbst genedigist erselhen möchten, hab ich für ain notturft befunden euer maiestät abschriften davon einzuschliessen. Die Originalien will ich mit dem haupt guetachten eur maiestet hinnach schicken und weillen auch die hof camer in ihren Hungerischen guetachten vor allen dingen ein notturft zu sein erachten, darmit die narratio facti et originis huius tumultus wie dieselb durch sie die Hungerischen reten relatione Ladislai Pethe ad longa erzelt, weillen etwo de illius certitudine nit zu zweiflen und denselben nach die Execution gegen dem Bockskai nit unbillichen fürgenumen worden, nit allein in den regalibus oder landtags ausschreiben, sundern auch in der proposition certo ordine et cum discretionem inseriert und eingebracht, sundern auch den stenden und gemainem pöffel eingepildte ungleiche opinion wegen anderer spezifirciten ur-

sachen benemen und sie cognito rei fundamento desto leichter ad obsequium suae maiestatis widerumb gebracht werden mügen, hab ich auch in obbemelten einschliessen dise den Hungerischen reth in der Ungarischen aufstand sachen ubergebnes gutachten hieneben überschickt und stehet bei eur kaiserlichen maiestät ob si es gleichfals den regalibus inserieren oder der proposition einbringen wollen.

(Ered. a bécsi udv. kam. ltárban.)

VI.

1604. december 5.

Mátyás főherczeg előre tudatja az ország rendével, hogy a király 1605. január 6-ikára országgyűlést fog hirdetni: hogy a rendeknek elég idejük legyen a választásokkal elkészülni.

Mathias dei gratia archidux Austriae dux Burgundiae comes Tyrolis.

Magnifici, egregii, ac nobiles sincere nobis dilecti. Non sine displicentia animique commotione intellexit laud pridem S. C. Rque M^{tas} dominus et frater noster observandissimus qualiter factiosus ille Stephanus Bochkay postposito dei hominumque timore intra paucarum septimanarum spacium non solum per se a fide et obsequio S. M^{tis} nulla legitima causa praeeistente desciverit ac in primis in Transylvania deinde in partibus quoque regni istius superioribus rebellionem excitaverit; ad etiam maiorem fere partem nobilitatis ac liberarum civitatum et una cum his firma aliquot S. M^{tis} praesidia necnon universam plebem sibi obedire, ac in verba sua iurare coegerit atque compulerit, adeo quidem ut memorata rebellio nedum cessare sed magis ac magis in dies crescere latiusque serpere quam antehac videbatur.

Unde praefata M^{tas} S. C. ex singulari affectione ac paterna cura qua erga periclitantem istam patriam pro innata sua clementia benigne afficitur, sedandis istis tumultibus, ac reducendo dei benignitate pristino regni statu cunctis fidelibus statibus et ordinibus regni sui Hungariae generalem

diaetam tempestivius quam aliàs consueverat in civitate sua Posoniensi ad festum epiphaniarum domini anni proxime venturi sexcentesimo quinti indicandam celebrandamque esse ac ibidem de fluctuante et extremum excidium, nisi mature succurratur, minitanti patriae istius statu vestrique omnium conservatione ac ulterius proseguendo bello Turcico consultationem ineundam et certi quid publico regnicolarum voto superinde statuendum benigne decrevit atque in promotione huius rei non modo per se M^{tas} S. studio indefesso occupatur sed litteras quoque suas regales quibus cunctis suis fidelibus regnicolis diaetam promulgare consuevit, confici et quanto celerius fieri poterit isthuc transmitti curatura est. Cum vero breve admodum tempus esse videatur, ne eiusdem angustia excludamur, neve aliquis vestrum id sibi tardius significatum fuisse praetendere poterit, officii nostri ac plane operae precium esse duximus hanc expressam omnimodamque S. M^{tis} voluntatem ex certa eiusdem scientia et speciali commissione hisce vobis tempestive intimare.

Proinde nomine et auctoritate et iussu eiusdem M^{tis} C. et R. vobis harum serie firmiter committimus et mandamus ut considerata patriae vestrae periculi magnitudine postpositis omnibus vestris negociis iam statim de mittendis vestris legatis consultare eosdemque ad diem et locum praedecelatum etiamsi praetactae litterae suae M^{tis} regales tardius forte vobis redditae fuerint (propter quod hasce nostras ad vos praemittere volumus) certo expedire atque hoc pacto fidelitatem vestram erga S. C. Rque M^m sincere testari ac re ipsa declarare modis omnibus debeatis et teneamini. Secus sub poena perpetuae notae infidelitatis nullatenus facturi. Datum Viennae 5. Decembris anno 1604.

A tergo: Ausschreiben wegen des hungerischen Landtags.

V. ö. Katona, Hist. Crit. 28, 284. és Kovachich, Vestigia 759.

(Hivat. mása a bécsi udv. kamarai ltárban.)

VII.

1604. december 11.

A prágai udv. kamara véleményes jelentése a magyar országgyűlést illető dolgokról s főleg arról, hogy Erdély rendei miért nem hívandók meg ezen magyar országgyűlésre.

Den kaiserlichen Herrn gehaimben Räthen übergibt die Hofcammer hiebei wiederumb Ihrer f. D.¹⁾ Herrn Matthiasen Erzherzogen zu Österreich etc. ihres gnadigsten Herrn Schreiben betreffend die Zeit, wann der hungarisch und österreichisch Landtag unter und ob der Enns ausgeschrieben werden möchte, mit diesem Andeuten, dass sie die Furarbeit und Insinuation, so Ihre f. D. wegen des hunger- und unterösterreichischen Landtag gethan, gar fur zutraglich und nutz helt; weil man sonst, da von himmen dergleichen beschehen sollen, auf die angedeutete Termin zum Landtag sonderlich in Hungern schwerlich gelangen hätte mügen; daher es nun mit dem Landtag in Hungern bei der Zeit der heiligen drei Königtage des bald angehenden sechzehn hundert fünften Jahrs verblieben, die Regales oder Ausschreiben auch darauf gerichtet und diss Jahrs wegen der Beschwer so die Ständ angebracht und des entstandenen Tumults in Oberhungern, dass wie solchen abzuheffen, berathschlagen und was geschlossen, wie sie aus dem Furtrag mit mehrern verstehen wurden, hernach exequirn lassen wolten, etwas amplirt und gescherft auch wegen der nit erscheinenden die Wörter so hochernennete Ihre f. D. zum Beschluss der Insinuation angehenget »secus sub poena perpetuae notae infidelitatis nullatenus facturi« eingebracht worden, auf dass man sehe, welche Gehorsamb leisteten oder nit, und das I. M. und I. f. D. Schreiben in dem gleich lauten.

Dass aber die Landtags-Ausschreiben wie vormals gerathen gedruckt werden sollen, darbei hat jetzt darumb die Hof Camer Bedenken, dass es zuvor ihres Wissens nit

---

¹⁾ Fürstl. Durchlaucht.

beschehen und dardurch es den Rebellen zu mehreren Argwohn und Calumnirn Ursach geben werden kunte, derowegen es bei dem Ingrossieren verbleiben, und da ja die Schreiber von der hungerischen nit sobald gefolgen, von andern Canzleien darzu verschafft und die Verfertigung der Regalium bei Tag und Nacht befördert werden möchte, doch wäre darbei in allbeg zu cavirn und fürzusehen, dass dergleichen nichts in Siebenbürgen gefertigt und sie nach Presburg zum Landtag erfordert werden. Dann weil I. M. etc. dasselbe Fürstentumb durch dero Erblander Hülff und zwar durch Kriegsmacht in Ihren Gehorsamb gebracht, sie ainen aignen Gubernater hinein ordnen, ihme sondere Rätthe in Justici- und Cammer-sachen zugeben, ainen aignen Canzler bestellen und Privilegien fertigen lassen wollen, so würden die Hungern, do man sie die Sibenburger anietzo auf den Landtag beschriebe, hernach dasselbe disputiren und wie mit Fülleke, Setschin, Divin, Plabnstain, Balanka, Dregl und Novigrad beschehen, fürgeben, dass der König ihnen, ob er es gleich mit grossen Unkosten thäte, alles wieder eroberte und ihme wenig oder nichts gewünne und also die Gueter zu sich nemben und den Granizunkosten I. M. etc. allein auftragen wollen; darumben nun die Hofkammer sicherer helt, die Erforderung der Siebenburger zum hungerischen Landtag zu unterlassen; gleichwohl auch für gut dienne, einen Landtag eheist auszuschreiben und zu halten.

In allweg aber seie von nöthen, das sich I. M. etc. gnedigist entsliesse ob sie Siebenbürgen Hungern wieder einverleiben oder fur das Haus Österreich behalten und es durch ainn Gubernator allein als ein Gubernator mit gewisser Instruction und Mass regieren oder einen Ihres Geblüts von Haus Österreich etc. übergeben und gar lehensweise lassen wollten.

Bei welcher Beschaffenheit und zwaien Fragen die Hofkammer der Mainung, sintemal I. M. soliches durch Ihren und Ihrer königreich und Erbland Hülff und Unkosten zuweg gebracht, dass sie soliches für das Haus Österreich als ein Afterlehen behalten, und dass der Fürst der soliches

einbekäme, erstlich von dem Haus Österreich, das Haus Österreich aber dasselbe von einem könig zu Hungern jederzeit zu Lehen nemen sollte; demnach Sübenbürgen von Österreich weit entlegen und do es von Hungern mit Schutz haben solte, leichtlich in andere Hände und zu Verlust komben würde. Und was dissfalls von Siebenbürgen gemelt, das solle auch von der Wallachei verstanden werden, dass der Weyda in der Wallachei von dem österreichischen Fürsten in Sybenbürgen die Lehen, er aber von dem könig in Hungern empfenge.

In assistirenden Rätthen auf den hungerischen Landtag möchte gebraucht werden der N: Ö¹⁾: Statthalter Herr Ernst von Mollart Freiherr etc., der schon viel Jahr mit I. f. D. unten gewest, der N. Ö.¹⁾ Kammer-Praesident Herr Seyfried Christof Breinner Freiherr etc. der von Krenberg und Adam von Altenstaig etc. do aber Herr Statthalter zur Stelle nit sein kunte, sein Bruder Herr Hanns an seiner statt genomben werde.

Ein sondere Notdurf aber saie auch (gleichwohl dies sonsten der Kammer expedition nit ist, und sie es allein pro memoria erindert) weil die officia magistrorum curiae, agazonum, cubiculariorum, so der Stephan Ilieschazy, weiland Herr Franz Nádasdy, desgleichen weiland herr Grave von Serin gehabt, sintemahl I. M. etc. die Personen so soliche Ambter tragen, darmit devincirn und hernach desto genaigten Gemüter haben, dass Ihre M. etc. dieselben wie ohne Zweifel deshalb von I. f. D. Gutachten vorhanden sein, oder noch abgefordert werden mügen, in massen soliches von den Landtagen auch zuvohr gebreichig gewesen, ersetzen und begehrt (?) nit vaciern lassen.

Ingleichen dass sie auch mehrere Rätthe von Herrn und Ritterstandspersonen fürnemben, damit die Gerichte desto sterker besetzt und man sich der geistlichen darunter nit allein betragen dürfe und etwa Klagen, wie von dem Ilieshazy, als wann die Geistlichen allein judicierten, beschehen, hören müssen.

---

¹⁾ Niederösterreichisch.

Das Factum Botzkayanum in die Regales oder die Proposition zu bringen, stellen I. M. etc. I. F. D. zwar anheim; die Hofcamer aber erachtet, wann in den Regalibus wie oben angezeigt nur in genere der Beschwerden und der Ober-Hungern Unruhe gedacht und sich auf die Proposition und die Landtags-handlung gelendet wirdet, es kunte die Einverleibung in die Regales wohl ausgelassen, in dem Fürtrag aber möchte dieselbe hernach inserirt und wohl ausgeführt werden, darvon alsdan wan I. F. D. den verfassten Fürtrag hereingeschickt mehres gemelt werden kan und dies so viel des hungerischen Landtag Ausschreibung antrifft.

Was aber den Österreichischen unter der Enns belangt, do gehen hochernannte I. f. D. zwar auch dahin, dass derselbe wie der hungerisch auf den Tag Trium Regum negstkünftig publicirt werden solle. Es helt aber die Hofkammer dafür weil die hungerische Ständ dahin vernahmet werden auf Trium Regum nach Pressburg zu komben und ihnen dabei gemelt wird, dass I. F. D. auf denselben Tag auch unten sein werde, dass der unterenmsersische auf den Primum Januarii publicirt werden möchte, demnach die Osterreicher nit so weit zu reisen als die hungerischen, und do die Hungern erfüllen, dass der Österreichisch auch auf Trium Regum ausgeschrieben, und mehr hochgedachte I. F. D. die Proposition auch allda thun sollte, welches an beiden Orten auf einem Tag nit sein kunte, möchten sie Ursach nemen ihrem vorigen Gebrauch noch lengsamer nach Pressburg sich zu verfügen oder hernach auch sich wegen des Nit-kombens zu entschuldigen.

Zu Commissarien wegen I. M. etc. den Landtag zu handlen, wenn I. f. D. verreisen, knten verordnet werden, Herr Abt von Mölk, Herr Wolf von Eitzing, Herr von Meggau und N. Ö. Kanzler Herr Pürkheimer.

Den Ob-der-Ennsersischen Landtag, weil der etwas langsamer dan der Unterenmsersische gehalten wird, möchten I. M. etc. auf Conversionis Sancti Pauli des folgenden sechzehnhundert fünften Jahres publiciren und anfahren lassen, damit man also auch diess orts wuste, was zu gewarten.

Zu Commissarien kúnten gebraucht werden, der neu angehende Landshauptman aldort der von Lamberg dann der Herr Abt von Crenbsmünster, Herr Hanns von Haimb, do man aber wússen solte, dass er ex offensione etwa sich entschuldigen und dessen waigern wurde, alsdann Herr Carl von Harrach etc. und Ihrer M. etc. Vitzdomb, Hanns Adam Gienger etc.

Jedoch dies alles auch zu I. M. etc. allergnedigisten Gefallen und der Herrn Gehaimben fernern Bedenken und Verordnung gestellt, denen die Hofcammer sich benebens dienstlichen Vleisses befehlen thut.

Actum Prag den ailften Decembris Ao. etc. in sechzehnhundert und vierten.

(Ered. a bécsi udv. kam. ¹ltárban.)

VIII.

1604. december 14.

Rudolf király meghívó levele az 1605. január 6-ikára Pozsonyba hirdetett országgyűlésre.

Rudolphus etc.

Egregii ac nobiles fideles nobis dilecti. Plurima equidem sunt, quibus pro pia et plane paterna erga regnum hoc nostrum Hungariae cura et sollicitudine nostra adducimur, ut non solum de vigentibus hisce inopinatis ac perniciosis totique regno huic nostro iam cognitis motibus inquietorum quorundam hominum malignitate suscitatis bonis modis reprimendis et sopiendis, cunctisque in pristinum statum et ordinem redigendis; verumetiam de ulteriori belli Turcici quod potens et ferox hostis proculdubio summis viribus denuo instaurabit, prosecutione et continuatione cum fidelibus subditis nostris Hungaris, de quorum utpote salute et permansione potissimum agitur, sine longiore mora et dilatione quam primum sedulo agamus consultemus et tractemus. Ad quod quidem rite instituendum et commodius beneque cum fructu peragendum universis statibus et ordinibus eiusdem regni nostri Hungariae et partium ei subiectarum

generalem conventum de quo iam per serenissimum principem Matthiam archiducem Austriae etc. fratrem nostrum charissimum vos praemonitos esse non ambigimus, ad festum epiphaniarum domini sive trium regum hoc est sextum diem proxime venturi mensis Januarii anni sequentis sexcentissimi quinti, supra millesimum ad civitatem nostram Poseniensem clementer indicendum et promulgandum duximus eique in hac etiam nostra absentia, quam fideles regnicolae nostri aequo animo ferent, praefatum serenissimum fratrem nostrum archiducem Matthiam, attributa eius dilectioni de rebus omnibus agendi tractandi et concludendi plena potestate, praefecimus. Quapropter fidelitati vestrae harum serie clementer ac firmissime committimus et mandamus, ut ad praefatum diem et locum peculiares ac sufficientes vestros nuncios viros utpote prudentes, pacisque et concordiae studiosas e medio vestri sine ulla mora et excusatione expedire et mittere debeatis, qui illic unacum dominis praelatis, baronibus, magnatibus et nobilibus caeterisque statibus et ordinibus dicti regni nostri Hungariae partiumque ei subiectarum de iis omnibus quae tum ad supradictos rebellium motus sedandos bellumque prosequendum tum vero ad publicam eiusdem regni nostri defensionem et eliberationem accomodatissima videbuntur tractare et in medium consulere debeant. Curandum autem vobis omnino erit idque omnino ita fieri volumus ut pro maturandis et confestim inchoandis tractatibus praedicti vestri nuncii ad praefixum diem certo certius Posenii compareant. Secus sub poena decreti non facturi. Datum in arce nostra regia Pragensi decimaquarta die mensis Decembris 1604.

Ad comitatus et omnes status regni.

V. ö. Kovachich, Supplem. ad Vestigia III. 329.

(Eredeti fogalmazvány a bécsi udv. kam. Itárban.)

IX.

1604. december 19.

Mátyás főherczeg megküldi Rudolf királynak a magyar országgyűlési előterjesztés fogalmazatát ismertetés kíséretében

Allerdurchleuchtigster etc.

Meinem vorigen erpieten nach vbersendt Euer Kay. Mat. ich hiebey ein Concept der vngerischen Proposition, wie sy vngeferlichen nach gelegenheit jeziger leuff denen Hungerischen Stenden auf das ankommende Aintausent Sechshundert vnd fünfften Jar, möchte fürgetragen werden, vnd ist dass Exordium derselben maisten thailss von dem Oberhungerischen Aufstandt genummen, weilln es die höchste vnumbgengliche notturfft erfordert, wöllen anderst Eur Kay Mat. nit vmb Land vnd Leuthe khumen, dass vom ersten und iezo alsfalt aller Aufstandt in Oberhungern wider gestillet, Eur Mat. auch derselben Herr vnd Khönig verbleyben vnd dan die Hungerischen Stendt, zu Iren contributionen, weillen von Inen selbst diss feur erbrochen, souill williger gemacht wurden, da sonst der Rebellischen berathschlagung Iren effect erraichen vnd mit zuethueung der Türggen, Tarttern vnd andern leichtlichen grössern schaden verursachen möchte, vnd stehet aber bey Eur Kay. Mat. genedigisten gefallen ob sy die narration mit widerlegung der in der Rebellen ausschreiben einkommen motiven vnd vrsachen, wie die formiert vnd von den Hungerischen Räthen einkommen, auch dass sy in den Ausschreyben vnd regalibus eingesezt vnd sonsten zu menigliches nachrichtung publiciert werden solle, von Inen der Hungerischen vnd Hoffcamer gerathen, von den paragrapho an Ad negotium igitur praesens quod attinet biss wider zu dem §. ad illud igitur avertendum, also einverleibt verbleyben, oder ausslassen, oder sonst auf ander weiss hinein sezen vmd corrigiern lassen wöllen.

Der Ständt Khrüegs Contribution betreffent, obwoll verschüinen Jars drey vnderschiedliche modi vmd neben der gelts hülffen, auch ain gewisse anzall zu Ross vnd fuess

begert worden, So möcht es doch bey des Khrüegs: vnnel der andern Rath guetachten verbleiben, weil nemblichen heurigen Jars die erfarnuss mit sich bracht, wass auf Eur Mat. hungerisches gelübtes vnd aussgezaltos Khrüegsvolckh baides zu Ross vnd Fuess sich zuuerlassen, welches in Oberhungern vast alles schändtlicher weiss von Euer Mat. Ab. vnd zuwider Irer glüb vndt aydt, dem mainaidigen Bochkhay vnd seinen adheerenten beygefallen, Eur Mat. ander ehrlich vnnel wolbedientes ansehnliches Teutsches Khruegsvolckh, verrätterlichen jämmerlichen vnuersechner vnd ganz vnverhofften weiss selbst angriffen, schendtlichen auf die fleischbanckh geben vnd nidergehauet haben.

Derowegen Ich diese Proposition im ersten begern allein auf eine pecuniariam contributionem vnd dass solliche zu der Prespurgerischen hungerischen Camer, weillen die Zipserische gleichfals thailss zertrent vnd abtrinnig worden, stellen lassen, mit allen conditionibus, als die vernitige Proposition vnd bewilligung in allem mit sich gebracht, darunder ich sonderlichen diejenigen Puncten, so die Camern vernitigen Jars gerathen, vnd aber in der bewilligung aussgelassen worden, vmb dass Ich vernain, dass dardurch aller betrug verhüet, vnd meniglichen zu erleg- vnd einbringung der Dica, so nill mehr erspriesslicher zu uermögen, renouando eingebracht.

Da nun hierüber Eur Kay. Mat. auf dis Jahr auss sollicher Dica oder sonsten ainziges hungerisches Khrüegsvolckh zu halten nit gesummen, möchte der paragraphus, Quibus sic in ordinem bene dispositis etc. wellicher ganz vnd gahr vorigen propositionen nach, auf das Hungerische Khrüegsvolckh dirigirt worden, biss auf den paragraphum, persuasum vero habet, vmbgangen vnd praeteriert werden.

Wass sonst von denen gratuitis laboribus, de prouisione, conservatione et conuactione Annonae et Vectura Bombardarum et de euectoribus Tritici, Item reparatione uiarum, pontium, et liberis heidonibus ac militibus uagabundis, Item Commissarijs in deductione militum, de libertinis opificibus et alijs seruis et ministris Dominorum terrestrium se a solutione Decimarum eximentium, et similiter de Xenodochijs

für meldung geschehen. sein diss alle sachen. so in vorigen Propositionen einkommen, darüber auch thailss von denen Stenden Ire bewilligung beschehen, aussgenumen das in den Punet laborum gratuitorum, die labores so auff Hattwan. in Comitatu Heuesiensi et Turoziensi limitiert gewesen dieselben auf andern granizen, so deren am maisten bedürfftig, zu uerwenden vnd zu dem Granerischen gepey auf dess Krüegsraths mainung.

Vber die vorigen noch ein andere absonderliche, wegen besorgenden herausskhunfft des Jungen Sulthanj vnd newen belegerung der Vesten Grann. begert, vnd dann auch in articulo Haidonum, wegen derselben vnd anderer uagabundorum militum halber, dauon der Ober-Hungerische aufstandt nit allein seinen vrsprung genumen, sondern vermehret, zu sehen, von denen Stenden guetachten, wie gegen solchen vnd Iren aufhalten zuuerfahren, die vnderthanen auch wider zu gehorsamb vnd Irer arbeit zu bringen, Endlichen auch derogleichen khünfftigem Vbell fürzupawen, ist abgefordert vnd begert worden.

Vber welches alles vnd Jedes Eur Kay. Mat. sich vmb souill eillender zu Resoluiern vnd die regales auch diese proposition darauf zu befördern haben, weillen ich diesen Landtag, dass er ad festum trium Regum aussgeschriben werden solt, berait den Stendten durch absonderliche schreiben, vnd in alle Comitatus erinnert. Thue etc. Geben in der Statt Wien, den Neunzehenden Tag Monaths Decembriss, Anno etc. Sechzehenhundert vnd Vürtten.

Eure Röm. Khay. Matt. vnd Lieb.

gehorsamer bruder
Matthias m. p.

P. S. Gnedigister etc. Hirbey haben Eur Kay. Mat. die guetheduncken disen Hungerischen Landtag, sowoll auch den Oberhungerischen Aufstandt betreffend, wass von Eur Kay. Mat. Hoff vnd Hungerischen Camer auch dem Khrüegs-Rath vnd den Hungerischen Räthen (welche ich noch vor Eur Kay. Mat. den Neunzehenden verschüinen Monnat datiertes schreiben alher citiert vnd erfordert ge-

habt) wie auch deren in Österreich vnder der Ennss anwesenden, vnd auss allen vier Vierteln alher erfordernten vier Stendten einkommen, in originali zu empfangen, vnd weillen dassjenig, so den Landtag berüert, vnd darauf die Räth gangen, alberaith in der notl der Proposition einkomen, von dem Vbrigen aber es numehr khumen vnd noch der Zeit nit woll ein gemessne Instruction zu machen, sundern in disen, wie auch andern, die sach dem Georgio Basta vnd seiner Discretion zuuertrauen vnd zu sehen, wie jene mit gelt, volckh vnd Profiantd geholffen werde, damit noch vor dem frueling dise rebellion gänzlichen gestillt vnd acquietiert werde, vnnnd man hernacher dem feindt vmb sonill besser zu begegnen hab: Also stehet es bey Eur Kay. Mat. gefallen, wessen sy sich hierüber genedigist weitter Resoluiern. Euer Kay. Mt. thue ich mich hiemit abermalln zu Kay. gnaden vnd brüderlichen hulden beuelchen. Actum ut supra.

Külczim: Der Röm. Khay. auch zu Hungern vnd Behaimb Khün. Matt. Meinem genedigsten freuntlichen geliebten Herrn vnd Bruedern.

(Fiedler ndv. tanácsos úr másolati gyűjteményéből, sajátkezű másolata.
— Fred. a bécsi államlevéltárban.)

X.

1604. deczember 21.

Thurzó György Mátyás főherczeghez azon kedvezőtlen hatásról, melyet a főherczegnek az ország rendeihez az országgyűlés dolgában deczember 5-dikén intézett irata, királyi meghívók hiányában, okozott.

Durchleuchtigister etc.

Vnnnd solle Eur frstl. Drehl. auss Vnnderthänigster Gehorsambster Trew auch schuldiger Eydespflicht Gehorsamst vnuerhalten, dass wegen von deroselben Gnädigst aussgeschriebenen Vngerischen Landtag auf nechst künfftig Epiphania bey denen Spaunschafften nicht geringer Zweiffel eingefallen, weil Inen wie zuuor von Ihrer Kayss. Maytt. alss Ihrem König durch dero allergnädigste schreiben auf dem Landtag zu erscheinen nit anbeuolen worden, auch

entlichen dafür halten wollen, alss sollte Ihr Röm. Kayss. Maytt. etc. (dass doch Gott gnädigst lang verhueten wolle) nit mehr ine Leben sein.

Vnnd ob Ich wohl solcher Vngegrundten suspition mit aller treuherzigen ermahnung widerstanden, vnd so viel mir hiebei zue thun immer muglich auch im geringsten nichts an mir ermanglen lassen, vnd hinfürher auch nach eusserstem Meinem Vermögen dahin mich bearbeiten will solche wie zuvor in officio fidelitatis zuerhalten: Hab jedoch Eur fürstl. Drchl. meinen gnädigsten Fürsten vnd Herrn, auss Vnderthänigster Gehorsamer Trew vnd pflicht Ich hiemit vnderthanigst zue supplicieren nit vmbgehn sollen, angesehen aller vngelegenheit so daraus eruolgen möchte, dieselb geruehen gnädigst bey der Röm. Kay. Maytt. vnserm allergnädigsten König vnd Herren bey so beschaffenen sachen, so viel zu erhalten, dass deroselben Allergnädigste Beueelschreiben wegen obgedachtes Landtags an die Spann vnnd Spannschafften nach lang herbringlichen gebrauch dieses Kunigreichs allergnädigst vnnd weylen der Termin khurz aufs furderlichste gefertigt vnnd vberschicklt werden, anderst gewiss zu besorgen, dass dieselben auss des gemainen Pöfss vngegrundtem Fürgeben vnd suspition ohn der Königlichen Beuelschreiben auf den Landtag nit erscheinen, dardurch In Ihr Key. Maytt. etc. höchste Vngnadt fallen vnd in notam perpetuae infidelitatis gerathen möchten. Welchem aber zuuorkhomen hab Eur fürstl. Drchl. ich hiemit vnderthanigst vnnd gehorsambst supplicando anbringen wollen.

Eur fürstl. Drchl. etc. Datum¹⁾ Mitscha ¹⁾ den 21. Xbris Ao. 1604.

Eur fürstl. Drchl.

Vnderthanigster vnd Gehorsambster Diener
Georgius Thurzo m. p.

Külczim: Dem Durchleuchtigsten vnnd Hochgebornen Fürsten vnd Herren Matthiassen Erzherzogen zue Ossterreich (zue Ihrer Drchl. Eigen Handen).

(Fiedler udv. tanácsos ír másolati gyűjteményéből, sajátkezű másolata.
— Eredeti a bécsi államlevéltárban.)

¹⁾ Bitse.

XI.

1604. december 22.

Mátyás Rudolfnál a kir. meghívók kiküldését s a magyar országgyűlésre való tekintettel a kevés számú magyar tanácsosok többítését s főispánok kinevezését sürgeti.

Allerdurchleüchtigister etc. Khaiser, Gnedigister freündlicher, geliebter Herr und Brueder. Nachdem ich khurzverwichner Tagen durch E. K. M.¹⁾ Rath und deroselben nider-österreichischen Regierung Statthaltern Ernst von Mollärt Freiherrn erindert worden, wie dass E. K. M. ilne fürfallender Elhaften willen nach irem khaiserlichen Hoff erfordert und aber die Landtäg in Hungern und Österreich herait an der Hand, wie ich dann die Concept dero Propositionen nunmehr auch E. K. M. überschickt hab und derowegen ain Notturft sein will, dass er mit erstem wider alhier gelangen müg, als hab E. K. M. ich dessen meiner Schuldighait nach erindern sollen, die werden hierüber gemelten von Mollärt mit ehistem wider zu erlassen wissen. Im andern aber die Ausschreiben und Regales, darmit die sovill müglichen beiden Landstenden mügen zeitlichen insinuiert und abgeben werden, heraus zu befürdern genedigist verordnen.

Zum dritten so manglen die hungerischen Rätth in zimbllicher Anzall die billich bei disem offenen Khrieg und disen jetzigen hungerischen Aufstand wie auch denen herzue nähmeten Landtäten solten ersetzt sein.

Zum vierten so haben sich E. K. M. wegen dero alhieigen hungerischen Hoff Secretari Stöll, darzue ich Franciscum Nagimihali E. K. M. hungerischen Camer Secretarii fürgeschlagen, noch nit resolviert, der sich aber bishero nutzlichen und woll gebrauchen lassen. Ist auch ain Notturft, dass er von neuem in dass Glüb genomben und beaidiget werde.

Zum fünften sein auch etliche dignitates Comitatum

---

¹⁾ Ew. kais. Majestät.

noch vacierent, so gleichsfals zu reintegriren und ist sonderlichen an jetzo bei disem Aufstand von denen hungerischen Rätthen hiebei zu dem Comitatu Trinziniensi Georgius Turzo als ain Mann, wie sie ihne nennen extra religionem Catholicam umb E. K. M. und die Cron Hungern wolverdient, wie ich dann hievor und nunmehr auch zum andern mall ad comitatum Gomoriensem den Hannsen von Mollärt E. K. M. Hoffkriegsrath und Obristen daselbst, als ainen angenumbenen Hungern und dem E. K. M. woll trauen khönnen, vor allen andern commendiirt und ich denselben noch der Zeit nit zu verbessern waiss.

— — — — —
 Geben in der Statt Wienn den zween und zwainzigsten Tag Decembris anno etc. sechshundert und vierten

Eur Röm. khai. Matt. und Lieb

gehorsamer Bruder

Matthias m. p.

Külczim: Der R. K. auch zu Hungern und Behaimb k. M. etc. meinem genedigsten freundlichen geliebten Herrn und Bruedern.

(Eredetije a bécsi udv. kam. ltárban.)

XII.

Körmöcz, 1604. december 22.

A hét bányaváros gyűlési határozatainak az 1605. elejére hirdetett országgyűlést illető pontja.

». . . Was im Landtag fürnemblich fürzubringen gedacht. Dieweil vermüg des fürstlichen Befelchs des Tumults halber, den Bochkay Istwan erreget, im Landtag fürnemblich gehandelt wird und sich vielfaltige Fragen zutragen werden; kann man im Namen der ehrbaren Städt, wo von Nöten sein wird, anzeigen, dass dieselben als Ihrer Maies-tät getreue Unterthanen jederzeit zu verbleiben gesonnen sein, immassen sie auch in der grössten Feindsgefahr, da diese Bergstädt von dem Erbfeind christlichen Namens den Türken allenthalben umbringt gewesen, mit guten und auch Drohworten gedrungen worden zur Huldigung, gleichwohl

durch Gottes Hilf bestendig verblieben und sich nicht ergeben, auch ferrer dieselben nach menschlicher Möglichkeit zu verbleiben im Willens sein. Weil aber diese Bergstädt mit schlechter Ringmauer und Befestigung verwahret, auch geringe und unbewehrte Mannschaft vorhanden, sonsten auch in grossem Unvermögen stecken, wird für nothwendig erachtet, dass man bei der hohen Obrigkeit um Schutz und Defension zum erheischenden Nothfall und in dergleichen Gefahr anhalten sollte.

Also da die Landschaft der Religion halber gedenken wird, mügen die Herren Abgesandten anzeigen, dass diese Bergstädt zwar bishero bei der augsporgischen Confession sein erhalten, welches zu rühmen, und seien noch der Hoffnung weiter dabei zu erhalten. Doch soll ein jede Stadt ihre Gravamina und Sachen, die sie hat, verzeichneter dem Herren Abgesandten mitgeben, neben einem Credenzbrief und ihrer Instruction . . .«

(Ered. Selmeczbánya Itárában.)

XIII.

1604. december 31.

Mátyás főherczeg Rudolf királynál másodszor ismétli sürgetését a kir. meghívók kiküldése tárgyában.

Allerdurchleuchtigster Gnedigister freundlicher geliebter Herr und Brueder.

Wass an ehister Haltung des Ungerischen Landtags gelegen und sonderlichen dass bei disem Oberhungerischen Aufstand die Regales denen Regnicolis soviel eher und zeitlicher zuegeschickt werden, darmit sie ihres Aussenpleihens äniche Entschuldigung nit zu proetendieren, das ist E. K. M. hiebevor gnedigist bewust.

So denn gemelte Regales noch nit ankommen, hab ich nit umbgehen sollen Derowegen E. K. M. bruederlichen zu ersuechen und zu bitten dise gnedigiste Verordnung zu thuen dermit solliche Regales, weilen festum trium regnum an der Hand die Regnicolae weit endessen, mit ersten heraus gefertigt werden.

Die Osterreichischen Landtagsausschreiben sein mir den 29 dises Monats woll beantwortet worden, die ich auch als bald allem Gebrauch nach publicieren lassen, Weilen aber der ander gleich an der Hand und den Landleiten solliche Ausschreiben sobald nit anzuhendigen, möcht sich derselben zusammenkunft woll etwas verziehen, wass aber in ainem und andern zu dessen Befuerderung vennötten, will ich an mir nichts verendern lassen. Thue E. K. M. mich kaiserlicher gnaden etc. Geben in der Statt Wien den letzten Tag dises ain tausent und sechshundert und vierten Jars.

(Ered. a bécsi államltárban.)

XIV.

1604. vége.

Himmelreich kir. titkár útírata a titkos tanácshoz az országgyűlés folyamán betöltendő magyar országos dignitások ügyében.

Evolutis et perlectis diligenter adiunctis scriptis, illa de diaetae Hungaricae promulgatione deque nonnullis beneficiis ac officiis in Hungaria vacantibus agere video.

Ac quod ad diaetam attinet, illa iam suo modo et ordine promulgatur.

Ex maioribus beneficiis nunc vacant episcopatus Tiniensis et Boznensis, de quibus spes facta est Valentino Lépes praeposito Orodienſi et Francisco Ergelio, praeposito Zagrabiensi et quos S. Sertas specificè commendavit, uterque promotione dignus; sunt enim ambo docti viri et iurium regni peritissimi ac in multis magnis negotiis et commissionibus versati.

De baronatus officiis hoc tempore solum vacat officium magistri agazonum et magistri curiae officium, hoc per Ilieshazy excessum, illud per domini Francisci Nadasdy mortem vacans. Ac licet dominus Georgius Thurzo pro magistratu agazonum hactenus multum laborarit, tamen S. Stas dominum Seifridum à Kolonych pluries ad illud assequen-

dum commendavit. Pro magistri curiae officio, siquidem fere postremum in ordine est, nemo, quod quidem scirem, hactenus institit, eo quod arbitrati fuerint Illeshazium in gratiam rediturum. Jam in sola S. Mtis gratia situm est, cui quid conferre velit. Si catholicis conferri deberet, illi rari sunt et adhuc iuvenes; nam baronatus officia consiliariatus sunt coniuncta; dominus Kolonych inter novitios Hungaros milesque existens, ad officium magistri agazonum idoneus videretur, si forte contraria non obstant. Si vero Georgio Thurzoni cesserit, in eius locum ad dapiferatum dominus Sigismundus Forgach iam catholicus subrogandus esset, cui in pincernatu dominus Franciscus Batthiany si illud non asperneretur, succedere posset. Pro magistro vero curiae forsitan non incommode nominaretur dominus Andreas Doczy, cubicularius serenissimi archiducis Maximiliani vel dominus Joannes Listhius ambo catholici, sicque ordo baronum esset completus.

Pro consiliariis noviter creandis viderentur idonei domini Andreas Doczy, Joannes Listhius, si aliquis eorum ad magistri curiae officium non assumeretur, item Franciscus Dersffy, Michael Czobor et Petrus Rewaj omnes Posonio vicini et qui semper ad manum presto esse possunt. Ex nobilibus vero dominus Joannes Lippay personalis praesentia et Stephanus Hoszutothy si S. Mt C. ac illustrissimis secretis eiusdem consiliariis, diversum non videretur; Lippay enim antecessores duos in hoc officio habuit consiliarios et Hoszutothy fidelitati et benefactorum meritis, priores naevos potest detergere et obliterare ac S. Mt prout spero adhuc utiliter et laudabiliter servire.¹⁾

Domino comite Nicolao Zriny iuveni optimae spei et a catholica religione non abhorrenti, officium comitis comitatus Zaladiensis quod et pater eius gessit, aequum est ut conferatur, imo ad maiora evchendus demisse videretur, propter praeclara maiorum suorum merita et bonam eius indolem.

---

¹⁾ *Oldaljegyzet más kéztől*: fuerat quoque antea nominatus d. Paulus Niary.

Comitatus Thorna ab arce Thorna quam Franciscus Magochy tenet dependens illum optimo iure concernit, nec potest alteri conferri.

Sic etiam comitatus Comaroniensis cum arce coniunctus domino Joanni à Molard novitio Hungaro conferri potest, sed isti domini noviter recepti iuxta regni constitutiones negligunt sua privilegia excipere ideoque a cancellaria Hungarica in cathalogum regni non inscribuntur.

Pro comitatu Soproniensi variant sententiae; catholicus non est, cui conferatur; ad episcopatum Jauriensem quod dominus locumtenens forte intendit applicare non est consultum; deberet is bona in comitatu habere, cui conferei debet. Extra Batthiany et Zriny cui commode conferatur, non video.

Himelreich m. p.

(Eredeti jegyzék a bécsi udv. kam. ltárban.)

XV.

1605. eleje.

*Az 1605. január 6-iki pozsonyi országgyűlésre meghívandó
rendek névsora.*

Catalogus Diaetalis Anni MDCV.

Ad comitatus.

Posoniensis	Giomeriensis
Nitriensis	Abauyvariensis
Trinchiniensis	Zempliniensis
Barsiensis	Borsodiensis
Hontensis	Wyochia
Zoliensis	Wngh
Thuroczienis	Zathmariensis
Arvensis	Zabolch
Lipthoviensis	Bereghiensis
Neugrodiensis	Strigoniensis
Scepusiensis	Kraznensis
Saarossiensis	Bihariensis
Thornensis	Maramussiensis

Zolnok mediocris	Zaladiensis
Heves, Pest, Zolnok exterioris et Albensis sedis Solth	Castriferrei
Mosoniensis	Wesprimiensis
Jauriensis	Simigiensis
Comaroniensis	Varasdiensis
Soproniensis	Zagrabiensis
	Crisiensis.

Ad status regnorum Croatiae et Slavonie ad status
Transsilvaniae.

Praelatis:	Tersachky de Frangepanibus
Archiepiscopo Colocensi	Francisco Batthiany
Episcopo Agriensi	Seifrido de Kolonich
» Zagrabiensi	Francisco Dersfy
» Transsilvaniensi	Stephano Theorek
» Waradiensi	Andreae Doczy
» Quinqueecclesiensi	Paulo Niary
» Nitriensi	Thomae et Ladislao Nadasdy
» Wesprimiensis	Joanni Listhio
» Charadiensi	Michaeli Czobor
» Vacienti	Petro Reway
» Sirmiensi et Segniensi.	Stephano Listhio
Baronibus:	Sigismundo Balassa
Comiti Stephano Bathory	Francisco Magochy
Joan. Drascovith Bano	Emerico Balassa
Comiti Thomae Erdeody	Petro Drascowyth
Georgio Thurzo	Joan. et Georgio Keglwyth
Nicolao Isthuanffy	Stanislao Thurzo
Sigismundo Forgach	Christophoro Thurzo
Nicolao Dersfy	Nicolao Thurzo
Sigismundo Rakoczy.	Valentino Homonnay
	Georgio Homonnay
Magnatibus:	Stephano Palfy
Comiti Joanni Zriny	Sebastiano Theokely
Comiti Nicolao Zriny	Georgio et Christophoro
Comitius Georgio, Nicolao et	Banffy
Wolffgango Christophoro	Stephano et Francisco Petheo

Paulo Melith
 Moysi Zuniogh
 Benedicto Thuroczy de Lud-
 bregb
 Georgio Rathkay
 Joanni Rathkay
 Thomae Zechy
 Stephano Chiaky
 Friderico Zekel
 Michaeli Kinzky
 Wolffgango Wnverczagth
 Bartholomeo Pezzen.

Abbatibus et Praepo-
 sitis:

Georgio Himelreich S. Martini
 Michaeli Kapornaky P. Chor-
 nensis
 Blasio Joo abbati Pilisiensi
 Jesuitis praepositurae Turo-
 cziensis.

Capitulis:

Strigoniensi
 Agriensi
 Zagrabiensi
 Nitriensi
 Posoniensi
 Scepusiensi
 Jauriensi
 Castriferrei.

Egregiis:

Joanni Lippay
 Michaeli Bay
 Francisco Alaghÿ
 Stephano Hoszutóthy
 Francisco Nagmihály
 Thomae Wyzkelethy

Joanni Bossany
 Joanni Wyfalussy
 Magistro Matthiae Andreas-
 sith
 » Valentino Hetiey
 » Michaeli Zerdahely
 » Paulo Megiery
 » Andr. Kerezthury
 » Stephano Somogyi
 Directori
 Michaeli Amade.

Viduabus dominorum:
 Elizabethae Bathory domini
 Nadasdy
 Mariae Fugger, Nicolai Palfy
 Viduae Melchioris Balassa
 Viduae Nicolai Gregorianczy
 Annae Mariae ab Ainkhery (?)
 Viduae Christophori Nadasdy
 Uxori Ladislai Poppel.

Civitatibus liberis:

Posoniensi
 Soproniensi
 Tyrnaviensi
 Cassoviensi
 Bartphensi
 Eperiessiensi
 Leuchoviensi
 Kyszebin
 Varadiensi
 Nagybania
 Zakolcza
 Trinchiniensi
 Zagrabiensi
 Varasdiensi
 Crisiensi

Caproneza
 Oppidis S. Georgii et Bozyn
 Oppido Modor
 Oppido Debreczen
 Septem civitatibus Montanis.
 (Fogalm. a bécsi udv. kam. ltárban.)

XVI.

1605. legeleje.

A bányavárosok (Bélabánya kivételével) mentegető levele Mátyás főherczeghez, hogy követelik az országgyűlésre nem, vagy csak későn fognak megjelenhetni.

Durchleichtigster hochgeborner Erzherzog, genädiger Fürst und Herr. Demnach wir durch Ew. fürstl. Durchl. vom . . .¹⁾ Decembris sowie auch durch Ihr keys. und kön. Mayt. unser allergnädigsten Herrn von 24. desselben Monats genedigen Befelch zu dem ausgeschriebenen hungerischen Landtag durch unsere Abgesandten auf den 6. Tag Januarii oder trium regium zu Pressburg zu erscheinen ermahnt und begehrt sein worden: erkennen wir uns schuldig und pflichtig, wie vor diesem jederzeit beschehen, also auch noch gehorsamblich uns erzeigen und zu verhalten. Wann aber, genedigster Fürst und Herr, wir, leider Gott erbarm es, von den rebellischen und feindseligen Leuten überfallen und nuemehr keine Stund oder Augenblick vor ihnen sicher, uns auch vor die Stadt kaum blicken und sehen lassen dürfen; sintemal die rebellischen Heyducken nicht allain die bergstädterischen Granizen, als welche ein Ringmauer und Veste gewesen, eingenommen, sondern die nächst benachbarten Städt alls Karpen und Düllen, welche aus den Pergstädten eine ist, an sich bracht und unterthenig gemacht haben, daher wir und andere Bergstädt, samentlich, wie obbemelt, nun stundlich und alle Augenblick den Feind für der Thür und am Rücken haben, und

---

¹⁾ A nap kelte ki van hagyva.

uns denselben ohne gnugsambe und versicherte Hülff Widerstand zu thun, in so offnen und unbewahrten Städten, viel zu schwach befinden. Bitten und flehen demnach unterthenigist, zum Fall unsere Abgesandten vielleicht etwa langsamer wider Verhoffen zum Landtag sicher verreisen und sich einstellen sollten, geruhen uns und diesen hochbedrangten Städten nicht solches in Ungnaden vermerken und aus erwähnten Ursachen genedigist entschuldigt halten.

Darnach und benebens können Eur. fürstl. Durchl. notdrungendergestalt nicht verhalten, dass bei dieser äusseristen, noch täglich schwebender Feindsgefahr der Rebellanten halber aller Händel und Bergarbeit in diesen Städten feiern und aufgelassen werden, mit unser aller merklichen Schaden, der nicht so bald zu verdrucken sein wird können, dannenher auch Ihr Maiestät kammergut heftig geschmälert und abgenommen wird, die Heyer¹⁾ und Bergarbeiter wie auch andere Mitwohner, welche diese Zeit über wegen des täglichen Wachens kein Pfennig erarbeiten und erwerben und davon mit den ibrigen sich weiter erhalten können, seind auch nunmehr verdrossen und in die Länge nicht bestehen können; die Waldbürger vermügen ihnen den Pergarbeitern auch nichts reichen und geben, fürnemblich dieweil Herr Einnember von Crembnitz ihre Gelder die sie auf die Weinnacht Ciment eingereicht, mit sich unvermünzt hinweg geführt und nicht auszahlt hat, davon sie auch die Bergleut hetten zahlen können.

Wann auch genedigister Fürst und Herr diese Bergstadt und Ihr Majestät Kammern durch kein ander Mittl für den rebellischen Gesellen und ihren angemassenen trotzigen Gewalt können länger erhalten werden, es sei dann, dass durch erfahrene Kriegsleut sie bald entsetzt und die widerwärtigen von dieser Revier hinweggeschlagen werden: belanget an Ew. fürstl. Durchl. unser unterthenigistes Flehen und Seutzen, wollen mit ehister befürderlicher Hülff und Entsetzung, weil fürnemblich auch Herr Kraisobrister mit schlechter Hülff versehen, und ohne dieselben sich nir-

---

¹⁾ Häuer.

gends hin begeben darf, uns beispringen lassen, uns zu Ew. fürstl. Durchl. trosthoffender Hülff und väterlichen Schutz empfehlend.

Eur. fürstl. Durchlaucht

unterthänigist und gehorsambiste
N. Richter und Rätthe der sechs königl.
freien Bergstädt, als: Crembnitz, Schemb-
nitz, Neusohl, Bugganz, Königsperg und
Libethen.

Hátirat: An den durchleuchtigsten hochgeboren Fürsten und
Herrn Herrn Matthiaschen, Erzherzogen in Oesterreich stb.

(Egyk. hivat. másolat Selmezbánya ltárában.)

XVII.

1605. január.

*A pozsonyi országgyűlésre egybegyűlt magyar rendek fölrata
Mátyás főherczeghez, hűségük biztosítása s a Bocskay táma-
dása ellen szükséges intézkedések tárgyában.*

Quo in discrimine et quam turbulente in statu versetur afflictum regnum Ungariae, non videtur necessarium esse ut pluribus verbis serenissimo principi et domino archiduci Matthiae domino nostro clementissimo proponi debeat; quandoquidem omnia Suae Serenitati aperte constant; quae ea à pluribus praefectis et capitaneis aliisque fidelibus abunde intellexit. Nos vero qui ad diaetam primo per Suam Serenitatem postea vero à Maiestate caesarea domino et rege nostro clementissimo indictam conveneramus, mutuo inter nos Possonii collocti, postquam nos ipsos et totum regnum in extremum et deplorandum periculum tam subito coniectos esse cerneremus, consilii propemodum inopes ad Stem Suam prout quae, M^{te} Caesarea paulo longius distante, nostri et regni gubernacula benigne regit et administrat, confugiendum duximus: et ea de causa huc venimus, ut medio Suae Stis à M^{te} Sua Caesarea, domino et rege nostro naturali oportuna et celerima remedia humiliter postulemus, quum vel in exigua mora summum inevitabile periculum inesse

animadvertamus. Nam licet antea perduelles religionem praetenderint, rebellio tamen manifesta est, cum omnes cuiusvis religionis sive catholicae sive alterius sint, ad partes suae factionis pertrahere, et iureiurando obstringere soleant: nec postea ad se pertractis quicquam de religione praescribant, prout literae ipsius Bochkay ad comitatum Nittriensém datae testantur quibus etiam ecclesiasticis assecurationem dat.

Cum autem in dies longius latiusque progrediantur: post tot confiniorum occupationem iam civitates montanas et comitatus vicinos usque ad loca Posonio propinqua ad defectionem sollicitant, quod si eorum conatibus velocissime non resistatur, verendum ne à Nittria cui nunc infestissimi imminet incipiendo Posonium usque irrumpant eoque potiti (quod Deus avertat) Danubium vel Moravum flumen traiciant et in vicinas provincias praedando et verendo grassentur. Nos equidem in fide et devotione Majestatis Caes. D. N. C.¹⁾ et serenissimae domus Austriacae vivere et mori parati sumus et potius extrema quaeque ac mortem denique subire, quam deterrimo et scelestissimo istorum latronum duci et antesignano unquam parere; sed veremur ne uti hactenus multis ita in his propinquioribus Posonio locis non solum e vulgo ac incondita plebe sed etiam ex militum aut nobilium numero multi ad eum deficiant et malum hoc intestinum quod iam in viscera regni penetravit, magis ac ulterius serpat et totum regnum deficiat, nisi quam primum reprimatur. Quod quidem duabus viis et modis repelli posse videtur: scilicet vel tollerabilis alicuius pacis tractatione quae interventu ac nomine Suae Stis aut domini locumtenentis aut totius senatus ungarici (sine tamen praeiudicio dignitatis Maiestatis suae Caesareae et Regiae) institui posset; vel vi et armis: sed alterutra ex his duabus viis absque ulla vel exigui temporis mora suscipienda esset. Si concordia non displiceret, personae idoneae ad eam statim essent expediendae. Sin armis potius decernendum videtur, ea (!) per duarum aut plurium legionum ac idonei equitatus Germanici numerum statim et summa adhibita celeritate ad

---

¹⁾ Domini nostri clementissimi.

dom. Kolonich expedienda forent (*sic!*), donec amplior iustus-que exercitus conscribi ac statim subsequi ac deinde maiora supplementa domino Bastae necessaria submitti possunt, cuius exercitum M. S. C. salvum et incolumem conservare benigne satagat, in cuius salute et regni Hungariae et aliarum provinciarum salus sita est. Mandandum etiam ei et aliis in exercitu capitaneis esset, ut eos qui in Mtis Suae Caes. fide constanter perseverant, tueri ac defendere debeant et milites qui et sontes et insontes aequè vexare dicuntur, ab insolentiis compescant. Nam comitatus illi ad quos istius flammae repentinum incendium nunc satis celeriter exarsit, ut Barsiensis, Nitriensis, Poseniensis et alii, dicunt se quidem ad personaliter sumenda arma paratos esse, sed externis auxiliis opus esse, quorum ope et adminiculo freti à suis dubiae fidei subditis tutiores esse, neque illi contra dominos metu externarum copiarum rebellionem tentare ullam ausint. Summa omnium est, ut breviter dicamus: obviandum celeritate et externa auxilia adhibenda; neque moram ullam comittendam; nam si veris tempora expectentur, Turcae quoque maioribus viribus eis se coniungunt (cum quibus hostes et perduelles nondum de conditionibus foederis totaliter transigere feruntur) et tempus bello administrando aptius eorum conatus iuvabit, et plures ad eos deficient, vel inviti compellentur.

Haec ut Suae Sti huc venientes suppliciter proponeremus, amor erga patriam nostram dulcissimam ac fides et constantia Mti Caes. et Regiae domino N. C. debita denique ingens tam enormissimi et praesentissimi periculi metus nos in primis coëgere. Quae ut Stas Sua in bonam partem clementer interpretari, ac adeo Mtis Cae D. N. Cui benigna ac necessaria si unquam alias auxilia adhibita summa celeritate implorare ac obviare omnibus viribus contendat, etiam atque etiam vehementer et humiliter supplicamus ac quo vehementius periculum urget, tanto ardentius per viscera misericordiae domini dei obtestamur.

Hátirat: Serenissimo Principi et Domino domino Matthiae archiduci Austriae etc. exhibendum.

(Egykorú hiv. mása a bécsi államtárban.)

XVIII.

1605. január 2.

A királyi előterjesztés a pozsonyi országgyűlésre.

Quantos et quam immensos sumptus ac labores Sacratissima Romanorum Caesarea, Hungariae Bohemiaeque Regia Maiestas et Dominus noster clementissimus toto Regiminis sui felicissimi tempore, maxime vero in hoc tredecennali contra hostem potentissimum Turcarum Principem bello proseguendo in Regni sui conservationem, defensionem et eliberationem gloriosissime semper impenderit, quam paterna etiam cura, diligentia et affectione tota Augusta Domus Austriaca, et ad Suae Mtis clementem promotionem ipsum Romanum Imperium, omnia Suae Mtis Regna, Provinciae et Ditiones adeoque Principes exteri et Christiani in hoc vindicando vires et nervos suos suorumque cum profusione proprii sanguinis multoties intenderint; quanto etiam cum fervore negotium pacis hactenus diversis modis ac temporibus et tractatum et agitatum fuerit, etsi optatos successus iis conditionibus, quae honestae patriaeque minime praeiudicio essent, sortitum non sit: id sane omnibus cum primis vero Statibus et Ordinibus Regni huius, et quidem potissimum iis, qui ex Episcoporum et Magnatum, aliorumque Statuum ordine ante biennium colloquio cum Turcis ad Pestium habito interfuerunt, perabunde constat. Et quamvis postea variis idem rationibus ultro citroque tum scribendo tum mittendo tentatum fuerit, frustra tamen et absque ullo fructu fuit, quod perfidia Stephani Bochkai de Kismaria ac detestanda Haidonum defectio ac rebellio repentinis patriam calamitatibus inopinato involverint, victoriosum Suae Mtis Exercitum, postquam hostis obsidionem Strigonii maximo damno et suorum clade ignominiose deserere coactus fuit, distraxerint, ita ut arma necessario pro Regni huius conservatione ac fidelium regnicolarum defensione continuanda sint, quo tam interna reliquorum Sacrae Mtis Regnorum ditionumque tum externorum, quam aliunde (quae) conquirantur auxilia ac subsidia convertenda. Quod sincero pater-

noque affectu, non autem ut rebelles illi ac perfidi spargunt, ad libertatem illorum tollendam fieri, optimi quique inter fideles Status et Ordines testari poterunt, qui in dies videant Sacram Mtem suam laudatissimorum parentum ac maiorum suorum exemplo eos qui bene se gerant, gratia cumulare, ad dignitates evehere, beneficiisque et officiis ornare, tantumque abesse, ut iniquis illos oculis aspiciat, aut libertatem eorum imminuere cogitet; nihilque magis optet, quam ut fideles regnicolae ac subditi felicissimo rerum statu floreat, et quae illis adversa sunt, avertantur.

Quandoquidem autem de dicto Stephano Bochkai agitur, fuit is (ut omnibus liquet) Suae Mtis et Sacrae Coronae subditus, omni Juramenti vinculo iisdem obstrictissimus, nihilominus tamen veritus non est, posthabita omni fide et fidelitate, Deo, Christianitati et Suae Mti, tanquam Regi et Domino suo naturali, nec non Sacrae Coronae debita, sub commentis falsis et inanibus, aperte contra Suam Mtem, eiusque fideles insurgere, levatisque impiis et nefariis suis armis alios, et quidem simili fide, sacramento et stipendio militari devinctos, in suam sententiam pertrahere, horumque satellitio primo omnium suae Mtis fideles et veteranos, nihil tale unquam de suis confratribus suspicantes insidiis latenter aggredi, dolose circumventos trucidare et concidere.

Deinde vero omnes Comitatus, Civitates liberas, Arces aliaque Fortalitia munitissima, vi, minis, armis aliisque pro-missionibus, persuasionibus et largitionibus sollicitare, quos etiam partim sibi suisque servire et obedire, et in verba sua iurare coegit.

Neque his contentus, ad ulteriora tendens ac Dominatum anhelans, sub titulo sibi non convenienti, sed perfidiose assumpto Principis nempe Transilvaniae nec non partium Regni Hungariae, Comitisque Siculorum, publica Comitia Cassoviae indixit, celebravit, ibique foedus perfidissimum et iniquissimum contra suam Mtem, suaeque Mtis fideles cum eorum hostibus et rebellibus, et ipso Turcarum Principe pepigit et inivit, palamque omnibus exterminium minitans, qui hanc suam sententiam non sequerentur.

Serpserat hoc virus in tantum, ut omnino necessarium fuerit Exercitum Suae Mtis tunc ad Strigonium victorioso consistentem, et qui per hoc tempus egregia quaeque in communis Reipublicae salutem contra hostem praestare poterat, et ad eam rem singulariter conductus eoque destinatus erat, cum summo totius Christianitatis incommodo optimam occasionem negligere, et in solatium, auxilium et defensionem partium superiorum, sub ductu et felicibus auspiciis Spectabilis et Magnifici Georgii Bastae, Comitis in Hust, Transilvaniae Generalis, et Campestris Generalis Vice Locumtenentis in Hungaria transmittere. Et sperandum quidem est, eum qua pollet prudentia et dexteritate, quaque incepit animi fortitudine, rem omnem ita gesturum et directurum, quo brevi (Deo volente) fusis et fugatis rebellibus, dissipatisque omnibus motibus, cuncta in pristinum statim restituantur.

Ne autem sua Mtas etiam in aliis ad Regni huius reformationem et conservationem et tumultum hunc sedandum spectantibus, maxime in tredecennali bello contra Turcarum Principem necessarie continuando, tum vero maioribus in superiorem Hungariam et Transilvaniam mittendis copiis et auxiliis suo officio deesse videatur, ex singulari sua paterna cura et sollicitudine, qua erga hanc publicis et intestinis bellorum turbis periclitantem patriam afficitur, summae necessitatis esse duxit, cunctis fidelibus Statibus et Ordinibus Regni, Generalem hanc Diaetam tempestivius quam unquam antea in Civitate sua Posoniensi ad hoc tempus Epiphaniarum Domini Anni praesentis sexcentesimi quint indicere, quo matura super omnibus habita deliberatione et conclusione omnia tanto facilius et maturius etiam de hinc exequantur et in effectum deducantur.

Sua Mtas itaque omnium eorum qui ad Regales Suae Mtis fidele et sincerum suum studium et constantiam erga suam Mtem Caesaream Regiam nec non patriam dulcissimam praesentia sua palam hoc modo omnibus contestari voluerunt, condigna laude prosequitur, iisque omnibus suam gratiam Regiam pollicetur et offert, hanc debiti officii demonstrationem quavis occasione remuneratura, et ut in fide

et fidelitate sua constantes maneant paterne et benigne hortatur.

Neque dubitat quin iidem pristinae suae suorumque maiorum virtutum memores, eadem affectione ad propositionem hanc Suae Mtis in omnibus Articulis et petitis, se in tantum promptos, paratos et patriae suae amantes sint exhibituri, in quantum hoc ipsum Regni Hungariae perturbatus status, in hoc rerum omnium disturbio omnino requirit et expostulat, quo reliqua Suae Mtis Regna et Provinciae tanto faciliores ad sua quoque subsidia liberaliter conferenda animentur.

Cupivisset equidem Sua Mtas in hoc afflictissimo eorum statu praesens hanc Diaetam celebrare, quantis autem propterea ad externa auxilia conquirenda distineatur impedimentis, id Statibus et Ordinibus hand obscurum esse arbitratur.

Quocirca cum in sui locum Serenissimum Principem ac Dominum Dominum Mathiam Archiducem Austriae etc. fratrem suum charissimum destinavit, ut quem Status et Ordines iam ante multoties in rebus Hungaricis vigilantissimum, in Conventibus huiusmodi dirigendis benignum et placidum semper experti sunt, futurum omnino confidit, eosdem etiam nunc Suam Ser^{tem} omni honore et reverentia debita libenter accepturos et audituros, cui namque in hunc finem omnem et agendi et tractandi plenariam concessit potestatem.

Ad motus igitur illos sedandos, tum etiam Bellum contra immanissimum hostem Turcam prosequendum, primo omnium necessitas huius Anni et exterorum tumultuum postulat, ut a singulis domibus Colonialibus et Inquilinariis demptis excipiendis et exceptis combustis per Tartaros et aliis desolatis, consueta rectificatione, praesentibus Dicatoribus Camerae Posoniensis iuratis per Vicecomites et Iudices Nobilium Comitatum praevia, floreni Hungaricales duo, a Dominis vero terrestribus florenus unus, citra ullam difficultatem offerantur. Atque huius subsidii medietas ad proximum Festum Divi Georgii, altera vero ad diem Divi

Jacobi Apostoli sacrum exigatur et sine omni mora et excusatione aut quavis alia praetensione omnino exolvatur.

Eam autem Contributionem fideles Regni Status et Ordines inter se suosque subditos ita ordinabunt, ut habita ratione facultatum quorumvis iusta et aequalis Exactio fiat, tenuioresque fortunae ac pauperiores a ditioribus sublevantur.

Atque huic Contributioni et Exactioni in universum omnium tam Magnatum et Nobilium quam etiam Ecclesiasticarum personarum, Suae Mtiisque bona, sicuti etiam ea quae post priores Constitutiones nunc rursum Hungariae restituta inveniuntur, subiecta sint. Addendo his quoque earum personarum taxam, de quibus in Constitutionibus Annorum praecedentium facta est mentio, confirmando Art. X. An. 1596. Art. 3. An. 1597. Art. 15. An. 1598. Art. 7. 8. 9. An. 1599. Art. 3. An. 1600. 1601. 1602. 1603. Art. 2. et 3. An. 1604. Et in dedititiis Colonis et Sclavonia Art. 7. et 8. An. 1602. Art. 6. An. 1603. Art. 2. An. 1604.

Quemadmodum vero Contributio supradicta in militis conductionem vel in alias belli necessitates impendetur; ita etiam iustum omnino est, ut de perceptis et erogatis liquidae et sufficientes rationes Suae Mti Caesareae Regiaeque reddantur, aliaeque in exigendis restantiis observentur, quae in Constitutionibus Anni praeteriti Art. 3. 4. 5. constituta sunt. Sed quia hactenus etiam animadversum est contra emanata statuta et constitutiones in connumeratione domorum plerumque non sine magno publicae contributionis damno et iactura, dolos committi posse, quod nimirum non solum in locis hostium invasionibus ac damnis expositis, verum etiam in remotioribus partibus ab omni militum condescensione hactenus liberis, domus plenarie connumeratae minime fuerint, prout de his in praeteritis etiam Diaetis, Statibus et Ordinibus regni a Sua Mte Caesarea Regiaeque benigne propositum fuit: ideo ad tollendos prorsusque levandos similes abusus, Vice Comitibus ac Iudicibus Nobilium, aut iis quibus ea domorum connumeratio incumberet, speciale iuramentum deferri debere, Sua Mtas adhuc omnino censet, quo se illi obligent, in ea domorum connumeratione, recte ac fideliter progressuros, nulloque personarum habito respectu,

nulla denique munerum spe et persuasionis allectione aut formidine et metu minarum officio suo defuturos, sed rite ac fideliter eo functuros.

In transgressores vero huiusmodi praeter ullam coniventiam seu respectum paenam periurii de facto exequentiam esse.

Similiter in eos qui negligentiores in ea exactione fuerint, aut pecuniam publico Regni beneficio applicandam inque eius commodum erogandam in proprios usus converterint, sicut etiam in Perceptores fraudulentos, Articulus priorum Annorum super his editos ut pote Art. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. An. 1595. Art. 6. An. 1601. novo huius Anni Articulo confirmandos.

In eos vero qui impositas Contributiones debito tempore non solverint, aut exactionem earum in bonis suis penitus admittere nollent, poena tripli solvendi severe animadvertendum, et omnino executioni demandandum, ac desuper renovandos esse Articulus censet, videlicet Art. 5. Anni 1597. et Art. 17. An. 1598. Et si quid hactenus neglectum esset, omnino recompensandum et repetendum eadem Caesarea Mtas existimat.

Quia vero in rationibus dandis de perceptis et erogatis pecuniis Contributionis publicae Regni Perceptores et Dicatores plerumque difficiles se praeberere solent, et citati interdum comparere negligunt, aut certe excusationes quas-cumque praetendunt, dilationem variaque subterfugia, donec eos mori contingat, querentes: ideo Sua Mtas Caesarea et Regia huic malo non nisi in hunc modum obviari posse existimat, ut Articulo novo decernatur, Dicatores ac Perceptores, eorumque haeredes, utriusque sexus universos de hinc et in posterum, ad solam requisitionem Camerae Hungariae Suae Mtis per literas factam, comparere, et ad dandas sufficientes rationes de omnibus ipso facto teneri, atque ut in eos, qui convincerentur Vice Comes Comitatus illius, in quo convictus bona habere dignosceretur, ad primam statim instantiam, sub poena amissionis omnium suorum bonorum quamprimum Executionem facere debeat. Qui si id exequi aut praestare nolle, vel idem Perceptor ac Dicator esset,

supremus Comes Comitatus illius in talem animadvertere et eam executionem in effectum deducere, sub privatione officii quoque esset adstrictus. Quo etiam non valente aut nolente id prosequi, supremus partium Regni Capitaneus sub eadem poena illud praestare obstringatur.

Perceptores vero secundum continentiam Art. 4. An. 1603. sub praesenti adhuc Diaeta ad producendas et proferendas suas quoque rationes compellantur. Apud quos si restantiae aliquae deprehensae fuerint, ad manus Camerae Suae Mtis praesentandas de facto et serio adigantur.

Persuasum vero sibi habet Sacra Caesarea Regia Mtas deque fidelibus Statibus et Ordinibus Regni sui Hungariae sibi pollicetur, ut dum Suam Mtem vel aliquem ex Serenissimis fratribus suis propria in persona ad Castra proficisci contingeret, eos non solum secundum continentiam Art. 9. et 10. An. 1601. ad eiusdem Mtis Caesareae Regiaeque et Suae Sertis in ea parte factam instantiam, generalem et particularem insurrectionem admissuros, eandemque quamdiu necessitas belli postulaverit amplexuros et continuaturos; sed casu quo etiam Sua Sertas in Castra non esset descensura, nihilominus tamen militem eum ad decimum quintum diem mensis Septembris in Campum esse deducturos, et duos menses continuos et integros a tempore ingressionis eorum in Castra computandos, vel ad Exercitus dissolutionem usque pleno semper numero intertenturos. Addita hac conditione, quod in eos serio strictoque modo animadvertatur. qui ad latus sui Regis vel generalis Belli Ducis in termino praescripto non perseveraverint, aut in stato tempore et numero competenti Castra ingressi non fuerint.

Quae porro ratione gratuitorum laborum Anno praeterito Art. 7. et 8. sancita et statuta fuerunt, non dubitat Sua Mtas quin Status et Ordines etiam in hunc Annum praesentem sint renovaturi et confirmaturi.

Cum autem Fortalitium Hathwan modo in hostis potestate sit, ad cuius labores gratuitos praestandos totus Comitatus Hewesiensis et Turociensis deputatus fuerat, necessarium omnino est, ut modo eorum labores in alia Confinitia his maxime indigentia transferantur et assignentur.

Studiose vero curandum existimat. ut adhuc sub hac Diaeta a Vice Comitibus rationes horum gratuitorum laborum, quomodo et qualiter ii praestiti fuerint, petantur. Et restauratae illorum, tam currules quam manuariae, etiam pecuniariae, nulla interposita mora quam primum exigantur, nec amplius differantur, quo illi adhuc hac hyeme et ad ver futurum ante hostis adventum in Confinia utiliter locari possint, reformando in his Art. 13. An. 1602. Art. 8. 9. An. 1603. Articulos supradictos 7. 8. An. 1604.

Intellexerunt vero Status et Ordines sub initium huius Propositionis perabunde satis, in quo periculo et statu Strigonium adhuc versetur, maxime quando hostis hoc Anno ad vindicandam cladem acceptam, maioribus copiis et auxiliis atque in propria persona Sultani illud denuo obsidione cingere. decreverit, quam etiam profuerit propugnacula eiusdem praeteritorum Annorum laboribus aliquantulum munita fuisse. Cum vero haec propter obsidionem praeteritam nonnihil attrita et concisa sint, et necessitas summa postulet, ut ea quamprimum reparentur, ideo Sua Mtas omnino confidit Status et Ordines etiam in hoc suo officio et vigilantia non defuturos, et ad ea reparanda et restauranda praeter illos in limitatione contentos, alios quoque singulares labores, tam currules quam manuarios, etiam pecuniarium aliquod subsidium in eum finem esse decreturos.

Sacra Caesarea Regiaque Mtas intellexit quidem excusationem Statuum et Ordinum Anno praeterito ratione provisionis, conservationis et convectionis ammonae et vecturae Bombardarum et munitio-
num bellicarum praetensam, quam ob causam ea praestari tunc non potuerint. Cum vero messis proxima frugum omnium in multo fertiliori et uberiori statu quam Annis praecedentibus maxime in hoc Regno extiterit, et Sua Mtas etiam una cum reliquis suis Regnis et Provinciis quae hactenus tam in hanc rem, quam in eiusdem et bombardarum convectionem, sua auxilia et subsidia quam liberalissime praestiterunt, soli sufficere nequeant, sicut etiam imparitas haec omnes quoque segiores et tardiores reddet, sine hoc auxilio tamen nec bellum recte geri, aut Christianus Exercitus in tuto conservari potest, ne per

horum defectum Christiana Respublica alias in defensionem huius Regni bene inclinata et Regnum ipsum cum Exercitu Christiano periclitetur, et Status ac Ordines sibi suisque defuisse incusentur, petit Sua Mtas Caesarea Regiaque, ut pro innato ipsorum ia Patriam studio et affectione, de singulis portis ad minus duos cubulos avenae, totidemque tritici mensurae Tirnaviensis, — et viciniore quidem illud ad ripas Danubii, remotiores autem ad Civitates, Castra seu Fortalitia proxima illis nominanda suis impensis develi ac ad manus supremorum officialium rei Annonariae (ab illis recognitionales propterea accepturi) consignari curent.

Ad vecturam autem munitionum bellicarum pro paritate aliorum auxiliorum de singulis Comitatibus certum numerum equorum, iumentorum et curruum, ad prium diem Maii in locum ad id deputatum et designatum presentent, et propriis quoque sumptibus interteneant.

Pro aliis vero rebus devehendis de singulis viginti quinque portis dicari solitis, singuli currus quaternis Equis, seu plaustrum laboribus aptum sex bobus iunctis et adnexis, et quibus pro singulo curru ad singulum diem Talerus unus communerabitur, sistant.

Monentur autem Comitatus et Domini terrestres omnes denno ac serio, et signanter ii qui sunt Praesidiis et Fortalitiis viciniore, si quando necessitate publica urgente ad huiusmodi convectionem, precio competenti oblato, requisiti fuerint, ne se ab opere hoc alienos reddant, aut difficiles praebeant, quia iuxta Art. 7. Anno 1559.¹⁾ rursum confirmandum omnis generis victualia ad hominum, equorum et iumentorum alimentationem spectantia a vicinioribus Comitatibus, eorumque subditis in Castra et Fortalitia vicina pro precio competenti subministrent. Quibus Sua Mtas eorundemque Conductoribus iter semper tutum, defensionem et iustitiam tam in campo quam aliis in locis, omni dilatione remota praestari curabit. Sicut etiam hae vecturae in nullum alium quam destinatum usum convertentur aut asservabuntur.

---

¹⁾ Egy mellékelt — odaragasztott — czédulán egykorú jegyzet = »Nachzusuchen, ob dieser Artickel und Jahr recht sein«.

Quod vero Status et Ordines laudabiliter propter animadversionem in Evectores tritici, et id genus aliorum frumentorum, quemadmodum etiam de reparatione pontium ac viarum, deque liberis Haidonibus et militibus cuiuscunque nationis vagabundis ad petitionem Suae Mtis, Annis superioribus Articulos sanciverint, eadem Mtas benigne probat.

Neque enim Sua Mtas minoris sceleris et facinoris conscios et reos esse, vel ipso jure gentium et naturae, existimat eos, qui fomenta praebent, auxilia ferunt, victualia et quaevis necessaria subministrant iis, qui contra fidem Deo inprimis datam, Coronae Regiae, Regique ipsi et toti Regno praestitum iuramentum, in perniciem, vastationem, desolationem, excidium, perpetuumque interitum dulcissimae Patriae et velut rabida insania in semetipsos et Regnum summa cum Reipublicae Christianae, atque adeo Gentilium admiratione ac stupore insurgunt, qui item probos, fidelesque Suae Mtis vi, metu ac minis aliisque fraudulentis sollicitationibus ac pollicitationibus infidelibus et rebellibus colla subicere, Juramentum praestare armaque contra naturalem eorum Regem sumere, et in propria corpora et viscera servire adigunt et compellunt. Cum tamen experientia teste scire illos conveniat, hostem tam diu pollicitis acquiescere solere, donec nacta opportunitate maiori, non modo ad se allectos hos, in alias remotiores partes a Patria et exterarum Regionum tanquam proditores, et quibus minime fidendum ablegat, quin etiam internecioni tradat, sed ipse solus Dominium ac regimen patrii solii ac soli sibi usurpando, omnia in suam potestatem redigendo, rerum omnium potitus, neminem illius familiae vivere intelligat, omnesque cuiusvis Ordinis in suum iugum et servitutem perpetuam, piissimorum Christianissimorumque Regum nomine et Religione oblitterata redigat.

Qua de re Sacra Caesarea Regiaque Mtas ad tantum malum etiam in futurum avertendum Status et Ordines benigne requirit, ut diligenti super his omnibus habita deliberatione, qualiter et quomodo in exemplum aliorum, contra huiusmodi Rebelles, Haidones et vagabundos, eorum intertentores, complices et fautores procedendum, et colonos quoque rursum ad labores et Dominos suos reducendos existiment,

votum suum una hisce suae Mti aperte et ingenue nullo habito respectu lucri vel commodi proprii declarare atque in hoc fidelitatem suam omnibus palam et notoriam facere velint.

Inter alia varia incommoda, quae in deductione militum Regno et Regnicolis evenire solebant, hoc unum etiam erat, quod Commissarii alicuius Authoritatis, qui militibus de annona et aliis pro competenti precio providere et damna subditorum avertere potuissent, adhibiti non sint. Ideo Sua Mtas Articulum 13. Anni praeteriti cum hoc appendice rursum renovandum esse censet, ut in illos qui hoc officii genus subire recusarent aut excusationem et subterfugia quererent, poena aliqua certa et severa sanciantur, et de facto in Executionem deducatur, ne propter unius aut alterius privatum commodum aut incommodum tota Respublica vel Communitas damnum inde pati et sentire cogatur.

Quae porro de Libertinis, Opificibus et aliis ministeriis et servitiis Dominorum terrestrium addictis et se a solutione Decimarum omnimodo eximere volentibus, item de Cultoribus terrarum Decimas frugum quorumlibet dupliciter sibi exsolventium, Sicut etiam de Ruthenis, Walachis et Rascianis in prioribus Propositionibus, eorumque contestis, salubriter admodum statui petita fuerunt, ea ut denuo statuuntur et Articulis concludantur aequalitatis ratione permota Sua Mtas Caesarea Regiaque ex causis ibidem annexis omnino desiderat atque exposcit.

Cumque in aliis Diaetis pium et Christiano homine dignum opus iudicatum sit, pro aegris, sauciis et afflictis tam exteris quam indigenis militibus qui pro Regno Hungariae contra eiusdem, atque adeo communis Christiani nominis hostem, omnem suam fortunam, vitam denique ipsam in discrimen ponere non dubitaverunt, Xenodochia quaedam in Regno Hungariae, ex pia tam horum fidelium Regnicolarum quam aliarum Provinciarum et Nationum contributione fundare et constituere, per cuius intermissionem hoc Anno non exigua mala et immatura plurium fortium et de Republica benemeritorum virorum et militum mors, ut qui terra et aqua nudi, infirmi, debiles, omnique

humano solatio destituti hoc hibernali tempore miserrime interiere, quorum omnium necessitatem in specie magis recensere et perlongum et lamentabile nimis esset:

Ideo Sua Mtas prioribus petitionibus inhaerendo, Christiana pietate, atque etiam ex officii ratione mota, Status et Ordines, sicut etiam alia sua Regna, Provincias et Ditiones benigne cohortatur, velint hanc rem piam et Christianam aliquantulum altius considerare et quamprimum aliquam certam contributionem instituere, ex qua ad minus Comaronii, Újwarii et Jaurini pro huiusmodi sauciis militibus Xenodochia et Hospitalia supranotata erigi et institui queant.

Sicut autem haec omnia et singula ad longum enarrata, in communis solum Patriae huius Regni et Regnicularum salutem et in eorundem eliberationem, conservationem, maxime vero exorti tumultus seditionem spectant; ita Sua Mtas Caesarea atque Regia omnino confidit et sibi persuasum habet Status et Ordines antiquae suae virtutis et fidelitatis, suorumque maiorum memores non solum in fidelitate et constantia ac devotione sua erga Sacram Caesaream Regiamque Maiestatem et sacram Coronam indubitanter et indesinenter permansuros, verum etiam affectionem suam in patriam dulcissimam liberos et coniuges suas charissimas ad hanc Propositionem ita declaraturos, quo ab omnibus et amantissimi Patriae Cives et Regis sui observandissimi haberi et praedicari possint, sicut etiam id ipsum hic Regni perturbatissimus status hoc maxime tempore ab illis unice desiderat et efflagitat.

Neque dubitat, quin sicut haec tempora in rebus gerendis fidelitatem et dexteritatem, in exequendis vero celeritatem requirunt, ob idque Sua Maiestas hanc ipsam Diaetam praeter morem consuetum, citius quam unquam antea publicandam etiam censuerit, quin Status et Ordines pro animi sui candore et obsequentis officii studio, disputationibus omnibus remotis, se primo suo scripto et responso ad Sua Maiestatis benigna postulata in omnibus et promptos, paratos et minime difficiles sint exhibituri.

Pro quibus vicissim Sua Mtas fidelibus Statibus et

Ordinibus omnem suam gratiam et benignissimam voluntatem omnibus et singulis quam propensissime offert. Datum Praga die secunda mensis Januarii Anno Domini Millesimo sexcentesimo quinto.

Rudolphus m. p.

(L. S.)

Ad Mandatum Sa. Caes. Mtis

Rud. Coraducius m. p.

proprium

Jo. Barnitius D. m. p.

Hátirat: Propositio Caesarea in Diaeta Hung. 1605. contra Stephanum Bochkaj Rebellen.

(Fiedler udv. tanácsos úr másolati gyűjteményéből. — Eredetije a bécsi államlevéltárban.)

XIX.

1605. január 5.

Rudolf király megküldi Mátyás főhercegnek a magyar országgyűlésre készült kir. előterjesztést, fölhatalmazván őt, hogy a Bocskay támadását illető pontra nézve, ha a rendek kételkednének, a replikában adjon bővebb fölvilágosítást.

Az irat élén: Erzherzogen Mathia würdt die Hungerisch Landtagsproposition iberschickt.

Durchleuchtiger etc.

Wir haben Eur L. Schreiben vom neunzehenden Tag nechstverwichnen Monats Decembris samt der Hungerischen Landtags Proposition und beigelegten Gutachten woll empfangen, und in berathschlagung gezogen.

Auf was Weg Wir nun ieztgedachte Proposition fertigen lassen, das haben Eur L. hieneben auss dem Original zuvernemen, die mit haltung des Landtags zu rechter Zeith fortzufahren, und wie bisshero von E. L. zu unserer sonderer satisfaction geschehen, den sachen recht zu thuen werden wissen. Da Eur L. vernemen sollen, dass die Stendt des Botschkay halber wie Er nemlich die Rebellion angefangen, ainiches dubium haben möchten, so kündten Sy auss

denen Artigglen, so in der Proposition jezt ausgelassen die notturfft in die Replica anzuziehen bevelen.

Bey dem Artiggl: »Quemadmodum vero Contributio« da gestanden in nullum alium usum quam in militis conductionem, haben wir dazu sezen lassen »vel alias belli necessitates«; dan in conductione militum gewahrsamb zu gehen sein wirdt, da man nemlich Hungerisch Volkh annehmen solle, dass solches auss denen Hungern geschehe, die zuem Treuesten und zuem pesten gesessen.

Bey den Artigglen: »Quod vero status et ordines laudabiliter« da de liberis Haidonibus meldung beschicht, haben Wir Eur L. freundtlich erindern wollen, dass woll darauf zu gedenkhen, und auch der Basta darunter zu vernemen, wie es widerumb dahin zu bringen sein möchte, dass die Hayduggen sich nimmer beritten machen.

So schikken Wir Eur. L. auch unserer Hof Camer und Kriegs Expedition Guetachten beygefiegt, damit Sy sehen, was sich darauss in ainem und anderm thuen, und inss Werkh richten lassen möchte. Das, und sonst alles übriges wass Sy zu befürderung gedachtes Landtags dienlich zu sein erachten werden, wollen wir Eur L. freundt- und Brüederlich haimbgestölft haben und bevolhen sein lassen. Dero Wir etc. Datum Prag den 5. Jan. 1605.

(Fiedler ndv. tanácsos úr más. gyűjteményéből. — Fogalmazvány a bécsi államlevéltárban.)

XX.

1605. január 6.

Mátyás Rudolfnak a pozsonyi országgyűlésre szükséges hadi nép s az országgyűlés valószínűen csekély látogatottsága felől.

Allerdurchleuchtigster etc.

Uaussprechlich ist der Jammer und die grosse nott, in welche E. Mt. Khonigreich Hungern durch die Rebellen gleichsamb von ainer stundt zu der andern je lenger je neher eingefuert und eingeleuttet werden, indem solliches feur nit nur in Ober- sondern alberait in Nider Ungern

khomben, und E. khay. Mt. Schazcamer alss nemblich die pergstett numher dachin getrungen. werden. wollen sy anderst ihr leben erhalten. gleichfaalss zu denen rebellen sich zu begeben und ihnen zu huldigen. weillen sy so gar kheinen widerstandt nit sehen. und wo sy hin khammen demnach sy khain rechtes teutsches Kriegs Volckh vor augen, ihnen Thüer und thor geöffnet, und dagegen E. Mt. fideles und teutschen auff das höchste verfolgt schendlich umb ihr leben gebracht und hingerichtet werden.

Ich hab bishero das meinige treulich geleistet und auss denen pflichten und brüederlichen schulden mit denen E. khay. Mt. ich und unserm löblichen Hauss Österreich zuegethan diese grosse nott vast täglich zugeschrieben. aigne Personen zu E. Mt. abgeordnet und umb eilende hilff und remedierung auff die E. Mt. angedeutte mittel gehorsambist ersuechen und ermalmen lassen. Ich khan aber nit glauben dass solliches alles wie es an ihne selbstn und in höchster warheit khain scherz ist. fürgebracht wirdet. wie dan wass für aviso und zeittungen erst stündtlich einkhomen, E. khay. Mt. albeegen zugleich auch überschickhet werden. Ainmalen ist es auff das eusseriste khommen, und last sich dise sachen wie im anfang mit ainem schlechten nit richten. Graff Basta ist mitten unter E. Mt. rebellen. hatt dieselben und neben ihnen die Türckhen und Tartern vor augen. denen je lenger je neher. weillen man sieht, dass man ihm nit zu hilff khombt, allerlay türckhische succurso von den noch unabgezognen Serdar, wellicher zu Griechisch Weissenburg überwintern soll, zuegeschickht werden. Er Basta aber leidet an Volckh munition und gelt grossen mangel. und ist zu besorgen es werde endlich E. Mt. aignes Kriegsvolckh uber so lang und grosse gehabte gedult ausreissen, und hiedurch die lezten ding erger werden. Wass der Obriste von Khonitsch schreibt wie hoch und flehentlich er umb eilende hilff und succurss bitt. das haben E. Mt. auss andern meinen schreiben verstanden.

Nun ist es nit allein umb die Cron Hungern sondern auch andere E. khay. Mt. anreinende Khenigreiche und ländler zu thuen. und wirdt ich numher für gewiss avisirt,

das die Schlawackhen in Maeren alberaith ainen gleichen verstandt mit den rebellen haben und sich dem Bockhaj untergeben und denselben zum Khenig auffwerffen wollen geschiecht das wie zu besorgen, wan man nit eilendist sollichen forkhombt, so ist umb andere anreinende ländere, in denen villeicht auch ein glossende scintill sich aufhalten möchte ebemessig gethan vnd werden E. khay. Mt. endlichen in ihren khönig. hofflager zu Prag nit sicher sein; wie dan von diesem die böse und schware mainaidige reden von dem Bockhaj gehört worden sein sollen, Er habe zu Prag an E. Mt. hoff das Pflaster lang zertretten, Er wisse den weeg nach Prag, und wo die Khöniglichen Cronen asseruirt werden, so woll alss im anderer etc. Sollten sich nun hierauff E. Mt. von dannen begeben, haben E. Mt. hochvernünfftigst selbst zu erachten, in wass euserste gefahr diss ortts auch das Khonigreich Böhaimb gesetzt wurde, und leichtlich sich zutragen möchte, das E. khay. Mt., das aber der allerhöchste verhüetten wolle, unter ainsten zugleich umb ihre Khonigreich und ländere und unser löbliches Hauss Oesterreich welliches durch unsere loblichste Voreltern hochchristseligster gedechtnuss mit so grossen uncosten, mühe. Arbaith auch Darsetzung ihres leib und leben zu dergleichen hoheit und Digniteten khomen und durch E. khay. Mt. vil lange Jhar glückhselig und woll regiert und administirt worden, umb ihr ganze authoritet und neben disem auch umb andere ihre so theuer erworbene Khenigreich und ländere auss mangel ainer schlechten hilff die vil tausentfeltig wider von den conservierten ländern zu erstatten, geratten derffte, wie den unsers Hauss widerwertige und misgunstige khain andere occasion, dan die so an iez vor augen, wünschen und begern khonten.

Welliches alles E. khay. Mt. ich umb meiner bruederlichen schuldighait willen alss nach E. khay. Mt. der Eltiste dises Hauss darumben andeutten sollen und wollen, darmit ich hernach da sich wass anders begeben solte bei E. khay. Mt. und unsers Hauss Österreichs verwanten und der ganzen welt entschuldigt sey, dass ich an meinen treuen vormanen, sollicitiern und anhalten, weillen ich sonst der

Zeit ein mehrers nit vermag. gehorsamist nichts erfinden lassen.

Wegen des hungerischen landtags bin ich wie alle zeit denselben abzuwarten gehorsambist willig und beraith, E. kay. Mt. aber hab ich hiebevor unterthenigist gleichfaalss zugeschrieben, dass es ein grosse notturfft sein will mich dennoch bei sollicher der Hungern schwirigkhait und verpitterung wider die teutsche nation und dass niemanden vast mer zu trauen. mit einer sollichen Quardia zu ross und fuess zuversehen. darbey ich so woll E. Mtt. mir zugebne Rath und mein Hoffgesindt. assecuriert und versichert sein khenmen.

Jez wirdt ich aber vom Craissobristen von Kholonitsch und anderer ortten her für gewiss avisiert und gewarnet, dass ich mich woll forsehen. und ausser ainer starckhen Comitiv zu ross und fuess. davon ich auch den nottleidenden hilff schickhen möchte, nicht dahin gelangen soll. wöll ich anderst nit in eusseriste gefahr geratten.

Ebenmässig muess ich alhier von ezlichen geheimen Practickhen die sich spinnen sollen vernommen. denen ich gleichwol in der Still vast starckh nachfragen lass.

Dieweillen ich dan nit gern ainen Spott aufheben wolte und ainmall zu erhaltung E. khay. Mt. Khayserlichen und Khöniglichen autoritet hochnottwendig, dass ich mit ainer starckhen Quardia dermassen versehen werde, auff welliche ich mich zuverlassen. dise Statt und das ganze landt auch darumben woll in acht zunehmen. das sich leichtlichen in meinen abwesen allerlaj ungelegenheiten erregen möchten, so hernach nit zuremedieren:

Also werden E. khay. Mt. hieneben die ehiste gewisse bestellung gnedigist zuthuen haben.

Trag woll sorg, es werden auss denen rebellen und so denselben anhengig khainer. die fideles aber so diesem feuer nah gesessen oder getrungen ihnen huldigen müessen, schwerlichen ainer oder der ander erscheinen, wie den der Nicolauss Turzo also der Bischoff v. Neitra ihr diss ortts furgefallene ungelegenhait auch den Jamer der Rebellen mit andeutten und bescheidt begern ob sy auff den landtag

khomen oder bej Hauss zu hilff und trost der noch ubrigen Comitatum verpleiben sollen.

Nun ist in denen Comitatribus an ihrer gegenwärtigkhait auch vil gelegen, weillen in dero abwesenhait das gemaine Povel zu dergleichen noviteten ohne das begierig stehet demnach bej E. khay. Mt. wass sy disfaals wellen das ihnen so woll andern auff dergleichen schreiben geandtwordet werde.

Sonsten hab ich alten gebrauch nach dem locumtenti und dem Personalj prresentiae auffgelegt mich der ankhomenden landleith von tag zu tag zu erinnern, wan sy in guetten anzaal beisamen. ich mit obbesagten Quardien versehen und E. Mt. wöllen dass ich vortruckh. khomb ich diesen allen gehorsamblichen nach. Thue im ubrigen E. khay. Mt. etc. Geben in der Statt Wien den 6. Jan. Ao. 1605.

Az irat szélén: Exp. den 7. January 1605.

(Fiedler udv. tanácsos úr másolati gyűjteményéből. — Fogalm. a bécsi államlevéltárban.)

XXI.

1605. január 7.

Thurzó György Mátyás főherczegnek azt tanácsolja, hogy míg ő (Thurzó) és a környékbeli urak a pozsonyi országgyűlésen lesznek, szükséges volna valakit, a ki a környéket hűségben tartsa a király iránt, helyettesül nevezni.

Az irat élén: Copi Georg Turczo Schreibens vom 7. Januarii Anno 1605. an Ihre Durchl. die Bergstätt und hungerischen Landtag betreffend.

Durleuchtigster hochgeborner Erzherzog etc.

Gnadigster Fürst und Herr. E. F. D.¹⁾ sein meine unterthenigiste und gehorsambiste Dienst jederzeit nach eusseristen Vermögen berait. E. F. D. überschikhe ich unterthanigist beiliegende zwei Schreiben in specie von den Bergstätten Newsoll und Schemnietz und dann Copei Caspar

¹⁾ Ew. Fürstl. Durchlaucht.

Triebils am Newsol gethanen Schreibens,¹⁾ daraus dieselb gnädigist zu sehen, wie treuloss und mainaidiger Weiss die Kerpffner sich den Heyduggen untergeben. auch wie geföhrlichen es umb die andern drei Stätt beschaffen und ob ich wol noch vermügen auf diss mahl etliche Hülff verordenet auch in künftigen nach Müglickait was one eusserister Entblössung sein kan, thun will und aus der Spanschaft Arva auch auf den 10 diss sich daselbst ain Anzall Schützen aufünden werden, haben jedoch dieselben noch mehrer Hülff höchlich vornöthen, E. F. D. geruechen gnädigist und inen vernere Hülff gnädigist verordnen lassen. (*sic!*)

Dieweiln auch durchleuchtigster Erzherzog gnädigster fürst und Herr ich numehr auf den von I. K. M.¹⁾ und E. F. D. allergnädigist und gnädigist ausgeschribenen Landtag zu Prespurgh mich ainstöllen solle, wie ich dan zu thun pflichtschuldig, auch ungeacht ainicher Verhinderung was desselb auch sein möchte, thun und erscheinen will, so trage ich jedoch dise Beisorg das nit allein in meinem, sondern auch der andern benachbarten Herren so auch zu erscheinen entschlossen, Abwesen sich nit ain Unfall in dise Spannschaften herum erheben und die Rebellen die Occasion observiern sich dieser Orten begeben möchten; E. F. D. demnach gehorsamist und unterthenigist bittend, die gernuch dies Wesen also gnädigist disponiern zu lassen, damit in mittels ain Person hiehero geordenet oder gelassen wurde, welcher die Unterthanen ain Respectum tragen und sich zu ime auf den Fall der Zuflucht zu versehen hetten, E. F. D. gnedigist und förderlichst Antwort hierüber gehorsamist bittend und erwartend, dieselbe dem Abnechtigen zu aller Glückseeligkeit mich aber derselben zu Gnaden gesorsambist bevellhende.

Datum Witscha den 7. Januarii anno 1605.

E. F. D. unterthenigster gehorsamster Diener

Georg Turzo.

(Egykorú hiv. más. a bécsi udv. kam. ltárban.)

¹⁾ Hiányzanak.

²⁾ Ihrer. kays. Majestät.

XXII.

1605. január 10.

Lippay János kir. személynök megküldi Mátyás főherczegnek az eddigelé Pozsonyban megjelent rendek névsorát.

Serenissime princeps domine domine semper clementissime.

Fidelitatis et fidelium servitiorum meorum in gratiam serenitatis Vestrae humillimam commendationem. Ex debito demissi obsequii et officii mei non potui intermittere, quin S. Vm de eorum regnicolarum numero, qui se iuxta M^{ti}s. S. C. et S. Vrae mandata pro futura dieta presentaverunt, humillime edoceram. Quem S. V. ex cathalogo annexo clementer intelligere dignabitur. Spero plures his diebus adfuturos, dummodo hospitia pro antiqua consuetudine habeant designata; destituuntur distributore hospitiorum Hungarico. Id enim oneris Ill. ac R. dominus locumtenes (cum sit officium agazonum regaliū in Hungaria magistri) sine speciali S. Vrae mandato in se assumere non vult. Benigne itaque S. V. providere dignetur, ne regnicolis, qui ad dietam venire vellent, aliquis exinde defectus oboriat. Servet deus S. Vm diutissime salvam atque florentem ad nominis sui gloriam. Datum Posonii 10 Januarii 1605.

S. Vrae

fidelis ac perpetuus servitor

J. Lippay m. p.

Serenissimo principi domino domino Matthiae archiduci Austriae stb.

Cathalogus praesentatorum nuntiorum ad dietam anni 1605 pro festo epiphaniarum domini per suam M. C. et suam S promulgatam.

Capitula:

Strigoniense

Posoniense

Agriense.

Comitatus:

Posoniensis

Mossoniensis

Nitriensis

Trinchiniensis.

Barsiensis

Nuntii dominorum:

Thomae Erdeody.

Relictae quondam Nicolai Palffy.

Stephani Palffy.

Relictae Melchioris Balassa.

Nuntii civitatum:

Soproniensis

Zakoleczensis

Posoniensis

Trinchiniensis.

Tyrnaviensis

Oppidorum:

Sanctii Georgii

Modor.

Nobiles:

Michael Bay.

Michael Amade vicegerens pro palatinali.

Magister Andreas de Kereztúr prothonotarius personalis praesentiae.

Georgius Zombathely assessor tabulae regiae.

(Ered. a bécsi udv. kam. Itárban.)

XXIII.

1605. január 12.

Mátyás Rudolftól parancsot kér, hogy mitevő legyen. miután naponként többen jelentik, hogy szinte lehetetlen a pozsonyi országgyűlésen megjelenniök.

Allerdurchleuchtigster etc. E. R. K. M. und L.¹⁾ sein meine gehorsam freundlich und brüederliche willige Dienst zuvor etc. E. K. M. werden sich gnädigst erinnern, was ich

---

¹⁾ Ew. Röm. Kais. Majestät und Liebden.

derselben jüngstlin wegen Haltung des hungerischen Landtags und Bestöllung ainer Quardi dabei ich und E. M. mir zugeordnete Rätli sambt andern meiner Comitiva alda versichert sein mügen, zugeschriben hab. unter andern aber gehorsamiste Nachrichtung begert, weilm sich der Bischoff von Neutra also auch der Nicolaus Turzo umb das si bei Haus und in iren Spanschaften bei diesem hungerischen Aufstand mehreren Nutz schaffen können und derwegen von mir ob si auf den Landtag kommen oder zu Haus verbleiben möchten, Beschaid begert, was ich denselben und auch den andern, so gleichmessig sich angeben möchten, zur Antwort geben solle?

So dann seithero auch Andree Doczi sowol der Michael Tzobor mit dergleichen Schreiben einkommen und noch zur Zeit ausser der olme das daselbst residierenden Bischoffen wenig und vast kainer zur Stöll, wie dan auch der Basta schreibt, dass auf E. M. Regales die fünf Comitatus in Oberhungern denen die Regales zukommen wegen des Aufstands, und ir Unsicherhait halber bei ime Basta durch ire Abgesandten sich entschuldiget: als hab ich dessen E. K. M. hiemit erinern wollen, wann niemand oder wenig zu dem Landtag kommen solte, wessen ich mich mit meinem Hinabrais verhalten solle. Ich hab gleichwol den hungerischen Rätthen diesen Casum durch Schreiben erinert und von inen ir Opinion und Votum begert, was auf dergleichen Fall zuthun sein möchte? Wan solche einkombt, will ich E. K. M. dieselbe unverzogenlich hinach berichten. Als morgen, den dreizehenden diss, hab ich den unterenserischen Landtagsfürtrag zuthun angestölt. Thue benebens E. K. M. mich zu gnaden brüederlichen Hulden und Treuen alles Vleis bevelchen. Geben in der Statt Wienn den zwelften Januarii des sechshundert und fünften Jars

E. R. K. M. und L.

gehorsamer Bruder
Matthias.

P. S. Gleich jetzo kombt Georg Turczo auch ein, weil er willig auf den Landtag zu kommen, doch ein sondere

Notturft sein erachtet, wann er kommen solte, das ain ansehenliche Person den Spannschaften zu Trost dahin geordnet werde, dan er trag Beisorg, dass nit allein in seinem sondern auch der andern benachbarten Herrn, so auch zu erscheinen entschlossen, Abwesenheit sich nit ain Unfall in disen Spannschaften herum erheben und die Rebellen auf dise Occasion sich an solche Ort begeben möchten, zumalen da Inhalt des Agriensis Schreiben von den Bergstätten herwerts meniglich schon in Flüchten und grosser Zagheit auch Perturbation sein solle. Datum ut in literis

(Ered. a bécsi udv. kam. ltárban.)

XXIV.

1605. január 14.

Pethe Márton kir. helytartó Mátyás főherczegnek a maga és két tanácsostársa nevében nem tanácsolja az országgyűlés helyének változtatását, hanem igenis február elejéig való halasztását.

Az irat őén: Copia locumtenentis literarum ratione diaetae Hungaricae de dato 14. Januarii 1605.

Serenissime princeps et domine domine clementissime Orationum et humilium servitiorum meorum in gratiam S. Vrae humilimam commendationem. Antequam benignum V. Stis mandatum mihi caeterisque dominis consiliariis utriusque ordinis ad diaetam congregatis sonans hodierna die acceperissem: an nimirum serpente ulterius factiosorum tumultu quidam domini magnates et viciniore comitatus maiori cum foenore et publico regni commodo contra rebelles suam domi praestare operam aut diaetae interesse debeant seque hac ratione excusent? et utrum V. Sti huc descendendum aut vero publica regni consultatio via et loco aliis sit instituenda? Cum a certis magnatibus et comitatibus similes acceperim excusationes, laborabam, ea quae sequuntur, S. Vrae demisse ex me inculcare. Dum autem ista meditator et consignari iubeo, supervenit pretactum S. Vrae mandatum, quod confestim cum Rmis dominis Agriensi et

electo Transylvaniensi praelatis (nullum etenim aliorum dominorum consiliariorum hic comparuisse V. S. benigne intelligat) communicando, licet paucitas nostra tantum consultationis molem assumere non deberet, paucis tamen pro nostra in V. S^m observantia demisse hac rescribenda visa sunt. Promulgatis primum V. Stis mandatis ac tandem S. Mtis regalibus non videtur nobis consultum nec generositati magnanimorum principum consentaneum designatum diaetae locum propter tumultum inconditae haidonum vesaniae tam repente esse mutandum, ne vel hac occasione factiosis animus, statibus vero et ordinibus regni metus et despondendi animi argumentum praebeatur. Auxiliares equitum pedumque copias per V. S^m contra rebelles destinatas appropinquare ex mandato eiusdem intelligimus, ex Nitriensi mille, ex Trinchiniensi quingentos pedites, ex isto vero Posoniensi comitatibus pecuniarium subsidium magnifico domino Sigefridó à Kolonich suppeditari scimus.

Communi itaque suffragio nos arbitramur eventum huius expeditionis debere praestolari sperandumque esse circa montanas civitates fluctuantium haydonum paucitatem facile repelli, dictas civitates, viciniore comitatus et dominos magnates nunc se excusantes ab impetitione rebellium et occupatione insurrectionis liberari. Dignabitur itaque V. S. pro ratione temporis modicam diaetae dilationem pacato tranquilloque animo nec ante primum diem futuri mensis Februarii descensum meditari. Interea tempus exitusque susceptae expeditionis plura publicae tranquillitatis commoda et exactiora consilia docebunt, Regales S. Mtis ad status et ordines in periculo constitutos penetrabunt, occulta malignantium molimina patefient; domini consilarii ex Sclavonia aliisque regni partibus, quibuscum exactius de omnibus tractabitur, pleniori numero confluunt, aër necdum satis purificatus per ventos septentrionales repurgabitur et V. S. maiori cum securitate et autoritate ad frequentiore regnicolarum conventum tunc descendere poterit. Paucissimi namque statuum qui in signum indubitatae fidelitatis hic se praesentarunt redeundi licentiam omnes rursus petierunt ut ingruens factiosorum periculum a liberis, coniugibus et bonis quantum

feri potest avertere valeant. Monebo ego locumtenens dominos barones magnates et precipuos potentioresque nobiles ut in tanta regni calamitate sumptis armis magnifico domino Kolonitsch suppetias ferant incendiumque patriae omni conatu restringere satagant.

Non abs re etiam fore indicant mecum domini consiliarii si V. S. nomine S. Mtis dominos magnatos et nobilitatem cum pollicitatione remunerationis laborum (quemadmodum praedecessores divi reges Hungariae in tali casu non absque fruge fecère) ad maiorem insurrectionis fervorem paterna admonitione incitaret. Quae tamen benigno arbitrio S. Vrae demisse subiicienda existimamus. Servet deus Sm V. diutissime incolumem. Posonii 14. Januarii 1605.

Sis Vrae

Humilimus copellanus et perpetuus servitor
Martinus archiepiscopus Colocensis
et locumtenens.

(Egykorú hiv. más. a bécsi udv. kam. ltárban.)

XXV.

1605. január 22.

Mátyás főherczeg Rudolfhoz a magyar országgyűlésnek a kihirdetendő fölkelés miatti valószínű elhalasztása felől.

Allerdurchleuchtigster etc. E. R. K. M.¹⁾ und Lieb sein mein gehorsamb-, freund- und brüderliche willige Dienst jeder Zeit zuvor etc. E. K. M. hab ich noch vor disem gehorsamblichen berichtet, wellichermassen ezliche ungerische. zu dem hungerischen ausgeschriben Landtag per regales erforderte Landleuth bei mir sich angemelt auch Resolution und Beschaid begert, nachdem sie denen Rebellen in Nider Hungern und denen Pergstetten zu nahent gelegen und bei ieren Spanschaften und der Nobilitet daselbst ansehtli-

¹⁾ Ew. Röm. Kays. Majestät.

che guete Officia praestiern und dieselben wie bis hero auch noch forthin in fidelitate erhalten klönten, ob sie noch zum Landtag khommen oder zuhaus verbleiben sollen; darüber ich gleichfalls was den selben und andern, so ebenmessig sich anmelden möchten, zu antworten von E. K. M. erwartend gewesen; entzwischen aber den hungerischen Rätthen zu beratschlagen anbevolchen, wann je die hungerischen Landstend wegen der Rebellen in völliger Anzall nit erscheinen, ob ich nichts weniger mich hinab gen Presspurg verfügen soll. Wass nun hierauf dieselben mich beantwortet, haben E. K. M. hieneben zu empfangen und sich darnach weiter genedigist zu resolviern. Inhalt beigelegter Lista ¹⁾ sein zwar ezliche wenig aus denen Stenden und allain diejenigen so Presspurg am negsten gelegen erschienen, die aber, wie E. M. aus des Locumtenentis Schreiben vernemen, wider zu Haus wegen des von Tag zu Tag annahenden Aufstands, damit sie ieren Sachen Rat schaffen können, gelassen worden.

Solte man nun wie gemelter Locumtenens und die hungerische Rätth zum Beschluss gleichfalls andeuten, die Spanschaften die Magnaten und die Nobilitet zur Insurrection aufnahmen, ist zu besorgen, es werde gar khainer zu dem Landtag erscheinen klömen, bin derowegen solliches Aufpoth halben sehr starkh angestanden.

Demnach aber der Obriste von Kolonitsch dergleichen Insurrection bei denen Comitatus ultra Danubianis sehr hoch urgiert, der Krüegsrat auch dasselb zu thuen münd- und schriftlichen hiebei für hochnotwendig gehalten: also hab ich gleichwoll ezliche Insurrectionsmandata verfertigen lassen, dieselbige aber dem Locumtendenti zuegeschickt und dessen den Crais-Obrüsten von Kolonitsch erindert, wofern si mutua habita intelligentia nochmallen für ein Notturft hielten, dass solliche publiciert wuerden, sie dasselbe als palt zu Werkh richten. Welliches E. K. M. ich hiemit gehorsamblichen nit pergen sollen, thue derselben mich zue K. Gnaden und brüederlichen Hulden jederzeit gehorsamblichen

¹⁾ Ez a Lippay által beküldött névsor; l. XXII. sz. a.

bevelchen. Geben in der Statt Wienn zweenundzwainzigster
Jannarii Anno sechzehnhundert und fünften.

E. R. K. M. und Lieb

gehorsamer Bruder

Matthias m. p.

Külezim: Der Röm. Khai, auch zu Hungern und Behaimb kün.
Mst etc. meinem genedigisten freundlichen geliebten Herrn und Bruedern.

(Ered. a bécsi udv. kam. Itárbau.)

XXVI.

1605. január 25.

*Rudolf király a pozsonyi vízkereszti országgyűlést kedve-
zőbb időre halasztja.*

Rudolphus etc.

Magnifici, egregii ac nobiles, fideles nobis dilecti.
Quamvis non ita pridem universis regnicolis nostris Hun-
garis ad festum Trium Regum proxime praeteritum, gene-
ralem diaetam Posonium indixerimus et publicaverimus;
attamen, cum non omnes, in perturbato hoc rerum statu
propter rebellium motus, a domo facile abesse et publicis
ractatibus advigilare posse intelligamus, habita vestri be-
nigna ratione, diaetam ipsam in termino suo relictam ad
commodius saltem tempus differendo suspendimus atque ut
domi nunc manere et res vestras curare possitis, vobis
benigne indulsimus et concedimus. Fidelitatem igitur ve-
stram elementer hortamur vobisque et vestrum singulis
firmiter committimus et mandamus, ut interea temporis,
domi res vestras modo meliori quo poteritis curare neque
ad partes rebellium ulla ratione deflectere aut illis vos
conungere; sed potius in fidelitate nobis debita constanter
persistere omnesque motus pro virili vestra sopiri et dissi-
pari invare atque ab ulteriori benigna nostra resolutione
prompti et parati expectare et cum denuo per nos certi-
ficati fueritis sine excusatione et mora aliqua confestim et
obedienter comparere, —

(*ad comitatus et ci-* (*ad inferioris Hun-* (*ad comitatus ultra-*
uitates regni supe- *gariae vero domino* *danubianos)*
riores) *de Kolonith)* interim autem a Se-
interim vero a fidele interim vero fidelem renissimo Principi
nostro spectabile et nostrum magnificum Matthia archiduce
magnifico Georgio Seifridum a Kolo- Austriae etc. fratre
Basta, comite in nich baronem, par- nostro charissimo
Huzth etc. depen- tium regni nostri expectare et depen-
dere et ad requis- Hungariae Cisdanu- dere et quocumque
tionem illius cuncta bianarum generalem eius dilectio commi-
prompte et benevole Capitaneum et con- serit, eo auxilia ve-
fideliter praestare et siliarium nostrum stra dirigere et cum-
exequi eique omni etc. ad requisitio- eta prompte et be-
bona assistentia prae- nem illius omni bona nevole ac fideliter
sto esse et iuvare et fideli assistentia praestare et exequi
et auxilio prompte
ac benevole iuvare

velitis et debeatis, secus non facturi. Datum in arce nostra
regia Pragensi vigesima quinta die mensis Januarii, anno
domini 1605.

Ad omnes comitatus et civitates.

(V. ö. Kovachich, Supplem. ad Vestigia. III. 331. — Himelreich által
javított ered. fogalmazvány a bécsi udv. kam. ltárban.)

Jegyzet. A fentebbi kir. elhalasztó levelet a következő leirat
kiséretében küldé meg a király Mátyás főherczegnek:

Rudolphus etc. Princeps etc. Transmittimus D. V^{rae} literas no-
stras regales una cum illarum exemplo ¹⁾ quibus nuper promulgatam
diaetam Hungaricam in commodius tempus suspendendo distulimus.
Ab eodem fraterne petentes, ut praefatas literas nostras pro illarum
celeri distributione camerae nostrae Hungaricae sine aliqua mora non
gravatim transmitti mandare velit. De caetero D. V^m faelicissime valere
cupimus. Datum in arce nostra regia Pragensi vigesima octava die
mensis Januarii 1605.

Archiduci Matthiae etc.

(Fogalm. a bécsi udv. kam. ltárban.)

¹⁾ Ez nem egyéb, mint az országgyűlés elhalasztását kimondó
január 23-iki királyi parancs fogalmazása. Ezen 23-iki parancs azonban
nem lőn expedálva; hanem a január 25-iki, mely az előbbtől a végén

XXVII.

1605. január 25.

Pethe Mátyás helytartó a maga és a tanácsosok nevében újra ajánlja Mátyás főhercegnek, hogy az országgyűlést, a szintén nem ajánlatos általános fölkelés miatt, bizonytalan időre nem jó lesz elhalasztani, hanem inkább a főherceg jöjjön Pozsonyba február elejére.

Serenissime etc.

Mandata ad Comitatus sub nomine et sigillo V. Sertis absque superscriptione per Franciscum Nagymihály Secretarium expedita, et an publicari debeant nec ne, ad meam reliquorumque dominorum Consiliariorum discretionem directa, cum in isto perturbato Regni statu maximi sint momenti, cum Revmis dnis Agriensi, Elto Transylvaniensi ac Dnis Consiliariis Camerae S. Mattis Hungaricae egregioque Joanne Lippay Personali, propter absentiam et raritatem aliorum dominorum Consiliariorum studiose communicavi. Comuni itaque suffragio rationibus ad amussim perpensis videtur plebem viritim assumendam non esse consultum. Eam enim tot calamitatum procellis exacerbata esse nimis flexibilem, nutantem et vana quadam recuperandae libertatis persuasione obcoecatam, cuius etiam opera factiosorum numerum in dies multiplicari planum est. Adaugetur rebellionis defectionisque occasionem subsidiariorum militum praecipue Valonum penes D. Comitem Basta existentium illicita minusve consueta in plebem simul et nobilitatem severitas, qui priorem licentiam satis inconsulte ad perniciem publicae tranquillitatis, ruptis disciplinae militaris habenis ubique, prout ex annexis literis patet,¹⁾ exercent.

Recentiores similiter milites ad Magcum D. Kolonich delegati irremissibiliter agere dicuntur, qui nisi mansuetius

tér el, külön-külön fogalmaztatván a parancs vége (mint látható) az (akkori) felső- és alsó-magyarországi és a dunántúli megyékhez; míg a jan. 23-iki fogalmazvány csak a felsőmagyarországiakat vette külön tekintetbe:

¹⁾ Ezek hiányoznak.

agant, meteundum est, ne maiorem insurrectionis occasionem praebeant.

Persuasum namque est in populo auxiliares copias non tam ad ultionem factiosorum, quam ad vexationem suam esse expeditas. Dignabitur itaque S. Vra tam Domino Comiti Basta, quam aliis exercituum Capitaneis serio demandare, ut Regnicolas mitius tractent, nec fideles simul cum rebellibus pariter tractent, neve ad maius patriae incendium ulteriorem occasionem praebeant. Non desunt enim impiae rebellium praxes, quibus inconditam plebem, ad arma rebellionemque provocant et tot annorum spatio bellico strepitu exacerbatos commovent.

De fidelitate quidem magnatum et nobilium dubitandum non videtur, sed eorum paucitas et anceps subditorum fides validi exercitus spem non praebet. Ne itaque plebs assumenda retorquendis forte in nobilitatem dominosque terrestres armis maius periculum toti Regno vicinisque provinciis generet, excitatumque malum non armis sed interposita concordia restringendum augeat, neve Sacrae Caesaris Regiaeque Mattis Vraeque Sertis Dominorum elementissimorum de publicata Diaeta benigna dispositio differatur, voto unanimi et obsequio fideli praenominati Suae Mattis fideles mecum una censeant, V. Sertis cum plenipotencia S. Mattis initio mensis Februarii descendendam cum Statibus Regni pro publico commodo discurrentibus eam rationem inenudam, qua tumultus iste sedari ac publica tranquillitas redintegrari possit. Insurrectio namque ista publica, quam V. Sertis promulgare intendit, tunc plurimum valnisset, donec perversitas rebellium in tantum non accreverat, sed iam hoc statu iniquiore alia consilia et remedia sunt meditanda. De quibus V. Sertis cum afflictissimis Statibus et Ordinibus Regni publicis suffragiis, id quod consultius videbitur, statuere dignabitur.

Qualiter Dni Magnates et Comitatus ad requisitionem meam de auxiliis D. Generali Capitaneo, contra rebelles ferendis, et ad diaetam comparitione ad me scribant,¹⁾ ex

¹⁾ Hiányzanak.

annexis eorundem literis S. Vra benigne cognoscet, quas ut ad Caesaream Regiamque Mattem transmittat, demisse oro. Servet Deus etc. Posonii die 25. Januarii 1605.

Eiusdem Sertis Vrae

Humilis capellanus et servitor perpetuus

Martinus Archieps Colocensis
et Locumtenens m. p.

Külczim: Ser^{mo} Principi et domino Domino Matthiae Archiduci Austriae, Duci Burgundiae, Styriae, Carinthiae, Carniolae etc. Comiti Tyrolis etc. Domino clementissimo.

Hátirat: Dem Khay. Hoffkriegsrath zuzustellen, der wirdt hierüber ihr f. Drchl. schriftlichen mit Gutachten zu berichten haben. Auch dis Original wider auf die Hoffexpedition geben, damit des hungerischen Landtags halber die Notturfft an die Khay. Mt. gelangt werden khan.

per Ser^m Archiducem
28. Jan. A^o 1605.

(Fiedler udv. tanácsos úr másolati gyűjteményéből. — Ered. a bécsi államtárban.)

XXVIII.

1605. január 27.

Thurzó György Mátyás főherczegnek az országgyűlésen való megjelenése végett.

Durchleuchtigster etc.

Eur. fürstl. Drchl. gnadigstes schreiben vom 23. diss hab ich mit gebührender Reverentz Gehorsambst empfangen und dass Eur fürstl. Drchl. ungehrn wollten, ich mich vor deroselben zue Pressburg ankommend von der Spaanschafft begeben solte, auch gnadigst beuellen, dass deroselben verner Gnadigstes schreiben ich hierüber gehorsamst erwarten solte, neben anderem gehorsamst und gehrn darauss verstanden, und wie ich vast gehrn diesem Landtag persohnlich beywohnen will, angesehen bey Eur fürstl. Drchl. ich mündtlichen gehorsambst vorzu bringen, welches zum thej gemeinem weesen und Vatterlandt zum besten, und dieser

Rebellen Verhinderung gereichet, zum theil auch mich selbstn betreffen thueth, also will auch Eur fürstl. Drchl. verner gnadigsten schreibens und beuelch ich gehorsambst und mit Vleiss erwarten, mich inzwischen in aller bereithschafft halten, damit auf Eur fürstl. Drchl. gnadigsten vernern beuelch ich mich in puncto underthanigst und gehorsambst einstellen möge. Dass auch Eur fürstl. Drchl. beeden von mir furgeschlagenen persohnen, zugleich dero gnadigste beuelchschreiben zueschickhen wollen, erachte ich für mein persohn ein hohe Notturfft, weylen dass rebellische Weesen wunderlich sich noch ansehen läst:

Eur fürstl. Drchl. im ubrigen etc. Datum Bitscha den 27. January 1605.

Eur fürstl. Drchl.

underthanigster und gehorsamster Diener
Georgius Thurso m. p.

Külezfm: Dem Durchleuchtigsten und Hochgebornen Fursten vnnd Herrn Herrn Mathiassen Erzherzog zue Osterreich stb. Wien.

(Fiedler udv. tanácsos úr másolati gyűjteményéből. — Ered. a bécsi áll. ltárban.)

XXIX.

1605. február 4.

Pethe Márton megküldi Mátyás főherczegnek az országgyűlésre megjelent rendek névsorát s tudósítást kér a főherczeg jöveteléről.

Serenissime princeps domine clementissime.

Orationum et humilium servitiorum meorum in gratiam serenitatis vestrae humillimam commendationem. Qualiter rebellis Bochkay regnicolas ad conspiracyem sollicitet, ex eiusdem simul etiam Francisci Rédey literis in specie per me illuc missis serenitati vestra constare non dubito. Superveniunt frequentes rumores factiosorum strepitum appropinquare ferentes. Haerent ancipites reverendissimi domini Nitriensis et Vaciensis praelati domini magnates et vicini comitatus, an et quando confluere debeant? Formidant enim vel

levem notae (nisi advolent) suspicionem, domi vero nulla plane hora securi, insultantium hostium irruptionem merito metuunt.

Ex Slavonia pariter et aliis locis status et ordines a me per literas de proposito et adventu vestrae serenitatis percunctantur, utrum et quomodo dieta celebretur. Hesterna die ex comitatu Nitriensi Thomas Vizkeletthy vice iudex curiae, Magister Michael Zerdaheli, prothonotarius iudicis curiae et Joannes Bossany assessor tabulae regiae coram me comparuerunt quidem, sed cum iam ad eorum bona perduelles penetrarint, cum protestatione rursum egressi sunt, de presentissimo familiae bonorumque periculo per literas edocti. Invalescunt in dies numero ac viribus factiosi et ad has partes properant. Priusquam ergo Nitriensem et hunc Posoniensem comitatus totaliter inundent et hinc ulterius serpendae nequitiae occasionem sumant, maioribus copiis tempestive (ut prioribus quoque litteris insinuavi) occurrendum aut vero ne mutuis cedibus cum applausu communis hostis sese conficerent, interposita tractatione, quod salutaris esset, occurrendum demisse mihi videtur. Usque adeo namque rebellium tumultu hoc afflictissimum regnum ardet, ut hoc praesertim iniquiore anni tempore furens multitudo armis sedari vix queat. Ineunte autem vero magnopere verendum est, ne iunctis hostium ad Nandor Albam hibernantium armis in alias quoque provincias erumpant et toti Christianitati negotium facessant. In tam atroci ergo patriae incendio quid meditandum? quidve sperandum, an de adventu vestrae serenitatis et celebratione vel dilatione dietae percunctantes regnicolas certificare debeam nec ne? a vestra serenitate demisse informari peto.

Cathalogum eorum qui ad dietam se presentaverunt serenitati vestrae hic transmittito, sed hic fere omnes propter imminens periculum domos suas repetierunt, de tempore adventus vestrae serenitatis per me edoceri desiderantes.

Posonii, 4 Februarii, anno etc. 1605.

Eiusdem serenitatis vestrae humillimus capellanus et servitor perpetuus

Colocensis et locumtenens.

Cathalogus praesentium dominorum et nuntiorum ad diaetam anni 1605. pro festo epiphaniarum domini per suam serenitatem promulgatam.

Domini barones et magnates: Comes Thomas de Erdőd tavernicorum magister, Nicolaus Istwanfii propalatinus, Nicolaus Thurso, Christophorus Thurso.

Capitula: Strigoniense, Poseniense, Agriense, Jauriense, Scepusiense, patres Jesuitae.

Comitatus: Poseniensis, Nittriensis, Barsiensis, Mosoniensis, Trinchiniensis, Liptoviensis se excusat.

Nuntii dominorum: Domini bani Benedictus Pakay (?) Relictae quondam domini Nicolai Palfii Caspar Chuty, Stephani Palfii Paulus Aranyassy. Relictae Melchioris Ballassa Johannes Petron.

Nuntii civitatum: Soproniensis, Poseniensis, Tyrnaviensis, Zakolczensis, Trinchiniensis, Septem civitates montanae

Oppidorum: Sancti Georgii, Bozin, Modor.

Nobiles: Michael Bay, Michael Amade vicegerens propalatinalis, magister Andreas de Kerestur prothonotarius presentiae, Georgius Zombathely assessor tabulae regiae. Stephanus Somogy vice tavernicalis, Thomas Wiskeleti domini iudicis curiae vicegerens; magister Michael Zerdaheli prothonotarius domini iudicis curiae, Johannes Bossany assessor tabulae regiae.

Az irat élen: Copia litterarum domini locumtenentis Hungariae de 4. Februarii anno 1605. ad suam serenitatem datarum.

(Egykorú hív. irás a bécsi államtárban.)

II.

A SZERENCSI GYŰLÉS

1605. APRIL HAVÁBAN.

A SZERENCSI GYŰLÉS 1605. ÁPRIL HAVÁBAN.

(Alkudozások Bocskayval 1605. elején. A pápai nunczius, Himmelreich magy. titkár és a prágai udvar magatartása a vallásszabadság kérdésénél. Bocskay erre a szerencsi meghívóval válaszol s Magyarország fejedelmévé választatik. Esküitétele s a hozzá intézett beszédek. A béketárgyalások kérdése. A fejedelem kívánságai, illetve előterjesztése s a rendek válaszirata, különösen a birtokelkobzásokat illető pontok. A rendek átirata Erdélyhez. Hosszú emlékirat Európa népeihez, vehemens támadásokkal Rudolf személye s kormányja ellen. A rendek végzései a fejedelem viszonválaszára. Követség Lengyelországba.)

Még a Pozsonyba hirdetett, de meghíúsult (1605.) januári országgyűlés sorsa nem dőlt volt el, midőn Básta a biztos Eperjesből megkezdette (a király-e vagy Mátyás főherczeg megbízásából?) béketárgyalásait a vidék nemességével, melyek alapján aztán, ha lehet, az országgyűlés közvetítésével is, megállapodások jöhessenek létre közötté s Bocskay között, s nagy súlyt fektete rá, hogy e béketárgyalásokat siker koronázza.¹⁾ Úgy látszik, hogy Csáky István volt az, a kiben az udvar is, Básta is legtöbbet bízott; legalább őt ájtuk már az 1604. év deczemberében²⁾ közbenjárni s 1605. annár végén ismét őt küldi Rákóczy Zsigmond társaságában

---

¹⁾ Básta levele a pápa prágai nuncziusához 1605. január 8. Eperjesről. — Római Borghese-levéltár.

²⁾ Uguccioni fiórenczi követ jelentése a nagyherczeghez 1604. decz. 27. Prágából. — Flórenczi államlévtár.

Básta Bocskayhoz,¹⁾ míg Bécsből Náprágy püspök és Forgách Zsigmond próbáltak szerencsét a mozgalom vezetőjénél.²⁾

Bocskay követeléseit azonban, — a veszély nagyságát, a mozgalom általános voltát föl nem ismerve — az udvarnál (mint a toscanai nagyherczeg prágai követe magát elég drasztikusan kifejezi) »szemteleneknek« találták,³⁾ noha teljesítésük esetére nem kellett volna (az udvar szempontjából) oly drágán venniök meg később a békét a bécsi szerződésben; mert a fölkelő magyarság még ekkor sem a nádori tiszt betöltését, sem valamennyi német katona kivezetését nem kívánta, sem Mátyás főherczeg gubernátorságát nem követelte, hanem megelégedett volna azzal is, ha a király legalább az országgyűlésekre maga látogat el.⁴⁾

Csak két föltétel volt, a mit Bocskay már ekkor is ép oly alakban és ép oly határozottan sürgetett, mint az 1606. évi alkudozások alatt. T. i. Erdély birtoka (noha a marosszeredai gyűlés csak jóval később, február hó 21-én választá őt fejedelemmé) és a teljes szabad vallásgyakorlat. Az udvarnál azonban épen e két pontban nem akartak engedni s különösen a mi a szabad vallásgyakorlatot illeti, e pontban Corraduzzinak, a német birodalmi alkanczellárnak eleintén engedelkeny magatartását s e részben a császárra való netán hatásos befolyását, úgy szintén egy-két méltányosabb nézetű cs. tanácsos véleményét⁵⁾ Himmelreich, a magyar titkár, e túlbuzgó katolikus férfiú, aztán meg a

¹⁾ Vischer Tóbiás jelentése Prágából Miksa főherczeghez 1605. január 31. — Innsbrucki helytart. ltár.

²⁾ Vajjon Bocskaynak és híveinek békeajánlatai, melyekről a lengyel királyhoz intézett irat szól — *Irományok* Függelék 2. sz. (V. ö. Monum. Hung. Script. VII. 322.) — ezekre a tárgyalásokra vagy a szerencsei gyűlés kezdetén folyt pourparler-kra vonatkoznak-e, nem tudom eldönteni.

³⁾ Uguccioni Prágából 1605. febr. 7. — Flórenczi államltár.

⁴⁾ A magyarok föltételeit Unverzagt udv. kamarai elnök tudatja Miksa főherczeggel 1605. január 23. Prágából. — Innsbrucki helytart. levéltár.

⁵⁾ A nunczius jelentése 1605. febr. 14. és levele Bástához 1605. febr. — Római Borghese-ltár.

római szentszék prágai nuncziusa a többi császári miniszternél vetélkedve igyekeztek ellensúlyozni. A nunczius sorra járta a minisztereket, fölkérni őket, nehogy a császár valami kedvező határozatot hozzon a lelkiismereti szabadság dolgában, a mint azt Rudolfnak Corraduzzi tanácsolá, a kit a nunczius, Belgiojoso nem alaptalan állítása után,¹⁾ a felsőmagyarországi öt város pénzén megvett embernek tartott. Nagyot könnyebbült azért a nunczius lelke, midőn a többi minisztert »jó katolikusnak« találta, a kik Corraduzzi befolyását ellensúlyozni fogják és ezt neki meg is ígérték;²⁾ mindamellettt jónak látta egy emlékiratot szerkeszteni a király számára, hogy a maga részéről is megtegye mindazt, a mit a kath. vallás érdekében nuncziusi és főpapi tisztje ráért. Az emlékiratban lángszavakkal figyelmeztetett az apostoli szék lelkes képviselője a császárt, hogy a római szent birodalom kardját a kath. vallás védelmére övezte derekára s erre szent esküjével is köteles. Ezért ne hallgasson azon álnok tanácsosainak szavára, a kik azt súgják neki, hogy az állam nyugalma csak az eretnek lázadók követeléseinek kielégítése árán állíthatja helyre. Mert ha a lázadók a maguk akaratát most törvény gyanánt rátukmálhatják törvényes urukra, fejedelmükre: a jövőben még többet, isten tudja mit fognak kívánni.³⁾

Hogy a pápa képviselője így buzgólkodott: azt ő tőle rossz néven senki sem veheti. De mit szólunk a magyar titkár eljárásához?

Himmelreich annyira ment, hogy midőn Corraduzzi neki véleményadás végett azon pontozatokat átküldötte, melyeket Básta a felsőmagyarországi öt várossal (illetőleg csak Lőcsével, Eperjessel, Bártfával és Kis-Szebennel) stipulált, s melyek elseje az ágostai vallás szabad gyakorlatának engedélyezése volt, Himmelreich nem habozott arra figyelmeztetni Corraduzzit, hogy a magyar törvények szerint az eretnekek tüzzel-vassal kiirtandók, hűtlenség bélyegével

¹⁾ A nunczius jelentése 1605. febr. 7. — U. o.

²⁾ A nunczius jelentése febr. 14. és 21. — U. o.

³⁾ Melléklet a nunczius 1605. febr. 14-iki jelentéséhez — U. o.

sújtandók s a király, esküje szerint, a kath. egyház és valásnak védelmére köteles; azért most ne csak ne hagyja helyben a Básta elé terjesztett pontozatokat, hanem a »mondott polgárokat (a miért királyukhoz hűségüket akarták megmutatni s csak addigi türését vallásuknak kérték vala!) atyailag (!) fenyítse meg«! ¹⁾

Noha e sorok czélja nem is lehet, nem is akar lenni a Bocskayval folyt alkudozások egyes stadiumának s a bécsi békeszerződés létrejöttének ismertetése, mindamelllett szükség volt a lelkiismereti szabadság kérdésére vonatkozó ez adatokat itt fölhozni, mert csak így érthetjük meg azt, hogy Bocskay csaknem kizárólag a vallási momentumra fektetvén a fősúlyt azon meghívó levelekben, melyek által márczius 29-én, Szerencs várából, a hozzászítóknak (sőt, azt hiszem, az ország összes rendének kivétel nélkül) ápril 17-ikére, Szerencsre országgyűlést hirdetett.

A béketárgyalások ugyanis, a melyekről az imént szóltam, megszakadtak; mert az udvar Bocskay követeléseit türrhetetleneknek, elfogadhatatlanoknak találta. Básta, a kiből az udvar, Mátyás főherczeg s a nunczius oly erősen bíztak, hadaival Pozsony felé húzódtott vissza; kicsapongó katonáit pedig — a kik közt Bocskaynak, ha a flórenczi követ híre igaz, sikerült (mert valószínűleg, legalább részben, protestánsok voltak) egyenetlenséget szítani ²⁾ — útközben a hajdúk kapdosták, csipdesték. A mozgalom ügye mind jobbra kezdett fordulni; a hajdúk már Morvaországba is bebecsaptak, noha a prágai udvarnál sokan valának, »a kiknek még nem ment elég rosszul a dolog«.³⁾ Erdélyben a megyék és székelyek követei, a marosszéki Szeredán tartott gyűlésben, február 21-én Bocskayt már fejedelmökké választották s az új fejedelem márczius havában Szerencs várában a békés érzelmű Rákóczy Zsigmondot meglátogatván, őt is és utána s vele a felsőmagyarországi megyék legtekintélyesebb főurait

¹⁾ A nunczius által beküldött másolata Himmelreich e Corraduzzihoz intézett levelének 1605. elejéről (nincs dat.) a római Borghese-levéltárban.

²⁾ Ugucioni jelentése 1605. márcz. 28. — Flórenczi ltár.

³⁾ Ugyanaz 1605. ápr. 25. — U. o.

Homonnay Bálintot, Mágocsy Ferenczet, Dersffy Miklóst. Szécsy Györgyöt, Nyáry Pált és másokat véglegesen megnyerte a forradalom igazságos ügyének. Itt lőn a főurak egyetértéséből elhatározva, hogy a mozgalom vezére országgyűlést hirdessen Szerencsbe, mely az eddig történeteket szentesítse s miután a békealku eredményre nem vezetett, a háború folytatásáról s egyéb teendőkről tanácskozzék.

A magyar nyelvű meghívó,¹⁾ mint mondtam, az udvarnak a vallásszabadság irányában foglalt gyűlöletes álláspontja miatt, az alkudozások folyamán e részben tapasztalt merev negatív benyomása alatt, épen a vallás kérdéseire fekteti a fősúlyt. Hivatkozik ugyan »az idegen nemzetség« erőszak-tételeire, melyek miatt se életében, se vagyonában nem volt immár biztos a magyar. »De a mi mindezeknél nagyobb, — úgy mond — lelkünk ismeretében is megháborítottak vala«, s midőn e miatt a pozsonyi országgyűlésen (1604) a rendek ünnepélyesen tiltakoztak s kijelenték, hogy vallásuk szabad gyakorlatát fegyverrel kezükben is készek oltalmazni;²⁾ ezzel a tiltakozással — folytatja a meghívó — »nem hogy használtunk volna; de ahhoz képest a római császár, országunk törvénye ellen, csak proprio motu oly elviselhetetlen iszonyú articulust³⁾ íratott volt a többi articulusok végében, melynek constitutiója szerint mindnyájunknak halálnak fiává kellett volna lennünk«. Elmondja aztán Bocskay, hogy a Gálszécsben összegyűlt felsőmagyarországi rendek is megízenték Belgiojosonak,⁴⁾ kire a császár »az mi vérünk kiontását, szabadságunknak és religiónknak utolsó romlásának executióját bízta volt,« hogy a pozsonyi tiltakozásban kifejezett nézetekhez még mindig híven ragaszkodnak, Belgiojoso pedig erre »gyalázatos« választ adván⁵⁾ és az

¹⁾ *Irományok* I. sz. Katona, Hist. Crit. 28, 306. nagyon is szabad latin fordítását közli. Hivatalos, egykorú latin fordítása megvan Fiedler auct. tanácsos másolati gyűjteményében.

²⁾ V. ö. Magy. Orszgy. Eml. X. 523.

³⁾ T. i. a XXII. tv.-cikket (1604). L. annak történetét a Magy. Orszgy. Eml. X. kötetében az 1604. országgyűlés bevezetésében.

⁴⁾ L. Magy. Orszgy. Eml. X. 589.

⁵⁾ U. o. 591.

»ő reá bizatott executióban el akarván járni«, haddal támadta meg Bocskayt, a ki kénytelen volt magát védelmezni. Ez a védelem országos védelemmé fejlődött s mivel az ellenség elleni teendők céljából tanácskozni elvitázhatatlan szükség, kéri Bocskay a rendeket, hogy a németek és hajdúk miatt szenvedett károk és veszteségek daczára küldjék el Szerencsre húsvétnap utáni vasárnapra követeket.

Az ápril 17-ikét követő napok valamelyikén, talán 19-ikén, csakugyan meg is nyílt a szerencsei országgyűlés, melyre nemcsak a keleti és éjszakkeleti megyék és városok követei és főurai jelentek meg nagy számban,¹⁾ hanem még a nyugati részekből is oda utazott, a béke helyreállítására munkálendő, néhány mágnás,²⁾ valószínűleg a király és Mátyás főherczeg beleegyezésével, sőt az erdélyiek közül is többen, a fiatal Bethlen Gáborral élükön, eljöttek a gyűlés fontosságát és ünnepélyességét emelni, a közös érdekek, az összetartozás érzetét manifesztni.

Úgy látszik, hogy legelső teendője volt a gyűlésnek a mozgalom vezetőjétől, Erdély új fejedelmétől ama mód és eszközök felől nyernie fölvilágosítást, melyek az önvédelmi harcz folytatására szükségesek. A fejedelem meg is tette mindjárt a maga előterjesztését, mint alább látni fogjuk, de mielőtt a rendek arra válaszoltak volna, előbb szükségesnek vélte a gyűlés, és pedig valószínűleg Bethlen Gábor s az erdélyiek indítványára vagy legalább agitatójára, Bocskay Istvánt, a mozgalom elszánt és lelkes vezérét, a ki immár közöttük, mint újonnan megválasztott erdélyi fejedelem, kettős tekintéllyel birt, Magyarország fejedelmévé kikiáltani. Ez ápril 20-ikán történt meg, a közlekedés zajos nyilvánulásai között, egyhangú választás útján;³⁾ maga Bocskay

¹⁾ Thaly K. Bocskay leveles könyve. Magy. Történ. Tár. XIX. (1874) 117. l.

²⁾ Velencez követének jelentése 1605. ápril 25. — Dispacei di Germania, bécsi államtár.

³⁾ Thaly, Bocskay lev. könyve. M. Tört. Tár. XIX. 116. Épen-séggel nincs igaza Sepsi Laczkó Máté krónikájának (Mikó, Erd. Tört. Adatok, III. 57.), midőn e választást ápril 17-ére teszi. Gyulaffy Lestár egykorú följegyzései is egész határozottan ápril 20-ikát nevezik meg V. ö. Szilágyi S., Mon. Hung. Hist. Script. XXXIII. 42. l.

mondja, hogy: »sehol senki, csak egy visszavonó sem találkoztán, egy szűvel-lélekkel, szabad akaratjukból választottak engemet fejekké, urokká és fejedelmükké«. ¹⁾

Részletek a következményeiben oly nagy jelentőségű forradalom e fontos tényéről teljességgel hiányoznak, s így azt sem tudjuk, hogy Bocskay, a kit jogosult ambíciója és nemzeti politikája csupán Erdély fejedelmi trónja birtokára utalt és a kinek eddig ismert összes levelezései a forradalom férfaiával és Mátyás főherczeggel ép úgy, mint magatartása a budai basával szemben a rákosi mezőn (midőn 1605. novemberében a neki ajándékozott koronát sem engedte fejére tenni, mert, úgy mond, az országnak törvényes koronás királya még él) azt bizonyítják, hogy magyarországi vezérszerepét csak ideig-óráig tartónak nézte, — mondom, azt sem tudjuk, hogy Bocskay e kitüntetés irányában minő állást foglalt el s örömet vagy vontatva, szabódva fogadta-e a neki följánlott méltóságot. Csak azt tudjuk, hogy — már akár politikai eszélyből a koronás királyra való tekintettel, akár pedig szerénységből — a »fölséges« cím ellen, melyet a rendek tekintélye emelése céljából ruháztak »Magyarország fejedelmére«, határozottan és sokáig tiltakozott. De hiában. El kellett az erővel rá tukmált címet fogadnia, a mint a »fejedelmi« hivatalt elfogadá ²⁾ s a rendek fölhívásából az ország előtt a tőle kívánt esküt letette.

Az eskü letétele előtt és után azonban a rendek bizalmi embere, — nevét, kilétét sajnos nem ismerjük, — egy-egy beszédet intéze az újonnan választott fejedelemhez, mely beszédek a leghívebb tükre és kinyomata annak, a mit Bocskayról és a forradalomról tartottak és éreztek hozzá szító rendei Magyarországnak. Van valami lélekemelő, valami magasztos az egyszerű, minden rhetori dísz és ügyes compositio nélkül elmondott szavakban, melyek a szónok ajkairól a rendek előtt elhangzottak. Nemcsak a hallgatóságra tehettek azok mély s kitörülhetetlen benyomást, olyat, melyet

¹⁾ Thaly id. h. 117. l. (Bocskay lev. a szultánhoz.)

²⁾ Gyulaffy Lestár írja: »A fölséges nevet Szerencsen a gyűlésben erővel vetették Bocskayra; semmi okon föl nem akarta venni.« Szilágyi S., Mon. Hung. Hist. Script. XXXIII. 44. lap.

a késő vénség hava sem moshat le az emlékezet táblájáról, hanem bennünk, kései utódokban, a kik az alkotmányos és nemzeti szabadság kényelmes országútján járhatunk most ott, a hol Bocskay számunkra az ösvényt még csak kezdette tapodni, a kik puha és szépen foszló buzakenyerét ehetjük annak a földnek, melynek taraczkos gyöpét Bocskay és híveinek kardja hasgatta s kiömlő vére öntöze, — mondom, — bennünk, kései utódokban is fölkeltik ez egyszerű, rövid szónoklatok a pietás érzelmét és az igazság erejével kell hogy hassanak mindenkire. Nem »felfuvalkodásból«, se nem emberi »telhetetlenségből« fogott a fejedelem fegyvert — mondja a szónok az első beszédben — ura és királya ellen, mert keserű kénytelenség vezette erre s hogy istennek tetszéséből, isten hatalmas vezérlése szerint cselekvék, azt elért eredményei mutatják. Hálát kell azért adni az Úrnak, a ki egytetértést öntött a magyarság lelkébe, hogy Bocskayt fejedelmévé válaszsza és erős bizalommal hinni, hogy az isten, a ki Dávidot a juhok akla mellől, Mózeszt a pásztor-ságból, Saulat a pórságból kiválasztá, fölkente és fölemelte: bizonynyal Bocskayt is fejedelemmé szenteli, a helyett a fejedelem, a helyett a király helyett, a ki királyi hitét rá bízott népe irányában nem tartotta meg. A rendek nevében kijelenti a szónok, hogy az arany bulla értelmében ¹⁾ a nemzet, jogai fentartása végett, ezentúl se dugja hüvelyébe a nem támadó, hanem önvédelmi harcához kivont kardot, főleg azzal a királyi önkényből betoldott törvénycikkkel szemben, »kihez képest mindnyájan halálnak lettünk volna fiai.«²⁾

A beszéd után Bocskay, a szónok fölszólítására, előző napon adott ígérete szerint letette, persze magyar nyelven, az esküt, melyben, mint Magyarországnak szabad akaratból megválasztott fejedelme az ország rendeit jogukban megtartani s őket hűtlenül el nem hagyui ígéré.³⁾

Ezen ünnepélyes actus után, melyhez hasonlót addig nem sokat ismerhete országunk belzavarokban és forradal-

¹⁾ Ezt kell a szónok »generale decretum«-a alatt érteni.

²⁾ Ez a passus a meghívóból van véve.

³⁾ *Irományok* V. sz.

makban oly gazdag története, a rendek szónoka, a ki eddig az eskü előtti beszédjében Bocskayt nagyságolta, most már »Fölséged« czímmel szólítja meg a fejedelmet, mint a mely czímet neki az egész ország egyenlő értelemből adott; gondjába ajánlá az ország javát s a részrehajlatlan igazságszolgáltatást; kérte, hogy úgy tartsa a kormány gyeplőit, hogy a magyar nép régi jó híre-neve helyre álljon s az ország őt méltán mondhassa a haza atyjának. Igérte neki a rendek nevében, hogy semmi áldozattól nem fognak visszariadni, a mit tőlük a haza védelmére követelni fog s az ó-szövetség történeteiben lapozgató buzgó kálvinista ember modorában kívánta végül, »hogy az a nagy isten, a ki Dávidot minden ellenségén győzedelmessé és Salamon királynak birodalmát békeséggé tette: az adjon Te Fölségednek ennek utána is minden ellenségén győzedelmet és annak idején Fölséged birodalmában örökös és boldog békességet!«¹⁾

A szerencsi gyűlés e nagy jelentőségű politikai tény után, melynek, közbevetőleg legyen mondva, a nagyító Fátma úgy az országban, mint azon kívül azt a híret vitte, mintha magát Bocskay és pedig Sz. László koronájával királylyá koronáztatta volna,²⁾ — a rendek, úgy látszik, mindenekelőtt ha kevés időre is, a békealkudozás, a kiegyezés ügyével foglalkoztak. Hogy erre a rendek egy részénél legalább nagy hajlandóság mutatkozik, azt bizonyítja nemcsak Velence prágai követje, — a ki híreit különben nem rossz forrásból szokta meríteni, — midőn azt írja a dogénak, hogy sokan voltak Szerencsen, a kikről a kiegyezés pártolását már azért is föl lehetne tenni, mert nem örömet látták országuk romlását, pusztulását;³⁾ hanem e mellett szól Kassa városának.

¹⁾ *Irományok* VI. sz.

²⁾ Frankl, A bécsi békekötés. Győri tört. és rég. füz. III. 161, 2. jegyz. és Velence követének jelentése 1605. máj. 23. »Il Boscai nella dieta che tenne le settimane passate s' è fatto coronare rè d'Ungheria, haviendosi fatto giurar da tutti li baroni et dalli stati che vi si trovarono et da Buda quel bassà gli ha mandati chiaus et presenti, riconoscendolo et nominando rè.« Dispacchi di Germania, bécsi államlevéltár.

³⁾ Velence követe 1605. máj. 2. ». . . Si spera che ve (Szerencsen) ne possano esser molti che procurerano l' accordo et l' accommo-

a forradalom e góczpontjának, Bocskay e hű városának s Felső-Magyarország e derék emporiumának azon instructiója is, melyet ez országgyűlésre követői számára adott. Mindjárt az első pontja ennek az utasításnak azt köti a követek szívére, hogy mindenekelőtt kísértsek meg úgy a főuraknál, mint a megyei rendeknél, vajjon nem volna-e lehetséges a jelen mozgalmat a királpártiakkal való békés megalkuvás útján lecsendesíteni; mert a belháború — már kezdetén is! — iszonyú drágaságot s az egész vidék teljes romlását okozza; — és sürgessék egyúttal a követek, hogy a békés tárgyalásoknál ők is ott legyenek, mint olyan város képviselői, melyet az ügy különösen érdekel s mely az országnak metropolisa.¹⁾

Persze, hogy kényelmetlen és terhes volt Kassának — minden igaz hazafisága s azon körülmény daczára is, hogy a kassai nagy-templom ügye képezte a forradalom kitörésének egyik legközvetlenebb okát — igen sok tekintetben a belháború. A jancsárok és a hajdúk egyaránt garázdálkodtak benne, különösen a német polgárság ellen, melynek kézműves része kivándorlással fenyegetett, noha azt Bocskay megakadályozni igyekvék. A szőlők megművelésére a bányavárosok nem szállíthatták a szükséges szerszámokat. A város falvait a rajta fekvő katonaság teljesen kiélte, lakosait a török-tatár segédsapátok, minden szerződés és barátság ellenére, ha tehették, rabságra hurczolták.²⁾ S a mit Kassa szenvedett, ugyanazt szenvedték a megyék és többi városok is. És így nem lehetetlen, hogy azon főurak, kik, mint fentebb mondtam, Mátyás főherczeg engedelmével az ország nyugati részeiből Szerencsre jöttek a békemű egyengetésére,³⁾

damento per non veder continuare tante rovine nel proprio paese ...»
Ugyanott.

¹⁾ *Irományok* II. sz.

²⁾ Kassa panaszeit és kívánságait bőven elősorolja a most említett instructio. *Irományok* II. sz.

³⁾ A velencei követ erről Prágából ezt írja 1605. ápril 25. »Ha il Boscai intimato una dieta per li 17. di quello mese, havendovi invitati tutti li baroni et nobili che lo seguino, per trattar dalle cose loro et si son di quà partiti alcuni baroni Ongari, che son andati a posta a trovarlo et forse per esser seco a tempo di questa dieta, per procurar di tirar qualche via di terminar tanti mali, poiche in fine

a közlekedés daczára is élő merték hozni a gyűlésen az alkudozás, a békés kiegyezés kívánságát. De az írott emlékek teljes hiánya miatt nem tudom, mennyire volt ventilálva a kérdés a rendek és Bocskay előtt, s ha volt, mily nehézségeken törött meg. Mert hogy megtört, azt Bocskay előterjesztése mutatja, melyet a szerencsi rendek elé nyújtatott és mely a béketárgyalásokról egy szóval meg nem emlékezik.¹⁾

Csak mint távoli cél, mint a küzdelmek, harczok és szenvedések díja van az előterjesztésben a béke oda állítva, mikor a fejedelem a kicsapongó katonaság okozta károk türelmes elnézését kéri, a jövődő, a jó reménység fejében, »Mint szintén a zűrzavar-időben menő útonjárók minden órában a meleg napot várják az eső után«, mondja a fejedelmi propositiók költői tollú szerkesztője, azonképen a rendek is a béke s nyugalom elnyerésére irányítván tekintetüket, az ideig-óráig tartó szenvedésről feledkezzenek meg. Ne fájjon most senkinek se háza, se jószága pusztulása, türje békével magánügyei háttérbe szorítását, mert nemsokára ütni fog a kárpótlás, az elégtételszolgáltatás órája s »mint a Scythiából kijött magyaroknak, kik ló farán hozták ki feleségüket, gyermeküket, nekünk is — csak értsünk egyet s fogjuk egyaránt — házank helyett házat, jószágunk helyett jószágot és elveszett marháink helyett fegyverünk által elegetdő marhát fog adni az úristen!«²⁾

A propositiók elseje arra vonatkozott, hogy a hadviselést mily irányban folytassa az ország s különösen miután Básta Eperjesről hátrább, Pozsony és Bécs felé szállott, mit tanácsolnak a rendek Bocskaynak? Tudatta egyzsersmind Bocskay, a rendek tanácsadását megkönnyítendő, hogy a török császár segédhadai, a nagyvezirnek és egyéb basáknak a fejedelemhez intézett levelei szerint, nem sokára

loro patiranno più d'ogn'altro, dovendo andar tutte le cose loro in manifesta rovina et con pericolo, che non accomodandosi, tutto finalmente sia per cadere in mano del Turco . . . « Dispacci di Germania, bécsi áll. ltár.

¹⁾ L. még föntebb 122. lapon a 2. jegyzetet.

²⁾ A fejedelmi propositio 10. pontja.

föl-fognak érkezni s hogy a tatár khán fia már Szolnoknáf van szép hadával s csak azt várja, mikor szólítja őt szolgálatátételre Bocskay.¹⁾

Ezekhez képest a rendekre bízta a fejedelem azt is, hogy ők mivel és mennyivel fognak országul a kitűzött cél eléréséhez hozzájárulni; de a megszavazandó adón kívül a mult időklől behajtott pénzek beszolgáltatásának elrendelését is kérte; kívánta továbbá, hogy miután az ágyúk vontatására a szokás és törvény szerint köteles szabad királyi városok közül többen »hűtelenek«, azaz nem tartanak a mozgalommal, a rendek a mondott célra ígát szavazzanak meg, a hadak számára pedig megyénként élelmet és élésmestereket jelöljenek ki, a kikhez a fejedelem egyenest hozzájuk fordulhasson. Azután arra kérte Bocskay a rendeket, hogy udvarában, illetőleg személye körül, 1000 »kék« (kék egyenruhás) gyalogot tartsanak, a mely csapatot a fejedelem oda fordíthasson, a hol azt az égető szükség kívánja s melylyel különösen a szegénységen hatalmaskodó nagyokat zabolázná meg. Végre kijelenté a fejedelem, hogy a német pártra hajlók, — egyesek és városok, — javait, mint hűtelenekét, az ország javára confiscáltatni fogja.²⁾

A rendek a fejedelmi előterjesztésre adott válaszukban mindenekelőtt *Eperjes* bevételét ajánlották s a benne levő hűteleneknek érdemek szerint való megbüntetését. Ha a város szép szerivel nem adná meg magát, hanem a fejedelem ágyúit magára várná: akkor »ő felsége³⁾ (Bocskay) in toto az egész várost deleáltassa, úgy, mint Argentina régenten deleáltatott Attilától«; a város hűtlen polgárainak házait pedig (noha az a kívánság a »deleálás«-sal épen nem illetőssze) adja azon, a forradalom ügyeért sok kárt szenvedett sárosmegyei nemeseknek, a kiknek házai, curiái leégtek. *Tokajt* és a benne levő ellenséget Zemplén, Szabolcs és

¹⁾ Thaly, Bocskay lev. könyvében a fejedelem levelezése a török s tatár vezérekkel.

²⁾ *Irományok* III. sz.

³⁾ Ez a címzés is mutatja, hogy a rendek válasza Bocskay fejedelemmé választása után, tehát legkorábban 1605. ápril 20-ikán délután kelt.

Hajdú megye hadaival zárja körül a fejedelem; *Nagy-Várad* körülzárására Bihar, Szolnok és Kraszna megyék hadi népét deputálta a rendek válaszfelirata; végre *Huszt* bloquadejára Máramaros, Szatmár, Bereg és Ugocsa megyét jelölte ki.

Az a borzadálylyal teljes félelem, melylyel az ország minden lakosa a tatárok iránt viseltetett, arra a kérelemre bírta válaszfeliratukban a rendeket, hogy tatár csapatok szolgáltatását csak ott vegye igénybe a fejedelem, a hol azt az elkerülhetetlen szükség kívánja; de a mennyire lehet, kerülje velük Magyarországot (csak a szomszéd országokba való becsapásoknál használja föl őket), s ha mégis bent az országban használná erejüket, akkor adjon melléjük tekintélyes biztosokat, a kik a főnököket zablán tudják tartani. Ilyenekül meg is nevezte a gyűlés Bosnyák Tamást, Dúló Gergelyt és Jóthay ¹⁾ Benedeket.

Adóban a tavalyi házösszeírás alapján a rendek minden füst után 2—2 frtot ajánlottak meg, de oly módon, hogy az égett falvak ez összegnek csak felét fizessék. Ugyancsak egy-egy forintot fizetnek Zólyom és Hont megyék addig, a míg a nyakukon ülő ellenségtől megszabadulnak s szintén felét fizetik az adónak — régi szokás szerint — a töröknek hódolt falvak. A főadószedők nevezését Bocskayra bízták a rendek; ezek kezeibe fogják aztán a vármegye exactorai a behajtott összegeket szolgáltatni s behajtás alá fog esni a mult téli 1—1 frt is, melyet még az 1604. pozsonyi országgyűlés szavazott meg.

Az ágyúk vontatása dolgában a rendek válasza nem felelt meg Bocskay kívánságának. Régi szokás szerint csak a királyi városokra hárították e terhes szolgálatot. Ellenben az élés dolgában reményüket fejezték ki, hogy ha a fejedelem élésmestereket rendel, a kik a gabona árát becsületesen megtízetik, fuvarosok és kereskedők pedig szabadon járhatnak-kelhetnek s az éléshordó szekerektől vám és harminczad nem szedetik, hát a hadsereg nem fog élelemhiányban szenvedni.

¹⁾ Gyulay? vagy Jókay?

Hogy a fejedelem különben győzedelmes hadjáratát akadály nélkül folytathassa, kijelenték a rendek, hogy személyük szerint, lóval vagy gyalog mindannyiszor készek Boesokay mellett hadba kelni, valahányszor azt tőlük kívánja. Úgy látszik, hogy a válasz e pontja indirect felelet volt Boesokay előterjesztésének ama pontjára, melyben 1000 kék gyalog megszavazását kívánta.

Egyéb kisebb jelentőségű rendszabályokon kívül, melyek (mint például a malom-pusztító hajdúk keze levágása, a malom- és falu-égető hajdúk máglyahalálra való ítélése) a fegyelem-tartásra vonatkoztak, hosszasabban foglalkozik a válasz a hűtlenségbe esettek javai confiscálásának kérdésével. Az elkobzás elvét kimondja mindama javakra, melyek bármilyen kir. adomány útján vannak az illető birtokos kezén vagy egyébként öröklött donatiós birtokot képeznek. Ellenben a szerzeményi, a pénzen vett javaknál bizonyos föltételeket köt ki a rendek válasza. T. i. ha valamely földesúrtól valamely nemes ember vagy város szőlőt vagy más fekvő birtokot vásárolt, és a vevő hűtlenség bűnébe esik: akkor maga ez a pénzen vett birtok ne háramoljék Boesokayra, hanem csak az a vételár, melyet érte a birtokszerző fizetett. Ebből az elvből indulva ki, maga a pénzen vett birtok előbbi birtokosára, azaz a földesúrra, a ki eladta, essék vissza s a földesúr a vételárt adja át a fejedelemnek; ha a földesúr ezt nem akarja tenni, úgy szabad legyen az ő engedelmeivel a nótázott ember vérbeli örököseinek magukhoz váltani a birtokot, lefizetvén a (most már másodszori) vételárt a fejedelem pénztárába. Ha pedig sem ilyen vérbeli örökös nem találkoznék, sem az eladó földesúr nem akarja magához váltani a birtokot: csak akkor háramoljék az a fejedelemre, a ki azonban akkor a jobbágy-birtoknak tekintett ilyen birtokról a dézmát s a földesúri szolgáltatásokat megadni s a földet műveltetni tartozik; mert ha három éven át nem művelteti a földet, három év múltán azt az eladó földbirtokos egyszerűen visszaveheti a fejedelem fiscusától, »mert a proprietás a földesúré«, mondja a replika. Ugyanezen elvből kívánta a replika azt is, hogy, ha valamely földesúr a magáéból valakinek adományt tett s ez az adományos esik

a hűtlenség bűnébe: hát az ilyen adomány birtoka ne a fejedelemre, hanem az előbbi, adományozó földesúrra háramolják vissza.

Az olyan nemesek jószágai végre, a kik Bocskayhoz hajolnának, de a német-birta helyeken lakván, nem jöhetnek hűségük bebizonyítására a fejedelemhez, az ilyen egyének olyan javai, melyek a Bocskaynak hódolt vármegyékben fekszenek, nem koboztathatnak el; a mennyiben pedig már elkoboztattak volna, hát in integrum restituándók.¹⁾

Nem szükség, azt hiszem, kiemelnem, hogy a rendek e kívánságai és föltételei világosan beszélnek egyrészt arról a tiszteletről, melylyel a magyar nemes a földesúri jogot, az akkori magyar társadalom ez erős alapját, még a zavaros időkben is respectálta; másrészt arról az ügyes és méltányos politikáról, mely a nyugati megyékben lakó s a Bocskaynak hódolt részekben is birtokos egyéneknek kibúvó ajtót hagyott.

Míg a fejedelem a maga tanácsosaival a rendek replikáját meghányta-vetette, az alatt elkészült az országgyűlés amaz átírat, melyet Erdély rendeihez jónak vélték intézni a Szerencsen összegyűlt magyarországi statusok, tudatván velük, hogy Bocskayt ők is fejedelemmé választották s kérvén őket, hogy tartsanak szorosan össze Magyarországgal, »hogy innmár — úgymond az átírat — lehessünk egy membrumok, ez kevés magyar nemzetségnek reliquiái, szerethessük egymást és örvendhessünk szép szabadságunknak, nem különben, mint a rekeszből kiszabadult madarak«. ²⁾

Elkészült ugyanezen időtájt az az emlékirat-féle is, a melyet Bocskay hívei támadásuk mentségére mindjárt a gyűlés elején, még Bocskay fejedelemmé választása előtt, mint ezt a Bocskayt üdvözlő beszéd előre jelezte,³⁾ Európa népeihez határozta intézni.

Ez a hosszú védirat, mely abban culminál, hogy a magyarság csak a végső kétségbeeséstől kényszerítve szövet-

¹⁾ *Irományok* VII. sz.

²⁾ Szilágyi, Erd. Orszgy. Eml. V. 377.

³⁾ *Irományok* IV. sz.

kezett régi és halálos ellenével, a törökkel, tulajdonkép a legborzasztóbb vádirat Rudolf király személye és kormánya ellen. Minden túlzás nélkül merem állítani, hogy hozzá hasonlót csak az 1849-iki év proclamatiói között találhatunk, s ha irálya nem volna oly tökéletlen, talán páratlanul állana az egész világ összes forradalmi pronuntiamentóinak és kiáltványainak irodalmában.¹⁾

Tudja az egész világ, — ezen kezdi — hogy Magyarország a kereszténységnek több mint 200 esztendeje szolgál védbástyául. Nincs valamire való család az országban, mely legalább egy sebesülttel s egy halottal ne járult volna ahhoz a véradóhoz, mely a pusztulás, a szolgaság jármát hárította el a kereszténység nyakáról. Százazei estek el a magyarok véres küzdelemben, s noha nem egyszer szólítá föl a török az országot örök-szövetségre, soha nem állott el a magyar a kereszténység szent ügye mellől, inkább türt, vérezett, szenvedett és pusztult miatta. És íme, a kereszténység ez erős pajzsát most az akarja összetörni, a kinek e pajzsos farkján az előharczosnak kellene lennie: Rudolf király, kit egykoron oly örömmel koronázott meg a nemzet. Annyi áldozatkészséggel, mint Rudolfot, egy királyát sem szolgálta még a magyar, neki a nemesség is megadózta magát; érte a 14 éves török háború minden szenvedését türt, mely alatt a hitetlen és keresztény harczosok százazei gázoltak keresztül a magyar nemzet testén. És e roppant áldozatok fejében mit tőn a hálados király? Midőn a nemzetet megfogyva, elvérezve látta: elhatározá azt kiirtani s a szabad országot hitvány tartományná sülyesztendő, erre a céljára fordítani azt a segélyt, a mit nekie az összes kereszténység

¹⁾ Nem szükség külön is hangsúlyoznom, hogy az igen hosszú vádirat vagy kiáltvány, részleteiben, sok helyütt nemcsak túlzó, hanem igazságtalan; pl. ott, midőn azt állítja, hogy Rudolf a maga országait és különösen Magyarországot hallatlan nagyságú és egészen önkényesen kivetett adókkal terheli s szípolozza, különösen a török háború óta. Hiszen tudjuk, hogy az adót abban az időszakban *évenként* összehívott országgyűlés szavazá meg épenséggel nem nagy summákban, s ezen adó alól is ki tudták vonni magukat sokan; sőt túlságosan nagyon sokan.

a török elleni szent háborúra adott. Ahhoz a királyhoz, a ki atyja leghívebb tanácsosait, Dietrichsteint, Rumpfort és Trautsohnt elkergette,¹⁾ a ki saját fivérét megveti, gyűlöli s helyettük egy hitvány trombitás gonosz fiát, a perfid, haszonleső Unverzagt Farkast²⁾ és a zsidó Lang Fülöpöt³⁾ hagyja magán uralkodni, mert azt súgják fülébe, hogy ő a törvény fölött áll, ahhoz a királyhoz, a ki a törvényeknek s királyi tisztjének meg nem felel. a ki csak egy második Nabukodonozár, méltók cselekedetei. Ezekből lehet őt megítélni.

Fölosztja az országot fizetetlen zsoldosai között, mint a török a hódított földeket timárookra. S ez a zsoldos had büntetlenül égeti, dúlja, rabolja a nemzetet, feltöri a templomokat s a sírboltokat, a férjtől nejét, a bátyától nővérét, a szülőktől a 8—9 éves lányokat elragadja s meggyalázva, nagy váltságdíjért adja vissza csak s aztán a hegyek közé bujdosott, örölt fahéjból, fák gyökereiből táplálkozó népet vadászszsa. S míg a föld népe rakásra hull az éhségtől, mint a dögvészes barom, a király addig az alattvalóitól kicsikart s a kereszténység fejedelmeitől zsoldosai fizetésére adott segélypénzen arany koronákat, ezüst asztalokat készíttet, arany lánczokat, gyűrűket, ékköveket s csecsebecséket vásároltat össze⁴⁾ s fölgazdagodik.

Az ország törvényeit eltörlé a király; de állíta helyükbe kamarákat, igazabban mondva kínzó műhelyeket, melyek a lakosság vérét szipolyozzák. Beállítá e kamarákba a mézsáros Szuhayt s a horvát parasztot Migazzit, ezeket a vadászkutyákat, a kik kiszagolják, hogy hol találhatni még

¹⁾ Dietrichsteint nem kergette el Rudolf, csak távol tartá udvarától.

²⁾ Unverzagt a (prágai) udv. kamara nagy befolyású elnöke, a jószágelkobzások egyik legfőbb factora volt. Neve különösen Illésházy pöre óta lön Magyarországon általánosan gyűlöltté.

³⁾ A zsidó származású Lang, e kegyencz komornyik gyászos befolyása és perfid viselkedése a német birodalomban is közbotránczást okozott.

⁴⁾ Általánosan ismert dolog Rudolf, a finom műértő csaknem betegséggé fajult gyűjtő-szenvedélye, melynek azonban áldásos következményeit a cultur- és műtörténet mezejének munkásai csak mostanában kezdik igazán érezni.

elrabolni valót. Ezek előtt privilegium, kötelezvény, végrendelet értékkel nem bir, tőlük s a király kényétől függ minden s kinek-kinek csak annyija lehet Magyarországon, a mennyit e véredek elől megmenteni képes.

Törvény kívánja Magyarországon, mondja a vádirat, hogy magvaszakadt családok koronára háramlott javait érdemes magyaroknak adományozza ismét a király, mert sok magyar nemes elveszté vére hullása mellett a török által elfoglalt vidékeken birtokait. De nem ilyeneknek adja a király a háramlott birtokokat, hanem idegeneknek. Sőt a mi több, a magyar főurak kezén levő várakat erővel ragadja ki kezeikből, mint azt Sz.-György, Bazin, Murány, Trencsén, Likava, Surány, Zólyom, Lipcse, Léva s más várakkal tévé, úgy, hogy az egész Magyarországon nincs jelentékenybb vár, melyet a magyaroktól el nem vett s nem németeknek adott volna.

Az ország hivatalait, tisztségeit szintén németeknek adja a király, németek a várak parancsnokai; a magyar katonaságot szélnek ereszti s a mi magyar gyalogot tart is, — mert nélküle el nem lehet, — német kapitányokra bízva, noha legutóbb is a budai basát Sz.-Fejérvárnál, a boszniai basát Sziszeknél a magyarok verték meg s Egert, Győrt, Kanizsát, Pestet, Hatvant, Esztergomot s a többi várakat a németek adták át a töröknek.

De a testi szenvedések nem voltak a királynak elegendők; hogy még a lélek szabadsága, az isten egyháza se maradjon tőle illetlen: behatolt fegyverével a templomokba is; pedig sehol nem olvashatta a sz. írásban, hogy az apostolok a vezeklést, a szent lelket fegyverrel verték volna belé az emberek szíveibe s az isten is a királyoknak hatalmat alattvalóiknak csak teste, de nem lelke fölött adott.

Megtörténik azonban, — folytatja gúnyosan a kiáltvány — hogy Rudolf néha a szabadság valami reményét csillogtatja az országgyűléseken a magyarok előtt. Fölolvassák a királyi levelet, melyben királyi szavára igéri, hogy a teljhatalmú helyettese és a rendek közötti megállapodásokat helyben fogja hagyni; de azért utólag mégis mindent kiforgat, megváltoztat vagy a végzésekhez hozzátesz olyat, minek

árnyéka sem fordult elő a gyűlésen. Hát mit várhasson ilyen királytól a nemzet, a ki előtt saját kir. szava sem szent, nem kötelező?

Mindezek miatt a magyarok eleget panaszkodnak az országgyűléseken és küldöttségek által a királynak, de mindhiába: a király süket és láthatatlan. Úgy cselekszik, — mondja maró gúnnyal a vádirat, — mint az abessziniai fejedelem, a ki, hogy személyét nagyobb fönséggel környezze, csak függöny mögül szokta hallatni szavát s nagy kegyképen nyújtja ki néha mutogatni a függöny redői közül kezét vagy lábait. Ilyen Rudolf is; inkább valami szellem, valami genius, mintsem király. Nem látható, csak zsarnoksága érezhető; zsarnoksága meg pénzvágya, mely korlátot, tisztességet nem ismer. És rámutat itt a kiáltvány Telekessy, a két Homonnay, Rákóczy Zsigmond, Dobó örökösei s Illésházy eseteire, a kiktől a király közel 2 millió tallér értékű vagyont — roppant összeget abban az időben — csikart ki és kobzott el. Rámutat Belgiojoso és különösen Krausenegg pénz-zsarolásaira, melyeknél maga ez utóbbi néhány hó alatt csak magának százezer tallér ára vagyont szerzett, kifosztva néhány tucat birtokos nemest »hűtlenség«¹ ürügye alatt mindeüből.

Csordultig telt azonban a pohár, folytatja a vádirat, midőn a király parancsából Belgiojoso Bocskay István után is kiveté hálóját. Bocskay fölvilágosítá Belgiojoso hajduit, hogy a mit a király, a mit vezérük ő ellene tenni akar, az csak egy láncszeme az egész magyar nemzet kiirtására célzó intézkedéseknek és a méltatlankodó hajdúk Bocskay pártjára léptek, majd az egész vidék népe követte a hajdúk példáját, a mire aztán a király — mintha örült volna a jó alkalomnak — Básta és Kolonich alatt 22 ezer embert küldött, a török helyett, magyar alattvalóira.

Ekkor fordult a végső szükségben és nem jó kedvből a magyarság ortalomért régi halálos ellenségéhez, a törökhöz. »Superos flectere non potuerunt«; hát »Acheronta movebant«². De ezt nem azért tette, hogy fegyvereit a kereszténység ellen villogtassa, hanem Rudolf zsarnoksága ellen; mert az önvédelem ösztönét még a tudatlan baromba is bele oltá a

természet. De ha e harczok folyamán a szomszéd országok szenvedni fognak, ha hegy nem lesz elég magas, ha folyó nem lesz elég széles a törökkel egyesült magyar fegyver előtt: mindenért csak egyedül Rudolfot illeti a felelősség, a ki saját alattvalóit e rémítő szövetségre rákényszeríté s a ki elpusztult Magyarországnak könnyebbülésére nem akart a törökkel sem tisztességes békét kötni, midőn telhetett volna, hanem háborút folytat minden áron, *mert ez neki nyereséges, pénzthajtó!*

Legvégül segélyre szólítja föl a kiáltvány a kereszténységet. A ki a magyarnak segít Rudolf ellen, — mondja — az saját magán s a kereszténység ügyén segít, mert a magyarok készek utolsó csepp véréket a vallásért, hitért és a kereszténység nyugalmáért ontani.¹⁾

— — — — —

Míg ennek az iszonyú vádakkal teljes, de néha csaknem a legiszonyúbb vádagnál a meztelen igazságra épült kiáltványnak szerkesztésén a rendek valamely ékes (!) tollú társa dolgozott,²⁾ azalatt a fejedelem is beadta volt az or-

¹⁾ *Irományok.* Függelék (a szerencsi gyűléshez) 1. sz. a. — Ebből az általam itt közölt fölötté érdekes irathból készült aztán, a király személyét támadó összes passusok kihagyásával, az a memorandum, melyet 1605. december 10-én a *korponai* rendek a német birod. fejedelmekhez intéztek. L. Katona, Hist. Crit. 28, 455.

²⁾ Ki volt ez: nem tudom megmondani. Ha Illésházy már Magyarországon volt volna, bizvást rá foghatnám; mert sok részlet megfelel azoknak a protestatióknak és proclamatióknak, a melyeket Illésházy a maga szerencsétlen pöre miatt küldözgetett az ország rendeihez. Persze hogy ezeket az Illésházy-féle fulmináns tiltakozásokat, — minthogy 1603-ban s 1604-ben közkézen forogtak, — kényelmesen fölhasználhatá a kiáltvány szerkesztője. — Az sem lehetetlen azonban, hogy a kiáltványnak azon szövegezése, mely a szerencsi gyűlés határozatára még a gyűlés alatt elkészült, már nincs is meg s az *Irományok* Függelék 1. sz. alatt közölt kiáltvány már valami kibővített, későbbi, de még mindig 1605-ből való szöveg. Mert hogy egy kiáltványon 1605 második felében is dolgoztak és pedig többen és már Illésházy főfelügyelete alatt, azt az 1606-ban elfogott kassai főbírónak Bocatiusnak prágai tömlöczéből a király elé terjesztett egy emlékirata mondja. Magát Bocatiust is megbízták a szövegezéssel, de Illésházy langyosnak találta a Bocatius conceptusát (Bécsi áll. ltár). Akárhogy álljon is a dolog: miután az

szággyűlés válaszfőliratára szükséges duplicáját, mely, sajnos, nincs meg tudtommal sehol. Abból ítélve, hogy az ápril 17-ikére egybehívott országgyűlés alig tartott összesen 3—4 napot, jogunk van föltenni, hogy a fejedelem duplicája nem nagy vitatkozást idézett elő. Ha pedig a végzéseket a rendek replicájával összehasonlítjuk, egyrészt látni fogjuk, hogy a replica pontjait a fejedelem mind elfogadta (a miért azok ismétlésétől tartózkodunk), másrészt azt kell hinnünk, hogy a hozzátételek, a többletételek legnagyobb része a mindenről gondoskodó fejedelem cancelláriájából származott.

A főbb pontok a végzésben található hozzáadások közül a következők.

A háború folytatása és a honvédelem ügyében határozatba ment, hogy Murány vára bloquadejával Gömörmegye bizassék meg, hogy a Fátrán túli megyéket a fejedelem igyekezzék szép szerével magához édesgetni s csak ha nem hajolnának a szép szóra, üldözzé őket seregével. A Bocskay személye mellé kívánt 1000 gyalogot a végzésben megszavazták a rendek egy esztendőre s úgy, hogy felét az erre szükséges költségnek a nemesség, másik felét a szab. városok és a hozzájuk számított Debreczen, Szatmár, Németi, Nagy-Bánya, Várad, továbbá Kereki, Bátor és a szepesi városok fizetik. A fölkelés dolgában közelebbről határozta meg a végzések 18-dik pontja, hogy a mikor valamely megyében a fejedelem fölkelést hirdet, azok az urak és nemesek, kik birtokosok az illető megyében, csak akkor tartozzanak személyük szerint fölkelni, ha lakhelyök is azon megyében van: ellenben ha nem laknak ott, akkor csak birtokaik után állítsanak fegyvereseket a megye limitatiója szerint. Határozatba ment, hogy a mágnások szolgálatában álló nemesek saját személyük után lovasokat állítsanak; az armalisták pedig, a kik városokban élnek, a megyék többi nemeseivel személye-

---

bizonyos, hogy Rudolf már 1605 tavaszán panaszkodott a magyarok ellene intézett kiáltványa miatt s miután a szerencsi gyűlés csakugyan megbízott valakit vagy valakiket egy kiáltvány szerkesztésével s mivel végre az Irományok Függelék 1. sz. a. közölt kiáltvány tényleg 1605-ből való: hát itt, a szerencsi gyűlés Tört. Bevezetésében kellett e pronunciamentoról megemlékezni.

sen kötelesek a fejedelem mellett fölkelni, különben nemesleveleik erejüket veszítik. Határozatba ment továbbá, hogy Kassára Bocskay a mágnások közül nevezzen ki valakit főkapitányrá, a végvárakban pedig előbbkelő kapitányokat tartson, ne a hajdúságból származókat.

A birtokviszonyok tisztázása céljából elhatározta a szerencsi gyűlés, hogy az eddigi zavarok alatt a Bocskay által elvett és másoknak adományozott javak adassanak vissza régi birtokosaiknak, ha ezek Bocskay párthívei lőnek, s e javak visszaadására ép úgy, mint azokéra, a melyeket egyesek hatalmasul elfoglaltak, a jövő pünkösdi tüzetett ki határnapúl; egyszersmind kimondatván, hogy azon egyesek, a kik az erőszakosan elfoglalt birtokokat pünkösdig vissza nem szolgáltatják, a hűtlenség bűnébe, az ingó javakat vissza nem adók pedig a kisebb hatalmaskodás bűnébe esnek s az okozott kár dupláját tartoznak megfizetni. Ellenük a megye alispánja jár el sommás úton, a ki, ha kell, a főispán segélyét igénybe vegye.

Nem érték nélkül való egyháztörténeti szempontból a végzéseken hozott apróbb határozatok közül az, mely az »igazi« concionatorok, prot. lelkipásztorok bizonyos javadalmairól szól; hogy t. i. a hol eddig quartát fizettek a concionatornak, azaz az egész tized negyedrészt, ott ezután is ezt a quartát fizessék, a hol pedig tizedet adtak nekik, ott szintén megmaradjon a fizetés ezen modusa.

A jogügyek és igazságszolgáltatás megkönnyebbítése céljából elhatározta a szerencsi rendek, hogy azon káptalanokba és conventekbe, melyekben requisitorok, a hiteles helyek e közjegyzői functiót gyakorló levéltárnokai, nincsenek, oda Homonnay Bálint, az éjszakkeleti megyék e nagytekintélyű bizalmi férfia, két-két nemes embert s melléjük egy-egy jegyzőt rendeljen, a kik előtte és Ung megye előtt tegyék le a szokásos esküt, kivéve a szepesi főkáptalant, melynek a főntebb nevezett módon beállítandó functionáriusai ott a piacon (Szepeshelyen? vagy Olaszin?) a megye és urak előtt esküdjének.

Végre elhatározta a gyűlés, hogy a fejedelem úgy a lengyel királyhoz, mint a lengyel rendekhez követséget küld-

jön, mely a szomszédos lengyel uraktól szenvedett sérelmek orvoslását s a jó barátság föntartását kérje.¹⁾ Nehezen hibázom, ha azt hiszem, hogy erre a közvetlen okot a lengyel királynak körülbelül épen a gyűlés végén Bocskayhoz érkezett követe²⁾ szolgáltatta, a ki ura nevében ennek közvetítését Bocskay és a császár közt följajánlá s arra kérte a fejedelmet, hogy Lengyelországot illetőleg a szepesi lengyel birtokokat hadai becsapásától kímélje meg.³⁾ Bocskay ezt, a mennyire lehet, meg is ígérte a gyűlés után Kassáról kelt levelében;⁴⁾ a mellette levő főurak és nemesek pedig kifejtvén Bocskay támadásának okait, megköszönték a lengyel király közbenjárásra hajló készségét, csak hogy aztán, — mondák — útját és módját is tudja a kibékülésnek találni.⁵⁾ Ezzel azonban még nem vélték sem a tanácsosok, sem a fejedelem a szerencsi gyűlés végzéseinek eleget tenni, hanem a gyűlés határozta követséget két hónap múlva útnak is bocsátották. Viselt dolgai közül ismerjük azt az emlékiratot, melyet a királynak benyújtott és a mely rövid kivonata az Európa fejedelmeihez intézett kiáltványnak.⁶⁾ Ismerjük továbbá a lengyel királynak ez emlékiratra adott válaszát, melyben a lengyel király a magyar fölkelők sérelmeinek jogosultságát elismeri ugyan, de a békés kiegyezés szükségét és hasznos voltát hangsúlyozza s e részben a maga közbenjárását ismételve jóakarattal ajánlja föl Bocskaynak és a vele tartó magyaroknak,⁷⁾ mint arra még később alkalmunk lesz visszatérni.

A szerencsi gyűlés ápril 23—24-ike körül oszlott el. Végzéseit az új fejedelem Kassán május 20-án erősíté meg.⁸⁾

¹⁾ *Irományok* VIII. sz.

²⁾ Thaly, Bocskay lev. könyve, id. h. 107. l.

³⁾ U. o. 112. l.

⁴⁾ U. o. 111. l.

⁵⁾ U. o. 112. l.

⁶⁾ *Irományok*, Függelék 2. sz.

⁷⁾ *Irományok*, Függelék 3. sz.

⁸⁾ Sepsi Laczkó Máté krónikája szerint, id. h. Míg ellenben a Mikó idézte »hiteles« példány szerint (Erd. Tört. Adatok III. 58., jegyzet), melyet én nem tudtam megkapni, május 25-ikén.

ÍROMÁNYOK ÉS TÖRVÉNYEK.

I.

1605. márczius 29.

Bocskay meghívója az ápril 17-dikére kitűzött szerencsi gyűlésre.

Stephanus Bocskay de Kis-Marja . . . *stb.*

Prudentes ac circumspecti . . . *stb.* Tudjuk azt, hogy nyilván vagyon kegyelmeteknél ez elmúlt esztendőben minémű romlása lőtt légyen az mi szegény hazánknak régi szabadságának és mely nagy inségben voltunk az idegen nemzetség miatt, úgy annyira, hogy sem magunkkal, sem jószágunkkal, sem marhánkkal szabadok nem valánk, de ki mindezeknél nagyobb, lölkün esméretében is megháboréttak vala, kirül az egész országnak böcsületes követi ez elmúlt tavalyi pozsonyi gyűlésben az jövőndő dolgot praesagiálván. az egész ország előtt publice protestáltanak és levelet is vettenek róla, hogy meg akarják magokat az ő szabadságukban és religiójukban ótalmazni. Mely protestatioval nem hogy használtunk volna, de ahoz képest a római császár. országunk törvénye ellen, csak proprio motu, oly elviselhetetlen iszonyú articulust iratott volt az több articulusok végében, kinek continentíája szerint mindnyájan halálhuk fiaivá kellett volna lenni (*sic*), kit kegyelmetek is, im, generalis ¹⁾ mód nélkül való cselekedetiből vött eszében és ahoz képest kegyelmetek Gálszécsben összevgyűlvén, ugyan azon generalisnak, melyre ő fölsége az mi vérünk kiontását, sza-

---

¹⁾ Belgiojoso.

badságunknak és religióknak utolsó romlásának executióját bízta volt, újonnan nyilván izent, hogy az pozsonyi gyűlésben lött protestatióval élni akar kegyelmetek; ki minemű gyalázatos választ tölt legyen, azt kegyelmetek tudja; azalatt osztán ő az reá bízott executióban el akarván járni, mi reánk, római császár hadával, álgvúival jött és várainkat kit megvött, kit pedig megszállott; nem volt mit tennünk. az minemű módot az úristen mutatott, az szerint ótalmaznunk kellett magunkat; abban aztán az minemű progressust az jó isten ez ideig adott és naponként ád, az kegyelmeteknél nyilván vagyon. És noha tudjuk jól, hogy kegyelmetek mind az német s mind pedig az hajdú vitézek miatt sok károkat vallott és naponkint vall, kit mind hazánk szabadsága mellett kellett szenvednünk; de hogy az ellenség ellen jobb módjával ótalmazhassuk magunkat és az több magyar atyánkfiaival is megegyezhessünk: kívántatik összevgyűlni és minden egyéb rendbeli dolgokat hátrahagyván, csak azokról kell végezni kegyelmeteknek, mint állhassunk az ellenségnek ellene, hogy az kegyelmetek szép hazája megcsendesedjék és épüljön is. Rendeltük az gyűlés napját ez jövő húsvét nap után való vasárnapot azaz decimum septimum diem mensis Aprilis itt Szerencsen. Kegyelmeteket azért szeretettel intjük és az mellett hagyjuk is, hogy akkorra kegyelmetek küldje ide bizonyos emberit teljes instructióval és autoritással, kik mi velünk egyetemben minden szükséges dolgokról állandóképen végezhesse az hazánk közönséges javára s megmaradására. Secus non facturi. Datum ex arce Zerench die 29. mensis Martii, anno domini 1605.

Stephanus Bochkay m. p.

St. Káthay mpria
cancellarius.

Külczim: Prudentibus ac circumspectis dominis Judici primario caeterisque civibus . . . liberae civitatis nostrae Cassoviensis . . .

(Ered. Kassa városa levéltárában.)

Jegyzet. Katona, Hist. Crit. 28, 306. nagyon is szabad latin fordítását adja e meghívónak.

II.

1605. ápril eleje.

Utasítás a szerencsi gyűlésre küldött kassavárosi követek számára.

Etliche Punkt und Artikul, so gemeiner Stadt Abgesandten in dem Landtag zu Szerencs nach Gelegenheit der Zeit und Sachen fürbringen sollen.

Erstlich die Landständ und Herren anzurufen, dass sie, so viel immer noch möglich, auf Mittl und Weg sollten gedacht sein, ob man diesen Aufstand mit gutem Fürschlag wiederumb ablehnen und mit den Kaiserischen einen Frieden machen möcht, weil aus fernerm Krieg nicht allein die grösste Theuerung möcht erweckt, sondern auch des ganzen Landes letztes Unheil und Verderben erfolgen.

Zum andern. Wo man wegen eines Friedens tractieren würdt, dass die Stadt Kaschau ihre Leut und Unterhändler auch darbei habe, weil es sonderlich die Stadt angeht und sie die Metropolis ist.

Zum dritten. Den Fürsten zu ersuchen, dass er die Stadt, sie in ihren Privilegien, Freiheiten und altem Herkommen zu erhalten, schriftlich und für dem ganzen Land versprechen wolle.

Zum vierten. Die Stadtzwinger, Thor, Thüren und Schlüssel bei dem Stadtrichter, laut mit dem Lippay Baláschen gemachter Contracte, und der Stadt Jurisdiction zu lassen.

Zum fünften. Die Janizscharen, so allen Muthwillen treiben und der Stadt bei der Christenheit einen sonderlichen bösen Namen machen, von hinnen weg zu nehmen und im Feld zu gebrauchen.

Zum sechsten. Do es nicht von Nöten und in der Nähe der Feind nicht wäre, die armen Bürgersleut mit den Heiducken nicht beschweren und in solcher Anzahl allhier nicht zu halten, weil die Stadt ohne dess 100 Drabanten auf ihr Unkosten zu Wachen halten thuet.

Zum siebenten. Der deutschen Bürgerschaft Versicherung geben und Befehl thun, dass aus den Kriegsleuten Niemand die selbige beschwer und schmähe. Sonst werden die Handwerksleut und dergleichen nicht können erhalten werden.

Zum achten. Dass Ihr fürstl. Gnaden versprechen, die Stadt künftig mit keinen Türken zu besetzen.

Zum neunten. Dass Ihr fürstl. Gnaden in Ansehung des grossen erlittenen Schadens die Stadt mit keiner Taxe heuer beschweren wolle.

Zum zehenden. Dass Türken und Tartern in diese Ort nicht gebracht, sondern anderswohin abgelehnt möchten werden.

Zum eilften. Die Gilnitzer, Krumpacher, Schmelniczter und andere Bergstädt versichern, damit sie arbeiten können, weil man Hauen, Axt, Nägel und dergleichen von ihnen wegen der Weingärten . . . haben muss.

Zum zwölften. Der Stadt Dörfer insonderheit verschonen lassen, damit sie mit ihrem wenig Vieh, so noch vorhanden, arbeiten möchten.

Zum dreizehnten. Mancherlei Ungebühr und Gewalt, so durch die Heiducken unterm Thor und in der Stadt getrieben wird, im Ernst einstellen.

Zum vierzehnten. Einen beständigen und bescheidenen Obristen den Kriegsleuten fürstellen, der mit der Stadt ein friedliches Vernehmen hab und in billichen Klagen und Sachen gute und unablässliche Ausrichtung thue.

Zum fünfzehnten. Wider der Stadt Freiheit die Häuser und andre liegende Güter Niemanden zu verschenken, sondern bei Stadtwesen verbleiben wolle lassen . . .¹⁾ fürnemblich soll man widerlegen was Zagyvay Miklós wegen der Officiern Häuser und anderer liegender Güter begehrt.

Zum sechzehnten. So jemand aus Mangel seines nöthigen Unterhalts und Gewerbs oder sonsten gar von hinnen wegziehen wollt, sonderlich von deutscher Nation, Niemand

¹⁾ Néhány olvashatlan szó. . . . .

nicht aufzuhalten und ihnen alle christliche Beförderniss thun wolle.

Zum siebenzehnten. Mit denen gefangenen Personen, so unsrer Religion sein und ihrem Feldobristen, vielleicht unwissend, worzu er sie gebrauchen wollt, haben nachziehen müssen, einen christlichen Process halten, weil aus diesen Orten viele in Deutschland hin und her Studirens halber sich aufhalten, denen es zum Nachtheil gereichen möcht.

Zum achtzehnten. Wo ja kein Fried geschlossen möcht werden, der benachbarten Städt, als do diese Stadt und hiegegen durch Heiraten und dergleichen Freundschaft und Verwandte hat, in Acht möcht genommen werden, so der grössten Macht und übereilt haben nachgeben, und von uns sich widerumb abziehen müssen lassen.

Zum neunzehnten. Dass die hie und her streifende Türken und Tatern die Leut und Kinder nicht auffangen und wegführen, auch das Vieh nicht wegtreiben.

(Más kézzel.) 20. Wegen des erschlagenen Praedicanten von Garadna, dass man dessen Todtschlager Nagy Balaschen soll einziehen.

(Fogalmazvány Kassa városa levéltárában.)

III.

1605. ápril 20. előtt.

Bocskay előterjesztése a szerencsi gyűlésen.

Postulata Illustrissimi Domini Domini Stephani Bocskay de Kys Maria, Divina miseratione Transylvaniae Principis, Partium Regni Hungariae Domini, et Siculorum Comitum, a Dominis Regnicolis pro 17. die Mensis Aprilis ¹⁾ Anno 1605. in Szerench constitutis.

Miérthogy az szent Istennél így volt elvégezve, hogy az német nemzetségnek az mi rajtunk uralkodását [melyet] sok esztendőtol fogván kedvönk ellen viseltünk, nyakunkrul fegy-

---

¹⁾ Ez nem azt jelenti, hogy az előterjesztés ápril 17-én nyújtatott be, csak azt, hogy a gyűlés ápril 17-re volt hirdetve.

veriünkkel elveszük, az minemő progressusokat az ellenség ellen ez ideig az úr Isten adott, az kegyelmeteknél nyilván vagyon; ki népének nagy kárával fogyatkozásával volt eddig is előttünk; ¹⁾ mi magunk személyében peniglen sem fáradtságinknak, sem életünknek, sem gyermekségünktil fogván jámbor szolgálatunkkal talált keresetönknek nem kedveztünk, hanem minden megmaradásunkért ki erogálván az vitélő népre, mindent az mi illet cselekedtünk. Ebben nolia sokan országunkban (uti omnes mutationes periculosae essé solent) hol egy féltül, hol más féltül, nem kevésé megbántattak (*sic*); de ezt az jövődő jó reménségért, mint szintén zürzavar időben menő útonjárók, hogy minden órában az meleg napot várják reájok az eső után, így mi es nem sokára aurea tempora exoptatamque pacis tranquillitatem nyervén, mindeket ideig el kell felejtenünk.

1. Annak okáért, miérthogy Basta Eperjesről (mely váras fundamentoma oka országunknak nagy része romlásának) az Római császár hadával hátrábszállott, ki hogy ha Eperjesben megmaradott volna, minden elvégezett akaratunk szándékunk az volt (kinek okáért kiváltképpen ez mostani napra convocáltuk volt kegyelmeteket) hogy de modo, via et circumstantiis kegyelmekekkel szólván beszélván reája mennénk az ellenségre, és vagy helyben vagy mezőben találjuk, Isten segítségéből extrema quaeque tentemus.

2. De hogy immár hátrább szállott és az mint nálunk tudván vagyon népét nem tarthatja, akarom ti kegyelmekeknek jó tanácsát ebben értenem, ki az ellenségnek ártalmára és nekönk jónkra lehetne.

3. Mert bizonyoson tudjuk mind az győzhetetlen török császár az én kegyelmes uram írásából, azonképpen az fővezér és több basák levelébül, hogy ő hatalmasságának segítségével mellénk rendelte hadai egynehány nap alatt bizonyosan felérkeznek, kinek egy része immár is jelen vagyon. Azonképpen az felséges Gazy Ghiray Tachtamis sultánnak tatár császárnak fia, szép nagy haddal Szolnoknál vagyon, kik várják, hogy szolgáltassunk vele. Annak okáért ezeknek

---

¹⁾ Tán: elhittük.

jó alkalmatossága által szükség, hogy szolgálatot adjunk eleikben, ki nekünk jövőendő hasznunkra legyen.

4. Kivánjuk azért tudnia kegyelmetektől ilyen nagy szükségünkben, holott még az idegenek is jó akaratra indultak mi hozzánk, hogy az országbeliek micsoda jó akarattal és segítséggel akarnak hazunknak (*sic, pro: hazánknak*) ilyen jóvának véghez vitelére lenni.

5. Mert azt tudom dolog, hogy ha egyaránt nem fogjuk, elől az dologban jó módjával nem mehetünk; az én értékem is pedig az hadakozásra szolgáló népnek intetene-álása(*ra*), ti kegyelmetek segítsége nélkül nem elégséges; találják fel azért az módját, hogy mind most, mind pedig ez után is (*si maior ingrueret necessitas*) mennyire való segítséget tudjak ti kegyelmetektől várni.

6. Azt is tudjuk, hogy sokan *post habito bono publico partibus Germanicis adhaeserunt*, kik kezett vadnak etiam liberae Civitates, kik mint egy fomites malorum mind mi nekünk, mind pedig felebarátjoknak sok károkat, akadályokat, zűr-zavarokat szerzettenek az országban. Annak okáért azok felől serio animadvertálni akarjuk, et bona illorum confiscari faciemus.

7. Továbbá, miérthogy az idő fordulván, az mint az dologtok (*sic, pro: dolgok*) kívánják, lövő szerszámunkat mikor mezőre kellett vinni, ahhoz barom és szekerek kívántának, az szabad városokban pedig kiknek aszfélit kellene hordozni, sokan rebelláltak; míg azért vagy sponte vagy armis viszont az mi hívségünk alá jönnek, kivánjuk azt ti kegyelmetektől, hogy itt elrendelné magok kezett: az álgjukhoz vonó barmot, szekeret azt olyképen tartsák, hogy ad primam nostram admonitionem az hova kívántatik oda küldhessünk.

8. Noha némely vármegyék az hadak miá megsanyarottak, mindazáltal ugyan ad extremam inopiam nem redigáltattak. Annak okáért kivánjuk azt, hogy ti kegyelmetek minden vármegyében bizonyos emberek kezében mindenféle élelést contribuáljon, kiknek mi neveket tudván és őket leve-lönkkel admoneálván, hordathassuk táborunkban az éleltség-fogyatkozás nélkül.

9. Ez elmúlt déli (*téli*) congregatióban az minemő contributiót ti kegyelmetek offerált volt segítségünkre, abban értjük, hogy némely vármegyében készétének; kívánjuk azért, hogy az mi ti kegyelmeteknél a' félibe készen volna, mindgyárást hozzák ide, sőt még az régi restantiákban is az mi volna.

10. Ti kegyelmeteknek egyéb gondolatokat ki privatumra néz, pro praesenti hátra kell hadnia. Tulajdon azért csak ezen kell instálnunk, pedibus manibusque, miképpen az elkezdett dolgot jómóddal végezhessek. *Jacta enim est alea.* Azt is tudjuk, hogy *concordia magnae res crescunt*, viszont *discordia maximae res dilabuntur*. Nem kell most néznünk kárunkat, se szép házainknak, jószágunknak pusztulására (kiért mi is *revid* nap taliót adjunk), hanem oltalmaz(n)unk kell életünket, régi jó hírünket, nevünket, melyet az német nemzetség keservesen szidalommal lába alá tapodott vala. Ezennel az úr Isten mint régi Scitiából jött magyaroknak, kik ló farán hozták ki feleségeket, gyermekeket, nekünk is, csak értsük egymást, fogjuk egyaránt, *posthabeamus privata*, házunk helyiben házat, jószágunk helyiben jószágot és elveszett marhánk helyiben fegyverünk által elegendő marhát ad.

Utolszor: miérthogy gyaku(r)latossággal, mikor ingyen sem reméllenénk, találkozunk oly akadéknak az ellenségtől az ő hadakozásoknak fortélyi és módja szerint, hogy mikor szintén nagy hadainknak tágulását vagy eloszulását érti, akkor erőlkedik ő is valamit próbálni, mint szintén minap az Tokaj segítségével megcselekedék; történik az is néha, jámbor kapitányink valami végházakat megszállván, sánczokban megfogyatkoznak, ki miá az várvételek haladnak. Hogy azért mind egy dolog mind az másik ennek utánna hasznosban procedálhassanak, gondolkodtam így felőle, mennyi sok egyéb hasznára is lehetne az nemes országnak, kit ti kegyelmetek magok okosságok szerint is meggondolhatnak. Kérem azért és intem ti kegyelmetek(et), tartsanak udvaromban ezer kék gyalogokat egy színő ruhában, annak szokása és módja szerint. Ennek mennyi sok hasznai lesznek, elő nem számlálom, de az többi kezett csak azt gondolják

ti kegyelmetek meg, mennyi sok gravamen találtaték az nemes vármegyékről. Ezzel mely szívek nyugodalmára, szégyenségnak igájának elvételire és rajtok való hatalmasoknak hatalmaskodásoknak megcompescálásokra leszen ez az dolog. Kihez ti kegyelmetek is velem egyetemben ragaszkodhattok. Valamikor penig az hadakozást az úr Isten köztünk megcsendesíti, az nemes ország is szabad legyen ennek megtartására.

(Fiedler udv. tanácsos gyűjteményeiből; egyk. mása a bécsi udv. könyvtár autograph (!) gyűjteményében.)

Jegyzet. Jelen irat egy részét, de nem az egészet, közölte Demkó Kálmán, Tört. Tár 1889. évf. 618. l.

IV.

1605. ápril 20.

Azon beszéd, melyben a fejedelemmé választott Bocskayt a szerencsi rendek eskütételre szólítják föl.

Oratiuncula ante solenne juramentum Ser^{mi} DD. Stephani Bocskay de Kys-Maria, Dei gratia Hungariae et Transylvaniae Principis Siculorumque Comititis etc. nomine Universitatis dominorum regnicolarumque dicenda.

Miképen ez nagy látható világban az sz. Isten kegyelmes urunk fejedelmünk magát egyedől uralkodtatni mindenkor akarta: azonképpen bölcs rendelkezésből akarta, hogy az emberi társaság kezett is jó rendtartásnak okáért minden országok, tartományok és nemzetségek előtté járó fejedelemségek alá legyenek vetettvén. Mely dolognak véghetetlen bölcsesége szerint való rendelkezését ő szent felsége senkinek másnak nem engedte, hanem csak egyedül maga hatalmában tartotta. Ő szent felségének tulajdonítjuk azért mi es az mi elfogyott szegín nemzetünk felől való kegyes rendelkezését, melyet mostan hozzánk megmutatott és kit mi es mind fejenként igen nyilván tapasztaltunk sok okokból. Mert ez az Nagod által indultatott dolog minnyájunknak nyilván vagy on, hogy Nagodnak nem felfualkodásából, sem nem emberi telhetetlenségéből, hanem egy kételenségéből, kiben akkor

semmi egyéb nem lehet, maga életének megtartásáért úgy indíttatott. Azolta pedig minden rendekhez oly szelígséggel és engedelmisséggel viselte magát Nagod, hogy az is elég bizonyosság, hogy erőszakkal semmit magának venni és tulajdonítani Nagod nem akart. Ilyen nagy progressus és szerencse pedig, kikkel az nagy Isten az Nagod dolgát ez kevés időben megáldotta, minden emberi elméket megfognak és megmutatják, hogy csak egyedül az nagy Istennek vezérlése volt Nagdal, az ki ezt cselekedhette. Mely dolognak mi kegyelmes urunk mind kezdetit és eddig való progressussát meggondolván, azt is pedig mi végre, tudni illik hazánk és nemzetünk szabadsága mellett az Isten nevének tisztességének előmenetelire viszen.¹⁾

Legelsőben nagy hálákat adunk ő szent fölségének az ki minket erre az gyülekezetre egyben győjtött és egy szívvel lélekkel erre egyessé tött, hogy Nagodat mint a mi Magyar nemzetünkben és atyáinkiai kezől vérönket, tagunkot nagy szeretetből, szép egyességből, szabad akaratunkból urunkká, fejönkké és fejedelmönkké az mai napon választottunk. Elhívén azt bizonynyal, az mely Isten Dávidot az juhok akálából, Mojzest az pásztorságból, Saulat az pórságból nagy királyokká választotta, szentelte és nevelte, ugyan azon Isten velünk egyetemben Nagodat is az mikezettünk való fejedelemségre ez mai napon szenteli, választja és confirmálja. De nem titkoljuk el kegyelmes urunk, sőt ez egész világnak akarjuk hogy nyilván legyen, hogy az mely fejedelmünk, királyunk Római császár urunk ő fölsége ennek előtte volt minekünk, fegyvert fogván hadai ellen, Nagodat választjuk helyette fejedelmönknek. Hanem az mint hogy hűti tartása ellen ő fölségének, melylyel Magyarországnak köteles volt, hitünkben és szabadságunkban megháborítottanak az ő fölsége után való generálisok, mi is Gál-Szécsben tavaly tett protestatióunk szerint az ő felségétől reánk vetett súlyos sententia ellen, kihez képest mindnyáján halálnak lettünk volna

¹⁾ *Varians egy másik egykorú példányban* (Kriegsregistr.): azt is pedig mi végre tudniillik hazánk és nemzetünk szabadsága mellett, kit az isten nevének, tisztességének előmenetelire reménljük, hogy előbb is viendő naponként.

fiai, magunk oltalmában, generale Decretomunk tartása szerint, életünkért, szabadságunkért fogtunk fegyvert ő fölsége ellen, Nagoddal kegyelmes fejedelmönkkel eggyött, minthogy kíváltképpen minden törvény ellen az ő fölsége hatalmas és tisztin kívül való cselekedeti akkorban Nagodon nyilvánban grassált, kit ennek utánna is Nagoddal egy értelemből régi szabadságunknak oltalmáért, nem offensive, hanem defensive fejőnk fenállásáig készek vagyunk és löszünk is continuálni. Melyről magunk mentségére egész országbul nem sokára az egész keresztyénség kezében scriptomot akarunk bocsátani, kivel világosan minden dolgainknak igaz és elegendő okait adjuk. Azért kegyelmes urunk, minthogy az nagy Istennek ebből hozzánk ilyen jó kedvét és szép áldását tapasztaljuk, hogy igaz ígyönkben Nagodot előnkben tükerül és finyes napúl adván az császár ő fölsége hadai ellen ilyen szép progressust adott legyen magunk szabadságának megkeresésére; hogy abban mind Nagodhoz eddig való serényöl és dicséretesen való forgolódásáért megmutassuk háladatosságunkot s mind penig hogy ennek utánna Nagod jó vezérléséből és igazgatásából, ugyan ezen elkezdett szándékunkban elől mehessünk, az mint mondám fejedelmönkké nagy szeretettel és egy szívvel választottuk ez mai napon, melyben hogy minnyájunknak szíve nyugalmos lehessen és tiszti szerint Nagod is mindenekben legitime procedálhasson, kérjük és kívánjuk egész országúl azt Nagodtól kicsintől fogva nagyig, nagy alázatosson, hogy Nagod minnyájunknak hallattára tegnapi napon való ígérete szerint solenniter az Magyarországi fejedelemségre az juramentomot deponálja, mely meglevén, mi es annak utánna mind az mostani gyűlésönkben előnkben adott kívánságárúl Nagodnak és mind penig hazánknak több szükséges dolgairól mindent végezhesünk az nagy Istennek segítségéből, kirúl kegyelmes Ressolutiót is várunk Nagodtól mint kegyelmes urunktól.

(Fiedler udv. tanácsos úr gyűjteményéből; egyk. mása a bécsi udvari könyvtár autograph (!) gyűjteményében.)

V.

1605. ápril 20.

Bocskaynak, mint választott magyar fejedelemnek, a szerencsi gyűlésen tett esküje.

Az irat élén: Juramentum Illustrissimi Domini Domini Stephani Bocskay.

Én Bocskay István Kis-Marjai, ki ez mai napon Isten kegyelmességéből, és az nemes böcsöletes Magyarországhban levő öszvegyült uraktól, nemesektől, az vármegyéknek nagyobb részétől és szabad városoktól, hozzám ingyen való szabados jó akaratjából, szeretetekből, és régi szabadságoknak módja szerint való szabad választásokból választattam az magyarországi fejedelemségre, esköszem az élő Istenre, az ki atya, fiú és szent lélek teljes sz. háromság, egy bizonyig igaz Isten, hogy én az én magyarországi híveimet, kik az én birodalmam alá adták és adják ennek utánna is ő magokat, urakat, nemeseket, szabad városokat, minden rendeket, bódogokat és szegínyeket, szabadságokban és törvényeknek minden czikkeliben megtartom, az országnak közönséges velünk végezése és akaratja szerint. És az én alattam való híveimmel erőm és tehetségem szerint megtartatom. És ugyan ezen magyarországbeli híveimmel holtom napjáig egyet akarok értenem, el sem hagyom ő kegyelmeket, sem jó, sem gonosz szerencsékben, hírek és akaratjok ellen. Isten engem úgy segélljen. Amen.

(Fiedler udv. tanácsos úr gyűjteményéből; egyk. mása a bécsi udv. könyvtár autograph (!) gyűjteményében.)

Jegyzet. Közölve: Tört. Tár 1889. évf. 620 lapon Demkó Kálmán által. Én csak a teljesség kedvéért vettem föl ide a különben is rövid darabot, egyébként is igen sovány levén a szerencsi gyűlésről fenmaradt iratok corpora.

VI.

1605. ápril 20.

*A Bocskayhoz az eskületétel után intézett beszéd a szerencsei gyűlésen.**Az irat élén:* Post praestitum Juramentum dicenda oratio.

Fölséges urunk, nekünk természet szerint való kegyelmes fejedelmünk! Legelőször mi felségedet egész országúl minden rendek nagy szeretettel és alázatosan az boldog fejedelemségben üdvözljük; szerencsétetjük és áldjuk, hogy az mely erős és mindenható Isten ezt a mi nyomorult nemzetünknek nagy igyét felvette, kezdette és eddig szerencsételte ő szent felsége nagy kegyelmességiből, ez utánnis fölségednek jó gondviselése által hatalmasan az ő szent nevének dicséretire vigye elő, hogy az fölséged vigvázása és kegyelmes szárnyai alatt örökös, csendes, boldog megmaradása lehessen elfogyott nemzetünknek és mind az nemes országnak eleitől fogván való böcsületeért, s minthogy az fölséged birodalma alatt immár egynehány tekintetes és nagyságos urak vadnak, tetszett egész országúl, hogy ezt a titulust ma fölségednek adjuk fejedelemségével együtt.

Tisztire nem szükség, hogy fölségedet megemlékeztessük; mindnyájunknak abbul egyedül Fölséged lehet mestere és jó vezére; minemő helyen legyen situsa és állapata romlott hazánknek, fölségednél nyilván vagyon; kível vagy ellensége az szomszéd országokban, vagy nem tiszta szívből való jó akaróink, vagy igen gyenge még barátságok; belől pedig fogyatkozott állapotját minden részéből jól látja Fölséged. Az nagy szerencsének pedig az alatt tudja nagy irigye is támadhat; elő és hátra, jobbra és mind balra, mennyi vigyázásának kell lenni Fölségednek, azt Fölséged kegyelmes ítéletire támasztjuk. Az igyenes törvének és az szép igazságnak, kegyelmességgel elegyesnek, köztünk való kiszolgáltatására (*sic*) fölségednek második célja, melyben hogy az hatalmasoknak megzabolázója, az nyomorultaknak gyámola,

árváknak, ezvegyeknek, jövevényeknek édes atyja legyen felséged, az kegyes és igaz fejedelemségnek tisztí kívánja.

Könyvergünk azért felségednek mint kegyelmes fejedelmönknek nagy alázatosan, hogy édes nemzetünkhöz való szerelméből az romlott hazánk ennyi habok és háborúk kezett hányattatott hajóját, kinek kormányja Isten után immár fölségedre bizattatott, igyekezzék úgy hordozni és viselni, hogy az fölséged jó és kegyelmes gondviselése alatt az épek conserváltassanak, az romlottak és pusztultak épülhessenek és letapodtatott jó hírünk nevünk nagyrészből helyreálltassék, melyből az Istennek nevének tisztessége előszer következhessék, annak utánna fölségednek ez egész világon kiterjedett jó híre neve örök emlékezetben maradjon és az boldog emlékeztető fejedelmek közben számláltatván egyedül fölségedet mond hassuk az mi időnkben Patrem Patriae, azaz egész hazánknak édes atyjának. — Mi alázatosan fejenként kicsintől fogván nagyig ajánljuk fejünk felállásáig való hívséges szolgálatunkat mint kegyelmes fejedelmönknek, igérvén magunkat, hogy valamire az szent isten bennönket elégségessé teszen, sem magunk fáradságát, vírünk hullását, sem pénzünk és jószágunk fogyását nem szánjuk az magunk megmaradása és te felséged hívsége mellett. Mely ígéretönket mind most és mind ennek utána teljes életünkben cselekedetünkkel és engedelmes szolgálatunkkal készek vagyunk minden időben fölségedhez megbizonyítani. És ezzel az fölséged gondviselését várván fejünkre, minnyájan egy szívvel kívánjuk, hogy az nagy Isten, az ki Dávidot minden ellenségén győzedelmessé tőtte, és Salomon királynak birodalmát békességessé, az adjon te fölségednek ennek utána is minden ellenségén győzedelmet és az ő ideiben az felséged birodalmában örökös és boldog békességet. Amen.

(Fiedler udv. tanácsos úr gyűjtem.; egyk. mása a bécsi udv. könyvtár autograph (!) gyűjteményében.)

VII.

1605. ápril 20. (vagy 20. után).

A szerencsi rendek válasza Bocskay előterjesztésére.

Ad propositiones Suae Serenitatis Statibus et Ordinibus Regni Hungariae exhibitas Responsum.

Urunknak ő fölségének első articulushoz való kívánságát az mi illeti, végezte az ország, hogy az Eperjes városát, kiben az ellenség vagyon, hadával megszállván megvegye, mely várost álgúval Isten segítségével ő fölsége megvévén és benne lakozókat, kik érdemlik, hítlenségnek erős büntetésével büntesse meg ő fölsége. Ha az ő felsége álgú(i)t rejá várja, tehát ő felsége in toto az egész várost deleáltassa, úgy mint Argentina régenten deleáltatott Attilátul. Minthogy Tokaj várában benne az ellenség, végezte azt az ország, hogy azokat Zemlin, Szabolcs és Ung vármegyékbeli lakozó urak segítségével rekeszszék meg. Váradot pedig Bihar, Szolnok és Kraszna vármegyék, urakkal öszve, rekeszszék meg. Huszt várában való ellenséget is Máramaros, Szathmár, Beregh és Ugocsa azon szerint rekeszszék meg az ellenséget.

Az mi az ő Fölsége második articulushoz való kívánságát illeti, minthogy az ellenség hazánkba vagyon és azt is értette ő Fölsége Bende Miklós atyánkfiátul, hogy az felső vármegyékben vadnak, kik feltámadtanak ellenök, tanáljon ő fölsége módot benne, azokat mint szállítassa le és az ellenséget kövesse ő fölsége hadával.

Az mi az harmadik articulust illeti, minthogy urunkot ő felségét választottunk fejedelmeknek (*sic*), az (*pro: és*) ő fölsége tudja, hol szükség szolgáltatja az Tamak (*sic, pro: Tarnak vagy Tatárnak*), szolgáltatassan ő fölsége ott vélek; mely tatárokkal ő felsége keröltesse Magyarországot, ne sanyarítsa annál is inkább az romlott országot; rendeljen pedig ő fölsége az tatárok mellett bizonyos kapitányokat, kik zabolán hordozzák őket, úgy mint Bosnyák Tamást, Dúló Gergelyt és Giotay ¹⁾ Benedik (*így*).

¹⁾ Tán Gyulay; a végzésben Jolhay.

Az mi negyedik, ötödik articulushoz kívánságát illeti, noha az ország felette megromlott és elégettetett az ellenségtől, mindazonáltal hazánk megmaradásáért, ígérünk ő felségének minden füst után az mint az tavalyi esztendőben voltak az házzámok, két-két forintot; de úgy, holott megétek az faluk, tehát az felől megígért contributióhoz felét azaz egy forintot adjon, az hon pedig az emberit levágták ¹⁾ . . . . Az mi az téli egy-egy fl. contributiót illeti, azok az kiket illet az exigálásra késedelem nélkül exigálják, és adják az ki perceptor lesz. Zólyom és Hont vármegyebeli atyáncfiai, míg Isten őket megszabadítja az ellenségtől, felit az két-két forintnak, azon szerint is az olyan faluk is, kik töröknek hódolnak, az régi szokás szerint; mely dikának ő felsége rendeljen perceptort, kinek az vármegyék exactori kezében szolgáltatassák.

Ez mostani contributióhoz exactorát minden vármegye rendeljen oly atyafiát, ki késedelem nélkül szolgáltatassa be feleől(?) az két-két forintot; [felit] ez jövődő pünkest napjára, az másik felit pedig sz. Jakab napjára exigálja. Ezen felől pedig [ha] ő felsége urunk continuálja az győzedelmes hadakozást: ajánljuk magunkot, mind urak és mind nemesek, hogy személyek szerint lovakkal (*sic*) és gyaloggal készek leszünk felülni ő felsége személye mellé mentül jobban lehet. Kérjük is urunkot ő felségit, hogy az győzedelmes hadakozást continuálja késedelem nélkül.

Az hatodik articulust az mi illeti, hogy ha olyan nemes személyek avagy városok találtatnának, kik hűtlenségnek nótájában estenek, azoknak jószágok confiscáltassék, hoc declarato hogy ha valamely nemes embernek vagy városnak pinzen vett szőleje vagy egyéb öröksége (*pro: öröksége*) volna valamely úrnak földin és határán, a file örökségnek az pínze az mint vették, ő felségére száll, de nem az öröke; az is úgy ha az notoriusnak ²⁾ atyafia nem volna; mert az atyafia hozzá válthatja az fejedelemtől, ha az földesúr engedi. Ha

¹⁾ Itt kimaradt az alárendelt mondat, hogy ott nem kell fizetni (L. a végzéseket.)

²⁾ Tán: notatusnak, azaz a hűtlenség bélyegével nótázottnak.

penig az földesúr a' file notoriusnak ¹⁾ dónált volna olyan örökséget, [az] nem ő felségire, hanem in donantem regredál; hogyha ő felsége birni akarja (a) pinzen vött örökséget (*itt ki kellett maradnia e szavaknak*: de nem mieltetné) három esztendeig: az földes uraknak szabad legyen pinz letétel nélkül hozzá nyúlni, de míg birja, miele (*pro: mivelje*), tartozzék az dézmájával és egyéb proventusával az földes urának; de úgy ha nem szabados az örökség.²⁾ Hogy ha ő felségit nem paciálja az földesúr, szabad legyen az földesúrnak pinzit letenni az min vették vala az örökséget, mert az proprietas az földesúré. Ha valamely vármegyéből atyánkfiai találtnak olyak, kik ő felsége hívsége mellé akarnak jöni, és azoknak az ő felsége hívsége alatt való vármegyékben jószágok volna; de az ellenség miatt nem jöhetnének, addig míg az ő fölsége hada felérkezik, azoknak jószágok ne confiscáltassék; az kiknek penig jószágát is (oda) adta vagy eligérte volt urunk ő felsége, in integrum restituáltassék.

Az mi az hetedik articulust illeti, miérthogy az szabad városnak Isten segítségével jobbrésze ő fölsége mellé hajlott, kiknek lovok, barmok ugyan megmarad, mivel az szabad városok mellé rendeltetének Szathmár, Némethi, [Nagy] Bánya és Debreczen, azok tartoznak álgyük alá való barmot szekeret adni. Az urak és nemesek jobbágyának az két féle had miatt lovok, barmok elveszett és ugyan hordozatra való barommal és szekerekkel régi szokásunk szernit nem tartoznak.

Az mi az nyolczadik articulust illeti, miérthogy országunk igen megromlott, az két féle had miatt, ő fölsége zabolázza meg az vitézlő rendet, hogy az élés hordók, kalmarok és mindenféle kereskedők szabadon jár hassanak és rendeljen ő felsége mestert, az mely vármegyéből lehet. Az tábor élésből meg nem fogyatkozik, ha az élésnek az árát (*sic*) megadatik, kinek gondviselésire élismesterségre ő felsége rendeljen embert.

Hogyha hajdug (*sic*) vitézek molnokot elvagdalnának.

¹⁾ L. a fűntebbi jegyzetet.

²⁾ Értsd: de csakis akkor, ha különben nem mentes a birtok a földesúri szolgáltatások alól.

afféléknek az kezek elvágatassék, kik peniglen tűzzel égetnének meg molnokot, azok viszonta megígéttenessenek, ha falukat égetnének is. Az hidak és utak mindenütt megcsináltassanak.

Debreczen, Kálló, Várad contribuáltassék. Országunk (*pro: országnak*) kenyergünk ő felséginek azon mint hogy Sáros vármegyebeli atyánkfainak házok, jószágok elégett, ő fölsége az eperjesieknek házokat úgy mint hitetlenekít nekik adja, hogy épülhessenek romlásokból, és az kik oka lesznek az hitelensígnak, az városbeliek kezzül, büntesse mek (*sic*) azokat. Az élés-hordó szekereseiktől sem vámot, sem harminczadot ne vehessenek.

(Fiedler udv. tanácsos úr gyűjteményéből; egyik. mása a bécsi udvari könyvtár autograph (!) gyűjteményében.)

VIII.

1605. ápril 20. után.

A szerencsi gyűlés végzése.

Articuli publice constituti Zerenchienses anno 1605. die 20. Aprilis ¹⁾ conclusi etc.

1. Conclusum est, ut sua Serenitas civitatem Epperies, ubi inimici sunt, oppugnet cum exercitu. Si cum machinis et tormentis intercipientur, incolae et inhabitatores tanquam notorios iuxta eorum demerita puniat atrocibus poenis, et civitatem deleat penitus, sicut antiquitus cum Argentina tempore Attilae regis factum.

2. Quia in arce Thokkay sunt inimici, statutum est, ut comitatus Zempliniensis, Zabolch et Ungh cum dominis magnatibus in eisdem comitatibus degentibus locum eundem observabunt.

¹⁾ A fölrirat datuma daczára is kénytelen vagyok ezen irat keltét ápril 20. utánra tenni; mert maga a rendi válaszirat (l. VII. sz. a.) is csak Bocskay fejedelemsé választatása és megesketeése *után*, tehát legkorábban ápril 20. délután kelhetett, a mire még a fejedelem válaszott is, úgy hogy a végzések ápril 20-án semmi esetre sem hozathattak már meg.

3. Waradinum quoque Bichariensis, Zolnagh et Krasna observabunt.

4. Ad inimicos etiam in arce Huzt existentes comitatus Maramarosiensis, Zathmar, Bereth (*így*), Wgocha animadvertent; similiter ad arcem Muran comitatus Geömerensis curam geret.

5. Quia vicinis Transfatraus comitatibus a domino Nicolao Bende sua Serenitas nonnullos insurrexisse intellexit, inveniatur sua Serenitas modum, ut illos ad se alliciat et inimicos sua Serenitas insequatur cum exercitibus.

6. Serenitas sua bene novit, ubi et in quibus locis servitia Tartarorum desiderantur, convertat igitur eos iuxta suum libitum, sed ne indigenas regni opprimant hactenus satis iam oppressos. Et ordinet, ut adiungantur eis certi capitanei, qui eos regere sciant et possint, nempe Thomam Bosniagh, Georgium Dúlo et Benedictum Jolhay (?).

7. Licet afflictæ huius regni reliquiae nimis sint attritæ et depopulatæ, ignis quoque voragine per inimicos consumptæ, nihilominus pro permansione dulcis patriæ promittunt regnicolæ suæ Serenitati iuxta anni proxime præteriti rectificationes, a singulis domibus singulos florenos duos in duobus terminis exigendos, pro una media parte ad festum s. Pentecostis, pro altera vero divi Jacobi proxime venturum, ad cuius subsidii exactiones singuli comitatus e medio eorum eligant perceptorem, ad cuius manus administrari debebit, ita tamen ¹⁾ ut ubi domus sunt exustæ, unus saltem florenus pendatur, ubi vero homines sunt intererenti, nihil præstetur. Comitatus Soliensis et Hontensis, donec eos divina bonitas ab inimicis eliberabit, mediam partem solvent horum duorum florenorum, similiter Turcis subiectæ villæ iuxta antiquam consuetudinem.

8. Ut sua Serenitas dignetur persequutionem belli continuare petunt et offerunt se Status et Ordines in personis cum equitibus, peditibus insurrecturos, quo maiori et meliori fieri poterit apparatus; poena suæ Serenitati persolvatur ([a]secus id facientibus).

¹⁾ A másolatban nyilván tévedésből »Item tunc« áll.

9. Quod si qui nobilium aut aliquae civitates reperirentur, qui notae infidelitatis obnoxiae essent, eorum bona confiscentur; hoc declarato, quod si aliquis eiusmodi notiorum, nobilis vel civitas, vineas pecuniis emtas, vel alias haereditates in fundis vel ditione alterius habet, pretium talium vinearum, vel aliarum haereditatum in suam Serenitatem devolvat, sed non ipsae vineae vel aliae haereditates. Et hoc sit, si talis notorius nullos legitimos successores haberet; nam successores legitimi ad se redimere possunt a sua Serenitate cum consensu domini terrestris. Ubi vero dominus terrestris contulisset tali notorio,¹⁾ non in suam Serenitatem, sed ipsum dominum terrestrem tanquam in donantem condescendent et regredientur. Quod si sua Serenitas voluerit pro se eiusmodi bona vel vineas reservari, et officiales suae Serenitatis colere neglexerint, et per triennium incultae manebunt, domino terrestri licebit sine pecuniaria solutione apprehendere, et pro se occupare; donec colantur,²⁾ etiam debebunt decimas dare una cum aliis redditibus, potissimum quae non sunt exemptae. Si vero dominus terrestris noluerit pati suam Serenitatem in dominium eiusmodi vinearum, licebit ei summam pro qua emtae sunt deponere, nam proprietates ad dominum terrestrem spectat.

10. Si aliqui domini et nobiles essent, qui ad suae Serenitatis fidelitatem contenderent venire et haberent bona in comitatibus suae Serenitati subiectis, sed propter inimicos convenire suam Serenitatem declarareque eorum fidelitatem iam notam, donec exercitus suae Serenitatis appulerit, non possent, talia bona non confiscentur. Quorum vero bona sua Serenitas iam contulisset et conferre permisisset, in integrum restituantur.

11. Quandoquidem liberarum civitatum dei benignitate potior pars ad fidelitatem suae Serenitatis rediit, quibus equi et iumenta remansere — et penes eas ordinata sunt oppida Zatmar, Némethi, Bánya et Debreczinum —, hae civitates et oppida erunt, dandis equis et iumentis, ad vecturam rei ar-

¹⁾ A kinek örököse nincs.

²⁾ A fejedelem által.

tolariae; bona vero dominorum et nobilium ad praestandum istud onus ex longo non sunt adstricta, praesertim quorum equi et iumenta sunt ademta.

12. Quia reliquiae huius regni propter utrumque exercitum nimis sunt attritae et dilaceratae, sua Serenitas compescat licentiam militarem et refrenet eorum petulantiam, ut devectores victualium, quaestores et alii negotiatores tutum iter habere queant, ordinetque sua Serenitas magistrum victualium ex quo comitatu voluerit. Quod si pretium victualium persolvetur, nullus erit defectus, ad quod onus subeundum sufficientem et satis idoneum dominum Nicolaum Örley censerint fore.

13. Quodsi milites heydones molendinos dissecarent, mutilatione manuum puniantur. Qui vero comburent molendinos, tales comburantur quoque similiter incineratores.

14. Viaeque passus et portus ubique restaurentur et meliorentur.

15. Debreczinum, Callo, Varadinum, Kereki et Bathor contribuant signa(?) publica.

16. Nomine eorum dominorum regnicolarum supplicatur, quum dominis nobilibus Comitatus Sáros domus residentiarum ipsorum sunt combustae, sua Serenitas civium Eperiensium domos tanquam notiorum conferre illis dignetur. Et qui magis rei comperientur esse ex civibus, ii iuxta demerita eorum punientur.

17. Victualium devectores a solutione tributorum eximantur.

18. Statutum est, quod domini et nobiles in quo comitatu solitam habent residentiam, aliud(!) ne teneantur penes suam Serenitatem equis suis insurgere, ex reliquis bonis in aliis comitatibus habitis non tenentur a personis equites mittere, solummodo a bonis iuxta comitatus limitationem. In servitiis vero dominorum existentes a personis equites expediant.

19. Quae bona sua Serenitas his disturbiorum temporibus aliquibus ademit, occupavit et occupare fecit, vel contulisset cuiquam aut promississet, omnibus integre restituat. Quod si vero aliquibus res et bona mobilia quovis

nominis vocabulo vocitata violenter ablata, vel etiam [in] civitatibus aut oppidis vel villis reperta fuerint, fidelibus suae Serenitatis defacto reddantur. Qui vero in infidelitate perseverarint, erit liberum suae Serenitati disponere. Bona, quae sua Serenitas distribuit, vel aliqui potentes per se occupassent in his disturbiis, et tales usque affuturum festum s. Pentecostes remittere nollent, nota perpetuae infidelitatis mulcentur. Pro retentione vero rerum mobilium contumaces in minori potentia convicti habeantur, erit restituendorum damnorum dupli (*sic!*); ¹⁾ contra quos vicecomites statim et defacto ad primam certificationem etiam sine literis emissionalibus (executionem faciat) abscissis omnibus iuridicis remediis, de domo saltem suae residentiae eruendo. Quodsi vicecomes insufficiens esset, comes adsit ei auxilio.

20. Nobiles armati (!) in civitatibus degentes personaliter cum aliis comitatum nobilibus penes personam principis etiam insurgere teneantur, alioqui literae eorum armales nullam vim habebunt.

21. Condensio ad domos dominorum et nobilium necno nallodia, similiter ecclesiasticarum quoque personarum, serio interdicitur sub poena capitalis sententiae; contrarium facientes generalis capitaneus exequatur.

22. Concionatoribus veris ubi quartae pendebantur, nunc quoque quarta, ubi decima ibi decima iuxta antiquum morem solvatur.

23. Statutum est, ut in praesidiis et locis finitimis ex potiori statu certos capitaneos sua Serenitas interteneat et non ex haydonibus.

24. De illis, qui sunt in officiis et bello inhabilibus prioribus regni superinde editis constitutionibus se status accommodent.

25. In civitate Cassoviensi ex magnatibus ordinet sua Serenitas pro generali capitaneo, summe hoc est necessarium.

26. Licet in extremam status devenerint inopiam, considerata nihilominus summa necessitate, praesertim ut suae

¹⁾ *Tán*: habeantur et in restituendorum damnorum duplo;

Serenitati melior commoditas in compescendis violentiis et petulantibus adsit, offerunt suae Serenitati mille pedites flavi videlicet coloris super spatium unius anni intertenturos, qui continue ad latus suae Serenitatis erunt. quorum quingentos domini et nobiles cum reliquis ordinibus intertenebunt, reliquos quingentos liberae civitates cum adiunctis eius prius nominatis oppidis Döbreczen, Zathmar et Nemethi, Bania, Varadinum, Kereki et Bathor cum oppidis Scepusiensibus eiusmodi (!) solvant, et ad futurum festum sacr. pentecostes ad suam Serenitatem administrent.

27. Supplicant Status, ut cum a Polonis vicinis multas habent iniurias, dignetur sua Serenitas ad serenis. regem Poloniae et ad rempublicam regni eiusdem certos expedire nuncios pro complanatione earum.

28. Profugi subditi ubique in comitatibus, oppidis et villis ubi reperti fuerint, extradentur iuxta antiquum morem, similiter servitores profugi.

29. Qui ex dominis et nobilibus tutioris permansionis gratia se in civitates et oppida contulerant in his disturbiiis habitatum, nihil ab illis exigatur. Sales ex Maramaros centum tribus florenis dentur, non ultra.

30. Ecclesiarum sive templorum er...tores, quicumque illi sint, comburantur.

31. Haydones oberrantes, qui nec capitaneum nec vexillum, nec literas a sua serenitate, (vel) a domino generali capitaneo habent, captiventur.

32. Quia in capitulis et conventibus requisitores desiderantur, statutum est, ut ad tales magnificus dominus Valentinus Homonay duo nobiles cum notario ordinet, qui coram sua magnificentia et comitatu de Ungh iuramentum praestabunt; similiter in Scepusiensi capitulo in foro ubi coram comitatibus et comitibus iurabunt etc.

(Egykorú másolata az Országos levéltár »Történelmi Emlékek« című gyűjteményében.)

Jegyzet. A szerencsei gyűlés végzéseit közli magyarul, bizonyára az eredeti nyelven, Mikó: Erd. Tört. Adatok III. 57. s köv. lapokon olvasható krónikája Sepsi Laczkó Máténak. — Idézi itt Mikó (58. l.

jegyzetben) a szerencsi végzéseknek »a fiscale archivumban levő hiteles egykorú« példányát. Én ezt a példányt nem kaptam meg, de nem is sokat bizom hitelében, mert Mikó most idézett jegyzete szerint e példány fölíratában a szerencsi gyűlés »ad diem 17. mensis Aprilis anni 1606 (!) Cassoviam (!!)« volt egybehíva. — Sepsi Laczkó Máté krónikája magánember munkája lévén, ő utána, illetőleg az ő krónikájából, noha az eredeti magyar nyelven közli a végzéseket, nem akartam adni a szerencsi gyűlés törvénykönyvét; ezért nem maradt más hátra, mint az Országos Levéltár jelen latin nyelvű egykorú másolatát lenyomatni, tapasztalásból tudván, hogy ezek a fordítások, mint a magyar kamarában vagy a magyar kancelláriában készültek, hivatalos, hiteles jelleggel bírnak. Csak az sajnós, hogy a másolati példány, melyet fölhasználtam (mint az olvasó láthatja) bizony elég rosz.

FÜGGELÉK

(A SZERENCSEI GYŰLÉS IROMÁNYAIHOZ).

1.

1605. ápril—július közt.

A Bocskay-párti magyarság kiáltványa Európához; véd- és vádirata Rudolf kormánya és személye ellen; a szerencsei gyűlés megbízásából szerkesztve.

Querelae, excusationes cum protestatione Regni Hungariae praesertim partium superiorum coram Deo et toto orbe Christiano.

Agnoscere certe et fateri vicinos Hungariae Christia, nos oportet id quod toti orbi terrarum pro confesso est-monumenta quoque historiarum a parte testantur, Hungaros plus quam ducentis annis durum cum gente turcica bellum gessisse, nunc victos nunc victores extitisse, impetumque eorum cervicibus suis et tyrannidem sustinuisse, adjacentes tandem provincias et regna florentissimi opulentissimique regni sui excitio adhuc defendisse, qui dum suum fundunt servantque christianorum vicinorum sanguinem, optimates suos, cum Regibus et Principibus suis aliquoties amisere-Nulla domus est in Hungaria paulo celebrior, quae aegrum et fortem aliquem virum saepius non deplorasset: instar propugnaculi vicinorum regnorum et provinciarum ad orientem fuerunt et tanquam oves occisionis tota die habiti sunt; a cervicibus christianorum assidue iugum servitutis propellentes. Cum Sigismundo imperatore, rege suo, ad Nicopolim cum Bajazete imperatore Turcarum pugnarunt, infeliciter quidem, ubi multa millia Hungarorum occiderunt. Post mortem Alberti Regis sui bis victi bello a Turcis cen

tum millia hominum duobus praeliis amiserunt. Joannes Hunniades tempore posthumi Ladislai regis vivus ¹⁾ cum imperatore Turcarum pugnavit, his profligatus. Tandem in campo Mochach cum Sultan Sulimanno Imperatore Turcarum, anno 1526, pugnarunt infeliciter, ubi amiserunt regem suum Ludovicum cum optimatibus regni eorum cum multis millibus Ungerorum. Sed quis enumerabit quot miriadibus misera plebs tot annis toties factis excursionibus et populationibus Turcarum et Tartarorum concisa et in perpetuam servitutem abacta, ferro et igni deleta et vastata sit? Etsi autem aliquoties a Turcis Hungari plurimum sollicitati sunt, ut perpetuum foedus et amicitiam cum eis inirent, praesertim autem eo ipso tempore, quo cum Polonis Turcae pacta quaedam et inducias centum annorum conclusissent. Postea tempore Ferdinandi imperatoris et regis eorum, quo specialem et solennem legationem ad Hungaros et regem Ferdinandum ea de causa iidem Turcae expediverunt, neque deinceps clam illos sollicitare omittebant. Hungari tamen viri fortes, fidelissimi et constantes religionem potius cum bello tenere ac tueri mortemque sibi posterisque suis parare, imoque acerbissima subire, quam a populo Christiano secessionem facere maluerunt. Ideoque pacem cum Turcis repudiaverunt. Nunc autem praeter omnem expectationem ille murus ahaeneus Christianorum, et quod satis deplorari non potest, hic non hostium machinis dirutus, non inimicorum vi diiectus et conquassatus est, sed ab eo, qui propugnator esse debuit et qui vindex ultorque esse putabatur, fere suffossus est et exitium passus est, a Rudolpho inquam, electo et jurato rege ipsorum, quem Hungari tanta olim alacritate postulaverunt eligerunt atque solenni pompa duci Austriae diadema regium imposuerunt ac juribus legibusque suis jramento ab illo firmatis regem Hungariae salutaverunt, quae illi via postea ad coronationem Bohemiae et Imperii Romani dignitatem ex hac inauguratione fuit. Testabuntur et annales Regni Hungariae, nulli regum suorum Hungaros tantas

¹⁾ Azt hiszem csak nagyon hibás olvasás az egykorú másolótól »centies« (= százszor) helyett.

contributiones dedisse, nulli tanto obsequio, studio et fidelitate servivisse, quam huic regi Rudolpho. Nam postposita omni praerogativa ac libertate sua, nobilitares personas quoque suas ei tributarias fecere; domini praelati, barones, magnates et nobiles et etiam simplices ac rurales per delegatos et at id juratos homines iuxta facultates suas singulis annis taxabantur et pecunias contribuebant illi. Ultra haec a viginti domibus etiam hortulanis unum equitem bene armatum in castra suis expensis quilibet nobilis et dominus quotannis expediebant. Postremo ad duos menses, exuti iam antea pecuniis, cum servitoribus personalibus in castra descendebant. Subditi vero et coloni ipsorum singuli a domibus suis dalleros denos dant (!) ad minus novenos solvebant. Postremo necessitate ita exigente, omnes viritim in castra Caesaris veniebant. Praeter istas tamen tam graves contributiones impedimenta quoque bellica, tormenta, globos, pulveres et alia castris necessaria aliquod centenis curribus vehebant, victualia et commeatum omnis generis suppeditabant.

Jam vero sede belli quatuordecim annis in Hungaria existente diversarum nationum copiae hic confluentes, tam Turcarum quam Tartarorum et Christianorum, earum omnium nationum gravissimam molem, effusiones sanguinis, depopulationes Turcicas et Tartaricas, insolentiam militum Christianorum forti et indefesso animo Hungari tolerabant neque de hoc quaerebantur.

Sed ecce, dum fessi praemissis, exhausti et contriti meliora expectabant, dum omnes nervos supra vires suas in defensionem reipublicae christianae ac suam intendunt, — audite, Christiani (ut ubi consilii Hungarorum causas cognoveritis: vel id quod fecerunt probetis, vel commiseratione dignos putetis: quid enim illis faciendum quam vita salus desperataque Respublica defendenda et quoquomodo retinenda fuit, extremisque malis, extrema remedia quaerenda), — Rex Hungariae Rudolphus fidelibus Hungaris, defensoribus Christianorum hanc vicem hanc gratiam refert: considerans eos jam post tot clades extenuatos et pene exhaustos ad egestatem redactos esse; diversum regio officio consilium

iniit, penitusque eos delendos atque Regnum Hungariae in provinciae formam redigendum, suaeque Austriae haereditarium subjiendum esse constituit, ut vel hac ratione etiam, volente deo, sceptrum Hungariae penes Dominium Austriae resideat. Bohemiae, Moraviae et tandem Sacri Romani Imperii perpetuum dominium [penes] Austriam teneat, pecuniasque rex a Christianitate praetensione defensionis propugnaculi Christianorum regni Hungariae emungat. Quâ¹⁾ tamen Hungariam Domus Austriaca qualiter defenderit, manifestum est omnibus nationibus. Ita ut vix jam rudera regni appareant. Existimavit autem hoc decretum suum subsidiis et viribus militum Christianorum, quos principes et populus christianus contra Turcas annuatim dabant, se commodius perficere et peragere posse. Verum ut David et Saul dicit, nullum de animo certius quam ex factis argumentum colligi potest, sic ex his quae gessit Rex Rudolphus. Praemissum suum decretum ita se habere, luce meridiana clarius inferius demonstrabitur:

In primis itaque seniores dominos consiliarios, quos a Patre suo divo Maximiliano relictos habuit, viros non modo prudentes et sapientes, verum etiam longa experientia rerum insignes, Adamum a Dietrichstain, Wolfgangum Rumpff, Paulum Sixtum a Trautzon summo cum dedecore contra morem omnium christianorum principum subito et inaudita causa necem illis minitatus Pragâ ejecit. In quorum honestorum et maximorum virorum locum subrogavit et constituit tubicinae natum Wolfgangum Unverzagt, Austriacum, hominem sceleratissimum, vafrum, perfidum infidum, proprii lucri quaesitorem, adulterum, qui neque Dei neque honestatis ullam haberet rationem, cuius etiam arte et dolis honestissimi praedicti viri, domini consilarii isthinc eiecti sunt. Huic ascivit adiunxitque Philippum cuiusdam Judaei filium et alium Makowski, similem huic. Atque primum ex hoc quidem Deum, leges, justitiam et omnium nationum consilia, fratres quoque carnales contempsit, denique suo libitu absolutaque potentia grassari in omnes nationes, prae-

---

¹⁾ scilicet pecuniâ.

sertim tamen in Hungaros coepit, omnesque nationes praecipue sibi subjectas inauditis contributionibus onerare non cessavit, asserens, se supra omnes leges esse, quod esset rex. Itaque eius voces istae tantum audiuntur(?) et in omnibus edictis leguntur: »Aliud omnino habere nolentes« et »sub gravi indignationis nostrae poena«; quod (nil) aliud est, quam quod omnis tyrannis in ore trahet: Sic volo, sic jubeo, Deus optimus et absolutissimus solus cum habeat absolutissimam potentiam; ordinaria tamen (lege?) eum uti quotidie affirmant sapientes, qua nostra haec moderantur. Tu vero, Rex Rudolphe, sis licet in eminentissimo loco constitutus, homo es mortalis, non Numen; sis licet occultus et latens, nulli visus, decipi tamen, et vel ideo maxime errare potes, si vel minimum in aurem tuam aurum et adulator loquitur. Juribus ac legibus Te, omnia officia tua, obire est necesse. Si enim bonas leges ac rectam rationem abjicies et penitus exues, unâ non modo regem sed omnino ut alter Nabuchodonosor hominem ipsum exues. O pestifera adulatio: non teneri reges juribus et juramentis! quasi currus et auriga cuperent omnia ruere in praeceps, sursum deorsumque agi et ferri, concidere, interire debebit(!).

Sed videamus alia. — Miles ab omni angulo christianitatis contra Turcas accitus in Hungariam (quae alioquin grave jugum sedis belli tot annis sustinebat), in Hungaria castrabatur, reficiebatur et ad hyberna omnis quasi exercitus ponebatur, regnicolarum haereditates, oppida, villae, curiae nobilium, more turcico in thimaros militibus distribuebantur, qui non gratis supra necessitatem, verum et per profusionem et perditionem omnia consumeabant; sed illud longe gravissimum fuit, quod impunitatis praesidio freti ad horrenda et nefanda quaeque malorum genera excitati, omnem injuriam, vastitatem, crudelitatem, sacrilegia, tyrannidem et carnificinam in Ungaros Regnicolas exercebant et non modo plebeiae conditionis homines sed et dominos, praelatos, magnates et nobiles sine discrimine violabant, resque eorum et bona, vinum, frumentum, pecora, equos auferebant, ecclesias effringebant, hospites plagis et nece afficiebant, ut haberent(?!); uxores maritis, liberos parentibus, filias novennes, octennes

matribus tenellis, fratribus sorores innocentes, pudicasque virgunculas eripiebant, et ad libidinem raptis abutebantur, ac postea uxores filios et liberos maritis et parentibus gravi pretio taxatos, foedatos et conspurcatos remittebant. Dominos et nobiles ex curiis suis ejiciebant, omnia illorum in praedam convertentes, subactorum domiciliis occupatis omnia consumentes, pagos igne comburebunt, misera vero plebs aestate more brutorum animalium in montibus et silvis oberabat, glandibus, radicibus et lignorum cortice famem sedabat et paulo post tanquam pecora peste moriebatur, nonnunquam et in montibus spoliabatur, vestibus exuebatur. Hyeme vero in diversis dominorum castellis et muratis civitatibus languebant, mendicabant; non aetati, non sexui ulli parcebant, quod planius dicere honestarum aurium reverentia observantiaque non patitur, infinitaque et inaudita eorum facinora hic recensere, pudor quidem perhibet. Neque hoc malum uno aliquo in angulo Hungariae accedit, sed per totum regnum hoc serpsit, vel utique locustae ex uno loco in alium commigravit. Porro autem, ne nihil Caesar omnino agere videatur, mandat conscribi damna a milite data et diligenter computari, deque stipendio militi detrahi; verum nulla ad incolas animadversionis hujus utilitas pervenit, lacrimis regnicolarum miles contentatur, rex quaestu illo ditatur. Publica enim subsidia Christianorum in defensionem Hungariae oblata addicuntur thesauro regio; hinc tam sumptuosa illa nova plus quam divinae Majestatis autoritatisque deputatio(?). Audit enim Deus oppressos et queritantes at Rudolfus non. Hinc regia corona recens fabricata, torques, annuli, omnis generis vasa, lapidibus praetiosis conspicua, argenteae mensae et alia id genus multis centenis millium tallerorum constantia, hinc multa hoc tempore minus necessaria aedificia ad ambitionem regiamque superbiam maximo incommodo reipublicae christianae hoc tempore exstructa et exaedificata.

Venio ad jura et consuetudines Regni Hungariae antiquas, quas rex omnes delevit; Cameras autem constituit vel potius ergastula et carnificinas in quibus Regnicolae cruciantur, laniantur, opprimuntur, quarum prefecti omni

vicio contaminati et omni turpitudine defoedati. Zuchay lanius et Micatius, Croata ex plebe rustica nati, fraude tamen et dolis clarissimi, a quibus si provoces, frustra regem appelas, nec audiendi nec dicendi dabitur tibi locus. Sunt isti tanquam canes venatorii sagacissimi, diligentissime omnia loca indagantes ubi aliquid rapi pervestigant et odorantur. Et quamvis etiam ex infima plebe quisque legibus permittentibus de rebus suis libere disponat, non curatis tamen illi legibus, bona mortuorum in Hungaria violenter rapiunt, ut non modo vivos sed et mortuos premant. Praesertim autem praelatorum, qui cum primum animam agere coeperint, in tempore occurrit Camera, omniaque illorum bona, tanquam si praedones aut alias facinorosi aut illegitimi fuissent, diripiuntur, obsignantur, occupantur, si quid forte propinquo aut famulo traditum legatumque sit, iis extorquetur; vix sepulturae ex bonis defuncti aliquem sumptum permittunt. Sic et possessiones fisco applicantur, quarum proventus cum aliquot annos Camera surrepserit, vacuas tandem et exinanitas alteri confert, non tamen sine hac cautione, ne in comitiis aut consiliis regni voluntati regiae aequa vel iniqua cupienti adversetur. Cuius rei (gratia) etiam rusticos suos Germanos rex propter pluralitatem sententiarum contra regni leges in consessum praelatorum et baronum regni miscet adhibetque. Inscriptiones, privilegia, obligationes, testamenta vanissima nomina sunt, valent quantum fert libido Regis; tantum habet quisque in Hungaria, quantum effugit sagacitatem venatorum. Nulla bona tam patria quam avita sunt, quae non ab haerede vero regis imperio facile abjudicarentur. Atque si legibus non licet vivere, o Christiani, non liceat et omnino vivere.

Praeterea contra apertissimas regui Hungariae leges omnia officia tam majora quam minora externis Germanis. Austriacis distribuit; praefecturas quoque omnium castrorum et Confiniorum Austriacis contulit, milites Hungaros penitus exanthoravit, eosque inglorios esse voluit, adeo, ut peditibus quoque Hungaris, sine quibus tamen esse non poterat, Germanos, Austriacos imperatores et capitaneos praefecerit,

quamvis patet¹⁾ non Germanos, sed Hungaros fuisse his temporibus; qui Bassam Budensem apud Albam Regalem, Bassam Bosnensem apud Zigeth fudissent, Germanos vero praecipua fortalitia Hungarica, Agriam, Jaurinum, Canisam, Pesth, Hathwan, Strigonium et alia ultro]Turcis tradidisse. Discite quaeso, Austriaci et Germani, per tot annos tantis impensis Christianorum, tot sociis et militibus amissis, tot fortibus viris desideratis, quid tamen, quid tandem praeclarum gestum sit? Strigonium recuperatum est, cuius in locum amissa sunt Agria et Canisa praecipua propugnacula Hungariae. Itaque facile apparet, quid agatur. Bellum consulto trahitur et non geritur, idque questus et lucri gratia.

Caeterum inter praecipuas libertates regni Hungariae una est, ut quilibet dominorum et nobilium bonis suis libere dominetur et ut invitis dominis neque rex neque praelati in bona illorum plebanos imponant, in quorum usu pacifice et libere tam magnates, nobiles et domini, civitatesque liberae, tanquam membra Coronae Hungariae extiterant; ut autem sub Rudolfo omnibus legibus et libertatibus Hungari exuantur, etiam Ecclesias armis invadit, obsignat, occludit: sacerdotes ejicit et alios indoctos invitis obtrudit, cum tamen ubivis locorum inter quosvis homines discrimen aliquod in religione invenies. Nusquam enim in sacris literis legitur, quod Christus dominus aut discipuli eius sancti, cuiquam fidem, religionem, spiritum sanctum, poenitentiam et remissionem peccatorum armis infudissent; nam perveniunt ista ex auditu verbi Dei, humiliterque Deum adorantibus et precautibus obveniunt. Sed et ipsa naturalis ratio demonstrat, mentem, cor et animam hominis docendo et informando et non violentia armorum erudiri possibile esse, et ideo religio libere nata libere propagata est, persuasionem, doctrinam, miraculis, vita honesta crevit, prout et Hylarius contra Auxentium Arrianum testatur; non vi, non ambitione, non balistis praedicatum esse evangelium, non conspiratione,

¹⁾ A példányban (mely — melleleg mondva — igen rossz egykorú, az udvari kamaránál készült másolat) itt az értelmetlen *ferret* szó áll.

dominandique cupiditate tali, qualem Rudolphus contra jura et leges regnorum suorum cum Pontifice inivit et conjuravit; et Deus tantum corporum et non animarum principibus potestatem fecerit, de quibus tamen respondet eis David rex: quare fremuerunt gentes etc. Qui habitat in excelsis, irridebit eos et subsannabit eos et vincula ac leges eorum dirumpet.

Solet ¹⁾ quoque spem aliquam libertatis ostendere ad speciemque vetustatis Comitia publica indicere, ubi literae regiae ab ipso scriptae et obsignatae leguntur, ubi verbo regio promittitur, rata et grata fore omnia, quae in medium ab omnibus conclusa et sancita fuerint, et licet etiam si frater regis et adjuncti consilarii illi Germani omnes subscribant comitiorum actis, regi de more confirmandi gratia cum mittuntur, contra omnium gentium morem, contra tot regias pollicitationes, pro regis eiusdem arbitrio mutantur, augentur, diminuuntur, abrogantur, nova subjiciuntur, quorum non vox, non umbra, non somnium in comitiis fuit. Quare quid tandem a tali rege Hungaris expectandum fuit, qui nullum promissum suum habet sanctum, qui eos in hostium numero habet, omnesque funditus constituit extirpare. Non obscure enim id praedicat in eius literis in Comitiiis anno 1603. publicatis lectis; inquit enim: videre se Primates regni Hungariae deficere, itaque velle in locum illorum Germanos plantare, propterea serio praecipere, ut inter Hungariae indigenas hi Austriales reciperentur ²⁾ Carolus, Maximilianus fratres a Liechtenstain, item Ernestus, Joannes, Ludovicus a Molard et Sifridius, Carolus, Ernestus a Kolonitsch, quod quidem non modo necesse factum est, verum etiam ipse Kolonitsch generali capitaneatu eis Danubium ornatus, Molard vero praefectura Comaroniensi auctus est; reliqui inter Consiliarios Regis asserti, spretis Hungaris, neglectis, contemptis et pro nihilo habitis.

Jam vero quod attinet ad successiones familiarum, illud jam olim necessaria lege statutum est, ut bona cujusvis

¹⁾ T. i. Rudolf.

²⁾ Mondanom sem kell, hogy ez az állítás nem felel meg a valóságnak.

Magnatis et Nobilis deficiente sexu virili Coronae accedant et per Regem benemeritis Hungaris conferantur. Quae lex erat Regno apprime utilis, multi enim magnates et nobiles viri, cum confinia Regni quae hostibus finitima sunt, amittantur, ad extremam egestatem pervenerunt. Nulli tamen Hungaro ita in egestatem lapso quicquam ex ejusmodi bonis confertur, fiscus regius vel Germani omnia possident. Immo ut Magnates Regni tollat,¹⁾ Regnumque ipsum enervet et mancipio suo statuatur, castra ac dominia Regni a Magnatibus Hungaris etiam violenter aufert, rusticis Germanis vel mercatoribus possidenda tradit, quemadmodum quondam(?) castra: St. Georgii, Bazin, Muran, Threnschin, Likawa, Surany, Wégles, Zoliom, Lipsche, Lewa et alia multa. Item omnes arces finitimas Regni Germani possident, ita ut in toto Hungariae Regno nulla sit arx aliquo nomine digna, quam e potestate Hungarorum non exemisset Germanisque possidendam non tradidisset.

De quibus intolerabilibus et extremis miseriis, injuriis, oppressionibus in omnibus Comitibus publice privatimque in omni loco Hungari conquerebantur, lamentabantur, se jam exhaustos et exsanguis esse protestabantur; sed frustra omnia, nec locus nec tempus datur ne cognoscendi ne dicam sublevandi. Mittuntur oratores et legati ex omnibus statibus ordinibusque Regni, electi viri, ornatissimi, per quos Hungari petebant suppliciter, humi prostrati, ne jura et libertates regni aboleret, licentiamque militum refrenaret: infectis rebus, sine quovis responso vel verbali solatio domum redierunt, cum illis Rex debuisset, non modo justitiam reddere, sed etiam patientia condolare. Ad extremum de intercessoribus extremis cogitatum est. Appellaverunt Transsilvani Summum Pontificem et Serenissimum Regni Poloniae et Sueciae Regem, ut Itali et Poloni intercedant pro Ungaris apud Regem Hungariae. Frustra etiam haec omnia; non vocem ab illo exprimere poterant, nedum sublevamen malorum. Atqui si non datur unquam frui conspectu Regis, detur saltem voci et responsis oblectari. Et quod supra

---

¹⁾ T. i. a király.

Egyptum de rege Abissinorum, quem presbyterum vocant, scribitur, qui ut se augustiorem et magis venerandum suis praebeat, rarissime in conspectum prodit, si vocem ejus per cortinam audias, pro magno habendum, si manum aut pedem ostendat, magna gratia videatur. Sic Ungari Regis sui vocem nunquam audiunt, nunquam illis manum aut pedem osculari aut saltem vestimenta tangere occasio ceditur. Genius quidam vel spiritus et non Rex Rudolphus merito dici potest. Itaque nonne ista, o Christiani, miseratione digna, et minime patienda sunt? Atque hoc Regem velle, hoc ipsum optare et moliri, ut optimates Regni debeat, Regnumque Hungaricum florentissimum olim Austriae suae provinciali subjiciat, leges Hungaris pro libidine sua imponat, ut vel hac via sceptrum Imperii penes domum Austriacam retineat. Multa ex iis quae supposita sunt aperte loquuntur, multa alia possunt in medium produci, sed ut antiquiora illa omitantur, ea tantum, quae hisce duobus annis in Hungaria Tyrannus verius quam Rex perpetravit, satis erit referre, etiam ea, quae nunc in oculis omnium versantur. Deficeret enim tempus, omnia enumerare.

Magnificus et animosus juvenis Stephanus Telekessy, unicus et ultimus in sua familia, horologium Caesaris per ignorantiam a vectore accepit. Cum aetas adolescentiae, merita patris eius, Capitanei quondam Cascoviensis et delicti levitas satis ad excusationem facti esse debuissent, nihilominus luit extremas poenas nobilissimus et ditissimus juvenis ipse capite plexus, bona eius centum viginti millibus Tallerorum aestimata ac venundata, res mobiles quoque omnes Regis fisco adjectae sunt.

Alter juvenis Valentinus Homonnay, cujus magnanimitas et praeclara indoles in bello et pace occasionem dedit in eum inquirendi, causaque quaesita est in eum animadvertendi, nec inventa est, nisi iniquissima. Actum profecto quoque de illo fuisset, ni pecunia pro ipso loqueretur, apud consiliarios quidem satis magna, apud Regem viginti quinque millia Tallerorum. Neque tamen cupiditati Regis satis haec fuerunt, fratrem etiam eius Georgium Homonnay, omnibus regnicolis personaliter in castris sub Alba Regali bello con-

tra Turcas operam patriae praebeantibus, Camera Regis condemnavit, bona ejus in valore centum quinquaginta millium Tallerorum in fiscum retulit. Puer,¹⁾ ut illi vita saltem conservaretur, in Poloniam exulatum fugere coactus est. Contra Magnificum Sigismundum Rákóczy, militem excellentem, alias capitaneum Agriensem, hominem divitem, privignum ejus Franciscum Mágocty adhuc puerum spe lucri Rex incitavit, clam enim cum eo concludit ut Rákóczyum ad reddendam tutelae rationem bonorum suorum urgeat. Regia enim auctoritate facile convinci posse, ea tamen conditione id fore, pars pecuniae extortae a Rakocio altera ut Regi, altera ut pupillo cedat. Et evasit quidem Rakoczy eger admodum, tamen solvit Caesari quinquaginta Tallerorum. Magnificus Franciscus Dobo, postquam moritur, statim indicta causa, Rex haeredibus bona intercipit, expugnat, castella eius Sarospatak, Szerednie, Lewa, Lednicz aliasque possessiones una cum omnibus rebus mobilibus vi occupat, quae omnia cum supra annum tenuisset, praefectos castrorum nobiles captivat, post longas supplicationes confiscatis prius paratis pecuniis vino et frumento et aliis supra valorem quattuor centenum millium florenorum ea tamen conditione bona jubet reddi haeredi sorori Dobonis, Sophiae Prini²⁾ ut adhuc centum millia florenorum Regi numeret, ut nubat (vidua enim erat) non cui velit, non Hungaro alicui, quod leges Hungariae volunt, nobili et bellicis cladibus ad inopiam redacto ad excitandas magnorum Hungariae virorum temporum iniquitate attritas reliquias, sed quod Rex vult Germano homini Sigefrido a Colonitsch. Quod utrumque cum illa praestitisset, tum demum bona sua illa fraterna vacua restituta sunt. Magnificum Stephanum Illieschazy, marschalcum Regni Hungariae, qui facile omnium judicio prudens domi forisque magnus et clarus habebatur, divitem postquam esse consideravit, quia publice et privatim is moveret Regem, ejusque adulatores, ut jurium Regni, juramentorum aliquam rationem haberent, quasi hoc nomine [laesae] maiestatis reus esset, ex

¹⁾ Mert Homonnay György még igen fiatal volt.

²⁾ Perényi.

composito consultandi gratia Viennam vocatum, ibi clausis civitatis portis a militibus ordinat capiendum. Atque is Deo volente effugit in vicinam Poloniam, ut vitam conservet, castra autem et possessiones resque omnes mobiles, quas amplissimas cum uxore habuit tam in Hungaria quam in Moravia, a Rege occupata sunt, sed et vestimenta mundusque muliebris uxoris ejus, cum tamen esset illa soror illius Palphii, fidelissimi Capitanei et foelicissimi Hungariae imperatoris, omnia illorum bona violenter armis ademit et occupavit illaque cum omnibus proventibus adhuc tenet, quae si aestimas decies centena millia florenorum facile constituunt. Alia his minora quae diversis technis et dolis etiam a Nobilibus et civibus extorta sunt hic enumerare longum esset.

Et quamvis leges Hungariae admittant contra talem Regem, qui leges Regni violat, liberam contradictionem et insurrectionem eiusmodique violatione legum absoluti redduntur Regnicolae a fidelitatis homagio et vinculo, nihilominus tamen omnia patienter tulerunt, donec Rex institutum suum armis quoque determinandum mandasset. Mandavit itaque militibus Germanis, Generali Capitaneo suo Barbiano, Cassoviensi, et Babtistae Petz, praefecto peditum Germanorum, ut in partibus superioribus Hungariae ad Tybiscum fluvium primarios Hungaros sub specie recti et aequi occidant, trucidant et interficiant, bona illorum fisco Regio applicent, Germanos in loca illorum substituant, subrogent et idem, quod in Transsilvania fecerunt, faciant. Cui quidem facinori patrando addidit praedictis Capitaneum quendam siccarium, Camerarium suum, nomine Krauseneckh dictum. Qui primarios viros nobiles plurimos et cives dolo, fraude, minis, poenis, carceribus aggressi immensam pecuniam extorserunt, ita ut ipse Krausenek supra centum millia tallerorum pro se retinuerit, quia non modo voluptatem suam et cupiditatem praedandi sed etiam praedam cum Rege haberet communem. Reliqua quae in mandatis habebant, ut eo citius peragerent, militem Germanum atque Hungarum undique colligunt, arma tormenta quoque parant, fingentes se velle ali quod contra Turcas moliri, cum interim praeter omnem

expectationem non Turcas sed magnificum Dominum Stephanum Bochkay, qui jam antea data his magna summa pecuniae securum se fore putabat et sperabat, aggrediuntur, castrum eius Zenth Joob obsident, expugnant, diripiunt. Evasit quidem ipse Boshkay divinitus adjutus in alium castrum suum, Kereky dictum, quod dum ab aliis obsidetur atque expugnatur, confugit ad pedites Hungaros, ter mille liberos Haidones. His facti atrocitatem proponit, quo in discrimine non modo ille sed omnes Hungari constituti sint, exponit. Miles indignitate facti commotus, adjunctis subditis Bockhai, Castra Germanorum invadit et profligat. Vicina plebs, tyrannide Regis jam penitus confecta, divinitus oblatam occasionem videns sese Bochkayo pro defensione suae patriae jungit. Tumultus hic bellicus a Rege ex officio suo erat componendus et causa cognoscenda; nocentes et innocentes non juxta habendi. Verum Rex propositi sui non immemor, quasi hac occasione laetus, universum Christianum exercitum, quo fraetus cum Turcis sub Strigonio pugnabat, duce Georgio a Basta contra Hungaros movet. Adjungit Sigefridum a Colonitsch cum cohortibus Germanorum et Hungarorum, novos quoque adjungit milites, stipendia sub Strigonio retenta nunc tandem alacriter et liberaliter militi persolvit, atque hoc modo cum viginti duobus millibus et tormentis omnique apparatu bellico expedit in Hungaros, qui ferro, igne, caede, non aetati non sexui parcendo, grassantur. Hac tyrannide Boshkay adactus, non consulto, sed extrema necessitate urgente, quod unum in tali re supererat, Turcas in auxilium advocat, Hungaros tutatur, ratus naturales hostes mitiores benignioresque et justitiae observantiores futuros, quam Christianorum imperatorem. Itaque omnia illa volente ac jubente Rege facta esse, Capitaneus Baptista Petz et alii captivi Germanorum ultro fatentur, putat enim Rex, potentioribus Hungaris sublati minus negotium cum infirmioribus futurum. At Deus omnipotens, qui propter iniquitates transfert Regna de gente in gentem, miserabitur aliquando Hungaris. Illo enim est qui facit judicium et justiciam, oppressisque succurrit.

Protestatio sequitur.

Quoniam igitur superos flectere non potuerunt, non mimentur Christiani, si Acheronta Hungari moverint, si ab inimicis suis, a quibus tanta passi, tot cladibus affecti sunt, auxilium petiverint. Durum telum Necessitas. Quicquid juris et libertatis habuit Hungaria id omne Rudolphus Rex eis eripuit, quicquid auri et argenti, id totum exhaustit, quicquid honestatis, id contaminavit, quicquid gloriae et honoris, id totum sprexit et conculcavit: ultimo ipso quoque Regno et patria sua eos exuere et excludere laborabat. Quamobrem, o Reges, Principes et populi Christiani orant vos et obsecrant Hungari, secessionem hanc ipsorum a Rege suo non Hungaris, defensoribus vestris, ascribatis, coacti enim arma defensiva non contra vos, sed contra Tyrannidem Regis sui Rudolphi sumpserunt, qui eos, ut audistis, exterminandos et penitus delendos constituerat. Si illos isto Rege eiusque Tyrannide liberaveritis, non sanguini, non vitae suae, non reliquiis Regni sui parcent, in fide et pro fide penes Christianos omnia dura, omnia acerba sicuti hactenus subire parati erunt. Quod si eos non juveritis, protestantur se effusionis sanguinis Christiani jam factae et in posterum facturæ causam minime esse, sed Rudolphum eorum Regem, qui in subditos armis grassatur, non justitia non legibus utitur. Itaque protestantur coram Deo et toto orbe christiano, sese usque ad extremum habitum spiritus defensores contra Tyrannidem Regiam, hoc ipsum enim in periculis ipso jure naturæ etiam brutis animalibus conceditur Quapropter, o Reges, Principes, populique Christiani, arri-gite aures vestros, audite. aperite oculus vestros, videte, commiseramini afflictioni Hungarorum, ponite ob oculos, quanta passi sint in diebus suis. Murus et antemurale vobis ad orientem fuerunt, se a Rege Rudolpho coacti junguntur Turcis. Non Austria, non Moravia, non Regna Poloniae et Bohemiae tuta erunt, non asperi montes, non alta flumina iter impediunt, nihil erit victa Hungaria Turcis invictum, nihil insuperabile, orbis imperium quaerentibus. O, ingratitude intollerandam, quam in vicem defensoribus Chri-

stianorum Ungaris reddit Rudolphus! Considerate, quaeso, trucelementam, anxiam et tristem gubernationem Rudolphi! Quid aliud facit: nomine defensionis propugnaculi Christianorum Regni Hungariae Principes et populos Christianos praesertim sibi subjectos inauditis exactionibus, tributis et indirecta quoque via extorsionibus pecuniariis onerat, promit, exhaurit et exorciat; Regna et provincias, adhuc Dei beneficio integras, insolentibus suis militibus depopulatur et crudeliter vastat, consulto protrahit bellum, non gerit, ut semet ipsum ditet, libidinemque suam in quovis expleat. Id quod nunc Hungaris facit, paulo post vicinis Ducibus et aliis populis, credite, faciet, contra Turcas dispensanda,¹⁾ in vos Polonos vel viscera Germaniae Tyrannidem suam effundet. Qua enim in parte Imperium Turcarum tanto exposito Christianorum thesauro diminuit, videte: Sigismundus Bathori ultro illi sine armis Transylvaniam, Walachiam Moldaviamque integras reddidit, ille conservare nescivit, sed tyrannico more devastavit, contrivit. Dominos Magnates et Nobiles Hungaros, qui sibi fuga non consulere, aut occidit aut bona eorum confiscavit, novam Austriacam coloniam ex iis facere volens. Quas Provincias tandem amisit. Unicum Strigonium fortalitium Turcis eripuit, e converso amisit duo fortalitia praecipua Regni Hungariae, Agriam et Canisam. Videtis illum morbo melancholiae teneri, unde nonnisi humores et consilia inefficacia possunt nasci. Nullo Regum et Principum utitur consilio, subjacet melancholiae totus et libidini suae, inde est et illa occulta, Regum officio dissona et inconveniens vita ejus. Nunquam videtis eum una cum populo Christiano publico cultui Dei adesse, verbum Dei et evangelium ejus audire, ideo etiam timorem Dei justitiamque ejus et mandata sprevit et abjecit. Nihil dico qualiter extra matrimonium sine omni verecundia turpiter vivat, cum id omnibus notum sit. Pacem cum Turcis aequissimam et firmam jam dudum praesertim anno praeterito facere potuisset, po-

¹⁾ A különben is eléggé rossz egykorú másolatból itt ki kellett néhány szónak maradnia; pl. az eredeti szöveg ilyformán hangozhatott: »adiuvante illum pecunia contra Turcas dispensanda in vos Polonos . . . sth.

puloque requiem malorum et respirationem post tantas afflictiones parare. Sed quae res aliis formidolosa et sumptuosa esse solet, haec Rudolpho Regi optabilis et quaestuosa facta est. Melancholiae et libidini suae ut satisfaciat, bellum trahit, pecunias a subditis extorquet, quibus extorsis ipsos deinde ut cum hoste pugnent extrudit. Ipse se domi oblectat cum suis, quamvis Reges ex officio suo adesse Regnicolis et una cum illis fortiter contra hostes dimicare habeant. Majoris certe Reipublicae Christianae salus et incolumitas facienda est, o Christiani, quam offensio melancholiae et libidines Caesaris hujus.

Si itaque, o Christiani, opem feretis Hungariae, vobis ipsis feretis; parati sunt enim illi, et sancte vobis pollicentur, non sanguini, non vitae, non reliquiis Regni sui parcere, sed omnia extrema pro vobis, pro religione, pro fide, pro pace, securitate et tranquillitate Christianorum subire.

(Egykorú, az udv. kamarához beküldött példány a bécsi udv. kamarai ltárban.)

2.

1605. július 15.

Bocskaynak s a Bocskay-párti magyar rendeknek követei a lengyel királyhoz, a két ország közt fennálló régi barátságos viszony jóakaró folytatása ügyében.

Legatio Ungarica ad S. R. M^{tem} Poloniae simul et responsum.

Serenissimus dominus princeps noster, gensque ungarica nos legatos suos ad V. S. M. Ram expediverunt non ignorantes, qualiter V. S. R. M^{ti} et antecessoribus S. R. M. Vrae et toti regno Poloniae non tantum perpetua vicinitate, uno regimine, sed et ab antiquo certis quoque pactis et foederibus conjuncti extiterint et ut ne in repraehensionem aliquam apud V. S. R. M^{em} incidant, dignum esse judicaverunt, ut ad V. S. R. M^{tem} motus praesentis in regno Ungariae exorti certas causas et rationes justas adferant, quas ubi cognoverit V. S. R. M^{as}, sperant, id quod fecerunt

aut probabit vel commiseratione dignos Ungaros esse iudicabit. Quantum vero hunc funestum tumultum doleat tota Ungaria, effari non possumus, qui nonregnandi libidine, nec vero odio aliquo christianae gentis motus est, sed potius coactive suscitatus pro defensione libertatis. Ungari ab initio quanta passi sunt, durum cum gente turcica supra ducentos jam annos bellum gerentes nunc victos, nunc victores extitisse, optimates suos una cum regibus et principibus suis aliquoties amisisse, instar fortissimi muri viciniorum regnorum et provinciarum christianarum ad Orientem fuisse. florentissimi opulentissimique regni sui excidio assidue jugum servile a cervicibus christianorum propulisse, nemo certe christianorum negare poterit.

Nunc autem ecce propugnaculum et murus ahaeneus christianorum corruit; non hostium machinis dirutus et conquassatus est, sed ab eo qui defensor et propugnator libertatis esse debuit nimirum per gebernationem S. C. M^{tis} et regis eorum, quem maximo cum desiderio Ungari in regem ipsorum alacriter elegerant, firmatis iuribus et legibus eorum solenni juramento diadema regium ei imposuerunt, quod illi viam postea ad coronam Bohemiae et fastigium imperii aperuit. Testabuntur historiae et annales Ungaros nulli regum suorum tanto obsequio, studio et fidelitate inservivisse, nulli tantas contributiones dedisse. Neque tantum de hoc conquaerimur, audiat saltem V. S. R. M^{as} observamus, quas vias, quam gratitudinem Ungaris defensoribus christianorum S. C. R. M^{as} retulit. Considerans eos mole diuturni belli tot claudibus et ruinis exhaustos extenuatosque et pene ad extrema redactos esse, diversum suo officio consilium iniit, ubi penitus illos delendos patriaque et regno exeundos esse intimavit et regnum Ungariae in formam provinciae feudique austriaci redigere conabatur; id quod ex subsequentibus luce meridiana clarius patebit, dum omnia officia regni Ungariae contra leges et statuta regni externis germanis austriacis distribuit, praefecturasque omnium castrorum finitimorum eis contulit, ita ut nulla arx fuerit in Ungaria digna aliquo nomine, quam non germanus austriacus possidebat et tenebat, quibus habenas Ungariae regendas et possidendas con-

crediderat, per quos usus legum et decretorum regni Ungariae penitus sublatus est; mandatis tantum et edictis ipsorum regnicolae gubernabantur, qui pro libitu ipsorum omnia disponebant. Ideo etiam saepe de injuriis quaerulantibus et iniquitate oppressis legesque regni allegantibus per generales capitaneos S. C. Mtis responsum est, arma imperatoris apud illos plus valere quam leges et jura regni Ungariae, qua via plus armis quam legibus pro libidine ipsorum in quosvis Ungaros grassabantur, ita ut quicquid gloriae et honoris habuit Ungaria, id totum conculcatum est, quicquid auri et argenti id omne exhaustum, quos ditiores et potentiores cognoverunt, hos armis, omnibus bonis et fortunis exuebant personasque ipsorum contra jura captivabant; alii ut vitam conservent suam in regna et ditiones S. R. M. Vrae confugiebant, ibique exules misere oberrare cogeabantur; non modo magnificum dominum Stephanum Hesihasi marschalchum regni Ungariae, sed multos alios, si tempus et locus esset, enumerare possemus. Transylvaniam nobilissimam et ditissimam provinciam deletam et omni nobilitate prorsus exhaustam, non est, quod in memoriam revocemus; dubium enim est, utrum deflenda potius vel pro illa divina commiseratio oranda, quanta crudelitas, quae generosorum et magnorum virorum clam et palam laniena, ubi Basta pro legibus carnificem, pro advocatis et iudicibus restes proponebat, palos praeparatos, lora et enses, quae omnia per literas fidei quas a S. M. Ca se habere asserebat, perpetrabat. Statutis pacis in comitiis constitutis Pragae postea S. C. Mas pro arbitrio suo addebat et adimebat, quae pro legibus regnicolis observanda violenter imposuit, prout et in anni praeteriti diaeta articulum talem statutis pacis contra jus omnium gentium statuit, quod quicumque causa religionis quandoque aliquid in medium proferret, confestim in poenas combustionis vel decollationis bonorumque suorum confiscationem incidat et reus habeatur, cum tamen deus omnipotens non conscientiarum, non animarum principibus, sed ecclesiae potestatem fecerit. Milites Ungaros poenitus exautoraverat stipendioque privaverat et usque adeo eos inglorios esse voluit, ut etiam peditibus Ungaris, sine quibus tantum esse non poterat, Ger-

manos austriacos praeficiebat. Quanta insuper crudelitate et tyrannide dissoluti milites germani regii, Vallones, Itali, Galli reliquias Ungariae, quotannis supra meritum vastabant, depredabantur, caedes et oppressiones manifestas et execrandas in omnes status et ordines regni sine discretionem exercebant nulli sexui parentes, uxores maritis, liberos parentibus, filias novennes octennes matribus, tenellas fratribus sorores innocentes et pudicas virgunculas eripiebant ad libidinem raptis abutebantur ac postea parentibus gravi pretio taxatas, foedatas, conspurcatas remittebant, sine lachrymis recensere non possumus. Sed quis enumerabit inauditam tyrannidem praemissorum? ut honestis auribus parcatur potius est supersedendum.

De quibus intollerabilibus oppressionibus et extremis miseriis in omnibus comitiis S. C. M^{ti} tam publice quam privatim in omnibus locis Ungari lamentabantur, conquaerebantur, protestabantur. Mittebant Pragam ad S. C. M^{tem}, oratores humi prostrati supplicando orabant ne jura et libertates regni aboleret, licentiamque militum refrænaret. Postremo appellaverunt Summum Pontificem, Vestram quoque S. R. M^{tem} ut pro Ungaris apud S. C. et R. M^{tem} intercederent; frustra tamen omnia, non responsum, non miserias (!) sublatae fuerant.

Et ecce dum haec aguntur ex insperato Joannes Barbianus Belgioiosa generalis Cassoviensis fingens se contra Turcas aliquid velle moliri, auget militum germanorum numerum, conducit Ungaros pedites, nullo stipendio illis dato spe tantum futurae praedae eos lactans, ficta ex causa invadit serenissimum principem nostrum, ut vita et bonis eum privet, cui nullum quoque conceditur ad S. C. M^{tem} justificandi nec scribendi, nec mittendi occasio et tempus, sed absoluta potentia armis arces ejus obsiduntur, expugnantur et depredantur. Evasit quidem ex arce ipse princeps noster divinitus adjutus, et confugiendo ad praenominatos pedites Ungaros per generalem Cassoviensem modo praemisso conductos, quibus facti atrocitatem exponit, quo discrimine non modo ipse princeps noster, sed et omnes Ungari constituti sint, proponit, ultima necessitate adactus, tandem ea quae successerant effecit.

Tumultus iste inter regnicolas et milites S. C. Mtis ita exortus ex officio regio cognoscendus et componendus erat et nocentes puniendi, innocentes vero absolvendi erant. Verum S. C. Mtas praedicti propositi sui non immemor hac occasione universum christianum exercitum cum tormentis omnique apparatu bellico quo fretus cum Turcis dominus Georgius Basta sub Strigonium pugnabat, contra Ungaros movit et expedit, qui ferro, igne, caede, non aetati, non sexui parcendo grassabantur in Ungaros. Qua tyrannide serenissimus princeps noster et adjuncti ei Ungari non consulto, sed extrema necessitate urgente, quod id unicum in tali re supererat, Turcas inimicos suos, a quibus tot clades et tanta passi erant, in auxilium advocant, ut vitae suae charorumque conjugum et liberorum suorum labentique et ultimum jam excidium minanti patriae suae quoquo modo subveniatur (durum telum certe necessitas) et sic coacti arma defensiva sumpserunt. Etsi autem serenissimus princeps noster et Ungari sibi adjuncti offerebant sese paratos esse in gratiam S. C. Mtis redire, dummodo leges et libertates regni Ungariae, quas tempore coronationis suae iuramento more antiquitus solito firmaverat, jamque per suam Mtem oblitteratas, illas sartas et tectas regnicolis conservaret, frustra tamen omnia. Basta enim igne ferroque cum militibus S. C. Mtis crudeliter regnum vastare caedesque horrendas sine omni discretionem sexus exercere non cessabat, neque adhuc hodie idem facere cessat. Imo quod horribilius, nec cadaveribus mortuorum et affectorum parsum est, sic dum in vivos saevire satis nequivit, in mortuos tyrannidem suam exercet.

Ad auxilium itaque inimicorum, Turcarum nempe, confugiendum illis fuit? in tali enim casu etiam brutis animalibus admittitur ipso jure naturae defensa. Omnes enim usque ad unum una cum conjugibus, liberis, familia interempti certe una cum patria nostra chara Ungaria ad excidium usque exterminati fuissent. Orant itaque obsequenter obtestanturque tam serenissimus princeps noster, quam status et ordines regni Ungariae, dignetur S. V. R. Mtas tantae eorum miseriae et afflictioni animo christiano, pio ac clementi

condolere et compati, justamque causam eorum ex innata sua bonitate, justitia et clementia sibi commendatam habere. Voluit etiam serenissimus princeps noster et gens Ungarica V. S. R. M^{ti} in mentem revocare antiqua pacta et foedera, quae praedecessores V. S. R. M^{tis}, reges Poloniae et principes, domini item illustrissimi et magnates, totumque inclytum regnum Poloniae cum regibus nostris et regno Ungariae habuerunt, quae omnia usque modo etiam foelici gubernatione V. S. R. M^{tis} semper sancte et inviolabiliter observata sunt, ita ut non modo utrinque mercaturae libere exercerentur et privatis cujuscunque status et eminentiae hominibus sine quovis impedimento vel salvo conductu libere utrinque ubique in utroque regno proficisci et quaevis loca peragrarare liberum fuit, sed et hoc constat, quanta intercesserit inde ab initio necessitudo et familiaritas inter utramque nationem, Polonos nimirum et Ungaros. Aliquoties enim ex angustissima domo regum Poloniae Ungari reges sibi elegerunt et in regnum Ungariae induxerunt, qui semper laudabiliter et faciliter quoque gubernaverunt. Habuit etiam utrumque hoc regnum Polonia et Hungaria aliquoties unum regem, quae omnia historiae et annales regnorum testantur. Sed postremis quoque istis temporibus Joannes rex Ungariae ex angustissima stirpe Jagellonica conjugem duxerat, praedecessor etiam S. R. M^{tis} divus Stephanus rex Ungarus fuit. Tempore coronationis quoque V. S. R. M^{tis} Ungari M. Vrae contra aemulos et hostes suos fidelem operam navarunt, ita ut semper mutuus amor et bona vicinitas utrinque honeste, firmiter et inviolabiliter observata extiterit. Ideo serenissimus princeps noster et tota gens Ungarica offert etiam nunc per legationem hanc nostram praedictae antiquae pacis et foederis bonaeque vicinitatis studium tam V. S. R. M^{ti} quam primatibus, dominis et magnatibus et universo populo Poloniae devote se observaturum. E converso tam serenissimus princeps noster, quam principes domini et magnates et tota plebs Ungarica firmiter sibi statuunt quod Vestra quoque S. R. M^{tas} et principes, domini et magnates populusque Polonicus totus inviolabiliter et sancte eadem pacta et foedera modo antiquitus solito observaturi sint, id

quod S. R. M. V. etiam a subditis suis sancte observare faciet. ne injuriarum aliquarum lacessitudine aut subditorum facinore jura parata vicinitatis sub regimine M. V. S. Rae sine causa violari et infringi queant.

(Egykorú másolata a bécsi udv. könyvtár 8448. sz. kéziratában.)

Jegyzet. V. ö. jelen okiratot a Mon. Hung. Hist. Scriptores VII. 317. lapon közlött darabbal, mely jelen okiratnak bő kivonata. A datumot én a most említett helyen publikált bő kivonat szerint adtam az én datálatlan bővebb közleményemnek.

3.

1605. július 15.

A lengyel király a Bocskay-párti követek számára választ ad s a magyaroknak királyukkal való kiegyezése ügyében közvetítését ajánlja.

Responsum nomine S. R. Mtis.

Intellexit R. M^{tas} cum ex sermone dominationum vestrarum tum ex scripto quod adferebant, statum rerum Ungariae simul conversionum ac mutationum causas. Quae dum penitius unacum amplissimo senatu consideraret, non potuit non nisi varie affici. Quis enim non moveretur videns florentissimum regnum motu violento et praecipite in occasum propendere? Quem non terreat vicini flamma incendii, quae non solum vicinas ditiones, sed et universum orbem christianum suis posset involvere calamitatibus? Occurrebat et illud quod nollet R. Mas nec S. C. M^{tem} de imperio nec ordines Ungariae de suis juribus ac libertatibus aliquo modo periclitari. Quae dum ita recogitaret senatusque qui nunc adest exquireret sententias, censuit hoc inprimis esse persuadendum utrique parti: velint armis suspensis ratione potius quam acie de toto hoc negotio discernere, privatasque injurias publicae totius christianitatis paci ac tranquillitati condonare. Velint, ut in casibus non dissimilibus, qui patrum nostrorum memoria ex discordi electione acciderant, tunc quando duo reges pro uno renunciati erant, quando inquam pars una archiducem Ferdinandum altera Joannem comitem

Scepusii sequuta fuerat, similibus uti remediis. Tunc enim autore ac moderatore Sigismundo primo rege Poloniae intestinum illud incendium ac res universa per commissarios utrinque datos fuerat composita. In quo et nunc R. M^{tas} avi sui materni principis illius pientissimi insistendo vestigiis partes suas minime desiderari patietur. Perscribet ea de re S. C. M^{ti}; Dominationes vero Vestrae, hoc ipsum suae Illustritati domino suo nomine M^{tis} Suae referent et persvadebunt. Quod si ita, uti quidem cupit R. M^{tas}, bene cesserit, fueritque ab utraque parte eam itum sententiam, regiaque quoque Majestas absque ulla mora tempus et locum utrique parti edicet, suosque qui huic negotio praeessent designabit viros graves et senatorii ordinis commissarios, de quo ut quam primum certior fiat R. M^{as} curabunt Dominationes Vestrae. Tum et de pactis et foederibus, quae jam a multis saeculis regna haec vicina utrinque inter se constituta habent, bonaque vicinitate et amicitia, non est quod dubitent, cum ipsi optime norunt, haec fuisse semper a majoribus R. M^{tis} et regni ordinibus studiosissime et religiosissime culta et observata, hoc idem et nunc sibi de R. M^{te} ac de regni ordinibus persvadeant. Quod reliquum est R. M^{tas} studia ac propensas erga se D^{num} V^{rum} voluntates grato animo accipiens, illis vicissim suam gratiam et benevolentiam ultro defert. Et ut hoc idem Suae Illustritati domino suo caeterisque Ungariae ordinibus nomine S. M^{tis} referant, illudque confirment, debere illos ea omnia sibi de R. M^{te} semper promittere, quae a piis justique et aequi studiosis principibus expectari solent; eadem R. M^{tas} dominus noster clementissimus benigne a D^bus V^{ris} hoc ipsum postulat.

(Egykorú mása a bécsi udv. könyvtár 8448. sz. kéziratában.)

III.

A KORPONAI ORSZÁGGYŰLÉS

1605. NOVEMBER—DECZEMBERBEN.

A KORPONAI ORSZÁGGYŰLÉS 1605. NOVEMBER- DECZEMBERBEN.

A szerencsi templom ajtaja bezárult. Puritán egyszerűséggel fehérre meszelt falai között elenyészett már azon ünnepélyes eskü visszhangja, melylyel Magyarország választott fejedelme 1605. april hó 20-ikán a körülötte egybegyűlt főurak, meg a megyék és városok követei előtt az Úr asztala mellől az evangéliumra fogadta, hogy hű gondviselője leszen a reá bízott ország érdekeinek. És elhangzott az egyszerű boltív alatt a rendek szónokának üdvözlő beszéde végén az a buzgó fohász is, hogy »az a nagy isten, a ki Dávidot minden ellenségein győzedelmessé és Salamon királynak birodalmát békességessé tevő: az a nagy isten adjon fölségednek minden ellenségein győzedelmet, annak idején pedig fölséged birodalmában örök és boldog békességet!«¹⁾

Az uraknak Urát dicsérő zsoltosma hangjai közt vonúlt ki a komoly gyülekezet a kálvinista templomból s az Úrba vetett hittel röpité ki hüvelyében nyugvó kardját az új fejedelem, hogy megszerezze vele nemcsak a maga hívei számára, hanem az egész országnak azokat a győzelmeket, a melyek áhított gyümölcsei: törvény-, meg jogtisztelet és lelkiismereti szabadság valának.

Tetemesen fölszaporodott seregei egy részét Erdélybe, főként a még mindig ellenálló Meggyes megívására küldte Bocskay, más részét — a nagyobbikat — pedig Magyarország éjszaknyugati vidékének teljes meghódításával bízta meg. Hadvezérei e megbízatásban jó szerencsével jártak el — és e jó szerencsét a hajdúk által fölgyújtott osztrák és morva falvak égése Mátyás főherczegnek is mihamar tudtára adá.

---

¹⁾ L. A szerencsi gyűlés Bevezetőjét 129 lap.

I. FEJEZET.

Mátyás főherczeg fölhatalmazást nyer Boesckayval alkudozni. Forgács Zsigmondot és társait hát Kassára küldi. Boesckay föltételei. Kedvezőtlen fogadtatásuk a császári s főherczegi udvarnál. De a kedvezőtlen kül- és belviszonyok a bécsi udvarban a kiegyezés pártját győzelemre juttatják. Forgács jó választ visz Boesckaynak. E közben a prágai udvarnál is fölülkerekedik a kiegyezést óhajtok pártja. Az ezt előidéző viszonyok. A tárgyalások helyéül Korponát jelölik ki. A korponai kir. biztos vallásának ügye. Papi ember helyett világi katolikus.

Nem Mátyás főherczegen mult, hogy Boesckay hadainak diadalmas előnyomulását alig gátlá valami nagyobb és komolyabb erő. Sem pénze nem volt a főherczegnek, melyen a roppantúl fölszaporodott zsoldhátralékok miatt harczolni nem akaró régibb zsoldosokat kifizesse, sem elegendő olyan frissebb hada, melyet egyelőre zsold nélkül lehetett volna a fölkelő magyarság ellen vezényelni. Prágába pedig császári bátyjához, a kinek nevében igazgatta Magyarországot, hiába írt, hiába könyörgött egyikért is, másikért is. A lelki-beteg uralkodó, a kinek a saját maga személyeért annyira remegtek borzasztó kedélyhajától már bomladozó idegei, hogy még éjfélkor is akárhányszor azzal a kérdéssel küldött oda udvari kancellárjához, vajjon — a biztos, a jól védett Hradzsiban! — biztonságban alhatik-e¹⁾; háza érdekeit, alattvalói nyugalmit nem volt képes féltetni . . . . A pohár, Mátyás meg a többi főherczegek türelmének pohara csordultig megtelt. Azon eshetőség előtt álltak a magyar királyi ház herczegei, hogy Szt. István birodalmának a török igtól még szabad részei az uralkodó család jogara alól örökre elvesznek a családfő makacssága miatt, a ki hihetetlen apáthiával sem a megegyezés terére lépni, sem haddal a hadnak ellenállani nem akar, csak összetett kezekkel nézi — ha nézi — a fejleményeket.²⁾ Mátyás, Miksa, Ferdinánd

¹⁾ Erről Ugucioni a flórenczi nagyherczeg prágai követe tudósítja urát 1605. június 7. (Flórenczi állam-levéltár.)

²⁾ Stieve ugyan (Die Politik Bayerns II. 731) azt állítja, hogy Rudolf Boesckay támadásának jelentőségét félre nem ismerte. Ha áll ez; akkor annál ríkítóbb az ellentét e »fölismerés« és Rudolf magatartása közt.

és Ernő főherczegek tanácskozni jöttek össze Linczbén e rettegett eshetőség elhárítása céljából s tanácskozásuk eredménye, mint tudjuk, közös prágai látogatásuk lón. Egyesült erővel, előszóval kérték itt május havában császári bátyjukat, hogy országai érdekében nyissa meg magán-kincstárát s bizza a magyar ügyet öcsesei valamelyikére. Tolmácsuk a nyílt eszű prágai főherczeg, Ferdinánd, a későbbi uralkodó vala, a ki meggyőző beszéddel ¹⁾, az ékesszólás erejével kísérté meg Rudolfra hatni s a kinek nagynehezen sikerült is a konok uralkodótól kiesikarni annyit, hogy Mátyást fölhatalmazá a Boeckayval való tárgyalások megkezdésére. ²⁾

Igy indultak meg Forgács Zsigmond és az öreg Pogrányi Benedek, mint a kiegyezési alkudozások viteléhez kiszemelt biztosok ³⁾, június hó 4-dikén Prágából — a hová őket a gondos Mátyás már jó előre berendelé — Lengyelországon keresztül Boeckayhoz Kassának, a hová azonban csak a hó legutolsó napján érkeztek meg, miután Rudolf szokásos késedelmeskedése miatt utasításuk, megbízó levelük és a Mátyás részére kiállított királyi meghatalmazás csak utközben, jó darab idő múlva küldetett utánuk. ⁴⁾

Kassán még a nagytekintélyű Thurzó György is, nyugati Magyarország protestánsainak s az egész magyar ágostai egyháznak e főoszlopembere, hozzácsatlakozott Forgácsékhoz, ⁵⁾ a kiket a választott fejedelem jóindulattal s a királyt és főherczeget tisztelő becsülettel fogadott, hogy e fogadás is tanuskodjék arról, a mire ő is, hívei is, annyiszor, oly nyomatékka és oly igazán hivatkoztak, hogy tudniillik Boeck-

¹⁾ Ugucioni írja május 23., hogy Ferdinánd olyan gyönyörű beszédet intézett Rudolffhoz, »a minél szebbet és jobbat kívánni sem lehet.« (Flórenczi állam-levéltár.)

²⁾ A fölhatalmazó levél eredetije 1605. május 28-a, a bécsi udvari levéltárban.

³⁾ 1605. augusztus 3. kelt számadó jelentések a Magy. Tud. Akadémia levéltárában.

⁴⁾ Az utasítás és meghívó, sajnos, hiányzanak.

⁵⁾ Thurzó jelentése 1605. jul. 20. a M. Tud. Akad. kéziratárában.

kay támadásának nem a háboru, nem a lázadás viszkete-
gének kielégítése, hanem a vallásszabadságra s az ország-
jogainak helyreállítására alapítandó béke volt a czélja.

E czél elérésében erős meggyőződése erejével támo-
gatta a föllázadt magyarság fejedelmét ezen idők legjellem-
zőbb alakja, Illésházy István, a ki lengyelországi bujdosá-
sából éppen Bocskay hívására jött haza,¹⁾ hogy itthon
személye tekintélyével s agya okos velejével a fölkelők párt-
ját erősítse. — Illésházyban Mátyás főherczeg meg minis-
tere is nagyon biztak és nem ok nélkül. Mert a mily
óvatos volt a sokat tapasztalt és szenvedett főúr s a mily
nyomatékosan kívánta, hogy Rudolf az ország sérelmeinek
teljes orvoslása érdekében minden lehető biztosítékot meg-
adjon,²⁾ ép oly rendületlen buzgalommal működék azon, hogy
a béke, a kiegyezés így, a kellő föltételek alatt csakugyan
létre is jöjjön. Az ő tanácsai alapján nyújtá át Bocskay
julius második felében Forgácséknak azokat a föltételeket,
a melyek elfogadása és teljesítése esetén a kiegyezés a
korona és a nemzet között létrejöhet. Ezek a föltételek
— jövőendő alakulások és sarkalatos törvények alapjai —
a főbb pontokban³⁾ három csoportra oszthatók. Az *egy-
házpolitika* terén a protestáns vallás szabad gyakorlatának
törvénybe igttatását, a püspökök számának korlátolását, a
szentszékek túlkapásainak meggátlását s a jezsuiták kitil-
tását követelik. *Közjogi s belpolitikai* téren a nádori tiszt-
betöltésére, a korona őrzésére, a kamarák és kir. jövedelmek
némi reformjára irányulnak és kívánják, hogy az ország-
határain belől levő összes kir. tisztségeket, akár katonai,
akár polgári administrációban, csak magyar honfiakkal
töltse be a király s a végházakban úgy mint minden egyéb-
várban csupán magyar katonaságot tartson. A *külfügyek-*

¹⁾ Bocskay Illésházyhoz 1605. február 10. Közl. Szilágyi S. *Történ. Tár* 1878 évf.

²⁾ Illésházy levelei Bocskayhoz 1605. jun. 3. és június 19. Közl. Szilágyi S. id. h.

³⁾ V. ö. *Írományok* X. sz.

mezején különös súlyt fektete Bocskay arra, hogy a király a korona és nemzet közötti kiegyezéssel egyidejűleg kössön a törökkel is békét¹⁾, és pedig Bocskay egyenes közbenjárásával, hogy az innmár közel másfélévtized óta szakadatlanul dúló (ú. nev. »hosszú«) háború pusztításai megszűnjenek. A maga részére a fejedelem a föltételek között nem mondá ki, hogy Erdélyt és a »partium«-ot kéri, de annál erősebben hangoztatá ezt élő szóval Thurzó György előtt.²⁾

Mikor e királypárti főur a fejedelem ezen írásba szedett föltételeit átolvasá, azt kérdezte tőle Bocskay, vajjon hiszi-e Thurzó, hogy Mátyás főherczeg e föltételekbe beleegyezik? Thurzó egyenes őszinteséggel nemmel válaszolt e kérdésre³⁾ — s alig hibázom, midőn azt vélem, hogy a Thurzóval erről a kérdésről megeredt vitatkozásnak köszönhető, ha a fejedelem a távozó Forgácséknak mintegy vigasztalásképen visszatérő útjokra azt a biztosítást adá, hogy bár némely méltánytalannak tetsző kívánság is van föltételei között, ezeket csak azért igtatá a többi közé, hogy cserébe rajtok a méltányos engedményeket annál biztosabban megkapja.⁴⁾

Bocskay ez előzékeny mondása nagyon alkalom- és időszerű volt. Mert a törökkel kötött szövetsége meg ama körülmény ellenére, hogy a Dunántúl kivételével csaknem az egész királyi Magyarország már őt ismerte urának s így nagyon természetesnek lehetett tartani, hogy épen azokkal a föltételekkel fog előállani a melyekkel tényleg előállott: mindamellett úgy a bécsi és prágai udvar, mint a velők szorosabb viszonyban élő barátságos külső hatalmak képviselői ezeken a föltételeken nagy mértékben megütköztek.

¹⁾ Ez is Illésházy tanácsa, l. 1605. jun. 19-iki levelét id. h.

²⁾ Thurzó id. jelentése 1605. júl. 20.

³⁾ U. o.

⁴⁾ »Etsi quidam iniqua sunt postulata, privatim tamen ideo sei iniqua postulasse, ut iusta obtinere queat, indicavit (Bocskay)«. Forgács Zs. augusztus 3-iki beszámolója.

Első benyomásuk bódító hatása alatt úgy látszott, hogy a magyar kérdésnek csak egy megoldása, csupán egy megoldója van: a kard. Az indignálódó császár-király nemhogy a Mátyás főherczeg és Bocskay közt alig megkezdett kiegyezési alkunak folytatását, hanem még fegyverszünet kötését sem volt hajlandó megengedni, — a minthogy »nem is cselekedhetnék másképp (mondja Velence követe) császári tekintélyének sérelme nélkül.«¹⁾ Hiszen ha teljesülnek e föltételek, egészen más állapotok fognak Magyarországon beállani, új állapotok és új viszonyok, melyek a magyar nemzettel szemben követett politika szekerét egészen új és másfelé vivő országútra terelnék, talán oda vissza, a hol egykor a magunkkal is jótételmentlen II. Ulászló²⁾ és II. Lajos megrekedtek vagy épen tán merőben ismeretlen tájak felé, oda, a honnét a lengyel respublica királyi czímmel ellátott, kötött kezű elnöke való. Különösen ettől az ismeretlen vidéktől való félelem nehezedett a bécsi és prágai udvarra egyaránt, ha egyébként is nem látszik vala nehéznék, a gondtalan és kényelemszerető államférfiak előtt, új vágásba fordítani a megszokottban már agyig forgó kerekeket. Hát még a vallásszabadság elismerése! Egyenes megtagadása egy közel százesztendős, kitartó és alkut nem ismerő politikának, melyért már a schmalkaldi háborúban annyi vért ontottak a német és spanyol habsburgok alattvalói s mely a római-német birodalom császárához oly erős vaskapocsal fűzte a pápai széket, a spanyol monarchiát s a Német-birodalom katolikus fejedelmét!

Nagy volt hát a fölháborodás az ellen, a ki ilyeneket akar s keményen csengették e fölháborodás visszhangjai az érdekelt körökben mindenütt. A prágai nuncius, Vercelli püspöke, meg is volt szentül győződve a felől, hogy ezek miatt a követelések miatt a magyar kiegyezés műve

¹⁾ »... perché non lo puo far l'imperatore per sua riputatione, trattando con ribelli suoi vasalli.« Dispacci di Germania 1605. augustus 1. (Bécsi udv. ltár.)

²⁾ Erre kül. Himelreich magy. kir. titkár hivatkozik, fölhíván a király és főherczeg figyelmét. *Irományok* VI. 32.

ugyan soha létre nem fog jönni.¹⁾ Ugyanezt a hitet vallá S. Clemente, a spanyol király prágai követe is, főként azért, mert — mint mondá — Bocskay egyéb »szemérmetlen« kívánságai között még a lelkiismeret szabadságát is követeli.²⁾ De »szemtelenek«-nek tartá még maga a pápai államtitkár is Bocskay kívánságait s bár nem hitte lehetetlennek, ha mind a két részről megvan a jóakarát, a pápai politika szempontjából is hasznos sőt szükséges kiegyezést a magyar király és a nemzet között, a vallási pont miatt azonban mégis csak azt vélé legjobbnak, ha fegyverrel volna képes leverni Rudolf a föltámadt magyarság fejedelmét.³⁾

Csakhogypersze, ennek a jámbor óhajtnak a teljesüléséhez sok minden hiányzott: a pénz és a katona. Az a két ezred, melyet a spanyol követ tartott Rudolfnak királyi ura pénzén; aztán az a nagynehezen összetoborzott sváb regiment, melyek már Ausztriában és Magyarországon valának, meg az az alakuló-félben lévő, a pápa erszényéből toborzandó negyedik ezred a magyar fölkelőkkel való alku-dozás merev visszavetésére vagy éppen a lázadás teljes legyőzésére — a mit Vercelli vérmes püspöke lehetőnek tartott⁴⁾ — bizony semmiképen sem szolgálhattak elégséges alapúl. Hogy pedig a pápa részéről Rudolf egyéb segélyre már nem számíthatott, mint csupán erre az egy regimentre, azt éppen Vercelli infulás papja tudta legjobban, mert neki azt még julius legelején megírta volt a pápai államtitkár, mikor kifejté előtte, hogy a mit ő szentsége cselekedhetik,

¹⁾ Jelentése 1605. júl. 25. Prágából. (Ered. a Borghese ltárban, most a Vatikánban. Én a Borghese ltár adatait még a Borghese-palotában használhattam Ambró Béla es. és k. kamarás, akkori vatikáni osztrák-magyar követségi tanácsos lekütelező közbenjárására, a miért ismételtelen legyen szabad meleg köszönetemet kifejezni.)

²⁾ »Porque el Boscay entre otras demandas desvergonzadas pide libertad de conciencia.« Jelentése a spanyol királyhoz 1605. aug. 13. (Simoncasi ltárból másolat a M. Tud. Akadémia kéziratárában.)

³⁾ »Ma questo sia detto a V. S. per discorso« (csak szóbeszéd-kép legyen ez mondva), teszi utána az államtitkár Serra magyarországi pápai biztoshoz és bécsi nunciushoz intézett 1605. augusztus iratában. (Fogalm. a turini állam-ltárban.)

⁴⁾ Főntebb eml. jelentése 1605. júl. 25.

azt Ferdinánd gráci főherczegért fogja megtenni, minekutána Ferdinánd tartományai — Stájerország, Karinthia, Krajna stb. — képezik a török ellen Olaszország legközvetlenebb, tehát tulajdonképen való védőbástyaít.¹⁾ — Nem állott jobban a dolog a Spanyolországtól kért és remélt újabb segélylyel sem. Épen e napokban — július 25-én — mondá ki a prágai és bécsi kormányok sürgős kérelmét tárgyaló spanyol állam-tanács, hogy a katolikus király több pénzt a német Habsburgok támogatására most már nem küldhet, legföljebb indirect úton — jó nagy kerülőn! — fog segélyt nyújtani »diversió« alakjában, a mennyiben tudniillik a spanyol hajóhadat a görög tengeren czirkáltatja s minél több kárt okoztat vele a töröknek, hogy ez által a szultánt a magyar lázadók nagyobb mérvű megsegélyezésétől elvonja.²⁾

Ha már a pápai és spanyol udvar, a melyeknek gyors segélyére mégis csak mindig a legbiztosabban számíthata Rudolf kormánya, ily tartózkodó, sőt tagadó állást foglaltak el az égető szükség idején; gondolni való, mily csekély lehete az a remény, mely a Németbirodalom felől kecsegteté a prágai s bécsi udvarokat; — a Németbirodalom, e lomha államtest felől, melyben minden ilyféle megajánlás a fejedelmek és rendek egész tuczatjainak retortáin ment előbb keresztül s a hol a protestánsok, meg egyéb Habsburgellenes pártok ellenzéke még akkor is megakadályozza vala a katolikus rendek lanyha buzgalmát, ha ezek jobb fizetők voltak volna — a mint pedig épen nem voltak — evangélikus collegáinknál. Hiszen az 1603-dik évre birodalmi gyűlésen megszavazott u. nev. »török-segély«-ből Albert főherczegen, Németalföld urán kívül (a ki a birodalom burgundi kerülete révén rá eső részszel, bár illendő hocsánatkérés

¹⁾ Az államtitkár a prágai nunciushoz 1605. jul. 2. (Vatikáni ltár, Nunciatura di Germania 16.) Ugyanezt ismétli a pápai államtitkár a Mátyás főherczeg mellett tartózkodó magyarországi biztoshoz, Monsignore Serrához 1605. sept. 17. (Turini állam-ltár.)

²⁾ A spanyol államtanács határozata 1605. jul. 21. (Simancasi ltárból, más. a M. Tud. Akad. birtokában.)

mellett, adós³⁾ maradt) meg a kölni választó-érseken kívül még 36 nagyobb birodalmi rend, többnyire egyháziak, még 1605-ben sem fizettek le akár egy fillérnyit, jó példát mutatván ebben ötven kisebb birodalmi státusnak. A legfényesebb példával legelől, az igaz, a hatalmas rajnai palatinus meg a brandenburgi választó tündökölték, a kik nemcsak a most említett 1603-iki török-segély rájuk esett részét nem szolgáltatták be, hanem az utóbbi elector még az 1598-ban megszavazott előbbi segélyből is kerekszám 60 ezer forinttal tartozott. Ép így nem fizette be 1598-iki jutalékát sem Hesszen tartománygrófja, a kin azonban jóval túltett az anspachi örgróf, miután ez még az 1594-iki esztendőre kivetett birod. segély részes részleteivel is adós maradt.²⁾

Csak a fűhöz-fához való kapkodás jellegével birt hát ilyen körülmények között, ha Rudolf — a közönséges birodalmi gyűlés összehívásától (nem ez értekezés körébe tartozó okok miatt) idegenkedvén — 1605. elején az egyes birodalmi kerületek elnöklő fejedelmeit a török háború ürügye alatt a törökök és magyarok ellen fordítandó kerületi segélynek a kieszközlésére szólítá föl. Mert fejér holló volt az a 30 éves háborúban oly előkelő szerephez jutott buzgó katolikus bajor Maximillián, a ki maga kínált még kölcsönt is Rudolfnak a háború folytatásához. Már a bajor kerület, melynek pedig ő állott az élén, csak föltételesen ígérte meg a kért segédelmet³⁾ s kétes eredménnyel biztatott a jóakaró felső-szász kerület megajánlása is.⁴⁾ Annál bizonyosabb volt azonban a pfalzi és brandenburgi választók, a württembergi herczeg és mások ellenséges magatartása, a kik, mint pl. Heidelberg ura, nem tartózkodtak kereken kimondani, hogy sem a magyar protestánsok eltiprására, sem egyáltalán »ad oppressionem Hungarorum«

¹⁾ F. Stieve, Die Politik Bayerns II. 773.

²⁾ L. az érdekes összeállítást Ritter-nél, Die Gründung der Union 1598—1608. 380. sz. alatt.

³⁾ Stieve id. h. 740—741.

⁴⁾ Ritter, id. h. 352. sz. a.

pénzök nincs, vagy pedig azt hangsúlyozták, hogy az ilyféle segély nyújtása nem a kerületi, hanem az egyetemes birodalmi gyűlés elé tartozik,¹⁾ a mely utóbbi véleménynek Rudolf leghűbb embere, a kölni választó-érsek is kifejezést adott egy a császárral folytatott párbeszéd alatt Prágában.²⁾

A német példát szívesen követték a császárhoz hűbéres viszonyban álló kisebb olasz fejedelmek, aztán Velence és Genua, a szokásos török-segély nyújtását a pápa intelmei és Mátyás főherceg külön is ismételt kérései ellenére megtagadván.³⁾ Hiába járt segélyért Rudolf küldöttje a leuchtenbergi landgraf még Angolországban is, és hajótörést szenvedtek az uralkodónak az új sógornál, a szomszéd lengyel királynál újlag megkísérlett nógatásai szintén ez időtájt. Illésházy tudósít róla, hogy Rudolf követségének a kívánt segélyt nem sikerült kivívnia, noha a lengyel király és a hatalmas ostrogi herceg mindent elkövettek a lengyel tanácsosok rábeszélésére⁴⁾ s noha a lengyelországi nuncius is megmozgatott, a pápai államtitkár szigorú utasítása következtében, minden követ a célból, hogy, ha már egyelőre lehetetlen a császár egyenes megsegítése, a »liga« megkötése, addig, míg ez lehetséges lesz, legalább azt vihesse keresztül a tanácsnál, hogy az osztrákpárti lengyel főurak saját zsebükből (melyet persze mások töltöttek volna meg) kozák-zsoldosokat fogadhassanak és ezekkel Bocskayt — mint már 1604. végén is tervbe vétetett — a Máramarosban hátban támadják. Hiszen — így hangzott az ismételt megokolás — a magyarországi lázadás könnyen átragadhat a lengyel disszidensekre s magát a lengyel királyi trónt is veszedelembe hozhatja.⁵⁾

Siker azonban nem koronázta a lengyelországi nun-

¹⁾ Fölötte érdekes tárgyalásaikat lásd Ritternél, id. h. 340, 344, 345, 347—9, 352, 359—60 stb. számok alatt.

²⁾ Stieve, id. h. 775.

³⁾ Stieve, id. h. 773.

⁴⁾ Illésházy levele 1605. június 6., Szilágyi S. Tört. Tár 1878. évf.

⁵⁾ A pápai államtitkár utasításai, illetőleg közleményei Vercelli püspöke számára 1605. július 9. és október 12. (Fogalm. a turini áll. ltárban.)

cius működését sem, habár a magyar fölkelés naponként nagyobb és fenyegetőbb mérveket öltött. Már a Dunántúlra is átcaptak Bocskaynak fürge hadai s a királyhű vidék urai közül nem egyet a mozgalom pártjára térítének. Komolyan lehete attól Bécsben is, Prágában is tartani, s már a Bocskay-párti Dersffy Miklós figyelmezteté Thurzó Györgyöt, ez pedig Mátyást és Rudolfot, hogy a magyarság fejedelme a törököt Styria és Ausztria, a tatárt pedig Morvaország nyakára bocsátván, a császár-királyt akarva, nem akarva, helyrehozhatatlan pusztítások után fogja békeföltételei elfogadására a szó szoros értelmében rákényszeríteni.¹⁾

A józan ész azt súgta Mátyásnak, hogy ilyen körülmények között súlyosabb föltételek árán is ki kell egyezni Bocskayval. Reménység — mondám — alapos volt arra, hogy a fejedelem egyben-másban engedni fog; hisz Forgács még a tiroli Miksa főherczeghez, a németrend nagymesteréhez intézett levelében is erősen hangoztatá, hogy Bocskay ezt neki még titokban is megígérte.²⁾ S talán nem egészen üres frázisnak veendő a fejedelem azon mondása sem, hogy méltányos concessiókra már csak Miksa főherczeg jóakaratára való tekintettel is hajlandó; mert tudjuk, hogy Miksa főherczeg még a múlt időkből rokonszenves emléket hagyott maga után Felső-Magyarország urainál s most is jó lélekkel ajánlá a kiegyezést Mátyás bátyjának.³⁾

Elég nyomatékosan látszott a kiegyezést javasolni a magyar királyi tanács is Mátyás oldalán abban a fölterjesztésben, melyet az 1605. augusztus 7-dikén tartott tanácsülésből intéze a főherczeghez⁴⁾ — s különösen nagy hévvel

¹⁾ Thurzó György Rudolfhoz 1605. júl. 30. (Bécsi udv. ltár.)

²⁾ „Iniquas se [Bocskay] quasdam inseruisse ideo conditiones, ut aequas obtinere a Sua Mte. queat, secreto mihi intimavit.” 1605. augusztus 7. (Innsbrucki helytart. ltár.)

³⁾ Forgács Zs. Miksához 1605. augusztus 25. (U. o.).

⁴⁾ Ez, sajnos, nincs meg; de egy pontját, a vallásszabadságról szólót Khlesznek egy másolatából ismerjük (mely melléklet 1606. február 11-ki leveléhez, Borghese ltár. III. 513. c.) és ebből joggal következtethetünk az egész votumra; úgyszintén az augusztus 19-ki (később idézendő) utasításból, mely a magyar tanács előterjesztése alapján készült.

járult hozzá tanácsostársai véleményéhez Thurzó György a maga részéről. És ha el is kell itélnünk a talán jóindulathól, a békemű előmozdításának óhajából merített, de ethikai alappal nem bíró, nagyon is »politikus« indokolást, a melylyel a főúr a maga votumát kísérte; alig szenved kétséget, hogy a bécsi udvar előtt ennek a megokolásnak hatása nem maradt el. »Bár kedvezőtlenek Bocskay föltételei — mondá a politikai tekintetekben kissé ingadozó, csupán a vallási kérdéseknél szilárd és egyenes Thurzó — el fog még jönni az idő, mikor ő felségének megnövekedett számú hívei az országgyűlésen simítani és változtatni fognak rajtok; mert a kik törvényeket hoznak, el is törölhetik azokat.«¹⁾ A tanácsadásnak ez a kényelmes módja, mely a jogos kívánságokat és aspiratiókat megadatni javasolá ugyan, de már előre farkasvermet ázott alájok, néhány évtized óta divatozott Magyarországon, szomorúan tanúskodván az alacsony színvonalról, melyre a király magyar tanácsosai tisztán saját hibájukból sülyedtek le. Ha ők azonban megtudták ilyfélével lelkiismeretüket nyugtatni, valóban méltánytalanság volna azt kívánnunk, hogy ezt nekik a bécsi tanácsosok vessék szemökre. — Ellenkezőleg: éppen békehajlamokra mutat az osztrák miniszterek részéről s Mátyás főherczeg tanácsosainak józan eszéről tanúskodik, hogy Thurzó indokolásában megnyugodtak; argumentumának a jövőbe nyúló gyökereit nem bolygatták. Az egymással tudvalevően egyenes és szoros sógorsági viszonyban álló miniszterek Mátyás közvetlen közelében, élükön a főherczeg legkedvesebb emberével: Cavriani Ottavióval (Illésháznak jó barátjával, sőt neje Pálffy Kata révén szintén sógorával)

¹⁾ »Successu temporis tamen, si qui articuli Bochaianorum Suae Maistati contrarii esse videbuntur, in comitiis et diaetis per fideles Suae Maiestatis, quorum numerus angebitur, ii emendari et in meliorem ordinem redigi, additis addendis et diminutis diminuendis commode poterunt...« Thurzó jelentése ugyan későbbi (kelet nélküli, 1606. elejéről); nézeteit azonban a kérdés alatti időre is megvilágítja.

határozottan a kiegyezés mellett foglaltak állást,¹⁾ főleg hogy a magyarfaló Khlesl püspöknek, Mátyás főherczeg factotumának, a ki még akkor a kiegyezésről hallani sem szeretett, befolyásától nem tarthattak, miután Khlesl a nyarat — tán a kiegyezés szerencséjére — Béctől és Mátyástól távol más dologban töltötte²⁾ s csak az ősszel tért vissza, időközben megváltozott nézeteivel, főherczegi ura oldala mellé.

A körülmények kényszerítő nyomása, Bocskay loyális magatartása, melylyel még föltételei stylizálásában is kimutató, hogy csak ideig-óráig tartja magát Magyarország urának s a törvényes király előtt mindig kész visszalépni; aztán Illésházy, meg Thurzó és Forgács becsületes közreműködése a kiegyezés létrehozásában oda vitték hát a dolgot, hogy a fölkelő magyarság fejedelmének eleintén megütközést keltő föltételeit nem utasítá a korona nevében tárgyaló főherczeg egyenest vissza, hanem választ adott reájok és a válaszzsal, mely a további alkudozások helyéül Lőcsét jelölte ki, Forgács Zsigmondot és Pogrányi Benedeket újra Bocskayhoz küldé.³⁾ Mik voltak a főherczeg e válaszának egyes pontjai, azt itt egyenkint elősorolnunk nem szükség. Csak azt kell kiemelnünk, hogy a vallásszabadság ügyében adott s minden tartózkodása mellett is biztató válasz, meg a török-békébe s Bocskay közvetítésébe való föltétlen beleegyezés, végre az a körülmény, hogy Erdély birtokát fejedelmi czimmal ígérte oda a főherczeg Rudolf nevében Bocskaynak, sőt a mi több, kilátásba helyezé a császári és magyar királyi hadak nyomatékos támo-

¹⁾ Erre egy egész sereg apróbb adat van. Közülök kiemelem, a mit Hammer-Purgstall Khlesl's Leben II. 33. mond; aztán Illésházy sűrű érintkezését Cavrianival; a velencei követ jelentését Prágából 1605. octóber 31.; végre a fiórenczi követ jelentését ugyanonnan (fiórenczi állam-ltár) 1605. decz. 12.

²⁾ Hammer-Purgstall id. h. I. 229. (és Beilagen 17. sz.)

³⁾ Az utasítás számokra 1605. augusztus 19. (bécsi udv. ltár kéziratai közt M. S. 8448.), aztán Forgács főntebb id. levele 1605. aug. 25. és Mátyás jelentése Rudolffhoz 1605. aug. 20. (bécsi udv. ltár) és Frankl: A bécsi békekötés, Győri tört. és rég. füv. III. 168.

gatását is arra az esetre, ha Bocskayt Erdély birtokában bármi ellenség megtámadná, mindez hangosan beszél a mellett, hogy a bécsi udvar válasza a kiegyezéshez elegendő alapot nyújtott, a miről bennünket különben Illésházy tanúsága is meggyőzhet.¹⁾

Nagyon fontos körülmény ez. Mert ha Mátyás főherczeg most nem enged; ha ő is megmarad azon az állásponton, melyet a kiegyezés ellenei, a császár »reputációjának« féltői különösen Prágában nem győztek eléggé hangoztatni, hogy t. i. a magyarok követeléseinek teljesítése egyértelmű az uralkodó tekintélyének lerombolásával, bizonybizonnyalig lesz a korponai kiegyezési tárgyalásokból valami.

A mint azonban Mátyásnál a józan ész győzedelmeskedett, épúgy nyert tért a józan belátás a prágai udvarintéző köreiben, a hol az előadott kedvezőtlen körülmények nyomása és a Mátyás főherczeg adta jó példa ellenére is csak apródonként kezdtek beletörődni a kiegyezési tárgyalások folytatásának s magának a kiegyezés szükségének gondolatába.

Az a fönnhéjázó, de csak a vis inertiae törvényénél fogva s csupán makacs ellenállásában erős párt, a melynek oszlop-emberei különben gyávák voltak arra, hogy a beteges, elzárkózott, s az okos szóra sokszor nem hajtó uralkodónak kitörhető haragjával szembeszálljanak s ha kell, a szükséges igazat neki megmondják;²⁾ az a párt, mely fejét éppen a legveszélyesebb pillanatokban szokta volt elveszíteni³⁾ s mely mint vízbefúló a szalmaszálhoz, úgy kapkodott még most is, a legutolsó pillanatban is, a birodalmi vizekanczellár Corraduzzi ama képtelen ötletéhez, hogy t. i. a szerencsétlen Báthory Zsigmondot kellene rejtekéből elő-

¹⁾ Levelai Bocskayhoz 1605. szeptember 8. és 31. Közli Szilágyi Sándor id. h.

²⁾ Még a »kemény« Unverzagt is csak egy ízben mert nagy reszkette kérni Rudolftól az udvari kamara üres pénztára számára néhány ezer forintot Rudolf magánpénztárából s ekkor is leszidva kergette őt ki a császár. L. Stieve II. 732.

³⁾ Ezt a velencei követ mondja. Dispacci di Germania. 1605. sept. 23. (bécsi udv. ktár).

venni és Bocskay ellen legalább Erdélyben fölhasználni;¹⁾ ez a magyarfaló párt, mely a »császár reputációjának« hőredőjü tógája mögé bújva s az uralkodói tekintélyére amúgy is betegesen féltékeny Rudolfot föllovalva,²⁾ a magyaroknak politikai concessiókat nem akart adni és a politikai engedmények megtagadásánál — mint alább látni fogjuk — a pápát és spanyol királyt szerette volna pajzsgyanánt előretolni; — ez a párt a prágai udvarnál a nyár és ősz folyamán mindig szűkebb térre szorult össze. Az ellentábor élén, mely a magyarokkal való kiegyezést írta föl zászlajára, a prágai körökben a tetterős harminczöt éves Dietrichstein Ferencz bíbornok állta, a ki minden katholikussága és azon körülmény ellenére, hogy Morvaországban ő volt az ellenreformáció megindítója, már a Morvaországot ért csapások súlya, a saját uradalmának pusztulása miatt is egész tekintélyét latba veté a prágai udvarnál a kiegyezés létrehozása ügyében, nem törődván még a vallási concessiókkal sem, melyeket a magyarok követeltek s a melyeket neki — mint ezt a prágai nuncius keserűen szemére is hányta³⁾ — egyházi magas állásából folyóan ellemnie kellett volna.

Dietrichsteint, a ki még Rudolf tudta nélkül is sűrűn érintkezett szóval és levélben, meg a historiograph Berger Illés útján Illésházyval, erősen támogató a morva országos főkapitány Liechtenstein Károly⁴⁾ s hozzájuk szegődött a

¹⁾ A pápai államtitkár a prágai nunciushoz 1605. november 5. (Tarini állami ltár). Báthory Zsigmond volt is ezen ügyben kihallgatáson Rudolfnál.

²⁾ Még a tárgyalások elején hivatkozik erre maga a király: »damit meine Autorität und Reputation — mondja — erhalten werde.« *Irományok* XXII. sz. Továbbá a velencei követ jelentése 1605. augusztus 1. (Disp. di Germ. bécsi udv. ltár).

³⁾ Jelentése 1605. szeptember 26. (Borghese-ltár). Később e fontos jelentésre még visszatérek.

⁴⁾ Dietrichstein szerepéről bőven szól a velencei követ. Disp. 1605. sept. 12. és 19; october 3. és novemb. 7. — Illésházyval való érintkezéseiről: többek közt Berger Illés (Illésházy ágense) a bíbornokhoz 1605. november 7. (bécsi udv. ltár). Továbbá Dietrichstein levele a pápához (Borghese-ltár). Liechtensteinről a többi közt Disp. sept. 12.

többi közt főleg a tapasztalt és higgadt gondolkozású, nagy tekintélynek örvendő császári tanácsos Geizkoffler Zakariás.¹⁾ A kinek a magyar követelésekkel szemben elfoglalt álláspontját legjobban megvilágítja egy Rudolffhoz benyújtott előterjesztése, mely a kiegyezés osztrák védőinek s különösen szerzőjének, magának Geizkofflernek, örökké becsületévé válik.²⁾ Minél hamarabb lesz meg a kiegyezés a magyarokkal — úgymond a fontos emlékirat — annál jobb; politikai tekintetek követelik az ország szabadságait és törvényeit tiszteletben tartani; aztán az uralkodó és az alattvalók között a kölcsönös kötelezettség viszonya áll fenn; a mint az alattvalók hűségre kötelesek, ép úgy tartozik az uralkodó is az ország szabadságait, alattvalói jogait respectálni.³⁾

Főleg e férfiak magatartása bírta ugyan a prágai ministereket s velök apródonként magát az uralkodót a kiegyezés gondolatának megemésztésére és arra, hogy beletnyugodjanak Mátyás főhercegnek Bocskayhoz küldött válasza tényébe. De tagadhatatlan, hozzájárult még ehhez egy csoport más újabb kényszerítő körülmény is. Már magá-

¹⁾ Lásd Ad. Wolf, Lukas Geizkoffler u. seine Selbstbiografie. 192. és köv. ll.

²⁾ Bécsi udv. ltár és udv. ktár cod. 12617. sz. a. kelet nélküli, de mint a tartalma mutatja (kül. az írat vége felé), 1605 ősze elejéről való. Hibának kell hát Raupachnál lenni (a ki az emlékiratnak töredékét adja, Evangel. Oesterreich III. rész XI. melléklet. — V. ö. még a III. rész 160. lap m. jegyzetét) az 1606. június 5-diki datumnak. — Nem nyomhatom el a megjegyzést, hogy a bécsi udv. ktár 12617. sz. codexében levő s általam fölhasznált de *névtelen* és teljes emlékiratot én mindjárt első olvasásakor Geizkofflernek tulajdonítám így igazán nagy és jogosult volt örömem, midőn később, a Raupachnál közölt töredék közelebbi szemügyrevétele alkalmával észrevettem, hogy hiszen ezen, Raupach által Geizkofflernek tulajdonított fragmentum az én általam használnak a töredéke s jól kell tehát ismer-nem Geizkoffert, hogy én is mindjárt őt tartám a szerzőnek!

³⁾ Wolf id. m. 194 lap megjegyzi e mondásáról, hogy »Zacharias G. spricht Grundsätze aus, welche erst später Hugo Grotius und am Ende des Jahrhunderts Locke und Sidney vertheidigt haben.« És Wolf méltán emeli ezt ki; — később lesz alkalmam e fontos emlékiratra még visszatérni.

ban az uralkodó székvárosában Prágában, a czéltalan macakosság, a kiegyezés húzódása miatt erős forrongás volt észlelhető a kedélyekben; mindenki lázadásról, a császár ellen való támadásról suttogott; a kereskedők jó előre biztosíták magokat minden eshetőség ellen s valóban kevés híja vala, hogy a zendülés az ősz folyamán ki nem tört. Aztán a prágai két legnagyobb bankház — a Castelli és a Werthemann banküzlete — az udvari kamarának adott rövid lejáratú, de vissza nem fizetett óriási kölcsönök miatt nem lévén képes a folyó fizetéseket eszközölni, roppant követeléseai daczára is megbukott s így aztán viceversa a kormánynak sem volt senkije, a ki csak egy ezer forinttal is kisegítse a hozzá még el is árvult kamarát, melynek élére a császár Unverzagt halála (1605. márciusa) óta még elnököt sem nevezett ki.¹⁾ Továbbá nem kerülhette el a császári kormány figyelmét az a komolynak ígérkező mozgalom sem, mely a német protestáns, főleg kálvinista fejedelmek, a pfalzi és brandenburgi választók, különösen pedig az előbbinek környezetében és politikai barátainál megindult. E mozgalom vezetői azon az alapon állván, hogy a magyarok lecsendesítése magát a Németbirodalmat ép úgy érdekli, mint Rudolfot, ennek a pacifikáczióknak ügyét a császár mellett a német rendek kezébe akarták tételni s míg egy részök megelégszik vala azzal is, ha a megegyezés utjait Rudolf és Bocskay között a németbirodalmi protestáns fejedelmeknek Bocskayhoz küldendő ünnepélyes követsége egyengetné; más részök egyenesen a Németbirodalom békebiztosaira akarta — ha kell teljesen önállóan és füg-

¹⁾ Lásd mindezekre nézve a többi közt a fiórenczi követ jelentéseit 1605. novemb. 14. és deczemb. 12. (fiórenczi áll. ltár); továbbá Stieve II. 769. és Dispacci di Germ. 1605. novemb. 13., mely utóbbi a többiek közt ezt mondja: » . . . et certamente se non si fa quest' accordo (=a magyar kiegyezést), si corse grandemente rischio di veder per queste provincie una general et molto fastidioso revolutione, et dio voglia che questa stessa città (=Prága) non sia delle prime a sollevarsi, perche bollono così fieri humori et non solo nelli popoli, ma nelli grandi ancora che pare che non si possano più contenere et di già vi sono molti di questi mercanti, che vanno destramente raccogliendo li negocii et le cose loro, per non esse colti sprovvisti . . . »

getlenül a császártól — bízni a békéltetést. Érthető, ha e mozgalom a prágai udvar államférfiainál nem csak figyelmet keltett, hanem fölébreszté bennük a nagyon is jogosult féltékenységet a mozgalomnak lelke: a pfalzi választó iránt — és így a Bocskayval való kiegyezés esélyeinek skáláján egy-két fokkal előbbre vitte a mutatót.¹⁾

Vegyük még e különféle körülményekhez azt a hatalmas argumentumot, hogy Esztergom időközben a török birtokába jutott, Érsekújvár pedig a török ostroma alá került s meg fogjuk aztán érteni, hogy az okok óriási súlya alatt még a spanyol király is oda utasítá azt a követét, a ki pár hóval ezelőtt Bocskay követeléseit szemérmetleneknek találta, hogy a magyarokkal való kiegyezést császári unokabátyjának melegen és határozottan lelkére kösse.²⁾

A kiegyezés barátainak sikerült kivinniök, hogy a Bocskayék most már ismert föltételei alapján a király a végleges teljhatalomadó levelet a kiegyezés nagy műve létrehozásához Mátyás főherczeg számára kiállítsa, habár azt még egyelőre Molard Ernő báró, Rudolf bizalmasa tartá kezei között, a kinek (ha igaz, a miről a különben jól értesült spanyol követ S. Clemente tudósít bennünket) titkos utasítása volt császári urától a teljhatalom ellensúlyozására az esetben, ha azzal Mátyás főherczeg örökké gyanakodó bátyja akarata ellen a maga hasznára találna visszaélni.³⁾

¹⁾ L. Ritter id. h. 344—345—347 stb. számok. Alább a »garancia« kérdésénél e tárgyra még vissza kell térnünk.

²⁾ A spanyol király utasítása kelet nélküli (Simancasi ltár, a M. Tud. Akad. birtokában), de mindenesetre jóval december 24-dike előtti. Alapja egy november elején írt követjelentés.

³⁾ S. Clemente 1605. október 29-diki jelentése (U. o.). E végleges teljhatalomadó levélnél azon fölhatalmazásra kellett gondolnom, melyet (mint alább a III. fejezetben látni fogjuk) október 22-kén a török-béke-tárgyalások ügyében adott a király Mátyásnak, miután a hivatalos acták más fölhatalmazásról ebből az időből nem szólnak. De mivel másrészt a velencei követ szept. 23-diki jelentéséből tudjuk, hogy ekkor Rudolf ingadozott: ne vonja-e vissza Mátyástól a magyarokkal való alkudozásra adott fölhatalmazást; joggal kell föltennem, hogy S. Clemente híre igaz s Rudolf csakugyan októberben adott Mátyásnak végleges plenipotentiát a magyarokkal való kiegyezéshez.

Nagyon keveset nyomott e kényes viszonyok között a kiegyezés megcsappant számu elleneseinek az a reménye, hogy mivel még november elejére nem érkezett be a válasz Bocskaytól a bécsi udvarhoz Forgács és Pogrányi augusztus-szeptemberi küldetésére, hát a kiegyezés Bocskayék makacssága, vagy éppen visszalépése miatt fog meghiusúlni.¹⁾ Mert Illésházy jó lélekkel írhatta már november elején Kolonics Siegfried komáromi parancsnoknak, hogy a magyarok Bocskayval együtt szilárdan el vannak tökéelve törvényes urok és királyuk békejobbát elfogadni.²⁾ S a mit Illésházy mondott, azt már nem a magánember mondá. Mert ő maga volt az, a ki octóber hó legelején vagy éppen talán november legelső napján egyezett meg Korponán Bocskay megbízásából a Bocskaytól visszatérő Forgács Zsigmonddal abban, hogy a kiegyezési tárgyalások színhelye a most nevezett Korpona szabad királyi város legyen Lőcse helyett, mely még a nyár folyamán volt — mint mondtam — e célra kiszemelve.³⁾ A kiegyezés magyar és osztrák barátainak igaz örömére jó reménység között vitte Forgács vissza Mátyáshoz a fejedelem választát, melynek szövege ugyan ismeretlen előttem, de hogy előzékeny és a kiegyezés ügyét előmozdító volt, azt a tárgyalásoknak három hét múlva történt effectív megkezdése mutatja. Arra utalt e válaszában Bocskay, hogy az ország rendének beleegyezésétől függ a kiegyezés s hogy ezért a főherczeg biztosának az ország rendével kell valahol — Illésházy és Forgács ezt követő megegyezése szerint Korponán — alkudozniok s megegyezniök.⁴⁾

¹⁾ Serra magyarországi pápai biztos jelentése 1605. nov. 4. (Borghese ltár).

²⁾ 1605. nov. 4. (Junsbrucki helytart. ltár).

³⁾ Hogy Illésházy az 1605. november elsejét megelőző napon vagy napokon tárgyalt előszóval Korponán Forgács Zsigmonddal, azt alább említendő emlékirata bizonyítja. L. *Irományok* III. sz.

⁴⁾ Hogy ez nem csupán vélemény tőlem, azt Mátyás főherczegnek a török-béke tárgyalására kirendelt de még Győrben veszteglő csász. biztosokhoz intézett 1605. november 9-diki levelének következő passzusa bizonyítja: »Inhalt seines (des Bocskay) an Uns gethanen Schreibens, dessen Abschrift Ihr hiebei (erhalten), er (Bocskay) sich mit

Egy pont volt még e prelimináris kérdésnél függőben s pedig igen fontos: kit vagy kiket nevezzen ki a főherczeg Korponára a fölkelt magyar rendekkel való alkudozáshoz biztosul, vagy biztosokul?

Erősen katholikus körökben szemet szúrt, hogy az előleges tárgyalások vitelével eddigelé inkább protestánsok — Thurzó György, Pogrányi, Benedek¹⁾ — valának megbízva. De ép ezért hitte Vercelli püspöke egész lelkéből, hogy ezek a protestáns biztosok maguk ösztönözték Bocskay párhíveit arra, hogy a teljes lelkiismereti szabadság törvénybeigztatásának kérése mellől el ne álljanak; ha e protestáns biztosok a lázadókat nem ösztökélték volna, ezek (a nuncius szerint) tökéletesen megelégesznek vala azzal, ha, mint a múltban volt (s a mit Mátyás főherczeg Forgács és Pogrányi által augusztus havában meg is ígért volt Bocskayéknak), nem háborgatnák őket vallásuk gyakorlatában; mert Bocskayék — a nuncius tudomása szerint — a vallás szabad gyakorlatának törvénybe igztatásával keveset törődtek, czéljuk tisztán a világi, politikai sérelmek orvoslása volt.²⁾ Bizonyára hát az ezen körökből fölhangzó panaszok nyomása alatt gondolt Mátyás főherczeg egy jó darabig arra, hogy vagy a magyar cancellárt, Forgács Ferencz nyitrai püspököt, Zsigmondnak bátyját, vagy pedig Náprágyi Dömötör győri püspököt, az országgyűlési rendek e derék szónokát fogja a Bocskay-párti rendekkel való tárgyalásokhoz biztosul kiküldeni.³⁾ Később azonban, az utolsó órá-

den Magnaten und der Nobilität und anderen Stenden mit Eidespflicht verbunden, ausser deren Wissen und Consens das Wenigste einzugehen; wie er dann allererst deswegen eine eigene Zusammenkunft ausgeschrieben, daselbst der Stende Gemüth zu erkundigen, ob sie auch wollen und mit was Conditionen sie vermeinen, dass dieser Frieden (a magyar kiegyezés) in allen Theilen möchte geschlossen werden. (Bécsi udv. ltár. Turcica).

¹⁾ Mert Forgács Zs. már két évvel azelőtt katholizált.

²⁾ A nuncius föntidézett 1605. sept. 26-diki jelentése.

³⁾ Serra jelentése 1605. octób. 22. Bécsből. November 4. pláne ezt írja: M'ha promesso (Mátyás főherczeg) di deputare il vescovo di Nitria e levar via uno delli due heretici, che già scrissi esser frá li commissarii. (Borghese ltár).

ban, mégis elállott e szándékától Mátyás, meggondolván talán azt, a mit épen e napokban Illésházy írt Cavrianihoz, Mátyás kegyencz ministeréhez, hogy tudniillik »a püspökök urak éljenek hivatásuknak: az Isten tiszteletének; járjanak szorgalmasan a templomba és imádkozzanak, hogy az Isten fordítsa el rólunk haragját; világi dolgokba pedig ne ártsák be magokat.«¹⁾ Be kellett a főherczegnek látnia, hogy bármely püspöknek, különösen azonban oly harcziás, túlbuzgó és egyoldalú embernek küldetése, mint a minő Forgács Ferencz a püspök-cancellár volt, a csaknem kizáróan protestáns, hitbuzgó és mint látni fogjuk, minden püspököt rossz szemmel néző fölkelő magyarság közé legalább is politikátlan dolog, több mint taktikai hiba volna. De protestáns embert nem akart küldeni. hiszen sokan voltak, a kik e részből a nuncius aggodalmaiban osztoztak és gyanúpörrel éltek volna a protestáns biztos iránt. Ki tudja, tán maga a főherczeg is közéjük tartozott.

Igy lőn hát hosszabb mérlegelés után a világi ugyan, de katolikus Forgács Zsigmond, a ki kétszeri, becsületesen és ügyesen végzett missió után amúgy is legalkalmasabb volt e tisztre, megbízva e megtisztelő és áldásos de nehéz föladvattal, hogy a Korponán egybeseregrendő statusok közt a kiegyezés föltételeit, a mennyire lehet, megstipulálja.

És most vezessük el Bocskayt, meg a pártjabeli rendeket Korponára, a hol a két fél közt létrejött fegyverszünet tartama alatt a magyar protestáns egyház életére meg a magyar alkotmány történetére mélyen kiható elvek és intézkedések — későbbi alaptörvények — fölött az előkészítő alkudozások kezdetüket vették.

¹⁾ 1605. nov. 19. (Innsbrucki helytart. ltár).

II. FEJEZET.

Tábori gyűlésből korponai gyűlés. Bocskay és a kir. biztos megjelölése. Hangulat a rendek közt. A kiegyezés ellenei: a radikálisok, a hajdúság. A többség a kiegyezést melegen óhajtja. A tárgyalások megkezdődnek. *Első cikk*: a vallás szabad gyakorlatának törvényes elismerése. A kormánykörök magatartása a vallásszabadság ügyében. A spanyol-pápai párt; az álkatholikusok; a protestánspárt; a compromissum pártja. Compromissum: tolerari posse. Kibúvó ajtók. Forgács előadja a főherczeg választát. A korponai rendek nem fogadják el. Határozatuk.

Bocskayt a török nagyvezér már a nyár derekán, július hóban, hívta volt találkozóra, hogy neki a szultán nevében átadja a fejedelemség jelvényeit. Akkor Bocskay Erdélyben levén elfoglalva, e meghívásnak nem tehetett eleget, hanem november havára halasztá el a találkozót. Mielőtt azonban ide megindult volna, jónak látta Sárospatakról október hó 23-dikán kelt meghívó leveleiben tudtúl adni az ország rendesinek, hogy velök részben a török-béke, részben a kiegyezés, esetleg a további fegyveres ellenállás ügye felől tanácskozandó, tábori országgyűlésen való, tehát fegyveres megjelenésüket óhajtja. A gyűlésnek se helyét, se napját nem tűzte ki a fejedelem, mind a kettőt a körülményektől tevéen függővé; csak azt kívánta, hogy a követek abban az irányban és gyorsan gyülekezzenek, ahol táborát lenni hallják.¹⁾

Mely számban és mely megyék követték Bocskay e fölhívását, nem tudjuk. De voltak, a kik táborával még Pest alá, a Rákos mezejére is elmentek, mint pl. Kassa követei. köztük Bocatius, a kinek ezen útjáról érdekes levelét is bírjuk.²⁾ A rákosi találkozó november első felében történt meg a nagyvezérrel, a lehető legjobb siker mellett. A törökre a Bocskayval jött urak (köztük Illésházy és Homonnay Bálint) fényes csoportja, különösen pedig a

¹⁾ *Irományok* I. sz. — L. még Bocskay levelét Illésházyhoz 1605. októb. 20. (Szilágyi S. közl. Tört. Tár 1878. évf.)

²⁾ Bél. Adparatus, decad. I. monum. VII. p. 318.

fejedelem válogatott szép 7000-nyi huszárja láthatóan élénk benyomást tőn.¹⁾ Hízelt kitiűntetések és tisztelgések után a fejedelem november 17-dikén már visszaindult a Rákos-ról Felső-Magyarország felé s november 17-dikén²⁾ megérkezett a gyűlésre és pedig — Korponára.³⁾

Mert tudni kell, hogy az octóber 23-diki meghívóban hely és nap nélkül hirdetett tábori o. gyűlésből nem lőn semmi sem; hanem e helyett Bocskay deczember elsejére Korponára hirdette ki az országgyűlést, a fölkelés apróbb, folyó ügyei tárgyalása végett, úgy azonban, hogy ezt a királyi kiegészési biztossal folytatandó tárgyalások voltak megelőzendők.⁴⁾ A meghívó levélnek, mely a rendeket deczember elsejére Korponára szólítá gyülekezni, nyoma sincs meg; de lehet, hogy e meghívók november első hetében bocsáttattak szét, minekutána — mint föntebb láttuk — Illésházy az alkudozások helyét illetőleg Forgácsal Korponában megegyezett s erről a nagyvezér látogatására induló Bocskaynak akár írásban, akár előszóval jelentést tőn. Másrészt azonban sok körülmény szól a mellett, hogy a korponai gyűlés helyét és napját Bocskay táborában a már

¹⁾ Illésházy levele 1605. nov. 19. Korponáról (Innsbrucki helytt. ltár). Mielőtt Bocskay a vezérhez ment, Illésházyt és Homonnayt föl-szólítá, hogy az esetre, ha a nagyvezér ő vele valami nem remélt gonosztságot cselekednek, hát ők vegyék át az ügyek vezetését; amiaz Magyarországbán, emez Erdélyben.

²⁾ Ellentétben Bocatiussal (Bél id. h.) és Franklall (Győri rég. és tört. füz. III. 169.) ez a datum a helyes. Ezt tudatják Forgács Zsigm. Léváról novemb. 8-ról (bécsi udv. ltár) és a lőcsei követék Korponáról (Lőcse városa levéltára).

³⁾ Hibázik Kovachich, midőn Supplem. ad Vest. III. 332. azt írja, hogy Bocskay 1605. novemb. 11. Pest mellett a Rákos mezején tábori o. gyűlést tartott; mert Bocatius, Kassa követe, a maga budai útjáról írott levelében (Bél, Aparat. ad Hist. Hung. Decad. I. moii. VII. 318.), a melyre Kovachich hivatkozik, ezt nem mondja.

⁴⁾ Csak így érthetők a korponai törvénykönyv bevezetésében (*Irományok* XXVIII. sz.) Bocskay azon szavai, hogy ő a gyűlést Korponára, deczember elsejére hívta össze, miután, mint látni fogjuk, a béketárgyalások november 24. már megkezdődtek. (Bocskaynak a hajdúk részére adott 1605. deczemb. 12-diki adománylevelében az áll. hogy a korponai országgyűlés november 21-dikére hivatott volna egybe.)

ott időző követek előtt előszóval hirdették ki.¹⁾ Bizonyos az, hogy a kiegyezés ügye, melyet a korponai rendek novemb. 24-dikén már kezökbe vettek, előre megjelölt főtárgyát képezé ennek a gyűlésnek, mint azt a körmöczbányai követek utasítása világosan mutatja.²⁾

Bocskay megjelenése, az a valóban szép és jókarban levő hadi erő, mely őt kísérte, aztán a város körüli, meg a távolabbi falvakban elhelyezett hajdúság és egyéb fegyveres nép³⁾ bizonyos nyugodtsággal, az erkölcsi és fegyveres fölény jóleső érzetével tölthették el a Korponán egybegyűlt eléggé nagyszámú rendek lelkét. Erdély statusainak megjelent küldöttségét ha nem tekintjük, legalább is huszonkét megye volt Korponán követei által képviselve⁴⁾ és pedig úgy, hogy a török divízióját, az akkori parcziumot meg a Dunántúl megyéit kivéve — a többi, királyi, Magyarország megyéiből nem hiányzott egyetlen egy sem. Pozsony, Trencsén vagy Turócz ép úgy jelen volt, mint Ung, Bereg vagy Szabolcs. A főrendeket Illésházy István, Báthory Gábor, Homonnay Bálint generális, Mágoecsy Ferencz, Czobor Mi-

¹⁾ Frankl id. h. 169. l. 2. jegyz. helyesen mondja, hogy: »mikép gyülekeztek a rendek Korponára. miután a hely meghatározva (az október 23-diki meghívókon) nem volt, az még földerítésre vár.« Az én fölhoztam adatok s az én magyarázatom, azt hiszem, tisztázza a kérdést. L. még a követk. jegyzetet is.

²⁾ *Irományok* VII. sz. Miután novemb. 15-dikén, ezen utasítás kelte napján, Körmöczbánya még nem tudta, hol lesz az országgyűlés, »ez a körülmény arra látszik utalni, hogy a gyűlés helyét és napját Bocskay táborában előszóval hirdették ki. Erre mutat még az is, hogy úgy Körmöczbánya mint pl. Lőcse követei jó előre, a békealku kezdete előtt már megjelentek Korponán, a mit abból lehet kimagyaráznunk, hogy a tábori országgyűlésre Bocskay táborába sietvén s ott az előszóval történt publicatiót hallván, tüstént Korponára utaztak.

³⁾ Illésházy levele Cavrianihoz nov. 19. (Innsbrucki helytt. Itár.)

⁴⁾ Legalább, mondom. Mert ezt az adatot, más kútfők hiányában, a korponai rendek által 1695. december 10-dikén aláírt s a német-birodalmi fejedelmekhez intézett egy levél eredeti aláírásaiból merítem: az pedig bizonyos, hogy mikor a kiegyezési alkudozások decz. 3-án véget értek, e nap után egyik-másik megyei követ s nem egy főúr is hazatért. L. *Irományok* XXVII. sz., Erdélyt illetőleg a Naplót, december 1. alatti. *Irományok* XII. sz.

hály, Thurzó Kristóf, Homonnay György, Tököly Sebestyén, Széchy György, Thurzó Miklós, Balassa Zsigmond, Kátay cancellár, Nagy-Lúcsi Lipsey János, Melith Péter, Perényi György, Prépostváry Zsigmond. Kendy István, Bethlen Gábor, Forgács Miklós, Desewffy Ferencz, Wesselényi István, Rákóczy Lajos, Lorántffy Mihály, Czobor Imre s mások képviselték,¹⁾ köztük, mint látható, a még csaknem egészen királpárti Dunántúlról nem volt egy sem. — Ott ültek Mladossevith Horváth Péter, Barcsay János, Rácz György, Orlé Miklós, Serjényi Ferencz, Kellemessy Mihály és Imreffy János mint a fejedelem tanácsosai és végre a felsőmagyarországi városok követei.²⁾ A (természetesen katolikus) papirend ellenben tökéletesen hiányzott a csaknem teljesen kizáróan protestáns gyülekezetből.

Megérkezett november 19-dikén Forgács Zsigmond is ³⁾ az összegyűlt Bocskay-pártiak körébe s e naptól kezdve egész november 23-dikáig élénk, de nem hivatalos jellegű eszmecsere folyt közte és a fejedelem bizalmasai, a tekintélyesebb főurak s kiválóbb követek közt,⁴⁾ hogy ideje maradjon a rendeknek a kiegyezési föltételek áttanulmányozására s maguk között való előzetes megvitatására. Bocskay ugyanis a maga juliusi föltételeit s a Forgácstól hozott válaszokat előre átadta ebből a czélból a rendeknek, a kik november 21. és 22-dikén minden egyes czikket, mint Forgács mondja,⁵⁾

¹⁾ Neveiket aláírásuk rendjében adom.

²⁾ A városok közül ugyan csupán háromnak (Kassa, Lőcse, Trencsén) aláírását látjuk. De hogy Eperjes kivételével a többi ott volt, arról követek (pl. Körmöczbányácinak) jelentései tanúskodnak. (Körmöczbánya követei: Mikhenau Boldizsár és Paff Bálint. — Kassáéi Bocatius, Tolnai Mihály és Szegedi András.) Sajnos, hogy a városi követek jelentései tartalmatlan voltak miatt használhatatlanok. A jó nyárspolgárok semmi érzékkel sem bírtak az országos, nagy események iránt, a melyek előttük folytak le; csupán kisvárosi ügyeikről (eleségszállítás, katonabeszállásolás) tesznek jelentést. Lőcse követei talán bírtak volna; de ők azon panaszkodnak, hogy nem értik a tárgyalásokat, mert nem tudnak magyarul.

³⁾ Lőcse követei jelent. e napról. (Lőcsei ltár.)

⁴⁾ L. Katonánál 28, 429. Bocatius levelét.

⁵⁾ *Irományok* XIII. sz.

szorgalmasan meghánytak-vetettek s a vita pontjait írásba is foglalták.¹⁾

A gyűlést magát hivatalosan november 23-dikán nyitá meg a fejedelem a korponai templomban tartott isteni tisztelettel²⁾ s a kiegyezési tárgyalások a korona érdekeit képviselő Forgács Zsigmond meg a korponai rendek között tulajdonképen november 24-dikén vették kezdetüket.³⁾

A hangulat a rendek között a kiegyezésnek kedvezett; a túlnyomó nagy többség őszintén óhajtá, sőt sürgette a Bocskay föltételei alapján létrehozandó kibékülést. De voltak a kiegyezésnek, tagadhatatlan, ellenzői is. Nem akarom közéjük számítani azokat, a kik azzal fenyegetőztek, hogy ha Bocskay föltételeit mindenben minden változtatás nélkül nem fogadja el a fölség, hát akkor Rudolfot nem tekintik többé királyokul, hanem Mátyás főherczegnek fogják följánlani a koronát, — a mely fenyegetőzés sok igen nyugtalan éjet szerzett már a korponai gyűlés megnyitása előtt is a koronájához oly görcsösen ragaszkodó Rudolfnak.⁴⁾ Nem számítom ezeket a kiegyezés ellenei közé, noha bizonyos, hogy a kiegyezés csak *kölcsönös* concessiók eredménye lehet vala. Hanem igenis a kiegyezés veszedelmes ellenzője volt az a számszerint csekély, azonban föltötte élénk és tevékeny radikális párt, mely Bocskay juliusi föltételeit keveselte, mely ezeknél többet akart és főként azt szerette volna,

¹⁾ Talán ez az írás akar lenni a *Victorino de Chorebo Sylloge actorum publicorum*-jában 1—6. lapokon közölt tizenöt postulatum; miután a 15. pont végéhez ez a megjegyzés van téve: »Lecta in particulari diaeta Corponensi, die 21. Novembri Ao 1605.« A »postulatuumok« ezen íratban (Chorebonál) azonban csupán a Bocskay s nem egyszersmind a rendek postulatumának kivonatai gyanánt tekintendők. A rendek november 24. előtt — mint látni fogjuk — nem formálták meg határozataikat az egyes föltételekhez.

²⁾ Kőrmöczbánya követeinek jelentése e napról. (Kőrmöczbánya levéltára.)

³⁾ L. a *naplót*, *Irodányok* XII. sz.

⁴⁾ Ezekre a Rudolfot nyugtalanító tervekre, illetőleg a róluk szárnyaló hírekre céloz a velencei követ már október 24-diki és október 31-diki jelentésében. Disp. di Germania.

ha a kiegyezés e kedvezőbb föltételek alapján is csak az elképzelhető legbiztosabb, legmegbízhatóbb garanciák mellett jó létre. Ebből a pártból támadt ki az a ködös, homályos, határozottan nem is formulázott gondolat, hogy legjobb biztosíték a külön magyar király. Míg némelyek, mint éppen most mondani, e méltóságnál Mátyás főherczegre gondoltak, mások nem haboztak, ha kell, véglegesen elszakadni az osztrák háztól.¹⁾ Oly nagy hullámokat vetett ez az utóbbi gondolat az európai közvéleményben, hogy a heidelbergi kálvinista udvarnál már komolyan fontolgatták annak esélyeit, ha Magyarország megúnta volna a Habsburgokat, és más, külön királyt akarna; egy tanácsülésben a pfalzi választó tanácsosai oda nyilatkoztak, hogy ebben az esetben »a közjó elébb való lévén mint az osztrák-ház«, nem volna szabad a magyar kir. koronát Heidelberg urának visszautasítani, »hiszen volt már egyszer — mondák — pfalzi gróf (értsd a bajor Ottót) Magyarország királya!«²⁾

Ennek a külön-királyt akaró radikális pártnak számájára kell felrónunk mindazt, a mi a korponai gyűlés tárgyalásainak folyamán a Bocskay kiszabta föltételek keretéből — mint majd látni fogjuk — kicsapott, az ügynek, valljuk meg, nem egyszer hasznára. E csekély számú párt tagjai Magyarország északkeleti megyéiben keresendők; hozzájuk csatlakoztak az erdélyi rendek küldöttei s velök tartott főként, mint talán a legradikálisabb, Kassa városának három követe közül Szegedi András, e gazdag és nagytekintélyű, buzgó kálvinista kassai magyar polgár.³⁾ Ez a

¹⁾ Ezekről szól Illésházy. *Irományok* XIV. sz. a.

²⁾ Ritter id. h. 348. sz. a. »Salus publica mer, alsz das Hauss Oesterreich anzusehen . . . es sei hiebevur auch einmal ein Pfalzgraf König in Ungarn gewesen.«

³⁾ Az erdélyiekre egy *„Hungaro-teutomachia vel colloquium de bello nunc inter caesareos et Hungaros excitato, Dialogi tres»* című politikai röpiratból (bécsi udv. ltár) következtetek. A keleti megyékre egy, Kassa vidékét igen jól ismerő német ember (Névtelen) keletnélküli, de 1605. végéről való véleményes jelentéséből (u. o.), továbbá Bocatiusnak 1606. október havában a prágai börtönben írott hadványából (u. o.), mely a kassai magyar polgárságot és a Szegedi testvéreket is jellemzi.

párt, mely Bocskay személyéhez különben e nézeteltérés ellenére csodálatosképen még sokkal jobban ragaszkodott, mint a kiegyezés föltétlen híveinek nyugati Magyarország megyéiből való része, sőt Bocskay legrajongóbb követőit foglalta magában, épen e ragaszkodás miatt magában véve épenséggel nem lett volna nemcsak veszélyes, hanem még nagyon alkalmatlan sem; sőt egészséges ellensúlyozója volt volna a minden áron békét óhajtó városi elemnek s a csüggedőbb természetű osztrák-morva-határszéli megyék követeinek is. De alkalmatlanná, majdnem veszélyessé vált e kis radikális töredék működése a miatt az országgyűlésen kívül eső hatalmas tényező miatt, a melyre ez az országgyűlési töredék a maga merészebb föllépésénél rátámaszkodott s a mely hatalmas és durva tényező viszont a magacsekély súlyú erkölcsi argumentumait e kis radikális töredék okoskodásából merítette.

Ez az országgyűlésen kívüli factor pedig a hajdúság vala. E vitéz fegyveres nép, — melynek elődjeit egy emberöltővel azelőtt a dicső emlékű Báthory István organizáló genieje szervezte s mely az egykori szervezés hasznait még nem mind veszté el, — magvában valami tízerer főnyi, vészedzette hadfiből áll, a kikhez azután körülbelül másfél vagy kétannyi, részben ugyan értékes elem, de nagyobb részben csavargó, kasza-kapa kerülő szökött jobbágy és más csőcselék csatlakozott,¹⁾ a melyet később, a korponai gyűlés után, az igazi hajdúság — a fejedelem, a főurak és a hajdúkapitányok kívánságára — nagyobbbrészt ki is kergetett a maga kebeléből.²⁾ — A gyűlés előtt és a gyűlés alatt azonban hajdú és szökött jobbágy még együtt voltak, együtt jártak és egy követ fűttak s azon ürügy alatt, hogy az országnak külön magyar király kell (már akár Bocskay

¹⁾ Illésházy 1605. december 12. Kolonicshoz írott levelében 30 ezer hajdúról szól. Ez a szám csak úgy érthető, mint a szövegben mondtam; mert az igazi hajdúság száma Bocskay szabadalom-levele szerint 9254 főre rúgott. (Illésházy eml. levele a Nemz. Múzeum Jászay gyűjteménye VII. kötetében.)

²⁾ Kolonics lev. Mátyás főherceghez 1605. deczemb. 20. (béczi adv. ltár).

legyen az, a kit ők jobb szerettek volna, akár Mátyás főherczeg), a kibékülésről még hallani sem akartak.¹⁾ »A vitézlő rend, első sorban pedig a hajdúság — mondja, igen helyesen, épen ezekről az időről egyik fiatalabb történetírónk — nem pusztá eszköznek, de legfőbb célnak tartotta a hadakozást . . . . Magok a kapitányok is jobbra vérszomjas, kegyetlen emberek voltak, s a merre mentek, szörnyű pusztulás támadt nyomukban. Sokan rövid idő alatt meg is gazdagodtak a rablott kincsekből, melyeket baráttól és ellenségtől egyaránt ragadoztak . . .«²⁾ A zsákmány-vágy volt az a rúgó, a mely a különben vitéz és használható, sőt egyenest nélkülözhetetlen elemet — mert hiszen az ő vérökből fakadt ki Magyarország talaján 1606—1608-ban az alkotmányos szabadság virága! — a további harcra ösztönözte s vele a kiegyezés gondolatát elvetteté. Ez a zsákmány-vágy és rablósomj volt az, mely egyikkel-másikkal közülok néha-néha csaknem Istent és hazát is megtagadtatott, mint a hogyan például a hős, de hírhedt hajdúkapitány, Némethy Gergely, nem átalotta nyíltan hirdetni, hogy ő neki se Homonnay Bálint, a fejedelem főhadvezére, se maga Bocskay nem parancsol, mert nagyobb úr (t. i. a szultán, a kitől bátran rabolhat) az ő ura azoknál.³⁾

E békétől irtózó, zsákmányt szomjúhozó szellemre való tekintettel alkotta meg az előrelátó Bocskay mindjárt a korponai gyűlés kezdetén szigorú fegyelmi szabályait a hajdúserég számára;⁴⁾ általok azonban a béke gondolatát a hajdúk lelkébe beoltani s bennök a kiegyezés elleni ellen-szenvet elfojtani nem sikerült. Mint hamu alatt a parázs, égett ez az antipáthia a hajdúság kedélyében, hogy kedvező

---

¹⁾ »Die gemeinen Haiduggen haben vom Frieden nichts hören wollen.« L. az előbbi jegyzetet.

²⁾ Komáromy András: *Rhédey Ferencz*, Hadtört. Közlem. 1894. évf. II. f. 180. l.

³⁾ Mátyás főherczeg panaszos levele Illésházyhoz, *Irományok* XX. sz.

⁴⁾ Utasítások Rákóczy Lajos, Egri István és Nagy Gergely hajdúkapitányok stb. számára. (Bécsi udv. ltár 8666. sz. codex 131. lapja.)

szél lefújván a hamut, a zsarátnok tüze házat gyújthasson. Elemi erővel tört ki a harczok e durva fiaiból a szenvedély, mikor megtudták, hogy a korponai alku mégis csak a kiegyezéshez fog vezetni; e szenvedélyt a kisebb hajdútiszték gondosan szították, mert ők maguk meg attól tartanak, hogy a mozgalom alatt nyert adománybirtokokat a kiegyezés után kárpótlás nélkül veszítik el. Csuda-e, ha a hajdúcsapatok nyíltan kitűzték a lázadás zászlaját a különben csaknem bálványozták Bocskay ellen a kiegyezés miatt? Őt álló napig alkudozott a fejedelem a hajdúságnak deczember 8-dikára Korponára bejött kapitányaival és hadnagyai-
val; a fejedelem a maga egész tekintélyét latba veté, Illésházy, az édes szavú szónok, ékesszólása minden erejét összeszedte s mégis csak öt napi rábeszélés után s csak »sok persvasiával, sok ajándékkal és ugyan sok ezer forinttal«¹⁾ tudta e két férfiú rábírní őket, hogy lecsendesedjenek. a kiegyezés gondolatába belenyugodjanak. A sok ajándék között legelső sorban a hajdúság magnachartája, Bocskay 1605. deczember 12-dikén Korponán kelt híres szabadsomlevele szerepelt, a melynek alapján aztán a hajdúk fészket is rakának a magyar Kanaán szívében.²⁾

A hajdúságra támaszkodó radikális vagy mondjuk katonai párttal szemközt azonban — mint mondtam — a korponai gyűlés tagjainak óriás nagy többsége a kiegyezés híve volt, úgy, hogy a kérlelhetleneket a békebarátok impozáns tömege háttérbe szorítá. A városi követek — az egy Szegedi András, a radikális kassai magyar polgárság képviselője kivételével — csaknem esengettek a béke s a nyugalom után. Magának Kassának, a »főváros«-nak másik két követe, Bocatius a német elemnek s Tolnay a békebarát

¹⁾ Illésházy Kolonicshez 1605. decz. 12. mint föntebb.

²⁾ A hajdúk e lázadásáról szólnak még Illésházy levelei Kolonicshez és Mátyás főherczeghez 1605. deczemb. 19. és Kolonics Mátyás-hoz 1605. deczemb. 20. (bécsi udv. ltár). Kolonics kiemeli Illésházy fáradozásairól: »Wenn der Herr Illésházy nit sein äusserstes gethan, wäre zu zweifeln gewesen, ob das Werk noch zu solchem Ende hätte gelangen können.«

magyar elemnek képviselője ¹⁾ a kiegyezés legbuzgóbb előmozdítója valának; nem egy városi követnek benne volt utasításában is, hogy épen csakis a béke, a kiegyezés véget küldeték megbízóitól, a kik a király iránti hűség- eskü és alattvalói kötelesség alól nem tekinthetik magokat fölöldottaknak. ²⁾ Fő indító oka a városok e magoktartásának természetesen az a roppant anyagi kár és veszteség volt, a melyet a forradalom alatt elszenvedni kényszerültek s a minek Kassa már a szerencsi gyűlés alkalmával is élénk panaszokban adott kifejezést. ³⁾ De kívánta velök a kiegyezést még egy másik, erkölcsi ok: a félelem a helvét hitvallás terjedésétől s a városokban való erőrekapásától, ⁴⁾ mint ez Kassán Bocskay s a hajdúság aegise alatt önkéntelenül is, templomban és iskolában megtörtént; mert az ágostaiak a mennyiben városiak valának, még mindig irtóztak helvéthitvallású »testvéreiktől«; hisz az együttműködés még oly rövid keletű vala! — Szintügy a kiegyezés mellett foglaltak állást a főurak valamennyien, nemkülönben a fejedelemnek mindkét rendbeli tanácsosai, mint a kiknek hozzájárulásával szövegezte volt meg Bocskay a maga júliusi föltételeit. Élükön természetesen Illésházy járt; de buzgó segítőkre talált a fáradhatatlan ember a két Homonnayban (Bálintban, a fejedelem főhadvezére és helyettesében, meg Györgyben), aztán Mágocsy Ferenczben és Széchy Györgyben, úgyszintén Kátay Mihályban, a fejedelem rettentő véget ért cancelláriusában. ⁵⁾ Noha nem oly

¹⁾ Kassán nagy békebarátok s befolyásos magyarok voltak Kapronczay György, Kiss Lukács, Kalmár Janos. A már id. névtelen vélemény.

²⁾ Érdekes e részben Körmöczbánya utasítása. *Irom.* VII. sz. a. s a körmöczbányai követek jelentése Bocskaynál nyert kihallgatásukról 1605 novemb. 23. (Körmöczbánya ltára.)

³⁾ L. a. szerencsi gyűlés irományai közt II. sz. a.

⁴⁾ Ezt a névtelen vélemény mondja, fölhozván Kassa példáját; sőt hozzáteszi, hogy az ágostai főurak és nemesség közül is többeknek nem tetszék a kálvinistaság praeponderantiája s ezek már ebből az okból is nagy királypártiak.

⁵⁾ A már idézett kassavidéki névtelen véleménye

túlságos engedékeny irányban, mint a városok; hanem a fölkelés erkölcsi és anyagi erejének teljes tudatától áthatva s a fölkelés célját, a nemzeti jogok biztosítását szilárdan s minden körülmények között szem előtt viselve nyilatkoztak békülékeny szellemben a kiegyezés mellett a megyei követek, a nemzeti mozgalom tulajdonképeni lelkének, a nemességnek képviselői.¹⁾ A béke legbuzgóbb szószólója volt köztük az öreg Wizkelethy Tamás s az ő nyomdokát követték még Abaúj, Zemplén, Sáros követei, kik a nagy békebarát Paczolt, Alaghy, Ormándy, Kapy, Fáy és más befolyásos családok közreműködése mellett küldettek Korponára; a Szathmár és Kassa között lakó nemesség nagy része a békét óhajtá, nem is szólva az osztrák határhoz közelebb eső, de különben is Illésházy és Wizekelethy befolyása alatt álló nyugati megyékről.²⁾ Kitünően jellemzi ennek a bár békére hajló és engesztelékeny, de büszke fajnak alkotmányos és törvényes érzékét az a kevély mondás, melyet egy röpirat hagyott fenn számunkra. »A mi királyunk — így szóltak a nemesek — hazai törvényeink által van kötve velünk szemben. Még fölöttünk a törvények szellemében uralkodik: addig engedelmeskedünk neki; de ha átlépi a törvény kiszabta határt, önkényének többé nem vetjük alá magunkat. Ez a kölcsönös viszony közte és közöttünk.«³⁾

¹⁾ Ugyanaz. — Kolonics Szigfried azt írja túlozva róluk Mátyás főherceghez 1605. decemb. 20. (id. h.), hogy: was aber vom Adel in Ober und Niederrungarn gewest ist (t. i. Korponán), hat alles um den Frieden geschrieen. Ezt azonban nem szabad szó szerint venni, mint a tárgyalások történetéből látni fogjuk. A magyarság békehajlamáról szól még Serra 1605. oct. 15. és decz. 3. (Borgh. ltár) és Disp. di Germ. 1605. decz. 5. — Sőt még némely hajdúvezető nemes is híve volt a békepártnak, l. Forgács és Pogrányi jelent. 1605. aug. 3. (Akadémia, kéziratok) és Althan Adolf ezredes levelét Mátyáshoz 1605. nov. 23. (bécsi udv. ltár).

²⁾ A nevek az id. kassavidéki Névtelennél. Wizekelethyt cml. Kolonics lev. Mátyáshoz decz. 20. (U. o.)

³⁾ »Rex noster alligatus est legibus, eis que patriis. Quamdiu juxta eusdem dominatur, paremus. Quamprimum illarum excedat metam, non subiicimur. Haec est nostra reciprocatio.« A már idézett »Hungaro-teutomachia.«

Mindent összevéve egy hatalmas többséggel van dolgunk, mely míg egyrészt a törvény utait követte s jogait halálíg védelmezte, másrészt a törvényesen uralkodó koronás király előtt örömet fejet hajtott, a jogok és kötelességek harmoniájának, az egymást kiegészítő ellentétes tényezők jóltevő egyensúlyának élénk tudatával bírván. Kell-e szebb bizonyítvány arról a józan és igazságos szellemről, az egymásba fonódó jogok és kötelességek tiszteletéről, mely e forradalmi gyülekezetet átlengé, mint az, a melyet Korponán meghozott törvénykönyvében ő maga állított ki magának, midőn az 1605. év harczai közt királpártiság ürügye alatt némelyektől elsarcsolt ingóságok visszaadását elrendelvén, ezt az igazságos intézkedést úgy indokolta, hogy »mennnyivel inkább keressük elvétetett szabadságunkat, annyival inkább méltóbb azt magunk között megoltalmaznunk.«¹⁾

A mint egyszer ez a komoly, méltányosan és igazságosan gondolkozni tudó többség látta Forgács Zsigmond megjelenéséből és beszédéből azt, hogy a koronás király őszintén elhatározta a törvényes útra visszatérni, hogy a főherczeg a kiegyezés módosításai megfontolásán komoly jó akarattal dolgozik; a kiegyezésnek abban a pillanatban meg volt nyerve s őszinte lélekből szavazott köszönetet és hálát törvénykönyvében vezérének Bocskaynak, a miért az ügyeket ide vezette.²⁾ Tiszta bort öntött hát Illésházy Mátyás főherczeg poharába, mikor már az alkudozások kezdetén biztosítá őt arról, hogy a korponai gyűlést a kibékülés meleg óhaja lelkesíti, ellenséges gondolatokat az udvar ellen a magyarság nem táplál, csak a kormány részéről ne történjék olyasmi, a mi gyanút ébreszthetne.³⁾ S maga a kir. biztos, Forgács Zsigmond is igaz meggyőződés hangján

¹⁾ *Irományok*. XXVIII. sz.

²⁾ U. o. a bevezetésben. A többször idézett Kassavidéki Névtelen véleménye pláne azt mondja s nem alap nélkül, hogy »hungaricae nobilitatis maxima pars in anni praeteriti 1605. sub finem eiusdem in Decembri celebrata diaeta nonnisi ad redimendum pacem aliquid se contributuram pollicita est.

³⁾ *Irományok* XIV. és még Illésházy Kolonicshoz 1605. novemb. 24. (Bécsi udv. ltár).

állíthatá ki erről a bizonyítványt úgy a fejedelem személyére, mint a rendek többségére vonatkozólag. Bocskay azzal a bölcs és mérsékelt tapintattal, melyet az élet és tapasztalás iskolájában itthon és a külföldön szerzett s melyet Bethlen Gábornak és Rákóczy Györgynek örökül hagyott, biztosítá Forgácsot, hogy neki becsületes törekvése a király és a főherczeg jóakarátának megfelelni, mint a melynek — tevé udvariasan hozzá — azelőtt a maga személyére sokat köszönhetett, s melyet megszolgálni akarna a jövőben is.¹⁾ A rendek pedig, a kiknek lelkét az ország pusztulásának gyászos képe tölté be, ismételve is élénk kifejezést adtak Forgács előtt abbeli forró vágyuknak, vajha a föltételeket a fölség elfogadná s a kiegyezés nagy műve létrejöhetne. »*Nem tudom mire való leszen a szabadság, ha országunk nem leszen hozzá*«, — ezt a velős mondást nem egy aggódó hazafi panaszából merítheté a király és a főherczeg korponai békebiztosa.²⁾ Általános óhajként hangzott föl csaknem valamennyiök ajakáról, hogy a török béke meglegyen, utánna közönséges, általános országgyűlés gyógyítsa a közállapotokat, addig pedig, a míg ezen az általános országgyűlésen a kiegyezésnek Korponán megállapítandó föltételei törvénybe ígtattatnak, fegyverszünet vessen véget a vérontásnak, pusztulásnak.³⁾

Ilyen hangulatok közt kezdődtek meg november 24-dikén — mint mondám — Forgács tárgyalásai a korponai rendekkel. Látni fogjuk, hogy a király s a főherczeg válasza és engedményei mennyiben modulálták a hangulatot.

A tárgyalások alapjául azon föltételek szolgáltak, a melyeket Bocskay — a főntebb elmondottak szerint — július 17-kén küldé meg Forgács Zsigmond és Pogrányi Benedek által a főherczegnek s a melyet — mint említém — az udvari körök a legelső tekintetre, hogy szelid kifejezés-

¹⁾ *Irományok* XIII. sz.

²⁾ Forgács Zsigmond 1605. novemb. 25. Thurzó Györgyhöz. (Nemz. Múzeum, Jászay-gyűjtemény VII. kötet.)

³⁾ U. o.

sel éljek, vakmerőeknek találtak.¹⁾ A gyűlésben mindig legelőször Bocskay e föltételeit olvasták föl czikkenként, a mire egyenkint Mátyás főherczeg megfelelő válasza következett. Erre megindultak az illető czikk fölött a viták, s a vita zártakor tüstént megformulázták a rendek a tárgyalás alatti czikkről hozott határozatukat.²⁾

Legelső pontja volt Bocskay július 17-diki föltételeinek a *római katholikus, az ágostai és a helvét hitvallások gyakorlatának egyenlő szabadsága*, minden megszorítás nélkül »mind kulcsos és mezővárosokban, várakban, akképen az falukban« — teszi hozzá a magyarázó megokolás. Ennek az egyenlő szabadságnak *törvény által való biztosítását*³⁾ követelése a fejedelem s e követelés folyományaképp kívánta, hogy a lutheránusok elégetéséről szóló 1525-diki törvény s az alkotmány ellenére becsempészett 1604. évi XXII. t.-czikk *törvény által* törültesse.

Ha a kívánság előzményeit s a talajt, melyre Korponán talált, tekintetbe vesszük, lehetetlen be nem ismernünk

¹⁾ Szükségesnek tartám az *Irományok* között (X. sz. a.) közölni Bocskay e föltételeit, mert egybevetésük nélkül nem igen érthetők a tárgyalások.

²⁾ Világosan mutatja ezt az eljárást az *Irományok* XIII. sz. a. között Napló féle (melyet ezután mindig Napló néven fogok idézni.) Ellenben hibás képet ad az alkudozás menetéről a Vict. de Chorebonál 1—6 lapokon közölt irat. Ebben a Chorebo-féle iratban az egyes articulusok (melyekre mindig a főherczeg válasza következik) mint Bocskay és a rendek együttesen előterjesztett kívánságai vannak feltüntetve; holott nem egyebek, mint Bocskay július 17-diki föltételeinek kivonatos redactioi. A főherczegnek Forgács által adott válaszára, a mely deliberációkat a rendek hoztak, azok Chorebonál nincsenek meg, mint ezt már a 220. lap 1. jegyzetében is említém.

³⁾ A föltétel hihetetlenül pongyola szövegezése (a mely pongyolaságot más pontoknál is bőven lesz alkalmam kimutatni és ostorozni) első pillanatra a »törvény által való biztosítást« nem látszik követelni, a mennyiben csak az I. Ferdinánd és Miksa alatti békés állapotokra hivatkozik. Pedig épen a törvény által való biztosítás kérdése a »punctum saliens«. Bocskay s a magyarság intentiója a törvényes elismerés, a receptió volt. *Ezen* fordul meg, a mint látni fogjuk, az egész ügy, úgy a korponai gyűlésen; mint a bécsi békénél; egész az 1608. I. tezikk létrejöttéig.

hogy mikor a kívánságot a rendek magokévé tették, nemcsak az igazságosság követelményeinek feleltek meg, hanem a méltányosságban, az önmegtartóztatásban addig a legszélső határig mentek, a melyhez Európa összes országában a vallásharcok zavarai alatt — Erdélyt kivéve — soha semmi állam vagy nép, sőt e vallásharcok lezajlása után is a legtöbb el nem jutott. Becsületére válik ez a korponai rendeknek s a magyar fajnak általában, egyaránt. Mert igaz ugyan, hogy a protestantizmust az ország főnálló, el nem törült törvényei tiltották; de félszázad óta e tiltó törvények alkalmazásba épen nem (vagy legfeljebb egyes nagy ritkán előforduló esetekben nagy néha) vétetvén, a reformáció oly hihetetlenül hatalmas arányokban terjedt el, hogy a XVII. század elején alig volt egy-két (az esztergomi, a nyitrai s talán a győri) egyházmegye, melyben a püspökök azt mondhatták, hogy a diocesis katolikus vallású lakosai számot tevő töredékét képezik a népességnek. Nem csupán a szoros értelemben vett Magyarországot, hanem Erdélyt és a magyar király hatalma alatti Horvát-Szlavon országot összevéve, nem volt Bocskay támadása idején ez óriás területen, 14 érsekség és püspökség territoriumán több, mint legfeljebb 300 katolikus áldozár, beleszámitva e számba valamennyi érseket, püspököt, apátot, prépostot, kanonokot, plébánost és fölszentelt szerzetest kivétel nélkül! ¹⁾

¹⁾ A Borghese hercegi levéltárban (most a Vatikánba kebelezve) van (Ser. III. 7. c. signatura alatt) egy roppant fontos, kelet nélküli, de vagy 1604. végén, vagy 1605. elején írott s a pápának praesentált memorandum e cím alatt: »Dello stato presente ecclesiastico e politico in Ungharia«. Ebben az emlékiratban, melyre már az 1604. XXII. t. czikkről írt tanulmányomban is hiányos kivonatok alapján hivatkoztam, de a melynek azóta (Ambró Béla követségi tanácsos úr nagyon lekötölező közbenjárása következtében) teljes másolatát bírom s melyre a korponai gyűlés történetében sokszor fogok hivatkozni, a Szt. István koronájának területén levő r. kath. papok számáról a következő áll: Per la profanatione e dilapidatione delli beni di chiesa in tanto è diminuto il culto divino et il numero del clero che in tutte le tre provincie cioè l'Ungharia, la Transylvania e Slavonia. (= Horvát-Szlavonor-

S ha e 300 fölszentelt róm. katolikus papból levonjuk azt a tekintelyes számú papságot, a mely a csaknem kizáróan katolikus horvát-szlavon részre esik; hát valóba odajutunk, hogy keresve kell keresnünk Magyarországon a római katolikus egyház, a régi hit romjait. Nem lehet hibáznom, mikor azt állítom, hogy Korponán alig volt az összes rendek közt 2—3 olyan egyén, a kikben a convertita Forgács Zsigmond hitsorsosaira talált volna. És mégis, ez az erkölcsi és számerejének tudatára nem békés, hanem forradalmi időkben ébredt tömeg bölcs mérséklettel nem utánozta sem a német, sem a hollandi, sem az angol példát: hanem csak egyenlő szabadságot kívánt a kormány-hatalom és néhány főpap által oktanuln üldözöbe vett hitének azzal a szabadsággal, melyet a romokban fekvő, elhagyott és kipusztult régi egyház hite élvezett.

..... Nézzük már most hogy e bölcs mérséklettel, Bocskay első föltételével szemben minő volt az udvar magatartása.

A mióta a prágai és bécsi udvarokban Bocskaynak a lelkiismereti szabadságot illető követelése ismeretessé lőn, úgy a kormánykörökben, mint a barátságos külhatalmaknak a kormánykörökkel szoros viszonyban álló képviselőinél négy különféle áramlatot különböztethetünk meg.

A legmerevebb álláspontot azok foglalták el, a kiket legalkalmasabban a *spanyol-pápai párt* gyűjtőneve alá foglalhatunk. — Ez a párt a vallás dolgában hosszú ideig semminemű engedményről még csak hallani sem akart. Irtózott e párt azon eshetőségek következményektől, a melyeket a vallás terén a magyaroknak nyújtandó concessio a Habsburg-ház örökös tartományaiban és a Németbirodalomban vonhatna maga után. Fennem hirdették a párt tagjai, hogy Magyarországon az eretnekséget az ország főnálló, el

---

szág) computando insieme tutti li vescovi. abbati, prepositi, canonici, piovani et altri preti. jesuiti e frati de tutti l'ordini, al mio giudicio hora non si trovano trecento sacerdoti et del' inferiori ordini poco più che nessuno, quale numero serià piccolo per una mediocre città d' Italia,

nem törült, kétségbe soha nem vont törvényei tiltják; ¹⁾ míg ellenben a két osztrák herczegségben, Felső- és Alsó-Ausztriában, Miksa császár a protestáns urak és lovagok rendjének a vallás szabad gyakorlatát birtokaikon megengedé, ²⁾ s ezért ha a magyarok ma a korlátlan vallásszabadságot ki fogják eszközölni, holnap az összes osztrák és az összes örökostartományokbeli — cseh, morva, sléz stb. — rendek fognák már, még pedig a jogosultságnak bizonyos nagyobb látszatával követelni, hitük szintén föltétlenül szabad gyakorlatát. ³⁾ E nyomós okok mellett — mondá a párt — magát az ágostai vallást megtérni is teljes lehetetlen; hát még egyéb hamis hitű sectát! Pláne a helvét hitvallást, azoknak a svájci parasztoknak és kézmíveseknek a vallását, a kik eleitől kezdve a Habsburg-ház gonosz ellenségei valának! Maga a Németbirodalom sem ismeri el a zwinglianismust és calvinismust, sőt elítéli s olyan eretnekségnek tartja, a minőt egy tisztességes politikus sem vehet tekintetbe. ⁴⁾ Nagyon szép becsületet szerezne vele magának a Németbirodalom katolikus és ágostai vallású fejedelmeinél meg a magyar királyok históriájában Rudolf és Mátyás, ha létjogot adna e sectának, mely alaptételeiben már közel áll a koránhoz, »mint ezt Erzsébet angol

¹⁾ Serra jelentése 1605. októb. 22. (Borghese ltár, most Vatican) és az előbbi jegyzetben említett »Dello stato presente stb.«

²⁾ L. az 1568-diki engedményről s az 1571-diki asszeccuratióról *Ottó*, Gesch. d. Reformation im Erzherzogth. Oesterreich unter Maximilian, II. 23—48. és legújabbán (1895) *Hopfen* K. Maximilian und der Compromisskatholicismus 144—155 l.

³⁾ Érdekes e részben a sok idevágó tudósítás közül különösen Don Guillen de S. Clemente spanyol követ jelentése III. Fülöphöz 1605. június 23. (Simancasi ltár, más. a M. Tud. Akadémia birtokában) az osztrák protestáns rendek követeléséről. Továbbá Bodenius jelentése Miksa bajor herczeghez 1605. okt. 17. idézve Stieve Briefe u. Acten stb. VII. kötet 96 l. — Megjegyzem itt, hogy S. Clemente *publicált* jelentései (*Ayerbe*, Correspondencia inédita de Don Guillen de S. Clemente 1581—1608. Zaragoza 1892.) nagyon hiányosak és töredékesek és én hasznukat nem vehettem.

⁴⁾ »Für eine solche Ketzerei gehalten wird mit welcher khain ehrlicher politischer Mann Gemeinschaft haben soll.«

királyné követének maga a szultán mondá s mint ezt maguk a hollandiak hangoztatják a szultán előtt.«¹⁾

Az áramlatnak, a pártnak, mely így okoskodott, és ekként argumentált, vezetői a pápai székek Prágában és Bécsben resideáló nunciosai, Stefano Ferrario, Vercelli püspöke és monsignore Giacomo Serra magyarországi pápai biztos,²⁾ meg a spanyol király prágai követe Don Guillen de S. Clemente voltak. Legbuzgóbb követőik közé pedig (természetesen a nélkül, hogy a vallási kérdés külügyi természetére tekintettek volna, tehát tisztán magyar egyházpolitikai téren) a két magyar államfiú, Forgács Ferencz cancellár és nyitrai püspök, aztán Himelreich Tibor kir. cancelláriai titkár tartozott, a kinek állása és befolyása magyar ügyekben sokszor igen mérvadó vala.³⁾ A spanyol követ nem egyszer fenyegetve hangoztatá, hogy egyenest a a császár érdekei ellen dolgoznának azok a ministerek, a kik a vallás ügyében a pápa álláspontjától a legcsekélyebb mértékben eltérő alapra helyezkednének, mert alkalmat adnának a spanyol királynak arra, hogy elvonja szolgálatait a császártól és a császári háztól; miután a királynak ebben az ügyben a pápával karöltve kell haladnia, tőle nem szabad, de nem is szándéka elszakadni, nemcsak vallásos érzüle-

¹⁾ Ez ugyan Khlesnek (a ki mint tüstént látni fogjuk, más párthoz tartozott) egy véleményes jelentéséből való (L. Hammer-Purgstall Khlesl's Leben II. Urkunden 12.), de mert e katolikus körök általános föltűgésának felel meg, bátran idézhetem ennél a pártnál.

²⁾ Sera úgy látszik 1605. elején jött Bécsbe Mátyás főherczeg mellé, mint »Commissario et noncio di Ungaria«, a hogyan őt a pápai államtitkár 1605. július 29-diki iratában (Turini áll. ltár) nevezi. 1603-ban Serra Prágában volt s a pápai segélypénzeket kezelte. Azelőtt is járt már 1601-ben a török segély dolgában Magyarországon; ezen évből ír Varasdból és a kanizsai táborból Aldobrandini pápai államtitkárnak. Bécsből 1605-ben, úgy látszik december havában távozott, mint Mátyásnak egy 1605. decz. 25-kén a pápához intézett és Serráról szóló levele mutatja és pedig Rómába volt menendő. 1616-ban már Franciaországi nunczius. (Borghese ltár adatai).

³⁾ Himelreichről v. ö. a Szerencsi gyűlés bevezetésében 123. lap alatt mondottakat, úgyszintén azt a mit később a XV-dik föltételnél a felső magyarországi városok prágai küldöttségéről mondok. Forgács Ferenczcel még sokszor találkozunk.

teinél, hanem egyéb állami érdekeknel fogva is,¹⁾ melyek — mint tudjuk — Spanyolország németalföldi politikája miatt voltak a katolikus királyra mérvadók. Erővel teljes megnyilatkozásai ezek azon ideának, mely tönkretette később Spanyolországot s mely — helyesen mondja egy német író — a világot a katolikusság által akarta dominálni.²⁾ S. Clemente ura a király és a spanyol államtanács szigorú ntasításai szerint járt el, midőn a pápa nuncziusát e kérdésben ily nagy nyomatókkal támogatta. Hiszen ez a spanyol államtanács, II. Fülöp alatt még az akkori világ legtekintélyesebb testülete, melyet a pápánál is katolikusabb II. Fülöp teremte meg, s mely a maga megteremtőjének ultra-katolikus tradícióihoz hű maradt, ez az államtanács — mondom — épen e napokban decretálta ünnepélyesen, hogy a pápának, a spanyol nunczius és a római spanyol követ útján eszébe kell juttatni kötelességét, a melyből kifolyóan ő szentsége minden áron megakadályozni tartozik Rudolf császárt a lelkiismereti szabadság engedélyezésében.³⁾

Sem a pápának, sem a szentszék bécsi és prágai nuncziusainak nem volt ugyan szükségök a spanyol tanács e serkentgetéseire; megtették ők a magukét maguktól a nélkül is mind Mátyásnál, mind Rudolf mellett. Azonban mégis erőt kölcsönöznek nekik működésük közepette az az erőlyes támogatás, a melyet nekik a spanyol Habsburg-ház nyújt, mely a Habsburgok keleti ágánál már csak a török háborúra küldött, sok százezerre küldött összegek miatt is méltán áll a oly nagy tekintélyben. Mert ismervén a kény-

¹⁾ L'ambasciator di Spagna fa in cio (a vallásügyben) officii conformi all'intentione del papa, dicendo a questi ministri che non diano occasione al suo rè che lo impedisca a far in servitio dell' imperatore e della casa quello che ha sempre fatto fin hora. Perchè col papa egli non vorrà nè potrà rompersi in questa maniera; perchè no lo deve far, nè per quel zelo di religione che professa Sua Mtà catholica, nè per altri suoi proprii interessi. A velencei követ jelentése Prágából 1605. augusztus 29. (Dispacci di Germ., bécsi udv. ltár.)

²⁾ Marcks II. Fülöpről, Preussische Jahrbücher 1893. 2. füzet.

³⁾ A spanyol államtanács ülése 1605. július 21. (Másolat a simancasi ltárból, a M. Tud. Akadémia birtokában).

szerítő körülményeket és eleve tájékozva levén a magyar és német tanácsosok nagy részének gondolkodásmódja és nézetei felől, nem ok nélkül tartottak attól a nunciusok, hogy ha a pápa álláspontját sikerül is győzelemre juttatniok, az e győzelmet megelőző tusa kemény, maga a győzelem pedig aligha állandó leszen. Főleg ha az uralkodó egyéniségét vették bonczoló késük alá, a ki katolikus neveltetése, katolikus világnézete ellenére, kedélybaja miatt még ebben a kérdésben is csak oly megbízhatatlan és szeszélyes lehet, mint más egyében, s a ki, mint azt a prágai nuncius még 1604. végén mikor először merültek föl a magyar vallásconcessiók kérdései a prágai udvarnál, keserű gúnynyal írta a pápai államtitkárnak, jobban fél a szobájában átdongó légytől, mint ő szentségétől¹⁾ és a ki azt hiszi, hogy minél kevesebb tiszteletet és előzékenységet mutat a pápa iránt, annál több pénzt csikarhat ki tőle.²⁾

Igen erőlyes hangú római utasításoktól ösztökélve³⁾ mindent megkísértének a nunciusok, a mivel az uralkodóra, Mátyás főherczegre, s az őket környező miniszterekre hatni véltek. Hatásos eszközt adott kezük ügyébe Forgács püspök és Himelreich azzal a hipotézissel, hogy a magyar király a maga koronázási esküje értelmében köteles a kath. vallás érdekeit védelmezni; tehát lehetetlen, hogy az az uralkodó, a ki mint magyar király a kath. vallás védelmét esküvel ígérte, most az esküjével ellenkező bárminemű actushoz beleegyezését adja.⁴⁾ Ezt pedig nemcsak a szabad vallás-

¹⁾ »Mi ha detto l'ambasciatore di Spagna che l'imperatore ha paura d'ogni mosca che va pe aria, ma non di S. Santità nè del rè di Spagna«. 1604. december 27. (Borghese ltár).

²⁾ »La Mtà Sua ha opinione, che quanto meno stima S. Beatitudine, che più ne cava«. U. o.

³⁾ Utasítások a pápai államtitkártól a többek közt 1605. júl. 16. (Turini áll. ltár) és augusztus 13. (Vaticáni ltár).

⁴⁾ Még december elején is, mikor már Forgács Zsigmond Korpónán bizonyos nagy jelentőségű engedményekre kötelezte a főherczeget (mint látni fogjuk), kísértett az eskü árnyéka; a velencei követ ugyanis ezt írja 1605. decz. 5.: »non è possibile che l'imperator, che ha giurato come rè d'Ungheria la difesa della religione nel regno, hora faccia un' atto immediatamente contrario a questa promissione«.

gyakorlat törvényes elismerésével tenné, hanem a XXII. (1604) törvényczikk eltörlésébe való beleegyezésével is. Mert eltörlöni e czikket, mely az eretnekek ellen hozott összes törvényeket megerősíti, annyi, mint magokat e törvényeket semmisíteni meg.¹⁾ Pedig ezek megtartására és megtartatására a király megesküdütt.

További eszközök voltak a nunciusok kezeiben a pápai buzdító, ösztönző brévék, meg azok a jóakaratot sugalló, a némethirodalni viszonyokból, a Habsburgok hagyományos egyházpolitikájából merített intések, hogy a katolikus egyház érdekei a dynastia életérdekeivel a legszorosabb kapcsolatban állanak és ezért még a legnagyobb előnyök kedvéért sem szabad azokat akár egy pillanatra is megsérteni, mert ez a jövőben okvetlenül megboszná magát. S midőn Rudolf császár — persze nem ebből a szempontból s nem is vallássosságból, hanem sértett büszkeségből — visszautasítá a magyar tárgyalásokkal párhuzamos actióban föllépő osztrák protestánsok azon ajánlatát, hogy a vallás szabad gyakorlata fejében készek önmagoktól is igen nagy összeggel, két millió forinttal (a mai értékben mintegy 24—25 millióval) hozzájárulni a császár hadi költségeihez a török ellen: a prágai nuncius, a ki az ajánlat elfogadása ellen kezdettől fogva hevesen küzdte,²⁾ a magyar valláskérdésben való győzelem előfutárának tekintvén e visszautasítást, a pápa köszönetét és örömét kitörő lelkesedéssel fejezte ki e tényért Rudolfnak s a dicsérő pápai bréve átnyújtásakor állhatatosságra inté a jövőre is az uralkodót.³⁾

»A katolikus vallás az állam alapja s a Habsburg-ház uralma megszilárdításának leghatalmasabb eszköze« — mondá Serra is a Bocskayval alkudozó Mátyás főherczeg-

---

¹⁾ Forgács Ferencz még 1606. elején is ezt mondja: »nam tollere legem, quā leges antiquae contra haereses confirmabantur, perinde est ac tollere ipsas leges.« (Forgácsnak a pápai nunciushoz benyújtott emlékirata a pápai nuncius sajátkezű észrevételeivel. Borghese ltár).

²⁾ Dispacci di Germ. 1605. június 27,

³⁾ Utasítások a nunciushoz 1605. augusztus 20. és szept. 10. (Vaticáni és turini ltár).

hez a pápa nevében.¹⁾ Pápai brévét kért és nyert a fáradszón nunciuss nemcsak Mátyás főherczeghez szólókat, melyekben a kiegyezést óhajtó főherczegzet a katholikus vallás érdekei szilárd megóvására figyelmezteté a pápa; hanem az alkudozások vitelére. — mint említém — egy időben kijelölve volt Forgács Ferencz és Náprágyi püspökök számára is, hogy lelköket megacézozza honfitársaik követeléseivel s netáni saját jobb belátásukkal szemben; ²⁾ bárha valakinél merőben fölösleges volt efféle »stimulus«, az, mint láttuk s mint e munka folyamán még szokszor látni fogjuk, Forgács püspök vala. Ezenkívül egyik emlékirata a másikat érte Serrának a főherczegnél, valamennyi buzdító, kitarásra s hajthatatlanságra ösztönző.³⁾

Ebbe a kategóriába tartozik s különös kiemelésre és figyelemre méltó végre az a sajátkezű nagyon meleg hangú levél, melyet maga a pápa látott jónak egyenest Rudolffhoz intézni abból az alkalomból, hogy Esztergom elveszett. E veszteséget élénken sajnálja a pápa, fölszólítja ezért az uralkodót, hogy erős kézzel kormányozzon; a magyarokkal való kiegyezést nem rosálja, de világosan kimondja, hogy a katholikus vallás érdekeit sértő bármi határozat vagy egyezmény is ellenére volna annál inkább, mert nézete szerint Rudolffnak kötelessége minden rendelkezésére álló eszközzel a vallás védelmére kelni.⁴⁾

---

¹⁾ Borghese bíbornok államtitkár írja Serrához: a Bocskayval folyó alku dolgában »tenga VS ricordato a cotesta Altezza (Mátyás főherczeg) che 'l conserva la religione catholica . . . è mezzo potentissimo di stabilir li regni et l'imperio nella serenissima casa . . 1605. szept. 17. (Turini áll. ltár).

²⁾ A bréve »darebbe loro animo di resistere tanto più all' imperitienze di Bucicai in questa materia«. Serra jelentése 1605. okt. 22. Borghese ltár).

³⁾ Serra jelentése u. o. 1605. nov. 4.

⁴⁾ A velenczei követ jelentése 1605. decz. 12. »Ma parla chiaro (a pápa a sajátkezű levelében) — mondja a követ — che non si faccia resolutione che pregiudiche alla religione, perchè sarà in obbligo di procurar di conservarla con ogni termine che potrà...«

Az intés, a jó tanács, a buzdítás szelídebb eszközei mellett azonban élesebb fegyverekkel is ellátta a római szentszék a maga diplomáciai képviselőjét Rudolf udvaránál. Ha a jóakaró óvás nem használna; ha az uralkodó hajlandónak mutatkoznék Bocskay föltételei legelsejébe beleegyezni, meg volt hagyva Vercelli püspökének, hogy egy lépéssel tovább menvén, a diplomáciai fenyegetés fegyveréhez nyúljon. Tudassa az uralkodóval, hogy nemcsak ő maga a pápa nem fogná tovább segíteni a török ellen az uralkodót — (a mely segílyt Rudolf állhatatossága esetére nagyobb mértékben helyezett kilátásba a pápa főntemlített sajátkezű levelében) — hanem meg fogná akadályozni a keresztyén (katholikus) fejedelmek segélyadását is, sőt a mi több, teljesen elszigetelné tőlök Rudolfot. Ha pedig még az a fenyegetés sem használna: fölhatalmazást nyert a nunczius a legvégső szükség idején a legutolsó, a közép-korban oly rettenetes eszközhöz nyúlni, t. i. Rudolf országait, sőt önmagát az uralkodó személyét is, a legszigorúbb egyházi fenyítéssel, a kiközösítéssel sújtani¹⁾; noha nem valószínű, hogy ezt az eszközt, az adott körülmények közt esetleg kétélűvé válható fegyvert, a szentszék komolyan egy pillanatig is szándékozott volna alkalmazni. A fölhatalmazás célja bizonyára csak az volt, hogy ennek tudatása és közlése az uralkodóval s különösen a miniszterekkel ezeket annál biztosabban megakadályozza az engedékenység utain.²⁾

¹⁾ A nunczius — írja Velence követe 1605. augusztus 29. a dogehez — tiene commissioni dal papa molto terribili. Quando vega che si mostri inclinatione d'assentirsi (a vallásszabadság törvényes elismerésébe) et se gli officii (= a nunczius rábeszélései, figyelmeztetései) non basteranno per impedirlo, di venir a protestatione non solo di non dar più aiuti, ma d'impedir che questi principi christiani lo faccino et di disunirli affatto dalla Mtà sua et quando bisognasse, di passar piu inanzi con censure contra li suoi proprii stati e la sua persona. — (Disp. di Germ., bécsi udv. ltár).

²⁾ »Non ha però ancora posto mana à questi remedii così violenti il nontio, ma destramente ne vù facendo officii con li ministri et facendoli consapendi della volontà del papa, il quale è in ciò tanto rissolto et impassionato che non s'asterebbe da ogni sorte di tentativo per impedire così pernitiouse introductione...« U. o.

A nuncziusok és a pápai szék e buzgalma azonban — és ezt különösen hangoztatnom kell — csupán a vallásügyi alkudozásokat, Bocskay föltételeinek erre vonatkozó pontjait, főképp tehát a tárgyalat első cikket illeti. *Egyébként* és egyebekben a pápai szék nemcsak nem ellenzé, hanem inkább ajánlá a kiegyezést, a politikai engedményeket. Ha *ezeknek* az alapján, tehát »a kath. vallás sérelme nélkül« jönne létre a kibékülés a föltámadt magyarokkal: ez — mint Borghese bibornok, pápai államtitkár Serrát ismételten is biztosítá — »nagy megnyugvással töltené el ő szentsége lelkét«, miután azt a jelen nagy szükség, a fenyítő török veszély idejében határozott nyereségnek tartaná.¹⁾

Igen ám, de épen ezek a *politikai* koncessziók, a melynek megadását Róma sőt mint láttuk a spanyol király is oly melegen ajánlotta, ezek voltak azok, a melyeket egy másik, tekintélyes párt — minden valószínűség szerint Corraduzzival²⁾ a németbíróalmi vicecancellárral s egyúttal a Habsburgok házi vagy udvari cancelláriája fejével az élén — sehogysem akart megadni s a melyek miatt ez a párt, mint látók, az előzetes alkudozások útjába is akadályokat gördített. Csakhogy ebbeli czélzatát ez a párt jónak látta, nem is egészen ügyetlen taktikából, a legelső (vallási) föltétel latolgatásával a katholikusság álmezébe öltöztetni. A vallás szabadság, a Bocskay föltételeinek legelseje, a kiegyezés küszöbe volt; a ki azt át nem lépte, nem juthatott be a házba. Fölvette hát ez a párt a pápa által elétkozott küszöb előtt a jó katholikusság álörzáját, tetteté, mintha megriadt volna az elétkozott küszöbtől s a *vallási* concessióról nem akart tudni, holott tulajdonkép teljesen közömbös volt előtte a lelkiismereti szabadság kér-

---

¹⁾ »Se si può trovar — mondja utasításában az államtitkár — temperamento mezzo del quale senza detrimento della religione catholica si possano accomodar le ribellioni, sarà in ogni modo grand acquisto l'accettarlo in questo tempo particolarmente di tanta necessità e difficoltà...« 1605. augusztus 27. (Turini áll. ltár.)

²⁾ Ezt nagyon sok, indirekt adathból van jogom állítani.

dése.¹⁾ A »politikuskok«, a »Machiavellisták« eme pártja, — mint őket egy olasz, magyar és német közt részrehajlatlan, de nagyon buzgó katolikus egyéniség a pápához írott memorandumában nevezi²⁾ — nem a katolikus valás iránt érdeklődött, hanem a magyarság politikai önállóságát látta volna rossz szemmel s azt nem akarta, hogy Magyarország, mely az utóbbi évtizedek alatt tényleg az egyszerű »korona-tartomány« rangjára s helyzetére süllyede, az abszolutistikus és (mint későbbi időkre vonatkozva mondanók) bekeblező törekvések fojtogató ölelései közül kibontakozzék. A mint ez a párt előbb már (hisz föntebb láttuk) általános ürügyül vette elő a kiegyezés ellen a »császár reputációját« és ebből kifolyóan nem tartotta az uralkodó méltóságával megegyeztetetőknek azt, hogy nekie lázadó alattvalóival egyezkedést ajánljon³⁾: ép úgy kapott most a még erősebb, a speciális ürügyön, a kath. egyház érdekei megóvásának ürügyén. Mert jól tudták ezek a »Machiavellisták« hogy sem a pápa, sem a spanyol király nem a lázadó magyarok, hanem a török ellen nyújt Rudolfnak segítséget és S. Clemente nyíltan is hangoztatá, hogy a mint Rudolf nem gondol a németalföldi viszonyokkal, úgy a spanyol királyt is alig-alig érdekli közelebbről Bocskay fölkelésének politikai oldala. Azért kellett hát a magyar ellenes és központosító pártnak a vallást tolnia előtérbe, hogy a vallás védelmének örve alatt⁴⁾ a pápa és a spanyol

¹⁾ Utalok itt magára a párt fejére Corraduzzi viczecanczellárra, a ki 1604 végén még a vallásszabadság megadása mellett emelt szót, ebből a saját lelkiismerete számára semmi lelkiismeretbeli kérdést nem faragván. L. a szerencsi gyűlés történetét 123. lapon.

²⁾ »Depenti catholici, quali si chiamano hoggi politici e sono veri Macchiavellisti.« A »Dello stato presente« stb. című iratban.

³⁾ Serra jelentése 1605. november 4. (Borghese ltár).

⁴⁾ A prágai nuntius roppant érdekes jelentése 1605. szept. 26. »Se Sua Mtà — mondja — non fa pace con i ribelli per mero interesse di riputatione, vorrà mostrare di non la fare per non conceder la libertà di coscienza et interessare per questa via Sua Santità et il Catholico a non levare i loro reggimenti, i quali credono (a ministerek) bastare per sedare la ribellione. E con questo partito pare a Sua Mtà che si leva ogni intrigo dalle spalle; quelli del Turco con

király támogatása és közreműködése mellett hiúsítsa meg a kiegyezést és aztán ezen az alapon minél több segélypénzt csikarjon ki a pápa és a katolikus király pénztárából, a mely pénzzel aztán, a mint a kiegyezés egyszer el lesz temetve, a lázadók leverésére hadat lehessen fogadni.

A mennyiben a kedélybeteg monarcha örökösen változó szeszélyei a rokonszenv tartósabb érzelmét ki nem zárták, úgy látszik némi jelekből, hogy a ministereire a magyar fölkelés miatt különben fölingerült¹⁾ uralkodó még tán leginkább ezzel a párttal rokonszenvezett.²⁾ Mindamellett az események kényszerítő hatalma előtt e párt a vallási kérdésben is ép úgy háttérbe szorult, mint a hogy nem érvényesülhetett az eddig jellemzett áramlatok ellenében az a harmadik kis kör, melyet a király és főherceg protestáns vallású vagy a protestantismus felé hajló magyar és nem magyar tanácsosai alkottak.

Ezek, mint gondolható, éles ellentétben a másik két párttal, a lelkiismeret szabadsága mellett foglaltak állást s a fölkelők erre vonatkozó kívánságát föltétlenül megadatni javaslásk.³⁾ Közülök első sorban Thurzó Györgyöt kell kiemelnem, a ki — mint egy alighanem 1606. január elején készült véleményes jelentéséből kilátszik — már ekkor egész őszintén és leplezetlenül kimondá, hogy Boc-

---

la pace e quelli delli ribelli con le forze altrui. Ma restariano (a ministerek) ingannati grandemente. Perchè Don Guglielmo (a spanyol követ) dice chiaramente, che licentiarebbe subito i suoi regimenti, dandoli il rè per la guerra contro il turco e non per la ribellione; e che Sua Mtà potendo rimediare alle cose di Fiandra, non ha voluto fare, che rè anche il suo rè vorrà prender cura di sedare le rebellioni del imperatore...» (Borghese ltár).

¹⁾ Stieve II. 731.

²⁾ A nuntius most említett szept. 26-diki jelentése, aztán 1604. december 27-diki, már id. jellemzése a császárról; továbbá Serra 1605. november 4-diki jelentése (Borghese- ltár), végre Rudolf egy leirata (*Irományok* XXII. sz. a.) engedik ezt következtetni.

³⁾ Érdekes e részben Serrának egy később még idézendő jelentése 1605. december 10. (Borghese- ltár), a melyben elmondja, hogy »li Ungari stessi heretici ma fedeli a Sua Mtà cesarea« ilyen értelemben »si lasciano intendere.«

kay e föltételét a maga egész terjedelmében teljesítendőnek véli.¹⁾ Vele mindenben megegyezett a szintén protestáns vallású, világos fejű s a magyar viszonyokat alaposan ismerő Geizkoffler Zakariás²⁾, a kinek e tárgyban szerkesztett emlékirata helyenként a fölvilágosodottság oly tiszta régióiba emelkedik, a melyekre most, három század múlva is a csodálat bizonyos nemével tekinthetünk föl.³⁾ Istené egyedül a hatalom — mondja Geizkoffler — az emberek lelkiismerete fölött; kényszeríteni azt karddal nem lehet. »A hol a vallás és az ország szabadsága — ily nagy érdekek — forognak a kockán és ennek tudata az egyesek vérébe átment,⁴⁾ ott hiába valók a lázadók itt-ott kivított diadalok, mert ezek nem csendesítik le a mozgalmat, sőt a kiontott vérből csak újabb élet, újabb ellenállás ereje csirázik ki.« — A mely nézetnek legfőbb képviselői azonban Thurzó György és Geizkoffler voltak, e nézet és áramlat hívei oly csekély befolyással bírtak a két udvarnál, hogy győzelemre jutásukról egyelőre már csak azért sem lehet szó, mert hiszen a nem-vallási kérdések e párt magyar tagjait, mint pl. Thurzó Györgyöt más táborba hajták mint — tán Geizkoffler kivételével — a németeket. Így ez a párt gyöngye töredéket képezvén, az ügynök csak annyiban tudott mégis hasznára válni, hogy minduntalan ösztönözte és nógatta annak a negyedik áramlatnak factorait, mely a rokonelemek támogatásával utóvégre diadalra jutott.

Olyan férfiakból tömörült apródonként össze ez a negyedik, igen nagy párt, a kik azt tartották, hogy a politika az exigentiák tudománya. Meg kell alkudni a kény-

¹⁾ Akadémiai kéziratár, 1606. 5. sz. a.

²⁾ A Budapesti Szemle 1894. octóberi számában (a hol jelen munka két első fejezete kissé változott alakban mutatványkép megjelent) a 37. lapon tollhibából Geizkoffert katolikusnak írtam.

³⁾ Bécsi udv. ltár 1606. sine die és bécsi udv. ktár 12614. sz. codex.

⁴⁾ ... und dadurch der gemeine Mann einmal eingenommen worden.«

szerűséggel, melyet leigázni nem lehet; ezt mondák a párt-nak úgy közömbös katolikus tagjai, a kiket Khlesl püspök »frigidus«-oknak nevez,¹⁾ mint a buzgó katolikus világi és egyházi párttagok. Meg kell hát alkudni a vallási kérdésben is és meg kell adni azt, a mit megtagadni úgy sem áll az uralkodó hatalmában. De ez az alku igazán alku legyen, csak lépésről-lépésre történjék, a concessiók gondos körülírása, körülzánczolása mellett s talán nem is egészen minden elrejtett gondolat nélkül. Ilyen elrejtett, elleplezett gondolatot tápláltak pedig a pártnak különösen főpapi tagjai, a minők Mátyás udvarában a durva, protestáns-gyűlölő, de a hol kellett, ott mégis belátással bíró, sőt kétkulacsos Khlesl püspök,²⁾ Rudolffhoz közelebb pedig a finomabb és jellemes Dietrichstein bibornok voltak, — politikából vagy helyesebben szólva taktikából a pápai széssel szemben és azután jó katolikus érzelmeik alapján Bocskayékkal szemközt. A pápai széssel szemben taktikából azért, mert ez, mint láttuk, tudni sem akart arról hogy a vallás terén concessiók adassanak, de e merev nézetet a józan ész egyszerűen elvetteté velük. A fölkelő magyarsággal szemben pedig jó katolikus érzelmeik alapján azért, mert ha tisztán csak szívük sugallatát követhetik vala,

¹⁾ Később 1606. febr. 11. írja róluk a prágai nunciushoz (Borghesse ltár): »inter nostrates nempe catholicos ipsos . . . quidam frigidi omnino . . . idest summe politici . . .«

²⁾ Khlesl ehhez a párthoz számítom s nem téveszt meg ítéletben az a vehemens, minden képzelmet fölülmuló gyalázkodás sem, melylyel Khlesl, Mátyás főherczeghez a magyar vallásszabadság ügyében intézett egy votumában (közölve Hammer-Purgstall, id. h. II. Urkunden 12.) a protestánsokat s kül. a kálvinistákat elhalmozta. Sőt azt hiszem, hogy ez a votum csak szemfényvesztés, csak azért íratott, hogy a nunciussal s a pápával elhitesse, mint védte Khlesl körömszakadtig a kath. egyház érdekeit. — Szüksége is volt rá; mert mint a prágai nunciussnak azon megjegyzései mutatják, melyeket Khleslnek egy hozzája intézett (s alább említendő) 1606. febr. 11-iki leveléhez írt, Ferrario erősen gyanakodott Khleslre. De gyanakodott a pápai államtitkár is, a ki »non senza gran maraviglia« veszi Khlesl gyanus hallgatását egy 1606. febr. 25-iki utasításában (Vatikáni ltár, Nunciatura di Germania 16.)

tőle bizony mind Khlesl, mind Dietrichstein habozás nélkül megtagadták volna föltételei legelső pontjának teljesítését. A politika, az exigenciák tudománya azonban másként kívánta. Jó korán be tudta ezt látni az ügyes Khlesl a ki a protestánsok ellen táplált féktelen gyűlölete ellenére is már 1605 ősze óta ilyen szellemben avatkozott bele a magyar ügyekbe, noha még 1606 tavaszán is azt akará a pápa képviselőjével minden módon elhitetni, hogy ő a valósi engedményeknek mindvégig erős ellenzője volt.¹⁾ Azzal a pénzsóvár, alacsony gondolkodásmóddal, mely őt mindig jellemezte, föltette volt a magyar mozgalom vezető férfiairól hogy ezek a nekik nyújtandó anyagi előnyök fejében az alkudozások alatt »vallásuk hamis ürügyéből majd csak engedni fognak« s ez alacsony gondolatot is támogatására vitte a politikának, a melyhez a szükség kényszeríté hajolni.²⁾ Mint sok másban, úgy ebben is különbözött Khlesltől az úriabb és egyenesebb gondolkodású, modorában is simább Dietrichstein, a ki a főcélhoz, a kiegyezéshez minél kevesebb bűjösdi játszással és a Khleslnél szokásos bombasztok nélkül akart eljutni s a ki rövid ideig tartó, inkább csak az udvariasság kedvéért elmondott mentegetődzés és tagadás után (mint mindjárt látni fogjuk) mihamar színt váltott a nuncius előtt.

Nincs mit csudálkozni rajta, ha úgy Prágában³⁾ mint különösen a veszélyhez közelebb Bécsben a ministerek, Mátyás azon tanácsosai, a kiket egy író a »sógor-banda« gyűjtőnév alá foglal össze s langyos katolikusoknak nevez⁴⁾

¹⁾ L. Khlesl furfangos (az előző jegyzetben említett) levelét 1606. febr. 11. a pápai nuntiushoz. (Borghese ltár). Ha a körülményeket ismerjük, ez a levél tán egymaga elég Khl. állásfoglalása jellemzéséhez, a Hammer-Purgstall művében található idevágó adatok nélkül is.

²⁾ Id. h. »Ut promptius ac citius propter emolumenta propria et privatas temporalium bonorum commoditates (ne eas omnino amitterent) multum de inordinato falsae illorum praetensae fidei remitterent.« A mondás különben első sorban Illésházyra czélloz.

³⁾ A velencei követ jelentései augusztus 29. és október 24.-től. Disp. di Germ.

⁴⁾ Hammer-Purgstall, Khlesl id. h. II. 33.

nemcsak nyomdokain haladtak a főpapi tanácsosoknak, hanem például Khleslt, mikor ez — talán külszínből — ingadozni látszott, a vert csapáson meg is maradni kényszeríték s királyt és főherceget a nunciusok és a spanyol követ erkölcsi nyomásával szemben mindenkép az engedékenység útjára törekvének téríteni. Főként áll ez Krenberg tanácsosról, Mátyásnak a magyar, nevezetesen magyar országgyűlési ügyekben jobb kezéről,¹⁾ a ki tisztán csak a politika kívánalmait, a kiegyezést tartván szemei előtt (mintha Kautitz herczeg őse volt volna) még azért is kiméletlen vádakkal s gúnynyal ostorozta a magyar főpapokat, a miért ezek a vallás ügyében a pápához fordulának.²⁾ »Annyira kívánják ezek a ministerek, mondja róluk Serra,³⁾ a kiegyezés létrejöttét, hogy a vallás ügyében okvetlenül szemet fognak hunyni s nehogy az alkudozások megszakadjanak, azt tanácsolják a főherczegnek, hogy inkább engedjen saját érzelmeiből«, melyek mint tudjuk, szintén eléggé jó és eléggé buzgó katolikus érzelmek valának. Nagyon kétes értéke lehetett hát annak az ígéretnek, a melyet Mátyás főherczeg Bécsben Serrának adott, hogy tudniillik a kath. vallás sérelmét a kiegyezésnél nem fogja tűrni,⁴⁾ — és sokkal hitebben jellemzi a dolgok állását az, a mi a prágai nuncius meg Dietrichstein között történt. A nagy tekintélyű, anyai ágon spanyol vérű bibornokhoz ugyanis mint háza önzetlen és igaz hívéhez a császár Fürstenberg Frigyes grófot ekkori bizalmasát azzal a kéréssel küldötte vala el, hogy a magyar vallási ügyben adjon neki őszinte s jó tanácsot. A bibornok

¹⁾ L. Hammer-Purgstall id. h. II. 20. és kül. Molard Ernő jelentését Rudolphhoz u. o. II. köt. 182 sz. Beilage.

²⁾ A magyar főpapok panasza Mátyáshoz Krenberg ellen 1606. márcz. 29. (Másolat Borghese ltár.)

³⁾ »... La voglia tanto ardente, che io conosco in tutti questi ministri, di far questo accordo, mi fa dubitare, che non chiudano li occhi a questo punto della religione, per non impedir il restante del trattato et consiglino Sua Altezza a dissimular qualche di propria volontà...« 1605. octóber 22. (Borghese ltár.)

⁴⁾ »In materia della religione con li Unghari m' ha data intentione Sua Altezza di non admettere cosa di pregiudicio«. Serra jelentése 1605. novemb. 4. (U. o.).

előszóval elmondott tanácsa állítólag a lelkiismereti szabadság megadása ellen szólt. Vercelli püspöke, a nuncius azonban gyanúval volt teli a bibornok irányában s azt kívánta hogy Dietrichstein azt az állítólagos, a kath. egyháznak s a spanyol-pápai párt álláspontjának kedvező tanácsot mint fontos votumát írásban is nyújtsa be Rudolfhoz; de a bibornokot erre nem volt képes rávenni. Hiába támadott reá a leghevesebb szemrehányásokkal; hiába mondá neki szemtől-szembe hogy jól megjegyezze magának, ha a lázadó magyarokkal a kiegyezés a vallásszabadság alapján jó majd létre, s aztán a pápa, a spanyol király és az egész katolikus világ e miatt majd a vádak egész özönét zúdítják a császár és főherczeg fejére: bizony csak őt, a bibornokot, fogja mind a kettő paizsúl használni e vádak ellen, ő reá, a bíboros főpapra, a római egyház herczegére fog ez is, az is maga igazolásául hivatkozni. Hiába csatlakoztak S. Clemente kérései is a nuncius szemrehányásaihoz, a melyekből kiérezheté a bibornok azt is, hogy a nuncius nem hiszi neki, a mint hogy nem is hihette, előszóval adott votuma vagy tanácsa meséjét sem.¹⁾ — Dietrichstein nem tért le a célravezető ösvényről, hanem folytatta simán a maga modorában, küzdelmét a merev spanyol-katolikus párttal, mind jobban támogatva a prágai és bécsi ministerek többségétől.

A küzdelem bizonyos compromissumot hozott utóvégre létre az összes pártok között, ha szabad ennek neveznem, a kiegyezés bár katolikus, de őszinte híveinek elvi győzelmét.

A pápa »mennyköveinek«, a melyekkel mint Velence jó katolikus prágai követe mondja, a magyar protestánsok vallásszabadságának elismerése ellen villámlott-villogott,²⁾ meg Rudolf, Mátyás és kath. tanácsosaik katolikus érzeletének végre is találkozniok és meghajolniok kelle az államérdekek parancsai előtt.

A compromissum a magyar tanácsosok azon »opinió-

¹⁾ Mindezeket a pápai nuncius beszéli el september 26-diki (1605) fölötté fontos és nagybecsű jelentésében (Borghese Itár).

²⁾ *Irományok* XIX. sz.

jából» indult ki, melyet ezek Bécsben már augusztus 7-dikén, tehát mindjárt Bocskay követeléseinek Bécsbe való érkezése után nyújtottak be a főherczeghez. A magyar kir. tanács e véleményben úgy a hogy megemberelte magát s oda nyilatkozott a vallási pontot illetőleg, hogy ő fölsége megígérhetne annyit, hogy azontúl senkit sem fog háborgatni vallása gyakorlásában, a minthogy ő fölsége akaratából — tevé akár politikából, akár (nem-őszinte célú) cautelakép hozzá a magyar tanács — eddig sem háborgattak abban bárkit is.¹⁾ A magyar kir. tanács eme véleménye alapján fogalmaztatá meg igen ügyesen Mátyás főherczeg az augusztus végén Bocskayhoz visszamenő Forgács Zsigmond utasítása számára a vallási czikket,²⁾ — s erre a véleményre, mint már a főherczeg által elfogadottra s Bocskayval közlöttre, mint olyanra, melynél kevesebbet nem, csak többet lehet adni, támaszkodott most Dietrichstein és pártja is a pápai-spanyol párttal való küzdelmében. Be kellett a nunciusknak látniok, hogy ott, a hol, mint a magyar birodalom egész területén, alig van 300 katholikus pap, a hol mint a szorosabb értelemben vett Magyarországon tán száz-százötven kath. papot sem lehetne találni; a hol ezer eretnekre egy katholikus esik; a hol az a katona, a kit az eretnek ellen harczolni küldenének, maga is eretnek; a hol a protestánsok félszázados megtűrése után és e tűrés folytán történt nagyarányú elszaporodásuk után azok az erőszakos és időszerűtlen intézkedések, melyeket ellenük a korona és egyes főpapok nagyhirtelen életbeléptettek, csak azt az eredményt szűlték, hogy a fegyverre kelt protestánsok erejük és számuk tudatára ébredének,³⁾ be kelle látniok a nunciusknak, hogy ilyen országgal szemben a merev tagadás álláspontján megmaradni képtelenség. Hozzájárult még ehhez

¹⁾ Ez a hozzátétel persze csak szépítés. A magyar tanácsosok votumát nem találtam meg. Ezt az egy pontot belőle Khlesl közli a prágai nunciussal főntebb említett 1606. február 11-diki mentegető levelében.

²⁾ 1605. augusztus 19. (Udv. ktár Bécsben, 8448. sz. codex.)

³⁾ Mindezeket a már említett »Dello stato presente...» című emlékirat, mely a pápához nyújtatott be, beszéli.

a császár és a főherczeg actualis helyzetének, főként pedig a mind erősebben fenyegető török veszélynek meggondolása is, a minek útját a nunciusok belátásához különösen a prágai miniszterek szorgalmasan egyengeték.¹⁾ A küzdelem hevéből, a tusa porfölegéből világosabban kezdett kibontakozni az a fogalom, a melyre a magyar tanácsosok augusztus 7-diki votumukat fektetni látszának: a *tolerantia*, a »*tolerari posse*«²⁾ kisegítő elve. És a mint ezzel az elvvel még az a makacsul büszke uralkodó is kibékült, a ki nem ugyan vallásosságból, hanem beteges daczból és sértett büszkeségből, meg, persze, a nuncius és a spanyol követ ösztökélésére, még szeptember havában tudni sem akart róla:³⁾ lehetetlen volt a szent-széknék tovább vonakodnia, lehetetlen volt olyan strucz-politikát űzni, mint a minőt (belátásának bizony nem nagy becsületére) a pápánál is pápásabb Forgács püspök űzött, a ki egyháza végveszedelmét látta abban a toleranciában, a status quo azon meghagyásában is, mely különben a legkisebb mértéke volt a fölkelt magyarok kívánsága iránti jó akaratnak.⁴⁾

A pápa azonban — Forgács püspök és tán mások expectorációja ellenére — a két protestáns vallás szabad gyakorlatának *hallgatólagos megtűrésébe* Magyarországon — a szükség parancsa úgy kívánván — beleegyezett.⁴⁾

¹⁾ A velencei követ jelentése Prágából. 1605. október 24. Disp. di Germania.

²⁾ A velencei követ jelentése 1605. szeptember 5. (U. o.)

³⁾ Még 1606 elején a februári bécsi egyezmény után is azt írja a pápa nunciusához egy emlékiratában Forgács püspök, hogy: »*relinquere religionem in eo statu in quo haereses impune grassatae sunt, nihil aliud est. quam unicuique quid velit credendum licitum dare; atque ita in effectu hic articulus libertatem conscientiae concedit.*« (Borghese-ltár.)

⁴⁾ *Ironmányok* XIX. sz. De nem kis értékű adat a prágai nuncius sajátkezű megjegyzése sem Forgács püspök emlékiratának azon pontjára melyet az előbbi jegyzetben olvastunk. Ez a megjegyzés így szól: »*Sebene li rè (t. i. a magyar királyok) non hanno eseguito le leggi (a protestánsok ellen), ciò non è stato perchè non habbiano potuto, ma perchè non hanno voluto. Onde si può alla fin tollerare.*« (t. i. a protestánsok vallásgyakorlatát).

És ezzel az osztrák békepártiak egyelőre megelégedének. Az ő tervök egyelőre oda irányult, hogy a vallásszabadság *törvényes* elismerését követelő föltételre, — melynek fogalmazása (mint kiemelés) amúgy is oly együgyű vala, hogy a »törvényes« elismerés kívánását nekünk más nyilatkozatokból, Forgács Zsigmondnak pedig Bocskay élőlőszóval adott magyarázásából kelle megérteni, — ha csak lehetséges, nem fog a főherczeg határozottan fogalmazott s bármiképen kötelező nyilatkozatot adni; de ha a magyarság ezzel a határozatlan válaszzsal meg nem elégszik s a követelés alól másképp kibújni nem lehet, hát akkor válaszában a törvényes elismerés kérdését a jövő országgyűlésre halasztandja el.¹⁾ Történjék aztán az, a mit a jövő általános országgyűlés határozni jónak lát.

Ez volt, mondom, az osztrák kiegyezési párt terve, a mint egyszer a hallgatóságos tőrésbe a pápa és a császár beleegyeztek. S ebből a tervből igyekvék aztán a spanyolkatholikus párt köpönyeget varrni magának mind a két esetre. Az előbbire, t. i. a főherczeg homályosan fogalmazandó válaszának elfogadása esetére, Serra azt remélte, hogy ekként az országnak az eretnekek ellen hozott régibb törvényei, különösen pedig az 1604. XXII. cz. eo ipso érvényben maradnak s bár ezek mellett a hallgatóságos tolerancia főnnáll is, semmi törvényes akadály nem fog főnforogni arra nézve, hogy azok a tiltó és irtó törvények, a mint idő és alkalom kedvezők lesznek, végre ne hajtassanak.²⁾ A második eset beálltára pedig azzal vigasztalá Serra a pápai államtitkárt, a mit neki a kétkulacos Khiesl meg a reménykedő Forgács Ferencz püspökök mondtak,

¹⁾ Serra későbbi jelentése 1605. decz. 10. a korponai gyűlés vallásügyi követeléseit fölött tartott tanácskozásról Mátyás udvarában. (Borghese-levéltár.)

²⁾ »Io vado sperando che... non facendosi sopra questa materia dichiarazione alcuna, restano nel suo vigore le constitutioni del regno et l'ultimo articolo del 1604 molto chiaro in favore della religione, le quali a suo tempo et luogo si potranno mittere in esecuzione...« Serra, 1605. decz. 10. (U. o.)

hogy t. i. az országgyűlés idejéig sok minden megváltozhatik s a viszonyok a katolikus egyházra nézve kedvezőbbekké válhatnak; mert a magyarok addig leteszik a fegyvert, afféle békés gyülekezetekben pedig, mint a minő egy országgyűlés, nem lesz nagyon nehéz dolog béke idején valamely a protestánsokra kedvező határozatot esetleg meg is akadályozni,¹⁾ a mikor aztán — s ez a legrosszabb eset — egyelőre megint csak a tolerantiánál marad majd meg a király.

Ennek a két esetnek gondos mérlegelése és a két fokozat egymás után való óvatos alkalmazásáról szóló oktatás képezhetette hát a Forgács Zsigmond számára Korponára adott (sajnos, hiányzó) főhercegi írásbeli és szóbeli utasítást.²⁾ Mögötte azonban a compromissumra lépett erős pártok túlnyomóan katolikus jellegének megfelelően valószínű, hogy ama vigasztaló, de elrejtett gondolat lappangott, melylyel Khlesl Serrát biztatá. S ha egy pillantást vetünk a jövőbe, tán jogunk van azt kérdezni, ha nem is állítani, hogy vajjon nem ez a rejtett gondolat vezette-e Mátyás főherceget is akkor, midőn a korponai tárgyalások kezdetén még külön is szívére kötö Forgács Zsigmondnak, hogy a kiegyezést elvben sietve hozza létre, tétesse le a fölkelőkkel minél hamarább a fegyvert, a vallás ügyét pedig, hacsak lehet, egyáltalában halasztassa el velök a kívánságuk szerint egybehivandó országgyűlésre; hiszen — úgymond — úgy ez az igen fontos ügy, mint sok más, pl. az ország törvényei revízióját és reformját illető kérdés különben is csak

---

¹⁾ «... Oltre ch  sarà disfatta questa unione e lega dei Ribelli ... et in simili congregationi et diete per le moltitudine et diversità delle parere non suole esser difficile l'impedire che non spunti una resolutione.» Ugyanaz ugyanott.

²⁾ Pray sem látta ezt az utasítást. Á mit róla mond — Hist. reg. Hung. III. 238 — csak kombináció alapúl. — Khlesl 1606. febr. 11-diki leveléből azt olvashatná ki az ember, mintha Forgács csak szóbeli utasítást kapott volna, legalább az első (vallási) föltételre vonatkozólag. De ez alig képzelhető. Serra 1605. decz. 10-diki jelentésében világosan említi Forgács Zs. utasítását.

általános, törvényes országgyűlésen, az ország összes rendei-
nek részvéte mellett oldható meg igazán.¹⁾

Az eddig előadottak után nem csodálkozhatunk már, ha Forgács Zsigmond a főherczeg nevében a katolikus és protestáns. vallások egyenlő szabadságát, a két protestáns felekezet törvényes recipiálását illető pontra körül-belül csak azt válaszoló november 24-dikén a vele tárgyaló korponai rendeknek is, a mit az augusztusi magyar tanács Bocskaynak adandó válasz gyanánt ajánlott s a mibe hosszas küzdelem és magyarázgatások után a pápa képviselői is beleegyeztek, hogy tudniillik a király a vallásnak szabad gyakorlatát igéri a protestánsok részére, abban nem akar és nem fog senkit háborgatni vagy megháboríttatni.²⁾

A kérdés ezzel persze nem volt kimerítve. Hátra volt annak még a második fele: »a lutherani comburantur«-féle törvény s a hírhedt 22. articulus törvényes abrogációja. S miután Forgácsnak erről is nyilatkoznia kellett, e nyilatkozat alól kibújni nem lehetett: élve a számára adott hatalommal, a törlést kereken nem tagadá meg, csak azt jelenté ki, hogy a főherczeg ezt most nem ígérheti meg, hanem azt véli, hogy erről a törlésről a kiegyezés megstipulálása után egybehivandó általános országgyűlés illetékesebben tárgyalhat és határozhat.³⁾

A rendek azonban a főherczeg ezen javaslatába és véleményébe ép úgy nem egyeztek bele, a mint nem elégedtek meg a válasz első részével sem, mely a maga langyos és bizonytalan szerkezetében kellő biztosítékot nem nyújthatott. Minden hosszab discussió nélkül még az nap s pedig tüstént meghozott határozatukban ünnepeélyesen kijelenték Korpona rendei, hogy Bocskay postulatumához a maga teljes

¹⁾ *Irományok* XXI. sz. Megjegyzem, hogy ez az irat, mely egykorú rossz másolatban maradt fenn, roppant confusus ugyan, de a főherczeg intentiója világosan látható belőle. A főherczeg e nézetét a Forgács Zsigmond utasítása miatt folyt tanácskozások alkalmából valamivel későbbben Serra is említi. Id. jelentése 1605. decz. 10.

²⁾ Napló. *Irományok* XII. sz. a. és Chorebónál id. h. 1. lap.

³⁾ Napló. Chorebónál a törlés ügyéről egy hang sines; csak a kérdés első felére reflectál.

egészeben ragaszkodnak.¹⁾ Hogy tudniillik úgy a két protestáns vallás szabad gyakorlata, mint a sérelmes törvények törlése az egybehivandó országgyűlésen ne lehessen többé kérdés vagy vita tárgya, hanem becikkelyeztessék és így országos történnynyé válván, szentesítse a stipulatiót.²⁾ Mert hogy a korponai törvénytelen és e mellett csonka országgyűlés mindenkire kötelező országos törvényt nem hozhat, azt — mint maga Forgács bizonyítja³⁾ — egy pillanatig sem tévesztették szem elől a legalis téren álló, az arany bulla értelmében jogos önvédelmet gyakorló korponai statosok.

... Ime, a kölcsönös, őszinte békehajlamok mellett is, a részleteknél mindjárt a legelső, még pedig nagyfontosságú elvi kérdésben disharmonia állott elé Forgács meg a korponai rendek között.

---

¹⁾ *Irományok* XII. sz.

²⁾ Senki meg ne ütközzék azon, hogy az *Irományok* XII. számú darabjának 1. pontjában a »deliberatio statuum« ezt a magyarázatot az *első pillanatra* kizárni látszik; mert az idézett irat roppant sovány kivonat s a kérdésnek csak legvelejét adja. A dolog úgy áll, a mint előadtam. Erre mutatnak az előzmények s az összes későbbi tárgyalások az 1608. I. tező létrejöttéig. Erre mutat különösen az, hogy a korponai összes stipulatiókat a rendek kívánsága szerint országgyűlési törvények voltak biztosítandók. De világos bizonyossága az én, egyedül helyes értelmezésemnek a velencei követ egy sürgönye *Irományok* XIX. sz. alatt; továbbá Serra 1605. deczember 10-diki jelentésének következő passusa is: »Li Ungari . . . pretendono che se ne (a vallásügyi pontból) faccia articolo in scritto (írott törvényt!) . . . in più ampla forma«, sőt hozzá teszi, hogy a magyarok nyilatkozatai szerint »questo punto sia de'quelli, che si debbano aggiuntare avanti di venire alla dieta«, s hogy maguk a királpárti magyar protestáns tanácsosok és főurak is így vélekednek.

³⁾ *Irományok* XIII. sz.

III. FEJEZET.

A *második cikk*: török béke. Mátyás ennek híve. De Rudolf háborút kíván. Okai. A háború-párthoz tartozik a spanyol követ, a pápa nunciusa. A béke-párt. A két párt küzdelme. Végre Mátyás előtt Rudolf meghátrál. A korponai rendek megnyugvással veszik tudomásúl, hogy a király a török békére kész. Kísérletek a magyarok és törökök szétválasztására. E miatt nyugtalanság. De a megoldás jó. — *Harmadik cikk*: a nádor-választás kérdése. A nádori hatalom megosztása. Az udvar nem akar nádort. Tervek: királyi herceg legyen nádor; nádor helyett országhelytartó. A főherceg halasztó válaszát a korponai rendek nem fogadják el. — *Negyedik cikk*: a sz. korona az országban. A kérdés kényes, épen Mátyásnak Rudolphhoz való viszonya miatt. Ezért a halasztó válasz, a melyet azonban a rendek nem vesznek tudomásúl.

A vallásiügyi cikk következtében megzavart összhangot Forgács Zsigmond és Korpona rendei között nagyjából legalább a kiegyezési föltételek második pontjának sikerült helyrehozni.

Talán ép oly nagy mértékben, mint a két protestáns vallás elismertetése, foglalkoztatá a fegyver alá gyúlt magyarságot, és tölté el lelkét a törökkel való béke vágya. Béke volt a jelszó a már 14 év óta szüntelen pusztító »hosszú« török-háború súlyos következményeinek terhe alatt, mely »megemésztí a magyar nemzetet«. ¹⁾ Ennek az általános óhajnak, melyet százezrek ajaka, vallási és politikai pártállás különbsége nélkül hangoztatott, ad vala Bocskay kifejezést, még pedig Illésházy ajánlatára, ²⁾ kiegyezési föltételei második cikkelyében azt kívánván, hogy Rudolf a török szultánnal a békét megkösse. S nehogy a király a törökkel, esetleg nagyon drága áron is, csak azért békéljen meg, hogy azután fölszabadúlt erejével teljesen Bocskay ellen fordulhasson, azt is kívánta még a második pontban a fejedelem mint *conditio sine qua non-t*, szintén Illésházy tanácsára, ³⁾ hogy a török-béke a magyar kiegyezéssel egy-

¹⁾ Bocskai mondása. *Irományok* X. sz., 2. pont.

²⁾ Levele 1605. június 19. Tört. Tár, 1878. évf. Szilágyi S. közlem.

³⁾ U. o.

szerre és Bocskay közvetítésével jöjjön, és csak így jöhessen létre.¹⁾ Novemberi találkozója és megegyezése a szerdával biztosítja a fejedelmet arról, hogy a török ő nélküle nem fog Rudolfal békét kötni; így hát azt a föltételt annál nagyobb nyomatékkal lehetete hangoztatni Korponán Forgács Zs. előtt.

Mielőtt a főherczeg válaszát s így Forgács magatartását a kardinális követeléssel szemben ismertetnők, szükséges a dolog megértése czéljából egyet s mást előre bocsátanunk.

A törökkel kötendő béke kérdésében Rudolf királyunk a maga személyére merőben ellentétes álláspontot foglalt el a bécsi főherczegi udvar irányában. Mátyás főherczegnek a magyar határtól alig pár órányira, csaknem szeme előtt játszódtak le a török-tatár pusztítás iszonyai; a magyar és osztrák rendek folytonos panaszai ezek miatt az ő füleit verdesték; nekie kellett volna e panaszokat, de pénz és hadi szerek hiányában lehetetlen volt, orvosolnia; ő érezte első sorban és legsúlyosabban mindazt a bajt és keserűséget, mely a magára-hagyatottságból, a pénztelenségből származik; az osztrák-magyar határszélen levő harminczadok, osztrák vámhivatalok, s kincstári birtokok hanyatlása és pusztulása, miután ezek az ő udvartartására voltak deputálva,²⁾ az ő zsebét érintette; ha néha, nagyobb kísérrettel bár, a Lajthahegység lombos erdei közé vadászni ment, neki kellett félnie attól, hogy valami vakmerően odatévedt portyázó török vagy tatár csapat foglyúl ejti. Mind ezen személyi és politikai okok odahatottak Mátyásnál, hogy a török-béke ügyét tehetsége szerint előmozdítsa. És így könnyen, minden habozás nélkül egyezhetett bele már augusztus havában, midőn Forgácsot és Pogrányit Bocskayhoz visszaküldé, a fejedelem júliusi föltételeinek e második pontjába.³⁾

¹⁾ *Irományok* X. és XII. sz.

²⁾ A főherczeg levelezése Miksa főherczeggel 1604—1606. Innsbrucki helyttart. ltár.

³⁾ Utasítása 1605. aug. 19. Udv. ktár codexe. 8448. sz.

A király ellenben ott fönn, a távoleső, a biztos, a »jól-védett« Hradzsiban máskép gondolkozott. Ő nem kívánt a törökkel békét kötni. Ebbeli magatartását kimagyarázandók, a szerencsi rendek, emlékiratukban, azzal az iszonyú váddal terbelték Rudolfot, hogy országainak hangos jajjai elől azért zárkózik el oly gondosan s a törökkel háborút azért folytat, mert a háborúból hasznot húz, vele kereskedést űz, nyereségesen kalmárkodik; mert e háború örve alatt a keresztyénség fejedelmeitől pénzsegélyt kap, de azzal aztán nem a népen élő zsoldosokat fizeti, hanem kincstárát tömi, palotákat építtet, drágaságokat és régiségeket vásárol össze.¹⁾ Tagadhatatlan, hogy a divatozó toborzási zsoldos-rendszer kiméletlen kiaknázása, a visszaélések elharapózása következtében, nem egy császári hadvezérnek volt a török-háború mint régebben, úgy Rudolf alatt is, valóságos aranybánya;²⁾ de nem a királynak, a ki magán birtokai tetemes részét is zálogba veté, hogy a török-háborúra évenként szükséges roppant összegeknek legalább egy részét előteremthesse s a ki a mit gyűjté és összeszerzett, bizony a magáéból gyűjté s szerezte. A király ellen hát ezt az iszonyú vádat csak a legvégső elkeseredés és pedig alaptalanul támasztotta. Rudolf, a ki abban az eszmekörben növekedett föl és abban a nézetben élt, hogy a német-római sz. birodalom császára még mindig az egész keresztyénség feje, kötelességérzethől folytatá mindenenek előtt a »szent háborút« a török ellen. Vajjon jó politikus volt-e az, a ki e szent háborút nem alkalmas időben is, meg elégtelen eszközökkel úgy folytatá, hogy a török helyett saját népét, saját országait fogyasztotta, az más kérdés. De annyi bizonyos, hogy Rudolf magatartásának, melytől az ideális lendület el nem tagadható, e fölfogás volt egyik rúgója, melyhez aztán egy másik, tán még erősebb, mert egyéni

---

¹⁾ Szerencsi gyűlés irományai; függelék, 1. sz.

²⁾ E részben csak Báta Györgyre kell gondolnunk, a ki mint vagyontalan közember kezdé s magyarországi szereplése idejében már annyira vitte, hogy Rudolfnak több mint 100 ezer forintot — mai értékben körülbelül másfél milliót — hitelezhetett.

rúgó, a »point d'honneur«, a nemes alappal bíró hiúság csatlakozott. Ő, a ki előtt országai, az egész Németbirodalom, családja s vallása érdekei majdnem közömbösek valának, a ki saját személyén, isteni eredetű méltóságán és nagy gonddal gyűjtött műremekein kívül tán semmi más iránt a világon igazi érzékkel és fogékonysággal nem birt, becsületbeli kötelességének tartá ezt a török háborút, — a melynek (Bocskay támadásáig) minden esztendeje noha roppant pusztulás és áldozatok árán, de valami csekély előnyt mégis csak mutatott föl, diadalmasan, a félhold megalázásával fejezni be; habár a szívósan dédelgetett gondolat megvalósítását a gyakorlatban saját maga s a saját magában lappangó hereditárius kedélybetegség következményei meg is akadályozták. Rudolfot a török-béke kérdésében csak így kell, sőt a mi több, csak így szabad megítélni. Nem azért, mert ez az egyetlen pont, melyből reá kedvezőbb világítás sugara vetődik, hanem azért, mert ez a meztelen igazság.

Fölfogását, melynek szálai lelkében mély gyökeret eresztének, külső behatások is, politikai és személyes, önző czélokon alapulók, támogatták. Segélyére jött az a párt, melyet a vallás kérdésénél merev katolikus pártnak tanulunk ismerni, új elemekkel gyarapodva. Ez új elemek részben katonaiak, részben polgári állású egyének voltak. A katonaiak nagyobb részét bizonyára a harczy babérok jogosult éhe ösztökélte; de kisebb részök a nyereség reménye miatt értett csak egyet azon harczvágyó csász. tanácsosokkal és hivatalnokokkal, a kikről Württembergben és a Pfälzban azt mondták, hogy a török háborúból, a Németbirodalom rendeitől kicsalt pénzen »sicut notorie constat« meggazdagodnak s azért nem akarják semmiképen a török-békét.¹⁾ Kezet fogtak e vegyes értékű elemek a pápai szék nunciusaival és a spanyol követével, érintkezésbe léptek Velenceze óvatos képviselőjével s megalkották a *háborúpártot*. S. Clemente itt is ura-királya és a spanyol államtanács szigorú utasításai szerint cselekedett, a kiknek szemében ez a harcz, minden katolikus világnézetük ellenére, nem annyira »szent«

¹⁾ L. Ritternél id. h. 340. és 344. sz. a.

jellegű, mint inkább politikai szükség vala, mert addig, míg a Németbirodalmat a császári kormány segélykérései és vészhirei háborgatják, az evangélikus rendeknek bizonyára nem fog eszébe jutni, hogy a szorongatott Németalföld megsegítésére siessenek.¹⁾ Ezért, s nem az előtérbe tolt ethikai okok miatt, kívánta már 1605. kora tavaszán a spanyol államtanács a török háború folytatását Magyarországhban, azért utasítá oda a király már április havában a maga prágai követét, hogy ha Rudolf, a magyar zavarok miatt, a törökkel kötendő békére hajlandónak mutatkoznék, S. Clemente azt minden áron igyekezzék megakadályozni.²⁾ Erre szolgált az a terv is, melyről fentebb szóltam, hogy t. i. a spanyol hajóhad a görög tengeren fog czirkálni, minél több alkalmatlanságot okozván a töröknek, még pedig ha lehetséges, a florenczi, a génuai, sőt az angol hajóhad közreműködésének fölhasználásával.³⁾ És erre szolgált a török-békepárt ellen valósággal dühöngő spanyol követ fenyegetése, hogy a mint a császár békélni fog a törökkel, ő S. Clemente azonnal szélnék ereszti a spanyol király pénzéből tartott két jó ezredet.⁴⁾

Ép ily buzgalommal ösztönözte Rudolfot a pápa prágai nunciusa is a török-háborúra, melynek folytatását úgy a császár, mint a pápa erkölcsi reputációja érdekében elkerülhetlennek hívé. Lehetetlen az uralkodóhoz kevésbé méltó gondolatot csak elképzelni is, mondá Velenceze követéhez, mint a békekudozás eszméjét.⁵⁾

A nuncius messze előre gondolt, mikor a török-béke ellen izgata. Nézete szerint, (mely később igaznak is bizo-

¹⁾ A pfalczí választó nagyon messze menő okoskodással pláne azt mondá, hogy a spanyol király azért akarja Rudolfot mindig fegyverben látni a török háború miatt, hogy, ha szükség, a mindig kész császári hadat egyszerre a német protestánsok ellen lehessen használni. Tervele a brandenburgi választóhoz 1605. ápr. 4. Ritternél 344. sz. a.

²⁾ Az államtanács jelentése 1605. márcz. 3. és a király utasítása 1605. ápr. 5. (Másolatok a simancsi ltárból, az Akad. birtokában.)

³⁾ A spanyol államtanács végzése 1605. júl. 21. (U. o.)

⁴⁾ Disp. 1605. szept. 5. és szept. 23.

⁵⁾ Disp. 1605. aug. 29. és szept. 5.: »che non posson far attione più indegna, che entrar in questi pensieri (török-béke gondolatába).«

nyúlt) a Németbirodalom véres vallásháborúk küszöbén áll; a mint a császár a törökkel békét kötött s a németbirodalmi protestáns rendeket a török invasio veszélye megszűnik rémítgetni, ez a vallásháború ki fog törni elemi erővel s a Rudolf jogara alatti többi országok protestánsai segélyével a német evangélikusok teljesen a falhoz szorítják a katolikus egyházat.¹⁾ Később ugyan, Rómából vett utasítás szerint, féket vetett a nuncius az izgatásban magára, mert a pápai államtitkár attól tartott, hogy a csász. miniszterek a török háború erélyes folytatása végett még majd a Bocskay kívánta vallás-szabadságba való beleegyezését követelhetnék a pápának; de a keresztyén fejedelmek és Róma segélyének kilátásba helyezése által tovább biztatá Rudolfort mind a pápai államtitkár, mind maga a nuncius, sőt a pápa már említett sajátkezű levele is nyomtatékosan kiemelte a segítséget a törökláború folytatásának esetére.²⁾

Az utolsó, a legcsendesebb volt a szövetségben Velenze követe, a ki igazi circumspectussággal nyíltan ugyan csak lanyhán ellenezte a török-békét s inkább titokban vagy egy-két elejtett szóval működött, noha az általa képviselt köztársaságnak nagyon érdekében állott, hogy a törököket Magyarország és Rudolf lekötve tartsák.³⁾

Ezzel a hatalmas szövetséggel szemben Mátyásnak, a kit császár-bátyja személyesen is gyűlöle, bizony nehéz és kényelmetlen helyzete volt, mindamellett, hogy ő mögötte is erős párt alakult — a *török-béke barátai*ból. Saját bécsi tanácsosai kivétel nélkül e párthoz tartozának, úgyszintén öcscei, a főherczegek.⁴⁾ Az uralkodó közelében e békepártnak volt nagytekintélyű előharczosa: Dietrichstein bibornok, az uralkodó nem-tetszésének világos jelei ellenére; hathatósan támogatta a biboros főpapot a morva főkapitány Liechtenstein Károly, a kivel szintén találkoztunk már.

¹⁾ Jelentése 1605. szept. 26. (Borghese-ltár.)

²⁾ Disp. 1605. szept. 23., okt. 10. és decz. 12.; továbbá a pápai államtitkár utasítása szept. 3. (Turini áll. ltár, Raccolta Mongardino.)

³⁾ Érdekes e részben a Dispacci 1605. jún. 4-dikéről; de érdekes a szept. 5. és szept. 19-diki Dispaccik is.

⁴⁾ Disp. 1605. aug. 29.

E párthoz szegődött azután a báró Molard testvérek valamelyike, alighanem épen Rudolf bizalmasa, s ide tartozott azon tanácsosok, főhivatalnokok csoportja is, a kik az uralkodó határozott akaratával nem mertek ugyan szembeszállani, de jól ismervén a kincstár üres voltát vagy alapos okkal féltvén birtokaikat a tatár portyázásoktól, a béke után epedeztek.¹⁾

Ezekre az erős elemekre támaszkodva kezdette meg Mátyás főherczeg a küzdelmet a háború-párttal, s hogy Rudolf kedélyéhez könnyebben hozzáférhessen, először is a csel fegyveréhez nyúlt. Tanácsosa Gallo Cesar útján, a kit a budai hasa az előző évek alkudozásaiából rokonszenves oldaláról ismert meg, bizalmasan tapogatózott az iránt, vajjon nem volnának-e a törökök a béke felől hajlandók alkudozásokba bocsátkozni. S midőn erre — a persa háborúban szenvedett vereség miatt — a török hajlandónak mutatkozték, oly színben tünteté föl a főherczeg a császár előtt a dolgot, mintha a kevély török alázza volna magát s békeért ő kopogtatna. Sikerült így a főherczegnek a békepárti titkos tanácsosok befolyása segítségével a császár beleegyezését az alkudozások megkísértésére kinyerni.²⁾ De mikor aztán a Bocskay időközben Bécsbe küldött föltételeinek második pontjára is hivatkozva, teljhatalmat kért a főherczeg az alkudozások komoly megkezdésére császári bátyjától, Rudolf ezt a persa háború törökellenes eredményeire való utalással megtagadta.³⁾ Kétséget nem szenved, hogy itt a háborúpárt sakkhúzásával van dolgunk. Velencez ravasz követe volt az, a ki a doge parancsára a persa háborúról szóló nagyított híreket — épen jókor a háborúpártnak — ügyesen a császár kezeibe játszotta, persze a kellő mediumok segítségével.⁴⁾ Rudolfra ez annyira hatott,

¹⁾ »Tutti gridono: pace, pace!« Irja a velencei követ, Disp. 1605. okt. 24; a többiekre Dispacci szept. 12. és a nuncius jelentése 1605. decz. 3.) (Borghese-ltár.)

²⁾ 1605. júl. 25. Rudolf Mátyáshoz (bécsi udv. ltár. Turcica).

³⁾ 1605. aug. 4. Mátyás Rudolfhoz és 1605. szept. 14. Rudolf Mátyáshoz. (U. o.)

⁴⁾ Disp. szept. 5. és szept. 19.

hogy beteges energiájában a Mátyás részére kiállítandó fölhatalmazás tisztázatat, mikor jobb belátású titkos tanácsosai aláírás végett mégis eléje tették, dühösen széttépte.¹⁾ A háború-párt újjongani kezdett. Serra Bécsből azon munkálkodott, hogy a császár személyesen menjen a Németbirodalom egybehívandó gyűlésére, segílyt kérni a török ellen s ezzel folytassa a háborút²⁾; a pápai államtitkár Rómából a lengyel királylyal kötendő szent liga újabb reményével biztatá a törökfaló uralkodót³⁾; Vercelli püspök pedig ott fönn Prágában föllengző szavakban dicsőíté a szegény Rudolfot, hogy Esztergom időközben bekövetkezett elveszte nemhogy megfélemlítette volna őt, hanem inkább megacézolta lelkét s a boszúállás gondolatára tüzelte!⁴⁾ S valóban, Győr és Komárom megerősítésére, nem pedig a teljhatalom megküldésére gondolt Rudolf hradzsini magányában; sőt egyenest arra szólítá föl öcscsét, hogy úgy intézkedjék, »damit mit dem Frieden nit so sehr ohne mein Vorwissen geeilet werde«.⁵⁾

A főherczeg helyzete kezdett kétségbeejtővé válni. Ő már augusztus végén tudatta volt az Esztergom alatt táborozó szerdárral, hogy nekie bátyjától teljhatalma van; a szerdár azóta folyton sürgeté a csász. békebiztosok jövetelét — és ime még október közepén sincs kezei között a kívánt plenipotencia! S hozzá még im küszöbön áll a magyar egyezkedés is, a hol Bocskay hívei fogják a török békét követelni!... Végső szükségében azon erős szemrehányó fölterjesztések egyikét küldé föl Mátyás Prágába Rudolffhoz, a melyeket alig-alig hagyna büntetlenül bármely uralkodó, de a melyek Mátyás részéről bátyjával szemben, hogy ezt lethargiájából fölrázza, nem tartoztak a ritkaságok közé.

¹⁾ A velencei követ jelentése szept. 23.

²⁾ Jelentése 1605. okt. 15. (Borghese-ltár.)

³⁾ Utasítás a prágai nunciushoz 1605. okt. 22. (Turini áll. ltár..)

⁴⁾ »Io ammiro la generosità di S. Mtà, che per la perdita di Strigonia pare invigorito . . . et ha talmente sgombrato il timore che haveva. che pensa gagliardamente alla vendetta« — írja a prágai nuncius Rómába 1605. okt. 31. (Borghese-ltár.)

⁵⁾ Rudolff Mátyáshoz 1605. okt. 12. (Bécsi udv. ltár. Turcica.)

Míg ő fölsége a plenipotentia megküldésével késlekedik — mondja többek közt a főherczeg, — addig a török a legfontosabb végvárat foglalja el; csak a béke képes megakadályozni a dynastia romlását; ám, ha ez bekövetkezik: a császár lelke rajta!¹⁾ — Erre a kemény hangú követelésre aztán összeült Prágában a titkos tanács, megemberelte magát, s egy hatásos előterjesztésben, mely a pusztulás képét, a pénztár üres voltát, a hitel teljes hiányát s a száz ezrekre rúgó zsoldhátralék miatt lázongó zsoldosok megbízhatatlanságát erős vonásokkal ecsetelé, egyhangú határozattal, kényszerítve kérte az uralkodót a fölhatalmazás kiállítására.²⁾ Az efféléhez nem szokott Rudolf ennek már nem tudott ellenállani és október hó 22-dikén kiállítá a fölhatalmazó levelet. Hogy azonban érzelmei e ténnyel mennyire ellenkezének, azt az a körülmény mutatja, miszerint pár nap múlva parancsot adott Mátyásnak egy a török ellen, ennek ingerlésére Esztergonnal szemben építendő új vár tervei elkészíttetésére, sőt (valóban alig hihető tragicoedia!) önmaga ösztönzé saját, jobb belátással bíró minisztereit a török-háborúra, — a teljhatalom kiállítása után!³⁾

Mátyásnak azonban a fölhatalmazás végre-valahára kezében volt. Kiállítá ennek alapján október 28-kán a béketárgyalásokhoz kijelölt biztosok számára⁴⁾ az utasítást s útnak indítá őket Komárom felé. Hosszú és keserves küzdelem eredményekép végül arra az időre, a melyben Forgács tárgyalásait a korponai rendekkel megkezdé, a csász. biztosok Komáromban voltak⁵⁾ s jelenlétükkel demonstrálhatták Bocskay hívei előtt, a kiknek persze a kulisszák

¹⁾ Mátyás főherczeg Rudolffhoz ugyanazon napról, t. i. okt. 12. (U. o.)

²⁾ Kelet nélküli irat, e hátirattal: »Lectum caesari. Placuit.« (Bécsi áll. levéltár.)

³⁾ Rudolf parancsa Molard Ernőhöz 1605. okt. 28. (u. o.) és a prágai nuncius jelentése 1605. okt. 31. (Borghese-ltár.)

⁴⁾ Turcica, bécsi udv. ltár.

⁵⁾ Báró Molard Ernő, alsó-ausztriai helytartó, báró Molard János, komáromi parancsnok és báró Althan Rudolf, ezredes.

mögött lefolyt küzdelemről sejtelmük sem vala, hogy az uralkodó az oly hűn óhajtott török-béke megkötésétől nem idegen.

A főherczegnek eddigi magatartásával teljesen meg-egyezett hát válasza, melyet nevében Forgács a föltételek második pontjára adott, midőn kész beleegyezését jelenté ki abba, hogy a magyar kiegyezés és a török-béke egyidőben jöjjön létre. Nem volt továbbá Forgácsnak Bocskay közvetítése ellen sem kifogása, s e végből a szükséges kölcsönös menlevelek kiállítását, biztosok nevezését, rövid fegyverszünet stipulálását és a török-béke föltételeinek közlését sürgeté.¹⁾

A rendek ezt a választ örvendetes tudomásul vették s csak — a dolog fontosságához mérten — hosszabb fegyverszünetet²⁾ kívántak határozatukban. — Tehát az első cikknél előállott disharmonia a második pontnál, úgy látszik, elsimúlt s az alkuvó felek hozzáfoghatnak a következő pont tárgyalásához.

De nem simúlt el.

A hullámokat, akaratlanúl, maga Forgács kavarta föl a rendek elé terjesztett egy iratával, melyet a gyűlés másnap — november 25. — vett tárgyalás alá.³⁾ — A rendek ugyanis békehajlamaikat mintegy demonstrálandók s abbeli várakozásukat, hogy a kiegyezésnek okvetlenül létre kell jönni, mintegy kifejezendők, a fegyverszünet kérdésénél azon óhajukat nyilvánították, hogy a király is, Bocskay is a fegyverszünet alatt a seregek nagyobb részét elbocsássák s így az ország kegyetlen pusztítását részben legalább megakadályozzák. Hogy e kívánságra Forgács Zsigmond egyszerűen igent nem mondhatott, ez méltányosan ítélve meg a dolgok állását, megokoltnak fog föltűnni előttünk. —

¹⁾ *Irományok* XII. sz. a.

²⁾ Forgács a fegyverszünetet 1606. febr. 1-ig, a rendek 1606. júl. 1-ig akarták.

³⁾ Noha a korponai gyűlés történetének elbeszélésénél több igen fontos okból időrend szerint (s nem a tárgyak csoportosítása szerint) fogok haladni; ennél az egy pontnál kénytelen vagyok kivételt tennem a magam elé szabott szabály alól.

Jóakaró emlékiratával azért azt volt czélja kimutatni, hogy, miután a rendek a török-béke nélkül nem akarnak a koronával külön egyezni s miután a török-béke bizonytalansága miatt a korona meddő praetenziókra nem bocsátja el hadait, hát okvetlen szükséges, hogy a rendek, ha a csász. sereg nagy részének elbocsátását komolyan kívánják, e kívánság teljesítéséért a korona megnyugtatóására szolgáló ellenérték felől a kiegyezés föltételeinek végigtárgyalása előtt nyilatkozzanak. Ennek az ellenértéknek idevágó része ¹⁾ az volt, hogy a gyűlés egész határozottan jelentse ki, hogy az esetben, ha a török-béke föltételei nem volnának elfogadhatók s látni lehetne, hogy a török a kibékülést nem akarja s Bocskay kiegyezését is ellenzi, a föltámadt magyarság a kiegyezés föltételeinek a korona részéről leendő elfogadása után nemcsak az elfoglalt várakat fogja a királynak — persze a Bocskay uralma alatt meghagyandók kivételével — visszaadni, hanem kötelezi magát a törökkel teljesen szakítani, sőt koronás királya szolgálatában a török ellen harczolni.²⁾

Tekintve azt a viszonyt, azt a szövetséget, melyet a porta Bocskayval kötött, a rendek Forgácsnak ezen különben méltányos kívánságára nem állhattak rá. Válaszukban csak azt hangoztaták, hogy a kiegyezésnek és török-békének egyszerre, párhuzamosan kell mindenesetre létre jönnie a fegyverszünet idején belől; a közben pedig ha (a mit hallgatólag elismertek) nem bocsáthatja el a király a katonaságot, legalább vonja ki az országból.³⁾ Fölmerült azonban e dolog megbeszélése alkalmából az a kérdés: miért gondol a király arra, hogy a magyarokkal a török nélkül egyezzek? s ez a kérdés előtérbe nyomta azt a már egy darab idő óta lappangó gyanút, hogy a törökkel meg a magyarok belevonása nélkül szándékozik békülni, — s így Bocskayt és követőit ki akarja játszani az udvar.

¹⁾ A többiről, azaz Forgács emlékiratának többi pontjairól, alább a maguk helyén.

²⁾ *Irományok* XV. sz.

³⁾ *Irományok* XII. sz. (nov. 25.) és XVI. sz.

Ennek a szándéknak a hírért Bocskayék Ali budai basától vették s nagyon zokon esett nekik,¹⁾ — úgy anyyira, hogy Mátyás tanácsosnak vélte Bocskayt és Illésházyt már a korponai gyűlés előtt csillapíttatni²⁾ egy Forgács számára adott külön utasításban is, a mely a török-béke föltételeiről szól s a többek közt a magyarok inye szerint hangoztatja, hogy Bocskayéknak se legyen szabad külön alkudozniok a törökkel, hanem a főherczegnek és Bocskaynak biztosai egyszerre és együtt tárgyaljanak a török meghatalmazottakkal.³⁾ — Most, hogy Forgács a »külön kiegyezés« esetét mint gondolhatót, megpendíté, megint föléledt a még jóformán el sem aludt gyanú a »külön-török-béke« miatt a rendek lelkében, s nem is kés-tek ennek a gyanúnak sem a fejedelem és Illésházy, sem pedig a rendek úgy Forgács előtt, mint a főherczegnél magánál hímezés nélkül kifejezést adni.⁴⁾ S mondjuk itt a rendek igazolásakép mindjárt ki, hogy Ali budai basa tudósítása nem ijesztés, nem bizalmatlanság-gerjesztés szándékán, hanem a valóságon alapúlt, s arról tanuskodik, hogy Bocskaynak tekintélye a szerdárral való novemberi találkozása óta a portánál a lehető legszilárdabb alapon állott. Mert nemcsak Rudolf hagyta meg fölhatalmazási levelének kelte után pár nappal Molard Ernőhöz intézett leiratával Mátyásnak, hogy a főherczeg mindenekfölött külön-külön igyekezzék egyezkedni a törökkel s Bocskayval⁵⁾; hanem már a császár e parancsának kézhez vétele előtt, egészen függetlenül ettől, saját magától, tehát proprio motu, kötelességükké tette Mátyás főherczeg a török-béke tárgyalásához kiküldött biztosoknak a számukra adott utasításban, hogy okvetlen megkísértsék: vajjon nem lehetne-e a magyar lázadók ellenére, a kik -- mondja az utasítás -- az ő kiegyezősökbe a török-békét is bele akarják foglalni, a magyarok

¹⁾ L. Sepsí Laczkó Máté krónikája. Mikó, Erd. Tört. Ad. III. 65. — Ali basa érdekes levelének bő kivonata Ritternél id. h. 371. sz. a.

²⁾ Mátyás Rudolphoz 1605. nov. 12. (Bécsi udv. ltár.)

³⁾ *Ironmányok* IV. sz.

⁴⁾ Lásd *Ironmányok* XI., XIII. és XIV. sz.

⁵⁾ 1605. okt. 24. (Bécsi udv. ltár.)

nélkül külön-békét kötni a császár és a szultán között?¹⁾ Sőt már jóval ezen utasítás előtt kapott hasonló parancsot Gallo Cesar is a főherczegtől²⁾ és eredetiben megvan Gallo Cesarnak november elején kelt tudósítása, melyben azt írja, hogy Bocskay ügyét, értsd kizárását illetőleg minden jót remél Ali budai basánál, Halil effendi budai kadiánál és Abdi szerdári titkárnál, a kiknél minden lehető meg is tőn s célját biztosan el fogja érni, ha csak egyszer is sikerülend a mondottakkal előszóval beszélhetnie.³⁾ S valóban kevésbé mult, hogy az ajándékok által megvesztegetett török főemberek Gallo célzatait győzelemre nem juttaták.⁴⁾ A budai basa november elején már kiállította volt a hitleveleket azon török főtisztviselők számára a kiket a külön-béke tárgyalása végett Komáromba volt küldendő, midőn Bocskay követei — szerencsére — megérkeztek Budára s jelenték, hogy urok, a fejedelem, 2—3 nap múlva utánok szintén meg fog jelenni a találkozóra Pest alatt, a hol a szerdárral aztán meg is erősíté a már-már bomladozó török-magyar frigyet.⁵⁾ Így adta tudtúl Ali basa hízélgésből a nagyúr által koronával kitüntetett Bocskay »királynak« Gallo Cesar törekvéseit; de még az nap, november 10-dikén Gallo Cesarnak is becsülettel megírá, hogy minekutána »Bocskay király a hatalmas szultán köntösét megragadta«, őt többé már hátra nem teheti, félre nem tolhatja ő sem egyezzek a főherczeg előbb Bocskayval, majd aztán kész vele a török is tárgyalni.⁶⁾

¹⁾ Fogalm. 1605. okt. 28. (U. o.)

²⁾ 1605. aug. 30. (U. o.)

³⁾ 1605. nov. 10 (U. o.)

⁴⁾ L. még Ritter többször id. m. 371. sz. a.

⁵⁾ Abdi tilhaja 1605. nov. elejéről Gallo Caesarhoz: »Ő nagyságánál (a szerdárnál vagy Ali budai basánál?) fölöttébb sokat törekedtem, hogy Halil effendit felbocsátnája az békesség tractálása okáért; nagy nehezen megengedte vala, hogy fehnenjen Halil effendi az pasának ő nagyságának egynehány főemberével. Az hitlevelet is megirattam vala. De azonközben Bocskay Istvánnak főköveti érkezének; ő maga is harnad- vagy negyednapra itt leszen . . .« — s így maradt el a tárgyalásnak Bocskay nélkül való megkezdése. (Bécsi udv. ltár.)

⁶⁾ Ali levele 1605. nov. 10. (U. o.)

Akármilyen zokon esett is Bocskayéknak s akármekkora gyanút kelte is bennök Ali basa e hire a bécsi s prágai udvarok iránt: azt be kellett látniok, hogy addig, míg velök a korona ki nem egyezett, teljesen jogosult álláspont, ha az ellenfél az ellenfelet izolálni óhajtja. A kérdés csak az lehete, vajjon a politikai eszély javasolja-e a magyarság gyanúja fölkeltését és elkeserítésöket akkor, mikor a korona kiegyezni óhajt velök, s mikor a főherczeg a korona nevében már a Bocskayval folyt előzetes (augusztus-szeptemberi) alkudozások alkalmából beleegyezését adta abba, hogy a török-béke Bocskay közvetítésével jőjjön létre? ¹⁾ A politikai eszély ezt nemcsak nem javasolta, hanem ellenzé, s Mátyás, a nála sokszor tapasztalt ügyességgel és tapintattal, a mint a magyarok gyanakodásáról újabban értesült, Forgácsot ismét külön fölhatalmazá annak categorikus kijelentésére, hogy semmi sem áll útjában a kiegyezés és török-béke egyidejű megkötésének ²⁾; nagyobb biztosság okáért Illésházyhoz intézett levelében is hangoztatá ezt, sőt ezen kívül Bocskayt a békebiztosok egyenes kiküldésére szólítá föl s a rendek kívánságával egybehangozóan a béke megkötését a fegyverszünet határidején belől sürgető.³⁾

A főherczeg e határozott kijelentései a Bocskay-pártiak lelkéből a gyanút teljesen kiirták ugyan; de nem állították mégsem egészen helyre a megzavart harmóniát. Forgács nem tudott megnyugodni a rendek ama kitérő határozatában, mely még a lehetőségét sem akarta eiismerni annak, hogy a törökkel folyt béke-alkú célhoz esetleg nem fog vezethetni. Viszonzásában ismételve sürgeté, hogy a fölkelők a török netáni ellenzése daczára is egyezzenek ki a koronával a közösen megállapítandó föltételek alapján s e föltételek teljesítése után minden mellétekintet nélkül egyesüljenek, ha kell a török ellen is az uralkodóval.⁴⁾

¹⁾ Többször id. utasítása 1605. aug. 19.

²⁾ *Irományok* XXI. sz.

³⁾ *Irományok* XX. sz.

⁴⁾ *Irományok* XVII. sz.

A kérdés függőben maradt s így tértek át a rendek Bocskay föltételei harmadik cikkelyének tárgyalására, mely a *nádori tisztt betöltését* kívánta »szokás szerint, az ország választásából«¹⁾

A nádorság is egyike volt ama pontoknak, melyek a kiegyezés művének gyors elkészülését hátráltatták.

Törvényeink (jobban mondva — mert hiszen 1608. előtti időkről van szó — jogszokásaink) a nádort oly roppant hatalommal, oly óriási hatáskörrel ruházták föl, hogy alig lehet csodálkozni azon, ha a korona viselője e roppant hatalomra féltékeny volt akkor is, mikor tisztán csak azt a kérdést latolgatá: vajjon teljesen hű kézbe, megbízható ember kezébe kerül-e az? Hátha még e kérdéshez az absolutisticus törekvések kíváncsiak meg aggodalmak is hozzájárultak, ha a személyes vagy bizalmi kérdés mellé az elvi kérdés is oda csatlakozott!²⁾ E kettős szempont teszi érthetővé, hogy Nádasdy Tamás halála után (1562.) e tiszte a korona többé nem töltet be, a vele járó hatáskört pedig, mint e gyűjteményes munka folyamán több ízben volt alkalmam hangoztatni, három sőt négy felé osztá.³⁾ Politikai vagy jobban mondva belügyi közigazgatási tekintetben a nádor agendái a helytartóra, sőt Rudolf királysága óta a helytartóra és a helytartó feje fölött valamelyik (Ernő, később Mátyás) főherczegre, a királynak törvényeinkben és szokásainkban nem gyökerező, személyes, és csak az uralkodó akarata által vont határokon belül mozgó helyettesére mentek át⁴⁾; bírói hatáskörét a locumtenens palatinatus officii in judiciis (rövidebben propalatinus) vette át, a ki ez időszertint Istvánffy, a történetíró vala; katonai teendőiben

¹⁾ *Irományok* X. és XII. sz.

²⁾ A nádor roppant hatalmától való félelmét a csász. kormánynak különösen kiemeli a velencei követ 1605. decz. 5-diki jelentése. (Dispacci di Germania.)

³⁾ V. ö. még Révay P. *De monarchia et sacra corona sth.* 88. l. Ugyanez a felosztás dívott Báthory István nádor halálától (1535.) Nádasdy Tamás megválasztásáig. (1554.)

⁴⁾ Ezért mondom, hogy négyfelé is szakadt a palatinus hatásköre.

pedig a bécsi, illetőleg prágai hadi tanács lőn döntő forum, az alája rendelt magyarországi kerületi főgenerálisok közvetítésével.

Ezt a szétdaraboltságot a magyarok annál kellemetlenebbül érezték, minél többször kellett a király távollétében (pláne mióta Rudolf a Hradzsinban üté föl székhelyét!) a helyett, hogy a jogszokás által szentesített 1485-diki nádori czikkek értelmében a nádorhoz, mint a távollevő király teljhatalmú helyetteséhez fordulhattak volna, vagy Bécsbe a királyt helyettesítő főherceghez, vagy épen Prágába az uralkodó udvarához fordúlniok, a hol (mint azt az országgyűlések örökös gravamenei mutatják) haszontalanul tölték el kunyorálásaikkal az időt s hasztalan vesztették el ajándékaikat azon német miniszterekre, kiket a király füléhez közelebb állóknak véltek.¹⁾ — Egészen természetes tehát, ha a fölkelt magyarság fejedelmének föltételei között az eddig tárgyalt két főkérdés után legelső helyen a nádori tiszt törvényes betöltésének sürgetésével találkozunk.

Bocskay maga — mind a mellett is — épenséggel nem ringatta magát a kiegyezés e pontja felől vérmes illúziókban. Már akkor, midőn a nyár elején (júliusban) Thurzó György meg Forgács Zsigmondék Kassán nála jártak, számított azzal az eshetőséggel, hogy föltételei e harmadik pontjába a király nem fog beleegyezni. Tudnia kellett azt, hogy a nádor helytartóságát, melyről az 1485. X. cikk szól, a közel százados gyakorlat daczára, a törvénczikk kétes eredetére való tekintettel az udvar úgy sem tekinti törvényben gyökerezőnek, (a mint hogy még az 1681: I. tcz. sem erősíti meg) — s ezért jónak látta bizalmas beszélgetés közben egy közvetítő indítványra irányozni Thurzó figyelmét. Azt ajánlá Thurzónak, hogy a fölség, a nádori tiszt betöltetlenül való hagyása fejében, a kassai u. nev. felsőmagyarországi generalitást, mely a tiszáninzeni és tiszántúli kir. megyékre terjedt ki, ruházza ő reá, Bocskayra; miután a

¹⁾ L. Thurzó Gy. votumát 1606 legelejéről. (Akadémiai kézirat-tár 1606. 5. sz. a.)

rendek őt ennek kieszközlésére amúgy is fölkérték s így a király ezen intézkedésében megnyugodnának; ő maga (Bocskay) pedig bizonyára hívebben és hasznosabban szolgálna királyának, mint elődje, Belgiojoso szolgált.¹⁾

A fejedelem e közvetítő indítványa kétségkívül jóhiszemű alappal birt; mert elfogadása a fölkelők zömét képező »tizenhárom vármegye« nemességére megnyugtatóan, kibékítőleg hat vala; de nyílt kérdésnek marad mégis, vajjon a rendek cserében csakugyan lemondottak volna-e a nádorkivánásról? ... A tárgyalások arra mutatnak, hogy épséggel nem.

Miként fogadták a királyi udvarnál ezt a közvetítő javaslatot: arról tudomásunk nincs. Csak annyi tény, hogy magának a nádori tisztt helyreállításának gondolatába még a korponai tárgyalások idejében sem tudott a király belenyugodni.²⁾ Bécsben a főherczeg kormánya nem is reflectált Bocskay közvetítő indítványára; itt is csupán azzal valának a kormányférfiak Mátyással élükön tisztában, »hogy e zavaros idők a nádorválasztásra nem alkalmasak«,³⁾ — a mi persze csak elpalástolása volt e kívánság egyenes megtagadásának. Később a főherczeg környezetében az a merész és eredetisége által magkapó eszme bukkant föl, hogy, ha a magyarok határozottan és mindvégig megmaradnak e föltétel mellett, hát akkor a legjobb megoldás lenne magát Mátyás főherczeget jelölni ki és választatni meg a fontos állásra.⁴⁾ Az a nehézség, melyet az uralkodónak a nádor roppant hatalmára való féltékenykedése okoz, egy csapással megszűnnék ott, a hol a királylyal szemben házának, családjának egyik tagja állana nádorkép, mint a hogy közel kétszáz év múlva a 18-dik század utolsó tizedében ez

¹⁾ Thurzó Gy. jelentése 1605. júl. 20. Mátyás főherczeghez. (U. o.)

²⁾ *Irományok* XIX. sz. és a velencei követ jelentése 1605. deczember 5.

³⁾ Mátyás többször id. utasítása 1605. aug. 19.

⁴⁾ »É ben vero — írja Serra Bécsből 1605. nov. 18. — che ... dimandano li Ungari un palatino ... et da questi ministri, se si fosse visto persistere li Ungari in questa dimanda, s'era pensato alla persona della arciduca.« (Boghese-Itár.)

tényleg megtörtént. — De megszűnik vala e terv keresztülvitelénél az a speciális ellentét is, mely Mátyás eddigi főhelytartói állása és a nádor szerepe között szükségkép főnforgott, sőt esetleg még Mátyás hasznára lesz fordítható Bocskay e föltétele, ha a király a vérebeli főherczegnek s a következő, persze főherczegi nádoroknak kedvéért az 1485-diki nádori czikkek jogszokásban gyökerező erejét s vele a nádor óriási hatáskörét új és kétségtelen törvény által szentesíteni hajlandó volna.

Föl kellett azonban merülnie annak a kétségnek, vajjon megválasztják-e a rendek az ország és különösen a politikai nemzet érdekeit képviselő nádor állására azt a főherczeget, kinek kormánykodása alatt az orvosolatlan sérelmek halomra gyűltek? ¹⁾ Lehet-e a nemzet bizalmának letéteményese, a nemzet »tribun«-ja, lehet-e nádor az a király véreből való vér, a ki a király érdekeinek természetes képviselője? . . . De ha megválasztanak is Mátyás főherczeget: tanácsos-e az absolutistikus törekvések szempontjából a nádori hatalmat, e hatalomnak Mátyás kezébe való tétele által, királyi elismeréssel megerősíteni esetleg Mátyás nemfőherczegi nádorutódjai számára is? Vagy ha e nehézségeken tova lehetne siklani, tanácsos-e kitenni a főherczeget annak a lehetőségnek, melyet kétségbe nem vonható törvények hártanak a nádor nyakába, s mely az 1526. 22. tcz. szerint esetleg fő- és vagyonvesztést vonhat maga után? . . . E sokat nyomó kétségek, különösen az utóbbi, háttérbe tolták a főherczeg nádorsága tervét s helyette egy másikat nyomtak előtérbe; azt t. i., hogy a fölség a nádori tiszt betöltetlen hagyása mellett Mátyás főherczeget Magyarország *teljhatalmú kormányzóvá* nevezze ki, hogy egyedül a királynak legyen felelős.

Így egyfelől a nádor nem zavarná a kormányzó köreit, a mi a főherczeg szempontjából igen kívánatos vala, másfelől pedig a kormányzó nemcsak teljesen pótolná a nádort, hanem miután — udvari fölfogás szerint — mint említém —

---

¹⁾ Ezt világosan mutatják a XI-dik föltétel tárgyalásai. L. alább az V. fejezetet.

az 1485-diki nádori czikkek (melyek a nádort a király legteljesebb hatalmi helytartójává teszik) törvényben úgy sem gyökereznek, oly dolgokban is megkimélné a magyarokat a messze Prágába való futkosástól, a melyekben a bécsi fogalom szerint nem teljhatalmú nádor nem intézkedhetnék. A kecske is jóllaknék, a káposzta is megmaradna. — Nem egy tekintélyes magyar főúr nemcsak megnyugodott e combinatióban, hanem azt hévvel pártolá is, mint pl. Thurzó György,¹⁾ részint a főherczegre való tekiutettel, részint (nem habozom kimondani) személyes indokok alapján, a mennyiben t. i. nem remélhette, hogy a nádori állásra őt, a nemzeti mozgalomtól félreállót, az ország megválaszszá.²⁾

Ezen előzményekből lehet azután megérteni, hogy Forgács Zsigmond ezen kérdés, a harmadik pont, tárgyalásánál Korponán nagy elővigyázattal élt, nehogy a rendek Mátyás főherczegnek még ki nem forrott, még a király által el nem fogadott kormányzósága tervének valami határozattal praejudikáljanak. — Nem tagadta meg válaszában a rendek kívánságát, csak az egybehivandó országgyűlésre kívánta a döntést elhalasztatni.³⁾ Hivatkozott arra, a mit már az augusztusi instructio kiemelt, hogy a zavaros idők nem alkalmasak a nádor-választás ügyének tisztázására, hogy ez a fontos kérdés az ország összes rendeit egyaránt érdekli. Nem világosan mondá ki, de félre nem érthető módon czélzásokat tőn a főherczeg esetleges kormányzói állására, a mi a nádori tisztet talán fölöslegessé tenné; sőt úgy látszik, hogy a beavatottak, az előbbkelőek előtt a főherczegnek egyenest erre irányuló szándékából nem csinált titkot; bizalmasan tudatta velők azt is, hogy a

¹⁾ Véleményes jelentése Mátyáshoz 1606. legelejéről (Akad. kéziratár 1606. 5. sz.) roppant érdekes és kimerítő.

²⁾ Nagyon hevesen kellett Forgácsnak Korponán is védenie Thurzót, a miért nem jött Korponára, a rendek kárhóztatásával szemben. »Kegyelmednek sok nem-baráti vannak« — írja Korponáról Forgács 1605. nov. 25. (Nemzeti Múzeum, Jászay gyűjt. 2164. quart. lat.)

³⁾ E pontnál kénytelen vagyok a különben jól értesült, minden más kútfővel rendesen egybevágó Napló (Irományok XII. szám) lakonikus rövidségű adatától eltérni és Chorebora (= Sinay Miklós), Silloge Actorum publicorum, Articulusok 2. lapja, támaszkodni.

főherczeg maga ajánlkozik erre a creálandó gubernatori tisztre, melyhez azonban még csak aztán kellene a korona beleegyezését kikérni...¹⁾ Nem használt semmit. Általános célzásait nem értették el a rendek. Bizalmas közléseivel (föltéve, hogy ezeknek volt volna hatásuk) nem léphettek elő a beavatottak. Vagy ha előléptek is: a »bécsi« kormányzó mellett épen nem tartá fölöslegesnek a többség a nádort. Elég az hozzá, hogy Forgács diplomatiája nem aratott sikert. Határozatukban a korponai rendek — Mátyás célzataival és Forgács actiójával merő ellentétben — oda nyilatkoztak, hogy a palatinust, a régi szokás szerint, a rendek a legközelebbi országgyűlésen tényleg megválaszszák.²⁾

Kitérő volt a főherczegi biztos válasza a föltételek negyedik pontjára is, mely azt követelék, hogy a szent korona, melyet Rudolf a prágai Hradzsinban jól elzárva tartott, az ország határain belül őriztessék; mert, mint Bocskay mondá, »az a magyarok hűségének nagy praejudiciumával« van, hogy a király a koronát az országon kívül tartja.³⁾ Bármilyen legyen is a főherczeg véleménye Bocskay e kívánságának meritumáról, azt jól tudta, hogy a kir. méltóságára és ennek jelvényeire oly betegesen féltékeny, ő iránta pedig oly bizalmatlan király a rendek kívánságára annál kevésbbé lesz hajlandó, minél sürűbben hintegették ép ez időtájt a főherczeg »jóakarói« Prágában azt a hirt, hogy a főherczeg maga akar király lenni.⁴⁾ Jól tudta Mátyás, hogy a gyanú terhe alatt kikivánni az uralkodó kezéből a koronát annyi volna, mint igazat adni a gyanúnak. De ezeket az indító okokat a korponai rendek előtt előadni — természetesen — nem lehet. Egybehangzóan a többször idézett augusztusi utasítással oda szólt hát Forgács korponai utasítása, hogy Magyarország exponált helyzetére, az örökös háborúkra s arra hivatkozzék, hogy ez idő szerint nincs oly jól megerősített hely az egész

¹⁾ Erre mutat Thurzó föntid. jelentése 1606. elejéről.

²⁾ *Irományok* XII. sz.

³⁾ *Irományok* X. sz.

⁴⁾ Serra 1605. nov. 18-diki jelentése, továbbá a velencei követ okt. 24. és 31-diki jelentései említik a híreket.

országban, melynek falai közt a nemzet e szent kincsét király és rendek minden esély ellen biztosítottak tudniak. Igérje azonban meg, hogy, a mint békésebb idők lesznek, okvetetlenül teljesíteni fogja a király a rendek e kívánságát; addig pedig ő fölségéről még föltenni sem szabad hogy nem jól viseli gondját a féltett ereklének.¹⁾ . . . A rendek azonban nem nyugodtak meg a kitérő válaszban; határozatuk a koronának Pozsonyban vagy más erősített helyen, de az országon belül és magyarok által való őrizését kívánta, s így megegyezésre nem vezetett.²⁾

Mindazáltal rátértek a rendek a következő föltétel tárgyalására.

IV. FEJEZET.

Az ötödik cikk: a magy. kamara eltörléséről. Gyűlölet és vádak a kamara ellen. A kamarák határtalan túlkapásai hányfélék? A kamarák ellenokai. A király joga jövedelmei kezelésénél. Kincstárnok és kamara. Az udvar álláspontja. Mátyás válasza, melyre a rendek furesa határozatot hoznak. A kamarai elnökök száműzetése. — *Hatodik és hetedik cikk:* a püspökök és szent-székek ügye. Püspökök száma korlátoztassék. Czimzetes püspök ne legyen. Honnan a roppant gyűlölet a püspökök iránt? Nehéz vádak ellenük, úgyszintén a szent-székek ellen. Az udvar álláspontja, Bocskay enged. Forgács sikere Korponán a szent-székek ügyében. A püspökök ügye új stádiumban. Nemesi származás és kir. tanácsosság a püspököknél. Közvetítő határozat.

Bocskay föltételei ötödikének éle az I. Ferdinánd megalkotta *magyar kir. kamara*,³⁾ ezen akkor legnépszerűtlenebb intézmény ellen irányult. Köztudomású dolog, hogy a magyar kir. kamara a magyar király pénzügyeit adminisztráló legfőbb magyar hatóság vala, noha Bocskayék ezt egészen másképp definiálták, és pedig úgy, hogy definíció-

¹⁾ »De Sua autem Mte quippiam sinistri suspicari nefas sit, quae eius (coronae) semper condignam habuerit curam.« *Irományok* V. sz. a.

²⁾ *Irományok* XII. sz.

³⁾ Lásd erről Acsády I. szép munkáját: Magyarország pénzügyei I. Ferdinánd alatt. 47. és köv. l.

jukból kirí az a határtalan gyűlölet, mely ez instituczió iránt a fölkelő magyarság lelkében égett. A kamara »minden gonoszságnak kútfeje«, azt mondja Bocskay békeföltételeinek 5. pontja, »belőle buzognak ki minden törvényünknek, szabadságunknak romlásai«. — »Mint romlásunknak főfészket« ezt az intézményt kívánta a fölkelők fejedelme föltételei ötödik czikkében eltöröltetni, hogy helyette a király a pénzügyek igazgatására a mohácsi vész előtti idők kincstartóját s kincstartóságát támaszsza föl halottaiból.¹⁾

E pontnál ismét egy pillantást kell vetnünk visszafelé, mielőtt a főhercegi biztos válaszát előadnók. Föladatunk azt keresni: honnan e féktelen gyűlölet még Bocskay egyébként mérsékelt, sőt udvarias hangú hivatalos iratában is ezen hatóság ellen, mely az ország összes, királyi és autonóm közigazgatási közegei között utóvégre az egyedüli vala, mely rendet tudott tartani, és így inkább rokonszenvet érdemelne? ... A választ megadják a legutóbbi 'évek országgyűlésein fölmerült gravamenek s a korponai rendek élénk panaszai. Azt látjuk ezekből, hogy a múlt (XVI.) század utolsó évtizedeitől kezdve, de különösen a XVII. század legelején,²⁾ a pozsonyi és szepesi kamarák az e miatt hozott tiltó törvények ellenére messzi túllépven jogkörük és illetékességük határain, majd mindig kiméletlen, igen gyakran pedig törvénytelen, sőt rabló kezekkel markoltak bele a nemesség birtokviszonyaiba. Higgadt tárgyilagossággal ítélve meg a dolgot, az még a legkisebb panasz volt, noha a szerencsi gyűlés történeténél ismertetett »Querelae« régi magyar fölfogás szerint nagy súlyt fektet rá, hogy a magvaszakadt családok javait a kamara, persze a király megbízásából, pénzért adogatta el, esetleg — nagyon is gyakran — idegeneknek, a helyett, hogy azokat a király, törvény- és jogszokás szerint, melyet aztán az 1608. kor előtti XV. cz. határozottan és világosan körül is írt, a haza védelmében kitűnt s különösen a török foglalások

¹⁾ *Irományok* X. sz.

²⁾ I. Acsády I.: A pozsonyi és szepesi kamarák. 1566—1604. (Két pénzügyi tanulmány. 17. és köv. l.)

miatt elszegényedett érdemes hazafiaknak adományozta volna.¹⁾ Mert bármennyire fájt is ez eljárás s bármily erős elítélését látjuk is az 1608-diki kor. előtti most említett törvényezikben: a kamarának a folytonos háborúk miatt pénzre lévén szüksége,²⁾ meg lehetett volna nyugodni benne, ha pláne a vevők nem idegenek, hanem hazafiak lesznek vala. Sokkal nagyobb okot adott a panaszokra, mert már elevenre tapintott, az a rendszer, a melylyel a kamara a korona birtokháramlási jogának túlszigorú, sőt gyakran egyenest igazságtalan alkalmazásában fejtett ki a megszakadás eseteinél. Hiába voltak másod-, sőt esetleg első unokavérek, s ezektől leszármazottak az egyenes fiörökös nélkül elhalt birtokos nemesember fiági rokonságában, a kamarák ezt akárhányszor nem respectálták s még többször elütötték a port a jogos örökösök fölött oly esetekben, midőn ezek, a donationalis vagy egyéb kir. kegylevél alapján jogos örökösök lányági rokonai voltak a fiágban magvaszakadtnak. A háramlás czímén elkövetett törvénytelenésekhez és vagyonfosztásokhoz horzójárultak végre a »hűtlenség«, a »nota infidelitatis« czímén és tág redőjű köpönyege alatt véghezvitt nagymérvű birtokkobjások, melyek akkor is elkeseredést szültek (a nem-érdekelteknél is) mikor bár jogosnak látszó alapon, de a törvényekben előirt út mellőzésével hajtottak végre; ezt az elkeseredést pedig a legfelső fokig hevíték akkor, mikor — és pedig többnyire — be nem bizonyított vádak vagy álürügyek alapján fosztá meg birtokaitól a kamara, minden törvényszéki ítélet nélkül, vagy az igazságszolgáltatás hallatlan befolyásolásával, az

1) »Iam olim necessaria lege statuta est ut bona cuiusvis magnatis et nobilis deficiente sexu virili coronae accedant et per regem benemeritis Hungaris conferantur. Quae lex erat regno apprime utilis; multi enim magnates et nobiles viri, cum confinia regni — quae hostibus finitima sunt, — amittantur, ad extremam egestatem pervenerunt. Nulli tam Hungaro ita in egestatem lapsio quicquam ex ejusmodi bonis confertur; fiscus regius vel Germani omnia possident...«
A »Querelae et excusationes... regni Hungariae«-ban. Szerencsi gyűlés. irományai, függelék 1. sz.

2) Acsády id. h. id. 1.

állítólagos »hűtelent«. Legbővebben kijutott ugyan az el-
kobzások ez utóbbi fajaiból az ország keleti részének, mint
a melynek történelme és társadalmi, politikai viszonyai
Erdély és a partium életével, s a Báthory Zsigmondot
követő idők mozgalmaival s »hűtlenségi« eseteivel szorosan
egybekapcsolódtak. De elég sűrűn fordultak elé a nyugati
megyékben is. Csak a legföltünőbbet valamennyi közt, t. i.
Illésházy István esetét említem, a kit a legtekervényesebb
úton, hajánál fogva elővonszolt ürügy alatt, hamisan
visszadatált, törvénytelen ítélet alapján fosztott meg a ka-
mara olyan birtokaitól, a melyek tulajdonkép nem is az
övéi voltak, hanem részint unokaöcscseivel közös osztatlan
ősi javak, részint felesége birtokai, részint pedig ez utób-
biak jövedelméből származó s közszerzeményt képező bir-
tokok.

Nem volt megye, a melyben legalább egy-két birtokos
nemes ne esett volna áldozatul a kamarák mohó pénz-
szomjának, s különösen alig volt tekintélyesebb fő- vagy
köznemesi család az országban, mely a korona birtokhíram-
lási jogának törvénytelen alkalmazása miatt nem szenvedett
alapos vagy vélt jogaiban csattanós sérelmet. Csupán a
legutóbbi 2—3 esztendő főbb esetei, melyek országos meg-
ütközést keltének, maguk elegendők voltak a rendek pana-
szait megokolni. A dúsgazdag Dobó Ferencz örökének
a kamara által való bevonása, a két Homonnay, György
és Bálint, állítólagos hűtlensége, a Dersffyeken Zólyom és
más uradalmak miatt esett sérelem, a Pálóczy-javakkal
való kalmárkodás, a Csetneky örököseinek szorongatása, a
Farkas Tamás- és a Deregnyei-javak kétes híramlási
ügye, a Kállayakkal Kálló miatt folytatott huza-vona, a
Csapy, a Telegdy, a Kún, az Alaghy-családok birtokai
miatti izetlenségek és kufárkodások, végre Kassa város
javainak lefoglalása ¹⁾ mindmegannyi adat ahhoz a fölfogás-
hoz, hogy a kamarák (t. i. a pozsonyi és az ennek részben

---

¹⁾ Ezeket mind a bécsi udvari kamara sorolja elő — a korponai
tárgyalások kamarai pontjára vonatkozó védiratában. 1606. január 4.
(Udv. kam. ltár.)

subordinált, ú. n. szepesi kamara) csak »fosztogató harpiák«, »kínzó műhelyek«, melyek a lakosság vérét szipolyozzák.¹⁾ Bizonyos az, hogy a birtok-kobzásokból s az elközbzott javak eladásából vagy elzálogosításából származó bevétel az államháztartás budgetjében állandó és pedig nagy jövedelmi forrást reprezentáló tétellé kezdett válni.²⁾ S mivel ezzel a rendszerrel a vagyoni érdekek, a megélhetés, sőt a koldusbot kérdései függöttek össze, nem lehet csudálni, ha a kamarák ellen, és »minthogy — mondja föltételei tárgyalás alatt levő pontjában Bocskay — püspökök voltak a kamarák fejei és igazgatói«, hát e püspökök ellen, t. i. Szuhay István pozsonyi kamarai elnök, egri és Migazzi Miklós szepesi kamarai elnök³⁾ nagyváradi szék nélküli püspökök ellen vad gyűlölet vert mélyre nyúló és sokágú gyökeret kishirtokos nemesek és latifundiumos főurak lelkében egyaránt.

Hogy ezt a gyűlöletet a népszerűvé lett s a martíromság dicsfényével övezett Illésházy nemcsak 1605. tavasza előtt Lengyelországból írott leveleivel szította, hanem Bocskay oldalánál is — saját jól fölfogott vagyoni érdekeiből kifolyóan — növelte s táplálta, a mint hogy a kamarák eltörlését kívánó föltétel szintén az ő értelmi szerzősége mellett készült: abban tökéletesen igaza van az udv. kamarának.⁴⁾ De gyöngé argumentum volt volna a rendek követelésével szemben csak ezt, az ő érzelmeikkel párhuzamos ellenséges érzületet kárhoztatni s a kívánságért csak Illésházyt okolni. Épen ezért mutatott a magyar (pozsonyi) kamara, közvetlenül a korponai tárgyalások megkezdése előtt, arra a — fájdalom — sok esetben nagyon is igaz körülményre; hogy különösen a mi a hűtlenségi pörféléket s az ezek miatt történt vagyonszerzéseket illeti, a »kezdeményezés« nem mindig (persze a kamara szerint egyáltalában soha sem) a királytól indult ki, hanem magoktól az egyes »ország-

¹⁾ A már említett »Querelae« és a már szintén említett »Hungaro-Teutomachia«.

²⁾ V. ö. pl. Magy. Országgy. Eml. X. k. 120. l.

³⁾ Tulajdonképen a magy. kamara alelnöke.

⁴⁾ 1606. január 4-iki védírata.

lakosoktól», a kik — a jó szomszédok! — maguk közt soha nem tudván békésen megférni, hanem gyűlölség, irigység és kapzsiság által ösztönöztetvén, örökkön-örökké egymást vádolták, feketítették s egymás elleni árulkodásaikkal annyira alkalmatlankodtak a koronánál, hogy a király a legtöbb esetben nagyon is kelletlenül, de kénytelen volt a bevádoltak ellen pör útjára lépni.¹⁾ Ha nem menti is ki ez a különös védekezés a kamara eljárását, melynek ezek a vádakodások bizony kapóra jöttek, tagadhatatlan, hogy a vehemens támadások első rohama ellen ütközőül szolgálhatott; mert sok magva volt az igazságnak a kamara e rajzolatában. Hisz' közbeszéd tárgyát képezé a maga idejében, mint árulá be — hogy egyebet ne említsek — Joó János Illésházyt, Illésházy pedig Joó Jánost, a személynököt, a királynál és annak helyettesénél, mindkettőjük alapos vesztére.²⁾

Komolyabb volt az ellenérv a korona háramlási jogának nagyon is szigorú alkalmazása, meg az adományrendszertől való eltérések miatt emelt panaszokkal szemben. Az udv. kamara itt őszintén kijelenté — mint egykor Miksa király,³⁾ — hogy ha a rendek a korona háramlási jogát bármikép korlátozni akarnák, úgy nyilatkozásra kell fölszólítani őket, mivel szándékoznak a király e miatt elmaradandó jövedelmét pótolni; e kárpótlás az ország védelmére okvetetlenül s pedig annál inkább szükséges lévén, mivel a harminczadok jövedelme a magyar harminczadosok hűtlen kezén amúgy is többnyire elvész.⁴⁾

Azonban a leghelytállóbb argumentumokat a kérdés veleje, t. i. a kamarák törlése s a régi kincstartóság fölélesztése ellen hozták föl az illető közegek; a mi természetes, miután az okokat magából az intézményből merítheték. Nem azt a kifogást értem, melyet Szuhay emelt Bocskay kívánsága ellen, midőn arra utalt, hogy a rendeknek semmi joguk nincs kérdőre vonniok a királyt, miért tart királyi jövedelmei kezelésére éppen kamarákat? a mint hogy min-

¹⁾ *Irományok* VIII. sz.

²⁾ L. Illésházy J. hűtlenségi pöre című munkámat.

³⁾ Acsády I.: Két pénzügyi tanulmány. 17. l.

⁴⁾ 1606. január 4-diki többször említett jelentés.

den főúrnak és nemesnek kénye-kedve szerinti szabadságában áll jövedelmei kezelésére alkalmas személyeket és közegeket tartani.¹⁾ Nem ezt a kifogást értem; noha a benne megnyilatkozó nézet általános, a középkorból átvett nézete volt még mindig a kornak és különös súlylyal épen Magyarországon birt, a hol az államlháztartásnak valóban magánháztartás jellege volt s összes terheit csaknem kizárólag a korona viselél. Nem ezzel a nézettel, hanem a Bocskay föltétele teljesüléséből származható állapotok ecsetelésével küzdött a magyar kamara Bocskay kívánsága ellen, mint a melynek megvalósítása, a mohácsi vész előtti kincstartóság fölélesztése, akaratlanul is a II. Lajos alatti állapotokhoz, a rendi túlkapások aerájához vezette volna vissza az ország pénzügyeit.²⁾ A kamara erre fektetél a főszűlyt s ebből folyóan óhajtá, hogy a föllázadt rendekkel épen az ország javára való tekintettel kell megértetni, miért volt a kamara alapítása szükséges, s mi a különbség a közjövödelmek kezelése szempontjából a becsületesen organizált, megbízható kamara³⁾ s a régi thesaurarius között, mely utóbbinak idejében a király és az ország jövedelmei minden rend és ellenörzés nélkül egyesek, a kincstartók, rokonaik és párthíveik érdekében fecseréltettek el, nem pedig az ország szükségleteire fordítottak; a mi — mondá a kamara — onnan is kitetszik, hogy semminemű régibb kincstári számadásról vagy ellenörzésről nem tud senki semmit; míg ellenben a kamarái alapítása idejétől kezdve megvannak. Ez volt oka annak, a miért az ország rendei a multak szomorú tanúságain okulva, a harminczas és negyvenes években (a XVI. században)⁴⁾ a kamara

¹⁾ *Irományok* II. sz. (vége felé). De v. ö. e tekintetben Acsády I.: Két pénzügyi tanulmány. 68. és köv. l.

²⁾ Acsády I.: Magyarország pénzügyei I. Ferdinánd uralkodása alatt. 18. és köv. l.

³⁾ A kamarák pontosságát illetőleg v. ö. Acsády I.: Két pénzügyi tanulmány 64—67. lapokon mondottakat.

⁴⁾ 1536: XXIX. tetz., 1537: XI. és XXVI. tetz., 1542: VII. és 1542. beszterczeb. gyűlés VI. és VIII. tetz. (A magyar kamara idézetei. *Irományok* II. sz.)

fölállítását helyeselték, s ez az ok teszi kívánatossá, hogy Bocskaynak e föltételét a korona visszavesse.¹⁾

Erre a király és a főherczeg, a kik a kamarák álláspontját határozottan és mindenben helyeselték, félig-meddig el is voltak készülve. E kérdésnél alkudozásnak, engedésnek a tárgy érdemére nézve az ő szemükben is alig lehete helye, — s így történt, hogy Forgács Korponán sem ment tovább annál, a mit a főherczeg már augusztus havában megígért Bocskaynak, hogy t. i. a kamara reformálását, a visszaélések orvoslását kötelességének ismeri a fölség.

De ez állhatatosságnak, meg Forgács közelebből nem ismert megokolásának nem lőn, formailag legalább, semmi haszna. A rendek kimondották határozatukban, hogy a kamarák törlendők. Azonban — ismétlem — ez a határozat csak formai volt; mert azzal a jóízű mosolyra késztető, naiv következetlenséggel, mely az e kor kútfőit lapozgató előtt épen nem ismeretlen, egyúttal azt is kijelenték Korpona rendei, hogy a jövőre csak világi emberek, nem pedig püspökök lehessenek a magyar kamara elnökei.²⁾ Ha hát megengedik a rendek, hogy, bár csupán világi, elnökei legyenek a kamaráknak, valószínű, hogy a kamarák is megmaradnak — ugy-e bár?... Ellenben a kérdés személyi oldalát illetőleg egy új pontot töldottak a statusok Bocskay eredeti föltételeihez: kijelenték, hogy Szuhay a pozsonyi és Migazzi a szepesi kamara elnökei, mint hazaárulók, örökre száműzessenek.³⁾

A gyűlölet, melyet e két férfinak közhivatalnoki működése kelte a rendek lelkében, átszármazott azon egyházi méltóság ellen is, a melyet viseltek, a püspöki kar ellen is, a melyhez tartozának. S e gyűlölet képezi egyúttal az átmenetet, jobban mondva ötletszerű kapcsolót e kamarai pont és Bocskay következő két föltétele közt, melyre a rendek rhapsodikus szökéssel átugrottak.

¹⁾ *Irományok* II. sz. és az 1606. január 4-diki ndv. kam. jelentés.

²⁾ *Napló. Irományok* XII. sz.

³⁾ U. o.

E két föltétel, sorban a 6. és 7-dik, több okból igen nevezetes; mert Magyarország történetében eddig nem tapasztalt éllel, a kor és különösen az egykorú magyar ember fölfogásához mértén föltűnő radicalismussal, még a legtúlzóbb protestantizmus szempontjából is indokolatlan merevséggel a következő kívánságokat tartalmazza:

hogy a király ezután csak megyés püspököket nevezzen ki, ne pedig címzeteseket, a kik préposti és apáti javadalmakat élveznek; más szóval: a címzetes püspöki méltóságok töröltessenek;

hogy a püspökök javadalmozása az ország megfogyott közgazdasági állapotával arányban legyen;

hogy ebből az elvből indulva ki, a már meglevő püspökök számát is reducálja a korona;

hogy ez a reducált szám is szigorúan határozottassék meg és az ország közgazdasági viszonyainak megfelelő javadalmakhoz köttessék;

hogy az egyháznagyok a világi ügyekben való bármily részvételtől, névszerint pedig a királyi tanácsból, a bíraskodásból kizárassanak; végre

hogy a sz. székek teljesen töröltessenek.¹⁾

A ki ezeket a kívánságokat, vagy, jobban mondva, a szellemet, mely e kívánságokat sugalmazta, a Bocskay fölkelése előtti állapotokkal összehasonlítja, az csaknem megdöbben a változás előtt, a melyen a magyar ember fölfogása rövid néhány esztendő alatt keresztülment. Ugyanaz a csaknem kivétel nélkül protestáns vallású nemesség, mely most Bocskay e föltételeiben az ellenszenv ez impozáns kitöréseivel nyilatkozik a főpapság ellen, még kevéssel ezelőtt álmában sem gondolt arra, hogy a főpapi rend nem a legelső,

---

¹⁾ Bocskay föltétele azt mondja: »sőt ezután a szent-székek állapota és neve is tollálatassék«. De mivel azt veti — naiv logikával — utána, hogy azok »citalására az evangélikus valláson valók közül senki ne compareáljon«, hát azt lehetne hinni, hogy a fejedelem s a fölkelő magyarság a szent-székeknek csupán a katolikusokra s csupán egyházi ügyekre akarták szorítani hatáskörét. A következő tárgyalások azonban mutatják, hogy a fölkelők csakugyan a szent-székek intézményének eltörlését czélozták.

nem a legtiszteltebb lehetne az ország jogi és társadalmi életében. Az alkotmány pilléreinek ismerte el a magyar fölfogás a püspököket; a nemzet kiválasztottjainak, a kiknek legelőkelőbb helyük a király tanácsában, az igazságszolgáltatásban, a nemzet ügyei igazgatásában a mily régi, a mily hagyományos, ép oly igazolt, ép oly természetes.¹⁾ . . . És ime, most ezzel szemben egy új, radikális és anachronisticus fölfogás tolakodik az előtérbe, miután a különben conservatív jellegű rendi forradalom a fölszínre veté! . . . Hát még ha meggondoljuk a kérdés másik oldalát; azt az indirect abdicációt, mely a címzetes püspökségek eltörlésének kívánásában, tehát közvetve mintegy annak a különben oly hön dédelgetett reménynek elejtésében nyilvánul, hogy ezen jelenben címzetes püspökségek — a kalocsai, a boszniai, csanádi, kuini, pécsi, szerémi, váczi, váradi egyházmegyék területei²⁾ — valamikor mégis csak vissza fognak kerülni a félhold uralma alól a magyar király jogára alá!

Valóban méltó, sőt elengedhetlen föladat, legalább egy pillanatra bevilágítani a kutatás lámpájával e fölfordult viszonyok ködébe és keresni, kérdezni: honnan e ropant változás?

Kétség kívül nagy, igen nagy része van abban a fejét felütő ellenreformácziónak; annak az activ, agresszív szerepnek, melyet katolikus főpapok a protestáns egyházak eddig megtűrt csendes szabadsága megszorításában, a kezdődő vallásüldözésben önkényes kir. hatalomra támaszkodva, kezdték játszani.³⁾ Valamint a Kassáról kiüldözött magyar és német ajkú protestáns lelkészek, álruhában és éjnek idején szökdösve vissza megrémült híveik körébe, ezeket ellenállásra, kitartásra ösztönzék; valamint a Kassa-környéki helységekre.

¹⁾ L. erről bővebben a »Huszonkettedik artikulus« című tanulmányomat a Budapesti Szemle 1889. májusi füzetében. De igen-igen érdekes példára tesz bennünket figyelmeztetés Fraknoi legújabb becses műve: »A magy. kir. kegyúri jog« 267. lapján, előadván, hogy még 1580-ban a *protestáns* rendek az esztergomi szék betöltését az *országos* kívánságok sorába helyezték.

²⁾ Fraknoi id. m. 262. lap.

³⁾ Föntid. tanulmányom különnyomatának 14. és köv. l.

gekben a népet evangélikus papjai nyíltan és fényes nappal a szószékből az erőszak megtorlása ellen isten ígéjével izgatták¹⁾; ép úgy föllhangzott a biztató, az izgató, az ellenállásra ösztökélő szó két hosszú esztendő alatt Felső-Magyarország összes völgyeiben s a Tisza vidék tágas síkjain is. Az országot, melyet az ozmán — a jó barát! — oly kegyetlenül összetört, a népet, melynek vallon és hajdú, török és tatár alig hagyott egy-egy lélekzetvételere való nyugalmat, egy eddig nem ismert betegség, a vallásharcok lázas izgalma fogta el; völgyön és síkon új szél támadt, mely a nemzet hajóját az eddig e részben csendes partok mellől ismeretlen áramú vizek zátonyai felé kezdte hajtani. Annak a nemzet-ellenes bűnnek, a honnan ez új betegség fakadt s a mely az új állapot forrása volt, szerzője néhány túlságos buzgalmu püspök vala, a kiket az Európában fölszínre kerülő ultra-katholikus áramlat szellője meglegyinte és eltérített a »quieta non movere« józan útfjáról, a melyen buzgó katolikus, de méltányosan gondolkozni, a viszonyokkal számolni tudó főpapok haladtak. Sok igaza van annak a párbeszéd alakjába öltöztetett röpiratnak, mely az időtájt az országban s Bocskay táborában kézzől kézre járt, midőn azt mondja, hogy »ezelőtt is éltek buzgó »pápista« egyháznagyok, a kik vallásuk terjesztésén fáradoztak, de aztán vigyáztak arra is, hogy a miatt az állam java ne szenvedjen.²⁾ Az Oláhok, az Abstemiusok, a Gregoriánciak, a Listhiusok, a Verancsicsok, a Radécziak, a Fejérvölgyek féket tudtak vetni buzgalmuk tüzeinek s nem járt oly gonosz tanácson az elméjük, melyből az országra szerencsétlenség támadhatott volna. Ez Pethe Mártonnak, Szuhaynak, Forgács Ferencznek, Migazzinak... lőn föntartva...« Egészen ellenkező álláspontból indul ki, de szintén a protestáns és forradalmi pamphletista következtetéseikhez jut buzgó katolikus, olasz szerzője annak a

¹⁾ Bocatius elbeszélése fogsága idejéből. 1606. október. (Bécsi udv. ltár.)

²⁾ »Ne quid detrimenti respublica Hungariae capiat.« A többször id. Hungaro-teutomachia.

pápa elé terjesztett emlékiratnak is, melyet már többször idézttem. Évtizedek hosszú során keresztül — mondja — nagyon sokat elmulasztván, a mit a kath. vallás érdekében lehet vala tenni »ezek a főpapok most egyszerre, a múlt években, tűzzel-vassal akartak visszavenni nehány templomot oly eretnekektől, a kik ama templomokat már régóta bírták s azt kívánták tőlük, a kik eretnokségben születtek, hogy egyszerre jó katolikusokká váljanak . . . . Esztelen buzgalom ez akkor, mikor tudhatták, hogy ezer eretnek esik az országban egy katolikusra s maguk a katonák is, a kiket az eretnekek ellen harczolni küldenének, szintén eretnekek . . . E helyett a szellem fegyverével, jó példaadással kell vala előrehaladniok.¹⁾ »És ha kérdjük«, folytatja az emlékirat kiméretlen tollú szerzője, »mi az eredménye a püspökök e vakbuzgalmának, efféle eszélyességüknek? im előttünk áll a felelet: fölingerelték az ország rendeit önmaguk, a kath. vallás s a király ellen; az addig békés, nyugodt eretnekeket fegyverre kelték, hogy most a vallás dolgában *követeléseket* támasztanak« . . .²⁾

Ugy van. A kedélyek talajába a püspökök szelet vetének s nincs mit csudálkozni rajta, ha vihart arattak utána.

---

¹⁾ »Ultimamente alli giorni passati . . . hanno voluto con arme e sangve recuperare alcune chiese, occupate già molto tempo fà dalli heretici . . . e sforzarli ad uno tratto, essendo lor nati heretici, ad andare alle prediche catholiche, non so con che zelo bono, quale mai prima non hanno havuto, . . . o con che prudenza, muovere questa tragedia contra li heretici all'hora, quando pur troppo s'havea da fare col comun inimico et essendo mille heretici in quello regno per uno catholico, anzi l'istessi soldati, così li Tedeschi come li Ungari, che li dovevano a ciò constringere, ne più ne meno erano heretici. — Non si ricordavano ponto che la loro vocatione li suadeva tutt'il contrario et che dovevano imitare non il Saulo minitante, ma più tosto Paulo in ogni pacienza predicante. Et che gladio spiritus et con la loro bona vita dovevano esser luce al mondo et sale della terra . . .« stb.

²⁾ »Ma ch' effetto ha havuto questo loro zelo et questa loro prudenza? ecco se vede: hanno concitato tutti l'ordini contra di sè, contra suo natural principe, et contra la religione cattolica. Hanno dato occasione a tanto spargimento de sangue . . . Hanno fatto che l'heretici, li quali prima stavano quieti et bassi, hanno in un' tratto alzato li corni. posto leggi all' imperatore . . .«

A csaknem egészen protestáns nemesség gondolkozni kezdett azon, hogy minek is a kath. püspök ott, a hol kath. közpap és kath. hívó is alig van. Hagyományos közjogi állásuk fénye homályosulni kezdett a fölébredt protestáns nemesség öntudatának napja előtt; sok százados tekintélyük terebélyes fáját megtámadta az erdőirtó fejsze...

Az a körülmény azonban, hogy Bocskay a püspökökről szóló kivánságában a kérdés vallási oldalát nem érinté, arra utal bennünket, hogy még másutt is utána nézzünk a főtebb említett nagy változás okainak. Mint ezen okok másodikára, röviden arra a gyűlölt szerepre utalok vissza, a melyet — mint láttuk — egyes püspökök, pl. Szuhay, Migazzi és Zalatnok y pécsi püspök, mint a kamarák elnökei és tanácsosai játszottak a közéletben, s melyet Bocskay is megbélyegzett már a kamarák eltörlését kívánó föltétele megokolásában. A legkiméletlenebbül azonban az az Európa-szerte szétküldött borzasztó pronunciamiento itéli el ez egyháznagyokat, a mely a szerencsi gyűlés megbízásából készült. »Beállítá a király a kamarákba — mond a röpirat — a mészáros Szuhayt és a horvát parasztot Migazzit,¹⁾ a kik mint vadászebek kiszimatolják, hol találhatni még elrabolni valót, a kik előtt kiváltságlevél, kötelezvény, végrendelet értékkel nem bir ... s kinek-kinek csak annyija lehet Magyarországon, a mennyit e véredek elől meg tud menteni...«²⁾ Senki sem fogja tagadhatni, hogy az efféle elterjedt és terjesztett nézetek mindenre inkább alkalmasok valának, mint a püspökök, különösen pedig a residentiával nem bírók annúgy is megingott tekintélyének növelésére és az egyházi állásuk ellen föllobbant fiatal gyűlölet eloltására.³⁾

Azonban mindezeknél még sokkalta nagyobb vádat, a megvásárolhatóság és a hazafiatlanság vádját is fejükre

¹⁾ Célzás arra, hogy Szuhay egy Szuba-falubeli mészáros fia volt, Migazzi pedig egy horvát, illetőleg dalmát paraszté.

²⁾ »Querelae.« Szerencsi gyűlés Irományai. Függelék 1. szám (174. lap).

³⁾ Szuhayról a Hungaro-Teutomachia még azt is mondja, hogy: »castris impurae Veneris... longe aptior, quam praefecturae camerae Posoniensis et pedo sacerdotali.«

zúdítá a közvélemény különösen a szegény, megyéjük vesztette püspököknek. »Egy kis prépostságért vagy apátúrságért mind istenüket, lelküket, hazájukat eladják« — mondja róluk föltételei indokolásában Bocskay. A vád súlyos és borzasztó. S bár némelyekhez, mint pl. a hajthatatlan Verancsics Fausthoz, Csanádnak és a zord, askéta jellemű Zalatnokéhoz, Pécsnek bujdosó püspökéhez nem férhetett e rettenetes vádnak még árnyéka sem, sajnos, többeknek politikai magatartása épen nem olyan volt, hogy e vádat egészen alap nélkül valónak mondhatnók. Ha erről képet a föltámadt protestáns magyarság színeivel festenénk, azt lehetne mondani, hogy a kép rikító, a valóságnak meg nem felel. Ahhoz a katolikus olasz pap írta emlékirathoz fordulok hát, melyet már többször, az imént is, idéztem; hadd bizonyítsa ez az idegen, e tekintetben részre nem hajló ember azt, hogy Bocskay vádjai nem épen a légből kapottak. »Magyarországon — így hangzik nagyjából a promemoria — a püspököknek volt ¹⁾ a legnagyobb tekintélyük mind a világi, mind az egyházi ügyekben. Ők voltak helytartók, cancellárok, kir. tanácsosok, kamarai elnökök, főispánok és a legfőbb bírák polgári és büntető ügyekben. Voltak mellettük más, világi egyének is, de ezek a püspökök nélkül mitsem értek. Ezt a nagy tekintélyt a püspökök számára a német tanácsosok szerezték meg; de nem azért, hogy ezzel a főpapi rendet megtiszteljék — lévén ők maguk titkos vagy nyílt eretnekek, — hanem azért, hogy a püspökök mint saját teremtményeik segítségével kényük-kedvük szerint és saját zsebüik javára foszthassák meg az ország lakosait ezeknek és az országnak jövedelmeitől és tisztségeitől...²⁾ — »Nagy volt így e püspökök hatalma a ma-

¹⁾ Értsd: Bocskay támadása előtt.

²⁾ Quest' autorità gl' (a püspöki karnak) è stata accresciuta dalli consiglieri Tedeschi, non per honorare quello stato, per zelo della religione cattolica, perchè per la maggior parte sempr' erano o aperti heretici o vero depenti cattolici... ma per potere per mezzo loro come sue creature... disporre a suo piacere e proprio beneficio, privandone li paesani delle rendite, dell' officii et altri emolumenti di quel regno...«

gyarokkal szemközt, de teljesen a semmivel egyenlő a német tanácsosokkal szemben...» Törvénykezési, politikai és pénzügyek, mind a német tanácsosoktól függének, a kik az ország jövedelmeit kivitték az országból... »S ha azután a rendek az országgyűléseken zajt ütöttek s régi szabadságaik helyreállítását sürgették: mindhiába volt; mert a főpapi rend nem tartott velük, néhány kevés tagját kivéve, nem működött közre velük, a mint tehetne s lelkiismerete szerint tennie kellett volna, az ország szabadságai visszavívásában, nehogy megsértse ezzel a németeket, nehogy kiessék e miatt a németek kegyéből.«¹⁾ Mindenre rábirták a német tanácsosok — folytatja tovább az emlékirat — a püspököket; rábirták arra, hogy az egyházi irregularitás szabályára való minden tekintet nélkül ítéljenek, mint bírák, élet és halál fölött. Fej- és jószágvesztést mondatnak ki a főpapokkal a legelőkelőbb magyar urakra magánbosszúból vagy azért, mert pénzükre a kamarának szüksége volt... »E buzgalommal és hűséggel igyekevének a magyar püspökök azoknak (a német tanácsosoknak) kedvét keresni, a kiktől függöttek... s mint a néma kutyák, hogy ki ne

---

¹⁾ Sicchè sebene quest' autorità de sudetti prelati era versa li Ungari grande, era pero verso li consiglieri Tedeschi nulla. Perchè nelle cose di qualche momento non si restava alla deliberatione del consiglio Ungaro, ne li secretarii ovvero cancellieri ungari scrivevano altro, che quello che li Tedeschi dettavano, ne li giudici, maxime nelle cose publiche pronunziavano sentenze, senza che prima non fossero modificate da loro, ne il locotenente usava il suo carico, senza loro limitazione, ne li presidenti delle camere d'Ungaria disponevano de quelle puoche entrate ch'erano in le loro mani, se prima non s'era ordinato dalla camera aulica ovvero Austriaca. E questa amministrava le minere et l'altre intrate più grosse di quello regno, senza che l'Ungari sapessero pure, quali et quanti fossero, ovvero dove s'impiegassero, basta, sapevano che si portavano fuori del regno. Per il che li regnicoli, in tutte le loro diete grandemente strepitavano, dimandando la restituzione delle loro antiche libertà, ma nulla giovava; per non esser uniti insieme con loro da dovero li sudetti vescovi e prelati, la maggior parte de' quali, eccetuando alcuni pochi, non adoperavano, come bene potevano. e per coscienza dovevano, questa loro autorità in la recuperatione della sudetta libertà, per non offender la natione alemanna et perdere la gratia di quella...»

essék szájukból a koncz, nem mertek zajt ütni, mikor azok (a német tanácsosok) nemcsak az ország jövedelmeit poecskolták el, hanem az egyház vagyonára is rátették szentségtörő kezeiket...¹⁾

Tovább nem folytatom. Ha csak — a mi nem valószínű — harmada igaz is e vádaknak, melyeket írójuk, buzgó katolikus magyarbarát, a ki katolikus és magyar szempontból ostorozza a pápa előtt a magyar püspöki kar bűneit, mindenesetre magyar forrásból merített, akkor értetővé válnak előttünk Bocskay kívánságai, illetőleg föltételeinek a püspökökre vonatkozó pontja.²⁾ Vegyük még ehhez némely főpapnak, mint pl. a gögös Szuhaynak apróbb administrationális ügyekben a kis emberek, társadalmi érintkezéseiben a nagy emberek iránt mutatott brutális, ellen-szenvet keltő magaviseletét,³⁾ s előttünk állnak egész teljességükben az okok, melyek a túlnyomóan protestáns nemességet a püspöki kar ellen rövid néhány év alatt gyűlölettel tölték el s kimondatták vele himezés nélkül, hogy

---

¹⁾ Con questa autorità giudicavano le cause così criminali come civili e condannavano l'homini alla morte, non havendo alcun scrupolo dell'irregularità. E quello che è peggio, sentenciavano tal volta in la vita et in la robba e privavano delle facultà grosse non homini comuni, ma principali baroni ò per sdegno privato ò perchè la camera ne havea bisogno. ... Con questa industria et fidelità cercavano esser grati a quelli, dalli quali dependevano. Et dall' altro canto non osavano, come cani muti, per non perdere il boccone, abbajarli, quando quelli non solo dissipavano malamente le rendite del regno, ma con gran impietà profanavano li vescovati, l'abbatie et li tempj di Dio...«

²⁾ Ezen Dello stato stb. című emlékiratnak a magy. püspökökre vonatkozó kegyetlen ítéletét a Budapesti Szemle 1889. évi májusi füzetében ellentétbe helyezvén Ipolyi egy mondásával, ez utóbbinak adtam igazat. Noha akkor a kérdéses emlékiratnak csak gyorsan készült s futólagos kivonatai voltak előttem, most pedig az egész szöveget bírom, mégis föntartom azt, a mit akkor mondek, de csupán az I. Ferdinánd és Miksa királyok alatti püspökökre vonatkozólag. Támogat ebben engem az ultra-kálvinista és »vad« magyar Hungarotautomachia szerzőjének, föntebb idézett kedvező nyilatkozata a Szuhay-Forgács-féle regime előtti kath. egyháznagyokról.

³⁾ Erről Illésházy István hítl. pörében szölok.

magának a forradalomnak is legfőbb okai épen a püspökök.¹⁾

A püspökök ügyével szorosan egybekapcsolódott a szent-székek dolga, miután ezek az egyes egyházmegyékben fejükől a püspököktől függöttek. Úgy látszik, bár egész tisztán a különféle panaszokból és védekezésekből²⁾ kivenni nem lehet, hogy a szent-székek igen gyakran, tisztán világi ügyekben, a bíráskodás jogát vindicálták maguknak, s nem egyszer sujták excommunicatióval az idézésökre meg nem jelenteket vagy elmarasztalták birságban, a melyet aztán katonai karhatalommal vettek meg rajtok. Különösen kedvelték és gyakorolták ezt az eljárást a püspökök meghagyására a szent-székek a *tized-ügyekben*, melyek közt legföl-
tünőbb, mert a legtöbb port verte föl, a trencsényi tizedek híres esete. A megye Zsigmond király egy privilegiumára hivatkozott, mely a megyének a tizedet pénzben engedé megváltani, míg az új püspök, Forgács kancellár, az alacsonyra szabott megváltási árral nem elégedvén meg, a tizedet természetben követelé, noha az ügyben, a korponai rendek állítása szerint, az egyházi elévülés ideje háromszor is letelt,³⁾ s noha az 1563: LXXII. tcz. szerint is ott, a hol a törvény hozatalakor pénzben fizették a tizedet, azt terményekben, tehát természetben, kívánni nem volt szabad. A püspök ezzel nem gondolva, az egész megyét szent-széke

¹⁾ *Irományok* X. sz. 7. pont.

²⁾ Ezek 1. Forgács nyitrai püspöknek egy emlékirata Mátyás Mátyás főherceghez 1606 elejéről (Borghese-ltár); 2. ugyancsak Forgácsnak egy emlékirata a prágai nunciushoz szintén 1606 elejéről (Borghese-ltár); 3. a magyar tanács egy kivonatos »opiniója« 1606 elejéről (Cameraria. Ex opinionibus Sac. Caes. Reg. Maiestatis Consiliariorum Hungaricorum super Conditionibus secundis ab Hungaris Bocskayanis ultimo Korponae deliberatis. Udv. kam. ltár) és végre 4. Khlesl egy hosszú levele Krenberg csász. tanácsoshoz a Bocskay föltételei dolgában 1606. febr. 14. (Udv. kam. ltár.)

³⁾ *Irományok* XXIV. sz. 7. pont: »praescriptio ecclesiastica jam etiam ter effluxit.« Tehát hibás Katona magyar szövege — 28. k. 439. lap — »kiben három ecclesiastica praescriptio nem tölt.«

elé idéztette, s miután az idézésnek semmi eredménye nem lőn, a szent-szék az összes megyei nemességet kiközösítéssel sújtotta. Az eset az 1599-diki országgyűlésen viharos jelenetekre adott alkalmat¹⁾ s legerősebb argumentum gyanánt szolgált a korponai rendeknek a szent-székek egyszerű eltörlésére irányuló követelésöknél.

Mily állást foglalt el most már Bocskaynak e radikális kívánságaival szemben az udvar? s hihette-e a föltámadt magyarság fejedelme, különösen a püspökökre vonatkozó pontoknál, hogy a magyar közjog alaptételeivel, meg a magyar királynak patronátusi jogaival egyenes ellentétben álló követeléseikhez a korona s a kormánykörök hozzájárulnak?... Nem hihette s látni fogjuk, hogy nem is hitte. A királyról már csak azért sem lehetne fölténni, hogy királyi jogainak csorbításába könnyen és föltétlenül beleegyezzék, mert a gondolatvilág, a melyben fölnövekedett, az abszolút hatalmáról táplált eszmék, melyek néha oly erőszakos módon nyilvánultak nála, nemcsak itt, hanem mindenütt utját állották a körülményekhez való simulásának, míg végre, mint tudjuk, koronáit elveszté. Érthető hát, a miről a velencei követ tudósít bennünket, hogy különösen a püspökökre vonatkozó kívánság nagy bosszúsággal töltötte el az érzékeny uralkodó beteg lelkét.²⁾

De nemcsak Prágában, hanem a mérvadóbb helyen, Bécsben, a főherczeg környezetében is eleintén igen élesen ítéltek meg és ítéltek el a cumulativ kívánságokat. Egy táborban voltak e szerint csaknem az összes prágai és bécsi, főherczegi és császári vagy királyi magyar és nemmagyar tanácsosok a király patronátusi jogának védelménél. A püspökségek adományozásában módot és határt szabni a király elé nem szabad: így hangzék az elv, melyen Mátyás főherczeg augusztusi utasítása Forgács és Pogrányi

¹⁾ Mon. Comit. R. Hung. IX. k. (Itt jónak látom megjegyezni, hogy az Illésházy I. uralma és befolyása alatt álló, nagyobbára protestáns Trencsén-megye a tizedet a katolikus püspöknek nem tagadta meg, csak pénzben akarta tovább is fizetni.)

²⁾ Dispacci 1605. nov. 7.

számára fölépült,¹⁾ s csak annyit látott jónak megigérni a főherczeg, hogy a király a jövőben gondoskodni fog arról, miszerint czímzetes püspök csak annyi legyen, a mennyinek tisztességes, a püspöki méltóságnak megfelelő ellátás biztosítható.²⁾ A királyi tanácsosságra s a püspökök biráskodására vonatkozólag pedig arra figyelmezteté a főherczeg Bocskayt, hogy a főpapi rend Magyarországon úgy a korona tanácsában, mint az ország főbírái között mindig a legelső vala, s régi törvények és ősi szokás ellenére alig illik az első rend e kiváltságos állását érinteni. — Ép ilyen, sőt bizonyos tekintetben még nagyobb ellenzéssel találkozott a szent-székek eltörlésére vonatkozó föltétel. A kegyúri jogról még lemondhat a király, az az ő dolga; a tanácsból kizárhatja a püspököket, ha akarja s ha a rendeknek is úgy tetszik; de a szent-székeket, mint a katolikus egyház szerves testének tagjait amputálni, eltörlöni már nem az ő joga s föladata. A túlzók, Forgács püspökkel élükön, pláne még a szent-székek eljárása elleni panaszokat is elveték, a világiak jogát a szent-székek functionálásának bírálására egyenesen és kereken tagadták — s különös hévvel védelmezték a szent-székeket épen a tizedek nagy port vert ügyében. A cancellárpüspök még a kérdés későbbi, előbbrehaladt s a fölkelő magyarságnak kedvezőbb stadiumában is³⁾ nagy erőlködéssel, éles dialecticával, kánonjogi és magyar történeti alapon bizonyíttatá, hogy a tized-ügyek

¹⁾ 1605. aug. 19. (Udv. ktár cod. lat. 8448.) »Ratione collationis episcopatum quam Sua Majestas in Hungaria habet, modus eidem in distribuendis illis praescribi non potest....« Nem vág ez értekezés körébe a magyar király legfőbb kegyúri jogának bármely részét vagy megnyilatkozását fejtegetni; azért csak melleleg jegyzem meg e fölfogással szemben, hogy ennek ellenében I. Ferdinánd már 1548-ban elismeré »a törvényhozás jogát, hogy a királyi kegyurasághoz tartozó ügyeket tárgyalásai és végzései körébe bevonja«. Fraknói szép műve: A magy. kir. kegyúri jog Sz.-Istvántól Mária Teréziáig. 1895. 241. l. Alább a püspökök nemesi származása kérdésénél utalok egy jegyzetben egy 1514-diki esetre.

²⁾ Ez a nem egészen precise fogalmazott ígéretnek helyes értelme.

³⁾ Emlékirata a pápai nunciushoz 1606 elejéről. (Borghese-ltár.)

csupán a szent-székek elé tartoznak, s a mit e részben a szent-székek cselekedtek, az mind törvényes, szabályszerű és helyes cselekedet vala. Tehát visszaélésről szó sem lehet. Ha a sanguinicus magyar cancellár e nézetében a többség nem is osztozott: abban egyetértett Mátyás főherczeg oldalán mindenki, hogy a szent-székek intézményének tovább is fön­n kell maradnia — s ezt a feleletet vitte vissza már szeptember havában Forgács és Pogrányi Bocskaynak.¹⁾

Mikor azonban Forgács Zsigmond a korponai rendekkel fog szemben állani, hogy a lánggal égő gyűlölet lohasztására valamit tenni kell s hogy a merev visszautasítás még merevebb ellenhatás szül­ője lesz: azt érezék a bécsi udvarban. De hát mit tegyenek s mennyit engedjenek?... Az utat a püspökök ügyében maga Bocskay mutatá meg. Tán homályos tudatával birt ő is azon önkéntelen lemondásnak, mely az in partibus infidelium lévő egyháznagyoknak — a török alatti magyar területek püspökeinek, — illetőleg ezek czímeinek törlésében rejlik, a miről föntebb már szóltunk. Tán meggondolá az áldozat nagyságát, melyet a királynak kegyúri jogai oly nagy mértékű megnyirbálással hoznia kellene. Mindenesetre e kettős szempont lebeggett előtte, midőn Thurzó Györgynek Kassán egész bizalmasan kijelenté, hogy ő a maga részéről, hát nem a rendek nevében, kész a föltételek szigorán enyhíteni, a dioecessissel nem bíró püspökök megmaradásába is belenyugodni. Sőt, úgy látszik, a megyés püspökök királyi tanácsosi méltósága ellen sem tőn a maga részéről kifogást; bár másrésről őszintén kijelenté, hogy nézete szerint a rendek soha nem fogják megengedni, hogy a püspökök — az egy kancellári tiszt kivételével — közhivatalokat vagy kir. tanácsosságot viselhessenek....²⁾ Thurzó György Bocskaynak e mondásába belekapaszkodott s így azzal a közvetítő indítványnyal lépett elő, hogy a magyar tanács tagjaivá minden akadály nélkül lehessenek az olyan püspökök, a kik megyéjük és székhelyük birtokában vannak. Ezzel a javaslattal egyszer-

¹⁾ A többször id. utasítás.

²⁾ Thurzó már id. jelentése 1605. júl. 20. (Akadémiai kéziratok.)

smind a címzetes püspökök kérdését is megoldani vélte Thurzó, a kit, ha a jelek nem esálnak, támogatni látszott közvetítő szándékában a kiegyezés pártjának prágai vezére, Dietrichstein bibornok is, noha nincs tudomásunk arról, a mit ő e pontnál a koronának javasolt.¹⁾ Még mások is voltak, a kik különösen a püspökök világi elfoglaltsága és tevékenysége elé, épen a kath. egyház érdekében s a kath. vallás terjesztése kedvéért, örömet vetettek volna gátot s magának a pápának ajánlották, hogy a jövőre a magyar püspököket egyházi kötelességeik mezejére kellene visszaszorítani s e végett őket esetleg a pápai nunciusok és egyéb pápai visitorok ellenőrzése alá helyezni.²⁾

A szent-székek ügyében is talált Thurzó *modus vivendi*, melylyel nézete szerint a korponai rendek előtt megjelenhet a főhercegi biztos. Az intézmény megmarad, de a túlkapások megakadályoztatnak, s a visszaélések a tizedek s mások dolgában orvosoltatni fognak. Ez volt Thurzó nézete, a protestáns főúré. Khlesl a püspöki jogokra s az egyház jogaira egyaránt féltékeny főpap szintén elismeré, hogy visszaélések történhetek, s ha történtek, orvoslandók; — s ugyan e nézetnek hódolt — Forgács püspök vehemens, a pápánál is pápásabb filippikája ellenére — maga a pápai nuncius.³⁾

E különböző közvetítő javaslatok és nézetek oda tereltek hát az ügyet, hogy Mátyás közvetlenül a korponai gyűlés megnyitása előtt külön utasításban írta körül az álláspontot, melyet Forgács Zsigmondnak a rendekkel való alkudozásban elfoglalnia kell, s a hatást, melyet túllépnie nem szabad.⁴⁾ Ez utasítás értelmében, mely Thurzó véleményének alapján készült, Forgács Zsigmond kijelenté, hogy a már meglevő püspökök számának csökkentésébe a

1) Thurzó Gy. véleménye. (Akadémiai kéziratok 1606. 5. sz. a.) Dietrichsteinről Disp. 1605. nov. 7.

2) A »Dello Stato« című emlékirat.

3) Thurzó id. véleménye; Khlesl id. levele Krenberghez; a nuncius észrevétele Forgács id. emlékiratára: »In questo ci saranno molte difficoltà, perche hanno preso possesso gli abusi.«

4) L. *Irományok* V. sz. a.

korona nem egyezhet bele; igéri azonban a főherceg, hogy számuk nem fog növeltetni. Arra hivatkozik Forgács, hogy a magyar egyházzsogi terminologia szerinti »electus« püspökök »electio«-ját (a mely püspökök alatt a fölkelő magyarság, persze helytelenül, a címzetes, jobban mondva, a török diczió alatti magyar egyházmegyék székeire kinevezett püspököket érté) bizony nem ő fölsége találta ki, mert ősrégi intézmény az.¹⁾ Kijelenté továbbá Forgács, hogy a királyi tanácsosok kinevezésénél ezentúl csupán a megyés püspökökre lesz tekintettel a király.²⁾ A szent-székek, »minden jogok forrásai« eltörlését azonban határozottan megtagadta a biztos, csak a visszaélések orvoslását helyezvén kilátásba.

Hogyan és mivel argumentált Forgács a szent-székek meghagyása mellett: nem tudjuk. A rendek józan és méltányos gondolkodásáról tanúskodik, hogy az intézmény eltörlésére czélzó kívánságuktól elállottak s a visszaélések orvoslását a legközelebbi általános országgyűlés idejére tűzték ki. De már a püspököket illető, nem is minden pontnak megfelelő válasz nem tudta tetszésüket megnyerni; sőt, úgy látszik, gúnyképen fogták föl azt a valóban furcsa biztosítást, hogy a fölség nem szándékozik a püspökök eddigi számát a jövőben nevelni. Hiszen ha az esztergomi, primási szék, üres lehet, minek akkor tizenkét olyan püspök,³⁾ a

¹⁾ Nem ide tartozik fejtegetni s magyarázgatni, hogy a XVI. század második felétől fogva a magyarországi — megyés és szék nélküli püspökök igen gyakran hosszú ideig nem szerezték meg a pápai confirmatiót s ez idő alatt — a római szék ellenzése daczára — »electusok«-nak irták magokat. Erről bőven szól Fraknoi id. műve több helyén.

²⁾ Lehetetlen az összes előzmények és Thurzó Gy. 1606 elején készült véleményes jelentése után másképp érteni az utasítás e homályos pontját: »... in mutationibus futuris, in assumendis consiliariis episcopis, condignam eorum (= statuum) petitionis rationem est [Sua Mtas] habitura.« *Irományok* V. sz. a.

³⁾ Ezek: Pethe Márton kalocsai érsek s győri püspök, Szuhay egri, Forgács. F. nyitrai, Ujlaky veszprémi, Bratulits zágrábi, Ergelski boszniai, Verancsics F. csanádi, Náprágy erdélyi, Zalatnok pécsei, Radovits váci, Migazzi váradi püspökök; ezekhez adandó a knini püspök Draskovich Mátyás s a szerémi üres püspöki szék.

kik közül csak legföljebb kettőnek, a nyitrainak és győrinek, ép, nagy részüknek rémítően csonka, nehánynak, öt-hatnak, pedig egészen a török alatt a dioecesisé?... Három katolikus püspökség teljesen elegendő Magyarországnak: ez lőn a rendek körében a legújabban fölmerült jelszó, s e három közül is csak egy, a cancellár lehessen, hivatalánál fogva, a magyar kir. tanács tagja.¹⁾ A határozat megfogalmazásánál ezt a megszabott hármas számot kihagyták ugyan a rendek; de ahhoz, hogy a püspökök száma a címzetesek (magyarországi címzet viselők) eltörlése által korlátoztassék, továbbra is ragaszkodtak. A kir. tanácsban való részvétel kérdésénél pedig egy új föltételt vetének a viták a fölszínre, mely nem egy szempontból nevezetes.

Azt kezdték hangoztatni a rendek, hogy püspökké a korona csupán nemes születésű papot nevezhessen ki.

A fölfogás, a nézet, mely ebben a kívánságban nyilvánult, sem a kath. egyház, sem különösen a protestantismus elveivel nem egyezett meg — s annál visszatetszőbbnek tűnhetnék föl előttünk²⁾ a benne megnyilatkozni látszó rendi szűkkeblűség, minél bizonyosabb az, hogy e kívánság támasztója vallásos és hitbuzgó protestáns nemesség volt. Protestáns nemesség, mely a szétzüllés, a szétmállás e szomorú korszakában, mikor a hit, a föltétlen és rendíthetlen hit volt az egyedüli erkölcsi hatalom, áhitattal csüngött istentdicsérő ajkain annak a protestáns papnak, a ki sok esetben nyomorult jobbágya szegény fiából vergődött föl lelkének pásztorává. Ne is keressünk hát e kívánságban rendi szűkkeblűséget.³⁾ Egészen más: alkalmi meg politikai okai vannak neki. Ezt az utóbbit Bocskay mondja meg,

¹⁾ *Irományok* XIX. sz. A három püspökség: a győri, nyitrai és zágrábi lehetett. — A cancellárságot illető pontra már Bocskay 1605. júliusában figyelmezteté Thurzó Györgyöt.

²⁾ És pedig minden democraticus »Duselei« nélkül, mint a német mondaná.

³⁾ Más szempont alá esik egészen az 1514: XIV. tez., mely elrendeli, hogy paraszt származásu papot a király püspökké ne tegyen. De érdekes, hogy már ekkor beleavatkoztak a rendek a király főkegyúri jogába. Erre utaltam a 291. l. 2. jegyzetében.

midőn a »címzetes« püspökök ellen kikel. »Az ebben a dologban nehéz és fájdalmas — így szól a fejedelem, — hogy nagyobb részint jobbágyink fiai és pórjaink gyermekai, a kik püspöki nevezetre választatnak,« csak azért, hogy szavazatuk száma a kir. tanácsban a világi tanácsosok szavazatának számát meghaladja; és mert »servili sunt ingenio«, hát »alávaló eredetek szerint szolgálai elmével is vannak, sokszor kedvezésből, lelkiismeret ellen és az országnak törvénye és szabadsága nem-gondolásával« mindent megtesznek, megszavaznak, a mit fölülről kívánnak tőlük.¹⁾ A hajlékonyságot, a meghunyászkodást, a közfölfogás — és mondjuk ki bátran — nem egészen alaptalanul, hanem példák és tapasztalatok után indulva, a jobbágyfiúk gondolkodásmódjára vezette vissza. Elismeri e fölfogás jogsultságát az a katolikus olasz pap is, a kinek emlékiratát többször hívtam segélyül, midőn a német tanácsosok e teremtményeire rámutat, a kiket azok alacsony sorsból emeltek magas polczra.²⁾ Ezért nem kell épen a legdemagógabb, a legradicálisabb pártnak, nem kell a Hungarotuto-machia véres szájú szerzőjének sem a »paraszt« püspök.³⁾ Ezért emlegeti a »Querelae« és Illésházy István a falusi mészáros fiát Szuhayt, ezt a »püspöksüveges parasztot«⁴⁾ és Migazzit a »horvát (dalmáta) parasztot« oly kicsinyléssel...⁵⁾

De volt még az indítványnak egy második oka, alkalmi ok, melyet Thurzó György már későbbi jelentéséből következtethetünk. A korponai kívánságokra utalva, azt a véleményét fejezi ki a főúr, hogy a kir. tanács tagjai csak a *nemes* származású megyés püspökök lehessenek.⁶⁾ — Mikor hát a korponai rendek a püspökök nemes származását

¹⁾ L. *Irományok* X. sz. a.

²⁾ »Sue creature, levate dalla bassa ad alta fortuna.«

³⁾ [Episcopi] nec ex quovis crearentur rustico.«

⁴⁾ »Rusticus infulatus.« Hungar.-teutomachia.

⁵⁾ Szuhay lanius et Micatius croata, ex plebe rustica nati, fraude tamen et dolis clarissimi«, mondja a »Querelae«.

⁶⁾ Thurzó Gy. többször eml. jelentése 1606. (Akad. kéziratár 5. sz. a.)

követelték, ezzel a követeléssel mintegy azt akarták jelezni, hogy elfogadása esetére nincs kifogásuk a püspökök kir. tanácsosi tisztje ellen sem, mert fölteszik a nemes ember-ről, mint a szent-korona tagjáról, hogy az ország jogainak a kir. tanácsban nem árulója, hanem védelmezője fog lenni. A követelés vagy — mondjuk — indítvány e szerint közvetítő jellegével alkalmi közeledés akart lenni a korona álláspontjához. Minden valószínűség szerint csakis mint ilyent fogadták el a rendek határozatukban, mely befejezte az első mozgalmas napnak, november 24-dikének, tárgyalásait.¹⁾

V. FEJEZET.

Nyolczadik cikk: a jezsuiták kitiltásáról. Ennek különös indokolása az adománylevelek vallásszabadság-ellenes záradékaival. Kivánság, hogy e záradékok is töröltessenek. A kettős kivánság és a király felség- és kegyúri joga. A záradékok jogosultságának s hasznainak kérdése. Méltányos döntés meghíúsul. A rendek szilárdan ragaszkodnak hát Bocskay követeléséhez. — *Kilenczedik cikk:* csak magyarok alkalmazása a tisztségekben. Idegenek és indigenák népszerűtlensége — s ennek okai. Mátyás engedékeny. — *Tizedik cikk:* csak magyar vár-őrségek tartása. A csász. csapatok Magyarországon. A rendek kívánsága mellett szóló objectiv okokat a kormánykörök nem ismerik el. E helyett Mátyás a *magyar tanács* kérdésénél engel. Furcsa összeköttetés a két kérdés közt. Visszapillantás a magy. kir. tanács állapotára. Bocskay hibája, melyet a korponai rendek javítanak ki. Ennek fontos következménye. — *Tizenegyedik cikk:* a nádor szerepe az országgyűlésen a király távollétében. E távollét rossz következménye. A főherczeg országgyűlési »teljhatalmának« értéktelen volta. Ezért bíznak a magyarok a nádorban. A főherczeg méltatlankodik. Tagadó válasza. A korponai rendek mégis azt kívánják, hogy a király távollétében a nádor és ne a főherczeg vezesse az országgyűléseket.

Több ízben volt alkalmam részint jelen bevezető értekezés, részint e gyűjteményes munka folyamán két dolgot hangsúlyozni. A rendszertelenséget, mely országgyűléseink törvényein, törvényjavaslatain s a velük egybefüggő tárgyalási iratokon észlelhető²⁾; aztán az irány pontatlanságát és

¹⁾ Napló. *Irományok* XII. sz. a.

²⁾ Csak a mohácsi vész utáni törvények lebegnek ugyan szemem előtt, de a mit mondok. ráillik 1526 előttre is.

pongyolaságát, melylyel az egyes határozmányok (törvény-czikkek), hogy úgy mondjam, maguktól megszerkesztődtek. A mi az előbbit illeti, az annál föltünőbb, mert a kir. propositiók, modern szóval törvényjavaslatok, a melyekből törvényczikkek lőnek, a XVI. században s a XVII. elején sok esetben eredetileg épen abból a műhelyből kerültek ki, a hol a németbirodalmi gyűlések csász. előterjesztéseit is megkövácsolták, t. i. a titkos tanácsból és a Németbirodalomnak a csász. udvarban székelő vice-cancellariatusából. Míg azonban a csász. előterjesztéseken bizonyos józan rendszert, tárgyak szerint való tagozatot mégis csak észre lehet venni; ezt a magyar előterjesztéseknél keresve is nehezen találhatni meg. Itt a legkülönbözőbb tárgyakról szóló czikkek közé minden okozati, sőt minden alkalmi összefüggés nélkül egy-ugyanazon vagy rokon tárgyakra vonatkozó határozatok szétdarabolva, egymástól elválasztva ékeltetnek be. Ezt a rendszertelenséget azonban csaknem fölülmulja az akribiának, a precisitásnak ama teljes hiánya, mely az egyes határozmányok szövegét gyakran érthetatlenné, sőt kétéssé vagy épen ellenmondóvá teszi. Mint csattanós példáját az ellenmondásnak idéztem az 1604. évi XXII. törvényczikkről szóló tanulmányomban¹⁾ azt a határozatot mely egy lélekzet alatt megerősíti és hatályon kívül helyezi a felsőmagyarországi szabad királyi városok mint kereskedelmi letét-helyek kiváltságait; párja ennek a korponai rendek főntebb ismertetett határozata a kamarák eltörléséről, s hozzájuk csatlakozik pongyolaság tekintetéből a vallásszabadság törvényes elismerését célzó, de e célzatot világosan ki nem fejező végzés, melyről szintén főntebb volt szó.²⁾

Csak azzal a főntartással hát, mely a most mondot-

¹⁾ Budapesti Szemle 1889. májusi füzet és M. Országgy. Emlékek. X. kötet.

²⁾ E jelenségek magyarázatát, tehát okát adni, fejlődésükben és végleteikben követni nem ezen értekezés körébe tartozik. Másutt és más alkalommal, tán egy külön tanulmányban visszatérek még majd rájuk. Most csak arra a rövid jegyzetre utalok, melyet alább jelen fejezet azon részében talál meg az olvasó, a hol a magyar királyi tanácsról s ennek kapcsán az 1569: XXXVIII. czikkről van szó.

takból önként folyik, merem azt az állítást kockáztatni, hogy a korponai kiegyezési alkunak első napon letárgyalt pontjai a rendek szemében a kiegyezés főbb föltételeinek látszottak lenni, s a második napon, november 28-dikán (pénteken, Bocskay »szerencsés« heti napján), ama föltételek kerültek vita alá, melyeket a rendek másodsorban tartának fontosaknak, a melyeknél — hadd legyen szabad e nagyon is triviális kifejezést használnom — nem szorítá annyira lábukat a csizma. Noha, mint látni fogjuk, nem egy e föltételek közül valóban kiáltó közjogi és politikai sérelmek orvoslását kívánta.

Látszólag nem tartozott ez utóbbiak közé a soron levő pont, Bocskay föltételeinek 8-dika a *jezsuitákról*. Azt kívánta ebben a fejedelem, hogy a király a Jézus-rend tagjait ez országból kivigye s többé be se ereszsze. »Elégjenek meg (a páterek) azzal, hogy Erdélyt funditus avertálták és felforgatták — mondja róluk az indokolás,¹⁾ — itt ez országban (Magyarországban) sem efficiálnának egyebet háborúnál s minden dolgok felfordításánál.«

Lehetetlen, hogy ez a megokolás eszünkbe ne juttassa, a mit a rend tagjai ellen több mint egy évtized óta Erdélyben vádult fölhoztak, s különösen azt, hogy Erdélyt a maga hagyományos politikájától, a törökkel való békés egyetértéstől, az ingadozó Báthory Zsigmond kormányzása alatt az a nagy conceptiójú, a keresztyén hatalmak egyesítését s a török uralom megtörését czélzó terv téríté el, a melyet a prágai és gráci udvarban és Báthory Zsigmond mellett a jezsuiták, főként az ideális fölfogású, tevékeny szellemű Carillo Alfons²⁾ kovácsoltak. Nehány szép lapot, néhány fényes győzelmet, hűnyő dicsőség fölragyogását köszönheti e tervnek Erdély s az anyaország története. De a dicsőség rövid napjait a leirhatlan nyomor és szenvedés hosszú évei, Báthory Endre, Mihály vajda, Básta és Székely Mózes szomorú korszakai követték, gyűlölettel töltvén el minden erdélyi s partiumbeli ember lelkét e bajok okainak hitt jezsuiták ellen.

¹⁾ *Irományok* X. sz. 8. pont.

²⁾ Erről bővebben Szilágyi S. Carillo Alfonz cz. beccses művében.

Politikai előrelátásnak, bölcös preventív rendszabálynak látszhatnék hát, hogy Bocskay ki akarta tiltani Magyarországból a hatalmas, nagy befolyású testületet, mely eddig-
 • elé csak északnyugati Magyarország egy sarkán, a thüróczi prépostságban, tudott lábat vetni, mielőtt tovább terjedne s más irányban árthatna. Lehet is, hogy a fejedelem e föltételében rejtett valami csekély magva ennek az előrelátásnak. Ha azonban tovább olvassuk Bocskay kívánsága indokolását, azt vesszük észre, hogy rája az alkalmat egészen más ok, egy a legutóbbi időben a catholicus ellenreformáció kíséretében fölmerült sérelem szolgáltatá, mely alakilag ugyan inkább magánjogi természetű vala, de lényegében és következményeiben közjogi térre, az egyházpolitika mezejére csapott át s a protestantismus ellen irányult.

A kinek ugyanis a XVI. század legvégéről vagy a XVII. század legelejéről kelt királyi adománylevelek vagy fiscális javak zálogbavetéséről szóló királyi inscriptionálisok akadnak kezébe, ha figyelemmel olvassa végig a szöveget, igen sokban talál egy megjegyzésre méltó tételt vagy záradékot, mely a vallás, az egyház ügyéről szól. Ebben a záradékban azt szokta kijelenteni a király, hogy az adományozott vagy zálogbavetett birtokokon vagy uradalmakon a vallás, az egyház ügyében az adományosnak vagy zálogbirtokosnak és örökösének semminemű jogot, hatalmat vagy iurisdictionem nem enged, hanem ezeket megtartja magának.¹⁾ Más szóval ez azt jelenti, hogy a király az adományozott vagy zálogbavetett birtokra a kegyúri jogot s vele a »cujus regio, illius religio« általánosan elismert elvét kivételképen

¹⁾ P. o. Rudolf 1601. jún. 7. Szécsén, Szaláncz, Somoskő, Tapolcsány várakat, s a lerontott Gácsot s a szabolcsmegyei Szentmárton kastélyt Forgács Zsigmondnak a következő záradékkal inscribálja: »Hoc tamen per expressum declarato, quod nos per collationem bonorum istorum, nullum ius nullamque potestatem in religionis negotia et iurisdictionem ecclesiasticam saepéfato Sigismundo Forgach, heredibusque ac posteritatibus eiusdem utriusque sexus universis eorumque successoribus concessimus neque concedimus.« (Lib. reg. 5. fol. 443.) Az adománylevél ezen birtokokról Forgács Zs. számára ugyan-
 ezzel a záradékkal 1604. ápr. 7. (Lib. Reg. 5. fol. 703.) Barabás S. barátom szives közlése,

nem ismeri el; előre elveszi az új földesúrtól azt az akkor természetesnek tartott (kegyúri) jogát, hogy, ha pl. protestáns vallású, hát a megürült kegyúri javadalmaiba, bár még úgy kívánnák is a protestáns vallású hívők, protestáns papot helyezhessen be; ellenben szabad kezét hágy magának a királynak olyan — tehát katolikus — plébánost ültetni a protestáns hívők nyakába, a minőt akar.¹⁾ Néha a záradék világosan kiemelte a katolikus vallás védelmét, sértetlen hagyását, s a katolikus megyés püspököknek jurisdictióját, a mi csak precisebb kifejezése volt a záradék által elérendő czélnek.²⁾ Sokszor még ezt a stylizálást sem tartá elég biztosítéknak a király, hanem jónak látta a záradékban az egyházi ügyekben képzelhető összes jogoknak a maga részére való föntartásán kívül még külön megtiltani minden vallási újítást, a katolikuson kívül más egyháznak vagy felekezetnek s bármely eretnek papnak csak megtűrését is az adományozott vagy inscribált uradalmakon vagy birtokrészekben.³⁾ Végre akárhányszor megtörtént, hogy, ha valami

---

¹⁾ Persze ott, a hol a nép inkább a katholicizmus felé hajlott, a protestáns földesúr pedig a hittérítő szerepét akarta játszani: ezek a záradékok a kath. hívők igazságos védelmére szolgáltak.

²⁾ P. o. 1604. máj. 4. Rudolf a hűtlen Kereki János bihar-, középszolnok-, szabolcs-, beregh- és zemplénmegyei birtokait Lugassi Jánosnak adja. A záradék: »Salva tamen sacra catholica nostra religione in supradictis bonis nostrae maiestati tanquam legitimo Hungariae regi, iurisdictione ecclesiastica ordinario ejus loci episcopo reservata.« Lib. Reg. 5. fol. 658. Barabás S. barátom szives közlése.

³⁾ Pl. 1604. febr. 27. Rudolf Sáros és Szádvár várakat s uradalmakat Csáky Istvánnak inscribálja. A záradék így szól: »Jurisdictione tamen ecclesiastica nostrae maiestati tanquam legitimo Hungariae regi nostrisque heredibus et successoribus ac ordinario eius loci episcopo integre reservata, in quam sicuti nec in ecclesias aut negotia ecclesiastica neque praelibatus Stephanus Chiaky neque dicti sui heredes ac posterii utriusque sexus universi vel legatarii ullo modo sese ingerere aut in praefatis arcibus et dominiis nostris Sáros et Szádvár vocatis circa religionem quicquam innovare et praeter catholicam religionem nullas alias sectas et haereticos concionatores eo introducere aut pati debeant, sed illa omnia nostre maiestatis benignae dispositioni et ordinationi subiecta et reservata esse volumus.« Lib. Reg. 5. fol. 653. Barabás S. barátom szives közlése.

nyakasabb protestáns úr volt az adományos vagy zálogbavevő, olyan, a ki az adománylevél szokásos, mondjuk törvényes szövegét kívánta, másneműért pénzt adni vonakodott, az ilyennek kiállítá ugyan a *cancellária* az adomány- stb. levelet a kérdéses záradék nélkül is, de e helyett reversálist vett tőle a *kamara*, hogy a kath. vallást megvédelmezi, a protestánst ellenben a birtokokon eltérni nem fogja, sem maga, sem semminemű örököse vagy jogutódja. S ha az uradalmakhoz, a birtokokhoz az illető hozzá akart jutni, utóvégre is ki kellett állítania a reversálist, volt legyen még hatalmasabb protestáns úr, mint nótáztatása előtt Illésházy István, a ki, mikor Trencsén örök-birtokát a hozzátartozó roppant kiterjedésű uradalmakkal és számtalan faluval megszerezte, minden protestánssága mellett kénytelen volt erre a reversálisos föltételre (melyet persze nem is tartott kötelezőnek) ráállani.¹⁾

Ezt a törvényeinkben csakugyan nem gyökerező, s azért a protestáns nemesség által nemcsak sérelmesnek, de egyenesen törvénytelennek declarált föltételt vagy záradékot, mely a protestáns felekezeteket nemcsak a jelenben sújtá, hanem a jövőre is minden időkre, valameddig maga a király protestáns nem lesz, megfenyegette s az illető területeken legalább elméletileg lehetetlenné tévé, — mondom ezt a záradékot, ennek a clausulának az adomány- és záloglevelekbe való becsempészését a közvélemény a jezsuiták sugalmazásának és befolyásának tulajdonítá. Vajjon volt-e biztos alapja a közvélemény e hitének? megbízható adatok hiányában nem tudom megállapítani. A nyitrai püspök védelmére kel a Jézus-rend tagjainak, azzal tisztázván e vád alól őket, hogy a záradékot maga a király találta föl.²⁾ De Bocskay és vele fél-Magyarország a jezsuitákat okolta — s ez adá az egyenes alkalmat a jezsuiták kitiltását

¹⁾ L. Illésházy hűtl. pöre. 24. lap. — Ezért nincs magában az adomány-levélben (a királyi könyvek V. kötetében) a kérdéses záradék meg. (Ugyancsak Barabás S. barátom szives közlése.)

²⁾ »Clausulae donationum inventae sunt a praefata S. C. Maiestate ut haeresibus occurrat.« Forgács püspök emlékirata a nunciushoz, 8. pont. (Borghese-Itár.)

szorgalmazó kiegyezési pont fölállítására: »Constál — mondja indokolásában a fejedelem, — hogy az ő szuggerálásukból kezdődtenek az privilegiumok is úgy kikelni, hogy abban az jószágban, kit ő fölsége conferál, senki ne tarthasson egyebet pápás papnál az isten ígéje hirdetésére.«¹⁾

Azzal a rendszertelen, ötletről-ötletre szökő logikával hát, melyet föntebb ostoroztam, azt kívánta a föltámadt magyarság fejedelme a jezsuiták kitiltásáról szóló czikkének folyományakép (holott az egész czikkben épen az volt a fő, a természetes, mert a legelső kiegyezési föltételből, a vallás-szabadságból önként folyó kívánság), hogy ezután a kir. adománylevelek és zálogbavetések efféle záradékot többé ne tartalmazzanak, sőt az ilyen záradékokkal ellátott, már kiadott kir. donatiók és inscriptiók egyenesen érvénytelenekké váljanak, s helyettük az illetők kezeibe új adomány-s zálogleveleket állíttasson ki a király a sérelmes záradék nélkül.²⁾

Bécsben és Prágában e kettős föltétel egyike sem keltett valami lelkes, tetsző viszhangot, noha, a mi különben a jezsuita-rend kitiltását illeti, hangok emelkedtek, Bocskaynak részben vagy egészben igazat adók. Nem szólok Thurzó Györgyről, a ki határozottan a jezsuiták kitiltása mellett nyilatkozott s fejtegeté a főherczeg előtt, mily gyűlölt ez a rend Magyarországon.³⁾ Azonban megemlítem Geizkoffert, a protestáns, de német tanácsost, a ki a grácz-i udvari jezsuiták harczias tevékenységére utalva, ijesztő példa gyanánt állítá oda e tevékenység következményeit, a

¹⁾ *Irományok* X. sz. a. A liber regiusokban nem nagyon sűrűen vannak példák ily záradékos adomány- és beiratlevelekre; a minék oka az, hogy azok (kül. pedig a beiratlevelek) nagy része nem is lón a liber regiusba bevezetve.

²⁾ *Irományok* X. sz. — A Napló (*Irományok* XII. sz.) itt hibás, különösen azért, mert azt állítja, hogy Bocskay e pontnál a római katolikus (köz) papok számának korlátozását is kívánta volna, nem csupán a jezsuiták kitiltását. Lehet, hogy ez a kívánság a vita közben megpendítették. De mert sem a főokirat — *Irományok* X. sz. — nem szól róla, se másutt nem találom nyomát, hitelesnek nem fogadhatom el.

³⁾ Többször id. vélem. jelentése 1606 elejéről.

protestánsok kiűzését Ferdinánd főherczeg tartományaiból s az ipar és kereskedelem e miatt tüstént érezhető nagymérvű csökkenését.¹⁾ Egy másik, jóakaró s föltétlen híve a császárnak pedig, a ki különösen Felső-Magyarország viszonyait ismerte alaposan, legalább annak a megigérését javasla, hogy a jezsuiták Erdélybe, Kassára és Felső-Magyarországba²⁾ semmi esetre se fognak bevitetni.³⁾ Ezekkel szemben azonban igen erősen tartotta magát az a nézet, mely e kívánság teljesítésében a magyar király patronátusi jogainak méltatlan korlátolását látta⁴⁾ s melynek a királyi jogaira betegen féltékeny uralkodó is hódolni látszott, mert tudomásunk van róla, hogy őt a korponai rendek e kívánsága mérték fölött bosszantá.⁵⁾ Semmi kétség benne, hogy úgy Khlesl mint a magyar főpapok, különösen Forgács Ferencz és Szuhay a korona elégedetlenségét tőlük telhetőleg szították, főként az által, hogy a korona jogaival Illésházy machinatióit állíták szembe, nekie s az ő gyűlöletének tulajdonítván ezen, a római kath. vallás szabadságával, tehát a fölkelők pártolta általános vallászabadsággal épen ellenkező kívánság megszületését; noha Bocskay a maga megokolásában tisztán csak Erdélyre hivatkozott. A jelek különben odamutatnak, hogy az erdélyiek jezsuita-gyűlöletéhez Illésházy a maga érzelmeivel hozzácsatlakozott, ebből Bécsben sem csinált titkot, s minek-

¹⁾ Többször id. beadványa. Érdekes, hogy ezt a históriai igazságot, mely azóta mintegy tantétellé vált, az éles elméjű s practicus Geizkofler már 1605-ben, alig pár évre a kiűzetés után, kimondá.

²⁾ Értsd az akkori technicus terminus alatt egész Kelet-Magyar országot.

³⁾ A már idézett Névtelen véleménye.

⁴⁾ Ezt legcsattanósabban bizonyítja az 1606. febr. 9-diki, Bocskayék által el nem fogadott első bécsi egyezmény 8. pontjának erre vonatkozó első kikezdése: »Sicuti domini ablegati (= Bocskai teljhatalmi küldöttei Illésházy és Mladossevits) huic suo articulo Korponensi inhaerent, ita S. Caes. regiaeque Majestas suis quoque *juribus institutis*.« (Örömet elhiszem, hogy a »szerzetes rendek befogadása« a *felsőjogok* és nem a legfőbb *kegyúri* jogok közé tartozik; — v. ö. A. I. czikkét a legfőbb kegyúri jogról, Budapesti Szemle 1895. szept. 361. l. — Az eredmény Rudolf nézeteit illetőleg ugyanaz marad.)

⁵⁾ Dispacci 1605. nov. 7.

utána a jezsuita-rend birta thuróczi prépostságot a páterek elűzése után, Bocskay kincstartója minőségében, 38,000 forintért zálogba veté, e tényét épen nem igyekvék a szükség parancsával mentegetni.¹⁾

Nem különben állott a dolog a kettős föltétel másodikával, a sérelmes záradékok ügyével. Khlesl e pontnál attól tartott, hogy a kívánság teljesítése esetére az osztrák protestáns nemesek is hasonló kívánsággal léphetnének föl s ezt is teljesíteni kellene. Ez pedig az örökös tartományokban ép oda terelné a dolgok állását, a hová Németország a cuius regio illius religio elvén eljutott: az uralkodó által eladandó, elajándékozandó vagy elzálogosítandó birtokon a kath. vallás apródonkint kiirtatnék; holott a birtok, a föld lehet és lesz is mindig adásvevés, pénzkérdés tárgya, de a vallásnak ezzé válnia nem szabad.²⁾ Khlesl e nézete nagyon malmukra hajtotta a vizet a magyar főpapi tanácsosoknak, a kiknek álláspontját különösen Forgács Ferencz nyitrai püspöknek a korponai tárgyalások utáni időből fönmaradt iratai világítják meg. Szerintök e kívánság, mint olyan, a melynek semmi jogi alapja nincs, egyszerűen visszautasítandó volt. Hogy a királynak a maga jószágain (már t. i. a fiscalis birtokokon) szabad rendelkezési joga van, azt kétségbe vonni — mondák — nem lehet. Az adományozó király olyan föltételek alatt adományoz, a minők neki tetszenek. A zálogbavetéseknel s birtokeladásoknál (donatio mixta eseteinél) pedig a velük járó szerződés természetéből folyik, hogy a szerződő felek (a király egyrészről s a vevő vagy zálogbavevő másrészről) a jogügy föltételeire nézve maguk közt megegyeznek.³⁾ Ha hát a birtokot

¹⁾ Forgács, Szuhay, Radovics, Lépes Bálint püspökök s egyéb magyar papok 1606. febr. 20-diki fölterjesztése a pápához. (Borghese-féle ltár; Fraknoi püspök úr szíves közlése.)

²⁾ Khlesl levele Krenberg czász. tanácsoshoz 1606. febr. 14. (Bécsi udv. kam. ltár.)

³⁾ »... Sua Majestas in suis bonis liberam habet disponendi facultatem. Et de ratione contractus est ut contrahentes de conditionibus mutuis convenient...« Forgács F. emlékirata Mátyás főherceghez. (Borghese-ltár III. 51. c.) És: »Donator possit donare cum illa conditione, quae illi placet...« Forgács F. emlékirata a nunciushoz. (U. o.)

csak a katolikus vallás védelmének és terjesztésének föltétele alatt adományozza, adja el vagy veti zálogba a király, a ki a katolikus vallás védelmére koronázásakor különben is megesküdött: a kinek e föltétel nem tetszik, az ne fogadja el az adományt, ne vásárolja meg vagy ne vegye zálogba a birtokot.¹⁾ A mi pedig a korponai rendek és Bocskay amaz erősen hangoztatott alaki kifogását illeté, hogy a sérelmes záradékok újak, szokatlanok s már ezért is, mint a szokásjogtól eltérők, törvénytelenek; erre is megvolt a maga csattanós válasza Nyitra jó pennáju püspökének. Hiszen az eretnekség föllendülése is, a mely ellen a záradékok irányulnak — mondá Forgács Ferencz — újabb keletű s épen ezért lőn ez az új záradék csak újabbban szükséges.²⁾

Ellentétben Khlesl és a főpapok nézetével, a miniszterek előtt a záradékok elhagyása, Bocskay kívánságának teljesítése, nem látszhatott oly veszedelmesnek, mint a minőnek ezt a főpapok képzelték. Vagy, hogy tán hívebben fejezzem ki gondolataikat, azt a hasznót, mely a záradékok becsúsztatásából a katolikus egyházra származhatott volna, inkább csak elméleti, elvi értékűnek tartották, olyannak, a mely a gyakorlati életben korántsem mutatkozik akkorának, mint a papiroson, sőt sok esetben majdnem a semmivel lesz vala egyenlő; főként olyan gyöngye uralkodó kormánya alatt, mint Rudolf s olyan zavaros időkben, fölfordult viszonyok közt, mint Magyarországi Bocskay támadása előtt is voltak. Mert a protestáns zálogbirtokos nyakára ugyan nem küldött senki brachiumot azért, hogy el nem űzte a zálogbirtok területéről a protestáns

¹⁾ Khlesl pláne azt ajánlá, hogy legjobb megoldás lesz a záradékok kihagyása esetén protestánsoknak semmit nem adományozni, el nem adni s zálogba nem vetni, levén ez tisztán a királytól függő dolog. Ha ezt Illésházy, a nagy birtokszerző, megtudja, bezzeg ő lesz a legelső, a ki a záradék bennhagyásába beleegyezik, mondja gúnyosan Khlesl Krenberghez írott 1606. febr. 14-diki levelében.

²⁾ Nec valet objectio, quod non ita pridem istae clausulae introductae sint; nam et haereses nuper invaluerunt; cui obviam ire per has iustificatorias clausulas oportuit. — Forgács F. idézett emlékirata Mátyás főherczeghez.

papot, bár még oly erősen kötötte legyen is ki e föltételt kamara és záloglevél. A protestáns adományos pedig úr és kis-király lón a donatiós birtokon, földesúri jogához bizony nem nyúlt a korona s tartott is olyan papot, a minőt akart, hiába monda nekie mást az a néma záradék ott a ládafiában őrzött adománylevél végén. Csak szigorú és hatalmas kormány alatt, csendes idők és rendezett viszonyok között volt volna annak a clausulának igen nagy haszna. — A várható csekély eredményért nem látszott hát érdemesnek ellenezni Bocskay egyik törvényszerű vagy legalább is szokás-jogon alapuló kívánságát, mikor nagyobbak miatt fog még folyni a vita. S bármily igaz és törhetetlen elv is, hogy a király úgy adományoz, a hogy akar: észszerűtlen dolognak kelle, hogy a belátóbb miniszterek előtt föltűnjék, a királyi akarat tekintélyét és nymbusát szükség, haszon és eredmény nélkül koptatgatni.

Ezek és efféle tekintetek döntének hát, mikor a Forgács Zsigmondnak és Pogrányinak adott augusztusi utasítás a záradékok dolgában ugyan burkoltan és óvatos iránylyal, de oda nyilatkozott, hogy az adománylevelek szövege maradjon a régi, megszokott szöveg,¹⁾ a jezsuiták ügyét pedig, mint a király patronatusi (vagy fölség-) jogaiiba vágót s csendes időkben megoldandót, az általános országgyűlésre kívánta halasztatni.

Ezt a méltányos és ügyes megoldást azonban meg hiúsítá a magyar főpapok ellenactiója, a kiket a bécsi és prágai nunciusok, úgy látszik, teljes erőből pártolának.²⁾ Sikertült meggyőzniök a királyt és a főherczeget, hogy Bocskayéknak a jezsuitákra vonatkozó kívánsága a király rendelkezési joga és a kath. egyház ellen irányul, semminemű törvényben nem gyökerezik; a clausulák pedig az

¹⁾ Donationes bonorum, ratione clausulae, uti insinuat^r religionis non mutandae causa noviter adiectae, in antiquis suis terminis relinquendas esse.

²⁾ Erre mutat a prágai nuncius megjegyzése Forgács F. hozzá intézett emlékiratának idevágó pontjára; »questo (= ez a czikk, t. i. az 1606. februári egyezménynek a clausulát eltörlő pontja) si dovrebbe riformare.« (Id. l.)

ország törvényeivel és szabadságaival nemcsak nem ellentétesek, hanem egyenest a király koronázó esküjéből és a kath. egyház iránti kötelességéből folyók. Forgács Zs. más utasítást nyert hát Korponára mint augusztusi küldetésekor; mást, t. i. mind a két pontban elhalasztót. Válaszában, november 25-dikén, a rendek előtt a főherczeg azon óhajításának adott kifejezést, hogy mind a záradékok, mind a jezsuiták ügye vétessék ki a kiegyezés föltételeinek sorából és a jövő általános országgyűlésen a korponai békemű létrejötte után kerüljön tárgyalás alá.¹⁾ — Vajjon rossz néven vehette-e akár ő, akár a főherczeg a rendektől, ha ezek az augusztusi engedménytől való visszalépést elkárhoztaták s határozatukban Bocskay kettős kívánságának föltétlen teljesítését követelték? ...

Nagy közjogi sérelem gyógyítását szorgalmazta Bocskay a maga föltételei 9-ik pontjában. Olyanét, mely ellen már Rudolf uralkodása előtt is, de különösen Rudolf uralkodása alatt az országgyűlések számtalanszor fölemelték esdeklő s tiltó szavukat, a nélkül, hogy az adott ígéretek és megnyugtató kir. válaszok ellenére sikerült volna kívánságaiknak érvényt szerezniök. Hogy t. i. az ország egész területén, városaiban és váraiban, az összes hadi tisztségek, katonai előljáróságok — ideszámítva a főispánságokat is — a kerületi generálisoktól kezdve le a legutolsó vicekapitányig vagy hadnagyig született magyarokkal töltesenek be.²⁾ Megtoldá a fejedelem e kívánságot még azzal az általános óhajnak és a közfölfogásnak megfelelő³⁾ kikötéssel, hogy a honfiúsított külföldieket — a kiknek számát persze, bár a király meleg ajánlatára, maguk az országgyűlések növeszték⁴⁾ — csak a harmadik ízén lehessen született magyarokul tekinteni, s illetéknép se magát az ilyen indigenát, se fiát, hanem csak unokáját lehessen Magyarországon tisztségre alkalmazni.

¹⁾ Napló. (*Irományok* XII. sz.)

²⁾ *Irományok* X. sz.

³⁾ Erről a Hungaro-Teutomachia tanúskodik.

⁴⁾ A 1604-diki országgyűlés is öt indigenát creált.

A mennyire ellenkezni látszott ez az egész kívánság azzal az ősrégi gyakorlattal, a melyet királyaink Sz.-István ideje óta a magyar szellemnek, a magyar hadi és államférfiúi erényeknek valóban nem kárára követtek, annyira jogos, méltányos és helyén való volt a XVII. század elején, mikor az idegen elem többé nem csupán jó fűszert, paprikát szolgáltatott (hogy egy nagy hazánkfíának más viszonyokra alkalmazott hasonlatával éljek) a főzelékhez, hanem már odajutott a dolog, hogy maholnap az egész főzelék ebből a különben jó fűszerből áll s így megehetetlenné válik. Mert nemcsak az ország kerületi főkapitányságait nyerték el — igen gyakran — a rendek ismételt sürgetései ellenére vagy újdonsült magyarok, indigenák, vagy épenséggel még formailag is egészen idegen egyének; nem csupán a főbb várakban, mint: Győr, Komárom, Esztergom, Nógrád, Szécsén, Fülek, Szathmár, Tokaj, Szendrő stb. ültek nagyobb részt teljesen idegen s csak kisebb részben honfűsített parancsnokok; nemcsak a másodrendű várakban és végházakban volt a vicekapitányoknak legalább fele idegen; hanem akárhány olyan nagybirtokos találkozott, a kit rákényszerítettek arra, hogy exponáltabb helyen fekvő, de saját örökét képező várába az általa kért magyar őrség helyett német őrséget és vele német (olasz, vallon) vicekapitányt fogadjon el; sőt bizony megesett épen Belgioioso főgenerálissága alatt, hogy még a kir. zsoldba vett hajdúk élére is német kapitányt állítottak »a magyar vitézlő népnek gyalázatjára.«¹⁾

A magyar elemnek e föltűnő mellőzése a Pálffy Miklósok, Nádasdy Ferenczek és Zrinyi Györgyök korában jogos keserőséggel tölté el az összes rendeket általában; úgy ez a mellőzés, mint a már alkalmazott magyar tisztek lassú előléptetésénél tapasztalható rosszakarat több ízben komoly viták és orvoslást sürgető határozatok és törvények tárgyát képezé a mult évek országgyűlésein, sőt a királyhoz menesztett országos küldöttségek választására is alkal-

---

¹⁾ *Irományok* XXIV. sz. a. a 15. pont; Katona 28. 447—448. és a Hungaro-Teutomachia.

mat adott.¹⁾ Különösen bántotta azonban e vizsás állapot Keleti-Magyarország rendeit, a kiknél nemcsak a János Zsigmond, Báthory István és Báthory Zsigmond korabeli, nem császári és nem királyi zászlók, hanem tisztán nemzeti jelvények alatt, császári és királyi hadak nélkül, sőt azok ellenére kivívott magyar győzelmek tradíciói éltek, hanem még maguk azok a tisztek is életben valának, a kik e győzelmeket kikívni segíték, a kik a magyar fegyvernek és névnek magyar, lengyel, orosz és oláh csatatérekén szerzék meg a véres dicsőséget, s a kiknek, miután Báthory István, Gyulaffy László, Békes Gáspár, Király Albert és Borbély Albert vezetése alatt onták vérüket 4—5-féle ellenség ellen, most a Rueberek, Nogarollik, Ungnádok, Dampierre, Barbianok, Basták kétes értékű hadvezéri tudománya előtt kelle fejet hajtaniok.

De tán eltűrte volna Bocskay magyarja e hátratételt s lenyelte volna a keserőséget, a közjóra háramló haszonért, a melyet — ha már nem volt politikai érzéke arra, hogy a megváltozott viszonyokhoz képest az illusorius nádori tiszt helyett egy központi magyar hadi (katonai) hatóságot teremtsen meg — e központi magyar katonai hatóság hiányában a jól organizált bécsi (és prágai) hadi tanács kormányzatától joggal remélhetett. Hiszen tudta és szívesen elismeré, hogy az idegen elem közt is sokan vannak »jó vitézlő és hadakozó emberek...«²⁾ Ez a haszon azonban nem mutatkozott sehol. — Losonczyak és Szondyak, Kerecsényiek és Zrinyiek helyett Rosswurmok, Paradeiserek és Harrachok nyertek megbízást és alkalmazást az udvari katonai hatóságtól, a kik aztán Kanizsát, Győrt, Esztergomot, Pápát, Pestet, Visegrádot, Hatvant s velük egy-egy nagy darab anyaföldet csekély ellenállás után hamar átadtak a töröknek — ha folyt a háború. Béke idején pedig a késedelmesen, vagy rosszul vagy sehogysem fizetett várőrsek kapitányai, hogy katonáik lázongásától meneküljenek,

---

¹⁾ Minderről bőven hoz példákat a Magy. Orsz. Eml. IX. és X. kötete.

²⁾ Katona. 28. 440.

azok éhét csillapítsák, fölosztották erőszakos »requirálás« céljából a falvakat egymás között, mely föloszlás semmivel sem volt jobb, mint a török katonai hűbérekre, a »timárookra« való osztás a hódoltság területén, hol többé alig zöldült ki a fű a spáhi hűbérúr lovai lábának a nyomán.¹⁾ S végre még egy további körülményt sem szabad figyelmen kívül hagynunk, ha teljes képet akarunk magunknak arról az elkeseredésről szerezni, mely Bocskay pártjában csakúgy mint a királyhű magyarságban az idegen várparancsnokok s vicekapitányok ellen fészket vert. Kész eszközei voltak ezek a kamarák részéről űzött önkénynek ép úgy, mint a fejét felütő jezsuita ellenreformációnak. Általánosan ismert dolog, hogy Barbiano és Pethe Márton templomfoglalásai a német és vallon parancsnokok assistentiája mellett mentek végbe. A német vagy vallon hadnagy vagy kapitány nem kérdezett, nem okoskodott és nem politizált, hanem becsületes hűséggel és pontossággal végrehajtá a felsőbbjeitől vett parancsot, s a kamara vagy a szent-szék megkeresésére katonai karhatalommal kényszeríté a törvénytelen idézésre meg nem jelenő feleket a kamara vagy a rendkívüli törvényszék vagy a szent-szék előtt megjelenni, vagy a rárótt birságot lefizetni. Átvette hát részben és — persze a maga katonás modorában — kibővíté a törvényes homo regius s a homo capituli szerepét. »Valóságos katonai káptalanok (értsd: hiteles helyek) képződnek ekkép« — mondá már 1602-ben, metszően gúnyos panaszszal az országgyűlés.²⁾

Mindezeket a magy. kir. tanács csak úgy tudta, mint a legkisebb dunántúli vagy kassavidéki bocskoros nemes; csak úgy tudta, sőt részt vón a miattok hozott panaszló törvényczikkek megszerkesztésében s a kiküldött országos bizottságokban. És mégis — ki hinné! — mikor Bocskay föltételeinek e pontja ott fönn Bécsben tárgyalás alá került, mintha újabb bizonyyságot akart volna szolgáltatni annak a többször idézett olasz emlékiratnak állításaihoz, a kíván-

¹⁾ *Irományok* XXIV. 10. és 15. pont, Katona id. h. és a Magy. Orsz. Eml. id. kötetei.

²⁾ Magy. Orsz. Eml. X. k. 11. lap.

sággal szemben nemcsak tartózkodó, hanem egyenesen ellentétes állást foglalt el,¹⁾ akár — ha többször idézett olasz barátunknak akarunk hinni — a német miniszterek iránti hízélgésből, akár pedig — a mi tán valószínűbb — annak a ténynek kérlelhetlen logikája előtt hajtva fejet, hogy a nyugati magyar vidék több birtokosa, jó és igaz magyarok, Bocskay előrenyomuló seregei ellen védelmül német őrséget s német parancsnokokat kértek váraikba s kastélyaikba a bécsi és prágai udvaroktól.²⁾ Mikor azonban a magyar tanács így vélekedett s a magyar urak ilyen kérelemmel járultak a trón elé, nem volt-e joguk az udvari kamaráknak azt hánytorgatniok, hogy, ha a magyarok a tisztségekben nem akarják a németeket megtűrni, úgy ne is forduljanak segélyért a németekhez, a kik II. Lajos óta a magyar végvárok föntartására annyit adóztak.³⁾ S várhatunk-e az e kérdésben legilletékesb hatóság, a hadi tanács részéről mást, mint Bocskay kívánságának kárhoztatását? Ez a különben érdemes testület a maga túlbuzgóságában nem átalál a Bocskay megpendítette példákkal, Kanizsa, Győr stb. idegen parancsnokok gyávasága miatt történt elestével szemben merőben indokolatlan kegyetlenséggel Temesvár és Gyula elvesztésére (Lossonczy és Kerecsényi hősi maguktartására!) utalni. Megbotránkozva kiáltott föl, hogy nevezék hát meg Bocskayék azokat, a kiket a magyarok közül különösen a főbb parancsnoki állásokra alkalmazni lehetne; mert az olyan »országpusztítókat és rablókat — úgy mond, — mint a minők Bocskay Ferencz (!) vagy Dengeleghy István, Lippay Balás, vagy Németh Gergely és Rácz Abrahám — Basta hajdúvezérei — tán mégsem lehet ily tisztségekkel megbízni!« Aztán, a magyarság mellőzése miatti panaszokkal szemben, rámutatott Zrinyi

¹⁾ A magyar tanács véleményes jelentése hiányzik; de a hadi tanács utal rá, igazat adván neki s rá alapítván a maga véleményes jelentését is, melyről mindjárt szó lesz.

²⁾ 1605. januári gyűlés bevezetése jelen kötet, 10.. lap.

³⁾ Az udv. kamara e véleményes jelentése ugyan 1606 elejéről (január 4.) való, de semmi kétség, hogy néhány héttel előbb ép így gondolkodott. Különben is a korponai kívánságokról szól.

Miklós, Erdődy, Forgács Simon, Dobó István, Pálffy Miklós, Thúrzó György, Nyáry Pál, Rákóczy Zsigmond, meg a nemrég elhunyt Nádasdy Ferencz példájára, a kik valamennyien fő- és kerületi parancsnokságokat viseltek, sőt — uram bocsá! — ez az utóbbi még »egész hadsereget is vezényelt.« A míg hát teljesen képes és megbízható egyének nem találkoznak — mondá a hadi tanács, — még Felső-Magyarország kerületi generálisául sem szabad magyart kinevezni, egyebüvé pedig alkalmazni kell, mint eddig volt, minden arra képes indigenát, sőt az örökös tartományok és a Németbirodalom minden alkalmas alattvalóját.¹⁾

Ily merev álláspont, ily konok fölfogás mellett, a melyben különben a bécsi és prágai körök általános gondolatvilága tükröződött vissza, azt lihetné az ember, hogy az engedékenységre hajlók jó tanácsai, a kik különösen a felsőmagyarországi generalatusnak született magyarral való betöltését, Bocskay hívei e meleg óhajának teljesítését ajánlották vagy egyáltalán az ország törvényeinek szigorú respektálását sürgették,²⁾ kiáltó szó gyanánt fognak elhangozni a pusztában. De nem így történt. Mátyás udvarában a méltányosan gondolkodók pártja győzött; a főherczeg ama közvetítő s elfogadható nézet pártjára állott, mely már Forgács augusztus-szeptemberi küldetése idején az indigenák alkalmazásának elvét föntartá, még pedig a harmadízsre szóló kikötés elvetésével; de a mellett súlyt fektetett arra, hogy a született magyarokra különös tekintet legyen mindig a tisztségek betöltésénél.³⁾ Ebben az értelemben nyilatkozott Forgács a korponai rendek előtt is, s ha a főherczeg eme válaszáat a korponai gyűlés mindamellett sem fogadta el, hanem a fejedelem eredeti kívánságához, csak a harmadízen való indigenák alkalmazhatásához ragaszkodott, azt a katona-

¹⁾ A hadi tanács véleményes jelentése is csak 1606. január 3-dikáról való (bécsi udv. ltár).

²⁾ A már id. Névtelen véleménye Bocskay lázadása lecsillapításának lehetőségéről; továbbá Geizkofler többször id. elaboratuma.

³⁾ 1605. augusztus 19-diki utasítás.

párt pillanatnyi fölülkerekedésének vagyok hajlandó tulajdonítani.¹⁾

Összefüggött ezzel a kívánsággal Bocskay föltételeinek 10. pontja, mely azt sürgeté, hogy az ország területén idegen, nem-magyar zsoldos katonát, semminemű, akár vég-akár más várban, akár magánosok kastélyaiban ne tartson a király. Sine ira et studio ítélve meg a kérdést, az, első pillanatra, élesen ellenkezni látszik épen azzal az okkal, a melynek alapján és épen azzal a czéllal, a melynek eléréseért a nemzet nagy része a mohácsi vész után az első Habsburgit királyának megválasztá, s a mely okon és a mely cél miatt ragaszkodott azóta két ízben is, Miksa és Rudolf királyok megválasztásakor, az egész ország ehhez a dynastiához; hogy t. i. az, összetört magyar államot ez a nagyhatalom — melynek az örökös tartományok és Csehország mellett még a német-római szent-birodalom erőforrásai is nyitva állottak — újra lábra állítsa s aztán megvédje a folyton előretörő ozmán hódítás árjai ellen. Ennek a védelemnek pedig leghathatósabb módja épen a várvédelmi rendszerben rejlett. A véghelyek vagy végházak — kisebb és nagyobb várak és erődtések — sűrű rendben öveztek körül Magyarországnak azon területét, melyen még magyar politikai élet pezsgett, mely még a koronás király uralma alatt állt, erős vesztegzárt, kemény kordont képezve a török pestis ellen. E száma nélküli erődök nyugatra eső lánczszemeit, mint legtermészetesebb védbástyáikat, részben az örökös tartományok, részben Csehország rendei tarták fenn és látták el a szükséges várőrséggel, magukra vállalván ez által — persze saját jól fölfogott érdekükből — a megfogyott Magyarország hadi terhei nem kis részét. Úgy látszik hát, hogy a fölkelő magyarság, mikor kitiltani akarta azt a katonát, mely a magyar végvárakat védte, de melynek eltartása a magyarnak semmibe sem került, mintegy maga alatt vágta a fát.

¹⁾ E pontnál: Napló — Irományok X. sz. — oly szűkszavú, oly confusus, hogy úgy Forgács Zs. válaszát, mint a rendek most említett határozatát csak mellék-körülményekből s a gyűlés későbbi lefolyásából vagyok kénytelen kicombinálni.

Ha azonban végigtekintünk e hosszú és szomorú korszak történetén, kezdve a XVI. század közepének zajos országgyűlésétől — a melyeken V. Károly követének császári ura ellen, a miért adott ígéretei daczára sem segíté meg magyar király-öcscsét a törökkel való küzdelemben, olyan kifakadásokat kelle lenyelnie, hogy azokat jelentésében pennára venni nem meré, — egész a »hosszú háború« idejébeli országgyűlések legutolsójáig (1604); ha végigolvassuk a korponai rendek indokolását, melylyel a fejedelem föltételeit kísérték:¹⁾ legott megértjük a kívánságot.

A dolog így áll: A török elleni védekezés céljából Magyarországon alkalmazott császári, tehát idegen zsoldos katonaság — mint azt e gyűjteményes munka folyamán már egy ízben szükségkép érintettem²⁾ — kétféle elemből áll. Az egyiket a várak állandó őrségei képezték; a másikat pedig azok a (magyar műkifejezés szerint: mezei) hadak, melyeket a szükséghez képest külföldi segélypénzekre s a császár nem-magyar jövedelmeiből síktéri ütközetekre s várak ostromára tavasszal zsoldba fogadtak, őszre meg rendes körülmények közt a legnagyobb részben elbocsátottak a szolgálatból. Nagyon sokszor megtörtént, hogy a szolgálatból a rendszer értelmében a háború-évad befejeztekor elbocsátandó katonaságnak a kincstár nem tudta mindjárt kifizetni a zsoldját, kivált ha (a mi rendes dolog volt) a zsoldhátralék amúgy is nagyobb összegekre rúgott. Várnia kellett a zsoldos katonaságnak hosszú hónapokig, mikor már karjára nem volt szükség, s eközben megeredt vele, a különben is rabló és zsákmányló néppel, a zsoldlevonások, fizetési határidők stb. miatt az alkú. Míg a várakozás és alkú tartott, beoszták e katonaságot Magyarországon téli szállásokra, a hol a szintén fizetetlen német várőrségekkel

¹⁾ *Irományok* XXIV. sz. és Katona 28. 440—442. lap.

²⁾ Magy. Orsz. Eml. X. 350. és köv. ll. — Az idegen elemeken kívül meg kell különböztetni a magyar katonaság négy elemét, ú. m.: a kir. várőrségeket; az országgyűlési hadi adón fogadott magyar mezei katonát, a ki esetleg tavasztól őszig szolgált; a törvényes insurrectiók 1—2 hóig szolgáló contingensét s a hébe-hóba zsoldba vett vagy szabad-zsákmányra szegődött szabad-hajdút (szabad-huszárt).

a leghajmeresztőbb dolgok művelésében versenyzett. S mikor aztán alkú végeztével fizetésre került a sor és az alkú értelmében levonták tőle zsoldjának 25—30, sőt 40 százalékát s e levonás után útnak indíták az országból kifelé: ezen a hosszú úton búsásan kárpótolta magát a zsoldjában megrövidített katona a levont 25—30 százalékért, azzal az irtóztató rablással, melyet az útjába eső vidéken elkövetett. Ez volt a valóságos isten ostora Magyarországon.¹⁾ Nem túlzás nélküli ugyan, az, a mit a már. idézett »Hungaro-Teutomachia« szerzője »első párbeszédében« mondat a magyarral, hogy a német zsoldosok harcza a török ellen abban áll, hogy a mit Magyarországon megenni és meginni nem bírnak, azt fölégetik, szétrombolják. Mert harczolt és vérezett is a német katona becsületesen. De hogy útjában rombolt, pusztított, falt és részegeskedett, rabolt és lopott úgy a zsoldos sereg, mint az a majdnem kétszer annyi becsstelen nőtsemély²⁾ és nyomorult, nem fegyverfogható csöcselék, mely a német táborok nyomában járt s melyet egy német író »purgamenta Germaniae« névvel jelöl meg: az is bizonyos.³⁾ Ez ellen keltek ki a »hosszú háború«

---

¹⁾ A németbirod. prot. fejedelmeknek erről nagyon jó tudomásuk volt. IV. Frigyes pfalzi választó maga írja a brandenburgi választónak 1605. ápril 4. és a badeni örgrófnak ápril 13-án, hogy a lázadást Magyarországon a vallásüldözés és a csász. csapatok dúlásai idézték elő, a csász. csapatok pedig dúlni-rabolni kénytelenek, mert a zsoldra szánt pénz a csász. tanácsosok és a »pápista« seregevezérek zsebébe folyik. Ritter id. h. 344, és 345. sz. a.

²⁾ A Hungaro-Teutomachia büszke önérzettel utal a magyar hadak tisztességérzetére, azt kérdeve: »Vide mihi è contra Hungaros, ubi nam reperies vel unam ancillam in castris circumductari?«

³⁾ A Hungaro-Teutomachia a német zsoldosok tivornyáira bizonyoságul egy német-latin költőnek, Melissus Pálnak, a pfalzi választó heidelbergi könyvtárnokának következő, nagyon jellemző gúnyversét közli:

(NB. A vers az író egy barátjához van intézve.)

Carole, forte rogas, bello quid agatur in isto,

Dum contra Turcas Teutones arma gerunt?

Pugna cadis tanta est, tanta est certatio pòclis,

Quis sit ut ignoro inferiore loco.

kezdeté, tehát már tiz év óta az országgyűléseken az elkeseredett rendek mindenkor a legnagyobb s legméltóbb vehemenciával, mely 1603-ban tetőpontjára hágott, mikor engedélyt követeltek a királytól arra, hogy a »barátoknak«, az »ország védőinek« e sáskahada ellen a megyék fölkelést hirdethessenek ki, ép úgy, mint az ellenség, a török és tatár ellen.¹⁾

...És mégsem ezekre az idegen mezei hadakra vonatkozott, vagy legalább nem első sorban ezekre,²⁾ Bocskay szóban forgó kívánsága. Tudta a magyarság, hogy ezekre addig, a míg a török-háború tart, részben legalább szükség van³⁾; mert a török hatalomnak Ázsiából és Európából fölcsozdított tömegei ellen a magyarság nem állhatta meg egymagában a sarat.

Cominus inter se tam fervida praelia miscent,
 Quisque, nisi laesum, non caput inde refert.
 Maxima pars Bacchi lethali bus occidit armis
 Saucia, pars aegri moribunda membra trahunt.
 Desidia reliqui torpent turpique veterno,
 Castra tamen Thracum tam metus acer habet:
 Eminus ut cyathis tantum si iretur in hostes,
 Illico terga fugae thracica turba daret.

(Magyarul: Azt kérde, Károly, mi történik abban a háborúban, melyet a németek a török ellen folytatnak? Oly nagy a küzdelem a boros hordókkal, akkora a harcz a poharakkal, hogy valóban nem tudom, ki kerül alulra. Oly tüzes harczot vívnak a németek egymás közt, hogy bevert fej nélkül a színhelyet egy sem hagyja el. Legnagyobb részük Bachus halálos fegyvereitől sebesül meg, mások betegen vonszolják ernyedt tagjaikat; a többiek pedig álmosan és rút restség miatt bandukolnak; a török tábortól félelmük egyformán nagy. Persze, ha úgy távolról s poharakkal lehetne harczolni: akkor a törököt bizonyára meg is szalasztának.) Melissus, igazi nevén Schede Pál, 1566-ban saját szemeivel látta a német hadak tétlen gyávaságát. (A versek alighanem az 1574-ben megjelent Schediasmaták közül valók. Sajnos, nem volt alkalmam közelebből constatálni.)

¹⁾ Magy. Orsz. Eml. X. 265.

²⁾ Bocskay csak a várórségről szól; de a korponai rendek a mezei hadakra is látszanak célozni. *Irományok* XXIV. 10. czikk, 13. pont és Katona 28. 441.

³⁾ De épen ez tette annyira kívánatosá a török-békét.

Nem így állott azonban a dolog az országpusztító császári katonaság másik elemével, a várőrséggel. Ennek a rablásait, kicsapásait, melyek, mint föntebb mondtam, erőszakos »requisitio« czéljából történtek s a mezei hadak dúlásainál annyiban nyomasztóbbak valának, a mennyiben állandó jelleggel birtak, épen nem volt szükség eltűnni; mert őket helyettesíteni lehetett volna kész és a harcban legalább is egyenértékű magyar elemmel.

Minél beljebb terjedt ugyanis a török hódítás Magyarország területén, annál több vidék népe lőn az országban földönfutó, melynek nem maradt egyéb vagyona és menedéke — ha a koldusbothoz nem akart nyúlni — a vasvilánál és a kaszavasnál. Ez a földönfutóvá lett nép a XVI. század közepén szervezetlen rablócsordákra oszlott, melynek semmi hasznát nem lehetett venni a török elleni védekezés szempontjából — s az erdélyi írók mély megvetés hangján emlékeznek meg erről a tiszamelléki s duna-tiszaközi rabló bitang magyarról.¹⁾ Már Báthory István, a genális hadszervező s hadvezér, organizálni kezdé nagy részüket, s oly jól fegyelmezett katonaságot alakítá belőlük, hogy velük az erdélyi fejedelem tekintélyét megalakítania, később a muszkát megaláznia sikerült, s így segítségükkel Lengyelország legnagyobb királyai közé emelkedett, sőt a magyar hajdú-szervezet mintájára a kozák sereget is megteremté. Ha példáját Báthory Zsigmond és különösen a magyar királyok rendszeresen követik vala, az a harczedzett, kitűnő hajdúfaj oly katonaságot szolgáltatott volna, a melylyel bátran lehet vala az ozmán hatalommal dacolni. — Királyaink azonban ezt elmulaszták; a hajdúból ismét, bár csak félig, rabló lesz, és így tűnik föl az az alig hihető jelenség

---

¹⁾ Nem védeni akarom azt az e fajta hajdút, de mégis eszembe jut, a mit Macaulay, a XVII. századbeli rabló, hegyi skótról mond: »Yet those erred greatly who imagined that he bore any resemblance to villains who, in rich and well governed communities, live by stealing stb. stb.« (The history of England, Chapter XIII. State of the Highlands.) Ez és a következő mondatok, melyeket már nem akarok idézni, valóban szépen ráillenek, különösen a XVII. századbeli szabad hajdúra is, mutatis — persze — mutandis.

törvényeink történetében, hogy az a hajdú, a kit tavaly az országgyűlés, mint a mérges gyomot, kiirtani rendel, a kit a tavalyi törvények értelmében mindenkinek szabad, sőt érdem volt ölni-vágni ott a hol előtalálja: már az idén, egyes nagyobb csapatokban országos zsoldba fogadva, a kevély törököt megszaszaltja, zászlókat nyer és győzelmeket arat azért, hogy a legközelebbi országgyűlés a jövő évben ismét »vogelfrei«-nak nyilvánítsa.¹⁾

A jófajta, harczedzett magyar katonai elem hát megvolt; belőle akarta Thurzó György 1604-ben az állandó magyar hadsereg magvát megteremteni.²⁾ Csak rendes zsoldba fogadni, fegyvelmezni kellett volna. »Elégséges magyar vitézlő népet találni — mondják a korponai rendek is — és igen gyalázatos a magyar nemzetnek az, hogy a maguk hazájában idegen nemzetet tartanak.«³⁾ A várakhoz őrségnek beosztva s portyázásokra fölhasználva megbízhatóbb elemet alkotott volna, mint az idegen katonaság, »minthogy a maga hazájáért nagyobb szorgalmatossága volna, hogysem az idegen nemzetnek,«⁴⁾ a mely csak zsoldért harczolt, s mint a tapasztalás mutatá, élet-halál esetén könnyen átadá az általa védett végvárakat a töröknek. Azután a magyar katona átlagosan $\frac{1}{4}$ -del, sőt $\frac{1}{3}$ -dal olcsóbb zsoldért is szolgált, mint a német, vallon vagy olasz. Továbbá, mivel a helyi viszonyok és a zsold-különbözet a hadi tanács szemében is sok helyütt kívánatossá tették a német várórség mellett magyart is tartani; az e kétféle hadi népség gyakori czi-vódásaiból származott hátrányok, melyeket a török mindig föl tudott a maga javára használni, ha csupa magyar várórség van, maguktól megszűntek volna.⁵⁾ Nem utolsó ok volt a magyar várórség alkalmazása mellett az, hogy az, az elkerülhetetlen portyázásoknál, jobban ismerte a török cselvetéseit és harczmodorát, mint a nyugati, nehéz és lusta

¹⁾ Számos példa erre a Magy. Orsz. Eml. IX. és X. kötetében.

²⁾ Magy. Orsz. Eml. X., az 1604-diki pozsonyi országgyűlés bevezetése.

³⁾ Katona. 28. 440.

⁴⁾ U. o. 441.

⁵⁾ Ezt mind megemlíti a korponai rendek. L. u. o. 441. l.

katona, s végre latba eshetett volna az a körülmény is, hogy a magyar földön született s fölnevelkedett ember a magyarföld klímájához hozzá levén szokva, nem volt korántsem annyira kitéve annak a mocsárláznak, annak a pusztító »magyar betegségnek«, mely gyakran százával, sőt ezrével szedte áldozatait az idegen katonaság köréből s a melyről XVI. és XVII. századbeli utazók oly rémes dolgokat mesélnek. — Vegyük hozzá mindezekhez még azt a nemzetgazdasági, sőt politikai okot, mit ugyan sem Bocskay, sem a rendek ki nem mondtak, de a mit mint tényéren fekvőt magától értődőnek kell tartanunk, t. i. kenyeret, becsületet, sőt hasznos foglalkozást adni a fölszaporodott hajdúságnak, hogy szünjék meg rabló és országpusztító lenni, hogy hasznos rendjévé váljék államnak és társadalomnak; mondom, vegyük még ezt a legutolsó, igen-igen fontos okot a többiekhez s el kell ismernünk Bocskay kivánságának súlyát nemcsak a hazafias, nemzeti érzelem szempontjából, hanem a józan megfontolás, az egészséges érdek mérlegén is.

Azon mérleg serpenyőjét azonban, a melylyel a bécsi és prágai udvari, különösen pedig a katonai körök mérceikéltek, az előadott okok nem nyomták le. Itt a másik serpenyőbe nagyobb súlyokat vetettek: a bizalmatlanságot s a félreértést. Ez utóbbit annyiban, hogy oda magyarázták Bocskay kivánságát, mintha minden idegen, császári katonát — mely nélkül, mint mondók, a török népmassái ellen sikerrel védekezni csakugyan nem lehetne — ki akarna tiltani az országból.¹⁾ A mi pedig a bizalmatlanságot illeti, itt nem csupán azt a látszólag objectiv alapon nyugvó és így ha nem épen menthető, de érthető meggyőződést kell érteni, mely a nyugaton általánosan el volt terjedve, hogy t. i. a bátor és könnyű lábú, de szilajabb és szeszélyesebb magyar katonának (kivált pedig a szabadabb hajdúnak, e félig hivatásszerű rablónak) hadi értéke ott, a hol hosszabb kitartásra és fölebbvalói iránti vak engedelmességre van szükség, kisebb a német és vallon katonáénál s már csak azért sem képezheti a legfőbb, legfontosabb végvárat őrsé-

¹⁾ Hadi tanács fűntid. jelentése 1606. jan. 3.

geinek még túlnyomó részét sem, nemhogy egészét. Hanem értenünk kell az alanyi bizalmatlanság érzetét is, mely mint testet az árnyék, három századon keresztül kísértte a Magyarország és az udvar intéző körei közötti viszonyt s melynek okait itt sem időm, sem alkalmam nincs fejtegetni. Természetes, hogy ezt az ellenérvet nyíltan kimondani nem lehete. De el volt határozva az udvar, hogy Bocskay e kívánságát semmi körülmények között sem teljesíti.¹⁾ S ha Mátyás ingadozott volna is — a mint hogy nem ingadozott, — császári bátyja még a korponai alkudozások idején is külön figyelmezteté őt erre. Nagy nyomatékkal hangoztatá az uralkodó, hogy a várakban olyan őrséget akar tartani, a minőt jónak lát, kezeit megkötni e részben semmi esetre sem engedi.²⁾ Azért más, plausibilis okokhoz kelle folyamodni e kívánság visszautasításánál. A legelsőt mindjárt maga a szolgálatkész magyar tanács szolgáltatá, arra hivatkozván, hogy a magyar királyok *mindig* használtak az ország védelmére idegen katonát, az usus tehát régi, sérelem benne nem kereshető. Persze kapott is rajta a hadi tanács.³⁾ A másik ok az volt, hogy a magyar országgyűlések a XVI. század folyamán több ízben önként kijelenték, hogy a magyar magában, idegen haderő nélkül, elégtelen volna hazáját a török ellen megvédeni. Ennél az oknál azonban elfeledték Bécsben és Prágában azt, hogy az csak az idegen mezei hadakra illik, a melyek ellen Bocskay nem is tőn kifogást. Egy további okot Bocskaynak később még említenő, saját személyét, erdélyi fejedelemségét illető föltételei egyikéből kapartak ki, mely föltételben Bocskay kiköti magának, hogy megtámadtatása esetére az uralkodó vagy utóda őt és Erdélyt megsegíteni tartozzanak. Tehát, mondák, a fejedelem maga kéri az idegen segílyt. Azt azonban elfeledték, hogy Bocskay nem idegen, német hadak segítségét köté ki, hanem a magyar király hadaiét. Végre — és ez vala az egyedüli nyomós, alapos ok, melylyel az adott

¹⁾ *Irományok* XIX. sz.

²⁾ *Irományok* XXII. sz.

³⁾ Többször id. jelentése 1606. jan. 3.

körülmények között Korpona rendeinek csakugyan komolyan kelle számolniuk —, Csehország s az örökös tartományok rendei csak olyan katonát hajlandók tovább is a magyar végvárakban eltartani s fizetni, a kiből föltétlenül megbízhatnak. T. i. vallont és németet.¹⁾

Ezekkel az ellenérvekkel fölfegyverkezve jelent meg Forgács Korponán és ezek alapján tagadta meg Bocskay szóban forgó kívánságát.

Hogy azonban az a seb, melyet e tagadó válasz üt a kedélyeken, ne legyen oly fájdalmasan sajgó, gondoskodott a kormány a 10-dik föltétel tárgyalásánál a sebtapaszról is.

Annál a minden logikának szemébe kaczagó rendszertelenségnél fogva ugyanis, melyet e fejezet elején ostromoztam, ebben a 10-dik föltételben, egy lélekzet alatt a magyar várőrségek követelésével, egy egészen másnemű, roppant fontosságú, de fontosságából a csak mellékes megemlítés miatt mintegy kivetkőztetett s enervált kívánságot is támaszta Bocskay. Azt, hogy ezentúl »tanácsosai ő felségének a magyarországi dolgokban magyarok legyenek« s csak ezek meghallgatása után formálja meg (mint ma mondanók »legfelsőbb«) elhatározását.²⁾

Ezt mint »méltányos« dolgot megigérhette a főherczeg, mert az eddig is *körülbelől* úgy volt. Soha magyar ügyekben (bizonyos alább előadandó dolgok kivételével) úgy nem határoztak se Bécsben, se Prágában, hogy a magyar királyi tanács véleményét előbb be nem kívánták volna. Országgyűlések alkalmával a magyar királyi tanács állandóan együtt ült; országgyűlések idején kívül pedig a király időről-időre hivatá össze a tanácsosokat az ország legtávolabbi részeiből, sokszor előlegezvé, sokszor utólag fizetvén meg vagy inscriptiókkal és adományokkal kárpótolván a távolság, a közlekedési és közbiztonsági viszonyok miatt

¹⁾ Forgács Zs. 1605. augusztusi utasítása.

²⁾ A legszorgosabb kutatás és legfigyelmesebb mérlegelés ellenére sem sikerült még a legkisebb alkalmi vagy ötletszerű kapcsolatot sem fölfedeznem a várőrségeket s a magyar tanácsot illető kívánság között. Szinte megáll az ember esze, hogyan lehetett e két kívánságot egy kalap alá hozni Bocskayéknak.

néha aránytalanul nagy összegekre rúgó uti költségeiket¹⁾; s mikor együtt volt, legalább nagyjából, a tanács, eléjük terjeszté a fölgyúlt kérdéseket. Később, a XVI. század 80-as éveiben egy ideig negyedévi rendes nagy tanácsülések voltak szokásban, a melyre Bécsbe vagy Pozsonyba utaztak a tanácsosok.²⁾ Ha azonban gyorsan kellett intézkedni s a magyar királyi tanács lassú összevergődésére nem leheté várni, hát olyankor azokhoz a tanácsosokhoz fordult a király, illetőleg a főherceg, a kik épen kéznél voltak, vagy legalább a közeli megyékben laktak, miután az 1569: XXXVIII. tcz. rendeletét (a mely szerint legalább is egy világi és egy egyházi tanácsosnak mindig a főltség körül kellett volna tartózkodnia), továbbá az 1588: IX. tcz. parancsát (a mely ezt a rendelkezést a tanácsosok megszabott száma nélkül újítja meg) főkép a világi tanácsosok nem igen teljesítették.³⁾

Igaz ugyan, hogy a magyar tanács elé terjesztett ügyek között — s ez az, a mire főntebb utaltunk — katonai és kamarai (pénz-) ügyekkel ritkán, csak elvétve találkozunk. De ennek is megvan a maga oka. Ezeket, mint különös szakképzettséget kívánó ügyeket, az uralkodó a magyar királyi tanács véleményadása köréből elvonván,

¹⁾ Erről a bécsi udv. kamara actái (s bizonyára a magyaréi is) sokat beszélhetnének. Mikor pl. Istvánffy tanácsára szükség van s pénzt kell előteremteni, hogy Slavóniából fölutazhassék a tanácsúr!

²⁾ Ezt az 1588: III. tcz. rendelte el, mely törvényczikknek értelve csak akkor egészen világos, ha az ember előbb az országgyűlési tárgyalások történetét végig olvassa Fraknóinál: Magy. Orsz. Eml. VII. 185. és köv. lapokon. — Már alig egy lustrum múlva e negyedéves tanácsülések elvesztik jelentőségüket; 1593-ban maguk a rendek sem sokat adnak rájuk. V. ö. Magy. Orsz. Eml. VIII. k. 4. l.

³⁾ Akárhányszor megtörtént azonban, hogy 3—4 együttülő tanácsos nem mert határozott véleményt nyilvánítani s tanácsot adni az elébök tett kérdésben a királynak, rendesen azzal mentvén magukat, hogy oly fontos ügyben az összes kir. tanácsosok hozzájárulása szükséges. Ez persze igen komikus benyomást tesz arra, a ki tudja, hogy az 1569: XXXVIII. tcz. két tanácsos jelenlétével is megelégszik. — Bezzeg adott aztán a német tanácsos tanácsot, melyet a magyar tanácsosok a felelősség terhétől való félelmükben nem mertek adni, de a melyben nem is volt köszönet.

külön szakhatóságok, a magyar és udvari kamarák, illetőleg az 1556-ban fölállított udvari hadi tanács elé utalta.¹⁾ S noha ez ellen, mint a magyar tanács hatáskörét és tekintélyét sértő rendelkezés ellen, az 1569-diki országgyűlés az ez évi XXXVIII. tczikk elején ünnepélyesen tiltakozott is, ennek a tiltakozásnak csupán történeti értéket szabad tulajdonítanunk; mert annál az eléggé és elég gyakran meg nem róható pongyolaságnál fogva, mely törvényeink szerkesztését jellemzi, ugyanazon 1569: XXXVIII. tczikk második fele ép oly ünnepélyesen agyonüti azt az ünnepélyes tiltakozást, kijelentvén a királynak a rendek óvására adott s törvénytényé vált határozatát, hogy a katonai ügyekben, mint eddig, a hadi tanácsnak, a kamarai dolgokban pedig a kamarának tanácsával fog élni az uralkodó,²⁾ a mi által, ha nem is a magyar tanács egyenes incompetenciája a hadi és pénzügyek terén; de a kamarák és hadi tanács illeté-

¹⁾ Mind ezen udv. hatóságok fölállításáról az újabb időkben Ausztriában neki lendült közigazgatás-történeti irodalom bő tájékoztatást nyújt (noha egyes fontosabb részleteknél még nem egészen és mindenkép kielégítő). A főbb dolgozatok: *Biedermann*, Geschichte der österr. Gesamtstaatsidee. 2 kötetben (és ehhez *Fellner* beható bírálatos tanulmánya a Mittheilungen des Instit. f. öst. Gesch.-Forsch. 1894. 3. füzetében), *Huber*, Gesch. der öst. Verwaltungsorganisation; *Rosenthal*, Die Behördenorganisation K. Ferdinands I. (Arch. für öst. Gesch. 33. kötetében); *Fellner*, Zur Gesch. der öst. Centralverwaltung és végre *Lustkandl* tanulmánya »Centralstellen in Österreich-Ungarn« a Michler-Ulbrich-féle Öst. Staatswörterbuch 3. és 4. füzetében.

²⁾ Corpus-jurisunk azon számos (XVI. és XVII. századi) törvény-czikkét, a melyek eleje az országgyűlési rendek bizonyos kívánságát decretálja, míg ugyanazon törvényczikk második fele, vagy a czikk záradéka, a kívánságban rejlő intenciónak meg nem felelő, azt elhazsztó vagy éppen ellenkező határozatot tartalmaz, e számos törvény-czikket -- mondom -- szeretném a középkori festők történelmi (szent) képeivel összehasonlítani, melyeken ugyanazon egy vásznon, minden elrekesztés, elválasztás vagy elhatárolás nélkül, tehát egymás mellett s mintegy egymásból folyólag egész élettörténete meg van az illető szentnek (az Idvezítőnek vagy Szűz Máriának) egyes főbb momentumokban örökítve, elő van állítva. (»Continuirliche Darstellung« mint egy szellemes műtörténész ismerősöm nevezi.) Azok a mi törvény-czikkeink is nem annyira törvények, mint inkább szüksézáv elbeszélései az illető törvényes határozomány megszületésének.

kessége törvényesen el lön ismerve. Később az 1588: IX. tcz. reparálta a hibát, mert elrendelé, hogy a magyar tanácsosok a hadi és kamarai ügyekben is meghallgattassanak; a hiba javítása azonban csak részleges volt, mert az idegen hadi tanácsnak és az idegen udv. kamarának incompetenciáját a czikk nem mondotta ki. Meglön azonban az 1588: IX. czikknek mégis az az eredménye, hogy, bár a hadi és kamarai ügyek nem egész összességében, de különösen a megyék fölkelésére, a végvárok bizonyos viszonyaira vonatkozó és a birtokviszonyokat érintő ügyekben többnyire kikérte az uralkodó ezentul magyar tanácsosai véleményét; noha már az 1588. évi törvény előtt is sokszor megtörtént ez, oly esetekben, a hol czélszerűségi szempontok kívánták.¹⁾

Könnnyen megigérhette hát, mint mondók, Forgács Zsigmond a főherczeg nevében Bocskay kívánsága teljesítését, mely szerint »ő felsége tanácsosai magyarországi dolgokban magyarok legyenek«.

De hogy a magyar tanácsosok meghallgatása után — legalább a részükre már az 1588: IX. tczikk előtt is föntartott közigazgatási, igazságszolgáltatási és belpolitikai ügyekben — a magyar királyi tanács véleményes jelentései fölött ne a császári tanácsosok, ne a titkos tanács és ne a németbirodalmi vicecanczellár adjanak véleményt, s ne ezek a vélemények legyenek aztán alapjai a kir. elhatározásoknak: miután erről Bocskay már akár naivitásból, akár készakarva hallgatott a maga föltételei 10-dikénél; hát a főherczegi válasz sem szólt róla egy szót sem. Pedig ez volt volna a fődolog. Ezt kívánta már az 1559: VIII. tcz., azzal a kivételkép nagyon is világos és preciz indokolással, hogy hiszen ő fölsége egyéb országai ügyében soha sem kérdik a magyar tanácsosok véleményét.²⁾ Erre czéltott

¹⁾ Sok példát hoznak föl erre a M. Orsz. Eml. kötetei.

²⁾ Nem szabad elhallgatnom, hogy ennek a »törvénynek« is csak históriai értéke van, mert a következő (1559: IX. tcz.) törvény-czikk záradékában világosan kimondja, hogy ezt a kívánságot ő fölsége a körülmények és ügyek követelményei szerint fogja csak tekintetbe venni: »Caes. ejus Majestas clementer obtulit se, in duobus istis articulis (t. i. a 8. és a magyar cancelláriáról szóló 9. czikkben) exhibituram sicuti negotiorum et rerum qualitas atque conditio postulare videbitur.«

homályosan az 1582: I. tczikk, mely egyben az adó megajánlásával — tehát csak mellékesen — a magyar tanács régi »dignitásának« helyreállítását hangoztatá. És ezt követelte különösen a magyar kir. tanács történetére oly nevezetes 1588: III. tczikk, mely a magyar tanács számára az őt »megillető«, »hozzaálló« és »szükséges tekintély« alatt csak a mondott kizárólagos véleményadás jogát értheté.¹⁾ Végre, hogy egy példát hozzak föl a korponai gyűlést közvetlenül megelőző időből, utalok az 1603-diki országos küldöttség előterjesztésére, mely a magyar tanács megingatott tekintélyét szintén azon a módon kívánta lábra állítani.²⁾

Világos, hogy addig, a míg a magyar tanács magyar ügyekben nem a legfelső, hanem csak valami középfokú, vagy pláne (a mint tényleg volt) a legalsó tanácskozó forum, melynek véleményes jelentését egy féltuczat más hatóság superrevideálja, addig az a nemzeti jogok és az alkotmány védelmében nem játszhatja azt a szerepet, a melyre hivatva van. Innen az a szomorú decadentia, melynek jelenségeivel a magyar tanácsnak sokszor igen siralmas »opinióiban« találkozunk.

A korponai rendek mindezt élénken érezték, sőt jól tudták. Nem fogadták hát el a sebtapaszt úgy, a hogy nyújtva volt. Túlmentek Bocskay föltételének határvonalán, visszanyúltak még az 1588: IX. tcz. rendelkezésén túl is és határozatukban kijelenték, hogy magyar ügyekben a király *csupán* magyar tanácsosai tanácsával éljen.

Ez a kijelentés azért bir különös fontossággal, mert egyenes alapja az 1608. kor. el. X. tczikknek, mely kimondja, hogy a király magyar ügyekben tisztán csak magyar taná-

¹⁾ Ezt mutatja az interpretatio, melyet az országos küldöttség e felől Ernő főherceghez intézett emlékiratában adott 1587. nov. 29.: »Consilium regium in universum interna et externa, bellica et politica negotia constituebatur, ordinabatur et concludebatur.« Magy. Orsz. Eml. VII. 259.

²⁾ Magy. Orsz. Eml. X. 158. — Azt hiszem, nem kell mentegnem magam, hogy a magy. tanács dolgában csak épen a főbb momentumokra szorítkozom, a melyek a korponai kívánság jól megértéséhez szükségesek. Nem lehet szándékom itt a magyar tanács történetének akár csak futólagos vázlatát is adnom.

csosai véleményére hallgasson.¹⁾ Sem (mint alább látni fogjuk) a Bécsbe küldött korponai, deczember 3-diki végzések nem szólnak erről, sem a »bécsi béke« megfelelő cikke. Újabb viszonyoknak s újabb mozgalmaknak kelle előállniok, hogy ez a kívánság testet öltön.

A mi a magyar várórségeket, a 10. föltétel első részét, illeti, erre nézve mereven ragaszkodtak Korpona rendei Bocskay követeléséhez.²⁾

Alább a maga helyén csekélyebb fontosságuknál fogva csak röviden, de elő fogom adni azokat a tárgyalásokat, melyek Forgácsnak a kiegyezés előföltételeire vonatkozó s a rendek elé november 25-dikén benyújtott (már említett) emlékirata körül forogtak. Úgy látszik, hogy az e miatt mindjárt a gyűlés legelején megindult viták a napnak jelentékenyebb részét töltötték be, mert belőle nem maradt több idő, mint annyi, amennyi alatt Bocskay föltételeinek 8—10-ig terjedő s előadott cikkelyein kívül még a 11-dik cikkelyt el lehete végezni.

Ez a pont azt kívánta, hogy »gyűlést hirdetvén ő fölsége az országnak, a mikor lehet maga személyében« jelenjen meg a rendek között; ha pedig kénytelen távol maradni, az esetben »régi jó szokása szerint az országnak, nádorispán által igazgattassa a gyűlés cursusát.«³⁾

Két hosszú évtized múlt el azóta, mikor a még fiatal Rudolf 1583. ápril havában utóljára nyitotta meg személyesen hű magyar rendei pozsonyi országgyűlését.⁴⁾ Azóta többé egyetlen egyszer sem mutatta magát az országgyűlésen, hanem öccsei valamelyikével képviselteté királyi sze-

¹⁾ Nem mulaszthatom el e törvényezikk említésénél fölhívni az érdeklődők figyelmét arra a roppant különbségre, mely a *szózege* és *címe* között van. A címbe becsúsztatott »etiam« szócska a szöveg értelmét és intentióját, t. i. a magyar tanácsosok kizárólagos alkalmazását, egyenest megsemmisíti.

²⁾ A napló, *Irományok* XII. sz., a várórségeket illetőleg hiányos; következtetéseimet e részben a deczember 3-diki záró iratra kellett alapítanom.

³⁾ *Irományok* XII. sz. Ez a pont hát nem csupán a legközelebbi országgyűlésre vonatkozott, mint azt a Napló után érteni lehetne.

⁴⁾ M. O. gy. Eml. VII. k. 120. l.

mélyét. Stereotíppá vált a kir. előterjesztések bevezetéseiben az a kifogás, hogy ő fölségét a német birodalomnak és örökös tartományainak gondja-baja tartja távol attól az országtól, melynek koronája legelőször érinté homlokát, s mely neki minden más országai között már csak azért is a legkedvesebb. Később, különösen a »hosszú háború« kitörése óta ezt az indokolást az a másik váltotta föl, hogy éppen Magyarország érdekében, a török ellen szükséges külföldi segély kieszközlése s e segély módozatainak tárgyalásai miatt kénytelen a király ama vágyának teljesítéséről lemondani, mely őt hű magyar rendei körébe vonzza. Sokáig hiteltre talált a királynak eme mentegetődzése, melylyel mintegy beismeré, hogy olyasmit mulaszt el, a mit megtennie uralkodói kötelessége volna. Végre azonban az emberek kételkedni kezdettek benne, s ez a kételkedés átesapott abba a maró gúnyba, melylyel a szerencsi gyűlés határozatából készült s Európához intézett kiáltvány ¹⁾ a »láthatatlan« királyt ostromozza. Azt a láthatatlan királyt, a ki — mondja a »Querelae« — inkább valami »szellem«, valami »genius«, mint sem uralkodó s a ki, hogy személye fölségét még nagyobb nymbussal vegye körül, úgy tesz, mint az abessyniai fejedelem, a ki függöny mögül hallatja szavát s csak néha-néha, nagy kegyképen nyújtja ki a függöny redői közül kezét vagy lábát alattvalóinak.

Kétségkívül nagy része volt Bocskay szóban forgó föltétele első részében annak a hű ragaszkodásnak, a melyet a monarchikus érzelmeű magyar Sz. István koronájának fölkent viselője irányában mindig kegyelettel táplált. Aztán közvetlenül akart érintkezni Bocskay korának magyarja királyával még azért is, mert hitte, hogy ez az érintkezés sok súlyos sérelmet volna képes orvosolni.²⁾ A fő és közvetlen alkalmi ok azonban, mely Bocskay tollába ezt a kívánságot mondatta, más volt. Egy oly törvényellenes állapot, mely a király örökös távolléte alatt, ennek folyományakép,

¹⁾ Szerencsi gyűlés irományai, Függelék 1. sz.

²⁾ Ezt majdnem valamennyi országgyűlésen hangoztatták a rendek s a királyhoz menesztett országos küldöttségek is kifejezték.

országgyűléseink életében s a törvényhozás terén minden óvás és tiltakozás ellenére lassankint kifejeződött. A király, mint mondók, mindig öccsei valamelyikére bízta kir. személye képviselését a magyar országgyűléseken, és ez a korona nevében és személyében tárgyaló főherczeg mindannyiszor teljes és korlátlan meghatalmazást mutatott elő kir. bátyjától, melynek értelmében mind azt, a mit a magyar országgyűlési rendekkel tárgyalni és végezni fog, a király olybá tekint, mintha saját magával végezték volna a rendek s azért mind azt már előre jóváhagyja és helyesli. S mégis, midőn az ekként, királyi fölhatalmazás mellett, a rendek és az illető főherczeg közös egyetértéséből hozott és megállapított végzések királyi szentesítés alá kerültek, rajtok a király e szentesítés előtt olyan változtatásokat tőn, melyek az egyes végzéseket vagy lényegesen módosították, vagy a gyakorlatban hatályon kívül helyezték vagy épen a rendek egyenes intentiója elleni irányban alakították át. Ez a furcsa gyakorlat, a király személyét képviselő főherczeg részére adott teljhatalmú levél ilyen furcsa magyarázása — mint már másutt ¹⁾ említém — különösen 1597 óta kapott úgylábra, hogy *rendes* szokásnak mondható.²⁾ A karok és rendek hiába tiltakoztak ellene minden következő országgyűlésen, mert tiltakozásukat annyira nem vette tekintetbe a korona, hogy az 1604. évi törvénykönyv huszonegy cikkéhez önhatalmulag még egy 22-diket toldott.

Ennek a törvényellenes, bizonytalan állapotnak gyökeres gyógyítására, az efféle lehetőség kizárására irányult hát Bocskaynak (tán udvariasságból motiválatlanul hagyott) kívánsága, mely a királynak az országgyűléseken való személyes megjelenését sürgeté. Ha a királylyal magával alkusznak meg az egyes végzések felől a rendek: ilyesmi

¹⁾ Az 1604. 22. cikkről írt tanulmányomban (különnyomat 35. és köv. l.).

²⁾ Hogy maga a király, főherczegi képviselő közbenjötté nélkül is mennyire »módosítá« s mennyire meg tudta hiúsítani a régebbi időben is az országgyűlési végzéseket, a rendek »végzések«-be öltöztetett óhajait, annak fényes példáit épen most, a magy. kir. tanácsról szóló rejtegetésben találja az olvasó.

többé nem történhetik. Ez volt vezérgondolata — s ez érthető. De gyakorlati szempontból kevesebb értékkel bírt a kívánság második fele, mely tulajdonkép azt mondja, hogy a királyt, távolléte estén, az országgyűléseken ne valamely főherceg, hanem a nádor helyettesítse teljhatalommal. Alkotmányos és törvényes volt ez a kívánság, mert alkotmányos jogszokásban, a nádor állásában, gyökerezett, folyománya levén az 1485-diki nádori czikkek tizedikének, mely a király távolléte esetében az ő helytartójául mindenben — és így per analogiam az országgyűléseken is — a nádort nevezi meg.¹⁾ De a mondott abusús kiküszöbölésére annál kevésbé látszott Bocskay kívánsága alkalmasnak, minél kevésbé volt valószínű az, hogy a főherceg részére adott teljhatalmat ignoráló s kénye-kedve szerint magyarázó király nagyobb tekintettel leszen majd a nádorra, mint a mekkorával a főhercegre volt. A garancziát talán abban vélheték rejleni a rendek s kívánsága második felét azért állíthatá föl Bocskay, hogy a nádor ellen kiméletlenebbül lehet majd föllépni, mint a multban a főhercegek ellen, ha a közösen megállapított végzéseken megint módosítani fogna a király. A nádornak életfogytig tartó hivatalától való elmozdztatását a törvénysértésért követelni lehet és szabad; az ekkép elmozdított nádor feje fölött pedig ott lebegett az 1526: XXII. tcz., mely fej- és vagyonvesztést szab reá. Ennek a büntetésnek terhe alatt bizonyára leszen gondja, hogy a királyt, a menyire tudja, a törvényhozás terén is visszatartsa a túlkapásoktól. És ez is ér valamit.

A királyi udvarban, vagy jobban mondva magánál a királynál — mert a kérdés első része tisztán személyi ügy volt — nehezen részesült a kívánság első fele jó fogadtatásban. Adatunk róla nincs. De azt tudjuk, hogy a beteg remete irtózott kimozdúlni hradzsini magányából s iszonyú haragra lobbant, ha előtte bárki a német birodalmi gyűlésre való megjelenésének szükségét említette.²⁾ Bizonyára ros

¹⁾ Az 1485: III. tczikket nem említem, mert ez az országgyűlés egybehívására vonatkozó jogait fejtegeti a nádornak.

²⁾ Erről Velence prágai követjeinek jelentései (a XVII. század első 6—8 évéből) számos nem ide tartozó adatot szolgáltatnak.

kedvvel fogadta hát magyar rendei e hűséges ragaszkodásának jelét is. A mi pedig kir. személye helyettesítését illeti, tekintve a nádori tisztt betöltése iránt táplált ellen-szenvét, s egyéb egyenes adatok hiányában Forgách Zsigmond mindjárt említendő válaszára utalva, majdnem bizonyosra vehetjük, hogy sem Rudolfnak, sem minisztereinek nem volt kedvük azt a nagy hatalmat, melyet az 1485-diki nádori czikkek adnak a nádornak, még egy specialis esetre per analogiam való kiterjesztés által kitágítani, főleg akkor, mikor azoknak a czikkeknek kötelező ereje nem a törvényben, hanem csak a szokásban gyökerezett.¹⁾ Egy pillanatra azonban, persze más oldalról, mégis jó benyomást tőn a király beteg lelkére a kívánság második része; mert ki-érezte belőle azt, a mit Bocskayék ki nem mondtak s tán kimondani nem is akartak, de a mi a kívánságban tényleg benne rejtett, t. i. az elégedetlenséget és bizalmatlanságot Mátyás főherczeg országgyűlési szereplésével szemben. És ez a féltékeny királynak jól esett.

De annál inkább zokon vette ezt Bocskayéktól Mátyás főherczeg, a ki ezt a kérdést főleg alanyi szempontból ítélve meg, egyenesen a saját személye ellen irányuló-nak tekinté az *egész* kívánságot. 1593 óta ő volt az évenként tartott országgyűléseken, egyetlen egy eset kivételével mindig, kir. bátyja személyének teljhatalmú képviselője; az ő »képviseletősége« alatt kapott lábra az az új szokás, az a visszaélés; ő volt annak a visszaélésnek, ha nem is meggyőződésből (mert hiszen az az ő számára adott meghatalmazást hazudtolá meg), hanem bátyja tágan értelmezett királyi jogainak védelmezése czéljából. a rendek vehemens tiltakozásai között buzgó ügyvéde; ő ellene rendezték 1600-ban, az 1599-diki végzések módosítása miatt a rendek azt a sértő demonstratiót, hogy eleintén szóba sem akartak állni vele, mintha köztük sem volt volna, hanem közvetlenül a királylyal akartak érintkezni.²⁾ Mindezen előzmények miatt már a nádori tisztt betöltését sürgető föltételt

¹⁾ A legrégebbi törvény, mely az 1485-diki nádori czikkeket elismeri, mint tudjuk, csak az 1681: I. tcz.

²⁾ M. Orsz. gy. Eml. IX. 341—2.

is maga ellen irányulónak nézte a főherczeg. S mikor a korponai rendek a kívánsághoz még azután is ragaszkodtak, miután Forgács értésükre adá, hogy többet fogna érni a nádornál a jóakaró, főherczegi ország-kormányzó, hát ez még jobban bántá Mátyást. De ha ezt még szótlánul eltűrte is: most, a király országgyűlési helyettesítőjének kérdésénél, tovább már nem hallgathatott. Kitért belőle a keserűség. »Nagyon fájlaljuk — mondá — hogy midőn eddigél ő felsége helyett és személyében ezt a tágas országot oly igaz atyai gondoskodással, igyekezettel és buzgalommal kormányoztuk s e buzgalmunkban semminemű fáradtságtól és életveszélytől¹⁾ nem riadtunk vissza csak azért, hogy az országnak az óhajtott békét megszerezzük, azt az ellenség kezéből, a nyomorúság örvényéből kiragadva, előbbi virágzó állapotába visszahelyezzük; midőn továbbá az országgyűléseket is a karok és rendek megelégedésére és helyeslése mellett annyiszor vezettük, a miről a rendek köszönő iratai is tanúskodnak: most ezzel a czikkel bennünket mintegy hallgatagon, minden érdemünk ellenére, ki akarnak a jövőre zárni az országgyűlések vezetéséből azok, a kiktől nagyobb jóakaratot és sokkal több hálát joggal várhattunk volna.«²⁾

Semmi okunk nincs kételkedni abban, hogy e kitérés kútforrása tiszta alanyi érzelem volt. De jogunk van föltenni azt is, hogy teljesen tárgyi okok, a kívánság következményeinek hideg fontolgatása ép úgy ellene hangolák a főherczeget a kívánság teljesítésének. Ha sikerül teljhatalmú kormányzóságának terve a jövőben, úgy ennek az állásnak, ha nem sikerül, úgy eddigi helyzetének korlátozása lesz vala minden esetben a nádori tiszt jogkörének e tágítása. E mellett, tekintve Rudolf nőtlen és beteges állapotát, Mátyás nem alaptalanul tarthatá magát a magyar trón praesumtiv örökösének — s mint jövőendőbeli királynak sem lehete inyére a nádori hatalom növekedése.

¹⁾ Ez arra czéloz, hogy Mátyás a »hosszú« háború nehány esztendejében — csupán magyar szokásra való tekintettel — maga vette át a török ellen működő sereg fővezényletét.

²⁾ A többször id. 1605. augusztus 19-diki utasítás.

Mikor hát Korponán tárgyalás alá került a 11-dik föltétel, annak első felére válaszul azt a stereotyp kifogást adta a főhercegi biztos, hogy a királyt csak Magyarországgal való szolgáló dolgai akadályozhatják meg az országgyűléseken való megjelenésben; a kívánság második felét pedig egyenesen megtagadta. A mint eddig fivérei által képviseltette magát a király, úgy azután is ezt fogja tenni: így hangzott a felelet. Minden ékesszólását elővéve Forgács, hogy a főherceg alanyi érzelmei ecsetelésével, a kívánságban rejlő, meg nem érdemlett megbántás kiszínezésével a rendeket a kívánság második felétől való elállásra rábírja. Azonban hiába. Sikert nem aratott. A rendek melegen tiltakoztak az ellen, mintha a főherceget megillető tisztelet és hála érzete hiányoznék bennük. Ünnepelesen elismerték határozatukban, hogy Mátyás háború és béke idején egyaránt sokat tőn az országért; biztosíták is érette hálájukról. Hivatkoztak arra, hogy, a mennyire az ország szegénysége engedé, igyekeztek a főherceg részére megszavazott, bár csekély közadóval ¹⁾ legalább kimutatni — ha nem is leróni — hálájukat. Azonban utaltak arra, hogy a panaszokat a főherceg nem tudta orvosolni, noha — tevék mintegy engesztelőleg hozzá — ennek bizonyára a kamarai tanácsosok voltak az okai. Ezért a határozatban arra kérték a királyt, hogy hű rendeit »kegyelmes orczájával« örvendeztesse meg, s Forgács minden rábeszélése daczára ²⁾ megmaradtak Bocskay kívánsága második része mellett is.

Ezzel a Mátyásra nézve lényegében épen nem óhajtatása szerinti, csak hangjában hízelgő határozattal végződött a korponai tárgyalások második napja, november 25-dike.

¹⁾ Ez 1602-ben történt, mikor minden porta után 20 dénárt szavaztak meg a főhercegnek. M. Orsz. gy. Eml. X. k. 20. lap.

²⁾ Napló: Irományok XII. — A november 29-diki (második) határozat világosabb. (Ugyancsak a naplóban.)

VI. FEJEZET.

A *tizenkettedik cikk*: a hűtlenségi esetek. A törvénytelenül elkobzott javak ügye. Merev ellentétek. — *Tizenharmadik cikk*: a közbocsánat. Kölsönös bocsánat. Külön hitlevél. Új hűségeskü; törvényes ellenállás az aranybulla értelmében. — *Tizennegyedik cikk*: Bocskay adományainak és nemesítéseinek ügye. Főpapak panasza az egyházi javak zálogbavetése miatt, a mi a protestantismus hatalmas terjesztője. Méltányos megoldás. — *Tizenötödik cikk*: különféle óhajok. U. m.: Illésházy terve: az ország törvényeinek czélszerű reformja; de a terv nem kerül tárgyalás alá. Továbbá: Panaszok az idegenek birtokvásárlásai, paraszt községek kir. városi rangra való emelése s a *magy. cancellária* teljes háttérbe szorítása miatt. Egy pillantás a magy. cancellária állapotára. Csattanós példája annak, hogy a német udv. hatóságok hogyan intézik el a magyar ügyes-bajos felek dolgait Prágában. Fölháborodás a rendek közt; követelésük lesz alapja az 1608: IX. és X. czikknek.

A november 26-diki, szombati nap fölvirradtát nyugtalanul várta Illésházy István. A soron levő föltétel, a 12-dik, őt érdekelte leginkább, s főkép neki vala busás elégtételt szolgáltatandó. Azt kívánta ebben a föltételben Bocskay, hogy a korona azokat, a kiket fölségsértés vagy általában hűtlenség bűnéért megbüntetni akar: törvényesen idéztesse országgyűlés idején, az ország rendes bírái elé, mint azt a törvények s a jogszokás kívánják. Nemo, nisi legitime citatus respondere teneatur.¹⁾ Aztán csupán csak a törvényes eljárás folyamán bűnösnek bizonyult vádlott legyen elmarasztalható. Similiter non nisi quis legitimo juris processu atque ordine convictus fuerit condemnatur.²⁾ Azoknak pedig, a kiket nem törvényes idézés, eljárás és ítélet alapján büntetett meg a fölség jószágaiak elkobzásával, javaikat adja vissza.

Hogy ez a föltétel egyenesen Illésházy kívánságára került a kiegyezés pontjai közé, azon alig lehet kételkedni, ha tudjuk, mily törvénytelen ítélet és eljárás alapján fosztá

¹⁾ Katona 28, 442. és *Irományok* XXIV. sz.

²⁾ U. o.

meg őt birtokaitól a kamara. — Így fogta föl a magyar tanács és a bécsi kormány is a kívánság megszületését. Azért midőn a főherczeg augusztus havában Forgácsot Bocskayhoz küldé, egy pillanatig sem habozott a kívánság jogos voltát elismerni, annak teljesítését készséggel megígérni, de csak oly föntartással, a mely kimutatá, hogy jól tudja, ki rejlik a kívánság mögött. Tekintettel ugyanis arra, hogy Illésházy legnagyobb szorongattatásai közepette, pöre elején, jóakarói tanácsából, hogy az ellene személyesen felbőszült királyt megengesztelje, a király egyenes bíraskodására, jobban mondva kegyelmére, hagyta el magát (a mi azonban mitsem használt neki): azt kötötte most ki a főherczeg, hogy azok, a kik ily módon a rendes eljárásról lemondának s lemondanak, s a kiket a fölség saját kértükre rendkívüli bíróság ítélete alá vet: az ilyenek ne takaródzhassanak a törvényekkel s ne panaszkodhassanak ellenök elkövetett jogtalanság miatt, mert »volenti non fit injuria«.

Az ezen közmondásban levő elv és csupán Illésházy esete lebegvén hát a főherczeg szemei előtt, Forgács Korponán is készséggel megígérte a 12-dik föltétel pontjai teljesítését, a legutolsónak, a javak visszaszolgáltatásának kivételével, a melynek ellenében azt hangoztatá, hogy a korona senki javait törvényes ok nélkül el nem vevé.¹⁾

Ezzel az állítással azonban zátonyra került Forgács. Mert a mily meglepéssel fogadták a rendek a főherczeg válaszának a jövőre irányuló részét, ép oly erős vehemenciával tagadták a rendkívüli eljárás theoriáját s a biztos azon állítását, hogy törvényes ok nélkül senki nem szenvedett volna vagyonszerzés büntetését. Illésházy esetén kívül újjal mutattak Homonnay György ügyére, a ki hűtlenség bűne miatt lőn pörbe fogva, de a kamara már az ítélettelvi kiadása előtt lefoglalta javait, azzal a furcsa indokolással élvén, hogy ez csak elővigyázatból történik, mert a mint Homonnay Bálint erővel elfoglalá a fiscus elől H. György Nyeviczke nevű várát, ép így megtették volna azt mások a főúr más uradal-

¹⁾ Napló (Irományok XII. sz.).

maival.¹⁾ Még föltünőbb volt azonban s még nagyobb vitára adott alkalmat Bánffy Dénes ismeretes ügye, a kit Belgiojoso a Székely Mózessel való összejátszásnak csupán gyanúja miatt fogott el s csak 14 ezer forintért bocsátott szabadon.²⁾

A korponai rendek azonban nem maradtak meg ezeknek a Bocskay 12-dik föltételét valóban illustráló példának felsorolásával, hanem a többször ostromozott logikátlan-ságnál fogva átsaptak a hűtlenségi és fölségsértési (büntető) ügyek teréről az általános birtokjogi bíráskodás meg az administratív túlkapások tág mezejére. Mind azt újból fölhordták, a mit már egyszer a kamarák ellen a kamarák eltörléséről szóló pontban megvitattak. Sőt azokat a példákat, melyeket én ott a kamarai pontnál említék meg, a korponai rendek itt a 11-dik föltételnél vették föl, s pedig egyenkint, határozatukba, mely e szerint abból a Bocskay és Illésházy megszabta szorosan határolt keretből, a hűtlenségi esetek rámajából, kidagadván, mintegy a levegőben lógott. Mikor azonban a korponai rendek az összes, sérelmeseknek tartott és elősorolt eseteket egy kaptafára vonván, mindjárt kimondották az illető javak visszaszolgáltatását, az által nemcsak a Bocskay követelte kívánság erejét gyöngíték meg, hanem ép oly erőszakoskodást követtek el a fiscus érdekei ellen, mint a minőről ők maguk panaszkodtak; miután a fiscusnak egyik-másik esetben igaza lát-szott legalább lenni.³⁾

---

¹⁾ Responsiones ad articulos camerales per Hungaros Bochkai-anos . . . conclusos (bécsi udv. kam. ltár), mely irat ugyan 1605 legvégéről vagy 1606 legelejéről való, de a benne fölhozottak megelőzik a korponai gyűlést, meg reá vonatkoznak.

²⁾ Ezt is elhárítja a kamara most említett irata.

³⁾ L. a most említett Responsiones-t, azután egy »Cameralia. Ex opinionibus Sac. Caes. R. Majestatis Consiliariorum Hungar. super condicionibus secundis ab Hungaris Bocskayanis ultimo Korponae deliberatis« czímű iratot s az udv. kamara 1606. január 4-diki jelentését (mindhárom a bécsi udv. kam. ltárban). Azt az olvasó, úgy hiszem, természetesnek fogja találni, hogy az egyes pörök meghírlásába itt nem ereszkedem. De meg fog ezt kelleni tennem Bocskay támadása történeténél, melyet az Akadémia Történelmi bizottsága megbízása következtében fogok megírni, ha isten éltet.

Az általános és teljes *közbocsánatról* szólt Bocskay következő, 13-dik föltétele, mindazok részére, a kik a támadásban részt vőnek. Erről kívánt a fejedelem külön biztosító-levelet. A főherczeg elégnék vélte, ha a kiegyezés föltételeinek e pontjánál a király kijelenti, hogy a lázadónak megbocsát; a lázadóktól pedig ezzel szemben azt kívánta, hogy a kiegyezési mű létrejötte után hűségeskűt tegyenek. Ez volt a főherczeg álláspontja akkor, mikor Forgácsot augusztus végén az első válaszszal visszabocsátá Bocskayhoz.¹⁾ Később, midőn október havában tanácskozások folytak a bécsi udvarnál a Forgács korponai küldetéséhez adandó utasítás miatt, fölmerült az a kérdés, vajjon a kamarai elnökök és tanácsosok ellen forrongó gyűlésre való tekintettel, a melyről Forgács hozott hírt a főherczegi udvarba, nem volna-e czélszerű e pontnál viszont kikötni azt, hogy a Bocskay-párti rendek is álljanak el a mondott kir. hivatalnokok megbüntetésére irányuló szándékuktól. Maga a pozsonyi kamara sürgette főként ezt a viszonz-kívánságot.²⁾ S noha udvari körökben az általános nézet is — mint érthető — oda tendált, hogy, ha a »lázadók« bocsánatot nyernek, akkor a híveknek jutalmat kellene kapniok s azért őket a fölkelők boszújától legalább megvédeni s e védelmet, a mentességet, nyíltan ki is kötni elkerülhetetlen szükség.³⁾ a főherczeg ezt nem tartá szükségesnek. Nemcsak azért, mert a dolgot magát ő is természetesnek találta, hanem főként azért, mert derogált volna a törvényes királynak hogy a lázadó alattvalók jogát efféléhez a viszonz-kívánság formulázása által mintegy elismerje. Forgács utasítása hát Korponára is ép úgy szólt, mint az augusztusi instructio.⁴⁾ Nem emlékezett meg egy hanggal sem a kamarai elnökökről, habár ezeket e közben a rendek főntebb előadott határozata száműzetéssel kívánta sújtani. A korponai statusok mindamellett sem elégedtek meg For-

¹⁾ A többször id. augusztus 19-diki utasítás.

²⁾ L. *Irományok* II. sz.

³⁾ Különösen hangoztatá azt az udv. hadi tanács már ilézett 1606. január 3-diki véleményes jelentése.

⁴⁾ Napló (*Irományok* XII. sz.)

gács válaszával. Sértette erős jogérzetüket az új hűségskü kívánása. Ők nem »hűtlenek« — ez volt a közfölfogás Bocskay pártjánál. Ők jog és törvény szerint cselekedtek, midőn a király és organumai törvénytelen cselekményeinek az aranybulla záradéka és a hármaskönyv (I. r., 9. cz., 6. §.) értelmében ellene szegültek.¹⁾ Másrészt nem tarták elegendőnek a közbocsánat ígérését a kiegyezési pontok között — a mi minden esetre következetlenség volt tőlük. Határozatukban ragaszkodtak hát a teljes bocsánatot és feledést tartalmazó *külön* kir. biztosító-levél kiadása kívánásához, mely, mint látni fogjuk, nem is okozott nagy nehézséget az udvarnál.

Nagyobb súlylyal birt s nagyobb akadályokra talált már a fejedelem föltételeinek tizennegyedik czikke, hogy az általa tett *adományokat* a király a kiegyezés után *megegyeztetse*, az általa eszközölt *nemesítéseket* pedig *elismerje*. — A mi ennek a kívánságnak első felét illeti, meg kell jegyezni, hogy az adományok alatt nem csupán az örökadományok, hanem azon zálogbeírások is értendők, a melyekkel Bocskay bizonyos birtokokat a fölkelés czéljaira kölcsönzött összegek erejéig a kölcsönadóknak lekötött, vagy a melyekkel bizonyos birtokokat a fölkelő vezérek és kapitányok fizetése és megjutalmazása fejében ezeknek meghatározott zálogösszegben zálogba vetett. Az illetéknép inscribált birtokok többnyire egyházi javak voltak, melyeket — a thúróczi prépostság már fentebb említett javain kívül — leginkább Illésházy István vetett, mint Bocskay magyarországi kincstartója, a mondott czélokra mintegy 140,000 frt értékben zálogba.²⁾ Ha e sommához a thúróczi prépostság javainak beírásáért nyert 38,000 frtot hozzáadjuk, látjuk, hogy csupán az egyházi javak inscriptiója kerekszám 180,000 frtra, mai érték szerint — a pénz akkori roppantúl

¹⁾ U. o.

²⁾ Magyar főpapok panaszlevele a pápához 1606. febr. 20. (Borgh. ltár) mondja Illésházyról: . . . fere omnia ecclesiastica beneficia, quae adhuc apud personas deo dicatas, prius quam per hanc rebellionem ejicerentur et opprimerentur existebant, in gravissima summa, quae 140,000 flor. excidet, obligavit et inscripsit . . .

és aránytalanul szűk voltát tekintve — legalább is 4 millió frtra rúgott. Ezekhez járult azután azon birtokosok javainak elkobzása és továbbadományozása, a kik 1605 pünköstjéig nyílt ellenkezésben álltak a forradalommal. Ez utóbbi javak azonban csak kisebb mértékben estek inscriptió alá; túlnyomó nagy részüket — pedig az ország északnyugati megyéiben elég ilyen birtok vala — tett szolgálatok fejében örökösen adományozá el a fejedelem. És hogy e részben ép oly kevés scrupulositást fejtett ki Bocskay, mint az egyházi javak zálogbavetésénél Illésházy, azt ama körülmény is mutatja, hogy még főbb vezérei is joggal birtak a »hűtelenek« birtokai továbbadományozására és e jogot derűreborúra gyakorolták is.¹⁾

Gondolni való hát, mily óriási resensust kelte udvari körökben a fejedelem e kívánsága, melynek teljesítése a lehető legkeményebb büntetéssel, a koldúsbotlalt jutalmazta volna azokat, a kik jövedelmeik és birtokaik koczkáztatásával is megmaradtak a koronás király iránti hűségben. Isten, jog és igazság ellen való volna az ártatlanokat, a híveket büntetni a bűnösök, a lázadók kedvéért, mondá az udvari kamara, mely eleitől kezdve a mellett harczolt, hogy Bocskay adományai s beírásai egyszerűen semmiseknek tekintendők.²⁾ De följajdultak az egyháznagyok is, a kiknek épen szegényebb része esett volna el. Illésházy inscriptióinak érvényessége esetén, attól a kis birtoktól, melyet a török foglalások után, a király és kamara még nem fordított közcélokra, főleg a végvárak föntartására, hanem meghagyott az elszegényedett püspök-apátok és püspök-prépostok kezén. Szörnyűködve mutattak a szerencsétlenek egyrészt arra a körülményre, hogy a javadalmaik elzálogosításából befolyt pénz »a keresztyén vér ontására, azon rablók és apagyilkosok fizetésére fordíttatott, a kik a felség országai pusztítása végett törökkel és tatárral szövetkeztek«.³⁾ Más-

¹⁾ Rhédey Ferencz ilyen adományáról példát hoz föl Komáromy András »Rhédey F. váradi kapitány« cz. cikkében. Hadtört. Közlemények 1894. 183. l.

²⁾ 1606. január 4-diki többször id. jelentése.

³⁾ A magyar főpapok id. panaszlevele a pápához.

részt pedig — nagyon ügyes taktikával — ama körülményre irányozá a cancellár-püspök Forgács Ferencz a pápának, a nunciushoz, a királynak és a főherczegnek figyelmét, hogy, ha a békemű kedvéért ezek a zálogbavetett egyházi javak fölládoztatnának, ez — az egyháznagyokon ejtendő égbe-kiáltó igazságtalanság mellett — a kath. egyháznak és vallásnak még azért is roppant kárával járna, mert ezek a zálogbirtokok mind protestáns kézben lévén, róluk és belőlük a protestáns földesurak a kath. vallás maradványait mihamarabb kiszorítanák az eddig kath. jobbágyság protestáns hitre való kényszerítésével.¹⁾ Hiszen cujus regio, illius religio! Fényes, vagy jobban mondva, elijesztő példa gyanánt állott a főpapok szemei előtt a kálvinisták már ekkor híres sárospataki főiskolája, melyet a sárospataki uradalom zálogbirtokosai az uradalom kegyurasága alá tartozott kath. egyházak birtokainak jövedelmeiből a kath. egyház és vallás félelmes ellenségévé fejlesztének.²⁾

Ezek és hasonló okok és példák azt az eredményt szülték hát, hogy Forgács, Korponára kapott utasítása és a magyar tanács véleménye értelmében a 14-dik föltétel tárgyalásakor épen azt felelte a rendeknek, a mit már augusztus-szeptemtemberi küldetésekor Bocskaynak mondott volt.³⁾ T. i. hogy Bocskay donatióinak confirmálását a királytól kívánni teljes lehetetlen, mert ez azoknak válnék kárára, a kik állhatatosan megmaradtak a király iránti hűségben. Különben is — így indokolá Forgács a főherczeg válaszát — az efféle adományok, mint nem a legitim hatalom tényei, az

¹⁾ Hoc solum dicam . . . haeritici hujusmodi bonis oppignorandis omnem catholicam religionem se funditus everturos sperarunt — mondja Forgács püspök-cancellár a korponai czikkekre írott s a nunciushoz benyújtott észrevételeiben (emlékiratában) (Borghese ltár).

²⁾ I. A huszonkettedik articulus cz. munkám 21. l. második jegyzetét.

³⁾ Ezt nem annyira a szűkszavú Naplóból lehet következtetni, mint inkább a magyar tanács egy jelentéséből, mely 1606. elején kelt »Super hoc articulo Serenitas sua sapienter et prudenter in priori instructione domino legato (Forgács Zsigmondnak) data sese resolvit.« (Udv. kam. ltár.)

ország törvényei szerint magoktól semmisek, mint ezt I. Ferdinánd 1527. decretumának 7. cikke Zápolya János adományaira kimondja. A kérés megtagadásával azonban nem elégedett meg a főhercegi biztos. Külön utasítása volt még ezenkívül a király híveitől elfoglalt birtokoknak a jogos tulajdonosok kezébe való visszabocsátását, sőt még az ingóságok visszaadását is követelni (a mennyiben el nem herdáltattak) — még pedig úgy, hogy ez a kiegyezési mű tárgyalásának ideje alatt okvetlen megtörténjék. A mely utasításnak Forgács külön emlékirat benyújtásával felelt meg.¹⁾

Már az a határozat is, melylyel Forgács követelésére a rendek válaszoltak, hogy t. i. a kérdéses javak birtokában a fegyverszünet alatt, tehát a kiegyezési mű befejezéséig, mostani birtokosaik megmaradjanak,²⁾ gyaníttatja velünk, hogy a korponai rendek nem valami erősen ragaszkodtak Bocskay föltételei 14-dikéhez. A legközelebbi multból a szerencsi gyűlés története és a szerencsi törvénykönyv (10. cikke) is mutatja,³⁾ hogy a magántulajdon és különösen a kir. adománybirtok szentségét oly szigorúan védő Bocskay-párti »polgári« rendek (ezen, itt anachronisticus kifejezés alá foglalva mindazt, a mi ellentétben volt a »hajdú« és »katonai« elemmel, a támadás »soldatescájával«) épen nem jó szemmel nézték a birtok-kobzásokat. S ha végül egy pillantást vetünk a forradalmi évek lezajlása után hozott 1608-diki és 1613-diki idevágó végzésekre és Bocskay donációinak ezek által befejezett históriájára: elképzelhetjük, hogy Forgács Zsigmondnak Korponán nem valami nagy megerőltetésébe került a rendeket fejedelmük, Bocskay kívánságától eltéríteni. Mivel azonban másrészt a nemzeti mozgalom főharczosaira való tekintettel, a kik vérök díját pénz hiányában inscriptiókban kapták meg és azokra való tekintettel, a kik a mozgalom céljára szükséges pénzt inscriptiós birtok fejében kölcsönözték, lehetetlen volt a főherceg mereven tagadó álláspontját elfogadniok: hát a

¹⁾ L. *Irományok* V. sz. és XV. sz.

²⁾ *Irományok* XVI. sz.

³⁾ L. a szerencsi gyűlés irományait VIII. sz.

helyes középútat választák Korpona rendei. Határozatukban a birtokjogi kérdés méltányos megoldását, vagyis a régi, jogos tulajdonosok jogainak épségben tartása mellett Bocskay adományosainak kárpótlását, valamint a kérdés másik részét, Bocskay nemesítéseinek ügyét — melyről Forgács meg sem emlékezett — a kiegyezés után egybehivandó rendes és általános országgyűlés bölcseségére bízták.¹⁾

Ezen tizennegyedik föltétel letárgyalásával ki volt meritve Bocskay föltételeinek ama sorozata, a melyben, mint a nemzet mandatariusa a nemzetnek a koronával való kiegyezését bizonyos pongyolábban vagy pontosabban fogalmazott, de szorosan meghatározott *követelések* teljesítésétől tette függővé. E tizennégy cikkben foglalt követelésekhez járult a tizenötödik cikkben — melynek tartalmára a követelés, a föltétel nevet már nem alkalmazhatjuk — egy szemrehányással vegyes óhajtás vagy kérés. Még sok dolognál volna orvoslásra és javításra szükség — mondá Bocskay — oly jogok és törvényes intézkedések tekintetében, a melyeknek megtartására a király koronázásakor megesküdött; mivel azonban a kiegyezési alku csak az elősorolt legfőbb sérelmek orvoslását célozza, amazokat, mint kisebbeket, most jobbnak látszik egyelőre elhallgatni s a legelső általános országgyűlés föladatai közé sorolni, a mikor majd a korona jóakaratával elintézését kell nyerniök.²⁾

Bocskay ezzel az óhajfélével sokat és semmit sem mondott. A határozatlan és testetlen óhajba húst adni és vért eresztetni, észrevehető és megfogható, Illésházy szeretett volna. Azt akarta Illésházy, hogy a kiegyezés föltételei között, itt ebben a 15-dik cikkben, az *ország zűrzavaros törvényei czélszerű reformálásának fontos elve* is kimondassék, hogy az elvet magát aztán a legközelebbi országgyűlés a megvalósítás útjára vezethesse — és így fölvegye azt a fonalat, melyet a múlt (XVI-dik) század 40-es, 50-es és 60-as éveiben a magyar rendek alig hogy kezükbe vettek, mindjárt el is ejtettek. Nagyon csalódnánk azonban, ha e

¹⁾ Napló (Irományok XII. sz.).

²⁾ *Irományok* X. sz.

miatt a nagy izgatóban, a meggyőző szónokban, a kinek ajkain az országgyűlési rendek sokszor csaknem áhitattal csüngének, a XVII. század codicatorát, az ország második Werbőczyjét vélnők rejleni. Illésházy ugyan a magyar jog alapos ismerője volt, de még Telegdy vagy Mossóczy sem lakozott benne s annál kevésbé versenyezhetett volna két ifjabb kitünő gyakorlati jogász kortársával, Cziráky Mózással és Kubinyi Ferenczczel. A reform eszméjére őt nem tudományos meggyőződés, nem ideális mérlegelés, nem codicatori tehetség, hanem alkalmi és teljesen subjectiv okok, az ellene indított pör következményein való évdések vezették. Száműzetése alatt Lengyelországban sokat forgatván a magyar corpus jurist, arra a fölfedezésre jutott, hogy a decretumokban »igen gonosz articulusok« vannak, a melyekkel »magunk rontottuk meg egyszer is másszor is szabadságunkat«. Ilyennek jelölte meg különösen az 1546: XXV. czikket, mint a mely szerinte egyenes arcútlutése a híres primae nonusnak, mert följogosítja a királyt, hogy, különféle ürügy alatt, közcsendháborítás czímén minden törvényes eljárás mellőztével sújthassa, akár halálbüntetéssel, a bűnösnek tartott alattvalót. Igaz ugyan, hogy a törvény-cikk intentiója épenséggel nem a primae nonus ellensúlyozása volt s csak a köztudomású, közbotrányt okozó hatalmaskodók ellen irányula, mint a minő pl. az a Székely Antal lehetett, a ki miatt, mint Illésházytól megtanúljuk, ez az articulus létrejött. De a király — így okoskodék a száműzetése miatt elkeseredett Illésházy — most ezt a cikket mindenkire s mindenre alkalmazza, »leültet néhány papot, a kik elítélik fejét és jószágát akárkinek,« mint a hogyan őt elítélték. Ezért kérte Illésházy már Krakóból írott levelében Bocskayt arra, hogy a tágmagyarázatú törvény példáján okúlva, a törvények általános revisióját a kiegyezés föltételei közé igtassa be.¹⁾ A nagyobb szabású terv, az általános reform-clv izmos fája így csírázott hát ki az alkalmi, a személyes okok kicsiny magjából Illésházy lelkében. Bocskay azonban nem látta szükségesnek vagy czélszerűnek az

¹⁾ 1605. junius 19. Szilágyi S. közl. Tört. Tár 1878. 15. lap.

Illésházy megpendítette, csiklandós tárgyú kívánságot föltételei közé fölvenni. Erre aztán, valamivel később, megkísérté az időközben haza került főúr Mátyás herczeggel is közölni, mint magánnézetét, ezt az indítványt¹⁾ — s Bocskaynál sem szűnt meg verni a vasat; mert végre Bocskay fölhatalmazásából november elsején, akkor, midőn Korponán Forgács Zsigmonddal találkozott s ezzel való egyetértésben a kiegyezési tárgyalások és a Bocskay-párti rendek gyűlése helyéül Korponát kitűzte, egy külön emlékiratban körvonalozva hivatalosan is előterjesztheté a javaslatot a főherczegnek.²⁾ Arra utalt ebben a főúr, hogy a reformok szükségét közel félszázaddal előbb is érezé már az ország, midőn 1563-ban a törvények megrostálását elrendelé.³⁾ Nem szólva az egymásnak gyakran ellenmondó s az ország jogainak praejudikáló egyes törvényhatározatokról, azóta az állapotok annyiban még rosszabbultak, hogy az »emberek ravaszsága« nem egy törvényt egészen másként magyaráz, mint a mi eredetileg a »mens legis« volt. Az efféle elcsúszható-csavarható törvények világos magyarázatára szükség lévén, kívánta Illésházy a főherczeg beleegyezését — a király nevében — már előre, hogy a legközelebb összeülő általános országgyűlés a szükséges újításokat, bővítéseket és megszorításokat akadály, azaz a király ellenzése nélkül megtehesse. Ez azonban még nem volt minden. Akár saját maga fejétől cselekedett Illésházy, akár — a mi valószínűbb — indítványa hivatalos előterjesztésére az engedélyt Bocskaytól csak ezen föltétel alatt nyerte ki: emlékirata végéhez azt a záradékot toldá a főúr, hogy a revisió, a reform ne érinthesse az

¹⁾ 1605. szept. 7. (Bécsi udv. ltár) »Negari certe non potest, internas quoque et antiquas regni Hungariae leges et constitutiones multis et gravissimis abusibus esse deformatas et labefactatas, praesertim per cameras et dominos praelatos, quae nunc merito veniunt emendanda; cum etiam alioquin sine damno et praejudicio auctoritatis regiae secundum Deum et eius iustitiam debeant ac possint quoque commode fieri,« — mondja Illésházy.

²⁾ *Irományok* III. sz. a.

³⁾ V, ő. 1563.: 30. tcz. — A negyvenes és ötvenes évek reformtörekvéseiről — melyek eredménye a »Quadripartitum« lőn, úgy látszik készakarva hallgat Illésházy.

országnak ama sarkalatos jogait, melyeket II. Ulászló első decretuma, t. i. az 1492-diki törvény előszámlál. E mellett azonban — és ez igen ügyetlen *captatio benevolentiae* akart a főherczeggel és királylyal szemben lenni — bántatlanul maradjon a koronás király tekintélye is a szerint, a mint az Ulászló mondott decretumában »világosan olvasható«.

Mielőtt e fontos emlékiratra Forgács Zsigmondnak utasításúl szolgáló válaszát kiadta volna Mátyás, jónak látta véleményes jelentést kívánni be a prágai magy. kir. udvari titkártól, az öreg Himelreich Tiborcztól is, a ki az udvari körök oraculumá volt minden magyar közjogi ügyben.¹⁾ Himelreich elvileg pártolá a törvények reformjának általános eszméjét. Emlékszik rá — mondá — még gyerekkorából, hogy nagy tekintélyű férfiak már akkor kívánták azt, de a háborús idők miatt nem lőn belőle semmi. Csak Telegdy és Mossóczy szedték össze egy kötetbe a decretumokat »reclamantibus multis regni procuratoribus et aliis compluribus nugas suas venditantibus« — s ezzel a szerkesztéssel, úgy mond, most is hasznosan élünk. Azóta újabb törvények hozattak s tagadhatatlanul dicsőségére válnék a királynak a törvények újabb összeszerkesztése. De ennél a compilátori munkásságnál a jelenben tovább menni már nem tartá tanácsosnak Himelreich, sőt egyenesen gyanúsak bélyegzé a lázadók törvényrevizióra célzó kívánságát a forradalmi időkben, melyekhez képest a János király korabeli — mint a mely kornak kívánta a törvényeit az 1563: XXX. tcz. első sorban reformálni — csak árnyékforradalom volt.²⁾ Hite szerint ez a reform-mű most csak a törvények egyenes elcsavarására, a kath. egyház és clerus kisebbitésére s a lázadás legyezgetésére vezetne. Ezt a gyanúját pedig Himelreich arra alapítá, hogy Illésházy a korona és az ország jogainak megóvása céljából, amint láttuk, egyaránt II. Ulászló 1492-diki végzeményére hivatkozott. Ulászlótól, a magyar koronára vágyakozótól, ezt a végzeményt akkor

¹⁾ Himelreichot jellemeztem röviden M. O. gy. Em. X. köt. az 1604. évi pozsonyi gyűlés bevezetésében.

²⁾ Érdekes, hogy Himelreich is csak az 1563-diki tervekre gondolt s az előbbi évtizedek reform-tervei neki sem jutottak eszébe.

kicsikarták a rendek — mondá Himelreich — s hogy a király e könnyelműségének mi haszna volt: azt egész uralkodása bizonyítja. Jó lesz hát a kérdésnél nagyon vigyázni — végezté tanácsát az öreg titkár — annyival inkább, mert az ily általános kívánságok sok particuláris dolgot rejtenek magukban, melyeket az általános kívánságba való beleegyezés után nagyon nehéz ellensúlyozni.¹⁾

Himmelreich tanácsa Mátyás főherceg gyanúját is fölkeelté s erélyes óvásra készíteté őt Illésháznak adott válaszában, mely a korona jogainak teljes és csorbítatlan fönntartását hangoztatá.²⁾ Ezen föltét szigorú megtartása mellett azonban — bizonyosan arra való tekintettel, hogy a 40-es és 50-es évek reform-munkálatai is a királyi hatalomnak a caesari jog alapján való kiterjesztésére lyukadtak ki a Quadripartitumban — az 1563: XXX. czikkre hivatkozva, beleegyezett a főherczeg a törvények reformja elvének a kiegyezés föltételei közé való igtatásába, ha az a közakaratnak meg fog felelni s ebben az értelemben utasítá Forgácsot is közvetlenül Korponára való távozása előtt.³⁾

És mégis, mikor november 26-dikán érkezett volna a kérdés tárgyalásának ideje: maguk a rendek tették le a napirendről. Vagy jobban mondva: föl sem vették a napirendre. Ő előttük is az 1563 előtti reformmunkálatoknak sorsa és eredménye, a perhorrescált Quadripartitum lebeghetett. Bizonyára attól tartának, hogy a régi törvények és intézmények bolygatása a szerfölött megnőtt királyi hatalom befolyása alatt, a lábrakapott servilismus idejében, a nemzet kimerült állapotában inkább a nemzet jogainak megnyirbálására, mint erősítésére vezethetne; vagy legalább is úgy vélekedhettek, hogy a korona és nemzet közötti összeütközés viharos napjai, a feszültség és bizalmatlanság korszaka nem épen alkalmasak e csiklandós kérdés tárgyalására. Előbb békés viszonyoknak kell létrejönniök, hogy a

¹⁾ *Irományok* VI. sz.

²⁾ Ez a válasz, sajnos, hiányzik. Megszerkesztéséről Himelreich most idézett véleményes jelentése, kiadatásáról pedig a főherczeg tüstént említendő utasítása ad hírt.

³⁾ *Irományok* V. sz.

kérdésről nyugodtan lehessen gondolkodni. Elég most, ha a nagy mű, a kiegyezés, a Bocskay többi föltételei alapján, fölépül. Végre a nem rendes, nem általános, nem is teljes, hanem csak »csonka (korponai) parlament« efféle újítás kimondására tán nem is illetékes. Illésházyt, a practicus eszű embert, könnyű volt meggyőzni erről s ő maga tudatá egy nappal a határidő előtt — november 25-dikén — a főherczeggel, hogy az ügylöz az *összes* rendek beleegyezésére lévén szükség, maradjon hát az elv kimondása is a legközelebbi általános országgyűlés bölcseségére.¹⁾ Tudjuk is, hogy az 1608-diki koronázó országgyűlés ezt a nagy reformot legalább kilátásba helyezte.

E szerint tehát, mikor Bocskay föltételeinek legutolsó czikkelye, az a kérő, testetlen óhaj tárgyalás alá került a törvények reformjáról még csak egy árva hanggal sem emlékeztek meg — Forgács Zsigmondnak, természetesen, nem nagy bánatára. A főherczegi biztos egész nyugodtan válaszolta így a 15-dik czikkelyre ugyanazt, a mit már septemberi küldetésében Bocskaynak mondott.²⁾ Ugyanazt a kitérő, se hideg, se meleg választ, hogy t. i. a fölség »nem emlékszik« rá, hogy az ország jogai és saját koronázó esküje ellen — tudtával — valaha valamit cselekedett volna; királyi kötelességeinek a jövőben szintén meg akar felelni, a mint hogy ez a 13 éves háború is, a melyet eddig oly óriási költséggel folytatott, arra mutat, hogy az ország területi épségét, jogait és szabadságát tőle telhetőleg igyekszik megvédeni.

Ez a válasz azonban olaj volt a tűzre. A király »nem emlékezik« rá, hogy valamiben megsértette volna koronázásakor tett esküjét! Hát jól van! »Mivel ő fölsége azt mondja, hogy nem jut eszébe, miben bántotta volna meg szabadságinkat«³⁾: — majd eszibe juttatjuk mi!... És megeredt a vita, a panasz áradata egyrészt olyan dolgokban, a melyekről már az előző cikkekknél határoztak a

¹⁾ *Irományok* XIV. sz.

²⁾ A sokszor id. ang. 19-diki utasítás.

³⁾ Katona 28, 446.

rendek, másrészt meg olyanokban, a melyek a főherczeg e különös válasza nélkül bizonyára föl se merültek volna. Négy főcsoportra oszthatni e panaszokat. A legelső az országos tisztségeknek idegenek számára való osztogatására vonatkozó példákat foglalja magában. Ezekkel már végeztünk.

A sérelmek második csoportja arra hozott föl példákat, hogy a király a korona rendelkezése alá kerülő birtokokat idegeneknek adományozza vagy inscribálja szünet nélkül. Megnevezték a rendek Véglest, Lipcsét, Murányt, Husztot, Zólyomot és Dobravínát, aztán Trencsént, Surányt, Likavát, Bánffy Dénes javait, melyeket a király — a hozzájuk tartozó roppant uradalmakkal — egy Rappachnak, valami Trybl Gáspárnak, egy Herbersteinnak, Bástának, osztrák-német tiszttartóknak, Henkel Lázár dúsgazdag, szepesi eredetű bécsi kereskedőnek és Lassota Erich kassai kerületi mustra-mesternek conferált, adott el vagy vetett zálogba. Ez elidegenítések némely része a föntebb ismertett birtok-kobzási rendszer folyamánya volt. Más, tehát nem kobzások után történt részük ellen a magyar rendek már régóta, többek közt 1599-ben és 1600-ban¹⁾ tiltakoztak az országgyűléseken; de e tiltakozást azzal a válaszszal némítá el a kormány, hogy a mint magyar alattvalók birhatnak és tényleg birnak is (pl. Illésházy a morvaországi Gödinget, másnéven Hodolint), a fölség más országaiban fekvő javakkal és várakkal, ép oly méltányos a viszonyosság elvének alkalmazása Magyarországon. Hozott föl azonban e mellett a kormány még egy más, igen érdekes, opportunítási okot a panaszok ellen. Azok a javak ugyanis, a melyeket a rendek megneveztek, a bányavárosok közelében feküdtek — s azért adandók (mondá a kamara) német emberek kezeibe, mert a magyarok (mint a Balassák és Illésházy), mikor az ő kezeikben voltak e birtokok, területükön a bányaműveléshez oly annyira szükséges erdőket önkényesen és oktalanúl pusztították, a bányatermékek szállítását és értékesítését a »leghihetetlenebb« nemesi jogokra való hivatkozásokkal megnehezíték, magukkal a bányaváro-

¹⁾ Magy. Orszgy. Eml. IX. 210, 342, 344, 352. ll.

sok polgáraival s a bányászokkal örökös harczban állottak a nélkül, hogy ez ellen a kamarák valamit tehettek volna. Míg ellenben, ha az uradalmak német birtokosok kezén vannak, akkor a kincstár kárával járó nemesi szabadalmak szerződés vagy más eszköz által ártalmatlanokká tehetők s a németek rakoncátlanságai, ha netán előfordulnának, megfékezhetők. A közjó kívánja hát e mondott s egyéb birtokok idegen kézbe való bocsátását.¹⁾ Illésházy és különösen a Balassák erőszakoskodásait, sajnos, alig lehet tagadni. De a mi az erdőpusztítást illeti, itt már a kamara a hibás. Ha régebbi időkben, mikor Liptó-Ujvár (1554.), Végles (1558.), Trencsén (1564.), Lipcse (1578.) stb. Balassa János, Dobó István, Arco grófné szül. Széchy Margit stb. kezére került,²⁾ ki tudta a király a kamarák javaslata alapján az adomány- vagy inscriptiós levélben kötni, hogy »demptis tamen sylvis«, melyeket magának reservált a bányászat céljaira: miért mulasztá el a fiscus e kikötést pl. 1600-ban, mikor Trencsént Illésházy kapta meg?³⁾

A panaszok harmadik csoportja a nem-szabad, a jobbagy-községek számára történt adományozásokra vonatkozott és ide Modor, Bazin, Sz.-György ügyei tartoztak. Ezen panaszok háta mögött ugyan, mint köztudomású, Illésházy állott, mert hiszen az ő kezéből vette ki a király a két utóbbi paraszt-város s a rajtok uralgó várak zálogbirtokát. Mindamellett törvényes alap nélkül épen nem szűkölködött a korponai rendek e gravamene. Az 1542: 33. t.-cikk ugyanis abból az okból, mivel a communitások örök-életűek s így javaik megszakadás címén a koronára soha többé vissza nem háramolhatnak, a communitások részére minden adományt és inscriptiót szigorúan megtilt, sőt a mi több, a II. Lajos óta történt efféle adományok visszavételét is elrendeli. Ezért tiltakoztak az országgyűlési rendek már 1600 óta ismételten is a Bazin és Sz.-György részére tett

¹⁾ Az Udv. kamara 1606. január 4-diki jelentése; továbbá egy (alighanem 1606. január 9-ről való) »Responsiones ad articulus camerales...« stb. című irat. (Mindkettő a bécsi udv. kam. ltárban.)

²⁾ Tagányi Károly barátom szíves közlése.

³⁾ Szintén Tagányi barátom szíves közlése.

adományok ellen¹⁾ s ezért újíták meg itt Korponán is óvásukat,²⁾ mely az 1608. kor. előtti 6. t.-cikkben a rendek hangoztatta elv érvényesítésére és az 1542: 33. t.-cikk szigorú megújítására vezetett. Az a kérdés azonban, vajjon adományozhat-e a király a községeknek háramlás alá eső birtokot, csak egyik oldala volt a dolognak. A másik oldalon az a vitás kérdés merült föl, épen a három kis parasztváros ügyében, vajjon van-e a királynak joga ilyen jobbágyközségeket kir. hatalmából szab. kir. városokká tennie? s mint ilyeneket az országgyűlésre is meghívnia? a mint Modort, Bazint, Sz.-Györgyöt már egy darab idő óta az országgyűlésekre tényleg meghívata. A király és a kamarák azt állíták, hogy igen. A mint a király parasztlból nemes, nemesből főrendit creálhat, ép úgy fölemelhet bármely községet a szab. kir. városok díszes rendjébe. Ez az ő fölségjoga.³⁾ De a rendek épen ezt nem akarták elismerni már Korpona előtt sem; sőt a mi több, 1600-ban kikergették Modor megjelent, alázatos követeit az országgyűlésből, 1601-ben ellene újra s pedig oly hevesen tiltakoztak, hogy a szintén meghívott Bazin és Sz.-György követei meg se mertek jelenni.⁴⁾ Most Korponán megint megvitatták ezt a kérdést, mely azután, mellesleg legyen mondva, az 1608. kor. előtti 6. t.-cikk által *elvben* a rendek kívánsága szerint oly megoldást nyert, hogy jövőre csak a magyar tanács hozzájárulásával legyen joga a királynak a paraszt községek illetén fölmagasztalása; míg az 1608. kor. utáni 1. t.-cikk a többször említett három városka különös ügyét az ország törvényeinek kilátásba helyezett reformációja idejére halasztá el.

A panaszok negyedik csoportja végre a *magyar kir. cancellária* tekintélyének teljes megsemmisülését s hatás-

¹⁾ M. Orszgy. Eml. IX. 342—45; X. 11.

²⁾ Ehhez az óváshoz persze sehogysem illet a szerencsi gyűlés ama rendelkezése, mely megengedi, hogy a kir. városok nemes emberektől fekvő birtokot vásárolhassanak. L. jelen kötet 134. lapszám.

³⁾ Illésh. Istv. hűtl. pöre. — De l. még a nem sokkal föntebb id. »Responsiones ad art. camerales« című iratot is.

⁴⁾ M. Orszgy. Eml. IX. 345. és 482.

körének összezsugorodását tárgyalá. A helyett, hogy úgy ennek a roppant fontosságu közjogi kérdésnek, mint a magyar tanácsról szóló s csak — mint láttuk — szintén mellékesen fölvetett kívánságnak külön fejezeteket szántak volna Boeckay és a korponai rendek a kiegyezés elengedhetetlen *feltételei* között: megelégedtek ebbeli sérelmük egyszerű felsorolásával, óhajuk (nem követelésük) egyszerű regisztrálásával.

A kérdésnek hosszú és nevezetes története van, melyre természetesen nem terjeszkedhetünk ki. Legyen elég annyit említeni meg, hogy a rendiség e virágzó korában a központosításra törekvő monarchicus hatalom, a mennyire körülmények és intézmények engedék, az uralkodó közvetlen közelében tartózkodó, szorosan udvari hatóságok — személyes szolgálai és bizalmasai — kezeibe igyekvék az összes legfelsőbb fokú kormányzási teendőket concentrálni és e törekvésnél minél kevesebb ügyet vetett az uralkodó jogára alatti, egymással csak a personál-unió köteléke által időlegesen egybekapcsolt egyes országok külön államéletére s közjogára. Így történt, hogy mikor I. Ferdinánd a maga udvari hatóságait — a melyek közül egyeseket tulajdonképe se németnek, se osztráknak, se magyarnak, se cselnek, hanem egy ideális és egységes, (persze közjogi alappal és elnevezéssel nem bíró) államhatalom központi organumainak contemplált — megszervezé: ¹⁾ a magyar cancellária háttérbe szorult. Ezt a háttérbe szorulást azonban azok, a kiket illetett, az ország lakosai, eleintén nem vették észre, mert a magyar cancellária számára fönmaradtak a kegyosztogatási és igazságszolgáltatási, jobban mondva igazságügyi kormányzatra tartozó, aztán a birtokjogi ügyek és egyéb közjogi, elvileg fontos alakiságok, melyeket az ország szigoruan körülírt és megszabott törvényei, ususa és normái szerint kelle elintézni s a melyek, mint a köznapi életbe vágók, minden magyar embert folytonosan és egyformán érdekeltek; mig a kormányzat egyéb állami földadataival — melyek

¹⁾ Röviden utalok itt *Fellner* cikkére, Zur Gesch. d. österr. Centralverwaltung« a Mittheilungen d. Inst. f. österr. Gesch. Frschg. 1887. évf. 258. és köv. lapjain. Továbbá a magyar Tanácsnál mondottakhoz tett jegyzetemre, hol az idevágó irodalom legfőbb termékeit elősorolom.

elintézése szintén a magyar cancelláriát illeti vala meg — a rendiség e korában, a megyék tág autonómiája s az örökös belzavarok, háborúk és török szorongattatások idejében senki, még a cancellári tiszt koronkénti viselője sem törődött. Csak mikor a magyar cancellária számára fönmaradt hatáskör mesgyéjét is apródonként mind sűrűbben lépték át az udvari, a »német«, »központi« hatóságok, mikor már a magyar cancelláriából kelt rendeletekre, végzésekre magok az ügyes-bajos felek is alig hederítettek valamit s kiki azon volt, hogy ügyére az elintézést a »német« cancelláriától nyerje: ¹⁾ csak ekkor jajdult föl az országgyűlés s hozta meg 1559-ben az ez évi 9. t.-cikket, mely — a szokásos kérő és pongyola irányban — arra kéri a fölséget, hogy az ország jogaira és szabadságaira — ezekre a roppant tág, de egy-szersmind szűk fogalmakra — vonatkozó rendelkezéseit és elhatározásait csupán a magyar cancelláriában intéztesse el s csupán ezen hatóság útján adja ki. A kérést azonban a czikkhez a szentesítés alkalmával ragasztott záradék szerint csak úgy ígérte a korona teljesíteni, ha a körülmények arra valók lesznek ²⁾ s maradt minden a régiben. Közel egy évtized múlva az 1567: 40. t.-czikk megújítja a kérel-

---

¹⁾ Prae litteris germanicis (nem németnyelvű, hanem német hatóságtól kelt iratokat kell itt érteni) hungaricae (t. i. a magyar cancelláriából keltek) jam nullius pene momenti habeantur, neque observantur — mondja az 1559: 9. cz.

²⁾ Ez is jellemző példa törvényünk s törvényhozásunk fejlődésének történetében. Meg kell itt említenem, hogy a korona e magatartása, a mennyiben a *németbirodalmi cancellária* hatáskörét Magyarországra kiterjeszteni engedé (a többi »központi« hatóságról, udv. kamaráról és hadi tanácsról nem szólok), a korona saját souverainitása szempontjából annál különösebb, minél bizonyosabb az újabb kutatások világánál az, hogy a németbirodalmi, császári cancellária fejét, a németbirodalmi vicecancellárt a császár a 16. század folyamán még a mainzi érseknek, mint a Németbirodalom legfőbb cancellárjának beleegyezésével nevezhette csak ki (*Seeltiger*, Erzkanzler und Reichskanzleien. Innsbruck, 1889—) s így bár csak közvetve és homeopathicus adagban, de elvileg mégis ingerencziát engedett a németbirodalmi közjognak Magyarországra, melyet különben, mint udvari fölfogás szerint házi birtokot, minden adandó alkalommal oly féltékenyen választott külön a Németbirodalomtól, mint azt féltékenyeb-

met s nyomában már azt a famosus záradékot nem találjuk ugyan; de a magyar cancellária hatásköre a következő esztendőök alatt oly rohamosan összezsugorodott, hogy Rudolf uralkodása első lustruma végén, 1580-ban, Joó János prágai magyar cancelláriai titkár részben e miatt kívánczók el Prágából.¹⁾ Akárkinek akármi baja volt, volt légyen az az igazságszolgáltatás, a belügyi közigazgatás, a kamara, a hadi ügyek vagy a gratialiák köréből, azon ugyan a magyar cancellár s az ügyvezető magyar titkár nem tudott segíteni; végig kellett a panaszosnak az udvar összes hatóságait járnia.

Ez a ferde körülmény rázza föl az ország rendeit legutóbb, Korpona előtt, 1603-ban, a hallgatásból s birta őket egy küldöttségnek a királyhoz való menesztésére, a kinek Náprágyi püspök vezetése alatt élőszóval is előadták s írásban is benyújtották a magyar cancellária régi hatáskörének és tekintélyének visszaállítására irányuló kérelmüket; s ez a ferde körülmény, ezek a visszás állapotok oldák meg most 1605-ben Korponán is a rendek nyelvét. Csak »sok ajándékkal,²⁾ fáradsággal, költséggel Bécsben, Prágában, Barbitius, Coradutius, Porsius és Poltius által kell nagy-

---

ben a legscrupulosusabb magyar közjogász sem tehette volna. Igaz, hogy a mainzi érsek joga csupán névleges volt s a hagyomány miatt hűnytak előtte szemet, s igaz az is, hogy a németbirodalmi vice-cancellárt a dynastia legfőbb házicancellárjának tekintették, — és ezért ez utóbbi körülményben kell keresnünk a különös ellenmondás magyarázatát, a rejtély megfejtését.

¹⁾ »Certissimum est — mondja Joó -- me ad hanc Pragensem residentiam non sufficere (azt érti ez alatt, hogy drága a prágai élet s ő nem bírja). Expeditiones quoque nullae sunt, neque futurae sunt in posterum, ob quas mihi manendum esset ulterius.« Fellnernél id. h. 296. l. 6. jegyzet. — Igaz ugyan, hogy nagy részét a kir. udvarnál lévő magyar cancell. titkár teendőinek a királyt képviselő s Bécsben székelő Ernő főherczeg oldalán alkalmazott magyar kir. titkár végzé el; de maradt volna mindamellett több mint elég dolga két Joó Jánosnak is, ha a magyar cancellária agendáin más udv. hatóságok nem osztozkodnak vala.

²⁾ A spanyol követ is panaszkodott, hogy a csász. udvarnál csak teli zsebbel lehet valamire menni. »Nem ministerekkel, hanem kalmárokkal van ott dolga az embernek«. *Gindely*, Rudolf II., I. 48.

nehezen« elintézését csikarnia ki ügyében annak, a ki koronás urához, a magyar királyhoz fordul, mondák a Bocskay-párti státusok, s mivel a megnevezett udvari emberek »a magyar törvényhez semmit vagy keveset« értenek, hát bizony mindannyiszor »fájdalmas és sérelmes válaszzsal kell ő felségétől alájönni« a panaszosnak.²⁾ Rövid és nagyon általános így ez a panasz, melylyel a korponai rendek a magyar cancellária in integrum-restituálására vonatkozó kívánságukat megokolták s melyet a maga igaz mivoltában csak úgy értünk meg, ha valamely csattanós példa áll rendelkezésünkre a sok közül, mely Bocskay híveinek rendelkezésére állott. Ilyen az az eset, mely Kassa, Lőcse, Bártfa, Eperjes és Kis-Szeben küldötteivel 1604. első hónapjaiban a városi templomok elvétele s a kassavárosi javak bevonása ügyében történt. Ezeket az alázatos, jó német és hű királypárti, sőt császári érzelmű polgárokat, a kik az udvar nyelvéen is jól tudtak beszélni s a kiket különben dédelgetni szokott volt az udvari kamara, főként a megyei nemességgel szemben, Bécsből panaszaikkal Prágába utasíták, a hol ismerősünk Gallo Cesar ajánlatára mindenekelőtt Landau udv. kam. tanácsost keresték föl. Ez őket a német birodalmi »Reichshofrath«-hoz küldé, a hol a birodalmi vice-cancellár Coraduzzi volt a hatalmas úr. Coraduzzi szépen zsebre tette az átadott 40 arany ajándékot s miután a Reichshofrath csakugyan nem volt illetékes a városok panaszos ügyében, azt a jó tanácsot adta nekik, menjenek Unverzagthoz, az udv. kamara elnökéhez és Slavata cs. tanácsoshoz. Ez utóbbi — két láda jó tokaji bor fejében — azt vélte, hogy valóban legjobb lesz az udv. kamarát megkeresniük, de a kevély elnök még nem is fogadta a magyar városok küldöttségét. Jó ismerősük, a Prágában időző Rueber György, tokaji parancsnok és magyar indigena ajánlatára b. Hoffmann Ferdinánd nagytekintélyű kam. tanácsosnál, a kamara későbbi elnökénél, kopogtattak hát s beszóltak jóakarójukhoz, a szintén protestáns Geizkofferhez. Ez az utóbbi nem akarta őket orruknál fogva vezetni s nem adott

²⁾ Katona 28, 446. és Napló (Irom. XII. sz.)

semmi, értéktelen tanácsot; de Hoffmann megnevezé nekik a két leghatalmasabb kormányférfiút: Unverzagtot és gr. Fürstenberget, a titkos tanács akkori elnökét. Ez utóbbihoz el is mentek, sőt fölkeresték b. Hornstein titkos tanácsost is, a nélkül, hogy ügyükön akármelyik a legkisebbet is lendítette volna. Burghausen kam. tanácsos, a kinél szintén tisztelegtek, Barvitiusz nagy befolyásáról beszélt nekik s azért csakugyan elvándoroltak ehhez is. A jó úr, a titkos tanács referendarius titkára, a császár füle, méltósággal és leereszkedéssel hallgatta meg a küldöttséget s aztán a 40 aranyból álló baksis kegyes átvétele után azt vélte, hogy a dologban bizony — Corraduzzi tehet a legtöbbet. Ehez már nem volt kedvük másodszer is hiába elfáradni s miután így Tolnát-Baranyát bejárták volt, Himmelreich magyar titkárhoz fordultak, a ki igen megörült a nekik följárólott s szívesen el is fogadott 40 arany — mely a prágai udvarnál, úgy látszik, a kenési egységet képezé — értük azonban nemcsak ekkor nem tőn semmit, hanem még később, 1604 végén is, határozottan állást foglalt ellenük, ágostai hitük szabad gyakorlatát hevesen ellenezvén az erre, Básta közbenjárása után, már hajlandónak mutatkozó titkos tanács előtt.¹⁾ Tőle elmentek Poltius Jánoshoz, az ügyes és csakugyan befolyásos prágai udv. kamarai előadó-titkárhoz; ²⁾ eredmény nélkül jártak Altensteig kamarai titkár és csász. tanácsosnál, a magyar országgyűlési ügyek alapos ismerőjénél; fölkeresték kétségbeesésükben még a császár heroldját is (a ki abban az időben is bizonyára valami udv. Kammerdiener volt), sőt mintha nem is koronás uroknak, hanem a szász választó-fejedelemnek voltak volna alattvalói, ennek az ágensénél is tiszteletüket tették s pártfogásért esedeztek. Mindhiába! Tizenhatsz hétig tapodták a már akkor is kikövezett Prága kövezetét, megírtak és beadtak néhány tuczat folyamodást eredmény nélkül; míg végre a 18. hét betölte után megszánta őket a »jó« Corraduzzi s azt mondá nekik, hogy okosabb dolog lesz a pénzt nem költeni hiába,

¹⁾ Szerencsi gyűlés bevezetése, föntebb a 123—124. lapokon.

²⁾ Össze nem tévesztendő Porsius Henrik bécsi udv. kam. titkárral.

hanem haza távozni Prágából. S mikor aztán erre elképedve futottak természetes patronusukhoz, a magyar titkárhoz tanácsért, ez, vigasztalás és jó tanács gyanánt, fölolvasta előttük azt a még akkor egészen friss, és a jó városi kövek előtt még egészen ismeretlen 22-dik t.-cikket, melyet ép ekkor toldott be a király az 1604. országgyűlési czikkek hegyébe s mely, mint tudjuk, az eretnekek ellen hozott összes, halálbüntetéssel, megégetéssel fenyegető törvényeket megújítja. Erre a jó tanácsra persze hogy ott hagyták Prágát az istenadták.¹⁾

Gondolhatni hát azt a vihart, mely Korponán kitört, mikor Forgács azon válasza után, hogy ő fölsége nem tud rá emlékezni, miben sértette volna meg az ország törvényeit és koronázási esküjét, a panaszos felek az előadott és ehhez hasonló esetekkel előhozakodtak. S gondolhatni a szenvedélyes hangot, melylyel e példákat a főhercegi biztos arczához vagdosták. Forgács mind erre nem volt előkészülve. Még a mit tán megczáfolnia lehetett volna, még arra is hallgatnia kelle. Nem volt hát képes megakadályozni, hogy a rendek a 15-dik cikkről hozott határozatukban éles gúnynyal »eszébe ne juttassák« a felségnek a fentebbiekhez hasonló eseteket s szemére ne hányják a királynak, hogy a magyarokkal úgy bánik, mintha rabszolgák volnának. Mindamellett — és ez a teljesen érthetlen — a rendeknek a cancelláriát illető határozata csak az óhajtság alakját öltötte föl s nem lőn a kiegyezés föltételévé, követeléssé. Csak óhajkép nyilatkoztatá ki, hogy ő felsége a »magyar cancelláriák« törvényes hatáskörét állítsa helyre.²⁾ De legalább

¹⁾ A fogoly Bocatius elbeszélése Bocskay támadása okairól (1606. októberből. Bécsi udv. ltár.)

²⁾ Napló (Irom. X. 4.) — Érdekes, hogy ez az irat »cancelláriákat« (többes számban) mond. Ennek két oka lehet. Vagy a király mellett működő rendes magy. kir. cancelláriát és ennek Bécsben, Mátyás főherceg mellett alkalmazott exposituráját (a bécsi magyar titkárt segédszemélyzetével) érti; vagy a cancelláriák mint általános fogalom alatt a magyar hatóságokat általános értelemben, tehát m. kir. tanácsot, kamarát és cancelláriát, a helytartó irodáját stb. Az előbbi ugyan valóbszínű; de azért nincs kizárva ez utóbbi sem, mert a rendek bizonyára mindezekre kiterjeszkedhettek a viták alatt.

mondott valamit, valami meghatározottat, nem úgy mint Bocskay eredeti, tartalmatlan 15-dik czikkelye. Ez a valami lőn csirája az 1608. kor. előtti 9. és 10. t.-czikknek, mely a cancellária tekintélyét helyreállítja, a nem tőle kelt végzéseket, rendeleteket, ép úgy mint a nem általa kiállított adományleveleket stb. érvényteleneknek nyilatkoztatja, a császári és osztrák hatóságokat és hivatalokat a magyar ügyek expedálásától eltiltja, az ügyes-bajosokat csupán a magyar tanácsosokhoz és a magy. kir. titkárokhoz utasítja. — Mind ezt csak a Bocskay semmitmondó 15-dik czikkelye tárgyalásának folyamán fölmerült panaszok legutolsó csoportjának ismerete után érthetjük meg.

VII. FEJEZET.

Forgács Zs. »preliminái«. A rendek furcsa kívánsága a legközelebbi országgyűlést illetőleg. Szakadás veszélye. Ezt Illésházy megakadályozni igyekszik. Tervét, hogy a kiegyezés Bécsben köttessék meg, elfogadják. E terv oka. A rendek e czélból követeket választanak. Ugyan e czélból *az összes alkupontok*, melyeket mint a magyarok kívánságait a követség Bécsbe viend, *másod- sőt harmadízben régig tárgyalatnak* Forgács és a korponai rendek közt. Megegyezés a kívánságok nagy részénél. A *megoldatlan* föltételek, melyeknél a megegyezés Bécsben csaknem bizonyosnak mondható. Köztük *új pontok*: a kir. személynök kérdése és kül. a magyar elem ügye a kir. városokban.

A korponai kiegyezési tárgyalások harmadik napja, november 26-dika, a 15-dik föltétel következtében megeredt vitákkal s a rendek nem minden fulánktól ment »emlékeztető« határozatával záródott. Mielőtt krónika-írói kötelességemhez képest a gyűlés további folyását vázolnám, szükséges itt egy visszapillantást vetnem arra az emlékiratra, melyet Forgács Zsigmond november 25-dikén nyújt be a rendek elé.¹⁾ Ez az emlékirat, mint mondtam, bizonyos föltételek elfogadásától tette függővé a rendek ama kívánsága teljesítését, hogy a császári hadak már a fegyver-

¹⁾ *Irományok* XV. sz. a.

szünet tartama alatt kivezettessenek Magyarországból. E föl-tételek legfőbbikéről, a töröktől való esetleges elszakadás ügyéről már fentebb szoltunk,¹⁾ a többieket a következőkben említem meg. Kivánta Forgács, hogy minekutána a kormánykörök nézete szerint a törökkel való béketárgyalások aránytalanul hosszú időt fognak betölteni, az ország jövedelmei már ezen idő alatt is az ország javára és szűkségeire fordíttassanak s rólok a kiegyezés és törökbéke létrejötte után a perceptorok a király közlegeinek adjanak számot. A korponai rendek határozata erre oda szolt,²⁾ hogy a király, ép úgy mint Bocskay, csak annak az országrésznek jövedelmeit húzza s csak azéről kérhessen számot, melyet épen kezei között tart; a mely határozatnak Forgács egy második, úgy látszik, nov. 26-dikán benyújtott emlékiratban, persze minden eredmény nélkül, ellenmondott.³⁾

Egy második kívánsága Forgácsnak a Bocskay kezében levő bányák ügyére vonatkozott. Maguk a fölkelők elismerték a bányák siralmas állapotát s azt, hogy több mint négy hó óta az arany- és ezüst-termelés tökéletesen szünetelt. A főhercegi biztos azt kívánta hát, hogy a megrongált bányaműveket és pénzverőt a fölség a saját maga költségén helyreállíttathassa és a bányaművelést az addig alkalmazásban volt idegen személyzettel, természetesen nem Bocskay, hanem a kir. fiscus hasznára újra megkezdthesse, tekintet nélkül arra, hogy a bányavárosok Bocskay kezében vannak. Persze hogy nem egyezhetett bele a kissé nagyon is naiv kívánságba sem Bocskay, sem a korponai gyűlés.⁴⁾

Nem sikerült teljesen kielégítő megoldást nyerni Forgácsnak a fölkelők kezeibe esett fogoly főpapok, névszerint

¹⁾ L. a 263. lapon.

²⁾ *Irományok* XVI. sz.

³⁾ *Irományok* XVII. sz.

⁴⁾ Csak jegyzetben említem meg, hogy a rendek a bányákat magyarokkal kívánták műveltetni a kiegyezés után; Forgách erre odanyilatkozott második emlékiratában, hogy a bányaműveléshez és pénzveréshez a magyar sohase értett. L. *Irományok* XVI. és XVII. szám alatt.

Migazzi váradi és Zalatnoky pécsi püspökök szabadonbocsátása ügyében sem. A fejedelem ugyan hajlandó volt volna, különösen a lengyel király közbenjárására, a kinek követségét a kiegyezési tárgyalások második vagy harmadik napján fogadá, mind a két püspököt elbocsátani fogságukból; de a rendek oly nagy erővel ellenzéék Forgács e kívánságát, hogy a fejedelem (minden kegyelmezési joga ellenére is) engedett az oppositiónak s tekintettel az ötödik föltételnél kimondott határozatra, mely Migazzi megbüntetését rendeli el, csupán az askéta jellemű Zalatnokyt bocsátá szabadon. A pécsi püspök alig pár hétre visszanyert szabadsága után, Lengyelországban, a hová a királyhoz közbenjárását ment megköszönni, befejezte hányt-vetett életét.¹⁾

A mire azonban Forgács és megbízója a legtöbb súlyt fektették, az nem a jövedelmek, sem a bányák s nem is a fogoly püspökök ügye, hanem a király kezében levő várak élelmezésének és hadiszerekkel való ellátásának kérdése volt. A rendek beleegyeztek abba, hogy a király a várakat a fegyverszünet ideje alatt élelmiszerekkel megrakhassa; mert ezzel is meg akarták mutatni, hogy a kiegyezés művének őszinte hívei; beleegyeztek abba is, hogy az ostromzár alatt álló várak a bloquade alól fölszabaduljanak; de hadi szerek bevitelét kereken megtagadták. A bizalom a király igaz békehajlamai iránt a kiegyezés föltételeinek végigtárgyalása alatt, sajnos, nem növekedett; fegyvert hát, a harc folytatásának nem óhajtott esetére nem akartak az ellenfél kezeibe szolgáltatni — s ez érthető.²⁾

Ha már most akár azt tekintjük, mily ellentétes állást foglaltak el a korponai statusok Forgácsnak e röviden ismer-

---

¹⁾ *Irományok* XIII., XV., XVI. sz. Zalatnokyra a magyar főpapoknak a pápához írt levelét 1606. febr. 20.

²⁾ Forgách Zs. további kívánsága volt még, hogy a budai, egri, esztergomi és kanizsai pasáktól térítvény szereztessék, hogy portyázásaikkal — a Rudolf és Bocskay közti fegyverszünet egész ideje alatt — ők sem fogják az ország illető vidékeit pusztítani. Ebbe a rendek, természetesen, bele is egyeztek. Apróbb föltételek voltak még a hajduk kivitele N.-Szombathól; a kereskedők szabad járása-kelése a fegyverszünet alatt.

tetett kívánságaival szemben, — melyeket pedig ő maga a kiegyezési mű legelső alapjainak, előcsarnokának nevezett; ¹⁾ — akár azt a különbséget latolgatjuk, mely Bocskay és a rendek tizenöt föltétele meg a rájuk adott királyi (főhercegi) válaszok legnagyobb részénél (mint láttuk) mutatkozik: lehetetlen föl nem ismernünk a tátongó úrt, mely a föltámadt nemzetet a koronától elválasztá.

Ezt az úrt, ha nem is egészen betölteni, de legalább félig betemetni lesz vala hivatva az a remény és várakozás, melylyel a fölkelők a legközelebb egybehivandó általános országgyűlés eszméjén csügögtek, miután azt maga a korona szívesen kilátásba helyezé. Szerencsétlenségre azonban ennél a pontnál is merült föl egy nehézség s pedig épen a rendek részéről. Mielőtt ugyanis a kiegyezés alapjai nemcsak megvitatva, hanem kölcsönösen meg is állapítva lettek volna, a korponai rendek a maguk túlbuzgóságában egy oly időelőtti, absurd kívánságot fejeztek ki Forgács előtt, az országgyűlés tárgyai dolgában, a melyre a főhercegi biztosnak a legjobb esetben is csak kitérőleg lehet válaszolnia. Azt kívánták a tárgyalások második vagy harmadik napján Forgácsnak most említett emlékiratára adott határozatukban a statusok, hogy azokhoz a czikkelyekhez, a melyeket ők a következő országgyűléseken javaslatba fognak hozni, a korona már előre megadja beleegyezését.²⁾

Ennek az általános kívánságnak az elfogadása, egy ily »fehér lap« aláírása a kiegyezés jelen stádiumában, mikor a fejedelem föltételeinek nagyobb részénél nem jött létre kölcsönös megegyezés a főhercegi biztos és a korponai gyűlés között, a teljes, a föltétlen megadás jellegével bir vala a korona részéről.

Az út, a melyre a rendek, okom van hinni, hogy inkább ügyetlenségből, mint szántsándékkal rátévelyedtek, minden őszinte s kétségbevonhatatlan békehajlam ellenére végleges

¹⁾ *Irományok* XIII. sz.

²⁾ Ut in illos articulos quos in futura dieta proposituri sunt, [Sua Mtas] ante dietam benigne annuere dignetur. *Irományok* XVI. sz. Forgách tagadó válasza *Irományok* XVII. sz.

szakadáshoz vezet vala, ha közbe nem veti magát az egyrészt Mátyás főherczegtől, másrészt Bocskaytól támogatott Illésházy.

Nem habozok azon meggyőződésnek adni kifejezést, hogy a tárgyalások folytatása s azon mederbe való vezetése, a melyben azután azok a bécsi béke révéig folytak, legfőképp Illésházy ügyességének, előrelátó, éles szemének köszönhető.

Illésházynek már a korponai tárgyalások hivatalos megkezdése előtt, azon tanácskozások alatt, melyek, mint a maga helyén említők, a november 24-dikét közvetlenül megelőző napokban a fejedelem tanácsosai és az előbbkelő követei közt folytak, észre kellett vennie, hogy a teljhatalommal föl nem ruházott Forgács, a ki az engedmények terén magától csak bizonyos, szűkre vont határokig mehetett, egyébként pedig ad referendum volt utalva,¹⁾ *egyszeri* missió alatt nem lesz képes a kiegyezést a föltámadt magyarsággal megkötni. Föl kell nekie újra Bécsbe mennie s le kell neki újra Korponára jönnie egy második, esetleg egy harmadik küldetésben. Minél tovább húzódik azonban az alku, annál kedvezőtlenebbekké válnak a kiegyezés esélyei, mert annál inkább megerősödik az a csekély párt, mely a Habsburg-háztól Magyarországot végleg el akarja szakítani;²⁾ a kiegyezés azon számos hívei pedig, a kik ugyan efféleire nem gondolnak, csak Bocskay föltételeitől nem hajlandók tágitani, reményt vesztve, annál jobban elcsüggednek s annál könnyebben helyet engednek a lármásabb, radicálisabb elemeknek. Aztán ott fönn, Bécsben és Prágában is, változhatnak a körülmények, a nemzetközi viszonyok új arculatot ölthetnek, a kiegyezést ellenzők összezsugorodott pártja megnövekedhetik, — a mint hogy a Korponáról vett kedvezőtlen hírek hatása alatt Mátyás főherczeg (mintha csak Illésházy aggodalmát sietett volna igazolni) maga figyelmezteté Rudolfot, hogy esetleg úgy a török béke, mint a magya-

¹⁾ Ezt az utóbbit világosan látjuk az *Irományok* XXI. sz. a. közölt főherczegi leirat legelejéről. De Serra is említi jelentéseiben.

²⁾ *Irományok* XIV. sz. a. l. Illésházy levelének végét.

rokkal való kiegyezési mű meghiúsulását sem szabad számításon kívül hagyniok.¹⁾

Akár a félelem nógatta hát Illésházyt, hogy a kiegyezés megdőltével az ő jószágai visszanyerésére irányuló reményei szintén füstbemennek s ő marad az, a mi volt 1603 óta kint a lengyel földön, hazátlan, vagyontalan földönfutó; akár a polgárháború és török dúlások rémképe aggasztá hazafiui lelkét; akár pedig, a mi legvalóbbszinű, mind a két tényező összehatott gondolatvilágában, az ősz államférfiú belátta, hogy a bajnak régi, meg nem ernyedő erélyével útját kell állnia.

Tollhoz nyúlt.

Még a Forgácscsal folyt alku megkezdésének napján, november 24-dikén, előadá Mátyás főherczeg bizalmasához, s egyúttal saját magának is jó emberéhez, az indigena főúr, Kolonics Sigfried komáromi főparancsnokhoz írott levelében Forgács missiójáról táplált (ép most ismertetett) nézeteit s azt fejtegette, hogy a kiegyezésnek legbiztosabb módja az volna, ha a korponai gyűlés követséget küldene Bécsbe a főherczeghez, a mely követség aztán Bécsben a közvetlen érintkezés útján a lehető legrövidebb idő alatt megköthetné a kiegyezést. Sőt egy lépéssel még tovább ment. Kijelenté Kolonicsnak, hogy ha tudná, hogy nem sértené meg vele a királyt s a főherceget, ő maga, az elítélt, a megszökött alattvaló, a rangjavesztett magy. kir. főudvarmester volna kész magára vállalni a követséget vagy annak vezetését.²⁾

Illésházy a tett embere volt. A mit jónak ítélt, a mit Kolonicsnak megírt: annak a gondolatnak a megvalósításához, a korponai rendek rábeszéléséhez azonnal hozzá is fogott.³⁾ És igyekezetét mind fönn Bécsben, mind lenn Korponán siker koronázta. A főherczeg nemcsak beleegyezését adta Illésházy indítványához s nemcsak őszinte örömmel üdvözölte azt az eszmét, hogy a korponai rendek kül-

¹⁾ Mátyás Rudolffhoz 1605. decz. 2. (bécsi udv. ltár.)

²⁾ L. *Irományok* XI. sz. a.

³⁾ U. o.

döjtje maga Illésházy legyen; hanem tekintettel arra, hogy Illésházy személyes viszonyai, hűsége a dynastiához s különösen ragaszkodása Mátyás főherczeghez, másrészt nagy népszerűsége a magyar rendeknél a kiegyezési mű sikerültének nem közönséges garanciája, még Forgács Zsigmondnak is nyomatékka köté lelkére, hogy a javaslatot a korponai rendek körében teljes erővel propagálja, még pedig, nehogy gyanút keltsen, nem a főherczegre hivatkozva, hanem csak a saját maga nevében.¹⁾

Forgács támogatására azonban szükség nem vala. Helyette maga a fejedelem, Bocskay lőn Illésházy javaslatának főszószólója,²⁾ s a korponai rendek, engedve a fejedelem és Illésházy együttes rábeszélésének, sokkal gyorsabban, mint a főúr remélte, mert mindjárt a tizenöt főtétel végigtárgyalása után, még november 26-án egyhangú határozattal, tehát az oppositio ellenzése nélkül kimondották, hogy a gyűlés ama határozatait, a melyek a Forgács Zsigmond előadta főherczegi válaszokra hozattak, a mint végleg elfogadva vagy módosítva lesznek, *külön követség* vigye meg, és előszóval is előadja, Mátyás főherczeghez, esetleg a királyhoz. A követség tagjaivá a rendek Illésházy Istvánt, Apponyi Pált és Mladossevith Horváth Pétert választák meg, Bocskayra bizván, hogy akar-e ő is, a maga részéről, követeket jelölni ki az országos küldöttség mellé.³⁾

E határozat kimondása után megkönnyebbült lélekkel várhatta a fejedelem és Illésházy a jövőt, a melynek napjai — jól tudták — még erős viharokkal vemhesek. Mert a fejedelem, kötelessége szerint, tudatta Mátyással a kimon-

---

¹⁾ *Irományok* XX. és XXI. sz.; aztán Mátyás főherczeg levele Kolonicszhoz 1605. nov. 29. (Innsbrucki helytt. ltár.)

²⁾ Ezt, azt hiszem, joggal következtethetem, mástól eltekintve, Bocskaynak Mátyáshoz írt leveléből. *Irományok* XVIIII. sz. a.

³⁾ Napló, *Irományok* XII. sz. nov. 26. alatt. Ugyanakkor a korponai rendek a szultánhoz küldendő követség tagjaivá Czobor Mihályt, Barcsay Jánost és Kőrálth Istvánt választották meg. Ezen követség célja a Bocskay és a szerdár közti szövetség országos elfűtése, meg a szultán és Rudolf közti béke előmozdítása lehetett.

dott határozatot,¹⁾ de míg a főherczeg beleegyezése a követés fogadásába s Forgács missiójának megszüntetésébe Korponára megérkezik: addig megállapodásra kelle jutni a föltételek azon szövegezésére nézve, melyet Illésházyék a főherczeghez Bécsbe voltak viendők. És előre lehetett látni, hogy ez nem megy oly könnyen és símán. Hisz az eltérés a követelések és engedmények mérlegén roppant nagy volt. Az eljárás módjának tekintetében legczélszerűbbnek látszék Forgácsnal újra legelől kezdeni az alkut mind a tizenöt föltételben foglalt követelés fölött, ha kell, nemcsak másodszor, hanem harmadszor is és az alku folyamán kikényszeríteni belőle mindazt, a mire és a meddig föl volt hatalmazva. A fejedelem, mint a gyűlés vezetője, két napot hagyott a rendeknek az első tárgyalás után hozott egyes határozatok superrevideálására, Forgácsnak pedig a határozatokra adandó visszaválaszának megszövegezésére s nov. 29-dikére, keddre tűzte ki a *második alkutárgyalás* megkezdését.²⁾

Sajnos, semmi tudomásunk nincsen arról, hogy e két-napi szélszend alatt kik és minő módon igyekvének közelebb tolni egymáshoz a főherczegi biztos meg a rendek álláspontját; bármily érdekes volna is minden fazisát ismerni azon folyamatnak, melyben a kiegyezés alapföltételei — alkotmányunk épületének harmadfél száz esztendőn keresztül főoszlopai — kifejeződtek.

Bizonyos csak az, hogy mikor november 29-dikén Forgácsnak a rendek határozataira adott viszonzválasza ott fekvék a második alkutárgyaláshoz egybesereglett rendek előtt, az ellentétek még mindig akkorák valának, hogy még a második alku után is a követeléseknek körülbelöl csak felénél sikerült teljes vagy majdnem teljes megegye-

---

¹⁾ *Irományok* XVIII. sz. Miután Bocskay csak Illésházyt és Mladossevicset említi, úgy látszik, hogy Apponyi még megválasztása napján lemondott a missióról. Ha tüstént megválasztása után jelent vala ki, hogy a missiót nem fogadja el, ennek mégis nyomát kellene találunk a »Napló«-ban.

²⁾ A Naplóból látszik, hogy nov. 27. és 28-án szünet volt.

zésre jutni. Nem sokat változtatott aztán ezen a képen sem Illésházy buzgólkodása, sem azon körülmény, hogy a fönmaradt ellentétek kiegyenlítése végett Bocskay még egy *harmadik tárgyalást* is tűzött ki december hó első napjára; mert egy-két kevésbé jelentős pont kivételével¹⁾, a rendek megmaradtak november 29-diki határozataiknál és Forgács sem tőn — úgy látszik — semmi engedményt többé.

Ama pontok elseje, melyekben megegyezésre sikerült jutni, a *törökbéke* volt, a nemzet és Mátyás főherczeg közös kívánsága. Másodikul ehhez a *nádorválasztás* kérdése szegődik, mintán Forgács beleegyezett abba, hogy a jövő országgyűlésen a nádor megválasztassék,²⁾ a mely kijelentéshez a rendek a »defacto« (= tényleg, azonnal megválasztassék) szócskát szűrták annak biztosításául, hogy nem csupán a nádor-választás szükségének kérdéséről fognak majd a jövő általános országgyűlésen a rendek alkudozni a koronával, hanem a nádort a jelöltek közül valósággal is megválaszthatják. A *kamara törlésébe*, vagyis abba az alaki kívánságba, mely — mint látók — lényegében mégis megengedé a kamarák fönmaradását, Forgács a békemű kedvéért november 29-dikén szintén beleegyezett. Akár a »praefectus camerae«, akár az ősi hangzású »thesaurarius« névvel bir is a magyar király pénzügyei központi organumának igazgatója — gondolhatta Forgács — az egyre megy, míg egyébként meg nem szorítják a király jogát s azért inkább csak »ut aliquid dixisse videatur« tette beleegyezését attól függővé, hogy a kamarák eltörlése »sano modo« történjék s a kincstárnok mellé »hű perceptorokat« állítson az ország.³⁾ Hogy továbbá az a thesaurarius püspök ne lehessen, hanem csak világi férfiú, ez szintén nem okozhatott semmi nehézséget; hiszen a főpapi rend legbuzgóbb védője, maga a pápai nuncius (Szuhaynak és Migazzinak

¹⁾ Ezekre a maguk helyén, alább, rá fogok mutatni.

²⁾ Így merem a Napló — ezen egyetlen szüksézü kútfő nov. 29-kére vonatkozó III. pontja alapján — Forgách választát értelmezni.

³⁾ Napló. Persze országos (nem kamarai) perceptorok (a dica-adó perceptorai) a kamara mellett is akárhányszor voltak.

bizony nem nagy épülésére) azt a nézetet vallá, hogy a kamara-elnök-püspökök jó püspökök soha nem valának.¹⁾

A vallásszabadságot sértő s egyébként is szokás-ellenes, adomány-levélbeli *záradékok* törlését illetőleg Forgács visszanyúlt augusztusi küldetésekor nyert utasításához s abbeli biztos reményének adott a rendek előtt kifejezést, hogy e kívánságnál a korona nem fog nehézségeket támasztani s így ezen fontos föltételnél nem remélt gyorsasággal sikerült Korpona rendeit megnyugtattnia.²⁾

Az *indigenák* ügyében arra kérte Forgács a rendeket, hogy azok, ha alkalmasak, a rájuk bízott hivatalban most megmaradhassanak, tekintet nélkül arra, vajjon egészen új indigenák-e, vagy pedig már harmadízíglén azok; a jövőre azonban a »régi szokás« megtartását ígérte. A rendek azt megnyugvással vévén tudomásul, a »régi szokást« — minden félremagyarázásnak útját előre bevágandók — úgy értelmezték, hogy ez csupán csak született magyarok alkalmazását jelentheti.³⁾

A *magyar katonaságnak* a végvárakban való *kizárólagos* alkalmazásáról oda nyilatkozott második feleletében Forgács, hogy »hite szerint« e kívánságra a fölség tekintettel fog lenni; noha mint föntebb e pont első tárgyalásánál láttuk,⁴⁾ Forgács e »hitének« a legcsekélyebb alapja nem volt; sőt tudnia kellett, hogy e kívánságba bizony sem Rudolf, sem Mátyás, sem az örökös tartományok rendjei — már a mennyiben az ők fizették várőrségeket illeté —

¹⁾ Azt mondja a nuncius Forgács Ferencz nyitrai püspöknek egy hosszú, benyújtott memorandumára e pontot illetőleg: »Non ho detto cosa alcuna a questo articolo; perchè solamente Ferdinando istituí la camera e fece presidente un vescovo e in atto pratico si vedeva che tal vescovo mai era buon vescovo.« (Borghese-ltár.)

²⁾ Tekintettel arra az ellenállásra, a melyet a főpapok e kívánság ellen kifejtének, kétszeresen érzi a kutató azon jelentések hiányát, melyeket Forgács Zsigmond a főhercegnek Korponáról beküldött s azon egyes utasításokét és leiratokét, a melyeket Forgácsnak a főhercegtől kapnia kellett jelentéseire.

³⁾ A harmadizen való indigenák az igaz magyarokkal egyenlő értékeknek vétetvén.

⁴⁾ Lásd a 321. lapot.

soha bele nem egyeztek volna. A korponai rendek vezetői is jól tudták azt; de Forgácsnak e takticus fogása előtt szemet hunyva (vagy e fogást tán vele együtt kovácsolva) oda vitték a rendeket, hogy az óvatos, semmire nem kötelező nyilatkozatban megnyugodtak,¹⁾ sőt még élet is vették a merev követelésnek, a mennyiben a decz. 3-diki végleges megállapodásnál átsillámlani engedték azt is, hogy okkalmóddal bizonyos számú idegen katonát készek eltérni a végvárakban. De a mint ezt megengedni látszottak Korpona rendei: abban a pillanatban értékét veszté Forgács »hite szerint« való ígérete.

Teljes megegyezés jött létre abban, hogy a *hűtlenség* bűnével vádoltak ellen ezentúl szorosan a törvény szerint járjon el a korona. Megígérte azután Forgács, hogy a rendek kívánsága szerint a fölség *külön hitlevélben fog bocsánatot adni* mindazoknak, a kik ellene fegyvert fogtak — és, úgy látszik, elejté azt a követelést, hogy a rendek újra hűséget tartoznak a királynak esküdni. S végre a XV-dik föltételnél nyilvánított óhajok egyikénél ígéretet tón a biztos, hogy a jövőre a korona a rendek beleegyezése nélkül nem fog a *községeknek oly szabadalmat adni*, a mely törvényellenes, vagy a mely közjogi állapotukat megváltoztatná.²⁾

¹⁾ Napló, nov. 29. X. ponthoz. — Mint fentebb az első fejezetben láttuk, a czikk két részből áll, u. m. 1. a végvárak, 2. a magyar kir. tanács ügyéből. A Napló nem mondja, hogy Forgács november 29-diki válasza és a rendek megnyugvása az 1. vagy 2. részre vonatkozik-e? S ha én mégis csak az elsőre vonatkoztatom Forgács válaszáat s a rendek megnyugvását, annak az az oka, hogy a véglegesen megállapított szöveg (deczember 3. Irományok XXIV. sz. a.) csak a végvárakról szól.

²⁾ Csak így értelmezhetem Forgács ígérését, melyet minden józan rend ellenére a legkisebb alkalmi kapocs és ok nélkül a püspökökről szóló (VI-dik) föltételnél talállok a Naplóban is (nov. 29. alatt.), meg a korponai végső megállapodások hivatalos latin szövegében is (Irományok XXIV.). Az olvasóra bízom elképzelni azt a bosszúságot, mely az efféle logikátlanságok kihüvelykezésénél a kutatót elfogja, lévén az egyesegyedüli összefüggés ezen pont, meg a püspökökről szóló kívánság között az, hogy Bazin és Sz.-György városok a királytól a kiváltságokat a kamara meghallgatása mellett kapták, a magyar kamara elnöke pedig (Szuhay) — püspök volt.

Tehát többet ígért, mint a mennyit a nemzeti jogok diadalának tetőpontján, Rudolf visszalépése után s a »külön« magyar király, Mátyás fölkenése előtt az 1608. kor. el. 6. t.-cz. megállapított.

Semmiesetre sem hibázom, ha a kiegyezést előmozdító pontok közé sorozom még azokat, a melyeket a rendek — a nélkül, hogy elejtésüket a főhercegi biztos, legalább a meglévő kútfők szerint kérte volna — hallgatólágos meg-egyezéssel egyszerűen elejtének. Ilyen volt az a nevezetes követelés, hogy a korona ezentúl csak *nemes származású* papokat nevezzen ki a püspöki székekre. Forgács a maga november 29-diki válaszában e követelésre egy szóval sem reflectált; a mi arra indítá a rendeket, hogy második határozatukban is ragaszkodjanak az első tárgyalás után meghozott követeléshez; de már a harmadik tárgyalásnál — okát alább fogjuk látni — elállottak tőle.¹⁾ Ilyen volt Bocskay *nemesítésének* ügye, melyről Forgács a második alku-nál szintűgy nem emlékezett meg, mint az elsőnél. Azonban e pontnál Forgács hallgatása nem szült merev oppositiót, sőt inkább ok lőn arra, hogy a rendek se feszegessék a kérdést. Sem a megyei nemességnek, sem a városi elemnek nem volt érdekében a radikális hajdu-tisztek szekerét tolni, nemesleveleikért neki hevülni; a katonai párt pedig inkább a Bocskay adományai kérdésénél tartotta magát a szó-harczra készen. Így hát könnyű megérteni, ha a nemesítés-
sek ügye kihullott a rostából.

Annál érthetlenebb és megfoghatatlanabb azonban, hogy miért ejték el Korpona rendei a *magyar királyi tanács* roppant fontos ügyére vonatkozó kívánságukat, ha már egyszer első határozatukban — bár mellesleg — a föltételek közé fölvették s annak teljesítéséről Forgácsnak biztató ígéretét birták. Egyike ez azon talányoknak, melyek megfejtésre várnak s melyek, míg a kulcs kezünkbe nem kerül, azt bizonyítják, hogy a korponai rendek többsége nemcsak

---

¹⁾ V. ö. a Napló nov. 29-diki előadását a decz. 3-diki megállapodások (Irományok XXIV. sz.) hatodik pontjával.

óhajtá a kiegyezést, — hanem mint »lázadó« is a jámborabb fajtájú rebellesek közé tartozott.¹⁾

Az előadott pontokon kívül maradt még fenn egy egész sereg kérdés, melynél nem sikerült a rendek meg a biztos között a compromissum. E kérdések két csoportra oszthatók. Egyikökbe azokat sorolom, a melyeknél éles, esetleg a békemű létrejöttét kockáztató ellentétek észlelhetők. A másodikba pedig azt a néhány pontot iktatom, a melyeknél mind a két fél részéről sok közeledés történt, a nélkül, hogy a rendek megnyugvást szerezhettek volna az eredményből; noha másrészt azzal biztatá e közeledés a tárgyalások vezetőit, hogy Bécsben a főherczeg színe előtt a közvetetlen alkudozásban a megoldatlan maradt kívánságok eme csoportja gyors és könnyű megoldásra fog találni.

Legfogósabb volt ez utóbbiak közt a *szentszékek* ügye s pedig azért, mert a tized miatti panaszokon kívül időközben az *alsó-papság ellátásának* kérdését, meg a földesurak *kegyúri jogát* összebonyolíták vele. — Támaszkodva arra a körülményre, hogy első határozatukban a rendek elállottak a szentszékek eltörlésének kívánásától, e pontot a második tárgyalás alkalmával (nov. 29.) beadott válaszában akként szövegezte Forgács, hogy a visszaélések és tizedek ügye az alsó-papság eltartásának²⁾ kérdésével egyetemben halasztassék el a jövő országgyűlésre. Mi adott okot Forgácsnak a kiegyezés föltételeinek hetedik cikkébe ezt az új pontot belecsúsztatnia, nem tudom.³⁾ De ha ő a szöveget újból formulázta, a rendek is újra előkezdték újabb panaszok alapján a tized-vitát. Trencsénmegye panaszai mellé

¹⁾ Ezért szólnak a decz. 3-diki megállapodások (X. pont) csak a magyar várórségekről s hallgatnak a X. cikk második részéről, a magyar tanácsról.

²⁾ Napló, nov. 29. alatt (Irományok XII. sz.) a VII. cikkknél. Bármily szokatlan is, a »concionator« kifejezés alatt itt *katholikus* papot, plébánost kell érteni; különben semmi értelme nem volna a rendek azon határozatának, mely a concionatoroknak a patronusok nyakába való ültetéséről szól.

³⁾ A rendek se reflectáltak rá; én se tudok e pontról közelebbről bármit is mondani.

szegődött most Sárosmegyéé az egri püspök vicariususa ellen, a ki a megye területén »quartát« (vagyis a tized negyedét) szedetett,¹⁾ melyet ott emberemlékezet óta senki nem szedett — s ép ily jogtalan quarta-szedések miatt emeltek panaszt a november 29-diki ülésen a szab. kir. városok is.²⁾ A szent székek már most — így hangzott a panasz — a püspökök és vicariusok kívánságainak ellenszegülőket megidézik, elmarasztalják és kiátkozzák, noha az 1495: 37. t.-cz. a vitás tizedügyeket határozottan a megyei törvényszék elé utálja s az interdictumokat a megyei törvényszék által el nem marasztalt alperes ellen határozottan megtiltja. Mindez azonban nem elég — mondák a panaszos rendek. A főpapok és vicariusaik az ország világos törvényei, az 1498: 66. és az 1507: 26. t.-cz. ellenére a kegyurak nyakára (a kik persze prótestáns papokat tartanak vagy óhajtanak) nekik nem tetsző (katholikus) plébánosokat tolnak föl s ha a kegyúr az ilyet el nem fogadja, a sz. székek legott készek az idézéssel, az elmarasztalással s kiközösítéssel.³⁾ A szenvedélyes viták eredménye nov. 29-dikén az a határozat lőn, hogy a szent székeket mégis csak el kell törölni s bizonyára nagy erőlködésébe került a kiegyezési mű barátainak a december 1-i, harmadik tárgyalás alkalmával⁴⁾ odavinni a rendeket, hogy legelső határozatukhoz visszatérjenek, a sz. székek eltörlése kívánásától elálljanak s elégedjenek meg azzal a föltétellel, hogy mind ezeket az ügyeket, beleértve a kegyurak jogait is, a fölség a vita folyamán idézett országos törvények értelmében majd a jövő országgyűlésen a rendekkel egyetértve fogja elintézni. Hogy azonban a

¹⁾ Quarták szedéséről az 1498: 50. tcz. szól.

²⁾ Igen valószínű, hogy a quarták jövedelmét protestáns papjaik tartására óhajták fordítani (s fordították is) úgy a kir. városok, mint Sárosmegye, a szerencsi végzések értelmében.

³⁾ Tudni kell, hogy a prot. felekezetnek superintendenseket csak az 1608-diki törvények (kor. el. 1. tcz.) rendelték s hogy a megyés püspökök még mindig a maguk jurisdictiója alá tartozóknak tekinték a dioecesisük területén levő bár még oly eretnek lelkészeket.

⁴⁾ Azért kellett e dolognak ekkor történnie (bár a Napló nem említi), mert különben nem került volna ilyen alakban az Irományok XXIV. sz. 7. pontjába, a melyben ott olvasható.

jövő országgyűlésen mily bizonytalan megoldásnak nézett elébe ez a kérdés-csoport, azt a katolikus főpapság főntebb¹⁾ ismertetett nézetei gyaníttathatják velünk.

Olyan se hús-, se hal-féle alakot nyert s így a Mátyással való bécsi alkudozások számára maradt fenn az a kérdés is, hogy az országgyűléseket a nádor-e vagy Mátyás főherczeg által »igazgattassa« a király? Forgács nov. 29-én fölolvastott válasza Mátyás mellett kardoskodott; a rendek határozata erre megint csak a nádort jelölte ki. Győzött azonban Illésházy közvetítése a harmadik tárgyalásnál, a mennyiben a rendek megelégedettek azzal, hogy az országgyűléseken a királyt kívánták ugyan látni, Mátyás »országgyűlési igazgatása« ellen pedig, bár érdemeit elismerő és engesztelő szavak kíséretében tüntettek; de kötelező határozatot nem mondtak ki.²⁾ Ugyancsak ebbe a szintelen csoportba tartozik Bocskay adományozásainak ügye is, melyre nézve Forgács november 29-diki válaszában a rendek határozatához (hogy t. i. a kérdés a jövő országgyűlésen nyerjen megoldást) hozzájárult. Az egyetértés teljes volt volna hát. A harmadik tárgyalásnál azonban, miért miért nem, nincs tudomásunk róla, az ezen pontban mindig conservatív felfogású rendek soraiban egy pillanatra túlcsapott a conservatív ár hulláma s a többség a főherczegi biztos legelső válaszában megfelelően érvényteleneknek akarta kinyilatkoztatni Bocskay minden adományozásait és inscriptióit. Tenyéren fekvő dolog, hogy ebbe meg a fejedelem nem egyezhetett bele semmi körülmények között s a valószínűleg különben is gyöngye majoritás főként a katonapárt radicales elemei zúgásától megfélemlítve, engedni volt kénytelen. Így jött létre a közvetítő és elfogadott indítvány, mely szerint azok a javak, melyeket az ország szükségére kölcsönzött pénzösszegek fejében adott Bocskay és kormánya zálogba, maradjanak meg a zálogbirtokosoknál; ellenben minden egyéb, akár eladományozott, akár zálogba-

¹⁾ L. a 291. lapon.

²⁾ A Napló december 1-jén erről se szól. De segítségünkre jó itt is az Irományok XXIV. sz. darabjának XI. pontja.

vetett birtokért a jövő országgyűlés intézkedése szerint vagy Bocskay kárpótolja az illetőket, vagy pedig az illetők kezében maradjon a kérdéses birtok. Mind a két határozat persze csak a korona beleegyezésével fog vala testté válhatni, mely nem csupán az egyházi javak inscriptióinál volt nagyon is kétséges.¹⁾

Mint teljesen új pontot, melylyel szemben Forgács — legalább a kútfők tanúsága szerint — állást sem foglalhatott, a megoldatlanok, de Bécsben könnyen megoldhatók közé kell sorolnom a rendek azon, úgy látszik deczember elsején első ízben hangoztatott kívánságát, hogy a király *a személynököt* a törvények értelmében a magyar tanács és az ország rendes nagybirái egyetértésével válaszsza.²⁾ Alapgondolata e követelésnek az a suppositió volt, hogy a József János után kinevezett új személynök — a protestans rendek által épenséggel nem kedvelt katolikus Lippay János — nem a törvényeknek megfelelő módon jutott a kir. pecsét birtokába s így a kívánság éle tulajdonkép inkább személyes vala. Alig lehete azonban kétség benne, hogy ha sikerül a korponai rendek követeit Bécsben a Lippay kineveztetésének törvényes voltáról meggyőzni, a rendek Lippayt elismerik. A kívánság elvi oldala ellen pedig a koronának nem lehete kifogása.³⁾

A függőben maradt kérdések közé kell sorolnom végre azon óhajok kettejét, melyeket a XV. pont tartalmazott;⁴⁾ t. i. hogy ezentúl a korona és a kamarák semmiféle birtokot se juttassanak akár adománykép, akár beiratkép, akár pedig eladás útján nem-magyar honpolgár kezére; és hogy a magyar cancellária megingott tekintélyét és hatáskörét

¹⁾ A Napló (Irományok XII. sz.) decz. 1-jéhez és Irományok XXIV. sz. XIV. pont.

²⁾ Formulázva a kívánság először csak az Irományok XXIV. sz. II. pontja alatt tűnik föl; a Napló hallgat róla.

³⁾ V. ö. az 1806. februári bécsi egyesség 3. pontjával.

⁴⁾ Másik ketteje a négy óhajnak elesik; a mennyiben t. i. a községeknek adott szabadalmak stb. felől, mint láttuk, Forgács megnyugtató ígéretet tőn; az idegenek tisztsége ügye pedig a IX. czikkre tartozik.

a király állítsa vissza. Mind a két dolog ugyanoly semmitmondó általános óhajként került minden közelebbi indoklás nélkül a december harmadik megállapodások közé, mint a hogy az első tárgyalásnál végeztek velük. Sőt a *cancelláriát* illető óhajítás, teljesen ismeretlen és érthetetlen okból, még megpuhulva, még szintelenebbül.¹⁾ Szinte csoda, hogy e (persze később, Rudolf lemondása után s Mátyás megválasztása alkalmával sokkal nagyobb erővel hangoztatott) kívánság az 1608-diki törvényekben méltánylásra talált. — Megpendítének azonban a XV-dik föltétel harmadik tárgyalásánál a négy ismertetett óhajon kívül még egy ötödiket is a korponai rendek; egy roppant fontosat, mely a magyarságnak, *a magyar elemnek a városokhoz való viszonyára* vonatkozott.

Most közel 300 esztendő után, mikor még nemzeti-ségi vidékeinken is a »gentryn« kívül legerősb őrei a magyar állameszmének teljesen megmagyarosodott vagy túlnyomóan magyar érzelmű városaink — magyar szigetek idegen fajok tengerében — most furcsának, alig hihetőnek tűnik föl előttünk, hogy a XVI-dik századnak, a magyar nemzeti érzés föllendülése századának végén szabad kir. és egyéb kiváltságos városaink legtöbbjéből a magyar a szó legteljesebb értelmében ki volt zárva, politikai jogot nem gyakorolhatott, birói stb. tisztet nem viselhetett, a tanácsnak tagja nem lehetett, házát nem szerezhette. Majdnem pária volt a saját hazájában. »Mely dolog gyalázatos a magyar nemzetnek és nem méltó, hogy hazájából kirekesztessék« — mondának e valóban szégyenletes állapotnak tudatára ébredő rendek a korponai országgyűlésen.²⁾ És fölhozták, mint legkiáltóbb példát, Pozsony városát, a koronázó várost, az ország tényleges fővárosát, a kamara és az országgyűlések székhelyét, a melyben hát ezek sze-

¹⁾ Katona nem egészen helyes magyar szövegében pedig még neve sem fordul elő a cancelláriának. Ennek az az oka, hogy az erre vonatkozó rövid és szintelen mondat kimaradt Katona szövegéből, mint azt az Irományok XXIV. sz. a. közölt teljesebb latin hivatalos fordításánál az illető jegyzetben megjegyzem.

²⁾ Katona 28, 447.

rint a magyar nemzet politikai élete lüktetett, de a melynek hatósága és lakói mégis annyira gyűlöltek a magyar nevet s a magyar elemet, hogy akárhány ott megtelepülni akaró vagy már meg is telepedett magyar polgárt kizaklattak kebelükből, ingó vagyonukat és megvett házaikat egyszerűen elkobozván, személyüket és családjaikat pedig — a legkülönbélebb ürügyek alatt — kikergetvén falaik közül. Sőt annyira mentek a jó koronázó város polgárai, hogy erőszakoskodásaikban nem csupán a védtelen, a nekik teljesen kiszolgáltatott nem-nemesi elemre szorítkoztak, hanem (— és ez ebben a korban sokat mond —) rajt-ütöttek még a kiváltságos, a nemesi osztály tagjain is, mint ezt bizonyos Ferenczffy Miklós esete mutatja, a kit, miután pozsonyi házát és ingóságait lefoglalták és elprédálták, — sikerült úgy megfélemlíteniök, hogy még arra a törvényülésre se mert Pozsonyba bemenni, a melyen pörét tárgyalták volna.¹⁾ Pedig a példa, melyet Korpona rendei választának, nem is volt olyan csattanós. Pozsony utóvégre teljesen németajkú város, Bécsnek mintegy külvárosa vala. Benne még tán inkább kimagyarázható a magyarság teljesen alárendelt szerepe. De mit mondjunk ahhoz, hogy Kassán, a felsőmagyarországi nemesség emporiumán, az erdélyi fejedelemség szomszédjában, a »tizenhárom megye« kellős közepén, távol Bécstől, távol a Németbirodalomtól, Kassán, melynek lakossága jó részben jómódú, heves magyar érzelmű, magyar ajkú polgárokból állott, a viszonyok semmivel sem valának kedvezőbbek a magyar elemre? Nem a korponai rendek beszélik ezt, a kiknek bizonyágtételét valaki tán részrehajlónak mondhatná. Hanem maga az idegen, siléziai eredetű német Bocatius, Kassa főbirája, tudósít erről bennünket, még pedig nem Bocskay befolyása alatt, hanem távol tőle, prágai börtönében. Bocatius mondja, hogy a magyarság, noha gazdagabb és intelligensebb volt Kassán a német polgárságnál, s magát a hivatalokra qualificáltabbnak tarthatá, azért mégsem juthatott be a tanácsba,

¹⁾ A homályos esetet csak megemlítik Korpona rendei, Katona id. helyen.

vagy a városi hivatalokba. Az egyetlen Herczeg István, régi ismerősünk, ez, a mint a jelek mutatják, nagytekintélyű és erőszakos magyar polgár, juthatott csak be a német tanácsba, mert tökéletesen tudott németül, német ember gyanánt (noha őt Bocatius a legdühösebb magyarnak jellemzi); de Szabó György, a legelőkelőbb kereskedő, a Szegedi testvérek, Keszeli János, Almási István, Kecskeméti György, Sörös György, Varannai János, Tóth Pál, Békessi Márton, Gyulai János és sok más, tehetős, független magyar polgár mind kimaradt a városi ügyek intézéséből s lőn — mint Bocatius megjegyzi — épen ezért heves ellenzője a főnnálló rendnek és kormánynak, s testestül-lelkestül buzgó híve Bocskay forradalmának.¹⁾

Ennek a természetellenes állapotnak akarta hát elejét venni a korponai rendek azon óhajtsásképp nyilvánított új követelése, hogy ezentúl minden városban házat szerezhesen, hivatalt és tanácsnoki tiszteletet a németekkel egyformán viselhesen minden rangú és rendű magyar ember, ha egyébként a városok joga előtt meghajol s a városi statutumok követelményeinek megfelel.²⁾

A rendi alkotmány s a városi privilegiumok e világában persze merésznék tűnt föl e kívánság. Az a gyáva magyar királyi tanács, mely mind attól irtózott, a mit a forradalom kívánság vagy követelés gyanánt a fölszínre vete, nyakig begombolkozott ez óhajtság előtt is. Nem tudta, vagy nem merte politikai és nemzeti horderejét fölfogni s nem tudott egyéb »jó tanácsot« adni e pontban a főherczegnek, mint azt, hogy a kinek Pozsony városa ellen baja van, hát igyekezzék és álljon szabadságában sérelmei orvoslását a törvényes úton keresnie.³⁾ Ilyen tanács mellett, a

¹⁾ Bocatius jelentése vagy elbeszélése a Bocskay támadása okairól. 1606. október havában prágai börtönéből (bécsi udv. ltár).

²⁾ *Irományok* XXIV. sz. XV. pont.

³⁾ »De iis vero, quae de civitate Posoniensi in medium adferuntur, si cui illa privatim iniuriam aliquam fecisse comperiat, poterit eam quisque jure convenire.« Egy egykorú hivatalos kivonatból, melynek czíme: Cameralia. Ex opinionibus C. C. Reque M^{ti}s consiliariorum hungaricorum ... (1606. január 9. udv. kam. ltár.)

politikai kertész ilyen ápolása mellett, valóban isten csodája, hogy a korponai rendek kívánságából az 1608: 13. t.-cz. kicsirázhatott. Persze, Korpona rendei a magyar tanács ezen furcsa nézetét még nem ismerhették s az e tekintetben nem instruált Forgács Zsigmond hallgatásából joggal következtethették, hogy ott fönn Bécsben ezt a kívánságot a főherczeg teljesíteni fogja.

VIII. FEJEZET.

A *megoldatlanul* maradt, legfogósabb kérdések *egyházpolitikai* természetűek. Legkényesebb a vallásszabadság ügye, a mire nézve Forgács kir. biztosító-levelet ajánl, de a receptióról nem akar tudni. A rendek ezzel szemben újabb garanciákat követelnek, pld. kívánják a tisztségek valláskülönbség nélkül való osztogatását. E kívánság nagy jelentősége. Nagy fölháborodás e miatt a papi körökben. — A püspökök ügye. Számuk, a kir. tanácsban való részvételük s főispáni állásaik kérdése. A főpapok actiója; ezzel szemben a radicales Korponán. — A kiegyezés *nemzetközi garanciájának* ügye megnyugtatta a korponai rendeket. De Bocskay dicziójának, a »Partium«-nak kérdésénél vihar tör ki. Fél-Magyarország Bocskay jogára alá kívánczik. Csak nehezen állnak el a követeléstől s ennek elejtése fejében megválasztják Bocskayt Magyarország nádorává. Bocskay magatartása rábírja a rendeket, hogy e választástól elálljanak. — A kiegyezési alku vége. A föltételek szövegezése; áttekintése. —

A mily alapos reményt táplálhattak a kiegyezés korponai szószólói arra nézve, hogy a függőben hagyott követelések most előadott csoportjánál egy kis jó akarat félretolhatja az akadályokat a megegyezés útjából, ép oly bizonytalan volt a jövő, mely a megoldatlan föltételek másik csoportjára várakozott.

Kevésbé volt fontos ez utóbbiak között a XI-dik föltétel kapcsában az a követelés, hogy a törvénytelenül elkobzott javakat birtokosaiknak a király visszaadassa. Forgács azt a közvetítő indítványt terjeszté elő november 29-dikén, hogy a panaszosok a következő országgyűlésen adják elő ügyöket s az ügyek tüstént meg is vizsgáltsanak. A rendek azon-

ban e közvetítő javaslatba semmi szín alatt sem akartak beleegyezni, makacsúl ragaszkodván úgy a második, mint a harmadik tárgyalásnál első határozatukhoz, mely ekként véglegessé vált. Tekintve azonban azt, hogy itt főként Illésházy elvett javairól volt szó, hinni leheste, hogy a király kegyelemképen adja meg Illésházynek, a kiegyezés legbuzgóbb bajnokának s utána azután másoknak is azt, a mit a rendek követelésével szemben meg kelle tagadnia, mert különben önmaga ismerné el törvényteleneknek a kir. parancsára véghezvitt kobzásokat.

Kényesebb természetű volt már a koronának az ország határain belül való őrzésére célzó kívánság, melyet a rendek a második tárgyalásnál is ismételtek s a végső megállapodások közé is fölvettek. Majdnem biztosra volt vehető, hogy a rendek követői ebben a pontban kénytelenek lesznek megadni magukat, hogy kezüket hiába köti a szigorú határozat.¹⁾

A legnagyobb nehézség azonban ama föltételeknél mutatkozott, a melyek az *egyházpolitika* terén mozogtak. Hosszú sora a nyílt és elpalástolt ellentéteknek tűnik itt szemeink elé, melyek nemcsak meghazudtolják azon katolikus és protestáns, de nem magyar egykoriakat, a kik azt igyekevének kül. a németbirodalmi protestáns rendek eláltatására világgá kürtölni, hogy a vallás ügye csak takargató köpönyegül szolgál a Bocskay-pártiak önző céljai és német gyűlölete számára; hanem első pillanatra alkalmasoknak látszanak a kizárólagos vallásharcz bélyegét sütni rá azon mozgalomra, a mely legalább is ép oly mértékben célozta a nemzet jogai, az alkotmányosság biztosítását, mint a lelkiismereti szabadságét. — A legelső és legfontosabb követelés volt e téren. mint láttuk, a protestáns vallások szabadságának törvényes biztosítása s ebből kifolyólag a »lutherani comburantur«-féle törvény és a 22. articulus eltörlése. Láttuk, mily egyértelműen és szilárd eltökéléssel hozták meg a rendek a tárgyalások első napján erre vonatkozó határozat-

---

¹⁾ Lásd e két pontra nézve a Naplót november 29. alatt (Irom. XII. sz.)

tukat. Forgács Zsigmond megdöbbsent az impozáns nyilatkozattól. Nehezen lehetett az elszántság ekkora mértékére elkészülvén. November 29-diki viszonzálaszában a gyűlöletes törvények eltörlését illetőleg bár megmaradt abbéli kívánságánál, hogy erről a jövő általános országgyűlés tárgyaljon és határozzon; de a szabad vallásgyakorlat ügyében már egy lépést tön előre. És pedig, a mint gyanítom, egy kissé túl is lépett azon a határon, melyet Mátyás előszóval szabhatott eléje. Arra kérte a rendeket, hogy álljanak el a protestáns vallások törvényben való elismerésének követelésétől s ő ekkor a helyett följánlja a korona nevében a királynak a *vallás szabad gyakorlatát biztosító külön hitlevelét.*¹⁾ Egészen az osztrák »biztosítások« módjára. De a rendek nem tágitának; második határozatuk is oly kérlelhetetlenül hangzott, mint az első. Merevebb ellentét nem is képzelhető. Ki és hogy oldja meg ezt a keményre összehúzott bogot? Bizony nagy értéke lesz vala a jó tanácsnak, mely módot mutat arra, miként lehet a kiegyezés megfeneklett szekerét a hinárból kihúzni.

Úgy kell lenni, hogy a vezető emberek több napig törték a fejüket ennek a módnak megtalálásán, mert a föltételeknek csak *harmadízben* való végigtárgyalása után, csak a december 3-diki végső határozatoknál látjuk a megoldás nem sikerült kísérleteinek nyomát. Ez az utolsó határozat ugyanis a protestáns vallások szabad gyakorlatának biztosítékául a Forgács megajánlotta királyi biztosító levelet elfogadja. De hogy ez a módosítás Forgácscsal szemben csupán iránybeli és nem lényeges engedmény, sőt, a mi több, még inkább fokozott mértékű garancia volt és így Forgácsot éppenséggel nem elégíté ki: azt nemcsak azon általános, már a gyűlés megnyitásakor kimondott, sőt Mátyástól már 1605. augusztusi utasításában is helyeselt elv bizonyítja, hogy a kiegyezés összes megállapítandó föltételei (és így ez az első pont is) a jövő országgyűlésen a törvények közé lesznek igtatandók; hanem még egy más körülmény is. Az t. i. hogy még ezt, az engedménynek csak látszó módosítást

¹⁾ U. o.

is nagy áron adták Korpona rendei. Mert nem csupán azt követelték most már, hogy a két megnevezett sérelmes törvénycikket töröltesse a király a legközelebbi országgyűlésen a törvénytárból, hanem azt is, hogy »javítás« alá kerüljön minden más, a protestánsokra netán sérelmes törvénycikk¹⁾, a minőt, mint tudjuk, Ferdinánd alatt is nem egyet lehet találni s a minő volt a Hármaskönyv I. r. 14. czimének 14. cikke, mely az eretnekeket a hűtlenség bélyegével sújtja s mely, mint a protestánsok ellen alkalmazható, e szerint hát szintén törlendő vala, noha ezek épenséggel nem tarták magukat eretnekeknek.

Látjuk, mekkora ür választá el a korponai rendeket Forgáctól s önkéntelenül ajkunkra tolúl a kérdés, vajjon ama hármás vértet, melylyel a Boeskey-pártiak a vallásszabadság derekát a tárgyalások végén körülövezték, nem az a gyanú kovácsolta-e, melyet Forgács garasos alkudozása az eleintén bizóbb rendek lelkében szendergéséből felköltött? Ennek a gyanúnak köszöni megszületését az a külön kikötött, különben fölösleges, mert a vallásszabadságból önként folyó kívánság, hogy a városokból vallásuk miatt kiűzött protestáns polgárok protestáns papjaikkal együtt akadály nélkül visszaköltözhesse²⁾. És ez a gyanú nyilat-

¹⁾ L. *Irományok* XXIV. sz. — Chorebónál (a ki id. h. a 6. lapon helytelenül 1605. nov. 24-diki datum alatt kezdi, de a 18. lapon a helyes, t. i. 1605. december 3-diki kelet alatt végzi a korponai gyűlés határozatai közlését) a 6. lapon az 1. cikk végén a többi sérelmes törvénycikkről az mondatik, hogy »szabad legyen azokat megújítani.« Hogy e »megújítás« alatt épen nem megújítást és föllevenítést, hanem ezzel ellenkezőleg csak kijavítást, sőt épen eltörlést kell és szabad értenünk; azt bizonyítja a) a magyar szövegű határozatok hiteles latin fordítása. *Irom. XXIV. sz. a.*; b) Katona kurtább szövege (28, 436) és c) a Chorebónál olvasható folytatatlagos magyarázat: »és corrigáltathassanak és deleáltassanak.«

²⁾ *Irományok* XXIV. sz. — Az írat ugyan azt mondja, hogy: »... exclusi . . . restituantur aut concionatores restituantur.« De ez csak hibás fordítása a pongyola magyar szövegnek: »avagy magokkal avagy prédikátorokkal restituáltassanak.« A mi azt jelenti, hogy a kiűzöttek akár magukban, akár papjaikkal együtt tetszés szerint visszatérhesse³⁾. Tehát a latin fordításban jobb ha *aut* helyett *etiam*-ot teszünk. — Katona az 1. föltétel ezen pontját kilagya.

kozik meg azon további, egészen új kívánságnál, a melyet a korponai rendek, előttünk ismeretlen előzmények következtében, a föltételek harmadízben való tárgyalása alkalmával támasztottak az egyházpolitikai legislatio terén.¹⁾ Deczember 1-jén ugyanis, mikor a kilenczedik, már szerencsésen megállapított föltételnek — a tisztségek és hivatalok betöltéséről szólónak — olvasására került a sor, valaki azzal a nagyjelentőségű indítvánnyal állott elő, hogy a fölség a tisztségekre s hivatalokra a született magyarokat *minden valláskülönbség nélkül* alkalmazza, tehát katolikusokat és protestansokat egyaránt. Az indítványt elfogadták s az mint követelés belekerült a deczember 3-diki, végső határozatok közé.²⁾

Noha e kívánság, mint a legelső föltétel, a receptio folyománya igen természetesnek tűnhetik föl most mielőttünk, semmi kétséget nem szenved, hogy Korpona rendei szemében az *újabb garancia* természetével birt. Tehát még egy negyediket is fölláltanak a rendek a vallás szabadság három előbbi garanciája mellé, és pedig egy, gyakorlati szempontból oly hatalmasat, mely az előbbieken erőben és hatásosságban messze túltesz. Hogy a kívánság eme természetét az udvarnál, a főpapi körökben, a nunciaturánál így fogták föl, tehát Korpona rendei célzatát megértették, arról a gyűlésre közvetlenül következő időkből meggyőző bizonyosságaink vannak. »Gyanakodtak a fölkelők — mondá 1606 elején Forgács püspök — hogy a vallásszabadságról szóló első cikk még esetleg valamely, a katolikus vallásnak kedvező magyarázatot nyerhet s azért minden kétségnek végetvetendők s világosan kimutatandók, hogy az az

---

¹⁾ A Napló ugyan (Irom. XII. sz.) novemb. 25. alatt megemlíti már e kívánságot, mint a fejedelem postulátumát. De ennek tollhibának kell lenni a csak másolatban ránk maradt Naplónál. S pedig azért: 1° mert Forgács, illetőleg a főherczeg válaszát nem említi a Napló a kívánságra nov. 25. alatt; 2° mert a második tárgyalásnál, november 29-kén szintén hallgat róla s 3° és főként azért, mert Bocskay postulátumaiban (Irom. X. sz. a.) erről a kívánságról egy szót sem találhatunk.

²⁾ *Irományok XXIV. sz.*

első articulus csakugyan a lelkiismereti szabadságot engedi meg, hát beszúrták ezt a (szóban forgó) cikket, mely az eretnokség nyílt elismerése. Mert közhivatalokat és országos méltóságokat mindenki előtt. minden valláskülönbség nélkül megnyitni, erre a fölséget világosan és határozottan kötelezni sokkal több, mint a lelkiismereti szabadság megadása; miután ezen utóbbiból magából még nem következik, hogy a ki ezt megengedi, kötelezze egyszersmind magát, hogy az eretnekeket tisztségekhez és méltóságokhoz juttatja.«¹⁾ A kívánságot a prágai nuncius is mint olyat ítélé el, mely a katolikus vallásnak leginkább prejudikál.²⁾ Mit ér a főherczeg minden jó igyekezete, mondá, a melyet az első cikknek kétértelmű s a kath. vallásra kedvező szerkesztésénél kifejte, ha azután ez a cikk nyíltan elismeri az eretnekeket, következőleg a lelkiismereti szabadságot!³⁾ Hiszen ott, a hol törvény köti ki. hogy az uralkodó tanácsosai, miniszterei, a közigazgatás fejei protestánsok lehetnek, ott a törvényes reczepezió, a legtágasbb s legbiztosabb alapú vallásszabadság tényleges állapot!

Majdnem azt mondhatnók hát, hogy a vallás szabad gyakorlatának kérdése e kívánság mellett eltörpült, összezsúgorodott: annyira megriadtak tőle az udvari, de különösen a főpapi körök, ha különben, mint Khlesl, a ki-

¹⁾ »Dubitarerunt adversarii, ne articulus primus, in quo de religione agitur, nonnullam fortasse interpretationem in favorem religionis recipere posset atque ideo, ut omnem penitus ambiguitatem tollerent et ut per eundem primum articulum libertatem conscientiae concedi perspicue ostenderent, hunc articulum, in quo haereses aperte supponuntur, addendum curarunt. Etenim omnes sine ullo religionis discrimine ad officia et dignitates admitti, ad idque S. C. Maiestatem se expresse obligare est multo plus, quam libertatem conscientiae concedere; nam qui libertatem conscientiae permittit, non propterea se ad recipiendos haereticos ad honores et dignitates adstringit.«
Forgács Fer. emlékirata a pápa prágai nunciusához (Borghese ltár).

²⁾ »Questo articolo è il più pregiudiziale, che sia alla religione.«
A nuncius sajátkezű megjegyzése Forgács Fer. emlékiratára.

³⁾ »... Che importerà che l'arciduca faticasse tanto in cambiar tanti [volte la] forma del primo articolo di religione ambigue, se poi questo [t. i. ez az új pont] suppone apertamente li heretici e per conseguenza la libertà di coscienza? . . . « U. az, u. ott.

egyezés hívei valának is. És riadalmuk könnyen érthető. Abban a kerületben, a hol a kerületi generális, abban a megyében, hol a főispán s azon a vidéken, a melynek központján a várparancsnok protestáns, ott békében tenyész, virágzik, sőt terjed a protestantizmus; mert nem a törvény erőtelen, holt betűje virraszt fölötte, hanem a férfi-marokba szorított kard éles pengéje úzi el feje mellől a veszélyeket. Elég példa erre a multból, hogy többet ne említsek Schwendi Lázár ¹ és Rueber János főkapitánysága, a kiknek köszönhető nagy részben a protestantizmus elterjedése Magyarország keleti, különösen északkeleti megyéiben; vagy a tárgyalás alatti időből Thurzó György a dunáninni főkapitány, a ki hű és buzgó királpárti ember létre tisztelettel tevő félre azokat a kir. parancsokat, melyek a kormányzása alatti várakban tartzkodó protestáns lelkészek kiűzése ügyében küldettek hozzá.² Ellenben, ha híven ahhoz az elvhez, melyet Zalatnok püspök oly hévvel hangoztatott — hogy t. i. a király a tridenti végzések értelmében csak olyanokat nevezzen ki tisztségekre, a kik igaz katolikus voltakról ünnepélyes hitvallást tőnek; — ha híven ehhez az elvhez, melyet az udvari körökben kezdődő ellenreformáció már a katolikus Lippay personalis kineveztetésével életbe léptette s a jövőre szigorúan követni szándékozik, kir. tanácsos, kerületi főkapitány, főispán és várparancsnok csak buzgó katolikusok ³ sorából fog vétetni:

¹) Jól tudom ugyan, a mit legújabbán Hopfen: Kaiser Maximilian II. und der Compromisskatholicismus (München 1895) 109. l. újlag hangsúlyoz, hogy Schw. magát a r. kath. egyházhoz tartozónak vallá. De föltétlen toleranciája, sőt pártoló magaviselkedése a protestantizmussal szemben több jogot ad őrála mondani azt, a mit Otto (Gesch. d. Reform. im Erzherzogth. Oesterreich unter Maximilian II., a 6. lapon) Miksa császárról mond, hogy bensejében protestáns volt s csupán különféle okok tarták őt vissza »ausserlich in der Gemeinschaft der römischkatholischen Kirche.«

²) L. ezt az 1604. pozsonyi orszgy. bevezetésében, a M. orszgy. Eml. X. kötetében.

³) Tehát idegenek és indigenák sorából: mert annyi magyar katolikust nem találtak volna. L. az 1605 januári gyűlés bevezetését, jelen kötet 16. lapján.

akkor bizony hiába biztosítja törvény és külön királyi hitlevél a vallás szabad gyakorlatát; mert ezek a félig missionáriusi szerepet játszó főhivatalnokok bizonyára gondoskodni fognak arról, hogy a törvény és hitlevél betűje, a mikor lehet, meg ne elevenedjék. Érthető hát, ha Khlesl megriadt elméje a szokásos bőbeszédűséggel fejtegeté, hogy »a kö-zömbösöknek, aztán az isten, meg az ördög szolgáinak egy sorba állítása a közhivataloknál bizony lelkiismeretbeli dolog«, hogy »az igaz vallást ekkép a hamis vallás mellé helyezni, magát gonosz dolog elkövetésére kötelezni senki-nek sem szabad«. ¹⁾ Nem is volt az ő nézete szerint se Mátyás főherczeg, se a király lelkiismeretében arra kötelez-hető, a mit a korponai rendek e követelése kívánt, sőt inkább kötelessége volt mind a kettőnek ezen föltételnek épen ellenkezőjét cselekedni, mert — úgymond — minden po-litika, az országlás minden tudománya csak az igaz és helyes vallás elvei szerint rendezendő be. ²⁾

Khlesl mögött, a ki a maga két kulacsosságával utóvégre is a kiegyezés pártjának volt bár lanyha tagja —, nem maradhatott el, sőt eléje került a nyitrai püspök, a magyar vallásszabadság ezen legelszántabb ellenzője, a ki a korponai rendek szóban forgó kívánságát már épen törvényszegésnek bélyegezte. Elfogult logikájával megfede-keztén arról, hogy hiszen a korponai rendek a protestantizmus ellen hozott összes törvények törvényes eltörlését is köve-telték. jobb ügyhöz méltó hévvel vitatá, hogy ország dig-nitariusi eretnekekből. a kiket szentesített törvények ha-

---

¹⁾ »Denn Indifferentes, die Diener Gottes und des Teufels zu promovieren und darzu sich obligieren, ist ein grosse Gewissenssachen, per indirectum falsche Religion der wahren an die Seiten gesetzt und Böses zu thun obligieret.« Khlesl Krenberghez 1606. febr. 14. (Udv. kam. ltár).

²⁾ »... Und sein Ihr Majestät und Ihr Durchlaucht (= Mátyás főherczeg) in conscientiam solches schuldig, dass sie allezeit die Glaubigen und Catholischen den unglaubigen Ketzern fürsetzen; es sag' nun dieser Articul darzu was er wöll, so sein doch Ihr Majes-tät denselben zu halten gar nicht, ja schuldig, wo sie können, das Widerspiel zu thun; weil alle Politia nach dem wahren und rechten Glauben muss dirigirt und angestellt werden«. U. az u. ott.

lállal rendelnek megbüntetni, soha nem lehetnek s az uralkodó, a ki e törvények megtartására megesküdt, esküjét soha meg nem szegheti. És e hamis logikai alaphól kiindulva, gúnyosan, mintegy önmagának tetszelegve, kérdé Forgács: hogy merik ugyanazok az emberek, a kik önmaguk állítása szerint azért lázadtak föl, mert szerintök a király az ország törvényeit meg nem tartá, most ugyanattól az uralkodótól azt követelni, hogy fönnálló törvények ellen vétsen, koronázási esküjét megszegje?¹⁾

E nézetek ismerete után, ha nincs is adatunk Forgács Zsigmondnak magatartásáról, a melyet e kívánsággal szemben Korponán követni jónak látott, annyit gondolhatunk, hogy az ellentét közte s a rendek közt ennél a pontnál is csaknem áthidalhatatlan volt.

Feltűnő azonban, hogy ép ily merev ellentéttel találkozunk a korponai rendek részéről annál a valóban lényegtelen pontnál, mely Bocskay eredeti föltételei közül hiányzik s melyet a rendek határozata toldott a kamara eltörléséről szóló czikk végébe, — hogy t. i. Szuhay és Migazzi püspökök, a pozsonyi és szepesi kamarák elnökei, az országból száműzessenek. Akár osztozott Forgács Zsigmond, akár nem a főpapi és kormány-körök azon fölfogásában, hogy e toldalék tulajdonképen a Szuhayt gyűlölő Illésházy buj-

---

¹⁾ »In quo illud quoque observandum est, quod cum ex legum hungaricarum praescripto haeretici omnes non modo ad dignitates et honores non admittantur, sed puniantur, atque adeo a regno ejiciantur, cumque S. C. Majestas jurejurando promiserit, se leges hungaricas conservaturum et defensurum: hoc articulo admissio, non modo leges illae omnes evertuntur, sed etiam imperator ipse sacratissimus jusjurandum suum perfringit; atque adeo Hungari ipsi, cum nobis persuadere nituntur se ideo rebellasse, quod hungaricae leges a Sua Caes. Majestate non conservabantur, nunc eandem caes. Majestatem non modo ad ipsas leges perfringendas, sed etiam ad suum ipsius jusiurandum violandum impellere contendunt«. Teljesen egyezik Forgácséval a prágai nuncius fölfogása, a ki Forgács F. memorandumának e pontjához a következőket jegyzé meg: »dalche (= e kívánság teljesítésétől) ne nasci che l'imperatore diventa pergiuro, havendo giurato la osservanza delle leggi et puniendo quelle li heretici, intantoche l'imperatore se oblige ricevere alli honori ciascuno sine ullo religionis discrimine, supponit plures religiones contra leges«.

togatására került a föltételek közé,¹⁾ arról meggyőződhetett, hogy a rendek egy szívvel-lélekkel követelik. A vád azonban, melyet a két püspök ellen támasztának, hogy t. i. gonosz tanácsaikkal az ország szabadságának megrontói voltak, nagyon általánosan hangzott. S nem egészen alaptalanul jegyzé meg későbbben Khlesl, hogy a mit a püspökök tettek, azt a király és főherczeg parancsára cselekedték.²⁾ Bizonyos volt, hogy az udvar a két főpapot elejteni soha nem fogja. Hiszen Forgács kancellár még attól az utóbb fölmerült gondolattól is irtózva fordult el, hogy a két főpapot. önigazolásuk végett, az ország rendes birái, vagy az országgyűlés elé kellene állítani! »Nem tudom lelkem borzongása nélkül olvasni e cikket — mondá — mert annyi a borzasztó benne«. Világi emberek, sőt ellenségek, a mi több eretnekek, hozzá még lázadók ítéljenek egyháznagyok ügyében, a kikről már Szt. István meghagyta volt fiának, hogy világiak törvényszéke elé ne állítsa!... A pápai nuncius pedig sajátkezűleg írta oda a püspök egy többször idézett emlékiratának idevágó pontjához, hogy »ezt tűrni nem szabad«.³⁾

Mit csináljon hát a főherczegi biztos ott Korponán a lángoló gyűlölet lecsillapítása végett, mikor a rendek követelésébe semmikép nem egyezhetett bele? Fejtegetni kezdé november 29-diki válaszában, hogy a kívánság méltatlan, törvényes pör nélkül száműzni! senkit nem lehet.⁴⁾ A törvényes pör eszméjének fölvetésével hitte a rendeket lefegyverezni; de sikamlós útra is tévedt vele, meg csalódott is. Sikamlós útra tévedt, mert áthágta azt a határt, melyet előttünk ismeretlen utasítása vont meg számára;

---

¹⁾ Magyar főpapok említett levele a pápához 1606. febr. 20. (Borghese ltár).

²⁾ Khlesl id. levele Krenberghez.

³⁾ »Questo non si può tollerare«. Forgács F. pedig azt mondja, hogy: »Hunc articulum sine animi horrore legere non possum, cum tot absurda continent!«

⁴⁾ Napló.

hiszen a kormánykörök épenséggel nem voltak hajlandók beleegyezni abba, hogy a két püspök ügye törvény elé kerüljön.¹⁾ És csatlakozott Forgács Zsigmond a korponai rendekkel szemben is, mert ezek nemcsak ragaszkodtak második határozatukban is előbbi végzésükhöz, hanem e határozatot az utolsó tárgyalások alkalmával, mint a december 3-iki megállapodások mutatják, még szigorúbbá alakíták. Végzésbe ment, hogy a két püspököt, mint nyilvánosságos hazaárulókat, külön e célra hozandó országos törvénnyel kell örökös, soha semmi királyi kegyelem útján vissza nem vonható számkivetésbe kergetni, örök emlékezetre, másoknak elrettentő például.²⁾

A Szuhay és Migazzi elleni gyűlölet éle csillan ki abból a határozatból is, melyet a rendek a második tárgyalásnál a *püspökök számáról* hoztak. Forgács Zsigmond az első határozatra adott november 29-iki válaszában ugyanazt felelé, a mit legelőször monda, hogy a fölség a czimzetes püspökök számát nem fogja nevelni, de a meglevőket teljes lehetetlen degradálnia. A rendek ennek ellenében megmaradtak az első tárgyaláskor kimondott határozatuk mellett. A harmadik tárgyalásnál³⁾ azonban sikerült — nem tudjuk kiknek — meggyőzni a statusokat a korona álláspontjának helyességéről, a mennyiben az a *jelent*, a tényleges állapotot illeté. Ezért az utolsó, harmadik határozat oda lyukadt ki, hogy a már meglevő czimzetes püspökök ám maradjanak meg; de a jövőben többé

---

¹⁾ Láttuk Forgács Ferencz és a nuncius fölfogását.

²⁾ Irományok XXIV. sz. 5. pont. Főleg Szuhay ellen valának ingerültek a rendek, az ő »dölyfét« mondván legfőbb okául annak is, hogy Erdély ő fölségétől elidegenedett s elszakadt. — Ez a fölfogás Erdély különállásáról jellemző!

³⁾ A harmadik tárgyalásnál a szűkszavú Napló erről sem szól, mint sok más pontról. Azonban minden különbség, mely a második tárgyaláskor hozott egyes határozatok és a megfelelő, december 3-diki megállapodások közt (Irom. XXIV. sz.) észlelhető, csak úgy magyarázható meg, ha fölteszszük, hogy a harmadik, december 1-jén (és 2-dikán) tartott tárgyalás szülte az illető módosításokat.

olyan püspököt, a kinek dioecesisé nincsen, egyáltalán ne nevezzék ki a korona. Még mindig éles, a király kegyúri jogát és a kath. egyház érdekeit sértő volt hát a különbség a két álláspont között, melyek egyike, t. i. a koronáé, concedálta azt, hogy a jelenben be nem töltött czimek a jövőben is betöltetlenül hagyassanak; míg a másik azt kívánta, hogy ezenfelül a jövőben megüresedendők se töltesse be s így kerülő úton és apródonkint czélozá keresztülvinni azt az e tárgynál fölmerült s már föntebb (a 295. lapon) említett eszmét, hogy a püspökök száma 3—4 megyés püspökre zsúgorodjék össze.¹⁾

A főpapi rend érdekeit s a kath. egyház tekintélyét ép így sértette az a végleges megállapodás is, mely a főhercegi biztos ellenére a *püspökök tanácsossága* ügyében jöve létre Korpona rendei között. Az első tárgyalás alkalmával kimondott határozat, mint láttuk, azon föltét alatt, hogy püspökké csak nemes származású papot nevez ki a király, hallgatólag bele látszott nyugodni a püspökök

---

¹⁾ *Irományok* XXIV. sz. 6. pont. — Ennél a pontnál igen nagy a különbség a december 3-diki megállapodás Katona közölte (28, 438) *magyar* és az *Irományok* XXIV. sz. a. között *hivatalos latin* szöveg között. A magyar szöveg azt mondja, hogy: »ő felsége titularis püspököket ne *hagyjon*« a mi a czimzetes püspökök degradálását, tehát a második határozathoz való merev ragaszkodást jelenti. A latin szöveg pedig így szól: »De numerositate episcoporum adhuc postulamus a Sua Majestate, ne *plures* titulares, quam qui ecclesias habuerint, creet aut obtrudat episcopos...«, a mi (első pillanatra) azt látszanék jelenteni, hogy *több czimzetes* püspök, mint a mennyi van, ezentúl se legyen; tehát a mennyi tényleg van, annyi a jövőben is lehet. — Ezt pedig Forgács Zs. már a legelső tárgyalás alkalmával megigérte. Tehát a vita a 2-dik és 3-dik tárgyalásnál érthetetlen volna. Ha ellenben a magyaros észjárású latin szöveget visszafordítjuk magyarra, azt kell a latin mondatból kihoznunk, hogy »*egyéb* mint dioecesisel bíró« (vagy »*más* mint dioecesisel bíró«) püspököket ne creáljon a király«. (A »*titulares*« szó a »*plures*« után fölösleges, sőt értelemzavaró). Csak ez a magyarázat az egyedül helyes; ezt támogatja a Chorebónál (id. h. 8. lap. VI. pont) közölt magyar szöveg is, mely a Katonától (a hangoztatás és egykorú helyesírás szerint) ugyan csak egyetlen egy, de igen fontos betűben különbözik. T. i.: »... ő felsége titularis püspököket ne *adjon*«.

kir. tanácsosi állásra való képességébe. A második tárgyalás alkalmával november 29-diki válaszában a kérdésre Forgács, mint hasonlóképen láttuk, nem is reflektált, a rendek hát második határozatukkal is megerősíték az elsőt:¹⁾ ám legyen a püspök királyi tanácsos, ha különben nemes ember. De már a harmadik alkutárgyalás alatt a kérdést egészen fölforgatták. Az a nézet kerekedett fölül, mely a püspökök nemes voltában sem talált elég biztosítékot túlságos szolgálatkészségük, hyperloyalitásuk ellen; az a nézet, melynek hívei eleitől fogva, már jóval a korponai gyűlés előtt, a Bocskayval kezdett alku alkalmával azt sürgeték,²⁾ hogy a püspököket egyáltalán semmi közlivatalra s országos állásra ne nevezhesse ki a király. A kamarai elnökök és tanácsosok kérdésében a kamarai pontnál győzött már ez a párt. Most, hogy a főhercegi biztos nem egyezett bele a rendek kétszeri határozatába, mely a nemes származás kikötése mellett bennhagyta volna a püspököket a kir. tanácsban, a rendek elégedetlenségét ez a radikális párt, ügyesen felhasználván azon kezdett dolgozni, hogy a püspököket minden föltétel és kivétel nélkül kizárhassa a kir. tanácsosi és a főispáni állásokból. Minden püspök, az esztergomi és kalocsai érsekség minden suffraganeusa tagja volt a kir. tanácsnak és — eltekintve az üresedésben levő esztergomi érseki széktől — főispáni méltóságot azon időben a kalocsai érsek (persze csak elméletben), meg az egri, győri, veszprémi és nyitrai püspökök viseltek.³⁾ Így hát nem kis fa volt az, a mibe a radikális párt fejszéjét belevágta, még akkor sem, ha e célzatnál csakugyan Illésházy volt volna az irányadó, a mi épen nem valószínű, de a mivel a főurat a magyar főpapság (legalább a főispáni méltóságot illetőleg) meg Khlesl

---

¹⁾ *Irományok* XII. sz. nov. 29. alatt.

²⁾ Thurzó György jóval föntebben többször idézett jelentése 1605. júl. 20. (az Akadémia kézírattárában).

³⁾ L. Hajnik, *Az örökös főispánság a magyar alkotm. történetben* 50., 58., 59., 67. és 93. lapokon.

a pápa és Mátyás főherczeg előtt vádolák.¹⁾ Nem lehető, hogy az udvar megváltoztatta volna e részben a maga fön-
tebb ismertetett álláspontját a főpapok heves ellenkezésével
szemben. Inkább van okunk azt hinni, hogy a király és
a főherczeg nézeteinek a kancellár-püspök Forgács Fe-
rencz hűséges tolmácsa volt, midőn azt hangoztatá, hogy
a püspökök becsületüknek és tekintélyüknek inkább öreg-
bítését érdemelnék már hívatásuknál fogva is, még inkább
megérdemlik pedig annál a hűségnél fogva, melyet Bocs-
kay támadása alatt királyuk irányában fogság, halál és
száműzetés büntetésének terhe alatt fényesen kimutattak.²⁾
S ha Korpona rendei a címzetes főpapok szegénységére
és megvásárolhatóságára hivatkozva, őket s velük együtt
az összes püspököket ki akarták rekeszteni a királyi ta-
nácsból: nem minden alap nélkül hangzott erre az állí-
tásra az a válasz, hogy alig képzelhető annyira szegény
magyar főpap, a kire a vád kiinduló pontja, a teljes va-
gyontalanság rá illenék s erős önérzet szolt ki abból a fe-
leletből is, hogy legalább is furcsa volna vagyoni alaphoz
kötni a kir. tanácsosi méltóságot, mely a püspököt püspöki
tiszte erejénél fogva illeti meg.³⁾ Khlesl a Forgácséihoz ha-

¹⁾ Magyar főpapok a pápához 1606. febr. 20. »Honores comi-
tatum ab episcopis primaeva fere regni constitutione possessos ad
examen suum suorumque revocare et pro suo placito tali officio abdi-
care intendit [Illésházim.]« — Khlesl pedig Krenberghez azt írja
id. helyen: »Und ist ein particular Verpitterung des Eliaschhazi
wider den geistlichen Stand, welcher sich bei allen occasionibus die
Geistlichen zu degradieren und ganz und gar auszurotten befeisset«.

²⁾ Certe status ecclesiasticus non imminutionem honoris et
auctoritatis suae meretur, sed augmentationem, et quia per se hoc
illi convenit et quia fidelitatem in suum regem in hac rebellione
quidam morte, quidam vinculis, quidam exilio et ecclesiarum suarum
spoliatione contestati sunt. Forgács F. emékirata Mátyás főherczeghez
(»Puncta Illustrissimi Nitriensis«. Borghese ltár). Célzások Szuhayra,
a foglyul esett Migazzira és Zalatnokyra s a megölt Monoszlayra.

³⁾ Forgács F. emlékirata a nunciushoz. — Úgy látszik, hogy a
pápa képviselője nem nagyon lelkesedett a püspökök tanácsosi állá-
sáért, mert Forgács F. érveire csak ezt jegyzé meg: »Saranno con-
siglieri in sostansa; ma con diverso titolo [! ezt nem tudom magya-
rázni] dal che si conosce, che gli avversarii hanno premura nel levar
l'honore all'ordine ecclesiastico...«

sonló okok mellett még azt a gyakorlati argumentumot is fölhozá, hogy a kívánság elfogadása esetére alig lesz a koronának tanácsért Magyarországon kihez fordulnia, mert hiszen a számbavehető világiak legnagyobb része kálvinista »és arianus«(!).²⁾ Hogy azonban az efféle argumentum meg Korponán mily keveset ért, azt épen a kilenczedik föltételbe beszúrt záradék, az országos állások és hivatalok valláskülönbség nélkül való osztogatásának kívánsága mutatja.

A mi már most a püspököknek a *főispáni állásokból* való kizárását illeti, érdekes, hogy noha ez a veszteség csak néhányat ér vala közülök, s noha korántsem lesz oly súlyu mint a kir. tanácsból való kirekesztés, ennél a pontnál a pápa nunciusa is, Khlesl püspök is jobban fölmelegedtek, mint az előbbinél. A pápa képviselője egyenesen azt mondá, hogy ez a kívánság azok közé tartozik, melyeket semmiképen sem szabad teljesíteni.³⁾ Khlesl pedig a német birodalom példájára hivatkozott, a hol nem megyéket, de országokat kormányoznak jól és istenesen érsekek és püspökök; meg arra utalt, hogy magát az egész Magyarországot is nem egyszer bízta a király érsek- és püspök-helytartók gondjaira s nem is volt ezt oka sem az országnak, sem a királynak megbánni. Megbotránkozva kiálta föl, hogy azok az istentagadó eretnekek, a kik magukat a keresztyénség veszedelmére törökkel-tatárral adták össze, minden hivatalra képesítve legyenek; istenfélő, becsületes, hűséges alattvalók — a püspökök — ellenben mindenből kizárassanak! ⁴⁾ S mert, mint a bécsi tárgyalások mutatják, már Korponán szóba került — s pedig épen a mérsékeltebb, a püspökök pártjára kelő elemek részéről az is, hogy a főispán-püspököktől jogcímeik okleveles igazolását kéne

²⁾ »Betreffend den: Articul de episcopis consiliariis — mondja Khlesl többször id. levelében — ist wol nicht weniger als dass status ecclesiasticus . . . diminuiert wird, also dass Ihrer Majestät die Vota künftig mangeln [werden]; und ist wol beschwerlich, weil die maiste Nobilität arrianisch, calvinisch und uncatholisch . . . sth.«

³⁾ »Ne anche questo si deve permettere«.

⁴⁾ Khlesl id. h.

bekívánni s őket ez állásokban az igazoláshoz képest meghagyni: a nyitrai püspök Illésházyra, az ujdonsült mágnásra czélózva, — ki még nem sokal azelőtt, mint összes rokonsága is csak »egregius« vala, — gúnyosan kérdé, hogy merik a püspökök régi szokás szentesítette jogait olyanok megtámadni, a kik legkevésbé szeretnék, ha minapi eredetű kiváltságos állásuk vizsgálat alá kerülne? ¹⁾

Nincs kétség benne, hogy mindezeket a körülményekhez alkalmazva Forgács Zsigmond is előadá a korpónai rendek harmadik alkutárgyalásánál, anélkül azonban, hogy czélt ért volna velük. Győzött a radikálisabb nézet, mely a püspökök nemesi származásának kívánságától — Forgács meglegedésére is — elállott, de egy füst alatt aztán azt is kimondá, hogy ő fölsége az országot ezután nem papok, hanem világi nemesek által kormányozza. ²⁾ Ez, bármily általánosan hangozzék is, talán még több, mint a kir. tanácsosi s főispáni méltóságból való kizáratás, mert a helytartóságot s a kancellárságot, nádor híján az ország kormányzásának két legfőbb faktorát is magában foglalja. Úgy látszik, hogy a viták alatt a radikálisok erélye és étvágya megnőtt.

Hátra van még az egyházpolitikai kérdések közül a *jezsuiták* ügye, melylyel röviden végezhetünk. A rendek első határozatával szemben Forgács Zsigmond november 29-iki viszonzásában is ragaszkodott azon indítványához hogy a jezsuiták kiűzése, vagy bennmaradása felől a jövő általános országgyűlés határozzon. S mivel az ezen kívánsággal kapcsolatos követelésnél, mely az adomány- és záloglevelek sérelmes záradékairól szólt, sikerült a rendeket megnyugtatnia: joggal hívé, hogy a jezsuiták kérdésénél meg a rendek lesznek engedékenyebbek. De csalódott. A statusok a második és harmadik tárgyalásnál is elha-

---

¹⁾ Quare in questionem tanti temporis usu confirmata huiusmodi auctoritas revocatur [ab iis] qui suam nuperam et hesternam nobilitatem nollent in aliquam disputationem mittere . . . Emlékirata Mátyás főherczeghez.

²⁾ *Irományok* XXIV., 7. pont.

tározták a jezsuiták kitiltását s így változatlanul belekerült ez a követelés a deczember 3-diki megállapodások közé.¹⁾

* * *

Végig vezettem az érdeklődőket a — tán szabad így neveznem — első osztrák-magyar kiegyezés alapföltételei miatt folyt szövevényes alkutárgyalásokon, a mint a dolog fontossága kívánta, pontról-pontra, a korponai rendek végleges megállapodásainak küszöbéig. Még csak egy, de igen nagy jelentőségű kérdést kell tárgyalnom, hogy a kiegyezési mű alapköveiről adott rajz teljes legyen: a kiegyezés biztosítékának, a *garancziának* kérdését. Ha tekintetbe vesszük, hogy ez a garancia tette a korponai pontokon fölépült »bécsi békekötést« *nemzetközi* jellegűvé s hogy erre a nemzetközi jellegre hazai protestánsaink 250 esztendőn át hivatkoztak; bizonyára nem fogjuk eltagadni annak a kívánságnak jogultságát, mely e nemzetközi garancia miként való létrejötté felől tudakozódik...

... Nem szörszálhasogatás volt az, nem kákán a csomónak hívságos keresése, mikor Bocskay már a juliusi tárgyalások alatt azt kérde: ha sikerül koronának és nemzetnek megegyezésre jutni s a magyarok leteszik a fegyvert, ki vagy mi áll jót a nemzetnek azért, hogy a megállapított föltételek becsületesen végre is hajtatnak?... Mátyás főherczeg azt vélte erre, hogy miután ő neki a király a legföltétlenebb teljhatalmat adta,²⁾ a milyennel őt az országgyűlések vezetésére is el szokta volt látni; hát ő kész a föltételek megtartása felől, a mint azok kölcsönösen meg lesznek állapítva, *biztosító*-levelet adni, melyben főherczegi szavára fogadja, hogy az egyességet a király helybenhagyni s föltételeit a következő országgyűlésen a törvények közé becikkelyeztetni fogja.³⁾

¹⁾ *Irományok* XXIV. sz. 8. pont. — Érdekes, sőt föltűnő, hogy erről a pontról, a jezsuiták dolgáról, Forgács F. többször id. két emlékirata, a pápai nuncius észrevételei s Khlesl 1606. febr. 14-diki levele egyformán hallgatnak.

²⁾ »Plenipotentiam nobis... absolutissimam concedit.«

³⁾ A többször id. 1605. augusztus 19-diki utasítás.

Akár a főherczeg országgyűlési (mint láttuk, kétes értékű) meghatalmazására való hivatkozás, akár más erősebb körülmények valának döntők a fejedelem előtt, a főherczeg hitlevelét nem találta sem ő, sem tanácsa kielégítő biztosítéknak, s azért Illésházy, midőn október végén és november elején Forgács Zsigmonddal Korponán tárgyalt, Bocskay megbízásából a garancia ügyében positiv javaslatokkal állott elő. Forgácsnak átadott (s előttünk más egyéb tartalmában már ismerős) emlékiratában ¹⁾ azt az elégedhetetlennek mondott követelést támasztá, hogy a kiegyezés megtartásáért a szomszéd országok álljanak jót.

Ez a kívánság első pillanatra — a mint érthető — visszatetszéssel találkozott mind a királyi, mind a főherczegi udvarban. Azt kérdezték itt is, ott is, mi közük van idegen hatalmaknak, vagy bár a király jogara alatti, de más országoknak a magyar király és magyar alattvalói közötti kiegyezéshez? ²⁾ De végre is propter bonum pacis beleegyezését adta Mátyás ahhoz, hogy a kiegyezésért az uralkodó örökös tartományai kezességet vállaljanak; ³⁾ azonban, úgy látszik, csak azon esetre, ha a garancia e nem nélkül a rendekkel a megegyezés épenséggel nem jöhetne létre. Forgács Zsigmondnak szóbeli utasítása azért oda szolt, hogy a legvég-sőig takarékoskodjék ez irányban minden ígérettel. Ennek az utasításnak kell tulajdonítanunk azt, hogy a főherczegi biztos Korponán garancia gyanánt előbb csak a Bocskay és Mátyás közti kölcsönös hitlevelek kicserélését emlegette, melyek után a korona biztosító-levelet adna a magyaroknak s esetleg mind a két részről kezesek jelölnének ki. ⁴⁾ A hitlevelek kicserélését, mint magától értődő dolgot a rendek el is fogadták, garanciának azonban nem ismerték el. Külön válaszbán, a kiegyezési föltételek legelső tárgyalása alkalmával azt pendíték meg, hogy a hitleveleken kívül

---

¹⁾ *Irományok* III. sz. a.

²⁾ Megjegyzés a III. sz. *Iromány*hoz és *Himelreich* véleménye. *Irom.* VI. sz. a.

³⁾ *Irományok* V. sz.

⁴⁾ *Irományok* XV. sz.

a *német birodalom* fejedelmei és a szomszéd országok álljanak jól a kiegyezés végrehajtásáért.¹⁾

Most volt volna az ideje, hogy Frigyes Zsigmond határozott ígérettel álljon elő, az örökös tartományok jótállásának javaslatba hozásával; mert ha ezt teszi, a rendek ezzel tán megelégednek vala. Forgács azonban csak általánosságokban mozgott; határozott ígéretet nem mervén, vagy nem akarván tenni.²⁾ És ez olaj volt a tűzre. A sok tagadó és kibúvó válasz, melyet Forgács a kiegyezésnek Bocskay kívánta föltételeire a főhercegtől hozott, már amúgy is nagy mértékben bizalmatlanokká tévé a rendeket. A garancia kérdésénél való vonakodás ezt a bizalmatlanságot most a legfelső fokra csigázta föl, a kiegyezés nyílt barátainál és titkos ellenzőinél egyaránt. Hiszen a fejedelem bizalmas hívei jól emlékezhetnek rá, hogy Illésházy, a békemű erélyes előmozdítója maga volt az, a ki Bocskayt még nem is oly régen arra figyelmezteté, hogy a »császár fogadásának nem lehetni; szóval és levéllel való assecuratióját meg nem szokta tartani«. ³⁾ Hogy higgyenek hát a csak nagyvontatva megígért hitlevélnek, ha mögötte nem áll azon erkölcsi kényszer, mely a birodalmi fejedelmek kezességében rejlik? Ha a törökkel meglesz a béke, a magyarok pedig leteszik a fegyvert, az idegen hatalmak garanciája nélkül ki áll jól azért, hogy a bosszús király orvosolni fogja a sérelmeket s bosszút nem áll a magyarokon? ⁴⁾ Hiszen általános nézet vala Bocskay körében, mely hitelre talált a német-birodalmi protestáns fejedelmeknél is, hogy a pápa valamely legújabb brévéje vagy decretuma értelmében az eretnekeknek adott szó megtartására az uralkodó nem kötelezhető.⁵⁾

¹⁾ *Irományok* XVI. sz.

²⁾ *Irományok* XVII. sz. a.

³⁾ Szilágyi S. Bocskay és Illésházy levelezése. Tört. Tár 1878. — Illésházy Bocskayhoz 1605. június 19.

⁴⁾ A bizalmatlanság ezen indoklásáról Cavriani Ottavio tudósítja Mátyás főherceget 1605. október hó (napi datum nélkül). Másol. a Borghese ltárban.

⁵⁾ Ritter többször id. m. 387. sz. a. a pfalzi választófejedelem levele a brandenburgihoz.

S noha e közelebből meg nem nevezett pápai »decretum« kiadásáról nincs is tudomásunk, lehetetlen a korponai rendek bizalmatlanságát elítélnünk s józan előrelátásukat nem helyeselnünk, ha tudjuk, hogy (mint fentebb említve volt), pl. még az 1606. februári bécsi egyezség aláírása után is, a vallást illető pontok egyikéről s másikáról magának az egyességnek egyik tényezője Khlesl püspök nem áttallotta azt hirdetni, hogy »mondjon ez a czikk a mit akar, ő fölsége megtartani azt nem köteles; sőt inkább tartozik mindenben az ellenkezőt cselekedni.«¹⁾

Természetes volt hát, ha a bizalom ezen stádiumában Korpona rendei sem Forgács általánosságaival, sem az örökös tartományok biztosításaival nem elégedtek meg, hanem a német fejedelmek kezességét is kívánták.

Mátyás helyzete e kívánsággal szemben ugyan bajos, de nem szerfölött kényes volt. Mikor hosszabb latolgatás után a gondolat már elveszté idegenszerűségét: úgy az ő környezetében, mint a király udvarában megoszlottak e kívánság felől a nézetek. Míg pl. a hadi tanács hevesen ellenzé Bocskayék e föltételét, azt méltánytalannak, sőt a fölségre nézve sértőnek találván;²⁾ addig mások, több és jobb belátással bírók, nemcsak nem ellenezték, hanem ajánlották, sőt okokat hoztak föl mellette. Ilyen volt Geizkofler Zakariás³⁾ s ilyen az a Felső-Magyarországot oly alaposan ismerő Névtelen, a kire már nem egyszer hivatkoztam.⁴⁾

Kérdés volt persze, hogy kötheti-e, terhelheti-e az uralkodó effélével a német birodalmi fejedelmeket? s lesz-e ezekben hajlandóság, a megtisztelő, de mégis kötelező munus elvállalására? A valószínűség és az, a mit a csász. udvarnál, meg Mátyás környezetében, a fejedelmek gondolkodásmódjáról megtudhattak, azt mondá, hogy: igen. A valószínűség azért, mert ha a magyar fölkeléssel a török háború is be lesz fejezve, a németbirodalmi fejedelmeket nem fogja

¹⁾ Khlesl id. lev. 1606. febr. 14.

²⁾ Ezt mutatja még későbbi véleményes jelentése is 1606. január 3. (Bécsi udv. ltár).

³⁾ Már id. emlékirata (bécsi udv. könyvtár 12817. sz. codex).

⁴⁾ Kelet nélküli (1606. eleje). Bécsi udv. ltár.

többé a császár a maga alkalmatlan segélykéréseivel háborgatni. Az pedig, a miről az értesülések szóltak, a birodalom némely részében még túl is ment a garanciára való egyszerű hajlandóságon. A pfalzi választó fejedelemség nagyravágyó és tevékeny ura, IV. Frigyes, a Habsburgok e heves ellenfele, egyenest a németbirodalmi evangélikus rendek kezébe akarta venni a magyar ügy, mint, szerinte, par excellence vallásügy megoldását, ha kell, a katolikus rendek kizárásával, a német birodalom érdekében. Sőt még ennél is tovább ment; mert azt akarta, hogy a törökkel is — a kibékítendő magyarok közbenjárásával — a német birodalmi fejedelmek, s ha kell, megint akár csupán az evangélikusok, kössék meg a békét.¹⁾ E cél elérésére sok oldalú tevékenységet fejtett ki a nyughatatlan fejedelem cancelláriája. A Neckar kies partjairól minden héten újabb és újabb levél kereste föl az evangélikus fejedelmeket a császárhoz és a magyarokhoz küldendő német birodalmi követség eszméjének elfogadása végett.²⁾ S bár a legtöbb evangélikus fejedelem hajlandósága ellenére a szász választó, Rudolf hű embere, ezt a tervet, mint kéretlen beleavatkozást, tehát nem illő lépést el is utasítá,³⁾ azt, hogy a magyar ügy a birodalmat közelről érdekli, úgy ő, mint a katolikus fejedelmek, pl. a mainzi érsek is készséggel elismerék.⁴⁾

A császári udvarban és Mátyás környezeténél egyformán biztosak lehettek hát, hogy az esetleg kérendő kezesség a német fejedelmek részéről nem fog nehézségekbe ütközni.⁵⁾ Sőt a mi több, megnyugtatóan fog latni evangélikusokra és katolikusokra egyaránt, s a mellett még élet

¹⁾ Bretteni értekezlet a pfalzi választó és a würtembergi herceg tanácsosai közt 1605. márczius 22. (Ritter, id. h. 340. sz.); aztán a pfalzi levele a brandenburgihoz 1605. ápr. 4. (Ritter, 344. sz.)

²⁾ Lásd Ritternél 344—359. stb. számok alatt.

³⁾ A szász választó II. Keresztély a pfalzihoz 1605. június 8. (Ritter 360. sz.). E levél Bocskayt, mint többé már nem a vallás szabadsága, hanem a hatalom birtoka miatt harczolót s ura a király ellen a törökkel szövethetőt elítéli.

⁴⁾ Ritter 370. sz.

⁵⁾ Geszkofer id. emlékirata.

veszi a pfalzi választó fejedelem ármánykodásainak s intrigáinak is.

Czélszerűnek látszott e szerint a fölkelt magyarok e kívánságába beleegyezni s így kaphatott a Mátyással levelezésben álló Forgács Zsigmond közvetetlenül a kiegyezési föltételek másod ízben való tárgyalása előtt utasítást, hogy mondjon határozottan és föltétlenül igent. Forgács ezt a második alkutárgyalás legelején, november 29-diki viszonzásában a korponai rendek nagy meglegedésére meg is cselekedte,¹⁾ s így került a december 3-diki megállapodások végébe az a jelentős pont, hogy a kiegyezés föltételeiről a kir. hitlevélen kívül a német birodalom, a lengyel király, Csehország és az örökös tartományok kezességet vállalnak.²⁾

A garancziának nem is remélt könnyűséggel szerencsésen megoldott kérdése befejezte volna a Forgácscsal folyt alkutárgyalásokat.

Most már csak *szövegezni* kellett volna az egyes határozatokat, a beszéd, a szó ruhájába öltöztetni a föltételeket, melyek alapján a kiszemelt követek Illésházy és Mladossevith a kiegyezés művét Bécsben a főhercegnél megalkossák: mikor egyszerre hirtelen, mint a hogy a forgó szél szokott támadni, hatalmas vihar kavarodott föl a tanácskozó rendek kedélyében. Ez a hatalmas vihar, úgy tetszett, egy darabig halomra dönt mindent a mi eddig történt, s pusztító erejétől bibliai fővénynyé válik a talaj, melyen a kiegyezés háza fölépülendő vala.

A dolog így esett meg.

A rendek a harmadik tárgyalás után, december elsején tudni kívánták azt is, hogy a Bocskay személyét illető föltételekre micsoda választ hozott fejedelmüknek a főher-

---

¹⁾ Napló.

²⁾ *Irományok* XXIV. sz. A lengyel királylyal e részben folytatott tárgyalásokról nincs tudomásom. A l. király különben, mint a szerencsi gyűlésnél láttuk, már 1605. tavaszán s júliusában följárlá közbenjárását s ezt (mint alább látni fogjuk) Korponán ismétlé.

czegtől Forgács? — A főhercegi biztos előadá, hogy a korona kész Bocskayt élete fogytáig, örökösei kizárásával, a magyar király főnnhatósága alatt maradandó Erdélynek fejedelmévé elismerni;¹⁾ ha viszont Bocskay is le fogja tenni »Magyarország fejedelme« címét s megszűnik Magyarország czimerével és pecsétjével élni. — Ezt mind Bocskay, mind a rendek elfogadták. Megengedi továbbá a korona — folytatá Forgács — hogy Bocskay Nagybányán pénzt veressen, de az érem egyik oldalán a király képe legyen. Ez ellen sem volt, úgy látszik, egyik részről sem kifogás.

Kérdés támadt azonban, hogy miután az erdélyi fejedelem addig »partium regni Hungariae dominus« is vala, hát meddig érjen a tulajdonképeni Erdélyen kívül Bocskay dicziója? ... És itt tört ki a vihar.

A rendek nagy része ösztönözve és támogatva a kassavidékiektől, különösen pedig az erdélyiektől, azt kívánta, hogy Bocskay uralma a Tisza felső folyásánál e folyó mindkét partjára (jobb partján persze föl a magyar-lengyel határig), alább pedig a Tisza egész balpartjára kiterjedjen. Más szóval az egész akkori Felső-Magyarország, t. i. a tiszán-inneni és tiszántúli két kerület (a mennyiben nincs török uralom alatt) Bocskayt ismerje urául. Sőt találkoztak olyanok is, a kik a határt a Dunáig akarták kitolni, persze nem a török uralma alatti Duna-Tisza közét, hanem azokat a felsőmagyarországi megyéket értvén ez alatt, melyek a Vácznál déli irányba csavarodó Duna vonalának észak felé való meghosszabításától mint képzeletbeli határvonaltól keletre esnek.

---

¹⁾ A Napló szerint ugyan Forgács csak a *vajda* czimet ígérte volna. Tekintettel arra, hogy még később is 1606 január legelején úgy az udv. kamara (január 9. körül, bécsi udv. kam. ltár.) mint különösen a magyar tanács nehézségeket támasztának Bocskay erdélyi fejedelemsége elismerésének útjába, nem lehetetlen, hogy a Naplónak Forgács december 1-ji előadását illetőleg igaza van s hogy Forgács a fejedelmi címbe csak december 2-dikán egyezett bele. — De mivel erről meg a Napló hallgat; az pedig bizonyosnak látszik, hogy Mátyás utasítása Forgácshoz már 1605. augusztusában fölhatalmazzá ezt a fejedelmi cím megígéréseire, hát indokoltnak tartám a vajdai czimről a szövegben hallgatni.

Ezen exorbitáns kívánság magyarázata három körülményben keresendő. Mindenekelőtt a hajduság középrétegeiben, a kisebb hajdu-tisztek körében bizonyos elégtelenség kezdett mutatkozni,¹⁾ melynek oka abban az aggodalomban rejlett, hogy a Bocskay és vezérei tette apróbb birtok adományok kárpótlás nélkül fognak odaveszni ott a hol nem Bocskay lesz az úr. Minnél nagyobb területen úr az erdélyi fejedelem, annál több adomány marad meg az egyes hajdúvezetők kezében; vagy ha vissza kell is az adományozott birtokokat előbbi birtokosaik kezébe bocsátani, ez csak a megfelelő ellenérték vagy más csereadomány fejében történik, a miért maga a fejedelem lesz a kezes. Ezért emelkedtek hangok, melyek a Duna vonaláig kívánták kiterjeszteni Bocskay diczióját. A kívánság második okát abban kell keresni, hogy garancia, hitlevél közbocsátás más egyéb ellenére keleti Magyarország nemességének nagy része erősen tartott a kormány boszújától. Azt mondá hát ez a nemesség is, a mit a kisebb hajdú-tisztek, hogy mégis csak jobb lesz Bocskay kormány-pálczája alatt biztonságban élni. Sőt még a lázadásban kevésbé compromittáltakról is föltehető, hogy örömeztőbb huzódtak Bocskayhoz s Bocskaynak mindenestre magyar parancsnokaihoz, a kiket az erdélyi fejedelem, Magyarország részei ura, a tiszai két kerület váraiba volt behelyezendő, mint a Belgiojosok urasága alá. De a nagyobb-részt (noha nem kizáróan) személyes indokok mellett szembevetendő a harmadik, már tárgyilagos és politikai indok is, melyet a rendek Bocskay diczióját illető megokolásából világosan ki lehet venni.²⁾ A Básta és Mihály vajda dúlásai, a Báthory Zsigmond és Endre, meg Székely Mózes küzdelmei után meggyengült, sőt csaknem kimerült Erdélyt nem tartották többé sem a kelet-magyarországiak, sem pedig és különösen maguk az erdélyiek elég erősnek arra, hogy magában, vagy csak igen csekély »parciummal« hármass föladatát teljesítse. T. i. hogy

¹⁾ A mint ez az elégtelenség a közhajduság között is elharpózott a kiegyezéstől való félelem és a harccsal járó préda megszűnése miatt, ki is tört a katonai lázadás; mint föntebb a II. fejezetben előadtam.

²⁾ *Irományok* XXIV. sz. a. a 15. pont után. Katona 28, 4:9.

először megállja helyét és megóvja tényleg csaknem teljes függetlenségét a török hatalommal s ennek területi terjeszkedésével szemben. Másodszor, hogy megfeleljen azon erkölcsi föladatának a magyarság irányában, a német befolyással szemben, melyet szóval ugyan Bocskay fejezett ki nyíltan és először végrendeletében, de melyet János Zsigmond óta Erdély föladatának tartottak még a nyugati megyék is. Harmadszor végre Moldva, de főként Oláhország fölött is a supremáciát csak egy erős Erdély tarthatá meg¹⁾ s innen érthető, hogy Bocskay dicziójának minél messzebbre való kiterjesztését kíváltképen az erdélyi rendek sürgeték.²⁾

Ha azonban Forgács Zsigmond erről a messzemenő kívánságról hallani sem akart, az is teljesen érthető. Hiszen mult augusztusi utasításában a főherczeg már azért is erősen korholá Bocskayt, hogy a magyar koronához nagynehezen visszakerült Erdélyt magának óhajtja; és bizony Rudolf is nagy roszkedvvel hallá a fölkelők fejedelmének Erdélyre irányuló kívánságát.³⁾ Minden valószínűség szerint hát Forgács a rendek túlzó kívánságával szemben már Korponán fölveté azt az okot, melyet a magyar tanács tagjai alig két hét mulva Bécsben az ellen hangoztattak, hogy Bocskay partium gyanánt azt birja, a mit Báthory Zsigmond birt; azt az okot t. i. hogy a magyar királyt koronázási esküje az ország épségének megőrzésére kényszeríti.⁴⁾ De erős ellenállásra kellett a szertelen kívánságnak találnia az éjszaki nyugati megyék követei, Illésházy és hivei részéről hasonlóképen. Ők meg azt mondhatták vagy legalább joggal gondolhatták, hogy az anyaország ilyenén való megcsonkítása csábos ingerrel fog hatni a bécsi és prágai kormányokra, hogy az ország jogait a kiegyezés megkötése s a nyugalmas idők helyreállítása után annál kevésbé respectálják,

¹⁾ Erdély e missióját még a Forgácsnak 1605. augusztusában adott főherczegi utasítás is nyomósan hangoztatja, kívánván, hogy Bocskay Oláhországot a magyar korona iránti hűségben megtartsa.

²⁾ Napló, deczemb. 1. alatt.

³⁾ *Irományok* XXII. sz. a.

⁴⁾ *Cameralia*; ex *opinionibus consiliariorum hungarorum*, ad 9. ianuarii 1606. (Udv. kam. ltár.)

minél kevesebb a súlya a megfogyott magyar királyi területnek. S nem utolsó volt meggyőző erejére nézve az az argumentum sem, hogy egy jó hazafi se kívánhatja vissza a János király korabeli állapotokat, mikor a csaknem egyenlő két részre szakadt Magyarország két uralkodója s alattuk az ország két egyenlő fele, akár az egyensúlyt kereső testek fizikai törvényeinél, akár a hatalomban rejlő terjeszkedési nisusnál fogva, örökös harczban állott egymással.

A háborgó vitának véget vetni Illésházy kísérté megkövetítő javaslatával. Azt indítványozta az óvatos főúr, hogy legjobb lenne, ha a rendek Bocskay dicziója számára semminemű határt nem tűznének ki, hanem azt kérnék a koronától, hogy miután Erdélyt a német, olasz, vallon s egyéb hadak a múlt évek alatt teljesen elpusztították s így Bocskaynak Erdélyből magából alig lenne tekintélye föntartására és fejedelmi kötelességei teljesítésére elegendő jövedelme, pedig Bocskay egy igen nagy dolgot, a szultán s a római császár kibékítését vállalá magára: hát ő felsége engedjen Bocskaynak olyan dicziót, a melyből fejedelem módjára megélhessen.¹⁾

A rendek radikális töredéke. a túlzó katonapárt, Illésházy szerintük tán nagyon is loyális javaslatának elfogadásáról tudni sem akart. A rosszul alkalmazott hűség argumentumával eleintén csak azt fejtegették a rajongók, hogy ők Bocskaynak esküvel kötelesek (mintha a többiek a kiegyezési mű létrejöttéig nem ép úgy kötelezve voltak volna erre!) s hogy ők ehhez az esküjükhöz teljes lélekből ragaszkodnak, őt akarják fejedelmökhöz és urokhöz, nem más; míg végre nyíltan kimondották, a mi szívéükön feküdt, hogy nekik bizony a császár nem kell királyukul.²⁾ Ha az amúgy is izgatott rendek lelkében ez a szikra elég gyúló anyagra talál. bizony kárba vész vala mind az az idő és fáradság, melyet a támadás lecsendítésére Mátyás főherczeg s a kiegyezés barátai eddigelé ráfordítottak. Szerencsére azonban, a mint más kérdésnél, úgy itt is, kisebbségben maradt a

¹⁾ Napló, u. o.

²⁾ Napló u. o.

tűlzők heves csoportja; a rendek belátták a felső-tiszavidekiek és erdélyiek kívánsága szertelen voltát s a viharral vemhes első felleg nagyobb baj nélkül vonult el a látóhatárról.

Első felleg, mondom; mert nyomában mindjárt egy második tornyosodott.

Ha nem sikerült a tűlzők pártjának a diczió kérdésénél többségre tenni szert: megkísérték másban.

Ha nem élhet az egész keleti Magyarország Bocskay erdélyi fejedelemnek, mint Magyarország Részei Urának jogára alatt, miért ne élhetne Bocskaynak mint Magyarország *nádorának* kormánypálczája alatt? Ezt a kérdést veté föl a radikális párt.

Az eszme a mily egyszerűnek, olyannyira mentőnek, szabadítónak látszott. A káposzta megmarad s a kecske mégis jóllakik! Alattvalói leszünk Rudolfnak, de gondunkat az a hatalmas nádor viseli, a ki egyszersmind Erdély fejedelme is! . . . És az észak-nyugati megyék ellenzése ellenére a rendek nagy többsége ujjongva *választá meg 1605. deczember 1-jén Bocskay Istvánt Magyarország nádorává.*¹⁾

Hiába fejtegette Illésházy, hogy Bocskay már fejedelem, hát nem volna méltóságához illő dolog csaknem független fejedelem létére ezt az alattvalók számára való hivatalt elvállalnia és így a magyar királynak »miniszterévé«, szolgáljává lennie.²⁾ Tán úgy okoskodtak ennek ellenében Korpona többségben levő rendei, a mint később is Eszterházy nádor és sokan mások, hogy az erdélyi fejedelemnél, a »vajdánál« a nádor előbb való. De meg a kassai főgeneralitásra, a nádorságnál sokkal kisebb tisztre — mint látuk — maga Bocskay ajánlkozott³⁾ s ez titok semmi esetre sem volt a korponai rendek előtt. Hiába hangoztatta hát Illésházy, hogy alig néhány órával azelőtt egyhangúlag ment határozatba, hogy a nádort a jövő országgyűlés válassza meg.⁴⁾

¹⁾ Napló, a mondott naphoz.

²⁾ U. o.

³⁾ Thurzó már id. jelentése 1605. júl. 20.

⁴⁾ Napló u. o.

Hiába mondogatta, hogy a csonka korponai gyűlés, mely nem is rendes, nem is általános, nádort törvényesen nem is választhat. Mind nem ért semmit. Az ülésnek vége szakadt s Korpona impressionabilis rendei azzal az édes tudattal hajták álmra fejüket, hogy félszázad óta gyámoltalan hazájuknak a legszilárdabb gyámot szerezték meg Bocskay, a nádor személyében!...

Bezzeg annál nyugtalanabb volt a komolyan, reálisan gondolkodóknak éjjele, a kikhez Illésházyt kívül a vezető férfiak közül sokan odatartoztak, köztük legelső sorban épen az, a kinek a személyéhez és vezetéséhez való, odaadó s történetünkben csaknem példátlan ragaszkodás volt a kínos helyzet szülője — maga Bocskay. Mert a fejedelem egy pillanatig sem lehetett kétségben az iránt, hogy ezt a választást a király soha el nem ismeri, hogy *egy* ember kezébe, soha senkiébe, nem csupán az ellene föltámadt Bocskayéba, a kettős hatalmat nem teszi, inkább folytatja a harczot, a küzdelmet a végletekig, sőt a maga részére vonja a harczban a dunai két kerület összes magyarságát. A kiegyezés műve hát, mint a kártyavár, magától összedől.

A fejedelem helyzetét irigylésre méltónak nem mondhatni. Mert másrésről az általános lelkesedést sem volt észszerű, tehát nem volt szabad a szükséges fokon alulra lehütenie. Mikor azért deczember 2-dikán a korponai templom boltívei alatt a rendek ismét együtt ültek, csak azt jelenté ki a fejedelem, hogy a nádori tiszt elvállalására *még nem* tudja elhatározni magát; előbb ki kell puhatolnia, hogyan érez iránta, hogyan gondolkodik e kérdésben a koronás király.¹⁾

A kijelentés ügyes és tapintatos volt. A rendek kialudván a tegnapi lelkesedés mámorát, egyszeriben megérték a fejedelem aggodalmát s kitérő feleletét. S mintha már a korona tagadó válaszát is megkapták volna, nem ragaszkodtak tovább a választáshoz. Azonban lemondásuk fejében naiv lelkesedésük egyelőre nagy árat szabott. Ám ne vállalja el a nádori tisztet Bocskay, de ekkor Magyaror-

¹⁾ Napló, deczember 2-kán.

szág részei urának dicziója be messze nyugatra, a vén Táttra csúcsáig érjen!¹⁾

... Az érdekes Napló, melynek szűkszavú elbeszélése tudatja velünk e rövid, de kiváló epizódot Bocskay támadásának nagyszerű eposából, itt megszakad. Illésházy ropant befolyásáról s Korpona rendének józan magyar eszéről fényesen tanuskodik az a körülmény, hogy másnap, december 3-dikán, a Táttraíig érő határvonalról is lemondtak s kiszínezve és jól megokolva elfogadták Illésházy főntebb ismertetett közvetítő javaslatát.²⁾

A föltételek szövegezésének munkája be volt fejezve, csupán ezt a javaslatot kelle még december 3-án a végébe toldani, a mi meg is történt. Hadd vonuljanak hát el szemünk előtt azok a kívánságok, melyekből a korponai gyűlés és Bocskay meghatalmazottjai Bécsben a kiegyezés művét megalkotandók valának:

Első föltétel: a) A katolikus, lutheránus és a református vallások egyenlő szabadságának törvényes elismerése;

b) ennek megtartásáról kir. biztosító (hit-) levél;

c) a városokból vallásuk miatt kiűzött világiak és egyháziak szabad visszatérése;

d) a lutheranusok ellen hozott 1523: 54. és 1525: 4. t.-cikkeknek meg az 1604: 22. t.-cikkeknek törvény által való törlése;

e) egyéb, a protestánsok ellen fordítható, a törvénytárban található határozatok törlése.

Második föltétel: Kiegyezés és békekötés a törökkel egyszerre s ez utóbbi Bocskay közvetítésével.

Harmadik föltétel: a) nádor választása a legközelebbi országgyűlésen;

¹⁾ »Ad montem usque Altvater, hoc est ad montem Tatra dictum«. Napló u. o.

²⁾ *Irományok* XXIV. sz. végén s Katona 28, 449—451.— Bocskay fejedelemségének részletes föltételei, a melyekre vonatkozólag ő külön megbízást adott a Bécsbe menő biztosok (Illésházéy) számára — mint ezt a bécsi 1606. februári egyezség mutatja — a korponai gyűlésre nem tartoznak.

b) a személynök kinevezése a törvények és szokás szerint.

Negyedik föltétel: a koronának az ország határain belül, a magyarok által való őrzése.

Ötödik föltétel: a) a kamarák törlése;

b) helyettük a régi kincstárnokság fölélesztése;

c) Szuhay és Migazzi örökös számkivetése.

Hatodik föltétel: a) a jövőben csupán megyés püspökök kreálása;

b) országos állásokból az egyháziak kizárása.

c) Modor, Bazin. Sz. György és más parasztvárosok a rendek közt ne ülhessenek.

Hetedik föltétel: a) a sz. székek visszaéléseinek (különösen a tizedek dolgában) orvoslása;

b) a kegyurak jogainak megóvása.

Nyolczadik föltétel: a) a jezsuiták kitiltása Magyarországból;

b) a protestáns vallásokra sérelmes záradékokkal ellátott kir. adomány- és záloglevelek érvénytelenítése s helyettük újak kiállítása a sérelmes záradék nélkül.

Kilenczedik föltétel: Tisztségekre és hivatalokra csupán született magyarok alkalmazása vallás-különbség nélkül.

Tizedik föltétel: A végvárakban, a mennyire lehet. csak magyar őrségek tartása.

Tizennegyedik föltétel: A király személyesen jöjjön az országgyűlésekre.

Tizenkettedik föltétel: a) csak a törvényesen megidézett ellen indítható hűtlenségi kereset s csak a törvényesen elmarasztalt vádlott ítélhető el;

b) ezért az eddig törvénytelenül idézettek és elítéltek elkobzott javai visszaadandók.

Tizenharmadik föltétel: királyi biztosító-levél kiállítása, hogy a támadásban résztvevőkön a jogos ellenállásért sem nyíltan, sem titkon bosszút nem áll a korona.

Tizennegyedik föltétel: a) Bocskay adományairól a jövő országgyűlés határozzon; addig, míg vagy az adományok érvénye elismertetik vagy az illetők Bocskaytól kárpótlást nyernek, Bocskay adományosai birtokban maradjanak;

b) ellenben a kölcsön adott összegek fejében tett birtokbeírások érvényben maradjanak.

Tizenötödyször: Óhajtja az ország, hogy a korona a) idegeneknek birtokat ne adjon, ne adjon el és ne vessen zálogba ;

b) a magyar cancellária tekintélyét állítsa helyre:

c) a szab. kir. városokban a magyarok lakhassanak. birtokot szerezhessenek, tisztséget vielhessenek s a tanácsba beválasztathassanak.

Mindezen föltételek pontos teljesítéseért a németbirodalmi fejedelmek, a lengyel király, Csehország és az örökös tartományok rendjei kezességet vállaljanak.

Végül arra kéri a rendek a királyt, hogy Bocskaynak az elpusztúlt Erdély mellé Magyarországból akkora területet hasítson ki, melynek jövedelmei képessé teszik Bocskayt Erdély védelmére.

IX. FEJEZET.

A korponai gyűlés folyó ügyei. — A fejedelmi előterjesztés. — A rendek a hajdúk garázdálkodásai miatt az adót megtagadják, de később megbánják e lépést s a fejedelem propositióit elfogadják. — A gyűlés végzése. — Intézkedések az igazságszolgáltatás dolgában. — A gyűlés hivatalos védőiratokat meneszt a német birodalmi és más fejedelmekhez. — Bocskay összeköttetései a külfölddel. — A lengyel király követsége Korponán. — A gyűlés föloszlik. — Illésházy és Mladossevith a korponai tizenöt békeczikkelyei Bécsbe indulnak.

Korpona rendei a szemeink előtt lefolyt 10—12 nap alatt nagy dolgot végeztek: megfaragták azokat a masszív köveket, melyekből az 1608-dik évi országgyűlés alkotmányunk roskadozó házát kijavítá s új és hatalmas szárnyépületekkel kibővítheté. E nagy munka után csekélység volt az a mi — Bocskay meghívója értelmében — még a rendekre várakozott: megszavazni a szükséges anyagi eszközöket a küzdelem folytatására addig, míg annak gyümölcsei biztosítva nem lesznek; gondoskodni az ország aránylagos nyugalmáról, harcz és fegyverszünet alatt s intézkedni egyes halasztást nem tűrő ügyekben.

Egy napi pihenő után 1605 december 5-dikén¹ olvastatá föl Bocskay a korponai templomban ismét egybegyűlt rendek előtt fejedelmi előterjesztéseit, melyek a mondott czél elérésére szolgáló utat mutatták meg.²)

Szemben a királpárti magyarság egy részének, a bécsi és prágai kormányoknak, sőt némely protestáns német fejedelmeknek vádjaiival, szükségesnek vélte a fejedelem legelőször újólág is ünnepélyesen hangoztatni, hogy csak a kénytelenség vitte őt s párthiveit a törökkel való szövetségre. Csak ez után az óvás után utalt Bocskay a lefolyt alkutárgyalásokra s azon alapos reményre, hogy a koronával kötendő kiegyezés »az országnak jövődjö megmaradására, szabadságunknak restaurálására és hitünknek szabad exercitiumjára« fog válni.

Kérte a rendeket, hogy mindenekelőtt azon pénzösszeg előteremtéséről gondoskodjanak, melyek a Bécsbe és Konstantinápolyba szánt követségek ellátására, s »a töröknek való tisztességes ajándékokra« szükségesek.

Kivánt aztán a katonaság tartására minden füsttöl két-két forintot. S bár elismeré, hogy a nyomor épen e hadak pusztításai miatt csaknem elviselhetetlen, eszébe juttatá a rendeknek, hogy fél úton megállniok nem szabad, s a katona azért kell, hogy az ellenség a békealkú ürügye alatt az országot valamikép »meg ne csalja!«³) Ezen a dika-adón kívül kívánta a fejedelem azon 1000 kék gyalog drabant folytatólagos tartásának költségeit, melyet személye mellé a szerencsi gyűlés még aprilban megszavazott, sőt ezen fölül még egy újabb fegyveres csapatnak, 1000 lovasnak föllállítását sürgeté, mely szintén mindig kezeiügyében lehessen »mivelhogy még — így szól az indokolás — bizonyos lakásunk az országban nincsen, hanem gyakrabban mezőn (ért:d : harczmezőn) kell forgolódnunk.«

Kapcsolatosan e szükségletekkel javaslá a fejedelem, hogy a hátralékos adók behajtásáról, az adórovók és adó-

¹) Följegyzés Körnőczbánya levéltárában, *Irományok* XXV. sz. a.

²) Az előterjesztés, természetesen magyar nyelven, *Irományok* XXVI. sz. a.

³) Az előterjesztés szavai. (Ugyan magyarul kimondá !)

szedők számadásáról intézkedjenek. Követelte aztán a vég-
házak számára adni szokott ingyenes közmunka kirendelé-
sét. Végül indítványba hozta, hogy azon főurak és nemesek,
a kik még mindig nem csatlakoztak a feltámadt magyar-
sághoz, hanem a fejedelem hadai elől megfutottak s a jelen
gyűlésre, a meghívás ellenére sem magok el nem jöttek,
sem mást maguk helyett nem küldének, hűtlenség bélye-
gével sújtassanak, javaik pedig elkobzás alá essenek.

A korponai rendek kedélye hullámzását, a hangula-
tok apályát és dagályát az alapjában józan eszű, nyugodt
és megfontoló, de az első impressióra mindamellettnagy-
von fogékony magyar embernél mi sem mutatja oly szembetűnően,
mint az, ha összehasonlítjuk a két nappal ezelőtt történte-
ket — Bocskay nádorrá választását és a »Partium« kér-
dését — azzal a jelenettel, mely Bocskay előterjesztése után
következett be. Csaknem egyhangúlag jelenték ki a váro-
sok és megyék követői, hogy addig, míg békésebb idők nem
állanak be, adót sem nem ígérhetnek, sem nem adhat-
nak.¹⁾ Túlkiabálták egymást azon rémítő nyomor és pusztu-
lás felpanaszolásában, melyet birtokaik és jobbágyaik a
hajdúk féktelen garázdálkodásai miatt elszenvedni kényte-
lenek s melyek terhe alatt a parasztság *visszakivánja a*
*német, császári katonaságot!*²⁾

A háborgó tengerrel nem lehetett birni. De nem azért
volt Bocskay maga is törülmetszett magyar, hogy ne ismerje
vérét, nemzetét. S nem azért volt emberismerő, hogy időt
ne hagyjon a lecsendesülésre a szorongatott léleknek, mely
a fájdalomtól hirtelen fölszisszent. Bezárta az ülést. Hadd
aludják ki a rendek ezt a mámort is, mely a szenvedések
keserű poharából fejeikbe szállott. Hisz' neki is elég része
volt benne!

És úgy történt, a mint a fejedelem előre látta.

Másnap hosszas és zajos tanácskozások,³⁾ tavonult
vihar elhaló hullámcapásai után belátták a rendek a feje-
delem előterjesztései megokolásának igazságát. Hogy fél-

¹⁾ *Irományok* XXV. sz. a.

²⁾ Kassavidéki Névtelen.

³⁾ *Irományok* XXV. sz.

úton megállaniok nem szabad s a kitűzött czélt az erők végső megfeszítésével is el kell érni.

Kijelenték, hogy a fejedelem kívánta dicát a hajdúság tartására meg fogják szavazni s a többi szükséglet fedezésére megadóztatják a földesurakat is ;¹⁾ — »mivelhogy — mondák — teljességgel látjuk, hogy a veszedelemnek útján forgunk és hogy a mostaninál is gonoszabb állapotba ne jusson ügyünk.«²⁾ Sőt tovább mentek. Hogy egészen kiengeszteljék a fejedelmet, azért a heves és igazságtalan támadásért, melyet előterjesztései ellen intéztek, mikor Bocskay az áldozatot tőlük a saját maguk érdekében követelte: egyszerű, de őszinte szavakban mondának végzéseik bevezetésében hálát eddigi fáradozásaiért s főként azért, hogy törekvése az ország jogainak békés élvezésére irányul. Kérték, hogy jóakarata és igyekezete a jövőre se szűnjék meg, sőt növekedjék, míg a czélt el nem éri, »az isten nevének dicséretére, mely nélkül heában leszen nekünk minden igyekezetünk.«

A fejedelemmel való teljes harmoniában alkották hát meg Korpona rendei a fejedelmi javaslatokra hozott végzéseket, melyek a következőkben foglalhatók össze.

A követküldések, a török portára szánt ajándékok költségének, a katonaság tartásának s az 1000 kék gyalog és 1000 fejedelmi huszár fizetésének fődözetére minden füsttől megszavazták a 2—2 firtot, mely összeghez minden füst után 1—1 firtot a földesurak a saját zsebükből fognak fizetni. Kijelenték azonban a rendek ez utóbbira vonatkozólag Korponán is azt, a mit a »hosszú háború« évei óta az általános országgyűléseken is hasonló esetekben mindig ki szoktak volt jelenteni, hogy a földesurak eme megadóztatása csak a jelen esetre szól és ennekutána ezzel »régi szabadságaik ellen« nem terhelhetők. — A 2—2 firt adó alól senki jobbágysai föl nem menthetők, tehát a fejede-

¹⁾ U. o. A rendek válasza a fejedelem előterjesztésére (mely válasznak december 6-dikán kelle kelnie), továbbá a fejedelem viszonyválasza (melynek lételet a végzésekből következtethetjük), sajnos, hiányzanak. Csak a végzésekre vagyunk utalva.

²⁾ *Irományok* XXVIII. sz.

leméi sem, valamint azon katonákéi sem, a kiknek a fejedelem jobbágyos birtokot adományozott, sőt a katonák a magok személye után, mint földesurak, a minden füst után járó 1—1 frtot szintén kötelesek megfizetni. — Az adófizetést azonban ahhoz a méltányos föltételhez köték a rendek, hogy a fejedelem a hajdúkat a mozgalom párthiveinek jószágairól kivezesse.

Azok ellen, a kik a két részletben (1606 Pál fordulása és Sz. György napján) fizetendő adót megtagadnák, az országos törvények alkalmazandók. Az adókimetetésben az eddigi összeírás szolgál alapul, a leégett és pusztán hagyott házak törlésével.

A török hódoltság jobbágysai, mint rendesen, az adónak csak felét fizetik. Ellenben a 13 szepesi város egyforma elbánás alá essék a rendes adózókkal; »mivelhogy az országban lakoznak és azon periculumban vannak mint mi,« — mondja az indokolás.

Az egytelkes és czimerleveles nemesek, »a kiknek nem rónak«, vagyis a kiknek jobbágysaik nincsenek, továbbá a molnárok és egyéb taksások, akár városokban, akár vidéken laknak, az 1596 : 10. és egyéb czikkek szerint taksát fizessenek, a mire a vicispán fog fölügyelni. A prédikátorok és plébánosok azonban e taksa alól fölmentendők.

Intézkedett a gyűlés, hogy a nyugtatvány-czédulákért a falusi biráktól díjat, vagy a kiszabott adónál többet zsarolni ne lehessen. Az ez ellen vétőket a fejedelem az 1567 : 11., illetőleg az 1550 : 27. cz. értelmében büntesse meg.

Az adószedők kinevezését a fejedelemre bizta a gyűlés; ellenőrzésükre pedig országos számvevőkül Serjényi Ferenczet, Mladossevith Horváth Pétert és Kapronczay Györgyöt választá a közbizalom, a kiknek kötelessége lesz a legutóbbi dica-adó főperceptorait, Szokoli Miklóst, Bornemissza Györgyöt és Kékedy Györgyöt is megszámoltatni.

A végvárakhoz szükséges közmunkát az 1604. országgyűlés végzései szerint szavazták meg a korponai rendek, s

ha újabb fölosztás volna kívánatos, annak elintézését a fejedelemre és tanácsosaira bízta.

Fölötte érdekes, mert a korponai rendeknek nemcsak őszinte békehajlamairól, hanem a végletekig menő kiméleteességéről tanuskodik, az a végzés, melyet a nemzeti mozgalomtól félreállók javai felől hoztak — a különben mértéket tartó fejedelem idevágó javaslata ellenében. Hogy azoknak, a kiket a fejedelem a korponai gyűlésre meghívott, de a kik sem el nem jöttek, sem maguk helyett mást nem küldöttek, a kik hát »nem akarnának egyetérteni, sőt mindenben velünk ellenkezni«, hogy ezeknek javait a fejedelem elkobozhassa — mondák a hosszútűrő rendek — »arra az ország nem mehet, mert non est praesentis temporis.« — »Szeretettel« inté ezeket a gyűlés, hogy a magyar nemzettel egyetértsenek és velünk egyetemben országunknak szabadságát oltalmazzák.« Ezért meghosszabbítá nekik 1606. Gyertyaszentelő napjáig (február 2.) megadásuk határidejét, s csak ha ekkorra nem nyilatkoznak, engedé meg, hogy a fejedelem jure belli elfoglalhassa birtokaikat.¹ E határozattal kapcsolatos a szerencsi gyűlés ama végzésének megújítása, hogy a hajdúság és Bocskay egyéb tülbuzgó hívei által jogtalanul elfoglalt javak jogos birtokosaiknak ép úgy visszaadandók, mint azon ingóságok, melyeket a nyílt harczot kerülő, de a védtelen háznépét fölverni szerető hitvány prozeliták összeharácsoltak.²

Megtiltá a gyűlés Bocskay generális-kapitányainak a már elfoglalt egyházi és egyéb³ javak eddigelé derűborúra gyakorolt tovább adományozását, ha csak az illető

¹) Kivételt tőnek (bár erről a végzések nem szólnak) a támadás nyílt ellenségeinek és így Dóczy Andrásnak javaival is, mely utóbbiakat a hajdúk között határoztak el fölosztani, de később Thurzó Miklósnak adták, a kit Illésházy maga igtatott be az egyik uradalomba. Dóczy levele a körülzárt Revistye várából Miksa főherceghez 1605. deczemb. 20. Innsbrucki helytt. Itár.)

²) Itt e végzésnél hangoztatá a gyűlés azt a gyönyörű mondást, melyet főntebb a második fejezetben oly méltán emeltem ki: »Mennyivel inkább keressük elvétetett szabadságunkat, annyival inkább méltóbb magunk között megoltalmaznunk.«

³) T. i. a forradalom nyílt és activ ellenségeinek javai.

ezzel Bocskay különösen meg nem bizta. A már eladományozott és zálogba irt jószágok ügyében a kiegyezési föltételek 14-kének megfelelőleg hoztak végzést a rendek.

Néhány magánügy is elintézés alá került, melyek egyike-másika azért méltó a megemlítésre, mert alkalmat adott a törvénykezés dolgában ideiglenes rendszabályokra. Czobor Mihály neje és Király György árvái panaszt emeltek egykori gyámjuk, néhai Melith Pál örökösei ellen, hogy bizonyos birtokaikat nem akarják kiadni kezükből. A gyűlés erre fölhatalmazta Szatmármegye fő- és alispánját törvényes idézés után törvénytudó birótársakkal törvényszéket tartani s itélni; följogosítá az ítélettel meg nem elégedő felet, hogy a fejedelem és tanácsosai elé felebbezhet; kimondá, hogy, miután a zavaros időkben rendes törvényszékek nem tarthatók, az árvákat pedig megrövidíteni nem szabad, minden hasonló esetben minden megyei fő- és alispán hasonlóképp cselekedjék s végül határozatba ment, hogy ilyen törvényszékek ítéljenek más, pl. osztálypörökben is, mint a minő volt Czobor Mihály és Barkóczy László pöre ugyancsak Melith Pál örökösei ellen.

A korponai gyűlés eme törvénykönyvét Bocskay Korponán december 10-dikén erősíté meg¹⁾ s ugyanezen a napon keltek az országgyűlés rendeitől aláírt példányai annak a védekező iratnak, melyet gyűlés és fejedelem jónak látott a német birodalom egyes fejedelmeihez a fölkelés, különösen pedig a törökkel való szövetekezés igazolása végett megküldeni.²⁾ Ezen irat nem egyéb, mint a szerencsi gyűlés megbízásából készült heves pronunciamentonak kivonata, a Rudolf személyét sértő nehéz vádak elhagyásával.³⁾ Bocskaynak élénk és sokáigú összeköttetése volt Németországgal, melyet a felsőmagyarországi városok kereskedői és ezen-

¹⁾ *Irományok* XXVIII. sz.

²⁾ *Irományok* XXVII. sz.

³⁾ L. szerencsi gyűlés bevezetését. — Utólag a 140. l. 2. jegyzetben mondottak némi kiegészítéséül megemlítem itt, hogy ezt a pronunciamentot már 1605 nyarán megküldé Orlik Innsbruckba Miksa főherceghez. Levelé a főherceghez 1605 auguszt. 24. Innsbucki helytt. Itár.

kivül csudálatosképen *skótok* és *németalföldiek* közvetítének, a kik lengyel ruhában jártak át Lengyelországon keresztül Magyarországra; míg a rajnai pfalzi gróffal egy tót pap tartotta fönn az összeköttetést.¹⁾ Ezeket használta föl Bocskay a mentegető iratok szétküldözgetésére, melyek céljukat, a német protestáns rendek további rokonszenvének ápolását, nem is téveszték el.

Küldöttek a korponai rendek a védekező iratból egy példányt a lengyel királyhoz is, a kinek követsége járt volt Korponán, mint a tavasszal Szerencsen. E második lengyel misszióknak kettős célja lehetett. Egyrészt helyre akarta vele ütni a lengyel király azt a hibát, melyet akkor követett el, midőn július havában jóakaró közvetítését Rudolf és a fölkelők közt a szerencsi gyűlés határozatából nála járt magyar követségeknek újra följánlotta ugyan, de — tán új sógor létre, Rudolf kedvét keresendő — magát a követséget sokáig udvariatlanul megvárakoztatta s nem azzal a vendégszeretettel fogadá,²⁾ melyet tőle joggal megvárhattak Bocskayék, a kik az ő közbenjárását nem kérték, rá nem szorultak s abban nem bíztak; de a kik mégis illőnek tartották a följánlott jóakaratot nem csupán papirossal, hanem külön követség útján is megköszönni. Másik célja volt a lengyel királyi követségnek ura közvetítését, melyre kivált Mátyás főherczeg fektetett nagyobb súlyt, ismételve már harmadszor is följánlani.³⁾ Az első cél

¹⁾ Bocatius többször id. elbeszélése prágai börtönéből.

²⁾ Ezt így adja elő Gyulaffy Lestár: »Igen gyengén és félkedvel fogadták volt Kátait a cancellariust a lengyelek és csak audientiát sem adott volt neki a királ; de mihelt az tatár megvakarta őket, mingyárast szállására küldött sok főurakat nagy comitatussal a király és úgy vitték királyhoz; gazdálkodni is azonnal splendide! kezdtek nekik.« (T. i. a tatár kán megverte a lengyel hadakat, s megizente a l. királynak, hogy jó barátságot tartson Bocskayval, mert különben »nyakon kötvén viszi ű magát is az hatalmas császár portájára«). Gyulaffy Lestár följegyzései. Kiadta *Szilágyi S.* Mon. Hung. Hist. Script. XXXIII. 49.

³⁾ Gyanítok egy harmadik célt is. Ha igaz, a mit a velencei követ 1605 augusztus 1. ír, hogy a magyar követség Krakóban az iránt tapogatózkodott. vajjon nem adnák-e oda Bocskaynak a l. király testvérének kezét, de akkor választ nem nyert e kérdezősködékre:

elérésére különösen az a körülmény akart szolgálni, hogy a lengyelek kiválóan fényes, 40 lovasból álló kísérettel vonultak be Korponára, a hol a fejedelem őket mindjárt megérkezése után, november 18-dikán, fogadta, tizenöt magyar fő- és tanácsos úr jelenlétében kihallgatáson, később pedig, november 25-én magát a főkövetet a gyűlésbe is bevezetteté. Itt a lengyel követ békítésre, a legitim hatalom előtti hódolásra s így a fölkeléssel elkövetett hiba jóvátételére inté az egybegyűlt rendeket, midőn ura nevében ennek közbenjárását ismét följajánlotta. Kénytelen volt azonban azt tapasztalni, hogy a mily békülékenyek voltak a rendek s a mily őszinte köszönettel vevék a lengyel király közbenjárását. ép oly erős meggyőződéssel hangoztatták azt is, hogy a támadásért őket elítélni senkinek sincs joga és oka; mert a fegyvert az idegen kormány visszaélései nyomták kezeikbe s a forradalom célja nem egyéb, mint szerencsétlen hazájukat megmenteni a végső veszedelemtől, melybe azt az idegen kormány már-már beledönté.¹⁾

Tán nem csalogdom, ha azt hiszem, hogy korponai követének jelentése nagyban befolyt a lengyel király ama válaszára, melylyel a közbenjárásáért köszönő Rudolftól udvariasan megtagadá azt a korábbi kérését, hogy »keményebben« beszéljen a vele érintkező Bocskay-pártiakkal, ha azok nem akarnának királyuk hűségére minél gyorsabban visszatérni.«²⁾

úgy ezt a tagadó vagy kibúvó választ Korponára hozta meg a lengyel követ. — Korponán ezt persze ellenkező világításba helyezve rebesgették, hogy t. i. a lengyel követ épen házasságot ajánlott volna föl Bocskaynak. (Lőcsei követek jelentése 1605. novemb. 19. Lőcsei ltár.)

¹⁾ Ezt a magyarokkal éppen nem rokonszenvező velencei követ is kimondá ez érdekes sorokban: »Essi (t. i. a korponai rendek) nella riposta hanno ingratiato il ré, mostrato che non meritano biasimo le operationi loro, perchè vi sono stati tirati à viva forzi dalli mali termini usati con essi da questi ministri (*et in questo non hanno in tutto il torto*) et per non lasciar cadere in rovina maggiore quell' infelice regno che già si vedeva precipitare sotto il governo de forestieri . . .« Disp. 1605. decz. 12.

²⁾ *Irományok* XXIX. sz. — A lengyel közbenjárásról és követéségről szólnak az idézett iratokon kívül: Mátyás főherczeg levele

A védíratok aláírásával és szétküldésével a korponai gyűlés befejezte missióját. Bocskaynak, Illésháznak és néhány tekintélyesb főúrnak a következő napokban még sok gondot okozott a kiegyezés miatt föllázadt hajdúság lecsendesítése (mint a II. fejezetben láttuk). De ez is szerencsésen elmúlt. Most már — minekutána Mátyás főherczeg időközben Illésházy és Mladossevith bécsi küldetésébe hivatalosan is belegegyezett és a kért menleveleket leküldé¹⁾ — december utolsó napjaiban hozzá lehetett a bécsi út készülődéséhez is kezdeni.

Különös érzés foghatta el az ősz Illésházy lelkét. midőn 1606 január 7-dikén — zsebében a 15 korponai czikkal és Bocskay megbízó levelével — emelt homlokkal vonúlt be 8 hintó és 60 Bocskay-huszárs kíséretében,²⁾ abba a Bécsbe, a homman három esztendővel azelőtt éjnek idején, mint valami gonosztevő, halál és börtön elől szökni volt kénytelen.

Rudolfhoz 1605 auguszt. 30. (bécsi udv. ltár.); Lőcse követéieek jelentései (nov. 19 és 27.); *Irományok* XIII. és Flórencz követe 1605. decz 12. (Flórenczi ltár.)

¹⁾ *Irományok* XXIII. sz. és Mátyás levelei Forgács Zsigmondhoz és Illésházyhoz 1605 deczemb. 2. (bécsi udv. ltár.)

²⁾ A flórenczi residens jelentése 1606 január 9. (Flórenczi ltár.) Illésházy sógoránál, Mátyás kedvencz miniszterénél. Cavriani Ottó főlovászmesternél volt szállva.

ÍROMÁNYOK ÉS VÉGZÉSEK.

I.

1605. október 23.

Bocskay meghívója biztos határnap nélküli tábori országgyűlésre.

Stephanus . . . *stb.*

Prudentes ac circumspecti . . . *stb.* Innotuisse vobis poterit, nos sub exitu veris praeteriti, postquam ad persequendum hostem exercitus nostros in partes superiores expedivissemus, pro arduis et inevitabilibus causis in Transylvaniam secessisse, quo hostem post tergum eatenus habitum ad meliorem mentem duceremus; quibus dei beneficio tandem ad accipiendam pacem coactis pro votoque rebus transilvanicis compositis dedimus operam ut prima occasione cum adjuncta nobis ibidem nova militum manu, conflatoque haud contemnendo exercitu, in auxilium patriae maturo praesto essemus. Itaque egredientibus cum et illustrissimus dominus supremus vezirius multoties per legatos nobis obviam missos ad conveniendum ipsum, quo certius meliusve foederis cum potentissimo invictissimo Turcarum imperatore initi rationes infirmarentur, imprimis sollicitaret, tum etiam serenissimus princeps et dominus Matthias dei gratia Austriae archidux etc. per primarios legatos suos interpellaret ut tam nosmet ipsi cum Maiestate caesarea pacem inire, quam etiam inter duos potentissimos imperatores diuturnum istud bellum pace salutari terminare operam adhiberemus: tractatum cum utrisque ex consensu fidelium dominorum consiliariorum habituri et de parte quidem Turcarum facti in omnibus assecuratissimi, cum arma et exercitus

hostium in confinibus et procinctu stare adhuc sciamus, eo modo nos ad praesentem expeditionem accingere statuimus, ut tam ad tractandam finiendamque pacem, si ita postulatum fuerit, reperiamur paratissimi, quam etiam ita tempore et occasione ferente, ne quid inopinati genti nostrae contingere possit, arma prae manibus et in promptu habeamus. Placuit ergo nobis una etiam dominis consiliariis, ut generalem istam expeditionem, in qua dei benignitate nosmetipsi etiam personaliter adesse statuimus, omnes quorumvis statuum ordines bellico cum apparatu et juxta ad generalem diaetam quam in castris pro instantibus tam arduis inter duos potentes imperatores patriae nostrae causis et negotiis celebraturi sumus, convocaremus. Inter quos Dominationes Vestras non ultimum regni Hungariae membrum arbitran-tes, admonendas et compellendas harum serie duximus, quatenus visis praesentibus, certos concives et senatores civitatis vestrae in morem antiquae consuetudinis plenaria certaue cum instructione ad castra nostra mittere debeatis. Cumque praesens negotium moram pati minime videtur et dies dietae certus ob negotiorum incertitudinem praefigi non potest, siquidem deo auspice crastina die profecturi continuis itineribus versus Levam castra moturi sumus: necessum est ut vestri commissarii posthabitu omni procrastinatione dieique vel horae alicuius expectatione, quanto-
cius fieri poterit, eo se ubi castra nostra intellexerint conferant et in generalibus comitiis regni compareant. Alioquin secus facientes poenam in generalibus regni constitutionibus expressam minime evitabunt. Datum ex arce nostra Sárospatak die 23. mensis Octobris anno domini 1605.

Stephanus mpria.

Simon Péchy mpr.

Külczim: Prudentibus ac circumspectis iudici primario caeterisque iuratis civibus liberae civitatis nostrae Kremnichiensis *stb.*

(Ered. Körmöczbánya ltárában.)

NB. A Korpona városához intézett meghívót közli Csery, Győr T. és Rég. Füzet. II. 325.; a Thurzó Györgyhöz küldöttet Szilágyi Sándor Tört. Tár 1878. 28. lapon magyar eredetiből.

11.

1065. [október 29 előtt].

A magyar kamara a bécsi udvari kamarához Bocskaynak s a Bocskay-párti rendeknek a magyar kamara eltörlését célzó követelése, illetőleg a követelés visszautasítása s a kamarák védelme tárgyában.

Ad decretum inclytae camerae istius aulicae 24. hujus expeditum, in quo ipsa camera aulica informari cupit in proximo tractatu cum rebellibus et Turcis instituendo, cum rebelles illi abolitam cameram hungaricam velint, ratione ipsius camerae aliarumque rerum cameralium quid in tractatum deducendum videatur, responditur. Cum certum sit rebelles illos non solum cameram abolitam, sed et praefectum, consiliarios, secretarios aliasque personas penes illam servientes et eos omnes, qui penes illam vel vocem pro Sua Majestate in consilio camerae, vel in aliis diversis consiliis et iudiciis dederunt, vel in confiscatione et executionibus honorum quorumpiam operam navarunt et quibus nunc extrema et turpissima quaeque in despectum S. Mtis minantur, totaliter delere et exterminare velle; instum igitur esse videtur, ut si pro tanta eorum defectione eis gratia per S. Mtem fiet, ipsi quoque assecurent sub iuramento et sub fide ipsorum christiana non solum praedicta membra et servitores camerae, sed et alios omnes dominos consiliarios, magistros, prothonotarios et iudices regni ordinarios et tabulae regiae assessores, qui pro S. Mte tanquam legitimo et coronato rege Hungariae vel votum in consilio dederunt, vel in mancipandis pro S. Mte bonis quibusvis, aut expeditionibus mandatorum serviverunt. sive Hungari, sive Germani illi fuerint, quod nec in personis, nec rebus eorum, nec clam, nec publice quovis modo nocebunt.

Secundo videretur etiam eis ad oculos ponenda antiquitas camerae, a quo tempore illa et quam necessarie institui debuerit. Cum ante foundationem camerarum proventus regni et S. Mtis nullo servato bono ordine confuse

administrari et magis in bonum privatum quorundam et ipsorum thesaurariorum ac consanguineorum eorunden cesserint, quam in publicum bonum conversi sint; quod vel inde facile apparet, quod nec urbana ulla antiqua, rationes aut regesta aliqua vetustiora de proventibus per thesaurarios aut alios deputatarios ante fundationem camerae perceptis, visuntur; quos tamen rationes et regesta camera a sui fundatione usque ad teruncium producere potest. Et alia multa sunt huius generis, quae possent dici, sed si illa eis proponerentur, magis irritarentur, quam placarentur et existimarent cameram saltem propterea teneri, ut solum modo inscriptiones et donationes ac alia privilegia bonorum ipsorum investigaret, quae ipsi adeo secrete tenere solent, ut ne quidem confidentioribus amicis communicare ea velint.

De institutione vero camerae, quando et quibus ex causis et conditionibus illa instituta fuerit, sine dubio ex actis penes istam cameram aulicam existentibus manifestum svadet; ex decretis tamen domini Ferdinandi imperatoris Posoniensibus 1536 art. 29. et 1537 art. 11, 26. et anni 1542 art. 7. ubi etiam notatu dignum de auctionaria venditione, quemadmodum et art. 6 et 8 diaetae Novisoliensis ejusdem anni 1542 videre est, circa ea tempora camera hungarica instituta fuit, et illam erectionem eiusque administrationem regnicolae etiam aliis quamplurimis subsequentibus diaetis et articulis approbarunt et confirmarunt. Quod igitur ex eo tempore hucusque illis placuit, modo displicere merito non deberet, nec possunt legem ponere S. Mti, cur ipsa pro administrandis rite proventibus suis cameram intertenuerit, cum cuilibet dominorum et nobilium liceat pro administratione proventuum suorum personas idoneas et sufficientes, sive plures, sive pauciores pro suo arbitrio constituere. Haec et his similia ex actis circa fundationem camerae ruminatis possunt erui, quibus S. Mtis autoritas et conservatio ejusdem camerae, si forte S. Mtas necessariam eius interventionem clementer iudicat, defendi posset.

Hátirat (egykorú): Expedirt gehn Hof. 29. Octob. 1065.

(Bécsi udv. kamara ltár. Egykorú hiv. más.)

III.

1605. november 1. Korpona.

Illésházy azon emlékirata, melyet Forgách Zsigmondnak a török-béke s a magyar kiegyezés tárgyalása, továbbá a törvények országgyűlési reviziója ügyében nyújtott át.

Memoriale domini Stephani Illésházy.¹⁾

Induciae cum Turcis quo fundamento nitantur, utrum certis metis iurisdictione Suae Maiestatis et Turcarum describatur et denominetur?

Item quid de possessionibus dedititiis agendum?

Item utrum depopulationes pagorum et oppidorum penitus tollantur?

Item excursiones et velitationes ex confiniis, prout antea, liberae fiant-ne?

Item mercatores si utrimque libere quaestum exercent?

Item ad quot annos pax concludatur?

Et reliqua ad conditiones pacis pertinentia Sua Serenitas ut domino Bočkaio significet, quantocius fieri poterit. Et hoc ideo, quia dominus Bočkay vellet hic Budae cum vezirio personaliter convenire, certo his diebus, ut eo

---

¹⁾ Illésházy ezen emlékirata megvan a bécsi udv. ktár 8666. sz. codexében (fol. 153.) is, mely irat alighanem az eredeti fogalmazvány, mert hátirata Illésházy kezétől való s így szól: »Corponae. Memoriale domino Forgách exhibita (!) 1. Novembris 1605.« Ezen hátirat után keltezem e most itt kinyomatott emlékiratot, miután az a példány, melyről közlöm, nem bír dátummal. — Szükséges azonban a következő megjegyezni még erről az emlékiratról: úgy a most említett conceptus, mint a jelen publicationnak alapul szolgáló példány szórúlszóra ugyanazonosak; egy egész magában mind a kettő; de nem ebben az egészet képező alakban adta volt át ezen emlékiratot Illésházy, hanem két darabban; két bővebb emlékiratot csinálván belőle, melyek egyike a török-békével, másika »de pace cum Hungaris« foglalkozott. Azért adott rá Mátyás november 12-kén két külön resolútiót, s ezért mondja a második resolúcióban az »Illésházy in altera sua memoriali« szavakat. Lásd a főherczeg november 12-diki két határozatát.

citius et maturius utrinque pax perfici queat et cum vezirio de pace quo fundamento debeat tractare. Vezirius bellum adhuc duos annos protrahendum censet; offert tam pecuniam quam militem.

Si enim Buda vezirius discesserit, tempus aliquod praefigendum erit pacis tractationi, dubium enim non est, tractationem hanc etiam cum praescitu imperatoris turcici fieri debere. Ideo tempus ad tractandum requiritur.

Prius enim id ageretur, Turci et ipse vezirius exigit (!) consilium et voluntatem domini Bocskay, sed et regnicolorum, utrum conducibilius et utilius sit Hungaris pax aut continuatio belli? causam ex Hungaris habere vult.

Hungari consentient quidem in pacem; ita tamen, si libertatis et iura regni illis plenarie restituantur, de quibus in proxima congregatione per eos concludetur.

Cum autem tam cum Turcis quam cum Hungaris sufficiens tempus requiratur tractandi, pernecessarium est ut utrinque arma suspendantur ad aliquot menses; interim autem ut omnia ista, quae nunc utrinque posseduntur, in eo statu permaneant usque exitium tractationis. Nobiles et rustici timore militis dilapsi et dispersi ut quilibet libere ad sua redire et pacifice permanere, praesertim instante iam hyeme, possint.

De pace cum Hungaris.

Reformatio legum et iurium regni Hungariae ut fiat, quae et anno 1563. fieri publico statuto decretum fuit. Multa enim tempore Ferdinandi et Ioannis regis statuta et articuli, tam contra rebelles quam in favorem vel odium aliorum privatorum, sed et postea contra apertissima iura regni antiqua sunt statuta, sed sunt multa alia, quae per prava hominum ingenium in alium et diversum sensum sunt detorta, quam mens legis fuit, ita ut multa clariori declaratione indigeant. Itaque [postulatur] ut Hungaris in generali sua congregatione et dieta mutuo consensu liberum sit leges suas renovare, augere, minuere, novas constituere, quibus legibus nulla alia natio suberit, quam ipsimet Hungari.

Authoritas coronae et regis antiqua et salva maneat, illa, quae tempore coronationis Vladislai regis per expressum in primo decreto eiusdem descriptum et enumeratum (!) extat; libertas quoque et antiqua iura et privilegia regni Hungariae, quae ibidem enumerantur, salva maneant.

Sunt et alia privata et minora, quae pro bono regni proponuntur Suae caes. Maiestati in articulis specialibus.

Assecuratio qualis fiat? Ut quicquid Hungari cum Sua Maiestate caes. concludent, illa ut omnia et in futurum rata firmaque manebunt.

Postulabitur quoque per Hungaros ut vicinae provinciae et regna his consentiant et etiam sufficienter confirmant. [*E ponthoz egy csász. tanácsos egykorú megjegyzése a lap szélén: Quid opus confirmationis, si quidem haec solos Hungaros tangant?*]

(Egykorú, hivatalos másolata a bécsi cs. és k. államtárban.)

IV.

1605. november 12.

Mátyás főherczeg resolutiója Illésházy novemb. 1-ji emlékiratára a török-béke ügyében, utasítás gyanánt Forgách Zsigmondnak a korponai gyűlésre.

Resolutio Serenissimi principis ac Domini Domini Matthiae, Archiducis Austriae, *stb.* ad memoriale magnifici domini Stephani Illieshazy ratione pacis turcicae, magnifico domino Sigismundo Forgach de Gyemes comiti etc. ad informationem ipsius communicata.

1. Cum Turca nullas inducias petat, sed pacem solidam et firmam, nihil etiam cum eo de induciis tractari potest, cum iuxta sententiam Serdarii nec pro illis nec pro nobis huiusmodi induciae ad tempus protractae quippiam boni afferant.

2. Iustum autem et rationi consonum esse videtur, ut ad pacem firmam sanciendam de certis metis transigatur, quibus fines utriusque partis dignoscantur. Quae cum ocu-

lari inspectione indigeant, iam ante Sua Serenitas conclusit, commissarios hungaros harum quoque rerum peritos adhibere, qui de iis iudicium ferant et transigant, prout harum metarum rectificatio etiam post conclusionem pacis rite institui potest.

3. De possessionibus dedititiorum hoc agendum, ut illi, quantum fieri potest, ob multa et enumerabilia quae hos sequuntur et comitantur mala, penitus e medio tollantur et loca in finibus iam desolata horum dedititiorum non reaedificentur, sed inter utraque confinia aliquod spacium vacuum et non habitatum cultumve reliquatur. Id tamen ad praesidia amborum potentissimorum Imperatorum eorumque successorum minime extendendum est, sed in unius cuiusque arbitrio relinquendum, et nova exigere et antiqua collapsa rursum reaedificare.

4 et 5. Ut autem depopulationes pagorum et oppidorum similiter etiam excursiones et velitationes in confiniis non exercentur, omnino necessarium est militarem equitatum in confiniis penitus abolere, sicut etiam omnes, qui ex una vel altera parte sine singulari salvo conductu sui superioris fines alterius supergressi fuerint, omnibus liberi sinte ita ut quivis ad huiusmodi personam vel personas impune et in vita et rebus grassari possit, nec ob id puniatur.

6. Quod mercatores eorumque quaesturam concernit, arbitrio dominorum commissariorum committitur de duobus aut tribus locis in confiniis transigere, in quae certo tempore et cum salvo conductu, sine armis tamen, quocunque nomine appellatis, supradictas merces suas deponere et divendere quilibet possit, modo ea muro cincta non sint nec formam fortalitii habeant, et inter merces arma, pixides, pulveres, tormentarii, globi, frameae et alia bellica instrumenta offensiva, cuiuscunque nominis, minime compraeherentur seu divendantur, ut quae omnibus inferre sub poena mortis penitus prohibita esse debebunt (!).

7. Quoad annos pacis firmandos, cum iam Turca ipsemet pacem in perpetuum petat, poterit eidem ad perpetuum ita firmari, aut ea ad lineam descendantem Suae Maiesta-

tis et eiusdem successorum Regni Hungariae et etiam Turcici Imperatoris et eiusdem successorum restringi.¹⁾

8. Quoniam vero non in his solum, sed etiam in aliis maioribus tractatio haec pacis consistere videtur, primo insistendum erit, ut Turca pro occasione huius temporis vel restitutionem Canisii vel alterius loci faciat, aut si id obtineri non posset, tum quaelibet pars id quod habet pacifice retineat. Ea vero, quae sub hoc tractatu pacis intermedio tempore intercepta fuerunt, prout Strigonium et Palota, omnino restituantur, cum haec non minus contra compactata, quae Hungari cum Turcis habuerunt, facta sint. Deinde quoniam Serdar per suas et eius Abdi Kihaias literas conditionem addi cupiat, ut quolibet anno Sua maiestas velut Rex Hungariae homines suos cum muneribus Constantinopolim ableget; id plane denegatum est. Non renuitur tamen, quin, si ipse Turca homines suos cum muneribus remittat, id a Sua Maiestate quoque praestetur, modo Suae Maestatis oratores non sicut ante, sed ad modum eorum, qui a regibus Galliae, Angliae aliisque Principibus mittuntur, libere et horrificentissime tractentur; id quod ex hac parte etiam futurum est.

9. Perneccessarium quoque est, ut in hunc tractatum non solum ipsa Hungaria, sed omnes Suae Maiestatis atque etiam Suae Serenitatis Archiducis Ferdinandi regna et provinciae simul includantur, sicut et pro potentissimo Philippo, rege Hispaniarum et aliorum, qui tam ex parte

---

¹⁾ E ponthoz, egy külön odaragasztott papírszeleten, valószínűleg a magy. kancellária íródeákjának kezével írva, a következők állanak: »Circa hunc septimum articulum resolutionis Suae Serenitatis, quoad perpetuitatem pacis cum Turca feriendae censent domini consilarii hungari expressius deliberandum esse. Nam si pax illa perennalis ad lineam solummodo descendentem Suae Maestatis restringenda erit, sequetur (prout apud Hungaros intelligitur) quod illa, decedente ex hac luce sine filiis Sua Maiestate (quam tamen diuturna vita perfrui ardentibus votis exoptant) rursus per Turcas infringi posset, ac ideo existimant, ita pacem in perpetuum firmandum esse, ut etiam cum successoribus Suae Maestatis legitimis, scilicet Hungariae Regibus, illa aequaliter duret.

Suae Maiestatis quam etiam Sultani intra annum pro inclusis nominabuntur, spatium relinquantur.

10. Quod si contigerit ipsi domino Bochkay et aliis sibi adhaerentibus reconciliationem fieri, quandoquidem Bochkay certis conditionibus provincia Transylvania offertur, poterit quidem illud, quod Bochkay de certa summa quotannis Turcae praestanda promisit, servari, ita tamen ut nihilominus in provincia Hungariae incorporata, Walachia vero omnino neutralis permaneat, et nulli alii, quam qui Suae Maiestati et successoribus Regibus Hungariae placuerint, in easdem investiantur. In quo quidem Turcae Suae Maiestati et illarum possessoribus nullam molestiam inferant aut ab aliis fieri patiantur, sicut et illis vicissim omnia vicinitatis iura et officia praestabuntur.

11. Ut post conclusionem factam et iuramento firmatam quam primum arma deponantur, milites utrimque dimittantur, nullusque Tartarorum amplius quocunque colore quaesito in Hungaria interteneatur aut fomentetur, sed omnes quantocius extra regnum et provinciam ablegentur.

Quae omnia domino Bochkaio et Ilieshazio oretenus significare, et si petunt cuiusque articuli describendi copiam facere poterit. Non tamen convenit, ut remotis Suae Serenitatis commissariis quippiam de his seorsum cum ipso Vezirio Bochkaius tractet, sed si vult poterit et ipse et Ilieshazius in persona interesse aut alios ad hunc actum deputare, qui una cum Suae Serenitatis commissariis, quibus etiam Hungari adiungentur, hoc negotium promoveant. Signatum Viennae 12. Novembris anno 1605.

Hâtirat: Dominis consiliariis hic praesentibus quatuor haec scripta ad eorum informationem benigne assignanda, ex quibus intelligere poterunt resolutionem Suae Serenitatis et quaedam singularia postulata et memoralia domini Stephani Bochkay et Ilieshazii in negotio tractatus pacis turcicae et reconciliationis hungaricae magnifico d. Sigismundo Forgach etc. communicata. Quos Serenitas Sua benigne requirit, et si quid praeterea addendum existiment, id ipsum quamprimum Suae Serenitati aperiant.

Non minus etiam in accuratam deliberationem sumant, quandoquidem de pace vel de reconciliatione nihil certi statui nunc poterit, ut constet, quid in eventum, quo hi tractatus in irritum ruerent, faciendum, anne dieta aliqua instituenda? in quo loco et quando instituenda? quid in ea ratione temporis huius singulariter proponendum? et qua via regnicolae, ad dietam ut veniant, citari et compelli possint, quibusve modis et mediis hostibus tam Turcis quam rebellibus resistendum existiment?

per Serenissimum Archiducem

16. novembris anno 1605.

(Egykorú, a magyar tanácsosok számára hivatalosan készült másolat a bécsi áll. ltárban.)

V.

1605. november 12.

Mátyás főherczeg határozata Illésházynek a magyar törvények országgyűlési revisióját sürgető emlékiratára és Forgács Zsigmondnak Bocskay személyes kívánságait illető jelentésére.

Az irat szélén: Resolutio serenissimi principis ac domini domini Matthiae stb. ad relationem secundam ¹⁾ magnifici domini Sigismundi Forgách etc. et ad memoriale domini Stephani Illésházy etc. ratione reconciliationis Hungarorum.

Quoniam ea quae ad hunc tractatum pertinent, satis superque in Suae Serenitatis responso ²⁾ ad domini Bochkay condiciones elucidata sunt, propterea supervacaneum censetur, ea denuo huc inserere.

Quia vero magnificus dominus Illésházy in altero suo memoriali ³⁾ de reconciliatione Hungarorum cuiusdam sta-

¹⁾ Forgách első relatiója még a nyári (vagy szeptemberi?) küldetéséről szólhatott.

²⁾ E »responsum« a Bevezetésben többször említett aug. 19-ki irat.

³⁾ Lásd az Illésházy nov. 1-ji memoriáléjához tett jegyzetet, illetőleg a jegyzet végét.

tuti anni 1563. de reformatione legum et iurium regni Hungariae meminit, cuius vigoris Hungaris in generali sua congregatione et diaeta liberum relinqui petit, mutuo consensu leges suas renovare, augere, minuere, novas constituere etc.: Sua Serenitas nomine Suae Maiestatis [huic petitioni consentit, ita tamen ut ista reformatio]¹⁾ ad modum indicto decreto articulo 30. insinuatum cum assensu Suae Maiestatis atque omnium statuum et ordinum fiat et in dispendium Suae Maiestatis et autoritatis [illius] atque etiam regni nihil attentetur.

Ad auctoritatem coronae et regis quod attinet, iam antea responsum est, haec nostra tempora longe alia esse, quam foelicissimae [memoriae] Vladislai fuerant atque ideo et alium modum in hac conservanda requirere; cum et Visegradium de quo primum decretum loquitur, nunc in manibus Turcarum sit et in toto regno tutior locus, quam ubi nunc ea est, non inveniatur, de Sua autem Maiestate quippiam sinistri suspicari nefas sit, quae eius semper condignam habuerit curam atque etiam inposterum diligentissimam habebit, neque de ea dubitandum, quin si regnum ad feliciorum statum pervenerit, etiam in hoc statibus et ordinibus satisfactura sit.²⁾

In his vero, quae ultra haec tam a domino Illieshazio, quam etiam ab ipso domino Bochkay de conservatione libertatum, privilegiorum et iurium regni Hungariae afferuntur, sufficiat illis quod Sua Maiestas et ad quae se iuramento semel obstrinxit, fidelissime sit observatura et contra iura et constitutiones regni neminem turbatura.

Sicut etiam in mutationibus futuris in assumendis consiliariis episcopis, condignam eorum petitionis rationem est habitura.

Personam ipsius domini Bocskay proprium quod concernit, ultra ea, quae nomine Suae Maiestatis responso

¹⁾ A szögletes zárjel közt levő szavak a szerkesztő betoldása, miután azok (vagy ugyanazon értelmet kifejező más szavak) az egykorú másolatból az illető íródiák hibája miatt kimaradtak.

²⁾ Ez a kifejezés nem a korona azaz a király autoritásáról, mint inkább a valóságos korona hol-örzéséről szól.

Suae Serenitatis ei concessa fuerunt, placet ut is Transsylvaniae principatum una cum titulo et insigniis provinciae et suis propriis gentilitiis ad modum quo Sigismundus Bathori habuit, teneat; ita tamen ut a nomine principis Hungariae, eiusque insigniis penitus abstineat, singulariter vero ipsa provincia regno Hungariae incorporata maneat et propterea tam ipse, quam sui successores ex legitimo thoro in recognitionem superioritatis quotannis munera quaedam Suae Maiestati et eiusdem successoribus regibus Hungariae per certum hominem mittant; et ad omnes diaetas per nuncios suos compareant; et ut ipsis sine liberis masculis ex legitimo thoro natis decedentibus haec ipsa Transsylvania cum partibus ad ipsum spectantibus, prout tenuerint et possederint, rursum ad regnum devolvatur et liberum regi sit, eandem cui voluerit, conferre. Sicut etiam cum morte ipsius domini Bochkay, sive masculos ex legitimis nuptiis liberos relinquat, sive non, partes omnes superioris Hungariae extra montes positae cum omnibus suis pertinentiis et proventibus ipsius, quam primum ad regnum redeant et restituantur. In quem finem et casum dominus Bochkay similiter omnes eius nominis ¹⁾ consanguinei et affines, quod nihil iuris in eam praetendere velint, renuntiabunt et una cum statibus et ordinibus Transsylvaniae et eorum pertinentiis sese obligabunt ad casus praedictos, se nemini alio, quam regi et regno et qui illis ab ipsis praeficientur, obsecundaturos aut fidem facturos; sicut etiam in specie cavebunt, se nullam transfugam Ungarum aut alium quemvis contra voluntatem Suae Maiestatis et eiusdem successorum in provincia eiusque partibus adhaerentibus toleraturos; sed ad primam requisitionem quamprimum regi et regno eundem remissuros.

In memoriale ²⁾ quod separatim domino Forgách in secunda sua legatione traditum erat, continebatur eum operam adhibere debere, quo Varadinum et Zathmár pro Sua Maiestate conservarentur et quod si id cum ambobus

¹⁾ Talán inkább »cuiusvis nominis«.

²⁾ Az augustus 19-diki utasítást érti.

praesidiis fieri nequiret, omnino laborabit ut ad minus unum ex his Suae Maiestati remaneat, et ex altero Bockaio nullum ius quocunque colore quesitum ultra Tibiscum, Ungariam superiorem versus relinquatur. In cusione vero monetarum Nagybániensium ex una parte Suae Maiestatis insignia exprimantur.

Urgendum autem inter reliqua erit ut bona aliorum hoc disturbii tempore occupata sive in regno Hungariae sive in Transsylvania sint, suis legitimis possessoribus restituantur, non minus etiam res mobiles adhuc extantes et non consumptae.

Et quia in relatione ipsius domini Forgách inter alia propositum est, dominum Bockay cum domino Balthasaro Cornis in una eadem provincia degere non velle, singulariter curabit, ut bonis suis restitutis, illa per alium administrare aut praecio condigno divendere queat aut eidem similia bona complacentia aequalis valoris alibi a Bockaio coëmantur.

Postremo hoc quoque mittendum non esse, cum hac reconciliatione omnem obligationem, quae inter ipsum Bockaium et Hungaros, magnates nobiles atque alios intercescit, omnino aboleri et omnes rursus ad fidelitatem pristinam remitti.

Et quoniam ad 15. huius inter Hungaros et vicinas provincias atque adeo exercitum utriusque induciae solum factae fuerint, necessarium quoque est, ut hoc ad finem huius mensis omnino prolongentur atque interea ab omnibus velitationibus sicut etiam obsidionibus, prout hoc tempore contra inducias cum Murány fieri dicitur, plane abstinatur, atque in has inducias non minus relinqua Suae Maiestatis et etiam Serenissimi archiducis Ferdinandi regna et provinciae includantur, in quo tempore quilibet secure sua perficere atque praesidiis suis quibuscunque in locis constitutis de sufficienti commeatu et aliis rebus necessariis providere et prospicere possit, ad quorum etiam postulacionem salvi conductus et si quae alia desiderabuntur, minime denegari debebunt.

Quomodo vero haec omnia utrinque assecurari pos-

sint, modus propterea antea observari solitus in Suae Serenitatis responso est expressus.

Cum autem Hungari etiam vicinas provincias ad haec eadem firmiter servanda adhiberi postulant, in his quidem nulla difficultas manebit, modo etiam status et procures regni Hungariae et Transsylvaniae cum eorum pertinentiis vicissim se sub iuramento obligent, quod haec ipsa quoque pro eorum parte rata et firma sint servaturi, nullamque molestiam unquam vicinis provinciis vel per se vel per alios inferent aut inferri patientur. In quam reconciliationem denique etiam Sua Serenitas archidux Ferdinandus eiusque provinciae omnes comprehendere debebunt.

Reliqua omnia hic ommissa manent in resolutione Suae Serenitatis et in terminis conditionum in responso supra dicto expressis, a quibus dominus Forgách minime recedet. Signatum Viennae 12. Novembris anno 1605.

(Egykorú, Rudolfnak beküldött másolata a bécsi udv. ltárban. Hungarica.)

VI.

1605. november 12. után.

Himmelreich m. kir. titkár véleményes jelentése Illésházy emlékiratáról, mely a magyar törvények országgyűlési revíziójának szükségét fejtegeti.

Evolvi et perlegi diligenter adiuncta scripta ac praesertim ea quae magnificus Stephanus Illieshazy in suo memoriali de iurium et legum regni reformatione allegat et super illis in conventu eorum generali renovandis, augendis, minuendis, novisque constituendis liberam facultatem Hungaris tribui petit eo, quod illis legibus nullam aliam nationem praeterquam Hungaros subiectos esse oportebit.

Etsi vero haec petitio reformandorum et in ordinem redigendorum articulorum et constitutionem regni ab aequitate non sit aliena et ego a puero fere meminisse a priscis et auctoritate pollentibus viris hungaricis ardentibus votis hoc

ipsum semper fuisse optatum et expetitum, tamen lucusque ob varios belli tumultus et alias quae subinde interciderunt causas in effectum deduci non potuit. Interim vero Rmi domini Nicolaus Telegdinus Quinqueecclesiensis et Zacharias Mossoczy Tininiensis ac postea Nitriensis episcopi in eo sedulo laborarunt et dictos articulos sive constitutiones regni in unum volumen congestos typis maudarunt, reclamantibus multis regni procuratoribus et aliis compluribus nugas suas venditantibus, quibus et nunc commode et fructuose utimur. Quoniam vero ab eo tempore diversarum diaetarum articuli illis prioribus accesserunt, negari non potest, quin utilissimum et M. S. Cae gloriosum foret, si vivente S. Caes. Mte haec in ordinem redigerentur et certa districtaque ac firma lege in Hungaria aliquando uti et frui possemus. Fateri tamen demisse debeo, mihi hanc renovationem auctionem et diminutionem legum et iurium regni quae nunc et quidem a rebellibus et hoc turbulento tempore expetitur, nimis suspectam esse, illa enim non in meliorationem legum, sed forte in eorundem detrimentum ac religionis et cleri exterminium et ad tegendum et abolendum infidelitatis et rebellionis nomen solum tendit et ardue ab eis expetitur, cum rebellio tempore quondam Joannis regis excitata, respectu huius saltem et umbra fuerit, nec frustra antiqui illi patres emersos contra sui temporis rebelles articulos sancierint et statuerint. Quod si vero, uti Sua Serenitas dominus archidux [Ma]tt[ias]...¹⁾ scripto expressit, juxta articulum tricesimum anni 1563 (quod ego tamen non credo, nec persuadere mihi possum) articulos regni legesque suas reviderint et reformarint, merito eos laudabimus et magnificiemus. Et quia illo scripto indemnitati et autoritate S. M. Cae satis cautum video, non est quod hoc loco superflui quid addam.

Ad alterum porro punctum, ubi petitur, ut juxta primum decretum serenissimi quondam domini Wladislai regis tum autoritas coronae et regis, tum vero antiqua

---

¹⁾ A papiros itt ki van szakadva. Mátyás főherczegnek ezen írata pedig hiányzik.

iura et privilegia libertatesque regni Hungariae, quae ibidem ad longum enumerantur, eisdem salva permaneant, quod attinet, demisse visum mihi est, punctum illum ex decretis regni excerpere et sic adiungere, ut pateat, quam incongrua pro temporis ratione postulentur, et non mirum, nam et illa a quondam domino Wladislao rege regnandi cupido tempore electionis suae postulata et extorta ac demum anno 1492 in generali diaeta in articulos redacta fuerunt; quid autem optimus princeps tali benignitate et facili sua indulgentia profecerit, exempla varia tum in Hungaria, tum in Bohemia docere possunt. Et quia etiam super hoc puncto a Sua Serenitate sufficienter et sapienter responsum est, quid adiciam, non video; hoc solum humiliter moneo, ut ad petitionis illorum generalitatem bene attendatur, potest enim illa multa particularia includere, quae postmodum difficile erit destruere, presertim cum innuant adhuc privata et minora quaedam restare, quae pro bono regni S. C. Mti proponenda per ipsos sunt, sicuti ultimo quoque se se postulatueros asserunt, ut vicina quoque regna et provinciae in illorum statuta consentiant, illaque sufficienter etiam confirmant, immemores plane eorum, quae paulo ante asseruerunt, solam nempe hungaram nationem et aliam neminem novis illorum legibus subiectam futuram. Atque haec erant per me demisse paucis attingenda et significanda.

(Purum, Himelreich kezével írva, a bécsi udv. kam. ltárban.)

VII.

1605. november 15.

Körmöczbánya utasítása a Bocskay hirdette országgyűlésre választott követei számára.

Nos iudex ac iurati cives regiae liberaeque civitatis montanae Cremniciensis fatemur coram singulis quibus expedit ac universis, nos nunciis nostris ad promulgatam per illustrissimum ac serenissimum dominum Stephanum prin-

cipem Hungariae ac Transsylvaniae etc. dietam hanc informationem, in subsequentibus articulis comprehensam sana cum deliberatione et ex consilio nostro dedisse et ad manus assignasse, cui sese quoque per omnia accommodare debeant.

Primo, ut illustrissimus princeps nomine civitatis huius debito reverentia salutetur eidemque officiorum promptitudo cum decenti obsequio declaretur.

Deinde referendum, quia iudex ac iurati cives huius civitatis nunquam in animo sese ab inclyto regno Hungariae abstrahendi habuerint, siquidem membra et peculium coronae regni sint, prout ea de re et antea per literas sese declaraverint; quod licet a iuramento et fidelitate regiae Maiestatis civitas ista nondum libera pronunciata est, nihilominus tamen ad generalia comitia per Serenitatem Suam indicta nuncios suos penes alios dominos regnicolas expedit. Cumque non alium ob causam eadem comitia sunt publicata, quam ut rationes initae pacis inter duos potentissimos imperatores, Turcarum videlicet et Romanorum, firmarentur, quamobrem et Sua Maiestas caesarea regiaque praecipuos suos dominos commissarios ibidem habitura est, eam ob causam et ista civitas eo alacriori promptiorique animo per delegatos suos huiusmodi promulgatae dietae interesse cupit, deum optimum maximum exorantes ut is huic pio et omnibus votis desideratissimo coepto et proposito pro suo benigno et clementi favore adesse et cuncta ad finem optatum deducere dignetur, quo sic patriae nostrae, communi libertati et omnium nostrum saluti commodissime consuli possit idque cedat primum et ante omnia in laudem et gloriam sacrosancti nominis divini, deinde in reipublicae christianae salutem et emolumentum.

Posteaquam fodinae metallica in inquieto rerum statu commode et cum fructu coli et promoveri non possunt, instandum sedulo et petendum ut civitas ista montana ab omni impetitione vel locatione militum quorumcunque intacta et secunda relinquatur.

Item ut eadem civitas montana in antiquis suis libertatibus, privilegiis et consuetudinibus, necnon in confessionis Augustanae religione omni ex parte conservetur.

Ut civibus et incolis sicut et subditis civitatis omnibus et singulis liber tutusque passus intra ambitum regni eundi et redeundi, negociandi et res suas ubique peragendi concedatur.

Quod propter locationem et permansionem Germanorum militum in hac civitate ex mandato et voluntate domini generalis capitanei, nomine Suae Maiestatis caesareae serio iniunctam, item propter ipsorum excursionem et rapinam civitati ulla (így) culpa adscribatur, ipsique imputetur, cum eadem ob praemissam causam sui iuris esse non poterat neque in minimo sine discrimine vitae quidpiam attentare audebat.

Supplicandum ut bona et possessiones praesertim in comitatu Thurocziensi existentes civitati remittantur, ita quoque frumenta et omnia alia ablata eidem restituantur, quo sic commodius sustentationem suam habere et alterius huic regno et patriae pro ipsorum possibilitate servire queat.

Reliqua industriae et fidelitati nunciorum nostrorum in publicis et aliis privatis negociis publicum bonum et huius quoque civitatis commodum concernentibus exequendis pro exigentia loci et temporis committimus. In quorum omnium testimonium et ratificationem sigillum civitatis huius subappressimus. Actum Crennicii die 15. Novembris anno domini 1605.

(Sig. impr.)

(Ered. Körmöczbánya ltárában.)

VIII.

1605. [november 17 előtt.]

A magyar kamara a bécsi kamarához Bocskaynak s a Bocskay párti vendeknek a vagyonelkobzások miatt emelt vádjai ügyében.

Ad decretum camerae S. Mtis aulicae 24. Octobris camerae huic hungaricae missum, quo quaeritur, quid in

praesenti tractatione cum rebellibus ratione camerae sit proponendum, jam quidem antea respondimus, sed hoc caeteris punctis non inconvenienter annecti posse existimamus. Immerito vociferari quosdam regnicolas et calumniari tam suam M^{tem} quam cameram ejus fiscumque regium ac directorem causarum, quasi S. M^{tas}, incitante atque lacescente camera, bona eorum sine justa causa occupare quesiverit ac confiscari jusserint, id enim longe aliter ac ipsi criminantur se habet; siquidem ut nec ipsi diffiteri poterunt, S. M^{tas} causas ejusmodi nunquam moverit, nisi multis modis ab ipsimet regnicolis incitata et adducta, qui cum nunquam quiete pacifice inter se vivere potuerint, odio, invidia, habendi cupiditate ducti, perpetuis inter se dissidiis ac controversiis se invicem accusantes, atque alter alterum subruere et submergere toto conatu cupientes, etiam articulos et decreta publica his de rebus sancientes, toties totiesque molesti S. M^{ti} fuerunt, non modo occasionem praebentes multifariis suis accusationibus, etiam nullo praevio juris processu, bona eorum confiscandi, si tantopere ipsis inhiasset, sed vel invitam etiam ad processum juridicum super ejusmodi accusationibus agendum induxerunt; alii vero dictis, factis, scriptis acerbe in S. M^{tem} ipsam ad haec agenda compulerunt; quae licet, ut praemissum est, bona nonnullorum sine ullo juris medio occupare potuisset, tamen id nunquam fecit, legitimus nisi juris processus per iudices regni ordinarios intercessisset, qui postquam juxta regni jura sententia lata fisco regio adjudicasset, tum denique occupationem ejusmodi bonorum instituisset. In bonis vero per defectum seminis ad fiscum devolutis, in quibus fuit aliquod dubium aut controversia, cum illis S. M^{tas} bene et benigne concordavit, qui se ejusmodi bona quovis modo concernere praetendebant, nec contra jura ac privilegia ipsorum quiquam egit.

Hátirat : Praesentata 17. Novembris 1605.

(Egykorú hiv. más. a bécsi udv. kam. ltárban.)

IX.

1605. november 18.

A magyar kir. tanácsosok véleménye a török-béke s a magyar rendekkel folytatott tárgyalások és egy esetleges országgyűlés ügyében.

Serenissime Princeps... Acceperunt demisse et intellexerunt domini Consilarii Hungari benignum Serenitatis Vestre decretum, una cum adiunctis quatuor distinctis scriptis, resolutionis pacis turcicae, reconciliationisque hungaricae ac iuxta etiam ibidem denotata quaesita diligenter perpenderunt et in resolutionibus quidem quae pro bono Suae Maiestatis porro addenda esse viderentur, pro ipsorum tenui consilio demisse subiunxerunt id quod Serenitas Vestra ex hisce annexis annotationibus pluribus cognoscere benigne dignabitur.¹⁾

Quae vero praetacta Serenitatis Vestrae quaesita,²⁾ an nimirum in eventu contrario, quo pax Bochkayo per dominum Sigismundum Forgach delata concludi haud posset, dieta sit instituenda et quo in loco celebranda quove modo, et quid pro ratione temporis in ea instituendum, ac quibus denique modis et rationibus utrique hosti resistendum, concernerent, agnoscere dominos consiliarios eadem quaesita Serenitatis Vestrae admodum ardua esse, quae ampliori ipsorum consilio perpendenda esse viderentur. Cum enim ista non solum privatum Patriae Hungariae statum concernant, sed exterum quoque regnorum et provinciarum adeoque totius christianitatis permansionem spectent, tam grave onus in se assumere haud quaquam posse existimant. Et quoniam demisse intellexerint, tam reliquos fideles Suae Maiestatis consiliarios quam etiam magnates et quosdam nobiles huc per Serenitatem Vestram vocatos fuisse, ipsosque propediem hic affuturos, censere humillime, cum propter moram penitus excludendam, tum etiam quod iidem

¹⁾ Sajnos, hogy épen ezen javaslat hiányzik.

²⁾ I. e. az 1605. nov. 12-diki első resolúció (IV. sz. a.) háttíráját.

domini Consiliarii sumptuum penuria adacti, hic diu morari nequeant, illorum adventum omni studio maturandum esse, quibus demum praesentibus communi voto et suffragio id quod e re, dignitate atque emolumento Suae Maiestatis tanquam Regis Hungariae visum fuerit, pro modulo ipsorum ingenii deliberaturos et quanto citius, quove melius facere poterunt, cum humilibus suis studiis Serenitati Vestrae opinionem suam oblaturus. Et cum his omnia scripta hic rursus Serenitati Vestrae demisset exhibent.¹⁾

Ex consilio hungarico Viennae 18 Novembris, anno 1605.

F. Nagy-Mihály.

Hátirat: Serenissimo Principi ac Domino Mathiae Archiduci Austriae etc. exhibendum.

(Egykorú hivat. mása a bécsi cs. és k. állam-ltárban.)

X.

1605. november havához,

Bocskaynak a korponai gyűlés kiegyezési tárgyalásai alapjául szolgáló kívánságai, melyeket 1605. júliusában küldött föl Forgách Zsigmond és Pogrányi Benedek által Rudolf királyhoz vagy Mátyás főherceghez.²⁾

.....

1. Kivánjuk mindeneknek előtte azt az lelki szükségünkre való fő szükséges dolgot, hogy ő felsége bennünket az mi vallásunkba megtartsa s tartasson; legyen szabad az lutheranus és helvetiai confessio, az római vallás azonképen ez országban minden rendek között, a ki melyiken akarand megmaradni és állani, a mint ez a szabadság volt az ő felsége nagyatyja és az édesatyja idejében is;

¹⁾ A tanácsosok előtt feküdt a visszaküldött iratok közül való a nov. 12-diki első resolutio, mint ezt annak hátirata mutatja.

²⁾ A hosszú bevezetés és indokolás elhagyásával közlöm magukat a kívánságokat, mert csak ezek egybevetése után érthetők a korponai gyűlés béke-tárgyalásainak egyes pontjai.

kinek-kinek arbitriumában lévén az ő vallása szerint való szabad predicatio hallgatása és prédicátor tartása mind kulcsos és mezővárasokban, várakban akképen és falukban az egész országban. Hogy peniglen felbomolhatatlanképen is megtartassék ennek az vallásnak kívánt szabadsága, amaz mód nélkül való régi articulust »ut lutherani comburantur«, mindez elmúlt pozsonyi utolsó gyűlésben irt articulusokhoz az ország híre s consentiálása nélkül ragasztott utolsó articulussal egyetemben ő felsége expungálja és kitörülje, erről adván és ferálván articulust, hogy azokat az articulusokat kitörölte és vette az articulusok közül ő felsége.

2. Másodszor azt kívánom, hogy ő felsége az törökkel és az magyar nemzetséggel békéljék egyszersmind általam meg. Mert ha az török had fenhagyatik, az hadnak súlya és terhe emésztí meg, mint emésztette is eddig a magyar nemzetet, azon inség alatt maradván s hagyattatván mind úr, nemes és közrend is, a mely inségnek tűzével emésztettünk mind ez ideiglen. Meg kell azért szükségképen az törökkel való frigynek lenni, ha meg akar kegyesen ő felsége bennünket oltalmazni és tartani. Azért az frigyről való tractatus, azt kívánom, hogy általam legyen az törökkel úgy, hogy bátor az ő felsége udvarából s háta megől való választott emberek is legyenek ez dolognak tractáiban vélem; nem ellenzem.

3. Az Magyarország régi törvényének és szokásának megtartásának első fundamentuma az nádorispánság volt, ki az királyoknak is nagy könnyebbségére volt; kérjük azért ő felségét, hogy az nádorispánságnak tisztit minden ő autorításával az régi ország-törvénye szerint restituálja az magyarok között; mert mind eleitől fogván (a mint megmondott) a magyar regimennek ebből állott az ő tökéletes állapotja, hogy nádorispán volt közüllük, a mely nádorispánsággal adta volt az austriai ház alá is magát a magyar nemzetség. Mely nemzetnek az ő szabadságába és törvénye folyásába ez tisztnek abrogálásával sok fogyatkozása és veszése esék. Kívánja azért az magyar nemzet, hogy ő felsége az nádorispánság tisztit helyére állassa. Mely nádorispán szokás szerint az ország választásából álljon be tiszt-

tiben és oly legyen az, a kit az ország elegendendőnek itél lenni ahhoz a hivatalhoz, az ország régi törvénye szerint.

4. Minthogy minden országokba szokás, s jó rendtartás is az, hogy minden ország az ő koronáját benntartja magában s míg helyén volt az magyarországi regimen is, nem egyebütt, hanem itt Magyarországhban tartatott az magyar korona is: kívánják azt az magyarok, hogy Magyarországhba tartsa az régi királyoknak jó szokása szerint ő felsége az koronát; ne tartsa ezután az magyarok hűségének prejudiciumával ő felsége idegen országban és országon kívül, sőt bizonyos helyt rendelvén az tartásának itt ez országba, becsületes meghihető személyekre bízza gondja viselését a régi mód szerint ő felsége, kiknek hűségeken ő felsége is megnyughassék.

5. Az egész magyar nemzetség vélem egyetemben azt kívánja, hogy az kamarát, a ki minden gonoszságnak kútfeje volt, minden törvényünknek, szabadságunknak romlási omnan buzogván ki, minthogy püspökök is voltak az kamaráknak fejei és igazgatói, ezt a kamarát — kívánjuk, mondom, — hogy ő felsége közöttünk mint romlásunknak főfészket ezután ne tartsa, hogy ezután kamara ne legyen, hanem országunknak régi jó szokása szerint thesaurarius legyen, a ki a kamara jövedelmét be is szedje s az ország szükségére el is költse.

6. Hatodszor, vagy hatodik kívánsága a magyaroknak az, hogy ő felsége ne tartson ennyi számú püspököket közöttünk. minthogy helyek s jövedelmek sincsen egynéhányának ünnön tisztekre, a honnan tisztekrül neveztetnek s intitultatnak. Az peniglen ebben az dologban nehéz és fájdalmas, hogy nagyobb részint jobbágyink fiai és pórjaink gyermekei, a kik az püspöki nevezetre választatnak, csak azért foglalván számban s nevezetben őket, hogy az tanácsai kérdésben vagy deliberálásban való szó- avagy voxmondás a külső ¹⁾ urak voxának számát meghaladja; kik miérthogy servili sunt ingenio, alávaló eredetek szerint szolgálai elmével is vannak; sokszor kedvezésből, lelkiismeret ellen is az

---

¹⁾ Értsd: világi.

országnak törvénye és szabadsága nem-gondolásával egy kis prépostságért vagy apátságért mind isteneket, lelkeket, hazájokat is eladják. Méltó kívánságunk vagy azért, hogy ő felsége afféle dologgal az országnak romlott voltát ezután ne terhelje; mert romlást ad az romláshoz.

7. Ugyanezen püspököknek s prépostoknak oly elrendelt száma legyen azért, a ki ez értéke megapadott országnak terhére ne legyen, hanem az ország állapotjával egyezzen az számok és értékjeket is az szerint rendeljék. Az kik azok lesznek penig, azt kívánjuk, hogy in publicis et secularibus negotiis a külső, országbeli [dolgok]¹⁾ igazgatásába ne egyelítsék magokat; igazgassák a lelki hivatalt azok között, a kik arra való hivataloktól fognak függeni abban a dologban; hogy mint eddig [történt], az külső dolgokban magokat-beavatásból ne adjanak semmi békételenségre s háborúra okot, ők lévén okai nagyobb részint az ő nyughatatlanságokkal ennek a mostani motusnak is. Sőt ezután az szent-székeknek állapotja és neve is tolláltasék; senki annak citálására az evangelium vallásán valók közül ne compareáljon és obstructus rendtartásának ne legyen; holott a külső törvényeknek is a méltósága²⁾ minden dolgokat eligazíthat s kinek-kinek igazságát helyére hozhatja.

8. Kívánja az ország azt is, hogy az jezsuitákat ő felsége ez országból teljességesen kivigye és rajtunk őket terhünkkel laknya ne szenvedje. Elégedjenek meg azzal, hogy Erdélyt funditus evertálák s felfordíták. Kik itt ez országban sem efficiálnának egyebet háborúnál s minden dolgok felfordításánál; a mint constál, hogy az ő suggerálásokból kezdődtenek az privilegiumok is úgy kikelni, hogy abban az jószágban, az kit ő felsége conferál, senki ne tarthasson pápás papnál, az isten ígéje hirdetésére, egyebet, kit megbizonyítuak azok az donatiók bőséggel, a kik im utolszor az cancelláriáról költenek és emanáltanak. A mely donatiók valakiknél ilyen formán és ilyen okkal agnoscál-

¹⁾ Értsd: az ország világi ügyei.

²⁾ Értsd: a világi törvényszékek tekintélye.

tatnának, hogy kiadattanak, azt kívánjuk, hogy cassáltassanak és újebben (ezt az *conditiót* kihagyván belőlük) *conferáltassanak*, mivelhogy ország törvényi ellen vannak.

9. Ez is méltó és szükséges kívánságunk, hogy Magyarországon idegeneknek, sőt idegen nemzetből tölt magyaroknak is harmadiz előtt, ne osszon és adjon ő felsége semmi tisztelet; hanem minden tisztviselők, *officialisok*, az országnak törvénye szerint várakba és városokba s véghelyekbe, az ország határa végein belől magyarok legyenek; kiről sok igireti s feleleti is vannak ő felségének, de eddig nem praestáltatott. Kívánjuk azért nem méltatlanul, hogy ezután azt praestálja ő felsége, mert az idegen nemzetek hozták be hazánkban az inségeket és romlásokat, mint Barbiano is hozta mostan.

10. Ez is kívánságunk, hogy vitézlő rendet is se végekben, se egyéb helyekbe magyar nemzetnél egyebet ne tartson ez országban ő felsége; tanácsosi is ő felségének az magyarországi dolgokban magyarok legyenek, kikkel ez országnak szükségéről és javáról itt ez országba *solide tractáljon* és *deliberáljon* ő felsége.

11. Ez is kívánságunk, hogy gyűlést hirdetvén ő felsége ez országnak, a mikoron lehet, maga személyében is közöttünk jelen legyen; ha peniglen nem lehet, az régi jó szokása szerint ez országnak nádorispán által igazgattassa az gyűlés *cursusát* és állapotját ő felsége.

12. Az kik *in aliquo criminali fuerint convicti*, vétkezvén ő felsége ellen, azt kívánjuk, hogy ő felsége azokat országgyűlésébe *et quidem legitimis juridicis processibus* büntesse csak meg, hogy senki az ő felsége *aequitásáru*l ne *conquerálkodjék*, a mint a régi magyarországi királyok is tartották ezt és követték — az ő méltóságoknak becsületéséért — az büntetésben való rendtartást. *Juridice* büntessen azért minden *convictust* ő felsége és a kit eddiglen jószágának elvételével büntetett volna is, *contra jura regni*, restituáltassa ő felsége jószágokat s marhájokat.

13. Kösse ő felsége arra is magát, hogy soha ez mostani háború-indítást meg nem említi a végre, hogy ebből az bosszúállásra indíttatnék és hogy valakit marhájába,

jószágába avagy életébe is titkon avagy nyilván megbüntetne valamikor.

14. Kivánom azt is, hogy a kinek ez idő alatt én mit conferáltam ez országba, azt ő felsége ratificálja és confirmálja; senki, egy nemessé tött is az ő adott nemességébe, se egyéb jókba is ne bántassék meg.

15. Restálnak még több dolgok is, kiket az mi szabadságunknak reparálására ideirathatnánk, oly dolgok tudnyaillik, az melyekre ő felsége koronázásának idején meg is esküdt, hogy praestálja, hitivel corroborálván őket, mint-hogy országunknak régi rendtartásához is valók. De ezek ¹⁾ lévén most szükségesebb és előbb való kívánságunk is azoknál, mert ezeket akartuk csak mint főbb dolgainkat ő felségének értelem eleiben adnunk, nem kételkedvén, hogy jövőendőben azokat is, úgy mint ezeknél kisebb dolgokat ő felsége kegyességéből minékünk ne praestálja, mikor országgyűlésében együtt lévén mindenfelől ez ország tagjai közakarattból és értelemből eleiben terjesztjük ő felségének őket.

A mi az én magam személye állapotját illeti, gondolkodjék kegyelmesen erről ő felsége, ezt is elméjében revocálván, hogy mikor Zsigmond fejedelem Oppoliába ment vala Erdélyből, akkoron is beülhetek vala az erdélyi fejedelemségbe, de nem cselekedém; meggondolván az ő felségéhez való hűségemet és engedelmemet. Most peniglen, e mostani állapotomban, istennek az ő titkos tanácsából való végzését tekintse és nézze, ki engemet minden én igyekeztem s intentióm ellen vón ez állapatra. Nem volt nekem ebben semmi álnokoskodásom, sem titok-practicám, hanem az ő sok inségén elkeserődött, epedett, megbúsult magyar nemzetség nem tudván már kihez folyamodni, meg is emlékeztvén arról, hogy erős esküvéssel és egymásnak tött fogadással elvégezték volt az Rákos mezején 1505. esztendei gyűlésekbe, hogy soha magok nemzete kívől semmi idegen nemzetről nem emelnek fejedelmet országokba (noha némely embereknek vizaltató elméje s tanácsa elvitte volt őket ez végezésektől), engem minden kívánságom és practicám kívől,

¹⁾ Értsd: az előző 14. cikkben elmondottak.

nem félelemből, de csak szeretetből választottak előttök járójoknak, megesküdtetvén engemet magokhoz s ők is hit-tel kötelezvén hozzám ő magokat. Ezt, mondok, meggon-dolván ő felsége, gondolkodjék az módjáról, mivel contentál engemet s mint lehessen is az, hogy én az én hivatalomat módjával megviseljem, ha ő felségének s az keresztyénség-nek kedveskedem az én hűségemmel és engedelmemmel, meg nem sértvén az én állapotomat is s az hatalmas török csá-szárhoz kötött köteleességemet is. Ebben az úristen cseleke-dett velem mindent ez dologban, nem is affectáltam s ez istennek cselekedetéről gondolkodjék (mint illik) mélyebben ő felsége, meggondolván, hogy az istennek ilyen kiváltképen való kegyelmét, nemzetemnek szeretetét s jó akaratjokból való választását le nem rázhatom mód nélkül magamról s s nem is rázom.

Erről pedig ő felsége úgy gondolkodjék, hogy pusztá kertbe soha ő felsége előtt nem szorulok; ő felségét kéret-vén, nekem megbocsásson és nehéz néven se vegye, hogy elő kell hoznom, mert bizonságom az isten, nem az ő fel-sége bosszújára, sem magam felfualkodtsága cselekedteti velem, hanem csak például hozom elő, minthogy securus akarok lennem: kincstartó¹⁾ papi rend vala. Erdélyt éppen ő felségének, Ferdinánd császárnak meghódoltatá, Kassával együtt az felföldet kezében adá, ő volt eszköz benne, hogy az korona is az ő felsége kezében akadna, ő felségének. Ferdinánd császárnak hitlevele kebelébe volt, [mégis] némi-nemű embernek vádlása miatt jámbor szolgálatjaért mint fizetének, nyilván vagyon mindeneknél. Nem régi dolog második, Mihály vajda mennyit szolgálá ő felségének utol-jára kelve, Zsigmondot az erdélyi haddal megveré. Jutalma szolgálatjának mi lőn, ez világnál nyilván vagyon. Harmad: kegyelmesen emlékezzék meg ő felsége római császár, Báthory Zsigmond ép országot mint bocsáta s mint adá kezéből, mint egy szép almát, az erdélyi birodalmat kezébe. Oppoliába bemenvén, ha az istennek kegyelme vele nem leszen vala Zsigmonddal, ebbeli szolgálatjaért mint fizetnek

¹⁾ Értsd: Frater György.

vala neki? ő felsége jól emlékezhetik reá, Náprágyval való követségembe szemtől-szembe megmondottuk vala ő felségének, melytől való félelem hozá Oppoliából bé Zsigmondot Erdélybe.

Tudom, ő felsége tökéletes természetű, a mint kívánat is, hogy olyan legyen ő felsége; mert istennek képe s helytartója a keresztyén nemzetségek között, kinek természetit hivatala szerint ugyan repraesentálni kell ő felségének közöttünk. Nem azért hozom annak okáért én ezeket elő, hogy az ő felsége állhatatos tökéletessége felől kételkedném; de minthogy sokan vannak s voltak is, eleitől fogván az fejedelmek után oly állhatatlan ártalmas elméjű emberek, a kik ez jámbor fejedelmőknek tökéletességét titkon való gonoszságokkal és álnokságokkal hírek és tanácsok nélkül gyakorta nagy kétség s rágalmazás alá is rekesztik és rekesztették is az emberek előtt, nem méltatlanul kívánom, hogy ezekről ő felsége oly kegyesen gondolkodjék, hogy az ő felsége természetinek állhatatos tökéletességét az emberek között senkiben azután kétségessé s vádolhatóvá valaki ne tegye.

Továbbá meglévén az békesség mind ő felsége között s mind az török nemzetség között is, úgy hogy minden felől leszálljon az fegyver; kívánom azt, hogy az én hadamnak, a mennyi számú az léssen, két hópénzt adasson ő felsége, hogy azzal az vitélő népet lecsendesíthessem és helyben telepíthessem.

Oztán ő felsége kegyelmessége úgy mutatódván meg hozzám, hogy az én állapotomban becsületes módot rendel, hogy a hová nekem bizonyos rendelt lakásom mutatódik és az magam állapotjában oly szabott módomban leszen, melyen én is megnyughatom: történvén (*sic*) e közben nekem valahonnan ellenségem, azt kívánom, hogy az én requirálásomra, ő felségét-megtalálásomra obligálja ő felsége és (kitől isten oltalmazzon) ha ez közben ő felségének holta történnék, az ő felsége successora is kösse magát, hogy mind pénzbeli és népbeli segítséggel is leszen, haladék nélkül, mind magamnak s mind successorimnak.

Ezek az én és az egész magyar nemzetiségnek az ő

kivánsági, kiket, ha az egész keresztyénségnek censurája alá vettet és bocsátja is ő felsége, nem ítélhetik olyaknak lenni, kikben ő felsége az keresztyénségnek romlásával valami akadályt lelhessen. Mert ezek vagy csak olyak, kiket ő felsége koronázásának idején iuramentumával confirmált, a kiket régi végezés[ek]ből országunknak szokott, előbbi rendtartása szerint vöttünk elő, kívánván az mi régi szabadságunknak felépülését, a melyre ajánlja ő felsége is igen méltán magát; avagy olyak, a kiket a mi mostani, hazánk és magunk sorsának állapotja természetből kíván, hogy megtartassanak, ha meg akar ő felsége bennünket tartani és kívánja, hogy az ő felsége gondviselése alatt ezután szerencsénkben előmenjünk és épüljünk. Melyeknek praestálására segítse ő felségét az hatalmas isten . . . *stb.*

(Jászay gyűjteménye, eredetiből, a Nemz. Múzeum kéziratai közt, quart. lat. 2164. VII. köt.)

NB. Hivatalos latin fordítása a bécsi államtitkár Hungaricái — 1605. augusztusának datum nélküli darabjai közt.

XI.

1605. november 24.

Illésházy Kolonich Siegfriedet a törökkel való külön tárgyalások veszélyére, a magyar rendek gyanakodására figyelemzetteti s ajánlkozik arra, hogy a korponai rendek által követi minőségben fölküldeti magát a főherceghez.

Translatio literarum Domini Ilieshazy ad Dominum a Kolonich Generalem Capitaneum datarum.

Spectabilis etc. Intellexi literas Dominationis Vestrae. Qui christianus est, oculis cernere potest, quod christiani sanguinis effusio Domino Deo displiceat, et nobis omnibus sit in ruinam, quare illud curare deberemus, ut quocitius fieri posset, istud incendium et dissidium extingueremus. Huius quidem rei initium et fundamentum esse posset, ut cum Thurca et Sua Caesarea Maiestas et Ungari simul foedus et pacem componerent; quia tamdiu non poterit

Ungaria pace frui, quemadmodum nec vicinae provinciae, quamdiu cum Turca pacem non habebit. Quam pacem quod Caesarea Maiestas ita tractat cum Turcis, quod Ungaros excluserit et ipsis insciis agat de pace per dominum Molart, non potest ea res carere suspicione apud Ungaros. Ex alia parte Sua Serenitas archidux Matthias per dominum Sigismundum Forgach tractat cum domino Bochkay, quod ipse sit sequester apud Turcas in pace conficienda. Ego nescio cur haec Dominationes Vestrae faciant; sciant Dominationes Vestrae Turcam fraudulentem cum Dominationibus Vestris agere, quia sine voluntate domini Bochkay et Ungarorum nihil concludet cum Dominationibus Vestris; bonum itaque esset, ut nos mutuo intelligeremus et ut Turcam excuteremus a nobis et quieta-remus coniunctis consiliis.

Quod attinet ad restitutionem iurium et libertatum Regni et personae domini Bochkay contentionem, istae non sunt res ita difficiles, de quo non possint per mutuam intelligentiam inter nos convenire. Si scirem, me non offendere Suas Maiestates, ipsemet in me reciperem ab Ungaris hic existentibus legationem, et ascenderem ad Suam Serenitatem archiducem Matthiam, dominum meum clementissimum. Per dominum Forgach ista non perficientur, et in longum produceretur, donec hinc Vienam iret et Vienna huc reverteretur. Quare in eo laborabo, ut dominus Bochkay et hic existentes Ungari legationem mittant ad Suam Serenitatem, qui omnia bona concludant; ita omnia citius finientur.

Domina coniunx Dominationis Vestre quod huc veniat ad comitia bene est, et quod non vult sua iura negligere; ego in quo possum ipsae dominae et Dominationi Vestrae libenter inserviam. Deus conservet Dominationem Vestram. Datum ex Carpona 24 novembris anno etc. 1605.

Vestre spect. et magn. Dominationis

Servitor et uti pater
Stephanus Ilieshazy.

P. S. Ut in montanis civitatibus possint milites Germani permanere, difficulter potui abstinere a domino

Bochkay, credo Dominatio Vestra hoc a Capitano Semnicensi intelliget.

(Egykorú hivat. fordítás a bécsi cs. és k. állam-ltárban)

XII.

1605. november 24.—december 2.

Naplószerü följegyzés a kiegyezés azon alkupontjairól, melyeket a korponai országgyűlés hatnapon keresztül tárgyalt Forgács Zsigmonddal, a király és Mátyás főherczeg meghatalmazottjával.

Propositiones Principis, Responsa Nuncii Cesareani et deliberationes Statuum Regni in Congregatione Regnicolarum Carponae celebrata.

Die 24. Novembris Anni 1605.

I. *Suae Serenitatis Postulatum.* Ut cuius Religio sit libera et Articulus Ludovici Regis Anni 1525 de comburendis Lutheranis sicut et ultimus Articulus Anni 1604. expungatur.

Responsum Nuncii Caesareani. Imperator promittit Religionem liberam, sed praetactos Articulos non vult expungere eaque res ad futuram Dietam reiiciatur.

Deliberatio Statuum. Status et Ordines Regni volunt sibi liberam Religionem concedi et Articulos nominatos expungi.

II. *Suae Serenitatis Postulatum.* Pax cum Turca et Imperatore constituatur.

Responsum Nuncii Caesareani. Concedit postulatum sed nominetur locus; salvus conductus concedatur, ab utraque parte ab armis abstinenceatur; Commissarii ordinentur et sua M^{tas} de conditionibus certificetur.

Deliberatio Statuum. Pacem constitui postulant sed propter arduitatem negotii longiorem terminum sibi dari postulant.

III. *Suae Serenitatis Postulatum.* Palatinus idoneus creetur.

Responsum Nuncii. Sua Mattas non est contraria.

Deliberatio statuum. Per status Regni eligatur in proxime futura Dieta juxta veterem consuetudinem.

IV. *Suae Serenitatis Postulatum.* Corona in Regno asservetur.

Responsio Nuncii. Propter disturbia hactenus in Regno asservari non potuit.

Deliberatio Statuum. Asservetur Posonii vel alio munitissimo loco.

V. *Suae Serenitatis Postulatum.* Camerae semina malorum aboleantur et thesaurarius constituatur.

Responsio Nuncii. Sua M^{tas} defectus commissos reformatura est.

Deliberatio Statuum. Aboleatur Camera et praefecti Szuhay et Micatius tanquam proditores Patriae, sint exules, nec amplius praesint Cameris Episcopi.

VI. *Suae Serenitatis Postulatum.* Ex liberis Nobilibus Episcopi creentur in posterum.

Responsio Nuncii. Episcoporum Electionem Sua M^{tas} non invenit sed ab antiquo constituta, providebit tamen ne augeatur munus sed in presenti statu relinquantur.

Deliberatio Statuum. Eligantur et pauci et quidem ex Nobilibus.

VII. *Suae Serenitatis Postulatum.* Certus numerus Episcoporum sit et illi in politica negotia se non immisceant. Forum spirituale tollatur, cum Capitulis.

Responsio Nuntii. Forum spirituale tolli non potest, cum sit fons omnium iurium; defectus tamen corrigi possunt.

Deliberatio Statuum. Quoniam ex Capitulis inconvenientiae evenerunt excommunicando nimirum et birsagia imponendo, tollatur abusus et agatur de his in proxime futura Dieta.

25. Novembris: Relatio Legati Caesarei.

1. Si modis bonis non componetur pax cum Turca, exercitus collectus prius dimitti non poterit.

2. Civitates, arces et omnia bona Suae M^{ti} restituantur.

3. *Officiales Camerae*¹⁾ *Wiennâ redeant ad administrationem officiorum.*

4. *Arces et bona quibus competit singulis remittantur.*

5. *Captivi utriusque partis libere dimittantur.*

6. *Sua Serenitas D. Boczkai assecuret Suam Mtem vel suam Serenitatem Archiducem Matthiam de induciis servandis et militibus dimittendis; quod viceversa Suam Mattem facturam non diffidatur; interim certi obsides eligantur.*

7. *Necessitate postulante Sua M^{tas} extraneum militem conducat cum per Germanos praesidia praecipua in aedificandc et conservando adiuta sint solutioque stipendiorum per eosdem quoque facta.*

Responsio et deliberatio statuum Regni.²⁾

1. *Ut pax simul et semel cum Turca et sua Matte Caesarea transigatur, et quia tam brevi tempore fieri nequit, ad certum locum tempusque differatur idque intra tempus induciarum fiat et determinetur. Interim vero ne Regnicolae et subditi adhuc magis onerentur et desolationem extremam sentiant, milites avertantur. Intra tempus induciarum Comitia celebrentur et Sua M^{tas} Caesarea ut ad praesentia statuta accedat, exoratur.*

2. *Quaecunque lucusque Sua M^{tas} Caesarea possidet, ea retineantur, vero quae subsunt Principi Domino Boczkay, eidem relinquuntur, utque in arces [in quibus] sunt praesidia, de victualibus plus inferri non concedatur nisi quantum sustentatione manentium militum necessarium videbuntur; quamdiu induciae duraturae sunt, obsidarii milites exinde amoveantur et contra praesidarii interim nullam excursionem faciant nec alicui incommodent.*

3. *Cameris Civitatum Montanarum Officiales alii minoribus cum expensis praeficiantur, ii vero qui Viennae*

---

¹⁾ Nem a magyar kamara, hanem a körmöczi kamara tisztjei értendők.

²⁾ E válaszok az előző, arab számokkal jelzett pontokra vonatkoznak, melyeket közbevetőleg mint béke-praeliminárakat proponált Forgács. Lásd bővebben Irományok XV. sz. a.

sunt et montana coluerunt vel alias incolae fuerunt, redire quidem domum possunt, sed ad officia non promoveantur.

Nomine Civitatis Cremniciensis et Schemniciensis prolatum est, quod fodinae metallicae per totum anni spacium cum fructu coli non poterant; utque prorsus cum damno irreparabili Regni poenitus non intereant, aliquot millium florenorum summa pecuniae aliunde est mutuo accepta et quoad creditoribus sicut et operariis metallicis pro labore satisfieri poterit, non exiguum tempus requiritur, Fiscusque Camerae nimis praeterea est oneratus.

Ad haec Dominus Illiesházy respondit: Quia Cives non debeant sese immiscere proventibus fisci Camerae, usque debita exsolvant.¹⁾

5. De captivis restituendis (sic refert D. Illiesházy.) non tam facile sine certis modis facultas datur.

6. Literae Assecutoriae de induciis servandis a Sua M^{te} postulantur.

7. Non negant praesidia per Germanos esse adiuta, quodque inter illos strenui milites reperiantur, illisque debitus honor est datus, [alii] vero multo magis proprii lucri causa Regnum expoliarunt, et defensionis causa patriae perstiterunt (?).

Sequuntur reliqui Articuli et Postulata Principis et Regnicolarum.

VIII. [*Postulatum principis Bocskayi*] Iesuitae e Regno extirpentur et Romani concionatores minime inteneantur.

Resp. Nuntii Caesareani. Ea ad futura Comitia reiciantur.

Deliberatio Statuum. Inhaerent suo proposito de tollendis Iesuitis atque Romanis Concionatoribus utque collationes earundem (?) inauditis et nocivis clausulis confectae cassentur.

IX. [*Postulatum*] Ut in limitibus Hungariae, Civita-

¹⁾ A 4. számú pontra itt nincs válasz, valószínűleg azért, mert a felelet erre a 2. dik pontban megadatott.

tibus¹⁾ aliisque locis praeter Hungaros ad officia subeunda [alii] non promoveantur utque non tantum Pontificiis verum etiam Evangelicis promotio officiorum concedatur.

X. [*Postulatum*] Consilarii in rebus Hungaricis solummodo Hungari sint.

Caesareus:²⁾ non inconveniens quidem postulatio. Quia [vero] externae nationes multa praesidia aedificando juvarunt: possunt iidem Germani milites tolerari, potissimum autem cum ipsis quoque incumbat cura exsolvendi milites praesidiarios.

Deliberatio. In consultandis rebus et negociis hungaricis Hungari tantum adhibeantur. [*A IX. cikkre hiányzik a »deliberatio«*]

XI. [*Postulatum*] Necessitate postulante ut imperator ad proximam Dietam personaliter compareat et Regni negocia per palatinum dirigat.

Caesaris et potissimum Archiducis Matthiae nomine respondetur.

Quod Sua M^{tas} variis et publicis hactenus occupata negociis et adhibitis curis in conducendo milite et defendendo regno Hungariae personaliter comparere non poterit; nihilominus [unum] ex fratribus suis praefecerit comitiis. Sua quoque Serenitas miratur quomodo sua praesentia contenti non sint, cum tamen quaeremoniis debitam satisfactionem impenderit, et nunc veluti Suam Serenitatem excludere cogitent.

Deliberatio Statuum. Respectus Suae Serenitatis reverenter observabitur; omnibus tamen quaeremoniis sufficiens satisfactio non impendebatur; supplicant adhuc status ut Sua M^{tas} in medium eorum veniat, et suo hylari vultu eosdem exhyleret; non negatur quoque quod sua Serenitas dietis et bellicis negociis praesentia sua operam impenderit,

¹⁾ Ez hihetetlen kívánság. Ezt nem kívánhatták a rendek; valószínűleg »Comitatibus« vagy »arcibus« értendő a tollhibából irt »civitibus« helyett; vagy pedig [nem a városi, hanem] a városokban levő kamarai hivatalokat kell alatta értenünk.

²⁾ Ez a válasz a IX. cikkre is szolgál.

pro quo beneficio in dietis antea gratias actae et simul honorarium quamvis exigium pro temporis facultate obtulerunt; imposterum quoque id ipsum reservare parati sunt. Quod etiam Regnicolae quaeremoniis suis expositis re infecta demum redire coacti sint, ex inclementia consiliariorum Camerae id factum esse arbitrantur.

26 die Novembris.

XII. *Articulus sive postulatium.* Qui alicuius delicti convincuntur, iuxta antiquam consuetudinem puniantur et bona adempta restituantur.

Resp. Caesarei Nuncii. Dignum petitur; quantum etiam ad bona adempta nonnullorum attinet, non sine legitima causa factum est.

Deliberatum. Nemo, nisi legitime citatus, iuridice convictus puniatur; bona adempta singulis restituantur. Horum inter caeteros nominati sunt: D. Illieshazy, Dobó, Mághochy, Homonnay, Dersffy, Familia Palochiana, Deregnyei, Perini (?), Kállai, inter alias Civitates quoque Cassovia de ablatis pagis, decimis et similibus conqueritur; et licet in superioribus dietis Articuli de restitutione bonorum quorundam sunt confecti, alia tamen ex parte iterum expuncti vel labefactati. Postulatur itaque generaliter, ut nemo sine lege et iure molestetur.

XIII. [*Postulatium.*] Ne imposterum ullo unquam tempore suscepta praesens insurrectio Regnicolis obiiciatur aut aliqua indignatio contra eos feratur.

Resp. Caesarei Legati. Si fideles imposterum remanserint, sua M^{tas} meminisse intermittet; utque denuo fidelitatem sub iuramento promittant, ab eis postulatur.

Deliberatio. Contra iura nihil peccaverunt; si enim Rex contra iura et decreta Regni facit, sine Notae Infidelitatis poena resistere licet part. 1. (Tit. 9). Et propositum hoc pro defensione libertatis et iurium suorum susceperunt; supplicant adeo ne deinceps sua M^{tas} per Cameram bona adimat; superinde assecuret et obliget sese erga Regnicolas.

XIV. [*Postulatium*] Collatio bonorum per Serenissimum principem [facta] in vigore suo relinquatur.

Resp. Caesarei legati. Indignum postulatur, si enim id esset, tam suae M^{ti} quam etiam legitimis possessoribus praejudicaretur et damno cederet.

Deliberatio: Reiciatur ad futura Comitia.

XV. [*Postulatum.*] Restant quidem adhuc multa quae corrigenda et reformanda essent pro conservatione communis boni et iurium patriae necessaria; iis tamen omissis in proxima dieta ea de re tractari poterit.

Resp. Caesarei Nuncii. Non meminit Sua M^{tas} quod contra jura et libertates injustum quid fecisset in detrimentum Regni; imo per 13 abhinc annis maximas curas et labores pro conservatione Regni suscepisset et gessisset in diversis Regnis et provinciis.

Deliberatio Regnicolarum. Meminisse poterit sua M^{tas} quod contra Jura et Decreta Regni bona et officia praecipua diversae nationis personis et peregrinis distribuerit; praeterea non ex hungarica sed germanicis Cancellariis literas et responsa et quidem non sine exiguis sumptibus ut pote a Porsio et Polczio accipere et redimere coacti sunt. Arcem Wigles sua M^{tas} contulit Germano, Lypezam Polonis, Husst Italo, Trincinum rustico Henkelio et alias arces et bona similiter peregrinis, qui etiam invicem bona distribuerunt. Item rusticos Modrenses, Bazinienses et St. Georgii libertavit, et in summa Regnicolae tanquam mancipia Regis fuerunt et pro illis habebantur. Et quamvis superinde in dietis saepius conquerebantur, nihil tamen obtinuerunt. Supplicant itaque ut pro veteri consuetudine bona et officia extraneis minime conferantur, Cancellariae Hungaricae ¹⁾ servantur et in patriis iuribus conserventur,

---

His finitis unanimi voto conclusum ut omnia supra recensita per peculiare nuncios ad suam M^{tm} vel Serenitatem Viennam deferantur, oretenus quoque proponantur.

---

¹⁾ Mert Prágán kívül Bécsben is volt Mátyás főherczeg mellett a prágai magyar udv. cancelláriának egy expositurája nagy részben önálló hatáskörrel; vagy pedig a cancelláriák mint általános fogalom alatt magyar hatóságok értendők.

Electus et exercitus (!) est a Regnicolis D. Illiesházy, Paulus Apponi et Petrus Mladosevitth; sua Serenitas quoque peculiare penes hos expeditura est legatos.

Deinde similiter ad Turcarum Imperatorem Constantinopolim nominatus et rogatus est D. Michael Czobor, Johannes Barchay et Steph. Korlath; itidem [Sua Serenitas] quoque alios ad Turcarum Imperatorem his adjunget nuncios.

Die 29 Novembris in Congregatione Regnicolarum Replicatio Domini Sigismundi Forgacz ad recensitos Articulos.

I. Sua Maiestas Caesarea Regnicolas in Religionis negotio non molestabit, et superinde assecurabit. Quantum ad expunctionem Articuli ultimi Anni 1604 et aliorum attinet, in proxima Dieta de his informatio fiet.

Deliberatio statuum. Publica constitutio[ne] et dictione priora per posteriora tollantur.

II. Pax cum Turca bonis conditionibus fiat et Commissarii ordinentur.

Status acquiescunt in eo.

III. Electio Palatini ad futuram dietam rejiciatur.

Status postulant ut fiat de facto.

IV. Corona Hungariae in Regno asservari poterit tempore pacatorii.

Status inhaerent priori deliberationi.

V. Ut Camerae aboleantur, fiat sano modo, fideles perceptores adjungentur; ut exules sint episcopi nominati, sine iuridico processu, indignum esset.

Status in priori deliberatione, ut officia et beneficia non extraneis, sed Hungaris, et quidem secularibus conferantur, *acquiescunt.*

VI. Numerum Episcoporum Sua Maiestas amplius non aggravabit, sed ut iidem degradentur se resolvere non posse. — Deinceps etiam libertates oppidis, sine consensu Regnicolarum non conferantur.

Status conclusioni suae inhaerent, et referunt sese in donatione libertatum ad Decreta Regni.

VII. Dominus *Sigismundus Forgáč*: ad articulum septimum, quantum ad forum spirituale et intertentionem concionatorum attinet, ea de re in futura Diaeta transigatur.

Status volunt ut forum Spirituale tollatur et iuxta decretum Vladislai decretum 5. Art. 16., invitis autem patronis concionatores non imponantur, et decimarum ratio observetur iuxta Articulum anni 1563.

Nota: Ratione decimarum conqueritur *Comitatus Trinczinensis*, super Episcopum Nitriensem, in simili *Comitatus de Sáros*. Item et liberae Civitates causa quartarum; citatur quoque Articulus 37. Decr. 2. Vladislai qualiter praelati causa decimarum coram Comitatibus litigare debeant.

VIII. Iesuitarum ejectio ad diaetam reiiciatur; de clausulis derogatoriis tollendis Sua Maiestas non difficultabit.

Inhaerent [status] priori deliberationi, et referunt sese ad Articulum Anni 1569.

IX. Personae idoneae ad officia et in medium regni assumptae [pro nunc]¹⁾ tolerantur; ad haec antiqua consuetudo observabitur [imposterum].²⁾

Status conquiescunt in praeficiendis Hungaris ad officia.

X. Sperat Dominus Forgacz suam Maiestatem Caesarem respectum habituram postulati.

Status respondent ut omnino fiat.

XI. Sua Caesarea Maiestas in valetudine et diversis curis praepedita, si ad Comitata venire non poterit, Archiducem Matthiam mittet.

Status inhaerent suo priori postulato, ut Palatinus creatur.

XII. Dignum putatur, ut nemo sine jura condemnetur, et quibus facta est injuria, in Comitatis decernetur.

[Status:] Bona adempta restituantur.

XIII. Sua Maiestas neminem impedit, et superinde assecurabit.

---

¹⁾ és ²⁾ Csak e két szó közbeszúrásával érthető meg e pont s a rendek válasza.

Status in oblatione acquiescunt.

XIV. De collatis bonis per Principem, in proxime futuris Comitibus deliberetur. Pauci tantum non nulli [*multi?*] milites disputabunt.

[*Status respondent*]¹⁾: quibus bona collata sunt, usque nunc [*talán: tunc*] fruuntur.

XV. Sua Maiestas prompta est, tam per se quam etiam imperium caeteraque Regna assecurationes fieri.

Nihil contradicunt.

Prima Decembris iterum perlegebantur Articuli per Status et Regnicolas hactenus conclusi.

De collatione bonorum per D. Boczkay facta, similiter disputabatur, quam aliqui irritam esse volebant; tandem concludebatur, siquidem milites, quibus nulla solutio hactenus facta est, bonis illis collatis fruuntur, possideant ea usque ad proxime futura Comitibus.

Dominus Sigismundus Forgács Suae Maiestatis nomine refert praelibatam suam Maiestatem, D. Stephanum Boczkay pro waida Transylvaniae agnoscere, non tamen se scribat Hungariae Principem, non utatur insigniis, sigillo Hungariae; permittit ipsi cusionem monetae in Nagy-Bánya, germanice Neustadt, sed in una parte sit affigies Suae Maiestatis, ex altera parte Domini Boczkay.

Movetur etiam questio, siquidem partium Hungariae Dominus est, quam latè sese dominium ipsius extendere debeat. Respondent Regnicolae, inprimis autem Transylvani et Cassovienses, ad Tisam usque fluvium, imo quidem usque ad Danubium.

Dominus Illyéshazi suadebat, Regnicolas intercedere debere pro Domino Boczkayo apud Suam Maiestatem, siquidem Transylvania per Germanos et Italos devastata sit, et exigui redditus inde percipiantur, Dominus Boczkay autem arduum negotium reconciliationem nimirum Romani et Turcici Imperatoris in se suscepisset, ut Sua Maiestas

---

¹⁾ A kéziratból e két szónak ki kellett maradnia, máskülönben nem jól érthető Forgács replikája s nem is volna rá válasza a rendektől.

ipsi talia bona conferat, in quibus tanquam Princeps vivere potest.

Quidam ex superiori Hungaria aperte dicebant se juramento esse [domino Bocskay] obstrictos, quod Caesarem pro Rege habere omnino nolint, illud juramentum servare volunt, et Dominum Boczkay pro Principe habituri sunt.

Licet antea quoque conclusum sit unanimiter, quod electio Palatini in proxima futura diaeta fieri debeat, tamen Transylvani et Hungari ex partibus superioribus Dominum Boczkay eligunt, dissuadente illud Domino Illyésházi, et praetendente, siquidem antea Princeps sit, non adeo ei honorificum fore, si laboriosum officium suscipiat, et tanquam minister suae Maiestatis sit.

Die secunda Decembris.

Ad suscipiendum officium Palatini D. Boczkay sese non resolvit, vult prius deliberate experiri, quomodo sua Maiestas Caesarea erga ipsum effecta sit.

Transylvani et [illi] ex superiori Hungaria volunt, ut Dominium ipsius [domini Bocskay] se extendat ad montem usque Altwatter, hoc est ad montem Tatra dictum.

— — — — —¹⁾

(Fiedler udv. tanácsos úr másolati gyűjteményében a bécsi udv. ltárból november 29-dikéig, nov. 29-től pedig a bécsi államlevéltár 254. sz. codex — fol. 192. — után.)

XIII.

1605. november 25.

Forgács Zsigmond jelentése Mátyás főherczeghez a kiegyezés tárgyában Bocskayval és a korponai rendekkel folytatott alkudozásairól s a lengyel király követének tárgyalásairól.

Serenissime princeps:

Litterae Serenitatis Vestrae, domine clementissime, 24. Novembris ad me perlatae sunt, ex quibus, quod nullas

¹⁾ Rövid ismételése következik itt a békepontoknak.

hactenus Serenitas Vestra quo Vienna discessi, litteras acceperit, humillime intellexi mandataque eiusdem, ut de statu commissionis et negotiorum Serenitatem Vestram per exhibitorem presentium [quant]otyus certiore reddam, benigne accepi.

Miror equidem, Serenissime Princeps, quid factum sit, quod meae ad Serenitatem Vestram binae litterae, quarum alteras Sentaviâ,¹⁾ alteras Lévâ exararam, non pervenerint, at eas hactenus Serenitati Vestrae domino meo clementissimo perlatas esse arbitror.

Quantum ad pacificationis negotia attinet, ea 21. Novembris a Bochkajo statibus tractanda in accuratamque deliberationem vocanda tradidit (*igy*), qui hisce duobus diebus²⁾ articulatim diligenti examine singula puncta assumendo discusserunt scriptoque comprehenderunt et quantum coniectura assequi valeo cordi eis reconciliatio esse videtur; ac ni Turcica pacificatio, sine qua laud tuto reconciliatorem suam finire posse autumant, impediat, optatum finem tractatio pacis sortietur. Sed quia et Turcam cum plenipotencia primarios viros mittere intelligam Comaronium, spem utrimque bonam pacis emersuram spero. Acceptis autem Serenitatis Vestrae hora circiter nona matutina literis, hora tertia pomeridiana audientiam à Bochkajo impetravi eidemque me à Serenitate Vestra litteras accepisse, quibus statum tractationis scire benigne Serenitas Vestra desiderat, retuli et, si contrarium ei non foret, me hactenus acta perscribere velle dixi. Respondit sibi non displicere, quin nihil magis se in votis habere, quam ut gratiam Sacrae Caesareae Majestatis domini clementissimi ac Serenitatis Vestrae in se iam abunde saepius declaratam firmam et angustam retinere, in diesque suis humillimis gratisque servitiis augere et conservare valeat. Subiunxi deinde vezirium cum plenipotencia Ali Bassam et Hali[l] effendi Kihaiam pacis tractandae cum Sua Caesarea Majestate domino

---

¹⁾ Sempte.

²⁾ Azaz 24-dikén és 25-kén. L. a naplószerű följegyzést Iromá-nyok XII. sz. a.

nostro clementissimo gratia delegasse eosque in procinctu esse foreque pernecessarium, ut aut ipsemet eo veniat, aut certas ex suis delegatos personas plenaria informatione mittat, quo tractatio pacis perpetuae ad optatum tandem finem perducere cum Turca queat. Respondit, mirari se quidem sine scitu suo ista à vezirio fieri, nihilominus refragari minime velle, quin si Comaronium legati vezirii pervenerint, sui quoque continuo eo veniant legati, modo salvus conductus à Serenitate Vestra sine mora pro suis, quicumque illi futuri sint, mittatur. Nihil enim se magis cupere quam ut pacem et tranquillitatem Reipublicae Christianae acquirat, gratiamque Christianorum principum hac ratione promereatur.

Caeterum, serenissime Princeps, ancipiti illud versare regnicolas animo cognovi, si sine praescitu et annuentia Turcae cum Sua Caesarea Majestate finaliter reconciliatio gentis Hungarorum fiat, id non solum Regno Hungariae exitium, verum universae Reipublicae Christianae est allutura; quocirca prius pacem cum Turcis decidendam uno ore censent; ita tamen ut interim sub bona assecuratione futurae reconvalescentiae utrimque exercitus exaurentur et dimittantur. Ut igitur sine firma aliqua reconvalescentiae certitudine hic conventus magna [cum] regni ruina excidioque non dissolvatur, his annexos articulos¹⁾ illis proposui; super quibus qualiter sese resolverint, una mecum favente deo adferam. Ne autem Turca remorare hanc reconvalescentiam mutuum possit, subito nomine totius regni ad sultatum Bochkaius nuncios expedit, qui sultano exponant vezirium contra initam confederationem cum gente Hungarorum non solum totam Hungariam mirifice devastasse; sed insuper Strigonium et Palotam expugnasse in manifestissimum transactionis praepudicium gentisque Hungariae incredibile damnum. Quare si cum Hungaris confederationem firmam et stabilem esse cupiat, Strigoniam et Palotam in signum constantis amicitiae restituat, ac demum perpetuam pacem cum imperatore Romano rege eorum legitimo feriat,

---

¹⁾ Ez a XV. sz. alatti irat.

alioquin laesi tantis iniuriis aliam rationem permansionis sunt inituri.

Quantum ad libertatis, legum et religionis (*tán* reliqua) negocia attinet, de eis in generali Diaeta post sancitam pacem cum Turca à Sua Caesarea Majestate Domino nostro clementissimo concludendum esse censent; absentibus enim reliquis statibus et ordinibus Regni, solidi quidquam statuere, integrum eis non videtur.

De confiniis Széchen, Filek, Gyarmat, Palank et reliquis Serenitas Vestra minime sit sollicita. Licet enim vezirius, ut mihi Serenitas Vestra clementer insinuat, multis promissis ea petierit, Christiana tamen affectione Bochkaj motus vesirio respondit, iniquis hisce postulationibus superse-deat neque foedera amicitiae rumpat, cum restituenda etiam illa quae occuparit, deo iuvante, sint.

Delegati Domini Sacrae Casareae Regiaeque Majestatis consilarii, litteras quas mihi dederant eodem quo Serenitatis Vestrae mihi redditae sunt, die accepi, quibus quae cum Thoma Bosniak egerint, et quid illis Serenitas Vestra de statu commissionis meae eisdem scripserit declararunt meque ut eosdem quid rerum hic in negotio pacificationis agatur edoceam rogarant, ut tanto magis accommodare se omnibus queant. Scripsi itaque pro voto Magnificis dominis Commissariis, reliqua non dubito quin Serenitas Vestra eisdem sit intimatura. Ego dies et noctes in id totis viribus incumbam, ut hoc patriae gravissimum incendium tandem pro desiderio Serenitatis Vestrae alma pace sopiatur quiesque ac tranquillitas toto orbi Christiano pariatur. Quod Deus O. M. ad optatum finem deducere secundet. Amen.

Legatus Serenissimi Regis Poloniae praesenti huic congregationi interfuit, qui primo benevole hortatus est Bochkaium ut arma intestina deponat, atque in gratiam Suae Cesareae Regiaeque Majestatis redire contendat, in quo suam operam cum necessitas postulaverit, est pollicitus.

2do Ut episcopus captivos dimittat, nefas enim est violentas episcopis iniicere manus.

3° Ut dominum Pezzen si non gratis tamen ad intercessionem suam pro certa summa remittat.

His regis Poloniae postulatis Bockkaius assensit prae-terquam quod episcopum Varadiensem, praefectum camere Scepusiensis regnicolarum instinctu retinuit, eum enim regnicolae exilio ob eius multifarias divexationes punire, prout et Reverendissimum Agriensem odio habent, intendunt. Ego tamen diligenter nomine Serenitatis Vestrae instabo, ut ille quoque dimittatur, omnes iniuriae oblivione utrimque sopiantur. Dominus Pezzen [pro fl.] 20000 est dimissus. Hoc responso accepto heri legatus Serenissimi Regis Poloniae discessit. Hisce etc. Datum in Korpona, 25. Novembris, anno 605.

Serenitatis vestrae.

Humilis perpetuusque
Servitor

Sigismundus Forgach.

(Egykorú hiv. más. a bécsi udv. ltárban.)

XIV.

1605. november 25.

Illésházy biztosítja Mátyás főherczeget a korponai rendek és Bocskay békére hajló érzelmeiről, s tudatja, hogy a törvénytár revisiójára, a mibe a főherczeg is beleegyeznék, csak általános országgyűlés illetékes.

Serenissime Princeps . . .

Benignas Serenitatis Vestrae litteras ad me 11. huius mensis datas 24. primum die eiusdem mensis redidit mihi magnificus dominus Sigismundus Forgach, quas intellexi. Significo certo Serenitati Vestrae tam dominum Bochkay quam Hungaros unanimi voto et paribus consiliis id unum laborare ut pax aliqua firma et durabilis quamprimum definiatur, usque adeo, ut Serenitas Vestra certo sibi possit persuadere, hinc nihil hostile cogitari multo minus intentari maxime si a parte quoque Majestatum Vestrarum nihil

eiusmodi fuerit agitatum. Qua causa Gregorio Nemethi dominus Bochkay sub gravi animadversionis poena serio commisit, ut ab excursionibus depopulationibusque abstinere. Verum illud mirum nobis et consideratione dignum videtur, quod Sua Majestas Caesarea sine prescitu Hungarorum certos suos commissarios Comaronii habeat, qui exclusis Hungaris de pace cum Turcis [tractant, quo fit] ut Hungari ad pacis condiciones longe sint difficiliores futuri.

Abusuum autem, qui in decreta regni et statuta per diversorum hominum inquietudinem et temporum iniuriam in labefactionem legum et libertatum regni irrepserunt et introducti sunt, emendationes et reformationes non essent nunc in disputationem trahendae neque ita stricte considerandae siquidem illae etiam alioquin non nisi publico omnium statuum et ordinum regni consensu tolli possunt et emendari.

Quantum vero ad domini Bochkay personam attinet, video illum ad benemerendi studium à Sua Majestate et Vestra Serenitate ita inclinatissimum, ut ob communae Reipublicae Christianae emolumentum, censeam illum omni favore et clementia devinciendum; nam quis non videt tumultum hunc non consulto, sed fato excitatum esse.

De me autem Serenitas Vestra certo sibi habeat persuasum, me sicuti antea semper, ita nunc quoque omni studio et diligentia in id unice incumbere, ut incendium hoc reipublicae Christianae pestiferum extinguatur, et regnum Hungariae à Christianitate et inclyta domo Austriaca recidere ne cogatur. De etc. Datae Corponae, 25 Novembris 605.

Serenitatis Vestrae

humilis et fidelis
servitor

Stephanus Illieshazy.

Hátirat: Copia literarum Stephani Illieshazy ad Suam Serenitatem exaratarum sub dato 25 Novembris 605.

(Egykorú igen hibás hivat. más. a bécsi udv. Itárban.)

XV.

1605. november [25.]

Azon előzetes föltételek, melyeket Forgács Zsigmond mint Mátyás főherczeg biztosa a korponai rendeknek a kiegyezési alkú megkezdése s a fegyverszünet ügyében elébök terjesztett.

1. Quod si inscio Turca stabilem ac perpetuam gens Hungara extemplo cum Sacra Caesarea Regiaque Majestate tanquam legitimo rege suo inire pacem nequierit, pernecessarium ut super causis subsequentibus certi ac firmi quidpiam statuatur; tot enim tantisque sumptibus congestum Sua Sacra Caesarea ac Regia Majestas exercitum ad pretensiones inanes et steriles non est dimissura.

2. Quia vero pax cum Turcis sancienda non exiguum requirit tempus, proventus sub hoc regni spacio ita erogentur in usus regni, ut pacta pace quo devenerint doceantur neque iactura regni effundantur, quin perceptores certi qui super erogatos proventus rationes sint reddituri, interim deligantur.

3. Et quia ab initio Turca his artibus fines ditionum suarum promoverit ut dissidentibus Christianis principibus et regnis alteri Christianorum se adjungeret sicque litigantibus eis majori regni parte potiretur: nunc etiam eam ob rem genti Hungariae ancillantur, ut sub hoc disturbo perfacile regnum occupare queat. Quod si presens pacis tractatus ab eo dependeat in eo omnibus suis mellivenis elaborabit technis ut gens haec nullatenus cum Germanis quorum subsidiis hactenus afflictissimum hoc defensum [est] regnum, coalescat. Eam ob rem necesse est ut gens Hungara sincere se declaret, maxime cum dolum Turcarum in occupandis fortaliis deprehendat, quod etiamsi paci adversetur, in omnem sortis eventum causa eorum à christianis desciscere gens Hungara nolit; sed elapso induciarum termino praesidia omnia, liberas civitates necnon universa quae ante rebellionem Sacra Caesarea Regiaque Majestas tenuerit, iis quae Bochkayo Sua Majestas est oblatura

exceptis, Suae Sacrae Caesareae Regiaeque Majestati sint assignaturi; capitula item et conventus pristino statui restituent, bona eorum refundent ac iuxta Christianos ceu veteres praedecessores nostri sanguinem effundere non intermittent omniaque fidelitatis et obsequentiae studia Suae Majestati Caesareae ac Regiae ut legitimo regi suo exhibebunt, modo eos Sua Majestas in iuribus et libertatibus suis ac religione conservet.

4. Cum autem peculium proventuum regni, officinae mineraliae montanaeque civitates, quorum cum occulta mysteria tum presentem eorum ruinam restaurare nullus praeter eos norit, quae si vel hac hyeme desolatae fuerint plurimis annis ingenti sumptu renovari nequeant; unde tam regno quam Suae Sacrae Caesareae Regiae Majestati maxime surget jactura: pernecessarium itaque concessu ut veteres earum praesides et officiales Vienna descendere sumptibusque Suae Majestatis reaedicare assuetisue laboribus eas exercere possint.

5. Arces, ut Tokay, Varad, Muran, Vigles, Lipche et aliae obsessae obsidione solvantur liberumque eis sit egredi necessitatibus suis consulere, vicinis familiariter ut antea uti, munitionibusque Suae Sacrae Caesareae Regiae Majestati prospicere.

6. Bona fortunaeque quorum adempta hac sub rebellionem sunt, restituantur, per difficile enim bonis fortunisque privatis exitum tractationis huius expectare, communi id maxime iustitia expetente.

7. Episcopi, Ecclesiasticae personae reliquique Christiani captivi parte ab utraque restituantur. Neque ullus Christianorum in alteris saeviat, ne majus Dei excitetur flagellum.

8. Uyvarium iuxta initam tractationem sine tergiversatione reddatur; super hisque omnibus reales et firmas assecurationes tam à Bochkajo quam regno Suae Sacrae Caesareae Regiae Majestati expediantur tractatuive Turcico locus et terminus ut etiam induciis designentur.

9. His ita actis exercitus utriusque partis dimittantur, ne regna utrinque magis depopulentur. Cui enim hae

conditiones si regnum amissum fuerit sint proficuae ignoro? Et ut etiam tam cis quam ultra Istrum Turcae arma contineant velitationesque cessent: reversales firmæ a basis Budensi, Agriensi, Kanisiensi et Strigoniensi quam primum impetrentur.

10. Tyrnavia haydones, ne ea civitas penitus corruat, educantur ne furore eorum inquieto ansa ad violandas has induciarum condiciones prebeat; cum hoc induciarum spacio nemini clam aut palam inferre arma liceat; quin passus liber mercaturas exercendi peregrinandi concedatur justiciæque eis utrinque administretur.

11. Ultimo elapso induciarum termino tractatuque pacis ad optatum finem deducto in quo plurimum insudandum, Sua Sacra Caes. Reg. Majestas, ut legitimus noster rex generalem Posonii indicat sub salvo conductu diaetam, quo omnes Regni status convenient et quæ ad regni incrementa ac permansionem spectaverint, ea firma deliberatione concludant. Quod rex opifex imprimis ad nominis sui gloriam deinde ad salutem reipublicæ Christianæ largiatur.

His rite omnibus transactis nihil ut incommodetur necessarium ut Suam Sacram Caes. et Regiam Majestatem ac Serenissimum Principem Matthiam realibus fidejussoriis litteris assecurant tam ipse Bochkay quam presentes Magnates et Comitatus. Econtra Sua Sacra Caesarea Regia Majestas se castra sua dimissuram omniaque quæ cum Bochkajo et regno pepigerit observaturum assecurat. Quod si autem super formis assecuratoriiis conveni nequeat, sufficientes parte ab utraque dentur obsides.

Hátirat:

Articuli propositi
per dominum Sigismundum Forgach.

(Egykorú hibás hiv. másolat a, bécsi udv. ltárban,)

XVI.

1600. november [25.]

A körpnai rendek válasza Forgách Zsigmond »előzetes« föltételeire.

Responsum Ungarorum ad scriptum per dominum Sigismundum Forgach Carponae porrectum.

Ad primum articulum. Pax simul debebit concludi tum cum Sacra Caesar. Regiaque Majestate quam etiam cum Turca, ita enim illa durabilis et perennis esse poterit.

Ad secundum articulum; proventus regni in quantum sua Majestas regnum possidet, percipiat etiam; in quantum vero dominus Bochkay possidet, Sua etiam Serenitas proventus regni percipiat; sed videre est comitatus regni adeo desolatos esse, ut deinceps vel omnino nihil vel admodum parum utrinque possideri queat.

Minerae quoque metallicaе sunt extreme desolatae, cupri fodinae vero propter inobedientiam et proterviam simul cum Civitate Neusoliensi et casunculis sunt combustae, quas nihilominus dominus Bochkay, ne penitus pessum irent, in parte restaurandas curavit et quae nunc longe melius quam antea nunquam essent reparatae. Exinde igitur parum utilitatis provenit. Quod vero auri et argenti mineras concernit, eae quoque valde neglectae sunt. Faten- tur hoc ipsum ipsimet officiales quod spatio quatuor mensium neque aurum neque argentum conflari possit.

Praeterea sunt in Hungaria quoque rerum mineralium periti homines qui non minus experientiae quam alii possent habere; id quod ultimo quoque evidenter apparebit, longe maiores utilitates minoribus cum expensis quam hactenus tempore S. Majestatis per externarum nationum factores administrate fuerunt, posse inde percipi. Non est igitur necesse plures perceptores alere qui earundem proventus erogent.

Ad tertium articulum: habet in primo articulo responsum.

Ad quartum in secundo articulo respondetur.

Ad quintum: Confinia omnia quaecunque nunc per Suam Majestatem possidentur in eum eventum, quo pax (quod tamen Deus clementer avertere dignetur) concludi non posset, eodem quo nunc instructa sunt ordine et modo parati sunt in manibus Suae Majestatis relinquere, interimque donec induciae finem suum sortientur, sufficienti com-
meatu praesidiarios pro eorum tamen solutione intertenere et interea exercitum quoque suum illinc amovere; ita tamen ne praesidiarii illinc egrediantur neque excursiones faciant, neve damna inferant, et hoc vel ideo quod omnes pagi et possessiones imperio domini Bochkay pareant, neque ullas munitiones interea invehi curent.

Ad sextum responsum est in quinto articulo nimirum, ut quisque id quod in praesentiarum possidet, durantibus induciis libere possideat.

Ad septimum respondent, non esse presentis temporis. Verum ubi pax concludatur, tunc eo (!) quoque uberius pertractari poterit.

Ad octavum respondent: statum arcis Újvár eo omnino ordine debere persistere in quo conclusum fuit; induciae vero debebunt certum et sufficientem terminum habere, quem usque ad primum Julii anni sequentis prorogandum existimant. De loco tractatui vero idoneo delegati domini commissarii deliberent et quem nam omnium commodissimum iudicaverint, pro arbitrio statuunt.

Articulus nonus admittitur et iustissimus per illos indicatur.

Ad decimum: curabit dominus Bochkay ne civitas Tyrnaviensis desoletur. Mercatores vero ambarum partium liberam et securam habeant potestatem ultro citroque com-
meandi et questum suum more consueto exercendi.

Ad undecimum. Annuant, ut Majestas Sua sub salvo conductu suo Generalem possit indicare conventum, in quo regnum citra offensionem Suae Majestatis omnia quaeque in sui conservationem condere et statuere queat. Interim vero supplicant Suae Majestati, ut in illos articulos quos

in futura diaeta proposituri sunt, ante diaetam benigne annuere dignetur.

Ad duodecimum: justum judicant ut sufficientes literae fidei utrinque emanentur, quas postmodum ab utraque parte Principes Christiani etiam inviolabiliter conservent.

(Egykorú hivatalos mása a bécsi udv. ltárban.)

XVII.

1605. november [25 után].

Forgács Zsigmond viszonzválasza a korponai rendek válaszára Forgács »előzetes« föltételei tárgyában.

Replicatio Sigismundi Forgach ad scriptum extradatum etc.

Quod primum concernit articulum, iustum est. Sua enim Majestas non proprium suum commodum, sed regni utilitatem quaerit, ne exigui illi proventus regni dissipentur.

Secundum quoque postulatam Suae Majestatis valde aequum ac iustum est, nam notum est unionem Christianorum Turcam vehementer aversari. Siquidem vel hactenus ex ipsorum dissidio et mutua contentione ita locupletatus sit tantumque incrementum sumpserit. Quod igitur a Sua Majestate postulatur ut postquam eadem omnia quasi media ineundae pacis tentarit, si ille nihilominus consuetis suis astutiis amplius uteretur, cum gente Ungara pax ineatur, iustissimum est, ne pretextu simulatae ipsius amicitiae reliquiae regni olim tam opimi pessum eant neque eadem Turcarum potestati coedant. Videre enim est apertissime, eum cum promissis amplissimis tum etiam armis atque adeo donis in id solum incumbere. Sed et religio quoque quam profitemur Christiana id omnino exigit, ne propter ipsorum societatem ab unione Christianorum segregemur, sed pro Christi nomine Christianis potius associemur.

Tertium quoque postulatam Suae Majestatis iustissimum est. Nam tantum abest, ut Hungari circa culturam

rerum mineralium sese intelligant, ut ne cogitare quidem sciant, quo pacto quove modo cultura rerum mineralium pro primo principio inchoanda esset. Possibile esse nunc aliquid aedificii Biztricii ex quorundam montanistarum suggestione extractum esse, sed et illud tanto defectu laborat, ut, donec fodinae in pristinum statum reducantur, non exiguo tempore necesse sit.

Deinde conscriptum esse librum integrum de recte colendis fodinis mineralibus, ex quo longo usu montanistae discere debent, donec aliquem habitum sibi comparare queant.

Si natio Hungarica usque adeo, uti insinuat, perita esset tractandi res minerales, sane non deessent quamplurimae fodinae in Hungaria quas colere possent. Semnicii vero et Krennicii qualenam artificium habetur, eo ne uti quidem Hungarus posset, tantaeque expensae ad ea requiruntur ut absque Romani imperatoris peculio seu thesauro difficile illa perfici et suis modis curari queant.

(4.) Quod si pax amplectatur, necessarium erit ut a praesidiorum obsidione desistatur. Obsidere enim arces inimicum et hostile est. Neque scio cur contrarium sentiri possit in eo, si in arces et presidia commeatus ac munitiones importentur, si tum pacem sincere ad finem deducere velimus. Nam etsi omnia loca et arces occupentur: non video modum qua ratione illae ex proventibus miseri iam et afflicti regni, tot finitima loca, arces et praesidia conservari possent.

(5.) Quod Hungaris sub isto disturbio bona utrinque occupata restituantur dignum est. Nam utrinque extant, qui damna summa passi sunt, paxque id ipsum secum ferre consuevit, ut unicuique quod suum est restituatur. Atque vel ob id utrinque restitui deberet, ut innotesceret toti Christianitati nullum fuisse hic respectum privati, sed publici boni. Hisce vero tam exiguis rebus si quid ad finem perducere posset quod nimirum duo tantorum regnorum bella et exercitus recederent et quod utrinque quanta damna et vastationes indies fiant, preterea quales interitus sanguinis profusiones ex eo promanare possent, excederet

istud millenis gradibus non solum ista exigua, sed et milles maiora, maxime, si homo perpenderet jus etiam naturae, ut pote quod tibi non vis fieri, alteri ne feceris. Quapropter si hisce conditionibus fieri posset haec concordia, illa magna cum gracularum actione esset recipienda.

6. Episcopos et personas ecclesiasticas a diuturna captivitate aliosque miseros Christianos captivos dimittendos esse, Christianam spectandam charitatem dignum sane esset. Et in sumenda vindicta partem aliquam etiam domino deo tribuere deberemus. Nam Deus quoque debita nostra nobis dimittere solet, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris misericordiamque Deus diligere consuevit. Similiter restituere capitula et conventus in regno propter executiones juris, fassiones et alia divina opera exequenda ad publicum regni commodum esse valde necessarium.

7. Publicum regni diaetam instituere post inducias ad directionem libertatis ac iurium regni proque firmanda confirmatione conclusionum non potest dici malum esse.

8. Induciarum vero terminum usque ad primum diem Iulii prolongare esset multum. Nam et Turca ad illud tempus festinaret egredi; sed ad finem usque Februarii. Satis interim, si est animus ad pacem, tractari potest.

9. Quoad tractationem cum Turca nullus commodior locus esse videre Comaronio, quum loca alia sunt desolata et vastata.

10. Neque est utile consultumve Haydones Tyrnaviae servare; sique illi ibidem morabuntur, mercatores non poterunt tuto questum eorum exercere, timentes eorum inquietudinem et rapacitatem.

11. Articulos quos nunc praesentare volunt Suae Majestati, ut eos Sua Majestas acceptet; ii si tales fuerint, qui non sint contra regnum et iura regni, neque contra auctoritatem et dignitatem Suae Majestatis; non eos reiiciet Sua Majestas.

12. Assecurationem quod concernit, ea satis superque fieret, dummodo concordia ipsa adesset. Neque ea differetur de die in diem magno cum regni damno et vastatione. Oporteret autem et illud considerare: principum imperii

propensionem et bonam vicinitatem non esse reiiciendum; quibus si infensi erimus, unde docti viri regno adfuturi sunt ignoro. At mediante pace multa bona ab iis percipere possemus.

13. Postremo gentilium sapientis, utpote Senecae, versibus consideratis, concordia manibus pedibusque amplectenda esset, qui furente Hercule hoc modo scribit.

Sequuntur versus.

Hátirat: Replicatio.

(Egykorú hivatalos mása a bécsi udv. ltárban.)

XVIII.

1605. november 26.

Bocskay a maga és a magyar nemzet nevében köszönetet mond Mátyás főherczegnek jóakarataért s tudatja, hogy a korponai rendek választásából Illésházyék Bécsbe fognak küldetni.

Serenissime Princeps *stb.* Quod Serenitas Vestra in negotio hoc conficiendae pacis apud Sacram Maiestatem tam diligenter et sedulo suam operam interponere dignata est, pro eo tam pio eiusdem studio ego natioque Hungarica summas Serenitati Vestrae gratias agimus, omnibus modis conaturi, ut hoc beneficium quibuscunque poterimus gratitudinis officiis reservamus. Quoniam autem negotium hoc medio magnifici Sigismundi Forgach nudis hactenus scriptis actitatum, lento admodum gradu procedere animadvertimus, propterea, quo Serenitas Vestra clarius intelligat, publicam pacem nobis cordi esse, visum est consultum statibusque (*így!*) Regni et mihi, peculiares ea in re legatos, spectabilem nimirum et magnificum dominum Stephanum Illiésházÿ, intimum et generosum Petrum Mladoseuth consiliarios nostros ad Serenitatem Vestram ablegare. Cum igitur ad eam rem rite peragendam sufficienti salvo conductu memoratis nostris legatis opus sit, Serenitatem Vestram obnixé oro, dignetur quam primum literas salvi passus necessarias,

in quibus non modo de tuta ipsorum illac profectione, sed etiam de libero illinc quandocunque voluerint discessu et reditu caveatur, sub fide sua confici curare atque ad manus meas ocius transmittere. Quibus mediantibus iidem legati nostri hoc iter rite suscipere, tuto peragere, secure ibi morari, et quando iisdem libitum fuerit, vel sine responso una cum omnibus sibi adjunctis discedere et redire possint. Ea re studio suo hactenus declarato praestabit officium inprimis gratum et consonum. Datum ex libera civitate nostra Carponensi die 26 novembris, anno 1605.

Eidem Serenitati Vestrae

ad serviendum paratissimus
Stephanus Princeps.

Hátirat : Copia literarum Stephani Bochkay ad Suam Serenitatem exaratarum, de dato 26 novembris anno 1605.

(Egykorú, hiv. másolat a bécsi cs. és k. államlevéltárban.)

XIX.

1605. november 28.

Velence kövétének jelentéséből: a korponai rendek kívánságai, különösen a vallás-szabadság nyílt elismerése miatt támadt nehézségekről.

Serenissimo principe.

— — — — —
Hanno questi [ribelli] tenuto ultimamente una lor dieta in Cherpen (= Kärpen = Korpona), di dove partiti hanno tutti quei baroni seben ribelli fatto intendere al serenissimo arciduca Matthias, che sono risoluti di voler la pace, perche conoscono che non la facendo convengano certamente restar preda de' Turchi. Delli medesimi Ungheri quelli che tuttavia si conservano divoti all'imperatore (se ben pochi), hanno fatti efficaci officii con questi ribelli, perche si trovi finalmente la via di troncar le difficoltà, che possono impedir questa risoluzione. La provincie dell' Austria, di Moravia et di Slesia, che sono sottoposte alli

maggior danni di queste commotioni, hanno anch' esse fatto et tutt' hora fanno quanto possono, perche segua finalmente quest' accordo et li ribelli stessi affermano di volerlo fare; mà però non si vede che ancora si rimovino della durezza delle lor pretensioni. Non si contentano di vivere permissivamente in libertà di coscienza, come han' fatto fin' hora, mà ne vogliono autentica concessione, punto a che è quasi impossibile che l'imperator assenti, perchè è immediatamente contrario alle costituzioni del regno stesso, opprime grandemente la riputatione della Mtà Sua et non sarà mai supportato dal papa, che in questo caso fulmina et protesta il peggio, come à quella tacito permissione non s'oppona la Santità Sua, conoscendo la necessità che s'hà di levarsi da questa briga.

Si sono anco rimossi dal pretendere un proprio rè, perche hanno conosciuto, chi vi è troppo alieno l'animo di cesare, ma si sono formati in voler un palatino, ò di casa d'Austria ò del proprio paese, che con assoluta autorità possi trattar et terminar tutte le cose spettanti al regno senza che habbino essi necessità di ricorrer ad' altri ne' lor bisogni et questo possi a suo beneplacito risolvere tutte le materie così di gratia come di giustitia, di dispensationi, di carichi, di dignità et d'entrate e sia in somma insignito d'ogni sorte di prerogativa in modo che se ben si sono levati dal titolo, non l'hanno però fatto dall' auttorità et sarebbe questo palatino con queste conditioni senza il nome di rè in effetto un' assoluto et libero patrone del regno. Manco (?) a questo vuole assentire l'imperatore. Stanno tuttavia fermi nella difficoltà de' presidii che li vogliono paesani. Mostrano d'esser risolti, che non vi siano in tutto il regno più che trè rescovi et che uno solo, che hà titolo di cancelier possa esser adnesso in consiglio, gl'altri non habbino alcuna parte nelle cose temporali et siano levati tutto li vescovi titolari per non haverli a provvedere d'entrate nel regno.

Queste pretensioni difficultano grandemente il negotio con questi, et mostrando Turchi d'esser risolti di non si separar da loro, tutto che con essi le conditioni siano

come accordate, si resta tuttavia in questa sospensione et non si vede ancora certezza alcuna in che possano queste trattationi terminare, se non che si stà con speranza che li tanti officii che si fanno con questi, possano finalmente farli declinare da queste loro durezza — — — — —

Di Praga a 28. di Novembre 1605.

Di Vestra Serenità

Francesco Soranzo, cavaliere,
ambasciator mp.

(Ered. a bécsi udv. Itárban. Dispacij di Germania.)

XX.

1605. november 29.

Mátyás főherczeg Illésházyt a korponai rendeknél a kiegészés ügyében való szorgoskodásra serkenti, a török béke ügyében tett kifogásokra válaszol s Bocskay meg a rendek biztosainak Komáromba indítását sürgeti.

Matthias dei gratia archidux Austriae, etc.

Magnifice syncere nobis dilecte. Ex literis tuis ad nos Corpona vigesima quinta huius exaratis intelleximus perlubenter tam Magnificum Stephanum Bochkay quam ipsos Hungaros nunc Corponae congregatos unanimi voto paribusque consiliis in eo omnes laborare, ut tandem aliquando regi et domino suo legitimo reconcilientur et pax aliqua firma et durabilis ex omni parte sanciri et definiri possit. Nos quidem ad ea quae scripto et oretenus nobis significantur omnino nobis persuademus, nihil hostile sub hoc tractatu ad tantam tamque clementem Sacrae Caesaræ Regiæque Majestatis oblationem ex parte vestra attentatum iri. Quam autem ob causam ipse Bochkaius cum tot millibus armatorum adhuc stipatus Corponae et circum vicinis locis haereat, quomodo haec a nobis intelligenda sint, non videmus, multo minus quod nunc inducias solummodo non vero solidam reconciliationem et pacem tam cum Hungaris atque Turca in animo versetis, cum tamen aequè

ut induciae sic etiam pax firma et cum Turca et cum Bochkay et sibi adhaerentibus concludi possit: reliqua vero omnia quae vel ad correctionem legum et conservationem libertatum regni spectant etiam iuxta tuam propriam opinionem in futuram dietam (ut quae nihil cum pace turcica commune habeant) optime et merito quidem reiici possint et debeant. A te igitur benigne postulamus atque etiam expectamus rem hanc ita dirigere velis, ut intentioni nostrae piae et salutari in his et Suae Majestati et etiam nobis satisfiat. Cumque nobis perabunde constet, te in his dirigendis multum apud tuos auctoritatis habere, nobis sane perquam gratissimum esset, si uti ex literis tuis ad Kolonichium datis intelleximus in propria persona una cum aliis tibi adiungendis ad finalem tractatum et reconciliationem faciendam cum plenipotencia ad nos venire posses, sicut ex uberius a nostro legato intelliges. Cui etiam propterea literas salvi conductus duplices, unas ad te et alias Bochkaio ablegandos transmisimus. Hoc tamen omnino procrastinandum non est, quia nunc etiam consiliarios quosdam Hungaros ex parte Suae Majestatis congregatos habeamus, qui diu hic haerere et manere haud possunt, quorum tamen consilio uti, ut omnia rite concludantur, omnino necesse est. De armis nostris interim non adeo vobis timendum est; si quidem reconciliationem et pacem rite affectetis et hoc induciarum tempore ex altera parte Danubii nihil à nostris molestiae vobis illatum fuerit.

Quantam vero hactenus Gregorius Nemethy non curatis tuis et etiam Homonnay literis vexillis infestis insolentiam in finibus comitatum harum partium exercuerit atque etiamnum exerceat, id ex nostris et aliorum literis procul dubio intellexisti. Ad cuius conatus reprimendos aliter facere non poteramus, quam ei Magnificum Joannem Preüner Liberum Baronem etc. (de quo conventus vester conqueritur) similiter etiam nunc Sacrae Caesareae Regiaeque Matis Campi Marschalcum obviam miserimus. Qui si ad literas Bochkay ab huiusmodi infestationibus cessaverit, iam in mandatis suis praelibatus Campi Marschalcus habet, etiam in hunc finem militem coercendi. Celare autem te

nequaquam possumus hunc ipsum Gregorium Nemethy ad tuas et Homonnay literas palam se iactitasse, quod neque has neque etiam ipsius Bochkay curaret, imo neque ipsum Bochkayum pro domino suo agnoscere, sed alium superiorem habere. Quod si igitur hic adhuc tumescens a suis conatibus non desisteret, mirum nemini videri poterit, si ad iustam defensionem etiam nostri homines arma armis repellant. Qua tamen in re quantum fieri posset, ut Christiano sanguini parcatur, omnino et ex animo cupimus.

Quod commissarios Comaronii consistentes attinet, hi nostri sunt delegati eo missi, non ut ipsi soli tractent, sed ibi adventum Hungarorum, quos illis adiunximus, expectarent atque interim hoc modo praesentia ipsorum testarentur et Turcas hoc modo omnino certos redderent, nos ad pacem tractandam cum omni parte serio inclinatos esse. Hungaros vero commissarios nostros adhuc propterea illis adiungere nequivimus, quod prius etiam de vestra voluntate et reconciliatione aliquid certi expectabamus, sicut etiam nunc expectamus, quibus habitis quamprimum etiam nostros Hungaros commissarios eo destinavimus, prout etiam his omnibus ad Vestrum omnium informationem meliorem capita pacis cum Turca tractandae Vobis per dictum legatum nostrum communicare non dubitavimus ut si ad pacem turcicam tractandam etiam Bochkaius suos adhibere vellet, id ipsi liberum esset. Cuius rei causa etiam singulares literas salvi conductus una cum reliquis Forgachio transmisimus.

De cætero de tua persona studioque et diligentia nec non singulari erga domum nostram Austriacam affectione minime dubitantes tibi gratia et benignitate nostra bene propensi manemus. Datum Viennae vigesima nona Novembris anno domini millesimo sexcentesimo quinto.

P. S. Quando quidem verendum sit ne fortassis Turcae ob instantem hiemem moram pertaesi tandem ad tractandum pacem vel segniores reddantur, vel certe abitum parent, omnino necessarium esse existimamus ut Ungari non minus Comaronium quam etiam huc suos commissarios

ablegent ut vel hoc modo simul et uno tempore omnia quam celerrime concludantur.

Hátirat: Paria literarum ad Stephanum Illeshazy datarum.

(Egykorú hivat. mása a bécsi udv. ltárban.)

XXI.

1605. november 29.

Mátyás főherczeg Forgács Zsigmonddal tudatja, hogy ő is, a király is a magyar kiegyezést és a török békét komolyan akarják és gyors létrejöttét óhajtják, s megbízza, hogy, ha a rendek fölhatalmazottakat küldenének Bécsbe, oda működjek, hogy Illésházy köztük legyen.

Matthias dei gratia archidux Austriae etc.

Magnifice syncere nobis dilecte. Accipimus benigne et intelleximus litteras tuas 25. huius exaratas, ex quibus nobis pergratum intelligere fuit, quod ea hactenus quae ibidem pertractata fuerint fideliter nobis perscripseris atque ut deinceps quoque ex hac tua diligentia et sedulitate nihil remittere, quin potius cuncta studiose annotare ac nobis postmodum perscribere velis, hisce abs te benigne requiramus.

Quod igitur imprimis pacificationis negotium concernit, perscriptum est iam saepissime eam neque Suae Majestati neque nobis adversari, quin una etiam cum Turca et ipsis Ungaris pax et reconciliatio fiat, modo ea in longum non differatur; cum nos non videamus quomodo ultra priorem nostram resolutionem reliqua, singulariter vero quae libertates, leges, similiter etiam Religionem ipsorum concernant, in ¹⁾ generalem dietam differant ²⁾; prout haec etiam

---

¹⁾—²⁾ A két jegy közt levő szövegezés teljesen értelmetlen. Az egykorú másolat gondatlan írója ezzel a négy szóval teljesen zavarttá tette e kikezdést. Figyelmes mérlegelés és a főherczegnek XIII. sz. a. közlött levelével való egybevetés után mindenki előtt világos lesz, hogy e mondásnak az eredetiben ilyenformán kellett hangoznia: »generali diaetae auferantur«. Csak így van értelme a következőknek.

talía sunt, quae non nisi ad generalem dietam pertinent quaeve etiam cum pace turcica nihil commune habeant. Curabis igitur ut quantum fueri possit non solummodo induciae sed reconciliatio quam primum fieri ac sanciri quaeant, quibus habitis deinde de omnibus aliis negotiis tanto fidentius maiori cum affectione et amore invicem tractari possit quam si remanentibus adhuc quibusdam diffidentiis ad ea tractanda deveniatur.

Et quoniam nobis inter alia singulariter referatur, prout etiam ex hisce adiectis partiis litterarum Stephani Illieshazy pluribus videre est, concluso hoc conventu certum esse, quod Bocskayus et etiam Ungari legatos suos huc ad nos sint missuri, quod nobis vel ideo gratum foret, quod eo pacto tot hinc inde missionibus quibus tempus frustra teritur, opus amplius non esset, sed coram uno quasi tractatu ad optatum effectum omnia deduci possent, eoque magis si quidem magnificum Stephanum Illesházy quem scimus magnae ibidem authoritatis esse, cum quibus maluerit, aut ipsi adiuncti fuerint, sicut etiam in literis suis ad Koloniczium datis se hoc facturum obtulit, ad nos ablegarent, maxime quod nunc temporis quosdam consiliarios Suae Majestatis Hungaros apud nos congregatos habeamus. Qua in re ut animum ipsius Illeshazy expisceris simulque hoc negotium promoveas, quo intentioni nostrae hac in parte satisfiat, tu diligenter operam adhibebis, ita tamen, ne existimetur hoc a nobis procedere vel postulari, sed ut illi in hanc sententiam quasi tuo consilio inducti esse videantur. Sed ut isthaec legatio quam primum instituat et nullo modo differatur quandoquidem nec consiliarii Hungarii diu apud nos manere possint. Cuius ob causam tibi hisce adiunctas litteras salvi conductus et assecutoriales ad Illeshazium et reliquos sibi adiunctos benigne transmittimus. De reliquo tibi hoc negotium reconciliationis rursus diligenter commendamus atque ut tuum reditum quantocius matures clementer monemus. Quod si vero ratione pacis turcicae alios etiam praeter hos Boczkaius Commaronium aut ubi conventus erit mittere volue-

rit, stabit id in illius arbitrio pro quibus etiam alias salvi conductus litteras tibi hisce transmittimus.

Episcopi autem Varadiensis dimissionem sicut etiam omnium aliorum captivorum ut apud Boczkaium urgeas necessarium est.

Ad aliud tuum privatum scriptum quod attinet ratione magnifici Ioannis Preüner, illum quidem ad partes Cisdanubianas non misissemus nisi ad hoc summa necessitate et Gregorii Nemethi insolentis adacti fuisset, qui non solum comitatus illarum partium infestis vexillis ingressus omnia vastavit atque etiam praecipua quaedam castella in potestatem suam redegit ac insuper adeo id se superbe iactaverit se neque litteras Illeshazy neque Homonay tum temporis ad ipsum scriptas revereri imo neque Boczkaium pro domino suo agnoscere velle palam dixerit atque hoc modo inducias ipsemet repudiavit. Mittimus tamen litteras ipsius Boczkay ad ipsum scriptas, quibus acceptis non dubitamus quin ab infestationibus suis quas nunc denuo teneat cessaturus sit. Sicut etiam si hoc fuerit, Campi Marschalco nostro similiter in hunc finem militem suum coërcendi iniunximus. Iam si ab ipso Gregorio Nemethi secus quam videbatur factum atque attentatum iniuriam fieri, nemo causari poterit, si vim vi repellat et defensione quae iuris naturalis est, quilibet utatur.

Ultimo hoc etiam tibi significandum duximus, quod si forte hasce nostras in itinere acciperes, tuae discretioni pensandum relinquimus utrum pro rei huius gravitate et occasione iterum Carponam reverti aut ad nos venire volueris. Interim tamen si revertendum tibi omnino fuerit, ut hunc praesentium latorem simul cum literis quas inde tecum relaturus esses, nobis quam primum remittas, si vero huc redire volueris, poteris nihilominus per eundem hoc ipsum Boczkaio et Illeshazio per litteras insinuare. De reliquo gratia et benignitate nostra per quam (?) tibi propensi sumus. Datum Wienae, vigesimo nona novembris, anno millesimo sexcentesimo quinto.

P. S. Quandoquidem verendum sit ne fortassis Turcae ob instantem hyemem moram pertaesi tandem ad tractan-

dam pacem vel segniores reddantur vel certe abitum parent omnino necessarium esse existimamus ut Ungari non minus Comaronium quam etiam huc suos commissarios ablegent ut vel hoc modo simul et uno tempore quam celerrime omnia concludantur.

Hátirat : Paria literarum ad Sigismundum Forgach etc. datarum.

(Egykorú hivat. mása a bécsi udv. ltárban.)

XXII.

1605. december 1.

Rudolf Mátyásnak a békebiztosok főfeladata s a török-béke ügyében.

Az irat élén: An Erzherzog Matthiassen, in negotio Hungerischer und türkischer Friedshandlung.

Durchleuchtiger etc. Weil es sich ansehen lasset, dass nunmehr die Friedshandlung fortgesetzt werden mochte, hab ich Ew. Lieb so viel nochmals erindern wollen, dass fürnemblich auf das Achtung zu geben, damit mein Autorität und Reputation erhalten werde. Und da es bei der Handlung zu dem kommen solle, wie nemblich der Bochkay zu contentieren, möcht ich gern sehen, dass die Sachen dahin gerichtet, damit ime nit Siebenbürgen, sonder andere Güter zuegesagt würden. Und auf den Fall der Frieden mit den Rebellen getroffen werden solle, hielt ich dafür, dass mit den türghischen Frieden nit fast zu eilen. Welches Ew. Lieb zu verordnen und den Commissarien zu befelchen werden wissen. Dero ich . . . etc. Datum Prag 1. Decembris 1605.

P. S. Das solle auch fürnemblich in Acht genommen werden, dass die Vestungen mir wieder eingeräumt werden und mir frei stehe, wie und mit wasserlei Kriegsvolk dieselbe besetzt werden sollen.

(Fogalm. a bécsi áll. ltárban. Hung.)

XXIII.

1605. december 2.

Mátyás főherczeg Bocskaynak a korponai rendek bécsi követeinék menlevele ügyében válaszol.¹⁾

Mathias etc.

Spectabilis ac magnifice, sincere nobis dilecte. Accipimus et intelleximus literas vestras vigesima sexta mensis Novembris, Corpona datas, ex quibus pergratum fuit nobis intelligere, vos tandem et alios Corponae congregatos Hungaros, ad nostram factam paternam plane admonitionem agnoscere, nos hactenus et regno et omnibus regnicolis optime consultum voluisse, quod tandem aliquando reconciliatione facta, pax alma inclyto regno Hungariae restitatur, hocque etiam ex animo omnium optari.

Cum igitur ad hanc rem legatos vestros, magnificum Stephanum Illieshazÿ de Illieshaza et egregium Petrum Mladossewÿch ad nos mittere decrevistis, eos non solum libenter admittimus sed etiam ultra priores literas salvi conductus nuper Forgachio transmissas, quas sine dubio vobis tradidit, nunc alium et singularem quidem ad has personas secundum tenorem quo petiistis rursum transmittimus. Ne autem huiusmodi missionibus sicut hactenus tempus frustra feratur, omnino necessarium est atque in hoc vos singulariter monere volumus, ut eos cum plenipotencia super omnibus concludendi quam primum et sine ulla ulteriori mora ablegetis, ut quoque hinc videamus, vobis, quam affectatis, pacem omnino cordi esse, sicut etiam Turcae propter instantem hyemem amplius fortassis expectare gravabuntur, et alioquin etiam Suae Caesariae ac Regiae Maiestati hoc negotium pacis multas ob causas amplius differri non expedit. Quae ad pretactas literas vestras hisce respondere habuimus. Cui de caetero gratia et benignitate

---

¹⁾ Hasonló tartalmú levelek mentek u. e. napról Mátyástól Illés-házyhoz és Forgách Zsigmondhoz is.

Nostra bene propensi sumus. Datum Viennae 2. die Decembris 1605.

Ad Bochkaium etc.

Hátirat: Paria literarum ad Stephanum Bochkay datarum de 2 die Decembris Anno 1605.

(Egykorú, hivat. mása a bécsi cs. és k. állam-ltárban.)

XXIV.

1605. december 3.

A korponai gyűlésnek a kiegyezés föltételeit illető határozatai.¹⁾

Statuum atque Ordinum Regni Hungariae
Replicatio ad resolutionem Sermi Principis
Matthiae Archiducis Austriae.

Ad primum Articulum. Postulamus a Sac. Caes. Mte quod exercitium liberum religionis Romanae, Lutheranae et Helveticae, sive ut vocant Calvinianae, Mtas Sua nobis permittat, simulque assecurat, se imposterum nos in iisdem minime turbaturam.²⁾

Pari ratione postulamus in Tredecim³⁾ quoque Civitatibus liberis, ut etiam ii, qui exinde exclusi essent, in iisdem rursus restituantur, aut⁴⁾ Concionatores restituantur.⁵⁾

Ex decretis vero Ludovici Regis duos illos articulos,

¹⁾ Lásd az irat végéhez tett jegyzetet.

²⁾ Chorebo (lásd az irat végéhez tett jegyzetben) 6. lapon ide még ezt szúrja be: »Mert tudva van Mátyás herczeg parancsolatja a császár ő felsége nevébe, kibe parancsolja a kassai templom elvétele az lutheránusoktól és kiűzését (*sic!*).«

³⁾ Ennek tollhibának kell lenni »regiis« helyett vagy tán »universis« helyett, mert nem csupán a szepesi 13 városban üzték ki 1604-ben a prot. papokat s az ezeket védő polgárokat, s furcsa is volna, ha a kiűzötteknek csak a Lengyelország alatt álló 13 városba volna szabad visszatérniök.

⁴⁾ E szó mindenestre hibás. Csak *similiter* vagy *etiam* szavak illenek ide.

⁵⁾ Katonánál ez a kikezdés hiányzik.

de comburendis et extirpandis Lutheranis, sicut et articulum 1604 ultimum ex constitutionibus, M^{tas} Sua deleri faciat, et publico edicto in generali Regnicolarum conventu abroget, eo quod citra consensum et voluntatem Regnicolarum ille annexus fuerit. et alios quoque articulos, si qui his similes passim in decretis reperirentur, expungendos curet.¹⁾

Ad secundum. Quandoquidem a multis retroactis annis Regnum hoc Hungariae, exercituum Suae Majestatis nidus fuerit, et tam Turcae ac Tartari, quam etiam Christiani conventum et conflictum suum ibidem habuerint, propter quod etiam Regni interitus et desolatio secuta fuit, atque ob hoc imposterum quoque timendum sit, quod si cum Turcarum Imperatore foedus non ineatur, maiora damna perpeti cogatur. Necessarium igitur est, ut simul et semel, cum duobus Caesaribus pax firmetur et concludatur.

Ad tertium articulum. Palatinus creetur iuxta constitutiones Regni, anni 1542 art. 28. et nec Sua M^{tas} hac in re contrarietur, sed statim in primo Regnicolarum conventu eligatur et creetur. Sic etiam M^{tas} Sua Personalem praesentiam, cum consensu dominorum Consiliariorum et Judicum Regni Ordinariorum eligat, juxta constitutiones Regni decreto Vladislai 6to art.: 4to. Atque his Sua M^{tas} nunc statim et defacto accedat seu consentiat.

Ad quartum articulum. Corona Regni asservetur in Regno juxta antiquam Regni consuetudinem, et quemadmodum alia quoque Regna ab initio in medio sui asservare consueverunt, atque etiam conservant. Postulamus igitur a Sua M^{te} ut eam Posonium adduci faciat, et per custodiam Ungarorum conservari curet.

Ad quintum Quod Camerae tollantur non sine ra-

---

^{*)} Chorebonál ezekről meg — per superabundantiam — az áll, hogy »szabad légyen megújítani«, a mi persze csak az értelmet zavarja, a törlésnek épen ellenkezőjét jelentvén. De Chorebo szövege a »megújítás« alatt nem renovatiót, hanem reformatiót azaz correcturát ért; ezért veti utána: »és corrigáltathassanak és deleáltassanak.« Jászay másolatában [lásd az irat végéhez tett jegyzetet] e betoldás szinte hiányzik.

tione postulavimus.¹⁾ Nam nemo omnium inficias ibit, quin nostri interitus, legumque et iurium labefactionis, fontes et scaturigines eae extiterint, quarum praefecti Stephanus Zuhay et Nicolaus Mikatius episcopi. Et quoniam in publicis Regni constitutionibus sancitum habeatur, quod quicumque contra jura et libertatem patriae Regi consilium darent, illi aperti patriae proditores et habendi et censendi essent: idcirco postulamus a Sua M^{te} nomine totius Regni, ut hi duo perpetuo exilio mulctentur, et publico decreto caveatur, ne unquam hoc regnum intrare ausint aut eis licitum sit, ac aliis quoque in perpetuam rei memoriam exemplum in eis statuatur, maxime vero in Stephano Zuhay, qui per suum fastum et arrogantiam author et prima causa fuit amittendae Transylvaniae et a Sua M^{te} alienandae.

Ad sextum. De numerositate episcoporum adhuc postulamus a Sua M^{te}, ne plures titulares quam qui ecclesias habuerint, creet, aut obtrudat episcopos, neque per episcopos et sacerdotes sed per dominos seculares, barones et nobiles hoc Regnum regat et gubernet, quandoquidem constitutiones quoque publicae superinde extent, ne honores comitatuum praelatis conferantur. Vladislai decretum 3. articulo 57. Similiter ne praelati seculares dignitates teneant. Alberti Regis decret. art. 8.²⁾

Insuper contra jura Regni Sua M^{tas} Modrenses, Boziuienses, S. Georgianos, ac alios similes rusticos oppidorum inter Regnicolas considerare ne faciat, sed prout antehac neque vocem habere possint.³⁾

Ad 7. artic.: Vicarii sedis spiritualis, contra apertas Regni constitutiones libertates et iura Regnicolas diversis iisque inauditis excommunicationibus et mulctis, insuper etiam gravibus expensis supra modum onerarunt et impetiverunt.

Ex his autem inter reliqua aliquot enumerabimus.

¹⁾ Katona és Chorebo: »kivánjuk«.

²⁾ Katona ezt nem idézi.

³⁾ Katonánál (id. k. 438.) és Chorebonál (id. m. 8. lap) és Jászaynál hozzászétel, hogy a király azután szab. kir. városokat az ország beleeegyzése nélkül ne creáljon.

In Matthiae, Wladislai et Ludovici, divorum Regum decretis scriptum est, ut praelati propter decimas neminem excommunicent. Nihilominus tamen comitatum Thrinchi-niensem episcopus Nitriensis excommunicari curavit. Licet ille comitatus Sigismundi Imperatoris et regis Hungariae sufficientem et pulchram confirmationem habeat, super pecuniaria solutione decimarum, *in qua praescriptio ecclesiastica jam etiam ter effluxit.*¹⁾ Praeterea anno quoque 1563 articulo 72 superinde Regnum sanciverat ut praelati, in iis locis, in quibus antea pro decima in paratis satis fiebat, de illis pecuniam accipiant, quae autem in specie decimata fuerant, haec in specie solvant.

Comitatum Saros Vicarius Agriensis similiter ratione quartarum plurimum vexarat, quas a memoria hominum nemo exegerat. Verum sunt et alia multa huiusmodi exempla, quae si recenseremus in nimium excurreret.²⁾ Ad haec levarunt in sede spirituali propter vexationem etiam tales causas, quae illam nullo modo concernebant. Habetur etiam de decimis talis constitutio, si de decimis contentio aliqua oriretur, tunc comitatus, in quo huiusmodi causa vertitur, eam dirimat, juxta Vladislai II. decreti art.: 27. Ideoque huiusmodi causae sedem spirituales non concernunt.

Ultimo: Praelati et vicarii etiam invitis patronis ecclesiarum pro libitu suo in parochiis plebanos collocabant, quos si non acceptassent, immediate eosdem excommunicabant, non curato eo quod Regnum Vladislai decreto 3. art. 66. ejusdem decreti 5. art. 26 diversum superinde statuerit.

Quare etiamnum cupimus a Sua Mte, a nobis hoc negotium decimarum auferat et relinquat illud juxta decretum Vladislai, ut comitatus dirimat, prout tunc Regnum concluderat. Comitatus quoque Thrinchi-niensis, in antiquis suis privilegiis, una cum aliis locis permanere possit.

Ad 8. artic. Adhuc inhaeremus priori exhibito scripto,

---

¹⁾ A futó betűvel szedett mondat Chorebonál hiányzik, Katonánál pedig (439. l.) hibásan ez áll: »kiben három ecclesiastica praescriptio nem tölt«. Jászay ellenben jól írja: » . . . . praescriptio is tölt.«

²⁾ Katonánál ezen 7. czikk itt végződik.

ut Majestas Sua Jesuitas propter inquietudinem eorum in Regno non servet, uti et in prioribus quoque dietis ipsis reclamavimus. Et ut privilegia, contra Statuta Regni, cum clausulis suis edita per Suam M^{tem} tollentur.

Ad 9. artic. Status et ordines Regni externos semel in cetum suum receptos etiamnum pro receptis habent et honorant; sed e converso aequum est, et justitia ipsa efflagitat, ut officia in Regno Hungariae natione Hungaris, non autem extraneis et recepticiis concedantur. Uti et in aliis Regnis Suae Mtis moris non est, ut noviter recepti provincias gubernent.

Cupit etiam Regnum et quidem merito a Sua M^{te} ne in collatione honorum et beneficiorum saltem papisticorum hominum respectum habeat, sed et evangelicorum aequaliter; nullo interposito discrimine religionis [ea] distribuat.

Ad 10. artic. Negari non potest quod a compluribus annis regna Christiana Hungariam contra Turcas juverint, imo a quo tempore Graeciam in Suam potestatem redegerunt, sed illud auxilium non eum in finem praestiterunt, ut Hungari a propriis domiciliis et Patria atque officiis in eadem patria pro fidelibus servitiis praestitis Christianitati spoliarentur ac priventur, aut eorum functiones tollantur, imo vero ea de causa ut eos conservare potuissent, quae illorum permansio semper post se constitutae Christianitati fuit ad instar clipei et defensionis. Confinia quoque non solum ad permansionem Hungarorum vicina Regna et provinciae defenderunt, verum magis pro sui ipsius permansione et conservatione.

Contra vero externum militem nos nihil dicimus; imo fatemur, inter illos quoque esse strenuos atque militares viros. Non est tamen conveniens ut honor ac aestimatio, atque etiam officiorum administratio ab Hungaris tollatur in propria eorum patria seu ditionibus eorumque distributio prae Hungaris externis conferatur, pro ut hactenus factum fuit. Causae vero cur ista haud convenient, indignumve sit, hae sunt:

Prima: Siquidem sufficientes strenuos ac militares viros habet Hungaria sitque illud hungaricae nationi in

summum derogamen et dedecus quod in confiniis, et etiam in aliis regni officiis sui loco in propria patria externae nationes substituantur in officiisque publicis constituentur.

Secunda: quia Sua M^{tas} securior esse potest, si Hungari fuerint in officiis ad conservationem confiniorum; eo quod maiorem affectionem ac diligentiam in propriam patriam habent Hungari, quam extranea quaevis natio; quod vel hinc apparet: nam ubicunque primaria fortalicia seu praesidia sunt amissa, ea omnia causa externarum nationum periere. Potest autem Sua M^{tas} animadvertere quam fuerit utile natio extranea in confiniis regni Hungariae eorumque gubernatio quam fuerit fructuosa praecipuis quibusdam praesidiis aut confiniis, quemadmodum sunt Clissa, Canissa, Jaurinum, Strigonium, Agria, Papa, Pesth, Visegrad, Hatwan, et ex aliorum praesidiorum amissione, quae omnia externa natio in manus turcicas coniecit in Regni nostri ac totius christianitatis non exiguam ruinam seu interitum.

Tertia causa: Constat Suae M^{ti}, militem Hungariae minoribus expensis, sed majori cum fructu et utilitate Suam M^{tem} intenterere posse in campo et confiniis, quam externum militem potestque Sua M^{tas} secure fidere hungarico praesidio, dummodo illud exsolvatur, et eos in eorum libertate conservet, id quod vel ex hoc disturbio apparet, ubi dum Hungaris eorum libertas adempta fuisset, ne utiquam tum praesidium germanicum resistere valuit contra Hungaros.

Quarta: Accidit et hoc, quod et Turca ad ea loca occupanda festinet, ubi praesidium germanicum sit, essetque summo impedimento in pacificatione turcica germanicum praesidium, id quod videri licet.

Quinto. Neque hoc est rejiciendum, quod ubi diversae sunt nationes in confiniis saepe aemulationes inter eos fieri consueverunt, ob quas multa etiam praesidia sunt amissa prout ex multis exemplis apparet.

Ad undecimum artic. Adhuc supplicamus Suae M^{ti} ut ad conservationem nostri Regni, tandem semel personalliter M^{tas} Suae Caes. noster clementissimus dominus, nos invisere velit, ut tandem aliquando vultu suo hilari exhilaret et nos.

Quod archiducis Matthiae domini nostri clementi personam concernit, non quidem negare possumus quin in multis infortuniis, tam in bellis quam etiam diætiis nostris, una nobiscum non interfuisset, pro quo in regnicolarum unanimi conventu Serti Suae publice et gratias egimus, et honorario munere quoque quantum status huius temporis afflictæ patriæ nostræ patiebatur (etsi exiguo grato tamen animo), affecerunt Suam Sertem regnicolæ, deinceps quoque Suae Serti inservituri. Sed fatemur hoc quoque quod ex diætiis ad multas nostras de calamitatibus nostris factas querelas sine omni sublevamine coacti sumus domum redire, quam rem nemini alteri attribuimus quam Camerae crudelitati, ob quam plenipotentia quoque Suae Sertis autoritas labefactata est.

12. art. Prima est libertas regni Hungariæ quod nemo nisi legitime citatus respondere teneatur; similiter non nisi quis legitimo juris processu atque ordine convictus fuerit condemnatur; sed multi inveniuntur quibus ista observata non fuere, ex quibus nonnullos nominamus Suae Serti: Dominus Stephanus Iliésházy et domina Catherina Pállffy consors sua omnibus bonis et rebus privata est per Cameraam.

Franciscus Dobó ubi mortuus est, pari ratione omnia eius bona occupata sunt.

Domini Georgii Homonnaii res et bona universa antequam litteræ adiudicatoriæ emanatæ fuissent, sunt occupata.

A Nicolao et Francisco Dersffi, super arces Zoliom et Dobravina¹⁾ septuaginta millia florenum accepit Sua Mattas mutuo, sed neque arces ipsius hactenus assignatæ sunt neque pecunia restituta.

Dionisium Banfy in propria domo captivaverunt, res et bona eius ademerunt, ipseque ex captivitate undecim millibus florenis se redimere coactus est.

Bona quoque Palochiana successoribus restituta non sunt sed pecunia redimi debuerunt, similiter portio quoque Chetnekiana.

---

¹⁾ Melyek a fiscuséi voltak.

Oppidum Reche in praejudicium successorum aliis pecuniis devenditum est.

Bohonicz quoque a legitimis successoribus oblata est.

Bona Deregnyđiana, puellae adhuc in capillis existenti ablata et pecuniis divendita sunt.

A familia Kállay oppidum Kálló; bona Peteny et Melegghi a relicta Casparis Kun. bona Chapiana a sexu masculino ablata et pecuniis divendita sunt.

Liberae civitates, quae peculia sunt Coronae utpote Cassoviensis, praeter omnem viam juris bonis et proventibus suis sunt privatae, quod Sua M^{tas} contra privilegia eorum a divis quondam Regibus Hungariae ipsis collata facere non potuisset, nam liberae civitates non ita sunt subditae Regibus Hungariae tanquam rusticanae conditionis homines dominis suis terrestribus.

Franscisci Telegdi avus, Michaël Telegdi penes fidelitatem Suae M^{tis} universa bona amiserat, quorum bonorum certa portio licet ad manus Suae M^{tis} tertio ab hinc anno pervenerat, sed non revocata in memoriam fidei servitute, ac multorum bonorum penes fidelitatem amissione bona alteri pecuniis vendita fuere, praeter viam juris, utpote oppidum Telegd.

Sunt etiam plures qui recenseri non possunt, cum locus non patiat. Quinimo etiamsi unanimi voto in dietis de ejusmodi justis rebus aliquid conclusum et inter articulos insertum fuit, ea iterum eliminata sunt.

Idecirco universi Regnicolae postulant a Sua M^{te}, ut istis ac aliis quoque res et bona eorum restituat, nec deinceps talibus rebus, contra jura, Regnum suum aggravet.

13. art. Adhuc postulamus a Sua M^{te} ne sit memor, nec se vindicet, cum nos religionis, libertatis, justitiae et iurium nostrorum tuendorum causa, contra generalium capitaneorum et camerarum Suae M^{tis} violentias praeter viam juris factas nos defendere coacti simus qui sub nomine Suae M^{tis} omnia pro libitu in nos exercebant. Legem quoque hac de re scriptam habemus in Andreae Regis decreto, et Tripartiti partis primae Tit. 9. Quod si Reges Hungariae nos in libertatibus et juribus nostris non conservarent,

sine omni poena notae infidelitatis contradicendi et resistendi haberemus auctoritatem; quapropter ut sub hoc tempore omnes caedes, spolia, rapinae et violentiae utrinque factae atque patratae condescendant, simpliciter dignum est tam a parte Suae Mtis quam etiam Regnicolarum.

Idcirco adhuc cupimus ut Sua M^{tas} sufficienti assecuratione et cautione se ad hoc obliget, quod neminem nostrum nec in persona, nec in bonis, nec in rebus, palam, hoc est jure, vel occulte, id est: praeter viam juris, vel alio quovis exquisito colore, nec per se, nec per alios impediet, impediriue faciet.

14. *artic.* De donationibus utrinque factis in generali diaeta concludatur; sed si quibus intra hoc tempus similia bona collata fuissent, interim in eorum possessione permaneant, donec Regnicolae vel bonis respectibus [ea] apud ipsos reliquerint, vel vero alia via illos Sua Celsitudo contentaverit; qui penes libertates Regni non parum Regno inserviverunt.

Eorum autem bonorum ad quae pecunia mutuo levata est, et pro Regni necessitate impignorata sunt, in suo vigore inscriptiones permaneant.

15. *artic.* Quandoquidem Sua Sertas dicit se non recordari in quo libertates nostrae violatae fuerint, Suae Serti humillime in memoriam revocabitur: Quod Hungariam Sua M^{tas} per Germanos, Italos, Valones et alias externas nationes et non per Hungaros gubernavit. *Ex Cancellaria Hungarica, ex Consilio Hungarico, et per Secretarium Hungaricum pauci Hungari responsa habere potuerunt:*¹⁾ verum multis muneribus, fatigiis, expensis, Viennae, Pragae per Barbitium, Corraducium, Porsium, Polcium, difficulter responsa nostra extorsimus, qui hungaricorum jurium vel penitus ignari sunt, vel parvam experientiam habent, et ideo lamentabili ac doloroso cum responso debuerunt a Sua M^{te} redire, praesertim quod Sua M^{tas} personaliter nos non exaudiat.

Idem incolarum Regni bona, contra scripta jura Regni

---

¹⁾ A dőlt betűkkel szedett mondat Katona szövegében (446. l.) hiányzik.

exteris nationibus distribuit Sua Mattas. Sanctum Georgium, Bozin comunitati et Germanis rusticis contra constitutionem anni 1542 Posoniensem, art. 33., similiter oppidum Modor; arcem Lipche Polono; Vigles, Muran Germanis, Huszth Italo, Trenchin, Suran, Likava uni mercatori Vienstensi Lazaro Henckel contulerat. Bona Dionysii Banffi magistro lustrationum Cassoviensi Lassotae dederat. Zólyom et Dobrawina Germani officiales possederunt.

Quin etiam [cives] in liberis Civitatibus germanico gubernamine freti Hungaris domos emere, iudicatus et senatoris officium obire non sunt passi, quae res genti Hungaricae ignominiosa est; nec dignum ut patria excludantur. Quapropter in posterum liceat Hungaris domos emere, iudicis et senatoris munia in liberis civitatibus subire. Possemus adferri multa exempla in medium. Sed inter alia nos unicum brevitatis causa producimus. Civitas Posoniensis adeo odio prosequitur nationem hungaricam atque eam modo etiam odit, ut domos resque universas quorundam Hungarorum dissipant. Non solum eos civitate ejecerint¹⁾ privaverintque, domos eorundem occuparint sed et ipsos in personis detinuerunt non habito respectu ejus, quod quidam ex ipsis nobiles personae fuerint, quos inter unus fuit Nicolaus Ferenczffy persona nobilis, qui quantas injurias, persecutiones, exilia passus fuerit a germanico magistratu, Regno Hungariae plane constat, qui etiamnum liber laud esse videtur, licet res ac domum suam amiserit, quae causa agitata fuit etiam in Tabula Regia ante aliquot annos. Ipse tamen personaliter non fuit ausus venire, volebant nimirum eum vel clandestine tollere de medio. Et quo grandiore malevolentiam malignitatemve in hungaricam nationem declarent. jure quoque Hungarico vix uti vivereque volunt. *Insuper ut haec non animadvertantur,*²⁾ plebem seu comunitatem ab appellationibus arcere consueverunt atque

---

¹⁾ Katonánál e mondat (447. lap) hiányzik.

²⁾ Ez a helyes értelme Katona (447. lap) és Chorebo (16. lap) és Jászay szövege e mondásának: »Annakfelettte, hogy ezeket befedezzék.«

etiam variis minis detertere. Id quod etiam in aliis civitatibus consuet fieri.

Praeterea Jaurini quoque, Comaronii, Strigonii, Visegradii, Nogradii, in Szechien, Filek, et in omnibus hisce partibus earumque praecipuis fortaliciis ac praesidiis semper Germani capitanei fuerunt.

Ultra Danubium quoque supremus generalis Germanus fuit, in praecipuis quoque confiniis pari ratione omnes externarum nationum capitanei fuere.

In superioribus vero partibus Cassoviae Sua M^{tas} generalem vel Italum, aut vero Wallonem habuit ac intertenuit. In confiniis ibidem utpote Zathmar, Tokay, Zendereó et aliis locis ubique Germani capitanei fuerunt et officia suprema possederunt. Imo si cuipiam propria erat arx, in ea nihilominus germanicum praesidium intertenebatur, resque haec in tantum devenerat, ut militem etiam hungaricum plane totaliterque annihilaverint; Hungari nimirum ibidem, nec in Civitate nec in Campo aliquo officio, honore aut solatione fructi gavisive sunt; sed et ordini Haydonum germanum Capitaneum praefecerunt in dedecus et ignominiam militiae et nationis hungaricae. Et licet communi Regni voto et voce censuimus et statuimus supremum partium Regni superiorum exercitus campestris generalis capitaneatus officium ut Valentino Homonnay detur, contra tamen conclusionem et constitutionem Regni Ruebero datum fuit, altero vero anno uni Italo, Dampierro.

Quarum externarum nationum absoluta praeter omne jus ad libitum gubernatione, administratione ac regimine, in tantum praevaluerant nobis externi sicque tractabamur velut captivi.

In bonis etiam ac rebus omnibus ad libitum dominabantur, et inter se pagos nostros distribuebant, propter quos, quantis in miseriis fuerimus, nulla lingua exprimere possumus. De quibus in omnibus diaetis et publicis conventibus satis superque conclamavimus et conquesti sumus, tam publice quam privatim, sed et nuntios nostros super his omnibus ad Suam M^{tem} misimus; verum in nullo nos Sua M^{tas} alleviavit neque exaudivit nos.

Cupimus itaque a Sua Mte ut Sua M^{tas} ad modum antiquorum regum sacrorum Regni Hungariae per Hungaros Regnum teneat et possideat. Nam et alia Regna sua M^{tas} per Hungaros aut exteros regere neutiquam consuevit, neque ullum officium publicum in illis conferre Hungaro. Verum si quando inter eos nos esse contingat, nullus vel certe sat exiguus honos atque existimatio nobis defertur.

Quas quidem antememoratas libertates nostras, persuasum nobis habemus, Suam M^{tem} clementer restitutam, id quod nos quoque vita durante fideliter reservare contendemus.

Super his vero omnibus sufficienter assecurat nos per se M^{tas} Sua, per Imperium, Electores, Regna Poloniae et Bohemiae ac alias vicinas provincias.

Quo ad personam Suae Celsitudinis.

Quod vero concernit contentationem Suae Celsitudinis domini nostri Bochkay, constat toti Regno Georgium Basta Transylvaniam inaudita immanitate usque adeo devastasse, combussisse, incolas trucidasse substantiam illorum in praedam redegissee, ut non modo vivente Sua Celsitudine, domino nostro Bochkay, sed post obitum etiam illius quinquaginta annis vel saltem aliquantulum respirare non possint. Simili modo pertinentias Zathmar et tractum ultra Tybiscum situm totaliter. Districtum vero arcis Waradiensis exercitus Turcarum Imperatoris tempore obsidionis in nihilum redegit et ex his omnibus Sua Celsitudo dominus Bochkay neque ad instar unius baronis vivere posset.

Notum est autem Suae M^{ti} et toti Regno quam magna gratia Turcarum Imperator in Suam Celsitudinem feratur, et quantum Sua Celsitudo Regno huic, Suae M^{ti} ac eiusdem consanguineorum provinciis deinceps inservire possit, imo et toti Christianitati in deductione pacis ad finem. Ex omnibus igitur istis causis et aliis multis, iisque bonis respectibus, quos prudenti iudicio Suae M^{ti} submittimus, equum esse iudicat Regnum, ut M^{tas} Sua Caesarea contentationem personae Celsitudinis Suae, domini nostri Bochkay

melius penderet; licet nimirum M^{tas} Sua majorem Suam clementiam in contentanda Sua Celsitudine ostenderit, nihilominus tamen Regnum hoc ipso a se invicem non separabitur, sed et haec pars Regni quam illi daret, una cum Transylvania a Corona dependeret, qua in parte multas expensas et curas M^{tis} Caesareae Celsitudo Sua, dominus noster Bochkay sublevaret.

Exercitus quoque utpote Haydones, in quibus sedandis adhuc multum curae superest, facilius contentari poterunt. Accedit etiam illud, quod totum Regnum Suae Celsitudini domino nostro Bochkay, jurejurando obstrictum sit; et e converso Sua Celsitudo nobis, et exercitui ac ipse exercitus vicissim nobis, ad Regni et jurium ejusdem defensionem.

Et ex his causis aequum est, ut M^{tas} Sua Caes. juxta petitionem nostram, clementer se se resolvat; supplicamus etiam insuper M^{ti} Suae. Sic enim tam Sua Celsitudo, quam nos cum exercitu melius et commodius toti Christianitati et Suae M^{ti} inservire poterimus. Datum in libera Civitate Carponensi ex congregatione generali dominorum Statuumque atque ordinum Regni Hungariae 3. die mensis Decembris anno domini 1605.

(Fiedler udv. tanácsos úr másolati gyűjteményéből; egykorú hivatalos mása a bécsi udv. kamara levéltárában.)

Jegyzet: A korponai rendek itt közlött határozatait, a kiegyezési tárgyalások országgyűlési eredményét *magyar nyelven* Katona is (Hist. Critica 28. k. 436. és köv. lapok) és Victorinus de Chorebo (Sinay Miklós) is (Sylloge actorum publicorum etc. 6. és köv. lapokon, elől hamis — november 24-diki, — de végén helyes — december 3-diki — datummal) kiadták. Hogy én mindazonáltal szintén szükségesnek véltem *latin* nyelven kiadni jelen gyűjteményben: annak oka az, hogy ez a teljesen *hiteles*, mert *hivatalos* s a mellett a legbővebb szöveg, míg Katona és Chorebo közlései privát följegyzéseken, azaz le- vagy összeíráson alapulnak s egymástól el is térnek. Némely különbséget a latin szöveg illető helyeinél jegyzetben föl is tüntetek. Megjegyzem végre, hogy míg Katona és Chorebo magyar nyelvű szövegeinél többször nem mindjárt lehet megérteni, hogy az »ő felsége« cím alatt Rudolf király vagy Mátyás főherceg vagy Bocskay értendő-e (lévén mind a hármat megillető az »ő felsége« cím): a latin szöveg a három »felséget« Majestas, Serenitas és Celsitudo szókkal világosan

megkülönbözteti. — A mi pedig a Jászay által készített magyar nyelvű másolatot illeti (Jászay-gyűjtemény VII. köt., a magy. nemz. múzeum kéziratai közt 2164. quart. lat. sz. a. 90. és köv. lapokon), megjegyzem, hogy ez a magyar másolat jelen latin szöveggel *csaknem* teljesen egyezik, s ezért osztozom Jászay nézetében, hogy t. i. az irat, melyről ő másolatát vette, »*úgy látszik, eredeti*« volt. De hol van most ez az irat?

XXV.

1605. december 5—6.

Följegyzés Bocskay korponai gyűlési előterjesztésének pontjairól.

Propositiones sive postulata principis in comitiis Carponensibus die 5. Decembris 1605.

1. Primo ut regnicolae pro expensis nunciorum ad Suam Maiestatem caesaream et simul Turcarum imperatorem expediendorum, nec non pro offerendo honorario pro turcico imperatore contribuant.

2. Pro exolutione militum a singulis fumis bini floreni conferantur.

3. Pro intertentione 1000 peditum et duobus capitaneis contributio fiat.

4. Itidem pro 1000 equitibus penes Suam Serenitatem.

5. Quicunque ad praesentem diaetam non comparuerunt, eorundem bona confiscentur.

6. Gratuiti labores ad confinia necessaria praestentur.

7. Restantiae exigantur, per quem et cui rationes reddendae debeant, deliberetur.

Habita deliberatione inter regnicolas, omnes nuntii comitatum et civitatum enumerarunt multifariam devastationem et perditionem pagorum et subditorum expilationem; quam ob rem nullam contributionem promittere praestareque posse, nisi prius pacatiora tempora firmentur.

Sequenti vero die, 6. [decembris], post multas consultationes statutum est, ut a singulis fumibus duo floreni

et ¹⁾ dominus terrestris unumquoque florenum addat, contri-
buantur, ita tamen ut rectificatio domorum in singulis
pagis fiat.

(Egykorú irat Körmöczbánya ltárában.)

XXVI.

1605. deczember 5.²⁾

*Bocskay fejedelmi előterjesztése a korponai országgyűlésen
a kiegyezésre nem tartozó, folyó ügyek tárgyában.*

Propositiones ceu articuli a serenissimo Hungariae
Transsylvaniaeque principe statibus regni ad deliberandum
propositi.

Jól emlékezhetik az nemes ország, minémű nagy nyo-
morúság, inség és szabadságtalanság jutott vala az magyar
nemzetségre az idegen nemzetség miatt, kinek birodalma
alatt volt, úgyannyira, hogy minden szabadságunk láb alá
tapodtaték és elromlott volt. Senki csak az maga marhá-
jával és jószágával sem vala szabad, sőt életünket is csak
kezünkben hordoztuk, azt is fegyverrel kergették; hasonló-
képen hitünkben is kergetni kezdtek vala utóljára. Kit a
nemes országnak nem szükség sok szóval előszámlálnunk,
mert kicsintül fogván nagyig tudjuk, hogy mindeneknél
nyilván vannak. Mely mi szabadságunknak helyrevaló álla-
tásáért és recuperálásáért, azonképen az igaz religióban
szabadon való megmaradásunkért s nem felfuvalkodásinkból,
nem valami practica által, hanem az fegyver ellen kételen
fegyvert kellett fognunk, és minthogy magunk az sok inség
miatt országul elfogyatkozván, elégtelenek valánk idegen
nemzet rabságából magunkat megszabadítani, kéntelen az
hatalmas török császár oltalmához kellett folyamodnunk. Az
minemű processust penig minekünk az nemes országgal

¹⁾ Így, *quibus* helyett.

²⁾ A praecis datumot a jelen előterjesztés előtti egykorú föl-
jegyzésből merítettem. (XXV. sz.)

egyetemben az úristen immár azután adott, az nyilván vagyon az nemes országnál.

Most pedig immár miben legyen az állapot, hogy az frigy tractálása vagyon előttünk mind az két császár között, mivelhogy annyira vagyon immár az dolog, hogy az mi némettel való frigyünk az török nélkül semmiképen nem lehet, nem is akarunk ő tőlök elszakadni mód nélkül: kellett az nemes országot összevegyűtenünk ez végre, hogy mind azok, az kiket immár isten segítségéből az idegen nemzet kezéből országunkban megszabadítottunk, nálunk és kezünknel megmaradjanak és ezután az többit is recupearálhassuk; avagy ha frigynek kelletik lenni, az oly módjával legyen, hogy ez országnak jövőendő megmaradására és szabadságunknak restaurálására és hitünknek szabad exercitiomjára lehessen. Mely frigy tractálásához miérthogy hozzá is kezdtünk és sok okokért mind Konstantinápolyban, mind pedig Bécsben követeket kellett statim et de facto küldeni:

1. Kivántatik az nemes országtól elsőben az, hogy azoknak mind az két rendbeli követeknek illendő költséget és ahhoz való szükséges dolgokról, főképen az törököknek való tisztességes ajándékról végezzen az ország.

2. Minthogy pedig interim, míg ez véghöz megyen és azután is szükségesképen vitézlő népet kell tartani az országban, noha tudjuk bizonynyal, hogy elég szűk világban is nyomorúságban vannak az országbeliek minden rendbeli hadaktól; de hogy hazánknak jobb módjával szolgálhassunk és az frigy-tractálás által valamiképen az ellenségtől meg ne csalattassunk, kívánjuk, hogy az ország contributiót vessen fel, minden füsttől két-két forintot az vitézlő népnek interteneálására.

3. Hasonlóképen az ezer kék gyalognak megtartása minő szükség legyen, tudjuk, hogy érti az ország, és azt, hogy continuálja, kívánjuk.

4. Mind ezeknek felette, minthogy mindent csak az gyaloggal véghez nem vihetni, hanem szükségesképen loas hadaknak is kell udvarunkban lenni, és lám az előtt is ország continué tartott az végházakban, az helyében ezer

loas tartassék udvarunkban. Ki ugyan az országbeli főemberekből állana, csak a fizetés ugyan arra kelne. Főképen mivelhogy még bizonyos lakásunk az országban nincsen, hanem gyakrabban mezőn kell forgolódnunk, hogy azok lennének mellettünk, kívánjuk.

5. Az mely urak és nemes emberek találatnának olyak, kiket az mi hadunk megszalajtott volna és ide az gyűlésre hivatalunkra nem jűttek, sem küldöttek, sőt az országgal most sem akarnak egyet érteni, azoknak jószágok hogy confiscáltassék és ő magok nótában incurraljanak tanquam contra publicum statum se erigentes.

6. Mivelhogy az végházak épület nélkül most sem lehetnek mint az előtt, az előbbeni constitutiók szerint az gratuitus labort rendelje az ország a végházakhoz.

7. Értjük azt is, hogy különbféle restantiák vannak, és némely dicatornál és perceptornál feles pénze is maradt az országnak; azért az ország végezzen arról, az restantiákat mint kell kiszedni és számot mint kelletik az perceptoroktól venni. És az kik engedetlenek volnának, avagy adósok maradtanak s nem akarnák megfizetni, mint kellessék ellenek procedálni.

(Egykorú mása Bártfa városa ltarában »Acta dietalia 1605—1618.« felíratú codexben.)

Jegyzet: Közli ugyan Demkó is Tört. Tár 1889. évf. 621. lapján, noha praecis datum nélkül ez előterjesztést; de mind a mellett szükségesnek tartám kiadni, hogy az oly fontos országgyűlés kevés meglevő iratai lehetőleg együtt legyenek e helyen.

XXVII.

1605. deczember 10.

A korponai rendek védő és igazoló irata a németbirodalmi s más fejedelmekhez.

Ennek egy példányát közli Katona, Hist. Cortica 28. köt., 455. s köv. lapokon, de aláírások nélkül. Az előttem fekvő s a hécsi udv. és államlevéltár tulajdonát képező

eredeti példányon, melyet minden valószínűség szerint a szász választó-fejedelem küldött be Rudolfnak. a következő aláírások (az illetők pecsétjei mellett) olvashatók. — Megjegyzem még, hogy ezen eredetiben sem az arany-bulla 31. cikkének. sem a Hármaskönyv I. r. 9. czímének idézete nincs meg, mint a hogy megvan Katonánál (id. h. 468—69.). Tehát vagy Katona, vagy azon példány tulajdonosa toldá be, a melytől vette Katona a maga másolatát.

Az aláírások hát így következnek :

Stephanus Iliesházy comes Lyptoviensis et Tricinien-
sis mp.

Comes Gabriel de Bathor mp.

Valentinus Drugeth de Homonna comes et genera-
lis mp.

Franciscus Mágochy comes mp.

Michael Czobor mp.

Christophorus Thurzó comes perpetuus Scepusiensis mp.

Georgius Drugeth de Homonna comes mp.

Sebastianus Theokeoli mp.

Georgius Szécsy de Rimaszécs comes mp.

Nicolaus Thurzó comes mp.

Sigismundus Balassa de Gyarmat mp.

St. Káthay cancellarius mp.

Joannes Dóczy de Nagy-Lucse mp.

Petrus Melith mp.

Georgius Prinĳ comes Abaujwariensis mp.

Sigismundus Prépostváry mp.

Stephanus Kendy comes mp.

Gabriel Bethlen comes mp.

Nicolaus Forgács de Gyimes mp.

Franciscus Desevfy de Csernek mp.

Stephanus Wesselényi de Hadad mp.

Ludovicus Rákóczy mp.

Michael Lorántffy mp.

Emericus Czobor mp.

Petrus Horváth Mladossevith consiliarius mp.

Joannes Barcsay consiliarius mp.

Georgius Rác consiliarius mp.
 Nicolaus Orllé consiliarius mp.
 Franciscus Serjányi consiliarius mp.
 Michael Kellemessy consiliarius mp.
 Joannes Imreffy consiliarius mp.
 N. Nunciorum comitatus Pósoniensis mp.
 N. Nuncius comitatus Ungh mp.
 N. Nuncius comitatus Beregh mp.
 N. Nuncius comitatus Ugocsa mp.
 N. Nuncius comitatus Zathmár mp.
 N. Nuncius comitatus Saárosiensis mp.
 N. Nuncii comitatus Scepusiensis mp.
 Nuncius comitatus Szabolcs mp.
 N. Nuncius comitatus Barsiensis mp.
 N. Nuncius comitatus Honth mp.
 N. Nuncius comitatus Arvensis mp.
 N. Nuncius comitatus Liptoviensis mp.
 N. Nuntius comitatus Turóciensis mp.
 N. Nuncius comitatus Nittriensis mp.
 N. Nuncius comitatus Zoliensis mp.
 N. Nuncius comitatus Nogradiensis mp.
 N. Nuncius Comitatus Ujváriensis mp.
 N. Nuncius comitatus Borsodiensis mp.
 N. Nuncius comitatus Zempliniensis mp.
 N. Comitatus Gömöriensis Nuncius mp.
 N. Nuncius comitatus Tornensis mp.
 N. Nuncius comitatus Trincsinensis mp.
 N. Nuncius civitatis Cassoviensis mp.
 N. Nuncius civitatis Trincsinensis mp.
 N. Nuncius communitalis Leuchoviensis mp.

Mindenütt az illető aláíró pecsétje.

XXVIII.

1605. december 10.

A korponai gyűlés törvénykönyve.

Nos Stephanus dei gratia princeps Hungariae, Transsylvaniaeque et Siculorum comes etc. Memoriae commendamus tenore praesentium, significantes quibus expedit, universis, quod fideles nostri, domini barones, magnates, nobiles caeterique status et ordines regni nostri Hungariae in conventu ipsorum generali per nos eisdem ad primum diem mensis Decembris anni praesentis millesimi sexcentissimi quinti eis indicto in civitate nostra Carponensi ad mandatum nostrum congregati exhibuerunt nobis et praesentaverunt infrascriptos articulos, in eorum conventu communibus et unanimis ipsorum votis et suffragiis generalique consensu conclusos, supplicantes nobis humiliter, ut omnes et singulos eos articulos omniaque et singula in iisdem contenta ratos, gratos et accepta habentes, nostrumque principalem consensum illis praebentes autoritate nostra principali elementer acceptare, approbare et confirmare atque tam nos ipsi observare, quam per alios omnes quorum interest, observari facere dignaremur. Quorum quidem articulorum tenor talis est.

Articuli dominorum baronum magnatum et nobilium ceterorumque statuum et ordinum regni Hungariae in generali eorum congregatione per 1. die Decembris anno domini 1605 indicta et Carponae celebrata conclusi.

Az ő fölsége propositióiból ő felségének az országhoz való atyai nagy gondviselését és szorgalmatosságát, melylyel ez magyar nemzetnek és megnyomorult országunknak siralmas állapotját óhajtván keserüli és jóakarattal minden módon oltalmazni és megsegíteni kívánja, megértettük. Ez ilyen jóakarattjáért azért is ő fölségének hozzánk való kegyességéért, főképen hogy látjuk, az sok külömb-külömbféle nyomorúságinkból, melyekkel az idegen nemzetségtől meg

valánk terheltetvén, nemcsak az sok, megfárasztó hadaknak idején, de egyéb időkben is régultától fogva az békességes szent csendességre és nyugodalmas szabadságinkra akar ő fölsége hozni, — örök hálaadással tartozunk. Ez mellett kívánjuk azt is ő felségétől, hogy ez jó igyekezetöt és jó-akaratot nemcsak megmaradni, de sőt naponként nevedetni engedje ő magában, ki legyen nemcsak nekünk és hazánknak megmaradására, de főképen az istennek nevének dicséretire, mely nélkül heában lészen nekünk minden igyekezetünk és kívánságunk.

Az mi peniglen illeti az ő fölsége kívánságait, jóllehet vette ő fölsége eszében és ugyan kezeivel tapasztalja naponként, ez mi nemes országunknak mennyi sok számtalan nyomorúságokban forgott igye, nemcsak ez egynehány elmúlt esztendőkből, az sok külömb-külobbféle nemzetségnek, töröknek s tatárnak és az körül való keresztyénségnek számtalan inségi és szabadságtalanságok miá, de mostan is naponként sok inséget szenved, melyek miatt immár csak alig vehet valami kicsin léletszetet (*sic*) is, úgy elfáradott és úgy elnyomattatott. Mindazáltal, minthogy látjuk teljességgel, hogy az veszedelemnek útján forgunk és hogy ennél is gonoszabb állapotban ne jusson igyünk, az mire elégségesek lehetünk, ő fölségének méltó kívánságait mindenestül meg nem vehetjük, hanem erőnk fölött is igyeköznünk ő fölsége mellett valamit cselekednünk. Azért az mi ő fölségének négy első kívánságait illeti, tudniillik az külömb-külobbféle követekre való költséget, az töröknek való tisztességes ajándékot, az füstökről való contributiót, az ezer kékeknek ¹⁾ és ezer lovasnak udvarnál való megtartásokat, minthogy fölöttébb volna mindeneket praestálnunk ez országnak nagy pusztasága miá, mégis azért egyenlő akaratból végeztök, hogy minden füstbül ő fölségének ezeknek megtartásokra és fizetésekre két-két forintot adonk, magonk személyétül megint, mind urak s nemesség, és minden rendbeliek, kiknek rónak,²⁾ magonk erszényéből minden rótt füst után egy-egy forintot, úgy, hogy

¹⁾ Kék egyenruhás gyalogosok.

²⁾ »Kiknek rónak« = a kiknek adóval roított jobbágyuk van.

nem az jobbágyokkal fizettség meg azt, hanem az földesurak magok. Ezt pedig praestáljuk pro hanc tantum vice; de ennek utána ő fölsége ezzel országát ne terhelje régi szabadságunk ellen. Mely két-két forint contributiójának fizetésében mind uraknak, nemeseknek és minden rendbelieknek, sőt az ő fölségé[nek] jószági is includáltattanak. Annakfelette, az kiknek ő fölsége az szolgáló rend közül is jószágokat adott és az többi is ez contributiótól szabatos ne legyen, hanem az egy-egy forintot praestálja ő maga, jószága hasonlóképen az két-két forintot.

Ezt pedig két terminusra szedjék ki; az első terminusra az felét, az az ad festum conversionis beati Pauli apostoli proxime venturi, anno videlicet imminenti 1606. Az felét ismét pro festo divi Georgii martiris similiter proxime venturo; de úgy, hogy interim ő fölsége az sok inséget és nyomorúságokat, melyben az hajduság és szolgáló nép miá vannak az ő fölsége hívei, elvegye rólunk; mert ha el nem veszi, semmit nem praestálhatnak, minthogy elég fogyatkozott állapotban vagyon az szegénység az nemességgel egyetemben; de ha ez rajtok lészen, ennél is inkább megfogyatkozik.

Az ki pedig ellent tartana ez contributióknak kisedésében, observantur super eo constitutiones superiorum annorum contra tales editae.

Ez dicának avagy contributióknak kisedésében observáltassék az előbbeni connumeratio; hanem az hol rectificálni kell, rectificáltassék az égett házak és puszták végett, az régi szokás szerint.

Az holdoltak, minthogy régi szokásuk, most is felét adják ennek az contributióknak.

Az egy házhelyi nemesek és címeresek, kiknek nem rónak, továbbá molnárok és egyéb rendbeliek, kik ennek előtte contribuáltak (az praedicatoroktól és falubeli plébánosoktól megválva) iuxta possibilitatem mind szabad városokban, mind, az kik kívül laknak, az viceispánok által az 1596. esztendőbeli constitutióknak 10. articulusa és több constitutiók szerint taksáltassanak.

Ezen contributióknak onussát az tizenhárom város is

Szepesvármegyében [hog] supportálja, mivelhogy ez országban lakoznak, méltó, és azon periculumban vannak, kiben mi.

Hogy az kiket ő fölsége az gyűlésre idehivatott és nem jöttek, és némelyek olyak volnának, kik nem akarnának egyetérteni, sőt mindenben velünk ellenkeznének: azoknak jószágok elfoglaltatnék és nótában incurrálnának, kívánja ő fölsége. — Erre az ország nem mehet, mert non est praesentis temporis. Mindazáltal szeretettel intjük őket, hogy az magyar nemzettel egyetértsenek és velünk egyetemben országoknak szabadságát oltalmazták. Annakfelette, ex superabundanti, hogy az ő gonosz akaratjukat letegyék, ad respiscendum praefigáljuk nekiök az jövődő 1606. esztendőben következendő diem purificationis beatissimae virginis Mariae, kik, ha in gratiam Suae Serenitatis addig redeálni akarnak, bene quidem; alias expleto termino szabad legyen ő fölsége az olyanoknak jószágokat jura belli elfoglalni.

Az gratuitus labort azonban hagyja az ország, az mint az elmúlt 1604. esztendőben Pozsonyban elrendelték volt. Hol pedig valami újabb limitatio szükséges volna valahol, ezekben ő fölségének autoritást ad az ország, hogy ő fölsége az tanácsuraknak akaratjokból elintézzé.

És miérthogy mondatik, némely generalis perceptoroknál és dicatoroknál néminemű summának az ország pénzeiből kezeknél lenni; kik közül generalis perceptorok ezek voltanak, in superiori Hungaria: Szokoli Miklós, Bornemisza György és Kikedy György, méltó, hogy de perceptis et erogatis condigna ratiót adjanak; az mi nálók leszen, az perceptoroknak, kiket ő fölsége arra rendel, kezekben adminisztrálják. Ha pedig valami restantiákat adnának be, fiat inquisitio super his, juxta constitutionem anni 1563. art. 7.

• Az számvevők pedig in superiori Hungaria legyenek generosi ac egregii domini Franciscus Serjeni, Petrus Mladossovich et Georgius Kapronczay és az mikor ezek napot praefigálnak az perceptoroknak és exactoroknak, tartozzanak Kassára compáreálni és számot tenni. Azonképpen az kik megholtak volna is azok közül, tehát feleségek és maradványok számot tartozzanak adni. Hol pedig kik contumaxok

találkoznának és számot nem akarnának adni, avagy eleendő számot nem adhatnának, tehát de his animadvertatur iuxta constitutiones superiorum annorum.

Annakfelette sok panasz vagyon az dictatorokra, hogy sokat vesznek az falubeli bíraktúl az czédulákért. Azért renoválja az ország az 1567. esztendőbeli constitutióban az 11. articulust, hogy mindenik megelégedjék az ő salarium-jával és azonfelül senki semmi ajándékot, se fizetést ne merjön extorqueálni az bíraktúl. Az kik pedig ez végezés ellen cselekednének, ő fölsége büntesse meg őket. Hasonlóképen azok is, kik többet vennének föl, hogysem az rovás az rectificatio szerint felvettetött, az 1550. esztendőbeli constitutiónak 27. articulusa szerint büntetessenek meg.

Az viceispánok, szolgabírák és vármegye notáriusi se vegyenek többet ki, mint az ország constitutió tartják.

Mínthogy pedig azelőtt minden vármegyékben az viceispánok voltak az dictatorok, avagy más, az kit az vármegye választott, most is az az consuetudo megtartassék, kik az generalis perceptoroknak adják kezekben az beszédett contributiót, minden fogyatkozás. nélkül; az kiket ő fölsége mind az Dunán innét való részről, mind pedig az felföldön választ.

Továbbá vannak némely személyek, úgymint Czobor Mihály uram ő nagysága, felesége képében, és az néhai Király Györgynek leánya. kik panaszolkodnak azon, hogy szegény Melith Pál viselte volna tutorságokat, mely árváknak marhájok és jószágok most is az ő meghagyott özvegyének és maradékinak kezekben vagyon, ezen árváknak nagy károkkal és fogyatkozásokkal; és miérthogy ez üdőnek háborúja miatt ordinarius törvények nem szolgáltathatnak és méltatlan dolog az árvák is hogy az ő igazságoktúl priváltassanak és jószágok, igazságok kívül ennyi ideig legyenek; hanem hogy mindennek megadassék az övé, méltó: ideo statutum est, hogy Szatmár vármegye főispánja avagy viceispánja, az holott az jószág vagyon (kiknek az ország ebben plenaria authoritást ad) széket hirdetvén, más kívülváló vármegyékből is hitös viceispánokat és törvényre hittel köteles személyeket oda convocáljon és az dolgot az meg-

nevezett árvák és Melit Pálnak özvegye és maradéki között (*praehabita tamen legitima citatione vicecomitis*) ország törvénye szerint megláttassa; *casu vero quo*, ha mely fél *non esset contenta iudicio eorum*, szabad legyen neki semel *novi iudicio uti*, *expost vero appellatione quoque in praesentiam* Suae Serenitatis dominorumque consiliariorum, és ha ott is helyén hagyatik az vármegye *deliberatio*ja, *mindjárt* azon ispán vagy viceispán *exequálják*; *contradictione, inhibitione et repulsione non obstantibus*. *Idem fiat etiam in similibus casibus tutelaribus et in aliis comitatibus, usque ad pacatiora tempora*, hogy az árvák ne készeríttessenek nagyobb fogyatkozásokat szenvedni.

Conqueruntur praeterea idem magnificus dominus Michael Czobor ratione bonorum quondam Pauli et Stephani Melith, item Ladislaus Barkóczy et alii interessati contra praefatum olim Paulum Melith et haeredes ipsius de quadam incongrua et non integra divisione iam antea inter ipsos facta; holott noha equali jure illetné őket, Szerednye vára az hozzá tartozó jószágokkal egyetemben, és aequali expensa is nyerték és váltották is magokhoz, de mégis az aequalis és rata portiójukat nem adta volna nekiök ki és maradékja sem akarná megadni. Eam ob rem statutum est ut simili modo et via, qua in casibus tutelaribus proceditur, in hac quoque procedatur in comitatu, ubi illa bona adiacere dignoscuntur, úgy hogy nem annyi vármegyében, az mennyiben vagyon az jószág, hanem az melyikben az dereka vagyon.

Item conqueritur Petrus Melit contra Petrum et Georgium Zokoly, hogy az Szabolcsvármegye viceispánját vitte volna ki az adjudicata mellett néminemű executióra, holott azon viceispánnak *exequálni* nem hagytak, sőt megrángatván és bosszúsággal illetvén, ruháját megszággatták rajta et ita infecto negotio kellett onnat elmenni. Idcirco communi et unanimi omnium voto statutum est, hogy ismég *mindjárt* reá menjen az viceispán és *exequálja*; illo insufficiente, az főispán és ha szükséges leszen *penes brachium principale* az országnak régi törvénye szerint az ő fölsége országhatálya avagy más kapitány cum *banderio principis reá*

menjenek és exequálják. Hasonlóképen az több executiók, kik még inexecutae sunt exequáltassanak az országnak törvénye és régi szokása szerint mindenütt.

Továbbá, minthogy ez országnak jövedelme ő fölségének és országunknak nem kicsin fogyatkozásával sokfelé distraháltatik és nemcsak ő fölsége, hanem generalis kapitány is és netalán külömb renden valók is pro libitu suo sokfelé osztották, osztják is indifferenter mind egyházi s mind egyéb rendbeli atyánkfiaiinak jószágokat és néha háromnak-négynek is egyet, kik a szegénységet felettébb megnyomorítják: ez okáért statutum est, hogy ezután senki ezt az autoritást magának ne merje venni, hogy az ország jövedelmit és az jószágokat ő fölségén kívül, avagy kinek ő fölsége specialiter engedné, elosztani (*sic*); sőt az melyeket elosztottak is, omnibus viribus careant donationes eorum et ab illis auferuntur, kiknek adták, minden haladék nélkül.

Az mely egyházi jószágokat ő fölsége eladott avagy inscribált volna benemeritis personis, kik országunk szabadsága mellett szolgáltának volna, interim usque ad proximam atque generalem congregationem regnicolarum abban maradjanak. Azonképen, az mely egyházi és egyebeknek jószágokra pénzt vött volna fel ő fölsége, avagy Illésházy uram ő nagysága ő fölsége nevével, usque ad tempus redemptionis nálok maradjon, mivelhogy az pénz az szolgáló népnek fizetésére és országonk szükségére költ.

Vannak annakfelette oly generalisok és kapitányok, kik az ő fölsége nagy kárával, országonknak is nem kicsin fogyatkozásával azt cselekedték, hogy az mely várakban, városokban és egyéb helyeken is pénz és egyébféle marha iure belli ő fölségit illették volna, ők sokfelé szakgatták, kit magoknak vettenek, kit pedig imide-amoda distrahálván eladtak. Azért tetszett az országnak és ugyan statuálja is, hogy afféle marhák és pénz (mely nem kicsin summának mondatik) kikerestessenek mindenektől és az ő fölsége perceptorainak kezekben szolgáltatassanak és azután senki ez constitutio ellen ne cselekedjék, hanem az hol efféle marha

avagy pénz találkoznék, ő fölségének tartassanak meg és az ország szükségére költessenek.

Mivelhogy pedig ez elmúlt szerencsi gyűlésben országul azt végeztük vala, hogy az kiknek ez háboruban valaki elfoglalta volna jószágát, azonképen ő fölsége is az hívektől, kik főképen ő fölsége ellen kardot nem vontanak és egyebektől is, kik [később] ő fölsége hűsége alá jöttek vagy jönnek, avagy ha más által foglaltatta avagy eladott (*sic*) volna is, usque festum sacri pentecostis megadassék mindennek és az kiknél volna az jószág is, tartozék akkorra sub nota infidelitatis kiereszteni kezéből. Most is azért azon articulust országul confirmáljuk és kívánjuk, hogy mind ő fölsége az ő híveinek megereszse s mind pedig az többivel visszaadassa, hogy nagyobb hűséggel szolgálhassanak ő felségének. Az igazság is 'azt kívánja.

Végezte vala azt is az ország, hogy az híveknek, kiknek elvétellett marhájok, akármi névvel neveztetnének, per vicecomites cuiuslibet comitatus statim sine exmissionalibus sub poena minoris potentiae et refusione dupli restituáltassanak eo respectu, mert sokan volnának az nemesség és honlakosok közül is, kik semmi jót nem cselekedtek egyebet, országoknak sem szolgáltak, hanem csak egyebeknek házokra menvén, házukat feldúlták és minden marhájókba zsákmánt vettek. Most is azért renováljuk azon articulust, hogy mindennek restituálják az viceispánok marhájokat eo processu mint ott vagyon, hasonlóképen jószágokat is, kiknek sub isto tumultu elfoglalták volna; mert nem méltó, hogy az örökösök az ő hűségek mellett (minthogy országunk szabadságáért kötöttük föl az kardot) jószágok és marhájoktól üresek legyenek; sőt mennyivel inkább keressük elvétellett szabadságunkat, annyival inkább méltóbb magonk között megoltalmaznunk.

Annakfelette vannak több constitutiók is ott, kik közül némelyek szabadságinkat és országunknak javait, némelyek megint az sok gonosz cselekedeteknek eltávolztatását és gonosz cselekedő embereknek büntetésöket illetik. Azokat is renováljuk és kívánjuk, hogy ő fölsége, az mint akkor, most is kegyösen acceptálja és mindenütt exequál-

tassa, hogy így mind szabadságunk megmaradhasson, s mind pedig az sok gonoszságok megszűnjenek és az istennek is rettenetes haragjának rajtunk uralkodó oston túlünk eltávozzanak. Amen.

Nos itaque praemissa supplicatione fidelium nostrorum dominorum baronum. magnatum et nobilium aliorumque statuum et ordinum regni nostri Ungariae clementer admissa, praedictos universos et singulos articulos, nobis, ut praemissum est, praesentatos, praesentibus de verbo ad verbum insertos et inscriptos ac omnia et singula in eis contenta ratos gratos et accepta habentes, eisdem nostrum principalem consensum benevolum pariter et assensum praebuimus illosque et quaevis in eis contenta autoritate nostra principali acceptavimus, approbavimus, ratificavimusque et confirmavimus, offerentes nos clementer in verbo nostro principali, quod praemissa omnia, in omnibus punctis, clausulis et articulis tam nos ipsi observabimus, quam per alios omnes fideles nostros, cuiuscunque status et conditionis existant, observari faciemus; imo acceptamus, approbamus, ratificamus et confirmamus harum nostrarum vigore et testimonio literarum mediante. Datum in civitate nostra Carponensi, die 10. praedicti mensis Decembris, anno domini millesimo sexcentesimo quinto.

Stephanus mpria.

(Papirba nyomott fejedelmi pecsét.)

(Eredetije Szabolcsmegye levéltárában.)

Jegyzet: A korponai gyűlés jelen törvénykönyvének *töredékét* Demkó (Tört. Tár 1889. évfoly. 622. és köv. lapokon közli.)

XXIX.

1606. január 17.

III. Zsigmond lengyel király Rudolf császárhoz, a korponai gyűlés rendeinél megkísérlett közbenjárás ügyében

Serenissimo et Excellentissimo Principi Domino Rudolpho Divina favente clementia Electo Romanorum imperatori semper Augusto *stb.* . . . Sigismundus III. Dei gratia rex Poloniae, magnus dux Lituaniae *stb.* Gratum accidisse Majestati Vestrae officium nostrum quod in admonendis obstructae sacramento fidei Hungaris, qui nuper conventum Carponae cyerunt hortandisque serio ut in gratiam Caesareae Majestatis Vestrae redirent per nuncium nostrum praestitimus, ex Majestatis Vestrae literis die XVIII. mensis Decembris ad nos datis accepimus. Nihil id quidem novi, dudum enim presuasum habemus perspicere Caesaream Majestatem Vestram sincerum animum ergà se nostrum, plenum eius studii quod multiplici et mutuae nostrae necessitudini debetur quodque Christianitatis causam publicam à nobis vel hoc maxime tempore flagitare intelligimus. Egitimus hac de re ut novit Majestas Vestra saepius cum his hominibus tam per literas quam per nuncios, ut aliquid operae precii in communem Christianae Reipublicae utilitatem fieret. Et quidem videbantur illi velle arbitrio nostro vel commissariorum nostrorum quos sibi a nobis dari postulabant stare; cum tamen intelligamus conditiones certas reconciliationis istius Majestati Vestrae ab iis offerri, nihil autem adhuc compertum habeamus, quid illis de Majestatis Vestrae voluntate polliceri deberemus; non videmus sane quid eiusmodi legationibus et admonitionibus nostris proficere possimus, nisi prius nobis constiterit quid Majestas Vestra ea de re statuere quantumve postulatis illorum concedere voluerit. Nam quod Caesarea Majestas Vestra postulat a nobis, ut pro eo gradu quem in Christiana republica tenemus, proque iis necessitudinibus quibus cum Majestate Vestra eiusque Augusta familia coniuncti sumus,

gravius quodpiam illis hominibus a parte nostra nisi ad officium redire velint, denunciemus: Nos quidem summa voluntate Christianae Reipublicae et Majestatis Vestrae rationibus pro eo ac debemus propensissimi sumus. Caeterum quid sine ordinum regni consensu, quid per pacta quibus nos et regnum ipsum astricti sumus, praestare possimus, exactius novit Caesarea Majestas Vestra quam ut res longiori explicationi indigeat. De caetero Deum Optimum Maximum precamur *stb.* Cracoviae septimo Januarii anno Domini MDCVI^o Regnorum nostrorum Poloniae XVIII, Sueciae vero anno. XII°.

Eiusdem Caesareae Majestatis Vestrae

bonus cognatus
Sigismundus Rex.

(Eredetije a bécsi államlevéltárban. Polonica.)

IV.

A SÁRVÁRI RÉSZGYŰLÉS

1606. JANUÁR HAVÁBAN.

IV.

A SÁRVÁRI RÉSZGYŰLÉS 1606. JANUÁRBAN.

*Tilly tábornagy, a dunántúli csász. hadak fővezére, Sár-
várra 1606. január 7-re gyűlést hirdet. Előterjesztései külö-
nösen a Rába-vonal erősítését célozzák. Katonás hangja.
Kívánságai. Compromissum egy kényes pontban. A gyűlés
végzéseivel meg van elégedve. Távozása. Szótartása.*

Míg az ország északi és keleti részeiben a Bocskay hirdette tábori gyűlésre, illetőleg a korponai gyűlésre való előkészületek miatt az ádáz harcokban ha nem is teljes szünet, de bizonyos megszakítás állott be, a korponai gyűlés lefolyása alatt pedig teljesen megszűnt a fegyverzörrej: addig a dunántúli megyék, mintha nem is az országtesthez tartoztak volna, épen ekkor lőnek jelentősebb harcok és küzdelmek színhelyei, sőt kényelmes operáció-bázist nyújtanak az Alsó-Ausztriába és Styriába becsapó török-tatár- és hajdú-csapatoknak.

Ez annál érdekesebb és hadászati szempontból is — ha nem hiányoznának a források — annál figyelemre méltóbb jelenség volna, minél bizonyosabb az, hogy a nagy nemzeti küzdelmekből ennek a vidéknek aránylag csekély rész jutott s hogy a vidék urai és nemesei, minden más szempont figyelmen kívül hagyása mellett, már a földnek geográfiai fekvése, Ausztriához és Styriához való szomszédsága miatt is kevés kivétellel s rövid, erőszakos megszakítás leszámításával mindvégig megmaradtak a koronás király iránti hűségben. Sem a szerencsi, sem a korponai gyűlésben nem találkozunk velük: siketek valának Bocskay és a fürge hajduság hívó, csábító szózatára.

Az igen vékonyan csurgó források e vidéknek ezen korbeli politikai életéből¹⁾ csak azt tudatják velünk, hogy Némethy Gergely 1605 első felében átcsapván a Dunán, könnyű szerrel elfoglalta Pápát és Egerszeget, a mire aztán Bocskay pártjára állottak az addig habozó Nádasdy Tamás — a kamara egyik előre kiszemelt áldozata, — Rátkay Menyhért, Horváth Bálint és Hagymássy Kristóf, a kiknek segélyével Némethy Gergely Sümeget, Szombathelyt, Kőszegét s egyéb jelentéktelen helyeket hatalmába keríté.²⁾

Horváth és Hagymássy társaságában átcsapott aztán a kissé elbizakodott Némethy Stájerországba és itt rövid időre hatalmába keríté Fölöstényt, mint akkor magyarul Fürstenberget nevezék; de nemsokára rá Draskovits bán, gr. Trauttmansdorff, aztán Batthyány Ferencz és Zrinyi Miklós megzabolázták a vakmerő hajdúvézért, sőt visszafoglalták tőle a Bocskay részére meghódított dunántúli helyek nagyobb részét is. »Batthyányi uram erősen rugadoz, de azon leszek, hogy hozzánk hajtjuk«, — mondá nem régen még Némethy Gergely.³⁾ Ennek a reménységnek azonban gyorsan vége szakadt; sőt a királpártiak határozottan túlsúlyra vergődtek a császári seregeknek egy, a tél elején véghezvitt győzelmes fegyverténye következtében.

Ez Hidvégh és Vasvár között történt deczember 3-dikán, a hidvéghi határban. Itt táboroztak a császári hadak, midőn 3000 tatár és 1000 török társaságában 200 hajdú rajt' ütött a tábor ama jóval félrébb eső részein, a melyet a császár szolgálatában levő rác zsoldosok tartottak elfoglalva. A rácok a nem várt, hirtelen támadás daczára elég derekasan viselték magukat, addig, a míg

---

¹⁾ Im' e példa is mutatja, mennyire hiányos — a sűrű okirat-publicatiók ellenére — bizonyos korszakokat és vidékeket illetőleg tudomásunk. Alig van a legjobb esetben annyi, a mennyiből legalább nagyjából általános tájékozódást szerezhetünk.

²⁾ Ezzel már június 5-én dicsekszik Rédey Ferenczhez írott levelében, Szilágyi S. Szamoskövy tört. Maradv. Mon. Hung. Hist. Scriptt. 30., 342.

³⁾ U. o.

a tábor vezére egy vallonosztály élén segítségökre jöhetett. A koczka fordult: a támadókból védők lőnek; az egyesült ráczság, némettség és vallonság viasszaszorítja a török-tatár hadat, mely a Rába vizéig üldöztetve, tetemes veszteséget szenvedett. Belőle kétszázon fölül hullottak el a császáriak, csapásai alatt, igen sok e mellett a Rába vizében találta halálát; nem csekély rész a győzelmes keresztyének kezeibe esett foglyul; ezen kívül körülbelöl 1500 tatár ló lőn a győzők zsákmánya.¹⁾

A császáriak vezére, Tilly tábornagy, a kinek később a 30 éves háborúban oly előkelő szerep jutott, hadvezéri tehetségét itt is kimutató a győzelem kiaknázásában. Hamarosan visszavette Körmendet és Szombathelyt Bocskay követőitől; ezzel a stájerországiakba új életet öntött,²⁾ Bocskay pártját pedig a dunántúli részekben csaknem teljesen szétrobbantá. Hagymássy Szentgróthra vonult, Némethy Gergely Szigetre a basával, a tatárok Koppányba, Nádasdy Tamás pedig feleségestül, gyermekestül Kanizsára és Szegeden át Bocskayhoz.³⁾

E győzelem után az a kevés portyázó hajdú, meg török és tatár csapat, mely jónak látta Tillyt Szombathelyben nyugtalanítani,⁴⁾ egyelőre csak annyiban jöhetett számításba, a mennyiben valószínűen főoka volt annak, hogy a tábornagy egy általa hirdetett részgyűlésen a körülfekvő megyék rendeitől semmi hadi segílyt nem volt képes kicsikarni, -- ha ugyan ez a részgyűlés már előbb nem tartatott meg.⁵⁾

Mikor azonban a nyugtalankodó csapatokat Tillynek

¹⁾ Mátyás főherczeg Albert főherczeghez 1605. decz. 14. Hatvani Brüsseli Oktár III. 701. — Velenceze prágai követének ered. jelentése decz. 12. (Bécsi áll. Itár) a 4000 főnyi török-magyar had veszteségét 3000-re teszi (!).

²⁾ Velenceze prágai követének jelentése 1605. decz. 19. (U. o.)

³⁾ Istvánffy 838—839. (1622-diki editio).

⁴⁾ Velenceze prágai követe 1606. jan. 9. (id. h.).

⁵⁾ Ezen ismeretlen részgyűlést említi Tilly egy mindjárt idézendő, 1606. jan. 2-diki jelentésében Mátyás főherczeghez.

szétugraszttania és hadának Szombathelyi táborában és a városban jó erős állást biztosítania sikerült: a tábornagy elérkezettnek látta az időt újabb részgyűlést¹⁾ hívni egybe Vas, Sopron és Zala megyék rendei számára Sárvárra, azzal a célzattal, hogy a király ügyét ezzel a politikai rendszabálylyal is erősítse, főként pedig azért, hogy a mit a mult-kori gyűlésen tőle a rendek megtagadtak, azt most annál nagyobb nyomatékmal követelhesse. Azóta a nemesség meggondolhatta a dolgot; volt elég ideje, — írta Tilly szombathelyi táborából Mátyásnak az 1606. esztendő második napján. Míg Mátyás oda át a Dunától északra a kiegyezési tárgyalásokkal foglalkozik, nem fog ártani — vélte a tábornagy, — ha ő emitt a Dunán innen, Stiria és Ausztria szomszédságában tapogatja ki a megyék érületét; azokat, a kik fejüket még netán gonoszban törnék, terveik végrehajtásában a részgyűlés tartásával megakadályozza, s végre, a mit lehet, kisajtol a rendektől a végvárak számára, főként pedig a Rába-vonal biztosításához szükséges hadi segély kiállítása és a hadi nép eltartása dolgában.²⁾

Így írta ki Tilly tábornagy a sárvári február 7-diki részgyűlést, követvén ezzel a magyar országos kerületi főkapitányok immár két emberöltő óta divatos szokását s elfeledkezvén arról, hogy a mit alkotmányos szokás értelmében a kerületi, mert »országos«, főkapitányok tehettek, azt neki, a császári seregek véletlenül Magyarországon időző tábornagyának, a ki nem kerületi főkapitány, hanem csupán csak a császári zsoldos sereg vezére vala, tulajdonkép nem is volt igazi jogalapja megcselekedni. Rendkívüli idők azonban rendkívüli viszonyokat szülnek s ezért nem szabad megütköznünk azon, ha a tábornagy Mátyás főherczegtől a megszavazandó dicára való tekintettel a szükséges telek- és személyösszeírásokat is bekérte, mert épen a szokás alapján és a bevett törvényes formák szerint akart eljárni. Kivánt ezenkívül, igen helyesen, részletes tudósítást a ki-

¹⁾ Tilly »generalis congregatio«-nak nevezi.

²⁾ L. *Irományok* I. sz.

egyezés ügye felől is, hogy a maga részéről tájékoztatni tudhassa az egybehivandó rendeket, egyébként is Mátyás főherczegre bízván, hogy neki parancsot küldjön, ha a »congregatio« kebelében netán valami különös javaslatot gondolna czélszerűnek előterjesztetni.¹⁾

Sajnos, nincs tudomásunk arról, a mit Mátyás főherczeg Tillynek adott utasításában mondott. De ha szabad Tilly Mátyáshoz intézett levelének Tilly előterjesztésével való összehasonlításából következtetni: legföljebb a kért conscriptiók iratok megküldését rendelheté el a főherczeg; a sárvári részleges gyűlésen előterjesztett »tábornagyi« propositionokra, illetőleg ezek megfogalmazására semmi esetre sem lehetett sem ő, sem a hadi tanács befolyással.

Meglátszik rajtuk, a hangjukon, hogy katonai, tábori irodában, hadvezér auspiciuma alatt stylizálták és pedig oly időben, melyet szerencsés ütközet előzött meg. Megérzik rajtuk a kardjában bizó győzelmes katona őszinte, egyenes, de nyers és gyöngédséghez vagy politikai legyezgetéshez nem szokott fölfogása.

Igazán barbár iránylyal fejtegeti Tilly ez előterjesztésben azt a témát, hogy a keresztyénség töredékeinek szövetsége a törökkel a keresztyénségre mindig káros hatású volt — s Bizancz példáján át gyorsan lesikamolván az 1605. év török-magyar viszonyaiból merített esetek rövid föl sorolására, Esztergom, Lippa, Világosvár, Facsét, Sólomos elfoglalását elijesztő példák gyanánt adja elő. Mind eme veszteségek oka az, hogy a magyarok elhagyván koronás királyukat, gyalázatos módon a török-barátságra adták fejüket. Pedig mily buzgósággal igyekvék a király a magyarokat a török ölelő karjaiból kibontani! mily roppant nagymérvű segílyt gyűjtött és hozott az országba a Német-birodalomból és az örökös tartományokból, a melyeket a magyarok javára kiszivattyúzott! Nem megválthatta, de kétszeresen megvehette volna e roppant összegeken egész Magyarországot!

---

¹⁾ U. o.

Ezt a jótéteményt árulással fizette meg a magyarság. Hűtelen lőn királyához és segítő szomszédait, igaz barátait, a törökkel egyetértésben dúlja-fosztja, eladja őket és velük saját véreit is a töröknek! Kell-e ennél, kérdi a nyers katona, hallatlanabb lelkiismeretlenség, utálatosabb hálátlanság!? S lehet-e csodálkozni, ha az isteni igazságszolgáltatás oly rettenetes csapásokkal bünteti és sújtja a magyar népet? Igen, — így folyik a kemény lecke a tűzbe jött tábornagy pennájából — Magyarország sajátmaga oka a romlásának, sajátmaga idézte föl »oktalan« fejeére az égető tüzet-vasat! Az ég büntetéséhez méltóan járulhatna hozzá a vérig sértett király rettenetes haragja; ha ez a király nem kegyelmes volna s ha hatalmával nem inkább a békét helyreállítani s kegyelme jeleit mutatni akarná!

E megfélemlítőnek tervezett bevezetés után a dunántúli részek föladatául az Alsó-Ausztriával és Styriával való egyetértést tűzi ki Tilly és előterjesztése érdemleges első pontjában azt kívánja határozatban kimondatni, hogy a ki a dunántúli kerületben 15 nap alatt királyi ura hűségére tér, kegyelmet kapjon; a meg nem térők ellenben kiirtásának, hogy a híveket ne inficiálhassák. Okulva egyszerűsmind a múlt hónapok tapasztalásán, azokra, a kik a maguk személyét illetőleg ugyan állhatatosan megmaradtak a király hűségében, de a vonakodókat és engedetleneket rokonság, barátság vagy bármi más ürügy alatt rejtegetik, titkolják, a gyűlés a hűtlenség bűnét mondja ki.

Az előterjesztés második pontja stratégiai rendszabályokkal foglalkozik. Minthogy a Rába vize legfőbb védővonala volt e részeknek, különösen pedig Styriának és Alsó-Ausztriának, nehogy az ellenség újra könnyen átcsap hasson rajta, azt kívánta Tilly, hogy a Rába hidjai mind leromboltassanak, a gázlók járhatlanokká tétessenek; a parton pedig őrségek állíttassanak, a melyek föladata legyen úgy a hadakat, mint a föld népét idejekorán figyelmeztetni, ha Bocskay csapatai netán közelednének. — Hogy pedig ez utóbbi intézkedést foganatba lehessen venni, előterjesztése 3-dik pontjában legalább is 500 magyar és 500 német

lovas őrség tartására kívánta a rendek beleegyezését a három megyétől a tábornagy s e kívánságánál azzal a túlzott érveléssel élt, hogy ez az országrész — a három megye! — semmivel sem alábbvaló vagy kisebb értékű Alsó-Ausztriánál, mely ennél sokkalta nagyobb áldozatokat hozott a király ügyének.

A következő pontban e kívánságot még azzal toldá meg Tilly, hogy a mágnások és nemesek, szükség esetén javaik elvesztésének terhe alatt személyesen is insurgáljanak.

Jellemző a viszonyok katonás fölfogására az előterjesztés utolsó kívánsága. A múlt év zavarai alatt, mikor Némethy Gergely Szombathelyen rajta ütött s ezt a pusztulástól féltő ártatlan polgárságnak valószínűleg kénytelen megegyezéséből elfoglalá, a hajdlúk kezébe esett az az öszszeg is, a melyet a hadi tanács vagy a kamara a városban a hadi szükségletek némi fedezésére deponáltatott, Tilly egyszerűen ráfogta a polgárságra, hogy a pénz elvesztésének okai s kívánta a gyűléstől annak kimondását, hogy e pénzt a polgárok megtéríteni tartoznak.

Ha mind ez, végzé cathgorikus előterjesztését a jó tábornagy, megtörténik: az országrész biztosítva lesz a jövőben minden veszély ellen s a rendek bizonyára köszönetet fognak neki szavazni. Ellenben, ha a rendek az előterjesztésben javasoltak elfogadásától vonakodnának s a közjónál a maguk egyéni javát többre becsülnék: ám maguknak tulajdonítsák a következményeket.¹⁾

Hogy az előterjesztés sorsát — mely hadi proclamációnak is beillik — minél inkább biztosítsa, már január 6-dikán Sárvártt időzött a tábornagy s maga fogadta a nagy számban megjelent rendeket, a kik közt azok, a kik bármi okból nem jelenhettek meg, illő bocsánatkérés és mentegetődzés mellett küldötteik által valának képviselve.²⁾

Az előterjesztést maga Tilly tette meg. A tanácskozás hosszasan tartott. A rendek akár a propositio hangjától,

¹⁾ Az előterjesztés 1606. jan. 7. *Irományok* II. sz.

²⁾ Tilly jelentése Mátyás főherczeghez. *Irományok* IV. sz.

akár Tilly közelben táborozó győzelemittas népétől tartva, félénken nyúltak a legkényesebb kérdéshez, melynek magva a német hadi nép tartása volt. Ebbe az erkölcsi nyomás daczára sem akartak belemenni; kijelentették, hogy ezt nemcsak nem tehetik meg, hanem inkább azon kell törekedniök, hogy Tilly a már eddig bennlevő idegen, német és vallon hadat is kivigye s ennek fejében ígértek annyit, a mennyi három sokat szenvedett megyétől kitelik.¹⁾

Ki kell állítanunk Tilly részére a bizonyítványt, hogy a rendek jogos ellenvetései előtt meghajolt s megelégedett azzal, hogy kardcsörtető proclamatiója egyébként (tán várakozásán felül is) megfélemlíté a rendeket. A compromissum ilymódon másnapra elkészült s a rendek írásba foglalhatták határozataikat.

E végzések bevezető részében hévvel és erőtől duzzadó kifejezésekkel kárhoztatják el a három megye tősgyökeres jó magyar rendei a Bocskay-mozgalom párthíveit, a királyuk iránti hűségről megfélekezettek. Ép úgy vélekednek róluk — mondák — mint maga a tábornagy. De ép azért kívánják is határozottan, hogy Tilly őket kivételeknek tekintse; mert erre joguk van, miután éltüket, nejeik s gyermekeik életét és javaikat kockáztatták a hajdúság támadásai alatt csak azért, hogy törvényes királyuk hűségében megmaradjanak. Ezen bevezetés után természetes hát, ha az előterjesztésben foglalt első kívánsághoz képest egyhangúlag határozatba ment a forradalom követői megtérésére 15 napi határidőt tűzni ki.

A második czikk csak röviden jelzé a sok kárt, a mit a három megye nem csupán a fölkelők s a velük szövetséges török-tatár csapatok dúlásaitól, hanem a német és vallon hadaktól s a stájerországi fölkelés egyes detachment-jaitól is kénytelen volt elszenvedni. Erre való tekintettel módosított is a czikk a tábornagy kívánságán, de persze úgy, hogy abba ő könnyen belenyugodhatott. Megszavaztak ugyanis a rendek, a főurak és birtokos nemesek birtokai

¹⁾ U. o.

után 500 magyar lovast, azaz huszárt, a kiket a megyékben az országos dica behajtásakor érvényes és szokásos conscriptio alapján tartoztak a földesurak kiállítani és már január 15-dikére Ikervárra beküldeni. A jó lovas azonban — érdekes — elég drága és keresett lehetett, mert jónak látta a gyűlés a végzések közt kimondani azt is, hogy négy forintnál nagyobb hópénzt senki ne merjen adni s ígérni egy lovasnak sem.

A tábornagy kívánta 500 német lovas helyett az egytelkes nemesekre 200 gyalog kiállítását róttá rá a gyűlés, a kúriák összeírását az alispánra bízván. A határozat szerint ez a gyalogság is a mondott határidőre, január 15-re,¹⁾ volt köteles a lovasság mellé csatlakozni s azzal együtt a számukra kijelölendő helyeken »per unam integram angariam« kitartani. Hogy pedig az egy teljes angaria alatt itt a fölkeléseknél szokásos három havi időtartam értendő, azt Tillynek Mátyás főherceghez intézett jelentése bizonyítja.²⁾ Főkapitányt is rendelt e hadi vállalat, e 700 főből álló sereg élére a gyűlés, de kinevezését a királyra, illetőleg Tillyre bízta, fizeteskép 100 forint hópénzt ajánlván meg neki. A végzést az országgyűlési e nemű végzéseknél szokásos záradékkal is ellátták, midőn kimondák, hogy, a ki e rendelkezésnek nem engedelmeskedik, a rá eső részt nem fizeti meg, annak ingó vagy ingatlan birtokán a viceispán duplán vegye meg jutalékát s ezen összeg $\frac{1}{4}$ -ét magának a végrehajtási költségek fejében megtartván, három negyedén a rajta fogadható zsoldosokat szegődtesse.

Nagy szükség esetére föl jogosítja a gyűlés Tillyt a megye összes lakosságát fejenként fegyverre szólítani. A ki pedig ennek a föl hívásnak nem engedelmeskednék, arra a szokásos büntetés, a »hűtlenség« következménye mondott ki.

¹⁾ A végzés egykorú másolatában okvetlenül hibának kell lennie; mert teljes lehetetlen, hogy az alispánok ily rövid idő alatt e 200 gyalogot és 500 huszárt a kúriák szerint kivethették és összehozhatták volna.

²⁾ *Irományok* IV. sz.

Könnyen beláthatjuk, hogy a gyűlés ily nagymérvű áldozatkészsége után bele kellett egyeznie a tábornagnak a rendek ama kívánságába, mely szerint az idegen katonaság az országból kivezetessék, az osztrák és stájer fölkelő nép becsapásai pedig megakadályoztassanak; annál inkább, mert, mint a rendek mondták, félő vala, hogy a bujdosásnak indult nemesség nem mer majd visszatérni birtokára és így a védelmi intézkedések céltalanná válnak.

A Rába hidjai lerombolásába és a gázlók elzárásába a rendek elvileg beleegyezvén, Tilly is engedett annyiban, a mennyiben a sárvári, körmendi és szentgotthárdi hidak föntartásába belenyugodott. A végzést ebben az értelemben alkották is meg.

Az ellen nem volt a rendeknek kifogásuk, hogy ő Fölsége pénzét, mely Szombathelyen elveszett, meg kell téríteni; csak azt köték ki, hogy ne az összes szombathelyi polgárság legyen erre köteles, hanem vizsgálat indítatván, a dologban ártatlanok a kártérítés terhe alól fölmentes-senek.¹⁾

A gyűlés ezzel — közös megegyezésre — véget ért.

Tillyt másnap, január 9-én, már ismét szombathelyi táborában találjuk. Innét jelenté Mátyás főherczegnek, hogy e miatt az országrész miatt nem kell aggódnia; a megajánlott hadi nép e három hid megvédésére teljesen elég s ha hozzáadnak azokból a vallonokból, a kik a gyűlés kívánsága szerint elbocsátás alá kerülnek, 3—4 compániára valót, akkor az egész Rába-vonal biztosítva lesz. Kivéve a most nevezett 3—4 compánia vallont, melynek fentartására utóbb szánhatá el magát a fővezér, egyébként szavának állott Tilly. Mert melegen ajánlá Mátyás előtt a többi vallon had elbocsátását, a Holsteini herczeg garázdálkodó ezredének kivonását s egyszersmind jelenté, hogy ő maga is kis seregével Bécs felé fog vonulni. Javaslá még a Sopronyban és Kőszegen élőködő zsoldosok kivitelét is azon 50 landsknechten kívül, mely ez utóbbi hely őrzésére szükséges s

¹⁾ *Irományok* III. sz.

mely a becsületesen fizetett bécsi városi őrség (a »Stadt-Guardie«) létszámából volna Kőszegbe rendelendő.¹⁾

A kardesőrtető, katonás proclamatio után szinte meglep bennünket Tilly engedékenysége és becsületessége. Úgy látszik, ő jobban bízott a magyarokban, mint sok számtalan más kar- és kortársa.

---

¹⁾ *Frományok* IV. sz.

IROMÁNYOK.

L.

1606. január 2. — Szombathely.

*Tilly tábornagy jelenti Mátyás főherczegnek, hogy néhány dunántúli megyét a dica megajánlása és hadi nép megszavazása végett jónak látott részleges országgyűlésre Sár-
várra hívni egybe.*

Durchleuchtigster erzherzog,
gnedigster fürst und herr.

Demnach wie Euer fürstl. Durchl. ich vorgehent gehorsamist berichtet ¹⁾ bei der vor disem gehaltenen zusammenkunft das geringste von dem adl diser spannschaften nit erhalten werden mögen, interim der bis dato wherente fridensanstant expiriert, die edellent aber zeit und gelegenheit gehabt sich zu beratschlagen und zu recolligirn, wessen sie sich der zeit und hinfuro zu halten vermainen: also habe ich rathsamb geachtet in der zeit da Euer fürstl. Durchl. was auf jener seiten mit der fridenstractation occupiern, das ich auch dise mit ainer indictione congregationis generalis zusamben brachte, was etwan ainer oder der ander gesint, als viel müglich mich zu erforschen beffisse, die jenigen so villeicht underschidliche sachen gepracticiert, daran verhinderte und ihre consilia distrahirt, beinebens aber ob die underhaltung auf etwas ordinari volk auf disen granizen erhalten werden künfte, mich bemüehete; habe also ain solche congregation auf den 7. diss ghen Sarwar

---

¹⁾ E jelentésről s az ebben említett gyűlésről nincs közelebbi tudomásunk.

ausgeschriben, darzue alle herrn und andere stent geladen, solches Euer fürstl. Durchl. hiemit anfüegen und gehorsamist pitten wellen, die geruehen mir die vorbegerte darzue nottwendige personarum et domorum connumerationem endzwischen zuefertigen, was sich mit der fridenstractation verlaufen, zu meiner hierinen nachrichtung gnedigst zu berichten und da sie sonsten was in specie bei solcher congregation zu proponirn vermainen, mich zeitlich erindern lassen.

Der herzog von Hollstain hat auf nechst kunftigen sonnabent seinen abzug nemen wellen, auf mein ersuechen aber versprochen bis auf den montag alss den 9. diss zu verbleiben. Da nun derselbe abziehet habe ich auch kain mittl, lenger alhie mich aufzuhalten. Diss alles habe Euer fürstl. Durchl. gehorsambist anfüegen, deroselben zu fürstl. hulden und gnaden mich gehorsamist bevelchent. Actum Steinamanger den 2 januari anno 1606.

Ewer fürstl. Durchl.

underthenig gehorsambister
J. Zerclasz von Tilly.

Külczim: Dem durchleuchtigsten fürsten und herrn, herren Mathiae erzhertzogen zue Oesterreich etc. etc.

(Ered. a bécsi cs. és k. hadi ltárban.)

II.

1606. január 7.

Tilly tábornagy előterjesztése néhány dunántúli megyének Sárvárra egybehívott részleges országgyűlésén.

Quam exitialis et pestifera ab initio et hucusque semper Christianorum cum Turcis ac infidelibus coniunctio ac societas, cum alias semper, tum vero maxime hoc toto anno inclytum atque antiquissimum Hungariae regnum expertum est, ut quod tot tantisque acerrimis cladibus et plagis afflictum ad interneccionem penitus fere desolatum occubuit.

Neque mirum, reliquid (!) etenim contra omnia divina atque humana jura, naturalem suum legitimum sanctum unctum et coronatum regem seque naturali ac perpetuo Christiani nominis hosti, tyranno ac rugienti Christianum sanguinem leoni Turcae, barbaris, infidelibus coniunxit subiecit. Qui in quem finem societati Christianorum ad tempus adhaereant, vel Graeci imperii vel totius Asiae dominio oppresso (így) vel tot tantisque pulcherrimis et amplissimis huius regni partibus per insidias huiusmodi occupatis abunde satis et ad oculum demonstrarunt; non est illis societas, non pax, non coniunctio sancta aut tuta, non patiuntur eorum leges aequales in imperio, non nobilitatem sufferre possunt, verum ubi aliquantisper amicos sese simulaverint, clam in sociorum intestina irrepserint, pedemque firmum tandem fixerint, tum primum perversae et barbaricae suae mentis venena evomunt, socios opprimunt, soli dominari volunt, non quenquam suorum bonorum dominum, non liberorum patrem, non aviticae nobilitatis amplius haeredem pati possunt. Haec persaepe Hungaria, haec maxime superiori tantum aestate experta et perpressa est. Socium sese exhibuit Turca, interim Strigonium tanto Christiani orbis cum detrimento luctu atque animi moerore subripuit, munitissima loca ac praesidia Lippam, Világosvár, Fachéth, Sólomos et Bakcha (?) quae non cum parvo Christiani sanguinis effusione ac damno a principibus recuperata erant, clandestine et fraude in potestatem suam redegit, in Dobreczen ac nonnullis aliis locis pro defensione ac commodó suo arces et castella extruxit ac munivit; modoque. quid superest, nisi ut reductis futuro maximis vere suis copiis quoscumque regnandi ac imperandi libido trahat, grassetur, [ut] reliqua huius regni membra opprimat, subiugat et in servitutem redigat? Quod nisi ut (!) cum pro libito in confinibus grassatus fuerit, tandem etiam in capita singulorum in decimas filiorum suam convertat tyrannidem.

Quae profecto singula non aliunde eveniunt, quam quod legitimo derelicto rege tyrannum sibi eligere socium. quam Christiani obedientiam maluerint. Qui quidem rex

tot iam annorum spatio quoscunque habebat tam amplissimi imperii thesauros ita liberaliter elargitus est, universos sacri Romani imperii proceres adeoque universum imperium Romanorum tantis augmentis ad auxilia ferenda ipse in persona toties persuasit, haereditaria sua regna et provincias tot exactionibus contributionibusque exhausit atque consumpsit pro defensione huius regni Hungariae ut emisse¹⁾ illud ac dupliciter emisse¹⁾ dudum potuisset; quae quidem Hungari[a] summa atque inaudita animi ingratitude loco recognitionis tam ingentium beneficiorum omnium ingrattissima in dominum clementissimum atque regem suum et coronam ipsam deseruit, hosti naturali coniungitur, vicinas amicas et pro sua salute et defensione exhaustas provincias ferro atque igne devastat, sanguinem tam infinitum, Christianas animas Turcis vendit atque subiecit perpetuae servituti. Quae crudelitas unquam exaudita est maior? Quae ingratitude inhumanior atque detestabilior? Quid mirum si subsecuta sint tanta damna, desolationes, exustiones et sacrilegia, stupra, ignominiae et quaecunque a divina iustitia emanare mala possunt? Fuit haec provincia suorum ipsamet causa origo et architectrix malorum, in suum ipsius imprudens caput ferra flammisque evocavit et concitavit; ecce sibi ipsi culpam ascribere ullo pacto potest, si recedens spontanea voluntate a fide regi regnoque et orbi Christiano sancta incidit incauta in infidelium tyrannidem, si quem tam impie indigne deseruit regem, post laesae maiestatis criminis ultorem, vindicem ac severum iudicem sibi in culpabile concitasset caput.

Sed ecce bonitatem, clementiam, animum nimirum regium! non ita pridem auxilio divino atque rursus viribus invictissimis suis liberat et pristinae tranquillitati restituit provinciam istam, quod novum iterum paternae clementiae, curae ac amoris signum esse debet. Cum autem provincia ista veluti in sinu confiniantium Styriae atque Austriae

¹⁾ *Emere* akar lenni.

provinciarum constituta nonnisi iisdem amice conjuncta subsistere aut tranquille vivere possit, ideoque procurandum est:

1. In primis ut imposterum reiectis omnibus factiosorum rebellium aut iniustorum dominii usurpatorum admonitionibus consiliis, minis, adeoque viribus haec liberata pars suo regi domino ac vero patri unice adhaereat, nullis sese ab eius sinu rationibus divelli patiatur. Eaque membra, quae perversae adhuc parti adhaerent imprimis sedulo admoneantur, ut a datarum praesentium exhinc fiendarum computando in spatio quindecim dierum ad gratiam suas Majestatis redeant et respiscant: offeratur delictorum omnium parata venia: gratia promittatur, dummodo ad saniolem mentem reversi fuerint, dudum benignissime concessa, post ubi id frustra factum fuerit, tum extirpentur funditus, ne illorum contagione totum corpus inficiatur. Si autem transactis quindecim diebus aliquis temeritate ductus et spretis nostris bonis admonitionibus non compareret, verum gratiae clam ac a longo se allicere salutisque securum locum residentiae quaerere et sub patrocínio ac tutela magnatum aut nobilium sustentari vellet, iis non indicentibus (?) nobis aut vicem nostri gerentibus, defensores eorum cuiuscunque status sint in perpetuam infidelitates notam incurrerent. Idque sedulo fiat, non enim possibile est, ut nisi unanimis concors et amica sit provincia ista vicinae regiones sufferre excursiones, aut tranquillum concedere huic provinciae statum possint. Verum cogentur quavis ratione arcere a suis finibus hostes; unde denuo semper provincia ista exercituum inductione vexanda et molestanda foret.

2. Deinde ne facilius sit inimicis transitus Arabi fluminis tanquam pro muris constituti, omnia eius vada et quicunque eius tandem transitus intercipientur, resecentur ac dejiciantur, constitutis circa patentiora loca sedulis excubiis, instituta vicinorum inhabitantium ac plebis concursione, ut ne inopinata neve velox irruptio fieri possit.

3. Quod ut tanto fiat commodius, operae precium est, adminus quingentos Hungaros atque totidem Germanos equites, qui confinia tueri et ad singulas prompti partes succur-

rere possint, ex communi aerario, contributione ad [hoc] instituta, in confiniis istis interteneantur (igy!). Quod quidem facillime in effectum deduci potest; si enim Austria tot annis in subsidium huius regni tantum solvit militum numerum, cur non aequius pro se ipsa, pro imbecilli aetate, uxoribus, liberis, domibus denique aris et focis propriis provincia ista, quae nulla in re Austriae inferior censi potest, hoc exiguum sine detrimento sibi ipsi praestare posset.

4. Visum quoque est, ut magnates nobiles ac caeteri ordines et status horum comitatum extrema necessitate postulante si aliquas irruptiones excursiones inimici in animo sibi proponere vellent, ad opprimendas vires et conatus eorum generaliter confestim insurgant ac suppetias ferant sub omnium honorum amissione.

5. Quod autem attinet ad cives et universos inhabitatores civitatis Sabariensis, quandoquidem tam ruinae seu cladis, quam vero pecuniae et summae amissae, a Sua Maiestate militibus missae authores ac dissipatores omnium bonorum fuerunt; itaque ut eam integre plenarie et absque ullo defectu deponant ac resarciant, postulatur.

Videant itaque Dominationes Vestrae quaecumque tumultus isti mala concitaverint et quomodo tranquillitas comparari possit, animo perpendeant, se suaque omnino ante oculos sibi ponant, in animo recte volvant. Nemini hic nisi sibi ipsi aratur seritur aut metitur, nemo alius si haec ita fient fructum, commodum aut emolumentum colliget atque ob id sine nimia haesitatione singula ista in effectum deducant, nihil etenim dubitamus de foelici prospero et quieto provinciae statu, ubi rite quae proponimus peracta fuerint, nobis aliquando vestrum singulos gratias acturos. Sin verum privatum quisque magis quam commune spectans commodum et bonum quod sui officii esse posset negligit, tum nemo nisi sibimet ipsi imposterum erit quod adscribat, si vel inimici crudeliter eum invadant, vel nostrae ipsae legiones molestae sint. Spretis enim melioribus consiliis nil mirum si acerbiores pecorum (!) et privatum simpliciter commodum

spectantium opinionum sequantur effectus. Quae quidem verae ac diuturnae conservationis huius provinciae remedia eodem quo ad expellendos vigilavimus inimicos studio et aviditate, in praesentia proponenda duximus. Ea spe Dominationes Vestras et suscepturas quo offerimus animo et executuras, qua proponimus in hanc patriam synceritate et integritate quave requirit cuiusque salus, vigilantia et alacritate.

In dorso: Propositio in Congregatione communi comitatuum Castri ferrei, Soproniensis et Zaladiensis oblata in Saruar septima januarii anno 1606.

(Nagyon hibás egykorú más. a bécsi hadi levéltárban.)

III.

1606. január 8.

A sárvári részleges gyűlés végzése.

Anno domini 1606, sabbatho proximo post festum epiphaniarum domini generalis congregatio dominorum magnatum et nobilium comitatum Castri Ferrei, Soproniensis et Zalladiensis in oppido Sarwar ad promulgationem illustrissimi domini, domini Joannis Zerclas, liberi baronis in Morbay, domini in Tilly, Palestre et Montigni, sacratissimae Caesareae regiaeque Maiestatis consilarii bellici et exercituum in Hungaria supremi Campi Marescialci celebrata.

Perlectis imprimis propositionibus dicti illustrissimi Marescialci, quae in reprehensione ingratitude Hungariae, suum legitimum regem relinquentis, Turcaeque societatem sibi cum excidio suo copulantis, exordium sumunt, magnates et nobiles huc congregati significandum statuerunt, se quoque de his qui in hoc regno tales sunt idem sentire quod ill. dominus generalis disserte conscripsisset, illorumque facinora omni scelere abominabilius detestari. Quare se ab illis sub quavis generali denominatione excipi volunt et distingui, quippe qui omnia quae possidebant et possident

cum vitae ipsorum, coniugum ac liberorum discrimine fortunae casibus exponere maluere, quam a legitimo ipsorum rege eoque optimo et totius Christianitatis propugnatore in tam execrabilem factionem deviare, prouti id inposterum quoque se sancte et inviolabiliter deo adiutore facturos offerunt.

Quod ad primum articulum de venia delinquentibus concessa conscriptum attinet, Magnates et Nobiles subscribunt in eo voluntati Sae Majestatis clementi ac illustrissimi domini Marescialci. Itaque quicumque factiosorum intra decimum quintum diem a data praesentium computando redire voluerint, licitum sit illis, alioquin elapso termino ubique tales factiosi persequendi capiendi, extremo denique supplicio afficiendi pronunciantur.

Quod autem ad intertentionem militum pro publica custodia conducendorum postulationem attinet, res declaratione non indiget, ex quo ipsemet ill. dom. Marescialcus ex parte videre potuit, ex parte ab aliis percipere, in qualem reliquae horum comitatum ruinam, desolationem ac victualium penuriam ab hincinde acceptis cladibus devenerint, omniaque sursum deorsumque sint, quae universa enumerare tempus non patitur; attamen ne hoc regni fragmentum ante tempus penitus interiret, omnia quae adhiberi possent remedia, imo maiora etiam viribus tentaturos se comitatus offerunt, ideoque statuunt, ut octavo die abhinc id est decima quinta die praesentis mensis januarii magnates et nobiles possessionati horum comitatum iuxta limitationem exinde conscriptam quingentos equites bene instructos expédiant eosque ad oppidum Ikerwar lustrandos sistant, in quorum conductione nemo ultra quatuor florenos equiti dare praesumat. Nobiles vero unius sessionis ducentos pedites iuxta numerum curiarum per vicecomites commemorandarum et conscribendarum conducant, qui ad praescriptum diem equitibus praeinsertis adhaereant, cum iisdem in locis necessariis per unam integram angariam vigilaturi. Capitaneus huius expeditionis, sive quem S. Maiestas denominaverit sive is quem interea illustris dominus Marescialcus consti-

tuerit, habebit florenos centum ad mensem. Si vero huic constitutione qui inobedientes forent, vicecomites ex talium bonis mobilibus vel iis non repertis de immobilibus solum vigore praesentis constitutionis duplum exigant, cuius pecuniae quarta parte sibi reservata, residuis tribus partibus numerum militum augeant. Et ut haec omnia debitum effectum sortiri queant, illustris dominus Marescialcus milites externae nationis e visceribus regni efferat excursionsque Austriacorum et Styrorum intercipiat, alioquin profuga nobilitas si ad sua redire non audebit verendum est ne aliquis defectus in oblata expeditione fiat.

Praeterea si necessitas ita expostulaverit requisiti a domino Generali Capitaneo teneantur omnes viritim universi comitatum horum incolae insurgere et hostium conatus iunctis viribus pro virili comprimere sub poena alias in talibus consueta et expressa.

Pontium per Arabonem distractio comitatibus placet et vadorum succisis arboribus praeclusio, ita ut tres solummodo pontes relinqui debeant, unus in Sarwar, alter in Keörmend, tertius in Zent Gottharth.

De amissa pecunia Suae Maiestatis per Sabarienses dissipata dignum videtur magnatibus ceterisque nobilibus, ut ii qui eam dilapidarunt rependant, dummodo id cum quadam iuridica inquisitione fieret, ne insontes cum son- tibus aequalem poenam subirent.

Hátirat: Declaratio ordinum trium Comitatum nimirum Castri-ferrei, Soproniensis et Zalladiensis facta in Sarwar 7. januarii Anno 1606.

(Egykorú más. a bécsi cs. és k. hadi Itárban.)

IV.

1606. január 9.

Tilly tábornagy jelentése Mátyás főherczeghez a sárvári részleges gyűlés lefolyásáról.

Durchleuchtigster erzherzog, genedigster fürst und herr etc.

Wie ich Ewr fürstl. Durchl. zuvor gehorsambist berichtet also habe ich auf verschinen siebenden diess ein generalcongregation ausschreiben lassen und an einem tag zuvor selbstn auf Sarwar, welches der bestimbte orth darzu geweszen ankomen, die nothwendige berathschlagungen und praeparamenta gethan, und habe verhofft von Ewr fürstl. Durchl. was etwan dieselben genedigist zu praepariern vermeinten vorhero zu empfaen; da aber mir dergleichen nichts zukomen, habe ich mich demnach entschlossen, den herrn und uberigen stanten die theils in person, theils aber neben erträblichen endschuldigungen durch abgesandte in zimblicher anzahl erschinen, ein proposition wegen underhaltung etlicher teutschen und hungarischen krigsvolks zu thun. allermassen Ewr fürstl. Durchl. durch abschrift hiebei genedigist mit mehrerm zu ersehen, der gehorsambisten verhoffnung, Ewr fürstl. Durchl. werden deroselben was ich der zeit rathsamb zu proponirn gehalten genedigist gefallen lassen.

Die landstent haben zwar nach langer gepflegten berathschlagung teutsches krigsvolks nit allein zu underhalten sich endschuldigt, sondern auch, dass noch anwesende auszlendische krigsvolk abzufinden gebeten, endgegen funfhundert pferd und zweihundert ungerische trabanten auf drei monat lang zu halten bewilliget, wie auch in den uberigen gut und bludt darzusetzen angelobt und versprochen, wie dan Ewr fürstl. Durchl. gleichfalls aus hie beilegter irer schriefftlichen erclerung genedigist mehrers vernehmen werden.

Weilen ich dann der gehorsambisten meinung, dass ich solcher zeit dieszem lant nichts gefehrliches zue fürchten, sondern das bewilligte volk zue ross und fuess zue verwahrung der dreien pass, die uber die Raab verbleiben, als Sarwar, Khermend und S. Gotthardt genug zu sein erachte: also were auch mein gehorsambistes gutachten, Ewr fürstl. Durchl. geruhen auch dem herzogen von Hollstain auf seine underhabende gesellschaft quartirn und darzu notwendige commissarien allerehist genedigist zue zu

verordnen. [Hätten] Ewr fürstl. Durchl. sonst nit andere bedenken, kunde dem herzogen der abzug one ferner aufhalten bewilliget werden, und da die Wallonen abgedankt, kunde von denselben regiment drei oder vier compagnien auserlesen und geworben werden, wurde also meines gehorsambisten erachtens neben der bewilligten ungarischen reuterei zu defendirung dieses lants genugsamb sein.

Mit Ödenburg und Ginsz hab ich Ewr fürstl. Durchl. genedigistem bevelch nach alle nothwendige verordnung gethan und werden dieselben besatzung auch iren abzug darauf nehmen; were aber auf Ginsz insonderheit ein höchste nothhurft, in das schlosz zum wenigisten funfzig knecht zu legen.

Alhie will ich den capitan Bodvino mit seiner gesellschaft verlassen, welcher zu aller vorfallung zu dem wenigisten dem pasz und schlosz erhalten und versichern kunte, weilm doch ohne das im quartir zu erwartung der bezahlung gegeben werden muszen, er aber alhie victualien und futtereie haben und derselben bezahlung erwarthen kan, und wehre auch hiehero neben ime eusserist in die funfzig knecht von nöthen, welche da sie anderst nit verhanden wegen obligender not von der stattguardi von Wien genommen möchten werden.

Ich fur mein person wil, wie ich Ewr fürstl. Durchl. vormals bericht, morgiges tags auch aufziehen und was sonst zu erhaltung dieses lants von noten, Ewr fürstl. Durchl. eheist persönlich und mundlich gehorsambist berichten. Mich zue dero fürstlichen genaden und hulden genedigist bevelhent.

Geben im christlichen veltleger bei Steinamanger den neunten januarii dieses sechzehnhundert und sechsten jars.

Ewr fürstl. Durchl.

gehorsamb unterthenigister

J. Zerclass von Tilly.

Külczim: Dem durchleuchtigsten hochgebornen fürsten und herren, herren Mathiae erzherzogen zu Oesterreich etc.

(Ered. a bécsi cs. és k. hadi ltárban.)

V.

A KASSAI ORSZÁGGYŰLÉS

1606. ÁPRIL ÉS MÁJUS HAVÁBAN.

A KASSAI ORSZÁGGYŰLÉS 1606. ÁPRIL ÉS MÁJUS HAVÁBAN.

I. FEJEZET.

A korponai gyűlés követelései a bécsi kormány előtt. A februári bécsi egyesség. Ennek ellenzői akadályokat vetnek a király által való megerősítése elé. Okaik és óvásaik. A király haboz; de végre megküldi Mátyásnak a kir. megerősítést.

Bécsben 1606. február 9-én jött létre az az egyesség, melyet Bocskaynak s a korponai országgyűlésnek megbízottai, a kiegyezésre vonatkozó határozatokkal Mátyás főherczeghez küldött Illésházy István és Mladossewith Horváth Péter deák — a hogy a derék urat még jó ó-magyarosan nevezték — a főherczeg biztosaival megkötötték a melynek czélja a forradalmi állapotok megszüntetése, az ország dolgainak a törvényes mederbe való terelése volt ¹⁾

Láttuk a korponai gyűlés történeténél, mennyire betölté a fölkelő magyarság lelkét a béke vágya, a királyával való kiegyezés gondolata s mily lelkesedéssel vette kezébe Illésházy a bécsi tárgyalások vezetését.²⁾ Azok az engedmények, a melyekre Forgács Zsigmond Korponán ráállott, vagy helyesebben szólva, az az engedékenység, a melyet a korponai rendek sok kívánságával szemben mutatott, azt a

---

¹⁾ Az egyesség eredetije a bécsi cs. és kir. udv. és áll. levéltárban. L. *Irományok*, Függelék *b)* és végén a jegyzetet.

²⁾ Mert Mladossewith teljesen háttérbe szorul I. mellett. Hiába mondja róla Strauss, Miksa főherczeg bécsi ügynöke, hogy »der auch ein verschlagener Schreiber sein soll«. Strauss Miksához 1606. jan. 3. Innsbrucki helytart. levéltár.

reményt költék föl Bocskay táborában, hogy Illésháznak rövid néhány nap alatt sikerülend a még fönnálló ellentéteket elsimítania. — E föltevésben mind Bocskay, mind Illésházy, sajnos, erősen csalatkoztak. A bécsi tárgyalások hat hosszú hétnél tovább húzódtak, a korponai rendek kívánságait a főhercegi biztosok mindig »ab ovo« vonták bírálat alá, ügyet sem vetván a Forgács Zsigmond megadta engedményekre,¹⁾ miután ő neki — így szóltak — a Bocskayék föltételeit csak »ad referendum« venni volt megbízása a főhercegtől. A tárgyalások folyamán Illésházyék nem egyszer azon a ponton állottak, hogy azokat félbeszakítván, eredmény nélkül térnek meg küldöikhez.²⁾ Végre azonban nagy nehezen és — mondjuk ki előre — Illésháznak többképen túlságos engedékenysége folytán, a kiegyezés, mely hazai történetünkben az első bécsi béke nevet viseli, megköteték;³⁾ addig pedig, míg a király és Bocskay a kiegyezést megerősíteni, föltételeit mind a két fél végrehajtani fogja, a már január 15-dikén meghosszabbított, június 24-dikéig kiterjesztett fegyverszünet volt a zaklatott ország nyugalmit biztosítandó.⁴⁾

Bocskay két embere február közepén távozott Bécsből. A beteges Illésházy az egyezés okiratával Péter deákot előre küldvén Kassára, maga a trencsényi fürdőkhöz kerekedett egyelőre üdülést,⁵⁾ míg a Bécsben visszamaradt Mátyás főherczegre hármas föladat megoldása várakozott.

Első és mindenekfölött legfőbb gondja volt császári és királyi bátyját a bécsi czikke megerősítésére rábírni. Má-

¹⁾ Ezt a kassai gyűlésen — mint látni fogjuk — erősen hangoztatták a rendek.

²⁾ Szilágyi S., Bocskay és Illésházy lev. Tört. Tár 1878. évf. 49. l. és Napló, ápr. 25-höz, *Irományok* XVIII. sz.

³⁾ Történetét röviden adja *Frankl*, Győri tört. és rég. Füz. 3. és 4. köt. S az újabb publicatiók fölhasználásával *Zsilinszky*, Magy. orsz. gy. vallási tárgy. 1. kötet és Acsády, Magy. nemz. Tört. milleniumi díszmű V. köt

⁴⁾ Katona, 28., 485.

⁵⁾ Illésházy, Mátyáshoz. Fred. 1606. márcz. 1. Bécsi udv. kam. levéltár.

sodik teendője volt, a királypárti részről ekként teljessé válандó kiegyezést Bocskayval változatlanul elfogadtatni. Végre, harmadszor, a töröknek tudomására hozni az ügyek illetén kedvező állását, hogy a kiegyezés értelmében megkötendő török-béke dolga is a kívánt mederben gyorsabban folyhasson le. Ez utóbbit illetőleg még Illésházyék Bécsből való távozása előtt megvette a főherczeg a szükséges intézkedést, tanácsosai által tudatván a budai vezérbasával a február 9-diki megállapodások létrejöttét s fölhíván a basát, hogy a török biztosok kinevezéséről, fölhatalmazásokról s a tárgyalások helyéről lehetőleg hamar értesítse a főherczeget.¹⁾

Legnehezebbnek tűnt és méltán is ennek tűnhetett föl a főherczeg előtt a királyi megerősítés kieszközlése. noha — mint a maga helyén láttuk — bátyjától e kiegyezés megkötésére teljhatalmat kapott vala. Igen, de az öcsce iránti csökönyös bizalmatlanság folytonosan arra nógatá a várába zárkózott királyt, hogy ezen a teljhatalmon intó és óvó, magyarán mondvá akadékoskodó leirataival — bár siker nélkül — egyet-egyet szorítson; úgy, hogy a főherczeg is kénytelen volt kissé keményebben nyomni meg a toll hegyét, mikor bátyja-ura e leirataira válaszolt, minek következménye, természetesen, mindinkább növekedő feszültség lőn a két testvér között. Midőn Rudolf mindjárt a bécsi tárgyalások kezdetén szükségesnek látta öcsce lelkére kötni, hogy »császári reputációjának« megóvását a kiegyezés megkötésénél, a föltételek stipulációjánál el ne mulasztja, Mátyás nem állhatta meg, hogy a kissé naiv kívánságra élesen vissza ne vágjon. Pénzt és katonát kellett volna idejében küldeni, mondá, »akkor nem veszítették volna el a magyarok a respectust« a császár iránt, most azonban erre még csak »gondolni sem lehet«.²⁾ Sőt egy másik

¹⁾ Fogalm. kelet nélkül (bécsi udv. kam. ltár).

²⁾ »Nunmehr ist nit möglich, mit Ew. Mt Reputation den Frieden zu schliessen, wie solches Ew. Mt andeuten und vor der Zeit gar wol geschehen können.« Ha a császár pénzt és katonát idejében

válaszfőiratában — a kor kissé durva irányával — egyenest az uralkodó »józan meggondolására« bízta annak megítélését, hogy mikor ő fölsége minden jó alkalmat elszalasztja a magyar kiegyezésnek saját ínye szerint való irányítására, vajjon »az üres szavak és hiú okoskodások«, melyek persze megmaradtak, nyomhatnak-e a föllázadott magyarság előtt valamit.¹⁾

E szemrehányásokra az lőn Rudolf felelete, hogy a Mátyás főherczeg és Illésházy közt létrejövendő egyes megállapodásokat most már aláíratásuk előtt egyenest bekívánta magához, hogy »határozhasson róluk«; mert — mondá — »ha kedveltségednek teljes hatalmat adtam is, tudattam egyúttal Corraduzzi (a németbihrodalmi vicecancellár) útján azt is, hogy tudtom nélkül semmi végleges megállapodás ne történjék«. . .²⁾ Mire a teljhatalom e különös magyarázata Bécsbe ért, akkorra ugyan a kiegyezés példányai alá voltak írva, de Mátyás, a ki bátyját jól ismeré, alapos okkal tartott annak megsértett hiúságától s mentegető levelének megírása³⁾ után is aggodalmak közt gondolt a

---

adott volna, »würden die Ungarn den Respect nit verloren haben« . . . »davon aber jetzund kein Gedanken zu machen.« Mátyás válasza 1606. jan. 8., Rudolf jan. 1-jén kelt leiratára. Bécsi cs. és kir. udv. és áll. ltár. — Jan. 14. ismétlé a császár, bár mérsékeltebben, intéset. U. o. A mire a főherczeg szintén mérsékeltebb hangon jan. 20. válaszol. U. o.

¹⁾ A császár január 19-diki levelére (u. o.) válaszolja Mátyás jan. 27. (U. o.): »... [ich] stelle zu Ew. Mt vernünftigen Nachdenken, dass Sy (a császár) alle Gelegenheit, welche zu diesem Frieden, der nach Ew. Mt Willens geschlossen werden können, nunmehr leider aus der Hand gelassen und Derselben (a császárnak) nichts als *blosse rationes und Worte, nach welchen die Rebellen nichts fragen, übriggeblieben*.«

²⁾ Rudolf Mátyáshoz, 1606. január 31. (U. o.): »... damit ich mich darüber entschliessen kann. Denn ob Ich wol Ew. Lieb die Plenipotenz gegeben, so hab Ich dennoch Derselben (a főherczegnek) durch den Coraduzzi anzeigen lassen, dass man ohne mein Vorwissen nichts endliches schliessen solle.«

³⁾ 1606. febr. 18. (U. o.)

bátyja furcsa kívánsága ellen létrejött kiegyezés megerősítésére.

Aggodalmát növelte a túlzó katolikusok magatartása. Azok, a kik sokalták az egység első pontját, mely pedig mint látni fogjuk, nagyon gyöngye jóakaratot foglalt magában a protestánsok iránt; azok, a kik borzadoztak a kath. főpapság némely előjogai megnyirbálásától; azok, a kik a »tolerari posse« elvét ugyan hajlandók valának elfogadni, miután a pápa elfogadta, de csak úgy, hogy abból a jövőre semmi praejudicium ne származhassék, belőle a protestánsoknak semmi kedvező praecedens ne keletkezzék, ezek a szivós életű ultrák tüstént az egység megkötése pillanatában megkezdték nyílt és megkezdték akna-munkájukat, mely a kiegyezés érvényre jutása, tehát első sorban kir. megerősítése ellen irányult.¹⁾

Ennek a komor tavasznak első fecskéje a rettenthetetlen, mondhatni konok nyitrai püspök: Forgács Ferencz volt. Még meg sem száradt a tinta, melylyel ő maga is aláírta a februári egyezséget, mikor már benyújtá kemény óvását a főherceghez mindaz ellen, a mi az ő nézete szerint a kiegyezésben a kath. egyház és vallás kárára szolgál. Emlékezteté a főherceget, hogy ő már a tárgyalások folyamán az egyezés létrejötté előtt is tiltakozott minden efféle stipuláció ellen; mivel azonban »ráparancsoltak«, hogy az okiratot aláírja, hát ő engedelmeskedett és aláírta, de csak újabb tiltakozás után, a melyet most harmadszor is megismétel és kinyilatkoztatja, hogy aláírása csak a világi dolgokat illető pontozatokba való beleegyezéséről tanúskodik, az egyháziakban pedig érvénytelen.²⁾ S még át sem adhatta tiltakozását a hitbuzgó püspök a főherceghez, fáradhatlan pennája már vészkiáltásokkal irt tele egy hosszú levelet a pápa prágai nunciushoz, a magyar kath. egyház és clerus kétségbeejtő helyzetéről, melybe az eretnekek

¹⁾ E machinatiókra legbővebb kútfő tán a Velence követének jelentései Prágából. (U. o.) Disp. di Germania.

²⁾ Forgács Ferencz Mátyás főherceghez 1606. febr. 16. (Ered. sajtátkézű, a bécsi udv. kam. ltárban.)

szentségtelen kezei döntötték, melyet »alig mer el is mondani« s melyről »csak félve és szégyenkezve ír«. ¹⁾)

Nem ilyen, ugyan elfogult, de legalább ideális szempontból, a veszély torkában gondolt kath. egyház szempontjából fogta föl az egyességet a túlzók másik prófétája, Szuhay abban a nyers tiltakozásban, melyet ellene — a mint a maga helyén látni fogjuk — az ő reá vonatkozó, őt kamara-elnöki minőségében törvény elé idéző kiegyezési czikk miatt intézett, levél alakjában, Mátyás főherceghez. ²⁾) A szerinte püspöki méltóságán ejtett, vélt csorba annyira elkéséríté a kamara hitelvesztette elnökét, hogy az egész ország esetleges megbotránkozásával, a főherceg pellengérre-állításával nem törődve, hivatalos, nyílt óvást akart kikényszeríteni Lippaytól, a személynöktől, az ennek őrizetére bízott királyi pecsét alatt! . . . Formális mandatumra volt szükség, mely őt e meggondolatlan lépéstől eltiltá; míg egy másik parancs Lippaynak hagyá meg, hogy a fölség és a főherceg tudta nélkül a jelen nehéz körülmények közt mindennemű ily politikai óvás kiállításától és megpecsételésétől tartózkodjék. ³⁾)

A két magyar főpap e heves, erőszakos föllépésétől ép úgy, mint irataik érdes nyelvétől teljesen különbözött az a finom hangú, pápai bréve, melyet Mátyás főherceg czímére épen a napokban iratott meg V. Pál Rómából. Melegen gratulált ebben a kath. egyház feje Mátyásnak, hogy császári bátyja őt bizá meg a magyarok kiengesztelésével s örömét fejezte ki a Mátyásra esett választáson azon okból is, mert ismervén — mondá — a főhercegnek vallásához való hűségét, minden tekintetben joga van föltenuie, hogy az, a mibe a főherceg beleegyezését fogja adni vagy már megadta, a kath. egyház méltóságának sérelmére soha

¹⁾ 1606. febr. 23. Borghese-ltár, most a Vaticánban. Ered. — Lesz alkalom alább e levél roppant érdekes részleteire kitérnünk.

²⁾ 1606. (febr. 27 előtt), a bécsi udv. kam. ltárban. Ered. Ezen levélre is vissza kell még térnünk.

³⁾ Mátyás Szuhayhoz, 1606. febr. 27. fogalm. Bécsi udv. kam. levéltár.

nem leszen.¹⁾ E pápai brève békülékeny hangja, általános-ságokban mozgó szólamai ellensúlyozhatták volna hát, legalább némikép, a két magyar püspök actiója keltette rossz hatást, ha közbe nem lép valaki ott fönn, Prágában, t. i. a nuncius, a kit ugyan a spanyol követ is ösztökélt a vallási czikk ellen, de a kit főleg a magyar főpapok jajjai zavartak föl s állítának ki a sikra. Különösen fölkelte a nuncius gyanakodását az a titokzatos homály, a melybe a kiegyezés czikkeit mind Mátyás, mind Rudolf környezete jónak látta beburkolni. Tény ugyanis, hogy a februári egyesség pontozatait a barátságos idegen hatalmak követei elől gondosan rejtegették és pedig — mint a velencei követ írja ²⁾ — csupán csak azért, mert a vallásra vonatkozó megállapodásokat nem akarta sem a bécsi, sem a prágai kormány a nunciusnak tudomására hozni, — természetesen minden valószínűség szerint csak addig, míg a kiegyezés véglegesen létre nem jött. Hiába kísérté meg az ügyes Khlesl (a ki persze a protestantismusnak mindamellett sem volt kisebb ellensége a magyar főpapoknál) mentegezni az udvar eljárását³⁾ s csitító leveleivel elaltatni a nuncius fölébresztett gyanakodását;⁴⁾ hiába küldte meg neki végre, kényszerűségből, a februári egyesség első cikkét, mely a vallás »szabad« gyakorlatáról szól és hiába kísérté meg, ezzel kapcsolatban, bőbeszédű emlékirata folyamán bebizonyítani, hogy a mit a februári egyesség a magyar protestánsoknak megadott, az csak gyöngye lábon álló engedmény s oly ügyesen van szőve, hogy a kath. egyháznak alig árthat:⁵⁾ a nuncius

¹⁾ 1606. febr. 24. Ered. bécsi áll. ltár.

²⁾ 1606. márcz. 6. Disp. di Germ. (U. o.)

³⁾ Khlesl a vercellii püspökhöz 1606. febr. 11. *Irományok*, Függelék c).

⁴⁾ Egyik argumentuma volt Khleslnek, hogy ő Bécsben a magyarok kapzsiságára számított, mely számítása — mondja — mindig be is vált; mert a magyarok »quae terrena sunt, semper sapiunt; animales (!) enim absque spiritu sunt ac demum nullum prorsus curant vel habent religionem«. (U. o.) Valóban méltó gondolkodás a brutális péklegényből lett püspök műveltsége fókához!

⁵⁾ Khlesl a nuntiushoz, 1606. márcz. 11. *Irományok*, Függelék

bizony nem Khlesznek, hanem a magyar főpapoknak hitt. Szokatlan erélylyel és egymásra sürgette az összes kiegyezési czikkeknél vele való közlését és sürgetve kérte¹⁾ egyzersmind a kihallgatást a császárnál, hogy tiltakozó szavát a kiegyezésnek általa hivatalosan szöveg szerint nem ismert, előle eltitkolt vallási pontjai ellen fölemelhesse. Fönnen kezdte a mindig pénzzsűkében levő kormánynál hangoztatni, hogy ha a pápa megszorítá erszénye száját, az nem csupán a miniszterek hűtlen pénzkezelése és rossz sáfárkodása miatt van, hanem főleg a valláskérdésben tapasztalható lanyhaságukért. De bár sem a kiegyezési pontoknak vele való közlését, sem azt nem tudta is elérni, hogy kihallgatásra bocsássa maga elé az uralkodó, a kinek rettentő lelki állapotáról és az emberektől való félelméről ép e napokban festett ijesztő képet Firenze urának prágai követé:²⁾ emlékiratai mégis megtalálták az utat az uralkodóhoz. Egyikében ezeknek, egy keserű szemrehányásokkal telt jegyzékben, arra kérte Rudolfot a sz. szék buzgó képviselője, hogy a kiegyezés megerősítése előtt belőle a titkos tanácsban mind azt vétesse ki, a mi a kath. vallásnak kárára lehetne, vagy ha ez nem volna lehetséges, legalább az aláírásnál emelje ki, hogy mindazok a megállapodások soha nem válhatnak a kath. vallás sérelmére. S noha minden hatás nélkül kellett is elhangozniok a nuncius azon képtelen állításainak, hogy ezek a vallási czikkek nem oly sürgősek és fontosak a magyaroknak, mert őket e czikkek előterjesztésére inkább csak ő fölsége kiegyezési biztosai ösztönözték, a kik — protestánsok lévén — a jó alkalmat a protestantismus megerősítésére fölhasználták; már az emlékirat vége, a conclusio, mély, mint másutt látni fogjuk, a jövőre is kiható nyomokat hagyott hátra a csász. kormánynál; a mennyiben t. i. ké-

d). Ennek a roppant fontos levélnek más részleteire alább bővebben ki kell terjeszkednünk.

¹⁾ Velence köv. jelent. Prága, 1606. márcz. 27. Disp. di Germ. Bécsi áll. ltár és a nuncius a császárhoz 1606. márcz. 19. előtt. *Irományok*, Függelék e).

²⁾ 1606. ápr. 3. Ered. a florenczi áll. ltárban.

relme teljesítésétől tette függővé a nuncius a csász. udvarnál való továbbbízását. Ha sikertelenül hangoznának el szavai, mondá, akkor nem látná módját, mint használhatna további prágai tartózkodásával istennek és a császárnak, vissza kellene mennie az olasz földre, a hol huzgón imádkoznék a császár üdvéért és boldogságáért.¹⁾

Nem oly hevesen ugyan, mint a nuncius, de mégsem kevesebb nyomatékkal tolt a vallás ügyét előtérbe a spanyol követ, midőn ő is azt kívánta, hogy a kiegyezésből minden, a mi a kath. egyháznak praejudiciumára szolgálhatna, kiböngésztessék.²⁾ Főtörekvése azonban S. Clementének most is, ép úgy mint félévvel azelőtt, a kiegyezés második pontja, a török béke véghezvitele ellen irányult. Mindent elkövetett Don Guillen, hogy a mérvadó tényezőket a török háború folytatására, a magyarok, az összes király- és Bocskay-párti magyarság határozott kívánsága ellen is, rábirja. Megtagadott a pénzszűkében szenvedő csász. kormánytól s a még szegényebb főhercegi udvartól minden segílyt, de kecsegtető, sőt pazar ígéretekkel tőn a török háború folytatása esetére.³⁾ Élénk színekkel ecsetelte Mátyáshoz intézett levelében s Rudolphhoz beadott emlékirataiban — akkor, mikor már a februári egyesség okirata régen Prágában a király asztalán feküdt megerősítés végett! — hogy a magyarokkal való béke második pontja az osztrák háznak mily kiszámíthatatlan kárával jár, mert ország-világ tudja, hogy a persák elleni hadban szenvedett veszteségek miatt a török oly szorult és kedvezőtlen helyzetben van, a minőben még — mióta Európába jött -- nem volt s hogy ennél fogva a háború folytatása esetére mihamar sikerülne a törököket a keresztyénség határaitól végleg elűzni.⁴⁾

¹⁾ *Irományok, Függelék e).*

²⁾ „... Ne quidquam committatur vel concedatur in tractatu pacis cum dictis rebellibus Ungaris in praejudicium religionis catholicae.” Don Guillen de S. Clemente Mátyáshoz, 1606. márcz. 16. Ered. Bécsi áll. ltár.

³⁾ U. o.

⁴⁾ „... Apparet certo impedituram [t. i. tractationem] belli

. . . Ilyen volt a prágai talaj, mikor arra Breuner Siegfried Kristóf, az ausztriai kamara elnöke s a február 9-diki egyesség egyik aláírója, Mátyástól február 22-dikén bőséges utasítással ellátva ¹⁾ rátette lábát, hogy ott Prágában a császár-király előtt, főhercegi ura nevében, a kiegyezésről referáljon és a kir. megerősítést kieszközölje.

Február 27-én érkezett meg a főherceg embere a császár székvárosába és ez időtől kezdve körülbelöl egy teljes álló hónapig tele vannak a diplomáciai képviselők jelentései azzal a hírrel, hogy öcsce követét, a ki a kiegyezés cikkeit akarja elébe terjeszteni, színe elé sem bocsátja a lelkibeteg uralkodó.²⁾ Ha bennünket, a kik tudjuk, hogy még a nunciust és a spanyol követet sem bocsátja maga elé Rudolf, a kik tudjuk, hogy éppen e napokban udvari főmarsallját Breunert — Mátyás küldönczének fivérét — azért kergeté ki szobájából, mert azt hitte róla, hogy Mátyás főherceggel összeköttetésben áll, a császár e ténye kevésbbé lep is meg; Mátyást, a ki az elfogultság ekkora mértékére mégsem számított, kínosan érinté, különösen midőn hírét vevé, hogy még a birodalmi vicecancellártól Coraduzzitól is megtagadá Rudolf a kért kihallgatást, melyen a kiegyezés dolgában akart urának előterjesztést tenni.³⁾ Ki is szívärgott csakhamar a diplomáciai körök közé a hír,

continuationem contra Turcam in maximum sereniss. Domus Austriae praejudicium, quod constet hostem istum ob cladem quam nuper denuo a Persarum rege accepit, nunquam in maiores a tempore quo Europam invasit angustias esse redactum, quam modo; usque adeo ut perfacile foret ipsum omnino profigare a christiani orbis limitibus.« (U. o.)

¹⁾ Az utasítás impuruma, sok igazítással, a bécs udv. kam. ltárban.

²⁾ Pl. firenzei követ 1606. márcz. 7. (firenzei áll. ltár), Vischer Tóbiás, Miksa főherceg ügynöke, Miksához 1606. márcz. 27. és ápr. 10. (Innsbrucki helyttart. levéltár) és a vel. követ dispacciai sok helyütt.

³⁾ . . . L'imperator non si vuol lasciar parlar dalli ministri et ancora non ha voluto admetter il signor Coraducci, che come vicecancelliere dell' imperio ha da far à Sua Mtà la relatione di quello che il Signor arciduca Mathias ha concertato con gli Ongari.« Velenze követe jelent. 1606. márcz. 13. Disp. di Germ. Bécsi áll. ltár.

hogy az uralkodó nem csupán azért irtózik a kiegyezéstől, mert a vallásszabadság kérdését illetőleg *írásban* semmire sem akarja magát kötelezni,¹⁾ hanem azért is, mert a nádori tiszt helyreállításától is újra idegenkedik.²⁾ Hogy a török-béke sehogy sincs inyére, azt úgyis mindenki jól tudá, s hogy Erdélyt, a melyet Báthory Zsigmond mintegy tányéron hozott neki ajándécul, elveszteni szintén fájlalja,³⁾ az sem volt titok. Természetesnek és hihetőnek látszott hát így azon állítólagos nyilatkozata is az uralkodónak, hogy addig, míg Bocskayék el nem fogadták a bécsi czikkeket, ő sem erősítheti meg azokat a maga részéről, mert joggal félhet, hogy a magyarok ezt nem fogják respectálni,⁴⁾ főleg hogy a hajdúság és egyéb Bocskay pártján szolgáló fizetetlen katonaság, különösen a várőrségek felől aggasztó hírek özönével érkeztek Prágába, mind arról beszélők, hogy az engedetlen fegyveres nép karddal kezében fogja a békére hajló »polgári« rendeket s magát Bocskayt is a bécsi czikkek elvetésére rákényszeríteni.⁵⁾ Vegyük még ehhez a prágai udvar némely államférfiának azon nem alaptalan aggodalmát, melyről a szemfüles velencei követ tudósít bennünket, hogy t. i. a kiegyezés okiratában el nem intézett, csak elhalasztott, vagy abban egyáltalán föl sem említett kérdések már magukban véve kétséssé tehetik a kiegyezés

---

¹⁾ »... Sua Mtà . . . pare che non si risolva s' approvare due capitoli, l' uno della libertà di coscienza, non volendo che apparisca in modo alcuno *in scriptis*, ne di consenso di Sua Mtà ne dell' Altezza Sua . . .« Firenzei követ jelent. 1606. márcz. 7. (Firenzei áll. ltár).

²⁾ U. o.

³⁾ Még január vége felé is azt írja Rudolf Mátyásnak, hogy »da man Siebenbürgen erhalten könnte, wäre es gut.« Noha maga beismeri, hogy »obwol Ew. Lieb anfangs (t. i. még 1606. augusztusában) Siebenbürgen schon bewilligt.« — Rudolf Mátyáshoz, 1606. január 19. fogalm. a bécsi áll. ltárban.

⁴⁾ »... Et dice (a császár) di voler che tutto sia prima approvato dalli popoli d' Ongaria, non si promettendo che essi sian per stare al concerto fatto . . .« Velencei köv. jelent. 1606. márcz. 6. Disp. di Germ. (U. o.)

⁵⁾ A velencei köv. jelent. márcz. 20. Disp. di Germ. (U. o.)

egész művét¹⁾ s hogy e szerint ez is egy újabb ok a kiegyezés megtagadására — s érteni fogjuk azt a nyugtalanságot, mely Mátyás főherczeget Bécsben csaknem beteggé tette.

A köd azonban lassankint oszolni kezdett. — Breunert, Mátyás emberét, ugyan az uralkodó mindvégig nem bocsátá maga elé;²⁾ de titkos tanácsa tagjait, Coraduzzit és Barvitiust titkárt, úgy látszik, mégis csak meghallgatá. Aztán erősen bizott a prágai kormányférfiak többsége a Bocskayék részéről fölmerülhető akadályok szétmállásában, hitte, hogy a hajdúságnak, a kiegyezést ellenző fegyveres elemeknek utóvégre is ura fog lenni a fejedelem; sőt a kósza hír azt a — persze hamis — tudósítást is elhozta Prágába, hogy Bocskay a bécsi czikkeket már elfogadá.³⁾ Mind ennek miniszterei útján hatnia kellett a császár fölfogására is azokban a »lucidum intervallum«-okban, miket a főherczek ama titkos és híres családi egységlevele említ, a melyben császári bátyjuk lelki betegsége miatt házuk fejéül Mátyás főherczeget, mint maguk között a legidősebbet ismerik el.⁴⁾ Nem utolsó argumentum volt végre, mint a velencei követ állítja, a török-békét és a kiegyezést óhajtok kezében, a spanyol követ befolyása és a nuncius emlékiratai ellenére is az a körülmény, hogy a pápának márczius elején érkezett s a császárhoz szóló levele minden pénzsegélyt megtagadott az uralkodótól s a tagadást oly formába öltözteté, mely, ha jól értesült róla tudósítónk, a büszkeségében érzékeny császárt gyöngédtelenül érinté. »Ha a Németbirodalom — mondta volna a pápa e levélben — meg akarná tenni azt, a mit meg tudna tenni, akkor bizony

¹⁾ A velencei követ jelent. febr. 27. U. o.

²⁾ Vischer Tóbiás jelentése Miksa főherczeghez 1606. ápr. 10. (Innsbrucki helytart. ltár).

³⁾ Velencei követ jelent. márcz. 20. Disp. di Germ. és márcz. 27.: »seben c'è avviso che all' arrivo d' Heliashazi in Cassovia che lo ha trattato, il Boscai l' habbia approvato.«

⁴⁾ Hammer-Purgstall, Khlesl I. 427. (1606. ápr. 25.)

nem kellene a császári kormánynak máshol *koldulni* segélyért.«¹⁾

Molard Ernőt, titkos tanácsa egyik tagját, bízta meg Rudolf a bécsi kiegyezés felől való referálással, a mi kedvező választás volt, mert Molard, épen úgy mint Mátyás szolgálatában álló fivére, a kiegyezést szintén óhajtá.²⁾ Az ő előadása után határozá el magát márczius 21-dikén az uralkodó a kiegyezés megerősítésére s e napról kelt úgy az erről szóló kir. oklevél, mint ama fölhatalmazó okirat is, mely Mátyás főherceget Magyarország kormányzójává nevezi ki, ugyancsak a bécsi kiegyezés értelmében.³⁾ Mind a megerősítést, mind a kormányzóságról szóló oklevelet bizonyos föltételekhez kötötte ugyan Rudolf, melyek magukban is elegendők voltak volna a kiegyezés meghiusítására. Mivel azonban e föltételek nem magukban az illető oklevelekben, hanem azon külön utasításban foglaltattak, melyet az uralkodó a két oklevél Bécsbe vivője, Stralendorff Lipót titkos tanácsos számára ápril 3-kán állíta ki⁴⁾ s így az oklevelek szövegében minden megszorító kikötés hiányzik, hát csakugyan megkönnyebbült szívvel sóhajthatott föl a főherceg, midőn a két oklevelet, a prágai udvar szokásos késedelmezése vagy ez esetben tán egyenest Rudolf tétovázása miatt, keltük után három hétre, ápril 14-dike előtti napon végre kezeihez vevé.⁵⁾

¹⁾ »... Che se l'imperio vorrà far quello che può, non haverà bisogno d' andar *mendicando* altrove aintí.« Velencei követ jelent. márcz. 6., id. h.

²⁾ Molard Ernő referensségéről és békepártiságáról csupán a firenzei követ márczius 7-diki érdekes jelentéséből értesülünk.

³⁾ Az előbbi eredeti a bécsi áll. ltárban, az utóbbi az osztrák belügyi ltárban. A gubernatorságról alább, a kassai országgyűlés tárgyalásnál részletesebben kell szólnunk.

⁴⁾ Fogalm. a bécsi áll. ltárban.

⁵⁾ Ezt Mátyásnak Illésházyhoz írott ápr. 14-diki leveléről következtethetni. Fogalm. a bécsi udv. kam. ltárban.

II. FEJEZET.

A februári bécsi egyesség Bocskay előtt. Illésházy állítólagos korlátlan fölhatalmazása a bécsi alkunál. Mátyás főherczeg ennek alapján tagadja, hogy a magyar rendek beleegyezése szükséges volna a februári egyesség érvényéhez. Lippay küldetése. Bocskay ellenkező fölfogása. A »plenipotencia« kritikája. Bocskay alkotmányosan jár el. Gyűlést hirdet a februári egyesség tárgyalása céljából Kassára. Mátyás kénytelen ebbe belenyugodni.

A főherczeg másik gondja — mint mondók — az volt, hogyan sikerül Bocskayval is elfogadtatnia a bécsi februári czikkeket? Sem az ő, sem a tanácsosai éleslátását nem dicséri az a föltevés, hogy Bocskay részéről kevesebb akadálylyal fognak találkozni, mint a mennyivel Prágában találkoztak. Igaz ugyan, hogy Kassán sem prágai nuncius-sal, sem spanyol követtel, sem gyanakodó, beteglelkű uralkodóval nem kellett küzdeni; ellenben számítani lehet arra, hogy a vérszemet kapott és harcra áhító hajdúság befolyását mint Korponán, úgy Kassán is meg fogja törni a békét szomjúhozó megyei és városi elemekre való tekintet a fejedelem tanácsában. De ha nem zavarta volna Mátyásék látását az elfogultság, az az elfogult hiedelem, hogy az engedmények azon valójában véve szerény mértékét, melyet ők bőnek és messzemenőnek tartottak, a fejedelmi tanácsnak Kassán legalább is elegendőnek kell majd tartania; ha nem követték volna azt a mondjuk struczcz-politikát, mely, mikor nem akart szemébe nézni bizonyos kívánságnak, azt hitte, hogy azok előtt maguk a követelések támasztói is be fogják hunyni szemüket; akkor lelkükre vették volna Illésházy tanácsait¹⁾ s nem teltek volna el a gondolattal, hogy a bécsi czikkeket Bocskaynak minden különösebb nehézség nélkül el kell fogadnia.

A főherczeg teljesen elegendőnek vélte, ha Illésházy-nak intelmei közül csak egyre hallgat, hogy t. i. külön

¹⁾ 1606. január (datum nélkül) »opinio domini Illésházy« a bécsi udv. kam. ltárban; alább lesz róla szó.

megbízott főemberét küldje a fejedelemhez. E célra Lippay Jánost a személynököt választá, a ki az egyességet maga is aláírta, az azt megelőző tárgyalásokon mindvégig jelen vala, a főherczeg intentióit és terveit jól ismeré; a kinek jó magyarsága és világi volta ellen Bocskayék csakugyan nem tehettek semmi ellenvetést, de a kinek jó katholikusságában és királypárti hűségében a legelfogultabb kormánypártiak is megbízhattak. Kevés időre a bécsi egyesség aláírása után elkészült Lippay számára a főherczegi utasítás, mely szigorúan kötött menetrendet szab vala a biztos magatartása elé.¹⁾ Egyik föladata volt Lippaynak oda hatni, hogy a fejedelem a mellette levő magyarországi és erdélyi urakkal és előkelőbb nemesekkel a februári végezéseket úgy, a hogy vannak, elfogadja és aláírja. Minden újabb tárgyalás, alkudozás meg volt tiltva a személynöknek; egy szócska változtatás nem sok, de utasítása ennyit sem engedett meg.²⁾ Lippay küldetésének második célja pedig abból állott, hogy a fejedelem személyes kívánságait, melyekről a korponai rendek csak általánosságban szóltak, de a melyekre a bécsi egyesség részletesen kiterjeszkedett, ugyancsak minden változtatás nélkül kísértse meg összhangzásba hozni a bécsi egyesség rájuk vonatkozó czikkeivel.³⁾ Később ezekkel szükségkép foglalkoznunk kell. — most egyelőre maradjunk Lippay első, főbb föladata elemzésénél.

A február 9-diki egyességnek Bocskay által leendő confirmációja kérdésénél Mátyás főherczeg és tanácsosai

¹⁾ 1606. február 17. Hiv. más. a bécsi udv. kam. ltárban. — Másnap, febr. 18., Illésházy és Mladossewith újra sürgetik Lippay gyors elexpediálását. Fred. (U. o.). — Lippay küldetéséről különben elég bőven szól *Frankl* A bécsi békekötés cz. tanulmánya, Győri Tört. és Rég. Füzetek III. 255. és köv. Úgyszintén *Zsilinszky* a maga szép művében, Magy. orsz. gy. vallásügyi tárgyalásai I. 287. és köv. l.

²⁾ »Ne in minimo in his conclusis articulis et punctis, maxime vero articulos Carponenses concernentibus, verbo ulla immutationem facere permittat.« . . . »Ab omni vero tractatu novo et disputatione penitus obstineat.« Id. h.

³⁾ Ezekről szól a Lippay által Bocskaynak átadott irat, Kassa 1606. márcz. 18. Akadémiai kéziratár 17. sz.

abból az alaphból indultak ki, hogy Illésházy és Mladossewith »teljhatalommal« ellátva kötötték meg a kiegyezést s hogy e szerint mindazt, a mit ők aláírtak, megbízóik minden csak valamennyire művelt nép közötti nemzetközi szokás szerint különbeni bectelenség vagy mala fides bélyege alatt elfogadni tartoznak.

Miután a kassai 1606. ápril-májusi országgyűlés határozmányainak -- melyek, mint látni fogjuk, a februári egyezményt fölforgatták — jogi és ethikai értéke ezzel a kérdéssel áll összefüggésben; miután csak e kérdés ismeretével ítélhetjük meg, mily alapja van annak a sok vádnak és mocsoknak, a melyvel egykorú iratok és a későbbi fölfogás is nemcsak az európai katholikusság körében, hanem máshol is a külföldön a »hitszegő«, a »törökhítű« magyarokat s Bocskay »graeca fides«-ét illették: jó lesz a dolognak szemébe nézni és sine ira et studio vizsgálván az okiratokat, ítéletet formálni e vizsgálódás eredményeiről.

Ha az ember a bécsi februári egyesség bevezető sorait olvassa, azt érti meg belőle, hogy annak alább elősorolt czikkelyeit a király korlátlan fölhatalmazásával ellátott Mátyás főherczeg s a főherczegnek névszerint megnevezett biztosai, meg Bocskaynak s a hozzá szító magyarságnak Korponáról »cum pleno et sufficienti mandato« »teljes és elegendő fölhatalmazással« fölrüházott követei egyetértve állapították meg.¹⁾ Annak az okiratnak, melyben Bocskayék a teljhatalmat Illésházy és társa részére kiállították, eddigelé még senki sem tudott a nyomára jönni.²⁾ De mivel magában a bécsi februári egyesség ünnepélyes okiratában, melyet a fölkelő magyarság megbizottai is aláírtak, ki van mondva és a magyarság megbizottai által elismertetett, hogy Illésházy és Mladossewith teljhatalommal fölrüházva kötötték meg az egyességet: hát szentül és joggal meg volt győződve eddig minden historikus annak létezéséről, habár a magyar

¹⁾ Lásd *Irományok*, Függelék b), a bevezetés vége felé.

²⁾ Én is hiába kerestem hosszú időn keresztül, míg a dologgal tisztába nem jöttem. Most már nem keresem.

történetírók nem is vonták le belőle a ránk magyarokra nem épen kedvező következtetéseket. Így látjuk, hogy az a magyar történetíró is, a ki először foglalkozott részletesebben az egyességgel, kénytelen e plenipotencia létezését határozottan elismerni.¹⁾

Hogyan egyeztethető meg azonban e teljhatalom a kassai gyűlés végzéseivel, melyek a februári egyességet nemcsak meg nem erősíték, hanem annyira fölforgatták és elvetették, hogy egy újabb szerződés, az 1606. jún. 23-diki végleges egyesség lőn szükségessé? Miként egyeztethető meg ez ellentét, a nélkül, hogy be ne kellessen vallani, hogy a hiba, ha nem egyenes hitszegésében, hát brutalitásában vagy szelid szóval élve, csélcapságában rejlik a Kassán időközben túlsúlyra vergődött forradalmi elemeknek? . . . Hiszen egy, Illésházyhoz igen közel álló, minden gyanútól mentes tanú, felesége, az okos és tiszteletreméltó Pálffy Katalin, a kinek ezer oka volt véreit és semmi oka nem volt a császáriakat pártolni, a kassai végzések hatása alatt egész elkeseredve írja e kérdésről Thurzó Györgyhez, hogy férje Mladossewithtel együtt Korponán csak akkor vállalta el a bécsi követséget, mikor határozott és világos felszólítására a rendek határozottan és világosan, egyhangúlag azt felelték és ígérték, hogy mindazt, a mit a két követ Bécsben végezni fog, szentül és változatlanul megerősítik.²⁾ Nem vagyok képes megérteni, mondá a méltatlankodó asszony, hogyan lehessen most a rendeknek a követeik részére adott teljhatalmat nevük gyalázata nélkül meghazudtolni.³⁾

¹⁾ Frankl, A bécsi békekötés, Győri Tört. és Rég. Füzetek III. 256. 3. jegyzet egyenest az oklevél bevezető szavaira hivatkozik.

²⁾ 1606. május 14. egykorú fordítás a bécsi udv. kam. ltárban. » . . . eousque id muneris in se assumere recusassent, donec a domino marito meo interrogatum fuisset, utrum regnicolae ea omnia quae cum Petro Mladossewith Viennae conclusuri essent, firmiter ac inviolabiliter observarent; ad quae cum regnicolae una voce acclamassent, se omnia firmiter et inviolabiliter observaturos . . . «

³⁾ »Iam quomodo nunc datam suam plenipotentiam dominis ablegatis, sine infamia nominis ipsorum revocare possint, se (= Pálffy Kata) plane ignorare . . . « (U. o.)

Nagyon érthető hát az a magatartás, melyet Lippay Bocskayval szemben tanúsított, midőn Kassán márczius 18-kán első ízben volt a fejedelemmel kihallgatáson. Utasítása szerint a személynök a bécsi egyezmény megerősítését kérte a fejedelemtől. S mikor e kérésre Bécskay azt válaszolá, hogy biztosai jelentését s ezzel természetesen a cikkekét az ország rendei nélkül tárgyalatni nem akarja, mert a biztosokat nem csupán ő, hanem a magyar és erdélyi rendek közösen küldötték Bécsbe: Lippay ott, Illésházy és Mladossewith jelenlétében, arra hivatkozott, hogy hiszen Illésházyék »teljhatalommal« voltak ellátva s miután az egyességet megköték, most csak Bocskaytól függ annak elfogadása és a körülötte levő tanácsosokkal és főemberekkel való elfogadtatása.¹⁾

Föltehető, sőt természetes dolog volt volna, hogy plenipotencia nem-léte esetében Lippay kijelentése ellen első sorban a jelenlevő Illésházy és Mladossewith tiltakozzanak. De ha ők, tán nem akarván nehezíteni Lippay és általa Mátyás főherczeg helyzetét, készakarva hallgatnak vala is, alig hihető, hogy a fejedelem többi tanácsosai, a kik a kihallgatás alatt ott állottak, Mágocsy Ferencz, Barcsay János, Segnyey Miklós és Eötvendy Pál hasonló tekintet által érezték volna magukat az itt beleegyezésnek vehető hallgatásra kötelezve. De senki nem szólt a tanácsosok közül sem a személynök állítása ellen. A fejedelem maga pedig azt a feltűnő, kitérő választ adta Lippaynak, hogy ő »nem zsarnok, nem Báthory Zsigmond, a ki erőszakkal hajtsa a rendeket valami egyességre.«²⁾

Ezen előzmények után nem lephet hát meg bennünket, ha a kiegyezés ellenzői, Forgács és Szuhay püspökök, ápril végén újjal mutattak arra a körülményre, hogy Lip-

¹⁾ Lippay J. jelentése 1606. márcz. 18. a M. Tud. Akad. kéziratára (1606. év. 17. sz.).

²⁾ »Dixit se regnum suum ea tyrannide qua Sigismundus princeps ad observationem articulorum cum Sua M^{te} conclusorum adegit, gubernare nolle . . .« Lippay említett jelentése Mátyáshoz. (1606. márcz. 18.)

pay a bécsi czikkek megerősítése nélkül volt kénytelen visszamenni Kassáról, pedig az egyességnek Bocskayt illető pontjai 16-kában világosan benne áll még az is, hogy a fejedelem az egész egyességet Sz.-György napig megerősíteni és a főherczeghez beküldeni tartozik.¹⁾ Így tartja meg Bocskay, így tartják meg a fölkelő magyarok az adott szót, — mondák kárörömmel a jó püspökök.²⁾ És természetesnek fog feltünni előttünk, ha a főherczeg előtt teljesen fölöslegesnek látszott a kiegyezési czikkek tárgyalatása a magyar és erdélyi rendekkel; ha Mátyást kínosan érinté Bocskay rideg álláspontja, melyről — mint mondja — »non sine admiratione« értesült; ha aggódott, hogy a dolgok ilyen állását sokan a kiegyezés kárára fogják magyarázni s kihasználni, s ha jónak és szükségesnek vélte Illésházyt arra ösztönözni, hogy Bocskay ellenállását a közjó érdekében törje meg és siessen Kassán is mielőbb létrehozni a kiegyezést...³⁾ A mint — rebus sic stantibus — érthetőnek és jogosnak kellene tartanunk Mátyás első miniszterének: Trautson Sixtus grófnak szemrehányásait is, melyekkel Illésházyhoz intézett leveleiben a magyarokat elhalmozta, különösen midőn időközben, nem sokkal Trautson egyik levelének kelte előtt, már a királyi megerősítés is megérkezék Bécsbe. »A már egyszer elvégzett, szerződésileg megállapított dologban nincs semmi szükség a rendek további tárgyalására — vélte Trautson — s okosabb dolog lesz vala Lippayt a megerősítéssel bocsátani vissza, mint az egész ügyet újra fölkaparni.⁴⁾ Ő fölsége, mint jó király, megtette

¹⁾ Csakugyan így áll az egyességben. L. *Irományok*, Függelék b). Persze az esetre szólt a föltétel, ha a kiegyezést elfogadja Bocskay

²⁾ Forgács és Szuhay emlékirata Mátyáshoz 1606. ápr. 26. Ered. a bécsi udv. kam. ltárban.

³⁾ Mátyás Illésházyhoz, 1606. ápr. 4. Fogalm. a bécsi udv. kam. ltárban.

⁴⁾ »In rebus conclusis amplius tractare necesse non esset et satius fuisset Lippaium cum confirmatione petita et sufficienti responso dimittere, quam de novo rem actam agere.« Trautson Illésházyhoz, 1606. ápr. 8. után (kelet nélküli) fogalm. a bécsi udv. kam. ltárban.

a maga kötelességét, a rajta esett méltatlanságok, Bocskay cselekedetei miatt nem érzi magát sértve, hanem, a közjóra való tekintettel enged. Illenék azért a király ily kegyelmes viselkedése után, melylyel a lázadóknak bocsánatot adott, hogy e lázadók a föl Kent és koronás király hűségére visszatérjenek«, — írta a bécsi miniszter Illésházyhoz...¹⁾ S végre teljesen érthető dolog, ha a királyi megerősítés kiadása után föllélekző prágai államférfiak körében újra kishitűség kapott lábra, hogy a magyarokkal való kiegyezésből semmi sem lesz, hogy az újabb tárgyalások mindkét részről csak újabb nehézségeket fognak szülni és — persze Bocskay hibájából — isten tudja csak, mint végződik majd a dolog.²⁾

Mind e szemrehányások, mind ez adatok azonban agyaglában álló erősségek. Sem a februári egyesség »plenum mandatum«-féle kifejezése, sem Pálffy Kata elbeszélése, sem Illésházy és a tanácsstagok jelzett hallgatása, sem Mátyás és Trautson meg a többiek szemrehányásai nem állják meg a sarat azon nagyobb súlyú adatok ellenében, melyek Bocskayt a történelem ítélőszéke előtt teljesen tisztázzák.

Illésházy kissé bosszankodhatott, mikor első hírért vette, kassai útjában, annak, hogy Bocskay csakugyan az országos rendek ítélete alá akarja bocsátani a februári egyességet. Bosszankodhatott igazán és nem képmutatásból Lippay előtt³⁾ ezen azért, mert a kiegyezést teljes lélekből óhajtván, remélte (mint látni fogjuk, csak remélhette), hogy Bocskay, a kinek oly rendületlen tekintélye volt a rendek előtt, a körülötte éppen jelenlevő urakkal és nemesekkel, mintegy ad hoc országos választmányynyal elfogadtatja és maga is elfogadja az egyességnek legalább Magyarországra

¹⁾ U. o.

²⁾ »Ma et in questa et in quella vi nasceranno tante confusioni et saranno tante le pretensioni d' ambe le parti, che non si sà vedere quello che vi si sia per risolvere« — írja Velenceze követé 1606. ápr. 3. és hasonlóképp nyilatkozik a firenzei követ is ápril 10-diki jelentésében. (Firenzei áll. ltár.)

³⁾ Lippay jelentése Mátyáshoz. Liptó-Újvárról, 1606. márcz. 13. Ered. a bécsi udv. kam. ltárban.

vonatkozó czikkeit, a melyeket, ha ő egyszer elfogadott, az országos rendek az ő példája után indulva és őt vakon követve, egyszerűen be fognak czikkelyezni az e célra kihirdetendő s már - a korponai kívánságok értelmében — az egyességben előre kikötött általános rendes országgyűlésen. Bosszankodhatott hát Illésházy, mert titkos, maga előtt is alig bevallott reménye füstbe ment. És ez emberi dolog. De *joga* azt várni s hinni, hogy Bocskay a kiegyezést magától, a rendek nélkül aláírja, nem volt Illésházynak és ezt nem is állítá ő (Pálffy Kata minden bizonyágtétele ellenére) soha.

Épen ellenkezőleg. Azon a napon, a melyen a bécsi egyességet aláírta s erről Bocskayt értesíté, maga Illésházy volt az, a ki a rendek összehívását Kassára laetare-vasárnapra (márczius 5.) javasla a fejedelemnek. »Akkorra odaérkeznénk mi is — mondá — a resolútióval (= a februári egyességgel), jöllehet én nálam nélkül is referálhatja Péter uram.«¹⁾ Sőt már ezt megelőzőleg, mikor első ízben pendíté meg Mátyás előtt az eszmét, hogy külön megbízott által küldje majd az egyességet Kassára, tehát még az egyesség megkötése előtt, a tárgyalások alatt, fölhívta Mátyás figyelmét arra, hogy ennek a megbízottnak Kassán a rendek gyűlésével leszen dolga, a hol a cikkeket tárgyalni fogják; ezért ajánlatos volna, ha azt a megbízottat a főherczeg a rendekkel való alkudozásokhoz szükséges fölhatalmazással ellátná, hogy a minden bizonyynyal fölmerülő nehézségeket elsimíthassa s velök megegyezhessen.²⁾

Hogyan ajánlhatott volna azonban effélet a főherczegnek Illésházy, ha ő neki magának és társának Mladossewith

---

¹⁾ Illésházy Bocskayhoz 1606. febr. 9. Szilágyi S. közleménye Tört. Tár 1878. évf. 74. l.

²⁾ »Cui auctoritas daretur, difficultates omnes et obiectiones quae per regnicolas ibidem (Kassán) congregandos contra articulos hic Viennae conclusos vel alias proponentur, complanandi et de iis agendi et concludendi . . .« »Opinio domini Illésházy« 1606. január havából (kelet nélkül) a bécsi udv. kam. ltárban.

Horvát Péternek »teljhatalma« volt volna a bécsi alkudozásokhoz?

Bizony nem adott ő nekik senki semmi teljhatalmat.

Épen ez volt a legelső botránykő, melybe a bécsi tárgyalások kezdetén a főhercegi biztosok belebotoltak. »Azt véljük, hogy mindenekelőtt a korlátlan fölhatalmazás előmutatását kell Bocskay követeitől kívánni« — így hangzott a magyar tanács azon javaslatának első pontja,¹⁾ a melyet az Illésházyékkal megkezdendő tárgyalások bevezetéséről terjesztének a főherceg elé. E kíváncsiak szerint járván el a legelső összejövetel alkalmával Mátyás biztosai, természetesnek tarthatjuk azt, a mit pedig a jó Illésházy panaszkép említ föl Bocskayhoz intézett jelentésében, hogy t. i. a főhercegi biztosok a »plenipotentiában akadának [fönn], hogy csak fölségedtől vagyon credentia-levelünk²⁾ és az országtól nem volna és ha nincs hatalmunk az conclusióra, hiába volna az tractálás is.« Illésházy ellenokait nem ismerjük, de nem sokat nyomhattak a jogos követeléssel szemben, mert a derék főúr végre elvesztvén türelmét, azt az argumentum ad hominem-et találta ki, hogy »ha nem akarnak meghinni, azon az úton visszamegyek, az kin jütem.« Tudatta ezt aztán a főherceggel is, a ki azt izené vissza, hogy ő meghiszen az egy megbízó-levelnek is.³⁾

Valószínű-e hát a »plenipotentia?«

Menjünk azonban tovább, hogy az ellenmondást megérthessük.

A kassai gyűlésen ápril 27-dikén a februári egyesség tárgyalásakor az azzal elégedetlen rendek azt veték Illés-

¹⁾ »Plenipotentiae litteras a legatis Bocskayanis ante omnia petendas existimamus.« 1606. jan. 4. Ered. u. o.

²⁾ Az egyszerű megbízó-levelél még nem fölhatalmazás. A megbízó-levelél rendesen csak azt szokta kérni, hogy a címzett elhiggye azt, a mit a küldött megbízója nevében mond. A korlátlan fölhatalmazás pláne ritka dolog; rendesebb az, a melyik ad referendum szól. — Illésházyéknak csak egyszerű credentiaálisuk volt s az is csak a fejedelemtől. A cél elérése a kölcsönös jóakaratra hagyatott.

³⁾ Tört. Tár 1878. 49. l. Szilágyi S. közlése (Illésházy Bocskayhoz, 1606. jan. 8.).

házy és Mladossewith szemére, hogy a »rendek beleegyezése nélkül többre vállalkoztak, mint megbizásuk szolt«;¹⁾ panaszkodtak különösen Illésházy ellen, hogy többet tőn, mint kell vala, »mert nem volt teljes hatalma a szerződés megkötésére«. Azért tüstént oda is küldött a fejedelembhez az országgyűlés: megkérdezni tőle, miféle utasítással bocsátá el Illésházyt Bécsbe?²⁾ S mikor május 10-dikén a gyűlésben Illésházyt akarták a rendek a bécsi útra az új alkuviteléhez kiszemelni, újra teljhatalom nélkül, a főúr azt nem akarván elvállalni, azzal menté magát, hogy elég szidalmat kelle neki a gyűléstől elszenvedni előbbi követsége miatt, mikor teljhatalma nem volt, csak megbizása a tárgyalások vezetésére, a (korponai) kívánságok szelidítésére, lejjebb szállítására.³⁾

»Autoritas agendi, tractandi et mitigandi« — ezek a kifejezések vezetnek bennünket a helyes útra, az ellentét kimagyarázására. Nem teljhatalma volt Illésházynek, hanem csak utasítása a fejedelemtől. Ezt az utasítást és a fejedelem megbízó levelét emlegette, mikor tőle a teljhatalom előmutatását követelték s mikor ezzel a főherczeg megelégedett, akkor — a teljhatalom helyett — ezt az utasítást terjeszté elő a január 9-diki konferencián, a hol az fölolvastatott. Erősen hangoztatták ugyan némelyek a tanácskozáson, mennyire a főherczeg méltósága ellen való dolog, hogy ő tőle, illetve küldöttjétől a korponai rendek a király teljes hatalmat adó levelét követelték, míg ellenben ők, Illésházyék, nem tudnak efféle korlátlan föl hatalmazást fölmutatni.⁴⁾ Kérdésbe is

¹⁾ »Ohne Bewilligung der Ständ ein mehrers sich unterfangen, als ihnen bevolhen.« *L. Irományok* XVII. sz. ápr. 27. alatt.

²⁾ »Und klagten ihrer (a rendek) viel, dass er der Sachen zu viel gethan, weil er nicht hätte plenarium potestatem concludendi gehabt; und schickten zum Fürsten, liessen ihn fragen, mit was Instruction er ihn abgefertiget?« (U. o.)

³⁾ Da doch er (Illésházy) keine plenipotentialiam begehrt hat, allein autoritatem agendi, tractandi et mitigandi.« U. o. május 9. alatt. Ugyanígy a Csery közölte (Győri Tört. és rég. füz. III. 125. s köv.) napló ugyane datum alatt.

⁴⁾ »Est derogatio Suae Serenitatis, quod ab illa petebatur ple-

került, vajjon megbízzanak-e ily körülmények között a követekkel megállapítandó végzések érvényében ¹⁾ s ha Forgács püspöktől függ vala, ő bizony vissza is kergette volna Illés-házyékat. Sőt határozatba ment, hogy, miután nincs plenipotenciájuk, hát csak az esetben lehessen velük a tárgyalásokat megkezdeni, ha ajánlataikat írásban, aláírásukkal és pecsétjükkel megerősítve nyújtják be és kijelentik, hogy a mit velük végezni fognak, azt küldőik el fogják fogadni, — mert így látszik csak meg, mondák a bécsi tanácsosok, meddig terjed megbízatásuk.²⁾

Mindebből azonban nem lőn semmi sem. A főherczeg s a főherczegi biztosok végre is megelégedtek azzal a megbízással, a béketárgyalásokra való fölhatalmazás azon mértékével, a melyet Bocskaynak és a rendeknek Korponán kelt, Illés-házyék számára adott utasítása tartalmazott. — Ennek az utasításnak eredeti példánya elveszett, még másolatokból sem ismerjük szövegét; de minden egyes pontjának megértésére teljesen elegendő kivonata fönmaradt a főherczegi biztosok január 9-diki ülésének jegyzőkönyvében.³⁾ Ezen utasítás második pontja a Forgács Zsigmond előtt szövegezett korponai követelésekre, mint a tárgyalásoknak bázisára utal. Harmadik pontja arra hatalmazza föl a követeket, hogy a mi e czikkek közt Bécsben nehézségeket okozna, azt *magyarázzák meg*.⁴⁾ »Ha pedig ezzel a magyarázattal nem volna ő fensége, a főherczeg megelégedve, mondja a negyedik pont, hát a biztosok *szelidíthessenek* a czikkeken, *de csak a rendek tudtával*.«⁵⁾

---

nipotencia, quam ipsi non habent.« A január 9-diki conferenzia jegyzőkönyve, fogalm. Krenperg kezétől. Udv. kam. ltár.

¹⁾ U. o.

²⁾ U. o.

³⁾ Bécsi udv. kam. ltár. A kivonat Krenperg kezétől van.

⁴⁾ »Ut si qui articuli viderentur difficiles, ut illi interpretentur.« Id. h.

⁵⁾ »Si adhuc non esset contenta Sua Serenitas, ut ipsi commissarii *mitigationem* faciant, cum praescitu regnicolarum, salva religionis dignitate.« Id. h.

Íme a plenipotencia igaz históriája, melynek előadása után csak azt lehet kérdeni, mi módon került a »cum pleno et sufficienti mandato« kifejezés a februári egyesség okiratába? s volt-e dolus, animus fraudendi az eljárásban?

Erre az a felelet, hogy az utasításnak »autoritas agendi, tranctandi, interpretandi et mitigandi« kifejezéseit fűtták föl Bécsben »plenum et sufficiens mandatum«-má, mely tulajdonkép csak a »sufficiens« volt, a mennyiben a megbízás korlátolt mértékével a főherczeg *megelégedett*. Történt pedig ez nem rossz szándékból, hanem azzal a jámbor, az ország nyugalma irántuló czélzattal, hogy e kifejezéssel kinyerhessék a megerősítést a királytól, a ki oly alku, mely nem érte el a befejezés stádiumát, meg nem erősíthet. Történt továbbá, ha szabad így szólnom, taktikából; mert e kifejezésnek az egyesség-levélbe való fölvételével erkölcsi nyomást akart Mátyás Bocskayra gyakorolni. Ha ő Bocskay követreiben, a kik teljes meghatalmazást nem, csak utasítást tudtak fölmutatni, megbízott s velük épúgy, mintha plenipotentiájuk volt volna, végleges érvényű egyességet kötni nem tartózkodott, hát Bocskay sem fog az egyesség megerősítése elől elzárkózhatni. — Ha Mátyás megelégedett a fejedelem megbízó-levelével s nem követelte a rendekét is: hát Bocskay se sűrösse a rendek megerősítését, hanem írja alá főembereivel a rendek nélkül az egyességet. Ez volt a főherczegi udvarban a mérsékelt gondolat-menete,¹⁾ a kik a kiegyezést óhajták, ellentétben a kiegyezést rossz szemmel nézőkkel, a kik közül pl. Forgács püspök nemcsak a leghevesebben kardoskodott a »plenipotencia« előmutatásának kívánása mellett, hanem még a kérdés eldőltevel is azon volt, hogy legalább azután, a tárgyalások folyamában, szerezzék meg Illésházyék azt a korlátlan fölhatalmazást adó levelet Bocskaytól.

¹⁾ Azt, persze, már az előadottak után sem megérteni, sem elgondolni nem tudom, miért írja Mátyás főherczeg még a saját öcsének: Miksa főherczegnek is a bécsi végzésekről, hogy »welche doch auf ihrer (a Bocskay-pártiak) Abgesandten habende Plenipotenz gehandelt worden.« Ered. máj. 30. Innsbrucki helytart. ltár.

A nem rossz szándék világos lehete Illésházyék előtt, azért irták alá az egyességet a tényállásnak meg nem felelő »pleno mandato« kifejezés ellenére is. — S világos lehete Bocskay előtt is és azért nem tiltakozott Lippay insinuatiója ellen (ha Lippay előadása az igazságnak megfelel). De annak is világos tudatában volt a fejedelem, hogy őt sem az a taktika, sem Lippay rábeszélései meg nem szédíthetik alkotmányos fölfogásában. Már február elején, mikor legelőször vette hírét, hogy a főherczeg valamely megbizottját küldendi hozzá Kassára, megírta, hogy »mihozzánk valami bőbeszédű persuasort csak hiába fűrasztanak, mert mi sem az dialectikához, sem az rhetorikához nem tudunk; a dolgot ő magát nézzük, csak azt, a mi nemzetünk javát és magunk megmaradását concernálja; azonkívül az szók és persuasiók minálunk semmit nem fognak.«¹⁾

És hogy minden kísértésnek előre bevágja az útját, tüstént, a mint megkapta a Mladossewith hozta bécsi egyesség eredeti példányát, még mielőtt akár Illésházy, akár Lippay Kassára érkeztek volna, márczius 7-én kelt nagyérdekű meghívó-levelével²⁾ országgyűlést hirdetett ápril 16-kára Kassára. »Az minemű kívánságokkal mind mi s mind országul kegyelmetek a korponai gyűlésünkben Illésházy István uramat és Mladossewith Péter uramat, tanácsinkat, Mátyás herczeg ő felségéhez Bécsbe felküldöttük vala, az minemű választ hoztanak, azokról szükség mindnyájunknak derekas gondolkodásunknak lenni,« — mondá meghívójában a fejedelem, okát adván annak is, hogy a szokásos rövid határidő helyett mért választott most oly hosszút, közel 6 hétre terjedőt, hogy t. i. a gyűlésre »erdélyi atyánkfiai is (minthogy őket is sok részről ezek az tractatusok concernálják) ráérkezessenek.« Két nappal e meghívó kelte után elkészült az 1606. ápril 4-kére hirdetett kolozsvári országgyűlés számára a fejedelmi előterjesztés, melylyel a fejedelem a bécsi februári egyességnek

¹⁾ 1606. febr. 6. Tört. Tár 1878. évf. 70. 1. Szilágyi S. közlése.

²⁾ L. *Irományok* I. sz.

Erdélyt illető pontjait az erdélyi rendek elé azon megokolás mellett küldi be, hogy nem akarván »semmit az kegyelmek hire nélkül végezni és cselekedni a kegyelmek jövőbeli állapotja felől, akartuk kegyelmek eleiben egész országul támasztani (a bécsi czikkeket) és arról per voces liberas a kegyelmek suffragiumát érteni.« Az erdélyi rendek véleményét a fejedelmi előterjesztés szerint egy, a kassai országgyűlésre küldendő erdélyi országos követség volt vele s a kassai országgyűléssel közlendő.¹⁾

Ezen szigorúan alkotmányos fölfogásban és eljárásban, melytől Bocskay rövid uralkodása alatt soha el nem tért s melynek még csekélységekben is meglepő példáival találkozunk,²⁾ rejtett az egyik bűvös oka annak a teljesen és vakon megbízó odaadásnak, melylyel a rendek Bocskay személyéhez ragaszkodtak.

Lippay rábeszélései és Illésháznak úgy látszik egyeztető kísérletei hatás nélkül pattantak hát le Bocskay elhatározásának ércfaláról. Az országgyűlés ki van hirdetve, mondá Lippaynak; a rendek beleegyezését okvetlenül ki kell kérni az egyesség megerősítéséhez.³⁾ S mikor Lippay Kassát odahagyta, a türelmetlenkedő főherczeget a fejedelem, a személynöknek adott válaszon kívül,⁴⁾ egy udvarias, előzékeny levélben is igyekvék megnyugtadni s meg is győzni eljárása helyessége felől. Jól tudja a főherczeg — körülbelől ezeket írta neki, — hogy Illésházyék nemcsak az ő, hanem a rendek nevében is jártak Bécsben s hogy az erdélyieket is közelről érintik a kiegyezés ügyei; »s mivel a méltányosság kívánja, hogy mind az, a mi követeimmel főnséged nevében s ő fölsége tekintélye alatt végeztetett, ne csak énnekem, hanem azoknak is tudtul adassék, a kik a

¹⁾ Szilágyi S. Erd. Orsz. gy. Emlékek V. 402.

²⁾ Közülök egyet később, a gyűlés lefolyása alatt alkalmunk lesz érinteni.

³⁾ Lippay jelentése Mátyáshoz 1606. márcz. 18. Akadémiai kéziratár 17. sz.

⁴⁾ 1606. márcz. 28. U. o.

követeket fölküldötték volt»: hát természetes, hogy a megerősítés ügyét az országgyűlésre kellett halasztania.¹⁾

Bármennyire bántotta is a confirmáció illetén alkalmazása és — mondjuk ki őszintén — bizonytalanná válása a főherceget, a ki a király megerősítő levelét, a nehezebbet ki tudta csikarni: tehetetlenül állott a kellemetlen fordulattal szemben. Jó jel az, hogy a fegyverszünetet Bocskay nem kötötte az ország rendei beleegyezéséhez, hanem nyílt levelei által épen e napokban tette közhirr.²⁾ Illésházy is, a kit a főherceg nem szünt meg buzgalomra serkenteni,³⁾ leveleiben mind a főherceget, mind Trautson-t a gyűlés jó kimenetele felől megnyugtattani igyekvék s nyomatékkal ígérte meg, hogy mindazt, a mi tőle függ, el fogja követni a kiegyezés gyors tárgyalására s ha lehet, az egység változatlan elfogadása érdekében.⁴⁾ Sőt még Thurzó György is küldött egy jó hirt a főherceghez, midőn tudatta vele, hogy Bocskay egyik előkelő tanácsosa: Mágyocsy Ferencz szintén jó prognosticont helyezett előtte Zsolnán egy összejövetelük alkalmával kilátásba.⁵⁾ Így hát lassanként belenyugodott Mátyás az elkerülhetetlenbe; csak arra kérte Bocskayt, hogy az időközben beállott kassai gyűlés ne húzza soká a tárgyalásokat.⁶⁾

¹⁾ 1606. márcz. 27. Ered. a bécsi udv. kam. ltárban. (Szabó Károly a Tört. Tár 1882. évf. 24. I. márcz. 26. alatt közli.)

²⁾ Bocskay pátense 1606. márcz. 28. Kassa.

³⁾ Pl. levele Illésházyhoz ápr. 14. U. o.

⁴⁾ Illésházy levelei Trautsonhoz 1606. ápr. 7. és ápr. 10. U. o.

⁵⁾ Thurzó a főherceghez ápr. 12. U. o.

⁶⁾ 1606. ápr. 26. Bécsi áll. ltár.

III. FEJEZET.

A Kassára gyűlő rendek. A gyűlés megnyitása. Illésházy jelentést tesz a bécsi alkuról. A fejedelem álláspontja. Hű barátja a kiegyezésnek. De a februári egyesség nem tetszik neki. Ennek különféle okai. Különösen az Erdélyhez csatolandó Részek kérdése s Erdély átengedésének föltételei. Illésházy közvetítő fáradozásai sikertelenek. A fejedelem elégedetlen.

A kassai gyűlés hivatalosan kitűzött kezdetére, ápril 16-kára, ősrégi szokás szerint, még oly kevés számmal szál-lingóztak be a fölvidék e metropolisába az ország rendei,¹⁾ hogy a viszonyokkal nem ismerős bizvást kételkedhetett volna abban, vajjon csakugyan szükséges volt-e a gyűlés egybehívása, nem intézhette volna-e el Bocskay és tanácsa — Mátyás kívánsága szerint — a kiegyezés ügyét a késedelmező, jó rendek nélkül is? Nehány nap múlva azonban megváltozott a kép. Bocskay szózata a rendekhez, hogy e gyűlés nagy föladatok megoldására van hivatta, hogy tőle függ a jövő kedvezőbb alakulásának kérdése s hogy nem szabad a nemzetet »minden időre való rettegésben vagy szabadságtalanságban való életben« hagyni,²⁾ nem téveszt-heté el hatását. Naponként újabb-újabb arcok mutatkoztak a város élénkké vált utcáin.³⁾ Ápril 19-kén már a magyarországi követek legnagyobb része együtt volt, kikhez Sz.-György-napig jó csapat tekintélyes nemes, személye szerint hivatalos, csatlakozott, úgy, hogy a gyűlés a Bocskay tartotta gyűlések közt a leglátogatottabbnak mondható.⁴⁾ A du-

¹⁾ Budner Illésnek, a bányavárosok három követe egyikének jelentése Kőrmöczbánya tanácsához 1606. ápr. 25. Kassa (kőrmöczb. levéltár).

²⁾ *Irományok* I. sz.

³⁾ A bányavárosok követeinek jelentése 1606. ápr. 25. (Kőrmöczb. levéltár.)

⁴⁾ Illésházy Mátyáshoz, 1606. ápr. 19. Ered. Bécsi udv. kam. ltár. Csery Mihály Pálffy Katához 1606. máj. 13. (U. o.): »ingens multitudo nobilium praecipuorum . . . congregata.« A sok ember miatt igen megdrágult az élet Kassán a gyűlés alatt, mint a bányavárosok követei ápr. 25. jelentik.

nántúliak kivételével minden megye elküldé a maga köve-
teit, a legtöbb város, a mondott területről, szintén képvisel-
selve volt. — Nem maradtak el a bányavárosok sem a
gyűlésről; Körmöczbánya kérdésére maga az alsó ausztriai
kamara, fölöttes hatóságuk, ajánlotta nekik, hogy ne ugyan
senatorok, ne is a polgárok közül küldjenek követet, de
mégis képviseltessék magukat, minden eshetőség és kelle-
metlenség eltávoztatására,¹⁾ a mely jó tanácsot a gyakor-
lati eszű bányavárosok meg is fogadtak, még mielőtt --
hozzájuk érkezett volna.²⁾ A főúri rend nem volt talán
akkora számmal képviselve, mint hinni és várni leheté,
egy-kettő személyes, magánjellegű okok miatt még a feje-
delemhez legközelebb állók közül is távol maradt, mint pl.
Mágocsy Ferencz, a fejedelem egyik tanácsosa, a ki pedig
a békepárt legbuzgóbb tagja lévén, sokat használt volna je-
lenlétével; továbbá ipa Dersffy Ferencz.³⁾ — Találkozunk
azonban helyettük a távollevők képviselőivel, a kiknek a
korponai gyűlésen nincs nyomuk. Így pl. Thurzó György,
a rendületlen királpárti főúr, a ki »ő fölségéhez való hű-
ségével nem tarthatván megegyeztethetőnek« a kassai gyű-
lésre elmenni, hogy mégis tudhassa, mi történik a gyűlésen,
maga helyett egyik »főemberszolgáját«, az északnyugati me-
gyék nemessége előtt nagy becsületben álló Keczer Ambrust
küldé Kassára, bőven ellátván őt mihez tartás végett uta-
sítással,⁴⁾ melynek értelmében aztán Keczer uram, mint alább
látni fogjuk, buzgó előmozdítója lőn a kiegyezés ügyének.

¹⁾ »... Aber zur Erhaltung Glimpfens ein dritte Person, so
khein Bürger, durch ohne gemessnen Bevelch, blos mit Credentiona-
libus dahin abgeordnet werden möcht, ändere Angelegenheiten hier-
durch zu verhüten.« Az alsó-ausztriai kamara Körmöczbányához, 1606.
ápr. 12. Ered. Körmöczbánya ltárában.

²⁾ Már ápr. 15-kére Kassára érkezett követük. Jelentésük 1606.
ápr. 25. ld. h.

³⁾ Mágocsy Ferencz Thurzó Györgyhez 1606. ápr. 24. Bécsi udv.
kam. ltár.

⁴⁾ Thurzó Gy. Mátyás főherceghez 1606. márcz. 21. és ápr. 12.
Ered. — Az utasítás ápril 13. Mind a három a bécsi udv. kam.
ltárban.

Megérkezett azután ápril 19-kén az erdélyi rendek fényes küldöttsége is,¹⁾ melyet a kolozsvári országgyűlés, a fejedelmi előterjesztésben kifejezett kívánsághoz képest, választatott meg. Benne részt vőnek Kendy István és Sarmassághy Zsigmond főispánok, továbbá Trauzner Lukács, mindhárman a magyarok részéről, Gáspár János és Bedő István a székelyek részéről, a híres Weiss Mihály brassai és Brassai Bertalan szebeni polgárok a szászok képviselőiben.²⁾ Végre berukkolt — ha szabad e banális új kifejezéssel élnem — a hajdúkapitányok közül is körülbelül két tucatzatra való, Rákóczy Lajos, Rédey Ferencz, Segnyey Miklós és Dengeleghy Mihály főkapitányok vezérlete alatt, nem valami nagy öröme és épülésére a nyugatrészi nemességnek, sem különösen a városi követeknek, a mely utóbbiak félve tekintének e marczona alakokra, »az ördög ez apostolaira.«³⁾

Sz. György-napján nyitotta meg a fejedelem a népes országgyűlést, melynek nagyjai be sem fértek tán abba a kápolnába (a fejedelem lakóházánál), a hol a megnyitó isteni tisztelet lefolyt. A vallásos cselekmény az »Erős várunk nekünk az isten« eléneklésével kezdődött, mely után a »Jövel szent lélek úristen« dallama hangzott föl, a minek végzetével a szószékről egy fiatal, nagy jövőjű református pap, Alvinczy Péter,⁴⁾ egy hó óta kassai magyar prédikátor aratta első babérait országos gyülekezet előtt azzal a szentbeszéddel, melynek alapjául a 116. zsoltár hetedik versét

¹⁾ »Cum splendida legatione«, írja Illésházy Mátyáshoz ápr. 19. Ered. bécsi udv. kam. ltár.

²⁾ V. ö. Szilágyi S. Erd. Orsz. gy. Eml. V. 312. és 402—409.

³⁾ »Alle des Teufels Apostel — mondja róluk a bányavárosok követeinek naplója s hozzáteszi még a jelzőt (melyet nem akarok magyarra fordítani) — oder Schlaggen, die er — t. i. az ördög — wegwirft, wenn er schmelzt.« L. *Irományok* XVII. sz. ápr. 26. alatt.

⁴⁾ A Csery közölte Naplóban (Győri Tört. és Rég. Füzetek III. 125. s köv.) »praedicans calvinisticus Petrus N.« De ez nem Bornemisza P., mint Csery véli, hanem Alvinczy, a kit még mint egészen fiatal kassai papot a bányavárosok követei nem ismertek.

vette.¹⁾ Hatásos ékesszólással fejtegeté az ifjú szónok, mily hálával tartozik a magyar nemzet a Mindenhatónak, a mért az igaz keresztyén hitet — t. i. a protestánsokét — az országban annyi ellenség ellen megvédelmezé; aztán pedig buzgón könyörög, világosítsa meg isten a rendek elméjét, hogy a mit végeznek, az egyformán isten dicsőségére és a haza javára válják.²⁾

Ezzel a könyörgéssel, még inkább pedig az isteni tiszteletet befejező »Da pacem« énekkel némi ellentétben állott a fejedelem cancellárjának: Kátay Mihálynak hivatalos megnyitó, harcias színezetű beszéde. Szívesen üdvözlőlvén a fejedelem nevében a nagyszámban összesereglett rendeket s megjelenésökért köszönetet mondván nekik, jelenté a cancellár, hogy Illésházy és Mladossewith a korponai határozatokra meghozták Mátyás főhercegtől a választ, mely még az első ülés alatt föl fog olvastatni.

Inté ennek kapcsán Kátay a fejedelem nevében a rendeket, hogy a kiegyezést csak jó föltételek alatt kössék meg s emlékezzenek arra a régi mondásra, hogy »melius esse honestius mori, quam fucatum pacem habere«, példakép földidézvén előttük Erdély romlását. Beszéde további folyamán világos célzattal a bécsi czikkeknak Erdély átadásáról és Bocskay személyéről szóló pontjaira, melyekkel a fejedelem nem volt megelégedve s melyekről alább bővebben kell szólnunk, eszünkbe juttatá, hogy a fejedelem nem vágyott az erdélyi trónra, hanem az erdélyiek unszolva kinálták neki s ő a magyar rendek egyetértésével vállalá el. Végül kéré őket a fejedelem nevében, a ki minden pillanatban kész érettük és mellettük életét kockárára tenni, hogy tanácskozásaikban és határozataikban a közjót tartsák szemük előtt.³⁾

¹⁾ »Quid retribuam domine pro omnibus beneficiis Tuis? ... Vota mea reddam domino« — mondja a Napló *Trományok* XVII. ápr. 24. alatt. De semmi kétség, hogy *magyarul* idézte Alvinczy a zsoltár szövegét.

²⁾ *Trományok* XVII. sz. ápr. 24. alatt.

³⁾ U. o.

E harcziás hangon tartott szónoklat után az öreg Illésházy emelkedett föl székéről, jelentést teendő bécsi tartózkodása eredményéről. Ha annak, a mit a bécsi alkudozások nehéz menetéről és arról mondott el, hogy mármár *re infecta* akarta otthagyni Bécset, ép oly tüzelően kellett is a hallgatóság lelkére hatnia, mint a cancellár beszédjének: szónoklata végén már a higgadt megfontolás, a békés gondolatok medrébe terelte a rendek kedélyét az egyes szónok, midőn arra utalt, hogy bármennyire elégedetlen volt is a bécsi tárgyalások menetével, a főhercegi tanácsosok ridegségével, mindamellett tovább is Bécsben maradt s megköté a nem egészen kívánságuk szerinti egyességet, csak azért, mert folytonosan előtte lebegett az ország kedvezőtlen helyzete, hogy t. i. két hatalmas birodalom közé van beékelve, melyek szétmorzsolhatják.

Ezzel átadá a bécsi február 9-diki egyességet, melyet Kátay nyomban fölolvastott s melynek tárgyalása a következő ülés napirendjére tüstént ki is tüzetett.¹⁾

Nemcsak azért, hogy a cancellár harcziás szónoklatának okát adhassuk, hanem főként azért, hogy a gyűlés tárgyalásainak lefolyását és végzéseit, melyekkel a bécsi februári kiegészítés sorsa fölött döntött, jól megérthessük, szükség a fejedelem és a rendek hangulatát, a pártok állását, nézeteit és aggodalmait kutatásunk tárgyává tenni. Hiszen a gyűlésnek semmivel sem kisebb a jelentősége a Bocskay névéhez fűződő mozgalom, közjogi intézményeink és a hazai prot. egyház történetében, mint a korponai gyűlésé.

. . . »Csak igyekezzék kegyelmetek serio eleiben adni ő fölségének (= Mátyás főhercegnek), hogy a mint mi sem ide, sem oda nem kapunk, noha volna módunk sokféle praktikában, hanem *absque fraude et dolo* egy igazsággal²⁾

¹⁾ U. o. Aztán a Csery közölte Napló id. h. Továbbá Budner és a bányavárosok követeinek idézett két jelentése. — A gyűlés megnyitásáról elmondottakkal v. ö. még *Frankl* id. ért. Győri Tört. és Rég. Füzt. 37. és köv. lapjait. Azonkívül az újabb tört. irod. köréből *Zsilinszky*, Magy. orsz. gy. vallásügyi tárgyalásai I. 289. s köv.

²⁾ Nincs helyén ugyan tört. munkában és nem-nyelvésznek nyelv-

tractálunk ő fölségekkal, azonképen ő fölségek is kövessék csak az egyenes utat.« Így szólt a fejedelem a legelső leiratban, melyet a Bécsben alkudozni kezdő Illésházy és Mladossewith Bocskaytól kaptak.¹⁾

E leiratban mintegy programját fejté ki a fölkelő magyarság fejedelme: megjelölve a célzt, a becsületes és szilárd alapú kiegyezést, melynek eléréseért vele egyetemben fegyvert fogott az egész keletrészi magyarság. Még ha nem feküdnek is előttünk a fejedelem e bizalmas jellegű levele, még ha nem tudnók is magának Illésházynak, a békés kiegyezés legfőbb előmozdítójának, egyik nevezetes nyilatkozatából, hogy mikor a korponai gyűlés viharos tárgyalásai folyamán már-már a tárgyalások megszakításához s a kiegyezés elejtéséhez jutott a dolog, Illésházy bécsi küldetése eszméjének leghatalmasabb támogatója épen maga Bocskay volt;²⁾ ha nem tudnók is ezt: Bocskay eddigi egész magatartásából el kellene ismernünk, hogy a fejedelem a kiegyezést minden rejtett utógondolat nélkül óhajtotta. Az udvari körök higgadtabban s méltányosabban gondolkodni tudó politikusai ebben a bécsi követség után nem is kétkedtek. S bármily kellemetlenül hatott is Lippay sikertelen missiója (a bécsi pontok megerősítése ügyében) s bármennyire megingatá is Mátyás eme kudarcza a hitet a kiegyezés hamaros létrejöttében; a bizalom Bocskay őszinte békehajlamai iránt a mérsékelt körökben annyira nem csökken, hogy a rendes állapotok beállításán kétségbeesni kezdők

---

vészeti megjegyzést kockáztatni, de meg nem állhatom annak kiemelését, hogy szerény nézetem szerint az »egy igazsággal«-féle s ezekhez hasonló kifejezésekben XVI. és XVII. századbeli magyar nyelvű levelekben az »egy« szó a régi »szent« értelemben használatos, noha jelentése elmosódhatott, csak a szóban maradván meg.

¹⁾ 1606. jan. 9. Közli Szilágyi S. Tört. Tár 1878. évf. 50. l.

²⁾ Ezt még Kassán, 1606. ápr. 20-kán, tehát négy hónap mul-tán is különösen hangsúlyozza Illésházy egy Mátyás főherceghez írott levelében: »Cum . . . etiam legationis meae ad Serenitatem Vestram factae fundamentum ipse (= Bocskay) extiterit.« — Ered. a bécsi udv. kam. ltárban.

épen ő reá építének legtöbbet.¹⁾ Szinte meglepi az embert ez a bizalom. Hogy csak egy példát említsek, jónak látom a kassai végzések kelte utáni napokból, tehát oly időből említeni meg a velencei követ egy érdekes megjegyzését, mikor már a bécsi pontoknak a kassai rendek által történt elvetése ismeretes dolog volt Prágában. Az a nyugtalanító hír érkezett ugyan is 1606. május közepe táján a császári székhelyre, hogy a lengyelországi elégyületlenek, köztük a dissidens elemek, élükön az ostrogi herczeg, minden áron szoros szövetséget keresnek Bocskayval, mely persze Magyarországon a Habsburgok, Lengyelországban a habsburgi házsal rokon dynastia ellen irányult volna.²⁾ »Bocskay azonban — mondja Velence követe — a kiegyezési tárgyalásokat befejezésre óhajtván juttatni, nem nyitott fület a lengyel ajánlatoknak, noha más időben (t. i. jóval előbb) ez ajánlatok nagyon is kapóra jöttek volna neki.«³⁾

Abból azonban, hogy Bocskay a kiegyezést őszintén, egyenesen, de oly alapon óhajta, melyen Magyarország jogai megóvhatók s Erdély sorsa biztosítható legyen, következik és érthető az is, hogy a huzavona s a szűkkeblűség, melyet a főherczegi tanácsosok részéről a bécsi alkudozások alatt sajnálattal volt kénytelen tapasztalni, a fejedelmet 1606 elején mélyen elkeseríték s fölkelték benne a környezete túlzóbbjai és a török által amúgy is folytonosan szított gyanút, hogy vele szemben az udvar nem őszintén jár el. »Értjük uram — írta Illésháznak, miután a hosszú tárgyalások jó eredményét hat hét múlva is hiába várta, — hogy az ő fölsége (= Mátyás főherczeg) tanácsi csak az időt akarják velünk mulatni s azzal ezt az elkezdett dolgot velünk el-

¹⁾ A firenzei követ jelentése 1606. ápr. 3. (Firenzei áll. ltár.)

²⁾ Bocskaynak a lengyelekkel való összeköttetéséről lásd Szabó Károly, Bocskay polit. levelezése. Tört. Tár 1882. évf.

³⁾ A lengyelek »hanno procurato d' unirsi co 'l Boscai et con questi Ungheri ribelli a commune difesa; ma il Boscai che vorrebbe terminar di quà queste trattationi (= t. i. a kiegyezési tárgyalásokat), non ha dato d' orecchie alle lor proposte; seben in altro tempo gli sarebbono state gratissime«. 1606. máj. 15. Disp. di Germ. id. l.

unatui, remélvén azt, hogy efféle halogatással és időmulasztással vagy a magunk erejétől megemésztődünk, vagy egyéb alkalmatosság által megoszlatunk. De fölötte igen megcsalatkoznak efféle gondolatjukban.«¹⁾

A gyanút és elkeseredést még jobban megerősíté benne a bécsi megállapodások tartalma, melyeknek Magyarországra vonatkozó pontjaival ép úgy nem volt megelégedve, mint a hogy bántotta az a körülmény, hogy az »ő személyes kívánságai«, a miknek Bécsben egészen helytelenül az erdélyi fejedelemségre vonatkozó követeléseket, egész Erdély és Kelet-Magyarország óhajainak összességét elkeresztelték, Mátyás főherczegnél oly kevés méltánylásban részesültek.

Miután a kassai gyűlés, a nélkül. hogy részletesen tárgyalta volna ez utóbbi kívánságokat, teljesen megnyugodott mind abban, a mit a fejedelem erre vonatkozóan jónak lát követelni; sőt a kiegyezés czikkeinek végig-elemzése után kijelenté a gyűlés, hogy a kiegyezést illető határozatait csak akkor ismeri el egyáltalán kötelezőknek, ha a király előbb Bocskaynak Erdélyre irányuló kívánságait kielégíté: e *conditio sine qua non*-ra való tekintettel kénytelenek vagyunk ez ügyet behatóbban tárgyalni.

A korponai gyűlés folyamán láttuk, hogy a Bocskay »ditiójának« vagyis annak a kérdésnek tárgyalásánál, mely magyarországi megyék csatoltassanak a Bocskay kormánya alatt maradó Erdélyhez? a fejedelem jogara alá kívánczozók túlzó követeléseit Illésházy közvetítő indítványa dönté meg. Ez indítvány értelmében a korponai végzések idevonatkozó pontja Mátyás belátására bízta, hogy Bocskay kívánságának jóakaró mérlegelésével oly területet csatoljon Erdélyhez, mely a Básta-szekerére jutott ország fejedelmét képessé teszi Erdélynek, a keleti magyar részeknek s a magyar korona Havasalfölde fölötti főnhatóságának megvédelmezésére.²⁾

¹⁾ 1606. febr. 11. Közli Szilágyi S. Tört. Tár 1878. évf. 78. és köv. l.

²⁾ L. a Korponai Országgyűlés tört. bevezetésében, a Magyar Orsz. gy. Eml. jelen kötetében.

Ezen az alapon Illésházy Bécsben, a számára adott utasítás értelmében, az alkudozás kezdetén Bocskay részére mindazt a földet kérte, mely Nagyszombattól és a Tátrától keletre esik,¹⁾ a nélkül természetesen, hogy a kérelmet ő, a ki a korponai túlzók hasonló kívánságainak határozott ellen-sége volt, komolyan értette volna. Hamarosan el is hagyta ez inkább ijesztés, alkudozási taktika céljából támasztott követelést és a fejedelem utasításához képest tán gyorsabban, mint kellett volna, visszavonult a követelések második, már komoly alappal bíró stadiumára. Arra t. i., hogy Bocskaynak Erdély birtokához partium gyanánt necsak az a 4 megye (Bihar, Közép-Szolnok, Kraszna és Máramaros) engedtesse át, melyet előde: Báthory Zsigmond birt, hanem az egész tiszántúli terület, már t. i. a mennyiben a magyar király kezén van s ezenkívül Abauj, Zemplén, Ungh és Beregh. Majd e négy utóbbi megyéről is gyorsan lemondván, az alkudozás tizedik napján csak a túl a tiszai földet és Zemplénből Tokaj várát, a hozzá tartozó birtokokkal követelte, a követelést azzal okolván meg, hogy hiszen teljesítése fejében Bocskay a kezeiben levő Vas, Sopron, Zala,²⁾ Mosony, Pozsony, Nyitra, Trencsén, Bars, Hont, Nógrád, Zólyom, Liptó, Árva, Szepes, Sáros, Torna, Gömör, Borsod, Zemplén, Ungh, Beregh, Abauj és Heves megyéket fogja a királynak átengedni.³⁾ Végre nem lévén képes másként megtörni a főherczeg ellenállását,⁴⁾ a febr. 9-diki egyezésben abban egyezett meg Mátyással, hogy egyelőre csak a Báthory Zsigmond birta megyék adassanak át Bocskaynak, az ezeken felüli tiszántúli megyéket illetőleg pedig maradjon Bocskay követeléseinek elintézése a legközelebbi

¹⁾ Kivonat Illésházyék utasításából, melyet a »plenipotentia« kérdésénél főntebb annyira kiemeltem.

²⁾ E túlzással szemben v. ö. a sárvári részl. gyűlés történetét a jelen kötetben.

³⁾ Illésházy és Mladossewith beadványa a főherczeghez 1606. jan. 19. Ered. Akad. kéziratár (1606., 3. sz.).

⁴⁾ Illésházy és Mladossewith Bocskayhoz 1606. febr. 1. — Közli Szilágyi S. Tört. Tár 1878. évf. 63. l.

általános országgyűlésére, miután mondja az egyesség — ő fölsége a kérdéses megyék rendeit esetleg akaratuk ellenére és ellenkezésben a koronázás alkalmával tett esküjével, mely tiltja az ország területének elidegenítését, más hatalma alá nem bocsáthatja. Szathmárra nézve pedig, mely Bocskay kezeibe esett, az a megállapodás történt, hogy ezt a fejedelem a június 24-dikéig tartó fegyverszünet lejártáig birja, a mikor a főherczeg külön biztosokkal fogja e kérdést elintézni, a közben ő fölsége is megtartván a királyi, illetőleg császári parancsnok alatt álló, különben a partiunhoz tartozó N.-Váradot.¹⁾

A ditio kérdésének illetén megoldása után kimondá a február 9-diki béke, hogy ezt a területet Erdélyhez birván Bocskay, Erdély megmarad Magyarország kiegészítő részének s Bocskay a souverainitás elismerése fejében évi ajándékot küld a magyar királynak s a magyar országgyűlésekre mindig követeit meneszti. Ugyancsak a magyar korona fensőbbségének elismeréseül Bocskay a maga pénzein az érmek egyik oldalára a magyar király nevét és czimerét köteles veretni; a törökkel vagy a magyar király más ellenségével szerződésre nem léphet; ezt az egyességet az erdélyi rendekkel a magyar király biztosai jelenlétében országgyűlésileg fogadtatja el; halála után pedig úgy Erdély maga, mint a magyarországi megyék haladéktalanul vissza kerülnek a magyar király egyenes kormányzása alá.²⁾

Semmi kétséget nem szenved, hogy Illésházy ezen stipulációk aláírásakor túllépett utasítása korlátaín. Azért tette-e ezt, mert, mint a korponai gyűlésen e kérdésnél kifejtett tevékenységből is gyanítható,³⁾ annak az egész nyugati Magyarországon elterjedt conservatív fölfogásnak volt a hive, hogy az amúgy is rémítően megtépett ország testét megcsonkítani bűn s hogy minél kisebb a király uralma alatti Magyarországnak a területe, annál kisebb annak

¹⁾ V. ö. *Irományok*, Függelék b).

²⁾ U. o.

³⁾ L. a korponai gyűlés történetét jelen kötetben.

politikai súlya is? Vagy azért-e, mert csakugyan reménysege volt, hogy Bocskay utóvégre is bele fog nyugodni az eddigi partiumon felül kívánt megyék átengedésére egyedül illetékes tényezőnek, a törvényes általános országgyűlésnek döntésébe? Így vagy amugy gondolkozhatott, de tévedését mihamar be kellett látnia.

Mert tán még meg sem száradt a februári egyesség tintától nedves oklevele, mikor megérkezett Illésházyhoz Bocskay szemrehányó leirata, az alkudozásoknál tanúsított gyors visszavonulása miatt. »Az magunk szömélyének contentálása felől akartuk volna, ha kegyelmetek az szerint procedált volna, az mint az instructio és az közöttünk való végezés tartotta és legelőször arra ne ment volna kegyelmetek, az melyet mü legutolszorra hagyunk volt.«¹⁾ S pár napra rá jött a fejedelemnek másik levele, mely méltatlankodva utasítja el a gondolatot, hogy ő neki is csak az a partium adassék, a melyet Báthory Zsigmond birt, holott »nemhogy Zsigmond fejedelemnek, de sem az ifjú, sem a nagy²⁾ János királynak azok a földek, tartományok és erősségek kezökben nem voltak, a melyeket isten mi kezünkbe adott.«³⁾ Megérthette Illésházy mind a két levélből, hogy nem csupán a császári kézen levő s föltétlenül Bocskaynak ígért Várad átadását követeli a fejedelem, hanem hogy Kassa követelése mellől sincs szándékában elállnia.⁴⁾

Hibáját Illésházy azzal igyekvék jóvá tenni, hogy még

¹⁾ 1606. február 3. — Közli Szilágyi S. Tört. Tár 1878. évf. 65. lap.

²⁾ Sic!

³⁾ 1606. febr. 3. U. o. 70. l.

⁴⁾ Meg nem állhatom, hogy Bocskay csendes humoráról itt — épen e két városnál — meg ne emlékezzem. Váradról azt mondja a fejedelem, hogy ez a nélkül is »oly nyavalyás állapotban vagyon, hogy Pecz uram (Pezzen ezredes, a csász. parancsnok, nagy inyenecz) fürjhus gyanánt egeret eszik Váradban«. (Tört. Tár id. évf. 50. és köv.) Kassáról pedig ezt mondja: »Mi itt Kassán jóízűen iszunk néha az édes borokban az kegyelmetek egészségeért; igen meg is szottuk és szeretjük is az édes bort, bizony immár a savanyú borra nem szottatlatjuk magunkat.« (U. o. 67. l.)

elutazása előtt, Mladossewithtel együtt, egy emlékiratban erős okokkal kérte Mátyást, hogy miután a februári egyesség e módosítása csak tőle függ, Lippayt a Bocskay kívánására vonatkozó oly engedményekkel küldje Kassára, melyek a fejedelmet minden tekintetben kielégítik.¹⁾ Kérése azonban nem használt; Lippay, mint láttuk, csak a februári egyesség változatlan elfogadtatása végett járt Kassán; előtte is, Mátyáshoz írott leveleiben, is hiába fejtegeté Bocskay, hogy Erdély fejedelmének a török végváarak, ú. m. Lippa, Világos, Szolnok, Eger és más kisebbek ellenében még sok végvárat kell föntartania s hogy az ezzel járó nagy költségek elviselésére Erdély és az eddigi partium nem elég, mert Básta, Mihály vajda, a vallonok és hajdúk miatt elpusztult ez is, az is; ha hát a király csak a régi partiumot akarná Bocskaynak átengedni, ő nemhogy becsülettel nem felelhetne meg országa s Magyarország biztonsága iránti köteletségének, mint az egyesség is kívánja tőle,²⁾ hanem saját udvarát s háza népét sem tarthatná oly karban, mintha csak magánzó, egyszerű főúr volna.³⁾

Mind nem ért semmit. Lippay a februári oklevélben foglaltakon fölül egy talpalatnyi földet sem engedhetett a fejedelemnek, a ki a tiszántúli megyék ügyének az országgyűlésre való halasztásában annál kevésbbé nyugodhatott meg, minél valószínűbb volt előtte, hogy a kiegyezés után az országgyűlésen, hol a nyugati megyék és a katolikus elemek is mind meg fognak jelenni, a király ellenkező befolyása esetleg még kedvezőtlen megoldást fogna Erdély fejedelme számára megérlelni. Gúnyosan hangoztatá Lippay előtt, hogy ismeri a »prágai szokást«, hol oklevéllel egyet s mászt megerősítenek, de az idők folyamán szépen el is felejtene.⁴⁾ Hogyan bízhatott volna hát a föltételes ígértben!

¹⁾ Illésházy és Mladossewith Mátyás főherczegnek 1606. febr. 18. Ered. a bécsi udv. kam. ltárban.

²⁾ *Irományok*, Függelék b), a 12-dik (erdélyi) föltétel.

³⁾ Bocskay válasza Mátyás főherczeg számára Lippaynak márcz. 28. Akad. kéziratár.

⁴⁾ Lippay jelentése Mátyás főherczeghez 1606. márcz. 18. (U. o.)

És jegyezzük meg, hogy Bocskaynak, tudtán kívül is, igaza volt. A bécsi és prágai kormány-körök egyaránt úgy okoskodtak, hogy a Szathmárhoz és N.-Váradhoz tartozó 8 megye¹⁾ fölér más felsőmagyarországi 8 megye birtokával, hogy Szathmár vára őrzi mintegy az Erdélybe nyíló utakat s annak s a hozzátartozó területnek birásától függ az Erdély felől támadható veszélyek elhárításának lehetősége.²⁾ Ennek a véleménynek ad kifejezést Rudolfnak azon Mátyáshoz intézett levele is, melyvel a bécsi egyesség megerősítését megküldé, midőn kiköti, hogy a legközelebbi országgyűlésen a főherceg egyik legfőbb feladata legyen Váradot, Szathmárt és Ecsedet — a többi közt — a király kezén megtartani!³⁾

Még jobban bántották a terület kérdésénél Bocskayt azok a részben megalázó, főleg pedig politikátlan föltételek, melyek alatt neki a februári egyesség Erdélyt odaadá. Hogy halála után Erdély a magyar király kezére szálljon vissza, holott épen ettől s ennek kapcsán a Básta-féle kormányzóktól irtóztak legfőképen Erdély rendei, a kik Bocskay magtalan halála esetére a szabad fejedelmválasztás eszméjéhez ragaszkodtak. Hogy a magyar király fensőségét oly külsőségekben is kifejezésre kelljen juttatni, mely a török bosszúját fölkölti s Bocskayt s vele Erdély államiségát elsöpri a föld színéről. Végre hogy az erdélyi fejedelem ne léphessen szerződésre a törökkel, hanem a helyett rettegésben kelljen élnie úgy a portától, mint a prágai hatalmasoktól, »hogy ha csak egy havasalföldi vajdának parancsolnának is, ez mindjárást kihajthassa őt székéből.«⁴⁾

Valóban alig érthető, hogy' állhatott rá Illésházy

¹⁾ T. i. Bihar, Kraszna, Közép-Szolnok, Máramaros, Zaránd, Ugocsa, Szabolcs, Szathmár.

²⁾ Lassota Erich Mátyás főherceghez 1606. ápr. 23. fejtegeti ezt. Ered. a bécsi áll. ltárban.

³⁾ Rudolf utasítása Stralendorff Lipót titkos tanácsosa részére 1606. ápr. 3. Fogalm. u. o.

⁴⁾ Bocskay leirata Illésházyékhoz febr. 6. — Közl. Szilágyi S. Tört. Tár 1878. évf. 70. l.

ezekre a föltételekre. Ha nem tudnók, hogy e pontoknál a Báthory Zsigmonddal 1595-ben a török ellen kötött szerződés lebegett a bécsi körök képzelme előtt, azt kellene modern kifejezéssel élve mondanunk, hogy a gyakorlati érzésű Illésházy e kérdésben doctrinaire volt s gondolkozása összes sugarait merően a sz.-korona alá tartozó országok egységességére irányítván, e gondolat nyomása alatt megfelekezett Bocskay és Erdély tényleges helyzetéről.¹⁾

Mikor Bocskay e föltételeknek első hírét vette, lelke összes keserűségét kiönté Illésházy előtt. Élete java részét, mondá, eltöltötte; a mi hátra van belőle, lenne bár öröm vagy keserűség, egyaránt rövid. Inkább kész életét koczkára tenni vagy a halálnak dobni, mint e föltételek elfogadásával romlásba dönteni a benne bízó országot. »Az mely táská — folytatá, Básta és Mihály vajda kormányzóságára utalva — egyszer a mi nyakunkat és a magyar nemzetség nyakát megcsiszolta vala, s melynek hordozását igen el is untuk, azt semmikép nyakunkra újlag nem vehetjük. Készek vagyunk inkább egy nap és egy órában mind azt s mind az többbit egyszersmind az földhöz ütnünk, hogysen újlag azon táskát nyakunkba vennünk.«²⁾ S valóban ő maga volt az, a ki az erdélyi rendekkel szemben elvállalt kötelességéhez képest e föltételeket megküldvén a kolozsvári országgyűlésnek, azokat el nem fogadhatónak »alkalmatlannoknak« bélyegezte.³⁾

Bántotta aztán Bocskayt az is, hogy a februári szerződés az ő esetleges fiú maradékát egyenest kizárta a fejedelmi székből, fiú hiányában pedig esetleges leány-gyerme-

¹⁾ Nem változtat a dolgon az a körülmény sem, hogy Illésházy és Mladossewith egy 1606. január 23-diki beadványban így nyilatkoztak: »negocium hoc (vagyis az egész erdélyi ügy) ad ipsum dominum Bocskay pro ulteriori responso erit referendum« (bécsi áll. ltár). Mert ha a február 9-diki egyesség idevágó pontjait csak tervezetnek vesszük is, akkor is gondolható Illésházy, hogy tartalma a fejedelem kivánságaitól messze áll.

²⁾ Bocskay most id. febr. 6-diki leirata.

³⁾ Szilágyi S. Erd. Orsz. gy. Eml. V. 402.

keiről meg sem emlékezett.¹⁾ Végre bosszantá az a macasság, melylyel a bécsi udvar még hallani sem akart abbeli kívánságáról, hogy a kiegyezés megkötése után a hajdúságnak a királyi kincstár legalább 3 havi zsoldot fizessen; holott e követelésnek oka tényéren fekvő volt, mert joggal lehetne félni, hogy a fizetetlen és rakoncztalan hajdúság erővel — rablással — csikarja ki, a mit szép szerével meg nem kaphat, sőt egyrésze esetleg éppen a török zsoldjába áll.²⁾

Márczius és április hó folyamán bőven volt alkalma Illésháznak Bocskay növekvő kedvetlenségét tapasztalnia s azt a mind ridegebbé váló állást szemlélnie, melyet a fejedelem követelései megtagadása miatt, a bécsi megegyezéssel szemben elfoglalt. Aggódó leveleiben csaknem esengve kérte a szorgos főúr Mátyást és tanácsosait, hogy engedjenek; figyelmezteté őket, hogy csupán Bocskaytól függ az egész kiegyezés nyélbe sütése s hogy őt már ezért sem szabad ingerült hangulatban tartani;³⁾ megkísérté — noha bizonyára neki magának is nehezebbre esett — meggyőzni a

---

¹⁾ Lippay többször eml. jelent. Mátyáshoz márcz. 18. — A fáma különben ez időtájt sokat beszélt a fejedelem nősülési szándékairól. A »Novitates quaedam ex fidedigno viro 10 Maii acceptae Cassoviae« című, a bécsi udvarhoz beküldött irott újság-féle is (ad máj. 5. a bécsi áll. ltárban) ezt mondja: »Nubendi quoque animum habere (Bocskay) videtur; postulat itaque a statibus regni Hungariae ut bona reginae Hungariae sponsae ipsius futurae conferant; se sponsam facile inventurum«. Bocskaynak ezen apocryph kívánságáról azonban a gyűlési acták mitsem tudnak.

²⁾ Bocskay utasításának főntebb tárgyalat kivonata. — Illésházy jelentése febr. 1. (Közli Szilágyi S. Tört. Tár 1878. évf. 63.) Bocskay sürgetése febr. 11. (U. o. 78.). — Firenze követé írja, hogy a török császár hatezer hajdút akar zsoldba fogadni a perzsa ellen. (1606. márcz. 7. — Firenzei áll. ltár). De ha hitték e hírt a kormánykörök, úgy érthető, hogy már *ezért* sem akarták kifizetni a hajdúságot; hiszen úgyis elviszi egy részüket a szultán a perzsa ellen!

³⁾ »Censereim ego itaque eum non irritandum, sed potius adhuc benevolentia devinciendum esse. Ab ipso enim quasi tota vis huius negotii dependet, neque regnicolae removeri a se et avelli patientur.« Illésházy Mátyásnak ápr. 28. Ered. a bécsi udv. kam. ltárban.

bécsi udvart arról, hogy azt a területet, a melyet Bocskay kíván, csak a magyar király fensőbbsege alatt óhajtja birni s így teljesen elválni a magyar koronától nincsen még gondolatában sem; fejtegette annak előnyeit, hogy Erdélyt nem a császárnak kell eztán roppant költséggel a török ellen védelmeznie, mert Bocskaynak módjában lesz jól megvédehetni, ha kívánságai teljesülnek, s így megtarthatni a magyar korona számára.¹⁾ De nem csupán kedvező, új határozat nem érkezett akár a fáradhatatlan Illésházy könyörgő leveleire, akár magának Bocskaynak egyenest Mátyáshoz intézett hasontartalmú soraira²⁾ (a mi érthető, mert hiszen Rudolf csak az imént erősíté meg a bécsi czikkeket), hanem még a jóval biztató szó is hiába váratott magára mind a gyűlés bezártaig.

Mindebből az következett, hogy a kiegyezés eszméjének Illésházy mellett legbuzgóbb barátja: a fejedelem, lanyhább és lanyhább lón a kiegyezés siettetésében, melyet a februári föltételek alatt oka sem volt óhajtania. Szabad kezet engedett azon sokaknak, a kik csupán az ő nézeteihez alkalmazkodtak, a kiegyezési czikkek túlszigorú bírálására; sőt tovább menvén, rossz néven vette s szemére is hányta Illésházynek, hogy ez a czikkek elfogadása dolgában befolyását és ügyességét crnyedetlenül igyekvék a rendek közt érvényesíteni.³⁾

¹⁾ Illésházy Kolonics Siegfriedhez 1606. ápr. 20. L. *Irományok* II. sz.

²⁾ 1606. márcz. 27. Ered. a bécsi udv. kam. ltárban. (Szabó Károly közli márcz. 26. alatt Tört. Tár 1882. 24.) Továbbá máj. 12. szintén eredeti a mondott ltárban.

³⁾ Illésházy nejéhez 1606. május 16. Kassáról. Egykorú fordítás a bécsi udv. kam. ltárban.

IV. FEJEZET.

A kiegyezést ellenző rendek. — Jellemzésük. — A legszélsőbb elemek nem állnak erkölcsi alapon. — A kik a kiegyezést politikai okokból kárhoztatják. — A török ágensek üzelmei. — A hajdúság beavatkozása és pártütése. — A szélső elemek minden incidenst kihasználnak. — A lőpor-összeesküvés. — Nagymérvű izgatások. — Czipellősházy és a »német kutyák«. — Rémuralom.

Bizony nem tehetek róla, ha eszembe jut itten a régi latin közmondás: a capite foetet piscis.

Mert a fejedelem e lelki állapota kapóra jött mindazoknak a túlzó elemeknek, melyek már a korponai gyűlésen is erősen izgattak a kiegyezés föltételeinek fölcsigázása mellett, csak azért, hogy a kiegyezés megghiúsuljon; de a melyeket a békére hajló hatalmas többség akkor háttérbe szorított. Pártállásuknak azóta szikkadt malmára vizet hajtott most a fejedelem elégedetlensége s a malom ugyancsak megkezdte a zakatolást. Nemcsak azok hordták belé az örölni valót, a kiknek zsákja a becsületes meggyőződés tiszta buzájával volt tele. hanem azok is, a kik csak ocsút vagy konkolyos szemet tudtak önteni a garatra.

Ez utóbbiak közt első sorban azok a hízogók tűnnek föl a fejedelem legközvetlenebb közelében, a kik kedves dolgot véltek cselekedni Bocskaynak, ha minduntalan azt súsogták fülébe, hogy ne csak követelései mellől ne álljon el, hanem a közvetlen hatalma és birtokában levő összes területet — tehát a Dunántúl híján csaknem az egész királyi Magyarországot! — igyekezzék a maga részére megnyerni az uralkodótól, miután a törökkel kötött szövetség szerint bizton számíthat arra, hogy a szultán őt e terület birtokában, ha tőle azt a császár megtagadná, szíves örömet megvédelmezi.¹⁾ S ha Bocskaynak sem józan megfontolással követett politikája irányítására befolygni. sem jelleméhez

¹⁾ »Quidam adultores domini Bocskay persuaserunt ei, ut arces et ditiones sibi nunc subiectos Suae caes. M^{ti} non cedat; Turci in illis illum defensoros et conservaturos promittunt.« Illésházy (Trautsonhoz) 1606. ápr. 10. Bécsi udv. kam. ltár.

hozzáférni nem volt is képes az efajta banális hízélgés; annál inkább tetszett a gondolat a zavarosban halászni szeretőknek, a kik a forradalmi mozgalmak alatt a baráttól s ellenségtől egyaránt elrabolt értékekből egyet s mást magukhoz kaparintván, a háború folytatásától vagyoni gyarapodásukat remélték, — azoknak, a kik a gyámoltalanok, a vihar elől menekülők birtokait jogtalanul elfoglalván, a háború folytatásától várták a törvénytelen tényleges birtokállapotok törvényesítését.¹⁾ Kevesen voltak ugyan, a magyarság becsületére legyen mondva, e derék urak; ²⁾ de súlyukat növelé az erőszakos rablólovag Nádasdy Tamás és más két, névszerint sajnos nem ismert előbbkelő nemes magatartása, a kik pláne (ha igaz, a mit róluk Velenceze prágai követe mond) a legridegebb, sőt visszataszító önzésből azt hirdeték, hogy ha Bocskay István Erdély és a Részek birtokát nyeri a fölkelés vezetéseért, hát a kiegyezésbe addig ők sem nyugosznak belé, míg ők is jutalmát nem veszik hasznos vagy kevésbbé hasznos viselkedésüknek.³⁾ Önzés, noha nem ily megvetendő formájú, sőt talán érthető önzés volt az alapja azok ellenzéki magatartásának is. a kik nem egészen ok nélkül féltek a bécsi czikkek miatt attól, hogy azon jószágokat, melyeket Bocskaytól akár teljesített szolgálatokért megérdemelt jutalom fejében, akár vegyes adomány (donatio mixta) alakjában szolgálat és lefizetett pénzösszeg fejében nyertek, előbbi tulajdonosaik kezébe meg nem felelő, sőt esetleg csak pör útján érvényesítendő, tehát nagyon kérdéses kárpótlás mellett lesznek majd a kiegyezés után kénytelenek visszabocsátani; ⁴⁾ miután nem volt titok előttük, hogy a nemeség e részben conservatív fölfogású, ez a fölfogás pedig a

¹⁾ Thurzó György Mátyáshoz 1606. ápr. 17. Ered. a bécsi udv. kam. ltárban. »Sono però alcuni frà loro che vorrebbero migliorar le lor conditioni et farvi qualche acquisto« — írja róluk a kapott tudósítások után Velenceze követe még. 1. Disp. di Germ. id. h.

²⁾ Thurzó Gy. most említett levelében: »ut illi, cum sint pauci . . .«

³⁾ Velencezei köv. jelent. febr. 27. id. h.

⁴⁾ U. o.

jövő általános, rendes országgyűlésen, a hol a dunántúli megyék, a királypárti főurak és a főpapság is jelen fognak lenni, könnyen érvényre juthat.

Az ország ilyen gondolkozású lakosai képviselőinek kisdied csoportjánál tekintélyesebbre rúgott az országgyűlés azon tagjainak száma, a kik, küldöik megbízásából, már politikai okokból tartoztak a túlzók pártjához. Ezek Felső-Magyarország keleti megyéiből toborzódtak össze s hozzájuk, épen úgy mint a korponai gyűlésen, az erdélyiek és Kassa város követei csatlakoztak.¹⁾ Érdekes jelenség azonban az, hogy a túlzó megyék legtúlzóbb elemei sem bírtak akár az erdélyiek, akár Kassa követein túltenni. A Thurzó Györgyhöz érkezett hírek szerint az egész gyűlés folyamában Erdély küldöttei voltak a leghajthatatlanabbak s Illésházy is panaszosan említi a gyűlés végén, hogy különösen az erdélyiek a legszívósb ellenzői a kiegyezésnek.²⁾ Természetes oka ennek abban keresendő, hogy az erdélyiek a februári egyességek Erdélyt illető pontjaival épen úgy nem voltak megelégedve, mint a fejedelem; a nélkül, hogy őket érzelmeik hangos nyilvánításában bármi tekintet korlátozta volna, mint korlátozó állása, fejedelmi tiszte Bocskayt. A mi pedig Kassát illeti, itt — szintén figyelemreméltó — maga a városi nép ment elől a jóakaró, de kissé lármás hazafiságban. Semmi sem mutatja jobban az erősen magyar jellegűvé vált város hangulatát, mint az, hogy a végleges (a júniusi) bécsi béke megkötése után is, mely a februáriusnál sokkalta kedvezőbb föltételeket szabott, a béke vagy kiegyezés végrehajtása közben is megtartá ellenzéki érzelmeit: nemcsak megtagadta a királyi biztosoktól az engedelmességet, hanem irtóztat

---

¹⁾ Thurzó imént említett levele, aztán *Irományok* II. sz.; a velencei követ máj. 7. íd. h. és *Irományok* XVII. sz. máj. 6. alatt; végre Révay Márton Thurzó Györgyhöz máj. 12. (bécsi udv. kam. levéltár).

²⁾ Révay most eml. levele; továbbá Pálffy Kata Thurzó Györgyhöz: »Transsylvani prae ceteris maxime inflexibiles extiterint.« Máj. 17. U. o. (Egys. fordítás.)

szidalmak között halállal fenyegette őket, úgy hogy a fegyveres erő szaporítása lón szükségessé.¹⁾

Az, a mi e különfajú elemeket a zajos, de becsületes politikai túlbuzgóságra ösztönzé, az a kívánság volt, hogy megmaradhassanak Bocskay kormánybotja alatt, mint Partium az erdélyi fejedelemséghez csatolva, mely ekként — és innen az erdélyiek támogatása — hatalmas magyar államtestté válnék. Nekik azért kevés volt az, a mivel Bocskay megelégedett volna, hogy tudniillik a Részek a Tisza és Erdély közti királyi ditiót foglalják magukban. Ők azt akarták, különösen a mióta a tokaji német őrség (1606. márcziusában) megadta magát Bocskaynak és így e fontos vár a magyarság kezeibe került, hogy a Tiszán innen is mindazt a földet, mely Kassától, Tokajtól és a hozzátartozó uradalmaktól keletre esik, minden ezután következő erdélyi fejedelemnek és nem csupán Bocskaynak engedje át Partium gyanánt a király. E terület központja, metropolisa, természetesen Kassa lesz vala. mely városról azt a nézetet vallotta ez a párt, a melyet azelőtt Bocskay — de persze csak az alkudozások folyamán taktikából — hangoztatott, hogy tudniillik ha a magyar király kezébe kerülne vissza, okvetlenül a török támadás veszélyének lenne a jövőben kitéve s ha aztán ez a város is vidékestől török ditióvá válnék, akkor vég-órája is ütne a magyarságnak. Ezért azt tartá ez a párt, hogy inkább akár Győr, akár Komárom vesszen el, mint Kassa: mert azok elvesztéséből, a török kézre való jutásá-

¹⁾ Koháry Péter jelenti 1607. közepe táján (kelet nélkül) Mátyás főherceghez: »Humiliter etiam significare Ser^{ti} V. iusserunt domini commissarii (Forgács Zs. és Dóczy Andr., felsőmagyarországi királyi biztosok), cum civitas Cassoviensis durae admodum et refractariae sit cervicis, nec coërceri in officio viribus ducentorum illorum peditum valeat, quae levissimâ quavis occasione arreptâ mox ad res novas descendere, tumultus excitare peralacris sit adeoque proterva et contumax illa plebs ut vel ipsismet dominis commissariis Vestrarum Majestatum temere obloquentes, mortem minitari ausint eosdemque ad ea etiam permittenda suis comminationibus cogunt, quae auctoritatis, dignitatis Suae M^{ti} evidententer repugnant* . . . stb. (Bécsi udv. kam. ltár).

ból a németeknek, Kassa vesztéből pedig csak a magyaroknak támad kára s veszedelme.¹⁾

De ha a hazafias aggodalom és szorgos előrelátás ilyen furcsa megnyilatkozását, a rövidlátás ekkora mértékét (noha kétségtelen adataink vannak róla) nem akarnók is elhinni e párt embereiről: azt már kénytelenek vagyunk elismerni, hogy a »ditio«, a »Partium« kérdésénél a miatt a lángoló s minden fogalmat fölülhaladó gyűlölet miatt sem engedtek, melylyel a Bocskay támadását megelőző császári kományszat tényei és emlékei, sőt némi részben maga az uralkodó személye iránt eltelve valának. Az erdélyiek akárhányszor keserű megjegyzések kíséretében emlegették Illésházy előtt, hogy Básta az ő országgyűléseiken nem egyszer, hanem ismételten is a szemük közé vágta, hogy a császár haragszik rá, a mért kegyetlenebbül nem bánik velük. »Az effélét pedig — írja Illésházy Trautson miniszternek Bécsbe²⁾ — nem egykönnyen lehet kiirtani az emberek szívéből«. Felső-magyarországiak és erdélyiek annyira irtóztak a Básták, a Belgiojosok, a Krauseneggek uralma visszatérhetésének még gondolatától is, hogy némelyik hevesebb megyei követ a szemébe mondá Bocskaynak, hogy inkább százszor adják a török pártfogása alá magukat, mintsem még egyszer eltűnjék a császári generális-kapitányok franczia és vallon megolasz katonaságának istentelen kicsapongásait. Inkább a török basa jó pénzen megvett védelme, mint Krausenegg zsarolása, a ki — mint Illésházynek elmondták, — még az utczára kimenő asszonyok kontyából is kihúzatta a hajtút, ha ezüst volt, csakhogy telhetlen pénzvágát kielégítse.³⁾ És százszor inkább a pusztulás, mint egy újabb Belgiojoso

¹⁾ A már föntebb említett »Novitates quaedam ex fidedigno viro, 1° maii acceptae, Cassoviae.« (Bécsi áll. ltár).

²⁾ 1606. ápr. 10. Bécsi udv. kam. ltár. »Saepius mihi objicitur, quod dominus Basta in publicis conventibus publice multoties dicebat, Suam caes. Maiestatem graviter illi succenseri et irasci, quod non crudelius illos tractaret. Haec et his similia simpliciter ex cordibus illorum tolli vir poterunt.«

³⁾ Illésházy Kolonicshoz 1606. ápr. 20. I. Irományok II. sz.

uralma, a ki vallon katonát ad a hódító útra kelt püspök mellé, hogy fegyverrel tehessenek erőszakot a protestáns lakosság lelkiismeretén.¹⁾

Ezt az utóbbi argumentumot különösen a kálvinista papság ösztökélésére hangoztatta a túlzók pártja, mely hatalmas erkölcsi támaszt nyert azon. szónokolni jól tudó s nagy becsületben álló, felsőmagyarországi prédikátorokban.²⁾ E harcias lelki pásztorok a kassai gyűlés tárgyalására az egész messze környékből betódultak s a három hétig tartó gyűlés alatt naponkint fölváltva mondtak minden ülés előtt s így napjában sokszor kétszer is, imát és szent beszédet.³⁾ Egyikük mindjárt a gyűlés első napjaiban, mikor az előző (április 25-diki) ülésen a viták a mérsékeltebb elemek nagy súlyáról⁴⁾ tanuskodának és így attól véltek a prédikátorok tarthatni, hogy a vallásszabadságról szóló czikk nem a kellő garancia mellett fog megalkottatni, másnap rá villámló szavakban fordult a szent beszéd folyamán azok ellen, a kik a háború alkalmatlanságaitól félvén, ismét német uralom alá vágyakoznak. Éles gúnnyal hasonlítja őket a pusztában bolyongó zsidó néphez, mely elcsüggedve, az egyiptomi húsos fazekakhoz áhitozott vissza.⁵⁾

Súlyt kölcsönzött aztán a pártnak némely vezéregy-

---

¹⁾ U. o. és ugyancsak Illésházy ugyancsak Kolonicsnak jún. 5. (Innsbrucki helytart. levéltár). Továbbá Illésházy Mátyáshoz 1606. máj. 22. . . »In ista congregatione Cassoviensi Transilvanorum legati et laesi superioris Hungariae regnicolae lamentabiliter et graviter de crudeli et plane tyrannica (prout illi dicunt) gubernatione et infinitis exactionibus et extorsionibus domini Bastae, domini Barbiani cum militibus vallonis et domini Crausenech, dominorum denique episcoporum, qui non dicendo et praedicando evangelium sed armorum vi et tyrannide conscientias illorum illaqueare et cogere satagebant, — publice et copiose sunt conquesti, exclamantes universi, omnia dura et quaeque extrema, imo mortem ipsam subire melius esse, quam sese praedictae gubernationi iterum subiicere. . . .« Ered. a bécsi udv. kam. ltárban.

²⁾ *Irományok* XVII. sz. több helyütt.

³⁾ U. o.

⁴⁾ és ⁵⁾ U. o. ápr. 25. és 26. alatt és a Csery által (Győri Tört. és R. Füv. III. 125. s köv.) közölt napló szintén e napok alatt.

niség viselkedése. Így például Kátay Mihályé, a fejedelem cancellárjáé, Kellemessy Mihályé, a személynöké, e fáradhatatlan szónoké és Segnyey Miklósé, az erőszakos, de mégis népszerű katonáé, a kik a politika sikamlós talaján már azelőtt is, ha szabad így szólnom: a támadás hevenykorában, oly messzire mentek, hogy a februári egyesség alapján kötendő kiegyezés esetére birtokaik fekvésénél fogva újra a király alattvalóivá válván, minden közbocsánat ellenére sem hihették, hogy szereplésüket az udvar feledni fogja.¹⁾ Különösen cikázott pedig a februári egyezkedés ellen a cancellár, a ki a protestáns világ közepett katolikusként megmaradván,²⁾ talán inkább számításból, minden gyanakodás elhárítása czéljából volt a lemesszebbmenő politikai követelések heves szószólója s még egy külföldi barátjához, Lubomirski Sebestyén lubói starostához írt levelében is azt fejtegette, hogy a magyarság és az osztrák-ház között a februári egyezkedés alapján ki van zárva a kiegyezés lehetősége; mert — úgymond a czélon túllövő politikus — »e föltételek nem szabadságot, hanem minden szabad ember előtt gyűlöletes szolgátságot helyeznek kilátásba; pedig ha már egyszer sikerült ezt a jármót összetörnünk, inkább tovább is fegyverrel védjük magunkat, mintsem fejet hajtsunk e méltatlan föltételek előtt.«³⁾

A ki a túlzók ezen gondolkozásmodjában a legnagyobb örömét találta, az a török volt. Gondoskodott is róla Bocskay e szövetséges társa, hogy bő táplálékuk legyen a vérmesek-

¹⁾ »... Sein doch noch ihrer viel, so sich in diesem Wesen gar zu weit eingelassen, als nemlich der Kátai Mihál, Segnyei Miklós, Kellemessy Mihál und andere . . .« I. *Irományok* III. sz.

²⁾ Ezt Bocatius mondja prágai börtönében írt egyik vallomásában (ered. a bécsi áll. ltárban).

³⁾ »De pace inter nos et domum Austriacam convenire posse minime existimo; nam conditiones prepositae non libertatem pollicentur, sed exosam hominibus liberis servitutem cervicibus nostris minitantur, quam cum egregie semel excusserimus, armis libertatem nostram potius tuendam, quam iniquis stare conditionibus censuimus.« Egykorú (a jó barát, Lubomirsky beküldötte) másolat a bécsi udv. kam. ltárban).

nek. Diplomatiiai ügynököket küldött a budai vezérbasa Kassára, a jó Memhet tihát,¹⁾ a ki követ uraimékkal örömet ültetgette a borral telt öblös czinkupákat, ha a decorum kedvéért (a próféta parancsára való tekintettel) sörhobot raktak a hegyaljai nektár fölszínére, mintha sört innék. Ezt pedig szívesen megcselekedték a jókedvű urak még a fejedelem asztalánál is²⁾ és így velük poharazgathatott s szítogathatta elégtelenségük parazsát — a budai basa üzeneteivel, leveleivel s a sajátmaga érveléseivel.

Mert a töröknek sehogysem tetszett a gondolat, hogy a kiegyezés a magyarok és törvényes királyuk között még bizony sikerül s olcsóbban kell majd a békét neki is megkötnie a német császár öcsésével, a »bécsi király«-lyal. Azt szerette volna a budai basa, ha Bocskay legalább még az 1606. év folyamán nem juthat vala egyetértésre Mátyás főherczeggel. Nem csupán az ozmán birodalom világpolitikai constellatioja, a padisali seregeinek az eretnek persák ellen folyó harczaí kivántatták vele a német hadak lekötöttségét, hanem erős reménysége volt a fényes porta e derék hívének, hogy a zavarok alatt Győr és Komárom török kézre kerülhet. Ha majd ez megtörtént: ám béküljenek ki akkor a magyarok is királyukkal, akkor majd a szultán is örömet nyújtja a kezét a Magyarországból csaknem egészen kiszorított német császárnak békülésre.³⁾ — Ez a terv megérdemelte a fáradságot: a tihák és csauszok folytonos járatását Kassa meg Buda között, meg a fejedelemhez és a rendekhez való sok írást.

Ünnepélyes leveleit a kassai rendek előtt két ízben

¹⁾ Lippay János jelent. ápril elejéről (kelet nélkül) a főherczeghez Kassáról. Akadémiai kéziratár. — A velencezi követ ápril 24-én írja: »Turchi hanno mandato anch' essi lor commissarii in Cassovia et professano di tener le loro negoziationi molto unite et fin qua dicono così gli Ungheri come li Turchi di non voler pace gli uni senza gl' altri.« Disp. di Germ. id. h.

²⁾ Lippay most említett jelentése.

³⁾ Illésházy Kollonics Siegfriednek június 5. (Innsbrucki helytart. ltár).

is fölolvassák: a gyűlés első felében április 29-ikén és a gyűlés vége felé május 11-ikén.¹⁾ Gúnynyal emlegette az előbbieken a jó basa, hogy Mátyás főherczeg »két tarisznyára való« irással sürgeti a békekötést s ugyancsak izengeti, hogy Bocskayval már kiegyezett. Bizony rosszul tennék a magyarok — mondá a török levél, — ha valóban kiegyeznének a főherczeggel; mert a hatalmas szultán el van tökélve pénzzel és haddal segíteni magyar szövetségeseit az egészen kedvük szerinti jó és biztos egyesség kikényszerítésére. Nem-sokára megindúlnak török és tatár csapatai, hogy a magyaroknak szolgáljanak; de ha a magyarok békét akarnak, ám jól van, a hatalmas padisah ígérete szerint ebben sem tart ellent, hanem visszaparancsolja majd a készülő hadat.

Ez a nagylelkűség azonban csak erőltetett, színleges volt. A török komolyan félt, hogy a magyarok elszakadnak a kiegyezés miatt tőle s gondja volt rá, hogy a padisah nagylelkű lemondására ne kerüljön a sor. A túlzóknak és Bocskay környezetének füleibe a török ágensek sugdosták azt, hogy mindent, a mit Magyarország földjéből kezében tart a fölkelő magyarság, követelni kell a kiegyezésben Bocskay számára, a kit a szultán meg fog e tényleges birtoklásban védelmezni.²⁾ Eget-földet, pénzt, katonát pazar ígéretekkel kínált a jó török ágens — s valóban nem csoda, ha a túlzók, a kiket annál, a mire a budai basa ösztönözte őket, jóval kevesebb is kielégített volna, nézetük szerint jogos és szerény kívánalmaikhoz hát annál konokabbul ra-

¹⁾ *Irományok* XVII. sz.

²⁾ »Illi circumventi sunt multiplicibus blandimentis, pollicitationibus et persuasionibus Turcarum, qui suadent illustrissimo domino Bocskay ne obtentis castris et ditionibus recedat; offerunt illi defensionem, pecuniam militemque sufficientem.« Illésházy Mátyáshoz 1606. máj. 22. Ered. a bécsi udv. kam. ltárban. Továbbá Illésházy Trautsonnak ápril 10., Kolonics Mátyáshoz ápril 15., Illésházy Mátyáshoz ápril 28. (mind a bécsi udv. kam. ltárban.). Pálffy Kata Thurzó Györgynek május 16. (Deák Fark. Magy. hölgy. lev. 169.). Illésházy ápril 28-diki levelében különösen kiemeli, hogy a mit némely gyanakodók hittek az udvarnál, hogy t. i. Bocskay tartaná vissza a törököt a békéléstől, az épen nem áll, hanem megfordítva van a dolog.

gaszkodtak. Sőt tényéren fekvő és természetes dolog még az is, hogy a kiegyezés igazi barátjainak, a rendek nagy többségének, hangulatára és gondolkodásmódjára sem maradhatott minden befolyás nélkül a porta ezen viselkedése.¹⁾

A szélső, vérmes elemek e titkos és nyílt törekvései, önző és becsületes rajongásuk azonban komolyabb veszedelmet nem rejtettek volna magukban. Végső elemzésben talán káros tényezőeknek nem is mondhatók. Mert, mint a politikai harczok közt nálunk máskor is megtörtént, most is inkább erősíthetik vala azok állását, a kik az országon kívüli központi hatalommal szemben a mérsékeltébb követelések táljára helyezkedtek. E mérsékelt követelések súlyának csak növekednie, kielégítésük szükséges voltának csak kidomborodni lehetett volna a túlzó elemek képezte háttérből. A veszedelem hát nem innen, hanem épen úgy, mint Korpónán, az országgyűlésen kívül álló, az ország képviseletének keretén kívül eső elemek beavatkozásából, abból a politikai vegyfolyamathól volt keletkezőben, mely előállhat, ha a legszélsőbb elemek czélzatai az újra nyugtalankodó hajdúság ürügyeivel összekeverednek.

Mert a mult (1605.) évi deczemberi nagy adománylevéllel csak futólag tudta Bocskay a hajdúságot lecsillapítani. A hajdúság magna chartája a küzdelmek közepett persze csak ígervénynek maradt, a mit a jövőben kell majd beváltani. S minél jobban múlt az idő, annál többre gyűlt zsoldhátraléka a fizetetlen hajdúságnak. De minél inkább kezdett megvalósulás felé közeledni a nemzeti jogok biztosításának, a rendes és törvényes állapotok helyreállításának ideje, annál erősebbé dagadt e jogok és állapotok kivívónak, a hajdúságnak amúgy is erős önérzete, melyet csak keveseknél mérsékelt és tett nemessé a haza iránti kötelességnek tudata. Nem a hon- és fajszeretet hiányzott e fegyveres, vad népből, hanem az az ethikai fölfogás, mely szük-

¹⁾ Rájuk is vonatkozik részben Illésházy ama megjegyzése, mely nejéhez irt levelében május 16. (bécsi udv. kam. ltár) olvasható: »Ex quicquid ego Viennae concluseram, in eo parum consentiebam. Adeo totaliterque eos Turca fascinauerat suis persuasionibus.« (Egyk. ford.)

séges arra, hogy egyesek és osztályok vagy rétegek képesek legyenek magukat az »egész« céljainak alárendelni. Az igaz, hogy e fölfogás még nem verhetett gyökeret a magyar társadalom ez osztályában azon rövid idő alatt, mely Bocskay szabadságharcza s az előző század azon utolsó évei közt lefolyt, melyekben — mint már egyszer hangoztatám — a még szervezetlen, rabló hajdúkat bitang gonosztevőknek nyilvánítá a törvényhozás, olyanoknak, a kiket, mint a fenevadat irtani szabad, sőt érdem. — Híjával hát az erkölcsi szempontoknak, a helyett azonban birtokában a nem alap-talan, de túlonthajtott önérzetnek, a hajdúság 1605 vége óta azt a gyűlöletet valamit fejleszté ki kebelében, melyet a modern történelem a »soldatesca« fogalommal fejez ki. — Fegyver, mely hordozója ellen kész fordulni; eszköz, mely a cél fölé törekszik kerekedni: ez volt 1606 elején a hajdúság. Tisztán és kizárólag a maga kasztérdekeit tartván szemei előtt, már a kassai gyűlés előtt állást foglalt a kiegyezés ellen s ereje teljes brutalitását súly gyanánt igyekvék bedobni a gyűlés tanácskozásainak és elhatározásainak mérlegébe.

Tüstént, a mint hire ment a februári egyesség megkötésének, a törökökkel egyenes összeköttetésben álló és Nádasdy Tamással czimboráló dunántúli hajdúk voltak azok, a kik a kiegyezés ellen legelsőben szót emeltek¹⁾ — s kevés idő múlva velük érzett, velük tartott csaknem az összes hajdúság, vagy legalább túlnyomó része. Nemcsak azért gyűlöltek a békét, mert a béke nem volt kenyerük, hanem azért is, mert attól tartának, hogy hátralékos zsoldjuk (melyért ugyan rablásaikkal búsásan kárpótlást szereztek maguknak) majd elvész, nem lesz, a ki megfizesse. Roppant fenyegetődzések közt izenték be Bocskay és a pártjabeli főurakhoz, hogy zsoldjuk folyóvá tétessék, mielőtt a kiegyezés megkötetik.²⁾ Ha a katonai fegyelem szempontját tekin-

¹⁾ A velencei követ jelent. február 27. és ápril 10. Disp. di Germ. id. h. és a firenzei követ jelent. márczius 22. (Firenzei áll. levéltár.)

²⁾ A firenzei követ jelentése márcz. 22. és 30. id. h.; a velencei Országgyűlési Emlékek. XI.

teten kívül hagyjuk, hát ez az eljárás még menthető volna talán mi előttünk, kik tudjuk, a mit a hajdúság akkor még nem tudott, hogy a zsoldhátralékból a király kormánya még három, sőt két óra valót sem volt hajlandó elvállalni. Megdöbbsent azonban bennünket az, mikor a hajdúság nagy részét — valami tizenkét ezeret — a legrútább emberi szenvedély, az irigység mezében látjuk. Nem elégedtek meg a zsold követelésével; jutalmat sürgettek a fejedelem eddigi adományain felül is azért, a mért részt vőnek a nemzeti küzdelemben. Ám jól van. De mintha Nádasdy Tamást akarták volna utánozni, rossz epével s hazug, mosdatlan szájjal azt kezdték kiabálni, hogy ha a fejedelem oly szépen tudott magáról a bécsi egyeségben gondoskodni, hát akkor ő tőlük se sajnálja a jutalmat azokért a szolgálatokért, a melyeknek köszönheti, kizárólag, hogy a saját maga óhajai teljesülni fognak!¹⁾ . . . Hasonló fenyegetődzések hallatszottak aztán — (hisz' az efféle lelki betegség szintén ragadós) némely várak őrségei részéről is, a kik keményen fogadkoztak, hogy mondjon bármit a bécsi egység, ők ugyan a várat senkinek át nem adják, míg ők is jutalmat nem kapnak. Valóságos katonai összeesküvés volt keletkezében, — s pedig sokkal komolyabb és mélyebbre ható, mint a korponai gyűlés folyamán, — a »polgári«, azaz nem hajdúelemek, a kiegyezés és — Bocskay ellen. A tiszántúli hajdúság a ravasz és alattomos Rákóczy Lajosra, Bocskay kálalai várparancsnokára s a hajdúk egyik főkapitányára vetette szemét, őt akarván a fejedelem ellen vezérré választani, hogy csikarja ki számukra és élükön mindazt, a mit köve-

---

ezei követ jelentése ápril 3. id. h. és Illésházy Kolonicsnak ápril 20. *Irományok* II. sz.

¹⁾ A velencei követ írja márczius 20. (id. h.): »...Gl' aiduchi che non vogliono stare al concertato, si vanno in grossando, dimandan al Boscai le paghe, di che vanno in buona summa creditori et poichè egli (l. i. Bocskay) nel suo particolar ha così bon accomodate le cose sue con quest' accordo, dicono di voler anch' essi, oltre li lor crediti, ricognitione del servitio, che gl' han prestito, col mezzo del quale ha ottenuto si può dir tutto quello ch' egli ha desiderato.«

telnek és akadályozza meg egyszersmind a kiegyezést;¹⁾ míg a nyugati részeken kalandozó hajdúság a nagyravágyó hajdúkapitányt, Király Jánost, a ki azt hirdeté magáról, hogy ő Korvin János ivadéka, már tényleg ki is kiáltá fejéül.²⁾ Ezek is, azok is egyformán fenyegetődztek Bocskaynál s a főuraknál a kiegyezés ellen:³⁾ úgy hogy Bocskay a szó teljes értelmében gond és aggodalom közt nézett az országgyűlés megnyitása elé (melyre több okból a hajdúkapitányok nagy részét is be kellett hívnia) már azért is, mert, mint láttuk, Bécsben a hajdúság kielégítését megtagdák, a fejedelem pénztára pedig csakugyan üres volt.⁴⁾

Az az erély azonban, mely Bocskayt változatos élete kritikus fordulójánál mindig jellemezte, nem hagyá el most sem. Ha körülütgák is a fékevesztett soldatesca hullámai, feje fölött nem csaptak el, mint azt sokan már bizonyosnak tartották.⁵⁾ Csaknem emberfölötti erővel, de Illésházy hű-

---

¹⁾ A firenzei követ jelentése márcz. 30. id. h. (Rákóczyról így szól: »Detto Ragotzi, huomo cattivo et astuto et ricco . . .«)

²⁾ A firenzei követ jelent. ápr. 3. id. h. »... Nell' alta Ungheria (alsó M. O. helyett) si sia sollevato un' altro capo detto Tiral (így!) Hans che s' intitola rè, sotto pretesto di descender da Giovanni Corvino rè d' Ungheria, quale non sola ha preso l' armi contro Sua Mtà, ma le volta anco contro il prefato Botzkai...«

³⁾ A velencei követ jelenti szintén ápril 3. id. h.: »... Et fattosi capo un Ragozzi nell' Ongaria et da un' altra parte verso Crovatia et Schiavonia un Janus (= Király János), huomini di pessima natura, vanno facendo il peggio per lo paese et minacciano ogni malo et al Boscai et ai altri baroni che hanno fatto l'accordo...«

⁴⁾ A Kassáról jövő Pogrányi elbeszélése után írja a velencei követ Prágából ápril 24. (id. h.) »... pareva che li baroni fossero disposti et inclinati a fermar la pace, ma gl' aiduchi stavano tuttavia forti ne loro protesti, di non voler deponer l' armi ne le loro pretese, se non ricevono prima sodisfattione nelle paghe, di che vanno creditori, assai grossamente et di qualche altra ricognitione di vantaggio, in premio del servitio da loro prestato, ma perchè ivi ancora si trovavano li capi assi stretti di dinari, si provava difficoltà non poca sopra questo punto . . .«

⁵⁾ Jó ismerősünk Geizkofler Zakariás írja egy memorandumában (1606. ápril 24. után. Bécsi áll. ltár): »... Der Botschkay und

séges segédkezése mellett sikerült a gyűlés megnyitáig valami 160 ezer tallérnyi összeget, kis tapaszt a sajtó sebre, összehoznia és pedig felében a templomi kincsek fölhasználása, felében a szepesi és egyéb városok kölcsönei útján, melylyel azután a nyílt katonai lázadásnak a hajdúság tömegénél elejét vehette.¹⁾ Nem rettent azonban vissza a leglármasabb és konokabb elemek példás megfenyítésétől sem, mikor közülök a lázadás szítóit fölakasztatá.²⁾

Azt persze, hogy a hajdúság elégedetlen szószólói, katonas- s »polgári« rendbeliek, befolyásukat a törvényes körlátokon belől a gyűlés alatt a rendek közt, mint a kiegyezés engesztelhetetlen ellenségei, érvényesíthessék, már nem volt képes megakadályozni a fejedelem s ekként találkozunk a gyűlésen a legrakonzátlanabb, bár szám szerint csekély töredékkel, a hajdúság nézeteinek képviselőivel is, a kik a többi túlzókkal egy húron pendülván, a kiegyezés művének teljes meghiusítására mindent elkövettek.³⁾ Kedvelt argumentumuk volt ő nekik már a korponai gyűlésen is az a hamis suppositio, mely Rudolf lelki állapotából indult ki s melylyel most újra előhozakodtak, hogy tudniillik ha erősen, kérielhetetlenül tartják magukat a magyarok és a béke gondolatát föltétlenül elvetik maguktól, a császár utóvégre is

seine Haiduggen, deren er nit mächtig, und sich nach ierem Humor und Willen richten muss . . . stb.«

¹⁾ A firenzei követ jelent. május 1. Id. h. — Ugyane napról a velencei követ ezt írja: »Gl' aiducchi continuano anch' essi à star forti nelle lor pretensioni di paghe et di ricognitione et sebene il Boscai fa quanto può per acquetarli, havendo posto insieme fino a 160 mil. talleri, 80 mil. de quali sono di argenti levati alle chiese del paese et gl'altri 80 mil. gli sono stati dati dalla città di Scepusio et alcuni altri castelli et con questi ha dato quattro paghe (értsd négy havi fizetést) a gl' aiducchi, mà però ancora non restano sodisfatti ne quieti . . .« Disp. di Germ. id. h.

²⁾ A velencei követ május 15. írja: »et il Boscai ha fatto strangolar alcuni che contrarii a questo pensiero (= t. i. a békés kiegyezés) si mostravano capi di seditione et procuravano di tener sollevati quegl' aiducchi . . .« U. o.

³⁾ Thurzó Miklós Thurzó Györgyhöz 1606. ápr. 29. Bécsi udv. kam. ltár.

oda fogja dobni nekik Magyarország azon kicsiny töredékét, mely még kezei közt van s így aztán megszabadulnak az osztrák-ház uralmától.¹⁾

... Ez a sokféle elemből összerakott, épen nem egyöntetű nagy ellenzék, melynek egyes csoportjai, mint láttuk, egészen más-más, erkölcsi szempontból nézve nagyon is különböző alapon fejlődtek és különböző végcélokért is küzdöttek, a negatívban egy volt. Egyforma hévvel ragadott meg minden kínálkozó alkalmat és eszközt álláspontja erősítésére, a kiegyezés, a bécsi és prágai udvarok hitelének s ajánlataiknak diszcreditálására, volt légyen az az alkalom komolyabb háttérrel bíró ok vagy csak futólagos jelentőséggel bíró véletlen. Így például mindjárt a gyűlés elején hír érkezett Németországból, hogy a kassai főbirót, Bocatius Jánost, Bocskay kedvelt latin poétáját és a német fejedelmekhez küldött követét, a császár egyik birodalmi fejedelem területén, tehát a német közjog ellenére, elfogatta, aztán börtönbe veté s kinoztatja.²⁾ Mivel Bocatius a német udvaroknál Bocskay és a korponai rendek megbízásából járt s a korponai gyűlés azon tiltakozó leveleit vitte magával, melyekben a rendek a támadás okait előadják és fejedelmüket a lázadás viszketegének vádjai ellen védelmezik: hát a hír, természetesen, roppant kellemetlenül hatott a fejedelemre s az összes rendekre. A hangulatot nem is késett az ellenzék kihasználni, úgy hogy Illésházy jónak vélte sürgősen kérni a főherceget Bocatius minél gyorsabb szabadon-bocsátására, nehogy ez az ügy szintén olajat öntsön az amúgy

---

¹⁾ Erről különösen Lassota Erich tudósítja Mátyást. *L. Irományok* XV. sz. vége felé. — De a firenzei követ is kiemeli május 1-jén kelt jelentésében, hogy Kassán egyes hangok emelkedtek a dynastiától való teljes elszakadás mellett. (Firenzei áll. ltár.) Hogy pedig a magyarok előtt nem volt titok, mily kevésbé gondol Rudolf saját dynastiája érdekeivel, azt mutatja Mátyás főherceg igen érdekes levele Vilmos bajor herceghez 1606. aug. 16. *L. Briefe und Acten zur Geschichte des dreissigjährigen Krieges*. 6. köt. (Stievétől), 56. l.

²⁾ V. ö. Richter, *Gründung der Union* (Briefe und Acten zur Geschichte des dreissigj. Krieges etc. 1. kötete) 492. l., 1. jegyz.

is lánggal égő tűzre.¹⁾ Még kinosabban hatott az az ugyanakkor érkezett másik hír, hogy a sárosszemesi királpárti Szinnyey Merse Györgyöt Eperjesen elfogták, Prágába vitték s börtönbe vetették csak azért, mert a múlt télen valami magánügyben Kassán járt. A császári kormány politikai ügynököt, lázítót vélt benne s ezért nyúlt az erőszakos, jogtalan rendszabályhoz, melyet a túlzók már csak a miatt is haszonnal aknázhattak ki, mivel Szinnyey csak Básta menedékleveleiben bízva (mely a királynak meghódolókat teljes szabadságról biztosítá) vállalkozott arra, hogy családi dolga rendbehozatala végett a »rebellisek« főfészkébe menjen.²⁾ Mikor, mint látni fogjuk, még a kiegyezés őszinte barátainak lelkére is ránehezedett a császári kormány iránt való bizalmatlanság köde, gondolhatni, mily kapóra jöhetett az afféle »kellemetlen incidens« a túlzóknak. S mennyire malukra hajtotta a vizet az, mikor tudomására jutott a gyűlésnek, hogy Bocskay élete ellen merényletet kövácsoztak ismeretlen kalandorok, a császári család sógorának, a szomszéd lengyel királynak birodalmában!³⁾ Hát még mikor a szerencsés véletlen fölfödözte a tokaji meghódolt német őrség Kassára szállított tagjainak pokoli tervét, a rendek és a fejedelem ellen szőtt lőpor-összeesküvést! A Bocskay zsoldjába gyanutlanul átvett német katonák közül ugyanis négyen, azon ürügy alatt, hogy a pattantyúsokban nem épen bővelkedő magyar hadak szolgálatára a tűzértség mesterségében akarják magukat kiképezni, engedélyt nyertek a lőporkészlethez szabadon hozzáférni s ezt aztán arra használták föl, hogy a fejedelem lakásának pinczéjébe lőporos hordókat rejtettek el a célból, hogy, a mint kedvező alkalom

---

¹⁾ Illésházy Mátyásnak április 28. (Ered. a bécsi udv. kam. ltárban.) »... Serenitas Vestre pro sua innata prudentia facile potest dijudicare, igni oleum addendum non esse...« Bocatiust a császár parancsára Nordheim város tanácsa fogatta el s adta ki a császárnak. l. Richter id. h.

²⁾ Illésházy most id. lev. Mátyáshoz.

³⁾ V. ö. Bocskay levelét Stadniczki Szaniszlóhoz 1606. máj. 19. Szabó Károly közlése: Bocskay polit. lev. Tört. Tár. 1882. évf.

kinálkozik, a palotát a fejedelemmel s a kápolnát a benne ülésező országgyűléssel együtt levegőbe röptették. Az egész gyűlést megrázta ez a fölfödözés és az ellenzék, természetesen, még ha oly nagyon nem akarta volna is, hasznot tudott az izgatottságból húzni.¹⁾

Sajnos azonban, hogy a legszélsőbb elemek, éppen azok, a kiknek ellenzékeskedése minden erkölcsi alap hijával volt, e körülmények kiaknázásában csak úgy, mint az agitációban, már a szabadosság tág mezejére csapkodtak át. Talán csak a mohácsi vészt közvetlenül megelőző idők pártélete hasonlítható össze azzal az elfajulással, melybe a szélsők Kassán a politikai tusákat beterettek. Személyes és gyűlöletes éle kezdett mutatkozni a pártharcoknak. Eleintén csak a politikai humor nyilatkozott meg egyes egyének, a kiegyezési párt egyes befolyásosb tagjai irányában, s mint napjainkban a »mameluk« vagy atyáink »pecsovics« jelzője, úgy kapott föl az ellenzék ajkain Illésháznak, a bécsi egység megkötőjének és szorosabb párthíveinek »Czipellősházy« gúnyneve, az érdemes hazafiak »czipellős«, azaz »német« pártállására czélozván.²⁾ Később azonban eltűnt a humor

¹⁾ A Csery által (Győri Tört. és R. Fü. III. 125. s köv.) közölt napló május 8. alatt: »Sub praetextu quod artem pyxidariam discere velint, deprehensi incendium voluisse civitati inferre...« És a Napló, *Frományok* XVII. sz., ugyane nap alatt. A négy összeesküvő közül kettő megszökött, a másik kettőt mozsárból lövették ki a várfalakról. Hogy azonban az összeesküvést nem annyira a város folygyújtása czéljából, mint egyenest Bocskay s a rendek légberöptése végett eszelték ki, arról a velencei követ elbeszélése tanúskodik (jelentése jún. 12. id. h.) »... Il Boscai in Cassovia ha corso gran rischio della vita, perchè quattro Thedeschi accordatisi insieme gl' havevano minuta la casa et preparato tutto questo, ch' era necessario per mandarlo con essa in aria. Mà poco prima che volessero effeuar la risolutione, fù scoperto il loro disegno et si salvò il Boscai. — Delli Thedeschi due sono fuggiti, gl' altri due presi, son stati gettati dalle muraglie in aria, posti in due mortari...«

²⁾ Érdekes, mint panaszkodik erről s e jelzõt mily komoly sértésnek veszi Mátyás főherczeg Rudolphoz írott levelében 1606. máj. 20.: »Und eben aus der Ursachen (t. i. a német ellenes gyűlölségből) wird auch ihrer selbst einer allher geschickter Commissarius Stepha-

s beállított helyébe a mogorva gyűlölet. Így például Illésháznak nem volt tanácsos (nem is tette) Kassa falai közül a gyűlés folyama alatt kimozdúlni, mert a hajdúpártiak, a kik őt kimondhatatlanul gyűlölték,¹⁾ életére leskelődtek s bizony kérdés, sikerül-e neki, ha kimozdul a városból, a hajdúság körmei közül másodszor is úgy kimenekednie, mint első ízben, a gyűlésre, Kassára való utaztában sikerült.²⁾ A Czipellósházy gúnynév hamarosan át is változott az alkotmányos elemek söpredéke szájában és »német kutyák« lón azok neve, a kik a kiegyezés barátai voltak.³⁾ Majd egy időre valóságos rémuralom látszott a gyűlés előtt és alatt lábrakapni; gyanú és gyanúsítás mindenki ellen, a ki a kiegyezést óhajtá, mindenki ellen, a ki nem a túlzók gárdájához tartozik. Illésházy nem is igen mert már levelezni Mátyás főherczeggel, noha levelei mind a legtisztább hazafiúi aggodalom szüleménye s Bocskay követeléseinek teljesítését tanácsolók; mert joggal tarthatott attól, hogy hitele, becsülete, tekintélye teljesen meging és elvesz a túlzók képtelen gyanúsításai miatt.⁴⁾ — És egy felsőmagyar-

nus Illésházy umb soviel übler tractirt und verächtlicher gehalten, dass er ihrem Fürgeben nach in der allhieigen Tractation ihnen (t. i. a németeknek) viel übergeben und nachgesehen hätte, wird von meniglich derentwegen auf hungarisch Zipellésházy, d. i. ein teutscher Schuh genannt.« (Bécsi áll. ltár.)

¹⁾ Illésházy írja Trautsonhoz ápr. 10.: »Nemo credit quanto odio a Turcis et militibus (= a hajdúk) prosequor.« Bécsi udv. kam. ltár. L. még *Irományok* II. sz.

²⁾ Lippay jelentése Mátyáshoz márczius 18. Akad. kéziratár; a firenzei követ jelentése márczius 30.; a velencei követ jelentése ápril 3-ról: »... quell' Eliashazi . . . ha havuto che fare (= ugyancsak volt mit tennie) a salvarsi dalle lor mani, che nel ritorno che ha fatto a Cassovia, hanno fatto ogni diligenza per farlo priggione et per mal trattarlo.«

³⁾ »... Verschonen sie (a túlzó Bocskay-pártiak) . . . selbst ihrer, Hungern nicht; haben alle diejenigen, so bishero bei Ihrer M^tät gehalten und sich von Deroselben zu ihnen in Absendung gebrauchen lassen, übl tractirt, »deutsche Hund« gescholten . . .« Mátyás fönt id. május 20-diki levele.

⁴⁾ Illésházy Trautsonhoz ápril. 10. (Bécsi udv. kam. ltár.)

országi békebarát panaszosan említi a türhetetlen igát, melyet a rémuralom, — sokkal rosszabb, úgymond, a Belgiojosok uralmánál, — Kassán az emberek lelkére rakott. »Tele mindenki gyanakodással és gyanúsítással, úgy annyira, hogy az emberek már egymáshoz látogatóba menni is rettegnek s a szomszédos megyék alig mernek egymás közt az országgyűlések előtt, mint ennekelőtte szokásban vala, közös értekezletet tartani.«¹⁾ Ezt tudva, érthetjük csak Illésházyt, mikor a gyűlés után Kassáról való távoztával azt írja, hogy a purgatoriumból szabadult ki.²⁾ S ha nem hiszszük is el, de mint a helyzetre jellemzőt, fölemlíthetjük azt a kóssa hirt, hogy a fejedelem az immár türhetetlenné vált állapotoknak végét vetendő, egy pillanatra államcsinyt forgatott elméjében s meg akarta volna öletni a hajdúságnak Kassán bujtogató kapitányait és szószólóit, — a rémuralom szítóit és vezetőit, — ha a tervébe beleavatott rendek a gyökeres kúrába beleegyeznek vala³⁾ . . . .

V. FEJEZET.

A kiegyezés párthívei. Különféle árnyalatok. A két főcsoport: Bocskavsták és Illésházysták. Jellemzésük. A conservativok növekvő befolyása. A kiegyezés barátainak aggodalma. A két első összemérkezés az ellenzékekkel: Illésházy bizalmi ügyében és a hajdúkapitányok országgyűlési szavazatjoga tárgyában. Biztató jel, hogy a kiegyezés hívei győznek. Erdemleges tárgyalások a kiegyezés ügyében.

A tevékeny és kiméletlen ellenzéki elemek e zsarnoksága alatt, kardcsörtető zajos tüntetéseik lármája között, a melyben a békésb elemek működése teljesen elveszett, nem

¹⁾ Erről Lassota Erich értesíti Mátyás főherceget ápril 23. L. *Irományok* III. sz.

²⁾ »Ego hodierna die Cassoviá ex purgatorio movi et discessi« — írja I. nejéhez május 16. Egyk. ford. a bécsi udv. kam. ltárban.

³⁾ »... Quod etiam hajdonum duces in conventu dominus Bocskay vita privare voluerit; sed regnum id ipsum fieri non permisit« — írja Pálffy Kata Thurzó Györgyhez május 11-én. — Egyk. ford. u. o.

csoda, ha a kiegyezés reménye időről-időre tűnni, hamvadni látszott, s még a legvérmesebben bízó is legföljebb csak azt mondták, hogy »minden bizonytalan.«¹⁾ És azon sem csodálkozhatunk, ha Bocskay és a magyarság konok rosszakarói a fejedelemnek a bécsi februári egyesség irányában mutatott hideg kedvetlenségét a minden kiegyezést elvető pártok magatartásával párhuzamba téve, arra a persze keresve-keresett következtetésre jutottak, hogy mindenben Bocskay ármányt szövő keze rejlik, s hogy a gonosz, nagyra-vágó ember Magyarország koronáját áhítozza.²⁾

Pedig e vád igazságtalan volt. Mert a mint Bocskaynak még álmában sem fordult meg e hóbortos gondolat, épen úgy a rendek között is az örült tánczot a tajtékozó hullámok csak a fölszínen járták. Lent, a mélyben talán zavaros volt a tó vize, de nagy tömegében csöndesen, méltóságosan viselte magát.

Ez a nagy tömeg, a gyűlésnek körülbelől két-harmada, most is, mint Korponán, a kiegyezés őszinte híveiből áll. Ugyanazon józan, hazafias elemekkel találkozunk Kassán is, mint a melyeket Korponán láttunk.

A Kassától nyugatra fekvő megyék küldöttei, a városok követei, Kassa kivételével, a személy szerint hivatalosok nagyobb része s a főurak túlnyomó többsége³⁾ épen oly határozott barátjai voltak a kiegyezésnek most is, mint a múlt év decemberében.⁴⁾ Érthető, ha Illésházy ezekbe he-

¹⁾ Kolonics Siegfried Mátyáshoz ápril 15. Fred. u. o.; Bányavárosok követi jelent. ápril 25. (körmöczbányai ltár); Thurzó Gy. Pogrányi Benedeknek máj. 9. (egyik. ném. ford. bécsi udv. kam. lt.); Ferenczffy Miklós Pálffy Katához május 3. (egyik. ford. u. o.).

²⁾ »Ut autem ambitiosae expectationi suae nullatenus via praecludatur, cupit per Suam Sertatem status et ordinis regni assecurari ut etiam post mortem Suae M^tis ab effectando regno Hungariae nullis limitibus circumscribatur, quod tamen Deus avertat.« Ezt az együgyűséget a már párszor idézett kassai »Novitates« czímű irat tartalmazza.

³⁾ Firenzei követ tudósítása ápril. Id. h.; Velence követe írja május 1.: »... perchè ... molti di baroni inclinano a ratificare la pace et l' accordo di Vienna.« Id. h.

⁴⁾ Illésházy Trautsonhoz ápril 7. Kassáról (Bécsi udv. kam.

lyezé bizalmát; érthető, ha a főherczeg és a királypárti magyarság, csak úgy mint maga Bocskay, ezeket az elemeket tarták legfőképp szem előtt a béketárgyalások felől való döntésnél.¹⁾ Megengedem, nem egy lehetett közöttük, a kinél kicsinyesb szempontok voltak mérvadók. Megengedem, hogy némelyik közülök, különösen a nyugati megyékből való, ép úgy mint Korponán, talán túlságos hévvel óhajtották a békés állapotok beálltát. Voltak olyanok, s épen a főurak közt, a kik. a török ágensek üzelmeire való tekintettel, mintegy visszahőkölve a fényes kapu pazar ígéreteitől, még a török béke létrejötte nélkül is hajlandók valának nyugalmat szerezni a polgárháborúba fúló országnak s így messzemenő hazafiúi aggodalmaik által üzelve, jóakaratukban mintegy ellentétbe helyezkedtek a török békére iránuló közóhajjal.²⁾ Másokat a félénkebb és békésebb természetűek bizonyára meggyőztek a hatalmas és nagytekintélyű Thurzó György nevében beszélő Keczer Ambrus okoskodásai, a ki azzal korteskedett, hogy mindazt, a mi a februári egyességben kedvezőtlennek látszik, a legközelebb egybehivandó általános és törvényes országgyűlésen az ország érdekeivel összhangzásba hozni az immár kormányzóvá kinevezett, jóakaratú Mátyás főherczeg segítségével könnyű dolog lesz. Nem egynél hathatott a királyára mindig tisz-

lt.). Különben már januárban is azt mondja. hogy a megyék békeszeretetébe »spem magnam tam confirmationis praecipuorum articulo- rum, quam aliarum rerum« helyez. »Opinio domini Illésházy« kelet nélkül bécsi udv. kam. lt.

¹⁾ Kolonics S. Mátyáshoz ápril 15.: »Die Spanschaften und der ganze Adel sein auf Ihr Mtät Seiten, beghrn alle stark den Fried.« Ered. bécsi udv. kam. lt. — Aztán l. *Irományok* III. sz.; továbbá a velencei követ jelent. Pogrányi tudósítása után: »che li baroni fussero disposti et inchinati a fermar la pace« ápril 24. id. h.; aztán Thurzó Miklós Thurzó Györgyhöz ápril 29. (bécsi udv. kam. lt.); Csery Mihály is azt írja Pálffy Katának május 13-ról, hogy »omnes fere comitatus uno quasi ore pacem anhelarent.« (U. o.)

²⁾ »Frà Turchi et Ungheri in Cassovia è nato qualche disparere per la prontezza che mostravano la maggior parte di quei baroni di volersi accomodare (t. i. Mátyással) anco senza l' inclusione de Turchi« — írja máj. 8. a jól értesült velencei követ. Id. h.

telettel tekintő magyarok közül, a februári egyességnek Rudolf által történt megerősítése után, ugyancsak Thurzó Györgynek az a tetszetős argumentuma, hogy az egyességet elfogadó koronás királylyal ellenkezni inkább bűn mint hazafiság.¹⁾ S ki ítélhetné el azokat, a kik főleg azért óhajták a békét, mert rossz szemmel látták, mint válnak a zavarok alatt a birtokviszonyok ziláltakká; mert féltették a sok, szerintök kivétel nélkül törvénytelen birtokfoglalás miatt azt a szilárd társadalmi rendet, melyen a politikai nemzet fölépült? Vagy végül, ki vetne követ azokra, a kiket a hajdúk minden képzelmet fölülmuló, s a vallon seregekével versenyző pusztításai tettek talán a kiegyezés türelmetlen barátjaivá?²⁾

Ha mindezen aggodalmasabb elemek »tárt karokkal«³⁾ várták is a kiegyezést s nem tudtak mindenben fölemelkedni a politikai belátás azon magaslatára, melyből Bocskay s a vele tartók zöme a nemzet jövőjének biztosítására irányzott gondolattal tekinték a kiegyezés ügyét: aggodalmuk a közjónak csak hasznára vált; óhajaik csak jótékony ellensúlyt képeztek az engesztelhetetlen elemek fékevesztett követéléseivel szemben. Közreműködésük csak megerősíté annak a nagy és hatalmas középpártnak az állását, mely a méltányos és a jövő minden eshetőségei ellen jól biztosított kiegyezés hordozója és megteremtője volt.

Magában e döntő erejű pártban két aránylatot különböztethetünk meg, a nélkül azonban, hogy közöttük komolyabb ellentétből lehetne szó. A nagyobb csoport Bocskay föltétlen követőit foglalta magában. Azokat, kik a Bocskay vezette mozgalomból a következményeket nemcsak Magyarországra, hanem Erdélyre is levonták; a kik helyesnek, méltányosnak és jogosnak tartván a fejedelem Erdélyre

¹⁾ Thurzó Gy. utasítása Keczer András részére ápril 13. (bécsi udv. kam. lt.).

²⁾ V. ö. *Irományok* VII. sz. (4. cikk) és VIII. sz.; továbbá XVII. sz. ápril 28. alatt.

³⁾ Mágoosy Ferencz kifejezése; Thurzó György jelent. Mátyás főherceghez ápr. 12., ered. a bécsi udv. kam. lt.

vonatkozó kívánságait, a kiegyezési ügyek két körét csupán csak és minden körülmények közt együttesen — mint a mai publicistikai műszóval mondanók — »junctim« szándékoztak megoldani; az egyikről való végezés érvényét a másikról hozott határozatok elfogadása és végrehajtása nélkül el nem ismerték. Tőlük eltérően, a kisebb, conservatívabb fölfogású csoport nem idegenkedett volna attól, hogy a magyar kiegyezés ügyétől az erdélyi kérdés elválasztassék s végleges megoldást, mint a bécsi februári egység is contemplálta, a kiegyezés megkötése után a magyar országgyűlésen nyerjen, elismervén egyébként a fejedelem Erdélyre vonatkozó kívánságainak alapos voltát. S habár óhajtottta ez a csoport, hogy a fejedelem úgy a magyar korona főhatósága, mint a Részek területe kérdésében engedményeket tegyen, a mérséklet ez erényét nemcsak az erdélyiektől meg a fejedelemtől kívánta, hanem önmagára is alkalmazta a magyarországi követelések dolgában, a mennyiben azt tartá, hogy abban, a mi nem vág — hogy modern kifejezéssel éljek — a magyar közjog lényegébe és a mivel Mátyást a nemzet és ország iránt jobb indulatra lehet hangolni, a nemzet érdekeihez erősebben hozzá lehet csatolni, a kiegyezés gyors létrejötté s a jövőre való reális biztosítása kedvéért engedni politikai okosság.

S ne higgye senki, hogy itt olyan emberekkel van dolgunk, a kik kényszerűségből csatlakozván a forradalomhoz, titkon, bensejükben »aulikusok«, az udvar kegyeit szomjúhozók, tehát a közmondással ellenkezően farkashőrbe öltözött bárányok valának. Függetlenebb s tiszteletreméltóbb pártot, mint ez, nem mutat föl a magyar politikai élet története egy időszakban sem. Képzeltetni-e a férfias függetlenség, a méltóságos önérzet szebb példáját annál, a melyet ez a csoport akkor adott, a mikor a kiegyezés föltételeinek azon pontjáról volt szó, melyben a király a támadásban résztvevők büntetlenségét elismerni s a támadásra a feledés fátylát borítani kéretett föl. A király *kegyelmet* ígért a Bocskaypártiaknak, ha hívek lesznek s maradnak hozzá. Ő fölsége e kegyességét — így feleltek erre a conservatívabb elemek

— hűséges szolgálatainkkal igyekszünk meghálálni, de *kegyelmet* ő felségétől semmiképen nem fogadunk el; mert *bűnt*, a melyre lehet *kegyelem* a válasz, ő fölsége ellen nem követtünk el. Megelégszünk azért azzal, ha ő fölsége atyai kegyessége *feledést* borít a forradalomra!«¹⁾ . . . S hasonló férfias függetlenséget tanúsított ez a párt, ha kellett, Bocskayval szemben is, péld. akkor, a midőn a még királypárti nemesek azon birtokainak ügye került tárgyalás alá, a melyeket a hajdúk a szerencsi országgyűlés (1605. ápril) előtt már elfoglaltak, s a melyeket a szerencsi gyűlés végzései értelmében 1605 pünkösdjéig jogos tulajdonosaik kezébe kellett volna visszabocsátani, de Bocskay kapitányai eladományoztak. Miután az ekként kifosztottak 1605 végeig, természetesen, nem csatlakoztak Bocskay támadásához, arról folyt a szó, hogy az új birtokosok a javak birtokában megmaradhassanak. A conservativok ezeket az adományozásokat egyáltalán törvényteleneknek tarták s bátran ki is mondták a túlzók e kívánsága előtt szemet húynyi akaró Bocskay szemébe véleményüket. »Mivelhogy — így szoltak — mi épen efféle és egyéb jogaink és szabadságaink védelmére öveztük föl karddal derekunkat, hát e követelésbe semmikép nem egyezünk bele s nem akarjuk, hogy véreink

---

¹⁾ »Quod Suae M^{tas} se offert: nolle insurrectionem hanc nostram quovismodo iudicare, palam et occulte, per se vel per alios, sed si fideles eius erimus, omnibus *gratiam* conferet. Hanc Suae Maj^{tis} gratiam fidelibus servitiis volumus reservare. Sed gratiam nulloatenus a Sua M^{te} acceptamus; quia tale *crimen* contra Suam M^{tem}, quod *gratiam* mereatur, non commisimus; sed eo contenti sumus, quod ex paterna sua clementia non vult de hoc recordari.« A korponai gyűlés (1605. november—deczember) conservativ-szabadelvű (sit venia verbo!) pártja határozati javaslatának (melyet a gyűlés nem fogadott el) 13. pontja. Az irat czíme: »Ad responsum Caes. M^{tis} nostra resolutio, quam fecimus in hospitio inter nos, sed regnum se aliter resolvit.« Igen-igen sajnálom, hogy e fontos iratra, mely a Bocskay-párti mérsékelt elemek álláspontját minden oldalról megvilágítja s egyike a legbölcsebb államiratoknak a XVII. század magyar történetében, rajtam kívül eső okok miatt csak a korponai gyűlés megírása és ki nyomtatása után akadtam. (Bécsi udv. kam. lt.)

csak azért, mert eddigelé nem csatlakozhattak hozzánk, kárt valljanak.«¹⁾

A nemzetnek épen az volt a szerecséje, hogy 1606 közepétől kezdve az 1608-diki koronázó országgyűlés nagy alkotásáig e mérsékeltebb s méltányos fölfogású csoport nézetei a legtöbb kérdésben nyomot hagytak, sőt érvényre jutottak.

Kezdődő befolyását e pártcsoportnak, melynek élén Illésházy állott s melyhez a többek közt Wizkelethy Tamás, Ostrossith András, Apponyi Pál, Mágocsy Ferencz, Dersffy Ferencz és Mladossewith Horváth Péter tartoztak, mutatja az a körülmény, hogy a kassai gyűlés tárgyalásai folyamán a megyék nemessége Bocskayhoz bizottságot menesztett s ennek szónoka férfias beszédben fejtegeté a fejedelem előtt, hogy a mint a megyék szívvel-lélekkel csatlakoztak hozzá szabadságuk és hitük védelme céljából, addig míg a király organumai ezekben őket szorongatták, épen oly szívvel-lélekkel kívánják a kiegyezést most, mikor uruk-királyuk békejobbot nyújt feléjük.²⁾ — Ugyancsak e párt befolyásának számlájára irandó továbbá az, hogy a kiegyezés összes hívei személyes sérelmeik és életbevágó egyéni érdekeik hátrahagyásával a kiegyezési pontok tárgyalását vették elő, mikor a magán-panaszok és kérvények tárgyalása volt volna május 6-dikán a napirenden.³⁾ S mikor végre mélyreható, lelkiismeretes viták és eszmecserék után a nagy kiegyezési párt

---

¹⁾ »Quod Bocskay petit, ut bona quae ipse aliis contulit et etiam sui capitanei, penes eos maneant: ignoscat nobis dominus Bocskay, nos etiam simul cum Sua M^{te} [huic] non consentimus; quia juxta constitutiones Serencsianas omnibus sub poena notae infidelitatis usque ad festum pentecostes debuissent restitui et ex antiquis libertatibus regni tales donationes, quae ante legitimam electionem fiunt, nullae sunt. Quare nos penes hanc et alias libertates nostras accinximus gladiis et ideo non possumus ad haec accedere et nostris fratribus, qui adhuc nobiscum non sentiunt, nolumus damnum inferre...« U. o. a 14. czikk.

²⁾ Lassota Erich tudósítása Mátyáshoz május 12. L. *Irományok* XV. szám.

³⁾ L. *Irományok* XVII. sz. május 6. alatt.

egyértelműleg arra az eredményre jutott, hogy a februári egyességet, úgy a mint van, nem lehet elfogadni: a kassai gyűlés törvénykönyvének kilenczedik cikkébe bizonyára a conservatív csoport indítványára lőn a fejedelemhez intézett azon kérés beigtatva, hogy a Mátyás főherczeggel újra kezdendő kiegyezési alkú fonalát haladék nélkül vegye kezébe.¹⁾

Nem volna azonban teljes a kép, melyet a kiegyezési pátról alkothatunk magunknak, ha megfedekezniünk egy kedvezőtlen körülményről. Erre czéloztam fentebb, midőn azt mondtam, hogy a tó mélyén a nyugodt víztömeg kissé zavaros volt. A bécsi egyesség föltételei nem elégtének ki, a minden áron békét akaró egy-két félénkebb hazafin kívül, senkit. Röviden és jellemzően, de joggal írja róluk Bocskay Rákoczy Zsigmondhoz Erdélybe: »Nem tetszenek, a mint látjuk, senkinek.«²⁾ Nehéz köd, a csalódás, a levertség köde ült a legjobbak lelkén is. Csalódásé, hogy Illésháznak, Forgács Zsigmond reménykeltő korponai missiója után, ily több tekintetben szűkmarkú engedményekkel kelle Bécsből visszatérnie.³⁾ S levertségé, mert tudta minden békebarát, hogy e szerint a kassai gyűlés most már nem az utolsó állomás a várvavárt kiegyezés előtt, mint a gyűlésre való egybesereglnél örömmel hitte s hihette mindegyikök, hanem újabb, erősb küzdelmek szintere. S noha némely, e küzdelmek színhelyétől távol álló, prágai államférfiak optimismusa a Bocskay-párti magyarság e kebelbeli politikai harcainak nem is látszott valami nagyobb súlyt tulajdonítani,⁴⁾ azok ott Kassán, a kiknek szívéen feküdt az ország jövője, fekete aggodalommal néztek e harcok elé, a melyből esetleg a szélső elemek kerülhetnek majd ki győzelmesen.

¹⁾ L. *Irományok* VIII. sz.

²⁾ Ápril 29. — Közli Szilágyi S. Tört. Tár 1878. év. id. h.

³⁾ Ennek több ízben kifejezést adnak az iratok s a Napló is.

⁴⁾ Ezt tükrözi vissza a velencei követ május 15-diki jelentésének következő passusa: »Continua la speranza che questi Ungheri vogliano certamente accordarsi, perche seben sono ancora discordi in alcuni capitoli, la differenza non è pero tale, che la stimino bastante per romper il tronco del negocio . . .« Id. h.

Es ez az, a mi a helyzetet Kassán, Korponával szemben, jelzi. A bizonytalanság; a szélső elemek megnövekedett esélyei; az a veszély, hogy a senkinek nem tetsző februári pontok tárgyalása alkalmával egyes, nagyon lényeges vagy nagyon kényes kérdéseknél a túlzók nézetei találnak túlsúlyra vergődni s a teljes szakadás király és nemzet között elháríthatatlanná válik.

.... A két nagy párt összemérkezésére, erejének kipróbálására a gyűlés kezdetén mihamar két alkalom is kínálkozott. Az egyik Illésházy fölvetette bizalmi kérdés fölött való döntés, a másik pedig a hajdúkapitányok ülési és szavazati jogának kényes ügye volt.

Az előbbire mindjárt a gyűlés legelső napján rákerült a sor.

Az eddigiekből is bőven láthattuk, hogy Illésházy István, a fejedelem és a korponai gyűlési rendek megbízottja, a kiegyezés nagy művén egész lelkéből, bámulatos energiája teljes megfeszítésével dolgozott, a mint Mátyás főherczegnek és Trautson miniszternek Bécsből való távozásakor és Kassán a gyűlés előtt ismételve is megígérte.¹⁾ Mint a legmérsékeltebb elemek vezére igyekvék a februári egyességet, bár az mindenben saját magának sem volt inyére, ha nem is a maga egészében, de legalább minél kevesebb változtatással elfogadtatni; abból a nézetből indulván ki, hogy — mint még február 9-dikén Bocskayhoz írta — »nem jó a jószerencsét sokszor megpróbálni s nehezebb is vele bírni, hogysem a gonosz szerencsével«;²⁾ meg hogy a kiegyezés létrejötte után az egyesült nemzetnek elég alkalmá és ereje lesz óhajait majd a legközelebbi országgyűlésen keresztülvinni. Láttuk, hogy túlbuzgósága még a fejedelem nemtetszését is kihívta; láttuk, hogy a hajdúk őt kézrekeríteni törekvének, tudjuk, hogy egyenest halállal is

¹⁾ Illésházy Trautsonhoz márczius 7. Znió-Vára, ered. a bécsi ndv. kam. ltárában; ápril 7. Kassáról (u. o.) s más iratokban. — V. ö. még, a mit *Frankl* mond id. ért. a Győri Tört. és Rég. Füzet. IV. 35. és köv. lapok.

²⁾ Közli Szilágyi S. Tört. Tár 1878. évf. 75. l.

fenyegették; ¹⁾ az imént mondók ei, hogy a szélsők »Czipellősházy« gúnynévvel illeték; maga panaszkodik leveleiben, hogy Bocskay egy időben azzal a gyanúval terhelé, hogy el akarja tőle a rendeket szakítani, hogy a rendek némely része, még a bár túlzó, de tiszteletreméltó hazafiak közül is, azt veté szemére a tanácskozások folyamán, hogy inkább a némettel mint honfitársaival tart; ²⁾ főnmaradt aztán egy tudósítás arról is, hogy a benne nagyon bízó, erősen békepárti városi elemek őt »jó császári s osztrák érzelműnek« ³⁾ ismerék, a mit Kassán nem épen a dicséretes tulajdonságok közé soroltak s végül azt is mondja egy eléggé megbízható kútfő, hogy a vitéz Bosnyák Tamást, Érsekujvár kapitányát, a szélső elemek kívánságára csak azért menté föl e tisztség, e bizalmi állás alól Bocskay, mert a gyanúba vett Illésházynek rokona és lekötelezettje volt.⁴⁾ Ha mindehhez hozzá vesszük még azt a körülményt, hogy a mint a kiegyezés létrejő, a bécsi egység 12. pontja értelmében Illésházynek, mint sok másnak, vissza kell vala kapnia azokat a roppant uradalmakat, melyeket tőle hamisított ítélet alapján, törvénytelenül és jogtalanul kobzott el a kamara: hát könnyen megérthetjük, hogy személyes ellenségei közül azok, a kiknek kenyerük a rágalmazás volt, ellene azzal a csunya váddal léptek föl, hogy működésében csak javai visszaszerzésének óhaja vezeti; hogy Bécsben magánügyei, nem pedig az ország érdekei feküdtek szívében, mikor a februári egységet

¹⁾ Firenzei követ jelent. márczius 30. (Firenzei áll. ltár); Illésházy Mátyáshoz ápril 19., ered. a bécsi udv. kam. ltárban és *Irományok* II. sz.

²⁾ Illésházy Pálffy Katához május 16. (Bécsi udv. kam. ltár) és Kolonics Siegfriedhez június 5. (egyik. ford. Innsbrucki helyt. lt.).

³⁾ »Den sie für gar gut kayserisch und österreichisch halten.« I. *Irományok* XV. sz.

⁴⁾ »... Gl' Ungheri ... non si fidando interamente delle negoziazione di Heliashassi ... mandano a Vienna un' altro loro barone per sollicitar la conclusione ... Gl' Ungheri in questo mezzo hanno mandato a mutar il governatore di Castelnuovo (Érsek-Újvár) ch' è cognato d' Heliashassi, ch' è segno assai dimostrativo ch' de esso non si fidano ...« Velencei követ jelentése június 26. Id. h.

aláírta.¹⁾ Különösen kitűnt pedig a vádaskodásban és efféle rágalmak terjesztésében Kassán valami Lőkös László nevű buzgó hazafi, a ki azt a positiv adatot is fölhozta Illésházy ellen, hogy Mátyás főherczeg neki Bécsben kétszázezer forintot adott s ezért szít a főúr inkább a németekhez mint a magyarokhoz.²⁾

Távol van tőlünk azt állítani, hogy Illésházy működésének rúgói közt nem szerepelt elvesztett birtokai visszaszerzésének gondolata. Azt is elismerjük, hogy a köszvényes, beteges, 65 esztendőös öreg embernek jó részben ez a gondolat adta azt az emberfölötti erőt, melyet a Bocskay forradalma organizálásában, Bocskay intézkedéseinek sikeres támogatásában, a hajdúk deczemberi lecsendesítésében, aztán az országgyűlési vitákban, a bécsi alkudozásokban, a terhes és gyakran hetekig tartó s minduntalan megújuló ide-oda utazgatásban kifejtett, s hogy ebben a reménységben kockáztatá vagyona utolsó morzsáit, melyeket Lengyelországba való futásakor a kamarák körmei elől megmentenie sikerült, s melyek élte végén tőle a nyomort, a koldusbotot valának elhárítandók.³⁾ Sőt elhiszszük, hogy ez a reménység iratta vele azt a térítvényt is alá, melyet már talán a bécsi békealkudozások előtt, nem tudjuk mikor, követeltek tőle s a melyben hűséget, becsületes és jóakaró közvetítést fogadott a királynak, talán Bocskay tudta, mindenesetre Bocskay előzetes beleegyezése nélkül.⁴⁾ Tudjuk azt is, hogy e térítvény aláírása után 1606 január 16-dikán parancsot küldött volt Mátyás főherczeg a kamarákhoz, hogy Illésházynak még ott lévő ezüstneműi, drága szőnyegek s egyéb ingóságai

¹⁾ L. *Irományok* XVII. sz. ápril 24. alatt.

²⁾ Pálffy Kata Thurzó Györgyhöz ápril 16. (bécsi udv. kam. ltár). V. ö. *Frankl* id. értek. Győri T. és Rég. Füz. IV. 35.

³⁾ L. Illésházy leveleit Kolonics-hoz 1606. ápril 20. *Irományok* II. sz. és nevéhez május 16. (bécsi udv. kam. ltár).

⁴⁾ »Admonitus esset serio Illésházy — mondja a magyar tanács 1606. január 4-diki üléséből kelt »opinio-jában (bécsi udv. kam. ltárban) — ut memor fidelitatis suae, quam in plurimis suis litteris sacraes. regiaeque M^{ti} pollicetur, et super quâ reversales etiam dedit, sinceram in hac tractatione reconciliationis operam navet.«

tüstént kiadassanak.¹⁾ Előttünk fekszik ugyancsak Mátyás főherczegnek egy meleg ajánlata Illésházy számára Rudolf királyhoz, javai visszaadása tárgyában és ismerjük Rudolf egy leiratát Mátyás főherczeghez, melylyel ez ajánlat következtében megerősíti a Mátyástól február 15-dikén, tehát a februári bécsi egyesség aláírása után kiállított főherczegi decretumot, mely a magyar kiegyezés sikeres létrejötte esete Illésházynek még morvaországi gyönyörű uradalma, Hodolin (németül Göding) visszaadását, itt szenvedett kárai megtérítését, s azon 200,000 tallér birság-pénz elengedését is kilátásba helyezé, a melynek lefizetésére őt a császári udvari kamara, teljesen jogtalanul, a morva országos törvények ellenére rá akarta kényszeríteni.²⁾ S végül azt is jól tudjuk, hogy midőn a kassai gyűlés végeztével újra Bécsbe ment s itt Bocskay-párti biztostársaival együtt június 23-dikán a végleges bécsi békét megkötötte, mindaddig nem akarta aláírni a kiegyezés okmányát, míg a sz.-györgyi és bazini uradalmak többször megígért átadását újra meg nem ígérte neki a főherczeg.³⁾

Ne feledjük el azonban azt se, hogy a mit a maga számára kért és kívánt, az nemcsak jogos és legitim kívánság volt, hanem a korponai és kassai országos követelések 12. pontjában, a kiegyezés föltételeinek egyik kiegészítő részét foglalta magában. És ez a pont, mely a Bocskay támadása előtt törvénytelenül elkobzott javak visszaadását mondá ki, nekie épen semmivel sem használt többet, mint a Bánffyoknak és Dersffyeknek, a Kapyaknak és Deregyeyeknek, a Mágocsyoknak és Kállayaknak, meg a hosszú létánia többi tagjainak, kik valamenynyien vissza valának nyerendők tőlük törvénytelenül elkobzott birtokaikat.⁴⁾ A kü-

¹⁾ Bécsi udv. kam. ltár.

²⁾ Mátyás főherczeg instructiója a Rudolfhoz küldött osztrák kamarai elnök Breuner Kristóf számára 1606. február 22. u. o. és Rudolf leirata Mátyáshoz 1606. márcz. 21. Bécsi áll. ltár.

³⁾ Khlesl püspök levelei Mária főherczegnéhez 1606. július 1. Hammer-Purgstall, Khlesl II. 10.

⁴⁾ A bécsi februári egyesség 12-dik pontja, lásd *Irományok*, Függelék b).

lömbség köztük és Illésházy között csak az, hogy ő érettek is Illésházy fáradozott, de nekik nem volt részük azokban a rágalmakban, melyekből Illésházynek itt is, ott is — Bécsben meg Kassán — bőven kijutott a szenvedélyükben elvakultaktól, a kik a forradalmi idők izgatottsága alatt a becsületes alkuszon, a mérsékletre intő, jóakaró közvetítőt vágtak végig azért, mert nem az ő kívánságuk szerint dőlt el a közügy egészen jobbra vagy egészen balra.

Mert a mint Kassán a magyarságot az udvar kívánságai felé törekvék hajlítani az agg államférfi, ép oly becsületesen igyekezett Bécsben a főhercegi udvart minden áron a fejedelem és a rendek kívánságainak teljesítésére rábírni. Még ha méltánytalanoknak látszanának is a magyarok követelései, mondá Bécsben a főherceghez benyújtott egy emlékiratában, akkor is teljesíteni kellene azokat, már csak azért is, hogy az esetre, ha a török súlyos, el nem fogadható békefeltételeket szab, a kielégített magyarságot el lehessen mellőle téríteni.¹⁾ Még ha világos kárával járna is a kiegyezés ő fölségének, írja Kolonics Siegfriedhez Kassáról, meg kell kötnie s nem szabad bosszúvágyónak lennie; mert ha egyszer elvész Magyarország, nem igen lesz visszaszerezhető.²⁾ Azt tegye a király, a mit atyai és királyi kötelessége parancsol; ne a Bocskay ellen való gyűlölet, se egyéb sérelem érzése ne vezesse elhatározásában, hanem a kereszténység közjavát viselje szemei előtt. Ne tegye a pótolhatót a pótolhatatlannak elébe; azt, a mit Bocskaynak enged át, később úgyszakapja, de ha Magyarország elvész »és a magyarság törökké válik, mint a bosnyákok, akkor vége mindennek«.³⁾

¹⁾ »Opinio domini Illésházy«, melyet (kelet nélkül) 1606. januárjában a főherceghez benyújtott, bécsi udv. kam. ltár.

²⁾ L. *Irományok* II. sz.

³⁾ »Agat Sua M^{tas} caes. officium regis et patris, neque sinat se offendi iniuriis vel personā Bochkaii, sed ponat ob oculos commune bonum reipublicae christianae et neque remedibilia irremedibilibus praepone dignetur. Suo enim tempore omnia illa quae domino Bocskay bonis conditionibus cedantur, reduci poterunt; amissā autem

Nem egyszer, ha' százszor ismételte mindezt szóval és írásban. De a mint Kassán a szélsők németnek, úgy Bécsben a túlzók hitszegő lázadónak tarták. S a mint a Lőkös Lászlók Kassán, úgy rágalmazták őt a Forgács Feren-czek és Szuhay Istvánok Bécsben meg Prágában. E rágalmak befolyása alatt Mátyást maga az uralkodó intette, hogy a tárgyalások folyamán csak mértékkel higgyen Illésházyinak.¹⁾ A hyperloyális magyar tanács pedig Mátyás főherczegnél azzal vádolá, hogy térítvénye ellenére ugyancsak káros szolgálatokkal mutatja ki ígért hűségét királya iránt;²⁾ mert megbírságolta a bányavárosokat Bocskay pénztára részére, mert Korponán adózást eszközölt ki a rája hallgató rendeknél Bocskay számára; hogy szétosztatá a hajdúkat ő fölsége birtokaira s a mi fő, pénzt teremtett elő decemberben a hajdúk kielégítésére, »a kik, ha nem kaptak volna zsoldfizetést, vagy tüstént szétozlottak volna, vagy (— és itt valóban nem tudja az ember, mit gondoljon a magyar tanács logikájáról —) Bocskay és Illésházy ellen támadtak volna«. ³⁾ — Ugyanez a magyar tanács, épen akkor, mikor Bocskay Illésházy túlbuzgóságát a februári egyesség elfogadtatása végetti agitációjában rossz szemmel nézi, újból bizalmatlanságot igyekszik kelteni ellene a főherczegben, mert, úgymond, »nem csupán hidegen kell vala referálni a Kassán a bécsi alkudozásokról, hanem azon igyekeznie, hogy

---

semel Hungariâ, vix aliquando recuperabitur. Imo post paucos annos fient (a magyarok) et illi Turci, sicut Boznenses . . .« Illésházy Trautsonhoz 1606. ápril 10. Bécsi udv. kam. ltár.

¹⁾ »... Und dem Illéshazy allein, da nit andere Hungarn dabeí, nit zu viel vertraut werde . . .« Rudolf Mátyáshoz 1606. január 14. Bécsi áll. ltár fogalm.

²⁾ »... Hactenus enim valde mala officia et nequaquam eiusmodi (= azaz megígért) fidei suae correspondentia praestitit«, mondja a magyar tanács imént idézett opiníója.

³⁾ »Bocskayo enim pecuniam ad solvendo haidones undiquaque conquisivit, qui alioquin si stipendia non habuissent, vel statim disces-sent, vel verum ipsummet Bocskay et Illésházi invasissent et sic par-tes ipsius (= Bocskay pártját) semper fovit ac in progressu huius rebellionis ipsum adiuvit.« U. o.

a februári pontozatok el is fogadtasanak!«¹⁾ Míg a német-barát Czipellősházyt a szélsők Kassán közneveltség és közgyűlölet tárgyává igyekeznek tenni: Szuhay püspök a pápa prágai nuntiusához írt levelében gúnyosan jegyzi meg, hogy a német tanácsosok a békére annyira éhesek, hogy legfőbb reményüket Illésházyba, a németek esküdt ellenségébe helyezik.²⁾ S mikor Kassán a vallási cikk ki nem elégítő fogalmazása miatt Illésházy ellen a saját hitsorsosa, Tökölyi Sebestyén, a nagy orthodox lutheránus mennydörög, a túlzó kálvinisták pedig Illésházyt pláne a »pápáskodók« közé sorolják: ugyanakkor Bécsben Forgács Ferencz és barátja az egri püspök azon keseregnek, hogy Bocskaynál a katolikus vallás és egyház életbevágó érdekeiről a katolikusok legnagyobb ellensége, Illésházy István tárgyal.³⁾ Mikor a kassai rendek többsége a gyűlésben azt jelenti ki, hogy Illésházy a bécsi alkudozásoknál túlságos engedékeny volt s áthágta megbízatása határait: Khlesl püspök azt írja Mária főhercegnőnek Grácza, hogy a magyarok megbízásából megint Illésházy jó Bécsbe alkudozni, menedéklevelet kér az útra, hogy »bennünket még jobban befonjon, mint előbb.«⁴⁾ A hajdúk kézre akarják keríteni és megölni a szerintök mindenáron békecsináló főurat, a durva Khlesl pedig azt írja ugyancsak Mária főhercegnőnek, hogy »elhigye fönséged, Bocskay egész rebelliójának ez a hitvány ember — már mint Illésházy — a szerzője.«⁵⁾ — A vas-

¹⁾ Magyar tanácsosok véleménye Illésházy egy levele tartalmáról 1606. május 9., bécsi udv. kam. ltár.

²⁾ »... In Illésházii, jurati hostis Germanorum promissis spem suam collocaverint.« Borghese-ltár (most a Vatikánban.)

³⁾ Forgács és Szuhay püspökök beadványa Mátyás főherceghez 1606. ápril 26. (bécsi udv. kam. ltár).

⁴⁾ »Illíasházy begehrt (glaidt und will khunnen, unsz viel leicht noch mehr zu betriegen.« Khlesl Mária főhercegnőhöz 1606. május 27. Hammer-Purgstall, Khlesl II. 9.

⁵⁾ »... Ew. Durchlaucht glauben mir gnädigst, dass ich diesen znichtigen Menschen für den anthorem halte des Bocskay Rebellion.« Khlesl Mária főhercegnőhöz 1606. július 1. Hammer-Purgstall, Khlesl II. 16.

kalapos kálvinista papok az egyiptomi húsos fazekakra visszasóhajtozó zsidókhoz hasonlítják a német-békére áhítózó Illésházyt, a piszkos szájú bécsi püspök pedig »vakmerő magyar bestiának« nevezi.¹⁾ S hogy végre a kép, az ellentétek e szemenszedett harmóniája teljes legyen, Lőkös László hazaárulójáról, a ki 200,000 forintért eladta honát a németnek, a hasonszórú Khlesl azt mondja, hogy magánügyei miatt képes az egész országot romlásba dönteni.²⁾

Az ellenpárt politikai kiméretlensége nagyon fájtt Illésházynek; de tudta, hogy rászolgált, midőn a kiegyezés mellett oly hévvel kardoskodott s tudta, hogy lesz, mint-hogy volt is elég alkalma álláspontját védelmeznie.³⁾ Nem is panaszkodott a politikai támadások miatt tudtunkkal, csak egy ízben, midőn visszatekintve a kassai gyűlésen lefolyt tusákra, azt írta Bocskaynak, hogy »ha a békesség útjához szállottam, a mennyire én [ahhoz hozzá] értettem, nem láthatom be, hogy azzal fölségednek vagy hazámnak úgy vétettem volna, hogy méltán suspectusnak kellene ítéltetnem. Még mikor csak igen ifjú voltam is. tökéletlenségemért meg nem pirult az orczám. Most immár, a mikor 65 esztendőös korban vagyok, az én istenem segítségéből elhigyeje fölséged, hogy [még] inkább nem [pirul meg]«. ⁴⁾

Annál jobban bántották azonban Lőkös Lászlónak és társainak egyéni becsületébe vágó rágalmai, melyeket magán száradni már nem hagyhatott. Nem elégedett meg azzal, hogy a vakmerő rágalmazónak, a ki az önkényesen és jogtalanul kivetett morvaországi birság, a 200,000 tallér elengedéséről hallhatott valami tökéletlen hirt a magyar kamarák embereitől, Bocskay és a főurak jelenlétében már

¹⁾ »... Ich hab aber die hungerisch vermessen bestien dermassen abgefertigt« stb. írja Khlesl. U. o.

²⁾ U. o. »Wegen seiner Particular-Sachen will er des ganzen Königreiches Verderben nit achten.«

³⁾ A Napló *Irományok* XVII. sz. a. és Thurzó Miklós Thurzó Györgynek 1606. ápril 29. (bécsi udv. kam. ltár).

⁴⁾ 1606. május 24. (Közli Szilágyi S. Tört. Tár 1878. évf. 84. és köv. l.)

a gyűlés megnyitása előtt szemére hányta rágalmazásait;¹⁾ hanem miután a rágalmak nem nyugvának el, elhatározá, hogy az egész ügyet a gyűlés elé terjeszti s fölveti a bizalmi kérdést. Könnyen tehette ezt, mert lelkiismerete tiszta volt. Mert soha senki előtt nem volt oka tagadnia azt, a mit 1603-ban és 1604-ben az országgyűléshez, a megyékhez stb. intézett panaszaiban, folyamodásaiban és írásaiban nyíltan hirdetett, hogy tudniillik a császári és a magyar királyi kamarákon elkobzott ingóságai, nyájai, ménesei, gulyái, kifosztott magtárai fejében sokkal többet követel Lőkös László 200,000 forintjánál. Bár kapott volna — mondá — 200,000 frtot a főhercegtől, mert ez részlete lesz vala a neki járó kártérítésnek.²⁾

Mikor azért ápril 24-én az országos gyűlésen a bécsi egyesség czikkeinek fölolvása vévét érte: fölállott Illésházy; előadá az elmondottak szerint az ügy állását és a rágalmakat, a nélkül, hogy Lőkös László nevét megnevezte volna s fölszólítá azokat, a kiknek az előadottak után ellene kifogása, gyanúja van, vagy a kik bármit is tudnak róla mondani, hogy ott a gyűlés színe előtt álljanak elé s vádolják be őt vagy követeljenek tőle fölvilágosítást, magyarázatot.

A legjobb alkalom volt volna ez most a szélsőknek Illésházy teljes tönkretételére. De a rágalmazók megszép-

---

¹⁾ Pálffy Kata tudós. Thurzó Györgyhez 1606. ápril 16. Deák Park. Magy. Hölgy. levelei 167. l.

²⁾ U. o. — Illésházy 300,000 tallért követelt a kamaráktól, szenvedett kárai pótlásáért. Postulatumai föl vannak sorolva azon decretum mellett, melyben Mátyás főherceg 1606. június 25. Breuner Siegfried alsó-ausztriai kam. elnöktől és Eck Ernő csász. tanácsostól felőlük véleményt kíván (bécsi udv. kam. ltár); de június hó végeig még ígéretet sem kapott. A Lőkösök rágalmazásait különben legjobban megvilágítja az a körülmény, hogy Illésházy a második bécsi béke- vagy egyességekötés aláírása, június 23., után is nemcsak a maga részére nem kapott semmit, de még felesége ruháit és ruhaneműit (melyek 3 év óta pecsét alatt rakásra dohosodtak) sem volt képes kikapni: »Quae gratitudo! si neque mea propria mihi restituantur! — írja Trautsonhoz június 29. Fred. a bécsi udv. kam. ltárban.

pentek a férfias nyíltság és tisztesség előtt. Senki nem mozdult, ajkát senki föl nem nyitá. »Altum erat — mint a bányavárosok követeinek naplója mondja — omnium silentium«¹⁾ . . . Az ünnepélyes jelenet lélekemelő benyomása alatt a gyűlést vezető fejedelem fölkelvén, bezárta az ülést; Illésházy pártja pedig, ép úgy mint a kiegyezés összes hívei, az erkölcsi győzelem tudatának jól eső érzetével oszoltak szállásaikra.

. . . A másik alkalmat a két nagy párt összemérkőzésére, mint röviden említém, a hajdúkapitányok ügye szolgáltatta. Bocskay ugyanis a gyűlés idejére Kassára (sőt úgy látszik magára a gyűlésre is) meghívta a négy főkapitányon, tudniillik a népszerű Rhédey Ferenczen és a szintén népszerű Segnyey Miklóson meg Dengeleghy Mihályon és Rákóczy Lajoson kívül a hajdúkapitányok jelesbjeit, a kik összesen valami 20 ezer főnyi hajdúság képét viselték. Köztük találjuk Desewffy Jánost, Eleky Jánost, Keméndy Pált, Dekinyi Andrást, Magyar Istvánt, Rácz Benedeket, Horvát Istvánt, Káli Pált és Vinczét, Rácz Jánost és Ábrahámot, Nagy Ambrust, Gönczy Györgyöt, Buday Mátyást, Ujváry Miklóst és Imrét, Kécskey Andrást, Kapy Györgyöt, Gagyí Györgyöt és Somody Györgyöt.²⁾ A fejedelem célja a hajdúdandárok parancsnokainak Kassára való berendelésével hármas volt. Egyrészt meg akarta gátolni azt, hogy egyikük vagy másikuk magát a gyűlés folyama alatt kint a csapatoknál a kiegyezés miatt lázongó hajdúság élére tolhassa föl, mint azt már a gyűlés előtt a lajstromból és Kassáról csakugyan hiányzó Király János, mint említők, megcselekedte. Másodszor a rendek és főurak segélyével meg akarta a hajdúkapitányokat a kiegyezés gondolatával barátkoztatni. Harmadszor tárgyalni s meg egyezni óhajtott velük a hajdúság zsoldjának legalább részben való törlesztése s a dandárok szállásra-osztása felől.

¹⁾ L. *Irományok* XVII. sz. ápril 24-hez és Csery közölte Napló (Győri Tört. és Rég. Fü. III. 125. s köv.) ugyane datum alatt.

²⁾ L. *Irományok* XVII. sz. ápril 26. alatt.

Ha szándékai elsejét teljesen, a harmadikát pedig nagyjából sikerült is elérnie: annál keményebb dió volt czéljainak másodikika. Csakhogy bele nem tört a fejedelem kése. S ha netán volt volna (a mi nem valószínű) a fejedelemnek még egy negyedik rejtett czélja is a hajdúkapitányok beparancsolásával, hogy tudniillik eszközök legyenek kezében az esetre, ha a gyűlés többsége a februári egyesség változtatlan elfogadására volna hajlandó: bizony majd feje fölé kerekedtek. Láttuk, hogy a hajdúkapitányok nagyobb része a legtúlzóbb elemekkel egy követ fűtt s a fejedelem egy pillanatban erőszakos módon akarta őket ártalmatlanokká tenni. A gyűlés legelején azonban még nagyon szőrmmentén, nagyon kegyesen bánt velük. Köztük a legelőkelőbbet, a különben is előkelő származású Rhédey Ferenczet, hű és odaadó tábornokát, maradékival egyetemben a mágnások sorába emelé, a mely kitüntetést a fejedelem kívánságára a gyűlés törvénykönyve is megerősített, ezzel mintegy az egész hajdúságot tisztelvén meg.¹⁾

Bizonyára a fejedelem tudtával és akaratával kívánták a hajdúkapitányok mindjárt a gyűlés második napján azt, hogy az üléseken részt vehessenek. A szélsők zajos helyeslése kísérte ezt a kívánságot, de ez a helyeslés nemcsak általános nem lőn, hanem talán várakozás ellen nagyon is élénk ellenmondásra talált.²⁾ A megyei nemesség épen-séggel nem volt barátja a kardcsörtető, erőszakos kapitányoknak, a kik kockára tették ugyan, s nem egyszer, életüket az ország szabadságáért, de hallatlan kegyetlenkedéseikkel, pusztításaikkal és rablásaikkal érdemeiket beszenyyezni s így a császári zsoldosok legdurvább elemével, a vallonokkal versenyezni sem átalottak. A nemesség idegenkedését a városi elem szent borzadása az »ördög emez apostolaitól« még felül is múlta.³⁾ Azt, a mi megilleté őket, megadta különben nekik s pedig készségesen, az ország-

¹⁾ L. *Irományok* XIV. sz. (15. cikk) és Tört. Tár 1882. évf. 27. l. május 1. alatt.

²⁾ L. *Irományok* XVII. sz. ápril 25. alatt.

³⁾ U. o. ápril 26. alatt.

gyűlés. Beleegyezett abba, hogy a fejedelem a hajdútisztok közül az érdemeseket megnemesítse s csak az ellen tőn óvást, hogy a nemeslevelekbe az illetők érdemetlen atyafiságát is belefoglalja s a mennyiben az mégis már előbb nem egyszer a megyék információja nélkül megtörtént, elég udvariatlanul rosszalá a fejedelem ez »indiscrét« (sic!) eljárását.¹⁾

Mikor hát a nyers erő e kissé szilaj képviselői behajtottak tódulni a gyűlés kebelébe s ott aztán lábat vetni: a megyei és városi követek nem alaptalanul félvén az erőszakos elem végzetes befolyásától, élénk vita és a szélsők heves erőlködései ellen tagadó értelemben válaszoltak a föltett kérdésre. A mennyiben katonák a tisztek, nincs az országgyűlésen helyük; a mennyiben pedig nemesek, hát megyéikben van szavuk és helyük — mondá a határozat.²⁾ Mindazonáltal részben a fejedelem kedvéért, részben az illetők érdemeire és népszerűségére való tekintettel, beleegyezett az országgyűlés abba, hogy Rhédey, Rákóczy, Segnyey és Dengheleghy főkapitányok részt vehessenek azokban a tárgyalásokban, a melyeken a hajdúság ügyei lesznek napirenden.³⁾ A fejedelem, a kivel a határozatot tudatták, kedvezni akarván vezéreinek, azt vélte, hogy a közjó ügyében kivivott hadi érmeikre való tekintettel nem illenék a hajdúkapitányokat egészen kizárni. Nevében Kátay kanczellár azt a közvetítő javaslatot nyújtá be, hogy minden hadi ügy tárgyalásánál minden hajdúkapitány részt vehessen az illető ülésben, mert hiszen — úgymond — a fejedelem azért hívta be őket Kassára; de a szavazáskor valamennyinek együttesen csak egy szavazata legyen; szabadságukban állhasson azonban visszavonulni tanácskozásra, a célból, hogy közülök melyik és mily értelemben adja be az egy szavazatot. Miután úgy a hajdúkapitányok, mint a fejedelem belenyugodtak abba, hogy nem-hadi ügyekben és így főkép

¹⁾ L. *Irományok* VIII. sz. és XIV. sz. (emitt a 14. pont).

²⁾ L. *Irományok* XVII. sz. (ápril 25. alatt).

³⁾ Megjegyzendő, hogy Rhédey e napon még nem volt mágnás.

a kiegyezési tárgyalásokban semmi részük nem lehet: a megnyugtatót rendek elfogadták a kancellár közvetítő javaslatát, mely e szerint a szélső elemek nagy bosszúságára végérvényes határozattá vált.¹⁾

A két összemérkezésnél kivitt diadal kimutatá, hogy a kiegyezés elvi barátai (bár magukkal a februári pontokkal nincsenek is megelégedve) mégis csak többségben vannak. Annál jobb kedvvel és annál elemzőbb tárgyilagossággal folytathatták hát tanácskozásaikat.

Az az erélyes gyorsaság, mely a forradalmi gyűlések működését mindig jellemezte, Kassán is bevált. Még az nap, ápril 25-kén, a melyen a hajdúkapitányok ügye elintéztetett, nemcsak neki fogott a gyűlés a februári bécsi egyeség tárgyalásának, hanem — szinte hihetetlen — annak nagyobb felét, az első tizenkét cikket, az illető korponai kívánságoknak megfelelő pontokat le is tárgyalá.²⁾ Nagy viták és sok viharos jelenet közt folyt le e tárgyalás, mely alatt különösen a főurak tűntek ki az egyesség czikkeinek éles bírálásában.³⁾ Sikerült mindamellett is megállapodásra jutni, főként azért, mert ép úgy mint Korponán, a kiegyezési cikkeket már a gyűlés előtt, maguk közt, meghánytákvetették a rendek azokban az értekezletekben, a melyeket a

¹⁾ L. *Irományok* XVII. sz. (ápril 25. alatt).

²⁾ Az *Irományok* XVII. sz. a. közölt Napló egy variansa (l. ápril 25. alatt) ép úgy, mint a Csery közölte Napló ugyanazt mondja, hogy a rendek ápril 25-dikén csak az I—IV. cikkek tárgyalásáig jutottak. Tekintettel azonban arra, hogy ápril 26-dikán egészen más ügyek foglalkoztaták a rendeket, ápril 27-ről pedig a közölte Napló világosan mondja, hogy e napon a kiegyezési cikkek három utolsója tárgyalaték, a minek sem a varians, sem a Csery-féle közlés nem mond ellent: hát kénytelen vagyok ápril 25-re is az én közöltem Napló adatát fogadnom el.

³⁾ *Irományok* XVII. sz. Érdekes jelenség, hogy noha a mágna-sok Kassán teljesen elkülönítve tanácskoztak a megyei s városi rendektől, a kiknek végzései a főrendekhez tétettek át s ezek javításával stb. kerültek ismét az »alsó-ház« asztalára; mindamellett a főrendek az »alsó-ház« tárgyalásaiban is részt vehettek, sőt az első napon, ápril 25-dikén, részt is vettek. Legalább nincs semmi okom a közölt Napló variansának állításában és előadásában kételkednem.

szélső elemek terrorizálása daczára a szomszédos megyék egymás közt tartottak s melyekből nemcsak általános tájékozottságot, hanem, mondhatni, bizonyos megállapodott nézeteket vittek magukkal, ha szabad magamat így kifejeznem, a plenumba vagyis az országos ülésbe.¹⁾

Ápril 27-dikén a bécsi czikkek utolsó pontját is letárgyalta az »alsó ház« és a rájuk adandó »replika« szövegét másnap megállapítván, a tárgyalásokat vezető personális Kellemessy Mihály s néhány nemes által küldöttségileg nyújtá át a külön tanácskozó főrendeknek,²⁾ a kik a gyűlés elé adott, nem a kiegyezésre tartozó fejedelmi előterjesztésekkel, meg az egyes rendek sérelmei bírálatával nagyon is el levén halmozva, csak 10 nap mulva, május 6-dikán küldötték le tanácskozásaik eredményekép azon munkálatot, mely a kiegyezés pontjaira a főherczeghez intézendő választ foglalá magában, az alsó tábla rendleinek. Bizonyára a tárgyalások siettetése céljából történt, hogy közös ülésben tanácskoztak e munkálat fölött a főrendek és az alsó tábla tagjai.³⁾ Így sikerült harmadnapra az összes czikkeket még egyszer végigtárgyalni, s miután a Mátyás főherczeghez küldendő válaszfóliat bevezetését s a főherczeggel való újabb alkudozásokra küldendő követség ügyét is alapos vizsgálatban meghányták-vetették, május 12-kén végre a bécsi egyes-ség czikkeire adandó országos határozat végleges szövegezése is megállapíttaték és elfogadtatott.⁴⁾

Czélszerűségi szempontok: az egyes kérdések világos

---

¹⁾ Hogy minden ülésbeli tárgyalást szorgos értekezletek előztek meg, azt különben Illésházy levele Mátyás főherczeghez is (1606. ápr. 28., bécsi udv. kam. ltár ered.) bizonyítja.

²⁾ *Irományok* XVII. sz. ápr. 28. alatt.

³⁾ *Irományok* XVII. május 6. alatt.

⁴⁾ U. o. — Az egész kassai gyűlés rövid áttekintését nyújtja *Frankl* id. ért. Győri Tört. és Rég. Füzet. IV. 38—45. lapokon; adatait természetesen (a mennyiben szükségünk volt rá) fölhasználtuk jelen dolgozatban. De v. ö. azonkívül *Zsilinszky* művét, Magy. o. gy. vallásügyi tárgyalásai I. köt. 290—294. lapokat, hol természetesen — a vallásügyi dolgok tárgyalatnak s melyet szintén fölhasználtunk a maguk helyén.

átnézete s megérthetősége, de meg az ismétlések elkerülése is kívánja, hogy a gyűlés tárgyalásait ne az időrendi egymásutánban adjam elő, hanem tárgyak szerint csoportosítsam; csak így lehetvén a naiv rendetlenségek chaosába egy kis rendet hozni be.¹⁾

Kezdem pedig a vallásszabadságra s az egyházi kérdésekre vonatkozó czikkek csoportjával. Nemcsak azért, mert az előbbi még a sorrendben is legelső, hanem főképp azért, mert Kassán, Bécsben és Prágában minden párt ez iránt érdeklődött a legmelegebben.

VI. FEJEZET.

A vallásszabadságról szóló czikk senkinek sem tetszik. Alvinczy és a protestáns papok szónokolnak ellene. A buzgó kálvinisták és a mérsékeltek. A három vallás névszerint való megnevezésének ügye. A bizalmatlankodók igazolása. Az ultramontánok a bécsi és prágai udvarnál; rosszhiszeműségük a vallási czikk megszerkesztésében. Az »omnibus« és az »ubique«. A XXII. t.-czikk ú. n. separálásának különös megokolása. Ezekkel szemben a kassai rendek méltányos magukviselete.

Határozatuk a vallási czikk dolgában.

»A vallás dolga Magyarországon mindenütt azon állapotban hagyassék, a melyben a bold. emlékü Ferdinánd, Miksa és *egyéb kegyes magyar királyok* idejében volt.²⁾ Az 1604-dik évi végzéseknél pedig *utolsó*, országgyűlésen kívül és a rendek beleegyezése nélkül, a király által betoldott

---

¹⁾ De még más fontos ok is így kívánja. A fenmaradt »censura« című s egyéb, a gyűlés kiegészítési tárgyalásaira vonatkozó iratok korrendjét nem lehet biztosan megállapítani; nem tudjuk, melyik közülök a megállapított, első »replicatio«; sőt valószínű, hogy egyik sem az; hanem mindenik egy-egy párt »válaszfölriratú« javaslata. (Egyedül a XVI. sz. Irományról tudjuk, hogy az a kassai gyűlésnek kiegészésről szóló végzéseit foglalja magában.)

²⁾ Religionis negotium ubique in Hungaria in eo statu relinquitur, quò tempore divorum quondam Ferdinandi et Maximiliani aliorumque piissimorum regum Hungariae felicissimae recordationis fuit. V. ö. *Irományok*, Függelék b).

czikkelye a többi czikelyekből *kivétetik és separáltatik.*«¹⁾ Így szól a bécsi februári egyesség első czikke.

E czikkal szemben a korponai kívánságok, melyek alapján Illésházyék Bécsben tárgyalni kezdettek, a katolikus, lutheránus és kálvinista vallásfelekezetek egyenlő szabadságának törvényes elismerését, erről még külön kir. biztosító-levelet, aztán a lutheránusok ellen hozott 1523. és 1525-ik évekbeli törvényeknek, úgyszintén az 1604. XXII. cikknek, sőt teljes biztosság okáért minden egyéb, a törvénytárban található s esetleg a protestánsok ellen fordítható törvények törlését követelték.²⁾

Ha a kiálló ellentét előtt, mely támasztott követelések és elért eredmények közt fönnáll, be is akarnók húyni a szemünket, lehetetlen meg nem ütköznünk azon a retrogád lépésen, melyet a bécsi czikknél, úgy a magyar tanács 1605. augusztusi véleményével, mint különösen Forgács Zsigmondnak Korponán tett nyilatkozataival szemben látunk. A magyar tanács augusztusi véleménye s az annak alapján Forgács Zsigmond számára készült az az utasítás, melynek értelmében Forgács augusztus-szeptemberi küldetésében *igéretet* tőn Bocskaynak, kimondja már azt, hogy vallásában senkit nem fog és nem akar háborgatni a király.³⁾ Korponán pedig Forgács nemcsak határozottan ismételte azt, hanem még a kir. biztosító vagy hitlevelet is kilátásba helyezé.⁴⁾

Nem csoda hát, sőt könnyen érthető e szerint, hogy a Kassára beszállingózó rendek, a mint a bécsi cikk tar-

¹⁾ Articulus vero postremus constitutionibus anni 1604 extra dietam et non accedente consensu regnicolarum adiectus per Suam Maiestatem caes. regiamque, a reliquis articulis tollitur et separatur. U. o.

²⁾ Korponai gyűlés irományai XXIV. sz.

³⁾ Lásd a korponai gyűlés bevezetését 251. lap (különnyomat 35. lap).

⁴⁾ U. o. 738. l. (és különnyomat 186. l.). De lásd még Khlesl levelét a nunciushoz, melyben határozottan állítja pláne azt is, hogy Forgács Zs. *írásban* ígért Korponán szabad vallásgyakorlatot. *Irományok*, Függelék c). Aztán különösen *Irományok* XVI. sz. (az első cikkben

talmáról értesültek, azonnal, már a gyűlés előtti tanácskozásaikban kifejezték elégedetlenségüket¹⁾ s legelső sorban a két bécsi megbízottnak veték szemére, hogy »nem kellett volna a hit dolgában ilyen könnyen végezni«. ²⁾ A mint pedig a rendek együtt valának s a gyűlés megkezdődött, azonnal megindult házban és utcán, szószékről és poharazás közben az izgatás a senkit ki nem elégítő czikk ellen. Legjobban kitűntek az izgatásban, a követek és a vidéki meg a kassai nép kedélye s ellenállása föltüzelésében a kálvinista papok, a kik, mint főntebb említők, naponként könyörgést és prédikációkat tartván a gyűlés előtt, a jó alkalmat bizony nem mulaszták el a hitvallásuk szabad gyakorlatának buzgó védelmére.³⁾ Jó példával járt előttük a kassai magyar református egyház új és fiatal, már is nagy-hírű prédikátora: Alvinczy Péter, a ki ékesszólása s ifjú tüze összes energiájával küzdvén a színtelen, a semmit mondó czikk ellen, ezt elítélte, elvetette. Fönmaradt Alvinczyról egy tudósítás, mily égő lánggal, gyűlölete és meggyőződése mily szilaj kitöréseivel tudta Kassa magyarságát még a bécsi béke végleges megkötése után is (1607.) a Kassán működő kir. biztosok ellen lázítani, féltvén hite szabadságát amaz eshetőségtől, hogy a Bocskay kivíta engedmények most ennek halála után szét fognak mállani. A kir. biztosok szemei előtt, a kir. helyőrség jelenlététől s esetleges közbelépésétől nem tartva, rettenthetetlen bátorsággal dörögött a szószékről, izgatott a templomon kívül, nem válogatván az eszközökben, csakhogy vallása védelmében kötelességét teljesítse. »Ha nyugtalan elméjét, rosszakaratú üzemeit hamarosan meg nem fékezi fönséged — írja róla Koháry Péter, Mátyás főherczeg bizalmas embere, — bizony félő, újabb forradalmat támaszt az erre hajló nép között«. ⁴⁾

¹⁾ »In articulo religionis regnicolae vix erunt contenti, *expresse* enim postulant ut nemo in sua religione impediatur.« Illésházy (Trautsonhoz) ápril 10. (bécsi udv. kam. ltár).

²⁾ *Zsilinszky* id. h. I. 288.

³⁾ *Irományok* XVII. sz. (különösen ápril 25. és ápril 26. alatt).

⁴⁾ »In hac eadem civitate reperitur seditiosus quidam concio-

Ha akkor, veszélyektől környezve, nem tőn szájára lakatot a buzgó prédikátor, gondolhatni, mily őszintén kimondta a szíven fekvő szót Bocskay védő szárnyai alatt, a vele egyformán érző rendek és hívek között. Éles dialektikája bonczoló késével szedte szét mind azt, a mit a czikk mondott és a mit elhallgatott. Unnepélyes isteni tiszteleten a szószékről fejtegette, hogy a czikk úgy van megcsinálva, úgy van csavarra húzva, hogy a jövőben, a mint alkalom kínálkozik, az engedmény vitássá, tehát értéktelenné váljék.¹⁾

A mélyreható izgatások következménye az általános elégedetlenség közt nem is maradt el. Az országgyűlés minden pártja állást foglalt a czikk ellen. A mi különösen annak első pontját illeti, a radicálisok, csaknem kivétel nélkül kalvinisták, azt hangoztatták, hogy az evangélikus vallás Ferdinánd és Miksa idejében minden tekintetben szomorú állapotban volt, mert valamivel csak árthatott a két király az evangélikusoknak, azt el nem mulasztá. Csak a lehetőség, az erő hiányzott a mondott uralkodókban az evang. vallás kiirtására, nem pedig az akarat, mint a hogy ezt — így szóltak — élő emberek tanúsága hirdeti. S ha mindamellett

---

nator calvinisticae professionis adhuc a Bochkayo relictus *Petrus Alvinczi* nomine, qui pro singulis concionibus publice catholicis ac germanicae nationi detrahendo, convicia jaciendo, varias dissensiones (etiam confictis falsò rumoribus, subdolisque litteris) disseminando, plebem ad tumultum seditionemque incitare ac lacescere non desistit, quemadmodum bis quoque diebus littere quaedam ab ipso confictae et dispersae ad manus dominorum commissariorum (ezek a bécsi béke egyes pontjait végrehajtó, a várakat kir. kézbe átvevő, felsőmagyarországi királyi biztosok) pervenerunt, quorum paria Ser^{ti} Vrae hisce inclusa porrigo (sajnos, hiányzik). Cuius inquietum ingenium iudicio-saeque technae, nisi per Ser^{tem} Vram celerius fuerit tanto malo occursum, cum sit ita civitas quasi metropolis illarum partium, metuentum vehementer est, ne quid novi suscitet, plebè adhuic ad quamvis occasionem arrecta.* . . . 1607. közepe táján Koháry Mátyás főherczeghez. (Bécsi udv. kam. ltár.)

*) »... Und soll der Bocskay Hofprediger öffentlich auf der Kanzel darwider gepredigt haben, als wäre derselbe Punct mit Fleiss auf Schrauben gestellt, damit er künftig wieder disputierlich gemacht werden möcht.« *L. Irományok* XV. sz.

Ferdinánd és Miksa ellenkező akarata ellenére is virágzott, sőt terjedt az országban az evang. vallás, az egyesegyedül atyáink lelkes voltának és az isten jóságának köszönhető, a ki az ő híveit el nem hagyja. Tehát nem volt volna szabad a biztosoknak e két uralkodó példájára való hivatkozást az egyességbe igtatni; mert ha ugyanazon állapotban maradna a vallás ügye, mint e két uralkodó alatt volt, akkor az üldözések újra kezdődhetnének, különösen az orthodoxok vagyis a kálvinisták ellen, a kiket mind a két (t. i. katolikus és lutheránus) részről veszély fenyegetne.¹⁾

A két protestáns felekezet közti ellentét tapintatos elhallgatásával, de különben ugyanígy nyilatkoztak a mérsékeltebbek is, utalván az Oláh Miklós primássága alatt történt kassai üldözésekre.²⁾ Sőt bizonyos tekintetben még keményebb kritikát gyakoroltak Illésházy és Mladossewith eljárása ellen, midőn azt fejtegették, hogy tekintve az evangélikus papság üldözött állapotját Ferdinánd és Miksa alatt, a bécsi cikk első pontja csak annyi, mintha a biztosok a XXII. t.-cz. confirmálásába adták volna beleegyezésüket.³⁾ Mind a két árnyalat újjal mutatott arra, hogy Forgács Zsigmond Korponán többet ígért már, mint a mennyit a bécsi cikk megadott;⁴⁾ sőt visszanyúltak a rendek azokra a kir. parancsokra, melyeket Básta a Bocskay-mozgalom kezdetén 1604. decemberében és 1605. januárjában hirdetett ki a felsőmagyarországi megyékben s a melyekben a kir. szó szentsége alatt vallásuk békés gyakorlatát ígérte a protestánsoknak.⁵⁾ Egyformán követelte a rendek összesége, hogy az 1604. év folyamán egyházaikból kiűzött concionátorok visszahelyeztessenek s egyformán hangoztatták a szó-

¹⁾ *Irományok* IV. sz. (az első cikknél).

²⁾ *Irományok* XVI. sz. (az első cikknél).

³⁾ *Irományok* V. és VI. sz. (az első cikknél).

⁴⁾ U. o. De helytelenül hangoztaták, hogy Forgácsnak Korponán fölhatalmazása korlátlan volt.

⁵⁾ V. ö. *Irományok* XVI. sz. első cikkét. — Básta György első proclamatiója 1604. december 19., második proclamatiója január 14. (a bécsi udv. kam. ltárban).

nokok, hogy a czikk a korponai gyűlés határozatában névszerint megnevezett három vallásnak, a katolikusnak, a lutheránusnak és a kálvinistának egyenlő és teljes szabad gyakorlatát, szintén *névszerint* elősorolva e három felekezetet, biztosítsa. Míg ellenben az erdélyi szónokok azon indítványát, hogy negyedikül az unitárius vallás is bevétel-sék, a rendek mellőzték.¹⁾

Semmivel sem volt kisebb az az elégedetlenség sem, melyet a bécsi első czikk második pontja, a XXII. t.-czikkről szóló határozmány támasztott. Még a legmérsékeltebb elemeknek is kifogásuk volt azon csodálatos kifejezés ellen, hogy a XXII. cikket a király »separálni« igéri. A »separatio« minden lehet, de nem abrogatio, nem törlés. Már pedig legalább ennek a czikknek, valamint a lutheránusok elleni, II. Lajos alatt hozott törvényeknek világos és határozott törlése a legmérsékeltebb elemeknek is változhatlan kívánsága vala.²⁾ A buzgóbbak — pedig e kérdésnél ezek voltak többségben — a korponai kívánságból egy hajszálnyira sem tágítanak; ennek értelmében követelték az evangélikusok érdekei ellen hozott összes törvények törlését; míg a legvérmesebbek e követelésen felül megragadták az alkalmat Illésháznak nyilvános, országgyűlésbeli, hogy úgy mondjam, hivatalos megrovására is. Ily roppant fontos dologban — mondák, — mint a minő a bécsi vallás-czikknek a korponai követeléstől eltérő szövegezése, a biztosoknak nem volt volna szabad Bocskay és az ország tudta nélkül cselekedniök, ha különben rossz akarat nélkül jártak is el; mert a mit tőnek, abból az ország megvetése rí ki, meg az, hogy a maguk bölcsességét többre becsülték a közóhajnál s az ország javánál, melyet ekként veszedelembe döntének!³⁾

Az e szerint mind a két pontban megtámadott czikk védelmére Illésházy, a ki azzal maga sem volt megelégedve,

¹⁾ *Irományok* V. sz. XVII. sz. (ápril 25. alatt). V. ö. még Szilágyi S. Erd. Orsz. gy. Eml. V. 312.

²⁾ *Irományok* V. és VI. sz. Továbbá a korponai conservatívok főntebb bővebben idézett javaslata.

³⁾ *Irományok* IV. sz.

természetesen álmlában sem gondolt. Csak egyet kísérelt meg. Tudta ugyanis, hogy a bécsi és prágai körök, ha a Németbirodalom lutheránus fejedelmeire való tekintettel kényszerűségből szemet hűnynek is a lutheránus vallásnak Magyarországon való szabad gyakorlata előtt,¹⁾ sőt e vallásnak a Németbirodalom kebelében kivivott kiváltságos helyzetét tekintve, esetleg arra is rábirhatók lennének, hogy ezt az egy protestáns felekezetet Magyarországon is *nyíltan* és *törvényesen* elismerjék; már Kálvin követőinek hitvallását, melyet még a Németbirodalom fejedelmeinek többsége is határozottan elítélt, nyíltan kifejezve elismerni a legvégső szükségben is alig fognák. Egészen elfogulatlanul gondolkodó császári tanácsosok, a kik a mellett kardoskodtak a bécsi alkudozások kezdetén, hogy a vallás szabadságát, mivelhogy a kénytelenség kívánja, akadékoskodás nélkül meg *kell* adni, ezt csak az ágostai felekezetre értették s belőle a helvét-hitvallásúakat, ha csak valamikép lehetséges, kizárandóknak tartásák.²⁾ Hisz' általános volt az a naív fölfogás, melyet Khlesl ép ezen időben fejezett ki egy emlékiratában, hogy a kálvinista hitnek fölszabadítása a török szomszédságában mohamedánizmusra fogna vezetni.³⁾

Hogy tehát egyrészt az udvarnak a dilemmából való kijutásra kezet nyújtson, másrészt azonban a Bocskay táborában többséget képező kálvinistaság vallása szabad gyakorlatát mégis biztosíthassa, közvetíteni kívánt Ilésházy. Arra kérte a rendeket, hogy a Mátyás főherczegnek átadandó határozatból hagyják ki az egyes felekezeteknek névszerint való megjelölését és elégedjenek meg azzal az általános ki-

¹⁾ Ide lyukad ki sok czikornyázás után Khlesl püspök ama véleménye is, melyet 1606 elején nyújtott be Mátyás főherczeghez. Hammer-Purgstall, Khlesl II. 12.

²⁾ »*Libertas religionis . . . necessario vel coacte admittenda erit; tertiâ tamen religionis specie, helveticae novo nomine dictâ, si fieri posset, exclûsa!*« — mondja 1606 elején egy névtelen császári tanácsos a korponai kívánságok felől készült véleményes jelentésében. (Udv. kam. ltár.)

³⁾ Khlesl most idézett véleménye vagy emlékirata.

fejezéssel, hogy vallását kiki szabadon gyakorolhassa. A vallás és a hit — mondá indokoló beszédében — se nem a pápára, se nem Lutherre, se nem Kálvinra van építve, hanem egyedül Krisztusra, a keresztyén egyház fejére. Beszéde azonban csak a lutheránus lakosságú városok követeire hatott, a kik róla bámulattal és elragadtatva nyilatkoztak; ¹⁾ a rendek óriási többségét azonban nem győzték meg. Ezek nem értették meg, nem akarták megérteni vagy, a mi valószínűbb, nem helyeselték célzatait. A kálvinisták attól tartának, hogy az Illésházy ajánlotta módon szövegezendő határozatot idővel majd oda fogná magyarázni a király, hogy a hely. hitvallás, melyet ők az egyedül keresztyéninek, az egyedül helyesnek, az igazi »orthodox«-nak ²⁾ neveztek, nem is vallás, csak secta s mint ilyen, a törvényen és egyességen kívül áll s rája a magyar királyok eretnekség ellen hozott végzései alkalmazhatók. De akárhány volt a lutheránusok közt is, a ki a maga vallására nézve hasonlótlól félt. Így történt aztán, hogy Illésházy ellen legelőször a nagy tekintélyű Tököly Sebestyén, ³⁾ Késmárk ura, lépett föl s szokása szerint hevesen szónokolván, kijelenté, hogy »inkább a fejét hagyja levágnatni«, mintsem belenyugodjék abba, hogy a cikkben a három vallás ne névszerint legyen megnevezve. ⁴⁾ Tűltettek azonban még ő rajta is a reformátusok legbuzgóbbjai kissé fulánkos nyilatkozatukkal, melynek hátterében ott mutogatta szarvát a két protestáns felekezet papjai által a forradalom előtt szított kölcsönös féltékenység. Az igazhívók, már t. i. a kálvinisták — így argumentált

¹⁾ »... Fein bescheidenlich angezeigt, der Glaub und Religion sei weder auf den Pabst, Luther und Calvin gegründet, sondern allein auf Christum, den Herrn« etc. *Irományok* XVII. sz. május 6. alatt.

²⁾ Az iratokban is az »orthodoxi« alatt mindig a kálvinisták értetnek.

³⁾ V. ö. *Zsilinszky* id. m. I. 291.

⁴⁾ »Herr Teggely insonderheit geeifert und begehrt hat, dass man die drei Religion specificie verfassen sollte, sonst wann es nicht beschicht, wollte er lieber sein Haupt abschlahen lassen.« *Irományok* XVII. sz. május 6-hoz.

ez a túlbuzgó töredék, — az elsők s csaknem egyedüliek voltak, a kik az igazság és az ősi szabadság védelmét vállaikra vették; míg ők a csatamezőn a nemzet testi és lelki javaiért harczoltak, az alatt mások (= értsd a lutheránusok) »henyén ültek otthon a kuczkóban« és »páplistáskodtak«; az igazi pápisták pedig fegyvert is ragadtak magyar véreik ellen. És ime mégis azok a »mások« nemcsak politikai szabadságaiknak, hanem vallásuk szabad gyakorlatának is örvendhetni fognak majd (a kiegyezés szerint); míg ellenben az igazhitűek, a kik a küzdelemben elsők valának, vagyonukat, vérüket onták a jó ügyért, elfognának esni hitük szabad gyakorlatától! ¹⁾

Minél mélyebben hatott a kritika a körmönfont szövegezésű, semmi biztossal és megnyugtatóval nem kecsegtető cikk veséibe, annál általánossabbá vált az a nézet, melyet némelyek már a gyűlés megnyitása előtt rebesgettek, hogy t. i. az udvarnak nincs szándékában a vallásszabadságnak még azt a csekély mértékét is, a melyet kilátásba helyez, komolyan megtartani.²⁾ S hogy hát mégis csak igaza legyen annak a fiatal papnak, a ki a gyönyörű nagy templom szószékéről hirdeté, hogy a bécsi egyesség vallási cikke »csavarra van húzva«.

Kérdés hát, igazuk volt-e a kételkedőknek? található-e csakugyan mala fides ott, a hol Alvinczy kereste?

Mikor e kérdésre válaszolandók, a ránk maradt adatok halmazában körültekintünk, akaratlanul is szemünket szúrja az a feltűnő körülmény, hogy amily arányban tünedezett, a korponai rendek békeóhajai következtében, a magyarság részéről közvetlenül fenyegető veszély, ugyanoly arányban kezdett Bécsben és Prágában a háttérbe szorult ultramontán áramlat megint előtérbe nyomulni.

A mint a fölkelő magyaroktól való félelem, ezek békeóhajai őszinte voltának fölismerése után elveszté éles jellegét, a félelem helyét a katolikus szélsők lelkében más aggo-

¹⁾ L. *Trományok* IV. sz. a végén »Appendix« alatt.

²⁾ Illésházy Kolonicshez ápril 20. L. *Trományok* II. sz.

dalom foglalá el. Az t. i., hogy minél szélesebb körre terjesztik ki a pápa ajánlotta »tolerari posse« elvét Magyarországon, annál konokabban fogják majd az osztrák protestáns rendek is e kedvezményeket a maguk számára sürgetni. A mint csakugyan, alig pár hétre a bécsi egyesség megkötése után a két osztrák herczegség evangélikus rendei *hűségük* jutalma fejében követelték a vallásszabadság azon mértékét, a melyet az udvar a magyaroknak (a bécsi czikkben) *föllázadásukért* megadott.¹⁾ Jelszó lőn hát az alkudozások alatt, a pápa ajánlotta »türelem« korlátaival a lehetőleg legszűkebb mezőt keríteni be.

Illésházyt hát az elképzelhető legnehezebb küzdelmek között találjuk bécsi tárgyalásainál.

A szélső katolikusok mondhatni lámpással keresték a kibúvó ajtókat.²⁾ Így pl. a korponai követelésre legelőbb azt a választ nyerték Bocskay biztosai, hogy a főherczegnek nincs hatalmában a vallást szabadjára hagyni; mert nem felelhet róla, isten és lelkiismerete előtt. Pedig ha a magyarok a maguk részére lelkiismeretük szabadságát követelik, be kell látniok, hogy a főherczeg sem tehet erőszakot a maga lelkiismeretén. Elégedjenek meg azért azzal, ha a főherczeg megígéri, hogy kívánságuk teljesítése végett közbenjár a királynál.³⁾ S mikor a magyar biztosok a kir. magyar tanácsosok 1605. augusztusi véleménye alapján készült biztató ígéretre hivatkoztak, Khlesl azzal vágott vissza, hogy a magyar tanácsosok e véleményükért ipso facto excommunicációba estek.⁴⁾ Február 4-dikén egy havi alku után az egyesség minden pontja készen állott már; csak az első czikknek, a vallásszabadság ügyének volt a sorsa bizonyta-

¹⁾ A velencei követ írja márczius 20-káról (id. h.) »... dimandano (az osztrák rendek) in *virtù della lor fedeltà* quella libertà di coscienza ch' è stato concessa a gl' Ungheri in *premio della lor ribellione* . . .«

²⁾ Erről bőven értesülünk Khleslnek a nunciushoz írt 1606. február 11-diki roppant becsű leveléből. *Irományok*. Függelék c).

³⁾ Khlesl emlékirata Hammer-Purgstall II. 12.

⁴⁾ U. o.

lan. Még csak annyira sem tudták vinni Illésházyék e napig a főherczeget, hogy *írásban* tudassa, mily és meddig terjedő engedményre volna kész e pontban. »Ha lehetne, örömet nem mennének a németek — írja Illésházy Bocskayhoz e napról — arra, hogy az articulusok között *írásban* lenne a libera religio«. ¹⁾ Még február 9-dikén délelőtt is »veszekedtek« Illésházyval a kérdés felől, melybe a jezsuiták és a Mária, gráci főherczegasszony is, a későbbi II. Ferdinánd édes anyja, a ki éppen Bécsben időzött, beleárták magukat s midőn e napról irni kezdé jelentését Illésházy Bocskayhoz, még nem tudta, juthat-e megegyezésre a főherczeggel. ²⁾ — Három-négy vitás szó fölött kilencz napon keresztül folyt az elkeseredett vita, naponként 6 órán keresztül, a főherczeg személyes elnöklete alatt, míg végre febr. 9-dikén megtalálta Mátyás — Khlesl és két bécsi theologus segítségével — azt a megoldást, mely lelkiismeretét megnyugtató. ³⁾ E megoldásba, látszólag, Illésházy is belenyugodott s lakására

¹⁾ Közli Szilágyi Sándor Tört. Tár 1878. évf. 68. l. Továbbá Khlesl levelét: »... archidux . . . viriliter ac fortiter semper egit, intrepidum se ducem praestitit, nec voluit Ungaris audacter et importune urgentibus scripto aliquo mentis suae scrinium aperire.« L. *Irományok*, Függelék c).

²⁾ »... Haben Ihre kays. Mtät aus Ihrer Fürstl. Durchlaucht Relation ausführlich verstanden (= verstehen können. A jelentés, melyre itt hivatkozás van, nincs meg), dass Sie (= a főherczeg) *neun Tage* und darinnen täglich etliche Stund in eigener Person zugebracht, wie Sie (= a főherczeg) diesen Artikel entweder ganz und gar auslassen oder also limitieren könnten, dass solches der Religion und Ihrem (= a főherczeg) Gewissen zum Besten gereicht hätte...« Főherczegi válaszirat Stralendorff csász. tanácsos részére, a kit Rudolf a megerősítésért (főtebb már említett instructióval ellátva) Mátyáshoz küldött, 1606. ápril 27. fogahn. bécsi áll. ltár. Továbbá u. o.: »... doch auch für sich selbst nichts schliessen wollen, welches nicht mit Rath der allhieigen Theologen zuvor geschehen und also dieser Artikel versichert worden wäre.« — Khlesl pedig azt írja a nunciusnak, hogy: »archidux a tertia huius mensis Februarii usque ad decimum (így *nonum* helyett) diem ante et post meridiem in persona propria ultra sex integras horas in hoc diei negocio desudavit . . .« *Irományok*, Függelék c).

térvén, azzal fejezte be fejedelmi urához néhány órával azelőtt megkezdett levelét, hogy az egyesség immár létrejött.¹⁾

Most már biztosan tudjuk, hogy Illésházy itt e pontról, csak azért, hogy a meddő bécsi vitáknak végét vesse s valami a jövőre alapul szolgáló egyességet vihessen haza, — utasítása keretét valóban túlhágtá; mert bármi messze-menőnek ítéljük is azt a fölhatalmazást, melylyel a kiegyezés kérdései, bizonyos pontok kivételével, — az utasítás szavai szerint »industriæ dominorum legatorum committuntur«; azt az elvet, hogy »salva libertate religionis«, két ízben is lelkére kötő az utasítás.²⁾ Másrészt meg maga a főherczeg elismeri, hogy még szűkebb korlátok közé vonni a korponai rendek kívánságát, mint a február 9-diki egyesség tette, teljes lehetetlen.³⁾ Sőt aggodalmak merültek föl benne, vajjon nem fog-e az egyesség, éppen e vallási czikkek miatt, a Bocskay-pártiak tanácskozásában hajótörést szenvedni.⁴⁾

Az ultramontán áramlat hívei mindamellett is félreverték a harangot: nekik ez a kevés is sok volt. Azt már föntebb láttuk és így itt nem ismételjük, a mit Forgács Ferencz, Szulhay és a pápai nuncius a bécsi egyesség királyi megerősítésének megghiúsítása végett cselekedtek. E lépéseikkel azonban párhuzamos volt az a másik tevékenységük, mely az első cikk érvényesülése ellen irányult az esetre, ha az időközben a kir. megerősítést mégis elnyerné, a mely tevékenység e szerint a kassai kételkedők aggodalmának ad előttiünk igazat.

Tervbe vették, a pápát egyenest, közvetlenül belevonni

¹⁾ 1606. febr. 9. Közli Szilágyi Sándor Tört. Tár 1878. évf. 75. lap.

²⁾ A január 9-diki ülésben fölolvastott utasítás 4. pontja és záradéka (bécsi udv. kam. ltár).

³⁾ »So haben Ihr Durchl. diesen Artikel enger nit als wie er ist, restringieren können«, az imént említett főherczegi válaszirat.

⁴⁾ »Es tragen aber Ihr Durchl. gleichwol nit wenig Sorg, so viel Sie (= a főherczeg) avisirt werden, dass die Rebellen weder den Religionsartikel, noch auch [den] die Geistlichen und dero Jurisdiction betreffend[en], also wie sie articuliert, passiren lassen werden . . .« U. o.

a küzdelembé, határozott föllépésre kényszeríteni és szembeállítani az uralkodóval. E célból Forgács püspök vállalta magára a rémképek festését s az első cikk káros következményeinek sophistikus kiszinezését a nuncius előtt. Tolla gyors és jó volt ehhez is. A vallás ügyét abban az állapotban hagyni — mondá a nunciushoz intézett emlékiratában, — a melyben az eretnekségek eddig fölburjánoztak, semmi nem egyéb, mint kinek-kinek szabadjára hagyni, higgyen, a mit akar; és így a cikk valósággal megengedi a lelkiismereti szabadságot.¹⁾ Hogy ez csakugyan így van — folytatá, — azt a cikk második pontja mutatja, mely az 1604. XXII. t.-cikket törli. Mert eltörölni ezt a törvényt, mely az eretnekek ellen hozott régi törvényeket megerősíti, annyira, mint magukat eme törvényeket érvénytelenekké nyilvánítani. S ne vesse ez ellen senki azt — végzi szarvasokoskodását, — hogy hiszen a februári cikk elején világosan ki van mondva a vallás ügyének eddigi állapotban való meghagyása és így a régi büntető törvényeknek is érintetlenül kell maradniok. Ne pedig azért, mert az eretnekeket a régi törvények szerint büntetni akarni, a vallás ügyét mindamellett az eddigi állapotban hagyni, a melyben t. i. az eretnekség szabadon terjedhetett — merő ellenmondás.²⁾ Ép ily szabadon, sőt a cikk védelme alatt még szabadabban, fog hát ezután terjedni a protestántizmus. S olyan képet nyújtott erről a szerinte biztosra vehető terjedésről Forgács, mely hitbuzgóságának és képzelő tehetségének egya-

¹⁾ Az emlékirat (Borghese-ltár Ser. III. 51. most a Vatikánban) kelet nélküli, de természetesen február 9. után kelt. V. ö. a korpónai gyűlés bevezetését 248. lap (különnyomat 56. l.) 3. jegyzettel.

²⁾ »Additum ad articulum nempe, quod decretum de a. 1604 tollit, declarat superiorem articulum; nam tollere legem, quâ leges antiquae contra haereses confirmabuntur, perinde est ac tollere ipsas leges. Nec obstat si dicatur, quod in superiori articulo expresse dicatur: *in eo statu maneat*; ergo et leges [idest antiquae] illaesa maneant. Nam implicat contradictionem: relinquere in eo statu religionem quo haereses sine ulla punitione grassatae sunt et haereticos punire, quemadmodum leges ipsae mandabant.« U. ö. És v. ö. korpónai gyűlés bevezetése 236. lap (különnyomat 44. l.), 1. jegyzet.

egyaránt becsületére válik. Ha ugyanis a jövő országgyűlésig nem gondoskodik a pápa gyökeres remediumról (mondá a cancellár) lát »actum erit de fide catholica«. Hisz' Komáromba az eretnek papot már visszavitték; Pozsony külvárosai, a Győr szomszédságában fekvő helységek visszazengnek az eretnekek tanaitól; Sellyét, Nyitrát, Nagyszombatot, Galgóczt és sok más helyet az eretnek papok már ostromolják; az ördög országa terjed, Krisztus birodalma mind szűkebb térre szorul.¹⁾

Aztán hogy a megkezdett actio még biztosabb eredményre vezessen: egyenest a pápához fordultak kétségbeesett jajkiáltásaikkal.²⁾ Bevádolták előtte a főherceget és a királyt; úgy, hogy Mátyás főherceg kénytelen volt e lépés miatt Forgácsot és Szuhayt dorgálás céljából maga elé idézni. A főherceg előtt Krenperg jelenlétében Trautson hányta szemökre a fölségsértéshez közel járó levelet s megleczkéztette őket, hogy el ne felejtsek, hogy a királynak hűséggel tartoznak.³⁾ Ez azonban nem akadályozá meg persze sem Forgácsot, sem Szuhayt a további izgatásban. Akármily kevésnek látszik is az, a mit a czikk a protestánsoknak enged, mondák, mégis sok az; mert étvágyat hoz nekik s mindig többet fognak kívánni. A katolikus uralkodónak kötelessége a fölött örködni, hogy a kath. vallás érdekei sérelmére a legkisebb dolog se történjék s nem engedni épen semmit az eretnekeknek. »Szent vallásunk nem tűri az eretnekekkel való pactálást, a sz. írás tiltja sötét tájakon sántikálnunk.«⁴⁾

¹⁾ A nyitrai püspök egy levele a nunciushoz 1606. márcziusából (kelet nélküli egyk. más. a Borghese-ltárban, most a Vaticánban).

²⁾ Ez azon február 20. collectiv-irat, melyet a korponai gyűlés történetében többször kellett idéznem.

³⁾ Maga Forgács püspök tudatja ezen »audiendum verbum archiduale« históriáját a prágai nunciussal 1606. márczius 29-diki levelében. (Borghese-ltár, most Vaticán.)

⁴⁾ »Quia utut haereticis aliqua concedantur, nihil ipsis sufficit, sed spectant fidei catholicae extinctionem. . . . Sancta fides nostra conventionem et pacta cum haeresibus refugit et Scriptura reprehendit.

A nuncius eleintén, mikor tán épen Forgácstól kéz alatt megkapta az incriminált cikk szövegét, úgy látszik, mintha megnyugodott volna benne. Forgácscsal szemben úgy vélekedett, hogy igaz ugyan, hogy Ferdinánd és Miksa nem akadályozták meg a protestantismus terjedését és így az ő idejükre való utalás a cikkben a protestánsok előnyére szolgál, de a türelem ezen mértéke előtt »*utóvégre*« isten nevében (és a körülményekre való tekintettel) mégis csak szemet lehet húyni; mert csupán a mondott királyok akaratától függött a protestantismus elé akadályt gördíteni s a törvények, melyek e célra alkalmazhatók, a cikkben érintetlenül maradtak.¹⁾ Forgács és Szuhay hióbpostái azonban fölzavarhatták volna nyugalmából a kevésbbé sanguinikus embert s kevésbbé hitbuzgó papot is, mint Vercelli püspöke volt, főként a gyanú befolyása alatt, mely benne a bécsi és prágai miniszterek iránt, titkolódzásuk miatt, mint föntebb láttuk, csakugyan erős gyökeret vert. Apródonként teljesen beleélte magát Forgács lázas látományaiba; az üldözött, a megvetett kath. egyház és papi rend rémképe fölriasztá engedékenynyé váló hangulatából s már útra készen állott, hogy Bécsbe jó Mátyás főherceghez, nála a megkötött egyesség vallási cikke megváltoztatását, ha törik-szakad, kieszközölni. — Ha tervét nem vitte ki, az csak azért történt, mert az utolsó pillanatban eszébe jutott, mennyire megsértené vele a császárt, mintegy azt mutatván ki a világ előtt, hogy nagyobb súlyt helyez a főhercegre, mint az uralkodóra.²⁾

A minden irányban kiterjedt nagymérvű izgatásnak nem is maradt el a következménye. Az uralkodó Mátyás főherceget, a már megadott kir. megerősítés ellenére is, oda utasítá, hogy ha az egyesség a magyar protestánsoknak

---

dit claudicare in diras partes.« Forgács és Szuhay püspökök emléki. irata Mátyás főherceghez 1606. ápril 26. Ered. bécsi udv. kam. ltár.

¹⁾ Észrevételek a bécsi cikkekre. V. ö. Korponai gyűlés tört. 248. lap (különnyomat 56. l.), 4. jegyz.

²⁾ Erről a velencei követ tudósít bennünket ápril 10-diki jelentésében Disp. di Germ. id. h.

a kelletténél többet nyújtott volna, igyekeztek a főherczeg akár az országgyűlés összehívása előtt, akár az országgyűlésen bár nem épen visszavonni az engedményt magát, de legalább, valami úton-módon, ellensúlyozni azt a többletet, hogy így a pápának s a katolikusoknak ne legyen oka panaszsra.¹⁾

Tudomásunk van azonban róla, hogy a főherczegnek adott e megbízás a nuncius és Corraduzzi birodalmi vice-cancellár közt folyt tárgyalások eredménye s hogy kevésbbé a kath. egyház megtámadott érdekei, mint inkább a pápai segélypénzek végleges kinaradása miatti aggodalom vezették a királyt e lépésnél, melynek sikertelensége a magyar viszonyok közt nem lehetett előtte kérdéses.²⁾ S noha e szerint e tényből magából még ép úgy nem következtethetünk arra, hogy a király a februári egyesség első cikkének meg nem

---

¹⁾ »Wir sähen gern, dass Sie (= a főherczeg) diejenige Artikel, so vor dem Landtag verglichen werden möchten und fürnemlich die Religion und Geistlichkeit betreffend, wol in Acht nähmen, damit, da man den Sachen bei der Vergleichung etwas zu viel gethan hätte, solches aintweder vor oder auf dem Landtag wo nit gar aufgehebt, doch soviel mütglich, moderirt werde, auf dass man sich diesorts weder bei dem Pabst, noch bei anderen Catholischen zu beschweren habe, dass neue, praejudicierliche Sachen bewilligt wären . . .« Utasítás a Mátyás főherczeghez küldött Stralendorf titk. tanácsos részére 1606. ápril 3. bécsi áll. ltár.

²⁾ A velencei követ mondja márczius 7-diki jelentésében, hogy a császár a pápát mégsem akarta véglegesen elkeseríteni s a segélypénzek adásától minden kedvét elvenni; miután már a hosszú háború óta három milliót küldött a sz. szék a császárnak a török elleni harczokra. Ápril 3-diki jelentésében pedig így szól e fontos ügyről a velencei követ: »L' imperator ha voluto che siano moderati alcuni capitoli toccanti all' interesse di religione a istanza del nontio, che n' ha fatto per nome del papa efficaci e severissimi officii, pretendendo Sua Mtà che possa bastare agl' Ungheri quella massima che vien lor concessa, di poter viver a lor modo. Et anco sopra questo si può credere, che vi si proveranno delle difficoltà, perchè gl' Ongari non s' accommoderanno così facilmente alla ritrattatione di questo, ch' è stato già concertato. Ma ha voluto l' imperator dar questa sodisfattione al papa, perche vorebbe pur rimuoverlo dalla data negativa de gl' aiuti . . .«

tartását, *már előre* elhatározta, a mint ezt Mátyás főherczegről nincs — legalább egyelőre — jogunk csak azért föltenni, mert a föntebb említett dorgálás alkalmával azzal vigasztalá a két magyar főpapot, hogy nem volt szándékában a kath. vallás érdekeit a februári egyességnél megsérteni, »csupán óvatosan akart haladni, hogy a forradalmat lecsendesítse«:¹⁾ az már semmi kétséget nem szenved, hogy annak a két theológusnak, a kikre Mátyás a februári egyesség első cikkének megszövegezésénél hallgatott és Khleslnak, a főherczeg »lelki igazgatójának«, valamint a főherczeg azon tanácsosainak agyában, a kiket Khlesl a nuncius előtt, szemben a »frigidusokkal«, buzgó katolikus voltukért magasztal,²⁾ a rosszhiszeműség, a mala fides, egyszerre született meg az első cikk szövegével.³⁾

Ezt teljes hitelű, nyomós adatok bizonyítják.

Arra nem is szükség hivatkoznunk, hogy Forgács püspök föntebb idézett aggodalmai, vajjon sikerül-e a protestánsok ellen hozott, fönnálló, Ferdinánd és Miksa idejében is érvényes, csak nem alkalmazott törvényeket a februári cikk kétértelműsége mellett valamikor majd alkalmazni? már magában is a rosszhiszeműség mellett szólunk. Azt a vallomását sem akarom bizonyosság gyanánt idézni Khleslnak, hogy a vallásczikk felől való döntést a főherczegi tanácsosok (előbbi szándékuk ellenére) azért nem akarták a főherczeg nyakáról elhárítani és azért nem merték az uralkodóra bízni, mert attól tartának, hogy Rudolf majd megmarad a Básta nyílt parancsaiban kihirdetett többszörös kir.

¹⁾ »... Sed paulatim procedere voluisse ut hos tumultus componeret.« Forgács püspök eml. levele a nunciushoz márczius 29. — Mikor Khlesl a nuncius előtt annyira fölmagasztalja Mátyás túlbuzgó katolikusságát, sőt azt mondja róla, hogy a februári vallásviták alatt ő volt a vezér (»intrepidum se ducem praestitit«): ez csak »captatio benevolentiae«. V. ö. *Irományok*, Függelék c).

²⁾ De sajnos, nem nevez meg. (Az bizonyos, hogy a két magyar püspök köztük volt.)

³⁾ Mennyire szemet húnytak e rosszhiszeműség előtt Mátyás és Rudolf, ennek fejtegetése messze vezetne s más alkalomra kell hogy maradjon.

igéret mellett.¹⁾ Hanem igenis, bátran hivatkozhatunk azon magyarázatokra, melyeket Khlesl a nunciusnak a vallási czikk mind a két pontjának értelmezéséről adott. Mert ha az a körülmény, hogy e magyarázatok a nuncius megnyugtatósára, tehát politikából, taktikából adattak, von is le valamit (mondjuk: sokat) súlyukból; még mindig több marad az elégnél arra, hogy az ultramontán körök rosszhiszeműségét beh bizonyítsa.

Mikor ugyanis a korponai követelések letárgyalása után végre az utoljára hagyott vallási czikkre került a sor a főhercegi biztosok február 4-dike után belátták, hogy ezt a kérdést is »írásban«, azaz az egyességben lesz szükség elintézni: maguk közt értekezletet tartván, mindenekelőtt azt az elvet állíták föl, hogy oly megoldást, oly szövegezést kell kitalálni, »melyet ne a protestánsok fordíthassanak hasznukra, hanem a katolikusok alkalmazhassanak majd a saját céljaikra.«²⁾

Ez az elv lőn az oka mindannak a nehézségnek, a melyben Illésházyék még akkor is megbotlának, mikor már nagy nehezen, a küzdelemben kifáradva, propter bonum pacis, határozott utasításuk ellenére, csak azért, hogy a kiegyezés nagy műve létrejöhessen, belenyugodtak abba, hogy a vallás ügye a Ferdinánd és Miksa alatti, ő szerintük türt és csöndes állapotban hagyassék. Ennek a legalább *türt* állapotnak biztosítékot szerzendő, két dolgot kívánt ugyanis Illésházy és Mladossewith.

Az egyik az volt, hogy az első czikk eleje így hangozzék: »A vallás ügye Magyarországon *mindenütt és mindenki számára* azon állapotban marad stb.«³⁾ Ez azt jelenti

¹⁾ »Nec videbatur consultum dictum articulum ad caes. Mtem remittere, quia verendum est, Eandem a sua prius Ungaris data resolutione non tam facile recessuram.« Khlesl a nunciushoz 1606. február 11. *Irományok*, Függelék c).

²⁾ »... pro aliquantula saltem Ungarorum satisfactione deliberatum fuit de tali medio, quali . . . nos pro nostra et non ipsi pro sua parte et commoditate aliquando uti possent.« Khlesl a nunciushoz február 11. *Irományok*, Függelék c).

³⁾ »Indesinenter cupiebant Ungari ut articulo huic duae saltem

vala, hogy tekintet nélkül a terület jogi természetére, egyházi és világi javakban, a magánosok vagy a korona kezén levő birtokokban, szabad királyi vagy mezővárosokban, királyi várakban és véghelyekben, tehát mindenütt mindenki zavartalanul élhet megtúrt vallása gyakorlatával.

A másik kívánsága pedig az volt, hogy ugyancsak az első czikk első pontjában a Ferdinánd és Miksa előtti magyar királyok idejére való hivatkozás (tehát ez a kitétel: *aliorumque piissimorum regum*) maradjon ki s helyette a szövegbe ez a passus illesztessék, mint folyománya a csendes megtűrésnek: »*nemoque in sua religione turbetur*«. ¹⁾ Mert — természetesen — úgy kellett itt okoskodnia Illésházy-nak, hogy a czikk szövegezője az »*aliorumque piissimorum regum*« kifejezés becsúsztatásánál a »többek közt« vagy II. Lajosra is gondolt, a ki alatt a lutheránusok megégetéséről szóló törvény keletkezett és ekkor ép ellenkezője volna a cikkben annak, a mit a magyarok kívánnak, vagy pedig a II. Lajost megelőző királyok idejére, a mikor még a protestánsoknak se hire, se hamva nem lévén, az a mi nem volt, semmiféle túrt vagy türetlen állapotban nem lehetett és így a magyarok kívánsága megint csak teljesületlen marad. ²⁾

---

voces »ubique« et »omnibus« adjicerentur. U. o. E szerint a czikk e része így hangzott volna: »*Religionis negocium ubique et omnibus in Hungaria in eo statu relinquatur quo tempore divorum quondam Ferdinandi et Maximiliani . . . stb. . . (L. Függelék b)) fuit.*« »*Ubique et omnibus*« nem azt jelenti itt, hogy »mindenütt és mindenben« (mert ez esetre *in omnibus* állna), hanem »mindenki számára« (*cui-cunque, pro quocunque*), hogy t. i. a fiscus és a korona a városokban földesúri jogaikra hivatkozva, ne tehessenek erőszakot a polgárság lelkiismeretén.

¹⁾ »*Opinio domini Illésházy*« 1606. januárjából (kelet nélkül, bécsi udv. kam. ltár) 1. pont. — E szerint a czikk így hangzott volna: »*Religionis negocium . . . stb. (V. ö. Függelék b)) . . . in eo statu relinquatur, quò tempore divorum . . . Ferdinandi et Maximiliani regum Hungariae fuit, nemoque in sua religione turbetur.*« Persze, nem valami ragyogó irány!

²⁾ A harmadik eset (hogy t. i. a Ferdinánd előtti királyokra való utalásnál az *eretnekek* ellen hozott törvényekre gondolt a szöve-

Illésházyék azonban sem az egyik, sem a másik kívánságot nem voltak képesek keresztülvinni. Csak az egy »omnibus« szócska miatt két álló napig tartott a vitatkozás, az ultramontánok győzelmével végződén.¹⁾ Az »ubique« szócska bejutott ugyan a szövegbe, de csak azért, mert a főhercegi tanácsosok túlzó részének véleménye szerint összeköttetésben a Ferdinánd és Miksa, meg az előző királyok idejére való hivatkozással, épen a katolikusok javára lesz majdan fordítható. Úgy és mint maga Khlesl megvallja, abban a »bal« vagyis rossz értelemben magyarázták a főhercegi tanácsosok az »ubique« szót s vele kapcsolatban a czikk első felét, hogy a kiegyezés után a Boeszkayék által elfoglalt összes, magán-, fiscális és egyházi javak előbbi birtokosaik, t. i. a katolikus királypártiak, a fiscus és a kath. papság kezébe kerülván vissza, itt *mindenütt* a régi állapotok állanak majd be s egyelőre legalább is ezen a területen semmiféle gyakorlata nem leszen a protestáns vallásnak.²⁾ Igaz, hogy egyelőre csak ezen a területen. De mint Khlesl a nunciust biztatá, a kiegyezés megkötése és a törökkel szerzendő béke után bőven lesz alkalma a főherczeknek a kath. vallást, úgy mint az Ferdinánd s az előző királyok idejében volt, »replántálni«, nem kellvén többé tartani a töröktől, a kihez — mert béke lesz vele — a magyarok hiába fordulnának segítségért.³⁾

---

gező) Illésházynek, a ki épen a saját hitvallását tartá a legigazibb kereszttyénségnek, tán eszébe sem jutott.

¹⁾ Khlesl id. h. »Sed per biduum repulsam passi voculam »omnibus« expunximus.«

²⁾ Khlesl id. h. írja a nunciusnak: »... *Ubique*, vocula haec licet remanserit, nihil tamen nobis facessit aut praescribit negotii; quia per subsequentia verba penitus apud quemvis vel parum prudentem abrogatur, quibus expresse dicitur »sicut tempore Ferdinandi et Maximiliani aliorumque piissimorum regum Ungariae fuit.« *Et sic nos catholici et multo alio sinistro sensu clausulam »ubique« intelligimus; unde ante omnia praecedit bonorum tam laicis quam ecclesiasticis stante seditiosissima rebellione per vim ademptorum restitutio . . . et ita nullum alium exercitium habebunt.*«

³⁾ U. o.

A mily csattanós bizonyítékok ezek a főhercegi tanácsosok ultramontán pártjának rosszhiszeműségéről az első cikk első pontjának magyarázatát illetőleg, éppen oly súlyos értékű bizonyíték fekszik előttünk ugyancsak Khlesl tollából a második pontra vonatkozóan is.

E pont tárgyalása kezdetén — írja Khlesl a nuncius-hoz egy második, 1606. márczius 11-dikén kelt levelében ¹⁾ — Bocskay biztosai azt a kívánságot terjeszték elő, hogy az 1604. XXII. t.-cikk törlését, érvénytelenítését nyílt végzeményben vagyis e célra hozandó különös törvényben kell kimondani; aztán, úgymond, nagy garra követelték a lutheránusok elégetéséről szóló régebbi törvény törlését is.

Ennek ellenében a főhercegi biztosok a mellett foglaltak állást, hogy a XXII. t.-cikk előtt, mely mintegy a főség katolikus hitvallása, szemet kell hűnyni. Ebbe azonban Bocskay biztosai semmikép nem egyeztek bele. Nem volt mit tenni, mint a biztosok kívánságát, úgy, a hogy teljesíteni. Nehogy azonban ezzel alkalom nyújtassék Bocskay biztosainak a *dicsekedésre* és annak *hánygtorgatására*, *hogy sikerüle kivívniok a vallás-szabadságot* s hogy a XXII. t.-cikk ezen okból töröltetett volna: a főhercegi biztosok elhatározzák, hogy beleteszik a cikkbe a törlésnek az »*igazi okát*«. E célból úgy szövegezték a cikk e pontját, hogy: »az 1604. évi végzéseknek utolsó, országgyűlésen kívül és a rendek beleegyezése nélkül, a király által betoldott cikkelye a többi cikkelyek közül kivéttetik és separáltatik.«²⁾ A mi

¹⁾ L. *Irományok*. Függelék d) alatt. — A levél eredetileg latin szövegű volt; a nuncius küldé olaszra fordítva a kúriához (a hol — melleleg legyen mondva — ép úgy, mint egész Olaszországban, a nem-tudós papok és főpapok rosszabb lábon álltak — s állnak ma is — a latin nyelvvel, mint más országok kath. és nem-tudós papjai és főpapjai, kivéve tán Spanyolországot). A levélben az »*articolo secondo nella materia della religione*« alatt a februári kiegyezés *első* cikkének *második pontját* kell érteni.

²⁾ »*Articulus vero postremus, constitutionibus anni 1604., extra diactam et non accedente consensu regnicolarum, adiectus per Suam Majestatem, a reliquis articulis tollitur et separatur.*« V. ö. *Irományok*, Függelék b).

azt jelenti, hogy nem a vallás ügye miatt, nem a vallásszabadság elismerése végett, hanem csak azért »tolláltatik« és »separáltatik« az a cikkely, mert országgyűlésen kívül és a rendek beleegyezése nélkül hozta a király. Ellenben a Lutherani conburantur-féle törvényt nem érinti a bécsi egyesítés első cikkének második pontja, mert ez a rendek egyetértésével lőn törvénytényé s mert ennek érvénytelenítésével nem akarták a régi törvényeket kikezdeni.¹⁾ »Adja isten, fejezi be Khlesl a maga szavait, hogy a magyarok a fegyvert letegyék; majd aztán valamennyi cikket a magunk javára magyarázhatunk.«²⁾

... A kassai gyűlés persze minderről nem tudhatott semmit sem. Illésházy, a ki sokat tudott és sokat gyanított belőlük, bizonyára óvakodott gyanításait föltárni, ezzel a rendeket elkészeríteni. S így a gyűlés a maga bizalmatlanságát a kósza hireken fölül az eléje terjesztett szöveg kétértelműségéből merítette. Mi azonban, a kik előtt most már e kérdés megvilágítva van, elkárhoztathatjuk-e ezt az ösztönszerű bizalmatlanságot a mondottak után? S nem vagyunk-e inkább kénytelenek Alvinczy Péter éleslátásának igazat adni?

A cikk ridegsége annál inkább bántotta az összes rendeket, minél mélyebb gyökeret vert bennük az igazság és méltányosság érzete katolikus atyjokfiak iránt. Ennek több szép példájával találkozunk, melyek közül a gyöngyösi kálvinista templom ügye a legjellemzőbb. Május elsején, az ülés megnyilta után, az a református lelkész, a ki az nap az imát mondá, más kartársai és két gyöngyösi polgár kíséretében panasszal járult a rendek elé. Előadá, hogy noha a fejedelem a gyöngyösi reform. vallású polgárság kértére a két templom közül az egyiket a protestánsoknak ítélte oda s a templom átvételére udvari prédikátorát egy kapitány-nal ki is rendelé; mégis, mikor e biztosok megérkezének,

¹⁾ »Per non dar principio a romper le leggi antiqui.« *Irományok*. Függelék d).

²⁾ »Iddio voglia pur che gli Ungari mettino via l' armi; dichiareremo poi bene tutti l' articoli al nostro commodo.« U. o.

a város katolikus lakossága félreverte a harangokat, a templom előtt összecsozdult s a kiküldött bizottság föladatait megghiúsítá.¹⁾ A pap a gyöngyösi protestáns polgárság nevében a gyűléstől orvoslást kívánt és meg is kapta a gyűlés törvénykönyvének XI. cikkében, mely a protestánsok kérése teljesítését elrendelé ugyan, de határozottan kiköté, hogy mivel a lakosság többsége katolikus, hát övék a választás s a protestánsok tartoznak a nekik jutó templommal beérni.²⁾

Ha ők méltányosak és igazságosak tudnak lenni katolikus atyjokfiai iránt, mondák a rendek, akkor ő velök szemben is igazságot mutasson a király. Ne arra nézzen, hogy mi történt, mi nem történt Ferdinánd és Miksa idejében, hanem az ország mostani kívánságát teljesítse. »Mert nem abból az időből, hanem a mi kívánságunkból viheti véghez a mi szükségünket ő fölsége.«

Ez az elv lön alapja a gyűlés határozatának, mely május 12-dikén nyert végleges szövegezést. A többségben levő mérsékelt elemek elejték a külön kir. biztosító (hit-) levél kiállításának kívánatát, mely a korponai határozatok egyik különös pontját képezé, mintegy meg akarván ezzel könnyíteni a király helyzetét a pápával szemben. De kívánták a három megnevezett s az egyességben is névszerint felsorolandó felekezet egyenlő vallásszabadságát az ország egész területén, bármi elképzelhető s bárki hatalma alatt álló vagy birtokában levő hely vagy terület kivétele nélkül s követelték biztosításkép a jövő minden eshetőségére való tekintettel a protestánsok ellen hozott összes törvények törlesztését is, hogy »ezután soha a visszavonásnak okot avagy szikrárt ne adhasson« e törvények bármelyike, hanem hogy »maradékaink is csendesen megnyugodhassanak.«³⁾

¹⁾ *Irományok* XVII. sz. május 1. alatt.

²⁾ L. a kassai gyűlés törvénykönyvét. *Irományok* XIV. sz. a. (XI. cikk). E szerint javítandó ki az, a mit Csery közölte Napló május 1. alatt állít.

³⁾ L. *Irományok* XVI. sz. Aztán v. ö. *Zsilinszky* id. m. I. 292. lap.

VII. FEJEZET.

A februári egyesség többi egyházpolitikai ügyeinek tárgyalása. Szuhay és Migazzi száműzetése; a »nemzet átká« Szuhayn. Megyés és címzetes püspökök királyi kinevezésének ügye. A püspökök kizáratrak a kir. tanácsból s a világi hivatalokból. Szentszékek és jezsuiták. Hivatalosztogatás valláskülönbség nélkül.

A vallásszabadság általános érdekű ügyén kívül, mint tudjuk, egyéb oly kívánságokat is támaszta a korponai gyűlés, a melyek a kath. egyház érdekeit többé-kevésbé érintették. Ilyen volt mindenekelőtt a püspökök számának s országos állásokból való kizáratásának kérdése; aztán a sz.-székek és tizedek ügye, a jezsuiták kitiltása s a tisztségek és hivatalok valláskülönbség nélkül való osztogatásának kérdése. Ezekhez járult végre a magyar kamara elnökének és alelnökének ügye, a mennyiben mind a kettő egyházi férfiú volt.¹⁾

Alig hihetné az ember, pedig úgy van, hogy épen ez a legutóbbi, mondhatnók személyes ügy verte föl a bécsi februári egyesség megfelelő pontjainak tárgyalásakor a legnagyobb port. A korponai kívánságok, mint a magok helyén láttuk,²⁾ Szuhaynak és Migazzinak örökös száműzetését követelték, a mire a februári egyességben a kamarákról szóló V. cikk második pontja azt feleli, hogy a rendek e követelése jogtalan; mert kihallgatás és védekezés nélkül bárkit is elítélni s megbüntetni nem szabad. Ha találkozna olyan — mondja a februári cikk, — a ki Szuhay ellen vádlókép föl akarna lépni, annak ám álljon szabadságában ezt törvényes úton, az országgyűlésen megtehetnie, a hová Szuhayt idéztesse meg, föltéve, hogy panasza már az országgyűlés előtt nem volna elintézhető; de a püspöknek is megadassanak a maga védelmére a törvények által megengedett jogszerek. Míg ellenben a Bocskay fogságában levő Migazzira nézve en-

¹⁾ V. ö. a Korponai gyűlés *Irományai* XXIV. számával (az V—IX. cikkekkkel).

²⁾ V. ö. a Korponai gyűlés bevez. 405. l. (különnyomat 213. l.).

nek büntetlenül való szabadon-bocsátását sürgeté a bécsi czikk.¹⁾

Tagadhatatlanul az lesz vala a legméltányosabb megoldása ez ügynek, ha a multakra mind a két részről felelős fátyola vettetvén, a Szuhay-ügy egyszerűen elejtetik. Mivel azonban a korponai rendek 1605 végén a gyűlölt kamarai elnököt készakarva ki akarták venni a közbocsánatból: hát az adott körülmények között a februári czikk a legczélszerűbben és leghumánusabban intézte el a dolgot. Egyrészt megmenté a püspököt attól, hogy egyedüli bűnbakjai legyenek az eltemetett gyűlöletes rendszernek; másrészt nyitva hagyta a törvényes utat azok számára, a kiket a »főbűnös« Szuhay megkárosított, ha — és ez újabb garancia Szuhay számára — nem sikerülne vele az illetőknek még az országgyűlés előtt kiegyezkedniök. Becsületére válik hát a megoldás mind Mátyásnak, mind Szuhay legnagyobb ellenségének, Illésháznak, a ki tőle legtöbbet szenvedett s a kinek lovagias viselkedését lehetetlen itt el nem ismernünk.

A megoldás azonban nem elégité ki sem a vádló magyarságot, sem a vádlott Szuhayt²⁾ és védelmezőit.

¹⁾ L. *Irományok*, Függelék b).

²⁾ A fogságban levő Migazziról itt hallgatnak a források. A magyar főpapoknak a pápához intézett február 20-diki levelében ez olvasható: »... Duobus episcopis, Varadiensi (= Migazzi) et Quinqueecclesiensi (= Zalatlnoky) Bocskay manus iniecit et in carceres detrussit, crudelissime eos tractando; ita ut Quinqueecclesiensis ad petitionem sereniss. regis Poloniae tandem dimissus aerumnis confectus in Polonia non multis post, diem suum obierit; et Varadiensem etiam, quem nunquam vinculis absolvit, arbitremur hucusque extinctum.« (Borghese-ltár, most Vatican). E rágalomokkal szemben utalunk Bocskaynak a lengyel királyhoz intézett ama gyönyörű levelére, melylyel Zalatnokyt két kanonokkal biztos fedezet alatt a lengyel királyhoz küldé: »... Nem állhatom meg, írja Bocskay, »quin reverendissimum iam dictum episcopum senem gravissimum M^{ti} Vestrae regiae benevole commendarem, qui omni tempore ita se in nostra republica gesserit, ut nec mihi nec ex regnicolis alicui dignam conquerendi de se occasionem dederit et eam quam pro ratione temporis honestam pati debuit detentionem, non tam pro culpa, quam pro tutanda potius

Szuhay püspöki méltósága köpenyébe burkolóztatva, méltatlankodva utasítja el a gondolatot, hogy őt, a püspököt, az ország rendei elé vádlottképp állíthassák. Óvást nyújtott be a föltevés ellen a főherczegnél a kánoni jog alapján, megfélemlítve arról, hogy nem a püspök, hanem a kamarai elnök az, a kit esetleg az országgyűlés színe elé fognának idézni. Még ha ő maga, mondá, bízván ügye igazságában, hajlandó volna is a kiegyezés föltételének megfelelni, eltiltják őt attól a kánonok, a melyek értelmében a pápán kívül maga fölött más birót nem szabad ismernie.¹⁾ E kánonok alapján s hűséges szolgálataira hivatkozva, kérte a főherczeget s a királyt, hárítsák el fejeéről e gyalázatot.

Hasonló okokkal támogatta Forgács Ferencz is püspöktársának kérését és álláspontját, figyelmeztetvén a főherczeget, hogy egy püspök »fölszentelt személye nem tűri«, hogy az isten és az egyház ellenségei törvényt lássanak fölötte; a katolikusok pedig, ha istent félik, még el se vállalhatják a birói tisztelet ily ügyben. De mindezt figyelmen kívül hagyva, úgy vélte Forgács, hogy még az esetben is, ha Suhay a kánonok ellen alávetné magát a jövő országgyűlés ítéletének, még ez esetre sem volna szabad őt a részrehajló rendek elé állítani, a kik az ő okaira és mentségeire minden bizonynnyal mitsem fognának adni, hanem — a főherczeg minden erőlködése ellenére — halált mondanának ki fejére.²⁾ Még hevesebben védelmezte az egri püs-

---

ipsius vitae, quae, ut in tanto tumultu solet, verendum erat, ne maius periculum incurreret, passus est. Itaque quicquid pietatis et munificentiae Mis V. regia erga eundem praestiterit, deum altissimum habebit eius locupletissimum remuneratorem.* (Bocskay a lengyel királyhoz 1606. január 5. Közli Szabó Károly Tört. Tár 1882. évf. 12. 1.) De Migazzinak sem volt semmi baja a tisztességes fogságban.

¹⁾ »Canonibus prohibeor, ne in ullum horum ulla ratione consentiam et nullum iudicem alium praeter sanctissimum dominum nostrum agnoscam.« Suhay Mátyáshoz 1606. február 27. előtt (kelet nélkül; ered. a bécsi udv. kam. ltárban).

²⁾ Forgács püspök Mátyáshoz január 26. Ered. sajátkezű, a bécsi udv. kam. ltárban (egyik másolata, melyet a korponai gyűlésnél használtam, némi hibákkal a vaticáni Borghese-ltárban Ser. III. 51.).

pököket Khlesl és pedig nemcsak a kánoni jog alapján, melynek értelmében, mondá, minden világi ember, a ki püspök fölött törvényt akarna ülni, a kiközösítés büntetését vonja »ipso facto« a fejére; hanem, a mit a két magyar főpap nem tőn, a Hármaskönyv idevágó határozmányainak¹⁾ fejtegetésével szokásos bőbeszédű modorában igyekezett bizonyítani, hogy a Hármaskönyv felsorolt esetei Szuhayra nem alkalmazhatók és így a magyarok alaptalan, gyűlöletes kívánsága saját törvényükkal jó ellentétbe. Ha Korponán azt határozták volna is el, kiálta föl drasztikus hévvel az osztrák főpap, hogy isten nem isten és hogy kánoni jog nincs, még abból nem következik, hogy a lázadó urak véleménye hitelvé váljék!²⁾

Mivel azonban a főhercegi tanácsban czélt a főpapok nem értek, Forgács ezt az ügyet is a nuncius meg a pápa elé vitte, itt is, ott is különösen az »istentelen« Illésházy ellen mennydörögvén, mint a kit ő is, Szuhay is a kívánság szerzőjének tartott; noha mi már tudjuk, hogy Thurzó György, a hű királypárti és Illésházy versenytársa volt az, a kinek sokat nyomó tanácsán épült föl a februári kiegyezésnek a kamarai elnökre vonatkozó czikke;³⁾ s noha, mint tüstént látni fogjuk, Illésházy a kassai rendektől csak rosszalást aratott ezért az engedékenyséért is. Nem hasz-

¹⁾ II. r. 44. cím.

²⁾ Khlesl Krenperghez 1606. február 14. (Ered. a bécsi udv. kam. ltár.) — Khlesl ugyan a nunciushoz írt levelében, *Irományok*, Függelék c), azt állítja, hogy Szuhay beleegyezett volna a rávonatkozó czikk határozatába, »ad suam pronprium ac spontaneam voluntatem accusandus erat«. De Khlesl csak a nunciust csitítá ezzel, bizonyosra vévén, hogy időközben sikerül nekie és a főhercegnek Szuhayt megnyugtattniok; a mi azonban, mint látjuk, nem sikerült. Másrészt ez azt is bizonyítja, hogy állításaik kifogástalan súlyáról s a korponai kívánságoknak teljesen alaptalan voltáról bensejükben és maguk közt — inter augures — nem voltak egészen meggyőződve Khlesl uraimék.

³⁾ Egyrészt a magyar főpapok már említett levele a pápához február 20. és Forgács püspöké a nunciushoz február 23. (mindkettő a Vaticánban, Borghese-ltár); másrészt Thurzó György véleményes jelentése a korponai követelésekről Mátyás főherceghez 1606 elejéről (a M. Tud. Akadémia kéziratára 1606. 5. sz.).

nált azonban a nunciusnak különben is késői közbenlépése sem: ¹⁾ a kiegyezést a király megerősíté s az változatlanul került ebben a pontjában is a rendek elé, valóságos vihart idézve föl az erőszakos és általánosan gyűlölt kamarai elnök ellen.

Szó sem lehetne arról, a mit a februári egyesség Migazzira nézve kikötött, hogy t. i. Illésházy a valóban kevésbé terheltért fogságából való kiszolgáltatása végett közbenjárjon Bocskaynál. A nemzet dühe, mely bűnbakot keresett, összekötte az ő jelentéktelen egyéniségét is Szuhay »átkozott« nevével. Annál kevésbbé voltak hajlandók a rendek Szuhayt majdan az országgyűlésen kihallgatni. Még a mérsékeltébbek is oda nyilatkoztak, hogy a két püspökről való februári végzés csak úgy volna helyén, ha a mondottak csak tisztán magánügyekben, magánosoknak okoztak volna kárt. Ekkor helyes volna, hogy a megkárosított ellenük a törvény útján keresse igazságát. Mivel azonban a két püspök »egész Magyarország szabadságának megrontója«; hát csak éljenek ők az országon kívül száműzetésben; ő reájuk és csakis ő reájuk nézve függesztessék föl -- mondák a mérsékeltébb rendek is — országunk régi törvénye, a törvényes idézés jótéteménye, az az elv, hogy »nemo nisi legitime citatur« ítélhető el.²⁾

Ha már idegenszerűen hat reánk a józanabb elemek e hideg kegyetlensége, mely a két főpapot ekként teljesen a törvényen kívül helyezé, s mint a német mondja, »vogel-frei«-nak nyilvánította; mit szóljunk akkor a vak szenvedély azon fokáról, melyre a Szuhay elleni harag a szélsők lelkében emelkedett? Megdöbbentő, szinte elkábítja az embert a féktelen gyűlölet azon elemi kitörése, melyhez hasonlót egész történetünk tán csak egyet ismer. Mivel az egri püspök nyilvánosságos hazaáruló és a királyt is arra birta — mondá a túlzók általánosságban tartott vádja, — hogy

¹⁾ Erről különösen a velenzei követ szól márcz. 27-diki jelentésében. Disp. di Germ. id. h.

²⁾ L. *Irományok* V. és VI. sz. (az V. czikk végén).

az ország szabadságát s a nemzet vallását gyökerestől kitépje, hát nem volt volna szabad a biztosoknak abba beleegyezni, hogy Szuhay az ő világos gonosz tetteit az országgyűlésen védelmezhesse. Ő erre nem méltó, neki száműzetés a legenyhébb büntetése. Nagy bűnei miatt ő arra volna érdemes, hogy a ház, a melyben született, mások elrettentő példájára, tövig leromboltassék, helyén pedig egy, a késői utódokat is emlékeztető oszlop állíttassék, azzal a fölírással, hogy »itt született a hazaáruló és átkozott, a ki e helyen házat épít!!«¹⁾

Csodálkozhatunk-e ezek után, ha a kassai gyűlés V. cikkében arra kérte a főherceget, hogy a két püspöknek az ország törvényei »szántszándékos« fölforgatóinak, az egész ország kívánságával szemben ne kedvezzen? s ha kimondá, hogy elijesztő példaképen arra, mily nagy bűn az ország nyugalmát földlúlni s a király személyét gyűlöletessé tenni, a két püspök örökös és visszavonhatatlan száműzéssel sújtassék? . . .²⁾

Az az ellenszenv, mely a mult 1605. év végén a korponai rendek lelkét a kath. egyház összes püspökei iránt betöltte s melynek okait a maga helyén előadtuk,³⁾ érthető, ha pár hó alatt nem vagy csak igen kevésbé csillapodott le. Az idő, melyben a püspökök, Barbianoval szövetkezve, megkezdtek »tisztító« körutjukat Felső-Magyarországon, sokkal közelebb volt még, semhogy emlékét el lehetett volna temetni; erősen élt az a köztudatban; sőt, mint Illésházytól tudjuk, folytonosan keserű kifakadásokra adott a kassai gyűlés vitái közt alkalmat.⁴⁾ Meg is felel ezen hangulatnak a sors, mely a februári kiegészés 6. cikkére várt.

A korponai követelések hatodika — tudjuk — kiköté, hogy a király a jövőben csak oly püspököt nevezzen ki, a

¹⁾ L. *Irományok* IV. sz. (V. cikk vége).

²⁾ L. *Irományok* XVI. sz. (V. cikk).

³⁾ V. ö. korponai gyűl. bevez. 281. s köv. l. (különnyomat 89. és köv. l.).

⁴⁾ Illésházy lev. Mátyáshoz 1606. máj. 22., ered. a bécsi udv. kam. ltárban. (Főntebb már idéztem e passust.)

kinek megyéje és püspöki székhelye tényleg birtokában van. Egyszersmind kizárta e czikk az összes püspököket a kir. tanácsból és minden országos állásból. E radikális kívánságokkal szemben a bécsi kiegyezés megfelelő pontja — »nehogy a király tekintélyén csorba essék« — a király jó tetszésére bízta annyi püspököt nevezni ki, a mennyit akar és kimondá, hogy a kir. tanácsnak nemcsak a megyés, hanem azon in partibus infidelium püspökök is tagjai lehetnek, a kiknek egyáltalán fekvő beneficiumuk van,¹⁾ közülök azonban a tanácsosi állásnál több tekintetre fogja a király — a rendek kívánsága szerint — a nemes származásúakat méltatni. A többi világi méltóságokból, különösen a főispáni tisztből való kizárásra pedig azt stipulálta a bécsi egyesség, hogy az csak az esetre álljon, ha a püspökök nem tudnák jogaikat oklevelekkel vagy legalább azzal igazolni, hogy már emberemlékezetet meghaladó idő óta vannak ama méltóságok birtokában.²⁾

Tán mondanom sem kell, hogy a bécsi egyesség e határozmányai, mikor azokat Forgács Zsigmond messzebb menő ígéreteivel is összehasonlították a kassai rendek, bizony elégedetlenséget keltének az egész vonalon. Csak azt az egyetlen pontot fogadták helyesléssel, mely a nemes származású püspök előnyben való részesítéséről szólt. A mi a többit illeti, a mérsékeltek, minden szenvedélyes vitát kerülni óhajtván, azt vélték, hogy a főherczeg »nagyon homályosan határozott« s ezért legjobb lesz, ha a Bécsbe küldendő válasz újra csak a korponai kívánságot hangoztatja.³⁾ — A szélsőbb elemek azonban örömmel ragadák meg a kedvező alkalmat a követelés nyomós megokolására. — Ám maradjon épen a királyi tekintély és a király kegyúri joga, mondák; de helytelen dolog csak azért, hogy olybá ne tűnjék föl, mintha a király kényszerítve engedett volna alattvalóinak, kimondani, hogy olyan püspököt nevezhet ki, a

¹⁾ »... episcopales suas sedes vel alia jura possessionaria habent.«

²⁾ L. *Irományok*, Függelék b).

³⁾ L. *Irományok* V. és VI. sz. (a VI. czikkhez).

minőt neki tetszik és így nyakunkra tolhassa azt a névszerinti püspököt, a kinek székhelye nincsen.¹⁾ Mert ha ez lehetséges lenne, a sok címzetes főpap ép úgy háborgatni fogná a jövőben is az ország nyugalmát, mint eddigelé. — A biztosoktól hiba volt hát a korponai követeléstől annyira eltérni ennél a pontnál; de még nagyobb, alig menthető hiba volt tőlük az az engedmény, hogy a püspökök a jövő általános országgyűlésen világi méltóságaik jogos alapjait bizonyígtathassák. Hiszen bizonyos és közismeretes dolog, hogy réges-rég idők óta ők voltak az elsők a kir. tanácsban s hogy világi tisztségeket viseltek. Nem azt kellett volna hát a biztosoknak fontolgatniok, mondák a radikálisok, hogy *mi* volt és *mint* volt? hanem azt, hogy a *mi* volt, helyes és hasznos volt-e? Hisz' maga az Üdvözítő mondá, hogy a lelkészek semmi világi hivatalba ne ártsák magokat!²⁾

Tán fölbátorítva a néma helyesléstől, melylyel a szél-sők ez okoskodása a mérsékelt párton találkozott, a vérmes rendek még tovább mentek. Újra elővették azt a javaslatot, melyet a többség már Korponán leszavazott, s mely a főpapi jövedelmek országos limitálásáról szólt és nem átallották szemrehányásokat tenni Illésháznak, hogy a bécsi egyesség e kérdésről teljesen megfélekedezett, noha, mint tudjuk, a korponai kívánságok közt elő sem fordul.³⁾

Illésházy a rendek e magatartását előre megjövendőlte Mátyás főherczegnek, mikor a püspökök kir. tanácsosságáról levén szó, különösen az ellen tiltakozék, hogy a megyés és székhelylyel bíró püspökökön kívül azok is bevétethessenek a kir. tanácsba, a kik »*vel alia jura possessionaria habent*«. Kivánta e kifejezés elhagyását. A magyarok, mondá, az apátságokkal és prépostságokkal bíró címzetes püspökök

¹⁾ Csak így lehet és kell az *Irományok* IV. sz. körmönfont és nyakatekert VI. cikkét érteni.

²⁾ *Irományok* IV. sz. (a VI. cikk vége).

³⁾ U. o., de tévedésből a VII. cikkhez (a végére) tette ezt a kívánságot az irat compilatora.

tanácsosságába soha nem fognak beleegyezni.¹⁾ A főherceg azonban nem hallgatott a viszonyokat ismerő ember tiltakozó szavára s az eredmény az lőn, hogy a rendek, a kik legalább a megyés püspököket minden valószínűség szerint bebocsátják vala a kir. tanácsba, most szintén megköték magukat. A főurak conservatívabb elemeinek tanácsára²⁾ ugyan végre május 11-dikén, tehát a gyűlés zárta előtti napon elismerték, hogy a királynak joga van a püspökök tetszés szerinti számban való kinevezéséhez,³⁾ »noha (mondák) számuk eléggé megszaporodott«; elveték a túlzóknak a püspöki javadalmak országos megszorításáról szóló javaslatát is; de határozottan kikötötték, hogy a püspököknek az ország igazgatásában semmi részük ne lehessen, a kir. tanácsban helyet ne foglalhassanak, »nehogy az ország szabadsága ellen voxot feráljanak (= szavazzanak) az országnak legitimus tanácsosi között«; és III. Ulászló király III. végzeménye (1498.) 57. cikke szerint főispánok se lehessenek. Sőt a kir. kegyuraság ellen határozatba vették azt is, hogy a címzetes püspököket ne javadalmazhassa a király apátságokkal és prépostságokkal, hanem »az apátúrságot ugyan csak apátúr, a prépostságot pediglen prépost« birhassa csak.⁴⁾

Úgy látszik, hogy a mérsékelt és túlzó elemek összehatalálkozása a püspökök ügyénél bizonyos harcziassabb szellemet idézett föl a rendek közt a korponai hetedik cikk, a szent-székek és tizedek kérdésével szemben is. A februári

¹⁾ A többször említett »*opinio domini Illésházy*«.

²⁾ Ezek már Korponán akkor, mikor arról volt szó, hogy a király csak két püspököt nevezhessen ki, azt javaslád (de javaslatuk nem fogadtatott el), hogy akár 32 püspököt nevezzen ki a király (»*episcopus triginta duos faciat Sua M^{tas}*«), de a világi ügyekben egynek se lehessen beleszólása. (Többször id. javaslatuk a bécsi udv. kam. ltárban.)

³⁾ Természetesen csak addig, a míg üres hely van a magyar király adományozása alá eső címekben.

⁴⁾ L. *Irományok* XVI. sz. Megjegyzendő, hogy ezt a legutóbbi kívánságot már a királypárti Thurzó György is melegen pártolá Mátyás előtt id. véleményes jelentésében. (Akadémiai kéziratár 1606. 5. szám.)

bécsi egyesség a korponai kívánságnak nem mondott ellent; sőt egy kis jóakarattal azt lehetne állítani, hogy a főherczeg teljesíté a rendek óhaját. Hiszen nem csupán Thurzó György hangoztatá, hogy fordultak elő jogtalanságok különösen a tizedek dolgában, hanem maga Khlesl is elismert annyit, hogy bizony történhettek visszaélések.¹⁾ A hiba csak a februári cikknek *szövegezésében* rejlett, mely, miután Forgács merev tagadó álláspontját figyelmen kívül kellett hagyni, Khlesl túlságos óvatosságára vezethető vissza. — A bécsi cikk nem azt mondá, hogy a visszaélések megszüntetendők, hanem csupán annyit, hogy ha valóban fordultak volna elő, hát a legközelebbi országgyűlésen orvosolhatók lesznek, de a szent-székek intézménye érintetlenül meghagyatik.²⁾ Ez a föltételes szövegezés a kassai rendeket annál inkább bosszantá, mert a szent-székek fönmaradásába éppen csak azon föltét alatt egyezett bele a korponai gyűlés, hogy a tenyéren fekvő s már a magyar országgyűléseken egy tizedév óta folytonosan előpanaszolt visszaélések meg fognak szüntetettetni.³⁾ És a főherczeg, ime, még most sem akar hinni az ország panaszainak!... A mérsékelt elemek ezért »homályosnak és halogató«-nak tartván a bécsi cikket, azt indítványozták, hogy válasz gyanánt legjobb lesz a korponai kívánságot újítani meg.⁴⁾ Nem úgy azonban a szélső pártok. Ezek itt is, mint az előbbi kérdéseknél, vérszemet kapván a mérsékelték magatartásától, megfélelkeztek arról, hogy a káptalanok a magyar törvénykezési eljárással, az egész magyar jogélettal szoros viszonyban állanak s hogy éppen ezért — mint alább a maga helyén látni fogjuk — a káptalanok e nemű működésének ideiglenes szünetelése miatt kénytelenek voltak a rendek a conventek, káptalanok teendőinek egy részét a megyékre s a fejedelem cancelláriá-

¹⁾ Thurzó (Gy. most id. vélem.; aztán Khlesl lev. Krenperghez 1606. február 14. (bécsi udv. kam. Itár).

²⁾ *Irományok*, Függelék b).

³⁾ A kérdést bőven ismertettem a korponai gyűlés bevezetésénél 289. lap és különnyomat 97. lap); itt hát nem ismétlem.

⁴⁾ L. *Irományok* V. és VI. sz.

jára hárítani. Megfeledeztek a jó szélsők elfogultságukban ezen országos intézmények szükséges voltáról s lármás okokkal követelték azt, a mit már a korponai gyűlés elvetett, hogy t. i. a szent-székek s velük együtt a káptalanok egyáltalában töröltessenek. Ha valamennyi püspököt és jezsuitát kikergetnénk is az országból — mondák e vérmes hazafiak, — de a sz.-székek megmaradhatnak: hát ezek magukban is veszedelmet hoznának az országra; mert, mint a tapasztalás mutatja, épen ezekben rejlik amazoknak káros ereje. S az is ki van zárva, folytaták, hogy a visszaélések a jövő országgyűlésen orvosolhatók lesznek; mintán előre lehet tudni, hogy erre akkor sem idő, sem alkalom nem kerül. De meg a római hit követői minden bizonynyal »nagy aviditással« fognak a jövő országgyűlésre összeseregleni s esetleg többségre vergődven szavazáskor, meghiúsítják a reformokat. Nem volt volna hát szabad Illésházyéknak a kérdést a jövő országgyűlésre halasztaniok, el kell vala intézniök véglegesen.¹⁾

Itt is, mint sok egyéb kérdésben, a conservatív csoport adott a határozat meghozatalakor irányt. A befolyásos töredék nem helyeselte a merev tagadást akkor, midőn végső elemzésben az udvar és rendek törekvése födi egymást. A szent-székek maradjanak meg, — ez volt nézete; de hatáskörük csak azokra az ügyekre terjedjen ki, a melyek a Szilágyi kormányzósága és Mátyás király meg II. Ulászló alatt hozott törvények szerint eléjük tartoznak.²⁾ A kassai gyűlés többsége elfogadta e nézetet s a sz.-székek meghagyása mellett imperative kimondá a visszaélések orvoslását s a tizedügyek rendezését, de a királyra bizta a reformok végrehajtására a legczélszerűbb utat megtalálni. Ugyancsak a conservatívok fölfogásának felelt meg a gyűlés ama határozata, hogy a sz.-székek csak azokban az ügyekben bíráskodhassanak, a melyeket »az ország limitál majd nekik«.³⁾

¹⁾ L. *Irományok* IV. sz. a.

²⁾ Már Korponán is ez volt a conservatív csoport álláspontja.

³⁾ L. *Irományok* XVI. sz. — Érdekes jelenség, hogy a korponai hetedik czikk b) pontjáról, mely a kegyurak kegyúri jogainak meg-

A bécsi egyesség összes czikkei közt bizonyára legkülönösebb a VIII-dik, mely a jezsuiták kitiltásáról s ezzel kapcsolatban — mint a korponai gyűlésnél láttuk ¹⁾ — az adománylevelek törvénytelen záradékai érvénytelenítéséről szól. Nem az utóbbi pont miatt, melyet elintézett, hanem igenis az előbbi kívánságra adott furcsa válaszáért. Illésházy február 9-diki leveléből tudjuk, mily nagy befolyást gyakoroltak a jezsuiták a vallási czikk tárgyalásánál.²⁾ Tudjuk azt is, hogy a magyar főpapok mily hévvel keltek a nuncius és a pápa előtt e szerzet védelmére.³⁾ Megérthetjük azért, hogy sem Thurzó Györgynek, sem Illésházynek nem sikerült a korponai rendek kívánságát Mátyásnál keresztülvinniök.⁴⁾ A különös és érdekes csak az, miként jutott a két ellenkező áramlat a bécsi februári egyesség illető cikkében kifejezésre. »A hogy Bocskay követei — mondá a cikk — a korponai követeléshez ragaszkodnak, ép úgy ragaszkodik ő fölsége is a maga jogaihoz.«⁵⁾ Ez és semmi több. Nem mondja e cikk, hogy a jezsuiták kitiltatnak az országból; azt sem mondja, hogy benmaradhatnak. Nem sérti a rendeket, csak védi a királyi jogokat, a királynak már akár legfőbb felügyeleti, akár kegyúri jogait. A rendek azonban megértették, hogy ez a válasz a lehető legszeledebb formába öltöztetett tagadás. »Nagyon idegenképen való feleletnek« találták hát még a mérsékeltek is a főherczeg válaszát s az ellenzékkel együtt a korponai kívánság mellett törtek láncsát. Ez a közjó érdeke, mondá az ellenzék; mert a jezsuiták roppant ravaszok és ha a bécsi cikk olybá marad, mint megszövegezték, bosszút fognak állani.

óvását sürgeti, a bécsi februári kiegyezés egy hanggal sem emlékszik s hogy — legalább a fönmaradt tudósítások szerint — a kassai gyűlés végzéseit közt sincs nyoma e dolognak.

¹⁾ 299. s köv. l. (különnyomat 107. s köv. l.).

²⁾ Közli Szilágyi Sándor Tört. Tár 1878. évf. id. h.

³⁾ A főpapok a pápához február 20., Forgács püspök a nuncius-hoz február 23. (Vaticán, Borghese-ltár).

⁴⁾ Thurzó Gy. imént idézett véleményes jelentése s Forgács püspök most említett február 23-diki levele.

⁵⁾ L. *Irományok*, Függelék b).

Még a legconservatívabb csoport is egyetértett e pontban az ellenzékkel; úgy hogy e kívánság már azért is nevezetes, mert az egyedüli, mely Bocskay forradalma alatt a teljes egyetértés képét nyújtja minden párt között.¹⁾ A gyűlés egyhangú határozattal mondta hát ki a jezsuiták kitiltásának elodázhatatlan szükségét és meg is okolta ezt. Ő fölsége tiszte, úgymond a végzés, az ország alapjait építeni és erősíteni; már pedig ezt a jezsuiták, ha közöttünk élének, megháborítanak. — »Jobb azért ezeknek az országtól való megváltását, hogynem a békességes állapotot helyen tartó fundamentumnak megbomlását elszenvedni.«²⁾

A mi e cikknek második pontját, az adományleveleknek a protestánsok ellen beszűrt záradékát illeti, ennek törlését a rendek — az ellenzék aggályainak³⁾ eloszlatása után — helyeslőleg vették tudomásul.

A vallást illető cikkek közül még csak egy pont volt hátra: a hivatalok és tisztségek valláskülönbség nélküli adományozásának ügye. A februári egyesség IX. cikke kimondá ugyan, hogy a tisztségeket a király sine ulla discrimine religionis fogja osztogatni; de e kijelentéshez azon különös záradék csatoltaték, hogy »a mint más országaiban is cselekszik ő fölsége«. ⁴⁾ — Ez a hasonlat persze azonnal szemet szűrt az éber ellenzéknek, mely nem helyeslé azt. Mert — így szóltak szónokai — a tapasztalás azt mutatja, hogy ő fölsége más országaiban épen nem vagy alig alkalmaz evangelikust. Ha hát e cikket így, ezzel a záradékkal fogadná el a magyarság: Magyarországon se kaphatna tisztséget ⁵⁾ protestáns ember. — E megjegyzés igazságát könnyű volt belátni a többségnek is, mely a végzést

¹⁾ L. *Irományok* IV., V. és VI. sz. Már Korponán is így vélekedtek a conservatívok. (Többször id. javaslatokban.)

²⁾ L. *Irományok* XVI. sz. és *Zsilinszky* id. m. I. 293.

³⁾ L. *Irományok* IV. sz. a.

⁴⁾ Sicut etiam in aliis suis regnis sua Majestas caes. regiaeque facit. L. *Irományok*. Függelék b).

⁵⁾ Nem csupán a »polgári«, hanem főként a katonai tiszti állások értendőek itt.

az ellenzék kívánsága szerint módosítván,¹⁾ vagyis a záradékot elhagyván. az egyházpolitikai kérdések sorozatát ez ügygyel bezárta.

VIII. FEJEZET.

A nádori és országhelytartó hivatalról szóló cikkek tárgyalása. Illésházy Bécsben Mátyás célzataival egyetért s biztosi minőségében ő maga javasolja az országhelytartó tiszttel fölállítását a nádor mellett és fölött. A februári egyesség idevonatkozó XI. cikkének kétféle szövege. Mátyás sakkhuzása Rudolfnál a helytartó tiszttel elfogadtatása ügyében sikerül. De a kassai rendek maróan gúnyos bírálat alá vetik a helytartó és nádori tisztről szóló cikkeket. A helytartóságot elvetik. A személynői hivatal betöltésének ügye.

Akármennyire elfoglalák a gondolkodó elméket, bármennyire betölték a hitbuzgó szíveket a vallásszabadság elve s az ezzel összefüggő ügyek: azokban is, ezekben is maradt még nem egy redő az alkotmányjogi kérdések számára is.

Közöttük a közfigyelem a legnagyobb mértékben a nádorválasztás ügyére irányult. Tán nem is épen magáért e kérdésért, mint inkább a miatt, hogy vele Mátyás főherczeg az ország-helytartó tiszttel dolgát szoros kapcsolatba hozta.

A kiinduló pontot a korponai gyűlés tárgyalásaiból ismerjük. Tudjuk, hogy a korponai kívánságok harmadik pontja határozottan és félreérthetetlenül követeli a nádor megválasztását a legközelebbi országgyűlésen; a tizenegyedik pont pedig azt kívánja, hogy a király az országgyűlésekre személyesen jöjjön el. Tudjuk, hogy e határozatok meghozatala előtt Forgács Zs. hiába tőn célzásokat a nádori tiszttel üresen hagyására és arra, hogy e helyett Mátyás főherczeg országhelytartóul kívánni okosabb és célszerűbb dolog volna s hogy hasznosabb volna, ha a rendek nem sürgetnék a király személyes megjelenését az országgyűléseken, hanem inkább azt kérnék, hogy a király távol-

¹⁾ I. *Trományok* XVI. sz.

létében az országgyűlések folyását a főherczeg mint az ország kinevezett kormányzója igazgassa. A rendek ez utóbbi czélzat ellen, mint láttuk, eleintén határozottan óvást tőnek, és a mérsékelteknek nagy erőfeszítésükbe került a tizenegyedik pontból ezt az óvás-félét — mely Mátyás ellen vastag bizalmatlansági szavazat lesz vala — kihagyatni.¹⁾

Volt azonban már a korponai gyűlésen a kiegyezés barátjainak körében egy kis csoport: az előrelátó, embereket és viszonyokat nyugodtan, higgadtan mérlegelő, mai parlamenti műszóval konservatív-szabadelvűnek nevezhető töredék, mely belátta azt, hogy a rendkívüli idők és viszonyok rendkívüli intézkedéseket követelnek s ezért a kedélybeteg király állapotára való tekintettel Mátyás főherczeg kívánsága, a kormányzói tiszt, nem alaptalan.²⁾

A politikai intelligencia e legszíne a maga javaslatában — melyet azonban a korponai többség nem fogadott el — azt az indítványt terjeszté elé a XI. kiegyezési cikk tárgyalásánál, hogy rendes viszonyok közt, t. i. ha a király az országgyűlések alkalmával bejő a rendek közé az országba, az országgyűlési ügyeket — a kormány és a rendek közti alkudozásokat — ne német császári biztosok vezessék, mint eddig történt, hanem a megválasztandó nádor. Ha ellenben a király »szokása szerint« távol maradna az országgyűléstől — és ez a »rendkívüli« viszony! —: az esetben a király helyettesekép Mátyás főherczeg, a magyarok iránt jó indulatú királyi herczeg, a ki tényleg amúgy is kormányzó, vezesse a mondott ügyeket s melléje adassék a nádor.³⁾

¹⁾ L. a korponai gyűl. tört. 371. l. (különnyomat 177. l.).

²⁾ Hogy mily alapos ismeretével bírtak a mérvadó magyar politikusok Rudolf betegségének, arról Mátyás (a ki ennek sok okból épen nem örült) keservesen panaszkodik (sőt a magyar államférfiakkal szemben igazságtalanul drastikus kifejezésekkel él ezért) Vilmos bajor herczeghez írott 1606. aug. 16-diki levelében. Stieve, Vom Reichstag 1608. bis z. Gründ. d. Liga (Briefe u. Acten z. Gesch. d. dreissigj. Kr. etc. VI. köt.) 56. s köv. l.

³⁾ »Non praeficiat [Sua Maiestas] comitiis germanos aut alios,

A forradalmi országgyűlés e teljesen független s épen nem hyperloyális töredékének ez önkéntes nyilatkozata jó alapot, jó okot nyújtott Mátyás főherczeg számára, hogy céljához annál szívósabban ragaszkodjék.

Ugyanazon ok, mely a dynastia és a dynastia jogara alatti országok érdekében hosszas megelőző tárgyalások után létrehozta a főherczegek ama titkos szerződését, melyben — tekintettel arra, hogy a császár- király »időközönként bizonyos lelki betegségben szenved és ezért nehéz időkben a kormányzásra kevésbé alkalmas« — az uralkodó ház tagjai a legidősb főherczeget, Mátyást, ismerik el fejökül,¹⁾ ugyanazon ok szükségessé tette a bécsi körök szemében, hogy Magyarországon is egy főherczeg álljon a beteg király helyett a kormányzás ügyei élén. Erre a mondott körök nézete szerint ki volt volna inkább alkalmas, mint Mátyás? Nemcsak azért, mert ő volt legidősb testvére a gyermektelen királynak és így trónüresedés esetére praesuntiv örökös osztrák szempontból s praesuntiv jelölt a szabad választás alá kerülő királyi trónra magyar szempontból; hanem azért is, mert ő volt az, a ki eddigelé tényleg kormányozta, mint a királynak korlátolt hatalommal fölruházott személyes helytartója, Magyarországot. Ugyane körök nézete szerint természetesen a nádorválasztás szüksége a teljes hatalommal fölruházandó kormányzó mellett, elesik vala.

A bécsi államférfiak e véleménye a királypárti magyarság vezető egyéniségeinek gondolkodásával is találkozott, — persze a legkülönbébb okokból. A cancellár Forgács Ferencz, protestáns vallású nádor választásától tartván, a ropant fontosságú alkotmányjogi kérdést szűkkeblű felekezeti szempontból bírálta meg²⁾ — s ezért volt, legalább részben,

---

sed palatinum. . . . In absentia tamen Suae Maiestatis praeficiatur frater eiusdem Serenissimus archidux Mathias . . . et illi adjungatur palatinus« — mondja a javaslat, melyet (mint említém) a korponai gyűlés története megírásánál még nem használhattam föl; most azonban, a mennyire így retrospective kell és lehet, örömmel értékesítek.

¹⁾ 1606. ápril 25. Hammer-Purgstall, Khlesl I. 427.

²⁾ »Nostrae (a clerust érti) enim vires debiles sunt et habebi-

a nádori tisztt betöltése ellen s a kormányzóság mellett. De ugyanezen fölfogás mellett tört láncsát, részben személyes motívumokból, Illésházy iránti féltékenységből, a protestáns vallású Thurzó György is. Neki is kormányzó, nem pedig nádor kellett.¹⁾

Az volt hát a bécsi tárgyalások megkezdésénél a fődolog, hogy ez eszmék számára Illésházyt megnyerjék. Ahhoz, hogy a nádori tisztt betöltetlen maradjon, hiába igyekeztek Illésházy beleegyezését megszerezni. Csak egyre állott rá. T. i. a korponai conservatívok a nádorválasztásnál, javaslatukban, úgy nyilatkoztak, hogy ez mindenestre megtörténjék, de csak a jövő országgyűlésen, mert ehhez közmegegyezése szükséges az *egész* országnak, mely most a király és Bocskay közt meg van osztva. S hozzátette ez indokláshoz a conservatív javaslat még azt az alaptalan magyarázatot is, hogy »az ország *többsége*, mely még a királyhoz szít (!), nem zárható ki a nádorválasztás actusából.«²⁾ Ezen a mondáson kapva-kaptak a bécsi körök s mivel a nádori tisztt fölélesztésének gondolatát *elméletben* kénytelenek voltak Illésházynek concedálni, úgy okoskodtak, hogy a *gyakorlatban* még meghiúsulhat az, ha az a conservatív-párt emlegette királypárti többség a jövő országgyűlésen rábírható lesz a nádori tisztt betöltetlen hagyására. Beleegyeztek hát, hogy a kiegészési czikk a nádor választását a jövő országgyűlés feladatai közé sorolja; de csak azon hozzáadással, hogy ha a választást a gyűlés valóban akarni fogja.³⁾ És erre Illésházy rá is állott. Hisz' jog és törvény szerint

mus saecularem ordinem cervicibus nostris insidentem, puta palatinum . . .« Forgács F. a nunciushoz 1606. február 23. (Eredetije a Borghese-ltárban, Vaticán).

¹⁾ Idézett előterjesztése Mátyáshoz. (Akad. kéziratár 1606. 5. sz.) Hogy Thurzót is vezethették személyes érdekek, azt már a korponai gyűlésnél, e pontnál, fejtegettem.

²⁾ »Quia debet fieri cum toto regno, quod nunc divisum est et major pars adhuc Sac. caes. M^{ti} adhaeret, quae non est excludenda.«

³⁾ »Palatinus eligatur more antiquo consveto et iuxta antiquas regni constitutiones cum hac tamen limitatione, si hoc status et ordines in diacta publica congregati voluerint . . .« (Függelék b).

helyes dolog, hogy nádort az ország összes rendei közös megegyezéssel válaszszanak, ne pedig csak egy párt óhajára; s nem is volt oka Illésháznak azt hinni, hogy az ország többsége nem akarná a nádori tisztt fölélesztését.

A másik fontosabb kérdés a kormányzóság ügye, melynél nem csupán azon igyekeztek Mátyás és tanácsosai, hogy a tervet magát elfogadtassák Illésházyval, hanem és főként azon, hogy a javaslat magától Illésházytól eredjen; mert a királylyal szemben csakis a fölkelő magyarság ebbeli kívánságának, nem pedig Mátyás főherczeg óhajának vagy tervének lehet valami súlya. Megkezdték hát az alkut Illésházyval, a kit e pontnál (noha egyenes adataink nincsenek rá) valószínűen maga a főherczeg s pedig élőszóval, egész bizalmasan avatott be szándékaiba. Ennek így kellett történnie; mert azt látjuk, hogy Illésházy mindjárt a tárgyalások elején egy merész és elhatározó lépésre tökélt el magát.

Hiányos utasítása alapján, mely az ő bölcs belátására bízta ¹⁾ a fölmerülő újabb kérdések megoldását, nem habozott rámenni Mátyás és a bécsi kormányférfiak — osztrákok és magyarok — czélzataira s jan. 12-dikén a kiegyezési tárgyalások ügyében tartott ötödik közös ülésen megígérte, hogy a főherczeg szándékainak a királylyal szemben a szükséges nyomatékot megadandó, biztosi minőségében javaslatot fog benyújtani a nádori tisztt betöltése mellett szervezendő kormányzói állás dolgában.²⁾

Illésházy és hűséges segédje Mladossewith Péter, a ki mindenben egyetértett a benne bízó s vele mindent közlő főbiztossal, ezt az ígéretet csakugyan beváltották.

Nem habozom kijelenteni, hogy annak a benső, szives és bizalmas viszonynak, mely Mátyás és Illésházy közt kifejlődött s melynek későbbi következményei Rudolf detronizálása, Mátyás királylyá választása, aztán az alkotmányunk

¹⁾ »Industriae dominorum legatorum committuntur«, mondja a bécsi tárgyalások kezdetén a január 9-diki közös értekezletben föl- olvasott utasítás.

²⁾ Krenperg egy följegyzése a január 12-diki ülés (sessio quinta) jegyzőkönyvének fogalmazatában beszéli ezt el (bécsi udv. kam. ltár).

történetében örökbecsű 1608-diki törvények s a magyar politikai és nemzeti életnek Mátyás alatti föllendülése lőnek, e bizalmas viszonynak, mondom, alapjai, Illésházy ezen merész, igazi államférfiúi belátásra valló elhatározásában keresendők.

E nagyfontosságú javaslat azon adott körülményből indul ki, hogy a király — mint azt ő maga, tudjuk, az országgyűlési előterjesztésben nem egyszer kijelenté — »a keresztyénség sokféle ügye s baja miatt« *nem lakhatik* Magyarországon és így kénytelen az országot kormányzó által kormányoztatni. Nehogy ez a kormányzó csak névszerinti, hanem valósággal is az legyen, és ennek következtében az »ország-lakosok« ügyét s baját orvosolhassa, nehogy a panaszosok a messzi Prágába legyenek kénytelenek futkosni: kívántatik, hogy a király azt a kormányzóját teljes és korlátlan hatalommal lássa el minden országos ügynek a magyar tanácscsal egyetértésben leendő elintézésére. Kívántatik továbbá, mondá Illésházyék beadványa, hogy a kormányzó általában esküvel legyen kötelezve a rendek iránt s különösen megesküdjék a nemesi szabadságok tiszteletben tartására, meg arra, hogy az igazságszolgáltatás rendes folyamára soha nem fog befolyást gyakorolni akarni.¹⁾

A javaslat azon fölötte nevezetes pontjánál, mely a kormányzót az ország irányában esküvel akarta kötelezni, Illésházy szemei előtt bizonyára Hunyady János példája lebegett. Ezt a föltételt Mátyás főherczeg már csak azért sem fogadhatta el, mert őt ez visszás, sőt gyanús helyzetbe hozza vala a királylyal szemben, mint a kinek kinevezésétől függ a királyi személyét helyettesítő kormányzó s mint a kinek királyi esküje födi a tőle függő és esküvel ő nekie tartozó kormányzót is. Ha hát e föltétel elhagyásába Illésházy beleegyezett, még be tudjuk látni. De nehezebben érthető meg, hogy e czikk végleges szövegezésénél »a magyar tanácscsal való egyetértés« hangoztatása is kimaradt, ha csak abban nem találjuk ennek magyarázatát, hogy magától értődő dolognak vették.

¹⁾ L. *Irományok*. Függelék a).

Így látjuk hát, hogy a bécsi februári egyesség azon eredeti példányában, melyet február 9-dikén Illésházy és Mladossewith aláírva a főherceghez benyújtottak, a XI. cikk, mely Illésházyék lényegében megnyesett javaslatának hangban is megszelidített kivonata, röviden csak azt mondja ki, hogy *ha* ő fölsége a Németbircdalom és egyéb országai dolgai miatt Magyarországra nem *jöhetne*, »legfőbb kormányzójának« Magyarország minden ügyei elintézésére teljes fölhatalmazást adjon.¹⁾

A kérdés ezzel, úgy látszott, meg van oldva; de nem így volt. Az utolsó pillanatban, mikor már a februári egyességet Illésházyék most említett eredeti példányáról a szükséges példányokban letisztáztatni és úgy a főhercegnek, mint az összes tárgyaló biztosoknak aláírni kellett volna, kétségek merültek föl a bécsi kormánykörökben az iránt, vajjon célravezető lesz-e ez a föltételes szövegezésű XI-ik cikk, melyet még az imént — Illésházy januári javaslatának categorikusabb hangjától eltérően, — nehogy gyöngédtelenebb nyomást lássék gyakorolni akarni az uralkodóra, elegendőnek tartott a főherceg. Aztán meg a szövegben nincs is benne, ki legyen a kormányzó. Hátha egyet gondol az öcscsét, Mátyást gyűlölő, ellene a legfeketébb gyanúval eltelt uralkodó s teljesíti ugyan a magyaroknak a czikkbeli kérelmét, de nem Mátyást, hanem Miksa főherceget, a németrend nagymesterét, az egykori választott lengyel királyt és nem is oly régen erdélyi kormányzó-jelöltet, vagy tán épen kedvenczét, a fiatal Miksa Ernő főherceget, a ki az ő királyi személye képét a magyar országgyűlésen már viselte is, találja kinevezni Magyarország kormányzójává?

Ezen segíteni kell — s a segítségre, mint gondolható, Illésházyék Mátyás érdekében szívesen nyújták kezüket.

Így született aztán meg a XI. cikk ama sokkal hosszabb szövegezése, melyet a bécsi februári egyességnek ünnepélyes, valamennyi tényező (t. i. Mátyás, a főhercegi

¹⁾ L. *Irományok*, Függelék b), a XI. cikkhez tett jegyzetet.

biztosok és Bocskayék két meghatalmazottja) által aláírt példányaiban olvashatunk s mely Illésházyék januári javaslatából az elfogadott egyes pontokat csaknem szószerint ismétli.¹⁾ E szövegben már nem arról van szó, hogy *ha* ő fölsége Magyarországra nem *jöhetne*, hanem arról, hogy *mivel* ő fölsége Magyarországon *nem lakhatik*, hát az országot kormányzó által *kell* (»debeat«) kormányoznia, a kinek teljes hatalmat adjon az ország az ország ügyei meghallgatására, előterjesztésére, megbirálására, elintézésére és mindazon intézkedések megtételére, melyek az ország gondozásához szükségesek és hogy ez a kormányzó Mátyás főherczeg legyen.

Megfelelően az ekként constituált ország-kormányzó kiváló állásának, a nádorról szóló III. cikk nemcsak azt mondá ki, hogy a nádor, az ország régi törvénye szerint ugyan, de csak akkor választassék, ha a rendek a legközelebbi országgyűlésen akarni fogják; hanem azt is, hogy a nádor a fölség időszerinti »legfőbb kormányzójának« alárendelve legyen, a király és kormányzó tudta nélkül semmi nagyobb súlyú ügyben ne intézkedhessék.²⁾

Ha már most Illésházy feladata lőn, a korponai kívánságok eredeti alakjából és lényegéből teljesen kiforgatott eme két cikket a kassai országgyűlés rendeinél keresztülvinni: Mátyás vállaira meg az a teher nehezült, mint fogadtatja el Rudolf-fal a kormányzóságot s mint nyeri ki a szükséges »teljhatalmat«. — Breuner Kristófnak, mikor az

---

¹⁾ V. ö. *Irományok*, Függelék a) szövegét a Függelék b) XI. cikkével s a különbség megítélése czéljából az ezen XI. cikkhez tett jegyzettel. — Csakis az előadottak szerint lehet megérteni és megmagyarázni azon, csak Illésházy és Mladossewith által február 9-dikén aláírt eredeti példány XI. cikkének a többi ünnepélyes s az összes tényezők által aláírt, ugyancsak február 9-diki egyesség-példányok XI. cikkétől eltérő szövegét.

²⁾ *Függelék b)*, III. cikk. Megjegyzem azonban, hogy a nádori tiszt e megszorításáról, Illésházy magatartásáról e pontban, nem tudok semmi közelebbit. A III. cikk egyformán hangzik az egyesség végleges példányaiban s azon példányban is, a melyben a XI. cikk rövidebb szövegű.

egyesség királyi megerősítésének keresztülvitele végett Prágába utazott, nagyon melegen szívére is kötötte e pontot a főherceg. Azzal a »pia fraus«-szerű megokolással kellett neki a »plenipotentiát« az uralkodótól sürgetnie, hogy ha késik vele a király, hát a következő országgyűlés még erősebben fogja a kiegyezés e pontjának teljesítését követelni s nélküle bizonyára semmi más dolog tárgyalásába nem kezd.¹⁾

E pia frau-sra szüksége volt a főhercegnek. Azt a szörnyű gyanút, mely Mátyás ellen Rudolf lelkében régóta fészket vert s melyet az események, persze a király hibája miatt, 1608-ban igazoltak, a prágai udvari s diplomáciai körökben is szélteben-hosszában rebesgették már. Nem tudták biztosan, de sejtették, hogy a javaslat a kormányzói tiszttől föllállítására s a teljhatalom megadására a magyaroktól jött, »a kik a főherceget igen szeretik«.²⁾ Egyenértékűnek tartotta mindenki ezt az állást a királyi méltósággal, mert általa a főherceg lesz a legfőbb hatóság Magyarországon. Király lesz, mondák, cím nélkül, de tényleges kir. hatalommal s bátran daczolhat majd császári bátyjával, »a mi neki kedvesebb és kíváncsiabb bármi más dolognál a világon«. S könnyen is fogja tulajdonképeni céljait megvalósíthatni; mert e tisztség a legrövidebb utat nyitja meg neki lelkében megrögzött szándékai megvalósításához, magyar királylává való választásához, a mit a magyarok jó szemmel is néznek.³⁾

Rudolfnak, a világtól elzárkózott embernek, nem állott

¹⁾ Mátyás utasítása Breunerhez 1606. február 22. (búcsi udv. kam. ltár).

²⁾ »Perchè si fa da loro (a magyarok által) Sua Altezza amare assai et è pensiero che fù proposto (a javaslat a kormányzóságra) da loro medesimi fino nel principio di queste trattationi« — írja ápril 10. Velence követe. Disp. di Germ. id. h.

³⁾ Firenze követe ápril 10-ről (firenzei áll. ltár) és ugyane napról a velencei követ azt mondja: »Il che (= a korlátlan fölhatalmazással ellátott kormányzóság) apre una bella porta alli pensieri invecchiati nell' animo di Sua Altezza, di facilitarli la strada alla elezione di questi regni et gli Ungari l' hanno sentito con gusto.«

módjában, de meg erélye sem volt ahhoz, hogy meggyőződést szerezzen magának a magyar fölkelők ezen kérdés felől való igazi érzelmeiről. Erőtelen kezéből már-már kihullott a kormánybot s kényszerhelyzetében csak következetesen járt el, midőn a sürgetett fölhatalmazást is, persze hosszú tétovázás és nem tetszése világos jelei közt,¹⁾ kiállítá, ha már a februári egyesség többi pontjaihoz megadta volt a kir. megerősítést.²⁾ »Mátyás főherczegnek — mondja az okirat — mint Magyarországon kormányzóknak, teljes és mindenképen való hatalmat és hatóságot adunk távollétünkben Magyarország gondozására, az országlakosok szükségait s javát néző minden dolgok meghallgatására, előterjesztésére, megítélésére és megcselekvésére csakúgy, mintha magunk, személyünk szerint intézkednénk.« Az a gyanú azonban, melyről az imént szoltunk, eszközöket kerestetett a királylyal öcsce nagyravágását megzabolázni, céljai elé akadályokat tornyosítani és a királyi hatalmat a kormányzó mindenhatósága ellen megvédeni igyekezni. Ahhoz nyult itt is, a mit a vallási kérdésnél megkísérelt. Kiállítá e fölhatalmazást a kívánt alakban, de Bécsbe küldése alkalmából, utólagos utasításban, mely a fölhatalmazás birtokában levő főherczeget többé alig köthet, nagymérvű megszorításokkal kísért meg mintegy féken tartani öcscsét. Hogy e »plenipotentia« érvénye csak addig szóljon, míg a király Bécsből távol tartja székhelyét, még magától érthető dolog vala. De egy sereg ügyet sorolt föl az uralkodó, melyek elintézését magának tartá fönn s melyek csak az ő aláírásával lesznek foganatosíthatók. Így az adományozások, a királyi beleegyezések birtok-ügyekben, kir. városok és mezővárosok kiváltság-ügyei, az országgyűlési meghívók kiállítása, várak és nagyobb ingatlanok zálogbaadása, egyházi javadalmak adományozása s még egy jó csomó fontos ügy továbbra is a király elhatározásától s aláírásától maradna függő.³⁾

¹⁾ U. o.

²⁾ Katona, 28. kötet, 510 lap.

³⁾ Rudolf utasítása a Mátyáshoz küldött Stralendorff császári titkos tanácsos részére 1606. ápril 3. (fogalm. a bécsi áll. ltárban)

Természetes, hogy e kikötések elfogadása esetére (a főhercegi udvar államférfiai s a Mátyással tartó magyar főurak egyenlő véleménye szerint is) a tervezett kormányzói tisztt értéke kérdésessé vált volna. Megint csak Prágába lesz vala szükséges zarándokolniok minden valamire való ügy miatt a magyarországi ügyesbajosoknak, hogy onnan »papiros válaszszal«, elintézetlen panaszszal térjenek vissza, ép úgy mint Bocskay támadása előtt.

Állást foglalt hát s könnyen foglalhatott a főherceg e kérdésekkel szemben. Tisztában van vele, mondá, hogy a kormányzói fölhatalmazás e megszorítása abból az okból származik, a melynek alapján a jövőre is méltatlan gyanakodással akarja a király a főherceget kísérni s iránta, érdemetlenül, talán az eddiginél még ellenségesebb indulatra hangolódni.¹⁾ Azonkívül azon eshetőségnek is kiteszik a megszorítások a főherceget — mondá, — hogy sem a királynak, sem a magyaroknak nem fog majd kedvére tehetni. De épen ez utóbbi veszély elhárítása céljából emel óvást Mátyás az ellen, hogy kormányzói fölhatalmazása csak névszerinti legyen, hogy a jövőbeli nádor és a helytartó²⁾ több hatalommal birjanak, mint ő, a kormányzó. Eddig is épen az volt a baj, folytatá, hogy a főhercegnek nem volt elegendő hatalma döntené az eléje hozott magyar ügyekben s így a sok huza-vona elkeseríté az országot. Késznek nyilatkozott ezért a főherceg, a király megnyugtatóására minden haladékokat tűrő ügyet, akár kivétel nélkül is, a királyi

---

ezen ügyeket így sorolja elő: »Donationes, consensus super bonis, privilegia civitatum oppidorumque majorum, regales diaetales, promulgationes judiciorum regni, inscriptiones arcium et praecipuorum bonorum, collationes praelaturarum et beneficiorum ecclesiasticorum et similia.«

¹⁾ »... denn diese Plenipotenz — mondja Mátyás decretuma Stralendorffhoz ápril 27. (bécsi áll. ltár) — ist anders nichts als ein Ursach, ans welcher Ihr Mt allerlei ungleiche Vermuthungen von Ihrer Durchlaucht künftigh nehmen und Derselben unverschuldet noch mehr zuwider sein möchten«.

²⁾ A helytartói tisztnak, mely a nádor belpolitikai hatáskörét vette át, csak nádor nemlétében volt értelme.

udvarhoz terjeszteni föl. Ha azonban ő fölsége, folytató e kissé kemény hangú óvás, mint eddig cselekvé, csak húzná-halasztaná e dolgok elintézését, királyi elhatározásával, épen mikor legnagyobb szükség volna rája, késlekednék, a főherczeg pedig látná, hogy a késlekedésből az országnak kára s romlása következne: ez esetekben nem érezhetné magát kötve a főherczeg annak elmulasztására, a mit ő és a tanácsosok az ország javára megtenni, kárt és forradalmat megelőzni szükségesnek vélnének.¹⁾ »A főherczeg őszintén és testvéri szeretettel viselkedik a király iránt, és sokkal becsületesebb, mintsem a kormányzói teljhatalom eszközével a királyi jogar után törekednék; de azt is megkívánja tőle a szükség, hogy semmit el ne szalaszson, a mi az ország javára és arra szolgál, hogy ő fölsége ezt az országot nyugodalmasan és biztossan bírhasssa.«²⁾

A király, legalább egyelőre, meghátrált. A mit Illésházy és Mátyás az ország javára, becsületes meggyőződésből és a kényszerítő szükség parancsára hajtva nagy titokban Bécsben kifőztek, azt a beteg király elfogadta. A merész terv, a magyarság *költött* követelésével Prágában nyomást

---

¹⁾ »... alle diese Sachen, ... die Aufschub dulden können, an Ihre kais. Mt pro resolutione gelangen lassen wollen (t. i. Ihre Durchlaucht, a főherczeg). Sollten aber Ihre Mt dergleichen, wie bisher beschehen, aufziehen und sich nit, wie es die Noth erfordert, auch . . . resolviren wollen; danebens Ihre Durchl. dabei spüren würde, dass aus diesen suspensionibus dem Königreich Schaden oder Verderben entstehen möchten: so könnten Ihre Durchl. keineswegs verbunden bleiben, das zu unterlassen, was Sie (= a főherczeg) und die Ráth würden dem Königreich nützlich und erspriesslich zu sein erachten, damit Schaden und künftige Aufstand verhütet werde.« U. o. (Vajjon nem apologiája-e ez a Boeskey támadásának is? S nem érdekes-e ez apologia a főherczeg tollából?)

²⁾ »Ihr Durchl. meinen es Ihrer Mt aufrecht und brüderlich, sein auch zu chrbar, dass Sie (= a főherczeg) Ihr (= sich) durch diese Plenipotenz nach dem königlichen Scepter trachten sollen. Darnebens aber will die Nothdurft erfordern, dass Ihr Durchl. das zu thun sich nicht unterlassen, was Sie (= a főherczeg) vermeinen werden, diesorts dem Königreich nützlich zu sein, damit Ihr Mt dieses Königreich ruhig und sicher possediren könnten.« U. o.

gyakorolni, sikerre vezetett. Most csak az volt hátra, hogy e fictiót valósággá lehessen átvarázsolni Kassán, Bocskay követőinél.

Alig lehet kétkednünk abban, hogy a kiegyezéspárti rendek conservativabb töredéke Illésházy eljárását nemcsak magáévá tette, hanem mindent elkövetett a gyűlés folyamán a februári egyesség illető két czikkének (III. és XI.) változtatás nélkül való elfogadása érdekében. Mert hosszas és éles parlamenti viták tárgyává lőn, e párt védelme alatt, e kérdés.¹⁾ Azt is csaknem bizonyosra foghatjuk, hogy a fejedelem, noha alkotmányos nézeteinek megfelelően szabad folyást hagyott is a véleményeknek, személyes rokonszenvével Mátyás felé hajolt s hogy e szerint ő — a ki, mint maga mondá, eleget koptatá a prágai járdát és jól ismerte a prágai kormány megbízhatatlanságát — már azért is helyeslé a kormányzói állás szervezését, mert ennek széles hatásköre mellett a prágai kormányzat félszedségeitől meg leheté menekülni, a korlátoltabb nádori tiszt mellett ellenben minden jelentékenyebb dolognál Prágába a királyhoz kell vala fordulni ezentúl is.

A rendek nagy többsége azonban nem osztozott sem a fejedelem, sem Illésházyék fölfogásában.

Egyrészt azért, mert a bécsi és prágai viszonyokat nem ismervén, a király lelki állapotának egészen tiszta képével nem bírván, nem tudta belátni okát, hogy mért szűkítsen az ősrégi nádori tiszt alkotmányos tartalmán, mért korlátolja annak hatáskörét, bár csak névleg is? Más részről meg azért, mert a kormányzóság eszméje, a nádori tiszt mellett és fölött, még új, szokatlan eszme lévén, nem volt elég ideje a nagy tömegnek, jelen esetben a minden forradalmisága mellett is erősen conservatív érzésű magyar nemeseknek gondolatvilágában gyökeret verni s megérni. Végre nehezen csalatkozom, midőn azt hiszem, hogy Mátyás főherczeg iránt nagyon megingatta az alkotmányos érzésű ren-

---

¹⁾ Ide vág Bossányi Boldizsár, nyitramegyei követ jelentése 1606. május 8. L. *Trományok* XI. sz.

dek lelkében a bizalmat az a körülmény, hogy a legutóbbi évek országgyűlésein a főherczeg beleegyezésével hozott végzések értelmét nem egyszer kiforgatta a királyi megerősítés, a mit részben s nem egészen alaptalanul, a főherczegnek tulajdonított a köztudat.

Így látjuk aztán, hogy a mérsékeltabb elemek is azt hangoztatják a III. czikknél, hogy kormányzót »semmiképen« nem szabad a nádor mellett az országnak elfogadnia, hanem hogy a »koronás király után palatinus gubernálja az országot«, a ki született magyar legyen s a kit az ország válaszszon.¹⁾ A tizenegyedik cikk tárgyalásánál pedig egyenest megrótták azt, hogy itt is kormányzóról beszél a bécsi egyesség, holott a korponai követelések megfelelő pontja, az uralkodónak, személye szerint, az országba való jövetelét kívánja.²⁾

A radikálisabb pártok, persze, még erősebb kritikát gyakoroltak a két cikk s velük együtt Illésházyék eljárása fölött. Főként bántotta őket a III. cikk szövege. Erősen szemükre hányták a biztosoknak, hogy ily fogalmazásba bele mertek menni, holott azt kellett volna kialakudniok, hogy a jövő országgyűlésen a nádor *minden esetre* megválasztás-sék, »miután már — mondák érdekes megokolásukban — a korponai gyűlésben a választás különben is megtörtént, sőt a személy is megnevezteték«.³⁾ De fölbőszíté a radikálisabb elemeket az is, hogy a nádor nemcsak alája rendeltetik a III. cikk szerint a kormányzónak, hanem hatásköre oly nagymérvű megszorítást szenved — szerintük. Hiszen ha a nádori tiszt olyanná válik, mint e cikk tervezi, akkor — kiáltának föl válaszfölrati javaslatukban — a nádor hasonlatos volna a kertek istenéhez Priapushoz, a kitől a verebek és egyéb madarak az első tekintetre megijednek, de később fejére, orrára szállnak és — tisztesség nem esik,

¹⁾ L. *Irományok* V. és VI.

²⁾ L. *Irományok* V. sz.

³⁾ L. *Irományok* V. sz. A korponai gyűlés történeténél láttuk, hogy a nagy többség Boeckyt választá nádorrá.

mondván — lecsunyítják!¹⁾ Hasonló éles sarcasmussal ítéltek el a kormányzóság tervét és a róla szóló megokolást is. Ugyan mik lehetnek azok a különféle és elkerülhetetlen dolgok, kérdé a radikálisok pártja, melyek a királyt, a ki még rezidenciájában sem mutatja magát, megakadályozzák abban, hogy évenként vagy minden második esztendőben egyszer, már csak szórakozás kedvéért is, Magyarországra jöjjön? De ha nem akar jönni, ám ne fárasztja magát. Kormányzóra és kormányzói teljhatalomra azért nincs szükség. Mert kormányzót csak gyermek- vagy éretlen ifjú király mellé kell adni: már pedig ő fölsége a férfikort elérte. Az egység kormányzója ily körülmények közt csak második király volna, pedig Magyarország nem két, hanem csak egy királyt akar. Legyen hát a nádor elég, a kormányzói tiszt szépen maradjon el.²⁾

Ily radikális nézetek ellenében hiába kísérté meg Illésházy pártja a főherczeg célzatait diadalra juttatni. Akármily nagyra volt Mátyás Bocskayhoz intézett levelében azzal, hogy a király a »magyarok kívánta plenipotentiát«³⁾ neki, az ország jövődöbeli teljes hatalmú kormányzójának már kiállítá; bármennyire fölvillanyozta is e hír s a főherczegnek az ország rendeihez írott hivatalos tudósítása, melyet az ápril 27-diki ülésen olvastak föl,⁴⁾ a conservativok magasb szempontból ítélő csoportját; sem ez, sem maga a kir. meghatalmazás szövegének közzététele nem hatott a rendek többségére. Sőt, ellenkezőleg, némikép elkeseríté s megke-ményíté őket. Mintegy tüntetve fordultak el az ellenükre

¹⁾ »Quantum ad auctoritatem palatini attinet, si non plus ea posset uti, similis esset Priapo deo hortorum, quem passeret et aliae aves primo metuunt aspectu, postremo autem capite et naso assident et illum defoedant.« L. *Irományok* IV. sz.

²⁾ U. o. Lassota azon nézete, hogy a rendek a szabad királyválasztásra való tekintettel — ennek elvét megóvándók — foglaltak volna állást a kormányzósággal szemben, a mondottak után teljesen alaptalannak bizonyul. L. *Irományok* III. sz.

³⁾ Mátyás főherczeg Bocskayhoz 1606. ápril 26., bécsi áll. lt.

⁴⁾ L. *Irományok* XVII. sz.

kormányzóvá tett főherczegtől s zajosan, minden alkalom nélkül, azt hangoztaták, hogy Bocskaytól nem akarnak elszakadni.¹⁾

Teljesen meg is feleltek aztán e hangulatnak a május 11-dikén végkép elfogadott válaszfőlirati tervezet idevonatkozó cikkei, melyek szövegezésénél a szélsők befolyása az összes cikkek közt leginkább megérzik. A harmadik rosszsalja, hogy a főherczeg a »palatinus előtt gubernatort akar constituálni«, bár »soha Magyarországon gubenátortól nem függött a palatinus« és »gubenátor sem volt Magyarországon nisi pupillo existente rege«. — »Ő fölsége azért ne hozzon szokatlan dolgot közénk, hanem adja meg a palatinusnak szokott autoritását és hatalmát«, mert kormányzó a nádor előtt csak az ügyek húzását-halasztását jelentené. — S hogy kétség ne férközhessen a rendek határozott kívánságához, a XI. cikk nem sürgeti többé a király bejövetelet; nem szól arról, hogy a király az országgyűlés dolgai folyását a maga személye szerint igazgassa; hanem az ország összes ügyei administratióját a nádorra bízván, a kormányzói tisztet végkép eltemeti.²⁾

A heves hangulat, mely a nádori tiszt s a kormányzói állás fölötti vitáknál neki tüzesedett, úgy látszik, mintha a személynöki hivatal kérdésénél sem akart volna

¹⁾ U. o.

²⁾ L. *Irományok* XVI. sz. (III. és XI. cikk). — Érdekes, hogy Mátyás tervének e meghíúsulása után a főherczeg prágai rosszakarói őt okozták a kormányzói tiszt e bukása miatt. Azt hirdették, hogy ez cselszövés tőle, mert ő nádor akar lenni s pedig azért, mert a nádori tiszt jogköre nem függ a királytól, míg ellenben a kormányzóé a király tetszésétől függő; Mátyásnak pedig az a főtörekvése, hogy lehetőleg függetlenítse magát bátyjától. Ebben a véleményben a prágai nuncius is osztozott, mint azt a prágai államtitkárhoz 1606. június 26-dikán intézett jelentésének következő, titkos jegyekkel irt helye mutatja: »Sospettiamo che il non voler hora gli Ongari più il governatore generale, ma il solo palatino, sia prattica dell' arciduca Matthias et che si debbia dimandare per palatino esso arciduca, con disegno che l' autorità del palatino non dipendendo quasi dal rè, sia più assoluta che quella del governatore, che può esser limitata dal rè quando vuole . . .« (Borghese-ltár, Vaticán).

lecsillapodni. Sőt mondhatni, hogy a rendek e pontnál, bár egy irányban engedtek, más irányban túlléptek az alkotmányos korlátokon. A korponai gyűlés a múlt (1605.) évben abból indulván ki, hogy Lippay Jánost, a ki előttük épen nem volt kedves személy, a király törvénytelenül nevezte ki személynökké, Lippay elmozdítását s azt kívánták, hogy a király a személynököt a törvényeknek megfelelően, vagyis II. Ulászló VI. végzeménye (1507.) IV. cikkének értelmében a tanácsosok és az ország rendes birái tanácsából és beleegyezésével nevezze ki. E föltételre a februári kiegyezés azt a választ adá, hogy Lippayt a fölség a magyar tanács votumából, a mint azt a korponai gyűlés kívánta, választá ki állására, hogy neki az 1604-diki országgyűlésen a pecsétnyomót ünnepélyesen átadatta, hogy erre Lippay a szokásos esküt letette s így semmi ok és szükség elmozdítására nincsen.¹⁾ A válasz azonban, bármily helyes és igazságos is, még a mérsékelteket sem elégíté ki teljesen. Annál kevésbbé az ellenzéket, mely Lippay ellen, úgy látszik, személyes gyűlölséget táplált. Azt hangoztaták ellene, hogy ő »az országnak szükséges dolgában tisztiben nem akart szolgálni, hanem inkább mikor kívántatott az országnak szolgálni, az ország akarátja ellen különbet (= ellenkezőt) irt ellenök valót«. Ha nem csalódom, a vád arra vonatkozik, hogy a protestáns rendek óvását Lippay nem akarta az 1604-diki országgyűlésen elfogadni s a szokott formában kiadni. Azóta Lippay ezekkel a protestáns rendekkel vagy legalább egy részükkel csak Kassán 1606. márcziusában találkozott, mikor mint Mátyás küldöttje járt Boeskeynél a februári kiegyezés elfogadtatása ügyében. Ekkori magatartása — noha ennek nem ő, hanem a részére adott utasítás volt az oka, — úgy látszik, csak tetézte rossz hírét-nevét a rendek előtt s mikor a tárgyalás alkalmával fölhangzott ellene a mondott vád, az ellenzék hamar kész volt volna a határozattal, hogy nem kell őt »bevenni«, mivelhogy — mint a februári egyesség is beismeri — a király, nem pedig az ország

¹⁾ L. *Irományok* XVI. sz. (III. cikk).

választá személynökkül.¹⁾ Erős vita fejlődött ki most a válasz (a februári cikk) elfogadói és ellenzői között, melyet, azt hiszem, taktikából elvi alapokra csúsztatott a többség, egy compromissumot hozván létre, mely Lippay személynökkiségét egyrészt elismeré, másrészt azonban, épen ellenkezően a korponai kívánsággal, II. Ulászló abban idézett törvényével, azt a nevezetes újítást mondá ki, hogy a személynökköt eztán ne a király válaszszza többé, mint eddig, hanem az országgyűlési rendek összesége.²⁾

IX. FEJEZET.

A februári egyesség egyéb közjogi és politikai cikkeinek tárgyalása. A sz. korona dolga. Mátyás ügyes sakkhuzását Rudolfal szemben a kassai rendek végzése értéktelenné teszi. Honfiusított és született magyarok a polgári és katonai tisztségekben; magyar katonaság; a kassai rendek elvi határozata s engedményeik. A hajdúk kielégítésének, Bocskai adományainak és nemesítéseinek ügye. Modor, Bazin és Sz.-György ügye. A februári egyesség némely elfogadott pontja. Magyarság a kir. városokban. A jószágelkobzások és fiscalis pörök ügye. A m. kir. cancelláriáról megfeledeznek a rendek. A törvények reformja.

Szerfölött kényes kérdés, igazi »nebánts-virág« volt a bécsi egyesség 4. pontjának tárgya, a magyar sz. korona hol-őrzése, mely felé szintén fokozottabb mértékben fordult a kassai rendek figyelme. Ép úgy, mint a királyé a bécsi tárgyalások kezdetén.

Alig indultak meg ugyanis a tárgyalások a korponai követelmények fölött Mátyás és Illésházyék között, gyors futár érkezék Prágából a királytól Bécsbe a főherczeghez, azzal a határozott parancssal, hogy a korponai kívánságok ama cikke, mely a sz. koronának Magyarországon való tartását és magyarok által való őrzését mondja ki, elvetendő.³⁾

¹⁾ L. *Irományok* V. és VI. sz.

²⁾ L. *Irományok* XVI. sz. (III. cikk). Nem hallgathatom azonban el, hogy mikor a cikk legvégén a kassai gyűlés közjegyzői II. Ulászló 1507. végz. 4. cikkére hivatkoznak, saját határozatukat — mely pedig ugyancsak világosan szól — rombolják le.

³⁾ »So wollen es auch Ew. Lieb zu dem nit kommen lassen

A főherczeg sietett császári bátyját azon ígérettel nyugtatni meg, hogy a mennyire őtöle függ, igyekezni fog a király akaratának érvényt szerezni s kieszközölni, hogy »a korona ne vitessék Magyarországba«. ¹⁾ A mit annál inkább elhihetünk Mátyásnak, minél bizonyosabb az, hogy nem csupán Lassota Erich volt az egyedüli, az osztrák politikusok közt, a ki a koronának Prágából az országba való visszakivánásában is gyanús szándékot, t. i. Rudolf halála esetére a szabad választás czímén a dynastiától való elszakadás tervének előmozdítását kereste s e veszélyre Mátyás főherczeget — s bizonyára Rudolf királyt is — figyelmezteté. ²⁾

Ha csupán Illésházytól függ vala, valószínűleg, legalább egyelőre, Prágában maradhatott volna a sz. korona. Mert nincs semmi okunk föltenni, hogy Illésházy épen e pontban ne értett volna egyet a korponai rendek conservatív töredékével. E conservatívok pedig a maguk békejavaslatának negyedik pontjában e kérdéstről akkép nyilatkoztak, hogy »ez idő szerint« maradjon a korona ott, a hol van (Prágában a király kezénél), mivel az országban sehol nem volna most igazi biztonságban; a mint azonban a béke a két császár közt megkötöttetik, azonnal vitessék Pozsonyba, a hol bizonyos személyek jelöltessenek ki őrizetére. ³⁾ De hát Illésházy kötött kézzel jött Bécsbe s így legalább megkísértenie kelle a korponai végzés érvényrejutását a főherczegnél, a ki a királynak adott ígérete szerint a drága ereklyének Magyarországba való szállításába sehogy sem egyezett bele. Compromissum jött hát létre s pedig egyike a

dass . . . die hungerische Cron in Hungern verbleiben müste . . . » Rudolf Mátyáshoz 1606. január 14. Fogalm. bécsi áll. ltár.

¹⁾ »Was dann die hungerische Cron belangt, da es zum selben Puncten kommen wird, will ich darauf gleichfalls gute Achtung geben, damit Ew. Mt Intention erhalten und die Cron *nicht in Hungern* transferirt werde . . . » Mátyás Rudolffhoz 1606. január 20. Ered. U. o.

²⁾ L. *Irományok* III. sz.

³⁾ »Corona *pro hoc tempore* maneat ubi est, quia nihil tutum est in regno; postquam autem pax firmabitur inter duos imperatores, tunc Posonii reponatur et certae personae ordinentur pro eius conservatione.«

legcsudálatosb és legkülönösebb compromissumoknak. Olyan, melyről az alkudozó felek jól tudták, hogy sem a királyt, sem a magyarokat nem fogják kielégíteni. T. i. hogy mivel Magyarországon nincs biztos helye a koronának, hát ide ne vitessék; hanem, igen is, adja ki ő fölsége Prágából s küldje Ausztriába, hogy legalább *közelebb* legyen Magyarországhoz.¹⁾

Könnyen elképzelhető, mily érzelmekkel fogadta Rudolf a megerősítés végett eléje került februári egyezkedés eme czikkét. Mondanom sem kell, hogy szörnyű gyanúja Mátyás ellen újabb tápot nyert e pontban. »Rettenetes az uralkodó lelki állapota, mondja a toscánai követ ép e napokban, — ... senkit nem akar látni, még kegyenczeivel sem akar beszélni; mert mindenkit Mátyás főherczeg párthivének tart.«²⁾ Mátyás főherczeghez küldött titkos tanácsosának Stralendorf Lipótnak meg is hagyta, hogy a főherczeggel ezt a stipulációt az egybehivandó országgyűlésen megváltoztassa s a sz. korona Prágában való maradását kieszközöltesse. Szinte megható az a görcsös aggodalom, az a félelemmel teli szenvedély, melylyel a beteg monarchia királyi hatalma e szentséges jelvényének nem csupán birtokához, hanem kezei közt való maradásához ragaszkodott. »Már boldogult nagyatyánk, édesatyánk és mi is — mondja Stralendorfnak — annyi esztendő óta oly szorgos őrizettel ügyeltünk rája, hogy mindig magunkkal vittük, bárhova mentünk is... A mi dolgunk és föladatunk lesz a jövőre is oda munkálkodni, hogy a mondott korona minden eshetőség ellen biztosítva legyen.«³⁾ És mintha kitolakodnék lelkéből a gyanú

¹⁾ *Irományok*, Függelék b) (IV. czikk).

²⁾ »... La quale (= Mtá Sua) è tanto confusa et tanto stragante et terribile che non può ne vedere ne parlare con alcuno ancora favorito et tutti ha per adherenti a Mattias...« 1606. ápr. 3. (Firenzei ltár.)

³⁾ »... Zumal weil man hievor dieselbige (t. i. a koronát) weiland unserem Herrn Ahnherrn (= nagyapa), Herrn Vattern seeligen und darnach Uns so viel Jahr also vertraut, dass dieselbige wohin man geweilt und gereist, mitgeführt worden... Wir wol wissen

szarva Mátyás iránt, úgy végzi be utasítását. »Elvárjuk tőle — mondja, — hogy császári bátyjának e kívánságát olykép igyekszik teljesíteni, hogy ez meggyőződhessek belőle, vajjon csakugyan testvéri jóindulattal és igazi hűséggel viseltetik-e iránta a főherczeg.«¹⁾ Mátyás megígérte ugyan, hogy a következő országgyűlésen minden tőle tehetőt el fog követni a császár-király eme kívánságának keresztülvitelére;²⁾ de gyaníttatá egyszersmind, hogy ez vagy nehezen, vagy egyáltalán sehogy sem fog sikerülni; mert a magyarok a korponai kívánságok illető pontjához oly csökönyös hévvel ragaszkodtak, hogy már-már e pont miatt törésre került a dolog s így inkább örülni lehet, hogy a főherczeg rá tudta birni a biztosokat arra, a mit a bécsi végzések IV. czikke megállapít, t. i. a koronának legalább közelebb hozatalát Magyarországhoz.³⁾

Nem ide tartozik fejtegetni, mely okok birhatták Mátyást arra, hogy a bécsi egyesség IV. czikkével királyi bátyja kezéből a magyar koronát mintegy kikényszerítse. Bizonyosnak látszék az, hogy a főherczeg előre föl akarta magát vértetni azon eshetőség ellen, ha bátyja őt, gyűlöl-

---

die Verordnung und Vorsehung zu thun, dass gedachte Cron auf alle Fäll versichert sein solle . . .« Rudolf utasítása Stralendorf részére 1606. ápr. 3. Fogalm. a bécsi áll. ltárban.

¹⁾ » . . . Derhalben Wir Uns zu Sr Lieb versehen, Sie werden sich hierinnen also verhalten und erzeugen, damit Wir auch daraus spüren mögen, dass Sie es bruderlich und treulich mit Uns meinen . . .« Ugyanott.

²⁾ » . . . Es wollen aber auch in diesen Puncten Ihr Durchl. an Ihrem äusseristen Fleis, Ihre Majestät zu contentiren, auf künftigem Landtag auch nichts ermangeln lassen . . .« Mátyás leirata Stralendorf részére 1606. ápril 27. (Bécsi áll. ltár.)

³⁾ » . . . Bei dem andern Punct haben Ihr Durclaucht allezeit ungern gesehen, dass die Hungern der Cron halber mit solcher Obstation Anregung gethan, dass sie mit keiner Ration von solcher Ungebühr abzuweisen gewesen, ehe die Tractation zerstossen wöllen . . .« A dolgot végre a főherczeg, »da Sie (= a főherczeg) diesen Artikl schier für desperiert gehalten, weil sie (a magyarok) durchaus von den mit weichen wöllen, dass die hungerisch Cron im Königreich verbleiben soll, so weit gebracht, wie der Artikl vernag . . .« U. o.

ségből, a magyar trón-utódlásból kizárni megkísértené. Erre kellett neki, úgy látszik, a korona *közelebb* Magyarország-hoz, vagyis Bécsben, az ő őrizete alatt. Az is bizonyosnak mondható, hogy a compromissum-javaslat Mátyástól, azaz Mátyás környezetéből származott s hogy Illésházy csak a cikk eme különös céljának teljes tudatában egyezett bele e furesa compromissumba.

Ha azonban Illésházy ellhitette magáról, hogy ezt a cikket a kassai rendekkel el tudja majd fogadtatni: akkor csalódott. Kevesen lehettek, tisztán csak a conservativok csoportja — a kik a cikkel meg voltak elégedve. Még a mérsékeltebb többség is azt az argumentumot hangoztatá, hogy »minden országok a maguk hazájában és országukban tartják a koronájukat«. ¹⁾ Annál élesebb volt hát az ellenzék, mely gúnyolódva emlegeté, hogy a jó biztosok ugyan sokat végeztek ám ezzel a cikkel! mert hiszen ennek értelmében is csakúgy országon kívül marad a korona, mint eddig volt. ²⁾ Ekkép jött létre aztán a kissé kemény hangú határozat, mely egyenest kimondja, hogy a zavaros időkre való hivatkozást okul el nem fogadhatni; hogy az semmit nem ér, ha a főherczeg bár közelebb Magyarország-hoz, de Ausztriában akarja a koronát tartani; hanem hogy Pozsonyban, Pozsony »egyik tárházában« őriztesse a sz. jelvényt s »bízza gondja viselését meghitt magyar, ősz és nemzeti urakra a régi mód szerint«. ³⁾

Nem voltak a rendek megelégedve a bécsi egyesség 9. és 10-dik pontjaival sem, melyek a korponai követelmények megfelelő cikkeire, t. i. arra a két kívánságra válszoltak, hogy minden néven nevezhető, királyi kinevezés alá eső hivatal és tisztség (tehát polgári és katonai) csak született magyarok által töltsék be és hogy a várak őrsé-

¹⁾ L. *Irományok* V. sz.

²⁾ L. *Irományok* IV. sz.

³⁾ L. *Irományok* XVI. sz. — Megjegyzendő, hogy az ellenzék javaslata szerint (*Irományok* V. sz.) négy mágán gondjára volt volna bízandó a korona.

gei, a mennyire csak lehetséges, vagyis mindaddig, a míg fegyveres nép kapható,¹⁾ kizárólag magyarok legyenek.²⁾

Mint a bécsi tárgyalásokról fönmaradt adatok mutatják, semmi kétség benne, hogy a korponai rendek előbbi kívánságát az udvar teljesíti, ha a kerületi és várkapitányok dolgában némi kivételt enged vala a korponai határozat. Mert abban, hogy az ország zászlósai, a m. kir. tanácsosok, a főispánok, a főbb törvénykezési székek tagjai s a kamarák mindennemű tisztviselői született magyarok legyenek, ezekből a tisztségekből a recipiáltak, az újmagyarok, az indigenák kizárassanak: semmi ok nem forgott fönn a magyarok kívánságával ellenkezni. A mi nehézzé tette a kérdést, az ezen határozatnak a kerületi főkapitányokra s várparancsnokokra való, kivétel nélküli kiterjesztése volt, mint a kiktől még a legmérsékeltebb korponai elemek, a conservativok is a többiekkel egyetértve megkivánták, hogy ha nem tősgyökeres, de legalább már harmadizen magyar honfiak legyenek.³⁾ Mátyás főherczeg e kívánságra nem mehetett rá. Nem akarom fejtegetni, vajjon osztottak-e az ő környezetebeliak is abban a gyanúban, a mit az imént említett Lassota már a kassai gyűlés elején nyíltan kimondott egy Mátyás főherczeghez intézett már idéztem beadványában, hivatkozva többi közt egy bár Bocskay-párti, de a királyhoz vonzódó s nagy békebarát magyar állítólagos nyilatkozatára. Hogy t. i. a magyarság titkos czélzatai tulajdonképen Mátyás félretolására s aztán Rudoli halála után a teljesen kényük szerinti szabad királyválasztásra irányulván, ezen cél elérése végett sürgetik a föltámadt

¹⁾ Ebben, tekintettel a hajdúság nagy számára, soha sem lesz vala fogyatkozás.

²⁾ E két cikket, noha a korponai követelések világosan megkülönböztetik a kettőt egymástól, együtt kell tárgyalnom s pedig azért, mert Bécsben az idegen várparancsnokoknak a 9. cikk alá tartozó ügyét átvonták a 10. cikkbe s így a februári egyesség mind a két cikkben (9. és 10.) csak a korponai 9-dik cikkről beszél, a minek következtében a kassai végzések is egybekeverték a két cikk tartalmát.

³⁾ Már a korponai gyűlés elé benyújtott javaslatukban.

rendek úgy a korona behozatalát, mint a kerületi főkapitányságok és várparancsnoki állások magyar kézbe való jutását. Az azonban bizonyos, hogy a jövő efféle eshetőségei ellen való biztosítás tekintetéből a német, vagy jobban mondva, minden idegen katonai parancsnok kizárása a főherczeg német tanácsosainak ép úgy nem tetszett, mint Lassotának.¹⁾

Mátyásnak és tanácsosainak tehát nagyon a szívéükön feküdt, a bécsi tárgyalások alatt, Illésházyékat a kívánság méltánytalan voltáról meggyőzni, s mint már régebben, a múlt idők országgyűlési követeléseivel szemben, most is megdönthetetlen érv gyanánt hozták elő azt, hogy Németország és az osztrák örökös tartományok mily roppant óriási értékű vér- és pénzáldozattal védik Magyarországot, hogy e szerint e tartományok s a Németbirodalom fiait a várparancsnoki tisztekből kizárni teljes lehetetlen.

Becsületükre legyen mondva Illésházynek és Mladosewithnek, hogy minden módon igyekvének ezt az argumentumot megerősíteni; sőt egyik emlékiratukban, mely Illésházy szókimondó, néha nagyon is udvariatlan tollára vall, keserű igazságokat vágtak a főherczeg békebiztosai szemébe. Senki nem tagadja az említett országok nagy adózását Magyarország védelme czéljaira, szolt az éles hangú irat; de »ki az a bolond vagy vékony eszű ember, a ki nem inkább a más háza égését látja, mint a saját maga házáét? Hisz' bizonyos, hogy a szomszéd országok Magyarországot nem a magyarok kedvéért, hanem a saját maguk megmaradásából védik; mert jól tudják, hogy ha Magyar-

---

¹⁾ »... auch mehrgemeldter ungarischer vom Adel mir zu verstehen geben, dass Ew. Fürstl. Durchl. nach Abgang Ihrer kais. Mtät schuldig sein sollen die Gubernation abzutreten und weiter mit dem Königreich Ungern nichts zu thun haben, sondern ihnen das zu ihrer freien Wahl resigniren und lassen...« És ezért, véli Lassota, »wegen künftiger Versicherung ihnen (magyaroknak) der Artikel wegen der teutschen Befehlshaber und Besatzungen auf den Granitchäusern nicht so simpliciter wird zu bewilligen sein.« *Irományok.* III. sz.

ország elvész, annak a közvetlen veszélynek terhe, mely most Magyarországot sújtja, akkor az ő vállalkra nehezül?»¹⁾

Mivel azonban sem okai, sem kérései nem nyomtak a latban, megkísérté Illésházy itt is a közvetítést. Abból az általános nézetből indult ki, hogy a magyarság ádáz elnyomói és ellenségei nem is annyira a német várparancsnokok, mint inkább a vallon és olasz tisztek voltak,²⁾ a kik közt indigena vagyis recipiált magyar nem is találkozott, míg ellenben a németiség közt nem egy olyan van, a kinek már apját recipiálták magyarnak a múlt idők országgyűlései, vagy olyan, a kinek, bár csak még ő maga szerzé is meg az indigenatust, de már nagy fiai vannak. Ezért azt indítványozá, hogy ő megbízói nevében eláll azon követeléstől, hogy minden tisztség csak született vagy pedig olyan magyarral töltsék be, a ki, ha recipiált honos, hát már harmadízen az; de a főherczeg is egyezzek bele, hogy legalább *másodízen* legyenek magyarok azok, a kiket a recipiált családok ivadékaik közül a király magyar várak parancsnokaivá és kerületi főkapitányokká teszen.³⁾ Azonban még ezzel a föltétellel sem voltak képesek boldogulni Illésházyék és így jött létre az a compromissum, mely a bécsi IX. és X. czikkeiben kimondja, hogy minden tisztségre »legfőképen« (»potissime«) — tehát nem kizárólag — született magyarok alkalmaztassanak s hogy ő fölsége az országot magyarok (de nem kizárólag született vagy már harmadízen honosított magyarok) által fogja kormányozni, s hogy ő fölsége

¹⁾ »Sed quis esse tam stupidus vel tam parvi iudicii potest, qui non libentius videat alienae domus incendium quam suae? ... Et certum est, Hungariam non ita propter Hungaros ut propter sui ipsorum permansionem esse ab illis defensam; quae si intereat, manifestum est, totam periculi molem, quae nunc Hungaria premitur, in ipsos redundaturam ...« 1606. január 20. (Akadémiai kéziratár 1606. 4. sz.)

²⁾ Ezt maga Bocsky hangoztatá Lippayval szemben. Lippay jelentése Mátyás főherczeghez 1606. márczius vége. (Akad. kéziratár 1606. 17. sz.)

³⁾ »Saltem ad secundum gradum fiat condescensio« — mondja a többször id. »opinio domini Illésházy« 2. pontja.

minden kisebb-nagyobb hivatalt *alkalmas* magyaroknak (tehát minden alkalmas, nem csupán született vagy harmadízen honosított magyarnak) a magyar tanács javaslatára fog adományozni.¹⁾

Persze, hogy ezzel a szövegezéssel egyik pártja sem volt megelégedve a kassai országgyűlésnek. Mégis csak furcsa dolog, mondá a többség, hogy az idegen elem a magyart a saját maga hazájából kitűrja a tisztségekből.²⁾ »Az nemes ország nem per *receptos* hungaros akar regáltatni, hanem per *nativos* hungaros«, mondák a rendek egyértelműleg.³⁾ S mivel úgy tarták, hogy a főherczeg a korponai idevágó kívánságokra »gyengén felelt«, a végzésben a két cikk három pontjánál mindenüvé, a hol »magyarok« kifejezés állott, nehogy a recipiáltak is belemagyaráztathassanak, a »született magyarok« kifejezést tette; a »legfőképp született magyarok« helyébe pedig a »csupán csak született magyarok« kifejezést iktatta.⁴⁾

¹⁾ L. a februári egyesség (*Irományok*, Függelék b) illető cikkeit. — Itt meg kell jegyeznem, hogy a magyar tanácsot, melynek hatásköre szabályozásáról (mint a korponai gyűlés történeténél láttuk) a korponai rendek csodálatosképen megfeledeztek, a februári egyesség nem említi meg (kivéve azt, a mit a 10. cikk mellékesen mond róla, mint fönt a szövegben olvasható). Pedig, érdekes, Illésházy a kormányzói tisztelet illető javaslatában magától, a korponai rendek megbízása nélkül megpendíté, sőt határozottan kívánta, hogy Magyarország minden ügyét a magyar tanács intézze. (L. *Irományok*, Függelék a.) Ezt a kívánságot azonban nem teljesíték Bécsben s miután a korponai pontok közt csakugyan nem is volt benn, hát Illésházynak engednie kellett.

²⁾ Illésházynak Mátyáshoz intézett utólagos jelentése május 22. Ered. bécsi udv. kam. ltár.

³⁾ L. *Irományok* V. sz. — A legszigorúbb és legszélsőbb válaszfőirati javaslatban a X. cikkhez ezt olvashatni: »Bene factum, sed effectus docebit« (*Irományok* IV. sz.). E mértéken fölül szelid válasz annyira nem felel meg ez irat túlzó hangjának, melylyel a többi cikket bírálja, hogy kénytelen vagyok itt a szöveg, az irat, szerkesztésében hibát sejtteni. (Ne feledjük, hogy gyorsan készült másolatokkal van dolgunk!)

⁴⁾ L. *Irományok* XVI. sz. Noha e szerint a kassai végzések nem szólnak a recipiált magyarok harmadíziglen való maradékairól,

Ha ez a végzés így a maga merev formájában marad meg, a kiegyezésből alig lesz valami. Illésházy jó lélekkel és igazán adhatta elő, hogy e határozathoz sem a főherceg, sem a király, sem azok a szomszéd országok nem fognak hozzájárulni, a melyeknek kezességét a rendek egyértelemmel Bocskayval együtt óhajtották. A kimondott határozat élet hát tompítani kellett. Az elv ki volt mondva, a szabály meg volt állapítva; de kivételt lehetett alóla tenni. Alig csatlakozom, mikor azt hiszem, hogy e kivétel indítványozásakor Illésházyt a legmérsékeltebbek, sőt maga a fejedelem is támogatta. Még Korponán az volt a leghiggadtabb conservatív elemeknek is a véleménye, hogy az összes tisztségekre már azért is csak született magyarokat vagy legalább a velük egyértékűeknek vett harmadízen honosítottakat kell alkalmazni, mert az idegen vagy újdön recipiált magyar, bármilyen jog- vagy alkotmány sértést követ is el, felelősségre nem vonható, minekutána magyar törvénynek nem áll.¹⁾ Most azonban Kassán, Illésházy érveitől és előadásától meggyőzve, a kivétel föllállításába beleegyeztek és sikerült nekik a többséget maguk után vonniok. A mennyiben tehát idegenekre csakugyan szükség van, mondá a többség, hát nem kívánják őket kizárni az ország szolgálatából; ezek az idegenek a magyar tanács beleegyezésével »mindenkoron becsülettel admittáltassanak és ő felsége szabad fizetésén éljenek«. Ily értelemben hozták aztán meg az elv föntartása mellett a méltányos végzést; sőt — érdekes — kiterjeszték gondoskodásukat egy idevágó más körülményre is, melynek azokban az időkben nem csekély jelentősége volt.

Tudjuk nevezetesen, hogy már két emberöltő óta Magyarország volt Európa hadi iskolája, ha nem is oly mértékben, mint a XVII. század folyamán. Alig volt a nyugaton valamire való hadvezér, a ki a kardforgatás mestersé-

---

fől kell mégis tennünk, hogy a rendek, mint azelőtt, úgy most is már született magyar-számba vették a recipiált indigena unokáját. Vagy szándékosan hagyták volna ki a magyarázatot? s nem akarták volna őket többé született magyar-számba venni? . . .

¹⁾ Többször idézett javaslatukban.

gét, a hadi tapasztalatokat nem Magyarországon, a kereszténységnek a török elleni nagy harcaiban szerezte volna meg. Előkelő családok sarjai, a kiket családi hagyományok és társadalmi állás hadvezéri szerepre praedestináltak; aztán olyanok, a kik csak lovagi vitézi hirt-nevet vágytak szerezni; továbbá a társadalom azon alsóbb vagy közép rétegeiből valók, a kik kenyerüket keresték meg a tisztai állással, már a XVI. század második felében erős rajokban özönlöttek a magyarországi harcok színhelyére. A kassai gyűlés ezekre is kiterjesztette figyelmét, mikor kimondá, hogy ezek az idegen harcos ifjak, a kik hírt szerezni, vitézséget és erényt tanulni, látásnak, hallásnak és tapasztalásnak okáért jönnek Magyarországra, a kik (a mint a kassai rendek magyar vendégszeretettel és szerény becsülettudással mondák) »nem abhorreálnak a mi conservatióunktól«, — ezek az ifjak »becsületes tekintettel fogadtassanak mindenkor és közöttünk amice, fraterne conversáljanak, agnoscálván a mi humanitassunkat«. Csak azt az egyet kötötte ki a gyűlés, hogy magyar kapitányoktól függjenek és fejet hajtsanak a magyar törvények s hatóságok előtt.¹⁾

Azonban nem csupán a tisztségekről, várparancsnokságokról szóló bécsi végzések nem elégítették ki egészen a kassai rendeket; bántotta őket az is, hogy a korponai X. cikk ama világos kívánságára, mely, a mennyire csak lehet, magyar várőrségek és magyar katonaság tartását követeli, a bécsi egyesség még csak egy szóval sem reflektál, noha az Illésházy számára adott utasítás, pláne csaknem ellentétben a korponai idevágó cikkel, ezenfelül azt is követel, hogy ha még valamely várban idegen katonaság volna, az onnan kivitessék.²⁾ Természetes, hogy a februári egyesség e hallgatása ugyanazon okokra vezethető vissza, melyeket a főherczeg biztosai a várparancsnokok ügyénél hangoztattak. De volt még egy másik oka is: a király egyenes tilalma. Rudolf nyíltan kimondá, a főherczeghez intézett egy leira-

¹⁾ L. *Irományok* XVI. sz. (X. cikk.)

²⁾ A többször idézett kivonat Krenperg kezétől.

tában, hogy ha a várak magyar őrségek kezében lennének, ő nem tarthatná többé biztosnak Magyarország birtokát s ezért semmiképen nem engedheti meg, hogy a főherczeg e kívánságba beleegyezzék.¹⁾ Így maradt e kérdés a bécsi kiegyezésben mintegy interdictum alatt. Már most, a mi a kassai rendeket illeti, a mérsékelteknek az volt ugyan a nézetük, hogy e pontban nem szabad oly szigorúságot mutatni s hogy a végvárakban idegen őrség is lehessen; mert ezt eddig is megengedték az országgyűlések; meg mivel a Németbirodalom és ő fölsége egyéb országai zsoldot fizetnek a magyar végvárak őrségei számára, hadd fizessék e zsoldot, legalább részben, saját nemzetükbeli katonáknak. Csak azt kötötte volna ki e párt, hogy ezek az idegen őrségek csupán német nemzetbeliek legyenek, vallonok pl. teljességgel ne lehessenek;²⁾ azután meg a magyar várkapitányok parancsai alatt álljanak. A többség azonban a magyar katonaság kizárólagos alkalmazását kezdte sürgetni,³⁾ a mi aztán elvképen ki is mondatott;⁴⁾ bár azt be kelle ismerniök a rendeknek, hogy a hol kivételkép megengedik az idegen parancsnokot, ott — ugyancsak kivételkép — meg kell engedni az idegen őrséget is és így hasznosb lesz vala a conservativok indítványának elfogadása, melynek az a jó tulajdonsága volt, hogy kizárta vala a vallonokat Magyarországból, míg a rendek végezése erről meg sem emlékezik.

A várőrségek ügyével összefüggött a hajdúság kielégítésének kérdése, már csak a miatt is, mert a rendek contemplatioja szerint a jövőben főleg azok valának úgy a

¹⁾ »Ich verstehe, dass die Hungern bei der Friedshandlung stark darauf bestehen, damit die Festungen den Hungern vertraut und mit denselben besetzt werden sollen. Da dem also: wollen Ew. Lieb mit einwilligen; dann ich auf solchem Weg des Königreichs Hungern wenig versichert sein würde. Rudolf Mátyához 1606. január 19. Fogalm. bécsi áll. ltár.

²⁾ »Praesertim vallones non sint, quia etiam sunt causa horum tumultuum.«

³⁾ L. *Irományok* V. sz.

⁴⁾ L. *Irományok* XVI. sz. (X. czikk).

végházak, mint egyéb kir. várak őrségét képezendők; persze, rendes havi zsoldra, állandóan fölfogadva, nem pedig futólag, alkalomadtán, vagy pláne, mint a XVI. század utolsó évtizedeiben szokásba kezdett jönni, szabad-rablásra szegődtetve. A korponai országgyűlés csodálatosképen megfeledkezett erről a fontos kérdésről s nem igtatá be a kiegyezés föltételei közé; ha csak mint átmeneti intézkedést s így alárendelt, nem intézményes jelentőségűt s nem is birtokviszonyokba vágót, készakarva nem mellőzé. — Nem maradt azonban ki e dolog az Illésházy és Mladossewith számára kiállított utasításból, mikor Bécsbe mentek tárgyalni s ez utasítás egyik pontja értelmében követelték aztán Illésházyék, hogy a hajdúkat a királyi kincstár három hóra kifizesse.¹⁾ A miről azonban a kir. kormány ép úgy nem akart tudni, mint Mátyás főherczeg. Hiába hangoztatták Bocskay biztosai, a mint már mellékesen föntebb említők, hogy a hajdúság különben erőszakkal fogja s pedig búsásan kicsikarni zsoldját, vagy másfelé, t. i. a török szolgálatba áll. Az argumentum valószínűen akkor sem hatott volna, ha osztrák, cseh és morva földön 12—15 ezer fizetetlen zsoldos nem garázdálkodik vala. Így a februári egyesség meg sem említi e követelést. Jónak látták azért a kassai rendek most külön pontban kívánni, hogy a hajdúságnak legalább két havi zsoldját vegye magára a király, miután az országnak pénze nincsen.²⁾ Azonban nem csupán a zsoldfizetés, hanem Bocskay adományozásainak kérdése is összefüggésben volt a hajdúság érdekeivel. Mert míg a zsold a közhajdút s a vajdákat, azaz altiszteket, meg a hadnagyok némely részét érinté, addig az adományok a kapitányokra s a hadnagyok más részére nézve birtak fontossággal. Az adományok kérdésével pedig, a dolog természeténél meg a korponai föltételek szövegezésénél fogva, a zálogbairások ügye is összefüggött.

A kormány e dologban az udvari kamara álláspontját

¹⁾ Az utasítás többször idézett kivonatának 10. pontja.

²⁾ L. *Irományok* XVI. sz., a biztositékról szóló pont előtt.

osztá, mely — mint a korponai gyűlés történeténél láttuk — isten, jog és igazság ellen valónak nyilvánítá, hogy Bocskaynak a királyhoz híven ragaszkodó egyháziak és világiak javaiból telt adományai és inscriptiói érvényben maradjanak.¹⁾ Megerősíté Mátyás főherczeget e fölfogásában a főpapság sugalmazása, különösen pedig Forgács cancellárnak tevékenysége, a ki nemcsak a királyi és főhercegi udvarban, hanem még a pápa prágai nunciusránál, sőt főpaptársaival együtt — mint szintén láttuk — még a pápai széknél is óvást jelentett be az egyházi javak bármimű elidegenítése ellen. A főpapság kérését s az udvar álláspontját támogatta aztán azon királypárti magyar és erdélyi főurak és nemesek actiója, a kik a korponai követelés teljesítése esetére a forradalom által confiscált javaikat vagy azok egy részét elvesztik vala. Egy emlékiratukban, melynek okoskodásától nehéz volna a következetességet és igazságos alapot megtagadnunk, élénk szinekkel ecsetelik a király iránti hűségük, csendes, nyugodt magatartásuk miatt szenvedett káraikat. S ha tán annak nem-hívésében, hogy a Bocskay által eladományozott javaikat a korponai követelések értelmében a jövő országgyűlésen visszakapják vagy érettük teljes kárpótlást nyernek, nagyon erősen rémlátók valának is; mindenesetre jogos aggodalommal tölthette el őket az a kilátás, hogy elzalogosított javaikat esetleg majd önekik maguknak kell visszaváltaniok. Újjal fognak — mondá — bennünket mutogatni a lázadók, hogy ime, ezek a királylyal tartának s bezzeg bő jutalmát veszik most hűségüknek! Ők és gyermekeik nyakukba akaszthatják a koldus-tarisznyát, a mért hívek maradtak a koronás urukhoz; holott még a török is ráparancsolt Bocskayra, hogy mind azoknak az erdélyi nemeseknek, a kiktől javaikat Báthory Zsigmond és Básta idejében török-pártiságuk miatt elkobozták, visszaadassa azokat.²⁾

¹⁾ Az udv. kamara véleményes jelentése ad 1606. január 4. (Udv. kam. ltár Bécsben.)

²⁾ A folyamodás, Mátyás főherczeghez intézve, 1606. január hóból (kelet nélkül) bécsi udv. kam. ltár. Ered.

E kérelmeknek és sürgetéseknek lőn következménye, hogy a februári egyesség XIV. czikke Bocskay adományait (s ezzel egyértelműen az adomány helyett engedett jószág-beírásokat) érvényteleneknek mondá ki; ellenben azon inscriptiókra vonatkozólag, melyek fejében a beiratosok az illető összegeket a nemzeti mozgalom javára tényleg befizették, a jövő országgyűlésre halasztá a méltányos megoldást,¹⁾ noha ez ellen a határozmány ellen Forgács cancellár a nunciushoz már azért is óvást emelt, mert az efféle birtokok leginkább egyházi javak voltak és — mondá a cancellár — miután semmi remény nincs arra, hogy kiváltásuk végett a kellő pénzt össze lehessen hozni, protestáns kezekben maradván, a rajta élő nép eretnek papok martaléka lesz.²⁾

Mikor a februári egyesség e pontja a kassai gyűlés elé került, a conservativok, híven eddig vallott elveikhez, teljesen a kiegyezési czikk alapjára állottak s erélyes, minden kétséget kizáró szavakban kárhoztatván el úgy a fejedelem, mint a hajdúfőkapitányok adományozásait, ezek érvénytelenségének kimondását követelték. — Elvben velük tartott Bocskay tömör pártjának nagy része is, mely úgy akarta a kényes kérdést megoldani, hogy csak a fiscus és egyház javaiból tett adományozások maradjanak érvényben. Az ő közbenjárásukra szelidített aztán a gyűlés többsége a korponai követelésen és pedig igen furcsa módon. Kimondá ugyanis, hogy az adományozott birtokok a birtokosok kezén hagyassanak, míg a jövő általános országgyűlés vagy végleg nekik ítéli a birtokokat, vagy helyettük kárpótlást biztosít nekik;³⁾ kimondá továbbá, hogy a mixta donatiók és a kölcsönök fejében tett inscriptiók szintén megtartsák érvényüket. De fölveté még a gyűlés Bocskay nemesítésének ügyét is, mely a korponai követelések közül kimaradt s

¹⁾ L. *Irományok*, Függelék b).

²⁾ Forgács a nunciushoz febr. 23. Borghese-ltár, Vatican, ered. — A velencei követ is különösen kiemeli az egyházi javak kérdését márczius 27-diki jelentésében. Disp. di Germ. id. h.

³⁾ Tehát a korponai követelés ismétlése.

melyről e szerint a februári egyesség sem szólt. Tán épen a fejedelem kívánságára s a hajdú-tisztek háborgó érzelmeinek lecsillapítása végett az ment határozatba, hogy ezek is érvényesek legyenek. Azonban mind e három határozat értékét szerfölött megingatja az a — mint mondók — »furcsa módon szelidítő« záradék, hogy majd a jövőendő mutatja meg, mit kellessen ezen ügyekkel cselekedni, »mert a do-log ... nagy exament s nagy consideratiót kíván!«¹⁾

Szintén összefüggésben a királypárti magyarság javainak kérdésével, nagy port vert föl (és csakis e miatt említendő meg) a kassai rendek közt a februári egyesség XIII. cikkének egy becsúsztatott, a korponai föltételek közt nem található, nagyon is ideiglenes értékű határozománya, melynek a korponai XIII. cikkhez, valamint magához a kiegyezéshez is, semmi köze nem volt s — melyet logice, ha már bármi okból becsúsztaták, a XIV. cikkbe kell vala fölvenni. Szól vala pedig ez a végzés arról, hogy mindennemű ingóság, mely a zavarok alatt Bocskay támadásának kezdete óta gazdája tulajdonából elvétellett s valakinél, bárki legyen az, föltalálható, jogos tulajdonosának visszaadassék; azok ellen pedig, a kik az efféle ingó-bingó »marhát« visszaadni vonakodnának, a törvény teljes szigora alkalmaztassék. Ez a pont a februári békébe, a királypárti magyar és erdélyi kárvallottak egyenes kívánságára, sőt nyomatékos követelésére került bele.²⁾ S noha a kassai rendek tekintélyes része

---

¹⁾ L. *Irományok* XVI. sz. — Az ilyen határozattal csakugyan nem tud mit tenni az ember! (Pedig nem egy efféle van e gyűlések végzései közt!) Az ellenmondó, az ügyet a jövő általános országgyűlésre halasztó záradékot megint agyonüti a kassai gyűlés végzéseinek befejezése, mely, mint alább látni fogjuk, a jövő országgyűlésre halasztott ügyek részére kedvező elintéztést követel a királytól az országgyűlés előtt!! Hol itt a — logika? Valóságos circulus vitiosus! [A kassai gyűlés törvénykönyvének (nem a kiegyezési határozatoknak) ide vonatkozó végzései (mint alább látni fogjuk) nincsenek ellentétben a XIV. kiegyezési czikkkel. Mert ha ez a törvénykönyv (*Irományok* XVI. sz. 16. cikk) helyben hágy is minden adományt, inscriptiót és nemesítést: ez mind csak *ad hoc*, a jövő általános országgyűlésig értendő.]

²⁾ Imént idézett folyamodásuk.

melegen üdvözölte e jogos kívánságot és az efféle ingóságok visszatartóira a szerencsi végzésekben kimondott büntetés kérlelhetetlen alkalmazását hangoztatá;¹⁾ a világos jogn és igazságon, a szerencsi gyűlés kimondotta igazságos elven az opportunismus győzedelmeskedett. — Ha két-háromszáz ember közt esett volna meg efféle az ország néhány vármegyéjében, mondá a többség (mely különben az elv jogsultságát elismeré), hát lehetséges volna e kívánság teljesítése. De mikor a több mint másfél esztendő óta tartó zavarok alatt ezer meg ezer ilyen eset adta elő magát, a hol királpártitól és Bocskay-pártitól egyaránt elhajtá és elvitte a fegyveres nép, a hajdúság, az elvihető ingóságokat; »minden okos ember« (sic!) meggondolhatja, hogy a követelés teljesítése csak új öldöklést és új háborúságot idézne elő. »Jobb azért annak, a mi elkölt (= elveszett) eddig, jure belli et armorum mind oda maradni, hogynem azt, a mi megmaradt avagy maradandó lehetne, nagy veszedelmünkkel elkölteni.« Nem mondja ugyan ki a többség, hogy itt főleg a hajdúságra, az amúgy is zajgó, fizetetlen, zsoldját féltő elemre gondol, melyet lázadásra ösztönözne, ha törvényes úton vissza akarnák tőle követelni, a mit a háború folyamán (bár meg nem engedett) zsákmány gyanánt szerze; de világosan megérteti a sorok közt olvasni tudóval. A főherczeg követelését a gyűlés hát egyszerűen elvetette s nem minden humor nélkül való az a stoikus bölcsészet, melylyel a kárvallottak ezreit a végzés indokolásában vigasztalja; hogy t. i., ha a változhatatlanba belenyugosznak, hát »idővel a veszteség is nyereséggé fordul a kára vallott embernek!«²⁾

Azon czikkek közé, melyeket a kassai gyűlés, mint az eddig előadottakból láttuk, vagy lényegesen módosított vagy csaknem teljesen elvetett, oda tartozik még Modor, Bazin és Sz.-György ügye, vagyis azon elvi kérdés, hogy a király a jobbágyi kötelékekben élő községet kénye szerint

¹⁾ L. *Irományok* V. sz.

²⁾ L. *Irományok* XVI. sz. (XIII. czikk).

teheti-e szabad királyi városokká? meghívhatja-e őket mint ilyeneket az országgyűlésre? a régi jog és usus ellen adományozhat-e a községeknek koronára háramlott javakat?... A februári kiegyezés úgy vélte e kényes kérdést a leghelyesebben megoldani, hogy — a jövő orsszágyűlésre halasztá.¹⁾ Igaza volt Illésháznak, mikor az egyesség megkötésénél belátta, hogy az ily elvi jelentőségű közjogi ügyek a forradalmi időkben nem jól s nem tárgyilagosan tárgyalhatók. S ha ő, a kit a koronának Sz.-György és Bazin számára engedett kiváltságlevele személyében és vagyonában érzékenyen sújtott, beleegyezett az elhalasztásba, joggal remélte ezt a halasztást a kassai rendeknél is kinyerni. Azonban csalatkoztak itt is. Még a mérsékelték is szigorúan ragaszkodtak azon, a korponai fölfételekben kifejezett elvhez, hogy a mondott parasztvárosok ne lehessenek kir. városokká s hogy e szerint nem-polgár lakóik az országgyűlési rendek közé követüket nem küldhetik. Az ügy eligazítása azért, úgy vélték, »semmi dilatiót nem kíván.«²⁾ Ilyen értelemben határozott aztán a gyűlés többsége is, midőn kimondá, hogy »az ország törvényei, ususa ellen való dolog levén, hogy a pórok a nemességgel elvelegy üljenek«, maradjanak meg a mondott városok lakói a maguk becsületes paraszti rendjében; ő fölsége ne csináljon »az ország consentiálása nélkül szabad királyi városokat;« a községek pedig uradalmakat és jószágokat egyáltalában ne kaphassanak adományul.³⁾

A mily élénk vitákra adtak alkalmat a februári egyesség eddigelé előszámlált czikkei, ép oly simán vagy legalább gyorsan folytak le (egy később említendő kivételével) a többiek fölötti tárgyalások. A török-béke ügye⁴⁾ nem okozhatott semmi nehézséget, miután azt a második pont elfo-

¹⁾ L. *Irományok*, Függelék b) (VI. czikk).

²⁾ L. *Irományok* V. és VI. sz.

³⁾ L. *Irományok* XVI. sz. (VI. czikk vége).

⁴⁾ Hogy t. i. a kiegyezés és a törökkel kötendő béke együttesen s ez utóbbi Boeskey közvetítésével jőjön létre.

gadta. A kamarát illető válasszal¹⁾ szintén meg voltak elégedve a rendek, csak azt kötvén ki — a mi ellen nem is volt Mátyás és a király részéről kifogás várható, — hogy a kincstárnokok született magyarok és mellé világiak legyenek. Hogy az idegeneknek zálogba vetett fiscalis birtokokat tőlük született magyarok a zálogösszeg lefizetése mellett kiválthassák: azzal is megelégedtek Kassa rendjei; noha a februári egyesség azt, a mit a korponai követelések idevágó pontja még kívánt (hogy t. i. a fölség ezentúl idegeneknek ne adjon és ne inscribáljon birtokokat) nem mondja is ki. Valószínű azonban, hogy azt magától értődő dolognak tartá a többség és hogy sikerült eloszlatnia az ellenzék aggodalmait, mely e pont miatt az egész XV. cikket el akarta vetni.²⁾

Határozott békülékeny hangulatról tanúskodik a gyűlés végzéseinek az a pontja, mely ugyancsak a XV. cikk egy másik kérdését, a királyi városok privilegiumainak s magyar lakóinak ügyét kísérté meg megoldani. A februári egyesség erről azt határozta, hogy a magyar lakosság panasza a következő országgyűlésen adassanak elő, a városok pedig a kérdés eldönthetése végett tartozzanak szabadságlevelüket azon a gyűlésen bemutatni municipális jogszokásaikkal egyetemben — s a mennyiben ez utóbbiaknak gyakorlatában voltak, abban a jövőre is megtartassanak. Daczára ez utóbbi határozmánynak, mely a magyar elemre épenséggel nem mondható kedvezőnek; még a (mérsékeltebb) ellenzék sem kardoskodott valami erősen ellene.³⁾ Ez az engedékenységgel kétségtelenül annak a magatartásnak tulajdonítandó, melylyel a forradalomban a városok a fölkelő

¹⁾ A kincstartó, mondja a februári egyesség 5. cikke, akár a kir. jövedelmek perceptorának, akár praefectusnak (nb. nem »came-rae praefectus») vagy akárminek neveztessek, a mellé adjungáltakkal egyetemben tartózkodjék az ország igazgatásától; csak az országos és királyi jövedelmekkel törődjék. . . . V. ö. *Irományok*, Függelék b).

²⁾ V. ö. *Irományok* V. sz. (CXV. cikkhez).

³⁾ U. o. — A hevesebb ellenzék »censurája« (v. ö. *Irományok* 10. sz.) hallgat e kérdéstről.

magyarság oldalán kitüntek; azoknak a nevezetes pénzbeli áldozatoknak, melyeket a városok — mint föntebb látók — a hajdlúság lecsillapítására szükséges pénzösszegek előteremtésénél hoztak a közjó oltárára. Mikor hát a sor ezen ügy tárgyalására került, a városok németajkú polgársága ellen egyetlen oly gyűlölködő hang sem emelkedett, mint a minővel Korponán ugyan bővében találkoztunk. Nyugodtan és jóakarattal hallgatták meg a megyei rendek a városok óvását kiváltságaik bárminemű megszorítása és így a magyar elem egyenjogósítása, házvételi és hivatalviselési joga ellen. Tetszésben részesült a városi követek szónokainak az a férfias argumentációja is, hogy a mozgalom célja, a vallásin kívül, a politikai szabadság kivívása levén, méltó, hogy a rendek őket, a városokat is, megtartsák szabadságaikban. Sőt, úgy látszik, hogy a választott személynök: Kellemessy készséggel hajlott volna a szöveg fogalmazásában a magyar elem panaszaainak megvizsgálásáról szóló passzus után oda tenni a mentő záradékot: »Salvis juribus, privilegiis et consuetudinibus civitatum.«¹⁾ Később azonban megváltozott a helyzet képe; mert — kétség kívül Kassa magyar polgári elemének kívánságára — a *föltétlen* záradékot törülte a gyűlés s helyette kenetes hangon ajánlá a német és magyar elem békés, testvéries együttélését, »hogy abban az egyenlő communitásnak testében egy lelket és szívet viseljenek«, hogy »ne uralkodjék egyik nemzet a másikon« s hogy »a közönséges jóra egyenlő tanácscsal és autoritással éljenek«. — Ezen az alapon aztán kimondá a végzés a városok privilegiumai érvényességét, úgy, hogy azok ereje egyaránt kiterjedjen németre s magyarra.²⁾

Fontosság tekintetében épen nem utolsó, sőt a forradalmi kedélyek lecsillapítására nagyon is alkalmas volt a februári egyesség XII. cikke, mely az idevágó korponai követeléseknek megfelelően a támadás előtt törvénytelenül

¹⁾ L. *Irományok* XVII. sz. (ápril 28. alatt) és a Csery közölt, többször id. napló (u. a. kelet alatt).

²⁾ *Irományok* XVI. sz. (a X. és nem a XV. cikk alatt).

elkobzott birtokok ügyét a legközelebbi országgyűlés kezdete előtt ígerte orvosolni; a mi pedig addig el nem volna intézhető az ezen cikk rendelkezése alá eső ügyekből, azt azzal a föntartással utalta a legközelebbi országgyűlésre, hogy kinek-kinek joga teljes épségben marad. Ezt a gyűlés helyeslőleg vette tudomásul, és Homonnay Bálint meg Rákóczy Zsigmond, aztán a Balassa-család és Nádasdy Tamás, úgyszintén a Bánffyok ügyét-baját még különösen is ajánlá a korona jóindulatába.¹⁾

Minden egyébnél jobban mutatta azonban a gyűlés többségének békés hangulatát, de egyszersmind — valljuk meg — bizonyos tekintetben az összes rendek gondatlanságát azon körülmény, hogy a korponai XV. föltétel ama pontjáról, mely a magyar cancellária tekintélyének helyreállítását sürgeti (miután arról a bécsi februári egyesség mélységesen hallgatott), a határozatok közt teljesen megfélekeztek, ép úgy, mint ahogy annak idejében a korponai követelések közül -- mint a maga helyén láttuk — a magyar tanács magyar ügyekben való kizárólagos hatáskörének biztosítása kimaradt. Még az ellenzéki iratokban sem találunk a cancellária ügye sürgetésének nyomaira. Azt kell hinnünk, hogy a kamaráról, a köztisztviselőkről és a nádorról hozott határozatokban megtalálta vagy megtalálni vélte a nemzet a szükséges alkotmányos garanciákat. — Főként a XI. cikkekre látszottak a rendek nagy súlyt fektetni, mint a mely cikk világosan kimondja, hogy a király az ország adminisztrációjának régi törvényes formáját helyreállítsa és a közigazgatást a nádorra bízza. Pedig tényéren fekvő dolog, hogy a magyar udvari cancelláriát mindamellett is névszerint föl kell vala sorolnia s ki kell vala emelnie a rendeknek. Ez a XI. cikk különben még a törvények reformját, az egymásnak ellenmondó végzemények kijavítását is elrendeli, minekutána ezt még a mérsékeltbb ellenzék is sürgetve emlegeté Kassán. Egyezik hát e határozat

---

¹⁾ U. o. a XII. cikkben.

a februári egyesség idevágó pontjával, a hová e kívánság Illésházy 1606. január 13-diki emlékirata alapján került bele.¹⁾

X. FEJEZET.

A közbocsánat kérdése: nem kell kegyelem; csak »feledés«. A királyi biztosító-levél és a szomszéd országok garanciájának dolgában erős vita. A februári egyesség összes czikkei letárgyaltatnak; fölmerül a már kihirdetett pozsonyi országgyűlés ügye. Határozat erről és Bocskay kielégítése dolgáról. Vita a határozatok »bevezetésének« szövege miatt. A Bécsbe küldendő követség kérdése; korlátlan fölhatalmazás-e a további alkura vagy ultimatum? A rendek nem tudnak megegyezni; az országgyűlés föloszlik s a kérdést egy bizottságra bízza. Illésházy pártja győz; Illésházy korlátlan fölhatalmazást kap az új bécsi alkuhoz az ország nevében. A kassai határozatok vagy követelések összefoglaló áttekintése.

Ilyenformán még csak két kérdés volt hátra a februári egyességnek a korponai kívánalmakra vonatkozó czikkeiből. A két ügy elseje a korponai követelések XIII. cikkében foglaltatik, mely a végleges kiegyezés létrejötte esetén királyi biztosító-levelet kívánt a felől, hogy a támadásban résztvevőkön és jogutódaikon a jogos ellenállásért (s természetesen a támadással járó erőszakoskodásokért) sem nyíltan, sem titkon soha boszút nem áll a korona. A *közbocsánatnak* (ha, tekintettel az alább mondandókra, egyáltalán szabad e kifejezést alkalmaznom) megszövegezése és minden irányban megnyugtató részletezése Illésházy feladata volt, a ki Mladossewithtel együtt, ugyanazon beadványban, a melyben a kormányzóság eszméjét adott ígérete szerint javaslatba hozá,²⁾ január közepén előterjeszté azt is, hogy mire és mennyire terjedjen ki ez a királyi biztosító-levél. — Nem felejté el a loyális gondolkozását, királyához és az ország

(¹⁾ L. *Irományok*, Függelék a) és *Irományok* V. és VII. sz. a XII. cikkhez!) Ugyancsak a kassai végzések XI. cikkébe lőn fölvéve Illésházy most említett beadványa alapján az a híres régi elve is a Hármaskönyvnek, hogy »nemo nisi legitime citatus jurisque ordine convictus puniatur«.

²⁾ 1606. január 13. *Irományok*, Függelék a).

törvényeihez egyaránt hű, de büszke főúr az előterjesztésben azt, a mit Korponán a fölkelő magyarság conservatív pártja (mint föntebb, a pártok jellemzésénél láttuk) oly mintaszerű s a hazája, nemzete jogaiért törvényes talajon küzdő magyar nemességet gyönyörűen jellemző méltósággal hangoztatott. Hogy t. i. a Bocskay-pártján állók nem bünt követtek el, midőn fegyvert ragadtak, hanem csak jogos, törvényes önvédelmel gyakorlának s ezért a kibéküléskor nem kegyelmet, nem bocsánatot kérnek, sőt azt el se fogadják, hanem csupán feledést az elmúlt dolgokért. Ennek megfelelően látjuk szövegezve Illésházy előterjesztését, melyben közbocsánatról, kegyelemről szó sincsen, hanem igenis ki van mondva az, hogy a múltak »obliterentur et annihilantur« feledésnek adassanak, mintha misem történt volna.¹⁾

Mindenesetre józan belátásáról tanúskodik Mátyás főherczegnek, hogy Illésházy ezen előterjesztését elfogadta, szövegezésébe belenyugodott s azt csaknem szószerint fölvetette a februári egység befejezésébe,²⁾ mely e szerint a korponai kívánalmak XIII. cikkének felelt meg. E befejezésben a főherczeg a korona nevében igéri, hogy a király senkin azok közül, vagy utódain azoknak, a kik a legközelebbi pozsonyi országgyűlés idejéig hűségére térnek s azon rendületlenül megmaradnak, soha semmi szín alatt bosszút nem áll bármi erőszakos vagy bármi, különben hűtlenségnek bélyegezhető cselekedetért, melyet 1604. okt. 15-kétől kezdve elkövettek, hanem teljes feledéssel borítja. Kiköti azonban, hogy Bocskay a maga párthíveit az őket hozzája fűző kötelék alól föloldozza s hogy aztán a rendek a jövő általános országgyűlésen mindenelőtt hűséget esküdjének a koronás királynak.³⁾

¹⁾ U. o.

²⁾ V. ö. *Irományok*, Függelék a) elejét és Függelék b) végét.

³⁾ Miután a befejezés mindennemű, közjogi és magánjellegű kihágásra és rendetlenségre, mely a forradalommal függött össze s így a legtávolabbról is politikai színezetű lehetett, a feledés fátyolát borítja; csak méltányosnak tarthatjuk, ha úgy a király (illetőleg a fiscus) mint egyes birtokosok számadásra kötelezett szolgálait és alkalmazott-

Miután hát a februári egyesség befejező része a magyarság büszke fölfogásának megfélelt, további szövegében pedig a királynak a (mondjuk) közbocsánat szigorú megtartásáról szóló külön biztosító-levelét is igéri; az egyesség ezen pontját közértelemmel, egyhangúlag fogadták el a rendek. Annál készségesebben tehették ezt, mert az óvatos, a törvényes forradalom talaján álló Illésházy az egyességnek közbocsánatot biztosító befejezésébe még azt is fölvetette, hogy a király hűségére térők és ivadékaik e hűségben meg is maradni csak az ország jogai és törvényei megtartásának föltétele alatt kötelesek,¹⁾ — a mi mintegy utólagos kir. sanctiója volt a Bocskay forradalma törvényességének s így a legradikálisabb elemeket is kielégíthetné.²⁾

jait a számadás terhe és a kártérítés kötelezettsége alól csak az esetre menté föl, ha bebizonyítják, hogy a kezeikre bízott ingóságok és jövedelmek a támadás folytán erőszakkal vétettek el tőlük.

¹⁾ Ez mutatja, mennyire áthatotta az aranybulla híres záradékában biztosított jog, a törvényes ellenállás elve a magyarság gondolatvilágát. A februári egyesség ezen passusa, melyet a bécsi és prágai kormánykörök csak üres szólamnak tartottak, pedig épen azt fejezte ki, a mi a magyar fölfogásban gyökeredzett, így hangzik: »[a király hűségére visszatérők] et successores eorum nullo unquam tempore a fidelitate Suae M^{tie} caes. regiaeque et Eiusdem successorum, legitimorum regni Hungariae regum, *salvis juribus et libertatibus regni permanentibus*, desciscant.«

²⁾ A »közbocsánat« ügye tárgyalásába egy egészen magán ügy is belekeveredett, melyet, miután úgy a bécsi, mint a kassai végzésekben is benfoglaltatik, hallgatással nem mellőzhetek. A feledéssel borított erőszakoskodások közül ugyanis a bécsi egyesség egyre, nevezet szerint, kivételt tőn; kimondván, hogy Balassa Zsigmond, a ki isteni és emberi jog ellenére saját öcscsét, Imrét, és anyja nővérét Mérey Zsófiát, fogságra vetteté s őket minden ingó és ingatlan javaikból kifosztá, ez erőszakoskodásáról a jövő országgyűlésen számot adni tartozik. Már a legeslegelső ülésen, ápril 24-dikén, midőn a bécsi egyesség fölolvastaték, óvást emelt Balassa Zs. e határozmány ellen; később pedig, ápril 29-dikén, szintén nyílt ülésben azzal vádoló Illésházyt, hogy a rá — Balassára — alkalmazott kivétel tisztán Illésházy bosszúműve, mint a ki már régebben is szerettte volna B. Imre jószágait a maga kezére kaparintani. Erős és személyes élű vita keletkezett ebből B. és I. közt, mely alatt B. még azzal is vádoló I.-t, hogy egy

... Nem ily simán folyt le azonban a dolog a kir. biztosító-levélnek az egyesség egyes pontjai szigorú megtartásáról szóló része tárgyalásánál s vele összefüggésben a szomszéd országok e felől adandó garantiájának, vagy mint a rendek nevezték, az »assecuratio«-nak kérdésénél. A korponai határozatok, tudjuk, azt kívánták, hogy az uralkodóért a közvetlen jogara alatti országokon és tartományokon kívül még a szomszéd Lengyelország és a Németbirodalom fejedelmei is kellő formában kezességet vállaljanak. Ilyen értelemben szolt Bocskay utasítása is, melyet követéinek a bécsi útra adott s ilyen értelemben tett ismételten is előterjesztést a bécsi tárgyalások alatt Illésházy a főherczegnek. Ezen fölül, ismervén a Bocskay követői közt alakult pártok hangulatát, azon gyakorlatinak tetsző eszmét pendíté meg a főúr, hogy a jótálló országok garancia-levele még a kassai országgyűlés berekesztése előtt küldessék meg a rendeknek, ezeket a király iránt nagyobb bizalomra hangolando, a kételkedőket és tanácskodókat pedig a kiegyezés híveinek a táborába terelendő. Sőt ennél is tovább ment. Hogy a legszeleőbb elemeket is lefegyverezze, ugyanazon emlékiratában, melylyel a kormányzóság ügyét javaslatba hozta, az őt gyakran jellemző merészséggel azt ajánlá a főherczegnek, hogy a jótálló országok biztosító okiratába az a határozmány is fölvetessék, a mely szerint ez országok az esetben, ha az uralkodó a kiegyezés pontjait megszegné, őt a magyarok ellen sem pénzzel, sem fegyveres erővel ne segíthessék.¹⁾

szolgáját erőszakosan fogságra vetette volna (*Irományok* XVII.). — Mennyiben volt alapja e kettős vádnak, nem tudom megmondani. Az bizonyos, hogy a közbocsánatról szóló bécsi javaslatában I. Balassát meg sem említi. Az ügy a kassai gyűlésen a mágnások ítéletére bízott (Csery közölte Napló ápril 29. alatt) s megoldást a kassai végzések közt nyert, a hol kimondaték, hogy a közbocsánat alól B. Zs. se vétessék ki.

¹⁾ L. *Irományok*, Függelék a). (Az egyk. másolatból csak tollhiba miatt maradhatott ki Lengyelország a jótállásra hivatott országok közül); továbbá Illésházy második beadványa, a többször említett »opinio domini Illésházy«. (Udv. kam. ltár Bécsben.)

Hogy azonban ez utóbbi ajánlatot, mely a bécsi körök szemeiben direct fölhívás volt volna, adandó alkalommal, a lázadásra, el kellett ejtenie Illésháznak, azt ép úgy beláthatjuk, mint ahogy érthetjük azt, hogy előbbi javaslatától is önként elállott. Mert ha az osztrák és cseh tartományok hozzájárulását a kassai gyűlés bezárta előtt valószínűen sikerült volna is kinyerni: már a sok ágú-bogú Németbirodalomnak csak a választó-fejedelmeivel folytatott tárgyalásokra is hosszabb idő lesz vala szükséges. Hát még ha a többi fejedelmek közül legalább a tekintélyesebbnek meg akarja kezességét szerezni a császár-király!

De már határozottan kellemetlenül érinté a magyar biztosokat az, hogy a Németbirodalomnak s Lengyelországnak garanciája mindjárt az alkudozások legelején egyáltalában kérdésessé, sőt valószínűtlenné vált. Rudolf nemcsak attól tartott, hogy a Németbirodalom fejedelmeinél ezt a jótállást az ő császári tekintélyének megfelelő formában birodalmi gyűlés egybehívása nélkül nem eszközölheti ki; hanem azt sem óhajtá, hogy a közte és alattvalói közt fölmerült, tehát belső ügyekbe idegen fejedelmek beleavatkozannak. Tartózkodásába belejátszott azon a dynastiánál egész I. Lipót idejéig tisztán fölismerhető törekvés is, mely Magyarország államjogi állását és így magát az országot, mint az uralkodó család házi hatalmának egyik és pedig teljesen független alapját, mindig gondosan és féltékenyen elkülöníté a Németbirodalomtól. — Ily értelemben utasítá aztán Rudolf, mindjárt a bécsi alkudozások kezdetén, öcsését Mátyást, hogy, a mennyire csak lehet, a Németbirodalom garanciáját kihagyassa az egyességből.¹⁾ Ebbeli elha-

---

¹⁾ 1606. január 14. Az érdekes passus így hangzik: »Soviel die von den rebellischen Hungern begehrte Assecuration anbetrifft, tragen wir Sorg, es werde sich mit dem Reich nit thun lassen. Es wollen aber Ew. Lieb, wie es mit Hungern in dergleichen Fällen vor diesem gehalten worden, bei der draussigen hungerischen Kantzlei (ez a magyar cancelláriának Mátyás melletti expositurája), sintemal bei der herigen (t. i. a királyi udvarnál levő, Himmelreich vezetése alatti magyar cancellária) nichts dergleichen zu finden, nachsuchen und

tározásában később, midőn Bocatius elfogatása után vagy még előbb tudomására jutott Bocskayék összeköttetése a német protestáns fejedelmekkel, élénk gyanakodása még jobban megerősíté az uralkodót,¹⁾ a kívül ebben a pontban Mátyás főherczeg teljesen és tökéletesen egyetértett.

Hozzájárult Rudolf és Mátyás e magatartásához aztán az a körülmény is, hogy eleintén még, úgy látszik, az osztrák tartományok részéről bizonyos nehézségek merültek föl. Egyik-másik ország vagy tartomány mérvadó emberei nem lévén tisztában az elvállalandó garancia természetével, szűk, provinciális szempontból fogták föl a kérdést s olyanformán nyilatkoztak, hogy mindegyik tartomány csak magáért állhat jól, hogy a magyarokkal kötendő egyességet a maga részéről megtartja; egymásért vagy másért (tehát az uralkodóért) kötelezettséget vállalni vagy egyetemleges felelősséget viselni — mint elképzelék — nehezen lesznek a tartományok hajlandók.²⁾

A dolgok ilyenén állásában meg kellett hát Illésházy-éknak elégedniök azzal, hogy az alkudozásokra fölhatalmazott főherczeg csak az uralkodó jogara alatti cseh és osztrák tartományok, meg a dynastia stájer ága alatti provinciák jótállásába egyezett bele, a mi aztán csakugyan bele is jutott az egyességbe.³⁾

Beható és részletes vitatkozás alá az egyezmény e

die Assecuration soviel möglich, auf die ausländischen Königreich nit stellen lassen.« (Bécsi udv. kam. ltár.)

¹⁾ 1606. február 15-dikén írja Mátyáshoz: »Ich hab E. L. im bruderlichen Vertrauen erindern wollen, dass ich für eine sondere Notturft halte, auf die hungrische Friedenstractation gute Acht zu haben, damit nit etwa Betrug darunter practiciert werde und dasselbe umb desto mehr, weil die Vermuthung, dass deutsche Fürsten und Andere mit ihnen (= a magyar fölkelőkkel) heimbliche Intelligenz haben.« (Fogalm. a bécsi állami ltárban.)

²⁾ Így kell érteni, a mit a szemfüles velencei követ később — márczius 20. — jelent: »... Le quali (= le provincie soggette à Sua Mtà) dicono di non voler entrar in obbligo di prometter quello che toccherà ad altri di osservare.« Disp. di Germ. id. h.

³⁾ *Irományok*, Függelék b).

pontja Kassán, a május 6-diki ülésen került. Illésházy a neki Bécsben elmondottak és ott észlelték tanulsága alapján őszinte meggyőződéssel fejtegethette, hogy a korponai kiválmakkal szemben a februári egyesség e határozmányát el kell fogadni, az uralkodónak biztosító-levelével s a jogara alatti tartományok garancziájával meg lehet, sőt már azért is meg kell elégedni, mert a lengyel király részéről akadályok támadtak,¹⁾ a német birodalmi gyűlés pedig, melyen a német fejedelmek a garancziához való hozzájárulást kimondának, nem egyhamar fog összeülni. És ebben, mintán jól ismerjük Rudolfnak a birodalmi gyűlés összehívásától való, konok és saját háza, családja legfőbb érdekeit kockára vető idékenkedését, csakugyan igaza volt.

Már-már úgy látszott, hogy a többség elfogadja Illésházy indokolását s ezzel az egyesség ezen érdemleges pontja határozattá válik,²⁾ midőn közbeléptek a radikálisok s a lelkekben a király iránt lappangó bizalmatlanság zsarátnokát fölszítva, megkísérték egyet fordítani a dolgon. Helyzetük könnyű volt. A bizalmatlanság parazsára úgy se valami vastag hamukérget vont a béke vágya. Eleitől fogva kételkedtek a békés kiengesztelődés legőszintébb barátai is, vajjon állandó lesz-e az érvénye a bécsi egyesség czikkeinek, ha változatlanul fogadná is el a fölkelő magyarság?³⁾ Vajjon megtartja-e a király az egyességet *tényleg* is és nem csupán puszta üres szavakkal igéri-e megtartását? Tanácsos-e hát eltaszítani a török szövetséget, mielőtt a legszilárdabb, legmesszebb menő garancia nincs biztosítva e részben?⁴⁾ E kérdésekre szélteben-hosszában hangzott a

¹⁾ Miben álltak az akadályok, nem mondá. De kétségtelen, hogy Rudolf volt az, a ki a neki teljesen idegen ország uralkodójának beavatkozását nem akarta tűrni.

²⁾ L. *Irományok* XVII. május 6. alatt és *Irományok* VI. szám (a XII. cikkhez betoldás).

³⁾ Illésházy ápril 7-diki tudósítása: »dubitant . . . de stabili conservatione conclusorum articulorum.« (Bécsi udv. kam. ltár.

⁴⁾ Illésházy ápril 10-diki levele (Trautsonhoz): »Dubitant etiam (a Bocskay-pártiak), utrum Sua M^{tas} illos in suis libertatibus et iuribus in tractatione declaratis facto et non nudis verbis conservatura

szomorú válasz, hogy a királyban megbízni nem lehet s újjal mutattak, mint elijesztő példára, még a mérsékeltek is arra a körülményre, hogy a legközelebb múlt idők országgyűlésein a főherceg részére adott s a rendek előtt ünnepélyesen fölolvastott kir. fölhatalmazás ellenére is mindig megváltoztatta vagy önkényesen módosította a király a főherceg és rendek között véglegesen megállapított országgyűlési végzéseket.¹⁾

Mikor hát a radikálisok szónokai azt kezdték hangoztatni, hogy ily körülmények közt a királyért nem elég kezesség a csak tőle függő országok kezessége: kemény vita indult meg. Oly heves és elkeseredett hangú, mint a nádori és kormányzói tiszt kérdésénél.²⁾ Valami közvetítő, közép-párt képződött, mely azt javasla, hogy egyelőre elégedjék meg a gyűlés a cseh és osztrák tartományok jótállásával; kötelezze azonban az uralkodót a németbirodalmi fejedelmek kezességének utólagos kieszközlésére.³⁾ E nézettel szemben azonban erősen tartá magát a bizalmatlankodók és az aggódók megszorodott serege, mely a korponai kívánalmak, tehát a németbirodalmi fejedelmek és a lengyel király egyidejű kezességének követelése mellől nem akart egy tapodtat sem tágitani s mely csapatnak legbuzgóbb, a bizalmatlanságban legszélsőbb tagjai Kassa városa követi valának, a kik az 1604. év tavaszának keserves emlékeivel tüzelték nemes renden levő kartársaikat.⁴⁾

A vita közben valakinek az a gondolata támadt, hogy leginkább célravezető volna magát Bócskayt kérdezni meg, mint a ki fejedelmi állásából bizonyosan helyesebb mértékkel mérlegelheti az ő erdélyi trónjára nézve is fontos kér-

---

sit et ideo super eo assecurati esse volunt, priusquam arma et turcicum auxilium penitus deponant.* (U. o.)

¹⁾ Ezt maga Illésházy írja Kolonics Siegfriedhez. *Irományok* II. szám.

²⁾ Bossányi Boldizsár, Nyitra megye követének jelentése. *Irományok* XI. sz.

³⁾ L. *Irományok* XVII. sz. május 6. alatt.

⁴⁾ U. o. és *Irományok* V. sz. a. (a XIII. czikknél).

dést. A javaslat alakjába öltöztetett gondolat köztetszéssel találkozott s a fejedelem nyomban megadá a kért tanácsot. Kiemelte, hogy ő a király jogara alatti országok jóállását sokra tartja, de másrészt nem tévesztheti szem elől azt sem, hogy szomorú példa van a múltból arra, mint teljesíté a király Magyarországgal, különösen Erdélylyel szemben elvállalt kötelességét.¹⁾ Ezért, mondá, ő azt hiszi, hogy azok a rendek, a kik a németbirodalmi fejedelmek és a lengyel király kezességét is szorgalmazták, nem alaptalan, de nem is méltánytalan kivánságot támasztanak.²⁾

A fejedelem e kinyilatkoztatása, természetesen, döntő erővel birt, bármily óvatosan hangsúlyozta is, hogy véleményével nem akarja a többség határozatának útját bevágni. Hiába érkezett meg néhány nap múlva Mátyás főherczeg kérő, biztató s tiltakozó levele, melynek ügyes szerkezetét el kell ismernünk; hiába hangoztatá ebben a május 9-diki ülésen fölolvastott levélben (mely már az egybehívott s a rendekkel egy előbbi levélben tudatott pozsonyi országgyűlésre utal), hogy a király megerősítván a februári egyességet, saját királyi szava és írása ellen nem fog cselekedhetni s ezért teljes bizalommal kell íranta lenniök; hiába tudatta, hogy az ő fölsége jogara alatti országok már meg is választották és a kellő fölhatalmazással el is látták azokat a biztosokat, a kiknek föladata lesz a pozsonyi országgyűlésre a rendek körében megjelenni s a jótálló okiratokat ott, a magyar rendek kivánsága szerint, megszerkeszteni, kiállítani és ünnepélyesen átadni s hogy ezek szerint kételkedésnek többé semmi tekintetben nem lehet helye.³⁾ A levél, mely,

¹⁾ Itt főleg a Báthory Zsigmonddal kötött szerződés pénzügyi részének hiányos, sőt szerződésellenes teljesítése lebegett Bocskay szemei előtt.

²⁾ V. ö. *Zsilinszky* id. m. I. 291. Aztán *Irományok* XVII. sz. május 6. alatt és *Irományok* VI. sz. (a XII. cikkknél).

³⁾ Ápril 30. *Irományok* X. sz. és v. ö. *Irományok* XVII. szám május 9. alatt. — Itt csak mellékesen említem, hogy az uralkodó, noha a februári egyesség kívánta kir. biztosító-levél kiállításába beleegyezett, ezt megelőzőleg már a bécsi tárgyalások kezdetén tiltakozott azon eshetőség ellen, hogy a kiegyezést esküvel kelljen megerősíteni.

ha előbb érkezik vala, okvetetlenül többséget szerzett volna a februári egyesség illető pontjának, a nagytekintélyű fejedelem véleményével szemben nem érte el a kívánt hatást. De teljesen hatás nélkül sem hangzott el. A rendek lemondtak a lengyel király kezessége kívánságáról (a mely kívánság csakugyan a legalkalmatlanabb volt volna Rudolfnak), de megmaradtak a Németbirodalom fejedelmei jótállásának követelése mellett, a mi azután határozatba is ment, persze nem valami nagy könnyebbitésére a kiegyezés ügyének.¹⁾

A Magyarországot illető összes czikkek letárgyalása és a rájuk hozott végzések végleges megállapítása után Mátyás főhercegnek a kihirdetett pozsonyi általános országgyűlésre²⁾ szóló meghívó-levelét sem hagyhatták végzésükben minden válasz nélkül a kassai rendek.³⁾ Már azért sem, mert az imént említett ápril 30-diki levelében a főherceg a rendek megjelenését a pozsonyi gyűlésre nagy nyomaték-
kal sürgeté.⁴⁾ Ide vonatkozik azon kijelentésük, hogy a király a bécsi egyességben el nem intézett ügyeket ne halaszt-
sza e gyűlésre, hanem, a kassai kívánnak teljesítésével, hozza előbb létre a kiegyezést. »Mert míg ezekről — mon-

sítenie. Január 14-dikén írja Mátyáshoz: »So wollen es auch E. L. zu dem nit kommen lassen, dass ich selbst schwören oder den Frieden mit körperlichem Eid confirmiren solle« (fogalm. bécsi áll. levéltár). A mire Mátyás úgy nyugtatá meg bátyját január 20-diki válaszában, hogy igyekezni fog »auch dafür gewisslich sein, dass Ew. Mt zu keinem Corporal-Eid gedrungen werden sollen.« (Erd. u. o.) A babonás király félt az eskütől. Annál buzgóbban igyekvék Mátyás az osztrák és cseh rendek gyors beleegyezését kieszközölni a »garancziába«. (Utasítás a Prágába küldött Breuner Kristóf számára 1606. február 22. bécsi udv. kam. ltár).

¹⁾ *Irományok* XVI. sz.

²⁾ Erről már a Magy. Orsz. gy. Eml. következő kötete fog beszámolni.

³⁾ A meghívó-levelek már az ápril 27-diki ülésen szétosztattak a kassai rendek közt. V. ö. *Irományok* XVII. sz. e datum alatt.

⁴⁾ L. *Irományok* X. és XVII. (május 9. alatt).

dák — assecuratusok és contentáltak nem leszünk (mint-hogy kétséges lehetne annak a gyűlésbeli tractának eventusa) mi fel sem mehetnénk bizvást és nem is mennénk az pozsonyi gyűlésre, valakik ő felségéhez az mi kegyelmes urunkhoz (t. i. Bocskayhoz) hittel vagyunk kötelesek.«¹⁾

A mi végül Bocskay erdélyi fejedelemségi ügyét illeti, ennek részleteibe a rendek helyes tapintattal nem mentek bele. Arra szorítkoztak, hogy Bocskay kívánságát nagyon melegen ajánlották a király figyelmébe. Tudván azonban, hogy mennyire szíven feküdtek ezek az általuk bálványozott fejedelemnek, nem elégedtek meg a nehézkes irányú, de lényegében megható ajánlással, melyben Bocskaynak a nemzet és az ország, sőt a keresztyénség iránt szerzett érdekeit méltatták; nem elégedtek meg Bocskaynak a török portához való, addig valóban példátlan jó és mégis független viszonyára történt utalással s ezzel kapcsolatban a király politikai belátására, sőt nagylelkűségére való hivatkozással. Hogy kimutassák Bocskay személyéhez való ragaszkodásukat, kérésük és ajánlásuk teljesen komoly voltát, tovább, a legvégsőig elmentek. Kijelenték, hogy ha a kassai végzéseket minden változás és kivétel nélkül el is fogadja és meg is erősíti a király és így a várva-várt kiegyezésnek útjában többé semmi nem állna is: ők az egyességet magukra nézve kötelezőnek mind addig nem tekinthetik, míg Bocskayt Erdély dolgában ki nem elégíti az uralkodó. — »Ezt diserte declaráljuk« — mondja az erélyes óvás, mely e föltételt e szerint »conditio sine qua non«-ná avatta.²⁾

Nem lévén többé olyan pontja vagy rendelkezése a februári egyességnek, melyre a rendek határozata ne adta volna meg az igenlő, tagadó vagy módosító választ, a szélsőbb elemek hazafias buzgalma az egyesség bevezető soraira rontott.

Ebben a rövid, csak a, mondhatnók iránytani szempontból legszükségesebbeket tartalmazó s már rövidege

¹⁾ L. *Irományok* XVI. sz. a befejezésben.

²⁾ L. *Irományok* XVI. sz.

miatt is teljesen tárgyilagos hangú bevezetésben azt mondja Mátyás főherceg, hogy miután ő nekie a király »a Magyarországon támadt belső zavarok és mozgalmak lecsendesítésére« teljes fölhatalmazást adott, hát ő kijelölte azokat a biztosokat, a kik e célból Bocskay és a Bocskayt követők biztosaival alkudozásra lépjenek s megegyezzenek. Következnek a nevek.¹⁾

A szélső elemek szónokai mindjárt a kassai tárgyalások kezdetén — persze csak azért, hogy Illésházy hitelét eleve befeketítsék — kifogást emeltek a »Magyarországon támadt belső zavarok és mozgalmak« általános kifejezése ellen.²⁾ Azt állíták, hogy e kifejezés a nemzeti ügynek kárára van; mert azt lehetne belőle érteni, mintha rossz szándékból, nem pedig a tiszta hit és az ősi politikai szabadság védelmére ragadtak volna fegyvert.³⁾ Kötelessége volt volna azért — mondák — Illésházynak és Mladossewithnek a mozgalmak ezen okát kifejteni s néhány szóban kijelenteni, hogy a király a maga főkapitányai által magyar alattvalóit csaknem minden politikai szabadságtól megfosztá, vallásuk gyakorlatában pedig erőszakkal gátolá s hogy ebből eredtek aztán azok a belső zavarok. Azt követelték tehát a szélsők, hogy az egység pontjaira hozandó végzés vagyis a választföliirat bevezetése ezeket az okokat és elveket világos kifejezésre juttassa, Illésházyék súlyos mulasztását ekképen pótolja.

Az ellen, hogy a végzések bevezető sorai röviden igazolják a magyarság magatartását és jogos önvédelmét, a legmérsékeltebb elemeknek sem lehete kifogása. Hiszen erre hivatkoztak ők mindig s minden alkalommal. Csak a szélső

¹⁾ *I. Irományok*, Függelék *b*).

²⁾ »... Quod cum S. caes. regiaque Maiestas stb. — így hangzik a latin eredeti — ad exortos nuper in inclyto regno Hungariae eiusque partibus intestinos motus et tumultus sapiendos, tandem nobis totalem superinde plenipotentiam concesserit...« *Irományok*, Függelék *b*).

³⁾ »Non enim malo fine arma sumpta sunt, sed ut religio pura et libertas politica avitica conservaretur.« *Irományok* IV. sz.

elemek hangja, a magyar biztosok ellen irányuló és alapelkülű vád volt az, a mi visszatetszett. Ennek tulajdonítható az, hogy a gyűlés többsége elfogadván elvben a szél-sók javaslatát, egyben elégtételt is akart adni Illésháznak, midőn a gyűlés vége felé elhatározá, hogy az egyesség pontjaira hozandó végzések megállapítása után a bevezetés szövegét az épen betegen fekvő, lakását elhagyni nem tudó Illésházyval ennek szállásán szerkeszti meg.¹⁾ Így is történt. És e szerint, ha nem is Illésházy tollából került ki, de bizonyára az ő gondolatait tükrözteti vissza a kassai végzések lendületes és meggyőző nyelvű arengája, mely a nélkül, hogy a királyt egy szóval is sértené, röviden igazolja a magyarság álláspontját, a törökkel való kényszerű szövetségét és bepillantást enged ama lelki állapotba, mely a nemzetet »a méltó fegyverfogásra« indítá, »hogy hitét, vallását és országa szabadságát helyére állassa, vagy peniglen az elviselhetetlen inségek habjai ellen tusakodván«, az enyészetbe önként merüljön el.²⁾ E költői tollal megírt bevezetés után sorolja aztán el a kassai rendek végzése a bécsi egyességre válaszkép adott határozatokat vagy követeléseket, melyek végleges szövege a május 12-diki zárülésben olvasztatott föl s hagyatott helyben.

Mielőtt tartalmukat rövid átnézetben a világosság kedvéért összefoglalnók pár sort kell még szánnunk egy kérdésnek is, mely szintén a gyűlés utolsó napjaiban merült föl, igen komoly válságot idézve elő egy vele összefüggő elvi ügyben a rendek közt. Hogy t. i. ki fogja a gyűlés végzéseit Bécsbe a főherczeghez fölvinni s vele az új egyességet új tárgyalások alapján megkötni?...

Természetesnek tűnheték föl, hogy azok, a kiket a kassai rendeknek a februári egyességet elvető végzése mintegy meghazudtoltak, nem fognak hajlandóságot mutatni a kényes megbízatás elvállalására. Mladossewithről tudjuk is, hogy az ő szolgálataival a rendek a budai basához kül-

¹⁾ L. *Irományok* XVII. sz. május 8. alatt.

²⁾ L. *Irományok* XVI. sz.

dendő követségnél akartak élni s az e czélból már ápril 27-dikén megválasztott Czobor Mihály mellé társul ki is jelölték.¹⁾ Bécsi követül hát elsőbben Lónyay Andrást, a jónevű előkelő nemest, vastag nyakú kálvinistát kezdték emlegetni, a kiben azonban vagy nem nyugodott meg a többség vagy, a mi valóbbszinü, szintén nem talált kedvet a missio elvállalására.²⁾ Így merült föl az a gondolat, hogy tán mégis csak Illésházyt kellene másodszor is fölküldeni, melléje azonban a bizalmatlankodó ellenzék megnyugtató végett Segnyey Miklóst, a kemény hajdúvezető urat adni, persze egyenrangú társ gyanánt.³⁾ De ez a terv is hajótörést szenvedett már akár Segnyey ellenállásán, akár a többség azon félelmén, hogy a marczone hadfi nem diplomatának való s az ő társaságában Illésházy tán el se vállalná a küldetést. Az ellenzék zajos elemeinek minden izgatása és mocskolódása ellenére is oda lyukadt ki a dolog, hogy bizony csak a legokosabb lesz megint csak azt bízni meg a fontos föladattal, a ki a közelmúltban a királyi önkénytől legtöbbet szenvedett s a ki mindamellett a legtapintatosabbak, legkörültekintőbbek s legméltányosabban gondolkodók egyike volt közöttük.

Politikusnak politikai küzdelmek terén nagyobb elégtétel alig jutott osztályrészül, mint Illésházynek, mikor a megyei és városi rendek május 9-dikén ünnepélyesen föl-kérték, hogy vállalja el újra azt a megtisztelő megbízást, melynek bár sikertelenül, de becsületesen igyekvék január és február havában megfelelni. Az öreg főúrnak azonban még sokkal jobban fájtak az addigi támadások, semhogy a kérésre egykönnyen igennel felelt volna. De nem alanyi érzelmeit állítá előtérbe, hanem azt fejtegeté, hogy bárki megy is a rendek részéről Bécsbe, annak teljes és korlátlan meghatalmazást kell az alkudozások czéljából adni, már azért is, mert annak nem csupán a főherczeggel (a kiegye-

¹⁾ A Csery közölte, többször idézett napló ápril 7. alatt és Lassota jelentése Mátyás főherczeghez *Irományok* XV. sz.

²⁾ L. *Irományok* XVII. sz. május 8. alatt.

³⁾ L. *Irományok* XV. sz.

zés dolgában), hanem a szomszéd országok küldötteivel is — a garancia ügyében — dolga lesz. Ha, mondá, ily meghatalmazást nem hajlandók a rendek adni: akkor okosabb a kassai végzéseket egyszerűen csak a szokott postával fölküldeni a főherceghez, a közben pedig készülni a háború folytatására, mert alig hihető, hogy a végzéseket a főherceg változtatás nélkül elfogadja.¹⁾ Meg lehetne talán kísértetni, korlátlan fölhatalmazás nélkül, két előkelő főúr föl küldését is, a kiknek tiszte lenne a főherceg előtt bőven és előszóval fejtegetni az okokat, melyek a rendeket a végzések mellől tágitani egy tapodtat sem engedik; ha ugyan használna valamit e mód.²⁾

Illésházy eme rosszat jósló kijelentései mély és általános hatást tőnek az »alsó tábla« tagjaira, a megyei és városi követekre; de teljesen hidegen hagyták a főurakat. Kútfők hiányában nem tudom biztosan megmondani, vajjon nem személyes jellegűek voltak-e részben az okok, melyek a főurakat, a békemű eddigi előmozdítóit, annak legbuzgóbb apostolával ellentétbe helyezték. De tán nem csalódom, ha azt hiszem, hogy a főurak álláspontja a következő volt: Ha már meghoztuk a kassai végzéseket, ha már három-négy hét óta annyit tanácskoztunk felőlük — gondolhatták és mondhatták: — hát ez nem azért történt, hogy az, a kit Bécsbe küldünk, ott fönn, az Illésházy kívánta korlátlan fölhatalmazással, föltételeinket tán ismét a februári egység színvonalára szállítsa alá. — Innen a feszültség köztük és Illésházy közt, a ki tudván, hogy a kassai végzésekből engedni fog kelleni, kötött kézzel, korlátolt fölhatalmazással nem óhajtá a januári jelenetek ismétlődését.

Az alsó tábla többsége azonban csak a kiegyezésre gondolt s hajlandó volt a fölhatalmazás követelt mértékét Illésházynek engedni; csakhogy az öreg urat a főrendek ellenkezése most már elkedvetleníté. Arra hivatkozva, hogy ő elég rágalmat és hálátlanságot aratott eddigi működésé-

¹⁾ L. *Irományok* XVII. sz. május 9. alatt és a Csery-féle napló.

²⁾ U. o. május 11. alatt.

vel is, hogy beteges, öreg ember, a ki törődött testével egy év óta a közjó szolgálatában amúgy is folytonosan úton volt, azt javaslá nekik, hogy várják meg, kit óhajtanak a főrendek és a fejedelem a küldetésre s aztán ajándékozzák meg ők is azt a maguk bizalmával.¹⁾

A tárgyalások legutolsó napján, május 12-kén, kitudódott aztán, ki a főrendek nagyrészenek jelöltje. A jelölt Tököly Sebestyén, a hevesvérű, buzgó protestáns főúr volt, a ki alig pár évtizeddel ezelőtt alacsony sorsból vergődött föl az ország nagybirtokosai, majd mágnásai közé s a kit erélye, határozottsága, vagyona s esze im a főurak meghitt társává tőn. Ő magára vállalta volna a missiót korlátlan fölhatalmazás nélkül is, a maga részéről úgy okoskodván, hogy a végzéseken benn van az, a mit a magyarság kíván; ha megadja a főherczeg: jó; ha pedig nem: ám döntsön a fegyver a király és nemzet között.²⁾

Tököly jelöltsége e szerint méltán nagy zavarba hozta a rendek békére vágó többségét. Eddigelé a főrendek valának a kiegyezés pártolói; mi az oka hát, kérdé a nemesség, hogy fordul a koczka? ... A magyar középnemesség a mohácsi vésztől kezdve a XVI. és XVII. század folyamán mindig tisztelettel tekinté föl a főurakra. Méltán látta bennök az ország oszlopait s szívesen követte őket mindig az ország jogai védelmében. Bármennyire óhajtá és szomjúhozta hát most Kassán a várva-várt kiengesztelődést a király s a nemzet közt (miután a tárgyalások heves vitáiban. ékesszóló, hazafias és pattogó beszédekben lelke keserűségét s mind ezt, a mi az önkényes uralom miatt

¹⁾ U. o.

²⁾ U. o. május 12. alatt. A Csery közölte napló — mely pedig a XVII. sz. Iromány kivonata — épen ellenkezően úgy beszéli el a dolgot, hogy a rendek (az összes rendek) többsége Tökölyt akarta volna fölküldeni plenipotentia nélkül — s ekkor mondotta volna Illésházy, hogy jól meggondolják a dolgot, mert ha a főherczeg és a király a kassai végzésekbe nem egyeznek bele, hát megint fegyverhez kell nyúlni. Én, természetesen, a XVII. sz. irat előadását követem, mely, mint a későbbiek is mutatják, az egyedül helyes.

szívén feküdt. kiüríteni bő alkalma volt): a főurak többségének okai elől most sem zárkózott el. Tököly s néhány hozzá hasonló, tüzesebb vérmérsékletű főúrnak heveskedését valódi értékének kellő mértékére leszállítva, elismerte a megyei és városi rendek nagy békepártja azt, hogy a korlátlan fölhatalmazás ténye maga esetleg eleve is biztatás gyanánt szolgálhat a bécsi udvarnak a kassai követelések teljesítésének megtagadására s jogot adhat azt remélnie, hogy a fölkelők kevesebb is megelégesznek, különben nem hatalmazták volna föl korlátlan képességgel megbízottjaikat a föltételek tartalma felől újabb tárgyalásokba való tanácskozássra.

Így történt aztán, hogy a megyei rendek Illésházy meg a főrendek álláspontja közt közvetíteni kívántak. — A vallásszabadság, a nádor, a kormányzó s a garancia ügyét alkut nem tűrő föltételeknek nyilvánítván, a többi pontokra nézve hajlandók voltak megadni az Illésházy kívánta plenipotentiát. Ebbe Illésházy, a ki a kormányzóság eszméje mellett kardoskodott, természetesen nem egyezhetett belé — s így a már oszolni kezdő türelmetlen rendek határozatából május 12-dikén délután a személynök vezetése alatt küldöttség ment a fejedelemhez, azt kérni tőle, hogy bárkit vagy bárkiket küld is Bécsbe, annak a békemű létrehozása céljából, persze a kellő utasítások mellett, korlátlan fölhatalmazást adjon.¹⁾

E küldöttség megválasztása után az alsó rendek legnagyobb része még az nap eltávozott Kassáról, miután egy részük már előzőleg május 5-dikén haza ment s miután a városi elemek Kassán maradt tagjai csak a személynök, Kellemessy, sürgető kérésére ígérték meg, hogy május 12-dikének délelőttjét még Kassán töltik.²⁾ A Bécsbe küldendő követség ügye a fejedelemre meg egy külön bizottságra bízott, melyet a rendek — ép úgy, mint a végzések kiállítására és aláírására alakított bizottságot is — legin-

¹⁾ Mindezekről *Irományok* XVII. sz. május 11. és 12. alatt.

²⁾ I. *Irományok* XV. (és XVII. május 11. alatt).

kább a fejedelem mellett Kassán maradó főrendek közül választottak s az ország nevében dönteni fölhatalmaztak.¹⁾

Illésházy álláspontja hát, úgy látszott eleintén, bukni fog s így nem ő, hanem egy többtagú küldöttség viszi majd föl a kassai végzéseket a főherceghez. Május 12-diki levelében maga Bocskay tudatta ezt Mátyással.²⁾ Kétségtelen, hogy viharos jelenetek folytak le a bizottság kebelében a heves, határozott és optimista Tököly, meg az óvatos, aggodalmait őszintén előadó s pessimistikus fölfogású Illésházy, illetőleg a két férfiú pártja közt. A küzdelem azonban végre is Illésházy diadalával végződött; társai, mint többnyire, úgy most is meghajoltak az okos, tapasztalt államférfiú előtt, a kinek másrészt volt annyi belátása, hogy ha korlátlan fölhatalmazást sürgetett a Magyarországra vonatkozó követelések bécsi tárgyalásához (természetesen a februárinál jobb föltételek kieszközlésének föltétele alatt), már a fejedelem kívánságainál, az erdélyi pontoknál, készséggel nyugodjék meg a plenipotenciának a fejedelem utasításai szerinti korlátozásában.

Az elvi kérdés a bizottság kebelében így — és pedig alighanem május 15-dikén — megoldatván, semmi ok nem volt sem arra, hogy ne Illésházy bizassék meg az új bécsi alkuval, sem arra, hogy ő el ne vállalja azt a küldetést. El is vállalta, habár nem nagy örömmel, a közjó kedvéért.³⁾ A rendek korlátlan fölhatalmazását és külön megbízó-levelét a bizottság az ország nevében május 9-dikére visszakel-

¹⁾ A végzések ünnepélyes kiállítására alakított bizottság tagjai, úgy látszik, ezek voltak: Illésházy, Homonnay Bálint, Nyáry Pál, Tököly Sebestyén és Szécsy György (ezek irták alá az *Irományok* XVI. sz. a. közlött végzések ered. példányát). A követség ügyében pedig a következőkből állott a választmány: Illésházy, Homonnay B., Nyáry Pál, Káthay cancellár, Thurzó Kristóf, Balassa Zsigmond, Szécsy György, Warkocs György, Kendy István, Imreffy János fejed. tanácsos, Orlé Miklós, Bakos János és Dessewffy János. (*Irományok* XIII. sz.)

²⁾ 1606. május 12. (ered. a bécsi udv. kam. ltárban).

³⁾ Illésházy Kolonicshez 1606. június 5. Bécs (egyik. német ford. innsbrucki helytt. ltár).

tezve¹⁾ állítá ki számára; míg a fejedelem a saját maga megbízó-levelét és korlátolt, vagyis különös utasításhoz kötött fölhatalmazását a bizottsági tárgyalások befejezése és a kérdés megoldása után május 15-dikén állíttatá ki.²⁾ — E négy irathoz ötödikül, természetesen, a kassai gyűlés végzéseinak egy példánya szegődött.³⁾

A heves viták, rágalmak és ellenségeskedések purgatoriumából kiszabadulva — mint nejéhez irá — pár napi üdülés után, melyet úthban eső birtokain élvezett, június 4-dikén érkezék meg a főúr Bécsbe.⁴⁾ Megelőzték őt Bocskaynak a főherczeghez intézett udvarias levelei, melyekben újra kifejté a fejedelem, hogy a februári egyességet nekie a rendek elé kellett okvetlenül terjesztenie s melyekben a kassai pontokat, valamint az Erdélyre vonatkozó föltételek gyors teljesítését melegen ajánlá a főherczeg és a király jóakarataiba.⁵⁾

Illésházy Bécsbe érkezte után harmadnapra, június 6-dikán, már megkezdődtek közte s a főherczeg biztosai között azok az új tárgyalások, melyek eredménye a június 23-diki, második vagy végleges »bécsi béke« lön.

Most pedig az előadottak után lássuk e béke alapjául szolgáló kassai kívánalmakat összefoglaló átnézetben.

I. czikk. a) A katholikus, ágostai és helvét hitvallások hirdetésének és gyakorlásának teljesen egyenlő és kor-

¹⁾ L. *Irományok* XII. és XIII. sz. Ez utóbbit Szabó Károly is közli Tört. Tár 1882. 30. lap. (A rendek egy hitlevél-félét u. o. 210. l. május 16-diki kelettel).

²⁾ A credentionalis ered. Bocskaynak Mátyás főherczeghez intézett levele alakjában a bécsi udv. kam. ltárban; ehhez a fejedelem korlátolt fölhatalm. levelének egykorú hiv. mása a bécsi áll. ltárban. Ez utóbbit Szabó Károly Tört. Tár 1882. 31. l. közli, de máj. 12-diki dátummal; az előbbi pedig u. o. 209. l. május 16-diki kelettel.

³⁾ L. *Irományok* XVI. sz.

⁴⁾ A velencei követ jelentése Prágából június 12. Dispacci di Germ. id. h.

⁵⁾ 1606. május 12. (ered. a bécsi udv. kam. ltárban és Szabó Károly a Tört. Tár 1882. évf. 209. l.) Trautsonhoz is hasonló levelet irt az udvarias fejedelem. U. o. 211

látlan szabadsága az egész országban, kivétel nélkül mindenütt.

b) Az evangélikusok ellen hozott összes törvényeknek és az 1604. XXII. t.-cikknek törlése és semmissé nyilvánítása.

II. cikk. Kiegészítés a királylyal s békekötés a törökökkel egyidejűleg.

III. cikk. *a)* Nádorválasztás a legközelebbi általános országgyűlésen, a nádornak a törvényekben biztosított hatáskörével.

b) Kormányzó nem kell, mert a nádor a kormányzó.

c) A személynököt eztán a rendek választják.

IV. cikk. A korona Pozsony várában tartassék s magyar főurak és nemesek őrizetére bizassék.

V. cikk. *a)* A kamara törültetvén, a kincstárnok született vagy honfűsített magyar, de csak világi lehet.

b) Szuhay és Migazzi örökös száműzetésben éljenek.

VI. cikk. *a)* Püspököket a király kedve szerint creálhasson, de inkább nemes származású papok közül.

b) A püspökök se a kir. tanácsos tagjai ne lehessenek, se semmiféle világi tisztet ne viselhessenek.

c) Az apátságokat és prépostságokat ne (akár megyés, akár címzetes) püspököknek, hanem apátoknak és prépostsoknak adományozza a korona.

d) Modor, Bazin, Sz.-György kir. városi szabadalmi érvénytelenek; a rendek beleegyezése nélkül kir. várost ne creáljon a király; községeknek pedig ne adományozzon fiscalis javakat.

VII. cikk. *a)* A sz.-székek visszaélései orvosolandók.

b) A sz.-székek csupán az ország által meghatározandó ügyekben bíraskodhassanak.

VIII. cikk. A jezsuiták az országból kitiltassanak.

IX. cikk. A tisztségeket, hivatalokat csak született magyaroknak adományozhatja a király és pedig vallás-különbőség nélkül.

X. cikk. a) A király az országot ne honfűsített, hanem született magyarokkal kormányoztassa. Hát tanácsosok, várkapitányok, minden tiszt és a katonaság is született magyarok legyenek.

b) Egyes érdemes, hasznos személyekkel, a magyar tanács előleges beleegyezésével, lehet kivételt tenni, de ezek ő fölsége zsoldján éljenek.

c) Idegen ifjak, a kik tanulás céljából óhajtanak katonáskodni Magyarországon, magyar kapitányok alatt álljanak.

d) A városok szabadalmi megtartandók, de bennük a magyar és német elem mindenben egyenlő jogokkal éljen.

XI. cikk. a) Az országot ő fölsége a régi magyar formák és törvények szerint a nádor által igazgattassa.

b) Csak a törvényesen idézett és elmarasztalt vádlottat legyen szabad büntetni.

c) Az országos végzemények czélszerűen reformáltassanak.

XII. cikk. A törvénytelenül elkobzott javakat a király adassa vissza s a Homonnay Bálint, Mágocsy Ferencz, Balassa-család és Nádasdy Tamás elleni pörök szűnjenek meg.

XIII. cikk. A mozgalom alatt elvett s elvitt ingóságok nem kereshetők senkin.

XIV. cikk. a) Bocskay adományai az adományosok kezén maradjanak, míg őket az ország ki nem elégíti vagy a birtokokat végleg náluk nem hagyja.

b) Bocskay és Illésházy vegyes adományai és zálogbeírásai érvényesek.

c) Bocskay nemesítései érvényesek.

d) De mind e három kérdés később az idők folyamán nyerjen végleges megoldást.

XV. cikk. A külföldieknél zálogbairt javakat az összeg lefizetése mellett honfiak válthassák magukhoz.

Ezenkívül:

A) Bocskayt elégítse ki a király. Az ő kielégítése nélkül a kiegyezést magukra nézve nem tartják kötelezőnek a rendek.

B) A hajdúságnak két havi zsoldot fizessen a király.

C) A kiegyezés megtartásáért a király országai és a Németbirodalom fejedelmei is jót álljanak.

D) Biztosítsa a király a magyarokat, hogy a támadásért soha senkin boszút nem áll s hogy az ország törvényeit és szabadságait mindenben meg fogja tartani.

E) Mind ezen föltételekbe a király a már kihirdetett országgyűlés előtt egyezzek bele, különben nem jelennek meg rá a Bocskay-párti rendek.¹⁾

XI. FEJEZET.

Folyó ügyek tárgyalása. Sérelmek. Fejedelmi előterjesztés. Replica és törvénykönyv. Hadi szabályok. A hajdúság szervezése. Lovas hajdúság. »Másodrendű katonaság.« Adó. Igazságszolgáltatási és közigazgatási ügyek. Kérvények. A református papok folyamodása a prot. lelkészi rend, a sárospataki főiskola s az egyházkormányzat szervezése dolgában.

A kiegyezésre vonatkozó czikkek tárgyalásával párhuzamosan haladt a kassai gyűlésen azon előterjesztésnek a megvitatása, melyet a fejedelem a folyó szükségletek és administratív intézkedések dolgában nyújtott be a rendekhez. Azt talán mondanom sem kell, hogy e mellett tág tere nyílt még a legkülönbélebb, köz- és magánjogi »sérlemek« és panaszok előadásának. Hangoztatni akarom ellenben azt, hogy a választott nemzeti fejedelem alatt, a kormánynak és az országgyűlésnek nagyban és egészben véve homogén gondolkozása és érzelmei ellenére, midőn hát kormányzók és kormányzottak, amazoknak és emezeknek törekvései között nemzeti ellentétet nem lehet találnunk, a sérelmi politika csaknem olyan virágkorát élte, mint a

¹⁾ V. ö. *Irományok* XVI. sz.

pozsonyi országgyűléseken, hol a bécsi udvar meg a császárkirály országgyűlési biztosai sokszor nagyon is éles ellentétbe kerültek a rendekkel. Ennek magyarázata rendi országgyűléseink jellemében keresendő. S azért természetesnek kell ezt a jelenséget akkor tartanunk, mikor más útja akár az összeséget illető óhajok, akár az egyesekre vonatkozó közjogi alapu magán panaszok¹⁾ nyilvánulásának nem volt. mind az országgyűlés s mikor különösen — mert ez a fő — ezen óhajok részszerint vagy egészben való teljesülése, a panaszok orvoslása alig volt remélhető másként, mint úgy, hogy megvizsgálásukról és figyelembevételökről előbb csikarnak ki (ellenyszolgáltatás gyanánt) ígéretet a rendek. mintsem belemennek a részekről teljesítendő szolgálatok tárgyalásába.

Így látjuk a kassai gyűlésen is, hogy már a fejedelmi előterjesztés benyújtása előtt négy napon át folytak heves viták egyes gravamenek fölött²⁾ s midőn ápril 28-kán Bocskay kormánya a »ház asztalára« tette a fejedelmi előterjesztést, a rendek ugyancsak belekapaszkodtak ennek utolsó pontjába, mely őket netáni javaslataik előadására szólítá föl, s a javaslatok helyett köz- és magánjogi sérelmeik bőséges árját zúdíták a kormány s a gyűlés nyakába. Május elsején pláne kimondották, hogy addig, míg sérelmeik elintézve nincsenek, bele sem fognak a propositiók tárgyalásába.³⁾ S megtörtént az a hallatlan eset, hogy egy közbizalomnak örvendő s csaknem bálványozott, választott fejedelem országgyűlési előterjesztésének tárgyalását a rendek a gyűlés legvégére hagyták, abba a gyűlés befejezése (május 12.) előtt alig néhány nappal (május 9-kén) fogtak.⁴⁾ Az igaz,

¹⁾ Még a tisztán magánpanaszoknál sem tévesztendő szem elől a kérelmezési jog alkotmányos jogszokáson, tehát közjogi alapon nyugvó természete.

²⁾ Erről a Napló (*Irományok* XVII. sz.) ad bő felvilágosítást. A sérelmek, mint látni fogjuk, részben a törvénykönyvben, részint a fejedelem által vagy országos határozat útján intéztettek el.

³⁾ U. o. május 1. alatt.

⁴⁾ Május 8-dikán sokan kifejezést adnak a fejedelemre való

hogy aztán gyorsan is végeztek vele. Május 11-kén már a propositióhoz adott válaszfölriratnak módosítását is — a fejedelem kívánsága szerint — meghányták-vetették, a végzéseket vagyis a gyűlés »törvénykönyvét« megállapították, úgy, hogy csak letisztázása és fölolvása maradt a gyűlést befejező napra. Ez meg is történt a már megapadt számú rendek előtt, a fejedelem már május 12-kén aláírhatta a legelső tisztázatot¹⁾ s a gyűlést még az nap berekesztette.

... Ha a fejedelem előterjesztését, melyet, mint mondák, ápril 28-kán nyújt be Kátay cancellár, nem az egymásután következő cikkek sorrendjében, hanem rokontárgyakra csoportosítva bonczoljuk, a legélénkebben a *hajdúság ügye* szökik szemünkbe.²⁾ Az általános panasznak megfelelően habozás nélkül elismeri itt Bocskay a vitézlő rend »insolentiaját« s a kihágások okozta mérhetetlen károkat. Nem tagadta, aminthogy igaz is volt,³⁾ hogy ez a körülmény neki magának tán épen a legjobban fáj. De a mint a baj főokát a pénzhányban, a hajdúság fizetetlen voltában kereste, azonkép kifejezte abbeli hitét is, hogy rajta csak úgy lehet segíteni, ha a korponai gyűlésen megajánlott, de a legtöbb vidéken még be sem szedett adó befizetésén kívül — melyet a propositio 3. cikke szogalmazott — még mind azt a hátralékot is beszolgáltatják az adókötelesek, mely a korponai gyűlés előtti forradalmi és rendes (pozsonyi) országgyűlések kirótta adóból eddigelé még kinn van.⁴⁾

nehéztelésüknek a folyamódásaikra adott ki nem elégtő válaszok, az elintézés miatt. U. o.

¹⁾ V. ö. a Naplót (*XVII. szám*) május 9., 11. és 12. alatt. A gyűlés törvénykönyve (*Irományok XIV. sz.*) a május 11-diki dátumot viseli nygán, de ennek csak az az oka, hogy erre a napra, mint t. i. a melyen a végleges megállapodások történtek, keltezték vissza.

²⁾ *Irományok XIV. sz. 4. cikk.*

³⁾ Bocskaynak igazán keserves panaszai a hajdúság kihágásairól Rákóczy Lajoshoz 1606. január 10. Tört. Tár, 1878. évf., 54. s köv. l. s Illésházy panaszai Bocskayhoz 1606. február 9. U. o. 74. s köv. l. (Szilágyi S. közlése).

⁴⁾ *Irományok VII. sz.*

A szükség kényszerítő hatalma előtt fejet hajtva a rendek — a városok makacs óvásai ellenére — már válaszfölriratukban beleegyeztek abba, hogy a korponai gyűlés előtti hátralékok az 1600-dik évtől fogva a fejedelem kitzúzte célra beszedessenek. Sőt a végzésben hasonló intézkedést hoztak a városok be nem fizetett taksáiról s a harminczadosok megszámloltatásáról is. A legutóbbi korponai dicamegajánlásból több megyében fönmaradt restantia megfizetését azonban — noha ez újabb adó-tartozás volt — attól tették függővé, vajjon képes lesz-e őket a fejedelem a hajdúk további pusztításaitól megmenteni.¹⁾ Ezt annál jobban vélték megkövetelhetni, mert már a fejedelmi előterjesztés benyújtása előtt három napos vita folyt a fizetetlen lovas hajdúságnak a megyék területén való elszállásolásáról s élelmezéséről; a mit végre — miután Illésháznak egy idevágó indítványát elvetették — Nyáry Pál javaslata alapján elhatároztak.²⁾ Ez elosztás értelmében 100 lovasnak minden óra 33 köből lisztet, három oldal szalonnát és két ökröt, meg egy »fertály« (három kőcoczka?) sőt volt az illető terület szolgáltatni köteles. Ez a határozat fölvétetett a válasziratba s aztán, miután a fejedelem jóváhagyta, a végzésbe is; persze ugyanazzal a kikötéssel, mint a korponai adó befizetése, ha t. i. a fejedelem képes lesz a hajdúság rablásait megszüntetni.³⁾

A tagadhatatlanul leghathatósabb eszközön, az ellátáson és a rendes zsoldfizetésen kívül, e célra, t. i. a hajdúság megfékezésére, akart még szolgálni az a *hadi szabály-*

¹⁾ *Irományok* VIII. és XIV. sz. (3. és 4. czikk). Bocskay fön-
tebb idézett levelében azt írja Rákóczy Lajoshoz, hogy a megye többsége már januárban előre kijelenté, hogy a korponai dicát a hajdúság hallatlan garázdálkodásai miatt lehetetlen a jobbágyokon behajtani.

²⁾ *Irományok* XVII. sz. ápril 25., 26. és 28. alatt. A bányavárosok követeinek ápril 25-diki jelentése (ered. Kőrmöczbánya levéltárában) ugyan azt mondja, hogy a hajdúság szétosztása már e nap megtörtént; de ez nem áll, mert ezt az elosztást a későbbi viták meghiúsították.

³⁾ *Irományok* VIII. és XIV. (3. czikk).

zat is, melyet a kassai gyűlés ugyanezen alkalomból a nemzeti haderő részére kidolgoztatott és elfogadott. Nem most foglalkozott azonban először a Bocskay-párti magyarság a hajdúvitézekkel behatóbban. Már a szerencsi gyűlés idején szózatot intézett hozzájuk országul a rendek gyülekezete, még az nap, mikor Bocskayt Magyarország fejedelmévé megválasztotta. Tudatván e választást velük, megköszönte nekik a gyűlés, hogy a fejedelem hívó szavára egy pillanattig sem kételkedtek a magyar haza szabadsága kivívásáért fegyvert fogni. Meleg szavakban intette őket, a rakoncátlan s addig csakugyan inkább rabló-, mint katona-elemeket, kik előtt addig csak a zsákmány és a zsold volt az egyedüli ideál, hogy a magyarság s a fejedelem ügyéhez mindvégig hűek maradjanak. »Istenre« kérte őket, hogy árulókká ne váljanak, a »némettől« meg ne vétessék magukat pénzért vagy ígéretért, saját vérükre és saját hazájukra idegen zsoldért ne támadjanak. Ígérte nekik, hogy a mint a béke helyreáll, szolgálataikat és hűségüket a nemzet országul meghálálja az összes hajdúságnak, a különös jutalomra érdemeseket pedig, a kiket ők maguk fognak soraikból kijelölhetni, külön is megjutalmazza az ország és fejedelem, a ki, mondá a kiáltvány, »kicsiny állapotból nagyra és szegénységből fő állapotra viszen benneteket«. De a köszönet és ígéretek mellé odailleszté a szerencsi gyűlés költői tollal írott kiáltványa azt a valóban meleg hangú kérést is, hogy eddigi rabló, kalandos üzelmeikkel hagyjanak föl s a nemzeti fejedelem szárnyai alatt »kezdjenek már az istenes élethez«. »Mert nem az az igaz főemberség, a ki ragadományával, de az, a ki országának a kedvével és fejedelmének szeretetével megyen elő«. »Kövessetek — úgymond — oly életet, a mely életetek se az istent, se pediglen keresztyéni neveteket meg ne sértse, meg ne fertőztesse. Az istennek, fejedelmeknek s neveteknek a böcsületivel pedig kössétek össze, vitézek, hazátoknak szeretetét, ne szaggassátok, dúljátok és ne emészszétek országtokat; mert ha az úristen megcsendesít földünkben bennünket s eltávozik rólunk az

ellenség, ez az ország lesz a ti anyátok is, ebből lészen életek és táplálástok.«¹⁾

A mennyire megfogadták a jó hajdú vitézek azt az intelmet, hogy a némethez ne álljanak s a magyarság ügye mellett híven kitartsanak, annyira süket fülre vették azt, a mely »istenes életre« hívta föl őket. »... Az egész országot — panaszkodik maga a fejedelem Rákóczy Lajoshoz irt s már idézett levelében 1606. jan. 10-én — nemcsak földülták, kóborlották, hanem ugyan úgy megrablották, hogy semmi török, tatár ellenség inkább meg nem rabolhatta volna. Csak ökörnél, jó maga írja Szilassy János (egyik főkapitányuk), hogy 3000-nél többet hoztanak el (az északnyugati megyékből Kassa felé vonultukban), ezenkívül egyébféle marhát, mindent, valahol mit kaphattak, iszonyúságokat cseleködtenek, semmi pogány szörnyebbet nem cseleködhetött volna.« Ennek következménye az a gyűlölet, mely a rendek nagy részét a hajdúság ellen eltölté s ebből magyarázható meg az a gyűlöletes hang, mely a számukra alkotott hadi szabályzatok bevezetésében szinte sértő. E szabályzatok a fejedelem és a rendek közös egyetértésével a kassai gyűlésen ápr. 29-én lőnek bemutatva s máj. 11-én szentesítve.²⁾ Szigorú büntetésekkel sújtják a kihágások minden nemét s szigorú fegyelmet igyekeznek meghonosítani a nagyon is nagy szabadsághoz szokott fegyveres nép között.

A ki kapitányát vagy hadnagyát szidalmazza, annak ugyan csak bot a büntetése; de a ki ellene kardot húz, az a bocsánat minden reménye nélkül halállal lakol. Ez a büntetése annak is, a ki mágnásnak, nemesnek, papnak vagy

¹⁾ L. *Irományok*, Pótlék. E szép irathoz — mely Barabás Samu barátom szíves közlése — oly időben jutottam, midőn már a szerencsi gyűlés története és irományai ki voltak szedve. Már ezért is jónak véltem itt e helyen, utólag, néhány sorban foglalkozni vele.

²⁾ *Irományok* IX. sz. s Napló (*Irományok* XVII. sz.) május 11. alatt. A Csery közölte többször idéztem Napló azt mondja, hogy a hadi szabályzatok magyar nyelven szerkesztettek; egy ily magyar nyelvű példány hibás és hiányos lenyomata a Hadt. Közl. 1890. évf. 115. lapján. (V. ö. a IX. sz. *Iromány*hoz tett jegyzetemmel.)

iskolának udvarára s majorsági birtokára betör. Halállal lakol a templom és sirtőrő katona, a nők megbecstelenítője, valamint az országúton rabló vagy a jobbagyság házára rá-törő vitéz. Halállal bünhődik, a ki a fejedelem vagy az ország szükségére beszerzett szállítmányokat megrohanja, a ki a bányákat, bányatermékeket, harminczadokat, ország jövedelmeit háborgatja ¹⁾ vagy a postákat és az ország szol-gálatában járó futárokat akadályozza. A ki a jobbagyoknak pedig barmát vagy ingóságait elhajtja s elviszi, az megbo-toztatik s köteles az okozott kárt megtéríteni, a mit a ka-pitány ellenőriz. S ha a kapitány efféle ügyben elnéző volna a bűnös katona iránt, hivatalát és becsületét veszti, ép úgy mint az a kapitány, a ki a föntebb említett halálbünteté-seket nem hajtja végre.

E büntetéseken fölül gondoskodott a hadi szabályzat arról is, hogy a katonaság között a szelidebb erkölcsök és az isten tisztelete gyökeret verjenek, hogy így »fegyverünket az isten megáldja«. Erre a célra szolgált az az intézkedés, mely minden hadban tábori prédikátorok alkalmazását ren-delte el ²⁾ s a káromkodást szigorúan megtiltván, a tilalom ellen cselekvők megbüntetését a kapitányra bízta, magát a kapitányt pedig jó példa mutatására szólítá föl.

A hadi szabályzatnak fontosabb, mert intézményes része bepillantást enged a hajdúság s egyáltalán a Bocskay-

---

¹⁾ Ennek egy kiáltó példáját maga a fejedelem idézi többször említett, roppant érdekes levelében Rákóczy Lajoshoz. — Nagy volt ugyanis a reménye a fejedelemnek, hogy teljesen kiüriült kincstárát a Lengyelországba eladott, Beszterczebányáról már útnak is indított nagy mennyiségű réz árából megtöltheti. A kóborló hajdúk azonban mind kifogták a szekerek elöl a lovakat és elhajtották, a kíséretet levág-ták vagy szétkergették. A szekerek a rézzel együtt útban rekedtek, az üzlet megdőlt, a pénztár üresen maradt.

²⁾ Persze azt, hogy mily nagyságú hadesapat részére alkalmaz-tassék egy prédikátor, az általános kifejezésből még körülbelől sem tudhatjuk. Másrészt a cikk szövegezése arra enged következtetni, hogy bár kisebb számmal ugyan, de már azelőtt is voltak a seregben tábori prédikátorok.

párti Magyarország haderejének szervezetébe. Sajnos, hogy e bepillantás a szabályzat szűkszavú volta, hiányossága és rendszertelensége miatt, mélyebb és körültekintőbb nem lehet. Annyi kivehető belőle, hogy a Bocskay korabeli hajdúság három fegyvernemre oszlott, ha szabad a — mint látni fogjuk, ezen esetben nem egészen szabatos — »fegyvernem« kifejezést alkalmaznunk. Míg t. i. később, a XVII. század közepe tájától kezdve hajdú alatt mindig csak gyalogot értenek. a XVII. század elején még lovas és gyalog hajdúval találkozunk, a mely két fegyvernemhez egy harmadik fajta, az úgynevezett »másodrendű katonaság« csatlakozott.¹⁾ Ez a »másodrendű« fegyveres nép, valóságos forradalmi ad-hoc katonaság, melyet kisebb vállalatokra, elfoglalt palánkok s várak megszállására használhattak első sorban, valószínűleg a nem igazi hajdúságot foglalta magában s olyan szabad, zsoldra szegődött csapatokból állott, a melyekben minden 2—3 katonára esett egy lovas, tehát átlagos számítás szerint 5 ember közül kettő lovon, három gyalog szolgált egy ugyanazon taktikai egységben (a mi a fő) — mondjuk: ezredben²⁾ — már akár úgy, hogy ezen egységen belül mindig ugyanazon (és saját lovaikon ülő) lovasok képeztek külön alosztályt, akár pedig úgy — a mi épen nincsen kizárva, — hogy egy ló két-három ember tulajdonát képezvén, bizonyos sorrend szerint volt ma lovas az, a ki holnap gyalog volt köteles szolgálni.³⁾ E másodrendű kato-

¹⁾ »Milites secundi ordinis«, mondja »IX. sz. a. *Iromány* 3-ik pontja. Kár, hogy magyar nevét nem ismerjük.

²⁾ A szabályzat 3-ik pontjában a latin fordításban hibának kell lennie. Nézetem szerint *nem* helyes ez a kifejezés: »Ordinis vero secundi milites nonnisi cum binis et ternis equis instructi.« Ennek így kellene hangzania: »Ordinis vero secundi milites nonnisi bini et terni cum equis instructi...« Mert ha egy katonának 2—3 lova, tehát a nyereg alatt levőn kívül még 1—2 vezetéklóva volt volna, akkor ez a katona nem »ordinis secundi«, hanem a világ »primitissimi ordinis« katonája lesz vala..

³⁾ Jó okaim vannak azt himni, hogy ezen vegyes, lovas és gyalog elemekből alakult, taktikai egységek kapitányai valának az ősi

naság toborzó vagy szegődtető kapitányait maga a fejedelem nevezte ki, míg a kapitány kiszemelte hadnagyokat Bocskay csak megerősíté; de zászlót ő adott amazoknak is, emezeknek is, a kik aztán esküvel voltak úgy a fejedelem, mint az ország irányában kötelezve. Gyakran megtörtént, hogy egy-egy merészebb kalandor, egy-egy nagyravágyó hajdú, hadnagynak vagy éppen kapitánynak akarván fölvetni magát, zászlót tüze ki s a fejedelem vagy a főkapitányok engedelme és tudta nélkül csavargó elemeket, kasza-kapa kerülő népet, hajdút és nem hajdút gyűjtött maga körül, hogy belőlük ilyen »másodrendű« fegyveres csapatot alkosson a saját vezénylete alatt, a mely szándéknál persze kevésbbé a haza védelme, mint inkább a zsákmány vágya lebegett előtte ideálként. Ezekről szól a szabályzatok azon czikke, mely az ily csapatok ellen jogot ad a helységeknek a fegyveres fölkelésre, a főkapitányoknak pedig egyenesen meghagyja, hogy vezetőiket, ezen ál (»ficticius«) kapitányokat vagy hadnagyokat minden teketória nélkül ott, a hol érik őket, fölakasztassák.¹⁾

A lovas hajdúk — igazi hajdúk — szervezetéről annyit tudunk meg e hadi szabályzatból, hogy egy kapitány alatt 500 embernél több nem szolgálhatott, egy hadnagy pedig 100 embernél többnek nem állhatott az élén. A tilalom maga mutatja, hogy megvolt a nius a kapitányoknál, minél számosab combattanst fogadni parancsuk alá s így bizvást föltehetjük, hogy a taktikai egység, mondjuk lovasezred,

---

mintái a XVII. század végén, különösen a kurucok közt rendes »ezereskapitányok«-nak, a kik szintén lovas és gyalog csapatok parancsnokai.

¹⁾ Noha a szabályzat 6-dik czikkét, mely ezen álkapitányokról beszél, a másodrendű katonaságról szóló 3-dik czikktől két oly előző czikk választja el, mely általában az összes fegyveres erőre vonatkozik; mindamellett tényéren fekvő dolog, hogy a 6-dik czikk rendelkezése csakis a »másodrendű« katonaságot illeti s így e 6-dik czikknek a sorrendben tulajdonkép a negyediknek kellett volna lennie. Mert az ki van zárva, hogy valami elégedetlen s nagyravágyó hajdú-vajda (= altiszt) vagy hadnagy kilépve a taktikai egységek kötelékéből, remélhetne volna azt, hogy neki hajdúkból sikerül majd »elsőrendű« (akár lovas, akár gyalog) csapatot alakítani.

átlagosan 500 lovas hajdúból állott egy kapitány, ennek helyettese és 5—6 hadnagy vezetése alatt.

E hajdúsereget — mint akkor egész Európában, töröknél-keresztyénnél egyformán általános rossz szokás vala — túlságosan nagy, nem-combattans podgyászos nép követte, mely között aránytalanul nagy számot tőn ki a tisztek vezeté- és teherhordó lovainak és ezek gondozóinak tömege. Hisz' a legtöbb hajdútisztnak összes vagyona e lovakból s a rajtok levő teherből állott. Ezen, főleg gyorsabb hadmozdulatok szükségessége idején, nagyon káros szokás vagy visszaélés ellen irányult a hadi szabályzat szervezeti részének az a czikke, mely a fölösleges podgyászos nép tartását a lovas csapatoknál megtiltja s nem engedi meg, hogy a kapitány tiznél,¹⁾ a hadnagy pedig hatnál több lovas szolgát tartson. Persze így is szép summára (átlagosan számítva 46-ra) rúgott ezen leginkább vezeté-lovak száma, egy kapitányt és helyettesével együtt hat hadnagyot véve föl egy 450—500 combattansból álló lovas-ezrednél.²⁾

Mind a lovas, mind a gyalog hajdúknál — mely utóbbiak szervezetéről a hadi szabályzatok, sajnos, nem emlékeznek meg³⁾ — úgy a kapitányhoz, mint az ezred zászlájához a hadnagyok és katonák esküvel voltak kötelezve s a ki zászlaját vagy kapitányát elhagyta, az becsületét és fejét egyaránt eljátszá; az a kapitány vagy hadnagy pedig, a ki más kapitány vagy hadnagy zászlaja alól a magáé

¹⁾ A Hadtört. Közl. 1890. évf. 115. lapján lenyomott magyar példány 16 lovast enged a kapitánynak.

²⁾ A szabályzatnak sem magyarban, sem latinban nem elég világos szövege persze azt is gyaníttatja, hogy a kapitánynak tiz és a hadnagyoknak hat-hat szolgálja nemesak podgyász-nép s vezeté-lovak volt, hanem (nyargonczi és hirmondói alkalmazáson kívül) szükség idején hadi szolgálatokat szorosabb értelemben is teljesített.

³⁾ Ennek bizonyára az az oka, hogy a szabályzat alkalmi — a hajdúság rabló portyázásai ellen irányzott — intézkedés lévén, szem előtt főként a lovas hajdút meg a »másodrendű« katonát tartotta, mint a mely könnyen mozgó, hirtelen föltűnő s hirtelen elvágtató csapatok rablásaitól szenvedett az ország legtöbbet. A gyalog hajdúra mindig kevesebb a panasz, még az 1604. előtti években is.

alá csalt el bármely katonát,¹⁾ becsületét és tiszti rangját vesztette.

Akár hitték a rendek, akár nem, hogy e hadi szabályzat a hajdúság pusztításainak gátot vet, az bizonyos, hogy a fejedelmi előterjesztés azon pontjait, melyek a háború esetleges folytatásáról szólottak, rossz kedvvel fogadták. Pedig hát a fejedelemnek erről is előre kellett gondoskodnia. A kiegyezés az uralkodóval, mondá, még épenséggel nem bizonyos; azért a háború folytatását — ha kell — lehetőségessé kell tenni. Ő a maga részéről mint Erdély fejedelme késznek nyilatkozott erdélyi szép hadaival Magyarország további megsegítésére, de a hajdúk jövődöbeli zsoldja már. természetesen, Magyarország dolga lesz. A rendektől várta a fejedelem a neki tavaly megszavazott ezer kék gyalog második esztendei zsoldját »főképen (— és itt az ő élete ellen szőtt ármányokra czéloz a fejedelem —), a mi magunk személyének custodiájáért, kiből mennyi következik, ő kegyelmek megítélhetik«. Végre szintén a fejedelem közvetlen parancsai alatt, de mindig készen álló s már ugyancsak tavaly a szerencsi gyűlésen megszavazott 1000 lovas zsoldja fizetése szintén Magyarország rendeiére hárult.²⁾

E kívánságok fölött hosszas és mondhatni elkeseredett vita folyt május 9. és 10-dikén, melyben a főurak is élénk részt vőnek módosításaikkal.³⁾ A háború folytatása esetére nem vonakodtak a rendek a személyes fölkelés elrendelésétől; de új adót kivetni akkor, mikor a megyék nagyobb része a hajdúk féktelen rablásai miatt a korponai adót sem tudta beszolgáltatni, nemesek és városok egyaránt vonakodtak. Már-már oda jutott a dolog, hogy megtagadják a fejedelem kívánságát; a végzetessé válható határozat kimondása előtt azonban sikerült a közbenjáró mágnásoknak, különösen a minden oktalan túlzást ellenző, jótakaró Illés-

¹⁾ Különösen pedig a tapasztalt és írástudó, nagyértékű altiszteket, a vajdákat, kik valóságos oraculumok voltak a vitézlő nép előtt.

²⁾ Az előterjesztés (*Irományok* VII. szám) VI., VII. és VIII. czikkei.

³⁾ *Irományok* XVII. sz. a mondott két nap alatt.

háznak rábírní a rendeket az új dica megajánlására.¹⁾ Megszavaztak minden füst után 2—2 frtot, melynek felét a jobbágy, felét a földesúr fizesse, egyszersmind kimondották — és ez igen jellemző kivétel, — hogy ezt az adót minden földesúr a maga birtokain maga vesse ki s szedje be és szolgáltatassa a dicatorok kezeibe. Azért nem alkalmaznak adószedőket — mondák — s azért nem bizzák a beszédést a megyei tisztviselőkre sem, hogy ebből a befolyó adóból a beszédés költségére semmit se kellessen levonni, hanem az egész összeg az ország szükségére fordíttassék. Csak a curialis nemesek, szabadosok és kereskedők taksái beszédését bízta a gyűlés a vicispánra.

A fölkelést az 1596. és 1597-diki törvények rendelkezése értelmében határozták el a rendek, különösen kikötvén, hogy a fejedelem a hatalmash mágnásokat a megyékből ne hívja ki, hanem ezek is a megye zászlaja alatt harcoljanak contingenseikkel s a megye zászlója alá állítsa a jószágai után rá eső jutalékot az a nemes ember is, a ki különben személyére nézve már a fejedelem, illetőleg az ország zsoldján katonáskodik.²⁾ Mint a honvédelemmel s a háború esetleges folytatásával összefüggő ügyet itt kell megemlíteni a közmunkák kérdését. A fejedelmi propositio ezek elrendelését a végváarak és egyéb erősségek kitatarozására azzal az indokolással kérte, hogy a legtöbb vár »az idegen nemzetnek úgymint kiknek nem tulajdona volt, gondviseletlensége miatt« igen rossz karban van. A rendek ezt tapasztalásból jól tudták s nem haboztak az 1604-diki évi pozsonyi végzések idevágó rendelkezését megújítani.³⁾

Igen érdekes s rész szerint a kiegyezési tárgyalások egyik cikkére is visszaható pontját képezé a fejedelmi előterjesztésnek a *törvénykezéstről* szóló. »Midőn hazánknak igazságát vérünk hullásával keressük, senkinek a maga igazsága interea meg ne fojtódjék«, mondá Bocskay.⁴⁾ —

¹⁾ U. o. május 11. alatt.

²⁾ *Irományok* VIII. és XIV. sz. (6. és 7. czikk).

³⁾ *Irományok* VII., VIII. és XIV. sz. (5. czikkei).

⁴⁾ *Irományok* VII. sz. (1. czikk).

Mivel pedig a sz.-székek, káptalanok (conventek) töröltettek, az ország törvénye szerint azonban a pörük vitelénél rájuk szükség volt: arra szólítá föl a fejedelem a rendeket, hogy a káptalani emberek közbejöttével végeztetni szokott perjogi actusok: evocatiók és revisiók, executiok és statutiók eszközzésére alkalmas, a »káptalani embereket« helyettesítő közegekről gondoskodjanak. A rendek nem is mulaszták el ezen, mindenkre nézve egyformán nagy érdekekkel bíró ügy gyors elintézését. Kimondották már válaszukban, hogy minden e fajta jogi actus a megyék alispánjai előtt és közbejöttével történjék, a kik róluk pecsétjük alatt állítsanak ki — mint a káptalanok szokták volt — bizonyságlevelet, sőt végzésükben még tovább mentek, mert nemcsak hogy még a megyegyűléseken kiállítandó e nemű bizonyságleveleknek is megadták a fides forensist, hanem ezenfölül a szolgabírákat is fölhatalmazták efféle iratok és actusok bizonyítására. De érvényesnek mondták ki (már a replikában) a cancellár és a fejedelem notáriusai előtt és által kiállított e nemű bizonyító iratokat is és fölhatalmazták a fejedelem notáriusait a mondott jogügyletekben az országon kívül — azaz Erdélyben is — eljárni.¹⁾ Tehát cancellár és fejedelmi jegyző, országgyűlés, alispán és szolgabíró mozgósítva lőnek helyt állni azon perjogi cselekmények törvényszéki érvényéért, melyeket félezredév óta a káptalan kiküldöttei végeztek.

Teremtettek ezen fölül — az idők kívánságai szerint — fölebbviteli törvényszéket is a kassai gyűlés rendei a fejedelem udvarában. Birái kinevezését s ezek fizetését a fejedelemre bízván, csak azt köték ki, hogy a fejedelem e tisztségekre, tanácsosaival egyetértésben, nyolcz nemes embert válaszson, a kik közül fölváltva négy mindig a fejedelem oldalánál tartózkodjék, készen a fölebbezések elbírálására.

Hogy pedig »senkinek a maga igazsága« csakugyan »meg ne fojtódjék«, a gyűlés s a fejedelem elé érkezett nagyszámú panaszra való tekintettel újra megerősítették a

¹⁾ *Irományok* VII., VIII. és XIV. sz. (1—2.) czikk).

szerencsi gyűlés ama végzését, mely a fölkelés zavarai alatt elfoglalt javak visszaadásáról szól; míg a támadás előtti időben történt birtokfoglalások és erőszakoskodások tekintetében az 1587. és 1588-dik évi országgyűlési végzések idevonatkozó rendelkezéseire utaltak.¹⁾

A birtokügyekkel szoros összeköttetésben állott az a kérdés, melyet a fejedelmi propositio külön czikkben terjesztett a rendek elé: mi történjék azokkal, a kik a korponai végzésekben kitűzött határidő, 1606. február 2-dika leteltéig, sem csatlakoztak a nemzeti mozgalmakhoz! . . . A korponai gyűlés fölhatalmazta a fejedelmet, hogy az ilyenek birtokát, mint hűtlenekéit, az ország számára lefoglalhassa. Igen, de még a terminus lejárta előtt megköté Illésházy István a január 15-kén kelt fegyverszüneti szerződést, melynek értelme szerint a fegyverszünet lejártáig, 1606. június 24-dikéig, kit-kit békében kellett hagyni azon birtok élvezetében és birásában, melynek tényleg birtokában volt, »non obstantibus articulis Carponensibus«, melyek, mint láttuk, a királypártiak javai elkobzását febr. 2. után megengedik. A nemzeti mozgalmakhoz való csatlakozás határidejét ezek szerint a fegyverszünetre való tekintettel kijebb kellett tolni. Ez meg is történt. A gyűlés végzéssé emelte, hogy a kik Jakab napig, tehát július 25-dikéig, nem jelentik be Bocskayhoz való megtérésüket, azok javait »jure belli« elkobozhassa a fejedelem.²⁾

Az eddig elmondottakkal ki van merítve azon tárgyak sorozata, melyekről a fejedelem országgyűlési előterjesztése megemlékezett. A gyűlés törvénykönyve azonban, a rendek kebeléből származott javaslatok alapján, még más kérdésekről is intézkedik, melyeket krónikairói kötelességemnél fogva elő kell sorolnom.

Kettő közülök az igazságszolgáltatás mezejéről való s

---

¹⁾ *Irományok* VIII. és XIV. sz.

²⁾ *Irományok* VIII. sz. (10. czikk) és XIV. sz. (8. czikk).

ezek egyike humanus szelleménél fogva becsületére válik a kassai törvényhozóknak. — A korponai gyűlésben ugyanis Czobor Mihály neje, Melith Klára és Báthory Zsigmond egykori híres törökverő tábornokának, néhai Király Györgynek leánya azért folyamodtak, hogy miután birtokaikat egykori gyámjuk: Melith Pál, illetőleg ennek örökösei viszatartják, a zavarok miatt azonban az ország rendes törvénykezési folyama megszakadt, intézkednének a rendek az iránt, hogy a megkárosítottak rendkívüli úton kereshessék igazságukat. A gyűlés erre elvileg kimondá, hogy a politikai zavarok miatt az árváknak szenvedniök nem szabad s azért az árva-ügyekről egyáltalán rendkívüli törvényszékek fognak a megyékben itélni. Ugyancsak e korponai gyűlés az osztálypörökben is — Czobor Mihály és Barkóczy László kértére, ezeknek szemmel látható igazságos ügye alapján, rendkívüli eljárást irt elő a zavarok tartamára.¹⁾ Az történt azonban, hogy a törvénynek e jó czélzatú intézkedéseivel, tüstént annak életbelépése után, pörlekedési dühben szenvedők s rabulista prókátoraik rítul visszaélve, tömeges jogcsavarásaikkal a fejedelmet közbelépésre kényszeríték. — A szigorúan alkotmányos érzésű Bocskay²⁾ nem azt tette, a mit más ember az ő helyében megtett volna. Nem semmisíté meg a korponai gyűlés két végzését, hanem az ügyet a fejedelmi tanács elé terjeszté, mely aztán az ő nevében a szükség-jog alapján mindkét végzés érvényét fölfüggeszté a jövő országgyűlésig, a mikor majd a rendeknek az időközben nyert tapasztalatok alapján újra módjukban lesz a kérdésekről dönten.³⁾ A kassai gyűlés csakugyan behatóan foglalkozott a dologgal s az osztálypörök ügyében a korponai gyűlés végzését, a tapasztalt visszaélések miatt (a fejedelmi tanács végzése értelmében), meg is változtatá, az

¹⁾ L. a korponai orsz. gy. törvénykönyvének illető czikkeit az 505. és 506. lapokon.

²⁾ V. ö. a föntebb 565. lapon (II. Fej.) a Bocskay alkotmányos fölfogásáról mondottakkal.

³⁾ L. *Irományok* közt a XIV. sz. mellékletet. — Ez a fejedelmi tanácsvégzés unicum.

osztálpöröket kivéven a rendkívüli eljárás alól. Ellenben az árvák dolgában ritka humanitással föntartá a korponai határozatot, midőn újra kimondá, hogy — néhány visszaélés miatt — az árváknak a politikai zavarok alatt sem szabad károsodniok, hogy az árvák ügye rendkívüli ügy s az is marad, az árvapörök a megyék előtt rendkívüli székeken intézendők el, a honnan a fejedelem elé kell appellálni, a hol aztán az ítéletlevél tüstént kiállítandó s végrehajtás végett a megyéhez küldendő.¹⁾

Közjogi természetűek voltak a kassai gyűlés végzései közül azok, melyek a hajdúk nemesítésével s Rhédey Ferencz mánási rangja becikkelyezésével foglalkoztak;²⁾ továbbá az a két cikk, mely tekintettel a kiegyezést illető végzések XVI. cikkelyére, addig, míg a kiegyezés király és nemzet között létre nem jó s az egybehivandó általános országgyűlés végérvényesen nem intézkedik, Bocskay összes adományait, jószágbeírásait, valamint Illésházy azon inscriptióit, melyekkel némely érdemesb hajdútsíztet »Alsó-Magyarországon« (azaz az akkori beosztás szerint a bányavárosoktól nyugatra eső területen) mint Alsó-Magyarország »gubernatora«, fizetés helyett kielégített, mind érvényben hagyta.³⁾

Közigazgatási természetű volt aztán több intézkedés a végzések közt. Így a gyöngyösi és nagyszombati protestánsok ügye, a kiknek elvett templomaikat a gyűlés vissza-

¹⁾ *Irományok* VIII. szám, XIV. szám (9. és 10. cikk). V. ö. még a Napló (*Irományok* XVII. szám) följegyzéseivel május 1., 3. és 5. alatt.

²⁾ *Irományok* XIV. sz. (14. és 15. cikk). Mindkettőről föntebb a 619—20. (V. Fej.) és 690. (IX. Fej.) lapokon volt szó.

³⁾ *Irományok* XIV. sz. (16. és 17. cikk). Persze, hogy furcsa a rendek indokolása a 16. cikkhez: »Minthogy immár conclusum és onnat fejlül (értsd Bécsből) is impetrálni akarjuk, hogy minden inscriptiók, obligatiók és impignoratiók helyen és erejekben maradjanak.« Furcsa, mert épenséggel nem felel meg a kiegyezésről alkotott cikkek XIV-dikének, a melyre vonatkozik. V. ö. a föntebb 690—91. lapokon (IX. Fej.) mondottakkal.

adatni rendelé.¹⁾ Így a Füle, Szécsény és Szendrő vidékén lakó nemesek sérelme, kik a várbeli kapitányok ellen nemesi szabadságaik korlátozásai miatt emeltek panaszt és nyertek a 12. cikkben elégtételt. Vagy a szökevény szolgák és jobbágyok ügye, a kik tömegesen ugrottak meg földesuraik keze alól, hogy ugyan főként a »ficticius« hadnagyk zászlai alá gyülekezvén, mint »másodrendű« katonaság próbáljanak szerencsét, de akárhányszor csak földesurat cseréltek. Kimondá a gyűlés rájuk, hogy bárhonnán, még a fejedelem birtokáról is (ha ide szöktek volna), annál inkább a rabolni vágyó álkapitányok zászlai mellől visszaszállíttassanak földesuraik kezébe.²⁾

Nevezetes végül a kassai törvénykönyv legutolsó cikke, a XVIII-dik. A fejedelem ugyanis a gyűlés előtt elrendelte volt, hogy azon magyarországi kereskedőktől, a kik behozott osztrák és német árúkért osztrák és német kereskedőknek tartoznak, ezt a tartozást a fejedelem kincstárába kell behajtani s az ország céljaira fordítani. A fejedelem ezen rendeletét a bányavárosok követői a május 2-diki ülésen szóvá tették s ellene kérvényt nyújtának be a rendekhez, kérelmüket azzal indokolván, hogy a háborús időkben — mikor kereskedelem és ipar pang — a hitelbe vett árúk árát kifizetni csaknem lehetetlen, meg hogy az erőszakos rendszabálytól megrettenve, Lengyelország és más országok kereskedői, a kiktől a bányavárosok ólmot, vasat és a bánya-termeléshez szükséges eszközöket beszerezni szokták, a magyar kereskedőknek nem fognak hitelezni s miatta aztán csak a bányamívelés, tehát az ország szenved majd kárt.³⁾ A bányavárosok kérelme ellen azonban a fejedelem tanácsosai határozottan állást foglaltak, sőt azt követelték, hogy a fejedelmi rendeletet a gyűlés tegye magáévá s a tartozások felét 8 nap alatt határozza befizettetni. Hogy a mely

¹⁾ *Irományok* VIII. sz. és XIV. sz. (11. cikk). A gyöngyösi ügyről már föntebb 644—45. lapon (VI. Fej.) szóltam.

²⁾ U. o. (XIV. sz. 13. cikk).

³⁾ A bányavárosok folyamodása Kőrmöczbánya levéltárában; aztán *Irományok* XVII. sz. május 9. alatt.

kereskedő nem akarná tartozását kimutatni, az javaiban és személyében bűnhődjék, a rendelkezést teljesítőket pedig biztosítsa a gyűlés, hogy ha békés idők beálltával az országos kincstárba befolyt tartozást tőlük a külföldi kereskedők követelni fognák, helyettük az ország fog a közjövödményekből fizetni. — A fejedelem tanácsosai e rendszabály jogosultságát azzal indokolták, hogy Németországban, Ausztriában, Morva- és Csehországban hasonló az eljárás ottani olyan kereskedők ellen, a kik magyar eredetű árukért magyarországi és erdélyi kalmároknak tartoznak.¹⁾

A fejedelmi rendelet országos discussio tárgyává tétetvén, törvényt hoztak róla. Ámbár a bányavárosok kérelme mellett a többi városok is, főként a nagytekintélyű s hű Kassa, kemény óvásban sikra szálltak; a gyűlés a fejedelem rendeletét a fejedelmi tanács előterjesztése elfogadásával végzéssé emelte, csak a fizetési határidőt hosszabbítá meg 8-ról 15 napra.²⁾ A reciprocitás szempontjából teljesen érthető, de a külföldi nagykereskedőknél hosszú lejáratú hitelt élvező magyar kereskedők szempontjából igazságtalan, nemzetgazdasági szempontból pedig káros végzés drákói voltán nem sokat könnyített az a hozzátétel, hogy az ország a kártérítés kötelezettségét magára vállalta a külföldi kereskedőkkel szemben. Magyarázatát csakis abban az országos nagy pénzszükségben találhatjuk, a melyet a rendek a czikk indokolásában őszintén be is vallanak; noha tán nem csatlódom, mikor azt vélem, hogy közreműködött a megyék elkeseredése is a városok iránt, azért az oktalan ellenállásért, melyet a városok mint fekvő birtokok földesurai a nemességet és jobbágyságot egyaránt sújtó dica megajánlása ellen kifejtének.³⁾

Ennek tulajdonítom, részben legalább, némely városnak egyéb — már a végzésekben nem is érintett — ügyei

¹⁾ *Irományok* XVII. május 12. alatt. De azonkívül v. ö. Bocskaynak igen érdekes levelével, melyet Rákóczy Zsigmondhoz intézett. Tört. Tár 1878. évf. 83. l.

²⁾ *Irományok* XIV. sz. 18. czikk.

³⁾ V. ö. *Irományok* XVII. sz. május 11. alatt.

kedvezőtlen elintézését is. A bányavárosok követeit pl. a fejedelem a gyűlés végén maga elé idéztette, megpirongatta őket, hogy hűségük kétes, hogy a taksát a korponai gyűlés végzései ellenére sem fizették be s abbeli mentségükkel, hogy ők a kamara alatt állanak, ettől függnék, persze nem elégedvén meg, tudatta velük, hogy engedetlenségükért katonaságot fog hozzájuk beszállásolni. Még az engesztelékeny Illésházy is, a kihez közvetítésért fordultak, elutasítá őket panaszaiikkal.¹⁾

Rosszul járt Bártfa is; sem a gyűlés, sem a fejedelem nem engedte el neki hátralékos taksáit, noha a várost nagy tűzvész károsítá meg; csak a jövőre ígérték az elemi csapás tekintetbevételét. — Hasonló kéréssel Korponát is elutasítá a fejedelem. De Beregszász városa, mely arról panaszkodott, hogy régi kiváltság értelmében csak fél dicát tartozik fizetni s a kassai perceptor Doroghy uram mégis az egész dicát követeli rajtuk, kedvező elbánásban részesült.²⁾

A sok apróbb kérelmet és sérelmet, természetesen, nem lehet czélom elősorolni. De kettőt mégis megemlítek, mint a rendekre kedvező fényt vetőt. Az egyik egy nagybányai nemes ember panasza, hogy őt, a kinek a város mellett van háza és telke, noha e szerint tulajdonképen a városon kívül lakik, sőt a megyéhez tartozik, a város a községi terhek viselésére kényszeríti. A nemesség egy része a panaszosnak fogta pártját; de a városok az 1563: 62-ik cz.-re hivatkozva kívánták, hogy a nemes ember a városokban »concivis« levén, a városi terheket viselje is. A gyűlés egy határozatban Nagybányának adott igazat, a mit a nagybányaiak aztán szépen meg is köszöntek.³⁾ A másik ügy egy Bánky nevű kismemes ember panasza Mladossewith Horváth Péter uram, a bécsi követségből visszaérkezett, nagytekintélyű, világlátott, félig-meddig mágnás ember ellen, mint a ki szegény Bánky kis birtokát lefoglalva tartá, őt

¹⁾ U. o. május 12. alatt.

²⁾ U. o. ápril 30., május 5. és 8. alatt.

³⁾ U. o. május 3. alatt.

magát tolvajnak nevezé, egy levelében horlopással vádolá s azt iratta neki, hogy Bánky nem levén nemes ember, vele nem is pörösködhetik. Bánky a rendek előtt ártatlanságát bizonyítá, Mladossewith pedig betegsége, és az országnak tett szolgálataira hivatkozván akarta a dolgot elütni, sőt a főrendeket a maga pártjára is vonta. De nem használt. — A rendek ellene döntének, sőt kicsibe mult, mondja a napló-író, hogy nótapört nem akasztottak az erőszakoskodó főúr nyakába.¹⁾

... Készarva hagytam legutoljára egy kultur- és egyháztörténeti tekintetben egyaránt fontos ügyet, mely pedig már a gyűlés legelején került a rendek elé kérelem alakjában: a magyar protestáns, legfőképp helvét hitvallású egyházi férfiak ügyét.

Ápril 25-én, korán reggel, az ülést megnyitó könyör-gés után kálvinista papok testületileg nyújtottak be a ren-dekhez egy folyamodást s alázatos tisztelettel kérték az országgyűlést, hogy a közügyek elintézése után ne terhel-tetnének követ uraimék a folyamodvány jóakaró tárgyalá-sába bocsátkozni. A personalis, Kellemessy uram, átvette az írást s a rendek megigérték, hogy tárgyalni fogják.²⁾ Becsületes szótartással, még a közügyek elintézése előtt, a sérelmek és panaszok sorában már május 2-dikán tárgyalás alá vették a rendek a folyamodást, sőt a nap jórészét ezzel töltötték el.

A kérvény, mely pontonként fölolvastatott, kilencz cikkben adta elő a magyar protestáns (főleg kálvinista) prédikátorok méltányos kíválmait, melyekről azonban meg-látszik, hogy a kérelmezőkkel egy hitet vallónak kellett annak a többségnek lennie, a melyhez intézve voltak.

Az első cikk az isteni tisztelet egyformaságának országos kimondását kéri.

A második azt a naivnak látszó, de az akkori viszonyok közt érthető kívánságot tartalmazza, hogy őket hiva-

¹⁾ U. o. május 8. alatt.

²⁾ *Irományok* XVII. sz. ápril 25. alatt.

talosan se lutheránusoknak, se kálvinistáknak, se helvét hitvallásúaknak, hanem keresztyéneknek nevezzék. — Hisz' tudjuk, hogy épen ők tartották magokat az egyedüli igazi keresztyéneknek, orthodoxoknak; míg ellenben a »lutherani«, »calvinistae« stb.-féle elnevezés mintegy »sectát« vagy eretneket jelölt.

Harmadik czikke a folyamodványnak azt kéri, hogy Sárospatakon főiskolát állítson az ország és annak megfelelő javadalmazásáról gondoskodjék.

A negyedik cikk egy egyházi consistorium szervezését kívánja az egyházi ügyek legfőbb vezetése céljából s kéri, hogy ez a consistorium, az akkori idők fölfogásának megfelelően, országos privilegiumot kapjon.¹⁾

Az ötödik cikk azt szorgalmazza, hogy az ünnepnapok mindenütt ugyanazok legyenek.

A hatodik cikkben azt kívánják, hogy a prédikátoroknak az őket illető tisztelet megadassék s a szokásjog alapján álló kiváltságaik törvénybe iktattassanak.

A hetedik pont azt kéri, hogy a prédikátorok javadalmának fekvősegei püspöki tizedet sehol ne fizessenek.

A nyolczadik pont özvegyeik és árváik tisztességes ellátását kéri, az ország által e célra kiszemelt birtokok jövedelmeiből.²⁾

Végre az utolsó, 9-dik cikk azt kéri, hogy a hajdúknak és egyéb katonaságnak a prédikátorok parochiáiba és birtokaiba való beszállásolását törvény tiltsa el.

Hosszú vita után, melynek vezérmotivumai bizonyára a »rossz idők« s a »pénz szüke« voltak, a rendek határozata a folyamodvány pontjainak főbbjeit³⁾ ad graecas ca-

¹⁾ A Napló (Irományok XVII. szám) a 3-dik cikket kétfelé osztja; de a kérvényről szóló bevezető soraiban a pataki collegiumra vonatkozó kívánság után következő kérelem tárgyává helyesen a consistoriumot teszi.

²⁾ E birtokokat maga a folyamodás megnevezte, de a mi kút-főnk, sajnos, elhallgatja.

³⁾ »Die furnembsten Punct«, mondja a kútfő, de hogy melyek ezek, arról hallgat.

lendas utalá, a mit e korban »békésebb időkre való halasztásnak« (»ad pacatiora tempora«) nevezték, a többbit pedig a fejedelemre bizták...¹⁾ Az egyik tizenkilencz, a másik egy hiján húsz... Hűséges nevelői az igazi magyarság lelkének, önzetlen, serény, sokszor egyedüli munkásai a magyar kulturának, szegény magyar protestáns papok! Háromszáz esztendeig kellett várnotok, míg megérezhettétek, hogy a magyar államnak nemcsak sújtó ökle, hanem — alamizsnát nyújtó keze is van...

---

¹⁾ A Naplóban (*Irományok* XVII. sz. május 2. alatt) közlött kivonat után.

IROMÁNYOK ÉS VÉGZÉSEK.

I.

1606. márczius 7.

Bocskay meghívója az 1606. ápril 16-dikára hirdetett kassai országgyűlésre.

Stephanus, dei gratia . . . *stb.*

Prudentes ac circumpecti . . . *stb.* Miérthogy az menyyei istennek felőlünk való kegyelmes rendeléséből és nemzetségünknek hozzánk szabad akaratjok szerint való jóindulatjokból erre az állapotra hivatattunk, hogy ilyen utolsó nagy igyében, tudniillik hitünknek és régi szabadságunknak, melyekben kicsintül fogva nagyig megrontattunk volt, helyére állatásában mindnyájunknak megmaradásáért előttük járó, vigyázó gondviselőjékké választattunk, tudjuk minemű súlyos számadással tartozunk mind isten s mind ez világ előtt, ha ennek az hivatalunknak megfogyatkoznánk és tartozásunk szerint eleget nem tennénk; holott azon kegyelmes istenünknek vezérlése és segítséges áldása ennekutána is mint eddig velünk lévén, minden tehetségünkkel azon igyekezünk és oly vigyázással való gondviselésünket akarjuk nemzetünkhez és kegyelmetekhez megmutatni, hogy az háladatlanságnak vétkében nem találtatván, mindeneknek felőlünk való jó reménységének megfeleljünk; inkább akarván minden utolsó szerencsénknek súlyosságát magunkra felvállalni és azokra illendő bátorsággal általmenni, hogysen mint ez mostani igyében nemzetségünket vagy minden időre való rettegésben vagy szabadságtalanságban való életben hagyunk. Melyben hogy jobb módjával való gondviseléssel pro-

cedálhassunk és közönséges megmaradásunkról egyenlő értelemmel szólhassunk, végezhezzünk: akarók kegyelmezeknek ideje korán értésére adnunk, hogy az minemű kívánságokkal mind mi s mind országul kegyelmezek az korponai gyűlésünkől Illésházy István uramat és Mladossewith Péter uramat, tanácsinkat, Mátyás herczeg ő felségéhez Bécsben felküldettük vala, az minemű válaszokat hoztanak, azokról szükség mindnyájunknak derekas gondolkozásunknak lenni Tetszett azért tanácsinkkal egyenlő értelemből, hogy oly generalis gyűlést hirdessünk ide Kassára szabad városunkban, az melyet az erdélyi atyánkfiai is (minthogy őket is sok részéből ezek az tractatusok concernálják) reá érkezhessenek s melynek napját rendeltük az jövődő Jubilate vásárnapot, azaz tizenhatodik napját áprilisnek. Mely dolgot azért kegyelmezek is értvén, hagyjuk, hogy kegyelmezek ez idő alatt várostokban egybegyűlvén, bizonyos számú atyjokfiat teljes tanúsággal és authoritással az mint szokott generalis gyűlésben küldeni, az feljül megnevezett napra ide Kassára bocsássa, hogy valaminemű dolgokat itt akkor közönséges megmaradásunkra proponálnunk kelletik, mindjárást finaliter arról resolválván, mind bátorságos és közönséges megmaradásunkra s mind penig hitünknek és régi szabadságunknak helyére állatására voltaképen és bizonyosan végezhezzünk. Mibennünk és az mi gondviselésünkben sem az idő alatt, sem annak utána a közönséges jóra s megmaradására kegyelmezek meg nem fogyatkozik. Secus non facturi. Datum in libera civitate nostra Cassoviensi, die 7. mensis Martii. anno domini 1606.

Stephanus mpria.

M. Káthay mpr.
cancellarius.

Simon Péchy mpria.

(A — Körömczbányához intézett — eredeti Körömczbánya ltárában.)

II.

1606. ápril 20.

Illésházy Kolonics Siegfriednek a Bocskay-párti rendék hangulatáról s a saját törekvéseiről, hogy a rendeket az országgyűlésen Kassán a kiegyezés ügyének megnyerje.

Wolgeborner freyherr geliebter (?) Herr Sohn etc.

— — — — —
Ich hab Ir. frstl. Durchl.¹⁾ ain Antwort zuegeschriben sowol dem Herrn Octaviano,²⁾ bitt meinen Herrn Sohn, wolle inen solche Schreiben zuestellen. Herr Botschkay hat Ir Durchl. berichtet, das er ausser der Sibenbürger und Hungerischen Stent Verwilligung für sein Pershon nichts eingehen darf. Er will aber den Stenden alles selber fürbringen, damit sie sehen wie die Sachen stehen.

Esz hat mier zu Wien nit gefallen, das der Landtag zu Prespurg auf Georgi angestellt worden, dann ain solch grosse Sachen bedarf Zeit und Weil, sonderlichen weil Sibenbürgen bei diser Tractation auch begriffen, dahero ganz billichen, das sie darumben auch Wissenschaft haben.

Verner soll mier der Herr glauben und für gewisz halten, das die Sibenbürger und Oberhungerische wegen der Herrn Basta, der Franzosen und Walonen tirannischen Gubernation dermassen also schiech und frembt worden. das sie dem Herrn Botschkay auszdrücklichen in das Gsicht gesagt, ehender sie sich widerumben in solche tirannische Gubernation und Dienstparkeit der Auszlendischen geben wöllen, eher wollen sie sich in Ewigkheit in des Türgen Schutz und Gwalt ergeben. Ich hab mein Leben lang nie erhört, das zwischen Crisstenmenschen solch unerhörte tirannische Sachen gebraucht worden, alsz wie dise deren Orten gethon haben; esz ist sich zu verwundern. wie hoch sie sich hierüber beclagen. Über den von Crau-

¹⁾ Mátyás főherczegnek.

²⁾ Cavriani Octavián.

senegg beclagen sie sich, das er solche Tyrannei getriben, das er gar den Weibsbildern die silbernen Spennadln aus den Hauben ziehen und wegnemen lassen; reden ime dero-wegen gar übl nach und beschwern sich höchlichen. Der ist ein ungetreuer Diener, der sich mit seines Herrn Schanden bereichern will.

Der Herr soll mier glauben, dass mier unter dessen die Heiduggen trölichen, dass si mich wegen der Fridens-tractation niderhauen wöllen, aber ich hoff zu Gott, der werde mich darvor behüeten. In dem alhieigen Landtag will ich mich auf das höchste beveilissen, das ich die Span-schaften auf mein Seiten bringen und haben khan, damit sie bei disem Verbleiben, wasz mit Ir frstl. Durchl. ich zu Wien geschlossen hab. Wasz die Religion betrifft, so gehet hierinen in gmain das geschrai, dass man droben bei dem jenigen wie man beschlossen, nicht verbleiben will, sondern befinden sich Leut, die also verstokht, das sie die Leut bei irem Glauben nicht allein nicht verbleiben las-sen, sondern noch mehrere Uneinigkeit anrichten wöllen, da doch geschriben stehet: Justus fide sua vivit et non alterius fide. Über disen puncten befinden sich die Stent und Volkh hoch beschwert. Wasz aber alhie im Landtag geschlossen, will Ir frstl. Durchl. ich unverzögertlichen aus-züerlichen berichten; man soll sich iezo nuer dahin beveilis-sen, das sich Ihr kais. Mt., unser allergenedigster Herr mit dem Lant vergleichen und den Herrn Botschkai contentiern theten; mit dem Türken wolten wir hernach woll zu einem gueten Friden khomen; aber der Herr soll mier in Warheit glauben, Gott geb, die Türken lügen und schreiben hinauf wasz sie wöllen, ist's doch lauter Betrug hierunter, dann alles zu irem Vortl angesehen, dann alle-weil khain Frid gemacht werden khan, bisz sich die Hun-gern fürnemblichen Herr Botschkai selber darein schlagen thuet.

Mein ainfeltiger Rat aber wer, Ir kais. Mt., da sie (t. i. a császár) esz gleich mit Iren grossen Schaden thuen sollten, sollen sie doch auf Mitl und Weg gedenkhen, das,

zu Verhüttung merers Cristenbluetts-Vergiessen und Auf-ruer im Lant, dise Sachen zu diser Zeit mechten gestilt werden. Ir Mt. haben khonftig alzeit Mitl die Sachen zu emendiern und zu verpersern, iezt ist die hohe Zeit, das Ir Mt. sollen auf weiters und khonftig gedenkhen, auch derzeit nicht rachgierig sein; dann wirdt Hungerlant ainmal verloren und khombt ausz Ir Mt. Hanten, so wird esz schwerlichen widerumben zurukh zu bringen sein. So gehen auch alhie dise Reden, das Ir Mt. die Hungern khunftiger Zeit bei iren Rechten und Freiheiten nit verbleiben lassen, dann sie (a császár) haben vor disem etlich mal in iren hungerischen Landtügen Ir fürstl. Durchl. Vollmacht geben gehabt, wasz darüber in solchen Landtügen beschlossen worden, hat sie doch Ir Mt. niemals darbei geschutzt und hantgehabt, sondern jederzeit widerumben umbgestossen worden, dessen sie sich iezo auch befürchten. — Derowegen sie die Hungern khaineswegs gesünt sein, sich der türgischen Hülff zu begeben oder von ihnen abzustehen, vil weniger ire Wehrn niderzulegen und sich zum Gehorsamb zu begeben, bisz so lang sie von Ir kais. Mt. genuegsamblichen versichert und assecuriert sein. Jetzt wer die rechte Zeit, das Ir Mt. ain und andere Considerationes bleiben liessen und den Hungern ir alte Freiheit und Recht geben und bei denselbigen zu erhalten versprechen theten, auch den Herrn Botschkai contentierten, wie dann der Herr Botschkai selber nit mehr und andersz begert, allein das er mitsambt Sibenbürgen und das wasz ime noch mecht geben werden, in Ir Mt. Treue und Schuz verbleiben müge und von der hungerischen Cron nit solle abgesundert oder auszgeschlossen werden. Ir kais. Mt. haben dises Ländl järlichen mit ainem grossen Uncossten erhalten müessen, weil aber Ir Mt. solches durch Herrn Botschkai ohne Uncosten khünen erhalten lassen, warumben wolten sie dann nit lieber darein consentiern, als das man erst widerumben zum Schwert greifen und dardurch dem Feint sein Macht sterkhen und mehren helfen? Derowegen bitt ich den Herrn, wo esz von Nöten, der Herr woll allenthalben das

beste bei der Sachen reden und daran sein, damit der heilige Fridt mochte geschlossen werden.

Von der ganzen Zeit an, also ich aus Poln khomen, bin ich nuer fünf Tag lang auf meinen Güetern gewesen, die ganze Zeit mich nuer in diser Sachen zum höftigsten bemühet. Ich dien nuer andern, brich mier hierdurch mein Gesunt ab und verzer darneben das meinig. Ich lig schon anderthalb Monat alhie zu Caschau auf grosser Zehrung, muesz vil schlimme Wort anhören, wilsz alles gern gedulden, wann ich nuer der kais. Mt. und der ganzen Crisstenheit nützlichen dienen khünde. Hiemit Gott bevolchen. Caschau den 20. April Anno 606-ten.

Istvan Ilieshazy.

An Herrn Craiszobristen Herrn Seifriden von Kolonitsch Freiherrn etc. und Rüttern etc.

(Egykorú, Kolonics beküldte fordítás a bécsi áll. ltárban.)

III.

Lubló, 1606. ápril 23.¹⁾

Lassota Erich Mátyás főherczeghez, egy Bocskay-párti nemes embernek a fölkelő rendek hangulatára s célzataira vonatkozó nézeteiről s a kiegyezés némely föltételeiről.

A levél eleje hiányzik. — — — — —
gethan haben mit dem erbiethen, dieselben Schulden von der ihm bewilligten Dica, als nemlich von den dreien flor., so zuvor auf dem Landtag zue Karpen und den zweien flor., so itzo zu Caschaw auf ein Haus geschlagen worden,²⁾ zu entrichten. Was sonsten das Wesen in gemein antrifft, hat er³⁾ klar gemeldet, das ein grosser Unterschied zwischen den vorigen und jetzigen Gubernament und das sie

¹⁾ Lásd a jegyzetet a levél végén, a dátumnál.

²⁾ Mindjárt ez mutatja azt, a miről e darab végén a jegyzetben van szó.

³⁾ T. i. az a névtelen nemes, a kivel Lassota beszólt.

einmahl itzo unter viel einem grössern Joch als zuvor unter Ihrer kais. Mt. gewesen; denn alles voller Argwohn und Verdachts, das sie auch fast nicht Recht haben, privatim zusammen kommen oder (wie sonsten auf den Landtügen zuvor der Gebrauch gewest) ein Stuel mit dem andern for der gemeinen Zusammenkunft sich unterreden dürfen. Auch das die Bedrängnis so sie von Ihrer kais. Mt. Kriegsvolk gehabt, gegen dem jetzigen bei weiten leidlicher gewesen, wiewohl sie es damals auch unerträglich bedunkt.

Soviel hab ich von obgemeltem von Adl in Erfahrung bringen können und für ein Notturfft geacht, solches E. f. Durchlaucht zue etwas Nachricht gehorsamist anzufügen.

Demnach aber aus allen der rebellischen Ungern bis-hero gethanen Propositionen und Furschlägen genugsam zu spüren, das sie gar stark auf eine freie Wahl gehen, wie denn auch der Artickl wegen E. f. Durchlaucht Gubernation nur zu Ihrer kaiserlichen Mt. Lebenszeiten dieser Ursach halben restringirt, sie auch nur deswegen die Cron im Landt zu erhalten begehren und keine teutsche Obrigkeit und Bevehlehaber auf den gränitzheusern leiden wollen. Auch mehrgemelter Ungrischer von Adl mir zu verstehn geben, das E. f. Durchlaucht nach Abgang Ihrer kaiserlichen Maiestät (welchen der Allmächtig in die Leng gnedig verhüten wolle) schuldig sein solle, die Gubernation abzutreten und weiter mit dem Khunigreich Ungern nichts zu thun haben, sondern ihnen das zue ihrer freien Wahl resignirn und laszen. Aber nichts gewissers, denn das sie da ihnen die freie Wahl passirt, sich kunftig von dem hochlöblichen Haus von Oesterreich absondern möchten. Item will in alweg eine hohe Notturfft sein, das auf kunftigen General-Landtag auch von der Succession in der Cron Ungern gehandelt und etwas gewisses geschlossen würde, wie denn wegen kunftiger Versicherung ihnen der Artickl wegen der teutschen Bevehlshaber und Besatzungen auf den Granitzheusern nicht so simpliciter wird zu bewilligen sein.

Meines Erachtens haben sie die freie Wahl keines-

wegs zu praetendirn, weil noch khünigliche Kinder, als nemlich Ewer f. Durchlaucht sampt dero Herrn Brüedern, welche von Billigkait wegen nicht können praeterirt werden, und ausser derer noch mehr khuniglichen Mannstammes von Kayser Ferdinandi hochmildister gedächtnus posteritet vorhanden. Wie dann auch in der Cron Polen da sie doch die freiste Wahl, so etwen in einen Khunigreich sein mag zu haben vermeinen, nie erfahren worden, das sie jemals khünigliche Kinder verstoszen hetten. Ich geschweig nun der alten Compactaten, so zue unterschiedlichen Malen zwischen E. f. Durchlaucht hochlöblichen Vorfahren und sonderlich Keiser Maximiliano primo und der Cron Ungern aufgerichtet worden.

Sagmar betreffend sehe ich nicht, wie dem Bochkay solches Haus noch zue Siebenbürgen und den partibus Ungariae die der Sigismundus possedit, es sei nun allein oder [mit] denen darzue gehörenden Spanschaften, ohn Ihrer kayserlichen Mt. und kunftig derer Successoren sonderlich praeiudicium könnet eingereumet werden; denn so ihm zue den vorigen waradeinischen vier Spanschaften, als nemlich Byhor, Krasna, Solnok mediocris und Marmaros auch die obgemelten Sagmarischen vier Spanschaften ¹⁾ solten abgetreten werden, würde er gerad das halbe und beste Theil in Ober-Ungern innen haben und hingegen Ihrer Mt. das schlechteste halbe Theil so auch nur acht Spanschaften aber den andern an Güethe nicht zu vergleichen, bleiben. So ist auch die Vestung Sagmar an ihr selbst von dieser Seiten der Schlüssel zu Siebenbürgen, wie denn der Graf Basta, wenn er dis Haus nicht zum besten gehabt, dasselbe Land bei so often mutationen nicht hett konnen recuperirn und wiederumb in Ihrer kays. Mt. devotion bringen; denn durch Sagmar nicht allein einer sondern ezliche Pass in Siebenburgen offen gehalten werden. Und ist vielleicht eben dieser Ursachen halber fur ezlichen Jahrn Khünig Stefano an statt Sagmar, so er als

---

¹⁾ Ezekről a Bevezetés III. Fejezet 575—79. lapon szól.

sein Erbtheil praetendirt, das Haus Keövár und die Stadt Nagibania sampt dem Bergwerk abgetreten worden. Ich vermerk meiner Einfalt nach das der Bochkay sich und seine Posteritet in Siebenburgen wohl zu versichern gedenkt, weil er die Heuser Hust, Keövár, Sagmár und Waradein gleichwie eine Vormauer zusammenzubringen begehrt. denn er mit diesen vier Hauptheusern ausser der dazwischen liegenden Castellen dermassen verschlossen sein würde, das er von dieser Seiten sich nicht leicht was zu besorgen hett; da ihm hingegen das Land herwärts alzeit offen stehn würde, er bekomme gleich darzue die vier Spanschafften oder nicht. Beinebens ist auch dis zu besorgen, das kunftig nach des Bochkay Ableiben die Siebenbürgen, wenn sie sich so wohl verschloszen befinden werden, wieder einen andern Fürsten dem itzigem Vertrag zuwieder aus ihrem Mittl aufwerfen möchten. weil sie von Natur ausländischer Obrigkait gehässig.

Wie es anitzo mit Waradein steht, hab ich nicht recht erfahren können, besorg aber, es werde ihnen, den vorigen Beschluss zuwieder schlechte Zufuhr passirt. Doch möcht Herr Illieshazi deswegen bessere Nachricht haben.

Weil auch den Rebellen nicht in allen zu trawen, demnach der gemeine Mann und die Heyducken nicht von allen wissen, und mit der Zeit ein andere Resolution den itzigen Schluss zuwieder ihrer Unarth nach nehmen möchten, wird eine hohe Notturft sein, das man sich draussen noch gefasst halt, damit man auf einen jeden Fall bereit sei und da sie was tentiren wollten ihnen widerstehn möcht. Den obwohl der Adl in gemein wohl affectionirt. sein doch noch ihrer viel, so sich in diesen Wesen gar zu weit eingelassen, als nemlich der Katay Mihal, Segney Miklós, Kelemessi Mihál und andere, so nicht Lust zum Frieden haben, durch welcher Anstiftung leicht was böses erfolgen möcht, wie den aus beigelegter Copey des Kathaj Mihal Schreiben, so er von 23 Aprilis herein in Polen an herrn Woynickj gethan ¹⁾ wohl zu merken was er und

¹⁾ Ez a darab hiányzik.

sein Anhang im Schild führt und darumb ihnen mit Unterschied zu trawen.

Solches hab E. f. Durchl. ich aus unterthänigster schuldiger Pflicht gehorsamist anfüegen solln. Dieselb beinbens gottlichen Schutz und dero zue erzfürstlichen Gnaden mich gehorsamst bevehlend. — Datum Lublau den 23 Aprilis 1606.¹⁾

Ewer fürstl. Durchlaucht

gehorsamster unterthanigster

Erich Lassota von Steblaw m. p.

(Ered. a bécsi állam-ltárban.)

IV.

1606. (ápril 27?)

A Kassán egybegyűlt Bocskay-párti országos rendek radikális pártja pontról-pontra bírálát alá veszi a bécsi február 9-diki egyességet.

Censura orthodoxorum Hungarorum contra articulos Viennenses in Januario 1606²⁾ conclusos.

A Censura az Illésházy és Mladossewith által megkötött 1606. február 9-diki egyességet pontról pontra taglalván, e taglalást és bírálatot már a bevezető formulárén (»Nos Stephanus Illésházy«) megkezdés megütközik a bevezető formulare következő kitételén:

»Quod cum nos illustrissimus princeps Stephanus Bochkay ordinesque status regni Hungariae intestinorum in inclito regno Hungariae nuper exortorum motuum et

¹⁾ A levél tartalma mutatja, hogy az eredetinek dátuma hibás s hogy az nem ápril 23., hanem május 23-kán iratott, a *gyűlés után*. Ily értelemben használtam föl a benne előadottakat a gyűlés történeténél. S ha mégis, mindemellett, nem a helyes, hanem a hibás eredeti dátum alatt közlöm a darabot, ezért a vastag technikai tévedésért szíves bocsánatot legyen szabad remélnem az olvasótól.

²⁾ De, természetesen, ez alatt a február 9-diki bécsi okirat ezikeit kell érteni.

tumultibus componendorum causa ad Serenissimum [Matthiam Archiducem . . . ablegavissent] *stb.*

E kitétele a következőket jegyzi meg a

Censura orthodoxorum Hungarorum: »Intestinorum nuper exortorum tumultuum et motuum componendorum causa etc.«: in praejudicium bonae causae Hungarorum posita sunt ista. Non enim malo fine arma sumpta sunt, sed ut religio pura et libertas politica avita conservaretur. Debuissent [*t. i. Illésházy és Mladossewith*] ergo hic veram causam insurrectionis explicare et pluribus verbis inculcare, quare haec insurrectio facta sit. Nimirum quod Sua Majestas per suos generales capitaneos tam in politicis libertatibus fere omnibus, quam etiam in religionis exercitio Hungaros impediverit et penitus opprimere voluerit.

In Corporiensi diaeta haec postulavere Regnicolae Hungari a Sua Cesarea Regiaque Maiestate:

(I.) Articulus primus Corponensis.

Religio Lutherana, Helvetica et Romana sit libera et antiquitus articuli contra eos quovis tempore scripti una cum articulo praeteriti [anni] ultimo tollantur.

Ad primum articulum *responsio* Suae Serenitatis archiducis Matthiae et consiliariorum Suae Majestatis Caesareae:

Religionis negotium in Hungaria in eodem statu relinquatur, quo tempore divorum quondam Ferdinandi et Maximiliani imperatorum aliorumque piissimorum regum Hungariae felicissimae recordationis fuit. Articulus vero postremus constitutionibus anni 1604 extra dietam et non accedente consensu Regnicolarum per Suam Maiestatem [*adiectus*], à reliquis articulis separatur et tollitur.

Censura orthodoxorum Hungarorum.

Religio Evangelica tempore Maximiliani et Ferdinandi fuit in tristissimo statu ob persecutionis varias; quacunque enim ratione potuerunt Evangelicis nocere, id magna cum

alacritate fecerunt, ex quibus non voluntas sed tantum facultas nocendi et extirpandi religionem Evangelii defuit, prout vivis testimoniis eorum facinora probari poterunt; quod autem sub eorum regimine Evangelium floruerit, non ipsis imputandum sed Dei beneficio et animositati nostrorum praedecessorum quos non potuerunt ad hoc pertrahere; non igitur ad praenotatos imperatores provocare debuerunt domini Commissarii; si enim in eodem statu debet manere religio, absque omni dubio maiores persecutiones deinceps experiantur Evangelici, praesertim orthodoxi, cum ab utraque parte magnum eis immineat periculum. Propterea expresse debuit fieri mentio trium confessionum, ut in articulo fuit annotatum. Quod vero ad articulum extra diaetem anni 1604. factum attinet, debuissent domini commissarii summa diligentia in id adniti, ut non tantum ab aliis articulis contra Lutheranos quovis tempore factis separaretur; sed ut hic et omnes praeteriti articuli quotquot usquam contra religionem Evangelicam promulgati in decreto inveniantur, non inquam tantum separentur sed etiam poenitus annihilarentur et cassarentur. Nihil quoque prout etiam ibi factum est, in tam ardua tamquam magni momenti causa absque scitu principis et regnicolarum mandato, etiamsi id absque superbia et malitia egissent, agere debuerant; videntur regnum et regnicolas contemnere et se suamque prudentiam maioris facere vel ostentare totumque regnum in periculum adducere.

(II.) Articulus secundus Corponensis.

Ut rex intermediente serenissimo principē nostro cum Turca tractetur praesentibus tamen legatis Suae Maiestatis.

R e s p o n s u m Serenissimi domini Archiduci.

Visum est utrique parti ob varias et eorum (?) graves causas cum Turcis et Hungaris simul pacem fieri, praesertim cum neque Turca sine Hungaris neque hi sine Turcis reconciliari et pacificari velint; interim vero maneant induciae, quemadmodum promulgatae sunt.

[*Censura Orth. Hungarorum.*] Hic articulus manet in suo vigore.

(III.) Articulus tertius Corponensis.

Ut creetur palatinus, cum dignitas ista alligata sit libertatibus regni.

Responsum Serenissimi domini Archiducis.

Palatinus eligatur more antiquo consueto et iuxta regni antiquas constitutiones cum hoc tamen limitatione, si hoc status et ordines Regni in dieta publica congregati voluerint et ut is non modo regi, verum etiam pro tempore eiusdem supremo gubernatori subsit et sine scitu eorum nulla maioris momenti negocia tractet. Quod vero personalis praesentiae electionem spectat, cum iuxta articulum [allegatum] dominus Johannes Lippay ex voto dominorum assessorum Suae Mtis sit electus et deinde in generali anni 1604. dieta legitime sigillo ei tradito solemniterque iuramento ab ipso exacto publicatus et acceptatus fuerit: ideo persona ipsius merito non immutatur, sicut etiam in posterum personalis secundum articulum praedictum semper eligetur.

Censura orthodoxorum Hungarorum.

Hic nulla conditionalis debuit fieri, an vellent vel nollent eligere palatinum: sed simpliciter debuissent approbare, ut eligatur; cum iam antea in Corponensi dieta et electio facta et persona nominata fuerit. — Quantum ad auctoritatem palatini attinet, si non plus ea posset uti, similis esset Priapo deo hortorum quem passeret et aliae aves primo metuunt aspectu, postremo autem capite et naso assident et illum defoedant.

(IV.) Articulus quartus Corponensis.

Ut corona asservetur in Hungaria.

Responsum Serenissimi archiducis.

Quandoquidem corona Hungariae moderno hoc turbulentissimo regni statu secure in Hungaria conservari non

potest, ideo conclusum est, ut eam Sua M^{tas} ad locum aliquem tutiorem et viciniorem Hungariae deferri curare dignetur.

Censura orthodoxorum Hungarorum.

Si corona Hungariae extra regnum debet asservari, nihil hic est transactum namque et antea fuit extra regnum; sed hic debuissent urgere commissarii, ut antiquo more in regno in tutissimo loco a quatuor magnatibus hungaris prout antiquae regni constitutiones sonant, deponeretur et custodiretur.

(V.) Articulus quintus Corponensis.

Camera sentina malorum aboleatur et thesaurarius constituatur.

R e s p o n s u m Serenissimi archiducis.

Thesaurarius sive hic (?) perceptor proventuum regionum sive praefectus aut quovis tandem alio nomine appelletur cum aliis sibi adiunctis in nullam partem gubernationis sese immisceant, sed regios et coronae proventus solum current. Quin imo ut deinceps Hungari semper et seculares elegantur, conclusum est; sicut etiam ad contributiones publicas regnicolae admodum antea consuetum perceptores seu dicatores quos volunt habere et eligere poterint. Quod autem reverendissimum dominum Agriensem in dicta causa in exilium mitti postulant, id iuris ratio non dictat; cum nemo inauditus et non convictus condemnari multominus plecti debet. Sed si qui sunt qui contra eum criminaliter procedere existimant, id in futura diaeta liceat illis iuris ordine servato, citatione praevia, coram statibus et ordinibus regni facere pro se; qui (!) si ante diaetam componi non possent; ita tamen ut et illi defensionis suae, quae iuris naturalis sunt, aliaque adminicula iuris minime denegentur. De eliberatione autem domini Micatii, domini nuncii diligentem se propterea apud dominum Bocskay operam navaturos obtulerunt.

Censura orthodoxorum Hungarorum.

Quod episcopi Agriensis negocium attinet, cum is apertissimus proditor patriae et libertatum fuerit et regem quoque ad hoc permoverit, ut libertates regni tam politicas quam religionem ipsam funditus avertet: propterea non debuissent domini commissarii illi concedere, ut sua mala facinora coram regno tanquam non satis dignus vir proponeret aut defenderet, sed ut simpliciter maneret proscriptus. Imo propter tam grande scelus, quod erga patriam perpetravit, dignum et iustum esset, ut domus illa in qua natus est in aliorum documentum funditus dirueretur et posteritati in memoriam columna erigeretur, in qua inscriberetur: proditorem patriae hic natum fuisse et maledictum esse, qui in hoc loco domum aedificaverit.

(VI.) Articulus sextus Corponensis.

Praelati et ordines ecclesiastici pauciores sint; qui episcopi ecclesias non habent, etiam nulla officia gerant ecclesiastica.

R e s p o n s u m Serenissimi archiducis.

Ne sacratissimae Caes. Mtis authoritati et potestati quippiam derogetur, in eius arbitrio relinquitur episcopos quos voluerit eligere; ne tamen in consilium alii quam qui episcopales suas ecclesias vel alia iura possessionaria habent, admittantur et inter hos quidem ut eorum, qui ex nobili prosapia oriundi habiles sunt, condigna ratio prae ceteris, sicut antea ita etiam in posterum observetur, Sua Mtas benigne curabit. Quae vero de episcopis comitibus comitatum in particulari recensentur et quod huiusmodi personae ecclesiasticae seculares dignitates habere non possint, ideo restringitur, nisi privilegia sua propterea habeantur et illa in proxima dieta statibus et ordinibus regni produxerint et docuerint aut ab immemorabili temporum usu horum fuerint. Et quia in appendice in hoc articulo oppidorum Modrensis, S. Georgii et Bozin mentio fit, pro ulteriori deliberatione et resolutione Suae Mtis ac statuum

et ordinum regni ad proximam futuram diaetam horum totum negocium reiicitur.

Censura orthodoxorum Hungarorum.

Caesareae M^{ti} auctoritas maneat in suo vigore, nec Suae M^{ti} hoc tempore cum armis coadactae, ut pristinas libertates regnicolarum concedere videretur,¹⁾ esse integrum, ut hostes evangelii, hoc est, episcopos, tales [quales] velit pro libitu eligeret, praesertim si suas episcopales ecclesias non haberent, et nobis obtruderet; quod si fieret, hi perinde nos vexarent, prout praeteriti. Potius elaborandum fuisset ut etiam hoc postulatum regnicolarum in suo vigore mansisset. Quod autem domini commissarii resolverunt se, ut episcopis in proxima diaeta liceat usum sui domini in secularibus probare, magnam hac in parte illis licentiam dederunt; certissimum enim eos a multis annis primos in consiliis fuisse et praecipuas dignitates officiorum gessisse. Hic igitur domini commissarii debuissent diligenter considerare, non quid factum sit sed an bene et iure factum sit? Cum spirituales etiam Christi dicto probante nulla officia secularia gerere debeant; merito igitur his etiam postulatis regnicolarum insistendum fuisset.

(VII.) Articulus septimus Corponensis.

Victus praelatis ordinetur¹⁾ et ne se implicent secularibus negociis, in posterum caveatur et forum spirituale aboleatur.

R e s p o n s u m Serenissimi archiducis.

Maneant sedes spirituales, si tamen in iisdem aliqui abusus inolevisent, poterunt illi in proxima futura publica diaeta coram Sua M^{te} et statibus regni proponi, limitari et emendari, ubi similiter quaerelas de decimis et earum abusibus rex et regnicolae componant.

---

¹⁾ A constructióban hiba van. Az egykorú másolat igen rossz.

Censura orthodoxorum Hungarorum.

Si omnes episcopi, canonici, Jesuitae eiicerentur ex regno, unicum tantum hoc consideretur quod concessum est, ut sedes spirituales maneant, perniciem toti regno offerrent; quia in hoc ipso tota ipsorum autoritas sita est, teste experientia. Ut autem abusus illi in futura diaeta emendarentur et reformarentur, non videtur qua ratione id commode ibi fieri poterit; tum cum in diaeta multa alia negocia tractanda erunt, tum vero, quod omnes Romanae religioni addicti eo magna cum aviditate advolabunt et in suffragiis ferendis facile numero superiores evadere possunt. Ante generalem diaetam itaque et de hoc articulo fuisset definiendum. Eodem articulo de victu praelatorum et ne se impliceat secularibus officiis nihil actum qui etiam nulla ratione praetermittendus; sed secundum postulata regnicolarum laborandum ut maneat quoque in suo vigore.

(VIII) Articulus octavus Corponensis.

Jesuitae penitus regno reiiciantur et donationes cum clausula hac emanata, ut vocant, ut donatarii teneantur Romanae fidei ministros in bonis sibi collatis tenere, aboleantur et reformentur.

R e s p o n s u m Serenissimi archiducis.

Sicuti domini ablegati huic suo articulo Corponensi inhaerent, ita Sua M^{tas} suis quoque iuribus insistit. Quoad clausulas donationales de quibus hic articulus mentionem facit, fiant donationes iuxta decretum regni et more regni antiquitus solito.

Censura orthodoxorum Hungarorum.

Octavus articulus Corponensis de eiiciendis Jesuitis et ut donatarii teneantur servare Romanae fidei ministros est totus relictus (*egy*); de quo necessario cum Reipublicae nostrae multum intersit, ut in vigore permaneat, diligenter elaborandum fuisset; si enim illis libera permansio in regni

permissa fuerit, et clausula haec permanserit, cum sint astutissimi, in omnes certe occasiones advigilabunt, ut hanc ignominiam ulcisci possint.

(IX.) Articulus nonus Corponensis.

Officia in extraneos non conferantur et qui in Hungaros creati sunt, iis ad tertium usque gradum posteritatis nulla officia in Hungario gerere permittatur.

Responsum Sereuissimi archiducis.

Hi qui in Hungaria recepti sunt, pro receptis habeantur; in collatione vero officiorum nativorum Hungarorum absque ullo religionis discrimine potissime ratio habeatur, sicut etiam in aliis suis regnis Sua M^{tas} facit.

Censura orthodoxorum Hungarorum.

Quod Sua M^{tas} dicit se facere in aliis regnis de conferendis officiis absque ullo religionis discrimine, experientia contrarium testatur; certum est enim in Austria et coeteris provinciis haereditariis nullis aut paucis evangelicis etiam minimum officium conferre. Si hoc articulus maneret in suo statu similiter etiam fieret in Hungaria.

(X.) Articulus decimus Corponensis.

In confiniis Hungarus miles teneatur. Consilio Hungarico omnia agat [rex]; consilarii etiam sint Hungari.

Responsum Serenissimi archiducis.

Hungariam Sua M^{tas} per Hungaros possideat. Item tam maiora quam minora officia ex consilio Hungarico conferret Hungaris idoneis.

Censura orthodoxorum Hungarorum.

Bene factum, sed effectus docebit.

(XI.) Articulus undecimus Corponensis.

Cum Sacra Caesarea Regiaque M^{tas} personaliter diaetae interesse non potest, tunc palatinus praesideat comitiis.

R e s p o n s u m Serenissimi archiducis.

Si Sua M^{tas} propter varia et inevitabilia imperii et aliorum regnorum negocia in Hungaria prouti regnicolae cupiunt venire non posset, conclusum est ut Sua M^{tas} det plenipotentiam supremo gubernatori suo omnia regni Hungariae negocia hic proponendi et determinandi.

C e n s u r a orthodoxorum Hungarorum.

Cum Sacra Caesarea M^{tas} etiam in loco suae residentiae nemini se conspiciendum prebeat, qualia sunt illa varia et inevitabilia negocia quae ipsum impediunt, quominus in anno vel duobus semel in inclitum regnum Hungariae etiam delectationis causa venire posset? Ut gubernatori plenipotentiam det, non est necessum; cum gubernatores pueris et impuberibus soleant adiungi, Sacra Caesarea M^{tas} vero iam ad virilem aetatem pervenerit et quod maximum est, Hungaria non vult duos sed unum regem simul et semel vivos habere; sufficiat ergo ut palatinus cum antiqua potestate eligatur et gubernatoris officium intermittatur.

(XII.) Articulus duodecimus Corponensis.

Obliget se Sua Caesarea M^{tas}, quod nullo unquam tempore praesentem motum vult ulcisci.

R e s p o n s u m Serenissimi archiducis.

Quaerelae in hoc articulo propositae, ante proxime futuram dietam componantur; si quae autem componi non possent in futura diaeta complanentur, salvis iuribus uniuscuiusque permanentibus.

C e n s u r a orthodoxorum Hungarorum.

In 12. articulo Corponensi aliud postularunt regnicolae videlicet, ut Sua M^{tas} se obliget de non ulciscendo isto motu, qui ¹⁾ certe etiam firmiter debuisset concludi, et ut

---

¹⁾ T. i. articulus.

non tantum cum haereditariis suis provinciis nomine suo et successorum suorum legitimorum cavisset, sed etiam ab electoribus et principibus Sacri Romani Imperii et cum regno Poloniae.

(XIII.) Articulus decimus tertius Corponensis.

Delinquentes contra Suam M^{tem} iuridice puniantur et bona ablata illegitime restituantur.

R e s p o n s u m Serenissimi archiducis.

Cum ea quae ad hunc articulum concludendum spectant in conclusione huius tractatus comprehensa sint: idcirco eo etiam articulus isto reiiciatur. Quod bona mobilia omnia quae apud aliquos sub hoc tumultu in specie ablata reperientur, suis dominis restituantur et contra eos qui restituere nollent, ad restitutionem faciendam iure procedatur.

Censura orthodoxorum Hungarorum.

In articulo Corponensi petunt regnicolae, ut in posterum Sua M^{tas} nullum puniat absque processu iuris et ut bona per Suam M^{tem} ablata restituantur. — Hic autem respondetur, ut bona mobilia in hoc tumultu ablata ubicunque invenientur restituantur, quae cum sint contraria, regnicolae diligenter inhaerere debent postulatis prioribus.

(XIV.) Articulus decimus quartus Corponensis.

Bona per principem nostrum collata confirmantur.

R e s p o n s u m Serenissimi archiducis.

Bona quae per dominum Boczkay vel per alios quosvis occupata vel quibusvis donata fuissent, cum eiusmodi donationes et occupationes invigerosae sint, veris ac legitimis haeredibus et prioribus dominis et possessoribus restituantur in proxime futura diaeta; bona autem in pignora et titulo pignoris possessa de quibus in articulis fit mentio,

qualiter redimenda et prioribus possessoribus restituenda sint, in futura diaeta deliberabitur.¹⁾

(XV.) Articulus decimus quintus Corponensis.

Cum et alia multa sunt reformanda atque praestanda [ad quae] Sua M^{tas} tempore coronationis se iuramento astringit, ea ut liceat in diaeta proponere et corrigere.

R e s p o n s u m Serenissimi archiducis.

Bona et arces extraneis inscripta per Hungaros, restituta eis pecunia eorum, cum consensu Suae M^{tis} Caesareae redimere liceat. Quarelae vero contra liberas civitates in publica diaeta audiantur, quae sua privilegia municipalia et iura producere teneantur et in quorum usu fuerunt, observentur.²⁾

A p p e n d i x.

Hoc maxime deplorandum esset, si hi articuli et haec pacificatio in vigore manerent, quod cum soli et primi orthodoxi susceperunt defensionem veritatis et libertatum aviticarum, aliisque interim in angulis mussitantibus et iam papizantibus, papistis vero aperte armis suis resistentibus, nunc vero et papistae et alii non tantum debeant frui libertatibus politicis hoc bello recuperatis, verum etiam libertate religionum suarum; orthodoxi vero qui primi fuerunt, tot sanguinis effuderunt, totque sumptus fecerunt, non debeant habere liberum exercitium suae religionis et fidei etc.

(Egykorú irat a bécsi cs. és k. áll. levéltár 254. sz. codexének 227. és köv. lapjain.)

¹⁾ A »Censura« a kéziratban e czikknél hiányzik.

²⁾ Ennél a czikknél is hiányzik a kéziratban a »Censura«.

V.

1606. ápril 27.¹⁾

A Kassán egybegyűlt Bocskay-párti országos rendek válaszfelirati javaslata a februári kiegyezés pontjaira.²⁾

Censura sive replica statuum et ordinum regni ad relationem dominorum legatorum, ab archiduce Matthia reportatam, Cassoviae facta anno 1606 die 24 aprilis.

Anno Domini 1606,³⁾ mikor urunk ő felsége az magyarországi nagyságos urakkal és az Magyarországhban levő minden rendekkel egyetemben egyenlő akaratból az jó békeségnek tractatusába az Nagyságos Illiészházy István urunkat, Trincsen és Liptó Vármegyéknek fő ispánját és ő Felsége tanácsát Mladossewith Péter urunkkal együtt Bécsben Mátyás herczeghez bizonyos írott articulusokkal az korponai országgyűléséből ablegálta volna, kik az minemű resolútiót hoztanak ő Felségének és az országnak (mely nem egyez az ország kívánságival), azokra az resolvált articulusokra az nemes ország ilyen választ teszen vala. modo sequenti:

1. Articulusra. Az mi az religio dolgát illeti, miért hogy mint Isten s mint ember látja, hogy az korponai articulushoz képest az Mátyás herczeg urunk ő felsége resolútiója mely igen diversum legyen, okai ezek: Hogy az szent írás az ecclesiát sem emberhez, sem penig helyhez nem kötelezi. Másik oka: Bizonyosan megtapasztalják és tudják is azt az emberek, hogy Ferdinandus és Maximilianus

¹⁾ Az irat homlokán ugyan ápril 24-diki datum áll; de ezt csak úgy kell érteni, hogy a tárgyalások kezdete e nap. Miután a bécsi egyesség pontjai csak ápril 27-kén tárgyaltattak egészen le (l. a naplót XVI. sz. a.), ez a rájuk alkalmazott birálat se lehet korábbi keletű.

²⁾ Ez az irat, az előzőtől nem csupán szövegezésében tér el, hanem argumentatiójában, eszejárásában és egyes adataiban is. Ugy látszik, hogy ez az előbbinél valamivel mérsékeltbb hangú javaslat lón a végzések tulajdonképeni alapja.

³⁾ Jászaynál (l. az irat végén a megjegyzést) 1605 áll.

fejedelmek idejében minemű nagy persecutioja volt az ecclesiának és az ministeriumnak is, kihöz képest az 1604. esztendőbeli utolsó articulus nem hogy tolláltatnék, hanem inkább megelevenítettetnék és confirmáltatnék. Mert Mátyás herczeg ő felsége azt az articulust nem tollálni akarja, hanem separálni, az separatio penig nem abrogatio. Ex praemissis rationibus az ország semmiképen nem recedál az korponai articulustól, hanem annak in omnibus articulis, punctis et clausulis inhaereál. Ezt is hozzátevén, hogy Forgách Zsigmond, mely plenipotens volt Mátyás herczegtől ő felségétől, Korponán consentiált articulo de negocie religionis.

2. Articulusra. Ez az második articulus abban maradhat, hogy csak urunk ő felségének legyen kegyelmes gondviselése rajta, hogy az induciák alatt az német ellenségnek titkon valami transactiója ne legyen az törökkel.

3. Articulusra. Palatinus creáltassék országunknak régi törvénye és szokása szerint, régi authoritással. Gubernatort penig semmiképen nem acceptál az ország, hanem az koronás király után palatinus gubernálja az országot ki nativus hungarus legyen, az kit az ország választ. Az mi personalis presentiae Lippay János dolgát illeti, mivel az ország őtet nem választotta; és az is az oka, hogy ez országnak szükséges dolgaiban tisztivel nem akart szolgálni, hanem inkább mikor kívántatott az országnak szolgálni, az ország akarhatja ellen külömbet irt ellenek valót; nem akarja azért az ország bevenni, hanem mind az két dologban inhaereál az korponai articulusnak continentíája szerint.

4. A hol Mátyás herczeg ő felsége az korona felől úgy resolválja magát, hogy Ausztriában úgy mint közelebb való helyre hozassék, annak az nemes ország nem accedál; mivel bizonyos dolog az, hogy minden országok az magok hazájában és országokban tartják koronájukat, azért az nemes ország is azt akarja, hogy az korona Magyarországbán Poson várában nativus magyarok őrizése alá hozattassék és tartassék, azok gondviselése alatt, az kiket az ország annak őrzésére méltóknak ítél lenni, régi ország-

nak szokása szerint, miért hogy az háború után békességet várunk Istentől; ebből is az ország inhaereál az korponai végezéshez.

5. Az mi az kincstartó választásáról való articulust illeti, kincstartó az országból választassék nativus magyar secularis rendek közül; kiknek egyéb authoritások ne legyen, hanem csak az nemes országnak kincse beszédésére és annak dispensálására. Az mi az Zuhay és Micatius püspökök felül való resolutiót illeti, az Mátyás herczeg ő felsége resolútiójának úgy kellene helyén maradni, hogy ha az püspököknek csak privata personákkal volt volna is dolgok, de mivel hogy egész Magyarország szabadságának ők voltak megrontói, kik hitünkben és szabadságunkban megháborítottanak, mely gonosz cselekedetek sok példákbl megtetszik: azért semmiképen nem recedál az ország az korponai végezéstől, sőt inhaereál annak in omnibus, hogy perpetui exules regni legyenek. Ez két püspökön kívül országunknak régi törvényének folyása helyén maradjon, úgy hogy az citatiók observáltassanak.

6. Mivelhogy az hatodik articulusban az titularis pispékökről és azoknak tisztekről Mátyás herczeg ő felsége igen homályosan resolválja magát, az korponai végezésben citált articulusban való okokból most is azon articulusnak continentájához tartja az ország magát. Az modri, bozini és szt.-györgyi dolgából (*sic!*) is azonszerint nem recedál az ország, kiknek eligazítása semmi dilatiót nem kíván.

7. Miért hogy Mátyás herczeg ő felsége az széknek állapotja felől az ország kívánsága szerint igen homályosan és halogatással resolválja magát, azon szerint az dézmák dolgában is; miért istis rationibus az ország nem recedál semmiből az korponai hetedik articulustól, hanem azon inhaereál.

8. Itt az nyolczadik articulusba az jezsuiták dolgából Mátyás herczeg ő felsége igen idegenképen felel, azonszerint az jezsuitáknak adatott donatiókról is igen homályosan emlékezik: ez okokból tartja magát az ország az korponai végezéshez.

9. Mivelhogy Mátyás herczeg ő felsége az kilenczedik articulusra és kívánságára gyengén felel, annakokáért az ország in omnibus suis punctis clausulis et articulis tartja magát az korponai végezett articulushoz.

10. Az tizedik articulusra igen rövideden felel az országnak Mátyás herczeg ő felsége; annak okáért az nemes ország nem per receptos Hungaros akar regáltatni, hanem per nativos Ungaros, similiter consiliarios et officiales. Mihi tem etiam in confiniis Hungarum nativum et non extraneum vult habere; itt is inhaereál az ország priori articulo Carponensi in omnibus punctis.

11. Mátyás herczeg ő felsége az tizenegyedik articulusra igen bőségesen felel az gubernatorságnak tisztí felől: holott az ország nem gubernatort kíván abban az articulusban, hanem császár urunknak ő felségének személye szerint való látogatását országunkban kívántuk és kívánjuk is: az miképen az hetedik articulusban ő felsége offerálja magát (*sic!*). Az mint penig az nemes ország az harmadik articulusban Mátyás herczegnek ő felségének megfelelt, hogy gubernatorra nincsen szüksége az országnak, nem is akarja acceptálni: ezen articulusban is ezent kívánjuk, hogy ha császár urunk ő felsége nem akar bennünket személye szerint meglátogatni, és közöttünk lakozni, nem gubernator által, hanem nativus hungarus palatinus által, kit az ország választ, regálja cum plena authoritate palatinus az országot. Ezt helyén hagyván, az tizenegyedik articulusban, quod nemo nisi legitime citatus, jurisque ordine convictus puniatur hoc etiam addito: hogy valakik magok jószágában való successiójokat etiam invitis successoribus [pénzen vették meg?] azoknak pénzeket ő felsége restituálja; mert nyilván való országunk törvénye ellen vagyon, hogy az successor bonorum az maga jószágát pénzen vegye meg.

12. A hol Mátyás herczeg ő felsége articulusokat citál, hogy az mely articulusokat in diversis comitiis sibi invicem contrarie cedáltak ¹⁾ volna, azokat bizonyos választott sze-

---

¹⁾ Tán *interpretáltak*.

mélyek által reformáltatja; mely igével ez óráiglan be nem teljesedett, azért méltó, hogy dilatio nélkül reformáltassék az több dolgokból is. Az kiktől jószágokat illegitimo juris processu elvött császáár ő felsége, azoknek restituálja, azért inhaereál az ország az korponai végezésnek.

13. Minthogy Mátyás herczeg ő felsége az tizenharmadik articulusra az országnak assecuratio felől (azért hogy az kiknek az ország assecuratióját kívánta) nem úgy felel és nem azok által, az kiket az ország kívánt, akarja assecuráltatni az országot, az mint resolutiójának hátulsó részében magát resolválja; mely assecuratio nem elégséges, kihöz képest az ország minden rendiben tartja magát az korponai erről irott articulushoz. Az ingó-bingó marhának elvételiről és annak megadásáról enged az ország az Mátyás herczeg ő felsége resolutiójának, hogy kinek-kinek adassék meg az ő igaza, az kiktől elvitetett, nemcsak in specie, hanem generaliter minden kárát sub poena Zerenciensi super ablatiis rebus edita.

14. Az mi az tizennegyedik articulust illeti, miért hogy az korponai articulus azt tartja és Mátyás herczeg ő felsége is úgy resolválja magát, hogy az kiktől jószágot elvétetett, megadassanak az hiveknek (?) az országnak végezése és rendelése szerint; exceptio tamen bonis fisci atque eciam ecclesiasticis.

15. Mivel hogy Mátyás herczeg ő felsége az utolsó articulusra insufficienter resolválja magát, mint feleletiből megtetszik, az nemes ország mégis inhaereál in toto korponai articulusnak. Leges tamen antique et veteres constitutiones, libertates et privilegia liberarum civitatum et montanarum, juraque municipalia sive civilia observentur.

Hogy penig az ország az mostani utolsó Mátyás herczeg ő felsége articulusokhoz (*sic!*) nem accedálhat, oka az, hogy az korponai gyűlésben Forgách Zsigmond ő felsége plenipotentiája mellett sokkal közelmel accedált az ország kívánságához és sok articulust rectificált is, kikről most sokkal súlyosb válaszokat hoztanak az követek; annak okáért ennek az mostani gyűlésben szerzett articulusoknak

az mint resolválja magát az ország, in omnibus punctis et articulis inhaereál. Ez mellett könyörög vala országuł ő felségének mint kegyelmes urunknak, fejedelmünknek, hogy ő felsége continuálja az jó békességet, meggondolván országunknak romlott állapotját és fogyatkozását.

(Egykorú irat a lőcsevárosi levéltárban, Demkó Kálmán szives közlése.)

Jegyzet: Ugyanígy megvan e »censura« Jászay Oklevélgyűjteménye VII. köt. 61. és köv. lapjain a Nemz. Múzeumban, 2161 quart. lat.

VI.

1606. ápril 27.

Töredékes följegyzés a kassai gyűlés ápril 25-diki s következő üléseiben tartott tárgyalásokról s előleges megállapodásokról a kiegyezés dolgában.¹⁾

Die 25.²⁾ Aprilis in congregatione regnicolarum de responsione archiducis Matthiae ad articulos exhibitos tractatum et denuo deliberatum est.

Ad primum articulum.

Articulus de religione confectus maneat eo modo et in illo vigore prout in dieta Carponensi sancitum est, ut nimirum tria religio Romana, Lutherana et Helvetica sive Calviniana ubique libera relinquatur, a quo etiam domini regnicolae recedere nolunt. Quod allegatur tempus Ferdinandi: notissimum est, quod eo tempore persecutio fuerit. Quod Sua Sertas articulum 1604. offert se separare velle, separatio non est abrogatio, et quia dominus Sigismundus Forgach Caesareus legatus superinde se resolvit, illi etiam inhaerendum statuunt. Cupiunt etiam ut eiecti concionato-

¹⁾ Nem épen mindenben egyezik a két előbbi »censurával« sem a május 12-diki végzésekkel.

²⁾ Hogy e datum helytelen és az ápril 27-diki helyes, arról v. ö. a IV. sz. irat keltéhez tett jegyzetet.

res denuo in ecclesias suas restituantur, utque simul articulus Wladislai (*igy!*) de comburendis Lutheranis aboleatur.

Secundus articulus.

Hic manet suo loco, ita tamen, ne interea Sua M^{tas} Caesarea clandestine cum Turca tractet.

Ad 3. Articulus.

Palatinus iuxta antiquas regni constitutiones natus Hungarus eligatur cum plenipotente autoritate, gubernatorem vero status et ordines vivente rege non expetunt. Quantum ad Johannem Lippai attinet, illum pro personali agnoscere nolunt, qui etiam sine consensu eorum antea ad hoc officium promotus est et necessitatae postulante officio suo satisfacere recusavit. Quantum ad electionem personalis etc. attinet, illa deinceps per regnicolas pro recepta consuetudine fieri debet.

Ad 4. Articulus.

Corona regni non in Austria sed in Hungaria in arce Posoniensi sub custodia magnatum iuxta antiquas constitutiones asservetur, sicut et in aliis regnis consuetum est.

Ad 5. Articulus.

Thesaurarius per regnicolas eligatur, qui sit natus Hungarus, et illius officium praecipue consistat in percipiendis regiis proventibus. Quantum episcopi Agriensis condemnationem attinet, archiducis Matthiae censura hoc pacto valeret, si cum privata persona saltem negotium habuisset. Quia vero contra totum regnum paccavit, publice ac privatim offendit, referunt se ad articulum Carponensem 5., ut nimirum perpetui exules utrique maneat. Alii vero extra hos duos episcopos citari poterunt.

Ad 6. Articulus.

Postquam de communibus titularibus episcopis in responso archiducis tecte continetur (*mi?*), inhaerent conclu-

sioni dietae Carponensi. Quantum ad oppida Bozin, S. Georgii ac Modor attinet, observetur art. 57 decreti 3. regis Wladislai.¹⁾

Ad 7., 8., 9. et 10. Articulum.

Cum ad hoc quoque articulos archidux Matthias obscure respondet, status inhaerent articulis Carponae superinde editis.

Jegyzetben a lap szélén.	{	Ad 7. Articulum.
		Quia conformis est legibus postulatio regnicolarum, inhaerent adhuc illi.
		Ad 8. Articulum.
		Quia et olim Jesuitae in Hungaria locum et mansionem non habebant, nec modo admitti possunt. De clausula donationalium manet resolutio Viennensis.
		Ad 9. Articulum.
		Recepti Hungari utantur iuribus regni, sed officia illis ad tertium usque gradum non conferantur.
		Ad 10. Articulum.
		Consiliarios, officiales et capitaneatus ex nativis Hungaris Sua M ^{tas} eligat et servet.

Ad 11. Articulum.

Si Sua M^{tas} in medium regnicolarum venire non poterit vel voluerit, Palatinus intersit ac praesit comitiis, gubernatorem vero vigore 3. articuli non expetunt.

Jegyzetben a lap szélén.	{	Ad 11. Articulum.
		In absentia Sua M ^{ti} s non per gubernatorem sed palatinum nativum Hungarum regno praesit (<i>így!</i>) Approbatur quoque ut nemo nisi legitime citatus convineatur.

Ad 12. Articulum.

Quamvis et antea archidux Matthias sese obtulerat quod articulos in diversis comitiis contrarie editos per cer-

¹⁾ Ez a tezik a főpapok főispáni tisztjéről szól.

tas personas reformare curabit, tamen factum non est, ideo sine dilatione reformatur. Et quia archidux Mathias sufficientem assecurationem ut postulatum non promittit, inhaerent Carponensi articulo.

		A d 12. A r t i c u l u m.
J e g y z e t b e n	{	Oblatam assecurationem de non-ultione, quam
a l a p		Sua M ^{tas} cum nominatis provinciis promittit, maior pars regnicolarum pro sufficiente agnoscit,
s z é l é n.		nonnulli vero postulant, ut Sua M ^{tas} et Imperium ad huiusmodi obligamen deinceps adigere velit. Omnes iniuriae et ab initio factae vel causatae transgressiones omnino condescendant et deinceps regnicolae in suis libertatibus pacifice conserventur. Princeps Stephanus itidem suo voto cupit, ut propter nonnullos allegatas rationes electores imperii et rex Poloniae assecurationem firmarent.

A d 13. A r t i c u l u m.

Bona ablata per Suam Maiestatem legitimis possessoribus restituantur.

A d 14. [A r t i c u l u m].

Bona mobilia non tantum in specie sed etiam generaliter omnia alia sicut et damna ubi reperientur inquirere liceat et restitui debent.

A d 15. A r t i c u l u m.

. . . . .

(Egykorú följegyzés Körmöczbánya Itárában.)

VII.

1606. ápril (28).

Bocskay előterjesztése a kassai gyűlésen a folyó ügyek (s nem a kiegyezés) dolgában.

Propositiones principis regnicolis Cassoviae exhibitae.

Primus articulus. Az szent istennek csudálatos rendelésiből hazánk megromlott szabadságának helyre való állásáért (*sic*) felfegyverkezvén és azon kegyelmes isten vezérlése által abban ugyan emberi reménség felett elő is menvén, kíváztatik immár, hogy az mi szabadságinkot, ki megkerült vala, nemcsak megtartani, de annak megbontakozását és idegen nemzetnek romlandó állapotját gyámoltani és talpra állítani¹⁾ igyekezzünk, mely hazánk szabadsága körül nem utolsó az hazánkbeli törvényünknek kiszolgáltatásának rendi és módja, hogy annak az régi és megvégzett folyása semmi okon meg ne gyaláztassék, se penig új találmánynyal meg ne elegyítettessék, hanem minden helyeken az országban az régi igazság és törvény, ki az bírodalomnak főoszlopa, hazánknak régi szokása szerint mindennek minden fogyatkozás nélkül is mostani időknék állapotja az mint szenvedí, szolgáltatassék, hogy midőn hazánknak igazságát vérünk hullásával keressük, senkinek az maga igazsága interea meg ne folytódjék, servatis de iure servandis.

Secundus articulus. Mivelhogy penig az juridicus processusoknak egy része káptalanokat és conventeket illeti és azok propter introductionen variorum abusuum libertatibus patriae derogantium tolláltattanak, hogy ebből is az országnak juridicus processusokból valamit ne decedáljon (*sic*), szükség az nemes országnak más hasonló jó módot keresnie, hogy capitularisok és conventualisok helyett olyanok substituíttassanak pro ratione moderni temporis, kiváltképen még az úristen az országot megcsendesíti, kik szintén mint

¹⁾ Ezen értelmetlen mondat oka talán a fölötte hibás egykorú másolat írója.

azok, idoneae [personae legyenek és] az evocatiókat, inquisitionokat, revisiókat, executiókat, statutiókat, és egyéb tisztét az capitulariusoknak és conventualisoknak modo solito et legitime viseljük és administrálják.

Tertius articulus. Noha az jelen való sok szükségek nyilván azt mutatnák, hogy az jelenvaló gyűlésben is, istennek kegyelmességiből megszaporodván cz birodalom, már az rovás is augeáltassék; mindazonáltal az nemes országnak megfogyatkozott [állapotját] meggondolván, mindeneknek előtte kívántatik csak ez, hogy az korponai gyűlésben felvett rovásnak, kik jó részire mindenestül hátra vannak, halogatás nélkül az nemes országnak beszolgáltatására gondja legyen.

Quartus articulus. Az vitézlő rendnek való (*sic*) sok insolentiai miatt mennyi kárban jutott az nemes ország, az sok külemb-külemb felől való panaszokból halljuk és látjuk, ki minekünk is nagy szívbeli fájdalmat hozott; mely dolog nem egyébből származott, hanem az vitézlő rendnek nagy fizetlenségiből, kit minekünk is ez engedetlenségbe és szófogadatlan származott.¹⁾ Ez hogy ennek után evitáltassék, a mint hogy az vitézlő nép kezett jó disciplina is rendeltetett, és a sok kárvallás miatt megháborodott nemes országnak ennek utána nyugodalmas megmaradása lehessen: kívántatik, hogy a korponai rovás kívül is az egyéb restantiáknak sine ulteriori dilatione a dikátoroknak impoáltassék beszolgáltatások, vicecomitibus autem, dicatoribus és egyebeknek is, kik miá az késedelem vagyon, poena sancienda. Így az vitézlő rend is (kinek contentálásokra a megnevezett dica convertáltatik) mikor bizonyos helyre szállíttatik, megzabláztatik és az nemes országnak injuriái megenyhíttetnek.

Quintus articulus. Nyilván vagyon az, hogy ennek előtte való egynehány esztendőkkal az nemes ország szerzette volt az gratuitus labort az erősségeknek és végházak-

¹⁾ Ez a teljesen értelmetlen mondat kiáltó bizonyossága az egykorú másoló tudatlan és vigyázatlan voltának.

nak sok külemb-külembféle szükségeknek megszerzésére, mely szükségek ez mái óráig is nem hogy valamennyire minuáltattanak volna, de még inkább ez idegen nemzetnek (úgy mint kinek nem tulajdona volt) gondviseletlensége miatt sok részire megtöbbsítettének. Hasznos dolognak látszik azért, hogy ez az gratuitus labor megrenováltassék és kívántatik, hogy az végházaknak és erősségeknek megmaradásokért *more solito* continuáltassék, hogy így az erősségek, kik kezünkben vannak, gondviseletlenség miatt ne láttassanak elpusztulni, *iuxta articulum constitutionum anni 1604.*

Articulus sextus. Minthogy nem küsebb serénységes gondviselés kívántatik az kezünkbe való birodalomnak megtartására, az mint kívántatott az megnyerésére, felette igen szükség azon okoskodnunk, hogy az megnyert birodalmot meg is tartsuk és ha kívántatik, annak czélját és határát dicsírelesen előbb is vessük; mivelhogy az békesség dolga még igen bizonytalan karban forog és a dolog mind az hadakozásra láttatik inclinálni: az *expeditio* dolgában találjon az nemes ország jó és alkalmas módot, hogy istennek szép áldásinak elvett alkalmatosságát gondviseletlenség miatt [veszni] ne hagyjuk. Ez mellett az urak és nemesek miscoda segítséggel akarnak lenni az hadakozásnak jó módjával való megcontinuálásánál, decernáljon arról az nemes ország és adja nekünk értésünkre, hogy tudjuk mit remélni és ahhoz magunkot accomodálni; mert bizonyosok lehetnek ő kegyelmek abban, hogy mi is semmi commoditást, kivel hazánknak használhatunk, semmit abban hátra nem hagyunk, az mint hogy most is erdélyi országunkban szép hadainkot *trium nationum* készen tartjuk, hogy valamikor kívántatik, azokkal egyetemben szolgálhassunk országunknak megmaradására.

Articulus septimus. Végezetre mivelhogy az kiknek esztendeje eltölt¹⁾ és azoknak tartása felette igen hasznos

---

¹⁾ Fiedler udv. tanácsos gyűjteményében levő egykorú latin fordítás itt így szól: »*Praeterea cum praetorianorum seu Ceruleorum annus jam elapsus sit.*« Ebből nyilvánvaló, hogy a magyar eredetit

és szükséges, mint eddig ő kegyelmek is meglátták, mely haszonnal szolgálnak, kívántatik, hogy ezek után is megtartassanak, az országnak sok rendbeli hasznot szolgálhasanak, főképen az mi magunk személyinek custodiájáért, kiből mennyi következik, ő kegyelmek megítélhetik.

Articulus octavus. Emlékezik még az nemes ország arról is, a mint a korponai gyűlésben kívánta ő felsége az ezer lovasnak continue intertentióját, kiből ha egyéb haszon nem keletkezik is, ad refrenandum multorum effrenatas licencias felette hasznos volna, hogy et hac ratione az maleficiumok tolláltathassanak.

Articulus 9. Az replicatióban (*sic*) érti ő felsége, miképen kéri az nemes ország ő fölségét, hogy mégis jó móddal való békességnek continuálását ne intermittálja; kire ő felsége mint szinte azelőtt, most is nagyobb inclinációval vagy, hogy nem mint az ártatlan vér ontására. De meggondolhatják ő kegyelmek azt, minemű mód nélkül való alkalmatlansággal volt még eddig az békességnek véghezmenetele. Mindazonáltal valamit most az ország replicál, azzal egyetemben ő felsége maga személyének megmaradását az ő kegyelmek megmaradásához kötvén, kész lészen azt az replicatiót Mátyás herczegnek Bécsben felküldeni; csak az nemes ország válaszszon és denomináljon arra való embereket, kik az replicatióval felmenjenek.

Articulus 10. Az mely terminust az nemes ország az rebelliseknek hagyott volt az korponai gyűlésben, az immár elmúlt. Kivánja azért az országtól ő felsége érteni, kell-e még azokra várakozni.

Articulus 11. Ezeken kívül is ha valamit a nemes ország feltalál, kik hazánknak megmaradására néznek, ő felsége örömet érteni akarná etc.

(Nagyon hibás egykorú más. Kőrmüczbánya Itárában.)

---

ekként kell érteni: . . . »mivelhogy az kék (kék) gyalogosoknak (vagy darabontoknak) esztendeje eltölt . . . « stb.

VIII.

1606. ápril 29.¹⁾

A Kassán egybegyűlt országos rendek válasza Bocskaynak a folyó ügyeket (nem a kiegyezést) illető előterjesztéseire.

Responsum ad replicationes²⁾ Suae Celsitudinis.

Ex primo et secundo Suae Celsitudinis articulo statutum est, quod articuli de et super occupationibus bonorum et ablatarum rerum restitutionibus in his disturbiorum temporibus factis, vel fiendis in Zerench constituti confirmantur; ita tamen ut parti succumbenti extra dominium licitum sit novo iudicio, ex post vero etiam appellatione uti. Reliquae autem occupationes et violentiae, quae ante exortum hunc tumultum patratae sunt, iuxta articulos annorum 1587 et 1588 in comitatibus continentur, et vicecomites iuxta officii sui exigentiam non obstante hoc tumultu, conventum in comitatibus celebrent, [in?] quibus intra [?] dominium constitutis ad revincendam sententiam per non-venit fassio procuratorum suffragetur. Praeterea omnis generis fassiones, protestationes, contradictiones, prohibitiones, inquisitiones, revisiones, coram omnibus singulorum comitatuum vicecomitibus deinceps celebrantur, atque per eosdem super eiusmodi procuratorum fassionibus sub sigillis eorum literae necessariae extradentur, quae etiam in diversis comitatibus

---

¹⁾ E válasz, noha időrendben, kelte szerint, a XI. számú iromány után kellene jönnie, azért van itt a IX. számú előtt, mert az egykorú hivatalos fordításban összefüggő egy ugyanazon iratot képezvén a IX. számú ápril 29-diki irattal (mint ennek eleje), jogom volt — a zűrzavaros és hiányos tudósítások alapján — azt himni, hogy az egykorú hivat. fordítás keltezése helyes s így előbb ápril 29-diki dátumot adtam én is neki s mint VIII. számú iratot iktattam a sorrendbe. Csak később, mikor már az idézések megváltoztatásával járó sok alkalmatlanság miatt a sorrenden nem változtathattam, mondom, csak később jöttem rá, hogy a hivatalos fordítás hamis keltezésével szemben a XVII. szám alatt közölt naplónak van igaza s ezen VIII. számú irat május 9. előtt nem kelhetett.

²⁾ A fordító hibája, »ad propositiones« helyett.

robur obtineant suae firmitudinis. Similiter etiam omnes eae fassiones, quae coram dominio cancellario factae essent et statutoriae quoque ac aliae executiones quae de curia principis per notarios legitime hactenus effectui datae fuissent vel imposterum fierent, locum similiter obtineant firmitudinis. Juratus vero notarius de curia principis ad constitutionem procuratoriam etiam extra regnum, qui indiguerint, proficisci possit, illaque fassio locum firmitudinis habeat. Iudices autem appellationum Sua Celsitudo cum consensu consiliariorum eligat, cum quibus Sua Celsitudo appellationes discutiat. Ex statu nobilitari octo personae deligantur, quarum quatuor semper lateri Suae Celsitudinis adhaereant, quae ad iurium administrationem fidei sacramento obstrictae sint habeantque desuper certam solutionem a Sua Celsitudine atque harum appellationum revisioni certus aliquis dies, primus videlicet Decembris constitutur. In occupationibus vero bonorum in his disturbiorum temporibus factis vel fiendis, nulla annualis revolutio admittatur.

Ubi vero Sua Celsitudo in tertio propositionis suae articulo, contributionem diaetae Corponensis etiamnum exactam cupit, meminisse potest Sua Celsitudo haidones tota hac exacta hyeme passim in comitatibus hibernasse, nunc etiam cum iisdem haidonibus ita generaliter conclusisse, quod eosdem ad pascua deleget, iisque de victualibus hoc pacto ut sequitur, provideat. Quae si per Suam Celsitudinem computata fuerint, comperietur summam non exiguam constituere, ad singulos videlicet centenos equites per unum mensem triginta tres cubuli farinae, tria larida, boves duo, et unum quartale salis, atque haec eatenus offerunt regnicolae se per duos menses et non ultra praestituros, quatenus Sua quoque Celsitudo eosdem milites ad loca destinata ablegaret, ipsosque regnicolas ab eorum insolentiis sublevaret; quo facto offerunt regnicolae se contributionem Corponensem Suae Celsitudini subministraturos.

Quod ad quartum articulum attinet, non displicet dominis quoque regnicolis, quin ab anno 1600 omnes re-

stantiae, quae adhuc inexactae essent, et apud exactores, dicatores, perceptores, et provisores exstarent, exigantur et tesarariis usque ad festum D. Joannis Baptistae justae ac sufficientes rationes superinde reddantur. Et si quae interim privatae etiam personae utpote administratores, perceptores camerarumque consilarii et tricesimatores reperiantur, ab iis quoque ab anno 1598 de perceptis et erogatis ratio exigatur. Restantiae vero quae apud subditos inexactae usque ad annum 1600 haerent, ad earundem solutionem non cogantur. Qui quidem si usque ad praedictum terminum de gestis officiis sufficientes rationes non darent aut non possent, vigore saltem praesentis articuli, atque etiam iuxta constitutiones antiquas, contra tales usque ad satisfactionem procedatur, utpote per quos steterit, quominus tales contributiones exactae fuerint, ac imposterum quoque exigere possint. De quibus si comitatus sub authentico ipsorum sigillo literas testimoniales dederint, eae, quandoquidem sub juramento referantur, robur obtineant firmitudinis. Vicecomitibus autem iudicibus nobilium notariis ac dicatoribus consueta sua salaria, iuxta antiquam regni consuetudinem dependantur.

Quod autem quintum concernit articulum, illum iuxta postulationem Suae Celsitudinis nobile hoc regnum reliquit in suo esse, secundum articulum anni 1604 super gratuitis laboribus editum. De gratuitis vero laboribus arcis Echeth hoc decernunt regnicolae, ut illa iuxta antiquas constitutiones edificetur.

Ad sextum articulum Suae Celsitudinis respondent regnicolae, eam esse antiquam libertatem regni huius, quod quandocunque Sua Celsitudo personaliter in campum prodierit, tum ipsi quoque in personis, exceptis bello inhabilibus, tenentur in persona ipsam comitari et quo poterit modo ac apparatu meliori penes assertionem suae ac patriae libertatis, tam cum equitatu, quam etiam peditatu penes personam Suae Celsitudinis in omnen fortunae eventum insurgere, iuxta constitutionem millesimi quingentesimi sexagesimi sexti, ita tamen ne Sua quoque Celsitudo

tempore huiusmodi personalis insurrectionis potiores, neque privati, neque publici causa, ex comitatibus evocet, sed iidem pariter in suo quisque comitatu sub proprio vexillo comitatus militet et cum comitatu consentiant. Super quo hanc sanctionem nobile hoc regnum pro statuto habere cupit.

Ad septimum articulum postulationis Suae Celsitudinis respondent regnicolae, quod quamvis regnum hoc extreme desolatum sit, urgente tamen praesenti necessitate salvaque remanente praerogativa nobilitari, pro hac vice offerunt Suae Celsitudini praehabita ubique rectificatione, a singulis fumis antehac dicatis binos florenos, quorum unum subditi ad festum D. Margarethae, alterum vero florenum ad festum assumptionis beatae Mariae ipsi domini terrestres ex proprio teneantur persolvere; nobiles vero curiales, libertini et mercatores, in quibusvis civitatibus, oppidis et villis constituti item molitores, carbonarii, et alii quique, qui in caetum quorumcunque comitatum non connumerantur. iuxta antiquum morem per vicecomites taxentur. Dediticii autem seu tributarii, iuxta observatam consuetudinem contributionem praestent. Has vero contributiones unusquisque dominorum terrestrium, civitatum et oppidorum in propriis suis bonis per se exigat, et manibus dicatorum administret, accepta ab iisdem desuper sufficienti recognitione. Si qui vero in hac exactione negligentiores reperiantur, statuta per vicecomites et a toto comitatu poena, tales irremissibiliter puniantur. Atque hanc quidem dicae exactiorem vicecomites praesentibus iudicibus nobilium ac ipso dicatore peragent.

Quod ad nonum articulum attinet, quoniam inclytum hoc regnum serenissimo archiduci Matthiae in negotio pacis sufficientissime respondit, ideo Sua quoque Celsitudo certas personas ex magnatum aliorumque statuum numero in hunc finem denominet. Et simul supplicant etiam unanimiter Suae Celsitudini quod eadem citra ullam moram hunc pacis tractatum continuare velit.

Ad decimum articulum quod attinet, videtur dominis regnicolis, quod quicumque ex rebellibus ad festum usque

D. Jacobi non resipuerint, aut suam fidelitatem erga Suam Celsitudinem contestati non fuerint, eorum bona universa Sua Celsitudo defacto confiscari curet. Fidelium vero bona, qui Suae Celsitudinis fidelitati adhaeserunt, ea quae adempta, aut aliis donata essent, statim et defacto restituantur, quemadmodum Sua quoque Celsitudo id se facturam clementer obtulit.

Quandoquidem autem in proxima diaeta Corponensi, ad instantiam dominae Clarae Melith, orphanorumque Georgii quondam Kÿral, in prosecutione causae tutelaris, inclytum hoc regnum peculiarem articulum sanciendum curaverat, quem etiam nunc in vigore suo relinquit ac confirmat, simulque statuit, ut quoniam praedictorum orphanorum juratam (*sic!*) in hoc regno, quam etiam alibi causa extraordinaria fuerit, ita etiam nunc eandem permaneat. Idcirco omnis generis tutores, tam naturales et testamentarii, quam dativi, aut etiam qui aliorum filios aut filias, et consanguineos in personis aut bonis ad sese receperint, nomineque tutorio aut curatorio curam illorum gesserint, teneantur tales, iisdem orphanis, quin etiam ab iisdem constitutis haeredibus, intra tempus praescriptionis universa bona, resque mobiles, fideliter reddere ac restituere, ac insuper sub poena in decreto tripartito expressa iustas ac liquidas rationes dare. Attribuitur autem respectu modernorum disturbiorum et tam diu saltem, donec regnum hoc ad pristinum et quietum statum divinitus redigetur, plenaria facultas comitibus, vicecomitibus, iudicibusque nobilium et juratis assessoribus eorundem comitatum, in quibus talium orphanorum bona aut res mobiles eorumque tutores aut curatores extiterint, legitima citatione praehabita (si forte cui partium, iudicium comitatus displiceret) semel novo iudicio utendi, et deinceps quoque iudicium illud comitatus ad Suam Celsitudinem et juratos iudices regni appellandi. Unde quaecunque iudicium tandem per Suam Celsitudinem una cum adiunctis sibi regni juratis iudicibus pronunciatum fuerit, illudque sive approbet, sive reprobet Sua Celsitudo, easdem tamen literas adiudicatas statim et defacto pro executione ad comitatum remittendas esse, easque vice-

comites cum adiunctis sibi iudicibus de more solito coram vicinis et commetaneis exequi teneantur, non obstante hac in parte quorumvis inhibitione et repulsione.

In eodem conventu Corponensi ad instantiam et intercessionem magnifici Michaelis Czobor et Ladislai Bar-kóczy ac aliorum statuerant regnicolae articulum quendam peculiarem de divisionibus bonorum mobilium et immobilium, ex quo nunc plurimi abusus subsequuntur, eumque causantes in diversum sensum rapiunt et interpretantur. Statutum itaque est, quod imposterum vigore illius articuli nullus omnium neque vidua defuncti Pauli Melith eiusque orphani aut etiam alii uti unquam possint, sed secundum antiquam regni constitutionem in bonorum tam mobilium quam immobilium divisionibus, tam fratres carnales, quam patruales et matruales procedant. Reliqui vero omnes in causis suis secundum regni consuetudinem jus suum prosequantur.

Tyrnaviensibus et Gyöngösiensibus orthodoxae religionis christianis a Celsitudine Sua sibi collatae ecclesiae, defacto restituantur, et in iisdem secundum contenta donationis Suae Celsitudinis conserventur. Sic etiam in confiniis utpote in Filek, Zéchén et Zendreő, ac aliorum quoque locorum indigenae nobiles, neque a capitaneis, neque ab officialibus, in pristinis eorum libertatibus quoque modo impediuntur. Fugitivi autem coloni, item servitores ex omnium arcium, civitatum, et quorumcunque locorum pertinentiis, imo etiam ex bonis propriis Suae Celsitudinis, prioribus suis dominis, secundum constitutiones regni restituantur. Ubi vero Sua Celsitudo haidones nobilitat, iique plurimos suorum consanguineorum in literas armales referre volunt, qui tamen nihil regno hactenus serviverunt, indeque plurima inconvenientia sequuntur. Idcirco iis qui nihil regno serviverunt, eiusmodi armales minime deserviant ac Sua quoque Celsitudo imposterum sine informatione comitatum nullius militis consanguineos indiscrete nobilitet.

(Fiedler udv. tanácsos úr gyűjteményéből, a bécsi udv. kam. Itárban levő egykorú hiv. fordítás után.)

Jegyzet: Noha e replica majdnem teljesen egyezik a május 11-diki magyar nyelvű végzések I—XIV. cikkeivel, az eltérések miatt mégis hasznosnak gondolám közölni.

XI.

1606. ápril 29.

A kassai országgyűlés alkotta hadi törvények vagy szabályzatok az összes magyar katonaság számára.¹⁾

Statuta Dominorum regnicolarum pro militibus et exercituantibus.

Quoniam divina Mattas hanc exercituationem pro perpetua nominis sui gloria assertionequae in pristinam libertatem patriae nostrae afflictae erexit, atque benigniter sustentavit, fieri hactenus ob alios atque alios exercituum mutabiles status nequivit ut certus aliquis ordo et norma militaris eis praescribi, aut inter eosdem stabiliri potuisset. Unde plerumque secutum, quo neque Suae Celsitudini neque etiam eiusdem generalibus et supremis capitaneis modus et autoritas adfuerit, insolentes sub se milites compescendi, malaque per eosdem patrata e medio tollendi aut infinitas propemodum de iis querelas sopiendi. Nunc vero postpositis ac cassatis prioribus ipsorum sancitis ac reiecto quoque statu inordinato, sibi antehac vendicato, quo imposterum modo meliori et ordinato constitui ac regi possint, visum est Suae Celsitudini, visum etiam regno atque ipsis quoque militibus communi suffragio quod deinceps intra ordinem militarem talis ordo, qui hic ordine recensetur, ab omnibus servetur.

---

¹⁾ Magyarul igen rossz másolat után közölve Hadtört. Közlem. 1890. 115. l. E magyar nyelvű másolatból meg nem lehet érteni a poggyászos népre vonatkozó rendelkezést (III.); a »másodrendű katonaság«-ról szóló passzus teljesen hiányzik belőle; hibás benne a VI. cikk utáni kikezdés; összefolyik benne a szervezeti és a büntető rész. Mind ez elég ok arra, hogy az egykorú jó magyar eredeti után készült hivat. latin fordítást lenyomassam.

1. Quo vero hic noster exercitus divinitus benedicatur et fortunetur, dabunt imprimis operam capitanei, ut inter sibi subiectos milites, cultus divinus propagetur atque incrementum sumat, ad quem finem in omnibus exercitibus praedicatores servantur ac teneantur, blasphemiae aliaeque turpes execrationes inter militarem ordinem prohibeantur et devitentur. Contra hoc edictum si qui deliquerint, tales refractarios capitaneus defacto puniat, atque etiam ipse bono iisdem exemplo praesit.

2. Haidones equestris ordinis haec pro norma habebunt, quod capitaneus eiusdem ordinis ad summum quingentos equites sub se habeat, et idem capitaneus ultra centum equitum ducem sub se non interteneat et horum militum, tam apud capitaneum, quam etiam duces nomina ordine notata habeantur.

3. Capitaneo maximae curae esse debet ne in suo ordine plures quam competit milites lixas videlicet et calones interteneat, ipse vero capitaneus ultra decem equitibus servire volentes milites sub se non habeat. Sic duces quoque in centenario suo ordine, ultra sex equitum stipendiarios minime interteneat. Ordinis vero secundi milites nonnisi cum binis et ternis equis¹⁾ bene instructi et armati serviant quibus capitaneum Sua Celsitudo eligat, sitque is iuramento Suae Celsitudini et regno obstrictus. Vexillum autem ei Sua Celsitudo dabit, ducesque sub ipso existentes confirmabit, atque etiam ii Suae Celsitudini et regno fide erunt obligati, quibus etiam Sua Celsitudo peculiare vexillum ordinabit.

4. Ad vexillum vero et capitaneos supremos alii duces et sibi subiecti milites fide erunt obligati et quicumque eorum sine praescitu vexillum suum aut capitaneum deseruerit, honorem et caput propterea amittat, et neque duces neque alii eminentioris status milites sine praescitu capitanei ad exequenda sua propria negocia, imo ne domum quidem castris excedendi habeant facultatem.

---

¹⁾ Tán e helyett: nonnisi bini et terni cum equis *stb.*

5. Nullus capitaneorum aut ducum milites sub alio capitaneatu aut ducatu existentes sine praescitu eorum superiorum ad se alliciat vel sibi conducat. Si quis vero, sive capitaneus, sive etiam dux, contra hoc edictum tales milites sub alio vexillo militantes conduxerit, talis capitaneus aut dux officium suum defacto amittat, nullamque existimationem aut honorem habeat.

6. Si qui militum contra scitum et voluntatem Suae Celsitudinis ac supremorum capitaneorum licentia vexillum pro se erexerit seque capitaneum aut ducem fecerit, extunc talem ficticiu capitaneum seu ducem, generalis capitaneus statim suspendio mulctet et contra talis omnium civitatum oppidorum et villarum incolae potestatem habeant insurgendis.

Poena in transgressores statuenda.

1. Quicumque contra capitaneum aut ducem suum temere insurrexerint eumque vituperiis aut aliis illicitis verbis dehonestaverint, tales tribus baculis irremissibiliter fustigentur.

2. Quicumque contra suum capitaneum vel ducem gladium eduxerint, aut eundem sauciaverint, aut etiam fortuito reciderint, id capitale esto ac propterea sine spe veniae puniantur. Curae autem esse debet capitaneis, ut sibi subiectam militiam in stationibus suis juris administratione, in campo vero clava seu gladio regant.

3. Magnatum, nobilium item parochorum et scholarum domos et allodia quicumque invaserint in easdemque condescenderint, iuxta constitutiones regni capitis suplicio mulctandus erint.

4. Quicumque subditis equos, iumenta aut res quasunque mobiles ullo sub praetextu abstulerint, tales transgressores teneatur capitaneus bene propterea fustigare et nihilominus res ademptas in specie ad quem pertinuerint restituere aut si iam eae venditae aut distractae essent, ad persolvendum competens precium illarum cogere. Capitaneus vero qui talem militem propter suum excessum ex quadam convenientia non puniret, officium et honorem statim amittat.

5. Quicumque ecclesias invaserint aut sepulchra eruerint, capitale esto. Et item quicumque commeatum supra id, quam (*így!*) ipse et equus suus consumere potest, divendiderint aut domum suam develi curaverint, item qui miseros subditos pactaverint (*sic*), stigmatique inusserint, atque hoc pacto pecunias ab illis extorserint, tales capitaneus bene fustigandos curet aut si quid amplius meruisse videantur, iudicio mediante puniet, et postea ex caetu militum exturbet, atque eliminet.

6. Quicumque vim virginibus intulerint, honestasque matronas dehonestaverint, similiter capitale esto, item quicumque alium in via regia invaserint, aut domi ipsorum depraedati fuerint, tales capitaneus sub amissione officii sui tanquam praedonem et publicum malefactorem iudicio mediante morte mulctandos curet. Id si supremus capitaneus facere abnueret, talem capitaneum Sua Celsitudo jure mediante defacto puniat.

7. Quicumque vectores commeatum aut aliarum rerum quae vel pro usu Suae Celsitudinis vel aliorum baronum aut capitaneorum et ducum aut etiam ad generalem regni diaetam, ex uno loco in alium veherentur, clam invaserint, eosque diriperint, id etiam capitale esto.

8. Quicumque fodinas minerales, casas, vectoresque cupri et tricesimatores aut proventus regni, ex quibus solutio militibus praestanda esset, impediverint aut turbaverint, etiam supplicium capitale esto.

9. Quicumque cursores aut veredarios qui vel a Sua Celsitudine vel etiam a regno, in communi patriae negocio expediti, ultro citroque commearent, impediverint aut retardaverint, sine spe gratiae morte afficiantur, si quidem ii in patriae negocio dimissi ab omnibus potius sint adiuvandi, quam impediendi.

10. Extra haec etiam si qui enormes casus inter milites exorirentur, tales omnes supremi capitanei pro ipsorummet honore et existimatione severe puniant, atque in tales, ad deterrendos alios, severum exemplum statuunt.

Datum in civitate nostra libera Cassoviensi 29. Aprilis
Anno domini 1606.

Stephanus mp.

Stephanus Illieshazy.	Christophorus Thurzo comes.
Val. Druget de Hommona.	Thomas Nadasdy.
Paulus Niary.	Georgius Zechy.
Michael Katthay cancellarius.	Georgius Warkoch.
Sebastianus Teökeöly.	Ludovicus Rákóczy.
Georgius Druget de Hommona.	Franciscus Rédey.
Michael Czobor.	Joannes Deseöffy.
Sigismundus Balassa.	Georgius Somogy.

(Fiedler udv. tanácsos úr gyűjteményéből a bécsi udv. kam. levéltár-
ban levő, egykorú hiv. fordítás után.)

X.

1606. ápril 30.

*Mátyás főherczeg a Kassán egybegyűlt Bocskay-párti ma-
gyar rendekhez a kibékülés ügyében.*

Matthias dei gracia archidux Austriae.

Spectabiles, magnifici, egregii ac nobiles sincere nobis
dilectis. Non equidem dubitamus, quin iam literas nostras
priores decima octava huius emanatas una cum paribus
Suae Maiestatis confirmationum articulorum hic concluso-
rum tum etiam plenipotentiae nobis vigore undecimi arti-
culi [tractatus illius?] ¹⁾ concessae acceperitis atque ex illis
intellexeritis, Suam Majestatem omnibus et singulis ad
Suae Majestatis fidelitatem redeuntibus non solum gratiam
et oblivionem omnium hoc disturbii tempore patratorem
benignissime et liberalissime concessisse, sed insuper etiam
ex articulis conclusis nihil plane immutasse atque in eo
quae Suae Maiestatis personam concernere videbatur, ean-
dem omnimode satisfecisse atque iisdem inhaerere se plane

¹⁾ Itt ugyanis a kéziratban hézag van.

resolvisse, ita ut ex parte Suae Maiestatis dubium nullum amplius resideat. Percipimus autem ex literis nonnullorum, magnam adhuc diffidentiam apud quosdam esse, quasi Sua Maiestas articulos praedictos non solum non confirmaverit, sed etiam non servare intendat. Nos qui haec omnia maxime vero nunc plenipotentiam in manibus nostris originaliter habemus, certo vos assecuramus, Suam Maiestatem nihil tale facturam neque commissuram ut verbo suo regio semel in lucem emisso, manusque propriae subscriptione et sigilla sua regio corroborato quicquam contra decorum regii sui culminis et diadematis faciat. Atque ut his tanto minus dubitare liceat, jam a vicinis regnis et provinciis selecti sunt certissimi quicquam commissarii qui una ad hanc dietam publicatam sint adventuri et juxta capitulationem factam assecurationem suam superinde addituri ut nihil metus periculi aut alicuius diffidentiae sit vobis pertimescendum, quin omnes ut convenit, salvum, securum, liberum accessum et recursum ad hanc dictam habere et in fidelitate sua permanere possint.

Quapropter vos omnes et singulos nostris hisce literis rursum benigne admonere volumus, cum omnia iam ex parte adimpleantur ut et vos, quae vestras personas concernant, tractatui huic concluso omnimode satisfaciatis et ad dietam hanc publicam, quandoquidem ea ad solam vestrarum omnium confirmationem a Sua sacra caes. regiaque M^{te} praecise indicta et publicata est, venire minime detrectetis, ne hanc diffidentia vestra ansam detis ut regnum hoc olim florentissimum tandem una cum nobilitate ad exemplum vicinorum regnorum nunc in potestate Turcarum existentium sui praesentissimum exterminium sentiat et tot millium animorum christianarum in diram perpetuamque immanissimi hostis servitutem adducandi atque ad innoxium christianorum sanguinem effundendi occasio praebeatur.

Speramus idcirco, vos huic benignae ac paternae nostrae admonitioni facile se (*így!*) accommodaturos et ad antiquam laudatamque vestram majorumque vestrorum vir-

tutem et fidelitatem indubitanter accessuros, in eodem perpetuo et constanter perseveraturos.

Quod si vero hanc Suae Maiestatis benignam, paternam et regiam voluntatem aspernari decreveritis, protestamur hisce coram deo et tota christianitate, nihil neque in Maiestate Sua neque etiam in nobis quod ad pacifice sopiendos hocce tumultus spectare videbatur, praetermissum fuisse omnemque futuri sanguinis effusionem et etiam regni interitum in vos solos redundare atque vobis et maxime iis, qui huius causae fuerunt, deo optimo maximo et toti christianitati desuper respondendum esse, quandoquidem vicinae provinciae damnorum suorum priorum a vobis illatorum tanto libentius oblivisci volunt, quanto magis et regno et toti christianitati ac vestrae reconciliationi rursum consultum iri existimant. Idcirco etiam legatos suos ad dietam mittere decreverint.

De cetero vobis et vestrum singulis gratia et benignitate nostro propensi manemus. Datum Viennae ultima die mensis aprilis anno domini 1606.

Matthias.

F. Nagymihályi.

(Egyk. más. a bécsi udv. ltár 13,626. sz. codexe 47. s köv. lapjain.

XI.

1606. május 8.

Bossányi Boldizsárnak, Nyitra követének levele ismeretlenhez a kassai gyűlésből.

Mein Dienst zuvor etc. Was unsere Sachen anbelangt, dieselben stehen, Gott lob, zur Zeit noch wol; dann die Propositionsartikel die der Herr Illiaszhazy gebracht, die haben wir alle durchgangen und seind ihr gar wenig auf welche wir uns des Römischen Kaisers Begehren noch nicht verglichen und an Ort gebracht. Wegen des Palatinusz und wegen der Assekuratorien ist die grösste Verhinderung gewesen. Aber wir haben auch dieses durchgegangen. Ich

versehe mich dass der Herr Illiaszhazy noch vor Johannis wird nach Wien müssen verreisen und sofern er mit der Assekuratur, die da gut beschaffen wehre, wiederumb zurück kombt, so wird der Frieden mit Gottes Hülfe zu Ende gebracht werden. Es seind noch wohl etzliche Propositions-artikel darinnen Ihr Durchlaucht an uns umb eine Steuer zu underhaltung 1000 Pferden und 1000 Fuszvolks begehren. So bald wir nun dieselben werden durchgegangen haben, verhoffe ich, das wir allhier nicht lange säumen werden. Wegen der Hayducken, welche sie auf dem Graszfüttern, haben wir grosse Mühe gehabt. Denn sie haben in unser Gegend gewollt. Ihr sein noch sechstausent einzulegen gewesen. Allein wir haben uns mit Herrn Illiaszhazy bei der Obrigkeit soviel bemühet, das Ihrer nit mehr die da auf dem Grase füttern zu uns sollen gelegt werden, sondern nur das Volk so under des Redeys Regiment ist, doch dergestalt, das der Herr Illiaszhazy dem Herrn Redey anordnen sol, wo er sein Volk hinlegen sollte, nemlichen auf die Spanschaften Nograd, Borssod, Neütra, Trenczÿn, Lipto, Oraw,¹⁾ Turecz und Hewess. Hiemit thu ich E. G. Gott befehlen. Datum Caschau, 8. May 1606.

(Egyk. ford. a bécsi cs. és k. áll. ltárban.)

(Hungarica.)

XII.

1606. május 9.

*A kassai országos rendeknek Mátyás főherczeg czimére
írott megbizó levele Illésházy István számára.*

Serenissime etc.

Spectabilis ac magnificus dominus Stephanus Illieshazy de eadem Illieshaza et egregius Petrus Mladesowith serenissimi principis consiliarii a nobis Carponâ ad Serenitatem Vestram cum iustis et aequis postulatis nostris able-

¹⁾ Árva.

gati resolutionem eiusdem super illis factam in publico hoc nostro conventu exhibuerunt. Quam nos condigna cum reverentia recepciones singillatim articulos omnes praesentibus etiam regni Transylvanie legatis quam diligenter consideravimus, quos equidem propter arduas gravesque difficultates Serenitati Vestrae fusius a domino legato nostro explicandas approbare in universum nequaquam potuimus. Freti tamen gratiae et benignitatis eiusdem erga nos paterna propensione, quam semper studiose prae se ferre visa est, ut ostenderemus hanc reconciliationem nobis et vicinis provinciis totique christianitati salutarem maxime nobis cordi esse, cum et Turcarum vires appropinquare et terminum induciarum imminere sciamus, quo commodius et citius tanti momenti negotium in optatum finem perduceretur, praesentium exhibitorum dictum dominum Stephanum Illieshazium sufficienti cum instructione ad Serenitatem Vestram expeditimus. Cuius verbis non solum ut fidem indubiam Serenitas Vestra adhibeat, sed pro innata sua clementia et singulari erga regnum Hungariae affectione, negotium hoc pacificationis uti cepit apud Sacram Caesaream regiamque Mattem toto studio iuvare promovere et in optatum finem perducere dignetur, Serenitati Vestrae demisse supplicamus. Factura rem tanto, tamque christiano principe dignam, nobis et orbi Christiano salutarem et aeterna in omnem posteritatem nominis sui gloria celebrandam a nobis etiam devotis et humilimis servitiis perpetuo promerendam. Cum his Serenitatem Vestram a Deo optimo maximo felicissime conservari cupimus. Datum in libera civitate Cassoviensi die nona mensis Maii anno domini millesimo sexcentesimo sexto. Eiusdem Serenitatis vestrae

Humilimi servitores
Universi status et ordines
regni Hungariae.

Hátirat: Serenissimo principi et domino domino Matthiae archiduci Austriae duci *stb.*

(Fiedler udv. tanácsos úr gyűjteményéből a bécsi udv. kam. ltár eredetije után.)

XIII.

1606. május 9.

A Kassán egybegyűlt országos rendek teljhatalmat adnak Illésháznak, Mátyás főherczeggel a kiegyezést az utasítások értelmében megkötni.

Nos Proceres et Magnates, Barones, Spectabiles, Magnifici, Generosi ac Nobiles Comites, Vicecomites, iudicesque nobilium, legati et internuncii comitatum liberarumque Civitatum caeterique status et ordines regni Hungariae in comitiis generalibus Cassoviae congregati et existentes notum facimus per praesentes, quod cum annis superioribus a dominis praefectis capitaneis aliisque officialibus sacratissimae Caesareae Regiaeque Majestatis in antiquis nostris legibus et praerogativis nobilitaribus multis modis offensi imo quod gravius et molestius fuit, in recepta et consueta evangelicae orthodoxaeque religionis libertate graves passi persecutiones et offensas, post multas querelas supplicationes non exauditi et tandem post publicas etiam regni protestationes nullo remedio adiuti ex parva scintilla primum deinde occasione se commode offerente contra infensos Suae Majestatis Caesareae Regiaeque exercitus arma defensiva pro vindicanda religionis legumque libertate coacte et necessario sumpserimus; deinde vero post varias militum excursionis praeliorumque et bellorum diversos eventus a Serenissimo Principe et domino Matthia dei gratia Austriae archiduce etc. gratiam et clementiam de restituenda religionis et legum nostrarum immunitate Suae Majestatis Caesareae nobis offerente paterne admoniti, paci et tranquillitati tam nostrae quam vicinorum regnorum atque universae Christianitatis cui iam a multis annis pro muro stetimus, consulentes, illico infesta arma deponere et in gremium gratiae et clementiae Suae Majestatis nos inclinare et offerre parati fuimus. Cum autem afflictissima haec patria nostra hac vice continuis quatuordecim annis bello-

rum sedes habita, tot ferocissimis nationibus tantorumque potentissimorum in terris duorum imperatorum exercituum rapinis praedae caedibus et vastationibus fuerit exposita, ac proinde in extremam iam ultimam vastitatem redacta, ut aliquam ex tantis calamitatibus respirationem modumque conservationis inveniret, placuit ut simul et semel cum Turcis etiam (quos non negamus in hac extrema nostra necessitate nobis auxilio fuisse) pax et confoederatio toti Christiano salutaris statueretur.

Pactis igitur inter nos induciis, conditionibus et articulis reconciliationis istius variis modis hactenus discussis et examinatis, in resolutione praefati Serenissimi domini principis et archiducis etc. cum maximae difficultates appereant, non potuimus ad easdem vicissim non replicare. Quae ut facilius in optatum finem perducantur, nos omnes unanimi voto et consensu, ad plenum confisi de industria integritate et singulari erga patriam amore spectabilis et magnifici domini Stephani Illieshazy de Illieshaza intimi Serenissimi principis consilarii suprenique inferioris Hungariae in partibus Cis- et Ultra-Danubianis gubernatoris et comitis comitatuum Lipto et Trenchini etc. domini et amici nobis observandissimi; eidem igitur plenariam et sufficientem potestatem facultatem et auctoritatem dandam duximus et attribuentiam cum praeallegato Serenissimo Principe et archiduce nostro omnium et singulorum nomine conveniendi ac in rebus in quibus a nobis informationem habet, tractandi. disponendi et ad ultimum concludendi et alia omnia ac singula faciendi quae ad hoc negotium pacificationis opportuna ac necessaria videbuntur sub illis pactis modis conditionibus et securitatibus, quae ad firmitatem bonae et sinceræ pacis et concordiae nobiscum et cum Turcarum imperatore ineundae pertinebunt, prout damus et attribuimus plenam et omnimodam facultatem per praesentes, promittentes bona fide, nos ea omnia quae praefatus dominus Stephanus Illieshazy cum dicto Serenissimo Principe archiduce in praemissis rebus fecerit, disposuerit et ordinaverit ac concluderit acceptaturos approbaturos et grata habituros

atque firmiter et inviolabiliter observaturos. Harum nostrarum vigore et testimonio litterarum mediante. Datum in libera Civitate Cassoviensi, die nona mensis Maii, anno domini 1606.

Valent. Drugeth de
Homonna, comes et generalis
capitaneus regni Hungariae.

Paulus Niary.
Michael Káthay, cancellarius,
Christophorus Thurzo,
comes perpetuus Scepusiensis.

Sigismundus Balassa de
Giarmath.
Georgius Zechy de Rimazech.

Georgius Warkoch de
Nowsich.

Stephanus Kendy comes
comitatus Doboka.

Joannes Imreffy
consiliarius.

Nicolaus Orllé.

Joannes Bakoss.

Joannes Descöffy capitaneus
Thokaiensis.

Copia plenipotentiae quas ego Stephanus
Illieshazy testor convenire cum originalibus (L. S.)

Stephanus Illieshazy mp.

(Illésházy által kiadott hiteles másolata a bécsi cs. és k. állam-tárban.)

Jegyzet. Az aláírások nélkül közli Szabó Károly, Bocskay polit.
levelezése. Tört. Tár 1882. 30. l.

XIV.

1606. május 11.¹⁾

A kassai gyűlés törvénykönyve.

Nos Stephanus, dei gratia Hungariae Transylvaniaeque princeps et Siculorum comes etc. Memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit universis, quod cum nos ob salutem huius regni nostri Hungariae conservandam et libertatem avitam ac religionem orthodoxam non solum tuendam, sed etiam promovendam pacem-

¹⁾ A dátumot illetőleg v. ö. a Bevezetésben (720. lap 1. jegyzet) mondottakkal.

que et publicam tranquillitatem curandam ad diem decimum sextum Aprilis in hac libera civitate nostra Cassoviensi universis fidelibus nostris dominis baronibus, magnatibus, nobilibus caeterisque ordinibus et statibus eisdem regni nostri Hungariae generalia indixissemus comitia et illis nos quoque personaliter praefuissemus, conclusis tandem mutuis tractatibus finitisque comitiis, iidem domini barones, magnates, nobiles caeterique status et ordines predicti regni nostri Hungariae exhibuerunt et praesentaverunt nobis in hoc eorum, nostro iussu celebrata conventu uno concordique animo per eos infrascriptos editos articulos, supplicantes nobis humiliter, quatenus eosdem articulos nos ratificare, approbare et confirmare dignaremur. Quorum quidem articulorum tenor talis est:

Replicationes dominorum regnicolarum ad
propositiones Suae Serenitatis.

Intellexerunt domini barones, magnates, nobiles caeterique status et ordines regni Hungariae Cassoviae congregati, quae serenissimus princeps, dominus eorum clementissimus ipsis in hac diaeta coram et in scriptis proposuit, ad quae omnia humiliter sic respondent:

I.

Az első és második, ő felsége propositióinak articulusaival országul statutum est, hogy az szerencsi articulus de et super bonorum occupationibus et ablatorum rerum restitutionibus in his disturbiorum temporibus factis vel faciendis confirmáltatik, de így: hogy extra dominium az succumbens félnek szabad legyen semel cum novo iudicio expost vero appellatione uti. Egyéb occupatiók és violentiák pedig, kik ez háború-üdő előtt löttenek, prosequáltassanak az 1587. és 88. esztendőekben édált articulusok szerint. Az viceispánok, non obstante hoc tumultu, törvényszéket celebráltassanak tisztek szerint; efféle brevisekben pedig az per non venit sententiáknak megtörése intra dominium senkinek ne suffragáljon. Az prókátor-vallások, akárminémű

nagy fassiók, protestatiók, contradictiók, inhibitiók, prohibitiók, inquisitiók, revisiók minden vármegyében levő viceispánok és szolgabírák előtt celebráltassanak; ezeknek idején vagy vármegye gyűlésében a procator-vallásoknál vármegyéken költ pecsét alatt való leveleknek minden vármegyéken, mintha szintén az ország bírása előtt lőtt volna, erejek legyen. Azonképen cancellarius uram előtt az minemű fassiók és az juratus notariusok által statutoriák, egyéb executiók is, de curia principis legitime löttének, vagy ennek utána leendének is, helyek legyenek (sic). Juratus notariust pedig de curia principis szabad legyen ad constitutionem procuratoriam etiam extra regnum vinni, kinek helye is legyen. Az apellatiókban levő bírákot ő felsége tanácsival válaszszon, kivel ő felsége az apellatiókat discutálja, az nemes rendek közül nyolcz személyt, az négye mindenkor ő felsége személye mellett legyen, kik az törvényre hitesek legyenek az országnak, kiknek ő felségitől bizonyos fizetések legyen és az apellatióknak is meglátásának bizonyos napja úgy mint prima die decembris inchoatioja kezdessék. In occupationibus vero bonorum in his disturbiorum temporibus factis vel etiam fiendis, semminemű annualis revolutio ne telhessen.

II.

Az hol ő felsége az harmadik articulusban teszen mentiőt az Korponán országnak ígért contributiónak megadása felől: urunk ő felsége jól tudja, hogy az hajdú vitézek az egész teletszaka mind ez ideig az vármegyéken éltek, ki miatt az contributiónak fizetése hátra maradt. Most is pedig az vitézek generalisával az vármegyék úgy végeztenek, hogy az vitézeket az mezőségre füvelésre küldje, kiknek élésekre az vármegyék megalkudtanak ilyenképen, hogy minden száz lovasra egy-egy holnapig harmincz-három köből lisztet, item három szalonnát avagy két vágó tehenet és kassai negyedsőt adjunk, melyet tartozunk az vitézeknek ez szerént két holnapra megadni, de nem tovább, mely nem kicsin summát teszen, ha ő felsége computáltatja. Mind-

azonáltal, hogy ha ő felsége az vitézeket az elrendelt helyre fűveltetni küldi, és az sok insolentiáktul bennünket sublevál, azt az Korponán ígért contributiót az kik meg nem adták volna is, megadja az ország ő felségének.

III.

Az mi az negyedik articulust illeti, az országnak is tetszik az, hogy ab anno 1600. valami restantiák volnának az exactoroknál, dicatoroknál és provisoroknál, azok tartozzanak az jövődő szent István napjáig elegendendő számot adni az kincstartónak. A hol oly privata personák találhatnának, [épen] úgy, mint [az] exactorok, perceptorok, administratorok és kamarások, ab anno 1598. tartoznak azok is, számot adván de perceptis, satisfaciálni az kivel ő maga adósnak comperiáltatik. De az szegénységnél ha mi restantiák volnának is usque ad annum 1600, nem tartoznak annak fizetésével. Az városok is tartoznak az taxáknak restantiáit megadni. Ha penig az megnevezett napig számot adnának vagy nem adhatnának, vigore saltem praesentis articuli procedatur contra tales usque ad satisfactionem iuxta contenta Sigismundi et Matthiae regum decretorum. Az hol penig ez alatt valamely faluk vagy házak elpusztultanak, akár elégtének, ki miatt az rovások ki nem szedhetének, ezután sem szedhetik ki, kirúl hogy ha az várme-gyék pecséti alatt testimonialist adnának, azoknak, minthogy sub iuramento referáltatnak, helyek legyen. Az harminczadosok pedig de suis restantiis quandocunque et qualitercunque factis universalem rationem dare teneantur, arendatores vero decimarum et provisores id ipsum facere astricti sint.

IIII.

A mi illeti az ötödik articulust, az ország az ő felsége kívánsága szerint helyén hagyja, iuxta citatum articulum anni 1604. super gratuitis laboribus editum. Az mi penig az ecsedi gratuitus labort illeti, az országnak így tetszik, hogy az régi constitutiók szerint építtessék, az gratuitus labor előtt az subsidium járjon.

V.

Quod ad sextum articulum attinet, az nemes ország-nak régi szokása ez, hogy ha ő felsége személye szerént kiszáll, tehát (*exceptis bello inhabilibus et in servitiis existentibus, qui modum antiquum observent*) tartozunk személyünkbeu felülni is mentül jobban lehet, hazánk szabadsága mellett lovagunkval és gyalogunkval ő felsége mellé menni, az erről írt 1596. és 97. esztendőkbeli constitutiók szerént, de így hogy ő felsége az főfő nemes személyeket se hadakban való felüléskor, sem penig diétákban őket *privatim* ne híja, hanem kiki az maga vármegyéje zászlója alatt járjon és vármegyéjével egyet értsen, kírúl ugyan statutomnak tartja ezt az ország. Az ki szolga penig ha maga személyében ott jár is a hol fizetésére zászlója vagon, de jószágárúl tartozzék az vármegye zászlója alá emberét bocsátani. Arra penig rá vigyázzanak, hogy az értékes főemberek utánok való szolgálait más szegény nemes emberekért szolgálakért vagy özvegyekért elő ne állassák, hanem azoknak jószágokval külön való lovas és gyalog elegendendőképen jelen legyen.

VI.

Az mi az hetedik és nyolczadik articulusban való kívánságát ő felségének illeti, noha az ország elpusztula, tamen *ultra vires necessitate urgente pro hac vice* hazánk megmaradásáért, *salva permanente praerogativa nobilitari*, ígértünk ő felségének minden rótt füsttül *praehabita rectificatione* két-két magyar forintot, kinek az egyik forintját az földes úr, róttatott füsti szerént, az jobbágyság penig az másik forintját két terminuson tartoznak megadni. Mely két forintnak az felét ez jövendő előttünk való szent Margitasszony napjára, az második felét penig az jövendő első Kisasszony napjára tartozunk megadni. Az egyházi nemes személyek, czimeresek, szabadosok, mező-városokon és falukon levő kalmárok, molnárok, szénégetők, kik tudniillik az füst rovására nem róttattanak, azok az viceispánoktól az régi szokás szerint megtaksáltassanak, *iuxta articulum anni*

1596. és 1598. Az holdoltság pedig pro more solito felét contribuálja az ravásnak. Az ez esztendei contributiót (és az korponait is az hol semmit nem szedtenek) minden úr és nemes ember, akár váras, tartozzanak az magok jószágából kiszedni és az terminusokra az exactor kezében szolgáltatni. Az kik pedig negligenseknek találtnának, azok megbüntettessenek az vármegye viceispánja által az ország törvénye szerént. Ha kik pedig immár bekezdették szolgáltatni az korponai dicát, végezzék el az szerént a mint elkezdették.

VII.

Ez mostani előttünk álló szükségnek nagy volta kényszerít arra is, hogy minden vármegyéken az dicatorok post praestitum solenne juramentum az vármegyének arra választott juratus nobilisével kimenvén és az másokat az vármegyére reportálván, post rectificationem minden úr és nemes ember az maga jószágában az adót secundum rectificationem ő maga kiszedesse és ad praefixum terminum az dicator kezében szolgáltatassa. És így se viceispánoknak, se szolgabíráknak, se notariusoknak, se semmi egyéb akármilyen tisztviselőknak ebből az mostani felvetett két forintból semmi részek és fizetések ne legyen, hanem teljességgel épen az ország szükségére convertáltassék. Az kincstartó válaszszon dicatort, és salariumjáról alkudjék meg vele, kinek ugyanazon vármegyebeli nemes embernek kell lenni. Ez contributióból pedig az ő felsége jószága is, akármely vármegyéken és helyeken legyenek, exemptusok ne legyenek.

VIII.

Az mi az tizedik articulust illeti, az országnak ez tetszik, hogy valakik ez jövőendő szent Jakab napjáig nem resipiscálnának és ő felsége hűsége mellé nem állanának, azoknak jószágokat ő felsége szabadon confiscáltathatja. Az híveknek pedig, kik ő felsége mellé hűségül adták magukat, és ő felsége elvötte vagy eladta volna jószágukat, azoknak mennél hamarabb lehet restituálja és restituáltassa ő felsége, az mint kegyelmesen ajánlotta az országnak magát.

IX.

Ez elmúlt korponai gyűlésben Uzobor Mihály uram házastársa Melith Klára asszony és Király György árvái instantiájokra in prosecutione causae tutelari articulust szerzett volt az ország, mely articulust ez mostani gyűlés is helyén hagy és confirmál; minthogy pedig az árváknak az ő törvények mind ebben az országban és egyebütt is extraordinaria causa volt, most is ugyan az legyen. Annak-
okáért minden rendbeli tútorok, tam naturales testamen-
tarii, quam dativi, az kik valamely megholt embereknek
vagy atyjokfioknak, akár idegeneknek is fiait, lányait, atyja-
fiai személyekben vagy marhájokban vagy jószágában ma-
guk kezébe veszik, vel nomine tutorio aut curatorio, tartoz-
zanak ezek azoknak az árváknak, sőt még az árváknak
még maradékinak is intra tempus praescriptionis minden
jószágokat, marhájokat (az kik az árvákat illetik) vissza-
adni, annakfelette az józágnak jövedelméről számot adni,
sub poena in decreto tripart. expressa. Adatik pedig ez
mostani háború-üdökhöz képest, míg az úristen az ország-
nak mostani állapotját megcsendesíti, minden vármegyében
teljes hatalom comitibus, vicecomitibus, judici nobilium et
juratus assessoribus eiusdem comitatus, az mely vármegyé-
ben akármely árvák jószágok, marhájok tutora vagy cura-
tora lakik, legitima citatione praehabita törvényt tenni felőle
és minden causáknak előtte leválja; ha valamely félnek
nem tetszenék az vármegyének törvénye, szabad legyen
egyszer novo iudicio uti utrique parti, az után is vala-
melyik fél akarja és az vármegye törvénye neki nem tet-
szik, szabad legyen ő felsége fejedelmünk és az ország
hites birói eleiben dolgát appellálni. Holott valaminemű
törvényt tesznek, vagy approbáltatik, vagy reprobáltatik,
azt az judicátát mindjárt pro executione visszabocsássák
az vármegyére, tartozzék azt az vice-comes az bírakkal de
more solito regni coram vicinis et commetaneis exequálni.
non obstante quarumvis inhibitione contradictione et re-
pulsione.

X.

Ugyanazon korponai gyűlésben ad instantiam et intercessionem magnifici domini Michaelis Czobor et Ladislai Barkóczy ac aliorum végezett volt az ország egy articulust de divisionibus bonorum mobilium et immobilium, melyből immár most sok abusosok kezdtek következni és az causasok in diversum sensum akarják venni és magyarázni. Azért statutum est, hogy azzal az articulussal se Melith Pál özvegye és maradéki, se egyebek ellen senki ne élhessen; hanem az régi országtörvénye szerint in bonorum tam mobilium quam immobilium divisionibus fratres carnales patruales et matruales procedáljanak, reliqui vero omnes iuxta regni consuetudinem in causis suis procedant.

XI.

Az nagyszombati és gyöngyösi orthodoxa religion levő keresztyéneknek az ő felségétől adatott szentegyházok de facto nekik megadattassanak és benne az donatiók szerint megtartassanak. Az gyöngyösieknek pedig megengedik, hogy az pontificusok, miérthogy többen vadnak, övük legyen az választás, valamelyik templumot akarják magoknak választani, elválaszthassák; az orthodoxusok legyének avval contentusok, az melyiket ő számokra hagyják, de ők az várasban egy templum nélkül ne maradjanak.

XII.

Az végházakban, úgy mint Füleken, Szécsényben. Szendrőben és egyéb helyeken lakos nemes személyek az kapitányoktól és tisztartóktól ne háborgattassanak régi szabadságukban.

XIII.

Az szökött jobbágyok, zsellérek és szolgák mind várakból, várasakból, minden helyekről, az ő felsége jószágából is az előbbeni földes uroknak országunk régi törvénye és büntetése alatt restituáltassanak.

XIV.

A hol ő felsége az hajdú vitézeket nobilitálja. kik sokan az vitézek közül minden rendbeli atyjokfiait az armalisban inseráltatják, azok pedig sem ő felségének, sem ez országnak semmit nem szolgáltak, kívül sok inconvenientiák következnek. Annakokáért azoknak, az kik nem szolgáltak, az armalisok semmit ne deserváljon és ő felsége ennek utána az vármegyék informatiója nélkül egy hajdú vitéznek is az atyjafiait ne nobilitálja.

XV.

Rédey Ferencz uram noha ennek előtte nemes renden lévén, azok közé számláltatott; mindazonáltal az háború-időben és ennek előtte jámbor és vitéz módon való hazája mellett szolgálatjáért az ország akaratjából ennek utána az nagyságos urak közé számlálja.

XVI.

Minthogy immár conclusum est, és onnat feljül is impetrálni akarjuk, hogy minden inscriptiók, obligatiók és impignoratiók helyen és erejekben maradjanak, most is az ország hasonlóképen ő felségének minden adományit, donatióit, inscriptióit, obligatióit, consensusit, confirmatióit és nobilitatióit helyen hagyja és ratificálja.

XVII.

És minthogy az Alsó-Magyarországnak gubernatióját ő felsége tavaly esztendőben Illésházy István uramra plena authoritással bizta volt és az ország szükségére fizetvén, az hajdú vitézeknek kellettett némely jószágokat inscribálni és obligálni bizonyos summában, kinek evictióját némelyeknek magára vötte ő nagysága; azért azok is az ő nagysága inscribálási és obligatiói helyben és erejében maradjanak.

XVIII.

Minthogy ott fenn is császár ő felsége birodalmában minden, ide alá lévő áros és egyéb renden való emberek-

nek mindenféle pénzek, marhájok és akárminéven nevezendő javok arrestáltattanak és megtartattanak, más az, hogy ez mostani előttünk álló szükségnek nagy kételensége cselekedtetni velünk, hogy az szolgáló rendet valami jobb állapotra és rendtartásra hozhatnók nekik való fizetésünkvel; ez okáért tetszett egész országul minden rendeknek és minekünk is, hogy valahol odafelvaló németeknek, áros embereknek vagy egyéb rendeknek akármi névvel nevezendő pénzek, marhájok, adósságok és restantiájok itt alatt az mi birodalmunkban mind Magyarországbán s mind Erdélyben találatnak, mindeneket arestáltassunk és elfoglalhassunk, melyeket arestálván és hit szerént mindenütt kikeresvén, publico voto et constitutione úgy tetszett, hogy azoknak valamiek találatnak, az felét mindjárazt mátiul fogva tizenötöd napra letegyék és jó igaz ratióval kincstartó uram kezében szolgáltatassék, kirül az áros embereket, hogy ha valaha arra megyen az dolog, hogy azokat az summákat vissza kellene fordítani az németeknek, akkor ezeket, az kik most mennyi summát vagy marháit vagy kész pénzül letesznek, azokrül az országnak mostan felvetett contributionibus et taxis liberarum civitatum vel restantiis contentálják. De ez mostani szükségre a hol németek adóssági és restantiái találatnak, azoknak felét, a mint megírók, ad decimum quintum diem minden tergiversatio nélkül, az felét penig annak utána még bizonyos terminusra beszolgáltatassák. Mert ha ki ebben engedetlennek találatnék és ad praefixos terminos be nem szolgáltatnék (*sic!*), ex constitutione regnicolarum ő magát is megfogják, az nemes személyeket legitime praehabita citatione, és egyéb minden javait, marháit is arestálják.

Nos itaque benigne intellecta praefatorum fidelium nostrorum dominorum, baronum, magnatum, nobilium caeterumque ordinum et statuum regni nostri Hungariae supplicatione, praescriptos articulos et consitutiones ipsorum comitiorum nobis porrectas clementer acceptamus, approbamus, ratificamus et confirmamus et tam nos ipsi observabimus, quam per alios fideles nostros observari facie-

mus. Harum nostrarum vigore et testimonio litterarum mediante. Datum in libera civitate nostra Cassoviensi undecima die mensis Maii, anno domini millesimo sexcentesimo sexto.

Stephanus mp.

(P. H.)

Georgius Kereztury mp.

Secretarius.

(Eredeti példány Szabolcs megye ltárában, Acta dietalia című kötet 71. és köv. lapjain.)

Melléklet a XIV. számhoz.

1606. február 25.

A fejedelmi tanács határozata a korponai végzéseknek Czobor Mihályt és Melith Pált örököseit illető s a kassai gyűlésre utalt ügyében.

Anno Domini 1606. die 25. Februarii pleno consilio deliberatum est:

Mivelhogy az korponai gyűlésben végeztetett két articulusból, melynek egyike in negotio tutelae consortis magnifici Michaelis Czobor ac filiarum generosi quondam Georgii Kirall az megholt Melith Pál maradéki ellen iratott, másika de incongrua divisione arcis et bonorum Zerednye ugyanazon Melith Pál maradéki ellen, hogy mind az két dologban az viceispánok törvényt szolgáltatassanak és azt contradictione, inhibitione, repulsione non obstantibus exequálhassák, mely két articulusokból sok inconvenientiák láttattak következni és az ország szabadságának praeiudicálni az törvényeknek előbbi folyásának megrövidítése miatt:

Azért ő felsége az egész tanácsurakkal együtt lévén, egyenlő akaratból így végezett, hogy az felül megirt két articulus tartása szerint való törvények szolgáltatási megszűnjenek ez jövőndő generalis gyűlésig és suspendáltassanak; akkor megláttatja ő felsége újonnan, ha helyen kel-

lessék-e hagyni s nem praeiudicál-e az ország régi törvényi és szabadsági ellen.

Cassoviae die 26. Februarii, anno Domini 1606.

Ad mandatum serenissimi
principis proprium.

M. Kathay pr. m.
cancellarius,
Martinus Madachany m. p.
secretarius.

(Eredetije papiron, a fejedelmi kis pecséttel, az orsz. Itárban. Történelmi Emlékek B.)

XV.

1606. május 12.

Lassota Erich jelentése Mátyás főherczeghez Krakóból azon megbízható hírek felől, melyeket a krakói vásárra jött kassai kereskedőktől s más hiteles forrásból a kassai országgyűlés rendeiről s a gyűlés lefolyásáról hallott.

Durchleuchtigster hochgeborner erzherzog.

Gnedigster Herr. E. fürstl. Durchlaucht hett ich fur diesen von hier aus berichten sollen was etwan diese Zeit über in Oberungarn furgelaufen, so hab aber ich nichts gewisses in Erfahrung bringen können, denn die Zeitungen so ungleich gangen, das man nicht wissen können, was man glauben soll. Nun aber sein zue hiesigen Jahrmark von unterschiedlichen Örtern in Oberungern, sonderlich aber von Caschau viel Kaufleut anhero kommen, darunter die lezten den 4. ditz von dort verraiset. Die berichten, das zwar der Landtag damals sich noch nicht geendet, aber gleich wohl hett man sich alberait verlauten laszen, das man schon beschloszen, Abgesandten baides hinaus zu E. f. Durchl. und auch ghen Ofen zu schicken. Denn der Vezier oder Bassa daselbst begehrt, das ihre Gesandten sich mit ehistem dahin verfuegen sollten, damit sie fur

ihrer kais. Mt. und E. f. Durchl. zu der Fridenstractation dahin verordneten Commissarien alda sein möchten. Wie sie vermeinen, sei es damals darauf gestanden, das man den Illieshazi (den sie fur gar gueth kaiserisch und osterreichisch halten) und den Segnei Miklos hinaus zu E. f. Durchl. und ghen Ofen den Czobor Mihal und Peter Mladossevith schicken werde, welcher aber noch möchte geändert werden. Wie ich vernimb, wollen sie nicht mit allem und insonderheit mit den ersten unter denen mit dem Illieschazi und Peter Mladossevith zu Wien geschlossnen Artikln, so negotium religionis betrifft und darinnen vermeldet wird, das solches in dem statu, wie es tempore divorum quondam Ferdinandi et Maximiliani aliorumque pientissimorum Hungariae regum gewesen, verbleiben soll. gar nicht zufrieden sein und soll der Bochkaj Hofprediger öffentlich auf der Canzl darwider gepredigt haben, als wer derselb Punct mit Vleis auf Schrauben gestellt, damit es kunftig wieder disputirlich gemacht werden möcht. Wollen derwegen, das solcher in allweg geändert werden sollt. Wie sie denn auch die funfzehn artikl nur in drei (!) sollen restringirt haben und draussen auf dem Landtag stark urgirn solln, das man es nur bei denselben soll bleiben lassen. — Der erste soll sein, das ihnen die Religion ohn einige Limitation oder Restriringirung freigelassen, sie auch bei ihren alten juribus privilegiis et immutatibus erhalten und geschützt werden solln. Zum andern das fortan die Cron Ungern in Abwesen Ihrer Mt. nicht durch einen Gubernatorn, sondern durch einen Palatinum geregirt werden soll. Zum dritten, das die Geistlichen nicht zue weltlichen Aemptern gebraucht und die Cammern ganz und gar abgeschafft werden solln.

Von dem Adl in gemein sagen sie, das er sehr zum Frieden geneigt, sich auch durch ihren Ausschuss gegen den Bochkaj (da er sie ihres Aids, den sie ihm als er von ihnen zu einem Herrn und Fursten erwehlt und angenommen worden, gethan, erinnert) austruklich erklärt: ob sie wohl fur diesem, wie Ihr Herr und Khunig ihnen in ihr

Gewissen und Freihaiten greifen wollen, gedrunge worden neben ihme Bochkai ihre Wehr gegen gedachten ihren Khunig und Herrn zu zuchen, so weren sie doch itzo, weil er ihnen libertatem religionis widerumb verwilligt und sie bei ihren alten Rechten, Freiheiten und Immuniten zu schutzen und alles was diese Zeit uber verlaufen, ihnen gnedigst zu verzeihen zugesagt und versprochen, nicht gesonnen sich weiter gegen ihm zu setzen, sondern wolten mit seinem gnedigsten Erbieten gehorsamist zufrieden sein und sich ihm wieder wie vormals untergeben, denn sie sehen wohl, was es in widrigen kunftig fur einen Ausschlag gewinnen möcht.

Der Bochkay soll willens sein in aigner Person sehr stark hinaus auf den Landtag zu kommen, aber nit zum besten intentionirt sein, wie dan auch ezlich guetherzige und vertraute Leut in Gehaim vertrawlich schrift- und mündlich avisirn, es sei wenig guets zu hoffen und hoch zu besorgen, das nicht etwan ein Bubenstück dahinter steck, bitten darneben selbst solches hinaus zu berichten, damit man sich gleichwohl in omnem eventum in gueter Acht und Bereitschaft halt und dem Bochkay und seinen Anhang nicht zu vil traue. Wer dieselben sein, kann zu meiner, geliebt es Gott, Hinauskunft berichtet werden, die weil ihre Nahmen der Feder nicht wohl zu vertrauen.

So ist auch dies gar ein verdächtigs Wesen, das Waradein noch bis auf dato und herter als zuvor nie, gesperrt und der draussigen Abred zuwieder ihnen noch nichts hineinpassirt worden. So hat auch der Bochkay erst itzo nemlich widerumb unter den Kaufleuten zue Caschaw und in andern Städten inquirirn und nachfragen lassen, wer etwan unter ihnen etwas hinaus gen Wien oder sonst in Teutschlandt schuldig wer, darauf dann von dort der Wiener und anderer Kaufleut alhier anwesende Factorn gewarnet worden, keine Mahnbrief wegen der drinnigen Schulden hinein zu schicken, damit sie beiderseits nicht zu schaden kommen.

Dieses alles hab ich von den Caschauern. Heut aber

ist Magister Joannes Lottr (so fur Jahren Ihrer f. Durchl. Erzherzog Maximiliani Caplan gewesen, hernacher aber von E. f. Durchl. zu einen Prediger gen Stuel-Weissenburg verordnet worden, alda er auch hernacher wie der Erbfeind dieselbe Vestung einbekommen, neben andern gefangen und gen Temesvar geführt und nachdem er sich ranzionirt und seine Schatzung hineingebracht, seithero in Zuruckziehen widerumb zu Jenő sampt dem Ratkotzi Lajos (?) von den Ungern gefangen worden und erst den funften ditz von Caschau verraiset) zue mir kommen. Der vermeldet auch, das die Gesandten beides, zu E. f. Durchl. und gen Ofen, schon verordnet worden und das desselben Tags die maisten von Adl auch der Städt Gesandten wieder nach Haus verraiset. Ob aber der Landtag sich gar geendet oder aber weiter und bis nach den Pfingstfeiertagen verschoben, kann er nicht wissen, vermeine doch, das er viel mehr verschoben worden, denn gar geschlossen; meldet darneben wie die Caschauer, das obwohl der Adl in gemein den Frieden sehr begehrt, so weren doch ihr viel sonderlich die bei diesen Aufstant mit Rauben und Plundern etwas fur sich bracht, schlecht darzue geneigt und hett ihn ein fuhrnehmer Mann (so sich in der Still guet auf Ihrer kais. Mt. Seiten erzaigt und da es die Notturft erfordert und man recht mit ihm umbzugehn wiste, etwas ansehnliches praestiren kont, davon auch dem Obristen Rueber etwas zum Thail bewust) gebeten, das er zu seiner Hinauskunft E. f. Durchl. anzaigen sollt, das sie dem Bochkaj und Rebellen, so nichts Guets im Sinn hetten, nicht zu viel trauen, sondern sich fursehen und fertig halten sollten, damit man ihren bösen Furnehmen, wen sie etwen mit demselben ausbrechen wollten, begegnen und Widerstant thuen möcht. Auf dis solln sie sich sehr verlassen, das man draussen alles Volk abgedankt und von keiner neuen Werbung hört; solln sich auch ezlich offentlich haben verlauten lassen, sie weren dessen gewiss, das wenn sie sich nicht so willig zum Frieden erzeigten, Ihr kais. Mt. ihnen den Überrest in Ungern den sie noch haben gern abtreten und einreumen wurden.

Wegen Waradein bericht er gleichfalls wie die andern, das sie drinnen gar gesperrt und ihnen bis dato keine Zufuhr gestattet worden, und wie ezlich so in einem Ausfall gefangen und gen Caschau gebracht worden, berichten, sollen sie grossen Mangl an Profiant haben; den obwohl sie einen gueten Vorrath an Meel gehabt, so sei doch das meist von Regen und Ungewitter, weil die Dächer übl verwahrt, dermassen verderbt worden, das man es gar nicht gebrauchen kann. Solches hab E. f. Durchl. zu etwas Nachrichtung ich auf obangezogner Partheyen Bericht gehorsamist aufügen solln und demnach ich bald nach Lublau verraise und inmittels allerlei furfallen oder einkommen möcht, dessen E. f. Durch. notwendig zu berichten und der Feder und Tinten nicht wohl zu vertrauen wer, hab E. f. Durchl. ich hierbei eine cifra ¹⁾ so ich noch fur diesen von hier aus dem Obristen von Puechheim nach Eperies zugeschickt, einschliessen wollen. Dieselben beinebens göttlichem Schuz und dero zue erzfürstlichen Gnaden mich gehorsamist bevehlent.

Datum Crakau den 12. Mai 1606.

Ewer fürstl. Durchlaucht

gehorsamster unterthänigster
Erich Lassota von Steblau. mpria

(Ered. a bécsi állam-ttárban.)

XVI.

1606. május 12.

*A kassai gyűlés végzése a Mátyás főherczeggel folytatott
kiegyezés tárgyában.²⁾*

Az minemű nagy gyönyörűsége és kedve volt eleitől fogva az magyar nemzetnek abba, hogy az több keresztyén

¹⁾ E titkos írásjegyek mellékelve vannak az eredetihez. Sajnos, hogy Lassotának ezekkel irt (bizonyára érdekes) jelentései nincsenek meg.

²⁾ Ezeket a végzéseket Katona 28. k. 522—542. lapokon ugyan csak magyarul közli, de csak *Corebo* után s pedig úgy, hogy az 541.

országoknak ő lehessen fő strázsája, oltalom paizsa az ellenség ellen; senki méltán azt nem magyarázhatja felőle, hogy ártalmas szánt szándékkal vagy megvadult szívvvel elpártolván az keresztyén országoknak az társaságától, akaratból való ellenséggé tőtte volna magát az keresztyénségnek. De hitiben s vallásában való üldözése, törvényiben és szabadságában sokképpen való megbántása is indította az méltó fegyver-fogásra, úgy hogy vagy hitit, vallását és országa szabadságát helyére állassa, vagy peniglen az elviselhetetlen inségek habjai ellen tusakodván, életét inkábbban elfogyassa s nyomorúságának rávetett súlyos terheit vállán tovább ne hordozza.

Hogy peniglen bizonyos lehessen s constálhasson az egész keresztyén országok előtt, hogy mi készek vagyunk az reconciliálásra s az keresztyén országokkal való társaságra, megvonván kezünket s fegyverünket szintén akkor az keresztyén vérontástúl, az mikor az idő az alkalmatosság előbb vihetett volna dolgunkba, megmentek akarván mind az Isten előtt s mind ez világ előtt lennünk: az ő Fölségek requirilására bizonyos condiciókat proponáltunk előszer Forgács Sigmond uram által, az korponai gyűlés után peniglen az tekintetes és ngos Ilyésházy István, és Mladowsowitty Péter uramék által ő Fölségeknek ez végen és okon, hogy ha ő Fölségek azokról az condiciókról az mi kívánságunk szerint atyai módon resolválja magát s assecurál is bennünket jó assecuratióval, mi is letevéen az fegyvert az török nemzetséggel is frigyat és békességet constituálunk az keresztyénségnek tehetségünk szerint.

Azokra azért az mi ő Fölségeknek proponált méltó és szükséges kívánságink condicióira (noha bőségesen et reciproco discursu mind szóval írással eleibe adták az mi követink ő Fölségeknek ez országnak szükségeit és törvényi

---

lap közepén egyszerre *három egész oldalt* kihagy a Corebo hozta szövegéből. — Tekintettel erre, meg arra, hogy Katona közlése egyébként is néhol hibás, továbbá arra, hogy Corebo közlésében (id. h. 19—38. lapok) is vannak hibák, végre arra, hogy Corebo már ritka könyv; jónak láttam e fölötte fontos végzéseket a jó *eredetiből teljesen* közölni.

megigazítására való módjait) mindazáltal nem obtineálhatták azt az mi kívánságunkra való választételt, az kin megnyughatnánk. De olyan válaszzsal kellett eljönnie, az minemű eleikbe adattatott. Mely válaszon csak egy általjában avagy simpliciter (minthogy sok kétséges és homályos dolgok is látszanak benne) nem nyúghatunk úgy meg, hogy újonnan ne kellessék sok okokért ő Fölségek előtt replikálnunk.

Legelőszér is peniglen, a hol pure simpliciter és egyáltaljába kívántuk, kívánjuk most is, hogy császár ő Fölsége hitünkbe és vallásunkba minden háborgatás és öldözés nélkül akármilyen rendben való embereknek abban való praktikája s csalárdkodása ellen is megtartsa és őltalmazza bennünket. Sőt ugyan nevezet szerint, vagy declarative, hogy az háromféle religio nimirum Romana, item Evangelica et Christiana, quae a nonnullis Helvetica atque Lutherana nuncupantur, szabadságos hirdetésbe legyen, országunknak usurpált ususa és szokása szerint köztünk, és hogy minden ez mi religiónk ellen ferált articulusok is quocunque tempore lati, abrogáltassanak s deleáltassanak mind az utolsó gyűlésben szereztetett utolsó articulussal egyetemben. Nem érthetjük, sőt csudálkozunk is rajta, hogy ő Fölsége ez religiónknak megtartása s libertása felől, contra expressum intentum, votum, atque postulatam nostrum oly választ ad nekünk, hogy az religio dolga azon statusba és karba maradjon, az mint az boldog emlékeztű fejedelmek Ferdinandus és Maximilian urunk ideibe tartatott; holott ő Fölsége az Forgács Sigmund uram által adott választételébe simpliciter et expresse az mi kívánságuk szerint megengedte vala, hogy az három ki-exprimált és kívánságunkba feljegyzett religio, utpote Romana, Helvetica atque Lutherana, szabadságos hirdetésbe maradjon. Sőt Bastha is az ő Fölsége mandatumával publikáltatá minden vármegyéken, hogy ő Fölsége mindeneket megtart religiójába, kinél többet mi sem kívánnánk és meg is maradnánk sziveink nyugalmaival rajta. De az boldog emlékeztű Ferdinandus és Maximilianus ő Fölségek ideiben tartattott religiónak állapotjára

való igazítása ő Fölségének nagy akadályt vet előnkbe, az mely idő tájba nagy háborgatása és öldözése volt itt Kassán is, egyéb helyeken is az Evangelikusoknak, az mint erről bizonyító irásokat mutathatunk s élő emberek is vallást tesznek bőséggel felőle, az kik azokra jól emlékeznek az dolgokra. Ne arra az időre nézzen és mutasson azért ő Fölsége, hanem az mi kívánságunkra. Mert nem abból az időből, hanem az mi kívánságunkból viheti véghez ebben az mi szükségünket ő Fölsége. Ezt peniglen az mi kívánságunkot, egész ez országban való helyekben szabad és kulcsos, koronához való és mező városokon is, juxta receptam et usitatum liberae et approbatae professionis omnium ordinum consuetudinem solide prestálja, s az vallásnak keresztényi herdetésének és tanításának szabadságát, intra ambitum totius Regni universaliter absque omni impedimento, resonálni és diffundálni engedje ő Fölsége.

Az hol peniglen ajánlja azzal is ő Fölsége magát, hogy az utolsó gyűlésben religiónk ellen szerzett utolsó articulust is separálja; mi abban is nem valami simplex articulus separatiót kívánunk ő Fölségétől, hanem sőt azon instálunk, hogy minden articulusokat, qui unquam quovis tempore adversus religionem Evangelicorum fuerunt conditi, lati et editi, aboleálja, deleálja, és annihilálja ő Fölsége. Hogy azért ebben is az mi méltó kívánságunk szerint cselekedjék ő Fölsége s ezt az nagy lelkünk terhelő obstaculumot előlünk elvegye, nem méltatlan szorgalmaztatjuk ő Fölségét. Emlékezzék ő Fölsége meg, hogy ennek ez mostani fennálló ellenkező indulatnak, az religio dolgának megbántása és az religio ellen ország consensusa és approbálása kívől condált articulusnak publicáltatása hozott legfőbb okot, melyet úgy kell ő Fölségének az többivel egyetemben most ez mi kívánságunkban megoltani és fojtani, hogy azután soha az visszavonásnak okot az vagy szikrát ne adhassa, de maradékink is nyughassanak csendessen meg rajta, kit mi bennünk mostan vihet véghez könnyű móddal s jó alkolmatossággal ő Fölsége.

Az *második* articulusban, melyben kívántuk azt, hogy

bizonyos és hasznos okokért egyszersmind legyen az török nemzetséggel is meg az német nemzetségnek frigye s békessége mi általunk, jól és illendőképpen resolválta magát ő Fölsége, hogy mi velünk is s az török nemzetséggel is békességes akar lenni, hogy az reconciliálás mind az három nemzetség között való békességből, maradandóbb s állhatatossabb lehessen. Erre igyekezzék azért ezután is mindenképen ő Fölsége, hogy ez az pacificatio, azon állapattal menjen véghez. Mert ez az fundamentoma.

Harmadik articulusában az mi kívánságunknak kívántuk azt, hogy palatini persona, cum veteri sua dignitate, az országnak régi jó szokása szerint helyére állattassék, kinek választása az ország tagjainak consensuálásából s electiójából legyen. Azonképen, hogy personalist is az ország tanácsi és birái suffragionmjával s votumjával constituáljon az országnak consitutioja szerint ő Fölsége etc. Mely mi kívánságunkba noha nem idegen kedvét mutatja mi hozzánk ő Fölsége, de akadályt hoz előnkbe ezzel országunknak szokása és rendtartása ellen, hogy az palatinus előtt gubernátort akar ez végre constituálni ő Fölsége, hogy gubernátori palatinus ita subsit, hogy ő hire nélkül, nulla majoris momenti negocia ille tractet. Gondolja meg azért ő Fölsége, hogy soha Magyarországba gubernatortúl nem függett az palatinus, grubernátor sem volt Magyarországba, nisi pupillo existente Rege, qui perfecta nondum aetate adepta per se rerum administrationi inhabilis censebatur. Ő Fölsége azért ne hozzon szokatlan dolgot közénk, hanem adja az palatinusnak szokott authoritását és hatalmát úgy meg, hogy az ország szükségére és hasznára való dolgokat az országnak régi rendtartása szerint tisztinek természetiből vihesse akadály s tartóztatás nélkül véghez, ne halaszson szükséges dolgokba másra; nagy fogyatkozásával azoknak, az kiknek tisztinek rendiből kell egyáltaljába véghez dolgokat vinni, holott semmi nem egyéb gubernátornál Magyarországba az palatinus, s ez előtt is az régi királyok mindenkor per palatinum administrálták és gubernálták az országot. Az personalis személyéről is azont kívánjuk ő

Fölségétől, hogy ennek utána communibus omnium ordinum suffragiis creáltassék s constituáltassék az ki méltó legyen az ország tagjainak censurájával az tisztviselésre, az mint erről constitutióink is vagyon juxta Wladislai regis dec. sexto, art. quarto.

Az *negyedik* articulushoz kévántuk azt, hogy ő Fölsége az magyarországi koronát ez országba tartsa, kinek gondjaviselését az régi mód szerint ez országban való főurakra bizza. Ebben is azért az mi kévánságunkba teszen ilyen választ ő Fölsége, hogy ez mostani felháborodott idő állapotjában nem lévén mód benne, hogy ez országban tartassék az korona, ajánlja ő Fölsége magát, hogy Magyarország közölben Austriába valami bizonyos bátorságos helyre hozatja. De minthogy szokás minden országokban, hogy benn ő magokban tartják jó gondviselés alatt koronájokat, ő Fölségét kérjük, hogy ő Fölsége hozassa Posony várába s kévánságunk szerint bizza gondja-viselését meghitt magyar és nemzeti urakra az régi mód szerint, holott most is oly alko[lmatos] hely ahhoz Posony vára, hogy secure eltartathatik egyik tárházába.

Az kincstartó felől való *ötödik* articulust az mi kévánságunknak minthogy approbálta ő Fölsége, acquiescáltunk annak országnak, dummodo Thesaurarii ipsi nativi Hungari, indigenae, secularesque personae eligentur. Az mi pedig Szuhay István és Mikatius püspekek személyét illeti, minthogy multis nominibus tam publice quam privatim offendáltak az magyar nemzetnek csendességét s szabadságát és törvényét akaratból és szánt szándékból való ártalmakkal és háborgatással illetvén és bántván ez országnak sok úr és nemes rendő tagjait, s hitünk vallásának állapotját is. ki mind írásokból s mind cselekedetekből megbizonyíttatik, kévánjuk ő Fölségétől: az mi keservünknek renoválására s miattok viselt bosszunknak vagy injuriánknek terhe augmentálására ezeknek ne faveáljon, ne nevelje semmi szerencséjüket is mi ellenünk, ők lévén egy részent való okai ez mi mostani nagy romlásunknak és ez állapotra való jutásunknak. Sőt, hogy egyebek is tanuljanak példájokból,

ne unquam regni tranquillitatem perniciosus studiis exagitant et regis personam odio regnicolarum exponant, kívánjuk országúl ő Fölségétől, ut perpetui regni exules sint az korponai kívánságunk szerint, etiam atque etiam petimus.

Az *hatodik* articulusban az püspekeknek elszaporodott számához képest kívántuk ő Fölségétől, hogy ő Fölsége titularis püspekeket, az kiknek nincsen nevezetek után székes üllő helyek, ne creáljon, ez országnak nagy terhével, ez végre jelesben, hogy ők az országnak gubernálásába avassák magokat, tanácsosok is legyenek, és az ország szabadsága ellen voxot feráljanak az országnak legitimus tanácsosi között, minthogy constitutióink vagy on róla, hogy honores comitatus praelatis non conferantur Alberti regis decr. 3. art. 57. Ebben azért ő Fölsége oly választ ad nekünk, hogy az ő Fölsége királyi személye méltóságának s hatalmának valami dolog ne derogálhasson, szabad akaratjába legyen az hagyatva, hogy az kiket akar, püspekekké választhassa, de úgy, hogy az tanácsba azok közül egyebek ne admittáltassanak, hanem az kiknek bizonyos székes helyek és ecclesiájok, vagy valami egyéb jószágok s possessionaria jussok is leend ez országba, gondot viselvén arra is ő Fölsége, hogy nemes rendből valókat veszen arra az hivatalra inkább elő, hogy nem mint nenteleneket etc. Mi es azért approbálván az nemes vérből eredett püspökek electióját, úgy kívánjuk mindazáltal azoknak az állapotját is, hogy az egyházi dolgoknak gondviselésében való állapotokkal megelégedvén, minthogy tiszteknek természete és ordója is azt kívánja az ő vallásokon valók között, hogy azt igazgassák, az külső, ország dolgai igazgatásától üresek legyenek, az tanácsban ne üljenek, s az jó rendtartásban és ország hasznára való dolgok elő vitelében részt ne vehessenek, se akadályt ne tegyenek. Hozzá adván ezt is, hogy ő Fölsége az apátúrsághoz s praepostsághoz való jószágokat püspökségekre ne fordítsa, hanem az apátúrságot ugyan csak apátúr, az praepostságot peniglen praepost is birhassa az régi fundatió szerint. Az fő ispánság tisztiről is decre-

toma lévén Albert királynak,¹⁾ hogy püspökek, papi rendek ne viselhessenek azféle tiszteket, kit mi es kívánunk, hogy ne viseljenek, ő Fölsége mint egyebekbe mindenekbe, ebben is conserválja meg decretorum antiquorum statuta. Az mi az modri-, szent-györgyi- és boziniak dolgát illeti, az ország törvénye ususa ellen való dolog lévén, hogy az pórok az nemességgel elvelegy üljének, maradjonak rendekbe meg és ő Fölsége kedvezzen inkább az ország régi szokásának és törvénye folyásának az mint erről az előtt is megtaláltuk ő Fölségét. Ne is tegyen ő Fölsége az ország consentiálása nélkül szabad városokat, neque conferat communitati dominia et bona az decretomnak articulusa szerint.

Az szent szék felől való ferált *hetedik* articulusunkba ő Fölségének recenseáltuk az szentszékeknek sok rendbeli abusust, kívánván azt simpliciter, hogy ő Fölsége publico regnicolarum statuto et consensu annak recensealt sok terheit tollálja közülünk s elvegye hatalmaskodását rólunk, és az decimáknak quereláit is rectificálja, aboleálván minden abusust és excessussit azoknak is. Sőt azokban az causákban is lehessenek csak birák az papok, az kiket az ország limitál nekik. Kiben való kívánságunk conformis lévén az országnak törvényével, erről való sollicitálását az országnak ő Fölsége hagyja vigorába, s leljen jó remediomot sok abusuba, az mint ajánlja is magát ő Fölsége.

Kévántuk az *nyolczadik* articulusba, hogy ő Fölsége az Jesuitákat, ob inquieta et noxia eorum studia ez országba terhünkre ne tartsa, kiknek minden gyűlésekbe reclamáltunk és hogy az privilegiomok is, melyek országunknak törvénye ellen való clausulákkal emanáltattanak, tolláltassanak s cassáltassanak ő Fölsége által. Ezt az utolsó privilégiumok felől való kívánságunkot ő Fölsége contentálja abban való resolútiójával, kinek acquiescálunk is, hogy: Fiant donationes juxta decreta regni et antiquitus more solito. De miérthogy az jezsuiták az régi magyarországi

---

¹⁾ II. Ulászló 1498-diki végzeményének 57-dik cikkét akarták a rendek idézni.

királyok ideiben országunkban nem laktanak, térjen meg ebben is országunknak az régi formája s állapotja, az kin országul instálunk, hogy ő Fölsége egy általjába ne tartsa őket országunkba. Hát vegyük eszünkbe, hogy ő Fölsége nem csak országunk törvényét szabadságát és formáját, de törvényünknek és szabadságunknak, országunk régi formájának és ezekből csendességre való állapotunknak az fundamentumát s oszlopát is jól építi, roborálja, s állatja közöttünk. Az mely fundamentumot ezek megháborítanak és impediálnak, hogy ha közöttünk tartatnak. Jobb azért ezeknek ez országtól való megválását, hogy nem az békességes állapotot helyén tartó fundamentomnak megbomlását patiálni s viselni velünk egyetemben ő Fölségének.

Az *kilenczedik* articulusba offeráltuk ő Fölségének magunkot, hogy az kiket az idegen nemzet közzül egyszer bevött s adoptált az ország, azokat, hogy most is bevetteknek tartja, de úgy, hogy az magyarországi tiszteket non adoptivis sed nativis Hungaris conferálja s adja ő Fölsége; nem lévén az religionak is itt praescriptioja, hogy az tiszteknek conferálásába csak az pápistákra legyen ő Fölségének tekinteti, hanem nullo interposito religionis discrimine, az országbelieknek consensussával egyaránt tisztre emel minden arra való érdemmel készülteket ő Fölsége.

Az *tizedik* articulusunkba proponáltuk azt ő Fölségének, hogy az magyar nemzet érdemének praejudiciumjára, s dehonestamentomjára tartattott az az mód eddig, hogy mind az közönséges rendbe s mind az tisztviselő főemberek állapotjába, az magyar nemzetnek hátra maradásával tartattanak az véghelyekben és erősségekben idegen nemzetből való vitézlő személyek, kapitányok és hadnagyok, holott az országnak s ő Fölségének is nagyobb compendiomával és hasznával lehetett volna az magyarokból álló vitézlő rendnek megtartása, és böcsületjekben vagy előmentekben való nevelése mint bőséggel meg is declaraltuk és mutattuk ez articulusokba ő Fölségének. Az mint azért ő Fölsége is resolválja ebbe magát, hogy Sua Maiestas Caesarea Regia-que per Hungaros possidebit Hungariam, item tam minora

quam majora officia ex consilio Hungarico conferet Hungaris idoneis, kívánja az nemes ország mégis hogy ő Fölsége non per receptos Hungaros, hanem per nativos Hungaros regat Hungariam, similiter et consiliarios, castrorum praefectos necnon confiniorum capitaneos, alterius etiam generis officiales omnes, tum militem quoque Hungariae nativum et non extraneum constituet, leget et intentebebit ő Fölsége. De ezt ne úgy értse ő Fölsége, hogy az idegen nemzetet excludálni akarnójok per totum közülüink; sőt inkább az idegen nemzetségből is az országnak szükségére az minemű személyek kelletnek, az országnak tanácsosi s gondviselői hírével mindenkoron böcsülettel admittáltassanak és az ő Fölsége szabad fizetésén éljenek. Ide adván ezt is, hogy az mely urfiak s egyéb főnépeknek ad solidam virtutem et famam contendáló gyermeki, látásnak, hallásnak, s jó hér és név keresetinek okáért ez országban exerceálni akarják ő magokat, s nem abhorreálnak az mi conversationktól, böcsületes tekintettel fogadtassanak mindenkor, és közöttünk amice fraterne conversálkodjanak, agnoscálván az mi humanitásunkat, de mind ezek itt köztünk való laktokba az magyar kapitányoktól függjenek és reverálják a magyar magistrátust. Ugyan ezen helyen kívánjuk azt is ő Fölségétől akarván mindenben az régi magyar nemzetnek szabadsága restitutióját helyére állatni, hogy ő Fölsége az szabad városoknak privilégiumit minden clausuláiba megtartsa s tartassa másokkal is, az mely privilegiumoknak vigora egyaránt deserviáljon mind az magyar s mind az német nemzetségnek, hogy aequali jure éljenek egymással s egyik a másikat igaz jussoknak denegálásával ne premálja s ne terhelje. Ne uralkodják is egyik nemzet az másikon, sőt az Magistratusságot s minden böcsületes tiszteket is egyaránt viseljenek, az közönséges jóra egyenlő tanácssal, authoritással éljenek, hogy abban az egyenlő communitásnak testében egy lelket és szívet viseljenek s versengéssel az közönséges haszonba ne ellenkedjenek.

Az *tizenegyedik* articulusba kívánja ő Fölségétől az nemes ország s instál is solide, hogy ő Fölsége formam

antiquam regni cum veteri suo vigore et administratione olim usurpata helyére állassa és restituálja az régi szokott mód szerint, az ország administrálását az palatinusra bizza, annak dignitását helyére állatván, s maradjon helyén is az az ő Főlsége ide inserált s tőlünk kívánt clausulája: quod nemo nisi legitime citatus jurisque ordine convictus posthac puniatur, atque decreta et constitutiones Regni reformentur, quae ubi repugnantes invicemque dissidentes videbuntur, corrigantur.

Az *tizenkettődik* articulusba való sok querelák felől az mit ő Főlsége az ő resolútiójába végezett, hogy ő Főlsége az gyűlés előtt vagy az gyűlésben mindeneket contentál, kívánja az nemes ország és kéri is ő Főlségét, ő Főlsége ajánlását teljesítse kegyesen be. Ezek között penig Homonnay Bálint és Mágocsy Ferencz uramékok se törvénnyel se egyébképen ne háborgassa Regécz várának possessiójában. Azonképen Rákóczy Sigmondal az Balassa familiát is Makovicza vára birodalmában és Nádasdy Tamást is ő Főlsége se törvénnyel se egyéb úttal se személyébe se jószágába ne persequálja és bántassa ez előtt ellene indított causába és pöribe, kívánja kéreméssel az ország ő Főlségétől. Ezt ide addálván mégis, hogy Bánfy Gáspárnétól és az ő árváitól az minemű jószágot és marhát Bánfy Christóf és Bánfy György oblique et insidiosè elvettenek ez idő alatt, kívánságunk, hogy ő Főlsége restituáltassa és meg adattassa az meg nevezett Bánfyakkal Bánfy Gáspárnénak s az ő árváinak.

Az *tizenharmadik* articulusunkra való resolútiójában ő Főlségének ilyen adjectumát látjuk, hogy bona mobilia omnia quae apud aliquos sub hoc tumultu ablata in specie reperirentur, suis dominis restituantur, et contra eos, qui restituere nollent. ad restitutionem faciendam jure procedatur. Ez az dolog azért mikor két száz vagy három száz ember között esett volna és valami részecskéiben is avagy egy vármegyéjiben az országnak, talám meglehetne valami vizsáltatás és háború nélkül az elvött marháknak vissza való adatása. De gondolja ő Főlsége is s minden egyéb

okos ember is meg, mennyire terjedett, mely messze folyt s mely sok kézhez is akadt az embereknek marhája! Mely marhának csak gyengén való repetálásából nem hogy az törvénynek vigora szerint exigálásából [ha] az megtérítése s visszaadatása urgealtatnék, mire menne valjon most az dolog? minemű háborút, s versengést s öldöklést indítana? kiből nem békesség és megcsendesedés, de támadás s viszázkodó ellenkedés nevedekné az emberek között. Jobb azért annak az mi elkölt eddig *jure belli et armorum* mind oda maradni, hogy nem az mi megmaradt avagy marandó lehetne, még nagy veszedelmünkkel elveszteni s életünket is utána országunkkal elkölteni. Ebben azért az idő alkalmatosságához és szükségéhez kell most állapotunkat kötnünk és alkalmaztatnunk. Nam *neccessitati etiam dispensatio facultatum obtemperandum est* és így következik, hogy időben az veszteség is nyereséggé fordul kára vallott embereknek.

Az *tizennegyedik* articulusban de donationibus utrinque factis azt kívántuk vala, hogy in generali *diaeta concludatur* mibe legyen és maradjon állapotjuk az féle donatióknak és ez közbe az féle jószágok kezeknél maradjanak az possessoroknak míg az ország vagy bonis respectibus nálók hagyja vagy penig másképpen contentálja ő Főlsége őket. És hogy az mely jószágra pínzt adtak vagy zálogúl vöttenek fel az ország szükségére a vagy az mely jószágot valami summába obligált és inscribált, vagy donált is az országnak való szolgálatjáért valakinek ő Főlsége urunk vagy Illyésházi uram is és továbbá az kiket nobilitált is eddiglen avagy az mit ezután obligál, inscribál, donál és az kit nobilitál is ő Főlsége, azok az inscriptiók, obligatiók, donatiók és az féle nobilitatiók is helyen maradjanak és erejek legyen. Ebbe is ez végezésbe kívánságunk, hogy maradjon most az dolog mint ki nagy exament s nagy consideratiót is kíván, az jövőendő idő mutathatja is meg mibe kell ennek maradni, hogy ez dolognak concludálása is csendes állapotot hozhasson magával országunknak.

In articulo *decimo quinto* acquiescunt regnicolae, hogy

az magyar nemzet közül valók letévén azoknak pénzeket az kik idegen nemzetek lévén, várakot jószágokat és egyéb örökségeket bírnak ez országban, kibocsássák pénzük felvéve az jószágot és örökséget kezeikből s cédáljanak mindenkor az idegenek az magyaroknak.

Veheti eszében azért mind ezekből ő Fölsége, hogy vagynak méltó okok előttünk az mely bizonyos okokért az mi ő Fölségeknek proponált conditionkra való resolútiójára ő Fölségeknek újobban költetett replicálnunk s megmutatnunk micsoda nehézség és akadály occurál előnkbe az ő Fölségek resolútiójának az tenorába, az ki mind hitünk vallását s mind országunk szabadságát labefactálhassa és impediálhassa azok által jövendőben is az kik az vizáltatásnak öröklői. Ne maradjon azért semmi kétséges clausula oly ez végezésbe az ki az visszavonásnak örvendőinek és authorinak valami ansát praebeáljon az ország csendességének felzavarására, de nyughassék csendeségesen meg az békességnek Isteninek tiszteleti,¹⁾ az mi megcsendesített sziveinkbe örök életünkre.

A mi az mi kegyelmes urunknak és fejedelmünknek *személye* contentálását illeti, kívánjuk ő Fölségétől, hogy az felől mélyebben és feljebben s liberáliusban is gondolkodjék velünk egyetemben ő Fölsége, hogynem gondolkodnak egynehányan. Mert mivelhogy minket az ő Fölségek fegyvere mellett indított Barbianus persecutiója és fenyegetése legelőször azután peniglen Basta által ránk indított kemény és erős fegyvere kételenől hajta arra, hogy mi ő Fölségét választanók fejedelmünkké és vezérünkké oly szabad akaratunkból, hogy ő Fölségének is hitvel vévén el hozzánk való maga-megkötelezését, mi és mind fejenkint hittel köteleznőnk ő Fölségéhez magunkot: nem cselekedhetőnk azért ez dologba ahoz képest mi frigide et supine, hogy az ő Fölsége authoritását s minnen magunk által reá adatott böcsületit érdemével ne censeáljuk és aestimáljuk, ki személye mellől el sem állhatunk s nem akarunk is el-

¹⁾ A. m. a békesség istenének tisztelete.

állania módnélkül. Hogy azért ez felől-megirt articulusoknak contententiái observálásához is jobb kedvvel accedálhassunk, kívánjuk ő Fölségétől, hogy ő Fölsége contentálja kívánsága szerint urunkot ő Fölségét. Gondolkodjék ő Fölsége Erdélyországnak az Básta fegyvere miatt igen megromlott s tellyességgel úgy annyira elpusztúlt voltáról, hogy nevénél semmi egyéb nem maradhatott rajta, az egy pusztá erdélyi fejedelem nevezetnek possessiójára. Azért ne kívánja szorítani ő Fölségét, hanem adja meg ő Fölségének az mit ez mellett meritumjával modeste kíván ő Fölségétől, Ugo-csa és Beregh vármegyével egyetemben, az mint ennek előtte is volt ezen kívánsága ő Fölségének és abba ne kívánjon is oly túrhetetlen conditiókat ő Fölsége az melyekre nem mehetne urunk ő Fölsége. Tekintsen arra is ő Fölségek, hogy az Isten az hatalmas török nemzetségnek erős fejedelme előtt tekintetessé, kedvessé és höcsületessé tőtte az ő Fölsége személyét, kinek kétség nélkül vigyázása, animadvertálása vagy on arra, mivel fogja az békességben ő Fölségét velünk egyetemben ő Fölségek contentálni s mi-csoda értékben is kezdi állapotját hagyni. Hogy azért az ő Fölségek contentálása az ő Fölsége szívét is meg ne szomorítsa, s az török nemzetségnek arról való opinióját s vélekedését is ne offendálhassa, sokat kell arra való tekintetből is ő Fölségeknek is urunknak ő Fölségének kedvezni és engedni, engedelmes lévén ő Fölsége is ő Fölségeknek midőn az ő Fölségek requirálásának tekintet adván fegyverét és hadát az ő Fölségek örökös országa ártalmától vissza fordította és az reconciliálásnak conditióit engedelmesen ő Fölségek eleiben proponálta, meg akarván keresztyéni módon az keresztyén vérontást szüntetni, és az török nemzetséggel az keresztyén országokat békéltetni. Magára való tekintetből is azért ő Fölségek legelőször, azután reánk való respectusából is az török nemzetségnek placáltatására is jól figyelmeztvén, cselekedjék az szerint ő Fölségek, hogy mind ezekből az állandó békességnek consonálása és tenora legyen tökéletes fundamentommal felvetve. Ő Fölségeknek tulajdon magok ornamentumja és decussa is leszen az,

valamivel ő Fölségét felruházza, s decorálja, kinek személyének az török nemzetség előtt való tekinteti. az törökekkel való megbékéltetésben sokat fog használni, és az kötött békességnek mintegy közbe vetett élő zálogja leszen az ő Fölsége személye, megtartván Isten az keresztyén országoknak szerencsájire. az ő Fölsége életit. Valamit penig Magyarországból ő Fölsége császár oda ad ő Fölségének, azzal az ország nem diminuáltatik. sőt közönségesen inkább augeáltatik és megerősedik véle.

Az vitélő hajdúságnak száma mivel igen elszaporodott s megsokasodott földünkbe, kiket nehéz leszen az békesség meglévén, contentálnunk s lecsendesítenünk; ő Fölségek contentálván legelőszer absolute az mi kegyelmes urunk személyét, ez országnak romlott és elfogyatkozott állapotjára tekintvén, kívánjuk ő Fölségétől és kérjük is ő Fölségét, hogy az hajdúságnak leszállítására és jó móddal őket való lecsendesítésre az két óra való pínzt ígérje és adja meg nekik ő Fölsége, kit szolgálhassunk fejenkint ő Fölségének meg.

Az mi penig ő Fölsége assecuratiojáról való resolucióját illeti, a hol császár ő Fölsége diplomája mellet ő Fölségéről megneveztetett országokkal és fejedelemségekkel akar országuil bennünket assecurálni, kész az nemes ország azoknak assecuratiojokot bevenni és meg is böcsülni suis conditionibus, hozzá tévén ezt is, hogy az Imperiumot is az electorokkal egyetemben melléje vegye, (mint hogy az Imperiumnak s az kereszténységnek fő robora, et auxiliorum suppetiarumque praecipua momenta ab illis dependent) kik által assecuráljon quamprimum et quo citius fieri poterit az maga diplomája mellett fejedelmünkkel egyetemben minden országunkbeli rendeket, vármegyéket, városokat, urakat (és azok között Balassy Sigmondot is) nemeseket, vitélő és közrenden élőket, s minden mi maradékinkot, egész ez országba lakókat és lakozandókat kicsintől fogván nagyig, hogy az miótától fogva mind hitünk s mind szabadságunk megháborítása ellen fegyvert fogtunk, az óltátul fogva valami dolgok valakik által estenek, akar ő Fölsége

s akar egyebek ellen ez országba és ez országon kívül is, mindeneket ő Fölsége perpetua oblivione obliterál, minde-
nekről bennünket absolvál, sem titkon sem nyilván ártal-
munkra és boszunkra való dolgot sem ő maga sem egyebek
által nem moliál. Sőt inkább az mi régi szokott szabadsá-
gunkba, törvényinkbe, immunitásunkba, hitünknek és vallá-
sunknak is szokott professiojába és rendibe minden hábor-
gatás, öldözés, persequálás és impediálás nélkül, pacifice,
quiete, secure, sincere, et libere meg tart, tartat, sőt meg
is őriz és oltalmaz azok ellen tisztinek hivatala szerint az
kik ezekben bennünket meg akarnának háborítani és bán-
tani. Így leszen Isten áldomása ő Fölségén, így segíti min-
den szerencsáját [is ő Fölségének].¹⁾

Mind ezekre penig egy summába ez felől megirt
articulusoknak observatióira úgy accedálhatunk, hogy ha ő
Fölsége az mi kegyelmes urunknak személyét kedve szerint
contentálja. Mert ha ő Fölsége elegendőképpen nem con-
tentálja ő Fölségét, mi egyáltaljába az egyszer tökéletesen
ő Fölségéhez kötelezett hitünk szerint ő Fölsége személyétől
semmi úttal el nem szakadunk és az articulusoknak observá-
lására is nem obstringáljuk magunkot, ezt diserte declaráljuk.

Az ő Fölsége resolutiójába peniglen miért hogy sok
dolgoknak rejciálja és differálja ő Fölsége ad publicam
vel generalem Posoniensem diaetam eligazítását, ő Fölségé-
nek annak okáért akarók megjelenteni, hogy ő Fölsége
ezekre az mi kívánságinkra az előtt resolválja absolute
magát minek előtte az az gyűlés lenne. Mert míg ezekről
assecurátusok és contentáltak nem leszünk (minthogy két-
ség es lehetne annak az gyűlésbeli tractának eventusa) mi
fel sem mehetnének bizvást s nem is mennénk az posonyi
gyűlésre, valakik ő Fölségéhez az mi kegyelmes urunkhoz
hittel vagyunk kötelesek. Jobb azért idein ő Fölségének
ezt az obstaculumot érteni és úgy resolválni magát az mi
kívánságunkra, hogy csendesek lehessünk és securusok ő
Fölségébe is s dolgunkba is. Amen.

¹⁾ Későbbi betoldás.

Datum et actum ex diaeta et congregatione Cassoviensi dominorum, baronum, magnatum, nobilium, aliorumque statuum et ordinum regni Hungariae, die duo decima mensis Maii anno millesimo sexentesimo sexto.

(P. H.) Stephanus Illieshazi mp.

(P. H.) Valentinus Drugeht de Homonna Comes et Generalis mp.

(P. H.) Paulus Niarý mp.

(P. H.) Sebastianus Theökeölj mp.

(P. H.) Georgýus Sechý de Rýmasech mp.

(Eredetije a M. Nemzeti Muzeumban, a gr. Forgách család levéltárában.)

XVII.

1606. ápril 24—május 12.

A bányavárosok követeinek naplója a kassai gyűlés tárgyalásairól.¹⁾

1606.

Verzeichnus der Landtags-Acten zu Caschau.

Ady ²⁾ den 24. Tag Aprilis ist ein Anfang des Landtags gemacht, da dan die Landständ im fürstlichen Hof in einer Capellen zuessenkamen, dahin auch ir füstliche Gnaden erschienen und zwar anfanglich haben etliche hengerische Prediger angehebt zu singen: Ein feste Purg ist unser Gott, eine guette Wehr und Waffen etc., darneben das Veni sancte spiritus etc., hierauf ist eine Predigt ge-

¹⁾ Jelen Naplónak rövid, latin nyelvű kivonatát Csery József a Győri Tört. és Rég. Füzet. III. k. 125. és köv. lapjain mint a Korpona város követének, Schreiber Mihálynak művét közlé. Nem kétkem, hogy a kivonatot Schreiber készíté; maga az eredeti, német nyelvű Napló nem az ő műve, hanem a bányavárosok követei szerkesztették. Ez eredetiben sok érdekes részlet és jellemző apróság van, a mi a Csery közléséből hiányzik. Természetes hát, ha a becses kútfőt egész terjedelmében adom, örömmel vevén föl az Irományok sorába.

²⁾ Ez a gyakran előjövő szó a. m. *a di* = napon, olaszul.

halten und aus dem 116. Psalm die zween Versz erklet: *Quid retribuam domine pro omnibus beneficiis tuis, calicem salutis accipiam et nomen domini invocabo. Vota mea redam domino.*

Daraus fürnemblich die zwo Lehren gethan: Erstlich das ein Mensch bedenken soll die grosste Wohlthaten Gottes, die er gegen ihm erzeiget. Darnach dass er schuldig und ihm geburen will, Gott dem Herrn dafür Lob und Dank zu sagen. Auf dieses ist eine Ermahnung beschehen, das auch yetzt meniglich gebüren will, Gott Lob und Dank zu sagen für die Wolthaten, die er dem Land in Erhaltung christlichen Glaubens wider Feinde verliehen hat. Schliesslichen ein Votum gethan, das Gott die Herzen der Landständ mit seinem Geist erleichten wolle, das alle ihre Ratschleg im Anfang, Mittel und Ende gereichen mögen Gott zu Lob und Ehr und dan dem betrübten Vaterland zum besten. Darauf das »*Da pacem domine*« gesungen.

Nach diesem hat der Canzler Herr Kathay Mihal eine Oration im Nahmen des Fürsten gethan und Anfangs vermeldet, das ihr fürstlich Gnaden gegen den Ständen sich bedanken, das sie alher guetwillig zu erscheinen nicht underlassen haben, wollen auch gegen meniglich mit Gnaden gewogen sein. Darnach angezeigt, dieweil Herr Illieshazy mit Herrn Petro Mladesovith nach dem Beschlues zu Karpen nach Wien abgefertiget worden, als werden die Landständ ihrer Verrichtung und wie sie abgefertigt, gethanen Relation vernehmen. Ferner wolle man bedacht sein, wie der Friedt bonis conditionibus möge beschlossen werden. Hiebei sein erzelt etliche Exempel als under andern der Carthaginenser mit den Römern, da sie Krieg gegen einander führeten und ein Philosophus dem Rath anzeigte: *Melius esse honestius mori, quam fucatam pacem habere etc.*, erwehnet worden auch, was für Zuerüttung und Verenderung von vielen Jahren her in Sybenbürgen beschehen. Daneben hat der Canzler angezeigt, wie das ir fürstl. Gnaden, nicht wie etwan fürgeben wird, des Für-

stenthumbs für sich selbst angemast habe, sondern durch Anlangen der Sybenbürger und mit Consens der Landstände diese Gelegenheit angenommen.

Weiter Ermahnung gethan, das man wol betrachten wolle, was zu Beförderung communis non privati boni und Erhalt- oder Verbleibung unser aller gereichen thuete, wie dan ihr fürstl. Gnaden sich erbieten. wo von Nötten, mit Leib und Bluet neben den Ständen darzulegen, etc.

Wie herr Canzler ausgeredet, hat Herr Illieshazy angezeigt, wie er mit seinem Mitcommissarii auf Wien kommen, daselbst in die syben Wochen gewesen und weil es ein schlechten Fortgang haben wollen, weren sie mit den kaiserischen Rätten aufstössig bald worden auch also abziehen wollen, doch haben sie das bedacht, das das Land zween widerwertige mechtige Kaiser zu befürchten hat und was für Unraths und Schaden mehrers entstehen möchten. Darnach hat Herr Illieshazy des Erzherzogen Mathie und ir Majestät Rätten gebene Antwort auf der Landstand gemachte Artikel und Begeren zu verlesen geben.

Dasselbe wie auch die conditiones der Uebergabung des Sybenbürgens hat Herr Canzler öffentlich verlesen.

Nach dem Ablesen hat sich Balasy Sigmund beschwert, dieweil ir Maj. begeret, das er wegen Verhaftung seines Bruders und Schwester in kunftigen Landtag solle mit Recht furgenommen werden. Also hat sich Herr Illieshazy querulando angemeldet, es kheme ihme beschwerlich und schmerzlich für, das etliche sich verlauten lassen, wie das er mit etlichen heimlich tractire und mit Practicken umgieng, das er auch viel Gütter zu Geschenk genommen hett; da doch von ihme solches nit beschehen und gerne wissen wolt, was für Personen bei ihme gewesen weren, solten sich anmelden. Aber es sagt niemand nichts. Sein nachmals ir fürstl. Gnaden aufgestanden und auch die Stände von einander gangen.

Ady den 25. Aprilis sein die Landständ früe umb 6 Uhr zusammen komen in der Capell und anfangs sein etliche hungerische Predicanten fürgetreten, haben einen

christlichen Wunsch gethan, das Gott der Herr diese Versammlung und fürgenommene Rathschlag zue guetem Ende dem Vatterland zu Besten wolle gereichen lassen, darnach gebetten, man wolle sy und die Kirchen in Schutz und Schirmb nehmen und bevohlen sein lassen, daneben ihr Anlangen und Begehren schriftlich eingereicht, davon die Landständ nach Verrichtung allgemeiner Sachen abhandlen wolten, welches ihnen zugesagt worden.

Nach diesem ist disputirt, ob man die Hauptleut der Heydukhen auch solle in der Zusammenkunft der Landständ herzukomen lassen. Ist nach Verhör der Votis befunden, das sie nicht zuezulassen, weil solches fürnemblich den Abgesandten von den Spannschaften praejudicirlich wäre, und ob sie wol geadelt sein worden, khünnte doch ein yeder in seiner Spannschaft die Abhandlung des Landtags vernemen: jedoch auf etlicher Guetachten dem Fürsten zu gefallen, hat man die fürnembsten vier Obristen als Herrn Rakoczy Laszlo, Redey Ferencz, Segniey und Dengelegy bewilliget, doch dergestalt, was etwan für Sachen dieselben nicht angieng, dabei nicht sein sollen. — Als solches dem Fürsten durch etliche Abgesandten angezeigt worden, hat er antworten lassen, das die Hauptleut eben des Vatterlands Wolfahrt neben andern betrachten müssen, darumb solle man sie nicht ausschliessen, doch beruhen ihr Durchl. das die vier zugelassen werden.

Nochmals ist Herr Canzler mit etlichen Herrn fürkomen und mit mehrern Worten und Motiven die Landständ ermahnt im Nahmen des Fürsten, das die Hauptleut, die alher beruefen, sollen zwischen die Landständ zugelassen werden, doch mit der Condition, das sie alle miteinander nur ein Stim haben und einer allein reden soll, und da sie nicht zugleich einstimen, Macht haben sollen abzutreten und sich bereden, da auch etliche Sachen, die sie nicht angieng zu beratschlagen fürkhomen, abwesend sein mugen; dabei es die Landsläut auch beruhen lassen.

Darneben hat Herr Canzler zu vernemen geben, obwohl ir fürstl. Gnaden unverborgten, das ihr viel aus den

Ständen grosse beschwär und Klagen der ausgestandenen Gefahr, Schadens und Verlusts ihrer Güter fürzubringen haben, welches auch den Fürsten nicht wenig schmerzet, doch wolle man nicht also die beschehene That ansehen, sondern vielmehr dasselbe bedenken, was ferner zu Erhaltung unser aller notwendig und dienstlich ist. Und weil man paria onera zugleich tragen soll, ist numehr vonnöten, das man pro ratione temporis et circumstantiarum die Heiduken zu Rosz und Fuess allenthalben austheilen solle.

Als man von der Antwort und Resolution ir fürstl. Durchl. Erzherzogen Matthiassen anfangen zu handeln, haben die sybenbürgische Abgesandten ihr Vota nicht geben wollen fürgebend, das sie vom Fürsten allein als Auditores weren alher berufen worden. Als sie aber von Landständen darzu ermahnet, haben sie nachmals ihr Stimen zum ersten angefangen zu geben, und zwar haben begert, das im ersten artikkel nicht allein drei, sondern vier Religion (darunder sy die Arrianer verstanden) sollen passirt werden, aber damit nichts erlangt.

Den nemblichen Tag hat man von 11 Artikeln abgehandlet.¹⁾

Ady den 26. Aprilis als man in der Capell frue morgens zusamen komen, hat erstlich der hungerische Prediger ein kurzen Sermon gehalten aus dem dritten Capittel Jeremie: Wer kann den sagen, das solches geschehe ohn des Herrn Bevelh. daraus hat er locum de providentia dei

---

¹⁾ A bécsi udv. ktár 13,626. sz. kéziratában (fö. 35. és kövv.) megvan jelen naplónak egy rövidebb variánsa, melyben azonban e napról még e nevezetes passus olvasható: »Diesen Tag haben die Stende den 1., 2., 3. und 4. Artikel berathschlagt und dieselben alle corrigiert, also dass sie immediate in allen auf den vorigen Carpner Artikeln verblieben. Welches alles mit grosser Uneinigkeit und Zwiespalt unter den Stenden zugegangen; indem die Oberlandstände mehr des Kriegs, entgegen die Underlandstände des Friedens begieriger sich erzeigt und vermerken lassen. Darzu nit wenig der calvinischen Prediger armata concio, die ihre Gemüter bewegt, und Kellemesi Mihál personalis geholfen.« Ez a passus megvan röviden Csery közleményében is (126. l.), mely a német variáns fordításának látszik lenni.

tractirt und solches auch auf diese Zeit und fürstliche Regierung gezogen und applicirt.

Darnach hat man sich underredet wegen Austheilung der Heiduken und wo sie mit den Rossen auf dem Gras sein sollten, ist auch aus einer Verzeichnus verlesen worden, wie viel Heiduken under yeglicher Hauptmanschaft sein sollen;¹⁾ aber die Hauptleut selbst haben der fürgeschriebenen Anzahl nicht allerdings gestanden. Darnach ist Herr Illiesbazy mit etlichen Herrn komen und eine Abtheilung des Kriegsvolks verlesen, welche durch etliche Herren und deputirte Personen beschehen sollte. — Dasselbe hat etlichen gefallen, etlichen aber nicht.

Nachmittag ist man abermals zusammen und der Kriegseut Austheilung halber gehandelt, aber vielerlei vergeblichen Geschreis halber gar nichts verrichtet.

Den 27. Aprilis nach gehaltener Predigt aus dem nemblichen Text Jeremie ist Herr Canzler fürkomen und im Nahmen des Fürsten angezeigt, wie das der Bassa von Offen und Alibegh dem Fürsten zugeschriben, das der deutsche Kaiser stark Fried begert, darumben durch vielfeltig Schreiben (derer wol zwei Tarnister voll verhanden) anhelt, auch ansehnlich Verehrung zugesagt und eine Legation zu ihme Bassa abgefertiget fürgebend, er habe mit den Hungern sich schon verglichen, welches er gerne, ob dem also, vernehmen wolt; sagt auch der Bassa zu bei dem lebendigen Gott, der Himmel und Erde erschaffen, seine Zusage den Hungern zu halten und ohne ihren Wil-

---

¹⁾ U. o. következő passus: »...deren (t. i. Heiduken) fast in die 20,000 Mann. Dero (der Hauptleut) Namen waren diese: Rákóczi Lajos, Dengelegi Mihály, Desőffi János, Eleki János, Keméni Pál, Dekini (?) András, Magyar István, Rác Benedek, Horváth István, Káli Pál, Káli Vince, Rác János, Rác Ábrahám, Nagy Ambruzs, Gönczi György, Budai Mátyás, Ujvári Miklós, Ujvári Imre, Késkei András, Kapi György, Fáncsi Pál, Nagy Ambruzs, Fagý (?) György, Somodi György.« (Oldaljegyzetben pedig: »Alle des Teufels Apostel oder Schlaggen, die er wegwirft, wenn er schmelzt.«) — Fagý Györgyöt a Csery közlötté Napló (id. h. 127. l.) Gagyinak írja. Ez a helyes természetesen.

len mit den Deutschen kein Fried zu machen, welchen man auch nicht glauben soll, weil sie mit List umgeben. Sie die Türken weren schon mit Volkh. Munition und aller Notturft bereit. Den Abgesandten von ir Maj. wolle er wol auch zuruckziehen lassen. begeret daneben der Bassa, das der Fürst seine Abgesandten auf negst kunftigen Sonntag nach Ofen des Frieds halber sich zu bereden abfertigen solle. Will darumben ir fürstl. Gnaden hierüber, ob man Abgesandte schicken soll, der Landständ Guetachten vernehmen.

Daneben haben ir fürstl. Gnaden ir Maj. Regales von Prag aus an alle Landständ allhie zu Casch versamblet, damit sie auf den Landtag zu Preszburg auf den Tag Georgii angestellt beruefen werden, wie auch das Vollmachtschreiben, Erzherzogen Matthiassen übergeben, verlesen lassen, darin under andern ir Maj. vergewissern, das die Abhandlung und Tractation mit Herrn Illieshazy zu Wienn gemacht, solle confirmirt werden.

In gehaltener beratschlagung ist erkannt, das notwendig sei, Abgesandten nach Ofen zu schicken; welche Personen aber hierzu sollen gebraucht werden, und mit was Instruction, dieweil der Landtagschlues noch nicht furüber und ir fürstl. Gnaden des Türken Art und Gewohnheit besser verstehen wollen, solches dem Fürsten heimbgestellt haben. Soviel ir Maj. Citation zum Preszburger Landtag belanget, wollen die Landständ von ir fürstl. Gnaden, derer sie sich undergeben, nicht weichen und trennen lassen, sondern bitten zugleich einen Unterricht, wie sie sich hierin verhalten sollen; wollen auch in die Beschliessung der Abgesandten zue Wien nicht eingehen, weil sie ohne Bewilligung der Ständ ein mehrers sich underfangen, als ihnen bevolhen.¹⁾ Diese Antwort ist dem Fürsten durch etliche

---

¹⁾ A bécsi udv. ktár mondott codexében ez így van előadva: »Den 27. Aprilis wurde des Herrn Illieshazi relation repetirt und clagten ihrer viel, dass er der Sachen zu viel gethan, weil er nicht hette plenariam potestatem concludendi gehabt, und schickten zum Fürsten, liessen ihn fragen, mit was Instruction er ihne abgefertigt.«

Abgesandten angedeutet, welcher herwiderum sagen lassen, die Legation zu dem Ofner Bassa wolle er schon anstellen lassen, darnach das die Landständ von ir fürstl. Gnaden nicht weichen, sondern neben derselben halten wollen, bedanken sich neben Erbietung neben und bei ihnen zu stehen, leben und sterben.

Nach diesem hat man von den letzten drei Artiggeln gehandelt und geschlossen.¹⁾

Ady den 28. Aprilis nach Verrichtung der Predigt hat man abermals der Austheilung der Kriegseut gedacht. Under des ist Herr Niary Pal hinzukomen und eine Verzeichnus der gemachten Austheilung gebracht, welches den Ständen auch dergestalt annemblich gewesen.

Hernacher sein etliche Beschwär der Edelleut und Herrschaft wegen irer entnommenen Guetter münt- und schriftlich fürgebracht und umb die billiche Erstattung angehalten, welche theils von den Landständen decidirt, theils aber auf den Fürsten verschoben worden.

Darnach hat man die verfasten Artikkeln aufs Neue verlesen, und dieweil in dem letzten Artikkeln zu Karpen, wiewol nicht öffentlich gemacht, auch diese Clausl und Beschwär wider die freien Städt hinzugesetzt worden, das weil dieselben sonderlich zu Casch und Preszburg die hungarische Nation nicht zulassen, Heuser zu kaufen und der Stadt Aempter zu gebrauchen, solches kunftig frei sein solle. Darwider zwar auch zu Karpen durch die Abgesandten der Städt contradicirt worden, hat man ietzt zu Casch fürnemblich im Namen aller freien und Bergstädt solenniter darwider protestirt und angehalten, weil solches wider der Städt ihren privilegiis und Freiheiten streitet und nachtheilig ist, das die Landständ die Erbstädt als Mitglieder des Lands in ihren Freiheiten hierin nicht turbiren sollten, dasselbe auch in den Artikkeln schriftlich einverleiben sollen, welche Clausula auch auf vielfeltiges Ermahnen hinzugesetzt worden durch den Notarium.

¹⁾ A mondott codexben meg van még jegyezve, hogy: »nachmittag wurden nur privata tractiert.«

Solche Artikel sein hernach pure abgeschrieben aufs Neue verlesen und nachmals den Oberlandständen durch den angesetzten Personalem Kelemessi Mihal sambt etlichen andern Edelleuten überreicht worden. Hernacher hat der Fürst die Propositiones den Landständen durch den Canzler übergeben und umb entliche Abhandlung ermahnet.

Ady den 29. Aprilis vormittag hat man allein etliche Privatsachen der Spannschaft und Edelleut Beschwer ihrer benommenen Guetter halber angehört und vernommen. Herr Balassy Sigmund beschwert sich über Herrn Illieshazy, das er seinen Diener gefenklich einziehen lassen. Sey auch Ursacher, das in des Erzherzog Mathie Antwort seiner gedacht und gerichtlich citirt wird, welches aus altem Hass herkombt und seines Brueders Gütter lengst gerne an sich gebracht hett. Als Herr Illieshazy kommen, hat er widersprochen, sein also gar stark gegen einander erbittert worden.

Ady den ersten Tag Maii. Nach Verrichtung des Gebets in der Capell ist der Caschauer hungerischer Prediger mit andern Ministris und zween Bürger von Gündösch¹⁾ fürgetreten und mit grosser Beschwer furgebracht, das obwol auf Anhalten etlicher Bürger daselbst ir fürstl. Gnaden bewilligt auch Donationales geben, das die eine Kirch in der Stadt Gundösch denen Mitwohnern, die nicht papstisch sein, solle eingeraumt werden, darneben auch der Fürst den Hofprediger mit einem Hauptmann in der Commission dahin abgefertiget, aber als sie hinzukomen, die papstischen Inwohner an die Glockhen geschlagen, sich zusammen vor und in die Kirchen gesamblet und gar nicht einlassen wollen. — Und weil solcher Gewalt sowohl dem Fürsten als den Landständen zum Nachtheil gereicht, bitten sie, das die eine Kirchen ihnen möge pasziret werden.

Die Landständ erkleren sich, es sei ein billiches Be-

---

¹⁾ Gyöngyös.

gehen, haben auch zum Fürsten Abgesandte geschickt und darumb angehalten, welcher auch darauf bedacht zu sein sich erbotten.

Darnach haben sich under andern die Erben weiland Herrn Melith Pal beschwert, das auf Anhalten und Anlag Herrn Michael Czobor zu Karpen ein Artikkel wider sie gemacht worden *ratione divisionis et restitutionis bonorum pupillarium*, da sie doch dahin nicht citirt worden noch dabei yemanden gehabt, weil solches auch wieder die Lands-decret und Ordnung ist, bitten sie hierin der Billikeit nach zu procediren und zu erkennen.

Herr Czobor antwortet, es were keiner Citation vonnöten gewesen und beruft sich auf den Karpner Schlues, welcher von Landständen einhellig gemacht, durch den Fürsten bestetigt, auch numehr die Artikel nach Wienn geschickt, demselben gemesz biszher auch nachgelebt worden; solten sich darumb wol bedenken, was sie einmal erkannt, demselben nachzukomen.

Ist die Sach für die Ober-Landständ und dem Fürsten gelangt worden zu iudiciren.

Zu den Propositionibus wollen die Landständ nicht greifen, bisz ihr fürstl. Gnaden auf die eingereichten Suppliciren und ihr Beschwär sich nicht resolvirt.

Ady den 2. Tag Maii nach verrichter kurzer Predigt haben die Edelleut abermals etliche Beschwer münd- und schriftlich fürgebracht. Darnach ist auch der hungerischen Prediger eingereichtes Suppliciren, darin neun begerte Punkten verfasset verlesen, fürnemblich aber halten sie an, das die Landständ neben ihnen beim Fürsten anhielten, das sie möchten zu Saroschpatak ein Collegium anrichten, item ein geistlich Consistorium halten, durch welches alle geistliche Hendl allenthalben möchten verrietet und Vollmacht haben, hierüber auch privilegiert werden. Wollen auch nicht, das man sie Calviner, sondern Augustaner und Orthodoxos heissen soll. In gehaltener Beratschlagung ist befunden und sind fürnemblich diese Begeren und Postulate gewesen:

Primo, das allenthalben eine gleichförmige Religion gehalten werde.

2. das sie weder Lutheraner, Helvetici oder Calvinisten noch Catholischen, sondern Christen sollten genennet und geheissen werden.

3. das zu Saroschpatak ein Collegium oder hohe Schul erbauet werde.

4. das denselben die notwendige ehrliche Underhalt verschafft wurde.

5. das allenthalben gleichförmige Feiertäge gehalten.

6. das ihnen alle Ehrerbietung beschehe und von niemanden in ihren Freiheiten solten verhindert werden. Das begeren sie auch in die Landsartickel einzuverleiben.

7. Sollten auch von allen ihren Güttern, wo sie gelegen sein, keinen Zehend zu zahlen schuldig sein.

8. das nach Absterben der Predicanten ihre Wittib und Waisen in Acht genommen werden und sie nicht gezwungen sollen sein von den inhabenden oder erkaufften Heusern allgemeine Bürden oder Schatzung zu tragen. — Ueber dieses supliciren sie, die Landständ wollten bei ir fürstl. Gnaden eine Vorbitt thun, das für solche Wittiben und Waisen aus etlichen benamnten Güttern die notwendige Nahrung möchte verordnet werden.

9. das die Heiduken und Kriegsleut in ihre Pfarr und Heuser sich nicht einlegen noch an ihren Güttern solten belestiget werden.

Die Under-Landständ haben die furnembsten Punct und Begeren auf andere friedliche Zeit aufgehoben, dann das Uebrige dem Fürsten heimbgestellt.

Ady den 3. Maii nach der Predigt aus dem 32. Cap. Genesis hat man die concipirte Deliberation wegen des Herrn Czobor und Paul Melitischen Action verlesen; dessen Inhalt gewesen, das die Vicecomites comitatum, in welchen die Gütter gelegen gleichwol iuridice procediren auch die executiones thuen khunten. Doch welcher Theil nicht damit zufrieden, Macht habe zu appelliren für den Fürsten, alda

mit den consiliariis die Sach solle revidirt werden. Und weil destwegen der Artickel zu Karpen ex quadam inanimadvertentia gemacht worden, sei er cassirlich. In diese deliberationes haben etliche nicht eingehen wollen, als aber per vota herumb die Frage beschehen, ist es dabei verblieben.

Darnach ist under andern ein Edelmann von Nagybania oder Neustadt fürkomen, der sein Haus, Haab und Gütter bei der Stadt und derselben Grund hat und sich über Richter und Rat beschwert, das obwol er ausserhalb der Stadt lebt, gleichwol begeren und haben wollen, er solle den Burgern gleich in Zinsreichung und Gerichtszwang unterworfen sein, da er doch seinem Adel nach der Spannschaft einverleibt worden, begeret dem Landrecht nach beschützt zu sein. Darauf etliche vom Adel zimblich gedrungen, aber von den Abgesandten aus den Städten zugleich und in Gemein angezeigt worden, das die nobiles in den Städten ebenfalls für concives neben andern Mitwohnern gehalten werden, und sein schuldig onera civilia supportiren, wie solches auch die publicae constitutiones sonderlich Art. 62 anni 1563 in decret. Ferdinandi ausweist, begeren dabei und in ihren Freiheiten beschützt zu werden. Hierauf also dem Edelmann und Neustädter der Bescheid geben, sie sollen sich juxta antiquas consuetudines accomodiren, darumben sich die Neustädter auch bedankht. Nachmals ist per voces gehandelt, ob man zu den propositionibus greifen oder zuvor des Fürsten Resolution auf die übergebne Supplicieren warten soll. Ist der meiste Theil dabei beruhet, das vor des Fürsten Resolution man nichts anfangen will. Solches ist nachmals den Magnatibus und den Fürsten angedeutet und auch gebeten, man wolle die Stände nicht lenger aufhalten. Item, wie es mit den Consiliariis soll weiter gehalten werden, weil sie ein salarium begehren, oder das man sie entledige, hierauf der Fürst zu Antwort geben, er wolle bisz morgen auf die eingereichte Suppliciren der Stende sich resolviren.

Dan wegen der Rätt ihres Begehrens halber auch

darauf bedacht sein, interim sich gedulden und brauchen lassen.

Den nemblichen Tag ist von uns im Nahmen der Stadt ein Supliciren an den Fürsten durch den Herrn Sokoly eingereicht umb zwei Patent für die Stadt Kremnitz und Schembnitz, item wegen Restituirung der Michel Schellischen Behausung zum Neusoll.

Den 4. Maii am Heiligen Tag der Himmelfahrt Christi ist nichts fürgenohmen und der Fürst mit den furnembsten Landherren beim Herrn Teggely zu Gast gewesen, wie auch den andern Tag zuvor bei des Herrn Desöffy Kindstauf und angestellt Malzeit gewesen.

Ady den 5. Tag Maii ist Herr Czobor Mihal fürgetreten, und weil er gleich ietzt in der Legation nach Ofen verreisen soll. angelangt bei den Ständen, zum Fall ir fürstlich Gnaden in seiner Action sich etwan anders erklären solt, das sy weiter seinem Anhalten nach repliciren wolten.

Der Fürst hat durch etliche abgesandte Herren bei den Landständen angehalten wegen Herrn Rakoczy Sigmund wider ihn fürgebrachte Beschwär eines Edelmanns eingezogenen Gütter halber destwegen zuvor in Comitatu iudicialiter procedirt worden, das weil er Rakoczy in des Fürsten und Landsgescheften derzeit in Sybenbürgen ist, ein gewisser Termin und Zeit der Erscheinung und Ausföhrung der Sachen möge gesetzt und geben werden.

Die Landständ nach gehaltener Beratschlagung per voces beruhen bei dem Artikel, der hierüber zu Serenz im Landtag gemacht worden, das nemblich Herrn Rakoczy weiter kein prorogata und Termin künfte gegeben werden dem andern Theil zu Nachtheil, sondern die Gütter abtreten solle.

Als solches dem Fürsten angedeutet, hat er abermals sagen lassen, es verwundere ihn, das Herrn Rakoczy aus fürgewendter Ursachen nicht soviel zugelassen solte werden, vermeinet noch mit den Rätten. das auf wenigist ein Monat lang soll ihme paszirt werden, darumben ihme

soll zugeschrieben werden, dass innerhalb des Monats Herr Rakoczy die Güter übergeben soll; wann solches nicht beschicht oder kein Antwort darauf erfolgen wurde, mag derselb Artikel zu Serenz verbleiben. Der Gegentheil neben den Landständen beruhen darbei dergestalt, zum Fall in einer Monatsfrist Herr Rakoczy die Güter dem Edelman nicht einraumbt, solle aldan die Execution hierin erfolgen.

Die Einwohner zu Beregsasz beschweren sich, das weiland Andreas Dorogdi gewesener Einnember zu Casch wider ihre alte Privilegien der hungerischen Königen und ihrer Gewohnheit, da sie nur die halbe dicam schuldig waren zu geben, ein mehrers zu reichen gezwungen hat. Bitten daneben, das die Landständ beim Fürsten intercediren wolten, sy bei dem alten Wesen zu erhalten. Ist für billich erkannt und auch angebracht. Den 8. ditz hat sich hierauf der Fürst erklet, das die Inwohner zu Bereksasz dem alten Brauch nach die Dicam geben sollen.

Der new (?) Edelman zu Nagybania beklagt sich abermals, das die Neustädter ihm den Weinschank nicht passiren, den Zeiger für seinem Haus niedergelauen, andere Gewaltetigkeit gebraucht und wie ein gemeinen Burger zwingen wollen, für ihr Gericht zu erscheinen, zu Nachteil seiner Person und Adel, begeret Unterricht, wie er wider sie procediren solle.

Auf gebne Antwort der Neustädter und auch der Städt Abgesandten Einrede ist durch den Personalem ex deliberatione zu Antwort geben, das der Edelman nach üblichem Gebrauch und vermög des 19. tituli partis tertiae tripartiti wider die Stadt procediren solte.

Fünf Comitatus in Oberhungern suppliciren bei den Landständen, das ir fürstl. Gnaden denen Edelleuten unt etlichen Burgern, die sich in die Stadt Kalo Feindsgefahr halber begeben, ihre Wohnung daselbst widerumb möge eingeben werden (*sic!*) und under der Grundherrn von Kalo Protection verbleiben.

Solches ist dem Fürsten auch fürgetragen, der sich

gnedig zu resolviren zugesagt. Also auch des Elekhy Janos¹⁾ halber solle ein Recht besetzt werden.

Ady den 6. Maii sein die Landherrn zu den andern Ständen khomen, da dann Herr Illieshazy eine Frag gethan, ob sie wollen zuvor, das die übrige Supliciren und darauf erfolgter Bescheid solle verlesen oder aber des Frieds und Artikel halber tractirt werden. Darauf die Ständ zu Antwort geben, das man erstlich von denen Friedssachen handeln sollte.

Auf dieses hat man die replicirte Artickel und der Landständ neue Deliberation für die Hand genommen und zwar im ersten Artikel die gröste Disputation der Religion halber gewesen, welcher Herr Teggely insonderheit geeifert und begeret hat, das man die drei Religion specificce verfassen sollte, sonsten, wann es nich beschicht, wolte er lieber sein Haupt abschlahen lassen. Dagegen Herr Illieshazy vermeinet hat, allein in genere zu setzen, yedermeinlichen die Religion frei zu lassen und fein bescheidenlich angezeigt, der Glaub und Religion sei weder auf den Babst, Luther und Calviner (*sic*) gegründet, sondern allein auf Christum dem Herrn, der das Haupt der christlichen Kirchen ist, darzu hat er allegirt ex Genesi 3. caput: Inimicitias ponam inter te et semen mulieris; daraus er argumentirt, die christliche Kirche müsse stets in dieser Welt ihr Feind und Widersacher haben. Denselben Tag vormittag hat man bisz auf den 12. Artikel tractirt.

Nachmittag umb fünf Uhr widerumb zusammenkomen, da dann allein von dieser Quaestion gehandelt worden, ob die angebotene Versicherung ihr Maj. und Erzherzogen Mathiassen wegen ninner gedenken oder zu rechen den verloffenen Aufstand gnugsamb sey neben den benamkten Provinzien und Ländern.

Als solches per voces herumb gangen, ist der meiste

¹⁾ Hajdúezredes volt, a bécsi codex e helyütt megjegyzi róla: »der den Salzer zu Beiniz erschlagen«; a Győri Tört. és Rég. Füzetek III. 129. l. pedig: »qui salis officalem Bajmoczii occidit.«

Theil bei des Herrn Illieshazy Meinung und Gutachten verblieben, also, das weil die Reichständ nicht so bald einen Reichstag haben und darzu erbetten können werden, des Königs aus Polen halber auch ein Bedenken wer, solte man sich mit der erbottenen Versicherung begnügen lassen. Etliche aber angehalten, das ir Maj. gleichwol khunftig wann's so bald nicht gesein künt, darzu vermögen wolte.

Als man hierüber auch des Fürsten Wolmeinung begerte zu wissen, hat er zur Antwort geben lassen, das er ir Maj. Diploma im Werth halte und die Provincien nicht zwar hindansetze, doch khünte man etliche Historien erzehlen, wie sich das Haus von Österreich vor etlichen Jahren gegen dem Hungerland und sonderlich den Siebenbürgern verhalten het, des man in Acht nehmen solte. Vermeinet demnach, das von den Landständen ingemein nicht umbillich begehrt werden soll, das die Electores imperii sowol der polnische König zugleich zur Assecuration durch ihr Maj. solten angelangt werden.

Die Abgesandten von Casch begeren auch solches, damit ihnen khunftig kein Nachtheil bringen möcht und sonderlich nicht allein von Anno 1604, sondern auch, was vor dieser Zeit bei ihnen sonderlich sich verlossen hat.

Ady den 7. ditz hat der Fürst die Landherren und andere führnemen Stands sambt etlichen Frauenzimmer zu Gast gehalten.

Ady 8. ditto vormittag ist von den letzten drei Artikeln auf Erzherzogen Mathiassen gethane Antwort tractirt und geschlossen worden mit den Landständen. Und weil Herr Illieshazy nicht gegenwärtig sein khönnen Leibschwacheit halber, ist für gut angesehen, das er im Losiment ersucht werde und daselbst die Praefation oder Eingang über der Landständ Replica an Erzherzogen Matthia gemacht werde. Daneben ist vermeldet, das man der Abgesandten halber, die nach Wienn solten geschickt werden, handeln sol, davon auch die Magnates rathschlagen werden; und sein die Landherren aus der Capell gangen. Als sie hinwegh, hat man die verzeichnete Antwort ir fürstl. Gua-

den auf der Edelleut eingereichte Supliciren verlesen und den Partheien übergeben, derer etliche damit nicht content gewesen. Der Stadt Bartphelt, welche ihren erlittenen Schaden durch die Feuersbrunst, so zu End verschieenen Monats Aprilis geschehen, angezogen und das man in Einforderung der Tax und Landsteuer derselben etlichermassen verschonen solte, ist zu Antwort geben, das in den verflossenen schuldigen Steuern sie nicht befreit sein khünt, aber in khünftig wolle man sie bedenken.

Welcher zu einem Abgesandten nach Wienn solte erkiesen werden, Underredung beschehen. Etliche lahen Herrn Loniay benennet, aber gleichwol nichts decernirt worden.

Auf eines Edelmanns Bankhy N. Supliciren, der umb Restituierung etlicher Güter, die Herr Petrus Mladessovith besitzen thuet, angehalten, ist im Nahmen sein Mladesovith geschrieben gewesen, weil der Gsell kein Edelman were. khünte wider ihn nicht rechten, darnach beschuldigt er ihn eines Diebstals etlicher Khuffen Wein. Die Gütter belangt angezeigt, das er diesselbe jure tutorio in Handen habe, ihme Bankhi aber nicht gebüreten. Darauf der gutte Gsel erstlich geantwortet, er sei ein Edelmann, wolte dasselbe beweisen. Darnach wegen der Inzicht und Schmachwort beklagt er sich mit Weinen, das ime Unrecht gesche, protestirt solches und begeret mit Recht die Sach zu entscheiden. Nach seinem Abtreten ist von etlichen Edel-leuten aus der Spannschaft Zeugnus geben vorden, das er ein Edelmann were und Landgütter habe.

Darnach hat man zum Petro Mladesovith, der im Podagra darnieder gelegen, geschickt dieser Antwort halber, ob er dieselbe geschrieben oder schreiben lassen, erkundigt, welcher das Schreiben begerte zu sehen, aber solches ihme abgeschlagen und sagen lassen, das er in instanti schweren soll, das er das Schreiben nicht gesehen, selbst geschrieben oder schreiben lassen. Wann das nicht beschicht, soll ein Recht ergehen. Er darauf entbotten, man wolle solch privatum ietzt nicht fürnehmen auch seiner Leibes-

schwacheit verschonen, khünte aigentlich nicht wissen, durch wem es geschriben, allein das er seinem Diener dieser Sach halber etwas zu vernehmen geben.

Die Landständ per vota erkannt, das ietzt bald das Recht solle ersetzt werden, weil der arme Mann sub salvo conductu publice ist an seinen Ehren hoch verletzt worden. Herr Mladesovith bitt abermals umb Verschiebung der Sachen, weil er nicht citirt ist worden, wollen auch seine gehabte Mühe und Dienst in Landssachen bedenken. Die Magnates ebenfalls für ihn intercedirt, aber wenig ausrichten können, sein auch die meisten Stimmen herumbgängen, das er per notam solte condemnirt werden.

Denselben 8. Tag Maii hat man den Richter [von Forró] mit einem andern seinen Nachbarn aus einem Dorf Forró genannt den Herrn Caschauern gehörig gefangener auf Caschau gebracht umb willen, das sie neben ander Gesellschaft zween abgesandte Türkhen, die vom Fürsten mit Briefen nach Ofen abgefertigt, erschlagen (der dritte Türk gleichwol davon komen). Denselben Bauern ist auch bald umb 12 Uhr der Kopf hinweggeschlagen auf dem Platz bei der Kirchen, der Dorfrichter aber weiter behalten. Den nemblichen Tag hat man drei deutsche Soldaten aus dem Zeughaus genommen und in die Temnitz gelegt, darumb, wie fürgeben, das sie sollten vor wenig Tagen in etlichen Heusern in der Gassen Feuer underlegt haben.

Ady den 9. Maii vormittag haben die Landständ des Fürsten Propositiones für die Hand genommen und davon gehandelt. Unter des hat der Fürst ein Decret geschickt, das alle Handelsleut und welche etwas den Deutschen schuldig sein, es sei in Geld oder Wahren, innerhalb acht Tagen dem Schatzmaister zustellen sollen, den andern halben Theil aber zu ander bestimter Zeit. Welche aber deme nicht nachkommen, sollen persönlich eingezogen werden sampt ihren Güttern. Es verspricht hergegen der Fürst, das zum Fall diejenigen Personen, denen Creditorn werden zahlen müssen, sollen von den Gefellen und Anschnit

hinwiderumb bezahlt werden. Hierauf von den Caschauern wie auch von andern Städt Abgesandten zu Antwort geben den Ständen, das, wann man solches fürnehmen wird, ein grosser Unrat daraus entstehen werde; dan die Handelsleut werden auch in Polen durch die Wiener und andere arrestirt werden, nichts wird man ins Land zuführen können weder Pley und Eisen in die Bergstädt.

Nach diesem hat der Fürst des Erzherzogen Matthiassen Schreiben vom letzten Aprilis an die versamblete Stände zu Casch lautend eingericht zu verlesen, in dem ihr fürstl. Durchl. begehren, das die Landständ zum ausgeschriebenen Landtag zu Preszburg erscheinen wolten, weil daselbsthin auch fürnehme Commissarii vom Reich, Schlesien, Mehrern und andern Provinzien erscheinen werden. Sollen sich keiner Gefahr besorgen, sondern freien, sichern Pasz haben. Ir Maj. versprechen auch der Abhandlung zu Karpen beizupflichten. Zum Fall aber die Landständ nicht gehorsamben wollen, protestiren ihr fürstl. Durchl. für Gott und aller Welt, das sie am kunftigen Unglück und Bluetvergiessen nicht Ursach sein, sondern die Ungern selbst ihnen die Schuld geben müssen.

Als man solch Schreiben verlesen, sein die Landherren herzukomen darunder fürnemblich gewesen Herr Illieshazy, Herr Niary Paul, Sebastian Tegely, Sigmund Balassa, Herr Homonay Balint und Georg, Christoff Thurso, Wesselini und etlichen Obristen über die Heiduken. Da hat man die Antwort auf die Propositiones aufs Neue beratschlagt und etwas darin geendert.

Darneben ist die Instruction der Hauptleut und Heidukhen, wie sie sich allenthalben verhalten sollen, verlesen, also ist auch der Abgesandten nach Wienn gedacht worden, und die Landständ für andern Herr Illieshazy angelangt, dass ir Gnad sich hierzu wolle gebrauchen lassen, welcher sich anfangs entschuldigt, das er der andern Legation halber übel hören müssen, da doch er keine Plenipotentiam begert hat, allein *authoritatem agendi, tractandi et mitigandi*. Jetzt aber auf gegenwärtiges Erzherzogen

Matthiae Schreiben, weil fürnembe geschickte Lent aus dem Reich und andern Ländern verhanden sein werden, müssen die Abgesandten ein Vollmachtschreiben zu schliessen haben; wann sie aber dasselbe nicht haben solten, sondern nur schlecht mit der Replica aufziehen, mag es allein simpliciter zugeschickt werden, und die Landständ rüsten sich gleich so mehr zum Streit. Davon sie nun sich wol beratschlagen sollen, was hierin zu than sei. Destwegen sie Morgens früe widerumb zusammenkomen solten.

Diesen Tag¹⁾ ist bose Zeitung gehöret, das nemblich 15,000 Tartern nun im Anzug sein gegen den siebenbürgischen Granitzen, und wie die Sag, auf Schlesien und Mähren zu strafen wollen. Darauf die von Oberhungern vermeldet, man solte bei dem Fürsten anhalten, das er dem Vezir Bassa zuschreibe, damit sie nicht hiedurch passiret möchten werden.

Ady den 11. Maii sein des Bassa von Ofen Schreiben verlesen, in denen er begert zu wissen, ob der Fried sein Fortgang haben soll, will auch das der Fürst seine Abgesandten auf den 20 Tag Maii gegen Graan zu der Tractation halber abfertigen soll, erbietet sich aller gutter Freundschaft, zeigt auch an, das der Vezier Bassa mit etlichen benachbarten Türken im starken Anzug sei, das auch die Tartern gegen Deutschland ihren Zug zu nehmen vermeinen, da aber der Fried sein Vollziehung nehmen soll, wolte man die Tattern zuruck kehren lassen. Der Begh von Siget beschwert sich,²⁾ das die Hungern zimlich strafen und Schaden thuen, doch ohne des Fürsten Willen gleichwol nichts anfangen wolle.

Darnach sein etliche Artikel in der Replica aufs Neue verlesen und etwas corrigirt, der letzte aber nicht einkomen, darneben die Antwort auf die Propositiones verlesen und sonderlich auf des 6. Artikels Begeren der Contribution halber nach vielfeltigen Anhalten der Land-

---

¹⁾ Ez május 10-kére értendő. Mutatja a Csery közölte Napló is.

²⁾ »Ueber des Budiani Heiduggen«, mondja a bécsi codex.

herrn und Herrn Illieshazy haben sie zugesagt, von jedem Haus aufs Neue zween Gulden zu geben, das der Underthan einen, den andern aber der Grundherr geben soll; also das auf Jacobi der halbe Theil, der ander auf S. Michaelis den Exactoribus Comitatum solle gegeben werden, doch die ausgebrente und verwüste Heuser ausgenommen. Darauf zwar im Namen der Städt geantwortet, das die armen Leut in Bergstädten selbst an der Leut Hilff der Zeit bedürfen, der Underthanen auch ausser des Lebens nichts mehr übrig were.

Wegen der Abgesandten, die mit der Replica nach Wienn verreisen sollen, hat Herr Illieshazy fürgebracht, das man solch Replica allein durch zween fürnehme Edelleut fortschicken soll, welche auch mündlich dasselbe erklären mögen. Die Unterlandständer aber halten an und bitten, das ein fürnehme Person, sonderlich aber Herr Illieshazy sich hierzu weiter wolle gebrauchen lassen, deme eine Plenipotencia zu handeln und schliessen solle mitgeben werden.

Darauf Illieshazy sich entschuldigte, das er solches nicht than kunt aus Ursachen, das er der vorigen Legation halber einen schlechten Dank und üble Nachred verdienet habe. Item er were nun alt und schwach, bedurfte nuemehr ruhigers Lebens, hette auch fast das ganze Jahr mit Reisen zuegebracht. Welchen aber der Fürst und Magnates vermainen zum Abgesandten zu gebrauchen, solle weiter beratschlaget werden.

Des Erzherzogen Matthie Bevelchschreiben, in welchem alle Landständer gar freundlich zum preszburgerischen Landtag citirt werden, verlesen; darin auch gemeldet, das die Reichsfürsten, Mehrern, Behmen und Schlesier ir Commissarios daselbst haben, daneben eine starke Protestation, wann sie widerspänstig.

Was auch für Ordnung und Regiment under den Heiduken, derselben Obristen und Hauptleuten solle kunftig gehalten werden, ist solches öffentlich verlesen und Nachmittag, der es haben wollen, abgeschrieben.

Denselben Abend ist Herr Kelemessy Mihal ersucht

und im Nahmen aller Städt Abgesandten angezeigt, das sie länger aus Mangel der Zehrung nicht verbleiben könnten welcher begehret, man solle nur bisz Morgens auf 10 oder 11 Uhr verbleiben, nachmals abziehen könnten, welches auch beschehen.

Ady den 12. Maii haben wir Abgesandten bei Herrn Illieshazy uns angemeldet, das wir mit der andern Städt Gesandten besser Sicherheit halber gerne verreisen wolten, ob etwan ir Gnaden irgend ein Schreiben vermeinte mitzugeben, sein geheissen vor unserm Verreisen noch fürzukommen.

Nach diesem sein alle Landständ in der Capell zusamben komen und Anfangs Herr Illieshazy zu vernehmen geben, das der Fürst mit den Magnatibus vermainen; Herrn Sebastian Teggely mit der Replica nach Wienn abzufertigen, doch keine Plenipotentiam zu mehrer Schliessung mitzugeben, weil in der verfassten Replica alles verfasst; werde Erzherzog Mathias im Namen ir Maj. solches annehmen, wol und gut, wo aber nicht, muste man zur Wehr greifen.

Die Under-Landständ bitten abermals fleiszig Herrn Illieszhazy, er wolle nach diesmal die Mühe auf sich nehmen, weil ihm alle Sach am besten bewust und aus dem Imperio sowol andern Provincien fürnehme Herrn und Legaten daselbst sein werden. Wollen auch, das eine Vollmacht zu schliessen solle mitgeben werden, also das ausser der Artikel wegen der Religion ihrer begerten Freiheit, des Palatini und Gubernatoris, item der Assecuration, in andern Puncten Macht haben solle zu tractiren und mitigiren. Herr Illieszhazy recusirt noch.

Nach solchem sein die corrigirte und beschlossene Artikel, wie auch, was auf die Propositiones geschlossen und bewilliget, aufs Neue verlesen.

Item des Fürsten und Räht Begeren derer Schulden halber, welche denen Handelsleuten in Wienn und anderswo bei den Städten ausständig sein. das dieselben allenthalben sollen arrestirt und eingebracht werden, weil solche Weis

ebenfalls in Mehrern, Behmen und Deutschland angestellt werden, und sollen solches Schuldengelts halben Theil ynnerhalb acht Tagen zue Hand des Perceptoris einantworten. den andern halben Theil aber auf andere gelegne Zeit. Welcher aber demselben nicht nachkommen wird, solle am übrigen Guetl und Person gestrafft werden. Dahergegen sollen diejenigen Personen, die das Gelt dargeben, versichert werden, also wann sie ihren Creditorn die Schuld werden zahlen sollen, sie von der Tax und Landsteuer sollen sich bezahlt nehmen. Hierauf die Apgesandten und Handelsleut zu Casch wie auch im Namen ander Städt protestando angezeigt worden, das hieraus grosser Unrat, Verhinderung aller Zufuhr und Arrestationes gewis ervolgen werden, künten solches nicht willigen und geleisten; aber ein schlechten Bescheid erlangen können. Diesen Tag ist Redey Ferentz zum Landherrn gemacht.¹⁾

Nachmittag ist der angesetzte Personalis mit etlichen Underständen zum Fürsten fürkhomen, anzeigend, wie sie auf desselben Bevelch zu diesem Landtag erschienen, von den fürgetragenen Artikhel gehandelt und geschlossen, soviel möglich gewesen, halten darneben ir fürstl. Gnaden wollen ihrem Begehren nach die Legaten mit einer Plenipotencia nach Wien abfertigen, wie sie es ir fürstl. Gnaden heimstellen wollen.

Nach diesem sein wir ²⁾ fürgefördert für dem Fürsten in Beisein der Landherrn, welcher uns sagen lassen, wie das wir biszhero die schuldige Treu in der That nicht erwiesen hetten in dem, das die zu Karpen auferlegte Tax von den Ständen nicht erlegt, die Camern auch nichts dargeben; darumben wolle man die Städt mit etlich tausent Kriegsvolk belegen. Was daraus ihnen für Schaden und Unglück entstehen werde, soll man dem Fürst die Schuld nicht geben, will hierin entschuldigt sein. Item ferner vermeldet, das Herr Teggely sich beschwert, dieweil

---

¹⁾ »Zu einem Magnifico bestätigt«, mondja a bécsi codex.

²⁾ »Der Bergstädte Abgesandten«, mondja e helyett a bécsi codex.

die Crembnitzer ihn nicht zahlen, wolle demnach vermög des Contracts die Dörfer einzichen.

Hierauf zur Antwort geben im Namen der Städt, das die auferlegte Tax wegen höchster eusserster Armut, weil die armen Städt theils durchs Feuer, theils durchs Blindern und Rauben umb all ihr Hab und Vermögen komen seind, bisz dato nicht reichen vermochten. Die Camer betreffend, weil dieselben den Städten nicht unterworfen und auch die Bergwerk ein schlechtes tragen, wolle man sie nicht entgelten lassen. So viel Herrn Teggely anlangt, ist nach Noturft vermeldet, aus was Ursachen dasselbe nicht beschehen mügen.

Hierauf Herr Illieshazy gesagt, der Fürst sei mit der Entschuldigung nicht content. Zum Abend hat man Herrn Illieshazy ersucht umb gnedige Abhelfung und Entschuldigung angehalten, welcher vermeldet, er künnte uns nicht helfen. Zulezt vermeldet, man solle auf Trenschin zu ihme komen.

(Egykorú irat Körmöczbánya Itárában.)

F ü g g e l é k a).

1606. január.

Illésházy beadványa a közbocsánat, különösen pedig a creálandó országkormányzói állás dolgában.

Quandoquidem divina providentia, quae omnes humanos sensus exsuperat, ita disponente, de articulis per regnicolas in dieta Carponensi propositis et per magnificum Sigismundum Forgach etc. Suae Serti in scriptis transmissis satis superque disputatum est; iamque tractatus almae pacis inter Suam Mattem et Regnicolas optatum finem sortiri videatur, quae ut diuturnior fiat, ipsique regnicolae assecurato quieto et tranquillo superinde sint animo, postulatur, ut Sua Mattas tanquam rex Hungariae, ex naturali et innata sua regia pietate, utilitatem et futu-

ram regni sui Hungariae tranquillitatem considerans, omnes cedes rapinas, spolia, castrorum interceptiones, civitatum, oppidorum, possessionum et villarum occupationes, generaliter vero universarum violentiarum tam contra Suam Mattem Caesaream et Regiam quam alios quosvis Regnicolas utrinque tam scilicet a parte Suae Mattis Caes. Regiaeque quam a parte domini Bochkay et sibi adhaerentium Hungarorum a 15. die octobris anno 1604 usque modo computando facta et patrata nulli ex dominis praelatis baronibus, magnatibus, nobilibus, militibus, rusticis ac cuiusvis status, conditionis, ordinis et praeminentiae hominibus imputentur, sed de plano et simplici condescendant, obliterentur, et annihilentur; ita ut nullo unquam tempore, quavis ratione et quovis exquisito modo et colore Sua Caes. Reg. Mattas aut successores sui legitimi videlicet reges Hungariae nec palam nec occulte multo minus iuridice, nec per se nec per alios, sed neque ipsi damnificati regnicolae invicem possint, valeant aut debeant impediri, seu aliquatiter aggravari. Quin imo hi omnes et universi a quibusvis actoribus, causidicis et litigantibus tam intra quam extra iudicium, liberi, absoluti penitusque supportati sint et habeantur, nec eos quis iudex ordinarius judicare valeat aut presumat quovis modo.

Item postulatur, si qui ex praedictis regnicolis aut militibus quaevis castra, fortalicia aut munitiones, sponte vel invite manibus aliorum tradidissent, aut assumpto sibi exterorum vel Turcarum auxilio Suae Caes. Matti aut regnicolis damna intulissent, aut vero liberas civitates, fodinas, oppida, villas et possessiones, census, taxas, vel proventus quovis nominis vocabulo nuncupatos, percepissent et pro se usurpassent, aut cussio aliqua monetae facta fuisset, eadem immunitate et libertate gaudeant, penitusque et omnimode modo supra declarato sint utrinque absoluti.

Dominus Bochkay liberet a juramento regnicolas, qui Suae Caes. Reg. Matti ad fidelitatem tradantur. Ut autem assecuratio Suae Caes. Reg. Mattis penetratior sit, omnis-

que scrupulus diffidentiae ex cordibus Regnicolarum radicatus evellatur, haecque transactio in omni sui parte stabilior esse queat, Sua Caes. Reg. Mattas diplomate suo superinde confecto et emanato firmiter promittat. Ac insuper postulatur, ut penes Suae Mattis assecurationem Sacrum Romanum Imperium, regna Bohemiae, Austriae, Silesiae, Moraviae et Styriae suas etiam assecuratorias literas Hungaris dent. Ita nimirum quod quicquid sua Mattas cum Hungaris concluderit, in eo ipsos inviolabiliter in omni parte conservabit et manutenebit; quod si vero secus fieret, extunc iidem Imperium et praedicta regna, nullo auxilio militari, aut pecuniario contra Hungaros Suae Matti adesse velint. Hoc adjecto quod antiqua quoque eorum cum Hungaris pacta et foedera bonaque vicinitas et mutuus amor, tam inter regnicolas quam vero negociatores et mercatores perpetuo conservabitur, ad cuius observationem ultro citroque sint obstricti.

Cum autem Mattas Sua Caes. Regiaque propter varia Reipublicae Christianae emolumenta continue in Hungaria habitare non potest necessarioque eam per gubernatorem regere debeat, ne igitur is qui gubernatoris officio fungetur, tantum nomine tenus sed re ipsa officio suo praeesse et regnicolis subvenire queat: postulatur ut is regnicolis ad observanda jura regni juramento sit adstrictus, eaque ipsi per Suam Mattem Caes. Regiamque autoritas et potestas cum plenipotentia attribuitur, ut omnia regni negocia cum consilio hungarico hic finiat et determinet; ne propter quasvis causas regnicolis Pragam ire, ibique longa mora sumptibus exhausti sine responso uti antea saepius, quod ipsis nimis onerosum fuit, cum summo animi dolore redire necessum sit.

Nec hoc praetermisso, quod decreta regni quae per varias in diversis diaetis constitutiones multis in locis contraria sibi esse videntur, iuxta articulos annorum 1550 Art. 11. et 1553 Art. 15. emendentur.

1. Dominus gubernator ad nullius querelas quantumvis enormes neminem impediat; querulantes autem injurias

suas juris ordine prosequantur. Et nemo nisi legitime citatus et juris ordine convictus puniatur.

2. Ut rex causam quoque suam juris ordine prosequatur et mandatis suis neque rex neque dominus gubernator juris processum impedian, sed neque per iudices talia legibus contraria mandata observentur.

Ad quae premissa dominus gubernator regnicolis iuramento quoque in proxime futura diaeta sese astringat.

(Fiedler udv. tanácsos úr gyűjteményében, az udv. kamarai levéltár egykorú másolata után.)

Függelék b).

1606. február 9. Bécs.¹⁾

A Mityás főherczeg és a Bocskay-pártiak megbizottai közt létrejött első bécsi egyesség hiteles szövege.

Nos Matthias Dei gratia archidux Austriae, dux Burgundiae, Styriae, Carinthiae, Carniolae, et Wirtembergae, comes Tyrolis, Habsburgi et Goritiae etc. Memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit universis, quod cum sacra caes. regiaeque Maiestas, dominus et frater noster observandissimus ad exortos nuper in inclyto regno Hungariae eiusque partibus intestinos motus et tumultus sopiendos, tandem nobis totalem superinde plenipotentiam concesserit, nos mediantibus reverendis illustribus spectabilibus et magnificis atque egregiis Francisco Forgach de Ghymes, episcopo Nitriensi locique eiusdem comite perpetuo et per regnum Hungariae cancellario, Paulo Sixto Trautson, comite in Falkenstein, lib. barone in Sprehen et Schrowenstein, domino in Kaya et Laa, haereditario marschalco comitatus Tyrolensis, Sigefrido Christophoro Prainer lib. barone in Stubing, Fladnitz et Rabenstein, inferioris Austriae camerae praesidente, Georgio Thurzone de Betthlehemffalwa, comite comitatus Arvensis, dapiferorum regalium in Hun-

¹⁾ Lásd a szöveg végéhez tett jegyzetet.

garia magistro, Bernhardo Leone Gall in Löschdorff, lib. barone, supremo capitaneo, Sigismundo Forgach de Ghymes, comite comitatus Neugradiensis, pincernarum regalium in Hungariae magistro, Joanne Eusebio Kuen de Belasy in Liechtenberg et Kondegg lib. barone ad Neuenlembach, provincialium Austriae inferioris deputato ordinario, Petro Reway comite comitatus Thuroczyensis, Vdalrico a Krenberg in Neuwaldegg, Joanne Lippay de Zombor personalis praesentiae regiae in judiciis locumtenente sacrae caesareae regiaeque Maiestatis intimo aliisque consiliariis et nostris camerariis sincere nobis dilectis ad id singulariter a nobis sacrae caesareae regiaeque Majestatis atque etiam nostro nomine deputatis commissariis cum spectabilis et magnifici Stephani Bochkay de Kysmaria necnon eidem adhaerentium Hungarorum cum pleno et sufficienti mandato ad nos Corpora ablegatis, magnifico nempe Stephano Illieshazy de eadem etc. etc. et egregio Petro Horwath Mladossowith ad eorum ex dicta Corpora transmissa postulata iuxta sequentes articulos conclusisse:

Ad primum. Religionis negotium ubique in Hungaria in eo statu relinquatur quo tempore divorum quondam Ferdinandi et Maximiliani aliorumque piissimorum regum Hungariae felicissimae recordationis fuit.

Articulus vero postremus constitutionibus anni 1604 extra diaetam et non accedente consensu regnicolarum adiectus per suam maiestatem caesaream regiamque, a reliquis articulis tollitur et separatur.

Ad secundum. Visum est utrique parti ob varias evidentes et graves causas cum Turcis et Hungaris simul pacem fieri, praesertim cum neque Turcae sine Hungaris neque hi sine Turcis reconciliari et pacificari velint. Interim vero maneant induciae quemadmodum promulgatae sunt.

Ad tertium. Palatinus eligatur more antiquo consueto et iuxta antiquas regni constitutiones cum hac tamen limitatione, si hoc status et ordines in diaeta publica congregati voluerint et ut is subsit non solum suae Maiestati caesareae

regiaeque, verum etiam pro tempore eiusdem supremo gubernatori et sine scitu eorum nulla majoris momenti negotia tractet.¹⁾

Quod vero personalis praesentiae electionem spectat, cum iuxta articulum allegatum Joannes Lippay ex voto dominorum assessorum et consiliariorum a sua Maiestate caesarea regiaque sit electus et deinde in generali anni 1604. diaeta legitime sigillo ei tradito sollemniterque iuramento ab ipso exacto publicatus et acceptatus fuerit; ideo persona ipsius merito non immutatur; sicut etiam posterum personalis secundum articulum praedictum semper eligetur.

Ad quartum. Quandoquidem corona Hungariae moderno hoc turbulentissimo regni statu secure in Hungaria conservari non potest, ideo conclusum est, ut eam sua Maiestas caesarea in Austriam ad locum aliquem tutiorem et viciniorem Hungariae deferri curare dignetur.

Ad quintum. Tesaurarius sive hic perceptor proven-tuum regionum sive praefectus aut quovis tandem alio nomine apelletur, cum aliis sibi adiunctis in nullam partem gubernationis regni sese immisceant, sed regiones et coronae proventus solum curent: quinimo ut deinceps Hungari semper et seculares eligantur, conclusum est; sicut etiam ad contributiones publicas regnicolae ad modum antea consuetum perceptores seu dicatores quos volunt habere et eligere poterunt.

Quod autem reverendum episcopum Agriensem in dicta causa in exilium mitti postulant, id iuris ratio non dictat, cum nemo inauditus et non convictus condemnari, multominus plecti debeat. Sed si qui sunt qui contra eum criminaliter procedere existimant, id in futura diaeta liceat illis, iuris ordine servato et citatione praevia, coram statibus et ordinibus regni facere et prosequi, si ante diaetam componi non possent: ita tamen ut et illi defensiones suae

---

¹⁾ Katonánál (28., 496. l.) itt végződik a III. cikk. Tehát hiányzik nála az egész következő kikezdés.

quae iuris naturalis sunt aliaque adminicula iuris minime denegentur.

De liberatione autem reverendi episcopi Micatii, nuntii se propterea apud Bochkay diligentem operam navaturos obtulerunt.

Ad sextum. Ne Sacrae caesareae regiaeque Maiestatis authoritati et potestati quippiam derogetur, in eius arbitrio relinquitur episcopos quot voluerit eligere, ne tamen in consilium alii quam qui episcopales suas ecclesias vel alia iura possessionaria habent, admittantur et inter hos quidem ut eorum qui ex nobili prosapia oriundi habiles sunt, condigna ratio prae caeteris sicut antea ita etiam imposterum observetur, sua Maiestas benigne curabit. Quae vero de episcopis comitibus comitatuum in particulari recensentur et quod huiusmodi personae ecclesiasticae seculares dignitates habere non possint, id eo restringitur, nisi privilegia sua propterea habeant et illa in proxima diaeta statibus et ordinibus regni produxerint et docuerint, aut ab immemorabili tempore in usu horum fuerint.

Et quia cum appendice in hoc articulo oppidorum Modor, S. Georgii et Bazin mentio fit, pro ulteriori liberatione et resolutione suae Maiestatis caes. regiaeque ac statuum et ordinum regni ad proximam futuram diaetam horum totum negotium rejicitur.

Ad septimum. Maneant sedes spirituales; si tamen in iisdem aliqui abusus inolevissent, poterunt illi in proxime futura diaeta publica coram sua Maiestate caes. ac regia et statibus regni proponi, limitari et emendari. Ubi similiter querelas de decimis et earum abusibus rex et regnicolae componant.

Ad octavum. Sicuti ablegati huic suo articulo Corporensi inhaerent, ita sua Maiestas caes. regiaeque suis quoque iuribus insistit.

Quo ad clausulas donationales de quibus hic articulus mentionem facit, fiant donationes iuxta decreta regni et more antiquitus solito.

Ad nonum. Hi qui in Hungaros recepti sunt pro

receptis habeantur. In collatione vero officiorum natorum Hungarorum absque ullo religionis discrimine potissima ratio habeatur sicut etiam in aliis suis regnis sua Maiestas caesarea regiaeque facit.

Ad decimum. Hungariam sua Maiestas caesarea regiaeque per Hungaros possidebit. Item tam minora quam maiora officia ex consilio Hungarico conferet Hungaris idoneis.

*Ad undecimum.*¹⁾ Quandoquidem sua Maiestas caesarea regiaeque propter varia reipublicae christianae emolumenta in Hungaria habitare non potest, necessarioque eam per gubernatorem regere debeat, ne is qui gubernatoris officio fungetur, saltem nomine tenus sed re ipsa officio suo praeesse et regnicolis subvenire queat, conclusum est, ut serenissimus archidux Matthias, tanquam supremus suae Maiestatis gubernator regni Hungariae constituatur cum omnimoda plenipotencia non secus ac si sua Caesarea regiaeque Maiestas ipsa adesset, audiendi videlicet proponendi, iudicandi, disponendi et agendi ea omnia quae ad conservandum regnum videbuntur necessaria, ne propter quasvis causas regnicolis Pragam ire ibique longa mora sumptibus exhaustis sine responso redire necessum sit.

Quia vero totius rei fundamentum in observatione legum regni constitutum est, dominus gubernator ad nullius querelas quantumvis enormes neminem impediat, sed querulantes ipsi iniurias suas iuris ordine prosequantur et nemo nisi legitime citatus et iuris ordine convictus puniatur.

---

¹⁾ A bécsi államlevéltárnak egy másik, de szintén eredeti, azonban csak Illésházy és Mladossewith Horváth által kiállított, aláírt és megpecsételt példányán a 11-dik czikk sokkal rövidebb, egészen másként és pedig így szól: »*Ad undecimum. Si sua sacra caesarea regiaeque Maiestas propter varia et inevitabilia Imperii et aliorum regnorum negocia in Hungariam, prouti regnicolae cupiunt, venire non posset, conclusum est ut sua caesarea regiaeque Maiestas de plenipotencia supremo gubernatori suo, omnia regni Hungariae negocia hic proponendi et determinandi.*« — Ennyi az egész! E czikk történetéről lásd a bevezetés 665. és köv. lapjait.

Nec hoc praetermisso quod decreta regni quae per varias regni in diversis diaetis constitutiones multis in locis contraria sibi esse videntur, iuxta articulos annorum 1550 artic. 11 et 1553 articulus 15 ac 1563 artic. 30 reformatur.

Ad duodecimum. Querelae in hoc articulo propositae ante proxime futuram diaetam componantur. Si quae autem componi non possent, in futura diaeta complanentur, salvis iuribus uniuscuiusque permanentibus.

Ad decimum tertium. Cum ea quae ad hunc articulum concludendum spectant in conclusione huius tractatus comprehensa sint, idcirco eò etiam articulus iste reiicitur, hoc adiecto, quod bona mobilia omnia quae apud aliquos sub tumultu ablata in specie reperirentur, suis dominis restituantur et contra eos qui restituere nollent, ad restitutionem faciendam iure procedatur.

Ad decimum quartum. Bona quae per Bochkaium vel alios quosvis occupata vel quibusvis donata fuissent, cum eiusmodi donationes et occupationes invigrosae sint, veris ac legitimis haeredibus et prioribus dominis et possessoribus restituantur in proxime futura diaeta ¹⁾ cum suis pertinentiis et tormentis bellicis.

Bona autem impignorata et titulo pignoris possessa de quibus in articulo fit mentio, qualiter redimenda et prioribus possessoribus et dominis restituenda sint, in futura diaeta deliberabitur.

Ad decimum quintum. Bona et arces extraneis inscripta, per Hungaros restituta eis pecunia eorum, cum consensu suae Maiestatis caesariae regiaeque redimere liceat. Querelae vero contra liberas civitates in publica diaeta audiantur, quae sua privilegia et iura municipalia producere teneantur ²⁾ et in quorum usu fuerunt, conserventur.

¹⁾ A XI. cikkknél említett másik eredeti példányban a XIV. cikk itt végződik.

²⁾ Katonánál (28., 501.) a cikk itt végződik. Tehát épen az hiányzik nála, a mi a kir. városokra nézve a legfontosabb.

Quod personam Bochkay eiusque contentationem concernit.

Nomine sacrae caesareae regiaeque Maiestatis eidem Transylvaniae principatus unacum titulo et insigniis provinciae et suis propriis gentiliciis cum partibus regni Hungariae quas Sigismundus Bathori habuit, sequentibus conditionibus conceditur. Hoc addito: quod comitatus attinet quos Bochkay ultra illas partes regni Hungariae, quas Sigismundus Báthory possedit ultra Tybiscum postulat, cum sua Maiestas caesarea regiaeque neque dominos praelatos, magnates vel nobiles et comitatus regni contra ipsorum voluntatem et etiam iuramentum regis tempore coronationis de non abalienandis limitibus regni factum, a regno avellere cuiquam donare vel dare de legibus regni possit et valeat: ideo horum negotium ad proxime futuram generalem dietam tractandum reiicitur. Castrum autem Zathmar Bochkay usque ad festum divi Joannis Baptistae terminum scilicet induciarum teneat et possideat, quo tempore sua Serenitas nomine suae Maiestatis caesareae regiaeque cum Bochkay concordabit. Quod si autem inter ipsos hoc in parte conveniri non poterit, extunc per aliquem vel aliquos, in quem aut quos utraque pars consenserit, negotium hoc quiete componatur. Interim vero etiam sua Maiestas caesarea regiaeque Waradinum usque ad dictam compositionem retineat.

Primo: ut ipsa Transylvania regno Hungariae incorporata maneat.

Secundo: ut Bochkay in recognitionem superioritatis quotannis munera quaedam suae Maiestati caesareae regiaeque et eiusdem successoribus legitimis regibus Hungariae per certum hominem offerat.

Tertio: ut nuncios semper ad dietas quando eae celebrabuntur, mittat.

Quarto: ut ipso ex humanis decedente Transylvania cum partibus ad Hungariam spectantibus et ipsi assignandis rursum cum omnibus suis proventibus et pertinentiis integre

et sine omni tergiversatione nec impedimento ad regnum et regem devolvatur, et liberum sit regi pro suo arbitrio de iisdem disponere.

Quinto: ut in hunc finem et casum Bochkay similiter eius consanguinei et affines scripto sigillato et subscripto renuncient, se nihil iuris in perpetuum ratione huius concessionis vel ad principatum vel ad Transylvaniam vel ad supradictas Hungariae partes illi concedendas sub quovis praetextu nullo unquam tempore praetendere velle.

Sexto: quod una etiam status et ordines Transylvaniae et partium regni Hungariae Bochkayo tradendarum, item etiam arcium et fortalitiorum ibidem capitanei et castellani sese in diaeta publica primitus in Transylvania celebranda ante omnes alios tractatus in praesentia suae Maiestatis caesareae regiaeque commissariorum obligent et iuramento obstringant quod decedente et in semine masculino deficiente Bochkayo nemini alii quam legitimo Hungariae regi et regno et qui a rege ipsis praeficietur, fidelitatem et obedientiam sint praestituri.

Septimo: quod Bochkay promittat, publico etiam Transylvanorum decreto confirmet quod si qui malefactores officiales et factores¹⁾ suae caesareae regiaeque Maiestatis vel aliquorum regnicolarum damna vel maleficia perpetrantes in Transylvaniam vel partes sibi adhaerentes transfugerint, extunc tales tam ad requisitionem suae Maiestatis caesarae regiaeque, quam quorumvis regnicolarum querelas ibidem iuri sistantur et tam de iniuriis quam damnis iuxta decreta regni Hungariae puniantur. Idem etiam sacra caesarea regiaeque Maiestas faciet.

Octavo. Quod ex his partibus Hungariae sibi attribuentis nullum ius nullamque iurisdictionem in alias partes ei non concessas quocunque colore usurpaturus et detenturus sit.

Nono. Quod in cusione monetarum in recognitionem superioritatis sicut ab aliis principibus fieri consuevit ex

¹⁾ »Officiales et factores« Nagymihályi Ferencz titkár beszúrása. a mint maga is a lap szélén bizonyítja: F. N. mpria correxit.

una parte suae Maiestatis caesareae regiaeque nomen et insignia exprimantur.

Decimo. Ut statim conclusa et finita tractatione pacis et confirmatione illius in futura diaeta peracta universa castra fortalicia civitates oppida pagos possessiones et alias quasvis ditiones, exceptis illis quae vigore praesentis reconciliationis Bochkayo concessa et tradita per suam sac. caes. regiamque Maiestatem sunt, in manus eiusdem sacrae caes. regiaeque Maiestatis et regnicolis, prioribus dominis et possessoribus eorum, cedat et resignet omnia, demptis bonis impignoratis de quibus ad articulos Carpenses in art. 14. conclusum est.

Undecimo. Ut in Transylvania atque in aliis sibi attribuendis bonis omnes illi qui hactenus in fidelitate suae sacrae Caesareae regiaeque Mtis permanserunt, sicut etiam liberae civitates in omnibus suis possessionibus, privilegiis ac libertatibus non turbentur, nec ullo unquam tempore verbis vel facto vindicta contra eos summatur. Bona autem ab eis adempta restituantur aut cum eis condigne concordetur et satisfiat.

Duodecimo. Ut provincia Transylvanica ubique locorum ita firmetur ne per eam regno Hungariae aliquod periculum imminere possit.

Decimo tertio. Diligentem etiam operam adhibeat, ut Walachiae princeps una cum provincia sua in fide et obsequio suae Mtis caes. regiaeque permaneat aut si ab ea recessisset ut ad eandem rursus revertatur, curet.

Decimo quarto. Quod Bochkay coronam a Turcis in praeiudicium sacrae antiquae coronae regni et regis Hungariae ac liberae eius electionis non acceperit, sed tantum nomine doni, neque illa corona nullo unquam tempore neque ipse nec haeredes sui aut quivis alius in praeiudicium regni et regis Hungariae utentur, solenniter protestetur, sicut etiam coram Vezirio protestatus fuit.

Decimo quinto. Ut sine praescitu et assensu sac. caes. regiaeque Maiestatis, suae Serenitatis et regni vel publice aut privatim nihil cum Turca tractet, concludat aut se in

homagio vel deditione eidem aut aliis hostibus suae Maiestatis caesareae regiaeque obstringat. Sicut etiam si quid ratione pacis turcicae cum sua Majestate caesarea regiaeque et sua Serenitate ineundae tractaverit, id omne suae Majestati caesareae regiaeque aut eius Serenitati tempestive referat atque omnino curet, ut ad minus ante finem mensis Martii aut Aprilis declarationem ipsius Turcae obtineat quo aliquid de pace cum eo concludenda certi haberi possit, prout similiter etiam sua caesarea regiaeque Maiestas de turcica pace cum Bochkay conferet.

Decimo sexto. Ut tractatum hunc ablegatorum Bochkay sub sigillo et chyrographo suo ante festum sancti Georgii proxime affuturum reversalibus et fide mediante firmet et suae Serenitati transmittat, sicut etiam sua Maiestas caesarea regiaeque Transylvanos a priori vinculo fidei liberos pronuntiabit.

Quibus omnibus ita tractatis et compositis superest, ut omnes illi qui Bochkayo adhaeserunt fide quam illi dederunt renunciata rursum in gratiam et fidelitatem suae sacrae caesareae ac regiae Maiestatis tanquam regis ipsorum legitimi redeant et recipiantur et a modo imposterum ipsi et successores eorum nullo unquam tempore a fidelitate suae Maiestatis caesareae regiaeque et eiusdem successorum legitimorum regni Hungariae regum salvis iuribus et libertatibus regni permanentibus desciscant. Quod ut commodius fiat perpetuaeque firmitate roboretur ipsique Hungari Bochkayo adhaerentes assecurato, quieto et tranquillo superinde sint animo, sua Serenitas ad humilimam illorum petitionem ex plenipotencia sibi a sacra caesarea regiaeque Maiestate concessa omnibus et singulis qui hoc modo suae Maiestati caesareae regiaeque in diaeta proxime subsequenti, quae ad festum divi Georgii nempe vigesimam quartam diem mensis Aprilis anni praesentis instituta est, reconciliati fuerint, oblivionem omnium eorum quae a decima quinta die mensis Octobris anni millesimi sexcentisimi quarti usque modo hinc inde gesta commissaque fuerunt benigne concedit; ita quod omnes caedes rapinae spolia, castrorum

interceptiones, civitatum oppidorum possessionum et villarum occupationes, generaliter vero universae violentiae sub hoc tempore facta et patrata nulli omnium cuiusvis status et conditionis ordinis et praeeminentiae hominibus, demptis superius (?) exceptis, imputentur sed de plano et simplici obliterentur et annihilentur et nullo unquam tempore quovis exquisito modo et colore neque sua Maiestas caesarea regiaeque aut successores sui legitimi reges Hungariae nec ipsi damnificati regnicolae ad invicem palam vel occulte in vel extra iudicium per se vel per alios possint propterea vel impediri vel aliquid aggraviari; quin immo hi omnes et universi super suis factis intra praemissum tempus commissis a quibusvis actoribus causidicis et litigantibus tam in quam extra iudicium liberi penitusque absoluti sint et habeantur, nec eos quivis iudex ordinarius iudicare valeat aut praesumat quovis modo; praeterquam Sigismundum Balassa qui contra Deum et ipsum ius naturae fratrem suum carnalem Emericum Balassa et matris suae sororem carnalem Sophiam Mérey violenter captivavit et omnibus bonis suis tam mobilibus quam immobilibus spoliavit. Cuius causa ut in proxime futura diaeta per regnicolas cognoscatur et diiudicetur conclusum est. Sicut etiam servitores suae Maiestatis caesareae ac regiae aliorumque dominorum et nobilium ad dandas rationes obligati hinc excepti sint, qui ad eas dandas omnino cogantur. Quod si tamen compertum fuerit eiusmodi proventus tam suae sacrae caesareae regiaeque Maiestatis quam regnicolarum armis aut violenter ab illis ablatos fuisse, in eo casu ad talium proventuum restitutionem non teneantur. Si qui etiam ex praedictis Bochkai adhaerentibus Hungaris quaevis castra fortalicia aut munitiones sponte vel invite manibus Hungarorum tradidissent aut assumpto sibi exterorum Turcarum et Tartarorum auxilio sacrae caesareae regiaeque Maiestati aut Hungaris aut etiam vicinis provinciis damna intulissent nec non liberas civitates, fodinas, oppida, villa, possessiones, census, taxas vel proventus quovis nominis vocabulo nuncupatos percepissent et pro se usurpassent aut cusionem ali-

quam monetae fecissent, sint sicut supradicti superinde quoque absoluti, ita tamen ut de caetero ab omnibus huiusmodi penitus abstineatur.

Ad cuius uberiorem effectum consequendum denique conclusum est, quod omnes Hungari qui Bochkai adhaeserunt, post horum omnium hic factam conclusionem ipsius iuramento, nexui ac vinculo quam primum et cum effectum renuncient, ab eo recedant et liberentur. Atque hoc ipsum in proxime futura diaeta supradicta ante omnes alios tractatus fidelitate suae sacrae Caesareae regiaeque Maiestati praestita publice contestentur. Ipse autem Bochkay nullo unquam tempore eos sibi obnoxios habeat aut praetendat.

Ut vero haec omnia maiori robore firmentur omnisque scrupulus diffidentiae ex cordibus Bochkaianorum radicitus evellatur hicque tractatus et reconciliatio stabilior sit, sacra caesarea regiaeque Maiestas diplomate suo superinde confecto et emanato firmiter promittet et penes eandem regnum Bohemiae, archiducatus Austriae, marchionatus Moraviae et serenissimus archidux Austriae Ferdinandus cum ducatu Styriae etc. assecurabunt, quod sua sacra caesarea regiaeque Maiestas hanc reconciliationem cum Hungaris factam inviolabiliter in omni parte conservabit et vicina quoque regna et provinciae nihil quod vicinitatis ius posset laedere attentabunt. Sicut etiam vicissim regni Hungariae regnicolae et ad illud pertinentes provinciae et comitatus suae caesareae regiaeque Maestati et successoribus eiusdem legitimis Hungariae regibus ad perpetuam fidem fidelitatem et obedientiam se obligabunt et literis suis assecratorialibus similiter firmabunt, quod salvis semper iuribus et libertatibus regni permanentibus nunquam defectionem, rebellionem, insurrectionem, publicae quietis turbationem, vicinarum provinciarum invasionem, depopulationem, internam et externam conspiracyem, Turcarum, Tartarorum et aliorum hostium quorumcunque in regnum Hungariae et vicinas provincias intraductionem, privata conventicula contra suam sacram caesaream regiamque Maiestatem contraque bonum regni in aeternum molientur vel attentabunt, quovis exposito

colore vel praetextu; quinimo quod secundum antiqua pacta et foedera bonam vicinitatem et mutuum amorem tam Hungari quam vicinae provinciae colent et ultro citroque commercium christianorum liberum omnibus relinquent. Et si cum Turca pax honesta concludi non posset et ipsi Turcae conditionibus inhaerent et talia postularent, quae regno Hungariae damnosa periculosa et peniciosa essent: extunc conjunctis viribus cum milite sacrae caesareae regiaeque Maiestatis contra eum ut communem christiani nominis et patriae hostem secundum decreta et constitutiones regni pari alacritate et promptitudine absque ulla tergiversatione ad contestandam eorum fidelitatem procedant.

Quod si vero secus fieret extunc omnes illi contrarium facientes eo ipso notam perpetuae infidelitatis incurrant. Acta et conclusa sunt haec Viennae Austriae die nona mensis Februarii anno domini millesimo sexcentesimo sexto.

Matthias m. p. (L. S.)

Franciscus Forgacz m. p.

Episcopus Nittriensis

(L. S.)

Georgius Thurzo etc. m. p.

(L. S.)

S. Ch. Breiner m. p. (L. S.)

Sigis. Forgach m. p. (L. S.)

Paulus Sixt

Trautsohn Gr. u. Frh. m. p.

(L. S.)

Stephanus Illieshazi m. p.

(L. S.)

Bernh. Leo Gall m. p. (L. S.)

Petrus Horwath

Mladosewyth m. p. (L. S.)

Petrus Reway m. p.

(L. S.)

Johan Eusebius Khuen m. p.

(L. S.)

J. Lippay m. p.

(L. S.)

W. à Krenberg m. p.

(L. S.)

(Eredeti je a bécsi állam-levéltárban.)

Jegyzet: Ezen ú. n. első bécsi egység szövegét közli ugyan már Katona 28., 495—510. lapokon. Mindamellett szükségesnek tartók

itt is közölni, s pedig nemcsak azért, hogy összehasonlítható legyen a kassai gyűlés végzéseivel, a melyekben a Bocskay-párti rendek ezen ú. n. első bécsi egyesség cikkeire válaszoltak, hanem főként azért, hogy birjuk már egyszer ez egyesség szövegét egészen teljes és megbízható jó kiadásban. Mert Katona szövege, apróbb nyomdahibákat és jelentéktelen variánsokat nem is tekintve, csonka. Hiányzik benne a III. cikknek az az egész kikezdése, mely a personálisra vonatkozik; hiányzik a XIV. cikknek a kir. városokra vonatkozó, kedvező és fontos záradéka. S végre Katona szövege nem tud a XI. cikk rövidebb variánsáról, — mint ahogy mi mindezeket az illető cikkeknél adjuk és megjegyezzük.

Függelék c).

1606. február 11.

Khlesl a vercellii püspökhöz, a pápa prágai nunciushoz, a bécsi februári egyesség vallás-cikkének megalkotásáról, a cikk első részének a katolikusok részére kedvező, a protestánsokra nézve pedig kedvezőtlen értelemben való magyarázhatóságáról s a kath. egyházat érdeklő többi cikkekről.

Illustrissime . . .

Illma Dominatio Vestra probe novit, omnes et singulos caesaris consiliarios iuramento obligatos, ne secreta consilia communient vel revelent aliis. Cum ergo pacis tractatus eiusmodi secretum sit, ne Turcis palam fiat, ac si cum Ungaris concordiam pepigerimus, cui nec interfui et licet interfuissem, eam tamen nullo modo auderem revelare.¹⁾

Religionis vero negotium fateor me nequaquam latuisse; sed potius illud mihi aequé propositum, quam etiam per me sincerissime tractatum fuisse. Unde meminisse et scire Suam M^{tem} caes. anno adhuc millesimo sexcentesimo quarto in mense Novembri ad omnes tam liberas civitates quam ipsam nobilitatem Hungariae per literas a se emanatas libertatem religionis permisisse.²⁾

¹⁾ *Ilyen farkatlan, verbum regens nélkül való mondat ám ez!*

²⁾ Oldaljegyzet a nuncius kezével: *Non è mai stato pubblicato questo decreto ne si sà!* (Erre a kassai rendek sem hivatkoznak.) Basta proclamatióit érte itt Khlesl.

Accessit postea domini Georgii Bastae decretorum, in eundem finem prout sub literis A. B. C. videre licet, publicatio subsecuta.¹⁾

Anno deinceps sexcentesimo quinto proxime elapso in maximo rerum confusionumque regni Ungariae tumultu, ne serenissimus ac pientissimus archidux Matthias in re tam ardua, spirituali et plena exitii, conscientiam suam oneraret, rem totam episcopis Ungariae et locorum ordinariis deferendam consulendamque censuit, quid autem ii coeperint aut dederint consilii, ex litera D. facile colligitur.²⁾ — Eorundem sub D. consilium non in scripto sed oretenus tantum idem sermus archidux rebellibus ac seditiosis Ungaris Carponae congregatis per Forcatschium Ungariae procerem laicum aperiri et significari mandavit, qui praeter mentem Suae Sertis non oretenus sed scripto et quidem verbo ad verbum totius consilii rationem ipsis detexit, cum qua consilii relatione rebelles satis contenti fuere. Et hic est status, nervus, totumque rei gestae fundamentum, eo tempore pertractatum, quando ego absens et adhuc extra provinciam Austriae eram.

Postmodum advenantibus primum huc Viennam Elias-hazio et Petro Diack, regnicolarum internunciis vel ablegatis tractandae pacis causa commissariis, suasi Sermo ut articulum de religione, expeditis aliis ad finem, pro sua ipsiusmet persona tractandum reservaret ac differret; quod est factum.

---

¹⁾ Bástának két fölszólítását ismerjük. 1604. december 19. és 1605. január 14., melyekben a Bocskayhoz nem hajlóknak és a tőle visszapártolóknak a többek közt a vallás szabad gyakorlatát, a király fölhatalmazó levele alapján és a király nevében, igéri. (Ezekre hivatkoznak a kassai rendek.)

²⁾ E melléklet a következő: »Consilium episcoporum Hungariae et aliorum; datum 7. Augusti anno 1605. Quantum igitur ad primum articulum (Bocskay júliusi követeléseise elseje) spectat, habet responsum superius, ubi de religione tractatur, suam nempe M^{tem} neminem deinceps in religione turbaturam, sicut et hactenus ex proposito S. M^{ti}s nullus in ea turbatus fuit.«

Et sane haud frustra; ut nimirum confectis expeditisque aliis Ungarorum difficultatibus, ipsi per sermi principis benignam tractationem tanto facilius ad meliorem frugem et pacatiorem mentem inducerentur, quanto magis hoc unicum religionis punctum caetera superabat, ne Ungari sub initium tractationis universum tractatum rescinderent. sed promptius ac citius propter emolumenta propria, privatas temporalium bonorum commoditates, ne eas omnino amitterent, multum de inordinato falsae illorum praetensae fidei remitterent; qui alias quae terrena sunt, semper sapiunt; animales enim absque spiritu sunt ac demum nullam prorsus curant vel habent religionem; idque cessit nobis, ipsis assentientibus Ungaris, ex sententia dati a me Serenissimo consilii.

Interim rebus ita constitutis, rectissime de Deo, eiusque religione sentiens, sermus archidux oretenus mihi in mandatis dedit, ne sua quomodocunque vel ex parte minima periclitaretur conscientia, sed omnes viae, modi rationesque mature invenirentur ad extinguendum tantae rebellionis incendium, praesertim nobis hoc tempore omnibus mediis bellum contra Ungaros, Tartaros, Turcasque potentissimos gerendi praecisis et ademptis.

Incubui praeterea dies noctesque eas insomnes ducendo, ut deliberatam exactamque meam pro domo dei, ne flamma haec vicinas provincias et regna succenderet ac devastaret, deliberationem in scriptum redigerem, quod tempestive feci, Serenissimo exhibui.¹⁾ A reverendo patri Hiacyntho nunc temporis Pragae existenti, viro docto et vere religioso transmisi, quem puto totius rei seriem illae Dni Vrae luculenter fideliterque retulisse.

Gravis itaque super hac questione (quod valde dolendum videbatur) inter nostrates, nempe catholicos ipsos, quorum quidam frigidi omnino, idest summe politici, alii vero

---

¹⁾ *A nuncius oldaljegyzete:* »Questa scrittura le mandai la settimana passata.« -- Ez azon irat, melyet Hammer-Purgstall Khlesl II. 12. és köv. II. köztöl németül.

zelo dei inflammati. pii et constantes viri in religione fuerunt, conflictus multis diebus exortus duraverat. Illi resolutiones caesaris, episcoporum Ungariae et laicorum omnium consilium, insuper publicationem decretorum domini Bastae non tantum, sed evidens ac praesentissimum periculum et quidem adeo tumultuarium pro sua parte habebant, ut nisi a religionis ardore remitteretur, nihil fore aut esse certius, praeter totius Ungariae, Austriae, Moraviae, Bohemiaeque eversionem. Hi, nempe religionis amantes et studio religionis ardentes, deum, eius iustitiam [magis], quam privata commoda favoresque hominum inanes cordi habentes viriliter sese gesserunt, adeo ut cum iis duram ac concretam asperrimae hiemis glaciem frigidorum illorum hominum, Deo laus immortalis, perfregerint.

Rebelles Ungari fere melius nobis ipsis nostrorum virium inbecillitatem armorumque impossibilitatem parati armata et forti manu nos invadere ac perdere posse, cum ne quidem hominem ad arma defensionemque instructum haberemus, animadvertentes, non immerito se obstantissimos in religionis negotio exhibebant, certam de nobis sibi pollicebantur [victoriam], ob insolutum et per totam Austriam grassantem tumultuarium militem stipendiarium; unde si articulus religionem concernens interruptus aut determinatus non fuisset, facile vel intra octidui spatium eorundem incursionem. Tartarorum, Turcarumque ipsis auxilium opem afferentibus ¹⁾ inmanorum (*sic!*) crudelitatem cum totius Austriae depraedatione cervicibus nostris imposuissemus. Nec videbatur consultum dictum articulum ad caesaream Mtem remittere, quia verendum [erat] eandem a sua prius Ungaris data resolutione non tam facile recessuram. Quod si recederet, rescissus[que] esset religionis articulus, subsecutum inde [foret?] bellum perniciosissimum; haeretici insana perfidiae cupiditate stimulati occasionem plenius brachiis amplexantes, non iam contra hostes, sed nos ipsos turmatim arma armis conglobassent tam in Austria

---

¹⁾ *Afferentium* helyett.

Moravia, Boemia, Silesia, Lusatia, quam [in] ipso Romano imperio.

Norunt profecto omnes, aere nos omni penitus aereque bene exhaustos ac alieno ita teneri, ut ne militi veterano stipendium dudum pro merito solvendo (!) simus, eumque non secus atque ipsum extremum hostem duriter sufferamus. Ipseque sanctissimus dominus noster auxiliares suas copias excusendo se, nobis recuset; ideoque non cadit haec in controversiam questio: quid debeat? sed quid expediat ac possit hoc exulcerato tempore ac rebus periculosissime stantibus fieri?

Quocirca ponderatis ac acuratissime examinatis consiliis, pientissimus ac valde sollicitus serenissimus archidux a tertio huius mensis Februarii usque ad decimum diem ante et post meridiem in persona propria ultra sex integras horas in hoc dei negotio desudavit, viriliter ac fortiter semper egit, intrepidum se ducem praestitit, nec voluit Ungaris audacter et importune urgentibus scripto aliquo mentis suae scrinium aperire; sed potius maturiori ac vere christiano, prudenti catholicoque iudicio caesaream Ungaris (uti dictum est) antehac datam aut permissam religionis licentiam prorsus (quemadmodum fecit) revocare et nihil eorum concedere.

Postremo loco cum aliter ob praestantissima mala et communem seditionem priore multo deteriore vix aliquod superesset remedium, pro aliquantula saltem Ungarorum satisfactione deliberatum fuit de tali medio, quali, ipsis depositis armis, composita pace et adepta tranquillitatis quiete, nos pro nostra et non ipsi pro sua parte et commoditate aliquando uti possent.

Hoc nimirum pacto et in hunc solum finem, ut catholicissimi principis, qui instar muri ac fortissimi Hectoris inimicis crucis Christi sese infracto animo strenue opposuit, salva, tuta et illaesa apud posteros et praepotentem deum esset conscientia, nec Ungaris petentibus novam concessionem praeberet. Qualem autem articulum ipsi rebelles per suos nuntios formaverint et ab eo nullo modo ne latum

quidem unguem recedere noluerint et aliquot dies insunpserint, litera E. declarat;¹⁾ qualiter autem religionis articulus determinatus sit, litera F. manifestat.²⁾

In consultatione illa gravi indesinenter tandem cupiebant Ungari ut articulo huic duae saltem hae voces »*ubique*« et »*omnibus*« adiicerentur, sed per biduum repulsam passi voculam »*omnibus*« expunximus.³⁾ »*Ubique*« vocula haec licet remanserit, nihil tamen nobis facessit aut praescribit negotii, quia per subsequencia verba penitus apud quemvis vel parum prudentem abrogatur, quibus expresse dicitur: »sicut tempore Ferdinandi et Maximiliani, aliorumque piissimorum regum Ungariae fuit.« *Et sic nos catholici et multo alio sinistro sensu clausulam »ubique« intelligimus*: unde ante omnia praecedat bonorum tam laicis quam ecclesiasticis, stante seditiosissima rebellione, per vim ademptorum restitutio; quam ipsi iterum refundere tenebuntur; et ita nullum alium exercitium habebunt.

Fuit quoque et est ea et non alia principis sana mens et intentio nisi pro sedanda Ungarorum furia, depositione armorum, pace componenda et praestando Suae M^{ti} novo fidelitatis obedientiaeque iuramento, et sic expectata certa-que et constans pax inter nos et Turcas initiatur. Quod ubi factum, ut speramus, fuerit: tunc primum commodiori longe modo S. M^{tas} ubique locorum in Ungaria et apud omnes, quemadmodum tempore Ferdinandi et Maximiliani [et] aliorum praedecessorum regum Hungariae accidit, religionem catholicam promovere ac replantare poterit. Nec erit posthac, rebus ita pacificatis, locus amplius effugii, quo Hungari iterum deficere, aut Turcarum, qui per hanc cum Hungaris initam pacificationem nobis coniungentur et confederabuntur, opem vellent implorare.

¹⁾ Ez a korponai első czikk.

²⁾ A bécsi február 9-diki egyesség első czikke.

³⁾ T. i. előbb így kellett volna a czikknek hangoznia: Religio-
nis negotium ubique in Hungaria omnibus in eo statu relinquatur
stb. De az *omnibus* szót a cs. biztosok törölték.

Haec itaque quae circa religionis negotium seu articulum hactenus contingere et in consultationem venerunt, candide et sincere ad illam D. Vestrae perscribere volui; ne forte insurgant ad partem susurrones ac malevoli homines, qui variis glossis censorum more articulum hunc perperam interpretentur.

Revmus d. Agriensis coram toto regno criminaliter publice ad suam propriam ac spontaneam voluntatem accusandus erat; at et haec gravis et periculosa lis adhuc ante diaetam ungaricam pari ratione mitius componetur.

Processus canonici episcoporum Ungariae, sicut Ungari in scriptis lamentati sunt, varios existimantur habere abusos, qui in comitiis proximis a rege et regnicolis limitationem admittent. Nec eum vult Serenissimus a quopiam istam¹⁾ haberi aut sensum intelligi debere, ac si meri laici ius canonicum corrigere, illud interpretari, aut abrogari possint; sed quod duntaxat Sua Serenitas nomine et loco Suae Maiestatis eiusdem abusos, qui irrepsisse putantur, sit abolitura et dictum ius canonicum salvum et integrum defensura.

Articuli excepta religione reliqui omnes nec praesente me aut consulente, ab aliis quibus id negotii incumbabat, pertractati sunt; religionis autem punctum ad amissum non proprio ingenio aut industria, sed doctissimorum doctorum praescitu, consilio maturo, longaue deliberatione expediti.²⁾

Nec mirum si impossibile fuerit ut ad votum aut nutum sereniss. princeps minus obtinuerit; quia nulla Suae Serenitati, sed temporum turbulentissimorum iniuriae omnis faba et culpa ascribi debet. Qui demum supersunt plures articuli, ii omnes ad caes. M^{tem} dirigentur, ut cum sub rosa et silentio adhuc sepulti sint, faciliorem omnia nobis praebeant pacem cum Turcis ineundam.

---

¹⁾ T. i. limitationem.

²⁾ Ide oldaljegyzet a nunciustól: *«non vuol dar conto delli altri articoli.»*

Cum iam ultimam manum literis imponam, obnixè Illmam Dnem Vram rogo, ne sinceræ mentis meae significatio aliis innotescat, sed in arcano et secreto pectoris sui corde, donec res publicetur suo tempore, permaneat . . . stb. Datae Viennæ Austriæ undecimo Februarii anno 1606.

Illmae Dnis Vrae

addictissimus
Melchior Khlesl mp.

Külszín: Illustrissimo ac reverendissimo domino domino Joanni Stephano Ferrerio comiti, episcopi Vercelensi, sanctis. domini nostri Pauli papae V. . . legato de latere ad S. Caes. Mtem Pragae.

(Eredetije a római Borghese-levéltárban Ser. III. 51. cz., most a Vatikánban.)

Függelék d.

1606. márczius 11.

Khlesl püspök a pápa prágai nunciúsának a februári kiegészés vallási czikkének második pontjáról.

Reverendissimo et Illssimo Monsignor mio osserissimo.

Dall ultima lettera di V. Sigr^{ia} Illssma, scritta li 4 di Marzo congnobb' il mio errore di non haver posto più spiegateamente l' articolo 2° nelle materia della religione,¹⁾ del qual error io mi doglio, ma supplico con questa dove ho manchato. Essendo adunque conchiuso nel primo articolo, che la religione fosse in quei termini, com' essa fù ai tempi di rè Ferdinando, Massimiliano, et altri rè passati, si cominciava a trattar il secondo, dove loro mettevano: Articulus vero ille postremus A. 1604. editus publico edicto tollatur prout iam conceptum est. Et anchora facendo istanza grande che si tollesse l' articolo del rè Sigismundo (*így!!*) de comburendis haereticis Lutheranis et eorum libris,

¹⁾ Ez alatt a februári bécsi kiegészés 1-ső czikkének második pontját érti.

e non potendo noi ottenere dall' loro che quell' articolo del anno 1604, e la professione Catholica di Sua Maiestà passasse, acciò loro non havessero a vantarsene, o vero prenderne occasione di dichiarar l' articolo primo a lor' vantaggio, cioè ad haver ottenuto la libertà della religione, et che per questo solo sia tolto l' articolo secondo, noi mettemmo la ragione per la qual fù tolto, e lo femmo in questo modo. *Articulus vero postremus constitutionibus Anni 1604 extra dietam et con accedente consensu regnicolarum adiectus per Suam Maiestatem a reliquis articulis tollitur et separatur. Et in questo appare che l' articolo secondo non fù tolto per rispetto della religione, ma tolto, che fù fatto extra dietam et non accedente consensu regnicolarum. L' articolo poi del re Sigismondo non volemmo in modo alcuno o mutare, overo snervare, perche fù fatto con consensu regnicolarum, et per non dar principio a romper le legi antiqui. Iddio voglio (sic) pur, che gli Ungari mettino via l' armi, dichiarento poi bene tutti l' articoli al nostro commodo et vantaggio. Con questo baccio le sacratissime mani di V. S. Ill^{ssima} alla qual io totalmente mi raccomando. Di Vienna alli 11 di Marzo A. 1606.*

Di V. Sigria Ill^{ssima}

Il servidore
Melchior Klesl.

Külczim: Illmo ac R^{mo} Dno Dno Joanni Stephano Ferrerio Comiti, Epo Vercellensi S. D. N. Pauli papae quinti et sanctae Romanae Ecclesiae cum potestate Legati de Latere ad Sac. Caes. M^{tem} per universam Germaniam, Ungariam, Bohemiam Nuntio Aplico Dno Colen^{mo}.

Pragae.

(Ered. a vaticáni Itárban, Borghese-osztály, Ser. III. cod. 12^{ab}, fol. 45.)

Függelék e).

1606. márczius 19. előtt.

A pápa prágai nunciusa arra kéri Rudolfot, hogy a februári bécsi békének a kath. egyházra sérelmes cikkeit meg ne erősítse. Ellenkező esetre elbocsáttatását kéri a császári udvarból.

Sacra Cesarea Maestà.

Poichè ne mi è stato concesso che per parte di Vostra Maestà mi siano comunicati gl' articoli spettanti alla religione, meno potermeli apresenter avanti, come dell' uno e l' altro l' havevo supplicato, e chè si tratta di far sottoscrivere a Vra M^{ta} articoli tali, che seranno considerati in tutta Christianità, ricorro alla pietà di Vra M^{ta} supplicandola per le viscere di Giesù Christo, a voler dar ordine che il suo Consiglio segreto levì dalli articoli quelle cose, che offendono Dio, e la religione, o vero nel sottoscriverli far gratia d' eccettuare in genere quello, che offende la religion Cattolica, incaricando il Ser^{mo} suo fratello, che procuri, che il tutto s' accomodi avanti la Dieta, e si ricordi Vra M^{ta} che in questi articoli non hanno havuto premura gl' Ungheri, se non tanto, quanto sono stati a ciò incitati da alcuni de Comissarii di Vra M^{ta} li quali pensano valersi di questo esempio, onde tumultuaranno questi regni e provincie per questo, e Dio benedetto forsi permetterà che dalla pace che contiene peccato, non succeda altro che peccato, e confusione. Quando Vra M^{ta} non si compiaccia di riservar nella sottoscrizione quello che offende la religione, le chiedo humilissimamente licenza d' andarmene in Italia, perchè io non vedo in che poter servir a Dio, et a Vra M^{ta} con la mia presenza, e in qualsivoglia loco pregarò Dio N. S. che assista all' Imperial persona Sua.

Hátirat: Polizza del Nuntio Cesareo scritta à l' Imperatore. S' hebbe con le lettere de li 19 di Marzo 1606.

(Egykorú, a nuncius által Rómába küldött másolat a vaticáni ltár Borghese-osztályában, Ser. III. cod. 12^{ab}, fol. 40.)

Pótlék.

1605. ápril 20. Szerencs.¹⁾

A szerencsi gyűlés rendei a Rédey Ferencz alatt szolgáló hajdúságot kitartó hűségre s fegyelemre intik, számára jutalmat helyezvén kilátásba.

Generosi, egregii ac strenui domini amici nobis honorandi. Salutem et servitii nostri commendationem.

Mi minnyájan az mi kegyelmes urunknak, az fölséges Bocskay István urunknak az egész Bars és Lipthó, Zólyom vármegyéken innen lakó minden vármegyékben való hívei, urak, nemes rendek és váraasi népek, midőn az mi kegyelmes urunknak szép levelei által való hivataljára ez mai rendelt napra közönséges gyűlésünkben ide győltünk volna Szerencsre az Istennek szent lelkének vezérléséből sok hasznos okokra nézve, az német nemzetségnek ellenünk való gonosz szándékozásában s minnyájunknak veszedelme szomjuhozásában egy szívvel lélekkel az megnevezett kegyelmes urunkot választottunk ez mai napon fejedelmönkké, hogy minden mi szerencsénkben ő fölsége lenne gondviselőnk. Az mely mi kegyelmes urunkhoz ő fölségéhez miérthogy kegyelmetek még ez mi mostani végezésünknek előtte engedelmissen hívsége alá adta magát és hazátoknak szabadulásáért fegyvert vontatok vitézöl ő fölsége s minnyájunk mellett az német ellenség ellen, azt mi mind egész országúl kedves néven vettök ti kegyelmetektől s köszönjök is ebben való jó igyekezetit ti kegyelmeteknek, fejenként gondot viselvén arra, hogy kegyelmetekhez háládatlanoknak ne találtaassunk, ha az Isten előviszen szerencsénkben és állapatunkban veletek bennönket.

---

¹⁾ Jelen fontos és emelkedett hangú irat Barabás S. barátom szives közlése, a kinek meleg köszönetem is nyilvánítom. Sajnos, hogy csak a szerencsi gyűlés történetének és iratainak kinyomása után jött tudomásomra.

Ez azért immár most az mi akaratunk és kegyelme-
tektől való kívánságunk vitézlő hadnagyok s hadnagyokhoz
hallgató vitézek, hogy ezt az mi kegyelmes urunkot ő föl-
ségét velünk egyetemben böcsüljétek, az ő elkezdett szeren-
cséjét minden erőttökkel neveljétek, fegyvertekkel minket, ti
nemzetségeket s eddig talált jó híreket neveteket őriz-
zétek. Másodszor, az ki az igaz vitézséghez kívántatik, for-
golódjatok úgy s kövessetek oly életet, a mely életetek se
az Istent, se pediglen keresztíni neveteket meg ne sértse
avagy fertéztessen. Az Istennek, fejedelmeknek s nevetek-
nek az böcsületivel pedig kössítek öszve vitézek hazátoknak
szeretetit, ne szaggassátok, dúljátok és ne emészszétek or-
szágtokat; mert ha az Úristen megcsendesít földünkben
bennönket s eltávozik rólunk az ellenség, ez az ország lesz
az ti anyátok, ebből leszen életetek, táplálástok és ruháza-
totok. Viseljétek továbbá vitéz hadnagyok ti magatokra is
s az ti alattatok valókra is oly gondot, hogy valaki meg-
tartóztatja köztetek magát az gonosz élettől és istentelen-
ségtől s azt követi, az mit az keresztyén élet kíván kö-
vetnie, azt minekünk kegyelmeitek megmutassa, hogy azt az
ő jutalmától meg ne foszssa az ő igaz érdeme, a mit vitéz-
ségével is s keresztyén életével is fog érdemelhetni. Ha
ehhez fogjátok vitéz hadnagyok tartani magatokat s jóra is
fogjátok hazátoknak hasznával szoktatni és tanítani az
alattatok valókat, mi véreinknek, tagainknak, barátunknak
akarunk benneteket nagy böcsölettel tartani és minden
szerencsénket egy szível veletek viselni, bizonyosok lévén
abban, hogy ő fölsége kinek-kinek jó magaviselése szerint
való jutalmát megadván kicsin állapotból is nagyra és sze-
gínségből fő állapatra viszen benneteket. Mert nem az
az igaz főembőség, az ki ragadományával, de az ki or-
szágának az kedvével és fejedelmének az szeretetivel me-
gyen elő.

Az Isten fiának vére hullásáért kérünk penig vitéz
atyámfiai fejenként benneteket, hogy senki közöleték árul-
tató névvel meg ne fertéztessen nevét s az német nemzetség
szép szavának és ajánlásának, pénzinek s ígéretinek soha

ne higgyetek, arczúl az ti véretekre ne támadjatok, édes hazátokra ő mellettek kardot ne emeljete. Valljon s de mit gondoltok magatokrúl, ha valaki közületek közzéjek állana, nemde nem keserves és kárhozatos lenne-e az ő tőlük fölvött hópínzetek, kik nem az ti nevetekért és vitézségtekért, de az ő hasznokért akarnának ti veletek élni; mindenfelől erceze (*iggy*) felvont¹⁾ puskákat tartanának hátatokban és oldolatokban s úgy hajtanának titeket az ti édes víretekre, az kiknek ti vérhullással való ótalommal tartoztok és tartoznátok.

Mind ezekről sok szókkal irhatnánk, de nem kételkedünk szerelmes atyánkfiai és vitéz barátink, hogy az Isten ezt az hitető rossz próbát bocsássa közzétek, szintén akkor kiváltképen mikor közel jártok már az jutalomhoz és az dicsőrethez, kik hivek voltatok adgyik a még távolb volt ez az mi jó kedvünk és hozzátok való jó igyekezetünk. Csak egy keveset várjatok, ezennel az mi kegyelmes urunk mellett havasali, moldvai és erdéli hiveivel egyetemben mi is mind fejenként ti mellettetek megyünk, édes feleségteket, gyermekteket s atyátokfiai megsegítjük megkeresvén ti veletek öszve az mi ellenségünket, azt az mi elprédált marhánkat, az kit sok esztendőktől már keserves boszuunkra torkunk verve hordtak közzölünk, meg nem böcsölvén veletek bennönket és mellettek sok vérhullással való forgolódásunkat; ti magatok fizethettek az övékből majdan magatoknak, bár ne várjatok ő tőlök.

Mind ezeket jó vitézek ha megolvassátok, egy szóval az Úristent kiáltsátok s adjatok hálát is az Istennek, hogy ő szent fölsége nekünk magunk nemzetünkéből való igaz fejedelmet rendelt, az mely fejedelmünk alatt kezdjete vitézek az istenes élethez már, győöljétek az gonoszságot és latorságot, büntessétek az istentelenséget s az undokságot, hogy az ti szép keresztyéni vitézségtek Istenöknél bő áldást és kedvet. fejedelmöknél peniglen dicsőretet

---

¹⁾ Tán jérceze felvont, azaz jérczéje felvont, tehát »kakasa felvont puskát« kell itt érteni.

és jutalmat nyerhessen magának; kiben ha kegyelmetek az mi irásunk szerint jár s viseli magát, nem hinnétek soha mennyi sok jó következik mi általunk ebből kegyelmetekre.

Tartsa meg Isten ti kegyelmeteket.

Datum ex Szerencz, die 20. mensis Aprilis anno 1605.

Universi barones, proceres, magnates
ac reliqui status et ordines regni Hungariae
pronunc in Zerench ad generalem
diaetam congregati.

Küldzím : Generosis, egregiis nobilibus ac strenuis dominis capitaneis, vicecapitaneis, centurionibus ac universitati militum sub capitaneatu generosi domini Francisci Ródey in inferiori Hungaria militantium, dominis, amicis et fratribus nobis honorandis.

(Egykorú másolata az orsz. ltárban, *Történelmi Emlékek B.*)

VI.

TÓTORSZÁGI
TARTOMÁNY-GYŰLÉSEK

1605-BEN.

TÓTORSZÁGI GYŰLÉSEK 1605-BEN.

I.

Az 1605. január 13-diki zágrábi tartományi gyűlés.

Az 1605-iki zavaros és szomorú esztendőből mindössze négy tótországi tartományi gyűlésről van tudomásunk. Köztük a legelsőnek, a Draskovich János bán által Zágráb városába 1605. január 13-ra egybehívottnak, mint szokás szerint valamennyinek a melyik általános (magyar) országgyűlést előzőtt meg, legelső tárgya a pozsonyi országgyűlésre küldendő követek megválasztása volt. A közbizalom kitüntette két férfiú egyikével, az országos dolgokban nagy jártassággal bíró Ergelszky Ferenczcel már több ízben találkoztunk; de nem kicsiny tekintélye volt a másíknak gersei Petheő Gergelynek sem. Költségeikre egyelőre 300 magyar forintot szavazott meg a gyűlés és kimondá, hogy utasítást fog nekik készíttetni.¹⁾

Második tárgy gyanánt azon országos küldött vagy mondjuk bizalmi férfiú megválasztásával találkozunk a kit a tótországi rendek, mint ez már néhány esztendő óta (még a magyar országgyűlés részéről is) divatba kezdett jönni, — a várkastélyába zárkódzott Rudolf királyhoz a czélből óhajtanak fölküldeni, hogy ott a szerencsétlen szlavon föld nyomorát előszóval adván elő, mintegy kicsikarja a tót határ és tót megyék nyomatékosabb védelmezésére szükséges pénz és hadi eszközök küldését. A terhes föladatra

---

¹⁾ Ezt az utasítást valószínűleg a gyűlésben körvonalzott alapelvek és hangoztatott kívánságok alapján a tartományi gyűlés valamely meghatalmazott választmánya készíthette el közvetlenül a gyűlés után.

Druskóczy Farkas uram vállalkozott, bizony merő hazafiságból; mert azt a 40 magyar forintot, melyet úti költségeire a gyűlés megajánlott, alighanem még ugyanennyivel kelle tán a saját erszényéből megszereznie.¹

Ezután a honvédelem ügyeiről való tárgyalásra került a sor. A szlapon rendek most is hajlandók voltak, bizonyos fokig, pótdót vetni magukra az országos (magyar) adó mellett, ennek kulcsa szerint, a tótországi tartományi főkapitány rendelkezése alatt álló 400 gyalog »haramja« vagyis fegyveres drabant tartására. Ki is vetettek e czélból a pozsonyi országgyűlésen megszavazandó minden dica-forint után 40 dénárt, mely pótdónak behajtásával és kezelésével Zágrábmegye érdemes alispánját Medossóczy Ferenczet bízták meg.²)

A Kaproncza és Petrinye várakhoz szükséges munkák megszavazása után a fegyveres fölkelés ügye foglalkoztatta a rendeket. Minden 10 háztól egy puskás gyalogost és minden 20 háztól egy jól felszerelt lovast ajánlottak meg kisebb méretű insurrectio esetére. Nagy szükség esetére azonban, ha t. i. az ellenség az országba törne, vagy bár csak valami határvárat fogna ostrom alá, kimondatott, hogy urak és nemesek személyesen kötelesek oly számú fegyveres néppel táborba sietni, a menyinyivel tehetségük engedi; azok a földesurak pedig, a kik netán mások (a király, a bán, vagy valamely főúr) szolgálatában már amúgy is katonáskodnak, úgyszintén a betegségük miatt távol maradók vagy egyébként az ország határain kívül (pl. magyar birtokaikon) élő birtokosok a maguk személye helyett fegyverfor-

¹) Neki is instructió adását határozták el a rendek. Az előző jegyzetben mondtak ide is alkalmazhatók.

²) A végzés szövege után ítélve ez a 40 dénár csak akkor volt a szlapon rendek által a mondott czélra fizetendő, ha a pozsonyi dica egy félévre 1 frtot meg nem haladt egy házhely után. Ha a dica a 2 frtot meghaladta egy esztendőre, akkor minden 2 frton felüli dénár után ugyanannyi dénárral kevesebbet róttak a szlapon rendek a haramják tartására. Másszóval a haramják tartása akkor teljesen a dica terhére volt irandó. L. Irományok I. sz.

gatáshoz értő nemeseket tartoznak állítani, a ki az illetők képében minden 10 ház után egy-egy gyaloggal és lovassal vonúl be. Ugyancsak személyesen tartoznak fölkelni az egytelkes nemesek is, ha nagyobb a szükség. Egyébként pedig, azaz közönséges insurrectiókor, egy telek után egy puskás gyalogot küldhetnek maguk helyett. — A kötelességmulasztókra kemény pénzbüntetést rótt a gyűlés.

Az ország főkapitányi tisztéről lemondó Erdődy Tamásnak köszönetet szavazott meg a gyűlés; a tisztet pedig a rendek kértére a bán vállalta el.

Megállapodás történt, hogy mely városok (pl. Varasd, Zágráb, Krapina, Szamobor stb.) tekintendők árúmegállító joggal bíró vagyis letét-helyek gyanánt, a melyekre, ezzel kapcsolatban, a harminczadosok figyelmét a gyűlés különösen fölhívta.

A kevéndi Székely Frigyes, a Petrichevich árvák, a zágrábiak bizonyos vármentességi ügyének letárgyalása után a szlavoniai császári generális elleni abbeli panaszra került a sor, hogy a törvényszékek által elítélt latrokat megengedi az alatta álló kapitányoknak szolgálatába fogadni; a mi által természetesen azok megbüntetése meghíúsúl. Egy erre vonatkozó átirat megszerkesztése után az elég sok üdvös intézkedést foganatosító tartományi gyűlést a bán berekeszté.¹⁾

II.

Az 1605. május 2-iki zágrábi tartományi gyűlés.

Miután a Pozsonyba hirdetett országgyűlés a forradalmi mozgalmak miatt meghíúsúlt s az országos dica megajánlásából semmi nem lőn:²⁾ a gondos bán, Draskovich János által május 2-ikára egybehívott zágrábi gyűlésnek a tartomány hadi költségvetését kellett mindenekelőtt megállapítani. Határozatba ment, hogy a januári zágrábi gyűlé-

¹⁾ L. *Irományok* I. sz.

²⁾ V. ö. a Bevezetést jelen kötet elején.

sen említett »haramják« tartására minden egyes jobbágháztól 100—100 dénár fog szedetni, az egytelkes nemesek pedig fejenként 50—50 dénárt fizessenek. Megtisztelő kivételt tőnek a rendek Stolnikovits Ferencz zágrábi szolgabírónál a kinek, miután öregsége s betegeskedése miatt hivataláról lemondott, hűséges és hosszas szolgálatai jutalmául, javait minden közteher fizetése alól fölmenték.

A fegyveres fölkelést illetőleg az előző zágrábi gyűlés végzése helybenhagyattak.

Néhány kisebb ügy elintézése után, — a minő volt a pöriratok pecsét alatti kiadatásáról való rendelkezés, Bratulich Simon zágrábi püspök panasza a körösi kapitány erőszakoskodása ellen, Keczer Kata asszony kérelme, — egy igen érdekes és a közbiztonsági állapotokra nézve fölötébb jellemző dologban hoztak határozatot a zágrábi rendek.

Szokásban volt ugyanis egy darab idő óta a szlaven nép-nél, hogy borát, gabonáját s egyéb élelmi szereit parochialis, tehát nem elhagyott s nem leány-egyház gyanánt szolgáló templomokban mint biztos, védett helyen tartá.¹⁾ Az ekként raktárrá változott szent helyen isteni tisztelet, természetesen, nem volt tartható. A buzgó, vallásos katolicus rendek elhatározták hát, hogy a jövő pünkösdig kiki elhordja beraktározott élelmi szereit a templomokból; mert a pünkösdig el nem hordottakat bárkinek szabadságában áll a maga használatára fordítani.²⁾ Mi sem helyezhetné még élesebb világításba e szomorú időket.

III.

Az 1605. október 18-iki krapinai tartományi gyűlés.

Ennek a rövid gyűlésnek, melyet ugyancsak Draskovich bán hívott össze, csupán három tárgya volt.

¹⁾ Bent a templomban, nem pedig (mint általános szokás volt Magyarországon) a templomot körülvevő kőfalon belül, tehát nem a templom udvarán.

²⁾ *Irományok* II. sz.

Legelőbb Druskóczy Farkas tőn jelentést prágai útjáról, melylyel őt, mint az imént láttuk, a január 13-diki zágrábi gyűlés bízta meg. Bemutató a rendeknek Rudolf király levelét, melyben az uralkodó a maga királyi kegyelmét, hathatós védelmét és pártfogását ígérte tótországi rendei számára, ha — szemben Bocskayékkal, koronás királyuk iránti hűségökben megmaradnak.

A gyűlés ezt a levelet hálás köszönet mellett vette tudomásul és azután — ez volt a második tárgy — úgy a fölség fölhívására mint azon szomorú tapasztalat alapján, hogy a lázadó magyarok s a velük szövetséges törökök s tatárok a Drávaig száguldoztak, elhatározta, hogy október 24-kére urak és nemesek személy szerint s azonkívül minden 5 ház után egy-egy gyaloggal és lovassal, meg elegendő eleséggel ellátva, a bán zászlaja alá a varasdi mezőre táborba gyűljenek. Addig pedig míg ezen aránylag valóban nagy erőmegfeszítéssel tervezett táborozás tart,¹⁾ a Kulpa gázlóinak védelmét Erdődy Péterre bízták.

Osszefüggött ezzel az intézkedéssel a végzések harmadik tárgya. T. i. Bratulich zágrábi püspököt és Istvánffy Miklós nádorhelyettest hitlevéllel Grácza, Fedinánd főherczeghez küldé a gyűlés, természetesen segélykérés és a hadi vállalattal való szoros érűlközés fentartása céljából.²⁾

IV.

Az 1605. november 9-diki varasdi tartományi gyűlés.

Bratulich püspök és Istvánffy Miklós a Draskovich kihirdette varasdi gyűlésen november 9-kén tőnek jelentést gráci útjokról. A rendek hálás köszönettel vették a főherczeg biztató ígérétét, mely bizonyára a Bocskay hajdúi s a török-tatár száguldozások elleni segélyt helyezé kilátásba.³⁾

¹⁾ Sem a táborozás tartalmáról, sem a hadművelet irányáról nem szól a rövid végzés.

²⁾ L. *Irományok* II. sz.

³⁾ A végzés nem emlékezik meg a jelentés és az ígérlet tartalmáról.

Ezután egy újabb, közelebbről meg nem határozott hadi vállalat vagy táborba-szállás terve került tárgyalás alá. E terv komoly voltáról bizonyosságot tesz az a határozat, mely a Dráván átcsapott tatárok rémítő pusztításaitól sujtottakat sem vette ki azon kötelezettség alól, hogy a hadjáratban, bármikor legyen is az, a jövő Sz.-György napjáig részt venni tartoznak. Azontúl azonban három teljes esztendőre fölmenté a gyűlés a mondott vidékek szerencsétlen lakóit a közterhek alól, a mi kétségenkívül valóvá helyezi a szenvedett károk rendkívüli mértékét.

A nem-birtokos, címer-leveles nemeseket nemességük különbeni elvesztésének terhe alatt kötelezte táborba szállani a végzés, csak azt engedvén meg, hogy a kik törvényes okból maradnak távol, maguk helyett embert küldjenek.¹⁾

---

¹⁾ *Irományok* IV. sz. De úgy látszik ez a határozat a dráva menti tatárpusztította vidék címer-leveles nemeseire nem volt kötelező 1606. Sz.-György napja után.

AZ 1605-DIK ÉVI TÓTORSZÁGI TARTOMÁNYI GYŰLÉSEK VÉGZÉSEI.

I.

Az 1605. január 13-ki zágrábi gyűlés végzései.

Articuli dominorum et nobilium aliorumque Statuum et Ordinum regni Sclavoniae in generali eorum congregatione, ex edicto spectabilis et magnifici domini Joannis Draskowych etc. bani, in civitate regia Montis Graecensis Zagrabienensis decima tertia die mensis Januarii celebrata, editi et conclusi. Anno domini millesimo sexcentesimo quinto.

Primum et ante omnia Status et Ordines regni in praesenti congregatione ipsorum pro oratoribus in diaetam generalem modernam Posonii celebrandam transmittendis laborarunt, ex quorum unanimi voto reverendus Franciscus Ergelzky, praepositus maior Zagrabienensis, et generosus Gregorius Petheö de Gersse pro oratoribus per regnum eliguntur, quibus pro expensis floreni hungaricales trecenti ordinantur. Si vero plus exposuerint, tempore reditus illorum facta ratione, suam rehabebunt pecuniam. Quibus dabitur instructio de omnibus, quae illis erunt proponenda. Curabunt itaque diligenter, ut quamprimum in loco compaerant.

Egregius vero Wolfgangus Drwskoczy erga Suam Maiestatem Pragam mittitur ad explicandas necessitates et miserias huius regni, de quibus habebit instructionem, cui pro expensis dabuntur floreni hungaricales in talleribus quadringenti, quod si plures exposuerit, ei recompensabitur.

Quantum attinet ad dicam regni hyemalem conclusum est, ut quamdiu fiet unus florenus pro dica Suae Maiestatis, domini regnicolae etiam quadraginta denarios praestabunt, ut videlicet continue detineri possint pedites Harymyae pro custodiendis confiniis more solito quadringenti. Quod si vero Posonii dica suae Maiestatis excesserit unum florenum, quot denariis excesserit, tot defalcabuntur in hiemalibus illius temporis.

Huius vero dicae modernae regni denariorum videlicet quadraginta et etiam futurae huius anni aestivalis pro exactore et solutore eligitur Egregius Franciscus Medossoczy, vicecomes comitatus Zagradiensis.

Spectabilis ac magnificus dominus comes Thomas Erdeödy etc. valedixit officio capitaneatus regni, cui pro fidei administratione domini regnicolae gratias egerunt.

Ad petitionem corundem dominorum regnicolarum spectabilis et magnificus dominus Joannes Draskowich banus idem officium capitaneatus suscepit.

Dabitur quoque in instructione oratoribus, ut in diaeta Posoniensi proponant ratione Hanzlyn, servitoris magnifici domini Friderici Zekell, qui eundem ad requisitionem totius regni pro examinatione scripti germanici domino bano iuxta deliberationem eiusdem regni dare recusavit, nisi interea temporis eundem ad manus domini bani tradiderit.

Destinantur loca depositionum rerum venalium Varasdinum, Krapyna, Zagrabia, Klanecz, Jazka, Samobor, et Rybnyk, ad quae loca tricesimatores advigilari debebunt.

Ad quaerelam Michaelis Lywbenko contra Franciscum Drewodelych conclusum est, ut ad instantiam eiusdem citetur personaliter per iudicem nobilium in congregationem regni primitus celebrandam.

Dominus Joannes Ráttkay in persona sua ac generosae dominae Dorotheae Konzky, relictæ quondam egregii Nicolai Malekoczy protestatus est ratione communis usus sylvarum Zthwbycensium contra orphanos condam Casparis Pettrychewych, se velle in eisdem sylvis usum continuari

et defendere. In persona vero orphanorum generosus Joannes Petheö similiter protestatus est, quod illa quae non sunt communia iuxta literas dominorum Zomzedvariensium defendentur. Super quibus partes eadem testimoniales petivissent.

Conqueritur Georgius Matez una cum civibus civitatis Montis Graecensis Zagrabiensis contra dominos Zomzedvarienses, quod iuxta literas exemptionales a Sua Maiestate sibi datas in teloniis Zomzedvariensibus liber transitus videlicet sine solutione non concederetur. Super qua querela protestati sunt etiam domini Zomzedvarienses, hac de causa se esse iam citatos per eosdem querulantes velleque se expectare finem totius negotii.

Domino generali confiniorum regni Slavoniae scribendae literae, ne latrones iam sententiatos ad sua confinia capitaneis recipere permittat, ex eo quia inde ad nobilitates curias invasiones facere consueverunt.

Semocienses (?) quoque per iudicem nobilium admonendi erunt, ut dicam per eosdem nondum solutam praeteritorum annorum iuxta regesta in tripla solvant ad festum purificationis B. Virginis Mariae moderno exactori, alias contra illos publica querela instituetur.

Laboratores ordinantur ad Capronczam comitatus Varasdiensis, a quinque domibus laborator unus ad decem continuos dies, laborent similiter et comitatus Crisiensis. Ad Petriniam comitatus Zagrabiensis eo modo qui ire debebunt ad publicatas domini bani etc. sub poena iam antea statuta.

Quantum ad insurrectionem attinet, si maxima necessitas postulaverit, extunc a decem domibus peditem pixidarium unum, a viginti domibus equitem bene armatum unum; si vero extrema necessitas postulauerit, ita quod si hostis in regnum irrueret vel aliquam finitimam arcem obsideret aut si dissensio (quod Deus avertat) aliqua exoriretur, in tali casu omnes domini et nobiles personaliter cum tanto numero, in quantum facultatem habuerint, et a bonis a singulis decem domibus pixidarium unum bonum

labunt; ii autem, qui vel in finitimis locis vel aliquibus ex dominis astricti sunt, aut infirmi vel autem extra regnum fuerint, ex tunc pro sua persona sufficientem nobilem et militarem personam mittent, cum quo praeter eos pedites, quos a decem domibus mittere debent a singulis similiter decem domibus unum equitem bene armatum mittere [teneantur]. Unius sessionis nobiles in minori necessitate, a singula sessione unum pixidarium bonum mittent, in maiori necessitate viritum ibunt sub poena a singulo pedite pro die denariorum quinquaginta, pro equite a die floreni unius.

Quae praemissa et quaevis praemissorum singula per Status et Ordines regni firmiter et inviolabiliter observanda, iidem Status praemissos articulos sigillo illorum publico communiri voluerunt. Datum loco, anno et die quibus supra.

(L. S.)

Lecta.

(Eredetije a zágrábi horvát orsz. levéltárban.)

II.

Az 1605. május 2-diki zágrábi gyűlés végzése.

Articuli dominorum et nobilium aliorumque Statuum et Ordinum regni Sclavoniae, in congregatione eorum generali ex edicto magnifici domini Joannis Draskowych de Thrakostan etc. bani in civitate regia Montis Graecensis Zagradiensis celebrata, conclusi.

Quamvis in proxime praeterita congregatione huius regni ad mandatum caesareum et regium per dominos Status et Ordines ad generalem dietam regni Hungariae Posonium oratores seu nuncii electi et cum expensis sufficientibus ablegati et transmissi fuerunt, sed cum eadem dieta regni Hungariae per Suam Maiestatem caesaream Posonii

celebrari hoc disturbii et rebellionis tempore nequaquam poterat, iidemque nuntii regni ob huiusmodi defectum et causam redire coacti fuerint; ideo domini regnicolae contributionem regni pecuniarum videlicet haramialium ex necessitate publica a singula domo iobbagionali iuxta connumerationem denarios centum solvendo deberi statuissent. Cuius quidem contributionis pro medietate videlicet denariorum quinquaginta terminus decimus quintus dies Junii, pro altera vero medietate festum beati Michaëlis archangeli proxime venturum constituuntur, observata poena de non administratione dictae contributionis in articulis Posoniensibus statuta. Nobiles autem unius sessionis, usque ad connumerationem primitus rectificandam, singuli per denarios quinquaginta contribuent sub poena superius denotata.

Quantum praeterea ad generalem insurrectionem Statuum et Ordinum attinet, Status ipsi referunt se ad articulum praecedentis congregationis superinde sancitum.

Statutum item est super eo per dominos Status et Ordines Regni, ut sigilla iudicialia utpote dominorum vicebani et vicecomitis comitatus Varasdiensis in posterum perpetuo non apud notarium comitatum sed apud ipsos vicebanum et vicecomitem maneant. Ita tamen, quod quicumque causantium seu litigantium voluerint qualesunque literas obsignari, eadem non alibi sed semper in sedibus iudiciariis cum proclamatione partium obsignari debebunt. Cui obsignationi adiungentur subscriptiones propriarum manuum iudicum nobilium et reliquorum assessorum huiusmodi sedis iudiciariae more alias in talibus observato.

Quia Egregius Franciscus Ztolnykowych alias iudex nobilium comitatus Zagrabiensis in ipso iudicis nobilium officio a multis fere annis fideliter perstitit, iam vero nunc gravi senio confectus et ob corporis adversam valetudinem officio sponte cessit, nihilominus ad requisitionem dominorum regnicolarum idem officium usque ad sedem comitatum Zagrabiensis et Crisiensis primitus celebrandam ges-

surum se spondit. Dominus vero vicebanus tempore eiusdem sedis primitus celebrandae in locum eiusdem aliam personam ad id idoneam eligere et substituere curabit.

Ad supplicationem eiusdem Francisci Ztolnykowych in eadam congregatione factam domini regnicolae, perpensa primum a tot retroactis annis eiusdem fideli administratione praenotati officii sui, bona universa eiusdem a die resignationis officii vita eiusdem durante ab omnibus contributionibus, laboribus et quibusvis expeditionibus in medium regnicolarum dari et administrari consvetis et solitis, liberant atque eximunt.

Ceterum etiam Status et Ordines decernunt, cum nonnulli regnicolarum eorumque subditi in ecclesiis parochialibus vina, frumentum et his similia conservationis gratia deponere et collocare consueverunt et cum etiam indecorum sit, ut in ecclesiis parochialibus, quae festivis diebus cultu divino florere et vigere deberent, huiusmodi res conservarentur, ut eiusmodi res universae ex eisdem ecclesiis usque ad festum sacri Penthecostes proxime affuturum absque ulteriori dilatione prorsus et omnino afferantur. Quod si vero elapso praedicto termino praenotatae res cuiuscunque materiei existentes in huiusmodi ecclesiis parochialibus repertae fuerint, easdem quilibet iussu et voluntate domini bani efferre ac pro se usurpare poterit habebitque potestatis facultatem.

Reverendissimus dominus frater Simon Brattwlych, episcopus ecclesiae Zagrabiensis etc., conqueritur contra capitaneum Crisiensem ratione iurisdictionis suae eo quod idem capitaneus homines dicti domini episcopi contra libertatem regni iudicio suo astari cogeret.

Ad petitionem dominae Catherinae Keczer in Zlayno portionis eiusdem domus tres ex regesto delentur.

Ut autem praemissa omnia per Status et Ordines regni conclusa firma sint et per quosvis dominos et nobiles ac Status et Ordines universos inviolabiliter observarentur, praedicti domini regnicolae sigillo regni praescriptos articulos obsignari fecerunt. Datum in praedicta civi-

tate regia Montis Gracensis Zagradiensis, eodem die congregationis praenotatae, secunda die mensis Maii celebratae. Anno Domini millesimo sexcentesimo quinto.

(L. S.)

Lecta per me protho-
notarium regni m. p.

(Eredetije a zágrábi horvát orsz. levéltárban.)

III.

Az 1605. október 18-diki krapinai gyűlés végyzései.

Articuli dominorum et nobilium aliorumque Statuum et Ordinum regni Sclavoniae in congregatione eorum generali, ex edicto magnifici domini Joannis Draskowych de Thra-kostan etc. bani in oppido Crapina celebrata, conclusi.

Status et Ordines sacratissimae caesareae regiaeque Maiestatis domini illorum clementissimi benignas literas resolutorias, a nuntio ipsorum egregio Wolfgango Drws-koczy, superioribus diebus erga eandem sacratissimam caesaream Maiestatem Pragam ablegato, humillime acceperunt et intellexerunt, in quibus cum clementer Maiestas Sua benignam gratiam paternumque affectum et singularem protectionem, admonens ut solita virtute constantia et fide in officio honorum et fidelium amatorum patriae perseverarent, declaret: afflictas istae reliquiae regnicolarum summas et immortales gratias Maiestati Suae agunt, gaudentes in hoc summopere, quod Maiestas Sua quovis tempore piam et paternam curam eorum gerere, nulloque pacto eosdem negligere et deserere promitteret.

Quod autem ad erogationem pecuniae propriae florenorum videlicet ducentorum per eundem Wolfgangum Drws-koczy in legatione praemissa factum attinet, Status et Ordines ipsi decernunt, ut dicti floreni ducenti ex restantiis regni eidem numerentur et reddantur.

Ubi vero sua Maiestas per praedictas literas suas resolutorias dominos regnicolas hortatur benigne, ut praesentis temporis ratione habita in perspecta hactenus fidelitatis constantia debitoque sibi obsequio etiam deinceps continuari et perdurare velint, Status et Ordines tam pia exhortatione moti et praeteritis malis ex continnis excursionibus rebellium Hungarorum, Tartarorum denique et Turcarum usque ad fluvium Dravi factis edocti, futuris periculis provideri studentes pro posse suo, quomodo reliquiae istae tuendae essent fidelesque permanerent, concluderunt tali modo, quod quantum ad praesentem expeditionem attinet, universi domini magnates et nobiles penes personam domini bani, more in talibus decreto, ad diem lunae proxime futurum id est 24. diem praesentis mensis octobris ad campum Varasdiensem sub banderium ad possessionem Semowcz cum sufficientibus victualibus personaliter bene armati convenire et a singulis quinque domibus, quantum pro hac vice et necessitate, singulum unum peditem bene armatum, equitem vero similiter bene armatum, iuxta articulum praecedentis Congregationis de insurrectione editum, cum praenotatis sufficientibus victualibus in castra ipsa banalia secum ad terminum et locum praefixos adducere debeant.

Nec inconsultum duxissent domini Status, vada in fluvio Colapi habita, tempore huiusmodi disturbii et tumultus tueri et custodiri. Ad quae tuenda et custodienda spectabilem et magnificum dominum Petrum Erdeődy etc. cum sibi adiunctis elegerunt deputaruntque et hoc solum donec praedicta castra durabunt.

Unanini voto et petitione dominorum Statuum reverendissimus dominus frater Simon Brattwlych episcopus Zagrabiensis etc. et magnificus dominus Nicolaus Istwanffy etc. in legationem erga serenissimum archiducem Ferdinandum pro moderna necessitate ipsorum explicanda Graecium mittuntur, quibus literae credentiales pro eodem dantur.

Ultimatin conquestus est idem dominus Nicolaus Istwanffy de quodam errore super domorum connumera-

tione facto, eo quod sceda ipsius contineret in se numerum domorum 360, regestum vero 380. Ideo per Status delentur ex regesto superfluae domus viginti.

Praemissa autem omnia et singula Status et Ordines firmiter et inviolabiliter observari volentes, praesentes articulos sigillo suo autentico corroborarunt. Datum in praedicto oppido Crapina decima octava mensis Octobris, anno Domini millesimo sexcentesimo quinto.

(L. S.)

Lecta m. p.

(Eredetije a zágrábi horvát levéltárban.)

IV.

Az 1605. november 9-diki varasdi gyűlés végzése.

Articuli dominorum et nobilium aliorumque Statuum et Ordinum regni Sclavoniae in generali eorum congregatione ex edicto magnifici domini Joannis Draskowych de Thra-kostan etc. bani in arce Varasdiensi nona die mensis Novembris celebrata, conclusi.

In praesenti congregatione dominorum Statuum et Ordinum regni reverendissimus dominus frater Simon Bratwlych, episcopus Ecclesiae Zagrabiensis etc., et magnificus dominus Nicolaus Istwanffy etc. nuntii videlicet et legati, per eosdem Status in proxime praeterita congregatione illorum erga Suam Serenitatem Graecium transmissi, animum et voluntatem, quibus Sua Serenitas erga reliquias huius afflicti regni afficitur, copiose verbis et scriptis retulerunt, quae omnes iidem Status communi voto intellexerunt Suaeque Serenitati tam piam et paternam curam fidelibus illorum servitiis promereri curabunt.

Conclusum insuper est de illis, qui sunt his praeteritis temporibus per Tartaros desolati nimiaque paupertate ac aegestate propter eandem desolationem depopulationemque praemuntur, quod si necessitas postulaverit et expeditio aliquae contingeret, ut illi omnes in eandem expeditio-

nem usque ad festum Sancti Georgii proxime futurum ire tenebuntur;¹⁾ expletis vero a depopulatione prae notata numerando tribus annis prout coeteri sic et illi in medium regnicolarum contribuent.

Armales nobiles impossessionati sub amissione nobilitatis viritim in moderna castra ut veniant, venire vero non valentes loco sui alios expediant.

In quorum omnium praemissorum robur et firmitatem Status et Ordines Regni praesentes articulos et constitutiones eorum, modo praedecclarato unanimi voto parique consensu editos et conclusos, sigillo eorum autentico communiri et obsignari fecerunt. Datum in praedicta arce Varasdiensi odem die congregationis prae notatae. Anno Domini millesimo sexcentesimo quinto.

(L. S.)

Lecta m. p.

(Eredetiye a zágrábi horvát levéltárban.)

---

¹⁾ Itt bizonyára kimaradt, hogy ezek három éven át adómentesek; mert csak így érthető a következő határozat, hogy »expletis vero . . . tribus annis« . . . stb.

TARTALOM.

I. A meghiusult pozsonyi országgyűlés 1605. januárjában.

A gyűlés története.

Lap.

I. Fejezet: Mátyás főherczeg országgyűlést óhajt Bocskay pártja ellen. A magyar tanács, Szuhay, a magyar és bécsi kamarák pártolják az eszmét. Aggodalom az általános fölkelés elrendelése miatt. Mátyás főherczegnek a kir. meghívókat megelőző levelei. Császári biztosok a magyar országgyűlésre. Erdély meghívásának ügye. Az országgyűlést január 6-dikára tűzi ki a király 3

II. Fejezet: A megürült országos főméltóságok; a kisebb zászlósok rangja. Különös királyi előterjesztés. Mátyás katonai fődözetet kér az országgyűlésre, de még a kir. meghívókról sem kap tudósítást. Zavar a megyékben Mátyás előző levelei s a kir. meghívók késése meg a hajdúk portyázásai miatt. A rendek csekély számban gyűlekeznek. Föliratok Mátyáshoz. Mátyás nem akar Pozsonyba menni, hanem általános fölkelést kíván, a mit a magyar tanács ellenez, az országgyűlés megtartását sürgetvén. A rendek nagyobb része távozik Pozsonyból. Rudolf kénytelen a gyűlést békésebb időre halasztani 15

Országgyűlési Irományok.

- I. 1604. november 19. A magyar kamarai tanácsosok véleménye az 1605. elejére egybehivandó országgyűlés teendői felől ... 31
- II. 1604. november 20. A Bécsbe hívott magyar tanácsosok véleményes jelentése Mátyás főherczeghez az 1605. elejére tervezett országgyűlésen a Bocskay támadása ellen teendő intézkedések tárgyában 33
- III. 1604. (november 29. előtt) Szuhay véleménye az országgyűlési teendők s a kamara foganatosította birtok-kobzások, dolgában 43

	Lap.
IV. 1604. november 29. A bécsi udv. kamara véleménye az egybehivandó országgyűlés, Bocskay támadása s az ezekre vonatkozó jelentések felől	45
V. 1604. december 5. Mátyás főherczeg Rudolf királyhoz a magyar országgyűlés kitűzésének napjáról	56
VI. 1604. december 5. Mátyás főherczeg előre tudatja az ország rendivel, hogy a király 1605. január 6-ra országgyűlést fog hirdetni, hogy a rendeknek elég idejük legyen a választásokkal elkészülni	59
VII. 1604. december 11. A prágai udv. kamara véleménye a magyar országgyűlést illető dolgokról s arról, hogy Erdély rendei mért nem hivandók meg ezen országgyűlésre	61
VIII. 1604. december 14. Rudolf király meghívó levele az 1605. január 6-ra Pozsonyba hirdetett országgyűlésre	65
IX. 1604. december 19. Mátyás főherczeg megküldi Rudolf királynak a magyar országgyűlési előterjesztés fogalmazatát ismertetés kíséretében	67
X. 1604. december 21. Thurzó György Mátyás főherczeghez azon kedvezőtlen hatásról, melyet a főherczegnek az ország rendeihez az országgyűlés dolgában december 5-kén intézett leirata okozott	70
XI. 1604. december 22. Mátyás Rudolfnál a kir. meghívók kiküldését s az országgyűlésre való tekintettel a magyar tanácsosok szaporítását stb. sürgeti	72
XII. 1604. december 22. A hét bányaváros gyűlési határozatainak az 1605. elejére hirdetett országgyűlést illető pontja	73
XIII. 1604. december 31. Mátyás főherczeg másodszor sürgeti a királynál a kir. meghívók kiküldését	74
XIV. 1604. vége. Himmelreich kir. titkár átírata a titkos tanácshoz a magy. országgyűlés folyamán betöltendő országos főméltóságok dolgában	75
XV. 1605. eleje. Az 1605 január 6-diki országgyűlésre meghivandó rendek névsora	77
XVI. 1605 eleje. A bányavárosok mentegető levele Mátyás főherczeghez, hogy követek az országgyűlésre nem, vagy csak későn fognak megjelenhetni	80
XVII. 1605. január. A pozsonyi országgyűlésre egybegyűlt rendek fölirata Mátyás főherczeghez	83
XVIII. 1605. január 2. A királyi előterjesztés a pozsonyi országgyűlésre	85
XIX. 1605. január 5. Rudolf fölhatalmazza Mátyást, a kir. előterjesztésnek Bocskay támadását illető pontjára a replikában bővebb felvilágosítást adni	97

	Lap.
XX. 1605. január 6. Mátyás főherceg a királyhoz az országgyűléshez szükséges hadi nép s a gyűlésnek előreláthatólag csekély látogatottsága felől	98
XXI. 1605. január 7. Thurzó György Mátyás főherceghez annak szükségéről, hogy Thurzót, míg az országgyűlésen időzik, valaki helyettesítse	102
XXII. 1605. január 10. Lippay személynök beküldi Mátyás-hoz a Pozsonyban megjelent rendek névsorát	104
XXIII. 1605. január 12. Mátyás Rudolphoz arról, hogy naponként többen jelentik az országgyűlésből való távollmaradásukat	105
XXIV. 1605. január 15. Pethe kir. helytartó Mátyás főherceghez az országgyűlés elhalasztását tanácsolja	107
XXV. 1605. január 22. Mátyás főherceg Rudolphoz a magyar országgyűlésnek valószínű elhalasztásáról	109
XXVI. 1605. január 25. Rudolf az országgyűlést kedvezőbb időre halasztja	111
XXVII. 1605. január 25. Pethe helytartó az országgyűlésnek február elejére való elhalasztását tanácsolja a maga és a magy. tanácsosok nevében	113
XXVIII. 1605. január 27. Thurzó György Mátyás főherceghez az országgyűlésen való megjelenése végett	115
XXIX. 1605. febr. 4. Pethe kir. helytartó megküldi Mátyás főhercegnek az országgyűlésre megjelent rendek névsorát s tudósítást kér a főherceg jövedele felől	116

II. A szerencsi gyűlés 1605 ápril havában.

A gyűlés története.

Alkudozások Bocskayval 1605 elején. A pápai nunczius, Himmelreich magy. titkár, a prágai udvar magatartása a vallásszabadság kérdésénél. Bocskay erre a szerencsi meghívóval válaszol. Magyarország fejedelmévé választatik. Esküvétele. A béketárgyalások a szerencsi gyűlésen. A fejedelem előterjesztése; a rendek válaszirata. A birtokkobzásokat illető pontok. A rendek átirata Erdélyhez. Hosszú emlékirat Európa népeire. A rendek végzései a fejedelem viszonzására. Követség Lengyelországba. 121

Irományok és törvények.

I. 1605. Márczius 29. Bocskay meghívója az 1605. ápril 17-re kitűzött szerencsi gyűlésre	144
II. 1605. ápril eleje. Utasítás a szerencsi gyűlésre küldött kassavárosi követek számára	146
III. 1605. ápril 20 előtt. Bocskay előterjesztése a szerencsi gyűlésen	148

IV

	Lap.
IV. 1605. ápril 20. Beszéd, melylyel a fejedelemmé választott Bocskay eskütételre szólíttatik föl	152
V. 1605. ápril 20. Bocskay fejedelmi esküje	155
VI. 1605. ápril 20. Üdvözlő beszéd Bocskayhoz az eskütétel után	156
VII. 1605. ápril 20. A szerencsi rendek válasza Bocskay országgyűlési előterjesztésére	158
VIII. 1605. ápril 20. után. A szerencsi gyűlés végzései	161
<i>Pótlék.</i> 1605. ápril 20. A szerencsi rendek kiáltványa a hajdúsághoz	874
<i>Függelék,</i> 1. 1605 ápril—július közt. A Bocskay-párti magyarság kiáltványa Európához, véd- és vádirata Rudolf kormánya és személye ellen, a szerencsi gyűlés megbízásából szerkesztve	168
<i>Függelék,</i> 2. 1605. július 15. Bocskaynak s a szerencsi rendeknek követei a lengyel királyhoz	184
<i>Függelék,</i> 3. 1605. július 15. A lengyel király válasza ...	190

III. A korponai országgyűlés 1605 november—decemberben.

A gyűlés története.

Bevezető sorok	195
I. Fejezet: Mátyás főherczeg felhatalmazást nyer Bocskayval tárgyalni. Forgács Zsigmondot s társait Kassára küldi. Bocskay föltételeit kedvezőtlenül fogadják a prágai és bécsi udvarokban. De a kül- és belviszonyok emitt a kiegyezés pártját győzelemre juttatják, Forgács jó választ visz Bocskaynak. E közben a prágai udvarnál is fölülkerekedik a kiegyezés pártja. Az ezt előidézőviszonyok. A tárgyalások helyéül Korponát jelölik ki. A korponai kir. biztos vallásának ügye. Papi ember helyett világi katolikus	196
II. Fejezet: Tábori gyűlésből korponai gyűlés. Bocskay és a kir. biztos megjelenése. Hangulat a rendek közt. A kiegyezés ellenei, a radikálisok, a hajdúság. A többség a kiegyezést melegen óhajtja. A tárgyalások megkezdődnek. Első czikk: a <i>vallás szabad gyakorlata</i> nak törvényes elismerése. A kormány-körök magatartása ez ügyben. A spanyol-pápai párt; az álkatholikusok; a protestáns párt, a compromissum pártja. Compromissum: <i>Tolerari posse</i> . Kibúvó ajtók. Forgács előadja a főherczeg választát. A korponai rendek nem fogadják el. Határozatok	216

III. Fejezet. A második czikk: *török-béke*. Mátyás ezt óhajtja. De Rudolf háborút akar. Okai. A háborúpárthoz tartozik a spanyol követ s a pápa nuncziusa. A török-béke pártja. A két párt küzdelme. Rudolf meghátrál Mátyás előtt. A korponai rendek ezt megnyugvással veszik tudomásúl. A megoldás hát kedvező. — Harmadik czikk: *nádor-választás*. A nádori hatalom megosztása. Az udvar nem akar nádort. Tervek: kir. her-

czeg legyen a nádor vagy nádor helyett országkormányzó. A főherczeg halasztó választát a korponai rendek nem fogadják el. Negyedik czikk: a *sz. korona* az országban. A kérdés kényes; miért? A halasztó választ a rendek szintén nem veszik tudomásul. 253

IV. Fejezet. Az ötödik czikk: a *magyar kamara* eltörlése. Gyűlölet és vádak a kamara ellen. A kamarák túlkapásai. A kamarák mentsége. A király joga jövedelmei kezeltetésénél. Kincstárnok és kamara. Az udvar álláspontja. Mátyás válasza, melyre a rendek furcsa határozatot hoznak. A kamarai elnökök száműzetése. Hatodik és hetedik czikk: a *püspökök és szent-székek*. Püspökök száma korlátoltassék. Czimzetes püspök ne legyen. Honnan a roppant gyűlölet a püspökök ellen? Az udvar álláspontja; Bocskay enged. Forgács sikere Korponán a sz. székek dolgában. A püspökök ügye új stádiumban. Nemesi származás és kir. tanácsosság a püspököknél. Közvetítő határozat 273

V. Fejezet: Nyolczadik czikk: a *jezsuiták* kitiltásáról. Különös indokolás az adománylevelek záradékával. E záradékok törlése. E záradékok jogosultságának kérdése. Méltányos döntés meghíúsúl. A rendek ragaszkodnak Bocskay követeléséhez. — Kilenczedik czikk: *csak magyarok a tisztségekben*. Idegenek és indigénák népszerűtlensége s ennek okai. Mátyás enged. Tizedik czikk: *csak magyar várórség*. A csász. csapatok. A rendek okait a kormánykörök nem ismerik el. E helyett Mátyás a *magyar királyi tanács* kérdésében enged. Furcsa összeköttetés e két kérdés közt. Visszapillantás a magyar kir. tanács állapotára. Bocskay hibája, melyet a korponai rendek javítnak ki. — Tizenegyedik czikk: a *nádor szerepe az országgyűlésen* a király távollétében. E távollét következményei. A főherczegek országgyűlési fölhatalmazása értéktelen. Ezért kell nádor. Mátyás főherczeg méltatlanodik. Tagadó válasza. A korponai rendek nem engednek 297

VI. Fejezet. A tizenkettedik czikk: *hűtlenségi esetek*. A törvénytelenül elkobzott javak ügye. Merev ellentétek. — Tizenharmadik czikk: a *közbocsánat*. Külön hitlevél. Új hűségeskü; törvényes ellenállás az aranybulla értelmében. — Tizennegyedik czikk: *Bocskay adományai és nemesítései*. Főpapok panasza az egyházi javak zálogbavetése miatt. Méltányos megoldás. — Tizenötödik czikk: különféle óhajok s panaszok U. m. az ország törvényeinek reformja; idegenek birtokvásárlásai, paraszt-községek kir. városi rangra való emelése; a *magyar kanczellária* háttérbe szorítása. Egy pillantás a magyar cancellária állapotára. Csattanós példája az ügyes-bajos magyar felek dolgai elintézésének Prágában. A rendek fölháborodása; követelésük lesz alapja az 1608: IX. és X. czikknek 334

VII. Fejezet. Forgács Zsigmond »prelimináé«. Szakadás veszélye. Ezt Illésházy megakadályozza. Tervét, hogy a *kiegyezést*

Bécsben egy követség küsse meg, elfogadják. E terv oka. A rendek a követeket megválasztják. E célból a követség által Bécsbe viendő összes alkuPontokat másod- sőt harmadízben végigtárgyalják a korponai rendek. Megegyezés a pontok nagy részénél közöttük s Forgács között. A megoldatlan föltételek, melyek megoldása Bécsben remélhető. Új pontok: a személynök ügye s a magyar elem kérdése a szab. kir. városokban 357

VIII. Fejezet: A megoldatlanul maradt fogas kérdések *egyházpolitikai természetűek. Vallásszabadság ügyében kir. biztosító-level; a tisztségeknek valláskülönbség nélkül való osztogatása. E miatt nagy fölháborodás. A püspökök ügye, különösen kir. tanácsosi s főispáni tisztjeik kérdése. Ebben a főpapok actiója s a korponai radicales állása. — A kiegyezés nemzetközi garanciájának ügye. — A »Partium« kérdése. Fél-Magyarország Bocskay jogára alatt akar maradni. E kívánságot elejtik; de e helyett Bocskayt nádorrá választják. Bocskay rábírja a rendeket, hogy a megejtett választástól elálljanak. — A kiegyezési alku vége. A föltételek szövegezése és áttekintése ... ..* 376

IX. Fejezet. A korponai gyűlés folyó ügyei. A fejedelem előterjesztése. A rendek az adót megtagadják, de később megbánják e határozatot s a fejed. propositiókat elfogadják. A gyűlés végzései. Igazságszolgáltatás. A gyűlés védíratokat küld a németbirodalmi s más fejedelmekhez. Bocskay összeköttetései a külfölddel. A lengyel király követsége Korponán. A gyűlés föloszlik. Illésházy és Mladossewith a korponai békeczikkkel Bécsbe utaznak 406

Irományok és végzések.

- I. 1605. októb. 23. Bocskay meghívója biztos határnap nélküli tábori országgyűlésre 416
- II. 1605. októb. 29. előtt. A magyar kamara a bécsi udv. kamarához a Bocskay-párti rendeknek a kamara eltörlését célzó követeléséről 418
- III. 1605. novemb. 1. Illésházy emlékirata a magyar kiegyezés, a török-béke s a törvények reviziója tárgyában ... 420
- IV. 1605. novemb. 12. Mátyás főherceg leirata Illésházy memorandumának két előbbi pontjára 422
- V. 1605. novemb. 12. Mátyás főherceg leirata Illésházy memorandumának az országos törvények átvizsgálásáról szóló pontjára 426
- VI. 1605. novemb. 12. után. Himmelreich kir. titkár véleményes jelentése e pontról 430
- VII. 1605. novemb. 15. Körmöczbánya utasítása a Bocskay kihirdette országgyűlésre választott követei részére ... 432
- VIII. 1605. novemb. 17. előtt. A magyar kamara a bécsi ka-

	marához a Bocskay-párti rendeknek a vagyonkobzások miatti vádjai ügyében	434
IX.	1605. novemb. 18. A magyar kir. tanácsosok véleménye a Bocskay-párti rendekkel való alku s egy esetleges általános országgyűlés dolgában	436
X.	1605. november havához. Bocskay föltételei (1605. július) melyek a korponai tárgyalások alapjaiként szolgáltak	437
XI.	1605. novemb. 24. Illésházy Kolonich Siegfriedhez a korponai rendek gyanakodásáról s arról, hogy hajlandó követ gyanánt Bécsbe menni	445
XII.	1605. novemb. 24. — deczemb. 2. Naplószerű följegyzés a korponai rendeknek Forgács Zsigmond kir. biztossal való tárgyalásáról	447
XIII.	1605. novemb. 25. Forgács Zsigmond Mátyás főherceg- hez a korponai rendekkel folytatott alkudozásairól s a lengyel király követének tárgyalásáról	457
XIV.	1605. novemb. 25. Illésházy, Mátyás főherceghez, a korponai rendek békés érzelmeiről s a törvények revi- siójáról	461
XV.	1605. november (25) Forgács Zsigmondnak a korponai rendek elé terjesztett előzetes föltételei	463
XVI.	1605. november (25) A korponai rendek válasza erre ...	466
XVII.	1605. november 25. után. Forgács Zsigmond viszon- válasza erre	468
XVIII.	1605. november 26. Bocskay, Mátyás főherceghez, hogy a rendek Illésházyt követül választották Bécsbe	471
XIX.	1605. novemb. 28. Velence követének sürgönye a korponai rendek némely kívánsága miatt támadt nehézségekről	472
XX.	1605. novemb. 29. Mátyás főherceg Illésházyhoz a ki- egyezés meg a török-béke s Bocskay biztosainak Ko- máromba való küldetése végett	474
XXI.	1605. november 29. Mátyás főherceg Forgács Zsig- mondhoz, különösen Illésházynak a korponai rendek megbizásából Bécsbe való küldetése iránt	477
XXII.	1605. deczemb. 1. Rudolf Mátyás főherceghez a béke- biztosok főfeladata s a török-béke dolgában	480
XXIII.	1605. deczemb. 2. Mátyás főherceg Bocskayhoz a kor- ponai rendek bécsi követeinek menedék-levele ügyében	481
XXIV.	1605. deczemb. 3. A korponai gyűlésnek a kiegyezés tételeire vonatkozó határozatai	482
XXV.	1605. decemb. 5—6. Bocskay korponai előterjesztésének pontjai	495
XXVI.	1605. deczemb. 5. Bocskay fejedelmi előterjesztése a korponai gyűlésen a folyó (nem a kiegyezési) ügyek tárgyában	496

VIII

	Lap.
XXVII. 1605. deczemb. 10. A korponai rendek igazoló emlékirata a németbirodalmi s más fejedelmekhez	498
XXVIII. 1605. deczemb. 10. A korponai gyűlés törvénykönyve	501
XXIX. 1606. január 17. Zsigmond lengyel király Rudolf császárhoz a korponai rendeknél megkísérlett közbenjárás ügyében	510

IV. A sárvári részgyűlés 1606. január havában.

A gyűlés története.

Tilly tábornagy, a dunántúli csász. hadak fővezére, Sárvárra 1606. január 7-dikére gyűlést hirdet. Előterjesztései különösen a Rábavonal erősítését célozzák. Katonás hangja. Kívánságai. Compromissum egy kényes pontban. A gyűlés végzései vel meg van elégedve. Távozása. Szótartása ... ..

515

Irományok :

I. 1606. január 2. Tilly, Mátyás főherczeghez, hogy néhány dunántúli megyét részleges gyűlésre Sárvárra hívott egybe	526
II. 1606. január 7. Tilly tábornagy előterjesztése a sárvári részgyűlésen	527
III. 1606. január 8. A sárvári részgyűlés végzései	532
IV. 1606. január 9. Tilly, Mátyás főherczeghez, a sárvári gyűlés lefolyásáról	534

V. A kassai országgyűlés 1606. ápril és május havában.

A gyűlés története.

I. Fejezet. A korponai gyűlés követelései a bécsi kormány előtt. A februári bécsi egyezség. Ennek ellenzői meg akarják akadályozni a király által való megerősítését. Okaik és eljárásuk. A király haboz. De végre mégis megküldi Mátyásnak a megerősítést ... ..

539

II. Fejezet. A februári bécsi egyezség Bocskay előtt. Illésházy állítólagos korlátlan fölhatalmazása a bécsi alkunál. Mátyás főherczeg ennek alapján tagadja, hogy a magyar rendek beleegyezése utólagosan még szükséges volna az egyezség érvényéhez. Lippay küldetése. Bocskay ellenkező fölfogása. A »plenipotencia« kritikája. Bocskay alkotmányosan jár el. Gyűlést hirdet Kassára az egyezség tárgyalása céljából. Mátyás kénytelen ebbe bele-nyugodni ... ..

552

III. Fejezet. A Kassára gyűlő rendek. A gyűlés megnyitása. Illésházy jelentést tesz a bécsi alkuról. A fejedelem álláspontja. Hű barátja a kiegyezésnek, de a februári pactum nem tetszik neki. Ennek különféle oka, kül. a »Részek« kérdése s Er-

dély átengedésének föltételei. Illésházy hiába közvetít. A fejedelem elégedetlen 567

IV. Fejezet. A kiegyezést ellenző pártok és jellemzésük. A legszélsőbb elemek. A többi ellenzék. A török ágensek üzelmei. A hajdúság beavatkozása és pártütése. A szélső elemek minden incidenst kihasználnak. A lőpor-összeesküvés. Nagymérvű izgatások. Czipellősházy és a »német kutyák«. Rémuralom 583

V. Fejezet. A kiegyezés párthívei. Különféle árnyalatok. A két főcsoport. Jellemzésük. A conservatív elemek növekvő befolyása. A kiegyezés barátainak aggodalmai. A két első összemérkőzés az ellenzékkel: Illésházy bizalmi ügyében s a hajdúkapitányok országgyűlési szavazatjoga tárgyában. — Érdemleges tárgyalások a kiegyezés dolgában 601

VI. Fejezet. A vallásszabadságról szóló czikk nem tetszik. Alvinczy és a protestáns papok szónokolnak ellene. A buzgó kálvinisták. A mérsékeltek. A három vallás névszerinti megnevezése. A bizalmatlankodók igazolása. Az ultramontánok a bécsi és prágai udvaroknál, s rosszhiszeműségük a vallási czikk megszerkesztésében. Az »omnibus« és »ubique« szók. A XXII. t.-cz. ú. n. separálásának különös megokolása. Mindezekkel szemben a kassai rendek hogyan viselik magukat. Határozatuk a vallási czikk dolgában 623

VII. Fejezet. A februári szerződés többi egyházpolitikai ügyének tárgyalása. Szuhayék száműzetése s a »nemzet átka« Szuhayn. Megyés és czimzetes püspökök királyi kinevezése. A püspökök kizáratnak a kir. tanácsból s világi hivatalokból. Szent-székek és jezsuiták. Hivatalviselés valláskülönbség nélkül 646

VIII. Fejezet. A nádori s országkormányzói hivatalról szóló czikk tárgyalása. Illésházy Mátyás célzataival egyetért s közreműködik a kormányzói tiszt kieszközlésében. A februári szerződés idevonatkozó XI. cikkének kétféle szövege. Mátyás sakkhúzása e tiszt ügyében Rudolfnál sikerül. De a kassai rendek gúnyos bírálat alá vetik mind a két cikket s a kormányzói hivatalt elejtik. A személynöki hivatal 659

IX. Fejezet. A februári egyesség többi közjogi és politikai cikke. A sz. korona dolga. Mátyás tervét a kassai rendek kijátszszák. Honfűsített és született magyarok a polgári és katonai tisztségekben; magyar katonaság; a kassai rendek engedelményei. A hajdúk kielégítésének, Bocskay adományainak és nemesítéseinek ügye. Modor, Bazin, Sz.-György ügye. Magyarság ügye a szab. kir. városokban. Jóságelkobzások és kamarai pörök. A magyar cancelláriáról a rendek megfelelkeznek. A törvények reformja 676

X. Fejezet. A közbocsánat. Nem kegyelem, csak feledés. A szomszédországok jótállása. A már kihirdetett pozsonyi átálá-

nos országgyűlés ügye — kapcsolatban Bocskay kielégítésével. A határozatok »bevezetésének szövege. A Bécsbe küldött követség s a korlátlan fölhatalmazás kérdése, melyet a főloszló gyűlés egy bizottságra biz. Itt Illésházy pártja győz. — A kassai határozatok összefoglaló átnézete	697
XI. Fejezet. Folyó ügyek. Sérelmek. Fejedelmi előterjesztés. Replica és törvénykönyv. Hadi szabályok. A hajdúság szervezése. Adó. Igazságszolgáltatás és közigazgatás. Kérvények. A protestáns papok folyamodása a sárospataki főiskola s az egyház-kormányzat dolgában	718
<i>Irományok és végzések.</i>	
I. 1606. márcz. 7. Bocskay meghívója az áprili kassai gyűlésre	743
II. 1606. ápril 20. Illésházy Kolonics Siegfriednek a kassai rendek hangulatáról	745
III. 1606. ápril 23. Lassota Erich, Mátyás főherceghez ugyanazon tárgyról	747
IV. 1606. (ápril 27). A kassai rendek radikális része pontról-pontra birálat alá veti a februári bécsi egyességet	752
V. 1606. ápril 27. Válaszfelirati javaslat a februári egyesség pontjaira	764
VI. 1606. ápril 27. Töredékes följegyzés a kassai gyűlés ápril 25-iki s következő üléseiben tartott tárgyalásokról a kiegyezés dolgában	769
VII. 1606. ápril (28) Bocskay előterjesztése a folyó (nem kiegyezési) ügyekről	773
VIII. 1606. ápril. 29. A rendek válasza a fejed. előterjesztésre	777
IX. 1606. ápril. 29. A kassai országgyűlés alkotta szabályzatok a magyar katonaság számára	783
X. 1606. ápril 30. Mátyás főherceg a kassai rendekhez	787
XI. 1606. május 8. Bossányi Boldizsár a kassai gyűlésről	789
XII. 1606. május 9. A kassai rendek megbízója Mátyás főherceghez Illésházy számára	790
XIII. 1606. május 9. A kassai rendek fölhatalmazó levele Illésházy számára a további alkudozásokhoz Bécsben	792
XIV. 1606. május 11. A kassai gyűlés törvénykönyve	794
Melléklet ehhez: 1606. febr. 25. A fejedelmi tanács egy határozata	804
XV. 1606. május 12. Lassota Erich jelentése Mátyás főherceghez a kassai országgyűlésen törtétekről	805
XVI. 1606. május 12. A kassai gyűlés végzései a kiegyezés tárgyában	809
XVII. 1606. ápril 24. — május 12. A bányavárosok követeinek naplója a kassai gyűlés tárgyalásairól	825
<i>Függelék a)</i> 1606. január. Illésházy egy beadványa Mátyás főherceghez a közböcsánat s az országkormányzói állás dolgában	848

	Lap.
<i>Függelék b)</i> 1606. febr. 9. Az első bécsi egyesség szövege	851
<i>Függelék c)</i> 1606. febr. 11. Khlesi püspök a pápa prágai nuncziusához a februári egyezség vallási cikkéről	864
<i>Függelék d)</i> 1606. márcz. 11. Khlesi püspök ugyanahhoz a februári vallási cikk második pontjáról	871
<i>Függelék e)</i> 1606. márcz 19. előtt. A pápa prágai nunciusának emlékirata Rudolphhoz a bécsi egyességnek a kath. egyházra sérelmes cikkei miatt	873

Pótlék a szerencsi gyűléshez.

1605. ápril. 20. A szerencsi rendek kiáltványa a hajdúsághoz	874
---	-----

VI. Tótországi tartománygyűlések 1605-ben.

Történeti bevezetések :

I. Az 1605. január 13-diki zágrábi gyűlés	881
II. Az 1605. május 2-diki zágrábi gyűlés	883
III. Az 1605. október 18-diki krapinai gyűlés	884
IV. Az 1605. novemb. 9-diki varasdi gyűlés	885

Tótországi tartományi gyűlések végzései :

I. Az 1605. január 13-diki zágrábi gyűlés végzései	887
II. Az 1605. május 2-diki zágrábi gyűlés végzései	890
III. Az 1605. október 18-diki krapinai gyűlés végzései	893
IV. Az 1605. november 9-diki varasdi gyűlés végzései	895

Tudomásul. Az 1606-dik évi tótországi gyűléseket az Országgyűlési Emlékek XFI. kötete fogja hozni.

Némely értelemzavaró sajtóhibák.

- 197. lap 7. sor fölülről, prágai helyett olvasd: gráciai.
- 199. » 2. » alulról, sei niqua h. o.: se iniqua
- 213. » 12. » fölülről, legelején h. o.: legvégén.
- 219. » 3. » fölülről, Lipcsey h. o.: Dóczy
- 231. » 1. » fölülről, 800 h. o.: 300.
- 237. » 11. » alulr., conserva h. o.: conservar.
- 238. » 5. » alulr., mana h. o.: mano.
- 299. » 4. » fölülről, novemb. 28. h. o.: novemb. 25.
- 312. » 12. » alulr., Bocskay Ferencz h. o.: Rhédey Ferencz.
- 385. » 2. » alulr., continent h. o.: contineat.
- 389. » 4. » jegyzetben, Illésházym h. o.: Illésházynus.
- 414. » 18. » alulr. korábbi h. o.: további.
- 549. » 1. » jegyzetben, s'approvare h. o.: d'approvare.
- » » 8. » alulr. 1606. h. o.: 1605.

566. lap 7. sor föl. Jó jel az h. o.: Jó jel volt az.
 568. » 10. » alulról, Angelegenheiten h. o.: Ungelegenheiten.
 » » 11. » alulról, durch h. o.: doch.
 570. » 5. » föl., könyörög h. o.: könyörge.
 571. » 13. » alulr., a gyűlésnek h. o.: ennek a gyűlésnek.
 580. » 4. » föl., érzésű h. o.: észjárású.
 621. » 3. » jegyzetben ugyanazt h. o.: ugyan azt.
 624. » 12. » föl., kiálló h. o.: kiáltó.
 629. » 18. » föl., tartsák h. o.: tarták.
 631. » 19. » föl., legyen h. o.: leszen.
 633. » 9. » alulról megerősítését h. o.: megerősítéssel.
 » » 2. » alulról, dei h. o.: dei.
 634. » 3. » fölülről, pontról h. o.: pontnál.
 647. » 10. » » a püspököt h. o.: a két püspököt.
 654. » 16. » » III. Ulásló h. o.: II. Ulásló.
 678. » 20. » » monarchia h. o.: monarcha.
 679. » 19. » » látszék h. o.: látszik.
 680. » 8. » » magáról h. o.: magával.
 719. » 13. » » részekről h. o.: részükről.
 720. » 11. » » mondák h. o.: mondók.
 721. » 9. » alulról, megye h. o.: megyék.
 783. » 4. » fölülről. XI. h. o.: IX.
 864. » 2. » alulról, Basta h. o.: *Nem Basta.*

Pótló jegyzetek.

1. A 145. lapon alól a jegyzethez még ez pótlendő: Horváth M. pedig a Tört. Tár. XI. köt. 170. lapon *kivonatban* közli (t. i. az 1605 márczius 29-diki meghívót).

2. A 168. és köv. ll. között »Querelae, excusationes« stb. czimű iratot már Szilágyi S. kiadta Szamosközy Tört. Maradványai IV. köt. 293. és köv. lapjain, mely kiadás néhol hiányosabb és értelmetlenebb, mint az az egykorú, szintén hibás másolat, melyről én adom a szerencsi gyűlés e híres pronunciamentóját (p. o. V. ö. 175. lap végét és elejét Szamosközy IV. köt. 301. lapjával). Az én példányom a Lengyelországba szánt példányok másolata, a Szamosközyé pedig a Németbirodalomba küldendő példányok után készült. (Ezt mutatja az eltérés 181. lap közepe táján a Szamosközyétől 307. lap). Igaz ugyan, hogy jegyzeteim között csak utólagosan — mikor már a korponai gyűlés actáit nyomták, — jöttem arra, hogy Szilágyi S. a pronunciamentiót kiadta: de ha nem téved vala is el illető jegyzetem; a fontos darabot, mint a szerencsi gyűlés bizottságának munkálata, mindenesetre érdemesnek tartottam volna az Országgyűlési Emlékek iratai közé fölvenni.